

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Voorpublicatie kritische editie Zomerstuk van Legenda aurea on-line

Kuiper, W.

Publication date

2011

Document Version

Author accepted manuscript

Published in

Neder-L: elektronisch tijdschrift voor de neerlandistiek

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Kuiper, W. (2011). Voorpublicatie kritische editie Zomerstuk van Legenda aurea on-line. *Neder-L: elektronisch tijdschrift voor de neerlandistiek*, 2011(woensdag 2 februari). <http://nederl.blogspot.com/2011/02/voorpublicatie-kritische-editie.html>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

Vanden sindenne des Heilechs Gheests [68]

Op den dach van heden, also *Der apostele werc* orcondt, so wert de Heileghe Gheest inden apostelen ghesonden in viereghen tonghen. Op des Heilechs Gheests toecomste salmen VIII dinghen merken. Irst van wien Hi ghesonden was. Ten anderen in hoe menegher wisen Hi ghesonden was. Ten derden te wat tide Hi ghesonden wert. Ten vierden hoe menechwerf Hi ghesonden wert. Ten vijfsten hoe Hi ghesonden wert. Ten sesten waer in Hi ghesonden wert. Ten sevenden waeromme Hi ghesonden wert. Ten achsten waer toe dat Hi ghesonden was.

Dierste es van wien dat de Heileghe Gheest ghesonden was. Men sal weten dat Hi ghesonden was vanden Vader [154rb] ende vanden Sone, ende de Heileghe Gheest gaf hem selven. Vanden irsten in *Sinte Jans ewangelie*: ¹ «De troostere, de Heileghe Gheest, die de Vader sinden sal in minen name, Hi sal u alle dinc leeren.» Vanden anderen seit hi oec: «Want gaic wech, so salickenne te u sinden.» Want de sindinghe hier beneden heeft ghelikenesse toten ghenen diene ² sindt onder III manieren. ³ Dats te verstane, als dat hi wesen heeft die gheeft, ende also werpt de sonne hare raien van hare; ende dat hi macht heeft die ghevet, ende also wert een ghescutte ghescoten vanden scuttere; ende dat hi heeft ghebod die sindt, ende also wert een bode van sinen here ghesonden. Na dese III manieren so machmen de sindinghe den Heileghen Gheest toe legghen, ⁴ want Hi wert ghesonden vanden Vader ende vanden Sone, als van hen hebbende wesen, macht ende ghebod in te werkenne. Ende oec so gaf ende sant de Heileghe Gheest Hem selven. In *Sinte Jans ewangelie*: «Want als comen sal de Gheest der waerheit.» Want Leo de paus seit inden sermone van sinxendaghe:

---

1. [Vertaling] Hier en op vele plaatsen elders in deze legende is Jacobus' verwijzing naar het concrete hoofdstuk weggelaten.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ne' in 'diene' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Missio enim in istis inferioribus habet comparationem ad suum mittentem sub triplici habitudine» (493).

4. [Vertaling] Maggioni: «Secundum hunc triplicem modum missio potest conuenire spiritui sancto» (493).

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

«Der werdegheer Drivoldecheit onverwandelende Godheit ¹ es een in substancien, onversceden in werke, eendrachtich in wille, effenne in almechtecheiden ende ghelijc in glorien.» Want dontfermecheit vander Drievoldecheit heeft ghedeilt te Haer selven dwerc onser verlossinghen, dat men den Vader peisen [154va] soude, ende dat de Sone peisen soude, ende de Heileghe Gheest verwarmen. Want om dat de Heileghe Gheest God es, daeromme seitmen dat Hi Hem selven gheeft. Want dat de Heileghe Gheest God es, dat toghet Ambrosius aldus: ² «Bi desen vieren prueftmen dat de glorie sijnre godheit oppenbaer es: Want men bekint dat de Heileghe Gheest God es, om dat Hi sonder sonde es ende om dat Hi de sonden verlaet ende om dat Hi negheen creature en es, maer sceppere, ende om dat Hi niet en anbeedt, maer men anbeedt Hem.» Ende hier in es oppenbaer hoe de Heileghe Drievoldecheit hare al ons ghegheven heeft. Want de Vader heeft ons ghegheven al dat Hi hadde. Want also Augustijn seit, so sant Hi ons sinen Sone in loone onser verlostinghen, ende den Heileghen Gheest in vriheiden dat Hi ons verkiesen sal, ende dien die vercoren werden, dien houdt Hi Hem selven als in erfachtecheiden. Oec so heeft de Sone Hem selven al ons ghegheven, want also Bernaert seit, so es Hi onse herde, ende Hi es onse ³ weide, ende Hi es onse verlostinghe. Want Hi gaf ons sine ziele in cope, sijn bloet in drancke ende sijn vleesch in spisen. ⁴ Oec ons heeft de Heileghe Gheest al sine ghichten ghegheven ende gheeft, also Paulus seit: «Enen wert biden Heileghen Gheest ghegheven redene van wijsheiden, enen anderen redenne [154vb] van conste metten selven Gheest ende enen anderen tgheloeve inden selven Gheest.» Leo de paus seit: «De Heileghe Gheest es een inghevere des gheloofs, leerare der const, fonteine der minnen, teecken der suverheit, ende sake alre salecheit.»

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'Der werdegheer driuoldecheit *ende* der onuerwandelende godheit'. Zo ook in hs. Stockholm, fol. 122rb. Vgl. Maggioni: «Beate trinitatis incommutabilis deitas» (494).

2. [Vertaling] Maggioni: «ostendit Ambrosius in libro de spiritu sancto» (494).

3. [Tekstkritiek] Hs. 'ons'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Dedit enim nobis animam in pretium, sanguinem in potum, carnem in cibum et deitatem in premium» (494).

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

Ten anderen in hoe menegher manieren de Heileghe Gheest ghesonden was. ¹ Men sal weten dat de Heileghe Gheest in II manieren ghesonden was, dats sienleec ende onsienleec: onsienlec als Hi comt in suveren herten, sienlec als Hi wert ghesien, comende in enech sienlec teecken.

Vanden sindenne des Heilechs Gheests onsienlec leest men in *Sinte Jans ewangelie*: «De Gheest blaset daer Hi wilt, ende du en wets niet wanen Hi comt of werweert dat ² Hi gaet.» Dat en es gheen wonder, want Bernaert seit: «Donsienlec wort en quam in de oghen niet, want en es niet ghevaruwet, noch oec inde oren, want en luudde niet, noch oec in de nselocken, want en minghelde hem in de locht niet, maer int herte. Want en becommert de locht niet, maer het slaetse. ³ Noch en comt dore de kaken niet, want men maecht niet swelghen. Noch den lichame vanden onsienleken woorde en machmen niet tasten, want en es niet tasteleec. Hier bi mochte ieman vraghen om dat sine weghe dus onbegripeleec sijn, hoe men gheweten mach als Hi met ons es. Sine jeghenwordecheit ver[155ra]stondic biden beroerne der herten, ende ic mercte de cracht sijnre doghet om dat Hi de sonden verjaghet. Ende biden ondersoeckenne ende biden berespenne mijnre heimelekere sonden so verwonderde mi der diepheit sijnre wijsheit. Ende om dat ic mi allettel ghebetert hebbe van minen sonden, so benic gheware worden de doghet sijnre goedertierenheit. Ende biden vermakenne ende biden vernuwenne mijnre herten so hebbic vernomen de ghedaente sijnre scoenheit. Ende al dit te besiene, so ontsie ic de menechvuldecheit sijnre grootheit.» Dits Bernaert.

Een sienlec sinden vanden Heileghen Gheest es, als hi ghesonden wert in eneghen sienleken teeckenne. Men sal weten dat de Heileghe Gheest vertoghet heeft gheweest in v sienleken ghedaenten. Irst in eenre duven ghedaente boven Cristum, doe Hi ghedoopt was. In *Sinte Luucs ewangelie*: «De Heileghe Gheest quam neder in lichaemleker ghedaenten, als een duve in Hem.» Anderwerf inder ghedaenten eenre wolken boven Cristum, doe hi ghetransfigureert wert. In *Sinte Matheus*

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘was’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘dat’ met verwijsteken in margine.

3. [Vertaling] Maggioni: «nec inficit aerem sed fecit» (495).

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

ewangelie: «Doe Hi noch sprac, siet so besceense een claer wolke.» Daer seit de *Glose* aldus op: «Ghelijc doe onse Here ghedoopt was, so vertoghede Hi oec in sijnre transfiguracien de mysterie der Drievoldecheit, want daer Hi ghedoopt was, quam de Heileghe Gheest in eenre duven ghelike, ende hier in eenre wolken ghelike.» Deredewerf wert Hi ghegheven [155rb] inde ghelike eens blasens. In *Sinte Jans ewangelie*: «Hi blies in hen ende seide: “Ontfaet den Heileghen Gheest.”» Vierde werf inde ghedaente van viere. Vijftewerf inde ghedaente van tonghen. Ende in dese II manieren oppenbaerde hem de Heileghe Gheest als op den dach van heden.¹ In desen II ghedaenten wert de Heileghe Gheest vertoghet, om dat men verstaen sal dat dese II proper dinghen werden ghegheven ende werken inde herten daer Hi toecomt.²

De duve sucht over singhen ende en heeft negheen galle; si woent in steene gate. Aldus doet de Heileghe Gheest die Hi vervult, suchten vore haer sonden. Isajas seit: «Wi selen alle brijsschen als beren ende wi selen alle suchten, als duven peisende suchten.» Paulus: «De Heileghe Gheest heescht over ons met onvertalleken suchtinghen ende Hi doet ons heessen ende suchten.» Ten anderen es de Heileghe Gheest sonder galle van bitterheiden. Dat *Boec der wijsheit* seit: «O Here, hoe goet ende hoe suete es dijn gheest in ons.» Hi heet suete, goedertieren, menscheleec, om dat Hi de liede suete maect ende goedertierleec ende menscheleec inden werke. Ten derden doet de Gheest woenen in steengate, dats in Cristus wonden. In *Cantiken*: «Stant op, mine vriendinne, mine bruut, mine duve, comt inde gate des steens.» De *Glose*: «Comt, broede mi mine kiekene metter [155va] instortinghen des Heilechs Gheests.» ‘Inden gaten des steens’, dats in Cristus wonden. Jeremias seit: «Metten gheeste ons monts es Cristus onse Here ghevaen in onsen sonden, dien wi seiden: “Wi selen leven inden heidenen in dine scaduwe.”»³ Dats aldus te verstante: Want ‘de

---

1. [Tekstkritiek] Hierna in hs. ‘Jeronimus seit’, welke bronvermelding overbodig, onjuist en misleidend is.

2. [Vertaling] Deze verwijzing naar Hiëronymus ontbreekt in Jacobus’ tekst. Hs. Stockholm (fol. 123ra) verwijst eveneens naar Hiëronymus.

3. [Vertaling] Maggioni: «Thren. ult.: ‘Spiritus oris nostri Christus dominus captus est in peccatis nostris, cui diximus in umbra tua uiuemus in gentibus’» (496).

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

gheest ons monts', dats Cristus de Here die ons been es, want ons been ende ons vleesch doet ons tote Cristum segghen: ¹ 'In dine scaduwe', dats in dine passie, daer Cristus in was donker ende versmaet, 'daer in selen wi leven eweleec, die te herdinckenne'. Anderwerf wert de Gheest vertoghet in de ghedaente eenre wolken. De wolke heft uter eerden ende si maect reghen ende si vercoelt. Aldus verheft de Heileghe Gheest vander eerden de ghene die hi vervult ende doet hen alle eerdsche dinc versmaden. *Ezechieel*: «De gheest verhief mi tusschen hemel ende eerde.» Echter seit hi: «So waer de gheest ghinc, metten gheeste die ghinc, ghinghen te gadere oec derweert de wiele, ende worden mede op gheheven navolghende. Want in de wiele was de gheest ² des levens.» Gregorius: «Als men den gheest ghesmaect hevet, so blivet al tvleesch tonder.» Ten anderen gheeft de Gheest vercoelen oft hercoelen jeghen de hitte van sonden. Daer bi seide dinghel Marien: «De Heileghe Gheest sal boven in di comen ende des oversten cracht sal di bescinen,» dats: sal di vercoelen van allen hitten [155vb] van sonden. Ende hier bi heetmen den gheest 'water': Water heeft cracht te vercoelne. In *Sinte Jans ewangelie*: «Vloede van levenden watere selen vloeien ute sinen buke,» ³ want dit seide Jhesus vanden Gheeste, dien si ontfaen souden, die in hem gheloefden. Ten derden gheeft de gheest reghen van tranen. David seit: «Dijn gheest sal blasen ende watere selen vloeien,» dat sijn tranen. Ten derden wert hi vertoghet inde ghedaente van blasenne. De adem es licht ende warm ⁴ ende saechte ende nootdorstech om te herademme. Aldus es de Heileghe Gheest licht, dats snel om hem te spreddenne, want Hi es snelre dan enech dinc: «Want de gracie des

---

1. [Vertaling] De vertaler heeft de Latijnse homoniemen 'os' voor 'mond' en 'been' verward. Zie Maggioni: «quasi dicat: 'Spiritus sanctus qui est oris nostri, quod os nostrum est Christus dominus quia est os nostrum et caro nostra, facit nos dicere Christo'» (496).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'gheests'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Flumina de uentre eius fluent aqua uiue» (497).

4. [Vertaling] 'ende warm' ontbreekt in hs., aangevuld naar het voorbeeld van hs. Stockholm (fol. 123va). Vgl. Maggioni: «Flatus leuis est, calidus est, lenis est et ad respirandum necessarius est» (497).

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

Heilechs Gheests en can niet vertragen.»¹ Ten anderen so es de Gheest warm om te verwarmen.² In *Sinte Luucs ewangelie*: «Ic ben comen vier te sindenne inde eerde, ende wat willic sonder dat het berre?» Ende daer bi seitmen jeghen den wint van suden³ in *Cantiken*: «Stant op noort ende come zuut. Dore waeie mine lochtenen, ende sine specien selen vloeien.» Ten derden so es de Gheest saechte om te versuetenne, want om datmen sine saechtmoedecheit toghen wilt, so heetmenne 'salve'. In *Sinte Jans ewangelie*: «Sijn salve leert ons van allen.»⁴ Ende men heet den Gheest oec 'teeder locht'. Helias seide: «Naden viere quam een blasen eenre teedere locht, ende daer was de Here.» Ten vierden so es Hi nootdorstech om te herademme, [156ra] want ghebrake enen mensche een ure sinen adem, hi soude vorvoets sterven. Also eest te verstane vanden Heileghen Gheest. David seit: «Du sels haren gheest nemen ende si selen ghebreken. Sinde ute dinen Gheest ende si selen werden herboren.» In *Sinte Jans ewangelie*: «De Gheest eest die levende maect.»

Ten vierden was de Gheest vertoghet inde ghedaente van viere, ende ten vijfsten inde ghedaente van tonghen. Waer bi dat Hi in desen II ghedaenten oppenbaerde, dat salmen hier na segghen.

Ten derden te wat tide de Heileghe Gheest ghesonden was. Men sal weten dat Hi ghesonden was opden vijftechsten dach na Paschen. Want daer bi was Hi op dien dach ghesonden, dat men verstaen soude dat vanden Heileghen Gheest es de volmaechtheit der wet ende ewech loon ende verlatennessen⁵ van sonden. Hi es volmaechtheit der wet, want also de *Glose* seit: «De kindere van Israel ontvinghen de wet van Gode in viere op den vijftechsten dach na dat si dlam offerden.» Ende inden *Nuwen testamente* so quam oec de Heileghe Gheest neder in viere op

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Glossa super illud 'Factus est repente de celo etc.': 'Nescit tarda molimina sancti spiritus gratia'» (497).

2. [Vertaling] Maggioni: «Secundo calidus est ad inflammandum» (497).

3. [Vertaling] Maggioni: «Vnde et austro uento calido comparatur» (497).

4. [Vertaling] Maggioni: «Vnctio eius docet uos de omnibus, nomine roris, unde cantat ecclesia: 'Et sui roris intima etc.'» (497).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'uerlatennessen' superscript boven onderstreept 'uolmaechtheit'.

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

den L^{sten} dach na Cristus verrisenesse. De wet op den Berch van Sinai, de Gheest op den Berch van Sion: De wet was ontfaen op de hoocheit vanden berghe ende de Heileghe Gheest inder cameren. Hier bi es beteeckent dat de Heileghe Gheest es volmaectheit alder wet, want de volheit der wet es caritate oft minne. Ten anderen es hi deeweleecc loon. De *Glo*[156rb]se seit: «Ghelijc dat de XL daghe die Cristus met sinen jongheren was na sine verrisenesse beteeckende dese Kerke, also bediedt oec de vijftechste dach, daer de Heileghe Gheest in ghegheven was, den penninc des eweleecs loons.» Ten derden so es de Heileghe Gheest verlanesse der sonden. Daer bi seit de *Glose*: «De Heileghe Gheest was ghesonden op den vijfstechsten dach, want men wert doe verlaten vanden banden, ende biden Gheeste werden de sonden vergheven.» De *Glose* seit na: «Inden gheesteleken jubileo werden de mesdagedhe vri. De scoude werden verlaten. De ghebannenne keren weder te lande. Verloren erfachteheit keert weder. De cnechte – dat sijn de menschen – werden verloost vanden jocke des dienst.» De mesdagedhe ter doot werden vri ende verloost. Sinte Pauwels seit: «De wet des Gheests heeft mi verloost in Cristo vander wet der sonden ende der doot.» De scoude werden oec verlaten, want de caritate overdeect de menechte der sonden. De ghebannenne keren weder in hare lantscap. David: «Dijn goede gheest sal mi leiden in tgherechteghe lant.» Erve dat verloren es, gheeft men weder. Paulus seit: «De Gheest gheeft orcondscap onsen gheeste, dat wi Gods kindere sijn. Sijn wi Gods kindere, so sijn wi oec erfghenoote.» De cnechte der sonden werden verloost. Paulus: «Waer de Gheest es, daer es vriheit.»

[156va] Ten vierden hoe menechwerf Hi den apostelen ghesonden was. Men sal weten dat Hi hen III werf ghesonden was nader *Glosen*, dat was: vore Cristus passie ende na sine verrisenesse ende na sine opvaart. Dierste was om miraculen te doene, anderwerf om de sonden te verlatenne, derdewerf om de herten vast te makenne.

Irst werf gaf Cristus den apostelen sinen Heileghen Gheest om te doene miraculen ende te predekenne ende om de duvele te verdrivenne, ende dat si de siecheiden ghesesen souden. Want dese miraculen gheschieden biden Heileghen Gheest, also men in *Sinte Matheus ewangelie* leest: «Want verdrivic inden vingher Gods de

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

duvele, ¹ so es waerlec dat rike Gods in u comen.» Maer nochtan so en doen si alle negheen miraculen die den Heileghen Gheest hebben, want, also Gregorius seit, de miraculen en maken enen mensche niet heilech, maer si toghenne heilech, noch hi en heeft alomme niet den Heileghen Gheest daer hi miraculen doet. Want de quade selen oec segghen te doemsdaghe dat si miraculen daden, ende segghen: «Here, Here, en propheteerden wi niet in dinen name ende daden teeckenne?» Want God doet de miraculen met sijnre eighenre macht, ende dinghele bi ² Gods macht, ende heileghe liede bi oetmoedecheiden van ontfermecheiden, ende de duvele bi [156vb] natuerleken crachten die inden dinghen sijn, ende de toveraers bi heimeleken dinghen metten duvelen, ende de goede kerstenne om hare oppenbare gherechteheit, ende de quade kerstenne bi teeckenne van oppenbare gherechteheit.

Anderwerf gaf Cristus den apostelen sinen ³ Heileghen Gheest, doe Hi in hen blies ende seide: «Ontfaet den Heileghen Gheest. Dien ghi de sonden verlaet, si selen hen verlaten werden.» Nochtan en mach niemen de sonden verlaten na de smette die inder zielen es, oft nader mesdaet, dats den bant der ewegher pinen, oft na dat men Gode verbolghen heeft. Want die sonden werden allene verlaten met instortinghen van gracien ende met crachte van berouwenessen. Nochtan seitmen dat de pape ontbindt ocht absolveert, want hi gheeft te kinnenne dat men ontbonden es vander mesdaet, oft om dat hi de pine vanden vagheviere verwandelt in titeleke penitencie, oft om dat hi verlaet vander titeleker penitencien.

Ten derden so gaf Hi den Heileghen Gheest als op den dach van heden, doe hare herten also vast worden dat si negheen tormente en ontsaghen. David seit: «Metten gheeste sijns monts es al hare cracht.» Augustijn seit: «De gracie vanden Heileghen Gheest es also daen: Vindt si druefheit, si sceedtse. ⁴ Ende quade begheerte verterdt Hi. Vindt Hi

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Si autem in spiritu dei eicio demones» (499).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'met'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'den'.

4. [Tekstkritiek] Hs. 'sceedtse'.

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

vrese, Hi ver[157ra]drijfse.» Leo de paus seit: «De apostelen hoopten naden Heileghen Gheest, niet dat Hi doe irst begonste inde heileghen te woenenne, maer om dat Hi de herten die hem gheheilecht waren, heettelekere ontsteken soude ende mildelekere doen overloopen. Want Hi meerrende sine gaven ende en begonster niet. Ende daeromme en was Hi niet nuwe in werke, om dat Hi rikere was in miltheiden.»¹

Ten vijftsten hoe dat Hi ghesonden was, dat was in lude ende in viereghen tonghen, ende die tonghen oppenbaerden sittende.

Maer de luudt was haestech, hemelsch, eiseleec ende vervullende. Haestech, want de Heileghe Gheest en can negheen traechheit. Hemelsch, want Hi maecte de menschen hemelsch. Eiseleec, want Hi brachte kinderleec vrese in, oft om dat Hi dat eweleec wee afdede. Want Hi voeret therte van aller vleesscheleker minnen.² De luudt was oec vervullende, want de Heileghe Gheest vervulde alle de jongheren: «Want si worden alle vervult metten Heileghen Gheest.» Drie teeckenne sijn van volheiden die inden apostelen waren. Dierste es niet herluden, also men prueven mach an ene tonne: Alsi vol es, so en herluudt si niet. *Job*: «Sal een osse loeien, als hi vore een volle crebbe es?» Als oft hi seide: Als de crebbe des herten volheit heeft van gracien, so en hevet dloeien van onverduldecheiden negheen stat. Dit teecken hadden die apostelen, die in vernoeie met [157rb] onpatientien oft onverduldecheiden niet en herluudden, «maer si ghinghen uten rade, al verblidende, dat si weerdech waren om Cristus name lachter te doghenne.» Dander teecken es, datter nemmeer in en mach. Want als een vat van eneghen naten vol es,³ so en macher nemmeer in. Want een mensche die sat es, hi en begheert nemmeer. Also sijn de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Sperabatur ab apostolis spiritus sanctus, non ut tunc primum sanctorum habitator esse inciperet, sed ut sacrata sibi pectora et feruentius accenderet et copiosius inundaret, cumulans sua dona, non inchoans, nec ideo nouus opere, quia ditior largitate» (500).

2. [Vertaling] Maggioni: «Vehemens quia timorem filialem inducit, uel quia eternum ue adimit unde uehemens quasi ue adimens, uel quia mentem ab omni carnali amore uehit unde uehemens quasi uehens mentem» (501).

3. [Vertaling] Maggioni: «Quando enim uas aliquo liquore plenum est» (501).

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

heileghen: Die de volheit van gracien hebben, si en moghen negheen nat ontfaen van eerdscher minnen. Isajas seit: «Ic ben vol ende daer bi sijn mi uwe holocauste swaer.» Oec de ghene die de hemelsche suetecheit ghesmaect hebben, si en ghesmaken negheen eerdsche. Augustijn seit: «Die drinct vander vloet des paradijs, daer es ¹ een dropel meer af dan al de zee, in dien wert de dorst der werelt te nieute.» Dit teecken hadden die apostelen, want si en wilden niet proper hebben, maer si deident al int ghemeine. Dat derde teecken es overvloeien, also men siet in een riviere die overloopt oft overvloeit. *De wise man* seit: «Die vervult de wijsheit als Fison.» Dese vloet pleghet sonderlinghe over te vloeienne ende al dat lant dat daer omtrent leit te bedeckenne. Also so vloeiden de apostelen over, want si begonsten te sprekenne met menegherande tonghen. Daer seit de *Glose*: «Siet een teecken van volheiden: Een volle vat loopt over. Men mach vier inden [157va] scoot niet berghen. Hieromme begonsten si te ververschene die die omtrent hen waren. Want sente Peter begonste te hant te predekenne ende bekeerde III^M menschen.»

Ten anderen so was Hi ghesonden in viereghen tonghen. Daer op sal men III dinghen merken. Irst waer bi dat Hi ghesonden was te gadere in viereghen tonghen. ² Ten anderen waer bi meer inden ³ viere dan in enen anderen elemente. Ten derden waer bi meer inde tonghen dan in een ander let.

Irst sal men segghen dat Hi om III saken oppenbaerde in viereghen tonghen. Irst om dat si viereghe woorde spreken souden. Ten anderen om dat si een viereghe wet predeken souden, dats de wet der minnen. Van desen seit Bernaert: «De Heileghe Gheest quam in viereghen tonghen, om dat die apostelen spreken souden met alre lieden tonghen viereghe woorde, ende dat de viereghe tonghen een viereghe wet predeken souden.» Ten derden om dat de apostelen bekinnen souden dat de Heileghe Gheest, die vier es, bi hen lieden sprake, ende dat si niet ghebreken en souden, ende dat sijs hen niet andraghen en

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'es' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Primo quare coniunctim in linguis igneis» (502).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'den' in 'inden' superscript.

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

souden, al bekeerden si dandere, ende om dat alle liede hare woorde als Gods woorde horen souden.

Ten anderen so salmen weten dat Hi om vele saken in de ghedaente van viere ghesonden was. Irst om sine zevenvoudich gracie. Want de Gheest Hi veroetmoedecht de hoghe bi gaven van [157vb] vresen; Hi vermoruwet de herte bi gaven van goedertierenheit; Hi verclaert de donckere bi conste; Hi bedwingt de vloeiende bi rade; Hi maect gheheel de ghescoorde bi crachte; Hi maect de mottale reine van roeste bider gaven der verstannessen; Hi voert opweert bider gaven van wijsheiden. ¹ Ten anderen nemt ment bi sijnre weerdecheit ende sijn hoocheit, want tfier gaet boven alle elemente in ghedaenten, in ordinanchen ende in crachte. In ghedaenten, omdat het so scone es in lichte. In ordinanchen, omdat het so hoghe gheset es. In crachte, om dat het so wel werct. Ende in al desen so gaet de Heileghe Gheest boven al. ² Ten derden nemt ment om dat het so vele crachte heeft in wercke. Ende dese redenne seit Rabanus aldus: «Tfier heeft IIII naturen: Het verberrent ende het suvert ende verwermt ende verlicht. De Heileghe Gheest verberrent de sonden ende suvert de herten ende verdrijft traechheit ende verlicht de twifelinghe.» Hi verberrent de sonden. Zacharias: «Berrense biden viere, alsomen selver berrent.» David seide oec: «Berre mine lendenen ende mijn herte.» Hi suvert de herten. Isajas: «Oft hi dwaet bloet van Jherusalem van midden hare inden gheeste des vonnessen ende inden gheeste van hitten.» Hi verdrijft de traechheit, waer bi dat Paulus seit tote hem die de Gheest vervult: «Weest heet van gheeste.» Gregorius: «De Heileghe Gheest oppenbaerde inden viere, want [158ra] ute allen herten die Hi vervult, so verdrijft Hi de traechheit der couden, ende die ontstect Hi inder begheerten sijnre ewecheit.» Hi verlicht de twifelinghen. *De wise man* seit: «Wie sal weten dinen sin, en si dattu de wijsheit gheefs ende sints

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Spiritus enim ad modum ignis alta humiliat per donum timoris, emollit dura per donum pietatis, illuminat obscura per scientiam, restringit fluida per consilium, consolidat mollia per fortitudinem, clarificat metalla tollendo rubiginem per donum intellectus, sursum tendit per donum sapientie» (502).

2. [Vertaling] Hierachter is een zin onvertaald gebleven, Maggioni: «Propter primum dicitur spiritus sanctus incoinquinatus, propter secundum quod capiat omnes spiritus intelligibiles, propter tertium habens omnem uirtutem, *Sap.* VII.» (502).

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

van boven dinen Heileghen Gheest?» Paulus: «God hevet ons vertoghet met sinen Gheeste.» Dat vierde nemt men bider naturen sijnre minnen, want men mach de minne betekenen biden viere om III redenen. Irst om dat tfier altoes es in beroeringhen. Also doet de minne des Heilechs Gheests die si vervult, altoes sijn in beroeringhen van goeden wercke.¹ Gregorius: «Gods minne en es nemmermeer ledech, want eest minne, so werct si grote dinghe.» Maer verroekeloest si te werkenne, so en eest negheen minne. Ten anderen omdat tfier onder alle andere elemente sere vromeleec es, ende het heeft lettelt van materien ende vele van vormen. Aldus doet de minne des Heilechs Gheests lettelt hebben vander minnen deser eerdsher dinghen ende vele van gheestelekere minnen, also dat si niet vleescheleec vleesscheleke dinghen en begheert, maer gheesteleec gheesteleke dinghen mint. Bernaert onderscedt IIII manieren van minnen: Tvleesch vleesschelec te minnenne ende den gheest vleesscheleec ende tvleesch² gheesteleec ende den gheest gheesteleec. Ten derden om dat tfier macht heeft de hoocheit te doen daelne, ende opweert te risenne, ende de vlietende te doene te ga[158r]dere te hooppenne oft te vergaderne.³ Ende bi desen III so versteet men III crachte der minnen. Want also Dionysius seit, so heeft de minne III crachte: dats dalende, hoghende ende vergaderende. Dalende, om dat si de hoghe nederweert doet dalen. Hoghende, om dat si de nedere opweert heft.⁴ Vergaderende, om dat si ghelijc ten gheliken voeghet. Dese III crachte der minnen maect de Heileghe Gheest in dien die Hi vervult. Want Hi doetse dalen bi oetmoedecheiden ter versmaetheit haers selfs. Hi heftse op ter begheerten van boven ende Hi vergadertse te gadere in eendrachtheiden van seden. Ten derden waer bi dat de Heileghe Gheest meer in tonghen quam dan in anderen leden, daer toe machmen segghen III redenen. Want de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «sic et amor spiritus sancti quos replet facit semper esse in motu bone operationis» (503).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 's' in 'tuleesch' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Tertio quia ignis habet alta inclinare, sursum tendere, fluida adunare et congregare» (503-504).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'heeft' waarin de tweede 'e' geëxpungeerd en geschrapt.

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

tonghe es een let dat ontsteken es metten helschen viere, ende si es pijnleec te regeerne, ende si es orborleec alsi wel beset es. Ende om dat de tonghe ontsteken was metten helschen viere, daer bi hadde si te doene vanden viere des Heilechs Gheests. Jacobus seit: «Onse tonghe es een vier.» Om dat men de tonghe qualec bedwinghen mach, daer bi so hadde si meer te doene der graciën van den Heileghen Gheest dan dandere lede. Jacobus seit: «Alle beesten machmen temmen, maer de tonghe en machmen niet ghetemmen.» Ende om dat si herde orborleec es als mense wel regeert, daer bi so waest noot dat si den Heileghen [158va] Gheest te enen regeerre hadde. Hi oppenbaerde oec in tonghen om te beteekenne dat Hi den predecaren herde nootdorstech ¹ was. Want Hi was den predecaren nootdorstech, want Hi doetse heeteleec spreken sonder traechheit, ende daer bi was Hi in de ghelike van viere ghesonden. Bernaert seit: «De Heileghe Gheest quam inden jongheren in viereghen tonghen, dat si viereghe woorde spreken souden ende om dat de viereghe tonghen viereghe woorde predeken souden.» Stouteleec, sonder vreesse. In *Der apostele werc*: «Si worden alle vervult vanden Heileghen Gheest ende spraken Gods woort vromeleec.» Si sprakent menechvoudech om dat de ghene diet hoerden in menegherande manieren verstonden. Want si begonsten te sprekenne met vele tonghen. Oec orborleec om voldoen ende ghestichteit. ² *Isajas*: «Des Heren Gheest es op mi om dat Hi mi ghesalft heeft.» Ten derden oppenbaerden tonghen sittende, om te beteekenne dat de Heileghe Gheest nootdorstech was den prelaten. Want hi gheeft macht de sonden te verlatenne. ³ In *Sinte Jans ewangelie*: «Ontfaet den Heileghen Gheest, dien ghi hare sonden verlaten selt, si werden hen verlaten.» Hi ghevet hen oec wijsheit te vonnessenne. *Isajas*: «Ic sal mijn vonnesse setten op der liede vonnesse.» ⁴ Hi gheeft hen [158vb]

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'es' onderstreept bij wijze van expungering.

2. [Vertaling] Maggioni: «Vtiliter ad edificationem et utilitatem» (505).

3. [Vertaling] Maggioni: «Tertio ipse lingue apparuerunt sedendo ad significandum quod presidentibus necessarius erat. Presidentibus quoque et iudicibus necessarius est quia confert auctoritatem ad peccatum remittendum» (505).

4. [Vertaling] Maggioni: «Ponam spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet» (505).

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

saechtmoedecheit om te verdraghenne. Moyses: «Ic sal hen gheven van dinen gheeste, dat si met di draghen selen dlast vanden volke.» Want Moyses gheest was saechtmoedech, also ghescreven es: «Want Moyses was de saechtmoedechste.» Hi gheeft hen wel besetheit in heilecheiden om te learne. ¹ *Job*: «Gods gheest verchiert de hemele.»

Ten sesten in wien de Heilighe Gheest ghesonden was. Dat was inden discipulen, die suver vate waren ² ende oetmoedech om den Heileghen Gheest tontfane om VII saken die sonderlinghe in hen waren.

Want irst waren si rasteleec van herten. Dat merct men in dat ghescreven es: «Doe voldae ³ waren de daghe van Sinxenen.» Dat waren de daghe van rusten, want die feeste was ter rusten gheset. *Isajas*: «Op wien sal mijn Gheest rusten sonder op den oetmoedeghen ende den rusteleken?»

Ten anderen waren si enech in minnen. Dat merctmen in dat ghescreven es: «Si waren alle te gadere in een stat,» want si waren een van herten ende van zielen. Want ghelijc dat eens menschen gheest niet en maect de lede levende vanden lichame, si en sijn an hem, also en doet oec de Gheest de gheesteleke lede niet. Ende ghelijc dat een vier ute gaet als men thout sceedt, also doet de Heilighe Gheest met onpaeise onder de menschen. Ende daer bi singt men vanden apostelen: «Hi vantse eendrachtech [159ra] in caritaten ende daeromme verlichtese de overlopende godleecheit.»

Ten derden waren si in een stat. Ende dat merctmen daer in: «Si waren inde selve stat,» dat was inder cameran van Sion. ⁴ *Jeremias*: «Ic salse leiden inder woestinen ende spreken harer herten toe.»

Ten vierden om hare ghedurecheit. ⁵ Daer bi es ghescreven: «Si waren te gadere ghedurende in bedinghen.» Daer bi singt men van

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ornatum sanctitatis ad informandum» (505).

2. [Vertaling] Maggioni: «notandum quod missus est in discipulos; qui fuerunt receptacula munda, secundum quod de eis cantatur 'Fuerunt receptacula munda'» (505).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'uoldoen' waarin de tweede 'o' geëxpungeerd werd en vervangen door een superscripte 'a'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Tertio loco secreti, quod notatur in hoc quod dicitur 'in eodem loco', scilicet in cenaculo» (506).

5. [Vertaling] Maggioni: «Quarto oratione assidui» (506).

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

hen: «Doe de apostele beedden, so boodscaepde Hi dat God quam.»¹ Want dat de bedinghe nootdorstech es om den Heileghen Gheest tontfane, dat seit *De wise man*: «Ic anriep ende de Heileghe Gheest quam in mi.» In *Sinte Jans ewangelie*: «Ic sal den Vader bidden ende Hi sal u enen anderen Troostere gheven.»

Ten vijftsten waren si gheset in oetmoedecheiden. Dat merct men om dat si saten.² David seit: «Die de fonteynen inden valleien ute sindt,» dats de gracie des Heilechs Gheests inden oetmoedeghen, «daer sal de gheest op rusten.»

Ten seststen waren si ghevoeghet in paeise. Dat merctmen in dien dat si waren in Jherusalem dat bediedt 'sien des peis'.³ Dat vrede oft peis nootdorstech es om den Heileghen Gheest tontfane vint men in *Sinte Jans ewangelie*: «Vrede si met u.» Daer na blies Hi in hen ende seide: «Ontfaet den Heileghen Gheest.»

Ten sevenden waren si op gheheven in contemplacien. Dat merctmen om dat si den Heileghen Gheest ontvinghen in de bovenste camere.⁴ [159rb] Daer seit de *Glose*: «Die den Heileghen Gheest begheert, hi vertert bi contemplacien op varende de begheerte sijns vleeschs ende de woeninghe sijnre herten.»⁵

Ten sevenden om wat de Heileghe Gheest ghesonden was. Men sal weten dat Hi om VI saken ghesonden was die men hier in merct: «Want de Troostere, de Heileghe Gheest, dien de Vader in minen name sinden sal, Hi sal u al leeren ende raden al dat ic u segghe.»

Irst om de droeve te vertroostenne. Dat merctmen in dat 'de Troostere'.⁶ *Isajas*: «Des Heren Gheest es op mi omdat Hi mi ghesalft

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Orantibus apostolis deum uenisse nuntiat» (506).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quinto humilitate prediti, quod notatur in hoc quod dicitur 'sedentes'» (506).

3. [vertaling] Maggioni: «Sexto pace coniuncti, quod notatur in hoc quod erant in Iherusalem, que interpretatur uisio pacis» (506).

4. [Vertaling] Maggioni: «Septimo contemplatione erecti, quod notatur in hoc quod spiritum sanctum receperunt in superiori cenaculo» (506).

5. [Vertaling] Maggioni: «unde dicit *Glossa* ibidem: 'Qui spiritum sanctum desiderat, carnis domicilium mentis contemplatione transcendens calcat'» (506).

6. [Vertaling] Maggioni: «Primo ad consolandum mestos, quod notatur cum dicitur 'Paracletus', quod idem est quod consolator» (507).

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

heeft, om dat ic setten sal vertroosten den weenenden.» «De Troostere heet de Gheest, want Hi bereidt hope van ghenaden den ghenen die weenen om haer sonden die si ghedaen hebben, ende Hi verheft de herten van haerre druefheit.»¹

Ten anderen om de doode te maken levende. Dat merct men in dat 'de Gheest'. Want de Gheest eest die levende maect.² *Ezechieel* seit: «Droghe beenre, hoert Gods woort. Ic sal den Gheest in u sinden ende ghi selt leven.»

Ten derden om de onsuvere te heileghenne. Dat merctmen daer men seit 'heilech'. Want also men seit dat de Gheest es die levende maect, also seit men 'heilech', om dat Hi heilech maect de onsuvere ende suvertse. Want 'heilech' bediedt 'suver'. David seit: «Dbedruusch vander vloet die overvloeit,» [159va] dats de overvloeiecheit des Heilechs Gheests, «verblijdt Gods stede,» dats Gods Kerke. Ende bi dier vloet so heilechde de Hoechste sijn tabernacule.

Ten vierden om de minne vaster te makenne onder viande ende ledeghe. Ende dat merctmen in dat 'Vader'.³ Want Hi heet 'Vader', om dat Hi ons naturelec mint. In *Sinte Jans ewangelie*: «Want de Vader, Hi mint u.» Es Hi Vader, so sijn wi kindere sijns kints, ende wi sijn bruedere te gadere. Onder ghebruedere so gheduert vrienſcap.⁴

Ten vijfsten om de gherechtecheit te houdenne.⁵ Dat merct men in dat 'in minen name', dats 'Jhesus', dat bediedt 'salecheit'. Want de Vader sant in Jhesus Cristus name den Gheest om dat Hi vertoghen wilde dat Hi quam om de heidenne te behoudenne.

Ten sesten om de onwetende te learne. Dat merctmen in dat 'Hi sal u alle dinc leeren.'

---

1. [Vertaling] Jacobus noemt Gregorius als bron van dit citaat. Deze verwijzing ontbreekt in de vertaling.

2. [Vertaling] Maggioni: «Secundo ad uiuificandum mortuos, quod notatur cum dicitur 'spiritus', quia spiritus est qui uiuificat» (507).

3. [Vertaling] Maggioni: «Quarto ad confirmandum amorem inter discordes et odiosos, quod notatur in eo quod dicitur 'pater'» (507).

4. [Vertaling] Maggioni: «Si pater et nos filii eius et fratres ad inuicem et inter fratres perfecta amicitia perseuerat» (507).

5. [Vertaling] Maggioni: «Quinto ad saluandum iustos» (507).

Vanden sindenne des Heilechs Gheests

Ten achsten bi wat saken dat de Heileghe Gheest ghesonden was in dierste Kerke. Dat was bi bedinghen. ¹ In *Sinte Luucs ewangelie*: «Doe Jhesus beedde, so quam de Heileghe Gheest neder.» Ten anderen bi dat men nerensteleec ende devoteleec Gods woort hoert. In *Der apostele werc* steet: «Doe Peter noch sprac, so viel de Heileghe Gheest op alle diet woort hoorden.» Ten derden bi eenpaerleken wercke. Dat merctmen bi dien dat men de hant op thoof leide. In *Der apostele werc*: «Doe leiden si de hant op hen ende si ontfinghen den Heileghen Gheest.» Oft dat men [159vb] de hant opt hoot leet beteeckent absolveren van sonden inde biechte.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Circa octauum, scilicet per quid missus est, notandum quod datus siue missus est in primitiua ecclesia per orationem; unde ‘Orantibus apostolis etc.’» (507-508).

Van sente Gordiane ende Epimacho

Wat den name bediedt [69]

Gordiaen es gheseit van 'gyon', dat es 'leeringhe' oft 'huus', ende 'dynam', dats 'clær'. Want hi was een clær huus daer God in woende. Want Augustijn seit in een *Boec vander Triniteit*: «Een goet huus es effenne ghedeilt, wijt ende clær.»¹ Also was dese sant effenleec ghedeilt mits enecheden van vrienſcapen, ende wijt bi caritaten, ende clær bi waerheiden.²

Epimachus es gheseit van 'epi', dats 'opweert', ende 'machin', dats 'coninc', want hi was als een coninc van boven.

Van sente Gordiane ende Epimacho

Gordiaen was Juliaens des keisers vicarijs. Ende doe hi enen kerſtenen, die Januarijs hiet, den afgoden dwanc sacrificie te doene, so wert hi ende Marina, ſijn wijf, ende LII manne bekeert met Januarijs predicacien. Doe dit Juliaen de keiser hoorde, so beval hi Januarise te bannenne, ende Gordiane beval hi te onthoofdenne op dat hi den afgoden niet ſacrificeren en wilde. Dus wert Gordiaen onthoofte ende men werp ſinen lichame vore de honde VII daghe lanc. Maer doe ſi den lichame niet en daden, so namenne ſine meisenide ende ſi groevenne omtrent een mile vander ſtat met ſinte Epimacho, dien Juliaen oec hadde doen doden, int jaer ons Heren CCCLX.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Sicut autem dicit Augustinus in libro de trinitate, bona domus est paribus membris disposita, ampla et lucida» (509).

2. [Vertaling] Maggioni: «Sic iste sanctus fuit pariter dispositus per concordie unitatem, amplus per caritatem, lucidus per ueritatem» (509).

Van sente Nereo ende Achilleo

Wat den name bediedt [70]

Nereus bediedt 'raet des lichts'.¹ Oft Nereus es gheseyt van [160ra] 'nereth', dats 'lanterne', ende 'us': 'haestende'. Oft Nereus bediedt 'sonder mesdaet'.² Dus was Nereus raet des lichts in predicacien van suverheiden, lanterne in eersamer wandelinghen, haestende in hitten des hemels ende sonder mesdaet in suverheiden van consciencien.

Achilleus es gheseyt van 'achi', dat bediedt 'mijn brueder', ende van 'lesa', dats 'salecheit'. Want hi was der bruedere salecheit. Haer passie was ghescreven van Eutice ende Victorine ende Maro.

Van sente Nereo ende Achilleo

Nereus ende Achilleus waren ghelubde camerlinghe joncvrouwe Flavien, die skeisers Domiciaens nichte was. Ende sente Peter de apostel doopte dese II. Ende doe dese joncvrouwe te wive ghegheven was Aureliane, die des provoost sone was, ende si ghecleedt was met cleederen van purpure ende van preciosen steenen, so predecen Nereus ende Achilleus hare tgheloeve. Ende si presen hare de suverheit menechfuldelec, ende si wijsden hare dat die suverheit Gode naest was ende der inghele suster, ende dat si metten mensche gheboren wert.³ Ende si seiden hare dat de wive onder der manne vuste ende voete ligghen moesten, ende dat si dicwile leeleke drachte brachten ende wonnen. Ende si seiden hare oec dat si, die cume mochte ghedoghen haerre moeder suete vermaninghe, dat si soude moeten ghedoghen grote wonden van haren man. Doe seide Flavie onder dandere: «Ic [160rb] weet dat mijn vader wantrouwel was ende dat mijn moeder vele verwite van hem ghedoghede. Sal mi mijn man alsodaen werden?» Ende si seiden hare: «Also langhe als i brugoom sijn, so scinen si goedertieren. Maer als i manne worden sijn, so werden si wreet ende selken tijt trecken si haer joncwive boven de vrouwe. Want alle

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Nereus interpretatur lucis consilium» (510).

2. [Vertaling] Maggioni: «uel Nereus quasi ne, id est nequaquam, reus» (510).

3. [Vertaling] Maggioni: «et uirginitatem multipliciter commendauerunt ostendentes uirginitatem deo esse proximam, angelis germanam, hominibus innatam» (510).

Van sente Nereo ende Achilleo

heilecheit die men verloren heeft, die machmen met penitencien weder ghecrighen, maer suverheit, als mense verliest, en ¹ machmen nemmermeer weder ghecrighen ten iersten state.» ² Joncvrouwe Flavie gheloefde doe ende beloofde suverheit, ende Clement gaf hare den wiel.

Doe dat haer brudegoom hoorde, so ghecreech hi orlof van Domitiane ³ ende sant Flavien met Nereo ende Achilleo in deilant Ponciam, ende peisde dat hi also der joncvrouwen wille verwandelen soude. Na enen tijt so voer hi in dat eilant ende beloofde Nereo ende Achilleo groot goet, dat si sijn joncvrouwe te huweleke raden soudent. Maer si veronweerdent ende maectense meer vastere in onsen Here. Om dese sake dede hise dvinghen dat si den afgoden sacrificeren soudent, maer si seiden dat si van sinte Petere den apostel ghedoopt waren ende dat si negheens sins den afgoden offeren en soudent. Ende doe dede hise onthoofden int jaer ons Heren LXXX, ende hare licha[160va]men groefmen neven sinte Petronillen graf.

Maer hier na, om dat hare dese joncfrouwe Flavie hilt an Gods cnechte Eutice ende Victorine ende Marone, so deedse Aureliaen alden dach arbeiden in sinen hof als sine cnechte. Ende des avonts gaf hi hen enen cant tetenne. ⁴ Daer na dede hi Euticem slaen tote dat hi sinen gheest gaf. Ende Victorine dede hi in enen stinckenden poel versmoren. Ende Marone dede hi verpletten onder enen groten steen. Ende doe si desen groten steen op hem gheworpen hadden, die so swaer was datten cume LXX manne mochten verporren, so nam Maro dien steen op sijn scouderen ende droechen II milen verre als oft licht stroo gheweest hadde. Ende om dat daeromme vele liede gheloofden, so dedenne de scoutheet dooden.

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'ende'.

2. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Reatus enim per penitentiam expelli potest, uirginitas reuocari non potest, ut ad statum pristinae sanctitatis attingat» (511).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'den keyser' onderstreept bij wijze van expungering.

4. [Vertaling] Maggioni: «tamquam seruos tota die in suis prediis laborare faciebat et uespere cantabrum ad manducandum eis dabat» (511).

Van sente Nereo ende Achilleo

Hier na dede Aureliaen joncvrouwe Flavien uten eilande weder bringhen, ende hi sant tote hare II joncvrouwen die met hare op ghevoedt waren, Eufrosinen ende Theodoren, dat si hare raden soudent huweleke. Maer Flavie bekeerese ten gheloeve. Doe quam Aureliaen met dier II joncvrouwen brudegomen ende met II speelmannen tote Flavien, om dat hi brulocht met hare doen wilde ende dat hise vercrachten soude. Maer joncvrouwe Flavie bekerde de II voorseide jonghelinghe. Ende Aureliaen leiddese in [160vb] een camere ende hi dede daer jonghelinghe singhen ende ander liede met hen dansen om dat hise daer na vercrachten wilde.¹ Maer doe de speelliede moede waren van sanghe oft singhenne, ende dandere van springhenne, so en gheruste hi nochtan in II daghen niet voor dat hi soe moede wert dat hi sterf. Maer doe bejaghede Luxurijs, sijn brueder, orlof ende dodese alle die gheloevech waren, ende hi stac tfier inde camere daer de voorseide maghede in waren, ende in bedinghen gaven si haren gheest. Ende sinte Cesarijs vant des merghens hare lichamen al gheheel ende hi groefse alle.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Sed cum Domitilla predictos duos iuuenes conuertisset, Aurelianus Domitillam in thalamum introduxit et ibidem mimos canere fecit et ceteros secum saltare iussit, uolens eam postmodum uiolare» (512).

Van sente Pancrasio

Wat den name bediedt [71]

Pancracius es gheseit van 'pan', dats 'al' ende 'bequame' ende 'haestech'. Want hi was haestelec al bequame. ¹ Oft hi es gheseit van 'pancras', dats 'roef', oft 'onderdaen gheselen', oft een steen van vele varuwen, ² want hi begreep der ghevanghenre roef, ende hi was onderdaen den gheselen vanden tormenten ende van menegher varuwen om menegherande dogheden.

Van sente Pancratio

Pancratius was van alte edelen gheslechte gheboren, ende doe in Vrieslant ³ sijn vader ende sijn moeder doot waren, so wert hi ghelaten onder Dionijs, sijns oems, hoede. Dus keerden si beide te Rome weder, daer si grote patrimonie hadden. Ende in haer strate was [161ra] heimeleec verborghen Cornelijs de paus metten kerstenen. ⁴ Ende Dionijs ende Pancracius worden ghedoopt van Cornelise. Daer na sterf Dionijs in paise ende men brachte Pancrasise ghevaen vore den keiser. Ende Pancrasijs was omtrent XIII i aer out. Ende Diocleciaen de keiser seide hem: «Kindeken, ic rade di dattu niet quader doot en sterfs. Want om dattu een kint bes, so wertstu lichte bedroghen, ende om dattu edel bes ende om dattu mijns lieves vrients kint waers, so biddic di dattu di keers van deser sotheit, dat ic di mach houden als mijn kint.» Pancratius seide hem: «Al benic I kint van lichame, nochtan draghic een out herte. Ende mits der cracht ons Heren Jhesu Cristi so es u vrese also cleene met ons als dese picture die wi sien. ⁵ Want dijn gode, die du mi raets ⁶ tanbeedenne, si sijn bedrieghers ende vercrachters van

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Pancratius a pan, quod est totum, et gratus et citius, quasi totus cito gratus, quia in sua pueritia» (513).

2. [vertaling] Maggioni: «uel, sicut dicitur in Glossario, pancras dicitur rapina, pancratiarius flagellis subiectus, pancrus lapis uarie coloratus» (513).

3. [Vertaling] Maggioni: «apud Phrygiam» (513).

4. [Vertaling] Maggioni: «In quorum uico Cornelius papa cum fidelibus latitabat» (513).

5. [Vertaling] Maggioni: «et uirtute domini nostri Ihesu Christi terror uester tantum apud nos est, quantum hec pictura quam cernimus» (513).

6. [Tekstkritiek] Hs. 'raet'.

Van sente Pancrasio

haren susteren, ende si en spaerden vader noch moeder niet. Want bekinnestu eneghen van dinen cnechten so daen, so soudine te hant doen doden. Mi verwondert dattu di niet en scaems alselke gode tanbedenne.» Doe de keiser sach dat hi van enen kinde verwonnen werden soude, so hiet hine onthoofden int jaer ons Heren CCLXXX. Ende Octavilla, een edel vrouwe, begroef sinen [161rb] lichame. Also Gregorius seit, so wie op sijn graf loghenne sweert, eer hi tote traeldien vanden chore comt, ¹ so wert hi verwoedt ende beseten vanden duvel oft hi valt stappans doodt.

Een groot twest was tusschen hen tweeen, ende de rechtere wiste wel wie mesdadech was. Dus wert de rechtere ghedwonghen metter gherechteheit, ende hi leiddese beide tote sinte Peters outare ende hi dwanc daer den mesdadedeghen te sweerne oft hi recht hadde. Ende hi bad sente Petere dat hi met eneghen teeckenne de waerheit vertoghen soude. Ende doe hi ghesworen hadde, ende hi niet quaets en leet, de rechtere, die sine quaetheit wiste, hi hads toren ende riep: «Dese oude Peter es alte ontfermech oft hi wilt enen jongheren de ere gheven! Nu laet ons gaen toten jonghelinc Pancrasise, dat wijs van hem vraghen moghen.» Doe si daer comen waren ende de mesdadedeghe loghenne op sijn graf ghesworen hadde, so en conste hi sijn hant vanden grave niet ghebringhen ende na allettel tijts so sterf hi daer. Ende daer bi houdt men noch tote heden dat men op sinte Pancracius graf sweert om nauwe saken, om de waerheit te wetenne.

Om dat wi nu gheseit hebben vanden [161va] feesten die vallen inden tide der reconciliatien, welken tijt de kerke houdt van Paesschen toter octaven van Sinxenen, so moeten wi nu scriven vanden feesten die comen binnen den tide der pelgrimacien, ² welken tijt de Kerke houdt vander octaven van Sinxenen toten advente. De octave van Sinxenen en beghint hier altoos niet, maer na den tijt also Paeschen verwandelt. ³

---

1. [Vertaling] Maggioni: «antequam ad cancellum chori perueniat» (514).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'pelgrinacien'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Principium autem huius temporis non semper hic incipit, sed iuxta paschalem terminum uariatur» (515).

Van sente Urbane

Wat den name bediedt [72]

Urbaen ¹ es gheseit van 'ur', dats 'licht' oft 'vier', ende van 'banal', dats 'andwoorde', want hi was licht in eersamere wandelinghen ende vier in berrender minnen ende andwoordde in leeringhen. Oft daer bi seitmen dat hi licht was, want dlicht es minlec in danscouwen ende onsceppeleec in wesenne, in sceppenessen hemelsch ende inden werke sere orborleec. Aldus was dese sant minleec in wandelinghen ende onsceppeleec in de werelt te versmadenne, hemelsch in contemplacien ende orborleec in predicatien.

Van sinte Urbane paus

Urbaen was paus na Calixtuse ende in sinen tide was herde grote persecucie onder de kerstenne. Ten lesten wert Allexander keiser ende sijn moeder Hamena was kersten, want Origenes hadse bekeert. Ende om de bede van hare so en persequeerde dese keiser de kerstenne nemmeer. Maer nochtan so was [161vb] Almachius, de provoost van Rome, al te wreet op de kerstenne, ende hi hadde sente Cecilien doen onthoofden. Dese Almachius dede nerensteleec sente Urbane soeken, ende met Carpasij, sijns cnapen, helpen so vant hine gheborghen in een duwiere met III papen ende III diacone, ende hi deden legghen in enen kerkere. Hier na dede hine vore hem bringhen ende leide hem op dat hi verkeert hadde v^M menschen ende Cecilien ende Tiburcie ende Valeriane. Ende hi hiesch hem Cecilien tresoor. Ende Urbanus seide hem: «Mi dunct dat di de begherte van goede meer de kerstenne doet persequeren dan de minne van dinen goden. Cecilien tresoor hebben der armere hande inden hemel ghevoert.» Ende doe dede hi Urbane ende sine ghesellen slaen met wappers. Ende doe Urbaen Gods name Helyon anriep, so bespottenne de provoost ende seide: «Dese oude man wilt wijs scinen ende daer bi spreect hi nu dat wi niet en verstaen.» Doese Almachius niet en mochte verwinnen, so dede hise weder inder kerkere sluten, ende daer doopte Urbaen III tribune die te hem

---

1. [Vertaling] De eerste interpretatie van de naam ontbreekt in de vertaling, Maggioni: «Urbanus ab urbanitate dictus» (515).

Van sente Urbane

quamen met Avolino, den wechtere van den kerkere. Doe Almachius hoorde dat Avolinus kersten worden was, so dede hine vore hem bringhen, ende doe hi den afgoden niet offeren en wilde, so sloech men hem thooft af. Ende doe leidde men Urbane met sinen ghesellen ten afgoden weert ende men dwanckenne wieroec te offerne. Doe beedde Urbaen, ende dafgod viel [162ra] ende doodde XXII papen diet vier maecten. Doe wonddemen Urbane ende sine ghesellen alte swaerleec, ende hier na leiddemense dat si den afgoden sacrificie doen soudent. Maer si spouwen op dafgode ende maecten een cruce vore haer hoofd ende custen deen dander. Ende men sloech hen thooft af in Allexanders keisers tide int jaer ons Heren CCXX. Ende te hant wert Almachius metten duvel beseten, ende hi blasfemeerde sine afgode. Ende sijns ondanckens so prees hi de kerstenne. Ende daer na versmachtente de duvel. Doe dat Marmenia, sijn wijf, hoorde, so dede si hare ende Lucinen, haerre dochter, ende al haer meisenide doopen vanden pape Fortunato. Ende daer na groef si eerlec Urbaens lichame ende sijnre ghesellen.

Van sente Petronillen

Van sente Petronillen [73]

Petronillen vite screef sente Marcellijs. Si was sente Peters des apostels dochter. Ende om dat si alte scone was ende om dat si bi haers vaders wille alte sere den rede hadde, ghevielt op enen tijt dat dandere jonghere met hem aten, ende een ¹ van hen seide tote hem, die Titus hiet: «Waer bi laetstu Petronillen ligghen, die alle andere siecke ghenees?» Sinte Peter seide hem: «Om dat het aldus hare salecheit es. Maer nochtan, om dat ghi niet wanen en selt, dat ic dit segghe om dat icse niet ghenesen en mach,» daer bi seide hi tote hare: «Petronilla stant haestelec op ende dient ons.» ² Ende si stont te hant op, al ghe[162rb]nesen, ende diende hen. Ende doe si al den dienst ghedaen hadde, so seide Peter tote Petronillen: «Ganc weder te dinen bedde.» Ende te hant ghinc si derweert ende begonste weder den rede ³ te hebbenne, also si te voren hadde. Maer doe si volmaect was inder minnen Gods, so ghenas hise al.

Flaccus de grave quam tote ⁴ hare om dat hise om haer soonheit te wive nemen soude. Ende si andwoordde hem: «Wiltu mi te wive hebben, so doet te mi de maghede comen die met mi moghen varen te dinen huse.» Ende binnen dier tijt dat Flaccus die ⁵ maghede ghereeden dede, so gaf hare Petronille te bedinghen ende te vastenne, ende si ontfinc Gods lichame. Ende daer na ghinc si te bedde ligghen ende na III daghe gaf si haren gheest. Doe Flaccus sach dat hi bespot was, so werp hi hem an Feliculen, Petronillen ghespelinne, ende hi beval hare dat si sijn wijf worde oft dat si den afgoden offerde. Ende doe si dit niet doen en wilde, so dede hise VII daghe sonder eten ende drincken in enen kerkere sluten, ende daer na dede hise binden ende tormenten tote dat si sterf. Ende doe dede hise in enen marasch

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘een’ superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Verumptamen ne puteretur impossibilitas sanitatis eius meis sermonibus excusari,’ ait ad illam: ‘Surge, Petronilla, uelocius et ministra nobis!’» (517).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘rede’ is door rasuur gecorrigeerd uit ‘reder’.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk ‘te’ waar superscript ‘to’ aan toegevoegd werd.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘dese’.

Van sente Petronillen

werpen, maer Nichodemus tracse daer ute ende groefse. Hieromme dede Flaccus Nichodemum vore hem bringhen. Ende doe hi den afgoden niet offeren en wilde, so dede hine met wappers slaen ende wer[162va]pen in Tiberim. Maer Justus, sijn clerc, tracken daer ute ende groeffenne eerlec.

Van sente Petere den exorciste

Van sente Petere exorciste [74]

Peter de exorciste, doene Archemius in enen kerker hadde gheleit, ende Archemius dochter doe ter tijt beseten was vanden viant, ende haer vader dicke daeromme weende, so seide Peter tote hem: «Wiltu in Cristum gheloeven, so sal dijn dochter te hant ghenesen.» Archemius seide hem: «Mi verwondert hoe dat ¹ dijn God mine dochter soude moghen ghenesen ende Hi di niet en verloest, die so vele om sinen wille ghedoghes.» Peter seide hem: «Mijn God es machtech mi te verloossen, maer Hi wilt dat wi bi verduldecheiden van titeleker passien comen ter ewegher glorien.» Archemius seide hem: «Ic sal dine bande ende dine iserne ketenen dobbeleren. Ende eest dat dan dijn God di verloost ende mijnre dochter verloost, ² so ³ salic te hant in Hem gheloeven.» Doe hi dat ghedaen hadde, so hilt sinte Peter inde hant een cruce ende oppenbaerde Archemio in witten cleederen ghecleedt. ⁴ Ende Archemius viel hem te voeten ende sijn dochter wert ghenesen. Ende doe dede hi hem ende al sijn huus doopen. Ende alle die hi inden kerkere hilt, gaf hi orlof ute te comenne, die kersten werden wilden. Ende daer toe gheloofden vele andere liede ende daden hen van [162vb] den pape Marcelline doopen. Doe dat de provoost hoorde, so dede hi tote hem bringhen alle die inden kerkere waren. Ende Archemius riepse alle te hem ende custe hare hande ende seide hen, so wie dat onvervaerleec comen wilde om martilie te lidenne, dat hi quame, ende so wie dat dies niet en wilde, dat hi wech ghinghe. Ende doe de rechtere vernam datse Marcellinus ende Peter ghedoopt hadden, so dede hise comen ende hi deedse versceeden inden kerkere. Ende hi dede Marcelline naect legghen op ghebroken ghelas, ende hi verboodt hem water ende licht te ghevenne. Maer men leide Petere in enen anderen kerkere, in enen nauwen kip ghesloten.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘dat’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘gheneest’.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘so’ superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «sanctus Petrus candidis uestibus indutus et tenens signum crucis eidem apparuit» (519).

Van sente Petere den exorciste

Maer ons Heren inghel ¹ cleedde Marcelline ende ontbantenne ende leiddenne met Petere in Archemius huus. Ende hi hiet hen dat si VII daghe tfolc vergaderen souden ende vast maken int gheloeve, ende dat si daer na vore den rechtere gaen souden. Maer doese de rechtere inden kerkere niet en vant, so dede hi Archemium comen. Ende doe hi den afgoden niet offeren en wilde, so dede hine met sinen wive neder inden kerkere werpen. Ende doe dat sente Marcellijn ende Peter hoorden, so quamen si der weert. Ende in dien kerkere so dede Marcellijn messe metter helpen van VII kerstenen, diene daer toe ² bescermden. Ende de heileghen seiden toten ongheloveghen: «Siet, wi hadden moghen Archemium ver[163ra]loosten ende ons gheborghen, maer negheen van beiden en wouden wi doen.» Doe worden de heidenne gram ende sloeghen Archemium metten sweerde doot. Ende sijn wijf met haerre dochter steenden si. Ende sente Marcelline ende Petere sloeghen si thooft af in enen groten bosch, ³ dien men nu Wit Bosch heet om hare martilie, inden tide van Dioclesiaens rike, dat was int jaer ons Heren CCLXXXVII. Ende de hangdief, die Dorotheus hiet, sach hare sielen ghecleedt met witten cleederen ende met preciosen steenen opvoeren vanden inghelen inden hemel. Ende daer bi wert hi kersten ende starf daer na in paeise.

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘heren inghel’ met verwijsteken in margine.
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing voor ‘daer toe’: ‘doe’.
  3. [Vertaling] Maggioni: «ad siluam nigram» (520).

Van sente Primo ende Feliciano

Wat den name bediedt [75]

Primus bediedt 'de overste grote' ende Feliciaen bediedt 'salech out man'. ¹ Primus es gheseit 'de opperste' oft 'groot', om sijn weerdecheit mits den lidenne sijnre martilien, ende om sijn macht mits den werke van miraculen, om sijn heilecheit om de volmaectheit sijns levens, om sijn salecheit mits sijn glorioes ghebruken. ² Feliciaen es gheseit 'oudere', niet allene om de outheit van sinen daghen, maer oec om sine grote weerdecheit ende om de rijpheit sijnre wijsheit ende de swaerheit sijnre seden.

Van sinte Primo ende Feliciano

Primus ende Feliciaen worden ghewroeghet voor Diocleciane ende Maximiane vander afgoden bisscope. Ende si seiden, waert [163rb] dat mense den afgoden niet en dade offeren, dat si negheen weldade vanden goden ghecryghen en souden. Doe bevalse de keiser inden kerkere te legghenne. Maer dinghel verloostese, ende si worden echter vore de keisers bracht. Ende om dat si sterc bleven int gheloeve, so daden sise alte jammerleec slaen ende versceeden van een. Ende de rechtere seide tote Feliciaen dat hi saghe op sine outheit ende dat hi den afgoden offerde. Feliciaen seide hem: «Sich, ic hebbe nu LXXX jaer, ende XXX jaer sijn leden van dier tijt dat ic de waerheit bekinde ende dat ic vercoos met Gode te levenne, die mi verloosten mach van dinen handen.» Doe dedenne de rechtere binden ende dede hem naghele dore sijn hande ende voete slaen, ende seide hem: «Aldus selstu bliven tote dattu onsen wille does.» Ende doe Feliciaen met bliden ansichte hier in bleef, so dede hine daer quellen ende en liet hem niet gheven.

Hier na dede de rechtere Primus bringhen ende seide hem: «Sich, dijn brueder heeft des keisers wille ghedaen, ende hier bi es hi in groter eren inden palaise. Daer bi: doet oec also.» Primus seide hem:

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Primus quasi summus et magnus, Felicianus quasi felix anus, id est felix senex» (521).

2. [Vertaling] Maggioni: «Ille enim dicitur summus siue magnus dignitate propter martyrii perpersionem, potestate propter miraculorum operationem, sanctitate propter uite perfectionem, felicitate propter gloriosam fruitionem» (521).

Van sente Primo ende Feliciano

«Al bestu sduvels sone, nochtan hebstu waer gheseit in enen deelle, want mijn brueder heeft gheconsenteert skeisers ghebod van hemelrike.» Doe wert de rechtere [163va] gram ende dede sine siden berren ende ghesmolten loot in sinen mont ghieten, daert Feliciaen toe sach, om dat hi hem daer af vervaren soude. Maer Primus dranc suetelec dat loot als oft cout water hadde gheweest. Doe wert de rechtere gram ende dede op hem ute laten II liebaerde, maer de libaerde vielen vore hare voete ende stonden vore hen als saechtmoedeghe lammerkenne. Echter dede hi wrede beren ute laten, ende si worden also goedertieren als de libaerde. Daer dit ghesciedde, waren meer dan XII^M manne, ende van dien worden si v^C gheloevech. Maer de rechtere dede Primum ende Feliciane onthoofden ende dede hare lichamen vore de honde ende de voghele worpen. Maer si bleven onghequetst ende de kerstenne groevense. Si waren ghepassijt int jaer ons Heren CCLXXXVII.

Van sente Barnaba apostel

Wat den name bediedt [76]

Barnabas bediedt 'een kint eens toecoemens' oft 'een kint des troosts' oft 'eens propheten kint' oft 'een besluitende kint'.¹ Men setten IIII werven kint om de IIII manieren sijnre onderdanecheit. Want men heettenne inder scrifturen kint mits sijnre gheboorten ende sijnre leeringhen ende sijns navolghens ende sijns verkiesens. Want hi was van Cristo herboren biden doopsele ende gheleert metter ewangelien, ende hi volghede Hem na bi martilien, ende hi was van Hem vercoren biden hemelschen lone. Ende dese poente [163vb] behoorden allene hem selven toe, maer ter andere liede behoef so was hi toecomende, troostende ende propheterende ende besluitende. Hi was toecomende, alomme loopende ende predekende allessens. Ende dat merct men wel, want hi was sente Pauwels gheselle. Hi was oec vertroostende de arme ende de bedruefde, dien hi aelmoesenne droech. Ende hi sant hen vander apostele weggen een epistele. Hi was oec propheterende, want hi hadde den gheest van prophetien. Hi was oec besluitende, want hi vergaderde een grote menechte in tgheloeve, alsoot wel scijnt daer hi ghesonden was te Anthiochien.² Van desen IIII es in *Der apostele werc* ghescreven: «Hi was een man, dats te verstane manleec als ten iersten, als ten anderen goet, ende als ten derden vol des Heilechs Gheests, ende ten vierden ghetrouwe.» Sijn passie bescreef Johannes, sijn neve dien men oec Marcus heet, meest vanden ghesichte Jans nalecs tote in dinde, welc men gheloeft dat Beda oversette³ uten Griexe in Latine.⁴

Van sente Barnaba apostel

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Barnabas interpretatur filius uenientis uel filius consolationis aut filius prophete aut filius concludens» (523).

2. [Vertaling] Maggioni: «concludens, quia magnam multitudinem in fide conclusit et adunauit, sicut patet cum missus fuit in Antiochiam» (523).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ouersetse' in margine.

4. [Vertaling] Maggioni: «Eius passionem compilauit Iohannes qui et Marchus eius consobrinus, maxime a uisione ipsius Iohannis usque fere in finem; quam Beda de Greco in Latinum creditur transtulisse» (523).

Van sente Barnaba apostel

Barnabas was een levijt, gheboren ute Cypers. Hi was vanden LXXII discipulen ons Heren, ende in vele saken es hi ghepresen in *Der apostele werc*.¹ Want hi was alte wel gheformeert ende beset, beide te hem selven ende te Gode ende te sinen evenkersten.²

Te hem selven was hi wel beset in sine III crachte,³ dats in redenen ende in begheerten ende in beroerleecheiden.⁴

Want hi [164ra] hadde de redenleke cracht verlicht metten lichte van kinessen.⁵ Daer bi es ghescreven in *Der apostele werc*: «Inder kerken van Anthiochien waren propheten ende leeraers, inden welken waren Barnabas ende Simon.»

Ten anderen hadde hi sine begheerleke cracht ghesuvert vanden ghemulle deser werleker begheerten.⁶ Daer bi seit *Der apostele werc* dat Joseph die ghetoenamt es Barnabas, vercochte enen acker, dien hi hadde, ende brachte tghelt ende leit vore de voete der apostele. De *Glose* seit: «Hier toonde hi datmen versmaden soude dat hi niet handelen en wilde.⁷ Ende hi leerde dat men tgout onder de voete terden soude, dat hi onder der apostele voetstape werp.»

Ten derden hadde hi sine beruerleke cracht vaste ghemaect met groter vromecheit, ende dat om dat hi manlec anghinc felle dinghe, oft om dat hi eenparlec sterke dinghen dede, oft om dat hi vromeleec verdroech wederspoet.⁸ Dat hi manlec felle dinghen anghinc,

---

1. [Vertaling] In de citaten uit de *Handelingen der Apostelen* geeft Jacobus consequent het betreffende hoofdstuk aan. De vertaler heeft dit steeds weggelaten.

2. [Vertaling] Maggioni: «Fuit namque optime informatus et ordinatus, et hoc quantum ad se et quantum ad deum et quantum ad proximum» (524).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'der zielen' onderstreept bij wijze van expungering.

4. [Vertaling] Maggioni: «Quantum ad se ordinatus exitit secundum tres uires, scilicet rationabilem, concupiscibilem et irascibilem» (524).

5. [Vertaling] Maggioni: «Habuit namque rationabilem illustratam lumine cognitionis» (524).

6. [Vertaling] Maggioni: «Secundo habuit concupiscibilem, purgatam a puluere mundane affectionis» (524).

7. [Vertaling] Maggioni: «Destituendum probat quod tangere deuitat» (524).

8. [Vertaling] Maggioni: «Tertio habuit irascibilem, roboratam magnitudine probitatis et hoc uel uiriliter aggrediendo ardua uel perseueranter agendo fortia uel constanter sustinendo aduersa» (524).

Van sente Barnaba apostel

merctmen om dat hi Anthiochien, die grote stat, nam te bekeerne. Hier af seit *Der apostele werc*: Doe sinte Pauwels bekeert was ende hi comen was te Jherusalem ende hi gherne onder den jongheren ghecomen hadde, ende si alle van hem vloen als lammere van den wolf, so begreepen Barnabas vromeleec bider hant ende leiddenne toten apostelen. Hi was oec gheduerch stercke dinghen doende, want hi vermagher[164rb]de sinen lichame ende queldenne met vastenne, also *Der apostele werc* van hem seit: «Doe si onsen Here dienende waren ende si vasteden.» Hi verdroech oec vromeleec wederspoede, also hem de apostelen orconde gheven: «Met onsen lieven bruederen Barnaba ende Pauwelse, die hare zielen ghelevert hebben omden name ons Heren Jhesu Cristi.»

Ten anderen was hi wel beset te Gode weert, alle dinc verbeidende, oft onderdaen Gods wille ende sijnre macht ende sijnre goetheit.¹ Hi ontbeidde Gods wille, want hi en wilde niet predeken vore dat hi dat ontfaen soude bi Gods macht ende wille. *Der apostele werc* seit: «De Heileghe Gheest seide: “Versceedt mi Barnabam ende Sauwelse in dwerc daer icse in ontfaen hebbe.”»

Ten anderen was hi onderdaen Gods macht oft majesteit. Want *Der apostele werc* seit: Doe eneghe liede hen toe legghen wilden² de moghentheit Gods, ende si hem wilden offeren hostien, ende sine Jupiter hieten als den oversten, ende Pauwelse Mercurise als enen wisen ende wel sprekenden, te hant so scoorden Pauwels ende Barnabas haer rocke ende riepen: «O ghi manne, wat doeddi? Wi sijn sterfleec³ menschen ghelijc u lieden, ende wi boodscapen u dat ghi van desen idelheiden selt werden bekeert toten levenden God.»

Ten derden was hi onderdaen der goedertierenheit Gods, also *Der apostele werc* seit. Want doe [164va] eneghe Joden die kersten worden waren, wilden minderen de goetheit van Gods gracien, daer wi mede bi allene verloost sijn sonder de wet, ende si segghen wilden dat dese goetheit Gods niet ghenoech sijn en mochte sonder besnidinghe, ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Secundo fuit ordinatus quantum ad deum, deferendo dei auctoritati, maiestati et bonitati» (524).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘wilden’ in margine.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘als’ onderstreept bij wijze van expungering.

Van sente Barnaba apostel

Paulus ende Barnabas dit wederstonden ende si toonden dat allene sonder de wet ghenoech ware de goetheit van Gods graciën. ¹

Hierenboven droeghen si oec dese questie toten apostelen ende impetreerden vanden apostelen letteren jeghen der Joden erroer.

Ten derden was hi alte wel beset te sinen evenkersten weert, want hi voedde sine scape met woorden, met exemple ende met ghichten.

Metten woorden, want eenpaerlec predeckte hi Gods woort. *Der apostele werc* seit: «Pauwels ende Barnabas bleven te Anthiochien ende leerden daer ende predeckten Gods woort met vele anderen.» Dit scijnt oec wel an de grote menechte die hi te Anthiochien bekeerde, also dat men daer ierst de discipule hiet ‘kerstenne’.

Ten anderen so voedde hise met exemple, want sijn leven was in allen dinghen spieghel van heilecheiden ende exempel van religioene. ²

Want in al sijn werc was hi manlec ende licht in alre goetheit [164vb] van seden, goet tansiene in allen graciën, vol des Heilechs Gheests ende voorbarech in allen dogheden ende in tgheloeve. Van desen vieren seit *Der apostele werc*: «Si sonden Barnabam te Anthiochien,» ende «hi riet hen allen dat si bleven inden propositie haers herten in Gode, want hi was een goet man, vol graciën ende des Heilechs Gheests ende gheloofs.»

Ten derden voedde hi sijn scape met ghichten, ende dat in II manieren. Want ghichte es tweerhande, dats van titeleker aelmoesenen te doene om den armen lijftocht te ghevenne, ende dander es gheestelec, die men doet als men de mesdaet vergheeft. ³ Dierste ghichte hadde Barnabas doe hi den brueders die in Jherusalem waren, aelmoesenne droech. Men leest in *Der apostele werc*: Doe de grote hongher was worden onder den keiser Claudio, also Agabus

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tertio dei bonitati; nam sicut habetur Act. xv, cum bonitatem gratie dei, qua gratis et non ex lege sumus saluati, quidam conuersi de Iudeis artare et deminuere uellent, asserentes hoc sine circumcissione nequaquam sufficere, Paulus et Barnabas contra eos uiriliter restiterunt et solam bonitatem gratie dei sine lege sufficere ostenderunt» (525).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede ‘e’ in ‘religioene’ superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Est enim duplex beneficium siue elemosina, scilicet temporalis, que consistit in necessariorum subministracione, et spiritualis, que consistit in offense dimissione» (525-526).

Van sente Barnaba apostel

ghepropheteert hadde, so micten de discipule dat elc na dat hi hadde te sindenne den bruederen in Judea, ende si dadent ende sondent toten ouders met Pauwelse ende met Barnabam. ¹ Dandere ghichte hadde hi, doe hi Janne, diemen toenaemt Marcus, vergaf sine mesdaet. Want doe Marcus Barnabam ende Pauwelse ghelaten hadde, doe hi weder quam ende hem dat leet was, so vergaef hem Barnabas ende ontfinckenne weder tenen jonghere. Maer Pauwels [165ra] en wouds niet weder ontfaen te enen jonghere ende daer bi scieden si onderlinghe. Want beide waest van goedertierenheiden, ende van goeder meininghen daden sijt. ² Want Barnabas ontfinckenne weder bi ontfermecheiden, maer datten Pauwels niet met nemen en wilde, dat dede hi van gherechtecheiden. ³ Want op die stat in *Der apostele werc* seit de *Glose*: «Om dat hem Jan, dats Marcus, hem selven voort gheset hadde int voorhoofd vanden ansichte, dat was vander predicacien, ende dat hier hem al te traechelec doe toe dede, daeromme en wouds Pauwels niet ontfaen, dat met sijnre bloedecheit der andere crachte niet en souden werden ghemindert.» ⁴ Want dese verscedinghe en was niet ghedaen van gramscapen, maer metten inghevenne des Heilechs Gheests. Ende daer bi scieden si om dat si meer lieden predeken souden, ende also gheschiedt daer na. Want doe Barnabas inde stat Iconio was, so oppenbaerde Marcusse, sinen neve, een soon man in sinen visioene, ende hi seide hem: «Jan, wes vrome, want voortmeer en selstu niet werden gheheten 'Jan' maer 'hoghe'.» Doe hi dit Barnabam hadde gheseit, so andwoordde hi hem: «Wachte di nerenstelec, dattu niemene en segs dattu ghesien heefs, want te nacht oppenbaerde mi oec onse Here ende [165rb] seide: "Barnabas, wes vrome, want du sels

---

1. [Vertaling] Maggioni: «nam, sicut dicitur Act. XI, cum facta esset fames maxima sub Claudio, secundum quod prophetauerat Agabus, 'discipuli prout quisque habebat, proposuerunt in ministerium mittere habitantibus in Iudea fratribus; quod et fecerunt mittentes ad seniores per manus Barnabe et Pauli'» (526).

2. [Vertaling] Maggioni: «Vterque enim ex pia causa et intentione fecit» (526).

3. [Vertaling] Maggioni: «nam quod Barnabas ipsum assumpsit, hoc fecit ex dulcedine misericordie, quod autem Paulus ipsum assumere noluit, hoc fecit ex feruoris rectitudine» (526).

4. [Vertaling] Maggioni: «Quoniam in fronte faciei se constituens nimis tepidus steterat, merito ipsum Paulus abiecit ne illius quasi contagione uires aliorum corrumperentur» (526).

Van sente Barnaba apostel

den eweleken loon ontfaen om dattu dijn liede hebs ghelaten ende om dattu om minen name dijn siele heefs ghevontuert.”»

Doe Barnabas ende Pauwels langhe te Anthiochien hadden ghepredect, so oppenbaerde dinghel Gods Pauwelse ende seide: «Haeste di te Jherusalem weert, want daer ontbeiden dijns eneghe brueders.» Maer om dat Barnabas wilde te Cypers weert varen ende vader ende moeder visenteren, ende Pauwels emmer sonder letten wilde te Jherusalem varen, daeromme so scieden si aldus metten inghevenne des Heilechs Gheests. Maer doe Pauwels Barnabam gheseit hadde dat hem dinghel bevolen hadde, so andwoordde Barnabas: «Ons Heren wille moet ghescien. Want nu ga ic te Cypers weert ende daer salic mijn leven indden ende di en salic nemmeer sien.» Ende doe hi al weenende vore Paulus voete wintelde, van compassien seide hem Paulus: «En weent niet, want hets ons Heren wille aldus, want te nacht so oppenbaerde mi oec onse Here ende seide: “En verbiede Barnabam niet te Cypers te gane, want hi sal daer vele liede verlichten ende martilie daer ontfaen.”» Dus voer Barnabas te Cypers weert met Marcusse [165va] ende droech met hem *Sente Matheus ewangelie* ende hi leidt op de siecke, ende met Gods cracht ghenas hier vele. Ende doe hi in Cypers comen was, so vonden si enen toverare, Heliman, dien Pauwels berooft hadde tenen tide van sinen oghen. Ende hi was hen contrarie ende en lietse binnen Pafum niet comen.

Op enen dach sach Barnabas manne ende wive naect loopen ende hare feeste doen. Ende hi wert daeromme gram ende vliet den tempel, ende te hant viels een deel ter neder ende doodder vele. Ten lesten so quam hi te Salaminam, ende een gokelere ruerde daer jeghen hem een groot gheruchte. Ende de Joden begrepen Barnabam ende deden hem vele leelecheiden, ende trockenne vore den rechtere vander stat ¹ dat hine dooden soude. Maer doe si vernamen dat Eusebius, een machtech man die van Nerons gheslechte was, dat hi daer comen was, so ontsaghen si hen dat hine van haren handen verloosten soude, ende dat hine soude laten gaen. Daer omme bonden si hem een seel omden hals ende trockenne daer met uter stat, ende daer verborren sine. Hier met en waren noch de felle Joden niet ghesaet, maer si besloeghen sijn

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘uander stat’ superscript.

Van sente Barnaba apostel

ghebeente in een looden vat ende woudent werpen inde zee. Maer Jan, sijn jonghere, ende II andere met hem, stonden snachts op ende namen sijn ghebeente, ende si groevent heime[165vb]leec in een gorite. ¹ Ende also Zigibrecht seit, so laecht daer tote Zenons keisers tide ende Ghelasijs des paus, dat was D jaer. Maer doe vertoghede hi selve sijn ghebeente ende also wert vonden. Barnabas predeckte ierst Cristum te Rome ende hi was dierste bisscop van Melanen.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Iohannes autem discipulus eius cum duobus aliis de nocte consurgens ea rapuit et in quadam cripta occulte sepeliuit» (528).

Van sente Vito ende Modesto

Wat den name bediedt [77]

Vitus ondersceedt van 'vita', dats 'leven'. Also Augustijn seit, so sijn III manieren van levenne. Deene maniere es werkende,¹ ende dat behoort te desen onledeghen levenne. Ende dander es ledech, ende dat behoort ter gheesteleker ledecheit van scouwenden levenne. Ende de derde maniere es van beiden te gadere sijnde. Ende dese III manieren van levenne waren in hem. Oft Vitus bediedt 'als doghet', dats 'vol dogheden'.

Modestus bediedt 'staende in midden', dats in midden de doghet, want omtrent elke doghet staen II sonden als II inden. Want dechterste² inde van wijsheiden es boosheit ende sotheit. Dechterste inde³ van ghematecheiden es tvoldoen der⁴ vleesscheleker begheerten, ende dat onderdoen der begheerten oft sijns vleeschs. Dindde van stercheiden es ondochtecheit ende overdadecheit. Dindde van gherechtecheiden es wreetheit ende saechtmoedecheit.

Van sinte Vito ende van Modesto

Vitus was een kint van XII jaren ende was ghemartilijt in Cecilien. [166ra] Sijn vader plachenne eenpaerlec sere te slane om dat hi dafgode veronweerdde ende om dat hise niet anbeden en wilde. Doe dat Valeriaen de provoost vernam, so dede hi tkint tote hem bringhen. Ende doet dafgode niet anbeden en wilde, so dede hijt met stocken slaen, maer der gheenre arme die tkint sloeghen ende des provoosts hande worden te hant lam. Ende de provoost riep: «Ai mi, ic hebbe mijn hant verloren!» Ende Vitus seide hem: «Doech comen dine gode, datsi di ghenesen, oft si moghen.» Valeriaen seide hem: «Moghestu dat doen?» Vitus seide hem: «In mijns Heren, mijns Gods, name so maghict

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'de' in 'werkende' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'es' onderstreept bij wijze van expungering.

3. [Tekstkritiek] Hs. 'inden'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'der' superscript ter vervanging van onderstreept 'uan'.

Van sente Vito ende Modesto

doen.» Ende te hant so beedde hi ende ghenassenne. De provoost seide sinen vader: «Versprec dijn kint dat het niet qualec en verderve.»

Doe leeddenne sijn vader thuis ende hi pijnde hem sijns kints wille te verwandelne met alrehanden instrumenten van sueten luudden ende met spelen van meiskenen ende met alrehande weelden. Ende doene sijn vader in een camere ghesloten hadde, so quam ute dier cameren wonderleec groot roke, die den vader ende al sine familie vergoorde met alte sueten roke.¹ Ende de vader sach dore de dore ende sach omtrent sijn kint VII inghele staen, ende hi seide: «De gode sijn in mijn huus comen.» Ende hi wert te hant blint, ende hi wert so sere roepende, dat al de stat van Lucana beroert wert, also dat Valeriaen selve toeloopende quam ende vra[166rb]ghede hem wat hem ghesciet was. Ende hi seide hem: «Ic sach viereghe gode ende ic en mochte haer ansichte niet ansien.» Hieromme leidde menne te Jupiters temple ende hi beloofde² hem, mochte hi ghenesen, enen stier met guldenen hoornen. Maer doet hem niet en hulp, so bad hi sinen kinde dat hine ghenesen wilde. Ende met sijnre bedinghen wert hi ghenesen ende ghecreech sine oghen weder.

Maer doe de vader oec aldus niet gheloeven en wilde, ende hi altoos peisde sijn kint te doodenne, daer bi oppenbaerde hem dinghel Gods Modeste, sinen camerlinc, ende hiet hem dat hi in een scep ghinghe ende voerde tkint in een ander lant. Doe hi dat ghedaen hadde, so brachte hen³ een aer alle daghe daer haer spise, ende si daden daer vele miraculen.

Hierenbinnen wert Diocleciaens des keisers sone metten duvel beseten. Ende hi seide dat hi nemmer meer ute gaen en soude, en waere dat daer Vitus van Lucane quame. Men sochte Vitum ende vantenne, ende men brachtenne vore⁴ den keiser. Diocleciaen seide hem: «Du moghes minen sone ghenesen.» Ende Vitus seide hem: «Ic en

---

1. [Vertaling] Maggioni: «mirabilis odoris fragrantia inde exiit, que patrem et totam familiam nimio odore perfudit» (530).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing voor het onderstreepte prefix: 'ghe'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De laatste letter van 'hen' door rasuur uit 'm'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'tote'.

Van sente Vito ende Modesto

maechs niet ghenesen, maer onse Here.» Ende te hant leide hi sine hant op hem ende de duvel voer ute. Ende Diocleciaen seide: «Kint, hebbe raet, ende offere onsen goden, dattu niet quader doot en sterfs.» Ende ¹ doe hijs niet doen en wilde, ende hi met Modeste in enen kerkere [166va] gheleit was, so viel dat iser af dat hem an ghedaen was, ende de kerkere wert alte claer van onvertalleken lichte. Doe men dit den keiser seide, so dede hine ute halen ende in enen berrenden ² oven worpen. Nochtan quam hi onghequetst ute. Doe liet men enen vreseleken liebaert ute, dat hine verbiten soude, maer met sinen gheloeve wert die liebaert als een lam. Ten lesten dede men hem ende Modeste ende Crescencien, sijnre voesteren, die hem altoos ghevolgt was, opweert hanghen. Maer te hant wert de locht verstormt, ende de eerde bevede, ende donreslaghe sloeghen, ende der afgode temple vielen ende doodden vele liede. Maer de keiser vloeg van anxte ende sloech hem selven met sinen vusten ende seide: «Ai mi, dat ic van enen kinde verwonnen ben.» Ende dinghel Gods ontbantse te hant, ende si vonden hen neven een riviere, ende daer rusten si hen, ende bedende gaven si onsen Here haren gheest. Ende de aren wachten hare lichamen. Ende sinte Vitus oppenbaerde Florentine, eenre edelre vrouwen, hare lichamen. Ende si namse ende groefse eerlec. Si waren ghepassijt onder Diocleciane int jaer ons Heren CCLXXXVII.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Ende' in margine.

2. [Tekstkritiek] Hs. 'berren'.

Van sente Quirico ende Juliten

Wat den name bediedt [78]

Quiricus bediedt 'soeckende den boghe', oft hi es gheseit van 'chisil', dats 'stercheit' ende 'cus', dats 'swert', ¹ oft van 'quiris', [166vb] dats een spere, oft van 'quirilis', dat heet men een zetel. Want hi was een boghe, dats crom in sine oetmoedecheit ende sterc in te ghedoghenne de tormente, ende swert in hem selven te versmadenne. Hi was een spere inden duvel te ² verwinnenne. Hi was Gods setel om dat God met hem was, want Gods gracie voldede dat sijn outheit niet en vermochte.

Julita bediedt 'helpende leven', want si leefde in gheesteleken levenne ende daer met help si vele lieden.

Van sinte Quirico ende Juliten

Quiricus was Juliten, eenre edelre vrouwen van Ychonien, sone. Ende om dat si begheerde den persecucien tontgane, so quam si te Tharsis in Cecilien met Quiricum, haren sone, dat maer III jaer out en was. ³ Maer nochtan wert si bracht vore Allexandere den rechtere ende si brachte haren sone in haren arm. Doe dat II van haren joncwiven saghen, so vloen si ende lietense. Te hant nam de rechtere tkint in sinen arm, ende als de moeder den afgoden niet offeren en wilde, so dede hise gheeselen met rowen peserecken. Doe dit kint sijnre moeder slaen sach, so weenet bitterleec ende riep jammerleec. Ende de rechtere smecket tkindeken, ende settet op sinen scoot, ende hilt in sine arme ende cusset. Maer tkindeken sach ter moeder weert ende veronweerdde des rechters cussen ende herde onweerdelecke [167ra] keret ⁴ sijn ansichte van hem ende crabdene metten naghelen ende riep ter moeder weert als oft gheerne gheseit hadde: «Ic ben oec kersten.» Ten lesten spartelet so sere ende beet den rechtere in sijn

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'sw[-a]ert'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'uersmadenne' onderstreept bij wijze van expungering.

3. [Vertaling] Maggioni: «Quiricus fuit filius Iulite illustrissime matrone Yconii, que persecutionem declinare uolens in Tarsum Cilicie cum puero suo Quirico, qui erat trium annorum, uenit» (532).

4. [Tekstkritiek] Haplografie. Hs. 'onweerdelecke[167ra]ret'

Van sente Quirico ende Juliten

scoudere. Doe wert de rechtere alte gram ende werp tkint van boven alle de trappen nederweert, also dat sine teedere herssene ute vielen. Doe Julita sach dat haer sone vore te hemelrike weert was ghevaren, so was si blide ende danckes Gode. Doe dede hi Juliten villen, ende dede wallende pec op hare storten, ende daer na dede hi hare thoof afslaen.

Maer men vindt in een legende dat Quiricus den tiran veronweerdde, beide smeeckende ende dreighende, ende seide dat hi kersten was. Maer nochtan was hi doe na sinen tijt een kindt, dat noch ¹ niet wel spreken en conste, maer de Heileghe Gheest sprac ute hem. Ende doe hem de rechtere vraghede wie hem ² gheleert hadde, so seide hi: «O rechtere, mi verwondert dijnre sotheit, dattu mi dus jonc sies, ja ende noch niet III jaer out en ben, ende dattu vraghes wie mi Gods wijsheit gheleert heeft.» Ende doe menne sloech, so riep hi: «Ic ben kersten.» Ende also dicke als hi dit riep, so wert hi weder sterc jeghen de tormente. Ende de rechtere dede de moeder met haren sone van lede te lede ontleden ende hiet dat men hare lede spraeien soude, om datse de kerstenne niet graven en souden. Maer dinghel Gods vergaderese ende bi [167rb] nachte groevense de kerstenne. Hare lichamen worden vertoghet een van Juliten joncwiven die noch leefde in des groets Constantijns daghen, doe der Kerken peis ghegheven was. Ende al tfolc hadse in groter devocien. Si waren ghepassijt int jaer ons Heren CCXXX onder Allexander den keiser.

Hier volgt van sinte Marinen. Suet CXCVII,
want wi en vondens hier niet overgheset,
maer in Latine steet hier. ³

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘noch’ in margine.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing voor ‘wie hem’: ‘wiene’.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Deze verwijzing in margine. Bedoeld is legende [89] op fol. 197rb.

Van sente Gervase ende Prothase

Wat den name bediedt [79]

Gervaes es gheseit van 'gerar', dats 'heilech', ende 'vas', dats een vat, oft van 'gena', dats 'ingheborenheit', ende 'syor', dats 'cleene', want hi was heilech bider verdienten sijns levens ende een vat in dontfaen van dogheden, pelgrijm int versmaden vander werelt, cleene in hem selven te versmadenne.

Prothasijs es gheseit van 'prothos', dats 'irst', ende 'syos', dats 'god' oft 'godleec', oft van 'procul', dats 'verre', ende 'thasis', dats 'setten'. Want hi was irst in weerdecheiden ende godleec in minnen, verre gheset inde werelt te versmadenne. Deser II passie vant Ambrosijs gheborghen in een boec dat te haren hoofde gheleidt was daer si begraven waren.

Van sinte Gervase ende Prothase

Gervasijs ende Prothasijs waren II ghebruedere, ende si waren sinte Vitalijs ende Valerien¹ sonen. Ende si gaven al haer goet den armen ende woenden met sinte Nazarise die te Ebredune een cluse ghemaect [167va] hadde, ende een kint, Celsus, gaf hem de steene.² Datmen hier seit dat Nazarijs Celsum hadde doe, masscien es dit om dat het dus vore gheseit es, want als men in Nazarijs legende vint, so was hem Celsus langhe hier na bracht.³

Ende doe mense alle ten keiser Nerone⁴ leedde, so volgde hen tkint Celsus na al weenende. Ende doene een vanden ridders sloech an de wanghe, so beresptenne Nazarijs. Ende doe worden de ridders gram ende sloeghen Nazarise met haren sporen ende leiddenne metten

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'kindere' onderstreept bij wijze van expungering.

2. [Vertaling] Maggioni: «cum sancto Nazario, qui apud Ebredunum oratorium construebat et ei Celsus puer lapides porrigebat» (536).

3. [Vertaling] Maggioni: «Quod uero Nazarium iam Celsum habuisse narratur, forte per anticipationem accipitur, cum longe post eum sibi fuisse oblatum ex hystoria Narazii colligatur» (536).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'brachte' ondertreep bij wijze van expungering.

Van sente Gervase ende Prothase

anderen inden kerkere. Ende daer na worpen sine inde zee. Maer Gervase ende Prothase voerden si te Melanen. Hier na wert Nazarijs bi miraculen verloost ende quam te Melanen.

Te dien tiden quam te Melanen een grave die Astasius hiet, die vanden keiser ghesonden was om te stridenne jeghen de Aelmanne. Ende die dafgode oeffenden, quamen hem te ghemoete ende seiden dat hem dafgode niet andwoordden en wilden, vore dat Gervasijns ende Prothasijns irst hen offerden. Hieromme hilt mense te hant op ¹ ende hietse den afgoden offeren. Maer omdat Gervaes seide dat alle dafgode stom ende doof waren, ende doe hi den grave leerde dat hi vanden Almechteghen de victorie begheren soude, so wert hi gram ende dedenne so langhe met wappers slaen tote dat hi sinen gheest gaf. Daer na dede hi Prothase comen ende seide hem: «Catijf, behoude di dijn lijf doch, [167vb] ende en sterft niet quader doot met dinen brueder.» Prothaes seide hem: «Welc ² onser es catijf, ³ so ic die di niet en ontsie, ofte du die scijns dattu mi ontsies?» Astasius seide hem: «Cativech mensche, hoe ontsie ic di?» Prothaes seide hem: «Het scijnt dattu mi hier inne ontsies ende dat ic di hier met quetse, om dat ic dinen afgoden negheen sacrificie en doe. Want en dadic di hier met niet seer, so en soutstu mi nemmermeer dwinghen dinen afgoden sacrificie te doene.» Doe dedenne de grave opweert hanghen. Prothaes seide hem: «Grave, ic en werde niet gram op di, want ic sie dat de oghen dijnre herten blint sijn. Maer ic hebbe op di meerre ontfermecheit om dattu niet en wets wattu does. Daer bi, voldoe dattu begonnen hebs, dat mi heden de goedertierenheit mijns Gods te ghemoete come.» ⁴ Doe dedenne de grave onthoofden. Ende Philips, een Gods cnecht, ende sijn sone namen al heimeleec hare lichamen, dats Gervaes ende Prothaes, ende groefse in sijn huus in een steenen scrine. Ende een boec daer hare passie ende hare vite in ghescreven was, leide hi te haren hoofde. Si waren ghepassijt onder Nero den

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Continuo igitur tenentur» (537).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'c' in 'Welc' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'oft' onderstreept bij wijze van expungering.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'come' superscript.

Van sente Gervase ende Prothase

keiser int jaer ons Heren LVII. Hare lichamen waren langhe verborghen maer in sinte Ambrosijs tide waren si aldus vonden.

Op enen tijt doe Ambrosijs in een kerke die te Melanen ghemaect was, in Naborijs ende Feliciaens ere in ghebede was, also dat hi noch wel en sliep, [168ra] noch wel en waecte, so oppenbaerden hem II scone jonghelinghe met witten cleederen ghecleedt, dat was met eenre hoiken ende met enen mantele, ende si waren met cousen ghescoeit. Ende hem dochte dat si de hant opweert staken ende met beedden.¹ Doe bad Ambrosijs, waert dat het niet van Gode en ware, dat si hem nemmermeer oppenbaren en moesten, maer waert van Gode, dat si hem noch te voren comen moesten. In deser selver manieren, doe de hane craeide, so sach hi dese jonghelinghe met hem beden. Maer op den derden nacht doe hi noch nuchterne was ende van vastenne vermoit, ende hem van deser dinc verwonderde, daer hi sat ende waecte, so oppenbaerden si² hem met enen derden persone, die hem sinte Pauwelse al ghelijc dochte, na dat hine ghepingeert ghesien hadde. Ende de jonghelinghe sweghen, maer sinte Pauwels seide tote hem: «Dese II sijnt die negheen eerdsch goet en begheerden, maer si volgden mijnre leeringhen na. Ende hare lichamen seldi vinden in de stat daer du staes. Du sels daer XII voete diepe graven, ende daer selstu een scrine vinden, ende te haren hoofden selstu vinden een boec daer haer vite ende haer passie instaet.» Doe vergaderde Ambrosijs de bisscoppe van daer omtrent ende hi begonste daer irst te gravenne. Ende hi vant al, also hem sinte Pauwels gheseit hadde. Ende doe waren leden meer dan CCC jaer van dier tijt dat si daer gheleit wa[168rb]ren. Nochtan vantmen haere lichamen also versch, als³ oft si daer op die selve ure gheleit hadden gheweest, ende ute haren grave quam alte wonderleken sueten roke.

Ende een blinde quam daer ende tastede haer fiertele, ende hi wert siende, ende vele andere siecke worden daer ghenesen.

Op deser marteleren dach so was de peis ghemaect tusschen de Longhebaerde ende die van Rome, ende daer bi so ordineerde

---

1. [Vertaling] Maggioni: «secum manibus extensis orantes» (538).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'si' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'al' superscript.

Van sente Gervase ende Prothase

Gregorius de paus datmen singhen soude inder officien vander messen «Loquetur Dominus pacem in plebem suam.» Ende daer bi so behoort die officie som den marteleers toe ende som dien dinghen die in dien daghe ghescieden.

Sente Augustijn seit, doe hi eens metten keiser ende met groten volke te Melanen was, so wert een blinde siende te Gervaes ende Prothaes grave. Maer weder dit die blinde was, daer voorseit af es, dies en weet men niet.

Echter seit sinte Augustijn dat inde stede Victoriana, die omtrent XXX milen van Joppen es, ¹ was een jonghelinc die in een riviere een paert dwaen soude. Ende te hant voer de duvel in hem ende werpenne inde riviere oft hi doot gheweest hadde. Ende doemen in sinte Gervaes ende Prothaes kerke vesperen sanc, want het was daer bi, so sceen dat de jonghelinc wert gheslegghen metten lude vanden sanghe. Ende hi liep al roepende tote inde kerke ende hilt hem anden outaer. Ende men moch[168va]tenne daer af niet bringhen, vore datmenne daer bant. Ende doe men den duvel beswoer dat hi ute ghinghe, so seide hi dat hi sine lede af slaen soude als hi ute gaen soude. Maer doe hi besworen was dat hi ute gaen moeste, so trac hi hem een oghe ute, also dat si met enen clenen aderkenne op sijn wanghe bleef hanghende. Maer si leiden de oghe weder in haer stat so si best mochten. Ende over allettel daghe wert hi al ghenesen met sinte ² Gervaes ende Prothaes helpen.

Ambrosijs scrijft aldus van desen marteleren inder prefacien: ³ «Dit sijn die gheteckent waren metten hemelschen teeckenne ende ontvinghen de zegheleke wapenne vanden apostel. Ende si worden verledecht vanden weerleken cnopen. Ende si sloeghen ter neder de scaren van des quaets viants quaetheiden ende volgden Cristum na, onsen Here, vri ende quite. O wat salegher bruederscap, die hare hilt an de heileghe woorde, ende niet en mochte werden bevlect met negheenre smetten! O wat glorioser saken van stride, daer si II mede werden ghecroont, die eenre moeder buc ute stortede!»

---

1. [Vertaling] Maggioni: «in uilla que dicitur Victoriana que ab Yporegio triginta milibus distat» (538).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sinte' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ci' in 'prefacien' superscript.

Vander gheboorten sinte Jans Baptisten

Wat den name bediedt [80]

Jan Baptista heetmen menechsens, want men heettenne ‘prophete’ ende ‘des brudegooms ¹ vrient’, ‘lanterne’, ‘inghel’, ‘stemme’, ‘Helias’, ‘doopere des verloosers’, ‘araut des doomers’ ende ‘sconincs voortgaenre’. In dien datmenne ‘prophe[168vb]te’ heet, daer in wert beteeckent de voorbarecheit sijns bekinnens, in ‘des brudegooms vrient’ de voorbarecheit sijns minnens, inder berrender ‘lanternen’ oft ‘kerssen’ de voorbarecheit sijne heilecheit, inden ‘inghel’ de voorbarecheit sijne suverheit, inder ‘stemmen’ de voorbarecheit sijne oetmoedecheit, in ‘Heliam’ de voorbarecheit sijne hitten in gherechtecheiden, in ‘Baptisten’ oft ‘doopere’ de voorbarecheit sijne groter eren, inden ‘araut’ de vorbarecheit sijns predekens, inden ‘voorganghere’ de voorbarecheit sijns ghereidens.

Vander gheboorten sinte Jans Baptisten

Sinte Jans Baptisten gheboorte was gheboodscapt vanden groten inghel Gabriel in deser manieren, also men in *Scolastica historia* leest. Om dat David Gods dienst meerren ende verheffen wilde, so settede hi XXIII grote papen, ende deen van dien was de meeste, ende men hiettenne prince der papen. Hi settede XVI grote papen van Eleazars gheslechte ende VIII van Ychamar, ende metten lote gaf hi elken sijn weke, dat hi dienen soude inden tempel na sijnre behoorten. Ende Abias hadde de echterste weke, ende Zacharias was van sinen gheslechte. Ende hi ende sijn wijf Elizabeth waren beide out ende hadden negheen kindere. Op enen tijt doe Zacharias inden tempel ghegaen was om wieroec te legghenne op den guldenen outaer [169ra] ende de menechte des volcs buten ontbeidde, so oppenbaerde hem dinghel Gabriel, staende an de rechte side vanden outaer. Ende om dat Zacharias vervaert was als hi den inghel sach, so seide hi hem: «Zacharia, en ontsich di niet, want dine bedinghe es ghehoort.» Also de *Glose* seit, so pleghen de goede inghele vriendeleec te troostenne den ghenen die si sien dat van hem vervaert werden. Ende wederkeert

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘de’ in ‘brudegooms’ superscript.

Vander gheboorten sinte Jans Baptisten

pleghen de quade inghele, als si hen verwandelen in inghele des lichts, de ghene die van hen vervaert werden noch meer te vervaerne.

Gabriel boodscaepde Zachariam dat hi enen sone hebben soude, die Jan heeten soude, die wijn noch ghemaecten dranc niet drincken en soude, ende dat hi vore den Here gaen soude ¹ inden gheest ende de cracht van Heliam. Jan wert gheheten 'Helias' om sijn woeninghe, dat was inder woestinen, ende om sijn lijftocht, want si aten beide lettelt, ende om sijn ghewaden, want haerre beider cleedere waren hude, ende om sijn officie, want si sijn beide voorganghers, maer Helias sal sijn voorganghere des doomers, maer dese was voorganghere des Verloossers, ende om sinen toren, want haerre beider ² woorde waren berrende als een walm. Maer doe Zacharias mercte sijn outheit ende sijns wijfs ondrachteheit, so begonste hi te twifelne ende, also de Joden pleghen, so hiesch hi een [169r**b**] teecken vanden inghel. Ende om dat hi des inghels woorde niet en gheloefde, so maecte hine stom. Men sal weten dat twifelinghe selken tijt gheschiet heeft, dat si nochtan tontsculdeghenne was om de grootheit vander beloften, also men leest van Abraham. Want doe hem onse Here belooft hadde dat sijn saet dlant van Chanaan besitten soude, so seide Abraham tote onsen Here: «Here, mijn God, waer bi maghic weten dat ic dat lant besitten sal?» Ende onse Here andwoordde ende gaf hem een teecken ende seide: «Nemt een coe van III jaren,» also *Genesis* seit. Selken tijt pleghet men oec te twifelne als men merct de propere broescheit, also ghescreven es van Gedeonne die seide: «Here, waer mede salic Israel verloosten? Want sich, mijn gheslechte es dminste in Manasse, ende ic ben de minste in mijns vaders huus.» Ende daer bi hiesch hi van Gode een teecken, ende Hi gaf hem een vanden vliese, also in *Der Rechtere Boec* staet. Selken tijt pleghet men te twifelen mits der crancheit der naturen, also Sara dede. Want doe onse Here tote Abraham gheseit hadde: «Ic sal tote di comen te desen tide, ende Sara, dijn wijf, sal enen sone hebben,» doe loech Sara achter de dore ende seide: «Na dien dat ic out ben worden ende mijn here out es, salic erensteheit gheven ter vleesscheleechheit?»

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'gaen soude' in margine.

2. [Terkstkritiek] Hs. 'beide'.

Vander gheboorten sinte Jans Baptisten

[169va] Waer bi dan so wert Zacharias stom om de twifelinghe, als men beloofde grote belofte, ende die onmogheleec scenen inden merkenne sijnre propere broescheit, ende alle dandere negheen plaghe en ontvinghen om hare ongheloevecheit? Waer bi oec dat hi waende dat hi onweerdech was alselken kint tontfane als hem dinghel seide, ende hi twifelde op donmoghentheit der naturen. Ende daer bi om vele saken wert hi ghesleghen met stomheiden. Irst also Beda seit, so wilde hi ondersceeden dat hem dinghel seide, ende daer bi wert hi stom, dat hi al swighende soude leeren ghedoghen. Ten anderen wert hi stom om dat in sijns kints gheboorten meerre wonder ghescien soude. Want als Jan gheboren wert, so wert hi sprekende, ende deen wonder wies op dander. Ten derden waest behoorleec, dat hi de stemme verloes als de stemme gheboren wert, ende men der wet gheboot te swighenne. Ten vierden want hi hiesch een teecken van Gode ende hi ontfinc sijn stomheit in een teecken.

Doe Zacharias uten temple ten volke quam, ende si bekinden dat hi stom worden was, so bekinden si met sinen teeckenne dat hi inden tempel een visioen ghesien hadde. Ende doe sine weke voldaan was, so ghinc hi thuus. Ende Elizabeth ontfinc ende barch hare v maent, want also Ambrosius seit, so scamese hare dat si kint droech [169vb] ende dat si so out was, om dat men wanen mochte dat si hare in haer outheit te vleesscheleker ghenoechten ghegheven hadde. Nochtan was sijs bander side blide, om dat si dlachters van ondrachtecheiden derven soude. Want hets groot lachter den vrouwen dat si den loon vander brulocht niet en moghen ghewinnen, daermen thuweleke om doet, ende om de vrucht so es de vleesscheleke sonde onschuldecht.

In de seste maent doe onse Vrouwe onsen Here ontfaen hadde, om dat de maghet blide was dat haer nichte drachtech was ende om dat si compassie hadde op hare outheit, so quam si tote Elizabeth. Ende doe sise gruette, sinte Jan die vol des Heilechs Gheests was, ghevoelde dat de Gods Sone te hem quam, ende van bliscapen so speelde hi inder moeder lichame. Ende om dat hine metten monde niet gruetten en mochte, so dede hijt al rurende oft hine gherne ghegruet hadde ende jeghen sinen Here op ghestaen. Maria bleef met Elizabeth, haerre nichten, III maent ende diende haere. Ende doe sinte Jan gheboren

Vander gheboorten sinte Jans Baptisten

wert, so hief sine met haren heileghen handen vander eerden, ende si dede al de officie van eenre voesteren.

Alsomen leest in *Scolastica historia*, so hadde hier sinte Jan IX speciale privilegien, daer hi ons Heren voorganghere in sceen. Want de selve inghel die onsen Here boodscaepte, hi boodscaepdenne oec. Ende hi verblijdde inder moeder lichame. Ons [170ra] Heren moeder hieffenne ierstwerf op vander eerden. Hi ontbant sijns vaders tonghe. Hi ordineerde ierst dat doopsel. Hi wijsde Cristum metten vinghere ende Cristus preessenne boven alle menschen. Hi boodscaepte int voorboech vander hellen dat daer Cristus comen soude. Ende om dese IX privilegien, so heetten onse Here ‘prophete, ende meer dan prophete’. Waer bi dat hine hiet ‘meer dan prophete’, daer op seit Guldemont aldus: «Een prophete ontfaet beneficie van Gode, maer mach een prophete Gode gheven de beneficie des doopsels? Een prophete propheteert van Gode, also wi segghen dat si van Cristo voorseiden, maer van hem en es niet ghepropheteert. Maer sinte Jan en propheteerde niet allene van Cristo, maer andere propheten propheteerden oec van hem. Want alle de propheten waren bringhers des woorts, maer hi was de stemme die op dwoort ghinc. Ende also de stemme den woorde naest es, nochtan en es si dwoort niet. ¹ Also vele was Jan Cristum naest, nochtan en was hi Cristus niet.»

Also Ambrosius seit, so wert sinte Jan in v dinghen gheprijs, dats van vader ende moeder, van sinen miraculen, van sinen seden, van sijnre ghichten ende van sijnre predicacien.

Also de selve Ambrosius seit, so wert sijns vaders ende moeders prijs gheoppenbaert in v poenten. Want hi seit aldus: «Dats een volle pris, dat men een gheslech[170rb]te begrijpt inden seden, ende de seden in gherechteheiden, den dienst ² in paepscape, dwerc inden ghebode Gods ende tfonnesse in gherechteheiden.»

Dander prijs es inden miraculen, van welken miraculen eneghe ghescieden eer hi in der moeder lichame ontfaen was. Dat was dboodscapen vanden inghel, ende dat hem dinghel sinen name gaf,

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Naast deze en de volgende zin staat een glose in een omkadering: ‘Dwoort steet hier uore den gods sone dien men dwoort heet also daer Inden beghinne was dwoort’.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘s’ in ‘dienst’ superscript.

Vander gheboorten sinte Jans Baptisten

ende dat sijn vader stom wert. ENEGHE gheschieden daer hi ontfaen wert inden lichaem, dat was dat hi jeghen nature ontfaen was, ende hi inder moeder lichame gheheilecht was ende vervult wert met prophecien. ENEGHE miraculen gheschiedden doe hi gheboren wert, dat was dat sijn vader ende sijn moeder beide den gheest van prophecien ontvinghen, want sijn moeder wiste sinen name, ende sijn vader maecte enen sanc, ende sijn vader wert doe sprekende ende vervult vanden Heileghen Gheest. Ambrosius seit: «Merct Janne, hoe grote cracht in sinen namen es. Want dnoemen van sinen name gaf den stommen sprake ende sinen vader goedertierenheit ende den volke enen pape. Want sijn vader was te voren swighende inde tonghe, ondrachtech van kinde ende berooft van sinen dienste. Maer doe Jan gheboren wert, so wert sijn vader te hant prophete ende begonste weder te sprekenne, ende hi ontfinde een kint van Gode. Ende sijn dienst bekendenne weder pape.»

Ten derden wert hi ghepriest in sine seden, want hi was [170va] alte heilech van levenne. Van sijnre heilecheit, Guldemont: «Sinte Jans leven dede alle leven mesdachede scinen. Ghelijc als oft ieman saghe een wit cleet, dat hi segghen mochte: “Dit cleet es wit ghenoech.” Maer leit hijt jeghen den sneeu, so scinet leelec, al en eest niet leelec. Ende jeghen Janne te rekenne, so scenen alle menschen onreine.» Sijn heilecheit hadde III orconden. Dierste was van dien die boven de hemele sijn, dats vander Drievuldecheit. Irst vanden Vader, dien een ‘inghel’ heet, also Malachias seit: «Siet, ic sinde minen inghel die dinen wech voor dijn ansichte bereiden sal.» Want inghel es een name van dienste, niet van naturen. Ende daeromme heetmenne inghel om sinen dienst, om dat het scijnt dat hi alre inghele dienst dede. Want seraphin heeft dienst, want seraphin bediedt ‘berrende’, om dat die inghele meest inder minnen Gods berren. Ende van Janne es ghescreven int *Boec der Wijsheit*: «Helias es op ghestaen als een vier,» want hi quam in den gheeste ende inde cracht oft doghet van Helias. Ten anderen hadde hi der cherubin dienst, want cherubin bediedt ‘volheit des wetens’ oft ‘der const’. Ende Jan was Gods lichtdraghene, also in Job ghescreven es, want hi was dindde der nacht van onwetentheiden ende beghinsel des lichts van gracen. Ten [170vb] derden hadde hi den dienst vanden thronen, want hare dienst es dat si vonnessen ende doemen. Ende van Janne es ghescreven dat hi Herodes berespte ende

Vander gheboorten sinte Jans Baptisten

seide: «Di en es niet gheorlooft dijns brueders wijf te hebbenne.» Ten vierden hadde hi den dienst van dominacionen, dat bediedt 'heerscapie', ende die leren ons hoe wi regeren selen de ghene die onder ons sijn. Ende in deser manieren hadde Janne tghemeenne volc in minnen ende de coninghe haddenne in vreesen. Ten vijfsten hadde hi den dienst vanden principaten, ende die leeren ons hoe wi weerdecheit doen selen onsen oversten. Ende Jan seide van hem selven: «Die vander eerden es, hi spreect vander eerden, maer die vanden hemele comt, hi es boven alle. Ende ic en ben niet weerdech hem tontbindenne den rieme van sinen scoe.» Ten sesten hadde hi der potestate dienst, ende bi desen inghelen werden bedwonghen de duvele dat si niet en moghen nosen also vele alsi gherne daden. Ende Jan bedwanc dese van ons, als hi ons ten doopsele riep ende wijsde. Ten sevende hadde hi den dienst der virtute. Dese doen miraculen ende Jan toonde in hem selven vele miraculen, want groet wonder waest dat hi velthonech ende spelthanen at, ende dat hi ghecleedt was met kemels hare. Ten achsten hadde hi der archangele dienst, als hi ons de meeste saken ontdeckte als dat te onser [171ra] verloostenessen behoorde, doe hi seide tote Jhesum: «Siet hier dlam Gods. Siet hier die af doet de sonden der werelt.» Ten neghensten hadde hi der inghele dienst, want hi boodscaepde de mindere saken, als hoe wi ons regeren soudon, doe hi seide: «Doet penitencie, ¹ dat rike Gods naect!» ende «En doet niemenne overperse.» Ten anderen hadde Jan orcontscap vanden Gods Sone, also Matheus beschrijft in XI^{ste} capittel, daerne Cristus menechvoldechleec ende wonderleec prijst ende seide: «Onder der wive sonen en stont negheen meerre op dan Jan Baptista.» Peter van Damasco seit: «Van Jans woorden sijn volcomen de prophetien, ende daer mede wert deerde ghemaect, ende daer beroeren de sterren mede, ende de elemente sijnre mede ghemaect.» ² Ten derden hadde hi orcontscap vanden Heileghen Gheest, ³ want hi seide bi Zacharias

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'want hemelrike' onderstreept bij wijze van expungering.

2. [Vertaling] Maggioni: «Ab illo uerbo Iohannis sunt deprompta preconia, per quod fundata est arida et mouentur sydera et sunt condita elementa» 546).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'uanden heileghen gheest' met verwijsteken onder de kolom.

Vander gheboorten sinte Jans Baptisten

monde: «Du, kint, sels werden gheheten 'des alrehoghest prophete'.» Ten anderen hadde Jan orconde ¹ vanden inghelen, also Lucas beschrijft primo capitulo, daerne dinghel sere prijst menechvoudelec, ende boodscaepte van hoe groter weerdecheit Jan was voor Gode, doe hi seide: «Want hi sal groot sijn vore den Here.» Ende van hoe groter weerdecheit hi was in hem selven, als hi seide: «Hi en sal wijn noch ghemaecten dranc niet drincken, ende in sijnre moeder buc sal hi werden [171rb] vervult vanden Heileghen Gheest.» Ende dinghel toonde sine grote orboorleecheit ten evenkersten, doe hi seide: «Ende hi sal vele der kindere van Israel bekeren ten Here, haren God.» Ten derden hadde Jan orconde vanden menschen als van sinen naesten ende van sinen ² ghebueren, doe si seiden: «Wie waendi sal dit kint sijn?»

Ten vierden begrijpt men Jans prijs uten ghichten. Want hi hadde ghichte, doe hi ontfaen was inden lichame, ende doe hi gheboren wert uten lichame, ende inden voortganc deser werelt ende inden uutganc der werelt. Inden lichame hadde hi III wonderleke dinghen ³ van gracen. Dierste gracie was dat hi inder moeder buc was gheheilecht, want hi was heilech eer hi gheboren was. Jeremias primo capitulo: «Eer ic di formeerde inden lichame, so kindic di ende eer du uten buke quaems, so heilechdic di.» Dander gracie was dat hi propheteerde inden lichame, als doe hi verblijdde inden moeder buuc, ⁴ ende bekindde dat de Gods Sone bi hem was. Guldemont, die toghen wille hoe Jan meerre was dan prophete, seit: «Een prophete ontfeet prophecie om de verdiente van goeden levenne ende van gheloeve. Was enech prophete prophete eer dan mensche?» Ende om dat costume was dat men de propheten plach te salvenne, so salfdde Cristus Janne in enen [171va] prophete, als Maria Elizabeth gruetede, also Guldemont seit in desen woorden: «Daeromme dede Cristus Marien Elizabeth grueten, om dat dwoort, dat quam uter moeder buc daer Cristus in was, gaen soude dore Elizabeths oren tote Janne, ende dat

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'prijs'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'uan sinen' in margine.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ghichten'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'u' in 'buuc' superscript.

Vander gheboorten sinte Jans Baptisten

hine daer salven soude in enen prophete.» De derde gracie was die, dat Jan hadde dat hi bi sijnre verdienten sijnre moeder gaf den gheest van prophetien. Guldemont, die toghen wilde dat Jan meer was dan prophete, seit: «Wie vanden propheten mochte maken enen prophete, al was hi prophete? Helias salvede Heliseum in enen prophete, maer hi en gaf hem niet de gracie te propheteerne. Maer Jan keerde hem inder moeder buc ende dede hare te wetenne dat de Gods Sone te hare quam, ende hi ontdede haren mont inden woorde van kinnessen, so dat si bekinde sgheens weerdecheit dies persoons si niet en sach, ende seide: “Waer bi ghesciet mi, dat de moeder mijns Heren comt te mi?”» Hi hadde III ghichten doe hi gheboren wert. Want sine gheboorte was wonderlec, heilech ende blide. Si was wonderleec, want hi en hadde niet ghebrec van onmachte. Si was heilech, want si was sonder mesdaet der sonden. Si was vroideleec, want si was sonder gheween der cativecheit. Meester Willem van Antisiodore ¹ seit dat men Jans ghe[171vb]boorte viert om III saken: Irst om dat hi gheheilecht was inden lichame; ten anderen om de weerdecheit sijns diensts, want hi quam als een lichtdraghene ende boodscaep te ons irst deweghe licht; ten derden om die vroide die in sijnre gheboorten was, want dinghel hadde gheseit: «Ende vele liede selen in sine gheboorte verbliden.» Inden voortganc der werelt hadde hi oec meneghe ghichte. Hier in es oppenbaert meneghe hoghe ghichte van gracen die hi hadde, want hi hadde volmaectheit van allen heileghen. Want hi was prophete doe hi seide: «Die na mi comen sal, was vore mi ghemaect.» Hi was meer dan prophete, doe hi Cristum metten vinghere wijsde. Hi was apostel, want hi was van Gode ghesonden: «Want een mensche was ghesonden van Gode, wies name was Jan.» Hi was martelere, want om de gherechteheit sterf hi. Hi was confessoer, want hi belihede ende en loochende niet. Ende om sijn suverheit so es hi gheheten een inghel. *Malachias* II ^o capitulo: «Siet ic sinde minen inghel vore dijn ansichte.» In dutegaen deser werelt hadde hi III dinghen oft ghichten: Want hi was onverwonnen martelere, want doe wan hi de palme van martilien; hi wert doe ghesonden een preciose bode, want de ghene die int voorboech waren, brachte hi een preciose boodscaep, dat was van

---

1. [Vertaling] Maggioni: «secundum magistrum Guillelmum Autissiodorensem» (547).

Vander gheboorten sinte Jans Baptisten

Cristus toecomste ende van haerre [172ra] verloosinghen; sijn uitganc was glorioseleec verheven, want van alden ghenen die ter hellen voeren so viertmen allene sine uitvaert glorioseleec vander Kerken.¹ Ten vijftsten heeft Jan ghetughe van sijnre predicacien, ende dinghel seide IIII poente op sine predicacie: «Hi sal vele der kindere van Israel bekeren ten Here, haren God,» ende: «Hi sal vore Hem gaen in den gheeste ende de doghet van Helia,» dats: hi sal na volghen sine vrucht, sijn ordenne, sijn doghet ende sijn indde, alsoot inde lettere scijnt. Men sal merken dat Jans predicacie drierande was, want hi predeckte heetteleec ende nerenstelec ende wijsleec. Heettelec, doe hi seide: «Gheslechte van serpente, wie heeft u ghetoghet te vliene vander toecomender gramscap?» Sijn hitte was ontsteken met minnen, want hi was een berrende licht. Want Jeremias seit in Jans persone: «De Here heeft minen mont gheset als een scerp sweert.» Hi was gheleert vander waerheit, want hi was een lichtende licht. In *Sinte Jans ewangelie* v^o capitulo: «Ghi sondet te Janne ende hi gaf orconde vander waerheit.» Hi was ghesonden ter onderscedechheit oft ter const, want den scaren ende den sonderen ende den ridders iegheliken na sinen staet gaf hi sonderlinghe wet. Hi was vast in volstane, want hi predeckte so vromeleec, dat hi daer omme sijn lijf verloos. Dese IIII poente sal hebben de be[172rb]gheerte, also Bernaert seit: «Dijn begheerte sal ontsteken de minne, de waerheit salse leeren, ende const salse regeren, ende ghedurecheit salse vast maken.» Ten anderen predeckte Jan nerenstelec, want vele liede bekeerden met sijnre predicacien. Want hi predeckte metten woorde, met eenvoldegheer leren ende met exemple bider heilecheit sijns levens. Hi predeckte ende bekeerde tfolc met sijnre verdienten ende met sijnre devoter bedinghen. Ten derden predeckte Jan wijsleec. Ende de wijsheit sijnre predicacien was in III poenten. Ten irsten om dat hi tfolc dreighede, om dat hi de quade vervaren soude, doe hi seide: «Want dbijl es te hant² gheset an de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «In egressu de mundo habuit triplex munus, quia efficitur martyr inuictus (tunc enim palmam martyrii adeptus est), dirigitur nuntius pretiosus (ipse enim tunc illis qui erant in limbo pretiosum nuntium attulit, scilicet de aduentu Christi et redemptione ipsorum), et colitur exitus gloriosus (eius enim exitus de omnibus qui ad limbum descenderunt specialiter ab ecclesia sollempnizatur et gloriose colitur)» (548).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hant' verbeterd uit 'hans'.

Vander gheboorten sinte Jans Baptisten

wortele des booms.» Ten anderen so beloofde hi om dat hi de goede an hem trecken soude, doe hi seide: «Doet penitencie, want dat rike Gods naect.» Ten derden so begheerde hi ghemaniërtheit in predicacien, om dat hi de middelbaer liede altemet bringhen soude ter volmaectheit. Ende hier bi so beval hi den scaren ende den sonderen ende den ridders lichte dinc, om dat hise namaels te meerre dinc trecken soude. Want hi beval den scaren dat si de werke van ontfermecheden doen soudent, den sonderen dat si hen wachten soudent van ongherechten goede, den ridders dat si niemenne verstoten en soudent noch [172va] niemenne thare ontcrachten, maer dat si hen lieten ghenoeghen met haren zoude.

Men sal weten dat sinte Jan Ewangeliste op desen dach sterf, maer de Kerke heeft gheordineert sinen dach te vierne den derden dach na Kerstdach, want doe was sine kerke ghewihet. Ende sinte Jan Baptisten feeste blijft in haren daghe. Want dese dach was vast ghemaect vanden inghel inde blijscap van sinte Jans Baptisten gheboorte. Want men sal niet wanen dat sinte Jan Ewangeliste sinte Janne Baptisten weec, also de mendere den meerren doet. Want en es niet tameleec te stridenne welc haerre meerre es, also in een exempel van Gode vertoont was.

Also men leest, so waren II meesters van theologien, vanden welken deen meest prees Baptisten ende dander Ewangelisten. Op dit so beriepen si een grote disputacie, ende elc van hen beiden was herde nerenst te vindenne saken ende redenen daer hi den sinen mede meest prueven mochte. Ende doe de dach vander disputacien comen was, quam elc van desen sinte Jannen ende oppenbaerde sinen meester ende seide hem: «Wi sijns inden hemel wel eens, en disputeert om ons niet inder erden.» Doe seiden die meesters onderlinghe haer visioen ende alden volke, ende loofden Gode.

Pau[172vb]wels, die *Der Lombaerde Historie* screef, die een diaken was der kerken van Rome ende een graeu monec, ende hi op enen poent een tortijs wihen soude, so wert hi heesch. Maer om dat hem sine stemme wedercomen soude, so maecte hi in sinte Jans Baptisten ere die hymne *Ut queant laxis*. Ende in dbeghinsel so ¹ bidt hi dat hem sine stemme wederkere, also si Zachariam weder ghegheven wert.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' superscript.

Vander gheboorten sinte Jans Baptisten

Jan Beleth seit dat eneghe liede vergaderen beenre van dooden beesten ende verberrense op desen dach, ende dats om II saken also hi seit. Deenne sake es om te houdenne oude costumen. Want eneghe beesten sijn, die men drake heet, die inde locht vliegghen ende int water swemmen ende inde eerde wandelen, die selken tijt alsi inde locht wandelden, worden gheporrent te oncuuscheiden, ende daer af quam een doodleec jaer. ¹ Daeromme was dit daer jegghen vonden, datmen van beenren soude maken een vier, om dat de rooc hier af selke beesten verjagghen soude. Ende om dat dit sonderlinghe te desen tide gheviel, daeromme houden dat noch eneghe liede. Een ander sake es om dat sinte Jans beenre verborren waren in Sebasten, de stede vanden heidenen. Men draghet oec berrende walme, want Jan was een berrende licht ende lichtende.

Hier omtrent so keert de troon, want de sonne gaet dan nederweert in haren [173ra] loop om te beteekenne dat de niemare van Janne, diemen over Cristum hilt, nederen soude, also hi selve orconde gaf ende seide: «Ic moet menderen ende Hi moet wassen.» Also Augustijn seit, so es dit oec beteekent in haren gheboorten, want omtrent sinte Jans messe beghinnen de daghe te cortenne ende omtrent Kersavont te linghenne. ² Echter oec in hare doot, want Cristus lichame was inden cruce verheven ende Jans lichame wert ghemindert vanden hoofde.

Pauwels, de scrivere van den *Historien vanden Lombaerden*, seit dat Recharich, de coninc vanden Lombaerden, ³ was ghegraven met groter eerleecheit neven Sinte Jans Baptisten Kerke, maer van ghiercheiden, so ontgroeffenne een man bi nachte ende nam al tgoet. Ende sinte Jan oppenbaerde hem ende seide: «Hoe waerstu so coene, dattu ghenakes die mi bevolen was? Du en sels nemmermeer in mijn kerke moghen comen.» Ende dat gheschiede also, want selken tijt wilde hi inde kerke gaen, maer hi wert gheslegghen an sine strote als van enen stercken man. Ende aldus moeste hi staphans achterweert keren.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quandoque autem, dum per aera uolarent, ad libidinem concitabantur et in puteis et in aquis fluuiatilibus sperma iactabant et inde sequebatur letalis annus» (550).

2. [Vertaling] Onvertaald bleef, Maggioni: «Solstitium decimo Christum preit atque Iohannem» (551).

3. [Vertaling] Maggioni: «Rotharith rex Longobardorum» (551).

Van sinte Janne ende Pauwelse

Van sinte Janne ende Pauwelse [81]

Jan ende Pauwels waren Constancien, Constantijns skeisers dochter, voorbaerste provooste. Te dien tide dat dat volc van Cicilien Denemarken ende Tacien hadden ghewonnen ende men sinden soude jeghen dat volc Gallicane, den leitsman van[173rb]den Roemschen heere, so hiesch hi datmen hem vore den loon sijnre pinen gheven soude te wive Constancien, Constantijns dochter, ende de princen van Rome hiesschen dat oec nerensteleec. ¹ Maer haer vader wert herde droeve, want hi wiste wel dat sijn dochter so vaste was in suverheiden te blivenne sint dat si ghenesen was van sinte Agneten, ² dat mense bad soude moghen dooden dan te huweleke bringhen. Maer dese maghet hadde betrouwen in Gode ende riet haren vader dat hise hem beloven soude als hi de viande verwonnen hadde ende wederkeren soude, maer dat Gallicaen sine II dochtere, die hi hadde van sinen irsten wive die doot was, laten soude met Constancien, dat si van hen soude moghen weten haers vaders seden. Ende si soude hem leenen beide hare provooste, Janne ende Pauwelse, als in ene ghedaente van vaster minnen. Ende si bad Gode dat Hi hem ³ ende sine dochtere te Hem weert bekeeren moeste. Dit ghenoechde hen allen, ende Gallicaen nam met hem Janne ende Pauwelse ende een groot heer ende voer wech. Maer sijn volc ⁴ wert ghescoffiert vanden volke van Sicilien ⁵ ende wert beleit in een stede van Tracien vanden vianden. Doe quam Jan ende Pauwels ende seiden Gallicane: «Doet Gode vanden hemele een belofte, ende du sels bad sijn verwinre dan du hebs gheweest.» [173va] Ende als hi dat hadde ghedaen, so oppenbaerde hem te hant een

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Eo autem tempore cum gens Scithica Daciam et Traciam occuparet et Gallicanus dux Romani exercitus contra predictam gentem mitti deberet, Constantiam filiam Constantini pro mercede laboris sibi in uxorem dari petebat, quod etiam Romani principes hoc instantius fieri postulabant» (552).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'agneten' in rubriek.

3. [Tekstkritiek] Hs. 'hare', zo ook in hs. Stockholm, fol. 138va. Vgl. Maggioni: «rogans deum ut ipsum et filias ad Christum conuerteret» (552).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'heer'.

5. [Vertaling] Maggioni: «sed tamen a Scithicarum gente eius exercitus frangitur» (552).

Van sinte Janne ende Pauwelse

jonghelinc die op sijn scoudere een cruce droech, ende hi seide hem: «Nem dijn sweert ende volghe mi.» Ende hi naemt ende ghinc midden dore die scaren. Ende hi quam toten coninc ende en sloech niemenne doot, maer allene met anxte so dede hi tonder al theer ende deedse dien van Rome tonder. Want daer oppenbaerden II ghewapende ridders diene in beiden siden verwaerden. Hieromme wert hi kersten ende quam weder te Rome. Ende als hi met groter eren ontfaen was, so bad hi den keiser dat hi hem vergave, oft hi sijnre dochter niet en name, om dat hi begheerde voortmeer suverleec te levenne om Cristus ¹ wille. Doe dit den keiser sere wel ghenoechde, ende Gallicaens II dochtere, Gallicana ende Constancie, te Cristum bekeert waren, so gaf Gallicaen theerscap op ende gaf al sijn goet den armen ende diende Gode in armoeden metten anderen Gods cnechten. Hi dede vele miraculen, so dat hi allene met ansiene de duvele uten besetenen lieden verdreef. De heileghe niemare van desen man wies also sere al de werelt dore, dat de ghene die quamen van oest ende van west, ² saghen desen man dwaen der armere voete ende de tafelen legghen ende hantwater gheven ende nerensteleec den siecken dienen ende aldusdane heileghe wercke doen.

Doe Constantijn doot was, so wert keiser des [173vb] groot Constantijns sone, die verquaet was in Arrius ongheloevecheit. Maer Constantius, ³ Constantinus brueder, hadde ghelaten II sonen, Gallum ende Juliane, ende Constantius de keiser maecte den voorseiden Gallum keiser ende santenne jeghen Judea, dat rebel was. Nochtan doodde hine daer na. Ende om dat Juliaen ontsach dat hi van Constancio soude werden ghedoodt, also sijn brueder was, so ghinc hi in een cloester ende veisde hem daer heilech ende wert lector gheordineert. Ende hi ghinc bi gokelrien den duvel te rade, die hem andwoordde dat hi keiser werden soude. Na enen tijt om nootsaken so

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'gods'. Vgl. Maggioni: «Factus igitur christianus Romam rediit et cum multo honore susceptus rogauit augustum ut sibi indulgeret si filiam minime desponsaret, eo quod de cetero Christo continenter uiuere proponeret» (553).

2. [Tekstkritiek] Hs. hierachter overbodig 'ende' (ook in het hs. Stockholm, fol. 138vb).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'de keyser' onderstreept bij wijze van expungering.

Van sinte Janne ende Pauwelse

maecte Constantius Juliane keiser ende santtenne in Gallien. Ende hi dede alle dinc vromeleec. Maer doe Constancius doot was, also voorseit es, ende Juliaen dapostaet keiser was, so beval Juliaen dat Gallicaen den afgoden offeren soude, oft dat hi wech ghinghe. Want hi en dorste so groten man niet dooden. Ende Gallicaen voer in Allexandrien ende daer wert hi vanden ongheloeveghen doorsteken ende ontfinc de crone van martilien. Ende Juliaen, die ghierich was, maecte sine vrecheit vast metter ewangelien, want hi nam den kerstenen haer goet ende seide: «U Cristus seit in dewangelie: “Die niet op en gheeft al dat hi besit, hi en mach mijn jonghere niet sijn.”»

Maer doe hi hoorde dat Jan ende Pauwels de arme kerstene voedden met goede dat de maghet Constancia [174ra] hadde ghelaten, so ontboodt hi hen datsi met hem sculdech waren te sine, also si hadden gheweest met Constantine. Ende si seiden: «Doe Constantinus ende Constancius, sijn sone, de gloriose keisers, blide waren dat si kersten waren, so dienden wi hen. Maer om dattu hebs ghelaten een religioen dat vol dogheden es, so sijn wi van di ghesceden ende wi veronweerden di te dienenne.» Juliaen ontboodt hen: «Ic was inder Kerken cleric, ende haddic ghewilt, ic ware comen ten hoghesten state vander Heilegher Kerken, maer ic mercte dat idelheit es der ledecheit volghen ende der traechheit, ende gaf mijn herte ten ridderscape. Ende om dat ic den goden offerande dede, so benic met haerre helpen ten keiserike comen. Ende daer bi: ghi die ghevoedt sijt in de conincleke sale, en soudt niet van mi sijn, dat ic u mach hebben de voorbarechste van minen palaise? ¹ Maer werdic van u lieden veronweerd, so salic doen van noode, so dat ic niet en sal moghen werden veronweerd.» Si andwoorden ende seiden: «Om dat wi Gode boven di houden, so en ontsien wi dine dreighinghen niet, dat wi des eweleecs Gods onvrienscaep niet en verdienen.» Hier toe andwoordde Juliaen: «Eest dat ghi boven x daghe uwes dancs veronweerd te mi te comenne, ghi selt daer na bi bedwanghe doen, dat ghi uwes dancs niet doen en wilt.» Dese heileghen ontboden hem: «Micke dat nu de [174rb] x daghe leden sijn, ende doech heden dattu dreighes dan te doene.» Juliaen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vnde uos in aula regia nutriti non debetis lateri meo deesse ut primos uos in palatio meo habeam» (554).

Van sinte Janne ende Pauwelse

andwoordde: «Waendi dat ic u marteleren maken wille? Ende en doedi minen wille niet, ic en sal u niet castien als marteleren, maer als oppenbare viande.» Jan ende Pauwels deilden aelmoesenen al die x daghe dore ende gaven al haer goet den armen. Ende op den tienden dach so sant Juliaen te hem Terenciane, ende hi seide hen: «Onse here Juliaen heeft te u ghesonden Jupiters gulden beelde, om dat ghi hem wierooc offeren selt. Oft ghi selter beide om sterven.» De heileghen seiden hem: «Es dijn here Juliaen, so hebbe peis met hem. Want ons en es negheen ander here dan ¹ onse Here Jhesus Cristus.» Doe hiet hise heimeleec onthoofden ende in huus graven in enen putte, ende hi dede niemare gaen dat si waren ghebannen. Hier na wert Terenciaens sone metten duvel beseten ende ² hi begonste in huus te roepenne dat hi verborre vanden duvel. Doe dat Terenciaen sach, so belihede hi sine mesdaet ende wert kersten ende bescreef deser heilegher passie, ende sijn sone wert verloost. Si waren ghepassijt int jaer ons Heren CCCLXIII.

Gregorius seit in ene omelie dat ene vrouwe was, die dicwile plach deser marteleren kerke te visenteerne. Ende doe si op enen dach van daer wederkeerde, vant si II monecke staende ghelijc II pel[174va]grimen, ende si waende dat II pelgrime gheweest hadden, ende beval dat men hen almoesenne gawe. Maer eer hare ontfanghere te hen quam om hen aelmoesene te ghevenne, ³ so stonden si ⁴ bider vrouwen ende seiden: «Du visenteers ons nu ende wi selen di sueken in doemsdaghe ende selen di leenen al dat wi moghen.» Doe si dit gheseit hadden, so voeren si van voor haer oghen.

Ambrosijs seit inder prefacien van desen marteleren aldus: «De heileghe marteleren Jan ende Pauwels voldaden ghewarechleec dat David seit: “Siet hoe goet ende vroudeleec eest, ghebroedere in een te

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'sonder'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'began' onderstreept bij wijze van expungering.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'om hen aelmoesene te ghevenne' in margine met verwijsteken.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'neuen' onderstreept bij wijze van expungering.

Van sinte Janne ende Pauwelse

woenenne.”¹ Si waren gheselleec inder gheboorten ende te gadere ghevoeghet in gheselscape des gheloefs, ende ghelijc in gheliker passien, altoos glorioes in enen Here.»

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum» (555).

Van sente Leone paus

Van sinte Leone paus [82]

Leo de paus, also men in den *Miraculen van onser Vrouwen* leest, doe hi in Paeschdaghe in Onser Vrouwen Kerke messe dede, ende als de liede Gods lichame ontvinghen ende een vrouwe sijn hant custe, so rees daer af in hem een grote becoringhe van oncuuscheiden. Maer die goede man wert jeghen hem selven een wreet wreker. Ende op dien selven dach so sloech hi al heimelec af die ¹ hant diene scandalizeerde ende werp se van hem. Hierenbinnen wert een groot gherochte onder tfolc, waer bi dat de paus negheen messe en de[174vb]de also hi plach. Doe keerde hem Leo de paus te onser Vrouwen weert, ende hi beval hem selven altemale haerre goedertierenheit. Doe quam hem te hant onse Vrouwe te voren ende settede hem met hare ² handen sijn hant weder ane, ende beval hem dat hi voortghinghe ende offerde haren sone een sacrificie. Leo predeckte doe den volke wat hem ghefallen was, ende toonde hen allen oppenbaer die hant die hem onse Vrouwe angheset hadde. Dese hilt de consilie van Calcedonien, ende daer was ghestatueert dat men ‘de moeder Gods’ heeten soude de maghet Marie. ³

Te dien tiden dat Athilia Italien woestede, so was sinte Leo III daghe ende III nachte in bedinghen in Der Apostele Kerke, ende hier na seide hi tote sinen lieden: «Die mi volghen wille, hi volghe mi.» Als hi dus Athilien ghenact was, ende hi sinte Leo sach, so ghinc hi van sinen peerde ende viel vore sine voete ende bad hem dat hi hiessche dat ⁴ hi wilde. Ende hi hiesch dat hi voere van Italien ende dat hi de ghevanghenne telivereerde. Ende doe Athilia wert berespt van sinen heren, dat hi die de werelt verwonnen hadde, hem liet verwinnen van enen pape, so andwoordde hi hen: «Ic verhoedde mi ende u, want ic sach in sine rechte side enen alte stercken riddere staen met enen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘i’ in ‘die’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hare’ superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Hic Calcedoniense concilium celebravit, solas uirgines ibidem uelari instituit; ibi etiam statutum fuit ut uirgo Maria mater dei appellaretur» (556).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: ‘wat’.

Van sente Leone paus

blooten sweerde, ende hi seide mi: “En bestu niet ¹ desen onderdaen, du sels wer[175ra]den verslegghen ende al dat met di es”.»

Doe sinte Leo hadde ghescreven een lettere te Fabiane, den bisscop van Constantinopele, jeghen Euthichium ende Nestorine, so leide hise op sinte Peters graf, ende hi gaf hem te vastenne ende te bedinghen ende seide: «So wat dat ic in deser letteren als mensche ghedoelt hebbe, du, dien bevolen es dlast vander Kerken, corrigere dat ende beteret.» Ende na XL daghe daer hi beedde, so oppenbaerde hem sinte Peter ende seide: «Ic hebt ghelesen ende ghebetert.» Ende Leo nam die lettere ende hi vantse met sinte Peters hande ghebetert ende ghecorrigeert.

Sinte Leo was oec andere XL daghe in bedinghen ende in vastene omtrent sinte Peters graf, ende bad hem dat hi hem bejaghen wilde ghenade van sinen sonden. Ende sinte Peter oppenbaerde hem ende seide: «Ic hebbe onsen Here vore di ghebeden, ende Hi heeft di al dine sonden vergheven. Maer allene selstu ondersueken vander hant op thoof te legghenne, oftuse wel oft anders iemene op thoof hebs gheleit.» ² Hi starf int jaer ons Heren CCCC. ³

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘niet’ subscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Solummodo de manuum impositione debes inquire, id est si bene siue aliter alicui manus imposueris exigeris» (557).

3. [Vertaling] Maggioni: «Obiit circa annos domini CCCCLX» (557). Hs. Stockholm heeft eveneens de datum 400 (fol. 140ra).

Van sinte Peters passien

Wat den name bediedt [83]

Peter hadde III namen. Want hi hiet Simon Barjona. Simon bediedt 'ghehoorsaem' oft 'ghedoghende serecheit'. Barjona bediedt 'der duven sone', 'bar' bediedt 'sone', ende 'jona' bediedt 'duve'. Want hi was ghehoorsaem [175rb] doene Cristus riep, want met enen roepenne was hi Hem ghehoorsaem. Hi was ghedoghende serecheit doe hi Cristum ghelochent hadde, want hi ghinc ute ende weende bitterlec. Hi was gheheten 'der duven sone', want hi diende Gode met simpelre meeninghen.

Ten anderen was hi gheheten Cephas, dat bediedt 'hoofd' oft 'steen' oft 'berespande metten monde'. Men heetten 'hoot' om dat hi verhaven was ¹ boven de apostele, 'steen' om de vastheit in sijnre passien, 'berespande metten monde' om dat hi ghedurech was in predicacien.

Ten derden was hi gheheten Peter. Dat bediedt 'bekinnende' oft 'ontscoeiende' oft 'ontbeidende'. Want hi bekinde Cristus godleecheit doe hi seide: «Du best Cristus, des levenden Gods Sone.» Ende hi ontscoeiende de voete sijnre begheerten van allen wercke der doot, doe hi seide: «Siet, wi hebben al ghelaten.» Ende hi ontbant van ons de bande der sonden, ende dat bi den slotelen die hi van onsen Here ontfinc.

Want desen name Peter gaf hem Jhesus irst doe hi seide: «Du sels heten Cephas, dat bediedt Peter.»

Ten anderen so gaf Hi hem den name vast dien Hi hem beloofd hadde doen Hi seide: «Ende hi settede Simons name Peter.»

Ten derden so confirmeerde Hi den name dien [175va] Hi hem ghegheven hadde, doe Hi seide (*Matheus* XXVI° capitulo): «Ende ic segghe di dattu bes Peter, ende op desen steen salic mine Kerke stichten.»

Linus de paus ende Egesippus ende Leo de paus ² bescreven sine martilie. Want Peter hadde III toenamen oft III namen. Want hi was gheheeten Simon Johanna, dat bediedt 'sHeren soonheit'; ten

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'u' in 'paus' superscript.

Van sinte Peters passien

anderen Simon Johannes, dat bediedt 'dien ghegheven es'; ten derden Simon Barjona, dat bediedt 'der duven kint'. Hier bi versteet men dat hi hadde soonheit der seden ende ghichten van dogheden ende overvloeiicheit van tranen, want de duve heeft suchten over sanc.

Vander passien sinte Peters, apostels

Peter de apostel was onder alle dandere ende boven dandere apostele meerre in minnen, want hi wilde weten sHeren verradere. Want also Augustijn seit, hadde hine gheweten, hi souden metten tanden ghescoort hebben, ende hier omme en wilde de Here sinen verradere niet noemen. Want also Guldemont seit, hadde Hine ghenoeemt, Peter soude te hant hebben op ghestaen ende hebbenne ghedoodt. Dese Peter ghinc op de zee tonsen Here, ende hi was vercoren met te sine in sHeren transfiguracie ende inder joncvrouwen verweckenne. Hi ontfinc vanden Here de slotete van hemelrike, ende hi vant in des vischs mont den penninc ¹ ende ontfinc ghebod van Cristus sine sca[175vb]pe te voeddenne. Ende in Sinxendaghe bekeerde hi III^M volcs met sijnre predicacien ende hi voorseide Ananien ende Saphiren, sinen wive, haer doot. Hi ghenas Eneam die lam was, ende doopte Cornelise van Cesarien ende verwecte Tabiten ende ghenas de siecke metter scaduwen van sinen lichame. Hi wert van Herodes ghekerkert ende vanden inghel verloost. Maer hoedaen sine cleedere ende sijn spise waren, dat orcondt hi in Clements boecke ende seit: «Allene broot met olive bladeren ende selden met ghemaecten etenne pleghic tetenne. Maer dat cleet dattu sies, hebbic, dats enen roc met enen mantele, ende ic en beghere el niet dan dit.» ² Men seit oec dat hi altoos in sinen boesem droech een hoofcleet, daer hi altoes sine tranen met vaghede. Want wanneer hi ghedachte Jhesus sueter spraken ende sijnre wandelinghen, so en conste hi van groter minnen sine tranen niet onthouden. Ende als hi oec ghedachte dat hi sijns meesters gheloochent hadde, so weende hi eenpaerleec. Hier bi hadde hi

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Onderaan de kolom toegevoegd bij wijze van glosse: «Dese penninc heet stater die sinte Peter vant in des vischs mont.»

2. [Vertaling] Maggioni: «indumentum autem hoc est mihi quod uides, tunica cum pallio, et hoc habens nihil aliud requiro» (560).

Van sinte Peters passien

dweenen so ghereet, dat sijn ansichte sceen al verberrent, also Clement seit. Als hi oec plach te hoorne den hane craien snachts, so plach hi op te stane te bedenne, ende dan plach hi sere werden te weennenne.

Also men in *Ecclesiastica historia* leest, so beschrijft Clement, doe men Peters wijf leidde ter passien weert, so wert hi verblijdt met groter bliscap, ende hi riepse met haren name na haere: [176ra] «O wijf mijn, herdincke sHeren!»

Op enen tijt doe Peter II van sinen jongheren ghesonden hadde te predekenne, ende si XX dachvaert ghegaen waren, so sterf deen, maer dander keerde weder te Petere ende seide hem watter ghesciet was. Men seit dat sinte Marciael was, oft selke segghen dat het sinte Martijn was. Elre leest men dat dierste was sinte Franco, ende die gheselle die doot was sinte Jorijs.¹ Doe gaf hem sinte Peter sinen stoc ende hietenne te sinen gheselle gaen ende hietenne² hem daer oplegghen. Doe hi dat ghedaen hadde, stont de ghene te hant op die XL daghe doot gheweest hadde.

Te dien tide was te Jherusalem een toverare die Simon hiet, die seide dat hi dierste waerheit was. Ende die hem gheloefden seide hi dat si eweleec leven hebben souden. Ende hi seide dat hi almechtech was. Men leest oec in Clements boecke dat hi seide: «Ic sal werden anbeedt met eren, ende wat dat ic wille, dat maghic doen. Selken tijt doe Rachel, mijn moeder, mi beval op tvelt te gane dat ic coren snede, ende doe ic de sekele sach gheset, so bevalic hare dat si snede, ende si sneet allene X werf meer dan dandere.» Hi seide oec, also Jeronimus seit: «Ic ben Gods woort, ic ben de brudegoom, ic ben de scone, ic ben de troostere, ic ben almechtech, ic ben Gods siele.»³ Coperne serpente dede hi ruren, ende hi dede mottaelne beelden lachen ende de honde singhen.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Hic dicitur fuisse beatus Martialis uel, secundum quosdam, sanctus Maternus; alibi legitur quod primus fuit beatus Fronto, socius qui defunctus est fuit presbiter Georgius» (561).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘te sinen gheselle gaen ende hietenne’ in margine.

3. [Vertaling] Maggioni: «Ego sum sermo dei, ego speciosus, ego paraclitus, ego omnipotens, ego omnia dei» (562).

Van sinte Peters passien

Also Linus seit, doe dese Simon wilde dispu[176rb]teren met Petere ende toghen dat hi God was, ten ghesetten daghe quam Peter ter stat daer men disputeren soude, ende hi seide den ghenen die daer bi stonden: «Bruedere die de waerheit mint, vrede si met u.» Simon seide hem: «Wi en hebben dijns vreden niet te doene, want es de pais eendrachticheit, so en moghen wi negheen profijt doen om de waerheit te vindenne, want mordeneren hebben onderlinghe vrede. Daer bi: En anroep den peis niet, maer den strijt. Want daer si II vechten, so sal deen peis hebben als dander verwonnen es.» Ende Peter seide: «Waer bi ontsietstu di den vrede te hoorne noemen? Want vanden sonden so risen de stride, maer daer negheen sonde en es, daer es vrede. In disputacien vint men de waerheit ende inden wercken gherecheheit.» Simon seide: «En segghe niet, want ic sal di toghen de moghentheit mijnre godleecheit, so dattu mi haestelec anbeden sels.»¹ Ic ben dierste cracht ende ic mach vlieghe inde locht ende nuwe bome maken ende steene in broode verwandelen ende dueren int vier sonder verberren. Ende al dat ic wille maghic doen. Doe Simon sach dat hi Petere niet en mochte wederstaen, so werp hi inde zee al sine boecke vander toverien, datmen niet gheware werden en soude dat hi toverare waere, ende hi trac te Rome weert om² dat [176va] menne daer voer Gode houden soude. Doe dat Peter vernam, so volghede hi hem te Rome.

Inden vierden jare van Claudius skeisers rike quam Peter te Rome, ende hi sat daer xv jaer. Ende hi ordineerde II bisscope,³ Linum ende Cletum, den enen binnen muurs ende den anderen buten muers, dat si hem helpen souden. Ende hi predeckte ende bekeerde vele volcs ende ghenas vele ziecke. Maer in sine predicacien so prees hi ende verhief altoos suverheit. Ende daer met bekeerde hi also III amien die Agrippa hadde, dat si te hem nemmermeer comen en wilden. Ende daeromme wert Agrippa so verbolghen jeghen Petere ende sochte ocsuen jeghen hem.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Et Symon: 'Nihil dicis, sed ego ostendam tibi diuinitatis mee potentiam ut repente adores me.'» (562).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'om' superscript.

3. [Vertaling] De bronvermelding, Maggioni: «ut ait Iohannes Beleth» (562) bleef onvertaald.

Van sinte Peters passien

Hier na so oppenbaerde de Here Petere ende seide: «Simon ende Nero peisen jeghen di, maer en ontsich di niet, want ic ben met di, dat ic di verloosten sal. Ende ic sal di gheven te solase Pauwelse, minen cnecht, die merghen binnen Rome comen sal.» Ende om dat Peter wiste dat hi saen sterven soude, so vergaderde hi de bruedere ¹ ende nam Clements hant ende ordineerdenne bisscop te Rome, ende dwanckenne te sittenne in sinen setel over hem. ²

Hier na quam Pauwels binnen Rome, also de Here gheseit hadde, ende begonste met Petere Cristum te predekenne. Maer Simon [176vb] de toverare was so wel met Nerone, dat hine voorwaer hilt vore behoedere sijns levens ende sijnre salecheit ende alder stat. Also Leo de paus seit, so stont Simon vore Nerone ende sijn ansichte wert haesteleec verwandelt ende sceen als nu oudere ende als nu jonghere. Doe dat Nero sach, so hilt hine vore den Gods Sone. Ende Simon seide Nerone, also Leo seit: «Goede keiser, dattu weten moghes dat ic de ghewareghe Gods Sone ben, doech mi onthoofden ende ic sal ten derden daghe verrisen.» Hieromme beval Nero datmenne onthoofden soude. Ende doe de hangman waende Simone onthoofden, so onthoofde hi enen weder, maer Simon ontghinc onghequetst met sijnre toverien, ende vergaderde de beenre vanden weder ende barchse. Ende hi barch hem III daghe, ende dbloedt ³ vanden weder bleef daer verheret. Ende op den derden dach so vertoonde hem Simon vore Nerone ende seide: «Doet mijn bloet dat ute ghestort es opgaderen, want sich, ic die onthoofst was, also ic seide benic ten derden daghe verresen.» Doene Nero sach, so verwonderde hi ende hi ⁴ hiltenne vore den ghewareghen Gods Sone.

Selken tijt als Simon met Nero inde camere was, so sprac de duvel in sine ghelike den volke toe. Ende die van [177ra] Rome haddenne oec in

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'de bruedere' met verwijsteken in margine.

2. [Vertaling] Maggioni: «Sciens igitur Petrus, ut ait Linus, quia uelox esset depositio tabernaculi sui, in conventu fratrum positus manum Clementis apprehendit et eum episcopum ordinavit et in cathedra loco sui sedere coegit» (563).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Kleine letter 'd' achteraf tussen 'ende' en 'bloedt' toegevoegd.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' in margine met verwijsteken.

Van sinte Peters passien

so groter weerdecheit, dat si hem maecten een beelde ende settenre desen titel op: 'Simonne, den heileghen ¹ god'.

Also Leo seit, so ghinc Peter ende Pauwels in te Nerone ende ontdeckten alle Simons toverien. Ende Peter seider toe: «Ghelijc dat in Cristo II gheslechten sijn, dats Gods ende smenschen, also sijn oec in desen toverare II gheslechten oft substancien, dats smenschen ende sduvels.» Ende Simon seide, also Marcellus seit ende Leo: «Om dat ic desen niet langhere en wille ghedoghen minen viant, ² so salic minen inghelen bevelen dat si mi wreken over hem.» Peter seide hem: «Ic en ontsie dine inghele niet, maer si ontsien mi.» Nero seide: «En onsiestu Simone niet, die sine godleecheit in wercken vertoghet?» Peter seide hem: «Es godleecheit in hem, hi segghe wat ic nu peise ofte wat ic doe. Ende ic sal mijn ghepeis in dine ore segghen, dat hi niet lieghen en moghe wat ic peise.» Nero seide: «Comt hare ende segt mi wattu peis.» Peter ghinc te hem ende seide hem heimeleec: «Doech mi bringhen gheersten broot ende heimeleec gheven.» Ende doet bracht was, ende Peter dat ghebenedijt hadde ende in sinen boesem gheborghen, so seide hi: «Simon, die hem selven God maect, hi segghe watter ghepeist ende gheseit ende ghedaen es.» Simon [177rb] seide: «Peter segghe bad wat ic peise.» Peter seide: «Wat Simon peist, salic in wercken toghen dat ict weet.» Doe wert Simon vergramt ende riep: «Grote honde, comt ende verslindt desen Petere!» Ende te hant quamen daer grote honde ende scoten op Petere, maer hi gaf hen tghebenedide broot ende hi verjagheseer mede. Peter seide tote Nerone: «Ic toghe dat ic wel wiste wat Simon jeghen mi peiste, niet in woorden maer met wercken. Want hi die beloofde dat hi sijn inghele jeghen mi soude doen comen, hi dede honde comen. Ende daer bi toghet hi dat hi neghene godleke inghele en hevet, maer honde.» Ende Simon seide: «Hoort, Peter ende Pauwels, al en maghic u hier niet doen, wi selen comen daer ic u sal moeten doemen. Maer hier sparic u.» Dit seit Leo.

Also Egisippus seit ende Linus, so wert Simon doe so hoverdech, dat hi seide dat hi doode verwecken mochte. Ende het gheviel dat een

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. 'helleghen', waarin de eerste 'l' in een 'i' is gewijzigd. Vgl. Maggioni: «Symoni deo sancto» (564).

2. [Vertaling] Maggioni: «Ne diutius hunc patiar inimicum» (564).

Van sinte Peters passien

jonghelinc starf, ende men riep daer Simone ende Petere. Ende bi Simons rade so beloofden si alle vaste datmen dien dootslaen soude die den dooden niet verwecken en mochte. Doe Simon op den dooden sine toverie dede, so saghen si alle ¹ dier omtrent stonden, dat de doode thoof ruerde. Doe riepen si alle ende wilden Petere steenen. [177va] Maer Peter conste cume tfolc doen gheswighen ende hi seide: «Eest dat de doode leeft, so sta op ende wandele ende spreke. Anders so wet dat het duvelie es, die des doots hoof doet ² ruren. Men doe Simone vanden bedde sceden, dat sduvels toverie werde oppenbaer.» Doe dedemen Simon vanden bedde gaen, ende de doode bleef ³ stille ligghende. Maer Peter stont van verren ende dede sijn orisoen. Ende doe riep hi ende seide: «Jonghelinc, inden name ons Heren Jhesu Cristi van Nazarene die ghecruust was, stant op!» Ende te hant stont die jonghelinc op ende wandelde. Maer doe dat volc Simonne wilden steenen, so seide Peter: «Hem es ghenoech ter pinen dat hi bekinne dat hi in sine const verwonnen es. Want onse meester leerde ons dat wi over quaet goet gheven souden.» Simon seide: «Peter ende Pauwels, wet dat u niet ghescien en sal dat ghi begheert, dat ghi werdech selt werden van ⁴ martilien.» Si andwoordden: «Ons moet ghescien dat wi begheren, maer di en sal nemmermeer wel sijn, want wattu ⁵ spreks, dat s loghene.»

Also Marcellus seit, so ghinc doe Simon te Marcellijs huse, die Peters discipel was, ende bant enen groten hont vore de dore van sinen huse ende seide: «Nu salic besien oft Peter die te di pleghet te co[177vb]menne, sal moghen in comen.» Na allettel tijts quam Peter, ende hi maecte een cruce ende ontbandt den hont. Ende de hont was alle den anderen lieden goedertieren, maer hi volgde ⁶ Simonne na

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'de ghene'.

2. [Tekstkritiek] Hs. 'doot'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'al' onderstreept bij wijze van expungering.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'van' superscript.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Boven 'wat' superscript 'dat' als alternatieve lezing.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'volgede' in margine met verwijsteken.

Van sinte Peters passien

allene, ende hi begreeppe ende werpenne ter eerden ende wildenne doot biten. Ende Peter quam toe ghelopen ende riep dat hine niet en quetste. Ende de hont en quetste sinen lichame niet, maer hi scoorde hem al sine cleedere, so dat hi al naect bleef. Maer tfolc ende sonderlinghe de kindere liepen Simonne metten honde na, tote dat sine altemale uter stat verdreven. Ende om dat hi dese scande niet verdraghen en mochte, so en oppenbaerde hi in enen jare niet. Ende doe Marcellijs dese miracule sach, so bleef hi voortane met Petere.

Daer na quam Simon weder ende wert echter in Neroos vrienſcap ontfæen. Also Leo seit, so vergaderde doe Simon tfolc ende seide dat hi swaerleec was verbolghen van dien van Galilea. Ende seide dat hi de poort die hi plach te bewaerne, daeromme laten wilde, ende hi settede enen dach dat hi te hemele varen soude, want hi en wilde niet langhere in deerde wandelen. Ten daghe dien hi gheset hadde, also Linus seit, so ghinc hi op enen hoghen torre oft op tbeelfroot, ende hi hadde hem ghecroont met lauwerboemen ende spranc af ende begonste te vlieghenne.¹ Ende [178ra] Pauwels seide tote Petere:² «Mi behoort te bedenne ende u te ghebiedenne.» Ende Nero seide: «Dits een ghewarech man, maer ghi sijt verraders.» Maer Peter seide tote Pauwelse: «Pauwels, heft op dijn hoofd ende sich.» Doe hi sijn hoofd op gheheven hadde ende hi Simone sach vlieghen, so seide hi tote Petere: «Peter, wat beidstu? Voldoe dattu begonnen hebs, want Cristus roept ons nu.» Doe seide Peter: «Ic beswere u, duvele diene inde locht draghet, bi onsen Here Jhesum Cristum dat ghine nemmeer en draghet, maer laettene vallen!» Ende te hant lieten sine, ende hi viel ende brac den hals. Doe dit Nero hoorde, so was hi rouwech dat hi dusdanen man verloren hadde, ende hi seide toten apostelen: «Ghi hebt mi ghemaect een wantrouwel herte. Daeromme salic di verderven tenen quaden exemple.» Dit seit Leo.

Ende Nero gaf dapostele in Paulijns, eens edels mans, hant. Ende Paulijn leverese in Mamertijns wachten onder deser II ridders sorghen, Processijs ende Martiniaens. Maer Peter bekeerde dese riddere, so dat

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Statuto igitur die turrim excelsam uel, secundum Linum, Capitolium conscendit et inde se deiciens coronatus lauro uolare cepit» (566).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'Mi behoort' (dittografie) door onderstreping herroepen.

Van sinte Peters passien

si den kerkere op daden ende lietense vrileec wech gaen. Ende na der apostele doot so ontboot Nero om dit Processise ende Martiniane, ende als hi vernam dat si kersten waren, so dede hise onthoofden. De bruedere baden Petere dat hi van daer ghinghe, ende als hi niet gaen en wilde, nochtan wert hi ten lesten ver[178rb]wonnen met bedinghen, so dat hi wech ghinc. Ende also Leo ende Linus segghen, doe hi ter poorten quam te dier stat daer men nu heet Sinte Marien Ten Passe, so sach hi Cristum jeghen hem comen ende hi seide: «Here, werweert gaestu?» Hi andwoorde: «Ic ga te Rome weert om weder ghecruust te werdenne.» Ende Peter seide: «Here, selstu echter werden ghecruust?» De Here seide hem: «Jaic.» Peter seide: «Here, daeromme salic weder keren, dat ic met di mach werden ghecruust.» Doe dit gheseit was, daert Peter sach, die weende, so voer de Here te hemele. Doe Peter dit verstont van sijnre passien, so keerde hi weder. Ende als hi den brueders dit gheseit hadde, so wert hi van Neroos cnapen ghevaen ende wert gheleedt vore den provoost Agrippen. Ende also Linus seit, so wert sijn ansichte claer als de sonne. Agrippa seide hem: «Bestu die man die verblijds dattu de wive sceeds van haren mannen onder tfolc?»¹ Ende Peter beresptenne ende seide dat hi verblijdde in ons Heren cruce. Doe beval hi Petere als enen vremden man te crucene, maer om dat Pauwels was een poortere van Rome, so dede hi hem thooft afslaen.

Van deser sentencien seit Dionijs tote Timotheus van Pauwels doot in desen woorden aldus: «O mijn brueder Thimotheus, hadstu ghesien de pine haers inddens, so soutstu in [178va] onmachte gheworden sijn van serecheiden ende van rouwen. Wie en soude niet weenen in die ure, als jeghen hem tghebod vander sentencien gheseit was, datmen Petere crucen soude ende Pauwelse onthoofden? Du souds toe hebben ghesien de scaren vanden Joden ende vanden heidennen, dat si se sloeghen ende bespouwen in dansichte.» Maer doe den vreseleken tijt quam dat si ghesceeden worden van een, so bonden si de calummen vander werelt niet sonder groot ghesucht ende gheween vanden

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tune es ille qui in plebibus et mulierculis quas a toro uirorum separas gloriaris?» (567-568).

Van sinte Peters passien

bruederen. ¹ Doe seide Pauwels tote Petere: «Vrede si met di, fundament der Kerken, herde der scape ende der lammere Gods.» Ende Peter seide Pauwelse: «Ganc in vreden, predecare vanden goeden, middelere ende leitsman gherechtgher salecheit.» «Ende doe sise verre van een versceden hadden, so volgdic Pauwelse minen meester, want si en dooddense niet in een strate.» ² Dit seit Dionijs.

Leo ende Marcellijs segghen, doe Peter ten cruce quam, so seide hi: «Om dat mijn Here vanden hemele in eerterike neder quam, so wert Hi rechte opweert in tcruce verheven. Maer mi, dien Hi ute eerterike inden hemel gheweerdecht te roepenne, so sal mijn cruce thooft inder eerden hebben ende de voete opweert te hemele, want ic en ben niet weerdech te hanghenne int cruce also mijn He[178vb]re dede. Daeromme so keert mijn cruce donderste opweert.» Doe keerden si tcruce ende si setten de voete opweert ende de hande nederweert. Doe wert tfolc al verwoedt ende wilden Nerone ende den provoost dooden ende den apostel verloosten. Maer hi bad hen dat si sine passie niet beletten en wilden. Also Linus ende Egisippus segghen, so ontdede onse Here haer oghen den ghenen die daer weenden, ende si saghen daer inghele staen met cronen van rosen ghemaect ende van lilien, ende Petere staende in tcruce met hen, ende dat hi van Cristo ontfinc een boec daer hi in las de woorde die hi sprac. Also Egisippus seit, so begonste Peter te segghenne: «Here, ic hebbe begheert di na te volghenne, maer ic en dorste niet rechte werden ghecruust, want du bes altoos recht ende hoghe. Maer wi sijn kindere des irsts menschen, die sijn hoofd dau in deerde. Ende sijn val beteeckent de ghedaenten van smenscheleken gheslechte, want wi werden also gheboren, so ³ dat wi scinen altoes ghereet in deerde neder te valne. ⁴ Oec so es de condicie verwandelt, dat dese werelt waent sijnde voorspoet, dat men

---

1. [Vertaling] Maggioni: «cum separarentur ab inuicem ligauerunt columpnas mundi non utique absque fratrum gemitu et ploratu» (568). Met de 'calummen vander werelt' («calumpnas mundi») zijn Petrus en Paulus bedoeld.

2. [Vertaling] Maggioni: «Non enim in eodem uico occiderunt eos» (568).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Tu semper rectus, excelsus et altus, nos primi hominis filii qui caput suum demersit in terram, cuius lapsus significat species generationis humane: Sic enim nascimur ut proni in terram uideamur effundi» (569).

Van sinte Peters passien

wel prueft sijnde achterdeel.¹ Here, du bes mi alle dinc, al dattu bes. Du bes mi al ende niet anders sonder du allene. Ic dancke di met al minen ghees[179ra]te, daer ic mede leve ende daer ic di met versta, ende daer ic di met anroep.» Daer so seitmen II andere redenen waer bi dat Peter niet rechte en wilde werden ghecruust. Doe Peter sach dat de gherechtghe sine glorie hadden ghesien, so dancte hi Gode ende beval hem Gode, ende also gaf hi sinen gheest. Twee ghebruedere, Marcelijs ende Apuleus, sine jongheren, daden doe sinen lichame vanden cruce, ende si balsemdenne met vele specien ende groevenne.

Isidorus int *Boec vander gherechtghe gheboorten ende doot* seit aldus: «Nadien dat Peter ghesticht hadde de Kerke van Anthiochien onder den keiser Claudium, so voer hi te Rome jeghen Simone den toverare. Ende daer was hi paus XXV jaer ende predeckte daer Cristus ewangelie. Maer inden XXXVI jaere na² Cristus passie wert hi van Nerone nederweert ghecruust, also hi wilde.»

In dien selven daghe so oppenbaerden Peter ende Pauwels Dionise, also hi seit inde voorseide epistele in desen woorden: «Mercke dese miracule. Sich dit wonder, brueder mijn Thimotheus, vanden daghe haerre doot. Want ic was daer si scieden, maer na hare doot so saghicse te gadere hant in hant in de stat comen, ghecleedt met enen cleede des lichts. Ende si waren ghewapent met cronen der claeinheit ende des lichts.» Dit [179rb] seit Dionijs.

Nero en bleef niet onghelijc, maer om dese mesdaet ende andere die hi ghedaen hadde, so doodde hi hem selven met sijnre hant. Ende van sinen mesdaden selen wi allettel scriven. Also men leest in ene historie, doe Seneca, sijn meester, hoopte van hem te hebbenne eneghen werdeghe loon van sijnre pinen, so hiet hem Nero kiesen in wat boome dat hi verhanghen soude willen sijn, ende seide dat hi dit te loone hebben soude van sijnre pinen. Maer doe Seneca vraghede waer hi de pine deser doot verdient hadde, so scudde hi eenpaerleec boven sijn hoofd een scerp bloet sweert. Maer Seneca neech metten hoofde vanden dreighenden sweerde ende ontsach hem anxteleec vander

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Mutata quoque conditio est ut hoc putet mundus esse dextrum, quod constat esse sinistrum» (569).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'na' superscript boven onderstreept 'van'.

Van sinte Peters passien

vreesen der doot. Nero seide hem: «Meester, waer bi wijcstu metten hoofde van minen sweerde?» Seneca andwoordde hem: «Ic ben een mensche, ende daeromme ontsieic de doot ende sterve noode.» Nero seide hem: «Ic ontsie di noch, also ic plach als ic een kint was, waer bi dat ic niet rusteleec leven en mach also langhe als du leefs.» Ende Seneca seide: «Eest noot dat ic sterven moet, so orlooft mi dan dat ic kiesen mach wat doode dat ic wille.» Nero seide hem: «Kiest haesteleec ende en verlinghe dijn leven niet.» Doe dede Seneca een bad maken [179va] in water ende dede hem laten in beide sine arme, ende also bleef hi daer doot metten bloede dat hi daer liet al ute loopen. Ende also hiet hi waerleec bi enen voerbokenne Seneca. Want Seneca bediedt 'hem selven doodende'. Want al dede hijt noode, hi doodde aldus hem selven. Men leest dat dese Seneca II bruedere hadde, deen hiet Julius Gallius, een voorbarech eraut, die hem selven doodde met siner hant; dander hiet Mela, Lucanus vader. Desen Lucaen dede Nero sniden beneden ende also starf hi. ¹

Echter wert Nero versot van herten, alsomen in die selve historie leest, ² ende hi beval sijnre moeder te doodenne ende op te snidenne, om dat hi sien wilde hoe hi in haren buc op ghevoedt ³ wert. Maer de meesters beresptenne dat hi sijnre moeder woude doen doden, ende seiden dat de rechte verbieden, ende costume en wilt niet dat een kint de moeder dode, diene met so groter pinen ghebaerde ende diene dede voeden met so groter pinen ende sorghen. Nero seide: «So doet mi dan kint draghen ende daer na ghebaren, dat ict weten mach hoe grote pine mijn moeder leet.» Oec hadde hi desen wille van kint te draghenne begrepen, om dat hi een wijf die in arbeide lach, hoorde roepen daer hi dore de stat voer. De meesters seiden hem: «Het es onmogheleec dat jeghen nature es, noch men mach niet weten dat jeghen redenne es.» Daerom[179vb]me seide hi hen: «En doedi mi niet swaer werden van kinde ende ghebaren, so salic u allen quader doot

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Hic Seneca duos fratres habuisse legitur: unus fuit Iulius Gallio declamator egregius, qui manu propria se peremit, alius Mela, pater Lucani poete, qui Lucanus incisione uenarum iussu Neronis obisse legitur» (570-571).

2. [Vertaling] Maggioni: «ut in eadem hystoria apocrypha reperitur» (571).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'was' onderstreept bij wijze van expungering.

Van sinte Peters passien

doen sterven.» Doe maecten si hem een pusoen ende gaven hem al heimeleec enen vorsch drincken, ende dien daden si met haerre meesterien wassen in sinen lichame. Ende stappans so swal sijn lichame, om dat hi niet ghedoghen en mochte dat der naturen contrarie was, also dat Nero waende dat hi swaer hadde gheweest van kinde. Ende si daden houden den dach na dat si wisten dat de vorsch volwassen soude, ende si seiden dat hi om de dracht dit ende dat soude moeten houden.¹ Ten lesten so wert hi alte sere ghepijnt ende hi seide den meesters: «Verhaest den tijt der dracht, want om de pine van ghebaerne canic cume herademen.» Doe gaven si hem pusoen ende dadenne keeren, ende hi keerde enen eiseleken vorsch, vreselec tansiene, met vulheiden ende met bloede besmet. Ende doe hi sine dracht sach, so vereisde hi hem ende hem verwonderde dat si so leelec was. Ende si seiden hem dat hi so leleken dracht ghebaert hadde, om dat hi niet ontbeiden en wilde den tijt der dracht. Ende hi seide: «Wasic also daen doe ic ute mijnre moeder buc quam?» Ende si seiden: «Jaghi.» Daeromme beval hi datmen sine dracht voeden soude, ende datmense sluten soude in een steenen boghe² ende daer houden.³ Dit leestmen in coroniken.⁴

Daer na hadde [180ra] Nero wonder hoe daen oft hoe groot de brant van Trojen was. Ende hi dede VII daghe ende VII⁵ nachte Rome ontsteken, ende hi lach⁶ ende saecht van enen hoghen torre, ende hi

---

1. [Vertaling] Maggioni: «faciebantque sibi seruare dietam qualem nutriende rane nouerant conuenire dicentes quod propter conceptum talia eum obseruare oporteret» (571).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'bowe'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Precepit ergo ut fetus suus aleretur et testudini lapidum seruandus includeretur» (572).

4. [Vertaling] Maggioni: «Hec autem in chronicis non leguntur, sed apocrypha sunt» (572).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Gerubriceerd.

6. [Tekstkritiek] Hs. 'laegt'. Vgl. hs. Stockholm: 'ende hi lach ende sacht van enen hoghen torre' (fol. 143vb).

Van sinte Peters passien

wert verblijdt inde soonheit vanden viere, ende lach ende sanc spotteleken sanc in scoone abijt. ¹

Alsomen in coroniken leest, so vesschede Nero met guldenen netten, ende hi was altoos veronledecht met sanghe, so dat hi boven alle chitoelres ende organiste ghinc in conste. Hi nam enen man te wive ende hi wert van enen man ontfaen als over een wijf, also Orosius seit. Maer doe die van Rome sijn verwoetheit ende sijn sotheit niet en mochten langhere ghedoghen, so liepen si met gheruchte op hem ende jaghedenne uter stat. Ende doe hi sach dat hi niet en soude moghen ontgaen, so scerpte hi enen stake bitende metten tanden, ende hi doerstac hem selven daer mede. Ende aldus indde hi sijn leven. Nochtan leestmen elre datten de wolve aten. Ende doe die van Rome weder ghekeert waren, so vonden si den vorsch gheborghen in de bowe. Ende si worpenne buten der stat ende verborne. Ende hier bi ontfinc die side vander stat, daer de vorsch gheborghen was den name 'Lateranen', also eneghe segghen: 'a rana latente'.

In Cornelij's spaus tide so quamen de Grieken ² ende stalen der apostele lichamen ende voerdense heimeleec wech. Maer de duvele die inden afgod[180rb]den waren, worden ghedwonghen van Gode, so dat si riepen: «O manne van Rome, helpt ende weert u, want men ontdraghet u uwe gode!» Om dit so verstonden dit de kerstenne vander apostele lichamen ende de heidene ³ van haren afgoden, ende si vergaderden te gadere een grote menechte ende volgden hen na. Ende de Grieken ontsaghen hen ende worpen de apostele in enen putte, maer de kerstenne trocken se namaels daer ute. Nochtan seit Gregorius inden *Registro* datse so groot donder ende blixeme vervaerden ende sciet, dat sise in dien putte moesten laten. Maer doe de kerstenne twifelden welc sinte Peters beenre waren ende welc sinte Pauwels, ende si daeromme beedden ende vastten, so wert hen gheandwoort vanden hemele: «De meeste beenre sijn spredecaren, ende de mindere sijn des vesschers.» Ende also scieden si de beenre van een, ende leidense

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quod ex altissima turri prospectans letatusque flamme pulchritudine turgido habitu Iliadem decantabat» (572).

2. [Vertaling] Maggioni: «Greci fideles» (572).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Laatste letter in 'heidene' superscript.

Van sinte Peters passien

inden kerken dien elken ghewihet was in sinen name. Maer andere segghen dat de paus Silvester, doe hi de kerken wilde wihen, dat hi beide, de grote beenre ende de cleene, met groter weerdecheit woech in een scale, ende deen helecht leide hi in deen kerke ende dander helecht in dander kerke.

Gregorius seit in *Dialogon* dat in Sinte Peters Kerke, daer sijn lichame leit, was een man die Aguntius hiet, die sere oetmoedech ende heilech was. Maer doe in Sinte Peters Kerke een lamme joncvrouwe [180va] was, die over hande ende voete croop ende haer lede na hare trac over deerde, ende si langhe om ghesonde sinte Petere ghebeden hadde, so oppenbaerde hi hare bi visione ende seide: «Ganc tote Aguntium, ende hi sal di ghesenen.»¹ Ende dese joncvrouwe begonste haer selven te trecken hier ende daer al de kerke dore, ende begonste te vraghenne wie Aguntius ware. Ende hi quam hare te hant te ghemoete dien si sochte, ende si seide hem: «Onse Here ende onse² voedere sint mi te u, sinte Peter de apostel, dattu mi verloost van mijnre siecheit.» Hi andwoordde hare: «Bestu van hem ghesonden, so stant op.» Ende hi begreep hare hant ende hiefse op, ende si wert volcomeleec ghesenen, so dat hare negheen litteken en bleef.

Gregorius seit in dat selve boec dat Gallia, een edel joncvrouwe van Rome, die Simachus, sbaljuwes van Rome, dochter was, dat si te wive ghegheven was enen man, ende binnen den jare wert si weduwe. Ende doe haer outheit ende haer goet heischende waren dat si weder huwen soude, so coes si meer gheesteleec te huwenne ende met Gode ghevoeghet te werdenne, inden welken men beghint an tgheween, maer men comtter met ter ewegher blijsscap, dan te ghebrukenne vleesschelec huweleec, die beghinnen met bliscapen ende ter doot [180vb] weert tijdt met gheweene. Om dat dese joncvrouwe sere berrende was inden lichame, so begonsten de meesters te segghenne, en ware dat si keerde ter ghenoechten vanden man, dat si van groter hitten enen baert hebben soude jeghen nature. Dit ghesciede also, maer si en ontsach negheen lelecheit van buten, die den gheest van

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vade ad Agontium mansionarium et ipse te saluti restituet» (573).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'onse' in margine.

Van sinte Peters passien

binnen minde, noch si en scaemde hare niet, al wert dat lelec an hare dat niet ghemint en was vanden hemelschen brudegoom. Dus dede si af dat weerleec abijt ende si begaf hare in een cloester te Sinte Peters Kerken, ende daer diene langhen tijt Gode in simpelheiden ende in bedinghen ende in aelmoesenen. Ten lesten wert si met eenre groter sweren in hare mamme gheslegghen, ende om dat altoos vore haer bedde II candelaren lichten, want also si was een vriendinne des lichts, so haetse niet allene de gheesteleke donkerheiden, maer oec de lichaemleke, so sach si Petere, den apostel, staen tusschen de II candelaren neven haer bedde, ende van minnen wert si verstout ende seide blideleec: «Here mijn, wat eest, sijn mi mine sonden vergheven?» Ende hi seide hare met enen vriendeleken ansichte nederweert siende: «Si sijn di vergheven, comt!» Ende si seide: «Ic bidde di dat Benedicta, mijn suster, mach met [181ra] mi comen.» Ende hi seide: «Si en sal, maer dese sal met di comen.» Ende dese seide dit haerre abdessen, ende si starf met dier andere sderdendaghes.

In dat selve boec so seit Gregorius dat een pape ¹ die van heileghen levenne hadde gheweest, doe hi te sijnre doot quam, so begonste hi met groter bliscap te roepenne ende seide: «Willecome sijn ² mijn heren. Willecome sijn mijn heren. Waer bi sidi gheweerdicht te comenne tote uwen cleenen cnecht? Ic come ende dancke u!» Doe vrageden hem die bi hem stonden, te wien hi dit seide. Ende hi andwoordde hen lieden van wondere: «En siedi niet dat hier comen sijn de heileghe apostele Peter ende Pauwels?» Ende doe hi noch herseide also hi vore seide, so voer de heileghe ziele uten lichame.

Eneghe liede twifelen weder Peter en Pauwels op enen dach ghepassijt waren. Ende selke seiden dat si op enen dach ghepassijt waren, maer een jaer deen na dandere. Maer Jeronimus ende welna alle dandere heileghen die hier scriven, sijn dies eens dat si op enen dach ende int selve jaer ghepassijt waren, also Dionijs claerlec beschrijft

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'was' onderstreept bij wijze van expungering.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sijn' met verwijsteken in margine.

Van sinte Peters passien

in sijnre epistelen. Ende also Leo beschrijft ¹ in een sermoen aldus: ² «Wi en selen niet wanen dat sonder sake gheschiede dat si leden in enen daghe ende in een stat [181rb] eens tirans sentencie. Si worden in enen daghe ghepassijt om dat si te gadere te Cristum comen souden, ende in ene stat om dat negheen van hen dien van Rome ghebreken en soude, ende onder enen tiran om dat si beide sterven souden met eenre wreetheit. Hier omme was hen dien dach ghewijst over loon, ende de daet over glorie, ende de tiran over hare doghet.» ³ Dit seit Leo. Maer al waren si in enen daghe ende in een ure ghepassijt, nochtan en waren si niet ghepassijt deen biden anderen, maer versceden. Want al seit Leo dat si in een stat ghepassijt waren, dat meent hi om dat si te Rome ghepassijt waren. ⁴ Ende al waest dat si op enen dach ghepassijt waren, nochtan ordineerde Gregorius dat die dach sonderlinghe soude toe behoren sinte Petere, ja inden dienste der kerken, ⁵ ende dat men zanderdaghes houden soude sinte Pauwels herdincken, om dat op dien dach Sinte Peters Kerke ghewihet was, ende om dat sinte Peter meerre es in weerdecheiden ende om dat hi irst bekeert was ende dat hi paus was te Rome.

---

1. [Tekstkritiek] Hierachter 'in een sermoen' (dittografie) onderstreept bij wijze van expunctie.

2. [Vertaling] Maggioni: «et sicut dicit Leo uel Maximus secundum quosdam in quodam sermone ubi sic ait» (575).

3. [Vertaling] Maggioni: «Dies ergo pro merito, locus autem pro gloria, persecutor decretus est pro uirtute» (575). Hs. Stockholm is met hs. Brussel gelijkloidend (fol. 144vb).

4. [Vertaling] Onvertaald bleef: Maggioni: «De hoc quidam uersibus sic ait:
Ense coronatus Paulus, cruce Petrus, eodem
Sub duce, luce, loco, dux Nero, Roma locus.

Item alius:

Ense sacrat Paulum par lux, dux, urbs cruce Petrum.» (575).

5. [Vertaling] Maggioni: «ordinauit tamen Gregorius ut ipsa die specialius fieret quo ad officium sollempnitas Petri» (575).

Van sinte Pauwels herdinckenne

Wat den name bediedt [84]

Pauwels bediedt 'der trompen mont' oft 'haerre liede mont' oft 'wonderlec vercoren' oft 'miracule der vercorne'. Oft [181va] Pauwels es gheseit van 'pausen', dats 'ruste'. Oft men heettene in Dietsche 'cleene'. Hier in versteet men VI sonderlinghe gracien die Pauwels in hem hadde meer dan dandere apostele.

Dierste es sine profiteleke tonghe, want van Illirico tote Jherusalem so vervulde hijt al met Cristus ewangelien, ende daeromme wert hi gheheten 'mont der trompen'.

Dander was donbegripeleke caritate. Want hi seide: «Wie es siec ende ic dan niet siec en werde?» Ende daeromme wert hi gheseit 'haerre liede mont', want hi seit: «Ons mont es open te u, ghi van Corinthi. Ons herte es ghebreedt.»

Dat derde es sijn wonderlec¹ bekeren, ende daer omme wert hi gheseit 'wonderleec vercoren', want hi wert wonderleec vercoren ende bekeert.

Dat vierde was sine werkende hande, ende daeromme wert hi gheseit 'miracule des bekerens', want het was grote miracule dat hi met sinen handen wan dat hi verteerde, ende dat hi eenpaerleec predeckte.

Dat vijfste was sine weeldeghe contemplacie,² want hi was op ghevoert tote inden derden hemel, ende daeromme wert hi gheseit 'sHeren ruste', want in contemplacien moetmen hebben ruste van herten.

Dat seste was sine doghedeleke oetmoe[181vb]decheit, ende daeromme wert hi gheseit 'cleene'.

Van desen name Pauwelse sijn III opinionen:³ Origenes seit dat hi altoos II namen hadde ende dat hi altoos hiet Pauwels ende Sauwels. Rabanus seit dat hi vore hiet Sauwels na Saul, den hoverdeghe coninc, maer na sijn bekeren so wert hi gheheten Pauwels, als oft men seide

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'lec' in 'wonderlec' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Als glosse hierbij: 'Contemplacie es dat een mensche altoes an Gode hanghet met heileghen ghepeisen.'

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'on' in 'opinionen' superscript.

Van sinte Pauwels herdinckenne

‘cleene’, van cleenen ende oetmoedeghen gheeste. Maer Beda wilt segghen dat hi gheheten ¹ was Pauwels van Sergio Pauwelse, den balju dien hi bekeerde. Sinte Pauwels passie beschrijft Linus de paus.

Van sinte Pauwelse, apostel

Pauwels die apostel leet vele persecucien na dat hi bekeert was, die sinte Hilarius cortelec noemt ende seit: «Pauwels dapostel wert in Philippensen gheslegghen met roeden ende in enen kerker gheleit in enen stoc metten voeten. Te Listren wert hi ghesteent. Te Iconien ende te Tessolonica wert hi ghejaghet vanden quaden. Te Ephesien wert hi den wilden beesten ghegheven. Te Damasco wert hi ute ghelaten over den muer in een mande. Te Jherusalem wert hi gheslegghen ende ten vonnesse bracht ende gebonden ende na sijn lijf ghespiet. Te Cesarien wert hi ghekerkert ende quaet op hem gheleit. Doe hi te Italien weert voer met scepe, so was hi bi na verdroncken. Doe hi te Rome quam, so wert hi verdoemt van [182ra] Nero ende ghedoodt.» Dit seit Hilarius.

Hi wert apostel vanden heidenen ende hi maecte rechtgaende enen vercrompenen lammen in Listeren. Hi verwecte enen jonghelinc die doot ghevallen was ute eenre veistren, ende hi dede vele andere miraculen. In deilant van Militenen so hinc ene vipre an sine hant, maer si en deerde hem niet, maer hi scuddese int vier. Oec seit men dat alle de ghene die van sgheens gheslechte sijn, die daer Pauwelse herberghede, dat hen negheene ² ghevenijnde diere deren en moghen, ende daer bi als haer kinde gheboren werden, so legghen si bi hen in de wieghe serpente, ende daer bi proevense oft si waerlec haer kindere sijn.

Men seit dat Pauwels selken tijt mindere es dan Peter, ende somtijt meerre, ende somtijt hem ghelijc. Maer waerlec es hi mindere in weerdecheiden, maer meerre in sijn predicacie, ende ghelijc in heilecheiden.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Middelste lettergreep in ‘gheheten’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Voorlaatste ‘e’ in ‘negheene’ superscript.

Van sinte Pauwels herdinckenne

Haymo seit dat Pauwels vander hanen craie wrachte toter vijfster uren. Daer na predeckte hi selken tijt toter nacht. Maer den anderen tijt so dede hi tetenne ende te slapenne. ¹

Doe hi te Rome comen was, eer Nero noch keiser was, ende Nero hoorde dat tusschen Pauwelse ende den Joden ghescil was vander Joden ende der kerstenre wet, sone rochte hi dies niet sere ende aldus so predeckte Pauwels vrileec [182rb] waer hi wilde.

Jeronimus seit int *Boec vanden vromen lieden* ² aldus, dat inden XXXV^{sten} jare na Cristus passie, ³ dat was Neroos ander jaer van sinen rike, doe was Pauwels ghevanghen ghesonden te Rome. Ende II jaer dore so bleef hi in vriher hoeden ende predeckte jeghen de Joden. Daer na wert hi van Nero ghelaten ende predeckte in Oestlant de ewangelie. ⁴ Maer inden XIII^{sten} jare van Neroos ⁵ rike so wert hi onthoof op den selven dach dat Peter ghecruust was. Want sine wijsheit ende sine predicacie wert allessins vermaert, ende alle liede haddenne in wondere. Hi hadde oec vele van skeisers meiseniden te sijnre vrienescap ende bekeerese te Cristum. Oec so lasen eneghe liede sijn ghescrefte vore den keiser, ende alle liede presen dat wonderleec sere, ende de senatoors haddenne in groter weerdecheit.

Op enen tijt doe Pauwels jeghen avont predeckte op enen solre, so was daer een jonghelinc die Patroclus hiet, dien Pauwels minde, ende hi was skeisers scincke. ⁶ Om dat dese Pauwelse te bat horen soude, so clam hi op een venstre, ende hi wert daer ontslapende ende viel neder doot. Doe dat Nero hoorde, so was hi herde droeve ende hi ⁷ settede

---

1. [Vertaling] Onvertaald bleef: «Remigius autem dicit: “Sicut in scripura patrum legimus, apostolus ab hora prima usque ad quintam laborabat, a quinta usque ad decimam predicationi insistebat, post decimam pauperum et peregrinorum procurabat hospitalitatem et sui corporis necessitatem, per noctem autem orationi insistebat» (577-578).

2. [Vertaling] Maggioni: «Ieronimus quoque in libro de uiris illustribus ait» (578).

3. [Vertaling] Maggioni: «XXV anno a passione domini» (578).

4. [Vertaling] Maggioni: «deinde a Nerone dimissus euangelium in occidentis partibus predicauit» (578).

5. [Tekstkritiek] Hs. 'Nero'.

6. [Vertaling] Maggioni: «quidam iuuenis nomine Patroclus, pincerna Neronis et sibi admodum dilectus» (578).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' met verwijsteken in margine.

Van sinte Pauwels herdinckenne

tehant enen anderen in sijn stat. Doe dit Pauwels inden gheeste bekinde, so seide hi toten ghenen die bi hem [182va] stonden, dat si derweert ghinghen, ende dat si Patrocle, skeisers vrient, te hem brachten. Ende doe sine bracht hadden, so verweecten Pauwels ¹ ende santten metten ghesellen toten keiser. Ende doe de keiser droeve was van siner doot, so boodscaapte men hem dat Patroclus levende was vore de dore. Doe Nero hoorde dat Patroclus leefde, so vervaerde hi hem sere ende en lietenne te hem niet comen. Maer ten lesten liet hine incomen met sijnre vriende raet. Ende Nero seide hem: «Patrocle, leefstu?» Ende hi seide: «Keiser, siet ic leve waerleec.» Ende Nero seide: «Wie dede di leven?» Ende hi seide hem: «Onse Here Jhesus, dalmechteghe God van alder werelt.» Nero seide ende andwoordde: «Sal Hi dan eweleec regneren ende breken alle dese rike der werelt?» Patroclus seide: «Ja Hi, keiser.» Doe gaf hem Nero enen kinnebacslach ende seide: «Dienst du dan dien coninc?» Ende hi seide: «Jaic, want Hi heeft mi verweect vander doot.» Doe seiden den keiser v van sinen cnechten: «Keiser, waer bi sladi den jonghelinc, die wijslec ende waerheit spreect? Want wi dienen oec den onverwinleken coninc.» Doe dat Nero hoorde, so sloothise in enen kerkere om dathise alte sere quellen soude, die [182vb] hi te voren alte sere minde. Doe dede hi alle de kerstene soecken ende deedse alle dooden sonder vraghen met vreseleken pinen. Doe bracht men hem Pauwelse ghebonden. Nero seide hem: «O mensche, cnecht des groots conincs, maer du best mijn ghevanghenne. Waer bi ondergaestu mi mine ridders ende vergadertse te di?» Pauwels seide hem: «Ic en hebbe niet allene ute dinen horecke ridders vergadert, maer oec van alder werelt, den welken onse coninc ghichten gheven sal die nemmermeer minderen en selen ende alle ghebreke ute sluten. Wilstu desen coninc onderdaen sijn, so wertstu behouden, die van so groter macht es, dat Hi comen sal doemere van ² allen menschen ende Hi sal breken dat maecsel deser werelt metten viere.» Doe dit Nero hoorde, dat Pauwels seide dat dmaecsel ³ deser

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘met sijnre’ onderstreept bij wijze van expungering.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘van’ in margine met verwijsteken.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘d’ in ‘dmaecsel’ superscript.

Van sinte Pauwels herdinckenne

werelt soude werden te broken metten viere, so wert hi vol gramscapen. Hieromme hiet hi alle de kerstene ridders berren, maer Pauwelse dede hi onthoofden als den mesdadeghen van deser moghentheit.¹ Doe wert so groten scare van kerstene ghedoodt, dat tvolc van Rome met crachte in skeisers palais brac ende wildene ghedoodt hebben ende riepen: «De gheloeveghe [183ra] liede verderft men. Keiser, sette maniere, mindere dijn ghebod.² Het sijn onse liede die du verderfs, ende si bescudden trike van Rome.» Doe verwandelde de keiser sijn vonnesse, dat niemen den kerstene ghenaken en soude vore datter de keiser volcomeleker af vonnessen soude oft vonnesse af³ gave. Hieromme wert Pauwels weder ten keiser bracht ende voer hem gheset. Doene Nero sach, so riep hi anxteleec: «Doet wech den toverare, onthoof den quaden, ende en laet den verradere niet leven. Doet wech vander werelt dien die de herten ende de ghedachten verwandelt!» Pauwels seide hem: «Nero, ic sal allettelken tijts liden, maer ic sal ewelec leven onsen Here Jhesum Cristum.» Nero seide: «Slaet hem thoof af, dat hi verstaen mach dat ic machtegher ben dan sijn coninc, als ickenne verwonnen hebbe. Ende laet ons sien oft hi altoos sal moghen leven.» Pauwels seide hem: «Om dattu weten sels dat ic eweleec na de doot sal leven, als mi thoof af ghesleggen es, so salic di levende oppenbaren. Ende dan selstu moghen kinnen dat Cristus es God des levens ende niet der doot.» Ende doe hi dit gheseit hadde, so leeddemenne ter doot weert. Ende doemenne leedde, so seiden hem de III ridders diene leedden: «Pauwels, segt ons, wie es de coninc dien ghi so mint, [183rb] dat ghi om sinen wille meer mint te stervenne dan te levenne, ende wat loone dat ghi daer af ontfaen selt?» Doe predeckte hen Pauwels so vele van hemelrike ende vander pinen der hellen dat hise bekeerde. Ende doe si hem baden dat hi wech ghinghe daer hi wilde, so seide hi: «Bruedere, dat en moet mi niet ghescien dat ic vlien moet, want ic en ben niet vlochtech, maer ic ben Cristus sterc riddere. Want ic weet wel dat ic bi deser tideleker doot vare ten eweleken

---

1. [Vertaling] Maggioni: «[Nero] omnes Christi milites iussit igne cremari, Paulum uero tamquam maiestatis reum capite truncari» (579).

2. [Vertaling] Maggioni: «Pone modum, cesar, tempera iussionem» (579).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'af' superscript.

Van sinte Pauwels herdinckenne

levenne. Want te hant alsic onthoofd ben, so selen de gheloveghe manne minen lichame nemen. Maer merct ghi die stat ende comt daer merghen vroech, ende ghi selt vinden neven mijn graf II manne, Titum ende Lucam, bedende. Ende als ghi hen segt waeromme dat ghi comt, ende dat ic u tote hen sinde, so selen si u doopen ende maken u erfghenoote van hemelrike.» Ende doe si spraken aldus onderlinghe, so sant Nero om te besiene oft hi noch leefde oft doot was. Ende doe hi de boden wilde bekeren, so seiden si: «Als du doot sels sijn ende du weder verrijs, dan selen wi gheloeven dattu segs. Maer comt nu haesteleec ende ontfanc dattu verdient heefs.»

Doe menne ter stat weert van sijnre passien leidde, so ghemoette hi ene vrouwe inde poorte van [183va] Ostiense, de welke Pantilla hiet ende sinte Pauwels discipule was. Ende si hadde enen anderen name, Lemobia, also Dionisius seit. Si hadde masscien II namen. Dese weende ende bad Pauwelse dat hi vore hare bade. Pauwels seide: «Pantilla, dochter der eweleker salecheit, ganc in vreden. Leent mi den doec daer du dijn hoofd mede decs ende daer salic mijn oghen met verbinden ende daer na salict di weder gheven.» Ende doe sijt hem gaf, so bespottense de hangdieve ende seiden: «Wat beleentstu desen verledere ende desen toverare so preciosen hooftdooc om te verliesenne?» Ende doe Pauwels quam ter stat van sijnre passien, so keerde hi hem oestweert, ende hi stac sijn hande te hemeleweert op ende beedde langhe met tranen in sine vaderleke stemme, ende dancte Gode. Hier na beval hi de bruedere te Gode ende verbant hem selven sijn oghen met Pantillen hootcleede. Ende hi cnielde met beiden cnien op deerde ende stac sinen hals ute, ende doe sloechmen hem sijn hoofd af. Ende te hant als hem thoofd vanden lichame vloech, so seidt eenpaerleec: «Jhesus Cristus,» die hem in sinen levenne so suete gheweest hadde, ende hi ¹ noemet, also men seit in sinen epistelen, wel v^c werf. Ende uter wonden spranc water als melc altote op des hangdiefs cleedere, ² ende daer na liep bloet ute, ende boven inde

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hi’ superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «De eius autem uulnere unda lactis usque in uestimenta militis exiliuit» (581). Ook hs. Stockholm (fol. 146va) leest ‘water als melc’.

Van sinte Pauwels herdinckenne

locht so sceen alte scone claerheit, [183vb] ende ute sinen lichame so quam alte sueten roke.

Dionisius seit in eenre epistelen tote Thimotheus van Pauwels doot aldus: «Mijn lieve brueder, in die ure die vol serecheiden was, doe de hangman seide: “Ghereide dinen hals,” so sach de heileghe apostel opweert inden hemel ende hi sechende sijn voorhoofd ende sinen lichame metten teeckenne des crucen ende seide: “Here mijn, Jhesus Cristus, in dine hande bevelic minen gheest.” Ende doe rechte hi sinen hals ute sonder serecheit ende ontfinc sine crone. Doe de hangdief sloech ende hi Pauwels hoofd af sneet, so ontdede dese Pauwels met sinen handen thoofcleet ende ontfinc sijn selfs bloet daer in, ende wantter in ende gaeft dien wive weder. Ende Pantilla seide toten riddere, den hangdief, doe hi weder keerde: “Waer hebdi Pauwelse, minen meester, ghelaten?” Ende de riddere andwoordde met sinen ghesellen: “Hi leit daer buten der stat in Der Campioene Valleie, ende sijn ansichte es verbonden met dinen hoofcleede.” Maer si andwoordde hem ende seide: “Siet, Peter ende Pauwels quamen nu te gadere inde stat, ghecleedt met dieren cleederen, ende si hadden op haer hoofd blickende cronen lichtende met groter claerheit.” Ende si brachte voort hare hoofd cleet al versch metten bloede ende toghet hen. Ende hieromme gheloofden vele liede in Gode ende worden kersten.» Dit seit Dionysius.

[184ra] Maer doe Nero hoorde datter gheschiet was, so ontsach hi hem sere ende begonste van al desen te sprekenne met filosofhen ende met sinen vrienden. Doe si dit onderlinghe spraken, so quam Pauwels in beslotenre doren ende stont vore den keiser ende seide: «Keiser, siet hier Pauwelse, des onverwonnens conics riddere. Gheloof doch nu, want ic en ben niet doot, maer ic leve. Maer du, caitijf, sels deweleke doot sterven, om dattu Gods heileghen ongherechteleec doods.» Ende doe hi dit gheseit hadde, so voer hi wech. Maer Nero wert wel na verwoedt van groter vresen ende en wiste wat doen. Maer biden rade van sinen vrienden so te livereerde hi Patroclum ende Barnabam ende lietse vrileec gaen daer si wilden.

Maer die ridderen Longinus ende Accestus quamen vroech smerghens te Pauwels grave, ende si vonden daer Titum ende Lucam ende Pauwelse tusschen hen beiden staen bedende. Ende doe Titus

Van sinte Pauwels herdinckenne

ende Lucas dese saghen, so worden si sere vervaert ende begonsten te vliene, ende Pauwels voer wech. Maer dese begonsten achter hen te roepennen ende seiden: «Wi en jaghen u niet also ghi waent, maer wi willen van u ghedoopt werden, also ons Pauwels seide, dien wi nu met u saghen beden.» Doe si dit hoorden, so keerden [184rb] si weder ende dooptense met groter blijscap. Maer Pauwels hoeft wert gheworpen in een valleie, ende om de grote menechte vanden anderen die daer ghedoodt waren ende daer geworpen, so en moctemens niet vinden.

Men leest oec in Dionijs epistole: Doe men op enen poent de gracht suverde, ende Pauwels hoeft daer ute gheworpen was met anderen onsuverheiden, so ¹ hief een herde sijn hoeft op in sine roede ende settet vore sine scaepcoeie. Ende hi sach III nachte deen na dander, ende sijn here oec, op dat hoeft scinen een onvertalleec licht. Ende doe si dat den bisscop ende den volke gheboodscaept hadden, so seiden si: «Waerleec, dat es Pauwels hoeft.» Doe ghinc de bisscop ende al tfolc ute ende brachten dat hoeft met hen, ende si leiden dat op ene guldenne tafle ende pijndent hem an den lichame te voeghenne. Maer die patriarke andwoordde: «Wi weten dat vele gheloevegheer liede ghedoodt waren daer ende hare beenre oec gheworpen. Ende hier bi twifelt mi dit hoeft an Pauwels lichame te legghenne. Maer laet ons dit hoeft te sinen voeten legghen. Ende laet ons den almechteghen God anroepen, oft Pauwels hoeft es, dat de lichame keeren moete ende hem an thooft voeghen.» Doe hen allen dat goet dochte, so [184va] leidense dat hoeft te Paulus voeten, ende siet, doe si alle in bedinghen waren, so keerde hem de lichame omme ende voeghede hem an thooft, ende aldus dancten si alle Gode ende si bekenden waerleec dat dit Pauwels hoeft was.

Gregorius van Toors seit dat een man van wanhopen hem selven verhanghen wilde, maer altoos anriep hi Pauwels name ende seide: «Sinte Pauwels, helpt mi!» Doe quam te hem een smale scaduwe ende riet hem ende seide: «Ai, goet man, doech dattu does, ende en maket niet lanc.» Ende die man ghreedde altoes dien strop ende seide: «Sinte Pauwels, helpt mi!» Doe die strop ghemaect was, so quam hem een scaduwe vore als een mensche ende seide den ghenen die den

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' superscript.

Van sinte Pauwels herdinckenne

man riet: «Vlie, catijf, want Pauwels die hier gheroepen es, comt.» Doe voer de magher scaduwe wech ende die man quam te hem selven ende werp den strop wech ende ontfinc weerdeghe penitencie.

Gregorius seit inden *Registere* dat vele miraculen ghescien van sinte Pauwels bande. Ende alst ghevalt dats vele liede ¹ bidden allettel vanden vijlsele vanden bande, so staetter de pape neven met eenre vilen, ende eneghe die in saleghen state sijn, al en trect men de vile niet haestelec over de ketenne, tehant valles daer af sonder enech beiden. Maer [184vb] de ghene die in sonden sijn, al trecter de pape langhe de vile over, hen en vallens niet.

Sinte Dionijs beweent in die selve epistole Pauwels, sijns meesters, doot ende seit aldus: «Wie sal onsen oghen gheven tranen ende onsen wintbrauwen een fonteine van watere, dat wi beweenen moghen dach ende nacht dlicht vander Kerken dat ghebluscht es? Wie en soude niet andoen gheween ende versuchten, oft werden ghecleedt met druefheiden, ende en soude niet verwonderen van herten? Siet, hoe dat Peter, tfundament vander Kerken ende de glorie vanden heileghen apostelen, van ons ghesceeden es, ende heeft ons ghelaten weesen. Ende Pauwels, der heidenre vrient ende vertroostere onser vadere, ghebrecht ons, ende men vindes voort nemmeer niet, die vader der vadere was ende leerare der leeraren ende herde der herden. Ic segghe dat Pauwels was afgront der wijsheit, hoghe ludende floite ende de onvermoeieleke predecare der waerheit. Dese was een eerdsh ² inghel ende een hemelsch mensche, beelde ende ghelikenesse der godheit ende des gheests. ³ Hi heeft ons allen ghelaten besmet, ja, hi heeft ons ghelaten in dese versmaedde quade werelt, arm ende onwerdech, [185ra] ende hi es in ghegaen te Cristum, sinen God, onsen Here. Wach mi, brueder Thimothee, gheminde mijnre zielen, waer es dijn gheminde vader ende meester? Waer met sal hi di voortmeer grueten? Want sich, du best weese worden ende best allene bleven. Hi en sal di nemmeer scriven met siner heilegher hant noch segghen: “Weerde sone, wee mi, brueder Thimothee, wat ghesciede hier serecheiden

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘liede’ in margine met verwijsteken.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘d’ in ‘eerdsh’ superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘ende’ geschrap.

Van sinte Pauwels herdinckenne

ende donckerheiden ende ¹ scaden, want wi sijn weesen worden.” Nu en selen sine epistolen nemmeer te di comen, daer in ghescreven sal sijn: “Pauwels, de cleene cnecht ons Heren Jhesu Cristi.” Nu en sal hi nemmeer van di scriven ten steden ende segghen: “Ontfaet minen lieven sone.” Brueder, luke toe der propheten boecke ende teeckenre boven, want wi en hebben negheenen beteeckennere vanden parabolon ende vanden gheraetselen ende van gheesteleken spraken. De prophete David beweende sinen sone ende seide: “Wach mi over di, mijn sone, wach mi.” Maer ic segghe: “Wach mi, meester, over di. Wach mi!” Voortmeer sal ghebreken tvergaderen van dinen jonghers die comen selen te Roeme ende di sueken. Nu en sal niemen meer segghen: “Ga wi ende besien wi onse leeraers ende vraghen wi hen, hoe wi regeren moeten de kerken die ons bevolen sijn. Ende si selen ons beteeckenen de spraken ons Heren Jhesu Cristi ende [185rb] Gods woorde ende der propheten.” Waerleec es wee desen kinderen, brueder mijn, die gherooft sijn van haren gheesteleken vader, vanden welken tcutde berooft es. Ende, brueder, ons es oec wee, die berooft sijn van onsen gheesteleken meesteren die vergadert hadden verstantesse ende const ende de wijsheit vander ouder ende der nuwer wet, ende vergaderdent in haren epistolen. Waer es Pauwels gheloop ende de pine van sinen heileghen voeten? Waer es sijn sprekende mont ende sijn gheradeghe tonghe ende de gheest wel behaghende sinen God? Wie en soude niet weenen ende ulen? Want die voor Gode verdient hebben glorie ende ere, si werden inde doot ghelevert als quadihen. Wee mi, want ic sach in die ure sinen heileghen lichame metten bloede bebloet. Wee mi, vader, leerare ende meester, want du en hads alselke doot niet verdient, maer glorie vanden kerstenen ende der gheloevegheer lof. Waer salic di nu gaen soecken? ² Wie dede stom werden mine stemme, o floite der Kerken ende hoghe ludende floite, ende nopere der santorien met x snaren? ³ Sich, du best in ghegaen te dinen God ende ten Here, dien du begheert hebs, ende

---

1. [Tekstkritiek] Hierachter dittografie ‘ende’.

2. [Vertaling] Maggioni: «Nunc ergo quo ibo te querere, gloria christianorum et laus fidelium?» (585).

3. [Vertaling] Maggioni: «Quis conticescere fecit uocem tuam, fistula ecclesiarum et fistula altisona, plectrum psalterii decachordi?» (585).

Van sinte Pauwels herdinckenne

met al dijnre begheerten hebs begheert. Jherusalem ende Rome, [185va] met quader vrienſcap ſijn ſi ghelijc worden in quade. Jherusalem cruuste onsen Here Cristum Jhesum, maer Rome heeft sine apostele ghedoodt. Want Jherusalem haette den ghenen dien ſi cruuste, maer Rome looft al vierende de ghene die ſi doodde. Ende nu, broeder mijn Thimothee, dien du minnes ende met al dijnre herten begheres, ic segghe dat Saul de coninc ende Jonathas niet en ſijn ghesceden in haren ¹ levenne noch in de doot. Ende ic en werde oec niet ghesceden vanden here, minen meester, dan doe ons dalre quaetste ongherechteghe menschen scieden. Maer tversceden deser uren en sal altoos niet ſijn. Want ſijn ziele bekint de gheminde oec al sonder spreken, die nu van hem ververrent ſijn. ² Want inden daghe der verrisenessen so waert groot achterdeel van hem ghesceden te werdenne.» Dit seit Dionijs.

Jan Guldemont hi prijst menechvuldechlec desen gloriosen apostel int *Boec van Pauwels prise* ende seit aldus: «Si en doolden niet albedalle, die Pauwels ziele hieten enen sonderlinghen vorbareghen mersch van dogheden ende een gheestelec paradijs. Want wat tonghen salmen moghen vinden, die weerdech ware sinen prijs te sprekenne, als sine ziele allene hadde al tgoet dat inden mensche es, ende als hise al volmaecteleece ende te gadere hadde, niet allene der menschen, maer [185vb] oec der inghele? Ende hieromme en selen wi oec niet swighen, maer wi selens allettel segghen. Want dit es een grote maniere van prise, als de doghet gaet boven de mate des prijs ende de grootheit looft. Ende dat wi aldus verwonnen ſijn, dats ons vele beter dan dat wi dicke verwonnen hadden. Waer af selen wi dan moghen best beghinnen sinen prijs sonder in dat, dat wi toghen moghen dat alle dogheden in hem waren van allen creaturen?

Abel offerde Gode sacrificie ende daer bi es hi gheprijst. Maer bringhen wi voort Pauwels offerande, so sal hi hoghere scinen dan Abels, also verre als de hemel es boven der eerden. Want hi offerde alle daghe hem selven ende die offerande offerde hi in II manieren, want hi

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘haren’ superscript boven onderstreept ‘den’.

2. [Vertaling] Maggioni: «et separatio huius hore non erit semper: anima eius cognoscit dilectos etiam sine hoc, quod ei loquantur qui nunc ab eo elongati sunt» (586).

Van sinte Pauwels herdinckenne

mortificeerde hem selven beide in therte ende inden lichame. Want hi en offerde niet scape ende ossen, maer hi offerde hem selven in II manieren, ende hier met en liet hi hem niet ghenoeghen, maer hi pijnde hem te offerne alde werelt. Want hi liep alde werelt dore ende de zee, Grieken ende Barbarien, ende al dat onder de sonne was, als oft hi ghevloghen hadde. Ende hi maecte vanden menschen inghele. Ende oec maecte hi vanden menschen als van duvelen inghele. ¹ Wat soudemen vinden dat deser hostien ghelijc es die Pauwels offerde metten sweerde des gheests, ende brachtse te dien [186ra] outare die boven den ² hemel es? Maer Abel bleef oec doot met sijns brueders valscheit, maer Pauwels was vanden ghenen ghedoodt die hi begheerde te behoedenne vanden quaden weggen. Wiltu dat wi di toghen al sine doode? Want het wasser also vele als hi daghe leefde.

Men leest dat Noe hem selven met sinen kinderen behilt in de archa, maer Pauwels verlooste alde werelt die ³ in vreesen was van eenre vele ander diluvien, ende dat en dede hi niet met eenre arken die hi voeghede van berderen, maer met epistolen die hi maecte over berdere. Want dese arke en keert men niet in een stat, de welke ghereict dinde vander werelt, ⁴ ende de tafelen daer af en sijn niet ghesalft met herste ende met pecke, maer metten Heileghen Gheest. Dese maecte liede die sottere waren dan stomme beesten, navolghers der inghele. ⁵ Dese verwint oec die arke, want die arcke ontfinc den raven ende si sant den raven weder ute. Ende si hadde den fellen wolf binnen ghesloten, maer si en mochte sine seden niet verwandelen. Maer dese arke ontfinc valken ende wuwen, ende makese duven ende si verjaghede alle felheit ute ende brachte de saechtmoedecheit des gheests.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ex hominibus angelos faciens, quin immo ipsos homines quasi ex demonibus in angelos prouehens» (587).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'den' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'die' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Hec autem arca non uno loco circumfertur, que orbis terminos comprehendit» (587).

5. [Vertaling] Maggioni: «Hec suscipiens pene irrationabilibus animalibus stultiores imitatores efficit angelorum» (587)

Van sinte Pauwels herdinckenne

Alle liede verwonderen dat Abraham liet om Gods ghebod sijn lant ende sine maechscap. Maer hoe mochtmenne jeghen Pauwels gherekenen die niet allene sijn lant ende sine maechscap en liet, maer oec alde [186rb] werelt. Ende oec om dat hi Cristum ontfinc, so versmaedde hi om sinen wille den hemel, ende den hemel der hemele, ende al dander. Ende een dinc coes hi voor al, dat was Cristus caritate die hi sochte. Want hi seit: “Noch dat hier es, noch dat toe te comenne es, noch hoocheit, noch diepheit, noch breetheit, noch lancheit en mach ons sceeden van Gods caritaten die es in Cristo Jhesu.” Maer Abraham gaf hem selven oec te vresen ende verlooste sijns brueders sone Loth van sinen vianden. Maer om dat Pauwels begheerde al de werelt ute sduvels tande te verloostenne, so leet hi onvertalleke vreesen, ende met sijns selfs doot cochte hi den anderen alte grote sekerheit. Abraham wilde oec sinen sone offeren, maer Pauwels offerde hem selven dusentechvout.

Selc verwondert de ghedoechsaemheit in Isaac, om dat hi ghedoghede datmen den putte vulde dien hi ghemaect hadde. Maer Pauwels en sach niet dat de putten met steennen ghevult waren,¹ maer hi liet sinen lichame steenen. Niet allene en weec hi also Isaac dede, maer oec de ghene die hem quaet daden pijnde hi hem inden hemel te bringhenne. Want so men meer op dese fonteine werp, so si meer vloeide ende so meer rivieren ute hare vloeiden.

De scrifture verwondert van Jacobs ghedurecheit ende sijnre ghedoechsaemheit. Ende wat ghe[186va]doechsaemheiden es die men rekenen mach jeghen Pauwels ghedoechsaemheit? Want hi en diende niet allene VII jaer om Cristus bruut, maer al sijn leven. Ende hi en was allene niet verborren metter² hitten des daghes ende metter couden des nachts, maer hi leet M becoringhen. Als nu was hi gheslegghen met slaghen, als nu met steenen ghequetst, ende onder de stride so spranc hi altoos op ende trac ute sduvels tande de scape die hi ghevaen hadde.

---

1. [Tekstkritiek] Hs. ‘ware’.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘vander’

Van sinte Pauwels herdinckenne

Ende Joseph es verchiert metter doghet van suverheiden. Ende ic ontsie dat het spot ware dat men Pauwelse daer jeghen rekenen soude, die hem selven cruuste ende en versmaedde niet allene de soonheit vanden menscheleken lichamen, dat scoone ende claer scijnt inden eertschen dinghen, also wi gheisteren ende ghemul versmaden, maer hi bleef al onberuerlec als de doode biden dooden.¹

Alle menschen verwonderen Jobs, want hi was een wonderlec ghedoechsaem man. Maer Pauwels en duerde allene niet een maent, maer menech jaer so volstont hi in starcker pinen claer. Ende hi en screepte detter niet met enen scerve, maer hi was verdrachelekere dan enech steen, lopende eenpaerleec in des leeus – dats sduvels – mont, ende vechtende jeghen de [186vb] coringhen ende donrecht ende jeghen de scaren. Ende hi ghedoghede niet van III oft van IIII vrienden, maer van allen ongheloeveghen ende van sinen bruederen ghedoeghede² hi lachter. Hi was verstoten ende vervloecken van hen allen. Job herberghede sere ende besorghede de arme, maer de sorghe die Job hadde over de ziecke int vleesch, die hadde Pauwels over die die in de siele queelden. Jobs huus was open allen den ghenen die quamen, maer Pauwels was open alder werelt. Ende om dat Job hadde onvertalleec vele scape ende ossen, so was hi den armen liberael. Maer Pauwels en hadde els niet dan sinen lichame, ende daer af so³ diende hi ghenoech den armen, dat hi in een stat seit: “Mijnre nootdoorst,” seit hi, “ende der gheenre die met mi sijn, dienden⁴ dese hande.” Maer de worme ende de wonden daden den goeden Job grote pine, maer mercstu Pauwels slaghe, sinen hongher ende sine bande ende sinen anxt, dien hi leet van sinen huuslieden, van sinen bruederen ende van alder werelt, ende de sorfhertecheit die hi hadde om de Kerken, de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et ego uereor ne iam ridiculum sit hinc etiam Paulum laudare, qui semetipsum crucifigens non solum humanorum corporum pulchritudines, sed omnia etiam que uidentur rebus clara ac decora cernebat quem-admodum nos fauillam cineremque conspiciamus, qui quasi mortuus prorsus ad mortuum immobilis permanebat» (588).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken allternatieve lezing: ‘leet’.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘so’ superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘den’ in ‘dienden’ superscript.

Van sinte Pauwels herdinckene

hitte die hi hadde om elken die scande ghedoghede, so selstu sien dat dese ziele herdere was dan enech steen, ende dat si gaet boven iser ende den adamant. Want dat Job leet inden lichame, dat leet Pauwels int herte. Want hi wert verteert [187ra] van droefheiden van hen allen die hi heimeleec doghede, ende dat was pijnlekere dan enech worm. Ende daeromme vloiden ute hem eenpaerleec tranen, niet allene sdaghes, maer oec snachts. Want in elken wert ¹ hi swaerlekere ghepijnt dan een wijf die in arbeide leit. Ende daeromme seide hi: “Kinderkenne, die ic echter ghebare tote dat Cristus weder in u wert hernuwet.” ²

Moises coos om der Joden salecheit datten God uten boecke des levens gheplaent hadde. Aldus so offerde Moises hem selven metten anderen te werdenne verderft. Maer Pauwels wilde vervaren over dandere, niet metten anderen, maer om dat dandere behouden soudent werden, so wilde hi der ewegher glorien derven. Moises wederstont dagheleec Pharaone ende Pauwels den duvel. Moises street om een volc, maer Pauwels om al de werelt, niet metten sweerde, maer metten bloede.

Jan Baptiste nam te spisen spelthanen ³ ende velthonech. Maer Pauwels wandelde in midden tgherochte deser werelt also rasteleec als inder woestinen. Ende Jan was ghevoedt met spelthanen ende met velthoneghe, maer Pauwels was ghecost met vele cranckere spisen, want van noode liet hi de spi[187rb]se achter om sijn heette begheerte van predekenne. Maer sinte Jans eenradecheit sceen wel groot jeghen Herodes ende Herodiadem, maer Pauwels en berespte niet allene enen oft II oft III, maer onvertalleec vele die in hoghen stade waren, ja, die verre boven hem in hoghen ⁴ stade waren. ⁵

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hiervoor ‘s’ uitgeradeerd.

2. [Vertaling] Maggioni: «Filioli mei, quos iterum parturio» (589). Het citaat is aangevuld naar *Galaten* 4, 19.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Glosse: «Also Isidorus seit, so en waren dit niet spelthanen die vlieghen, maer hets een cruut dat so heet.»

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘tiranne’.

5. [Vertaling] Maggioni: «Verum illius aduersus Herodiadem apparuit magna constantia et iste non unum aut duos aut tres, sed innumeros et similes positos potestate corripuit

Van sinte Pauwels herdinckenne

Nu ghebrecht ons dat wi Pauwelse rekennen moghen oft moeten jeghen dinghele, daer wine groot onder predeken. Want met alre sorghen was hi Gode onderdaen, dat David al verwonderende seide: “Machtech van dogheden, die sijn woort doet.”¹ Want wat verwonderde anders de prophete inden inghelen doe hi seide: “Die sine inghele gheeste maect ende sine dieninghe berrende vier?” Ende wi moghen dit in Pauwelse vinden, die alde werelt omme liep als een vier ende een gheest, ende omloopende suverde hise. Maer dese die de werelt om liep, heeft te loone ontfaen den hemel. Ende dits sere wonderleec dat aldusdaen mensche noch wandelde inder eerden ende omhanghen was oec metten sterfeleken lichame. Want wat verdoemenessen sijn wi weerdech dat in enen mensche alle dogheden vergadert sijn ende wi ons niet en pinen hem na te volghenne in enen deelle? Want hi en heeft negheen andere nature ghecreghen. Ende dits sere wonderleec dat alselc man woen[187va]de in derde in enen sterveleken lichame. Hi hadde een ziele die niet onghelijc en was der onsere, noch hi en hadde negheen ander wesen inde werelt. Maer daer hi was in dese werelt, ende in een lantschap ende op ghevoedt onder de selve wet ende seden, so ghinc hi metter doghet der zielen boven alle menschen die nu sijn oft noit waren. Ende dit allene en es in hem niet wonderleec, dat hi overmids de overvloeiicheit van devotien in eenre manieren niet en ghevoelde de pinen die hi ontfinc om de doghet, maer dat hi oec de doghet rekende over den loon. Want wi en striden niet om de doghet ende om de caritate, die ons vore gheset es, welke caritate Pauwels omhelsde ende minnese sonder loon. Ende hi ghedoghede met alre saechtmoedecheit al dat scijnt dat met sijnre felheit de doghet beletten mach. Dagheleec verrees hi hoghere ende berrendere, ende altoos wederstont hi met eenre nuwere lichtecheit de vresen die hem an quamen. Doe hi sach dat hem de doot naecte, so verwecte hi dandere ter ghemeenscap ende ter ghenoechten der blijscap ende seide: “Verblijdt ende sijt vroe met mi.” Ende ten lachtere

---

immo longe illo seuiores tyrannos.» (589).

1. [Vertaling] Maggioni: «Potentes uirtute facientes uerbum eius» (589). De context van dit Bijbelcitaat luidt: “Prijs de HEER, u die zijn boden bent, sterke helden die doen wat hij zegt, gehoorzaam aan het woord dat hij spreekt. Prijs de HEER, hemelse machten, dienaren die doen wat hem behaagt.” (Psalm 103, 20-21).

Van sinte Pauwels herdinckenne

ende ten onrechte dat hi leet om de erenstecheit sijns predekens, daer ghinc hi meer ende lievere toe dan ter heileghen ghenoechten. Want hi hadde meer begheerte der doot dan slevens, ende armoets dan rijcheiden. Ende ve[187vb]le meer coos hi pinen dan dandere rusten na de pine, ende meer droefheit dan dandere weelde. Nerenstelekere bad hi vore sine viande dan dandere vore vriende. Een dinc was hem tontsiene allene ende te vresenne, dat hi Gode niet en verbolghe. Ende niet en was hem bequame sonder Gode te ghenoeghenne altoos. Maer ic en segghe niet dat hi niet en begheerde van desen weerleken dinghen, noch oec van dien die toe te comenne sijn. Want en segghe mi niet dat hi begherende was loon ende liede, eren, ende ghelt ende machte. ¹ Want al dit achte hi als coppen ghespen, maer hi micte dat belooft es inden hemel, ende dan selstu sien sinen berrenden moet in Gode ende in Cristus minne. Want dese Pauwels en begheerde niet vore sine minne de weerdecheit vanden ² inghelen, noch vanden groten inghelen, noch niet des ghelijcs. Want hi ghebruucte Cristus minne die meerre es dan al, want hi hilt dese over saleghere dan al dandere. Maer al sonder dit so en begheerde hi niet vore dese minne gheselle te sine van inghelen, noch van dominanten, noch vanden potestaten. Maer hi begherde meer met deser minnen te sine dechterste vanden heileghen oft een onder den ghedoemden, dan dat sonder dese minne te sine onder de hoverste ende de hoghste eren. Want dat was hem een groot ende een son[188ra]derlinghe torment, versceden te werdenne van deser caritaten. Dit was hem helsch vier, dit was hem allene pine. Dit was hem onvertallec ende onverdrachleec torment. Maer te ghebrukenne van Cristus caritaten, dit was hem leven, dit was hem werelt, ende dit rike, ende dit beloften. Dit dochte hem al tgoet. Hi versmaedde al dat also dat ³ wi ontsien, also men pleghet te veronweerdenne verrot cruut. Hi achte oec tiranne ende vele volcs die verwoetheit ute scoten over vloie, ende hi rekende over kinder spel de doot ende tormente ende M pinen, als hi iet om Cristum mochte liden.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «251 Non enim mihi dicas merces et gentes, exercitus, pecunias, prouincias, potestates» (590).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Dittografie: 'vanden den'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dat' in margine. Vgl. hs. Stockholm: 'Hi versmade al dat also dat wi ontsien' (fol. 149vb).

Van sinte Pauwels herdinckenne

Hi was meer ¹ verchiert ghespannen met eenre ketenen dan ghecroont met eenre cronen. Want als hi ghesloten was in enen kerkere, so wandelde hi inden hemel, ende liever ontfinc hi slaghe ende wonden dan der menschen prijs. Ende hi minde meer pinen dan der liede ghichten, om dat hi de pinen rekende over sinen loon. Ende daeromme noemde hise gracie. Want dat ons es sake van serecheiden, dat brachte hem grote ghenoechte in. Hi bar oec met groter droefheit, ende daeromme seide hi: “Wie wert ghescandalizeert ende ic en berre niet?” Ende seit ieman dat in druefheiden eneghe ghenoechte es, want eneghe liede die ghewont werden met haerre kindere doot, si ontfanen eneghen troost, als si bliven in haer gheween, ende als mense verbiedt te sereghenne, so hebben si meerren rou[188rb]we; also ontfinc Pauwels nacht ende dach troost van sinen tranen. Noit en was niemen die so nerensteleec sijns selfs quaet beweende als hi dede der andere liede. Hoe waendi dat hi ghedaen was doe hi beweende der sonderen verderfenesse? Want hi begheerde dat hi verstoten hadde gheweest ute hemelrike, in dien dat si hadden moghen behouden sijn. Want hem dochte dat het vele meerre scade was dat si niet behouden en worden, dan dat hi selve vervaren hadde. Wien salmen dan jeghen desen man moghen rekenen, wat iser oft wat adamante? Wie sal sine siele gulden heten oft bad van adamantine? ² Want hi herdere was dan enech adamant ende preciosere dan gout ofte gemmen. Want boven deen ghinc hi in hertheiden ende boven dander in precioesheiden. Jeghen wat dinghe salmen dan dese ziele moghen rekenen? Jeghen negheene die nu sijn albedalle. Want waert dat men den goude gheven mochte de hertheit vanden adamante, ofte den adamant de preciosheit vanden goude, so soude men in enegher manieren moghen ³ dat rekenen jeghen Pauwels ziele. Maer wat berekennic tgout oft den adamant jeghen Pauwelse? Want hingstu in een waghe de werelt jeghen Pauwelse, ghi soudt sien dat het Pauwels al verweghen soude. Wi segghen dat Pauwels weerdeghere [188va] es dan de werelt oft datter in

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘meer’ superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Quidnam aliquis illam appellet animam auream uel magis adamantinam?» (591).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘moghen’ superscript.

Van sinte Pauwels herdinckene

es. Want en was de werelt sijns niet weerdech, so en was oec de hemel. Maer dit vindtmen oec nederre. ¹ Want niet allene so en settede hi den hemel, maer oec al datter in es, achter Cristus caritate. Waer bi en soude de Here dan niet, die also vele meer goedertieren es dan Pauwels als de goetheit boven de quaetheit es, vonnessen Pauwelse beter sijnde dan vele hemele? Want de Here en mint ons so sere niet als de Here van ons wert ghemint, maer Hi mint ons also vele meer, dat het negheene redenne en mach ghesegghen. God trac desen Pauwels oec inden paradise ende hieffen op inden derden hemel. Ende dat was recht, want daer Pauwels inder eerden wandelde, so regeerde hi hem also in allen dinghen als oft hi int gheselschap der inghele hadde gheweest. Want doe hi noch ghebonden was in desen eerdschen lichame, so verblijdde hi in hare volmaectheit. Ende hi, die onder so grote broescheit was, hi en was niegherincs in mindere, want hi pijnde hem boven te comenne in dogheden. Want als oft hi ghevedert hadde gheweest, so doervloech hi alde werelt lerende, ende hi versmaedde pinen ende vresen, als oft hi onlichaemleec hadde gheweest. Ende hi versmaedde alle eerdsche dinghen als oft hi inden hemel hadde gheweest. Ende hi waecte met [188vb] eenpaerlekere meeninghen sijne herten, als oft hi de onlichaemleke doghede hadde ghederft. Ende den inghelen es dicwile bevolen de hoede van menegheranden lieden, maer negheen van hen en beleidde so tfolc dat hem bevolen was als Pauwels al de werelt dede. Want also een goedertieren vader compassie heeft op sijn kint dat in frenesien es, ende so hi meer van dien kinde wert ghenoopt met lachtere ende met steken, so hi dies kints so vele meer ontfermt ende beweent, also dede Pauwels te dien diene meest quelden meerre werke van goedertierenheiden. Want dicwile so weende hi ende hadde alte groten rouwe vore de ghene diene vijfwerf hadden ghesleghen ende die sijn bloet begheerden te storttenne. Ende hi bad over hen doe hi seide: “Bruedere, de wille mijns herten es over hen te Gode ter salecheit.” Ende doe hise vervaren sach, so hadde hijs alte groten jammer. Want ghelijc dat dat iser datmen int vier stect al vier wert, aldus was Pauwels die al ontsteken

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Si igitur mundus eo dignus non est, sed forte uel celum? Sed istud quoque inuenitur inferius» (592).

Van sinte Pauwels herdinckenne

was met caritaten altemale caritate worden. Want al hadde hi allene vader gheweest van alder werelt, also verhoghede hi in sorfhertecheiden ende goedertierenheiden in alre menschen minne. Ende daer toe so noodde hi alle vadere, niet allene de vleesscheleke, maer oec de gheesteleke. Want hi begheerde elken mensche te [189ra] Gode te bringhenne. Want als oft hi al de werelt ghewonnen hadde, also haeste hise hem al in hemelrike te bringhenne, ende sette vore de ghene die hi minde lijf ende ziele. Dese mensche onedel ende omganhene, die velle plach te werckenne, hadde so groten voortganc in dogheden, dat hi cume inden tijt van xxx jaren conste onder dat joc der waerheit bringhen die van Rome, van Persen, van Meden, van Ycodien ende de wilde More ende de Saromate ende de Sarazine ende al tgheslechte van menschen. ¹ Ende also tfer verteert stoppele ende hoi, also verteerde hi alder duvele wercke. Want doe Pauwels metter tonghen sprac, so begonste si ² te vallenne seerre dan enech vier, ende si vloen: al de oefeninghe der duvele ende de dreighinghe der tiranne ende der huusliede laghinghen. Want ghelijc dat metter raen der sonnen, als si hen spreiden, de donkerheiden vlien ende de pijnre ende de dieve hen in grachte berghen, ende de mordenaers wech gaen, ende de manslachteghe ten hollen weert vlien, ende alle dinc claer ende licht wert vanden raen diere op scinen, also vloer allesens wech de erroer daer Pauwels dewangelie predece ende de waerheit bleef. Ende overspele ende andere wercke die vul sijn te segghenne, worden verteert metter hitten des viers ende vervoeren als [189rb] stoppele. Maer een claer vlamme der waerheit quammer ute ende voer al blickende toter hoocheit des hemels. Ende dese vlamme wert verhaven van dien diese scenen blusschende, maer si en mochten niet beletten, noch met vreesen, noch met ghescale haren voortganc. Der dolinghen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Homo iste ignobilis et circumferarius, qui artem exercebat in pellibus, tanta uirtute progressus est ut uix triginta annorum spatio et Romanos et Persas et Parthos et Medos, Indos et Scythas, Ethiopes et Saromathas atque Saracenos et omne prorsus hominum genus sub iugo mitteret ueritatis» (593).

2. [Tekstkritiek] Zo ook in hs. Stockholm 'beghonste soe' (fol. 150va). Blijkbaar beschouwt de vertaler Paulus' tong als onderwerp van deze zin. Vgl. Maggioni: «Paulo enim insonante lingua et omni igne uehementius irruente cedebant omnia omniaque fugiebant et demonum cultus et tyrannorum mine et domesticorum insidie» (593).

Van sinte Pauwels herdinckenne

sede es dit: als ieman hare jeghen gaet, so wert si onder ende brect af, maer der waerheit staet es dusdaen: alser vele liede jeghen steken, so wert si verweect ende vast.

Om dat God aldus onse gheslechte heeft veredelt, so laet ons pinen hem ghelijc te sine oft te werdenne. Ende wi en selen niet wanen dat dit onmogheleec si, want Pauwels hadde enen lichame den onsen ghelijc. Al selc was ¹ sine ziele, sine spise. Ende een God sciep hem ende di, ende also hi sijn God es, also es hi oec dijn God. Wildi in Pauwelse Gods ghichten bekinnen? Sine cleedere waren den duvelen een vrese. Dits meer te verwonderne dan Pauwels, noch men mochtenne niet berespen doe hi ghevallen was inder vresen der overmoedecheit, noch dat hi hem ontsach doe hi de vresen vloet. ² Want hi minde dit leven om tghewin van learne, ende echter veronweerdde hijt herde sere om de philosophie daerne der werelt versmaden toe ghetrocken hadde. Daer [189va] bi als du sies Pauwelse de vresen vlien, so en verwondert dies niet meer dan doe hi verblijdde dat hi hem jeghen vresen setten mochte. Want ghelijc dat dit van stercheiden was, also es dander van wijsheiden. Ende als du hoors dat hi iet ³ van hem selven seit, so verwonderes oec also, ofte du saghes dat hi hem selven veronweerdde. Want ghelijc dat hi dierste doet van oetmoedecheiden, also es dandere van grootmoedecheiden. Want hi verdiende meer prijs dat hijt van hem selven seide, dan oft hi ghesweghen hadde, want en hadde hijt niet ghedaen, het hadde hem mesdadeghere gheweest dan die hen selven hebben gheleert ⁴ te prisenne sonder mate. Want en hadde Pauwels niet verblijdt in dien dinghen, hi hadde al verloren die hem bevolen waren, want als hi hem veroetmoedecht soude hebben te sere, soude hise wech ghedaen hebben. Want Pauwels ghenoeghede doe meer verblidende, dan een

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'onse' onderstreept bij wijze van expungering.

2. [Vertaling] Maggioni: «Hec uero amplius admiranda quia Paulus nec cum in pericula irrueret temeritatis argui poterat nec cum pericula fugeret timiditatis» (594).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'hiet' waarin de eerste letter werd uitgeradeerd.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'onmateleec' onderstreept bij wijze van expungering.

Van sinte Pauwels herdinckenne

ander die sijns selfs prijs berghet. ¹ Nochtan en dede nieman so vele profijts als hi sine verdiente heelde, als dese dede doe hise seide. Want hets grote sonde dat een van hem selven iet groots oft wonderleecs seit, ende het es een grote verwoetheit dat ieman hem verchieren wille met sinen [189vb] prise alst negheen noot en doet. Want dat es, na Gods vonnesse te sprekenne, bat sotheit, want dese idelt allen loon ende dat met pinen bejaghet es. Want dat een hoghe woorde van hem selven beroemt, dat en behoort negheenen gloriosen, maer enen onghestadeghen die hem selven beroemt. Maer die dinghen allene te segghenne die der jeghenweerdegher saken nootdorstech sijn, der vrucht sgheens die mint ende peist veelre liede profijt, also Pauwels dede.² Doe hi van enen quaden ghevaen wert, so wert hi ghedwonghen dien te prisenne, sonderlinghe in dien dinghen die sine weerdecheit toghede. Maer hi sweech vele ende meerre. ³ “Ic sal,” sprac hi, “comen te vertoghinghen ende te Gods visioene, maer ic spare u.” ⁴ Pauwels hadde also grote ende also vele spraken met Gode als enech prophete hadde ghehadt oft apostel, ende daeromme was hi te oetmoedeghere. Het scen dat hi de wonden ontsach, so dattu leeren souts, want als hi nader naturen een was van velen, biden wille so en was hi niet allene boven vele liede, maer hi was oec een vanden inghelen. Want niet en es te begripenne dat men de wonden ontsiet, maer dat men iet laet om de vreesse van wonden dat weerdech es van goedertierenheiden. Want in dien dat hi de wonden ontsiet, die inden stride niet en wert [190ra] verwonnen, so scijnt hi wonderleec vromer dan de ghene diese niet en

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Amplius tunc Paulus placuit gloriando quam alter laudes proprias occultando» (594).

2. [Vertaling] Maggioni: «etenim altius de se efferre sermonem gloriosi est et insolentis seseque iactantis, dicere autem illa tantummodo que presenti cause necessaria sunt, fructum amantis et multorum remedia cogitantis, sicut fecit et Paulus» (594).

3. [Vertaling] Maggioni: «qui dum a pseudo caperetur in laudes suas ire compulsus est, maxime que dignitatem suam ostenderent, plura autem et maiora celavit» (594).

4. [Vertaling] Maggioni: «Veniam, inquit, ad uisiones et reuelationem dei»; «Parco autem etc.» (594). Vgl. *II Korintiërs* 12, 1 (“Ik word er wel toe gedwongen hoog van mezelf op te geven. Daarom zal ik, hoewel het geen enkel doel dient, het hebben over visioenen en openbaringen die de Heer ons schenkt.”) en 6 (“En zelfs al zou ik hoog van mezelf willen opgeven, dan nog zou ik geen dwaas zijn, want ik zou de waarheid spreken. Maar ik zie ervan af, want ik wil worden beoordeeld op grond van wat men van mij hoort en ziet”).

Van sinte Pauwels herdinckenne

ontsiet. Alsoet oec niet sonde en es te weenne, maer het ware sonde, om druefheit doen oft segghen dat Gode leet ware. ¹ Hier bi wert wel verthoont hoedaen Pauwels was. Want hi die in deser naturen comen was, vermochte in eenre manieren boven nature. Ende al ontsach hi de doot, nochtan en vloet hi van hare niet. Want en es negheene mesdaet dat de nature onder de crancheit es, maer der crancheit dienen es sonde, om dat men met rechte den ghenen over wonderlec hebben sal ende houden, die de crancheit der naturen metter doghet des willen verwint. Want dat Pauwels Janne, dienmen Marcus heet, van sinen gheselscape sciet, dat dede hi sonderlinghe om den dienst van predicacien. Want de ghene die dese officie ontfeet, hi ² en mach niet teeder sijn, noch bloode, maer sterc ende vrome in allen dinghen. Want niemen en sal an hem nemen dambacht van deser weerdegher ghichten, en si dat hi si een ghereet riddere sine ziele te leverne in de doot ende in vresen. ³ Want die van dusdaenre herten niet en es, hi soude vele andere verliesen met sinen exemple. Ende hets meer orborleec dat hi ruste ende te hem selven waerneme. Een stierman, oft die vechten sal jeghen de beesten, oft een die ten tornoie ⁴ oft tenen boerde ghesonden wert, [190rb] negheen van desen en es sculdech sijn ziele so wel ghereet te hebbenne ende ghedisponneert ter doot ende ten lachtere, als de ghene soude die den dienst van predicacien aengaet. ⁵ Want de vresen sijn hier in meerre, ende de wedersaken oudere, ende dese stridinghen en sijn in negheenre manieren ghelijc. Want men set voort te loone oft te ghichten den hemel, ende ter pinen deewelec vier. Want al gheviel tusschen Pauwelse ende Marke eneghe scildinghe, en wane niet dat dat sonde was. Want werden beroert, dat

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Sicut nec merere culpabile est, sed per merorem aut facere aut dicere eorum que deo displicent» (595).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'r' in 'vresen' superscript.

4. [Tekstkritiek] Hs. 'tornoiere' Vgl. hs. Stockholm: 'of een die ten tornoie of tenen boerde ghesent wert' (fol. 151ra).

5. [Vertaling] Maggioni: «Non ita gubernatorem, non ad bestias dimicantem, non ludo gladiatorio destinatum, non quempiam omnino sic ad discrimina et mortes paratam atque dispositam oportet habere animam ut eum qui officium suscepit predicandi» (595).

Van sinte Pauwels herdinckene

en es negheen sonde, maer dat men wert ¹ beroert sonder redenne, ende daert negheen gherecht orbore en doot, dats sonde. Want onse sceppere gaf in ons dese begheerte, dat Hi de slapende zielen ende die van traecheden ende swaerheden onbedwonghen sijn, soude verwecken. ² Daeromme leide Hi in onse herte de scerpeit der gramscap, als dat egghe vanden sweerde, als ons de gramscap overgaet, dat wise selen leeren beseghen. Want de goedertierenheit en es altoos niet goet, maer als de tijt also heischt, maer als dit niet en es, so es de goedertierenheit sondeleec. Aldus so bezechde Pauwels dicke sinen dienst, ende die onghemanierdeleec spraken was hi bitterleec gram. Want dit was in hem wonderleec, want hi was vele clerre met banden, [190va] met slaghen ende met wonden, dan de ghene die blicten met cronen ende met purple. Ende doe menne ghevanghen voerde dore de wilde zee, daer verblijdde hi so sere in als oft menne ghevoert hadde te enen groten keiserike weert. Maer na dien dat hi binnen Rome quam, so en wilde hi daer niet bliven, maer hi doorliep Hispanien. Ende hi en liet enen dach niet ledech gaen noch rusteleec liden, maer in de hitte van predekenne was hi heettere dan tfier. Hi en ontsach anxt, noch en scaemde hem van spotte. Maer dit es allene meer te verwonderne, dat hi also stout was ende altoos ten ghevechten ghereet ende blasende altoes als een vier van stride, so gaf hi hem weder ghepeist ende ghebrokeleec. Want doe hi fel ende heet was van gramscapen, so hietense hem dat hi te Tharsum ghinghe, ende hi en ontseidt niet. Si seiden hem oec dat menne soude moeten nederlaten over den muer, ende hi ghedoghet. Ende dat dede hi om dat hi te langhere predeken soude ende dat hi met vele lieden te Cristum comen soude, die bi hem gheloeven souden. Want hi ontsach dat hi van hier varen soude, arm ende mate van veelre liede salecheiden. Voort de ghene die onder enen meester vechten, als si sien dat hi ghewondt es, ende sijn bloet loopen, ende dat [190vb] hi daer met den vianden niet en wijct, maer dat hi vromeleec staet ende sijn spere sterckeleec queect, ende hi eenpaerlec valt in de viande al stekende,

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘dat men wert’ in margine met verwijsteken als vervanging voor bij wijze van expungering onderstreept ‘werden’.

2. [Vertaling] Maggioni: «Hunc enim affectum prouidus nobis creator inseruit ut dormientes animas atque resolutas ab inertia atque desidia suscitaret» (595-596).

Van sinte Pauwels herdinckenne

ende dat hi sijnre quetsuren niet en acht, so werden si dan onderdaen dusdanen riddere met meerre vromecheit. Dit ghesciedde aldus in Pauwelse. Want doe sine saghen met ketenen ghebonden, ende dat hi nochtan inden kerkere predeckte, ende doe sine saghen ghewondt, ende dat hi ¹ den ghenen diene sloeghen te meer predeckte, voerwaer so vinghen si boutheit, ² dat hi beteeckende ende seide: “Also dat vele vanden bruederen betrouweden, merckende in onsen banden, dat si dorsten overtullechlekere ende sonder vreesse dwoort Gods spreken.” Doe nam hi oec sekere vromecheit ende hi werp hem sterckekekere jeghen de viande. Want ghelijc dat vier onder tiden in menegherande materie daert valt, meerrent ende toewassen nemt, also dede oec Pauwels tonghe, waer op dat si beroert wert, hi kerese staphans te hem weert. Hi gaf sinen bestriders gheesteleke spise, daer si af worden in vierech. Want bi hen lieden so ³ wies de niemare vanden ewangelien.» Dit seit Guldemont al.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘hem’ onderstreept bij wijze van expungering.

2. [Vertaling] Maggioni: «maiolem profecto fiduciam colligebant» (596).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘so’ superscript.

Vanden Sevenen Ghebruederen

Vanden Sevenen Ghebruederen [85]

De VII Ghebruedere, martelaren, waren sinte Felicitaten sonen, ende hare namen waren aldus: Januarius, Felix, Philips, [191ra] Silvaen, Alexander, Vitael, Marciael. Publius, de provoost, dede om Anthonijns ghebod alle dese metter moeder vore hem bringhen, ende hi riet der moeder ¹ dat si haers selfs ende haerre sonen ontfermen soude. Si seide: «Met dinen smeeckingen en salic niet werden verleidt, noch met dinen dreighenne verkeert. Want ic ben seker vanden Heileghen Gheest dien ic hebbe, dat ic di verwinnen sal levende. Ende alsic doot sal sijn, so salic di bat verwinnen.» Ende si keerde hare te haren sonen weert ende seide: «Sonen mijn, siet den hemel ende merct opweert, want Cristus ontbeidt uwes daer. Vecht sterckeleece om Cristus wille ende sijt ghetrouwe in Cristus minne.» Doe dat de provoost hoorde, so dede hise kinnebacslaghen. Ende doe de moeder metten sonen bleef alte vromeleece int gheloeve, so dede hise alle dooden, daert de moeder sach, met vele tormenten, ende si verstoutese daer toe.

Gregorius heet dese Felicitate meer dan martelere, want si wert VII werf ghepassijt in haer VII sonen, ende ten achsten in haers selfs lichame. Gregorius seit inde Omelie: «Sinte Felicitas, die gheloevende was Gods joncwijf, predekende so wert si oec Cristus martelere. Si ontsach hare so sere dat si ² hare VII sonen levende laten soude na hare inden vleessche, also vleesscheleke vader ende moeder pleghen te droevenne dat sise doot laten souden. Si ghebaerde oec inden gheeste die [191rb] si inden vleessche ghebaert hadde, om dat sise met haren predekenne Gode ghebaren soude, die si ter werelt ghebaert hadde. Want si en mochte sonder rouwe niet sien sterven hare VII sonen, die si inden vleessche ghebaert hadde. Maer de cracht van minnen was binnen, die de droefheit des vleeschs verwan. Met rechte maghic dan segghen dat dit wijf meer dan martelare was, die so dicke in haerre sonen doot vervaert was. Want doe si meneghe martilie leden hadde, so verwan si oec der martilien palme. Want mits Cristus minne so en

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende hi riet der moeder' met verwijsteken boven de kolom.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'si' met verwijsteken in margine.

Vanden Sevenen Ghebruederen

ghenoeghede haer niet haer doot allene.» Si waren ghepassijt int jaer
ons Heren XC.¹

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Passi sunt circa annos domini CLX» (599). Hierna ontbreekt de legende van de heilige Syrus (Maggioni, 600-610).

Van sinte Theodoren

Van sinte Theodoren [86]

Theodora was een edel wijf ende scone, ende si hadde te Alexandrien enen riken man die Gode ontsach in Zenons, skeisers, tiden. Maer de duvel benijdde Theodoren heilecheit ende beroerde enen riken man in hare minne. Ende hi moiese eenpaerlec met boden ende met ghichten dat si hem consenteren soude. Maer si veronweerdde de boden ende sine ghichten. Hi moiese so sere, dat hi hare neghene ruste en liet hebben, so dat si bi na amechtech wert. Ten lesten sant hi te hare een tovererse die hare sere riet dat si sijns ontfermen soude ende hem consenteren. Ende doe Theodora seide dat si vore Gods [191va] oghen so groot quaet nemmermeer doen en mochte, so seide de tovererse: «Wat dat men sdaghes doet, dat weet God ende siet, maer wat men doet als de sonne onder es ende het nacht wert, dat en siet God niet.» Ende Theodora seide: «Segstu waer?» Ende si seide: «Jaic. Ic segghe waerheit.» Ende Theodora wert bedroghen metter tovererssen woorden, ende si seide dat si den man te hare dade comen als de dach onderghinghe, ende si soude sinen wille doen. Doe si dat den man gheseit hadde, so wert hi herde blide ende quam te hare te dier uren dat si seide. Ende hi lach ¹ bi hare ende ghinc wech. Ende Theodora bespeisde hare ende began alte bitterleec te weennenne. Ende si sloech hare ansichte ende seide: «Wee mi, wee mi, ic hebbe mine ziele verloren. Ic hebbe te broken danscouwen mijnre soonheit.» Maer doe haere man thuis quam, ende hi sach sijn wijf so droeve ende so serech, so pijnde hise hem te troostenne, al en wiste hi de sake niet. Maer si en wilde negheenen troost ontfaen. Maer doet dach worden was, so ghinc si tenen nonnen cloostere ende vraghede der abdessen oft God weten mochte een sonde die men snachts dade. Si seide hare: «Men mach Gode niet verberghen. Ende God weet ende siet al datmen doet, in wat uren dat ment doet oft dat ghesciet.» Ende si weende bitterleec ende seide: «Ghef mi dat boec vanden ewangelien, dat ic mi selven [191vb] doemen mach.» Ende doe sijt op dede, so vant si: «Dat ic screef, dat screvic.» Ende doe si thuis comen was, ende enen tijt daer na so scoer si hare haer af ende dede eens mans cleet ane, ende ghinc

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter letter(s) uitgeradeerd.

Van sinte Theodoren

tenen moncs ¹ cloostere weert die VIII milen van daer was, ende bad dat mense daer ontfaen wilde. Ende men dede hare dat si bad. Ende doemen hare vraghede haren name, so seide si dat si Theodorus hiet. Ende si dede oetmoedeleec haerre alre dienst, ende haren dienst ghenoeghede hen allen.

Na eneghen tijt van jaren so riep dabt bruedere Theodorum ende beval hem dat hi de ossen in spannen soude ² ende de olie uter steden halen. Ende haer man weende ende ontsach dat si met enen anderen man wech ghegaen ware. Ende siet, dinghel Gods seide hem: «Stant op vroeck, ende stant inden wech van sinte Peters ende Pauwels martilien, ende die di ghemoeten sal, dats dijn wijf.»

Als dit ghedaen was, so quam Theodora met haren kemels ³ ende doe si haren man sach ende bekinde, so seide si in haer selven: «Wach mi, mijn goede man! Hoe sere ic pine dat ic sal werden verloost vander sonden die ic in di ghedaen hebbe.» Ende doe si hem naecte, so gruette sine ende seide: «Here mijn, verbliden moetstu,» maer hi en kinnese niet albedalle. Maer doe hi herde langhe ontbeidt hadde, ende hi riep dat hi bedroghen was, so quam tote hem I stemme ende seide: «De ghene [192ra] die di ghisteren vroeck gruetede, dat was dijn wijf.»

Sinte Theodora was so heilech, dat si vele miraculen dede, want si verlooste enen man die van eenre beesten ghescoort was, ende verwectenne met haerre bedinghen. Ende si volghede der beesten na ende vlicse ende si viel vloegs doet. Maer de duvel, die hare heilecheit niet en mochte verdragen, oppenbaerde hare ende seide: «Hoere boven allen wiven ende overspelinne, du hebs dinen man ghelaten ende mi versmaedt! Bi minen vervaerleken crachten, ic sal di enen strijt verwecken, ende en doe ic di dinen ghecruusten niet verloechenen, so sech dat ics niet en ben.» Maer si maecte een cruce vore hare hooft ende te hant voer hi van haere.

Op enen tijt doe si vander stat wederkeerde metten kemels, ende si gheherberghet was in een stede, so quam snachts te hare een meisen ende seide: «Slaept bi mi.» Ende doe sijs niet doen en wilde, so ghinc si

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘c’ in ‘moncs’ superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «ut boues iungeret» (612).

3. [Vertaling] Maggioni: «Quo facto Theodora cum camelis uenit» (612).

Van sinte Theodoren

tenen overspeelre die in die herberghe lach. Ende doe hare de buc begonste te heffenne, ende men hare vraghede van wien si tkint droech, so seide si: «Theodorus, die monec, lach bi mi.» Ende doe tkint gheboren was, so sonden sijt toten abdt vanden cloostere. Ende doe hi Theodorum berespte, ende hi bad dat ment hem vergheven soude, so leide hi hem tkint op de scouderen ende verdreeffenne uten cloostere. Ende Theodorus woende in correctien buten [192rb] den cloostere VII jaer ende voedde tkint. Maer de duvel hadde groten nijt van haerre ghedoechsaemheit ende oppenbaerde in haers mans ghelikenesse ende seide: «Vrouwe mijn, wat doeddi hier? Siet, ic quele om dinen wille, ende ic en mach negheenen troost ontfaen. Daeromme so com, mijn licht, want al hebdi bi enen anderen man gheleghen, dat verghevic di.» Ende si waende dat hi haer man hadde gheweest ende seide: «Nemmermeer en salic met di woenen, want Jan des ridders sone heeft bi mi gheleghen. Ende ic wille penitencie doen, om dat ic in di ghesondecht hebbe.» Ende doe si ghebeedt hadde so voer de duvel wech ende si bekinde dat de duvel was.¹

Op enen anderen tijt so woudse de duvel vervaren, ende de duvele quamen te hare in de ghelikenesse van vreeseliken beesten, ende een man jaghese ende seide: «Eet dese hoere.» Ende si beedde ende de duvele voeren alle wech.

Op enen anderen tijt so quam een grote menechte van ridderen, ende daer voer een prince vore ende si anbeddenne alle. Ende de ridders seiden tote Theodoren: «Stant op ende anbede onsen prince.» Si andwoordde: «Ic anbedde onsen Here God.» Doe dat den prince gheboodscaept was, so beval hise vore hem te bringhenne, ende dat mense so² tormenten soude, datmen wanen soude dat si doot ware. Ende daer na voer al die scare wech.

Op enen anderen tijt sach si³ daer [192va] vele gouts, ende doe sechendese hare, ende doe voert wech. Ende si vloet daer af ende beval hare Gode.

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De hele zin in margine met verwijsteken.
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'to' geëxpungeerd.
  3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'si' subscript onder geschrapte 'hi'.

Van sinte Theodoren

Op enen anderen tijt sach si oec enen draghen enen corf die vol was van alrehande spisen. Ende hi seide hare: «Onse prince die di sloech, seit: “Nemt hier af,” want hi deedt dat hijs niet en wiste.» Maer si sechende hare ende te hant voer de ghene wech. ¹

Doe VII jaer leden waren ende dabdt mercte ende sach Theodoren penitencie ende ghedoechsaemheit, so reconcilieerde hine, ende hi leiddenne met sinen kinde int clooster. Ende als hi daer noch II jaer loveleec overleden hadde, so riep si tkint ende beslotere hare met in haer celle. Ende doe men dit den abdt seide, so sant hi eneghe monecke dat si nerensteleec horen souden wat si metten kinde sprake. Ende Theodora omhelsde tkint ende cusset ende seide hem: «Mijn ² lieve kint, de tijt mijns levens comt. Ic late di Gode, dattune hebs tenen vader ende tenen helpere. Mijn lieve kint, voeghe di in vastenne ende in bedinghen ende diene den brueders devoteleec.» Ende doe si dit seide, so gaf si haren gheest ende ontsliep salechleec inden Here int jaer ons Heren CCCCLXX. Doe dit tkint sach, so begonst sere te weennenne.

Binnen dier nacht so wert den abdt een visioen vertoghet in deser manieren. [192vb] Men ghereidde grote brulocht, ende daer quamen de ordenen vanden ³ propheten ende vanden inghelen, ende vanden marteleren ende van allen heileghen. Ende siet in midden hen was een wijf, omhanghen met onvertallekere glorien, ende si quam toter brulocht ende sat op een bedde, ende alle diere omtrent stonden anbeeddense. Ende daer seide een stemme: «Dits dabt Theodorus, ⁴ die valschelec van enen kinde ghewroeghet was. Ende op hare worden VII tide verwandelt. Si es ghecastihet, die haers mans bedde besmette.» Ende doe dabt ontspranc, so ghinc hi te hant metten bruederen te haerre cellen ende vantse doot. Ende doe si in ghegaen waren ende sise ontdecken, so vonden si dat si een wijf was. Ende dabt sant om des meisens vader diene ghediffameert hadde, ende seide hem: «Dijnre

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Dicit princeps qui te cecidit: ‘Tolle, comede!’, quia nesciens fecit hoc» (614).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘Mijn’ met verwijsteken in margine.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘vanden’ in margine met verwijsteken.

4. [Vertaling] Maggioni: «Hic est abbas Theodorus» (615).

Van sinte Theodoren

dochter man es doot.» Ende hi dede hare tcleet af¹ ende hi sach dat een wijf was. Ende alle deghene diet hoorden hadden grote vrees. Ende ons Heren inghel seide toten abdt: «Stant op haestelec ende sit op een paert ende vare in de stat. Ende so wie dat di ghemoet, bringhenne met di.» Ende doe hi voer, so quam hem een man te ghemoete ghelopen. Ende doe hem dabt vragede werweert dat hi liepe, so andwoordde hi: «Mijn wijf es doot ende ic gase sien.» Ende dabt [193ra] dede Theodoren man op een paert sitten, ende si quamen ende beweendense sere ende begroevense. Ende Theodoren man nam sijns wijfs celle ende woende daer in, ende ten lesten sliep hi in onsen Here. Maer Theodoren kint volghede sijnre voesteren in allen eersamen seden also, doe dabt doot was, datten alle die vanden cloostere in enen abdt coren.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'af' met verwijsteken in margine.

Van sinte Magrieten

Wat den name bediedet [87]

Magriete es gheseit van eenre precioser gemmen diemen 'margarita' heet, ende die gemme es wit, cleene ende crachtech. Aldus was sinte Magriete wit bi suverheiden, cleene in oetmoedecheiden, crachtech biden miraculen die si dede. De cracht van desen steenne es jeghen dbloet dat vloeit, jeghen de pine vander herten ende omden gheest te verstivenne. Aldus hadde sinte Magriete cracht jeghen hare bloet ute te stortenne ende in te volstane, want si was sere volstaende in haerre martilien. Si hadde oec cracht jeghen de passie haerre herten, dats jeghen sduvels becoringhen bi victorien, want si verwan den duvel. Si hadde oec cracht haren gheest te verstivenne bider leeringhen, want si verstijfde vele zielen met haerre leeringhen ende bekeere se ten kerstenen gheloeve. Theothinus, een gheleert wijs man, screef hare legende.

Van sinte Magrieten

Magriete was Theodosijs, der heidennen patriar[193rb]che vander stede Anthiochien, dochter. Men leverese haerre voesteremoeder. Ende doe si out ghenoech was, so wert si ghedoept ende hieromme haettese de vader sere. Op enen dach doe si in hare xv^{ste} jare was, ende si met anderen magheden haerre voesteren scape wachtede, so leet al daer de provoost Olibrius, ende doe hi dese joncvrouwe so scone sach, te hant wert hi ontsteken met haerre minnen. Ende te hant sant hi kindere an hare ende seide: ¹ «Gaet ende begrijptse, ende es si vri, so salicse te wive nemen. Es si dienstwif, so salicse teenre amien houden.» Ende doe ² Magriete vore hem bracht was, so vraghede hi hare van haren gheslachte, ende haren name ende haer religioen. Si andwoordde: «Wet dat ic edel ben van gheslachte ende ic heette Magriete, ende ic ben kersten van religioene.» De provoost seide hare: «Dierste II betamen di wel. Want du best oetmoedech ende edel, ende du best ene alte scone margarite. Maer de derde sake, dats dattu kersten heets,

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et pueros ad se concitus misit dicens» (616).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'doe' superscript.

Van sinte Magrieten

dat ¹ en betaemt di niet, dattu enen ghecruusten God hebs.» Si seide hem: «Waer bi wetstu dat Cristus ghecruust was?» Ende hi seide: «Uter kerstenre boecke.» Magriete seide hem: «Oft men daer leest Cristus passie ende sine glorie, wat es uwe scamenesse, dat ghi een ghelooft ende een ander loochent?» Doe Ma[193va]griete seide dat hi sijns dancs ghecruust was om onse verloostenesse ende si hem seide dat hi eweleec nu leefde, so wert de provoost gram ende deedse legghen in enen kerkere. Ende zanderdaghes dede hise tote hem bringhen ende hi seide hare: «Lieve joncvrouwe, ontferme di dijnre schoonheit ende anbeedde onse gode, dat di wel mach sijn.» Si seide hem: «Ic anbede dien daer deerde af bevet ende de zee hare ontsiet, ende dien de wint ende alle creaturen ontsien.» De provoost seide hare: «En si dattu does dat ic wille, ic sal dinen lichame doen scoren.» Magriete seide hem: «Cristus leverde hem selven om onsen wille inde doot. Daeromme en scamic mi niet te stervenne om Cristo.» Doe deedse de provoost an enen stake hanghen ende deedse wreedeleec quetsen, also dat dbloet ute haren lichame liep als een fonteine. De ghene die daer waren, weenden ende seiden: «O Magriete, wi sereghen om di, om dat wi sien dat men dinen lichame so wreedelec quetst. O wat schoonheiten hebdi verloren om dine ongheloevecheit. Gheloeve doch, nu dattu ontgaen moegs.» Si seide hen: «O ghi quade gheraders, gaet wech van mi. Dese torment van desen vleessche es der zielen behouden.» Ende si seide toten provoost: «Onnutte hont, onversaet liebaert, du heefs macht inden vleessche, maer Cristus sal de ziele behouden.» Ende de provoost overdecte sijn an[193vb]sichte met sinen mantele, ende hi en mochte niet ghesien so grote utevloeien van haren bloede. Daer na dede hise afdoen ende deedse weder sluten inden kerkere. Ende daer sceen ene wonderleke grote clauerheit, ende daer bad si onsen Here dat Hi hare daer toghen wilde sienleec haren onsienleken viant die met hare vacht. Ende doe oppenbaerde daer enen alte groten draec, ende doe hise verswelghen wilde, so makesi een cruce ende hi voer wech. Maer men leest elre dat hi sinen mont leide op haer hoofd ende stac

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dat' superscript.

Van sinte Magrieten

sine tonghe tote ¹ haren verssenen ende verswalchse. Maer doe hise verswelghen soude, so sechende ² hare sinte Magriete, ende te hant barst de draec metter cracht vanden cruce, ende sinte Magriete quam ute onghequetst. Ende om datse de duvel bedrieghen soude, so verwandelde hi hem in enen mensche. Ende doene sinte Magriete sach, so gaf si hare in bedinghen, ende doe si opstont, so quam de duvel te hare ende hilt haere hant ende seide: «Laet di ghenoeghen met dattu ghedaen hebs, ende houde op van minen persone.» ³ Maer si begreeppe biden hoofde ende werpen onder hare ter eerden, ende si sette op sinen nacke haren voet ende seide: «Strecke di, duvel, onder eens wijfs voete.» Maer de duvel riep: «O Magriete, ic ben verwonnen. Hadde mi een jonghelinc verwonnen, so en rochtics niet. ⁴ Sich, ic ben verwonnen van di, enen meiskenne. Ende daer benic vele droevere af, want dijn vader ende moe[194ra]der waren mine vriende.» Ende Magriete dwanckenne dat hi segghen moeste waer bi dat hi de kerstene so menechfoudeleec tempteerde. Hi andwoordde dat hi natuerlec haet hadde jeghen goede liede, al wert hi dicwile van hen verwonnen. Maer nochtan om dat hise so gherne verleiden soude, so leit hi ⁵ hen ⁶ altoes an. Ende om dat hi den mensche wancan – dats niet en an van dier salecheit die hi verloos – al en mach hise niet weder ghecrichen, so pijnidt hise hem oec den anderen doen te verliesenne. Ende de duvel seide noch dat Salomon een onvertalleke menechte van duvelen ghesloten hadde in een vat. Maer na Salomons doot, doe de duvele ute dien vate vier bliesen, ende de menschen peisden dat daer een groot treesoor lach, so braken si dat vat ende de duvele voeren ute ende vervulden de locht. Doe hi dit gheseit hadde, so hief Magriete haren voet op ende seide: «Vlie, catijf!» Ende de duvel voer te hant wech. Hier

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘op’ onderstreept en geëxpungeerd.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘si’ onderstreept bij wijze van expungering.

3. [Vertaling] Maggioni: «iam nunc cessa de mea personal!» (618).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘niet’ superscript.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hi’ superscript.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk ‘hem’ waarin het laatste beentje van de ‘m’ uitgeradeerd werd.

Van sinte Magrieten

bi wert dese maghet seker dat si die den prince verwonnen hadde, dat si sonder twifel sinen cnecht verwinnen soude.

Des anderdaghes doe tvolc vergadert was, so bracht men Magrieten vore den rechtere. Ende doe si niet en wilde sacrificie doen, so ontcleedde mense ende men verbar haren lichame met berrenden walmen, so dat alle de liede verwonderden, hoe soe teedere [194rb] maghet mochte so grote pine liden. Daer na dede hise in een groot vat vol waters binden om dat de cracht vanden pinen wassen soude om de verwandelinghe vanden pinen. Maer te hant wert een grote eerdbevinghe, ende doe si alle in groten anxte waren, so wert de maghet onghequetst verloost. Doe gheloofden daer v^M volcs ende worden om Cristum alle onthoof. Ende de provoost ontsach datter noch meer bekeren soude, ende daeromme dede hi Magrieten te hant onthoofden. Ende si bad orlof ene bedinghe te doene, ende si bad devoteleec vore haer selven ende vore hare viande ende vore alle de ghene die haers ghedincken souden. Ende si batter toe, so wat vrouwen in arbeide vreesse hadde, ende an hare riepe, dat si tkint sonder nose ghebaren moeste. Ende te hare sprac een stemme vanden hemele dat hare bede ghehoort was. Ende si stont op uter bedinghen ende seide toten hangman: «Brueder, nemt dijn sweert ende slach mi.» Ende hi sloech hare thoof tenen slaghe af, ende aldus wert si martelere. Si was ghepassijt op de XIII^{de} kalende van hoimaent, also men in hare historie vindt. Maer elre leestmen datse op de derde idus van hoimaent starf.

Van deser maghet seit een heileghe aldus: «Sinte Magriete was verchiert met ghestadecheide vander vreesen [194va] Gods, overdeect met religioene, bestort met berouwenessen. Si was priseleec in eersaemheiden, sonderlinghe in ghedoechsaemheiden, ende men vant in hare niet dat kerstenen religioene contrarie was. Si was ghehaet van haren vader ende ghemint van Jhesum Cristum.»

Van sinte Alexis

Van ¹ sinte Alexise ² [88]

Te dien tiden dat Honorius ende Archadius, de keisers, regneerden, was te Rome een groot edel man die Eufemianus hiet, die herde rike was ende dierste in skeisers palais. Ende hi hadde III^M manne van wapenne te cnapen, die met guldenen gordelen ghegort waren, ende hare cleedere waren precioes.

Dese man was gherechtich ende ontfermech ende dede den armen vele aelmoesenen gheven, want alle daghe ghereeddemen in sijn huus III tafelen den wesen, den weduwen ende den pelgrimen ende den lantganghers ende den armen. ³ Ende te noenen at hi met sinen gheesteleken lieden. Ende sijn wijf hiet Aglas ende was sere gheesteleec ende Gode ontsiende. Maer si en hadden negheen kint omme dat si ondrachtech was. Ende hieromme waren si droeve ende serech, om dat si negheen oer en hadden van so groten goede ende van so vele meiseniden. Ende hieromme gaven si dagheleec grote aelmoese[194vb]nen, ende si daden bidden ende baden onsen Here dat Hi hen enen sone gheven wilde die hem navolghen mochte. Ende God ansach haren goeden wille ende herdachte haerre wercke ende ghehoretse ende verleende hen enen sone, ende si naemdenne Alexis. Ende si waren van desen sone alte blide ende dancten Gode. Ende si micten dat si voortmeer suver leven leeden souden ende heilech, om dat God van hen verbliden soude ende vanden sone dien Hi hen ghegheven hadde. Ende si en ghenacten deen den ⁴ anderen nemmermeer, ende si bleven in suverheiden levende. Ende tkint wies op in tameleker outheit ende si leverdenne meesters vander Heilegher Kerken sacramenten ende van liberalen ghemaniertheiden te learne. ⁵

---

1. [Vertaling] De tekst van de Alexius-legende bevat talrijke details die bij Jacobus niet vermeld worden. De vertaler moet dus nog andere bronnen gebruikt hebben. De legende komt niet voor in het hs. Stockholm.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De naam is gedeeltelijk onleesbaar.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende den armen' met verwijsteken in margine.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'd' in 'den' superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «Traditus igitur puer liberalibus disciplinis, cum omnibus philosophie artibus ipse floreret et iam ad puberem etatem uenisset, puella sibi de domo

Van sinte Alexis

Ende bider gracies Gods wert hi so gheleert, dat hi sere vrome was in allen wijsheiden ende sonderlinghe inde gheesteleke scrifture. Ende doe hi een jonghelinc worden was, ende hen dochte dat hi bequameleec was huweleec te doene, so vercoren si ene joncvrouwe van skeisers gheslechte ende verchierden daer toe een palais. Ende men sette hem ende sijnre brout elken een crone op thoof in Sinte Bonifacius sMarteleren Kerke ¹ ende [195ra] also hadden si met groter bliscap ende vrouden enen bliden dach. Ende zavonds seide Eufemianus sinen sone: «Sone, ganc in de camere ende visenteere dine brout.» Ende doe hi te hare in ghegaen was, so begonste dese jonghelinc, die alte wijs was in Cristo, sine brout te learne ende hare vele sacramente te ontbindenne. Daer na gaf hi hare sijn vingherlijn ende de britse van sinen ² gordele, ghewonden in een cleet ende in enen roeden doec. Ende hi seide: «Ontfanc dit ende houdt tote dat het onsen Here ghenoeghet. Ende ons Here God moet tusschen ons beiden sijn.» Ende hi seide hare andere heimelecheiden.

Daer na nam hi van sinen goede ende ghinc ter zee ende ghinc in een scip, ende metter helpen Gods quam hi te Laodicien. Ende van daer ghinc hi te Edessen, een stat van Syrien, ende daer men dlillaken hadde, daer de beelde ons Heren Jhesu Cristi ane stont sonder werc enechs menschen. Ende doe hi daer comen was, so gaf hi omme Gode den armen al dat hi daer bracht hadde, ende hi dede quade cleedere an ende sat metten armen op Onser Vrouwen Kerchhof. Ende hi ontfinde alle sondaghe ³ Gods lichame. Ende hi hilt vander aelmoessen die men hem gaf also vele als sijn noot was, ende dander gaf hi den armen.

Ende doe hi wech ghegaen was, [195rb] so dedemen te Rome een groot ondersuec, ende doemenne niet en vant, so sant sijn vader sine cnapen, dat menne ⁴ in allen landen vander werelt suecken souden.

---

imperiali eligitur et sibi in coniugem copulatur» (621).

1. [Tekstkritiek] Hierna in hs. 'uanden eersamen priesteren'.
2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'rieme' onderstreept bij wijze van expungering.
3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De eerste syllabe van 'sondaghe' met verwijsteken in margine.
4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] in margine met verwijsteken alternatieve lezing: sine

Van sinte Alexis

Ende doe eneghe van dien cnapen te Edessen comen waren, so saghen sine onder dandere arme ter aelmoesenen sitten, ende si gaven hem ende ghinghen wech, want si en bekindens niet. Maer hi kinnedse wel ende dancte Gode ende seide: «Ic dancke di, Here, die mi gheroepen heefs, ende heefs ghedaen dat ic omme dinen name aelmoessenne ontfaen hebbe van minen cnechten. Ic bidde di, Here, dattu in mi voldoen wils dwerc dattu begonnen heefs.» Ende de cnapen keerden weder ende seiden dat sijs niet en hadden vonden. Ende van dien daghe dat hi wech ghegaen was, so nam sijn moeder enen sac ende spreddenne vore hare bedde ende satter op, ende si seide al suchtende ende weennende: «Leeft onse Here God, so salic aldus bliven tote dat ic weten sal hoet met minen sone es.» Ende sine bruut seide tote haerre swegher: «Icken sal ute dinen huus niet gaen, ende ic sal doen also de tortelleduve doet die hare met enen anderen ghesellekenne niet en voeghet als hare gheselleken ghevanghen es, ende also salic oec doen tote dat ic weten sal hoet met minen [195va] lieven man es.» Ende dese Alexis bleef binnen dien kerchove in goeden levenne in swaerre penitencie XVII jaer, datten niemen en kinde.

Ende daer na doe God sinen sant vertoghen wilde, so seide een beelde van onser Vrouwen die inde kerke ghepingeert was, toten costere vander kerken: «Doech hier in comen dien Gods man die hemelrijcs weerdech es, ende Gods gheest es in hem, want sine bedinghe gaet op vore Gode als wieroec.» Ende de costere ghinc ute ende sochtenne, maer hi en kinnes niet. Ende hi ghinc weder inweert ende begonste der goedertierenheit Gods te biddenne dat hi hem sinen cnecht vertoghen wilde. Ende de beelde seide echter: «Hi eest, die vore inde dore sittet.» Doe haestte hem de costere ende ghinc ute ende bekindenne. Ende hi viel vore sine voete ende bad hem dat hi inde kerke quame. Doe dit alle de liede vernamen, ende si Alexis begonsten ere te doene, so vloet hi de menscheleke ere ende ghinc al heimeleec uter stat Edessen ende quam te Laodicien. Ende hi ghinc daer in een scep ende woude varen te ¹ Tharsum in Cecilien, ² omme dat hi onbekint daer woenen woude in Sinte Pauwels Kerke. Maer

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'te' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «cum in Thasum Cilicie uellet pergere» (623).

Van sinte Alexis

biden wille Gods wert dscep ¹ ghestoeten met enen groten winde ende quam ter havennen van Rome ane. Ende doe dese goede man sach dat hi daer ane comen was, so peisde hi in sijn herte ende seide: [195vb] «Leeft de Here, icken sal niemenne last sijn, noch icken sal niegherincs el gaen sonder in mijns vader huus, want men sal mi daer niet kinnen.»

Alexis ghinc ute ende quam sinen vader te ghemoete daer hi quam van skeisers palaise met groter gheselschap, ende hi begonste te roepenne ende seide: «Gods cnecht, sich op mi ende doech met mi ontfermecheit, want ic ben een arm pelgrijm ende bevele mi tontfane in dijn huus, dat ic leven mach met dien crumen die van dijnre tafelen vallen, dat God dine jare benedihiene moete ende dat Hi sijns ontfermen moete, dien du in pelgrimagien ² heefs.» Ende sijn vader herdachte sijns soens ende hi ³ wert bedrueft. Ende hi dedenne te hem comen ende hi seide tote sinen cnapen: «Wie van u lieden sal desen man besorghen? Leeft de Here, mijn God, ic salne vri maken, ende hi sal erfachteheit ontfaen van minen huus.» Ende hi gaf hem enen cnape ende hi beval datmenne ontfaen soude ende datmen hem een bedde ⁴ maecte binnen sinen ⁵ huus, so dat hine mochte sien als hi ute ende in ghinghe. Ende hi beval datmenne voeden soude metter spisen van sijnre tafelen ende datmenne niegherinc inne en beserechde. Ende doe hi daer ontfaen was, so gheduerde hi in sinen scerpen levenne ende in eenpaerlekere bedinghen, vastenne ende wakenne. Maer de cnapen begonstene te bespottenne, ende si goten hem op thooft [196ra] hare scotelwater ende daden hem vele despijts. Ende dit ghedoghede hi herde gherne omme de minne Gods, want hi wiste dat de viant hem dese versmaetheiden dede doen. Dus woende hi in sijns vaders huus, dattenne niemen en kinde noch XVII jaer. Ende doe hi sach dat sijn tijt naecte, ende hi sach dat dindde van sinen arbeide an quam, so hiesch

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'd' in 'dscep' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'hebs' onderstreept bij wijze van expungering.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachte 'maken soude' onderstreept bij wijze van expungering.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'sinnen' waarin de tweede 'n' door onderstreping herroepen.

Van sinte Alexis

hi vanden cnappe die hem diende een stuc perkements ende I penne ende hi screef bi ordinanchien al sijn leven: hoe hi sijn huweleec versmaedde, ende hoe hi in vremden lande was, ende hoe hi weder comen was te Rome jeghen sinen wille, ende hoe hi vele despijts leden hadde in sijns vaders huus.

Doe dit voldaan was, omme dat God vertoghen wilde sijns ridders strijt ende sine victorie, op enen palmsondach doe de hoemesse ghedaen was, so hoerdemen in de sanctuarie een stemme vanden hemelle die seide: «Comt te mi alle die arbeit ende verladen sijt, ende ic sal u hermaken.» Ende doe si dese stemme hoerden, so worden si alle sere vervaert ende vielen op de eerde ende riepen: «Kyrieleyson!» Die stemme riep weder anderwerf ende seide: «Suet dien Gods man die over Rome bidden sal, want in Goeden Vrindaghe inde dagheraet sal hi Gode sinen gheest gheven.» Ende si ghinghen ute ende sochtenne. Ende doe sijs niet en vonden, so vergaderden si alle in Goeden Vrindaghe ter kerken ende anrie[196rb]pen met ghesuchte Gods gherechteheit, dat Hi hen vertoghen wilde waer dese goede man waere. Doe wert een stemme tote hen ghesendt die seide: «Suetenne in Eufemianus huus.» Ende si keerden hen omme te Eufemiane weert ende seiden: «Hebstu dus grote gratie binnen dinen huus ende en hebbes ons niet gheseit?» Ende hi andwoordde ende seide: «Leeft onse Here, ic en weets niet.» Ende hi riep te hant den voorbarechsten van sinen huus ende seide hem: «Wetstu iemanne binnen minen huus, die dus grote gracie heeft?» Ende die seide dat hijs niet en wiste. Ende de keisers Archadius ende Honorius, die doe regneerden, ende de paus Innocencius bevalen te gane in Eufemianus huus ende nerensteleec desen heileghen man te sueckenne. Ende Eufemianus ghinc vore met sinen cnappen omme de sedellen te verchierne ende omme den paus ende den keisers te ghemoete te gane met tortijtsen ende met wierroecke. Ende doe si daer comen waren, so wert daer groot ghestille, ende Alexis cnappe quam tote sinen here ende seide hem: «Here, besich oft het dese mensche es dien du mi bevaels. Want ic hebbe hem sien doen dinghen die groteleec te prisenne waren. Want alle sondaghe ontfinc hi onsen Here, ende hi pijnde hem selven met vastenne ende met wakenne, ende vele lachters ende despijts dat hem uwe cnappen daden, ende dat heeft hi [196va] goedertierleec ontfaen

Van sinte Alexis

ende verdreghen.» Doe Eufemianus dit hoorde, so liep hi haesteleec te hem, ende hi vanttenne doot. Ende hi ghinc bi hem ende ontdeckte sijn ansichte, ende hi sach sijn ansichte blicken als een lampte oft als eens inghels ansichte. Ende hi hadde inde hant enen ghescrevennen brief, ende hi wildene hem nemen, maer hi en mochte. Ende hieromme wert hi verwondert ende vervaert, ende hi keerde wederomme vollec toten keisers ende seide: «Dat wi sochten, hebben wi vonden.» Ende hi vertelde hen vanden man dat hem die cnape gheseit hadde, ende dat hi enen brief inde hant hadde, ende dat hine hem niet ghenemen en conste.

De paus ende de keisers ghingen derweert met Eufemiane, daer des heilechs mans lichame lach, ende si stonden vore dbedde ende seiden: «Al sijn wi sonderen, nochtan hebben wi trike te regeerne, ende dese paus alde werelt. Ghef ons den brief dat wi weten moghen watter inghescreven es.» Ende de paeus ghinc voort ende nam den brief ute sijnre hant, ende hi gaffenne den ghenen die de brieve vander Kerken van Rome ontfinc, die Ethio hiet, dat hine lesen soude. Ende men maecte daer groot gheswijch, ende hi lassenne vore hen allen. Ende doe Eufemianus hoorde de woorde van[196vb]der letteren, so viel hi in onmacht op de eerde ende scoerde sine cleedere. Ende hi ¹ begonste sijn grau haer ute sinen hoofde te treckenne ende sinen baert te treckenne ende hem selven te crabbenne. Ende hi viel op den lichame ende seide al roepende: «Ai mi, lieve sone, waer omme hebdi mi aldus ghedaen? Waeromme hebdi dus mine ziele bedrueft ende hebt mi dus menech jaer doen versuchten? Want ic hoopte noch eneghen tijt dine stemme te hoorne, ende van di enen bliden bode te hoorne, waer du gheweest hads. Ende ic sie nu den behuedere mijnre outheit ligghen op een bedde, ende hi en spreect mi niet. Ai mi, wat trooste salic in mijn herte moghen legghen?» Doe dit sijn moeder hoorde, so quam si voort ghelopen als ene leeuwinne die dnette scoort, ende si hadde hare cleedere ghescoert ende hare haer ontvlochten. Ende si hief de oghen te hemelle weert. Ende om dat si om de grote menechte ten lichame niet ghecomen en mochte, so riep si: «O ghi manne, maect mi enen wech, dat ic minen sone sien mach, den troost mijnre zielen, die mine

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' superscript.

Van sinte Alexis

borste soech.» Ende doe si ten lichame quam, so viel si daer op ende riep: «Ai mi, sone mijn, dlicht mijnre oghen, waeromme heefstu ons aldus ghedaen? Du saghes dinen vader ende mi ontfermeleec weenen, ende du en verto[197ra]ghest di ons niet. Dine cnechte daden di despijt ende du verdroeghest.» Ende si strectte hare op den lichame, ende als nu rechte si hare arme op hem, ende als nu handelde si sijn ingheleec ansichte met haren handen, ende cusset ende riep: «Weent met mi, alle die hier sijt, want ic hebbenne XVII jaer in mijn huus ghehadt, ende icken kindenne niet, dat hi mijn eneghe sone was. Ende sine cnechte daden hem despijt ende gaven hem kinnebackeslaghe ende spouwen hem in dansichte. Ai mi, wie sal mi tranen gheven, dat ic dach ende nacht den rouwe mijnre zielen beweennen mach?» Ende sine bruut quam oec voort, ghecleedt met cammecate,¹ ende weende ende seide: «Ai mi, ic ben heden beroeft, ende ic ben nu weduwe. Icken hebbe nu niemenne daer ic mine oghen op heffen mach.» Doe dit tvolc sach, so weennet sere.

De paus ende de keisers leiden den lichame op een behaghel bedde ende droeghenne in midden de stat. Ende men boodscaepde den volke dat de heileghe man vonden was, dien alde stat sochte. Ende si liepen alle den heileghen lichame te ghemoete. So wat siecken dat den heileghen lichame ghenaece, hi wert te hant ghenesen. Blinde worden siende ende de duvelle worden ute verdreven ende alle siecke worden ghenesen van haerre siecheiden, die den lichame ghenaeecten. Doe de keisers dus groot [197rb] wonder saghen, so begonsten si selve metten paus dbedde te draghenne, om dat si oec gheheilecht werden souden van dien lichame. Ende de keisers bevalen datmen gout ende selver op de straten stroien soude, om dat tvolc hen veronledegghen soude om tghelt te rapenne, ende dat si also souden laten draghen dbedde toter kerken. Maer tvolc liet tghelt ligghen ende liep te meer ten heileghen lichame weert te tastenne. Ende ten lesten brachten sine aldus met groter pinen te Sinte Bonifacius sMartelaren Kerke. Ende VII daghe lanc daden si de uutvaert met Gods love ende maecten daer een preciose graf van goude ende van preciosen steenen. Ende daer leiden si dien heileghen lichame in op den XVII^{sten} dach van hoimaent. Ende ute dien

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Sponsa uero eius induta ueste Adriatica» (625).

Van sinte Alexis

grave quam so grote suete roke, so dat een elken dochte dat het vul specien was. Doe was tvolc herde blide ende dancte Gode herde sere, die sinen volke so grote gracie gheweerdchede te ghevenne ende dusdaen salcoers, biden welken alle menschen vanden almechteghen God moghen bejaghen wat dat si bidden met goeden gheloeve der herten, die leeft ende regneert eweleec ende emmermeer. Amen.

Van sinte Marinen

Van ¹ sinte Marinen ² [89]

Een werleec man was, die ene [197va] clene eneghe dochter hadde, ende om dat hi bekeren wilde, so beval hise enen sinen naesten vrient, ende hi ghinc te enen cloostere die verre was van sijnre stat omtrent XV milen. Ende hi ghinc daer in ende voldede al dwerc vanden cloostere also dattenne dabt meer mindde dan dandere die inden cloester waren, omme dat hi ghetrouwe was ende ghehoorsaem. Ende na enen tijt gheviel dat hi herdachte der minnen die hi te sijnre dochter weert hadde, ende hi begonste droeve ende serech in hem selven te werdenne. Ende doe hi vele daghe dus droeve was, so mercte dabt ende seide hem: «Brueder, wat heefstu dattu dus droeve gaes? Segghet mi, ende God die alle liede vertroost, gheve di helpe.» Ende doe viel hi al weennende vore sine voete ende seide: «Ic hebbe een kint, dat ic in die stat clene liet ende ic herdincs ende benre omme ghepijnt.» Maer hi en wilde hem niet segghen dat het een meisen was. Ende omme dat dabt niet en wiste wat kinde dat het was, ende omme dat hi desen brueder niet verliesen en woude, omme dat hi orborleec was inden clooster, so seide hi hem: «Minstuut so, gaet ende bringhet hier, ende het si met di.» Ende hi ghinc ende brachte sijn dochter, ende si hiet Marina, ende verwandelde haren name, ende hi ³ hietse Marinum. Ende [197vb] hi gafse, dat men hare soude leeren lesen inden clooster, ende si was met hem. Ende nieman vanden bruederen en wiste dat het een meisen was, want si hietense alle Marinum. Ende doe si XIII jaer out was, so begonste hare haer vader te leerne ons Heren wech, ende hi seide hare: «Sich, dochter, dat niemen en wete dattu een wijf best vore dine doot. Ende wes nerenstech jeghen sduvels verradenessen,

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Onderaan kolom 197rb is volgende aantekening toegevoegd: «Dese legende van sinte Marinen soude staen vore sinte Gervaes ende Prothaes legende, die vore es alre naest der legenden van sinte Jans Baptisten gheboorten, maer wi en vondense daer niet overgheset uten Latine. Maer namaels vonden wise in *Vitas Patrum* alsose hier volgt.»

2. [Vertaling] In overeenstemming met de aantekening onder de kolom blijkt deze legende niet naar de tekst van Jacobus vertaald te zijn. Zij is niet voorhanden in het hs. Stockholm.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' subscript.

Van sinte Marinen

dat hi di niet en bedrieghe, dat wi die heileghe werke van desen cloostere niet en breken, dat wi niet in Cristus ende inder heilegher inghelle anscouwenne ten eweleken tormenten niet verordeelt en werden.» Ende dagheleec leerde hi hare vele ander dincs vanden rike Gods.

Ende doe si xvii jaer out was, so sterf haere vader, ende si bleef allene woenende in haers vaders celle. Ende si was in allen dinghen ghehoorsaem, so datse dabdt ende alle dandere mindden. Ende de clooster hadde ii ossen ende een kerre, want daer was een stat bi, daer de marct was. Ende die monneke ghinghen daer ende haelden des de clooster noot was. Ende op enen dach seide dabdt: «Brueder Marijn, waeromme en gadi metten bruederen niet ende helpt hen?» Ende hi antwoordde: «Vader, heeftuut bevolen?» Ende brueder Marijn begonste dicke te gane metter kerren, ende alst te spade was weder te keerne, so bleef si in die stat inde herberghe met[198ra]ten anderen monneken.

Ende het gheviel bi sduvels bedrieghenne dat die weert hadde een dochter, ende een riddere lach bi hare, ende si droech kint vanden riddere. Ende doet vader ende moeder wisten, so quelden si dmeisen ende seiden: «Sech ons van wien dattu kint draghes.» Ende si andwoordde: «Van dien monec die men heet brueder Marijn, die hier dicwile metter kerren bleven es. Hi vercrachte mi ende ic bleef kint draghende.» Ende thant ghinghen vader ende moeder ten clooster weert ende seident den abdt: «Sich here her abdt, wat Marinus, dijn monec, ghedaen heeft, hoe hi onse dochter bedroghen heeft.» Dabdt seide hen: «Ontbeidt, lates ons sien, oft het waer es dat ghi segt.» Ende doe Marijn quam, so seide hem dabdt: «Brueder Marijn, hebstu dese mesdaet ghedaen met haerre dochter?» Ende si bleef staende ende peisde langhe in haer selven ende si seide al versuchtende: «Vader, ic hebbe ghesundecht. Ic sal gherne de penitencie doen van deser sonden. Bidt over mi.» Ende dabdt wert vergramt ende dede Marine slaen ende quellen. Ende hi seide: «Inder waerheit, omme dattu dit quaet ghedaen heefs, so en selstu in desen clooster niet woenen.» Ende hi verdreef Marine uten cloostere. Maer Marijn en seide noit niemenne sine heimelecheit.¹ Ende hi ghinc ute ende hi viel vore de

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'me' in 'heimelecheit' superscript.

Van sinte Marinen

poorte vanden cloostere, ende hi lach op de eerde ende quelde hem in penitencien, als ofte hi de sonde ghedaen hadde. Ende dese Marina [198rb] bad vanden bruederen die ute ende in ghinghen, datmen hare ene aelmoesenne broots gave. Dit dede si III jaer ende en ghinc niet van vore den clooster.

Ende des hostelgiers dochter ghebaerde enen sone ende voeddenne tote dat hi ghespaent was vander melc. Ende des meisens moeder brachtenne. Ende daer Marina vore den clooster lach, so seide si hare: «Brueder Marijn, sich, voedde dijn kint.» Ende si liet daer ende ghinc wech. Ende dese heileghe maghet ontfinc tkint, als oft hare gheweest hadde, ende metter aelmoessen en die si verbad vanden ghenen die ten cloostere ute ende in ghinghen, voedde si een vrent kint. Ende dit dede si noch II ander jare.

Daer na worden de bruedere met ontfermecheiden gheporrent op hare, ende si ghinghen toten abdt ende begonsten hem te biddenne dat hi Marine ontfinghe inden clooster. Ende si seiden: «Vader, vergheeft ende ontfanc bruedere Marine. Siet, het sijn v jaer dat hi vore de poorte vanden cloostere heeft gheleghen in penitencien, also onse Here Jhesus Cristus heeft bevolen.» Cume constement den abdt verbidden, ende hi lietenne in comen ende hi seide: «Dijn vader was een heilech man, also du wets. Ende hi brachte di cleene in desen heileghen clooster, ende nu bestu daer in comen met dinen kinde, dattu in overspele ghewonnen heefs. [198va] Ende daer bi moetstu in penitencien sijn, want du heefs swaere sonde ghedaen. Ende ic bevele di, dattu alle daghe den clooster vaghes allene, ende dattu dwater draghes daer men mede dwa dies men te doene heeft, ende dattu allen den monneken diens, want hier mede selstu minen pais hebben.» Ende dese heileghe Marina ontfinc dit gherne ende si dede al dwerc dat hare bevolen was.

Ende het gheviel datse God binnen corten daghen haelde. Ende de bruedere ghinghen ende boodscaeptent den abdt ende seiden: «Brueder Marijn es versceeden.» Ende dabdt seide hen: «Besiet, bruedere, hoe groot de sonde was, dat hi daer af negheen penitencie en verdiende. Maer nochtan gaet ende dwatenne, ende begraeftenne verre vanden cloostere.» Ende si ghinghen. Ende doe sise dwoeghen, bekinden si dat het een wijf was. Ende si begonsten alle te roepenne,

Van sinte Marinen

ende si sloeghen hen selven ende riefen dat dusdane ghedoechsaemheit ende heileghe wandelinghe vonden ware, daer nieman de heimeleecheit af en wiste, ende dat si van hen lieden dus ghequelt was. Ende si quamen al weennende ten abdt ende seiden: «Vader, com ende besich brueder Marine.» Ende hi seide hen: «Wat es dit?» Ende de bruedere seiden hem echter: «Com ende besich Gods wondere, ende besich wattu doen sels.» Ende hi wert vervaert ende ghinc daer ende hi [198vb] quam te sinen lichame. Ende hi hief dat cleet op dat si over hare hadde, ende sach dat een wijf was. Ende hi viel te hant neder metten hoofde op de erde, ende hi riep ende seide: ¹ «Ic beswere di bi onsen Here Jhesum Cristum, dattu mi niet en verdoemt vore Gods ansichte om dat ic di ghequelt hebbe. Want onwetens hebbict ghedaen, want, vrouwe, du en seits mi dine heimeleecheit niet. Ende nu bekinnic dat dine wandelinghe heilech was!» Ende hi beval datmen haren heileghen lichame legghen soude inde kerke.

Ende op dien selven dach wert dies taverniers dochter metten duvel beseten. Ende si quam ten cloostere ende belihede hare mesdaet, die si ghedaen hadde. Ende si seide van wien dat si tkint droech. Ende op den sevenden dach dat Marina doot was, wert dit meisen verledecht vanden viant inde kerke. Ende doe sijt hoorden die inde stat waren daer dese tavernier woende, ende de cloosters die daer omtrent waren dit wonder dat hier ghesciet was, so namen si crucen ende tortisen ende quamen in desen clooster met love ende met sanghe ende met zalmen, ende dancten Gode. Ende si ghinghen inde kerke daer Marinen lichame lach ende loofden Gode. Ende daer doet noch God om deser maghet bede vele wonders.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende seide' superscript.

Van Sinte Praxeden

Van sinte Praxeden [90]

Praxede die maghet was sinte Potencianen suster, ende si waren sinte Novati ende Thimotei sustere die van[199ra]den apostolen worden gheleert int gheloeve. Dese joncvrouwen, doemen de kerstenne doodde om tgheloeve, so groevensi der kerstenre lichamen ende si gaven haer goet om Gode den armen. Daer na storven si in vreden int jaer ons Heren CLX ¹ onder Marcho Anthonio, den keiser.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «circa annos domini CLXV sub Marcho Aurelio et L. Vero» (627).

Van sinte Marien Magdalenen

Wat den name bediet [91]

Maria bediedt 'bitter zee', oft 'verlichterse', oft 'verlicht'. Bi desen III so versteet men alte wel de III dinghen die Maria vercoos. Dat was deen deel penitencie, dander deel vander innegher contemplacien, dats scouweleec leven, ende dat derde was dat deel der hemelscher glorien. Ende van desen III so versteetmen dat de Here seide: «Maria heeft dat beste deel vercoren, datmen hare niet nemen en sal.» Want dierste deel en salmen hare niet nemen, dats dinde, dat es ghebruken der salecheit. Dander om de redenne der verenecheit, want de contemplacie vanden weghe wert verenecht metter contemplacien des lantscaps van boven. De derde es om hare ewecheit. ¹ Men heet Maria 'de bitter zee', om dat si vercoos dat beste deel van penitencien, want daer in hadde si vele bitterheiden, alsoet wel scijnt, want si weende so vele tranen dat si daer met de voete Jhesus dwoech. Ende men heetse 'verlichterse' om dat si dbeste ² deel van innegher contemplacien vercoos. ³ Want daer sciep si ute dat si namaels [199r^b] overvloeiectleec overstortte. Daer ontfinc si dlicht, daer si namaels dandere mede verlichtede. Ende men heetse 'verlicht' om dat si dbeste deel vercoos van ewegher glorien, want si es nu verlicht inder herten metten lichte van volmaecter const ende wetens, ende si sal werden verlicht metten lichte der claecheit inden lichame.

Magdalena bediedt 'mesdadech blivende', ende daer bi verstaet men hoe daen si was vore haer bekeren ende na haer bekeren. Want vore haer bekeren was si blivende mesdadech biden bande der ewegher pinen. Inden bekerne was si behoet ende verwaerdt metter wapennen van penitencien, want si verwaerde hare alte wel met allen wapenen van penitencien. Want also vele ghenoechten als in hare hadde ghehadt, also vele vant si oec in hare holocauste. Naden bekerne was

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Primum enim pars non auferetur ratione finis que est consecutio beatitudinis, secunda ratione continuitatis quia contemplatio uie continuatur cum contemplatione patrie, tertia ratione sue eternitatis» (628).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'dbeste'.

3. [Vertaling] Maggioni: «In quantum elegit optimam partem contemplationis interne dicitur illuminatrix» (628).

Van sinte Marien Magdalenen

si oec groot om doervloeiicheit van gracen, want daer de mesdaet
oervloeiende was, daer oervloeiende oec de gracie.

Van sinte Marien Magdalenen ¹

Maria Magdalena was also gheheten van eenre borch die Magdalum hiet, ende si was van alte edelen gheslachte, als vanden ghenen die van coninghen gheboren quamen. Haer vader hiet Syrus ende haer moeder Eucharis. Dese besat met Lazaro, ha[199va]ren brueder, ende met Martha, haerre suster, een borch hiet Magdalum, die II milen lach van Genezareth ende Bethaniam, dat bi Jherusalem was, ende een groot deel van Jherusalem. Ende dit haddense al onder hen also ghedeilt, dat Maria besat ende hadde Magdalum, daer si Magdalena af heet. Ende Lazarus hilt tdeel van Jherusalem, ende Martha Bethaniam. Ende om dat Maria Magdalena hare al gaf ter ghenoechten des lichamen, ende Lazarus sijn ridderscap volgde, so betrac Martha, die vroet was, harer drier goet ende gaf den ridders ende den cnapen ² ende den armen dat hen noot was. Maer na ons Heren opvaert so vercochten sijt al ende leiden tghelt vore der apostole voete.

Als Magdalena dus vele goets hadde, want daer oervloeiicheit van goede es, daer mingt oec met ghenoechte des vleeschs, ende so si meer van goede hadde ende van soonheiden claeerre was, so si haren lichame meer ter ghenoechten gaf. Ende hier bi verloos si haren name ³ ende men hietse sonderse. ⁴ Maer doe daer Cristus ende elre predecete, so wert si met Gods gracen verwect ende ghinc te Simons, des lazars, huus daer si hoorde dat Cristus at. Ende om dat si niet en dorste comen onder de gherechteghe, om dat si sonderse was, so bleef si achter Jhesus voete, ende daer dwoech si sine voete met tranen ende droeghesse met haren hare ende bezalvese [199vb] met zalven.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Titel met verwijsteken onder de kolom.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing 'cnechten'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De eerste twee letters van 'name' in margine met verwijsteken.

4. [Vertaling] Maggioni: «unde iam nomine proprio perditio peccatrix consueuerat appellari» (629).

Van sinte Marien Magdalenen

Want de liede van dien lande pleghen hen te zalvenne over baden om de grote hitte van dien lande. Ende om dat Simon in hem selven peisde, want waert dat dese een prophete ware, so en soude Hi hem negheens sins laten handelen van eenre andersen, so beresptenne onse Here metter gherechteheit ende verliet den wive al haer sonden.

Dit es die Maria Magdalena dier onse Here so grote beneficie gaf ende so grote teeckenne van minnen toghede. Want Hi verdreef ute hare VII duvelle ende Hi ontstacse al in sijnre minnen. Ende Hi makese sonderlinghe sine vriendinne, ende makese sine weerdinne. Ende inden weghe woude Hise hebben te eenre voorsienerssen. Ende altoes so ontsculdechde Hise sueteleec. Want Hi ontsculdeghese vore den phariseeus die seide dat si onsuver was, ende voer haerre suster die seide dat si ledich was, ende vore Judam die seide dat si overtullechleec tgoet verloos. Doese onse Here sach weennen, so en conste Hi hem niet ghewachten van weennenne. Ende om de minne van hare so verwecte Hi Lazarum, haren brueder. Ende om de minne van hare so verledechde Hi Martham, haerre suster, vanden vloeiennne des bloets, dat si XII jaer ghedoghet hadde. Ende om haren wille so maecte Hi weerdech Marcellam, Marthen joncwijf, dat si riep dat in dewangelie steet: «Salech es de lichame die di droech.» Want Ambrosijs seit [200ra] dat Hi Marthen vanden bloede verlooste ende haer joncwijf waest die dat riep. Want dit es die Maria die ons Heren voeten dwoech met haren tranen ende droeghese met haren hare ende besalvese met precioser salven. Ende si was dierste die inden tide van graciën sollempne penitencie dede. Si coos dalre beste deel, doe si te ons Heren voeten sat ende hoorde sijn woort, ende die ons Heren lichame besalvede. Si was neven tcruce in ons Heren passie, ende si bereidde salve ende wilde sinen lichame salven. Ende si en ghinc vanden grave niet, doe de jonghers wech ghinghen. Ende doe Cristus verresen was, oppenbaerde Hi hare irst ende makese der apostole apostolinne.

Na ons Heren opvaert, dat was inden XIII^{sten} jare na ons Heren passie, doe de Joden Stevenne ghedoodt hadden, ende si dander jonghers verdreven hadden¹ ute haren lande, so ghingen si in deen lant ende in dander, ende saeiden daer Gods woort. Te dien tiden was

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'hadden'

Van sinte Marien Magdalenen

metten apostolen sinte Maximinus, een vanden LXXII jongheren, ende sinte Peter hadde dien Marien Magdalenen bevolen. In deser persecucien was Martha, sinte Marien suster, ende Marcella, hare cameriere, ende sinte Tridonius, die blint gheweest hadde van sijnre gheboorten, maer onse Here maecten siende.¹ Ende Maria Magdalena ende Maximinus ende vele andere kerstene worden te gadere vanden ongheloveghen in een scep sonder roiere ofte [200rb] stierman ghevoert inde wilde zee, om dat si alle verdrincken souden. Maer met Gods beleide quamen si ten lesten an Marcelien. Ende doe si daer niemene en vonden diese herberghen wilde, so woenden si onder een portael, dat vore des volcs van dien lande tempel stont. Maer doe Maria Magdalena sach tvolc ten temple vergaderen, dat si den afgoden souden offeren, so stont si op met bliden ansichte ende met vriendeleken ansiene ende met wiser onderscedegher tonghen ende pijnlese hare te bekeerne vander afgoden oeffeninghe. Ende alle de liede verwonderden van haerre soonheit ende van haerre sueter spraken. Dies en was negheen wonder, dat die mont die so suete cussene hadde ghegheven op ons Heren voete, meer van Gods roke utegheven soude. Hier na gheviel dat die prince van dien lande quam met sinen wive den afgoden offeren om een kint te ghecrighe. Ende Maria Magdalena ontriet hen die offerande te doene ende predeckte hen Cristum. Hier na doe enen tijt leden was, so oppenbaerde Maria Magdalena dier vrouwen ende seide: «Waeromme laetstu de heileghen ons Heren vervaren van honghere ende van couden, als du van so vele goets overvloets?» Ende si dreighese, en ware dat si haren man riede dat hi der heilegher armoede verlichte. Maer si ontsach hare dit haren man te seg[200va]ghenne. Ende zanders nachts so oppenbaerde si hare ende seide hare dit selve, maer noch so verroekelooste si dit haren man te segghenne. Maer ten derden so oppenbaerde si hen beiden inde diepe nacht sere tornech ende gram met enen berrenden ansichte, al² hadde al thus gheborren,³ ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et beatus Cedonius qui cecus a natiuitate extiterat, sed a domino fuerat liberatus» (631).

2. [Tekstkritiek] Zo ook in hs. Stockholm (fol. 155vb).

3. [Vertaling] Maggioni: «ac si tota domus arderet» (632).

Van sinte Marien Magdalenen

seide: «O tiran, slaepstu, let dijns vaders Sathanas, ende dijn wijf die di niet en wilde segghen dit visioen noch mijn woorde? ¹ Rusti, o viant des crucen, die bes vervult met menegherande spisen ende laets Gods heileghen van honghere verderven? Du ligs inden palaise, ghecleedt ende ghedect met lakenne ende met cleederen van siden, ende du sies de heileghen sonder herberghe ende laetse also sijn. Quaet mensche, du en sels aldus niet ontgaen, ende en sal niet bliven onghewroken dattu so langhe ghebeidt hebs met goet te doene.» Si sprac aldus ende ghinc wech. Doe de joncvrouwe ontspranc, so versuchtese ende bevede. Ende si seide haren man die om de selve sake suchte: «Here, saghedi iet dien droem dien ic sach? Ende ic hebbe groot wonder wat wi daer met selen moghen doen.» Hi seide: «Jaic.» Ende dwijf seide hem: «Hets beter dat wi doen dat si wilt, dan dat haer God dien si predect, op ons gram worde.» Ende daeromme namen sise te herberghen ende gaven hare hare nodorst. [200vb]

Op enen dach doe Maria Magdalena predecte, so seide de voorseide prince: «Waentstu dattu souts moghen volbringhen dat gheloeve dattu predec?» Si seide: «Dies benic ghereet, also du sies ² dagheleecs in miraculen die ic doe. Ende oec maghic di vast maken met sinte Peters predicacien, ons meesters, die te Rome sit.» Ende de prince seide hare met siner vrouwen: «Sich, wi selen aldoen dattu segs, eest dattu ons bejaghes een kint van dien God dien du predec.» Maria seide: «Daer omme en saelt niet bliven.» Doe bad Maria onsen Here dat Hi hen een kint gheven wilde. Ende onse Here ghehoorde hare bedinghe ende die vrouwe ontfinc. Doe wilde haer man trecken te sinte Peters weert, om dat hi prueven wilde oft het waer was dat Maria van Cristo predecte. Ende sijn wijf seide hem: «Here, wat eest, waendi sonder mi varen? Neen ghi. Want als ghi wech vaert, so salic oec wech varen. Als ghi comt, so salic oec comen. Daer du rust, salic oec rusten.» De man seide hare: «Vrouwe, en sal also niet sijn. Want om dat ghi swaer sijt ende in de zee onvertalleke vele vreesen sijn, so mochtic lichte om di in

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Dormisne, tyranne, membrum patris tui Sathane, cum uipera coniuge tua que tibi indicare noluit uerba mea?» (632).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'alle daghe' onderstreept bij wijze van expungering.

Van sinte Marien Magdalenen

vreesen comen. Du sels thuus rusten ende sels ¹ verwaren onse goet.» Wederkeert so settese hare daer jeghen ende viel al weennende te sinen voeten ende bad so langhe dat hijt consenteerde. Ende Maria Magdalena sette [201ra] hen een cruce op de scouderen, dat se de quade gheest niet letten en soude inden weghe. Ende si loeden een scip alte groteleec van al dien dat hen besech werden soude, ende si lieten al haer ander goet in Marien hoede ende si voeren wech. Ende doe si enen dach ende enen nacht inde zee hadden ghevaren, so begonste de zee alte sere te heffenne, ende de wint te waeienne, also dat si alle ende sonderlinghe de vrouwe die swaer was ende cranc, worden so vervaert ende ghestoten met dier feller vloet ende storme. Want die storm also groot wert, dat die vrouwe in arbeide wert van pinen, also dat si inder pinen vanden lichame ende in dien anxe enen sone ghebaerde. Ende si starf te hant. Ende doe dat kindeken geboren was, so ruret hem ende sochte sijnre moeder mammen ende weende sere. Ai lase, tkint wert levende geboren ende was moederslacht worden, ende hem behoorde te stervenne, om dat daer niemen en was diet soghen mochte. Wat sal die pelgrijm doen, die sijn wijf doot siet, ende tkint weenende, dat droeveleec der moeder mamme sochte? Hi weende sere ende seide: «Ai mi, ai mi, catijf! Wat selstu doen? Du begheres een kint te hebbenne ende du heefs de moeder metten kinde verloren.» De scepliede riepen ende seiden: «Men worpe desen lichame inde zee eer wi alle daer met verderven. Want also langhe als hi met [201rb] ons es, so en sal dese tempeest met ons niet cesserren.» Ende doe si den lichame begrepen hadden om dat sine inde zee worpen souden, so seide de pelgrijm: «Spaert, spaert! Ende en wildi mi noch der moeder niet sparen, so ontferme u doch des joncs kints datter weent. Laetse al lettelt, ende ontbeidt oft de vrouwe in onmacht iet es van pinen ende oft si iet mach hercomen.» Ende si saghen niet verre vanden scepe enen berch. Doe hi dien berch sach, so dochte hem beter dat hi den lichame ende tkint daer op voerde, dan dat hijt inde zee werpen soude den vesschen tetenne. Ende cume conste hijt met beden ende met ghelde vanden sciplieden ghecridghen dat si daer ane voeren. Ende om dat si daer om de hertheit negheen graf ghemaken en

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sels' met verwijsteken in margine.

Van sinte Marien Magdalenen

consten, so leide hi den lichame inde heimeleecste stat vanden berghe, ende hi leide tkint an hare borste ende seide aldus: «O Maria Magdalena, waer bi quaemstu aen Marcilien te mijnre cativecheit ende te mijnre verderfenissen? Onsalech man, waer bi anghinghic desen wech om dinen raet? Waer bi hieschstu dat mijn wijf ontfaen soude om dat si daer af sterven soude? Want siet, si ontfinc ende in tghebaren es si doot. Ende tkint dat gheboren es, sal moeten sterven om dat niemen en es diet voedt. Siet dat mi ghesciet om [201va] dine bede, dat bevelic di ende dinen God, dien ic al mijn goet bevolen hebbe. Es Hi machtech, so moet Hi ghedinken der moeder ziele, ende met dijnre bedinghen moet tkint bescermt werden dat het niet en verderve.» Doe overdecte hi tkint ende den ¹ lichame metten mantele alomme, ende daer na ghinc hi in tscep. Ende doe hi te sinte Petere quam, so quam hem Peter te ghemoete. Ende doe Peter sach dat teecken des crucen gheset op sijn scouderen, so vraghede hi hem wie dat hi ware ende wanen dat hi quame. Ende hi seide sinte Petere al dat hem ghesciet was. Ende Peter seide hem: «Peis sal di ghescien. Du bes wel comen ende du heefs enen goeden raet gheloof. En wes niet droeve, al slaept dijn wijf ende dat tkindeken met hare rust. Want onse Here es machtech wien Hi wilt ghichten te ghevenne, ende te nemenne weder dat Hi ghegheven heeft, ende dat Hi ghenomen heeft weder te ghevenne ende dine druefheit in bliscapen te verwandelne.» Ende Peter voerdenne te Jherusalem ende toonde hem alle de stede daer Cristus predeckte ende sine miraculen dede, ende de stat daer Hi ghepassijt was ende van daer Hi te hemele voer. Ende eerne sinte Peter nerensteleec int gheloeve gheinstrueert hadde, so leden II jaer, ende doe ghinc hi weder int scep om thuisweert te vaerne. Ende doe si voeren, quamen si met Gods beleide anden berch, daer hi sijn vrouwe metten kinde [201vb] leide. Ende hi ghecreech an de scepliede met beden ende oec met huere dat si daer ane voeren. Ende tkindeken was daer ghehouden ghesont van Marien Magdalenen. Ende tkindeken plach eenpaerleec te gane an doever vander zee, ende daer plaghet te speelne met steenkennen ende met scelpen, also kinderkenne

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘metten’ onderstreept bij wijze van expungering en ‘ende den’ superscript.

Van sinte Marien Magdalenen

pleghen. Ende doe si daer ane comen waren, so sach de man dit kindeken loopen spelen, alsoet plach neven dat oever vander zee. Ende hi hadde al te groot wonder wat dit sijn mochte, ende ghinc uten vlotboete. Ende doene tkint sach, om dat het noit selke dinc ghesien en hadde, so vervaret hem ende liep te sijnre moeder mammen weert, alsoot plach, ende barch hem heimeleec onder den mantel. Ende om dat de pelgrijm dit bat besien wilde, so ghinc hi daer toe ende vant daer een scoon kint sughende sijnre moeder borste. Ende hi nam tkint ende seide: «O Maria Magdalena, hoe salech soudic sijn, ende hoe wel soude mi alle dinc ghesciet sijn, worde mijn wijf levende, so dat si met mi te lande voere. Want ic weet wel ende sonder twifel gheloevics dattu die mi tkint hebs ghegheven ende II jaer ghevoedt hebs in deser roken, dattu mi sijnre moeder weder moghes ghenesen.» Doe hi dit seide, so wert dwijf weder levende, ende als oft si van enen slape ontspronghen hadde, so seide si: «O Maria Magdalena, du best van groter verdienten, die voldades eenre vroeder vrouwen dienst, doe [202ra] ic in arbeide lach,¹ ende in alre noot hebs voldae dijns joncwijfs dienst.» Doe dit de pelgrijm hoorde, so verwonderde hem ende seide: «O mijn lieve wijf, leefstu?» Ende si seide: «Ic leve, ende ic ben nu irst comen van dier pelgrimagien danen du comen bes.» Ende also di sinte Peter te Jherusalem hevet gheleidt, ende di ghetoot heeft alle de steden daer Cristus in ghepassijt was ende begraven, ende vele andere steden, also wasic oec met u lieden met Marien Magdalenen die mi leidde. Ende ic sach elke stat ende ic hebse onthouden.»² Ende si begonste te vertelne alle de steden daer haer man gheweest ende ghesien hadde, also dat si in neghenen poente en meste. Doe dese pelgrijm dus sijn wijf ende sijn kint ontfaen hadde levende, so ghinc hi blideleec ten scepe weert, ende cort daer na quamen si an Marcilien. Ende doe si uten scepe waren ghegaen, so vonden si Marien Magdalenen ende hare jonghers predekende. Ende si vielen al weenende vore hare voete ende vertelden al dat hen ghesciet was, ende si worden van sinte Maximine ghedoopt. Doe destrueerden si

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'lach' superscript als vervanging voor onderstreept 'was'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tussen de 'o' en de 'u' van 'onthouden' is een 'e' uitgeradeerd.

Van sinte Marien Magdalenen

ende braken inde stat van Marcilien al der afgode temple ende maecten kerken in Cristus ere ende cosen daer sinte Lazarus tenen bisscop.

Ten lesten, als God wilde, so quamen si ter stat Aquensen, ende met vele miraculen die si daden, brachten si tvolc ten gheloeve. Ende daer wert sinte Maximinus in enen bisscop gheordineert. Hierenbinnen ghinc [202rb] sinte ¹ Maria Magdalena in ene alte woeste wilderness, om te bad te ghebrukenne der godleker contemplacien. Ende si woende xxx jaer in een stat die hare dinghele bereedt hadden. Maer in dese stat en was negheen solaes van watere, noch van rivieren, noch van boemen, om dat hier in oppenbaer sijn soude datse onse Here michte te voedenne met hemelscher spisen ende niet met eedscher ghenoechten. Ende elcs daghes so voerdense dinghele op te hemele weert ten VII ghetiden vanden daghe, ende si hoorde met haren lichaemleken oren ² der heilegher inghele sanc. Ende om dat si alle daghe vervult wert met dusdaenre sueter spisen, ende datse dinghele weder brachten te haerre stat als dit ghehoort hadde, so en hadde si negheenre eedscher spisen te doene.

Ende het was een heilech pape die gherne een ³ enech leven hadde gheleeft, ende hi maecte een celle in te woenenne op XII ⁴ stadien ⁵ na deser stat. Op enen dach so ontdede onse Here des papen oghen ende hi sach met sinen vleesscheleken oghen hoe dinghele neder quamen te dier stat daer Maria Magdalena lach, ende hoe sise opvoerden te hemele ende hoe sise weder [202va] brachten te dier selver stat met godleken love. Ende om dat de pape wilde weten de waerheit van desen wonderleken visioene, so beval hi hem Gode ende trac stouteleec te dier stat weert. Ende doe hi daer so na was als men met

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sinte' (abbreviatuur) in margine.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'oren' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'heilech' onderstreept bij wijze van expungering.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'milen' onderstreept bij wijze van expungering.

5. [Glosse] «Hercules, de gigant, liep l screden in enen adem ende daer bleef hi staende ende daer af heet stadium, ende elc screde was v voete wijt, ende VIII stadien maken i mile»

Van sinte Marien Magdalenen

enen steene werpen soude, so begonsten hem sine ¹ beene te beghevenne, ende wert binnen met groten anxte bevaen. Ende als hi achter wert gaen wilde, so mochte hi wel gaen op sijn been, maer als hi hem pijnde te dier stat weert te tidenne, so dwanckenne so grote siecheit ende stijfheit sijns lichamen. Dus verstont dese goede man dat dit was een hemelsch sacrament, daer negheen menscheleecheit toe comen en mochte. Ende hi riep an Gode ende seide: «Ic beswere di bi Gode, eest dattu een mensche bes oft eneghe menscheleke creature die daer woens in die duwiere, dattu mi andwoords, ende sech mi wie du bes.» Doe hi dit derdewerf had gheseit, so andwoordde hem sinte Maria Magdalena: «Comt naerre ende du sels moghen weten al dattu wils.» Ende doe hi al bevende comen was te halven weghe, so seide si te hem: «Ghedinct u uter ewangelien van dier vermaerder sonderssen Marien, die met haren tranen ons Heren voete dwoech ende met haren hare droghede ende daer met verdiende verlanesse van haren [202vb] sonden?» De pape seide: «Ic ghedincs, ende het sijn meer dan XXX jaer leden dat dit gheschiedde, also de Heileghe Kerke gheloeft.» «Ic ben,» seit si, «die Maria die hier ghewoent hebbe XXX jaer dat mijns niemen en wiste. Ende also di ghisteren ghetoot was, so es mi ghegheven dat ic alle daghe metter inghele hande werde op ghevoert te hemele ten VII ghetiden vanden daghe, ende ic hoore den sueten sanc der inghele. Ende om dat mi onse Here veroot heeft dat ic sterven sal, so ganc te sinte Maximine ende sech hem dit, dat hi in paeschdaghe te dien tide dat hi op pleghet te stane te ² mettenen, dat hi allene in sijn oratorie ga. Ende hi sal mi daer vinden, bracht metter inghele dienst.» Ende de pape hoorde hare stemme als eens inghels, maer hi en sach niemenne. Ende te hant ghinc hi te sinte Maximine ende seit hem. Ende sinte Maximinus wert vervult met groter bliscap ende dancte onsen Here alte sere. Ende op dien dach ende in die ure alsoet hem bevolen was, so ghinc hi allene in sine oratorie, ende hi sach Marien Magdalenen noch staen inder inghele gheselschap diese bracht hadden. Ende si was II cubitus hoghe vander eerden verheven, staende onder dinghele. Ende

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'begonsten hem sine' met verwijsteken in margine.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'te' superscript.

Van sinte Marien Magdalenen

si hadde haer hande op ghesteken ende beedde. Ende doe hem sinte Maximinus vervaerde te hare te gane, so kerese hare ende seide hem: «Va[203ra]der, comt herweert naerre ende en vliet van dijnre dochter niet.» Ende doe hi hare naerre quam, also men leest in sinte Maximinus legende, so blicte haer anscijn so claer vander eenpaerleker gheselschap der inghele, dat hi bat hadde moghen sien inde sonne dan in haer anscijn. Ende doe al de clergie vergadert was ende de vorseide pape, so ontfinck si ons Heren lichame met vele tranen. Daer na so streckese haren lichame vore den cant vanden outare, ende haer heileghe siele voer te Gode weert. Ende alsi doot was, so bleef daer so sueten roke ende so groot, datment v daghe lanc gheroec. Ende sinte Maximinus dede haren heileghen lichame balsamen ende begroeffenne eerleec. Ende hi beval dat men hem bi hare graven soude na sijn doot.

Egisippus ende Josephus, also eneghe segghen, sijns ghenoech eens metter vorseider historien.¹ Want hi seit in een van sinen boecken dat Maria Magdalena na Cristus opvaert, om de hitte van Cristus minne ende om tverdriet dat si hadde, dat si nemmermeer man sien en wilde. Maer na dien dat si ten lantscape van Aquensen quam, so ghinc si inder woestinen ende woende daer xxx jaer, dat het niemen en wiste. Ende daer wert si opghevoert inden hemel. Maer hi seit, doe de pape te haere quam, vant hise in ene celle ghesloten, ende hi gaf hare een cleet [203rb] dat si hiesch, ende si dede dat ane ende ghinc te hem. Ende alsi onsen Here ontfaen hadde, so hief si hare hande op te hemele in bedinghen ende gaf haren gheest.

In des Groots Karels tiden, int jaer ons Heren DCCXLIX, Gheraert, de hertoge van Burgoendien, doe hi van sinen wive negheen kint en conste ghewinnen, so gaf hi mildeleec om Gode sijn goet den armen ende maecte vele cloestere. Ende doe hi tclooster van Vercellaey hadde ghesticht, so sant hi ende dabt van dien cloostere enen monnec met eersamen gheselscape ter stede van Aquensen, om dat hi van daer bringhen soude sinte Marien Magdalenen reliquien. Ende doe dese monnec comen was te dier vorseider stat, ende hi vant dat si ghedestruert was vanden heidenen, so vant hi met avonturen haer

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Egesippus autem, uel secundum quosdam libros Iosephus, satis cum hystoria predicta concordat» (639).

Van sinte Marien Magdalenen

graf. Want tghescrefte dat inden marbel ghewracht was, toonde datter Maria Magdalena begraven was, ende in dien grave was Marien historie wonderleec bescreven. Ende bi nachte brac hi dat op ende nam de reliquien ute ende droechse met hem ter herberghen weert. Ende in dier selver nacht so oppenbaerde desen selven monnec Maria Magdalena ende seide dat hi hem niet en ontsaghe, maer dat hi dade dat hi begonnen ¹ hadde. Ende doe hi weder keerde ende hi op ene halve [203va] mile na den cloostere quam, so en mochten negheen sins de reliquien van daer verporren vore dat daer dabt met sinen monnecken quam ende droeghense voort met weerdeghe processien.

Het was een riddere die alle jare plach te comenne te sinte Marien Magdalenen ende hi wert verslegghen in enen stride. Ende doene vader ende moeder beweenden daer hi in baren stont, so seiden si ende beclagheden hen op Marien Magdalenen, waerbi dat si hadde laten sterven haren devoten riddere sonder biechte ende penitencie. Ende doe stont de ghene dier doot was op, daer sijt alle saghen ende hen vervaerden, ende dede te hem comen enen pape. Ende doe hi devoteleec ghebiecht was ende hi Gods lichame ontfaen hadde, so starf hi.

Een scep dat gheladen was met mannen ende met wiven brac inde zee. Maer een wijf die kint droech, doe si sach dat si in vreesen was inde zee, so riep si op Marien Magdalenen al dat si mochte. Ende si beloofde, mochte si van dien anxte ontgaen, ende si enen sone ghebaerde, dat sine in haren clooster begheven soude. Ende stappans oppenbaerde hare een wijf scone ende minleec van abite diese begreep biden kinne ende brachtse gans ende ghesont te lande, daer dandere in vreesen ende in anxte bleven. Ende daer na so ghebaerde si enen sone ende si voldede hare belofte.

[203vb] Eneghe segghen dat Maria Magdalena was sinte Jans Ewangelisten bruut, die hi ghesekert hadde doene Cristus uter brulocht riep, ende dat si hieromme hadde ² alte grote onweerde dat hare Cristus haren brudegoom ghenomen hadde, dat si wech ghinc

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘hebben’ onderstreept bij wijze van expungering.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hadden’ waarin de laatste letter is uitgeradeerd.

Van sinte Marien Magdalenen

ende gaf haer selven talre ghenoechten. Maer om dat niet tameleec en was dat sinte Jans bekeren werden soude occusoen van Marien verdoemenesse, daer omme bekeerese Cristus met ontfermecheiden te penitencien. Ende om dat Hise riep vander hoghester ghenoechten des vleeschs, daeromme vervulde Hise metter hoghester gheesteleker ghenoechten boven dandere, de welke es in de minne Gods. Ende eneghe segghen van sinte Janne datten Cristus verchierde metter suetheit sijnre vrienſcap boven dandere, om dat Hine vander voorseider ghenoechten riep. Maer eneghe houden dit vore sceren.

Een man was die beide sijn oghen verloren hadde. Doe hi comen was ten cloostere van ¹ Vercellay om te visenteerne sinte Marien Magdalenen lichame, ende doe hem de ghene seide ² diene leidde, dat hi haer kerke sach, so riep hi met groter stemmen: «O sinte Marie Magdalena, salic nemmermeer dijn kerke moghen sien?» Ende te hant worden hem sijn oghen ontdaen.

Een man was die sine sonde in een cedula ³ screef ende hi leidse onder de dwale op sinte Marien Magdalenen outaer, ende bad hare dat si hem aflaet daer af impetreren soude. Ende na allettel tijts so nam [204ra] hi de cedula ⁴ weder ende vant dat alle sine sonden uter cedulen ⁵ ghedaen waren.

Een man was diemen in diser hilt om ghelt dat hi sculdech was, ende hi riep dicwile Marien Magdalenen ane dat si hem helpen moeste. Ende siet, op enen dach openbaerde hem ene scone vrouwe, ende si brac de bande ende dede open de dore ende hiet hem dat hi vloet. Ende doe hi sach dat hi telivereert was so vloet hi thant van daer.

Het was een clerc ute Vlaenderen, die Steven hiet, die in so grote sonde ghevallen was dat hi alle quaetheide dede, so dat hi niet doen noch horen en wilde dat hem salechleec was. Nochtan hadde hi in

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘cloostere van’ in margine met verwijsteken.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘seide’ superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: tafel[e]

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: [tafel]e

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: [taf]elen

Van sinte Marien Magdalenen

sinte Marien Magdalenen grote devocie, dat hi hare vigilie vastede ende vierde haren dach. Ende doe hi haer graf ghevisenteert hadde, so oppenbaerde si hem, daer hi noch wel en sliep noch wel en waecte, als een scone wijf, maer si hadde bedroefde oghen. Ende II inghelle hildense in beiden siden ende seide hem: «Steven, waer bi loonstu mi qualec dat ic dore di doe? Waer bi en wertstu niet beruert tenegher berouwenessen met mijnre erenstecheit? Want van dier tijt dattu begonst in mi devocie te hebbenne, so hebbic Gode nerensteleec over di ghebeden. Hieromme stant op ende biechte di, ende ic en sal di niet laten vore dattu te Gods vrijenscap sels sijn wedercomen.»¹ Te hant begonste hi te ghevoelne als ene gracie die in hem ghestort² wert, ende hi liet de we[204rb]relt ende ghinc in een religioen, daer hi in alte volmaecteleeec leefde. In sijn doot sach men³ Magdalenen metten inghelen staen neven sine bare ende dat si sine ziele voerde op inden hemel als een witte duve, met love ende met danke.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Neque enim ego te deseram donec deo fueris reconciliatus» (642).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'was' onderstreept bij wijze van expungering.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'men' superscript.

Van sinte Appollinarijs

Wat den name bediedt [92]

Apollinarijs es gheseit van 'pollens', dats 'blickende' ende 'ares', dats 'doghet', want hi was blickende in dogheden. Oft hi es gheseit van 'pollo', dat bediedt 'wonderleec' ende 'naris', dat bediedt 'onderscedechheit', want hi was een man van wonderleker onderscedechheit. Oft hi es gheseit van 'a', dats 'sonder' ende 'polluo', dats 'smette' ende 'ares' 'doghet', want hi was doghedeleec sonder smette van sonden.

Van sinte Appollinarijs

Apollinarijs was sinte Peters jonghere ende hi wert van hem ghesonden bisscop te Ravennen van Rome, ende hi ghenas daer des princen wijf ende dopese ende haren man ende al hare familie. Dit wert enen rechtere gheboodscaept, ende hi dede thant Appollinare halen, ende men leiddenne te Jupiters temple dat hi den afgoden offeren soude. Ende doe hi der afgode pape seide dat het ¹ beter ware dat men tgout ende tselver dat omtrent dafgode hinc, dat ment den armen gave, dan dat ment so vore de duvele hinghe, so vincmenne te hant ende men sloechenne so met cluppels tote dat hi bi na doot was. Maer sine jonghere droeghenne in een ² huus [204va] ende si bequeectenne in eens arms mans huus.

Ende van daer quam hi ter stat van Classen dat hi daer ghenesen soude enen edelen stommen man. Ende doe hi in thuus quam, so riep daer een meisen die beseten was ende seide: «Gods cnecht, ganc van hier, oft ic sal di uter poort doen sleipen!» Ende Appollinarijs beresptenne ende dwanckenne ute hare te gane. Ende doe hi ons Heren name anroepen hadde over den stommen ende hi ghenesen was, so gheloofden daer meer dan D menschen, maer de heidenne sloeghense met cluppels ende verboden hem dat hi Jhesum niet en noemde. Maer daer hi op deerde lach, so riep hi dat Hi de

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'het' superscript toegevoegd

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'een' subscript.

Van sinte Appollinarijs

ghewareghe ¹ God ware. Doe daden sine metten blooten voeten op heette colen staen, maer om dat hi noch Cristum vromeleec predeckte so verdreven sine uter stat.

Te dien tide dat Rufus Patricius, de hertoghe van Ravennen, een ziecke dochter hadde ende hi Appollinarise hadde gheroepen om hare te ghenesenne, te hant doe hi in thuus quam starfse. Ende Rufus seide hem: «Ende ofte ghi niet comen en waert in mijn huus, want de grote gode sijn vergramt ende en wilden mijnre dochter niet ghenesen! Ende wat selstu hare moghen doen?» Appollinarijs seide hem: «En ontsich di niet. Allene swere mi: Eest dat de joncvrouwe [204vb] verrijst, dat ghi hare niet verbieden en selt haren Sceppere na te volghenne.» Doe hi dat hadde ghedaen, so beedde Appollinarijs ende de joncvrouwe stont op ende si belihede Cristus name. Ende si ende haer moeder ende een grote menechte worden ghedoopt, ende si bleef maghet.

Doe dat de keiser hoorde, so screef hi toten provoost vanden dinghe huse dat hi Appollinarijs soude doen den goden offeren oft dat hine biene. Ende de provoost, om dat hi niet offeren en wilde, so dede hine met cluppels slaen. Ende hi dedenne op weert hanghen al ute gherect ende dedenne so pinen. Ende doe hi daer den Here alte stoutelec predeckte, so dede hi heet water in sine verssche wonden ghieten. Ende doe wilde hine also met vele isers ghebonden in allinden sinden. Maer doe de kerstenne saghen dus grote onghenadecheit, so worden si alle onsteken ende liepen op de heidenne ende sloeghen meer dan CC mans doot. Doe dat de provoost sach, so barch hi hem ende sant Appollinarijs in enen nauwen kerkere. Daer na leide hine ghebonden in een scep, ende hi santtenne in allinden met III clercken die hem volgden. Ende daer ontghinc hi allene metten II clercken ende met II ridders de vreesse vanden tempeeste vander zee, ende hi doopte de ridders. ²

Daer na quam hi te Ravennen ende wert vanden ongheloveghen ghevaen. Ende men leiddenne te Appol[205ra]lijns temple. Ende doe hi sijn beelde sach, so vliec hijt, ende het viel te hant. Doe dat de

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eindsyllabe ‘ghe’ in ‘ghewareghe’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘ende’ onderstreept bij wijze van expungering.

Van sinte Appollinarijs

bisscoppe saghen, so brachten sine Tauro, den rechtere. Ende doe Appollinarijs des rechters sone, die blint was, verlicht hadde, so gheloofde hi ende dedenne IIII jaer in sijn heerscap woenen. Hier na doene de bisscope hadden ghewroeghet voer Vespasiane, so ghebood Vespasiaen dat soe wie den afgoden eneghen lachter dede, dat hi ghenoech dade oft dat hi offeren soude. Ofte neen, dat menne biene ende hem sijn goet name. «En es niet recht dat wi de gode wreken souden, maer si moghen hen selven wreken over haer viande op dat si gram werden.» Doe leverde Demostenes, de prince, Appollinarijs die niet sacrificeren en wilde, enen prince die kersten was. Ende dese bad Appollinarijs dat hi ghinghe inder lazerscher liede strate, dat hi hem daer soude berghen om der heidenne ende der Joden gramscap. Maer de heidenne volgden hem daer ende si sloeghenne herde langhe tote bider doot. Maer hi bleef VIII daghe levende ende predeckte sinen discipulen ende doe gaf hi sinen gheest. Ende daer wert hi vanden kerstenen begraven int jaer ons Heren LXX onder Vespasiane den keiser.

Ambrosijs seit inder prefacien van desen martelere aldus: «Appollinarijs, de weerdeghe bisscop, hi wert vanden prince der apostole Petere ghesonden te [205**rb**] Ravennen omden ongheloveghen Jhesus¹ Cristus name te boodscapenne. Ende doe hi hen wonderleec tekene van dogheden dede, den ghenen die in Cristum ghelooften, so wert hi dicke met fellen vlegghels gheslegghen, ende sinen ouden lichame wert van quaden eiseleken tormenten ghequetst. Maer om dat van sinen tormenten de gherechteghe hen niet en souden vervaren inde cracht² van ons Heren Jhesus Cristus, so voldede hi der apostole tekenne na den tormente. Hi verwecte ene doode joncvrouwe ende hi gaf den blinden tsien weder ende enen stommen sine sprake. Hi verlooste enen besetenen vanden duvel ende suverde de smetten vanden lazerschen. Hi ganste oec lamme lede van quaden evele, ende hi werp ter neder der afgode beelden ende haren tempel. O weerdeghe bisscop met wonderleken prise, die weerdech waers tontfane metter bisscopleker weerdecheit de macht vanden apostelen! O stercke Gods

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Jhesus' met verwijsteken in margine.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 't' in 'cracht' superscript.

Van sinte Appollinarijs

martelere, die te hant in dinen ouden daghen vromeleec den quaden menschen predekes Jhesum Cristum, der werelt Verloossere sijnde!»

Van sinte Cristinen

Wat den name bediedt [93]

Cristine es gheseit als 'met kersseme ghesalvet', want si hadde balsame van goeden roke in wandelinghen, ende olie van devocien int herte, ende van be[205va]nedictien der glorien.

Van sinte Cristinen

Cristine was gheboren van herde edelen lieden, van vader ende moeder, in Tyro Italien. Ende si was van haren vader ghedaen in enen torre met XII joncvrouwen, camerieren, ende hadde met hare selverne ende guldene gode. Ende om dat si scone was, so hiesschense vele liede te wive. Maer haer vader ende moeder en wildens niet doen ende wilden dat si bleve inder afgode oeffeninghe. Maer si was vanden Heileghen Gheest gheleert ende vereisde der afgode sacrificie. Ende si barch in een veistre de sacrificien die si den afgoden offeren soude. Ende doe hare vader te hare quam, so seiden hare camerieren: «Dijn dochter, onse vrouwe, veronwerdt onsen goden tofferne. Maer si seit dat si kersten es.» Doe dat haer vader hoorde, smeecte hise ende nodese datsi den afgoden offeren soude. Si seide hem: «En heet mi dijn dochter niet. Want Gode so eest eerlec tofferne offerande van prise ende van love. Want ic en offerne niet sterveleken goden, maer Gode vanden hemele offer ic sacrificie.» De vader seide hare: «Dochter mijn, en offere enen god allene niet sacrificie, dat di dandere niet gram en werden.» Si seide: «Du heefs wel ghesproken, al en wetstu de waerheit niet. Want ic offere sacrificie den Vader ende den Sone ende den Heileghen Gheest.» [205vb] De vader seide hare: «Ofstu III gode anbeeds, waer bi en anbeedstu oec dandere niet?» Si seide hem: «Die III sijn een godheit.»

Hier na so brac Kerstine die gode, ende tgout ende tselver gaf si den armen. Maer doe haer vader weder quam, dat hi de gode anbeden soude ende hise niet en vant, ende hi vanden joncwiven hoorde watter Kerstine met ghedaen hadde, so dede hise ontcleeden ende van XII mannen slaen also sere dat de cnechte nemmeer en mochten. Doe seide Cristina haren vader: «Sonder ere ende scamenessse vore Gode, sich: die mi slaen, en moghen nemmeer! Bidde hen cracht van dinen

Van sinte Cristinen

goden op dattu moghes.» Doe dede hise met ketenen ghebonden legghen in enen kerkere. Doe dit de moeder hoorde, so scoorde si haere cleedere ende si liep ten kerkere weert ende viel haerre dochter te voeten ende seide: «Dochter mijn, Cristine, licht mijnre oghen, ontferme di mijns.» Si seide hare: «Wat besegstu mi dine dochter? En wetstu niet dat ic mijns Gods name hebbe?» Doe si hare niet en mochte gheraden, so quam si te haren man ende si seide hem wat si hare gheandwoordt hadde.

Doe deedse de vader vore sijn vonnesse bringhen ende hi seide hare: «Offere den goden, maer en wildijs niet doen, so seldi vele tormenten liden ende mijn dochter niet heten.» Si seide hem: «Du heefs mi grote gracie ¹ verleent, om dattu mi nemmermeer en heets duvels dochter. Want wat dat vanden duvel [206ra] wert geboren, dats sduvels. Want du bes sone sduvels.» Doe dede hi hare tvleesch met crauwels dore trecken ende haer teedere lede scoren. Maer Cristina nam van haren vleessche ende werpt in haers vaders ansichte ende seide: «Nemt, tiran, ende eet tvleesch dat van di ghewonnen es.» Doe leidse de vader op een wiel, ende leider vier ende olie onder, maer de vlamme die daer ute spranc ontstac ende verbar xv ^c mans. Maer haer vader waende dat si dit dede al met gokelrien ende deedse weder in enen kerkere legghen. Ende alst nacht worden was, so hiet hi sinen cnapen dat si hare enen groten steen anden hals bonden ende inde zee worpen. Doe si dat ghedaen hadden, so ontfinghense dinghele te hant, ende Cristus quam tote hare neder ende hi dopese inde zee ende seide: «Ic doope di inden Here, minen Vader, ende in mi, Jhesu Cristo, sinen Sone, ende inden Heileghen Gheest.» Ende Hi bevalse Michael, den inghel, diese weder te lande brachte. Doe dat haer vader hoorde, so sloech hise vore thoot ende seide: «Met wat toverien doedi dit, dattu inde zee dine toverie does?» Si seide hem: «Onsalech sot, dit hebbic ontfaen van onsen Here Jhesum Cristum.» Doe sant hise inden kerkere ende gheboodt dat mense vroech onthoofden soude, maer binnen dier selver nacht so sterf Urbanus, haer vader.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'ghedaen' onderstreept bij wijze van expungering.

Van sinte Cristinen

Na desen so volgde een quaet rechtere die Dius hiet. Ende hi dede ghereiden een iserne gloeiende wieghe ende ontsteken met olien, resinen ende ¹ [206rb] pecke, ende dede Cristinen daer in worpen. Ende hi dede die wieghe van IIII mannen wieghen, om dat si te haestelekere soude sijn verbert. Doe loofde Cristine Gode, om dat Hi wilde dat mense wieghede als een cleen kindeken in wieghen als si nuwelinghe herboren was. Doe dede de rechtere haer hoot sceren ende naect dore de stede leiden tote Apollinen. Ende daer ghebood si der beelden, ende si viel ende wert te pulvere ghemalen. Doe dat de rechtere hoorde, so vervaerde hi hem ende gaf sinen gheest.

Na desen volgde Juliaen, ende hi dede ene fornaise ontsteken ende hiet Cristinen daer in werpen. Ende si gheduerde daer in v daghe ende wandelde metten inghelen daer in ende loofde ende dancte Gode. Doe dit Juliaen hoorde, so seide hi dat sijt dede met toverien, ende dede an hare werpen II aspiden ende II lazarden ende II slangen. Maer de serpente lecten hare voete ende de aspiden hinghen hare an de ² borste ende en deerden hare niet. Ende de slanghen wonden haere om haren hals ende lecten hare tsweet af. Ende Juliaen seide tote enen toverare: «Bestu oec niet een gokelere? Doet de beesten haere deren.» Doe hi dat dede, so voeren de serpente op hem ende doodenne te hant. Doe ghebood Cristina den serpenten ende deedse gaen ter wildernessen weert, ende si verwecte den dooden mensche. Doe hiet Juliaen dat men hare de borste af snede ende daer quam melc [206va] over bloet ute. Daer na dede hi hare de ³ tonghe ute sniden, maer Cristina en verloos hare sprake niet. Maer si nam tstucke van haerre tonghen ende werpse Juliane in dansichte ende werp hem daer met sine oghe ute. Doe wert Juliaen gram ende scoot in hare II ghescutten, deen omtrent therte ende dander in hare side. Ende daer na gaf si haren gheest int jaer ons Heren CCLXXXVII onder Dioclesiane, den keiser. Haer lichame es begraven in een borch die Bulfene heet, ⁴ die

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'met' onderstreept bij wijze van expungering.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'de' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'de' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'heet' met verwijsteken in margine.

Van sinte Cristinen

ghesticht es tusschen doude poort ende Viterbium. Maer Tyrus die bider borch was, es al ghedestruert.¹

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Requiescit autem corpus eius in quodam castro quod Bulsenum uocatur, inter Urbem Veterem et Viterbum sito. Tyrus enim que iuxta idem castrum erat funditus est destructa» (649).

Van sinte Jacobe apostel

Wat de name bediedt [94]

Dapostel sinte Jacob was gheheten 'Jacob Zebedeus' ende 'Jacob, Jans brueder' ende 'Bonarges', dat es 'I kint des donreslaghes' ¹ ende 'de Meerre Jacob'. Want hi es gheheten 'Jacob Zebedeus', dats te verstane 'Zebedeus sone', ende niet allene naden vleessche maer oec na de beteekenesse des namen, want 'Zebedeus' bediedt 'ghevende' oft 'ghegheven'. Ende sinte Jacob gaf hem selven Gode bi sijnre martilien, ende hi es ons van Gode ghegheven in enen sonderlinghen patroon. Hi es oec gheheten 'Jacob, Jans brueder', want hi was sijn brueder, niet allene na den vleessche, maer oec ² in ghelikenessen van seden, want si waren beide van enen toorne om den Here te wreken[206vb]ne. Want doe de Samaritane onsen Here niet en wilden ontfaen, so seide Jacob ende Jan: «Here, wiltu dat wi segghen dat tfier vanden hemele come diese verberre?» Si waren oec van eenre erenstecheit om te learne, waer bi dese II sonderlinghe waren die Cristum vrageden vanden doemsdaghe ende van anderen dinghen die toe te comenne waren. Si waren oec van eenre begheerten om te behoudenne, want si wilden beide sitten deen ter rechter hant ende dander ter slincker hant in Cristus rike. Jacob es oec gheheten 'een kint des donreslaghes' om sine goede predicacie daer hi de quade met vervaerde ende de traghe met verwecte, ³ ende daer hi alle liede met verwonderen dede, om dat si so hoghe was. Want Beda seit van Janne dat hi so hoghe sprac, hadde hi allettel hoghere ghesproken, al de werelt en hadt niet moghen ontfaen. ⁴ Hi es oec gheheten 'de Meerre Jacob', also dandere heet 'de Mindere Jacob', ende dats ⁵ om sijn bekeren, want hi wert irst van Cristo bekeert. Ten anderen om de vrienescap, want het scijnt dat Cristus meerre vrienescap met desen hadde dan metten anderen, alsoot

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Iacobus frater Iohannis, Boanerges, id est filius tronitruï» (650).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'na oft' door onderstreping herroepen.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'wecte' superscript boven onderstreept 'uærde'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Vnde dicit Beda de Iohanne quod tam alte intonuit ut, si aliquantulum altius intonuisset, totus mundus eum capere non potuisset» (650).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 's' in 'dats' superscript toegevoegd.

Van sinte Jacobe apostel

wel scijs, want Hi nammenne met Hem te sinen heimeleecheiden, als daer Hi de joncvrouwe verwecte ende daer Hi hem transfigureerde. Ten derden om sine passie, want hi was irst ghepassijt onder dandere apostole. Dus [207ra] es hi gheheeten meerre dan dandere om dat hi eer bekeert was ten apostelscape, ende aldus mach menne oec wel ‘meerre’ heeten om dat hi irst gheroepen was ter ewegher glorien.

Van sinte Jacobbe apostel

Dapostel sinte Jacob, Zebedeus sone, doe hi in Judea ende Samaria na dopvaert ons Heren ¹ predeckte, so wert hi ten lesten ghesonden in Hispanien dat hi daer dwoort Gods predeken soude. Ende doe hi sach dat hi daer negheen profijt en dede ende hi daer allene IX jonghers vergadert hadde, so liet hier daer twee dat si daer predeken soudent, ² ende hi nam dandere VII met hem ende ghinc in Judea. Maer Jan Beleth seit dat hi daer maer enen en ³ bekeerde. Ende doe hi in Judea Gods woort predeckte, so sant een toverare die Hermogenes hiet, sine jonghere Philetum tote Jacobbe, om dattenne Philetus verwinnen soude vore de Joden dat sine predicacie valsch ware. Maer doene dapostel vore hen allen verwan met redenleken redenen, ende hi vele miraculen vore hen ghedaen hadde, so quam Philetus tote Hermogendem ende prees Jacobs leerringhe ende herseide sine miraculen ende seide dat hi sijn discipel werden wilde. Ende hi riet hem oec dat hi sijn discipel worde. Doe wert Hermogenes gram ende hi maecten al lam met sijnre toverien, so dat hi hem niet en mochte bekeren noch berueren. Ende hi seide: «Wi selen sien oft di Jacob sal ghenesen.» Doe Philetus dit met enen [207rb] kinde Jacobbe hadde ontboden, so sant hem Jacob sijn hooftcleet ende seide: «Hi neme dit hooftcleet ende segghe: “De Here verheft op die ter neder gheworpen sijn, ende de Here ontbindt de ghevanghenne.”» Ende thant doe hem

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘na dopvaert ons Heren’ in margine met verwijsteken.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘dat si daer predeken soudent’ in margine met verwijsteken.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘en’ uit oorspronkelijk ‘een’ waarin de eerste letter uitgeradeerd werd.

Van sinte Jacobe apostel

thootcleet ghenaecte, so wert hi ontbonden van Hermogenes toverien, ende hi bespottenne ende ghinc te Jacob weert. Ende Hermogenes wert gram ende riep de duvele vore hem ende ghebood hen dat si Jacobbe ende Philetum brachten vore hem ghebonden, dat hi hem van Philetusse soude moghen wreken, dat hem voortane sine jonghers niet en souden dorren bespotten. Maer doe de duvelle te Jacob quamen, so begonsten si in de locht te ulene ende seiden: «Jacob, Gods apostel, ontferme di ons, want eer ons tijt comen es, so berren wi nu.» Jacob seide hen: «Waer bi sidi te mi comen?» Si andwoordden: «Hermogenes heeft ons ghesonden dat wi di ende Philetum te hem bringhen souden. Maer also saen als wi te di comen sijn, so heeft ons God met viereghen ketenen ghebonden ende torment ons sere.» Jacob seide hen: «Dinghel Gods ontbinde u, ende keert weder te Hermogenem ende bringtenne te mi ghebonden onghequetst.» Ende doe si wech ghevaren waren, so begrepen si Hermogenem ende bonden hem sine hande op [207va] sinen rugghe ende brachtenne ghebonden te Jacobbe ende seiden: «Du sonts ons daer wi verborren waren ende swaerleec ghetorment.» Ende de duvelle seiden te Jacobbe: «Ende ghef ons in hem macht dat wi dijn onrecht wreken moghen ende onse verberren.» Ende Jacob seide hen: «Siet, Philetus es vore u, waer bi en houddine niet?» Si seiden: «Wi en moghen niet ghenaken metter hant ene miere die in dinen ghebede es.»¹ Ende Jacob seide tote Philetum: «Om dat wi goet over quaet gheven selen, also ons onse Here leerde: Hermogenes bant di, maer du, Philetus, ontbindenne!» Doe Hermogenes ontbonden was, so stont hi bescaemt. Ende Jacob seide hem: «Ganc vrileec daer du wils, want ons en behoort niet toe dat men iemene sijns ondankens doe gheloeven.» Ende Hermogenes seide hem: «Ic bekinne der duvelle gramscap. En si dattu mi iet vanden dinen gheves, dat ic met mi hebben mach, si selen mi dooden.» Ende Jacob gaf hem sinen stoc. Ende Hermogenes ghinc wech ende hi brachte alle sine boecke vander toverien om dat hise verberren soude. Ende Jacob deedse hem inde zee worpen om dat de stanc van haren viere niemene noosen en soude. Ende doe hi de boecke inde zee gheworpen hadde, so quam hi

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Nos non possumus nec formicam que in cubiculo tuo est manu contingere» (652).

Van sinte Jacobe apostel

weder ten apostel ende hi hilt ¹ sine voete ende seide: «Verloossere vanden zielen, ontfanc dien in sijnre berouwe[207vb]nessen dien du ² noch hebs verdreghen di hatende ende lachterende.» Doe begonste Hermogenes so sere volmaect te werdenne in Gods minne ende vreesse, so dat hi vele miraculen dede.

Doe de Joden saghen dat Hermogenes bekeert was, so worden si vergramt ende ghinghen te Jacobbe ende ³ beresptenne, waer bi dat hi Cristum predecte. Ende doe Jacob ghepruevet hadde metter scrifturen Cristus toe comste ende sine passie, doe gheloefdere vele van hen. Maer Abjachar die bisscop was van dien jare, hi beruerde een groot gherochte inden volke. Ende si worpen sinte Jacob een zeel om den hals ende leiddenne also tote Agrippen. Ende doe menne leidde om tonthoofdenne biden bevelenne van Agrippen, so lach een lamme inden weghe ende riep op hem dat hine ghenase. Ende Jacob seide hem: «Inden name ons Heren Jhesus Cristus, om wies gheloeve ic nu werde gheleidt om tonthoofdenne, stant op ghesont ende benedide dinen sceppere.» Ende te hant stont hi ghesont op ende benedide onsen Here. Maer de scribe die hem tzeel om den hals ghedaen hadde ende diene trac, wies name Josias was, doe hi dit sach, so viel hi te sinen voeten ende bad hem ghenade ende hiesch dat hine kersten maecte. Doe dat Abjachar sach, so dede hine houden ende seide hem: «En si dattu Cristus name vloecs, so selstu werden met Jacobbe onthoofte.» Josias seide hem: «Vermalendijt moetstu sijn. Ende alle dine gode moeten vermalendijt sijn. Maer ons Heren [208ra] Jhesus Cristus name moet sijn ghebenedijt eweleec.» Doe dede Abjachar sinen mont met vusten slaen. Ende hi sant te Herodem ende inpetreerde dat menne met Jacobbe onthoofden soude. Ende doe mense beide onthoofden soude, so bad Jacob den hangman enen pot waters ende hi doopte daer Josiam. Ende te hant sloech men hen beiden thoofte af. Sinte Jacob was onthoofte den achsten dach vore april, dat was in onser

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'den apostel' herroepen door onderstreping.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'tote' herroepen door onderstreping.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'seiden' herroepen door onderstreping.

Van sinte Jacobe apostel

Vrouwen boodscap. Ende op den achsten dach vore oegst so was hi te Compostellam bracht, ende de derde kalende van loimaent so was hi begraven. Want sine sepulture was verlingt van oegst tote loimaent. Daeromme so ordineerde de Kerke datmen sine feeste vieren soude op ¹ den achsten dach vore oegstmaent om dat het dan bat tameleec was.

Johannes Beleth seit, doe sinte Jacob onthoof was, want hi scrijft nerensteleec vanden overbringhenne sinte Jacobs, so namen sine jonghers sinen lichame bi nachte om de vrese der Joden ende leidenne in een scep ende bevaelne onsen Here, dat Hi hem ene weerdeghe stat voorsaghe van sepulturen, ende si ghinghen met int scep. Ende sonder stierre oft stierman so brachtse dinghel Gods in Gallissien in eenre coninghinghen rike, die Lupa hiet. Want dese Lupa was ene coninghinghe in Hispaendien die so hiet om haere felheit. Ende de jongheren leiden den lichame uten scepe op enen groten steen, ende die steen smalt als was [208rb] recht onder den ² lichame ende maecte een vorme also groot als de lichame was. Ende doe ghinghen die jongheren tote Lupam ende seiden hare: «Onse Here Jhesus Cristus heeft tote di ghesonden sijns apostels lichame, om dattune doot ontfaen sels, dien du levende niet en wouds ontfaen.» Ende si vertelden hare hoe si daer ane comen waren sonder enech bestieren, ende si hiesschen ene tameleke stat te sijnre sepulturen. Doe dit de coninghinghe ghehoort hadde, also Jan Beleth seit, so santsise te enen alte wreedden man in boosheiden, oft also eneghe segghen, so sant sise ten coninc van Hispanien, dat si sijn consent hier op hebben wilde. Ende dese man vincse ende leidse in enen kerkere. Maer doe hi at, so ontdede dinghel Gods den kerkere ende lietse vri ute gaen. Doe dat de coninc vernam, so sant hi haesteleec ridders na hen diese vaen souden. Maer doe de ridders over een brugghe varen souden, so brac die brugghe ende si verdroncken alle in die riviere. Doe die man dat hoorde, so hadde hijs rouwe, ende hi ontsach hem ende sine liede, ende sant hen na ende bad hen dat si te hem wederkeerden, ende si souden impetreren wat dat si wilden. Ende doe quamen si weder ende

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'op' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'den' superscript.

Van sinte Jacobe apostel

bekeerden tvolc vander stat te Cristum. Doe dit Lupa hoorde, so was si herde serech. Ende doe de jongheren weder te hare quamen, ende si haere seiden sconincs wille, so andwoord[208va]de si: «Nemt die ossen die op desen berch sijn, ende doetse in enen waghen ende voertse tote uwes heren lichame ende sticht een stat also ghi wilt.» Dit seide Lupa met quader meininghen, want si wiste wel dat die ossen waren wilde stiere. Ende daer bi wanesi dat sise niet en souden hebben moghen vaen noch spannen inden waghen. Oft al mochten sise in ghespannen, dat si herwert ende derweert souden loopen ende dat si also den waghen breken souden ende den lichame af worpen. Ende de discipule dadent. Maer jeghen Gode en es negheen wijsheit. Maer de jonghers en peiden om hare boosheit niet ende ghinghen op den berch, ende si daden bersten enen draec metten teeckenne des crucen, die jeghen hen quam vier blasende. Ende doe si oec op die stiere een cruce hadden ghemaect, so worden si also saechte als lammere ende dadense inden waghen ende leiden sinte Jacobs lichame metten steenne daer hi op lach op de kerre. Ende de ossen voerden den lichame sonder iemans driven in deser Lupa palais. Doe si dat sach, so hadde sijs groot wonder, ende si geloofde ende si wert kersten ende gaf hen al dat si hiessen, ende si dede haer palais wihen in een kerke in sinte Jacobs ere ende gaffere een groot goet toe ende in goeden werken indde si haer leven.

Also Calixtus seit, de paus, so was een man die Ber[208vb]naert hiet uten bisscopdoeme van Mutinen ghevaen ende ghespannen, ende hi was gheleit onder enen torre ende hi anriep altoos sinte Jacobbe. Ende sinte Jacob oppenbaerde hem ende seide: «Comt ende volghe mi in Gallissien.» Ende sinte Jacob brac de ketenen ende ontvoer hem. Maer dese Bernaert hing de ketenen an sinen hals ende ghinc tote boven inden torre, ende sonder quetsure spranc hi daer af tenen spronghe, nochtan was de torre LX cubitus hoghe.

Also Beda seit, so hadde een man alte grote sonde ghedaen, ende doe hijs sinen bisscop biechte, so en dorste hijs hem niet absolveren, maer hi sant dien mensche met enen brieve daer die sonde in ghescreven was tote sinte Jacobbe. Ende op sinte Jacobs dach, so leide dese man desen brief op sinte Jacobs outaer ende bad hem dat hi die sonde met sijnre verdienten moeste doen vergheven ende aflamen.

Van sinte Jacobe apostel

Ende daer na so nam hi desen brief vanden outare ende dedenne op ende hi vant die sonde af ghedaen. Ende hi dancte Gode ende sinte Jacobbe ende maecte cont wat hi ghedaen hadde.

Also Hubertus van Bisintinen seit, so waren XXX manne van Lothoringien die te sinte Jacobs weert trocken int jaer ons Heren MLXXII, ende si beloofden alle deen dander trouwe te doene, ute ghedaen enen. Ende deen van haren ghesellen wert siec ende sine ghesellen beidden xv daghe na hem. Ten lesten lieten sine alle sonder allene de ghene die negheen trouwe belooft en [209ra] hadde. Want die bleef bi hem ten voete van Sinte ¹ Michiels Berghe. Maer alst avont wert, so sterf hi. Ende die ghene dierre levende was, begonste hem sere te vervaerne om der enecheit der wildernessen ende vanden dooden, ende omdat de nacht donker wert, ende om de wreetheit dies volcs van dien lande. Maer sinte Jacob oppenbaerde hem inde ghelike eens gheredens mans, ende hi vertroostenne ende seide: «Ghef mi desen dooden ende sittet achter mi op tpeert.» Ende aldus voeren si binnen dier nacht eer de sonne op ghinc xv dachvaerde, ende quamen ten Berghe der Blijscap die op een halve ² mile na neven sinte Jacobs es. Ende sinte Jacob deedse daer beide afgaen ende beval den levenden dat hi de canonecke van sinte Jacobs soude vergaderen omden dooden pelgrijm te gravenne, ende dat hi sinen ghesellen segghen soude dat hare pelgrimagie niet en ware om dat si hare belofte te broken hadden. Ende hi dede dat hi hem beval ende seide sinen ghesellen van haren weghe dat hem sinte Jacob beval.

Also Calixtus de paus seit, so trac te sinte Jacobs weert een Duutsch man met sinen sone int jaer ons Heren MLXXXIII. Ende hi trac in de stat van Tholosen, om dat hi daer herberghen wilde. Ende sijn weert maectenne droncken ende hi stac al heimeleec in sine male enen selverinen nap. Ende doe si smorghens wech waren ghegaen, so volgde hi na ende deedse wederbrin[209rb]ghen als dieve. Ende hi leide hen op dat si hem enen selveren nap ghestolen hadden. Ende doe si seiden dat hise dade hanghen op datmen den nap over hen vinden conste, ende doe men den nap inde male vonden hadde, so leidde mense te

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Abbreviatuur voor 'Sinte' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. '.s.', lees: ½ (semi).

Van sinte Jacobe apostel

hant vore den rechtere. Ende men gaf vonnesse over hen, ende al dat si hadden gaf men den weert. Ende men wijsde den enen vanden II te hanghenne. Maer doe de vader vore den sone ende de sone vore den vader hanghen wilden, dat ghestrijt van hen tween was groot, techterst hingmen den sone, ende de vader ghinc voort te sinte Jacobs weert. Ende na XXVII daghe so quam de vader weder, ende hi keerde daer sijn sone hinc, ende hi beweendenne alte sere. Ende sijn sone die ghehanghen was, begonstene te troostenne ende seide: «Wel lieve vader, en weent niet, want mi en was noit so wel. Want tote nu heeft mi sinte Jacob behouden ende ghevoedt met hemelscher spisen.» Doe dat de vader hoorde, so liep hi ter stat weert ende tvolc quam ende dede dies pelgrijms sone ghesont af, ende si verhinghen den weert.

Hughe van Sinte Victoors seit dat de duvel oppenbaerde enen pelgrijm die te sinte Jacobs weert ghinc in sinte Jacobs ghelike, ende hi seide hem vele vander cativecheit deser werelt. Ende hi seide hem dat hi salech sijn soude, wilde hi hem selven dooden om sinen wille. [209va] Ende dese pelgrijm nam te hant sijn sweert ende doode hem selven. Ende doemen wanconst droech op sinen weert daer hi gheherberghet was, ende hi anxt hadde dat menne daeromme dooden soude, so wert hi weder levende ende seide, doene de duvel ten tormenten weert trac, die hem gheraden hadde dat hi hem selven dooden soude, so quam sinte Jacob toe gheloopen ende verloostenne ende voerdenne vore ons Heren troon. Ende doene daer de duvel wroeghede, so verbad sinte Jacob dat hi weder levende werden soude.

Also sinte Hughe van Clungi seit, so was een jonghelinc int bisscopdoem van Lyoens die dicwile met groter devocien plach te sinte Jacobs te gane. Op enen tijt doe hi derweert trac, so viel hi binnen dier nacht in oncuuscheiden. Ende doe hi inden weghe was, so oppenbaerde hem de duvel op enen nacht in sinte Jacobs ghelike ende seide: «Wetstu wie ic ben?» Ende doe hi seide: «Neen ic», so seide de duvel: «Ic ben sinte Jacob d'apostel, dien du alle jare pleghes te versoeckenne. Maer wet dat ic sere blide was in dijnre devocien. Maer nu, seder dattu van huus best ghegaen, so heefstu oncuuscheit ghedaen ende onghiebiecht so bestu te mi comen als ofte Gode ende mi dine pelgrimage ghenoechleec ware. En betaemt also niet, maer so wie te mi in pelgrimage comen wille, hi sal irst rouwe hebben ende

Van sinte Jacobe apostel

hem biechten van sinen sonden. Ende na de pelgrimage sal hise beteren met [209vb] penitencien.» Ende doe dit de duvel gheseit hadde, so voer hi wech. Doe was de jonghelinc in groten doghenne ende michte weder thuus te keerne ende hem te biechtenne ende dan weder sinen wech derweert te nemenne. Ende doe oppenbaerde hem de duvel weder in sinte Jacobs ghelike ende ontriedt hem al ende seide dat hem die sonde nemmermeer en soude werden vergheven, en ware dat hi altemale sine manleecheit afsneede. Maer hi soude vele salegher werden, wilde hi hem selven dooden ende om sinen wille martelere werden. Dese jonghelinc, snachts doe sine ghesellen sliepen, so nam hi een sweert ende sneet hem selven sine manleecheit af, ende daer na so doorstac hi hem metten selven messe dore den lichame. Doe sine ghesellen ontspronghen waren ende si dit saghen, so vloen si, datmen hen ¹ niet anlegghen en soude vander manslacht. Maer doe men sijn graf maecte, dier doot was, wert hi levende ende hi seide hen allen dier vloen wat hem ghesciet was ende seide: «Doe ic mi selven bi sduvels rade ghedoodt hadde, so begrepen mi de duvele ende leidden mi te Rome weert. Ende sinte Jacob quam ons na lopende ende berespte de duvele sere van haerre bedrieghenessen. Ende doe si langhe onderlinghe streden, bi sinte Jacobs bedwanghe quamen wi tenen meersche, daer onse Vrouwe Maria sat ende sprac met vele santen. Ende doe sinte Jacob hare over de duvele gheclaghet hadde om minen [210ra] wille, so versprac si sere de duvele ende beval dat men mi weder ten lichame bringhen soude. Dus nam mi doe sinte Jacob ende brachte mi weder ten lichame also ghi siet.» Ende binnen III daghen was hi so ghenesen, dat hi ² maer de lictekenne en ³ hadde. Ende hi ghinc wech te sinte Jacobs weert, ende doe hi sine ghesellen vant, so vertelde hi hen al dat hem ghesciet was.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'hem', waarin het laatste beentje van de 'm' is uitgeradeerd.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'men' door onderstreping herroepen.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'sach' door onderstreping herroepen.

Van sinte Jacobe apostel

Also Calixtus de paus seit, so was een Fransois die te sinte Jacobs wert ghinc met sinen wive ¹ ende met sinen kinderen int jaer ons Heren MC, om dat hi vlien wilde de sterfte die in Vrankerike was ende om dat hi sinte Jacob wilde visenteren. Ende doe hi ter stat van Pampilonien comen was, so staerf daer sijn wijf, ende sijn weert trac te hem wert al hare ghelt ende tpeert daer hi ende sine kindere op voeren. Maer dese pelgrijm trac wech al weenende, ende droech eneghe kindere op sijn scouderen ende dandere leidde hi metter hant. Ende hem quam een man te ghemoete met enen esele, ende van compassien so leende hi hem den ezel, dat hi sine kindere daer op voeren soude. Ende doe hi te sinte Jacobs comen was, so oppenbaerde hi hem daer hi waecte ende beedde, ende vraghede hem oft hi hem iet kinde. Ende doe hi seide: «Neen ic,» so seide hi: «Ic ben sinte Jacob, de apostel, die di minen ezel gheleent hebbe. Ende ic salne di noch leenen met weder te keerenne. Maer du sels weten dat dijn weert doot sal vallen van enen solre. [210rb] Ende du sels al weder hebben dat hi di nam.» Ende als dit aldus ghesbiet was, so quam hi blide thuus. Ende doe hi sine kindere vanden ezele ghedaen hadde, so voer de ezel wech.

Het was een coeman gheroeft van enen tiran ende toe hilt hine ghevaen. Ende dese anriep devoteleec sinte Jacobe dat hi hem holpe. Ende sinte Jacob oppenbaerde hem, daer de wachters waecten, ende hi leiddenne tote boven inden torre. Ende thant helde de torre so sere dat sijn tsop tote op de eerde quam, ende hi ghincker ute sonder springhen ende ghinc telivereert wech. Ende doene de wechters vervolgden, al waest dat si neven hem leden, nochtan en saghen sijs niet.

Dese voorseide Hubertus van Bisentinen seit dat op enen poent III ridders van Lyoens voeren te sinte Jacobs weert. Deen van hen lieden voerde eens wijfs sac op sijn peert om dat sijs hem bad. Daer na vant hi enen zieken inden weghe die wel na amechtech was, ende hi settenne op sijn peert, ende hi nam des ziecs fardeel ende des wijfs sac ende droecht ende volgde den peerde na. Maer doe hi amachtech wert om de hitte vander sonnen ende om de pine vanden weghe, doe hi te Gallissien comen was, so wert hi alte ziec. Ende doe hem sine

---

1. [Tekstkritiek] Hs. *wiuen*

Van sinte Jacobe apostel

ghesellen baden dat hi peisen soude om de salecheit sijnre zielen, so wert hi III daghe stom, maer op den [210va] vierden dach, doe sine ghesellen beidende waren sijnre doot, so versuchte hi swaerleec ende seide: «Ic dancke Gode ende sinte Jacobe, want bi sijnre verdienten ben ic verlost. Want doen ic doen wilde dat ghi mi riet, so quamen de duvele te mi ende persten mi so sere dat ic albedalle niet spreken en mochte, dat behoerleec was te mijnre zielen salecheit. Want ic hoorde u wel, maer ic en mochte u niet gheandwoordden. Maer nu quam hier sinte Jacob in ende brachte in sijn slinke hant des wijfs sac ende in de rechte hant des arms mans stoc dien ic inden weghe gheholpen hadde, also dat ic tfardeel hadde vore enen spere ende den sac vore enen scilt. Ende hi anghinc de duvele als oft hi gram hadde gheweest, ende vervaerdese metten stocke dien hi hief, ende verjaghese. Nu siet, ic ben om sinte Jacobs verdienten verlost. Ende om sinen wille es mi weder de sprake ghegheven. Hieromme roept ende doet comen te mi enen pape, want ic en mach niet langhere sijn in desen levenne.» Ende hi keerde hem ¹ ende seide enen van hen lieden: «Vrient, en dient nemmeer dinen here, want waerleec so es hi verdoemt ende hi sal cort quader doot sterven.» Doe dese man begraven was, so seide dese riddere sinen here, maer hi en rochts niet ende veronwerd[210vb]de hem te beterne. Daer na wert hi in enen stride doorsteken met enen spere.

Also Calixtus de paus seit, so was een man van Vercellay die te sinte Jacobs weert ghinc. Ende hem ghebrac ghelt, ende doe hi hem scaemde te biddenne, ende hi onder enen boom lach ende sliep, so droemde hem datten sinte Jacob voedde. Ende doe hi ontspranc, so vant hi te sinen hoofde een ghersten broot, ende daer mede leefde hi xv daghe tote dat hi thuis quam. Nochtan at hire alle daghe af wat dat hijs mochte. Ende sanderdaghes daer na so vant hijt in sinen sac weder al gheheel.

Calixtus de paus seit dat een poortere was van Bartolonien, ² die int jaer ons Heren XI ^c te sinte Jacobs voer, ende hi bad allene dat hi nemmermeer van sinen vianden en moeste werden ghevaen. Maer doe

---

1. [Tekstkritiek] Hs. hen – [Vertaling] Maggioni: «Et conuersus uni eorum dixit» (660).

2. [Vertaling] Maggioni: «ciuis quidam Barcillone urbis» (661).

Van sinte Jacobe apostel

hi weder quam dore Cicilien, so wert hi inde zee vanden Zarrasinen ghevaen ende hi wert dicwile van hen vercocht in jaermercte. Ende doe hi XIII werf vercocht was ende hi met dobbelen ketenen ghespannen was, so anriep hi sinte Jacobbe, ende sinte Jacob oppenbaerde hem ende seide: «Doe du in mine kerke waers, so lietstu achter de zalecheit dijnre zielen, ende baeds allene om de verloostenesse dijns lichamen. Daeromme hebdi dit ongheval ghehad. Maer om dat onse Here ontfermher[211ra]tech es, so heeft hi mi ghesonden om dat ic di verloosten sal.» Ende te hant braken sine ketenen ende hi droech daer af een deel dore der Zarrasine lant ende haer borghe, om te orcondenne dese miracule. Ende quam weder te sinen lande daert alle liede saghen ende verwonderden. Want als hem iemen vaen wilde, als hi de ketenne sach, ¹ so vloet hi. Maer oec als in de wildernesse wilde ossen ² oft andere wilde diere te hem weert quamen, te hant als si de ketenne saghen, so worden si alle sere vervaert ende vloen.

Int jaer ons Heren XII^C XXXVIII so was een jonghelinc van simpelheiden bedroghen, welc jonghelinc was van eenre borch die Preit hiet, die stont tusschen Florencen ende Pistorien. Ende in sinte Jacobs avont so stac hi tvier in een sijns voechts ³ coren om dat hi hem sijn erfachteheit ⁴ ondergaen wilde. ⁵ Hieromme wert hi ghevaen ende ghedoemt dat menne sleipen soude ende berren. Ende hi biechte sine sonden ende offerde hem selven sinte Jacobbe. Ende als hi langhe ghesleipt hadde gheweest in een himde op steenachtech lant, so en ghevoelde hi negheen quetsure in sinen lichame noch in sijn himde. Ten lesten wert hi an den stake ghebonden, ende men leide alomme ende tomme hem hout ende men stacker tvier in, ende thout ende de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cum enim aliquis capere uolebat, uisa catena protinus territus figiebat» (661).

2. [Vertaling] Maggioni: «leones» (661) – de vertaler zal ‘boues’ in zijn exemplaar gelezen hebben.

3. [Tekstkritiek] Hs. uoechter – [Vertaling] Maggioni: «in segetes tutoris sui ignem apposuit» (661).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘r’ in ‘erfachticheit’ superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «Anno domini MCCXXVIII in uigilia sancti Iacobi in quodam castro quod dicitur Pratum, inter Florentiam et Pistorium sito, iuuenis quidam rustica quadam simplicitate deceptus in segetes tutoris sui ignem apposuit eo quod hereditatem suam sibi usurpare uolebat» (661).

Van sinte Jacobe apostel

bande verborren, maer die al[211**rb**]toos sinte Jacobbe anriep en wert niet ghequetst, noch in sinen lichame, noch in sijn himde. Ende doe sine echter int vier worpen wilden, so verloostenne sinte Jacob echter, ende God wert groteleec ghelooft ende ghedanct in sinte Jacobbe, sinen apostel.

Van sinte Kerstoffelse

Wat den name bediedt [95]

Kerstoffels, dat bediedt 'Cristum draghende'. Ende dat was dat hi Cristum in III manieren droech: dat was op sijn scouderen daer hine overdroech, inden lichame bi vastenne, inder herten bi devocien, inden mont biden belihenne oft bi predicacien.

Van sinte Kerstoffelse

Kerstoffels was vanden gheslechte van Chanaan, ende hi was alte groot van maecsele ende van vreesleken ansichte. Ende hi was XII cubitus lanc, alsomen in eneghen van sinen jeesten leest. Op enen tijt doe hi stont vore enen prince van Chanaan, so quam hem in sijn herte dat hi soecken wilde den meesten prince vander werelt ende dat hi met hem woenen wilde. Dus quam hi te enen groten coninc daer de niemare afliep dat de werelt negheenen meerren prince en hadde. Doene die coninc sach, so ontfinc hine gherne [211va] ende dedenne woenen in sijn hof. Op enen tijt was daer een spelman ende hi sanc een liedeken vore den coninc, daer hi dicwile den duvel in noemde. Maer om dat de coninc kersten was, so sechende hi hem also dicke als hi den duvel hoorde noemen in dansichte met enen cruce. Doe dat Kerstoffels sach, so verwonderets hem herde sere, waer bi dat de coninc dat dede ende wat dit teecken bediedde. Ende doe hi dies den coninc vraghede ende hijs hem niet berechten en wilde, so seide hem Kerstoffels: «En segdi mi dit niet, so en salic nemmeer met di woenen.» Ende hier met wert de coninc ghedwonghen ende seide hem: «Wanneer alsic den duvel hore noemen, so teeckene ic mi met desen teeckene, om dat ic ontsie dat hi in mi macht ontfien mochte ende mi nosen.» Kerstoffels seide hem: «Onsiestu den duvel dat hi di nosen mach, so scijnt het dat hi meerre ende machtere es dan ghi, dien du so sere ontsies. Dus en hebbic niet dat ic beghere, want ic waende dat ic vonden hadde ghehadt den mechtesten ende den meesten here vander werelt. Maer nu blijft wel, want ic wille den duvel gaen soecken, dat icken tenen here ontfien mach, ende dat ic sijn cnape werden mach.» Dus ghinc hi van dien coninc ende hi ghinc den duvel soecken.

Van sinte Kerstoffelse

Ende doe hi dore een wildernes[211vb]se ghinc, so sach hi een grote menechte¹ ridders, ende een van dien ridders, wreet ende vervaerleec, quam te hem ende vraghede hem waer hi ghinghe. Kerstoffels andwoordde hem: «Ic ga soecken den here, den duvel, dat icken te minen behoef tenen here nemen sal.» Ende hi seide hem: «Ic ben de ghene dien du soecs.» Doe wert Kerstoffels verblijdt ende verbandt hem selven dat hi eweleec sijn cnecht sijn soude, ende hi ontfinckenne vore sinen here. Doe si beide dus te gadere voeren, ende si in enen ghemeennen wech een cruce saghen staen, te hant als de duvel tcruce sach, so wert hi vervaert ende vloet, ende hi liet den wech ende hi leidde Kerstoffelse dore de wilde wildernessse, ende daer na brachte hine weder ten weghe. Doe dit Kerstoffels sach, so verwonderets hem ende seide, waerbi dat hi so verre den slechten wech van vreesen ghelaten hadde ende dat hi so verre uten weghe dolende ghegaen ware dore so scerpen wech. Maer doet hem de duvel negheensens segghen en wilde, so seide hem Kerstoffels: «En segstu mi dit niet, so salic te hant van di gaen.» Hier bi wert de duvel ghedwonghen ende seide hem: «Een man was, dien men Cristus heet, an een cruce gheslegghen. Ende als ic dat teecken van dien cruce sie, so ontsie ic mi herde sere ende van vreesen vlieic.» Kerstoffels seide [212ra] hem: «So es dan die Cristus meerre ende machteghere dan ghi, wies teecken dattu so ontsies ende vlies. Noch hebbic om niet ghepijnt ende noch en hebbic niet vonden den meesten prince vander werelt. Nu blijft wel, want ic wille di laten ende Cristum gaen soecken.»

Ende doe hi langhe ghesocht ende ghevraghet hadde, wie hem Cristum soude leeren kinnen, so quam hi ten lesten tenen heremijt die hem Cristum predece ende leerdenne nerensteleec in sijn gheloeve. Ende de heremijt seide tote Kerstoffelse: «Dese coninc dien du meens te dienenne, wilt dustanen dienst, dat ghi dicwile selt moeten vasten.» Kerstoffels seide hem: «Hi heysche enen anderen dienst van mi, want dit en maghic niet doen.» De heremijt seide echter: «Ghi selt hem oec vele bedinghen moeten doen.» Hi seide: «Ic en weet niet wat dat dat es, noch desen dienst en maghic oec niet doen. Ende de heremijt seide

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'van' herroepen door middel van onderstreping.

Van sinte Kerstoffelse

hem: «Wetstu dese riviere daer vele liede in anxte van haren live over gaen ende oec verderven?» Hi seide: «Jaic.» De heremijt seide hem: «Om dattu groot best van maecselle ende starc, wiltu daer sitten bider rivieren ende alle liede overdraghen, so salt dinen Coninc dien du dienen wils sere bequame sijn. Ende ic hope dat Hi hem di daer vertoghen sal.» Kerstoffels seide hem: «Desen dienst maghic wel doen. Ende ic belove Hem dat ic om sinen wille desen [212rb] dienst doen sal.» Dus ghinc hi te dier vloet ende maecte daer een woeninghe te sinen behoef. Ende hi droech een grote roede in sijn hant, daer hi hem in dwater mede hilt, ende droech over alle de ghene die quamen.

Doe hi dit langhe ghedaen hadde, so gheviel op enen tijt doe hi in sijn huusken lach, dat hi hoorde eens kints stemme diene riep ende seide: «Kerstoffels, com ute ende drach mi over.» Stappans ghinc hi ute, maer hi en vant niemenne. Ende doe hi weder comen was in sijn huusken, so hoorde hi weder een stemme diene riep. Ende hi ghinc echter ute, maer hi en vant niemenne. Derdewerf wert hi van desen kinde gheroepen ende hi ghinc ute ende hi vant een kint sittende op doever vander rivieren ende hi bad Kerstoffelse dat hine over droeghe. Kerstoffels nam tkint op sijn scoudere ende nam sinen stoc in sijn hant ende tart inde riviere om over te gane. Ende dwater vander rivieren begonste alleiskenne te wassenne,¹ ende tkint begonste te wegheenne als lood. Ende so hi voordere ghinc, so dwater meer wies. Ende tkint begonste meer ende meer te wegheenne op Kerstoffels scoudere met alte swaren laste, also sere dat Kerstoffels in groten anxte was ende ontsach hem sere dat hi verdrincken soude. Maer doe hi met pinen cume ontgaen was ende [212va] over de vloet comen, ende hi tkint an doever neder hadde gheset, so seide hi hem: «Kint, du hads mi in groten anxte bracht ende du woechs so sere. Al haddic al de werelt op mi ghehadt, ic hadde cume so groten last ghehadt.» Doe andwoordde hem tkint: «Kerstoffels, en wondere di niet, want du en hads niet allene op di al de werelt, maer du heefs oec op dijn scoudere ghedraghen den ghenen die de werelt maecte. Want ic ben Cristus, dijn coninc, dien du in desen werke diens. Ende om dattu weten sels dat ic waer segghe: als

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'heffenne'.

Van sinte Kerstoffelse

du overcomen bes, so sette dinen stoc neven dijn huus in deerde, ende du sels sien smerghens dat hi ghebloeit sal sijn ende hi sal vrucht op hebben.» Ende te hant was Hi van sinen oghen. Doe Kerstoffels over quam, so stac hi sinen stoc in deerde, ende doe hi smerghens opstont so vant hi dat hi lovere hadde als een palmboom ende hi hadde daden op.

Hierna quam Kerstoffels te Salen in een stat van Licien,¹ ende om dat hi hare tonghe niet en verstont, so bad hi Gode dat Hi hem wilde gheven de verstenesse van dier talen. Maer doe hi in bedinghen was, so hildenne de rechters over sot ende lietenne gaen. Maer doe Kerstoffels die tale van Gode ontfaen hadde, so decte hi sijn hoot ende quam ter stat daer hi striden [212vb] soude, ende de kerstenne die men daer pijnde, die verstoutte hi in onsen Here. Doe sloechehenne I vanden rechters in sijn anscijn. Doe ontdeckte sinte Kerstoffels sijn anscijn ende seide: «En waric niet kersten, ic soude te hant mijn onrecht wreken.» Doe sette Kerstoffels sijn roede in deerde, ende dat tvolc bekeren soude, so bad hi Gode dat si bloien soude. Ende stappans ghesiet also. Ende daer gheloofden omme VIII^M menschen. Ende de coninc sant CC ridders diene te hem bringhen soudent. Ende doe sine bedende vonden, ende si hen ontsaghen dit te segghenne den coninc, so sant hi echter noch CC ridders, de welke doe si Kerstoffelse vonden bedende, so worden si oec met hem bedende. Ende Kerstoffels stont op ende seide hen: «Wat soecti?» Ende doe si sijn ansichte saghen, so seiden si: «De coninc heeft ons ghesonden dat wi di te hem ghevanghen bringhen selen.» Kerstoffels seide hen: «Wildic, ghi en soudt mi niet moghen leiden, ghebonden noch ontbonden.»² Si seiden hem: «Wiltu niet comen, so ganc vrileec waer du wils. Ende wi selen den coninc segghen dat wi di niet en vonden.» «En sal also niet ghescien,» sprac hi, «maer ic sal met u gaen.» Ende Kerstoffels bekeerese ten gheloeve ende hi dede hem sine hande op sinen rugghe binden ende dede hem vore den coninc ghebonden leiden.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Post hoc autem Samon, in ciuitatem Licie, uenit» (666).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'onghebonden' waarin de tweede syllabe door onderstreping herroepen en vervangen door superscript 't'.

Van sinte Kerstoffelse

Doe[213ra]ne de coninc sach, wert hi vervaert ende viel van sinen zetele. Daer na so hievenne sine cnapen op. Ende hi vraghede Kerstoffelse hoe hi hiete ende wanen hi was. Kerstoffels seide hem: «Eer ic ghedoopt was, so hietic Verstoten. Maer nu heetic Kerstoffels.» De coninc seide hem: «Du hebs di enen sotten name doen gheven na Cristum die ghecruust was, die hem selven noch di en sal moghen ghehelpen. Nu segt, toverare van Chanaan, waer bi en sacrificeerdi onsen goden niet?» Kerstoffels seide hem: «Met rechte bestu gheheten Dagarijs, want du best der werelt doot ende sduvels gheselle, want dijn gode sijn menschen werc.» De coninc seide hem: «Du best ghevoedt onder wilde beesten, ende daer bi en moghestu niet spreken dan beesteleecheit, dat de menschen niet en verstaen. Daer bi wiltu nu sacrificeren, so selstu van mi grote ere ontfaen. Maer en wildijs niet doen, so salic di sere doen tormenten.» Ende doe Kerstoffels niet sacrificeren en wilde, so dede hine legghen in enen kerkere. Ende hi dede de ridders die om Kerstoffels ghesonden waren, om Cristus wille onthoofden.

Daer na dede de coninc met Kerstoffelse inden kerkere sluten II scone joncvrouwen, van welken deene hiet Nicea ende dander Aquila. Ende hi beloofde hen groot [213rb] goet, op dat sine daer toe brachten dat hi met hen mesdade. Doe dit Kerstoffels sach, so gaf hi hem te bedinghen. Maer doene die joncvrouwen pijnden te beruerne met helsenne ende met tastenne, so stont hi op ende seide hen: «Wat soecti ende om wat saken sidi hier in bracht?» Die wive die vervaert worden vander claerheit sijns ansichten, seiden: «Heilech man Gods, ontferme di ons, dat wi moghen gheloeven in dien God dien du predec.»

Doe dat de coninc hoorde, so dede hise vore hem bringhen ende seide: «Sidi oec verleidt? Ic swere u biden goden, en si dat ghi sacrificeert, ghi selt quader doot sterven.» Si andwoordden hem: «Wiltu dat wi sacrificeren, so doet de straten suveren, ende doet alle de liede ten tempele vergaderen.» Als dit ghedaen was ende dese joncvrouwen inden tempel comen waren, so ontgorden si hen ende bonden haere riemen den goden omden hals ende si ¹ trockense ter eerden ende brakense ontwee. Ende si seiden den ghenen dier bi stonden: «Gaet

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'si' superscript.

Van sinte Kerstoffelse

ende haelt medicine, dat si uwe gode ghenesen.» Doe dede de coninc Aquilen hanghen ende dede hare an de voete binden enen groten steen. Ende also dede hi hare al haer lede scoren. Ende doe si te Gode weert was, so werpmen Niceam, haerre suster, in een [213va] vier, maer nochtan quam si daer ute onghequetst. Ende doe sloechmen hare thoot af.

Hier na bracht men Kerstoffelse vore den coninc, ende hi deden slaen met iseren roeden ende hi dede hem enen iseren gloienden helm op sijn hooft setten. Daer na dede hi maken een iseren fornaise ende dede Kerstoffelse daer op binden ende werper vier ende pec onder ende deedse berren. Maer de fornaise smalt als was ende Kerstoffels quam onghequetst ute. Daer na dedenne de coninc an enen stake binden ende hi dedenne van IIII ridders dorescieten, ¹ maer de ghescutten bleven alle inde locht hanghende ende negheen en mochte Kerstoffelse ghenaken. Maer die coninc die waende dat hi vanden ridders ghescoten was, so bespote hine, ende te hant keerde een vanden ghescutten uter locht ende voer den coninc in sijn oghe ende hi wert te hant blind. Kerstoffels seide hem doe: «Merghen salic sterven, maer du, tiran, sels maken modere van minen bloede, ende du sels daer met dijn oghe salven ende du sels ghenesen.» Doe dedenne de coninc onthoofden, ende de coninc nam allettel van sinen bloede ende hi leidt op sijn oghe ende seide: «In Kerstoffels Gods name,» ende te hant wert hi ghenesen. Doe gheloofde de coninc ende gaf een ghebod, so wie Gode ende sinte Kerstoffelse blasphemeren soude, datmenne te hant versloeghe metten sweerde. ²

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Deinde iussit eum ad stipitem ligari et a cccc militibus sagittari» (668).

2. [Vertaling] De laatste alinea van deze legende, met de tekst van de prelatie van Ambrosius, is niet vertaald (zie Maggioni, 669).

Vanden Sevenen Slapenden

[213vb] Vanden Sevenne Slapenden [96]

De Seven Slapende waren gheboren inde stede van Ephesien. Want doe Decius, de keiser, de kerstenne persequeerde oft tormentte, ende hi te Ephesien quam, so dede hi temple maken in midden de stat, dat al die liede met hem deilen souden an der afgode sacrificien.¹ Ende doe hi alle de kerstenne soecken dede, ende hise dwanc te sacrificeerne oft te doodenne, so hadden alle de liede groten anxt vander pinen, dat deen vrient den anderen afghinc, ende tkint den vader, ende de vader den kinde.

Doe worden inde stat VII kerstene vonden, die dus hieten: Maximianus, Malcus, Martinianus, Dionysius, Jan, Serapion, Constantijn. Doe dese dit saghen, so hadden si alte groten rouwe. Ende al waren si dierste vanden palaise, nochtan versmaedden si dofferande der afgode, ende si hilden hen al heimeleec in huus, ende daer waren si in bedinghen ende in vastenne. Ende doe worden si ghewroeghet ende vore Decium bracht. Ende men pruevese daer, dat si ghewareghe kerstene waren. Ende men gaf hen spacie, dat si souden moghen keren. Ende men lietse gaen, tote dat Decius weder keren soude. Ende hieren binnen deilden si den armen hare patrimonie ende bi beradenen rade ghinghen si op den berch Celion, om dat si daer souden heimeleec sculen. Ende doe si daer aldus langhen tijt waren, so diendde een van hen lieden altoos.² Ende als hi inde poort [214ra] ghinc, so dede hi ane eens arms mans roc.

Ende doe Decius inde poort weder comen was ende hise dede soecken, dat si sacrificeren souden, so wert Malchus, hare dieninc, vervaert ende quam uter poort te sinen ghesellen ende seide hen skeisers³ verwoetheit. Ende doe si sere vervaert worden, so leide hem Malchus dbroot vore, dat hi bracht hadde, dat si te sterckere souden sijn te stridenne, als si gheten souden hebben. Maer na dien dat si haer

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'ander' – [Vertaling] Maggioni: «ut omnes cum eo miscerentur sacrificiis ydolorum» (670).

2. [Vertaling] Maggioni: «Diu ergo sic latentibus unus eorum semper ministrabat» (670).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'ghebod' door onderstreping herroepen.

Vanden Sevenen Slapenden

avontmael gheten hadden ende si onderlinghe saten ende spraken al weenende, also God wilde, so worden si vloegs slapende.

Ende zanderdaghes, doe mense ghesocht hadde ende mense niet vinden en mochte, so was Decius herde droeve dat hi dese jonghelinghe verloren hadde. Doe worden si ghewroeghet dat si gheborghen waren inden berghe van Celion, ende dat si alle haer goet ghedeilt hadden den armen kerstenen, ende dat si noch gheduerden in haren wille. Hier omme ghebood Decius datmen haren vader ende moeder soude doen comen, ende hi dreighese te doodenne, en waere dat si seiden van hen dat si wisten. Ende si wroeghedense oec ende beclagheden hen, dat si haer goet den armen ghegheven hadden. Doe peisde Decius wat hi met hen doen mochte. Ende met Gods voorsienecheit so hiet hi datmen tgat vander duwieren, daer si in laghen, verlegghen soude met steenen, dat si daer sterven souden van honghere ende van dorste. [214rb] Ende dat daden de cnechte. Ende II kerstenne, Theodorus ende Rufinus, bescreven al hare martilie ende leident al heimeleec inde steenne.

Maer doe Decius ende al sijn gheslechte ghestorven was, na CCC ende LXXVII¹ jaer, inden XXX^{sten} jare van Theodosijs keiserscap, doe rees dier gheenre ongheloevecheit, die seiden, dat de doode niet verrisen en souden. Ende hier bi wert Theodosius, die goede kerstenne keiser, sere bedrueft, want hi sach dat gheloeve dus scalkeleec wert verdonkert. Ende hi dede enen sac ane ende hilt hem besloten ende weende dagheleec alte sere op Gode. Doe dit dontfermeghe God ansach, so wilde Hi vertroosten die weenden ende vast maken² vander verrisenessen der gheeste. Ende Hi ontdede den tresoor sijnre goedertierenheit ende Hi verwecte de voorseide martelaers in deser manieren.

Onse Here sant in eens poorters van Ephesien herte, dat hi op dien berch wilde maken stalle te sijnre herden behoef. Ende doe metsers de duwiere op braken, so stonden dese VII op, ende si gruetten deen dander ende waenden, dat si daer maer enen nacht gheslapen en

---

1. [Vertaling] Maggioni: «post annos CCCLXXII» (671).

2. [Tekstkritiek] Vul aan: 'de hope'. Dezelfde lezing in hs. Stockholm, fol. 166vb – [Vertaling] Maggioni: «Quod uidens misericors deus consolari lugentes et confirmare spem de resurrectione mortuorum uoluit» (671).

Vanden Sevenen Slapenden

hadden, ende herdachten der serecheit, die si vore ghehadt hadden. Ende si vrageden Malchum, die hen ghedient hadde, wat Decius van hen ghevonnest hadde. Ende hi andwoordde hen: «Also ic u ghisternavont seide, so soectmen ons, dat wi den af[214va]goden offeren souden. Siet, wat de keiser van ons lieden ¹ peist!» Maximianus andwoordde ende seide: «Ende God weet dat wi niet en selen sacrificeren.» Ende als hi sine ghesellen verstout hadde, so hiet hi Malcho, dat hi ter poort weert ghinghe om broot te coopenne, ende dat hi meer broots brachte dan hi ghisteren dede, ende dat hi vernemen soude wat de keiser bevolen hadde.

Doe nam Malchus v scellinge ende ² ghinc uter duwieren. Ende doe hi de steene sach, so hadde hijs wonder. Maer om dat hi ander dinc peisde, so en rochte hi niet sere vanden steenen. Maer doe hi dus al vervaert quam tote der poorten vander stat, so hadde hi groot wonder, om dat hi daer boven een cruce staen sach. Ende hier bi so ghinc hi ter andere poorten. Ende doe hi daer oec een cruce opstaen sach, so verwonderde hem alte sere. Ende doe hi sach, dat boven alle de poorten vander stat crucen stonden, ³ so sechende hi hem ende keerde weder ter irster poorten, daer hi irst quam, om dat hem dochte dat hem droemde. Maer hi verstoutte hem selven ende decte sijn hoofd ende ghinc inde stat.

Ende doe hi quam tote den ghenen, diet broot vercochten, so hoorde hi dat de liede van Cristo spraken, ende hi wert noch meer verwondert ende seide: «Wat eest ende wat bediedt dit, ⁴ dat ghisteren niemen en dorste Cristum noemen, ende nu spreken [214vb] alle de liede van Cristo? Ic wane, dat dit de stat van Ephesien niet en es, want si es anders hermaect, maer ic en weet negheene andere also daen.» Ende doe hijs ghevraghet hadde, ende men hem seide dat het ware de stat van Ephesien, so hilt hi over waer dat hi doelde, ende hi peisde dat hi weder te sinen ghesellen gaen soude. Nochtan ghinc hi ten ghenen,

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'lieden' superscript toegevoegd.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'hi' door onderstreping herroepen.

3. [Vertaling] Maggioni: «uidens omnes portas signo crucis apposito et mutatam ciuitatem» (672).

4. [Tekstkritiek] Hs. 'diet'

Vanden Sevenen Slapenden

diet broot vercochten. Ende doe hi sine selverne penninghe voortbrachte, so verwonderden hen de ghene, diet broot vercochten, ende seiden onderlinghe, dat die jonghelinc enen ouden tresoor vonden hadde.

Maer doe Malchus sach dat si onderlinghe spraken, so waende hi dat sine wilden vore den keiser leiden. Ende hi wert vervaert ende bad hen, dat sine lieten gaen ende dat si dbroot ende tghelt hilden. Maer si hildenne ende seiden hem: «Wanen bestu, want du hebs der oudere keisers tresoor vonden? Wijstene ons ende wi selen dine ghesellen sijn ende selens swighen, want anders en selstu niet bliven verholen!» Maer Malchus en conste hen niet gheandwoorden van anxte. Maer doe si saghen dat hi sweech, so worpen si hem een seel omden hals ende trockenne dore de straten tote in midden de stat. Ende een niemare ghinc dat een jonghelinc groten tresoor vonden hadde. Ende doe al tvolc tote hem vergadert was ende si verwonderden,¹ so wilde hi ghenoech doen dat hi niet vonden en hadde,² [215ra] ende hi sach alomme ende niemen en kindenne. Ende hi sach in tvolc om dat hi iemenne wilde kinnen van sinen maghen, die hi waende over waer dat si gheleeft hadden.³ Ende doe hi niemenne en vant, so stont hi als een sot in de middeweert vanden volke vander stat.

Doe dit sinte Marten, de bisscop, hoorde ende Antipater, dover balju, die nuwelinghe inde stat comen was,⁴ so ontboden si den poorters, dat sine behendeleec te hen brachten ende de selverne penninghe mede. Ende doe de cnapen ter kerken trocken, so waende hi dat menne ten keiser weert gheleidt hadde. Ende de bisscop ende dover balju verwonderden vanden penninghen ende vragheden hem waer hi desen onbekinden tresoor vonden hadde. Maer hi andwoordde ende seide dat hi niet albedalle vonden en hadde, maer dat hi die penninghe hadde ute vader ende moeder borsen. Ende men vraghede hem van

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende si verwonderden' met verwijsteken onder de kolom, waarbij 'si' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Congragatis ergo ad eum uniuersis et eum mirantibus uolebat eis satisfacere quod nihil inuenerat» (673).

3. [Vertaling] Maggioni: «et prospiciens in populum uolebat cognoscere aliquem de consanguineis suis quos ueraciter uiuere putabat» (673).

4. [Vertaling] Maggioni: «et Antipater proconsul qui nuper in urbem aduenerat» (673).

Vanden Sevenen Slapenden

wat steden dat hi was. Ende hi andwoordde: «Ic weet wel, dat ic van deser stat ben, op dat dit de stat van Ephesien es.» Dover balju seide hem: «Doet comen dinen vader ende moeder, dat si orconde gheven over di.» Ende doe hise ghenoeemt hadde, ende niemen en was diese kinde, so seiden si hem dat hijt versierde, om dat hi soude moghen ontgaen. Ende dover balju seide hem: «Hoe selen wi di moghen gheloeven dat dit selver dijnre vader ende moeder was, als de [215rb] scripture daer af heeft meer dan CCC ende LXXVII jaer, ende om dat het es van Decius skeisers tiden, ende si en sijn niet ghelijc onsen penninghen? ¹ Ende hoe mochten u vader ende moeder te dien tide hebben gheweest? Maer, jonghelinc, du wils bedrieghen de vroede ende douders ² van Ephesien, ende daeromme ghebiedic dat men di ten vonnesse levere, tote dattu gheseit hebs wat du vonden hebs.» ³

Doe viel Malchus vore hen ende seide: «Om Gode, ghi heren, segt mi dat ic u vraghen sal, ende ic sal u segghen dat in mijn herte es! De keiser Decius, die in dese stat was, waer es hi?» De bisscop seide hem: «Sone, hine es heden niet in deerde, diemen Decius heet, want die keiser was over menech jaer hier vore!» Ende Malchus seide: «Here, hier in verwonderic mi so sere, dats mi niemen gheloeven en soude. Maer volgt mi, ic sal u mine ghesellen toghen, die sijn inden berghe Celion, ende ghelooft hen! Want ic weet wel dat wi van Decium, den keiser, vloen. Ende ic sach ghisternavont, dat Decius inde stat quam, op dat dit de stat van Ephesien es.»

Doe dachte de bisscop in hem selven ende seide den overbalju dat dit een visioen was, dat God in desen jonghelinc vertoghen wilde. Dus ghinghen si met hem ende ene grote menechte vander stat. Ende Malchus ghinc irst in te [215va] sinen ghesellen. Ende na hem so ghinc de bisscop in, ende hi vant onder de steene beseghelde letteren met II selverne seghelen, ende hi vergaderde tvolc ende lasse. Ende doe sijt alle hoorden, so verwonderden si, doe si de heileghen saghen sitten

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quomodo credemus tibi quod hoc argentum parentum tuorum fuerit, cum scriptura eius habeat plus quam CCCLXXII annos et sit primorum dierum Decii imperatoris et in nullo similes sint argenteis nostris?» (673).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'rs' in 'ouders' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hebs' met verwijsteken in margine.

Vanden Sevenen Slapenden

inde duwiere ende haer ansichten blicken als blickende rosen. Ende doe vielen si ter eerden ende loofden Gode.

Ende te hant so sant de bisscop ¹ ende dover balju tote Theodosium den keiser ende baden hem, dat hi haesteleec quame, ende dat hi besaghe dwonder dat God nuwelinghe vertoghet hadde. Ende te hant stont de keiser op vander eerden ende vanden sacke, daer hi in weende, ende hi dancte Gode ende quam van ² Constantinopole in Ephesien. Ende si quamen hem alle te ontmoete ende si ghinghen alle te gadere ter duwieren. Ende te hant doe de heileghen den keiser saghen, so herblicten hare ansichten ghelijc der sonnen. Ende de keiser ghinc ende viel vore hen ende dancte Gode. Ende hi stont op ende omhelsese ende hi weende op elken ende seide: «Ic sie u als oft ic Gode saghe verwecken Lazarusse!» Doe seide Maximiaen tote hem: «Ghelooft ons, dat ons God om dinen wille verweect heeft vore den dach der groter verrisenessen, om dattu sonder twifel sels gheloeven, ³ dat de doode verrisen selen. Want wi sijn waerleec verresen ende wi leven. Ende ghelijc den kinde, dat inder moeder buc leeft [215vb] ende negheen quetsure en ghevoelt, also waren wi levende, ligghende slapende ende niet ghevoelende.» Ende doe si dit gheseit hadden, daer sijt alle saghen, so leiden si hare hoode neder op de eerde ende worden slapende ende gaven haren gheest, alsoot God ghebood.

Ende de keiser stont op ende viel op hen ende weende ende cussese. Ende doe hi ghebood datmen hen maecte guldene baren, daermense oplegghen soude, op dien selven nacht oppenbaerden si den keiser ende seiden hem, dat hise liete ligghen op deerde, also si tote noch gheleghen hadden, tote datse God weder verwecken soude. Daeromme dede de keiser die steden verchieren ende de steene vergulden ende alle de bisscope, die de verrisenesse niet en ghelooften, hiet hi datmense afdade. ⁴ Maer dat men seit, dat dese slapers CCC ende LXXVII jaer sliepen, dies es twifel. Want si verresen int jaer ons Heren CCCC XLVIII, maer Decius, de keiser, regneerde maer een jaer ende III maent,

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'c' in 'bisscop' superscript.

2. [Tekstkritiek] Hs. 'te'

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] e tweede 'e' in 'gheloeven' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Iussit ergo imperator locum illum inauratis lapidibus adornari et omnes episcopos resurrectionem confitentes absolui» (675).

Vanden Sevenen Slapenden

dat was int jaer ons Heren CCLII ende aldus en slieden si maer CXCIII
jaer.¹

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quod CCCLXXII annis dormisse dicuntur dubium esse potest quia anno domini CCCCXVIII surrexerunt: Decius autem regnavit uno anno tantum et tribus mensibus, scilicet anno domini CCLII, et ita non dormierunt nisi CXCVI annis» (675).

Van sinte Nazarise ende Celso

Wat den name bediedt [97]

Nazarijs bediedt alse vele als 'Nazarenius', dat bediedt 'ghewihet', oft 'suver', oft 'versceeden', oft 'bloeiende,' oft 'wachtende'. In den mensche ¹ vintmen v dinghen, dats ghepeis, begherte, meininghe, daet ende sprake. Want tghepeis sal heilech sijn, de begheerte suver, de meininghe [216ra] gerecht, de daet ghelijc ende de sprake ghemaniert. Al dit was in sinte Nazarise. Want hi hadde heilech ghepeis, daeromme es hi gheheten suver. Hi hadde rechte meeninghe ende daer bi es hi gheheten versceeden, want dats de meeninghe die de werke sceedt. Want van eenre simpelre oghen so es de lichame claer, ende van eenre scalker oghen es de lichame doncker. Hi hadde gherechteghe oft ghelike daet, ende daer af es hi gheseit bloeiende. Want de gherechteghe sal bloeien ² als een lilie. Hi hadde ghemanierte sprake ende daeromme es hi gheseit wachtende. Want hi wachte sine weghe, dat hi niet en mesdede in sine tonghe.

Celsus es te segghenne 'die hem selven boven hem selven verhief', om dat hi sine kintsche outheit met sijnre doghet verhoghede. ³

Men seit dat Ambrosijs deser martelaren vite vant int *Boec van Gervaes ende Prothaes Passie*. ⁴ Maer men leest in enigen ⁵ anderen boecken, dat een philosophe, die devocie hadde tote Nazarise, sine passie screef. Ende Ceracius die hare ⁶ lichamen groef, hi leidse te haren hoofden.

Van sinte Nazarise ende Celso

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Inden mensche' met verwijsteken onder de kolom, ter vervanging van onderstreept 'In desen name'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 'e' in 'bloeien' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Celsus quasi excelsus, quoniam se supra se extulit, dum etatem puerilem uirtute animi superauit» (676).

4. [Vertaling] Maggioni: «Horum uitam et passionem Ambrosius in libello Geruasii et Prothasi reperisse dicitur» (676).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. 'enen' – in margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'eneghen'. [Tekstkritiek] Omdat het Latijnse voorbeeld een meervoudsvorm heeft («in quibusdam autem libris legitur», Maggioni 676), mogen we aannemen dat de lezing 'eneghen' te verkiezen is boven 'enen'.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. 'haren' met 'n' geëxpungeerd.

Van sinte Nazarise ende Celso

Nazarijs was eens alte edels mans sone, die Affricanus hiet, maer hi was Jode. Ende Perpetua, dat heilech kersten wijf, was van Rome geboren, sijn moeder, die herde edel was, die van sinte Petere den apostel, ghedoopt was. Doe [216rb] hi IX jaer out was, so verwonderde hem herde sere, dat hi sach, dat sijn vader ende sijn moeder in haer leven so onghelijc ende so versceden waren,¹ om dat sijn moeder hilt de wet vanden doopsele ende sijn vader de wet vanden saterdaghe. Ende hier bi begonste hi sere te twifelne, wien hi volghen soude, om dat elc van hen lieden pijnde dat sine te haerre wet bringhen souden. Ten lesten, also God wilde, so volghede hi der moeder na ende Linus de paus,² dooptenne. Doe dit de vader vernam, so beghonste hine te treckenne van sinen goeden wille ende leide hem voore³ de tormente, die men den kerstenen dede.

Datmen seit, dat Linus de paus, Nazarise doopte, men sal weten dat doe Linus noch niet paus en was, maer hi wert daer na. Want also men vindt, so leefde Nazarijs langhe na dat hi ghedoopt was. Want hi was van Nero ghedoodt, die sinte Petere cruuste in dechterste jaer van sinen rike. Want Linus was na sinte Peters doot paus.

Doe Nazarijs negheensins sinen vader volghen en wilde, maer dat hi te volcomelekere Cristum predeckte, so ghinc hi ute Rome om de bede sijns vaders ende moeders, die hen ontsaghen dat menne dooden mochte. Ende hi nam VII zomers gheladen van haren goede, ende hi quam daer met te Italien, ende daer deilde hijt alden armen.⁴ Maer in dat tiende jaer na dat hi van [216va] Rome voer, so quam hi te Placencie ende daer na te Melane. Ende hi vant, dat men daer ghevanghen hilt inden kerkere sinte Gervase ende Prothase.

---

1. [Verrtaling] Maggioni: «cum haberet nouem annos plurimum mirabatur uidens patrem suum et matrem in obseruatione religionis tam dissimiliter uariari» (677).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'de' door onderstreping herroepen.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'o' in 'voore' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «et septem summarios de parentum diuitiis oneratos accipiens per ciuitates Ytalie uenit et omnia pauperibus erogauit» (677).

Van sinte Nazarise ende Celso

Maer doe men hoorde dat Nazarijs de marteleren ¹ verstoutte, so leidde menne haesteleec vore den provoost. Ende om dat hi in Cristus gheloeve gheduerde, so sloech menne met stocken, ende also verdreefmenne ute dier stat. Ende hi ghinc van in deen stat in dandere. Ende sijn moeder, die doot was, oppenbaerde hem ende verstouttenne ende hiet hem dat hi te Gallien weert ghinghe. Ende doe hi in een stat van Gallien comen was, diemen Gomelle heet, ² ende hi daer vele liede bekeert hadde, so brachte hem I wijf haer kint, dat Celsus hiet, ³ ende bad hem dat hijt doopen soude ende met hem leiden. Doe dat de provoost van Gallien hoorde, so sloot hi Nazarise ende Celsum in enen kerkere, hare hande ghebonden op haren rugghe ende leidse int halsiser, om dat hise zanderdaghes soude doen tormenten. Doe sant sijn wijf te hem ende seide dat het ware een ongherecht vonnesse, dat hi onnosele kindere verderfde ende dat hi dorste dalmechteghe gode doemen. Ende met desen woorden wert de rechtere ghecastijt ende lietse gaen, maer hi beval hen, dat si daer niet predeken en souden.

Dus quam Nazarijs ter stat van Trie[216vb]re, ende daer predeckte hi Cristum irst ende bekeerde vele lieden ten gheloeve ende stichte daer een kerke. Doe dit Cornelijs de vicarijs hoorde, so ontboodt hijt Nero den keiser, ende hi sant c ridders om hem te vane. Ende doe sine vonden hadden neven ene oratorie die hi daer ghemaect hadde, so bonden si hem sine hande ende seiden: «De grote Nero ontbiedt u!» Ende Nazarijs seide hen: «Een onghemaniert coninc heeft onghemanierde ridders. Als ghi quaemt, waer bi en seidi niet: “Nero roept di”? Ende ic souder comen sijn.» Dus leidden sine ghebonden tote Nero, ende si sloeghen tkint Celsum an de wanghe om dat het weende ende ⁴ dwonghent hen te volghene. Ende doese Nero sach, gheboot hise in enen kerkere te slutenne tote dat hise verderven soude met tormenten, die hi versieren soude.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede ‘e’ in ‘marteleren’ superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Cumque ad urbem Gallie que Gemellus dicitur aduenisset» (677).

3. [Vertaling] Maggioni: «quedam matrona filium suum nomine Celsum elegantem puerum sibi obtulit» (678).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘si’ door onderstreping herroepen.

Van sinte Nazarise ende Celso

Hierenbinnen, doe Nero ghesonden hadde jaghers om een beeste te vane, ¹ so quam haesteleec een grote menechte van beesten ende liepen in Neroos praieel, ende daer doodden si ende scoorden vele liede also sere, dat Nero van anxte vloet. Ende met sinen voete, die ghewondt was, conste hi cume ten palaise comen. Ende doe hi langhe an desen voet lach, ² so ghedachte hi ten lesten Nazarijs ende Celsus. Ende hi waende dat de gode op hem verbolghen waren, om dat hise so langhe liet leven. Doe ghebood die [217ra] keiser ridders dat si Nazarise soudent stoeten ende slaen, ende dat si tkint uten kerkere verloosten soudent, ende dat sise vore hem bringhen soudent. Maer doe Nero sach, dat Nazarijs ansichte was claer als de sonne, so waende hi dat hine duveleec bespote. Ende hi beval hem dat ³ hi sine toverie afleide, ende beval hem dat hi den goden sacrificie dade. Doe Nazarijs ten temple gheleidt was, so bad hi dat si alle ute ghinghen. Ende doe als hi beedde, so worden alle de afgode tebroken. Doe dat Nero hoorde, so hiet hi datmenne inde zee worpe. Ende hi beval, waert dat hi daer ontghinghe, dat si hem volgden ende borren, ende dat si dassen van hem inde zee worpen.

Dus dedemen Nazarise ende tkint Celsum in een scep ende men voerese in midden de zee ende daer werpmen se ute. Ende te hant wert beroert daer omtrent tscep een alte groot tempeest ende omtrent dese sante waest alte stille. Ende om dat de scepliede duchten te verdrinckenne, ende si rouwe hadden van dat si jeghen die sante ghedaen hadden, siet, so ghinc Nazarijs ende tkint Celsus op dwater ende oppenbaerden hen met bliden ansichte ende si ⁴ ghinghen in tscep. Ende om dat si gheloevech worden waren, so stilde Nazarijs de zee. Ende hi voer met hen van daer wel DC screden [217rb] tote eenre

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Interea cum Nero quadam uice ad capiendas feras uenatores misisset» (678).

2. [Vertaling] Maggioni: «Multis autem diebus illius uulneris dolore decumbens» (678)

3. [Tekstkritiek] Hs. 'dat dat' – Dittografie.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'si' superscript.

Van sinte Nazarise ende Celso

poort die Janius hiet. ¹ Ende als hi daer langhe ghepredect hadde, so quam hi te lesten te Melane, daer hi ghelaten hadde Gervase ende Prothase.

Doe dat Avolijn de provoost verhoorde, so sant hi Nazarise in allinden ende liet Celsum bliven met enen wive woenende. ² Maer doe Nazarijs te Rome quam ende hi daer sinen vader vant out ende ³ kersten, so vraghede hi hem hoe hi bekeerde. Ende hi seide hem dat hem sinte Peter de apostel oppenbaerde, ende dat hi hem riet dat hi volghen soude te Cristum weert sinen wive ende sinen sone, die vore waren. Hier na wert Nazarijs ghedwonghen weder te keerne met groten onrechte te Melanen, van waer hi te Rome in allinden ghesonden was. Ende dat deden de bisscoppen vanden tempelen. Ende daer wert hi met Celsum den provoost gheprossenteert. Ende daer leiddemenne uter poorten, diemen Romeine heet, inde stat, diemen heet III Mure. Ende daer was hi met Celso onthooft. Ende doe de kerstene hare lichamen begraven hadden in hare lochtune, so oppenbaerden dese sante enen kerstenen, die Ceracius hiet, ⁴ ende seiden hem dat hi om Neroos wille hare lichame diepere graven soude in sijn huus. Ende hi seide hen: «Ghi heren, ic bidde u dat ghi mijn dochter ghe[217va]neest, die lam es.» Ende doe si te hant ghenesen worden was, so nam hi haer lichamen ende begroefse, also si hem bevolen hadden.

Na vele tijts so vertoghede God hare lichamen sinte Ambrosise. Ende Ambrosijs liet Celsum inde stede, maer hi vant Nazarise also versch vanden bloede, als oft hi daer te dier uren gheleit hadde gheweest, met wonderleken roke wel riekende al gheheel ende volmaect metten hoofde ende met sinen hare ende met sinen baerde. Ende hi voerdenne over toter apostelen kerken sinte Peters ende sinte

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ecce Nazarius cum puero Celso super aquas ambulans hylari uultu eisdem apparuit ac super nauem conscendens ipsis iam credentibus oratione sua mare placauit ac inde cum eis ad locum per passus fere sexcentos iuxta urbem Ianuensem peruenit» (679).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'weenende'

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Quorum corpora cum christiani rapuissent et in hortis suis collocassent, in ipsa nocte sancti cuidam nomine Ceratio apparentes» (679).

Van sinte Nazarise ende Celso

Pauwels.¹ Ende daer groef hine eerleec. Ende daer na so verhief hi oec Celsum ende leiddenne inde selve kerke. Si waren ghepassijt onder Nero int jaer ons Heren LVII²

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ipsum ad ecclesiam apostolorum transtulit» (680). De namen van Petrus en Paulus worden niet genoemd.

2. [Vertaling] Maggioni: «Passi sunt autem sub Nerone qui cepit circa annos domini LVII» (680). De omvangrijke prelatie van Ambrosius waarmee dit hoofdstuk in de Latijnse tekst eindigt, is niet vertaald (vgl. Maggioni, 680).

Van sente Felice

Van sinte Felice [98]

Felix wert ghecoren paus ende gheordineert over Liberium. Want ¹ doe Liberius de paus niet en wilde consenteren Arrius ongheloeveheit, wert hi versonden in allinden van Constantine, Constantijns sone, ende daer in bleef hi III jaer. Ende om dese sake so coos al de clergie van Rome Felice over hem paus bi Liberius wille ende consente. Ende dese Felix vergaderde ene consilie ende hi condempneerde vore XLVIII bisscoppe den keiser Constantine ende II van sinen papen, diet met hem hielden, dat hi I onghelovech Arriaen was. Hieromme wert Constantijn vergramt ende verdreef Felice van sinen bisscopdomme. Ende hi riep Liberium weder in deser manieren, [217vb] dat hi wandelinghe soude gheven allene met Constantine ende met eneghen anderen, die hi wilde, de welke Felix ghedoemt hadde. Liberius, die vermoeit was vander allinden, hi consenteerde met subscriptien der ongheloevegheer quaetheit. Ende hier met so wies die persecutie so sere, datmen vele papen ende clercke doot sloech neven de kerke, om dat het Liberius niet en verboodt. Ende Felix, die uten bisscopdomme verstoten was, hi woende in sijn vrijthof. Ende daer nammenne ute ende sloech hem sijn hoofd af int jaer ons Heren CCCXL.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Want' in margine.

Van sinte Simplicio met anderen

Van sinte Simplicio, Faustine ende Beatricen [99]

Simplicius ende Faustijn waren II ghebruedere. Ende om dat si niet en wilden sacrificeren, so waren hen vele tormente ghedaen te Rome onder Dioclesiane. Ten lesten gafmen sentencie op hen ende si worden onthoofd ende men werp hare lichamen inde Tibre. Maer hare suster die Beatrise hiet, haelde hare lichamen uter rivieren ende groefse eerleec. Maer Lucrecius de provoost, doe hi hare vrijthof omvoer, so dede hise houden ende beval hare dat si de afgode anbedde.¹ Ende doe sijs niet doen en wilde, so deedse Lucrecius snachts sinen cnechten versmoren. Ende Lucina, die maghet, nam haren lichame ende groeffenne neven hare brueders.

Hier na ghinc Lucrecius in dat vrijthof ende hi maecte daer sinen vrienden een weerscap. Ende doe hi die [218ra] martelaren bespote, so riep daer een kindeken, dat in doeckelkine was ghewonden, daert inder moeder scoot lach ende sooch, daer sijt alle hoorden: «Lucreci, hore! Du heefs ghedoodet ende overcrachtet ende sijs te boven bleven.² Sich, du best ghegheven den vianden in possessien!» Ende te hant wert Lucrecius van anxte ende van vreesen metten duvel beseten. Ende hi wert III uren so sere ghepijnt, dat hi inde weerscap doot bleef. Doe dit saghen die daer waren, so worden si bekeert ten gheloeve ende si seiden alle dat inder wescap ghewroken wert sinte Beatricen, der maghet, passie. Si waren ghepassijt int jaer ons Heren CC ende LXXXVII.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Lucretius autem prefectus dum predium ipsius ambiret eam teneri fecit ut ydolis immolaret precepit» (682).

2. [Vertaling] Maggioni: «Audi, Lucreti! Occidisti et inuasisti» (682).

Van sinte Marthen

Van sinte Marthen [100]

Martha, Cristus werdinne, si was gheboren van Cyro ende Eucharia uten conincleken gheslechte. Haer vader was hertoghe van Syrien ende vander Zeelande ende van vele anderen. ¹ Maer Martha hadde met Lazarusse, haren brueder, ende met Marien, haerre suster, van vaderleker patrimonien Magdalon ende Bethaniam ende een deel van Jherosolima. ² Men leest niet, dat si noit man hadde oft huweleec dede. ³ Si was ene edele weerdinne ende diende onsen Here ende wilde dat hare suster Hem oec ghedient hadde. Want hare dochte wel dat al de werelt niet weert en was so groten gast te dienne.

Na ons Heren opvaert, na dien dat de discipule ghe[218rb]sceden waren, so was si ende Lazarus, haer brueder, ende Maria Magdalena, haer suster, ende oec sinte Maximinus, dien si bevolen waren vanden discipulen ende diese ghedoopt hadde, ⁴ ende vele andere waren vanden ongheloeveghen ⁵ in een scep ghedaen sonder zeil oft roeiere ende sonder spise, ende waren ghevoert in midden de zee, om dat si also verderven soudent. ⁶ Maer biden beleide ons Heren so quamen si te Marcilien ane. Ende ten lesten ghingen si in dlandeken van Aquensen ende daer bekeerden si tvolc. Ende sinte Martha was herde wel sprekende ende herde scone.

Te dien tiden was in enen bosch op de Rone ⁷ tusschen Atrecht ende Avenioen een groot draec. ⁸ Dat was een dier, half vesch ende meerre dan een osse ende langhere dan een peert. Ende hi hadde tande scerp

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Pater eius Syrie et maritime multarum orarum dux extitit» (683).

2. [Vertaling] Tria autem oppida, scilicet Magdalum et Bethaniam utramque et Iherosolimitane urbis partem Martha cum sorore iure materne hereditatis possidebat» (683).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dede' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «et beatus Maximinus, qui eas baptizauerat et cui a spiritu sancto fuerant commendate» (683).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'e' in 'ongheloeveghen' superscript.

6. [Vertaling] Maggioni: «multique alii ablati remis, uelis et gubernaculis omnibusque alimentis ratibus ab infidelibus includuntur» (683).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'op de Rone' in margine.

8. [Vertaling] Maggioni: «Erat autem tunc temporis super Rodanum in nemore quodam inter Arelatem et Avinionem draco quidam» (683).

Van sinte Marthen

als priemen ende in beiden siden hadde hi hoornen. ¹ Ende hi was in de riviere gheborghen ende dede verdrincken alle dier overleden ende de scepe oec. Ende dit serpent was comen dore de zee van Galacien ute Asien. Ende dit was ghewonnen van enen serpente, heet Leviathan. Ende dits een serpent dat in dwater woent ende es alte wreet, ende van enen diere, dat Benoke heet ende dat vindtmen in Galacien. ² Dat dier pleghet de ghene diet jaghen, te bescitene over een dachwant wegges. Also een ghescutte vlieghet, also vlieghet sijn stront. Ende waer op dat hi [218va] comt, dat ontstect als vier. Ende tvolc bad Marthen ende si ghinc te dien serpente ende si vant etende enen mensche inden bosch. Ende si werp wijnwater op hem ende toonde hem een cruce ende te hant waest verwonnen ende stont als een saechte lam. Ende sinte Martha bandt met haren rieme ende tvolc werpt doot met scachten ende met stenen. De liede hieten desen draec Therascon. ³ Ende om dese ghedinkenesse so hiet die stat noch Therascon, die te voren Verlijs plach te heettenne, dat bediedt 'swerte stat', om dat daer donckere bossche ende swerte waren. ⁴

Ende biden orlove van sinte Maximine ende Marien, haerre suster, ende Lazarus, haers brueders, so bleef daer sinte Martha woenende ende si veronledechte hare altoos in bedinghen ende in vastenne. ⁵ Daer na so vergaderde si daer een grote gheselschap van susteren ende si stichte daer een grote kerke in de ere onser liever Vrouwen ende si leidde daer een hert leven van penitencien. Ende si en at maer eenwerf sdaghes. Nochtan en at si negheen vleesch, noch vetheit, noch eiere,

---

1. [Vertaling] Maggioni: «habens dentes ut spata acutos, ut tortua utraque parte munitus» (684). In de redactie g verschijnen de varianten 'ut cornua' en 'binis parmis ex' (Maggioni, 684, noot 10).

2. [Vertaling] Maggioni: «generatus a leuiathan, qui est serpens aquosus et ferocissimus, et ab onacho animali, quod Galkatie regio gignit» (684). Graesse noemt voor 'onacho' de variant 'Bonacho' (p. 444, noot 2).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'h' in 'Therascon' superscript. Vgl. Maggioni: «Vocabatur autem draco ab incolis Tarascurus» (684).

4. [Vertaling] Maggioni: «unde in huius memoriam locus ille adhuc uocatur Tarasconus, qui autea uocabatur Nerluc, id est niger lacus, eo quod ibi erant nemora umbrosa et nigra» (684).

5. [Vertaling] Maggioni: «Ibi igitur beata Martha de licentia Maximini magistri sui et sororis sue deinceps remansit et orationibus et ieiuniis indesinenter uacabat» (684).

Van sinte Marthen

noch case, noch wijn, ende si cnielde C werven sdaghes ende C werven tsnachts.

Op enen tijt doe si tusschen Avenioen ende de Rone predeckte, so begheerde een jonghelinc sere hare woorde te hoorne, [218vb] maer hi was over de riviere. Ende om dat hi negheen scep en hadde, so ontcleedde hi hem ende begonste te swimmenne, maer de cracht vander rivieren begrepenne ende verdranckenne. Maer zanderdaghes, doe sijn lichame vonden was, so bracht menne vore Marthen, dat sine verwecken soude.¹ Ende si viel ter eerden inde ghelike eens crucen ende bad aldus: «Adonai, Here Jhesus Cristus, die minen brueder, dinen vrient, wilen verweckes, mijn weerde gast, ansich tgheloeve der gheenre die hier staen, ende verwecke dit kint!» Ende si nam sijn hant ende te hant so stont hi levende op ende hi wert ghedoopt.

Eusebius seit inden vijfsten boecke van *Der Kerken Historien*, dat dat wijf Emorissa,² die Cristus vanden vloeienden bloede ghenas, dat si in haren hof oft in haer prajeel Cristus beelde maecte met sinen cleede ende met sinen mantele, also sine ghesien hadde, ende dier beelden dede si vele weerdecheiden. Ende tcruut, dat onder die beelde wies, al en waren si van negheenre cracht, als si sine noppen ghenacten,³ so waren si so crachtech, datter vele ziecke met ghenasen. Ambrosijs seit dat dese Emorissa Martha was. Jeronimus seit dat men vint inde *Tripertite Historie*⁴ dat Juliaen de Apostaet de beelde van daer dede, die Emorissa ghe[219ra]maect hadde, ende dat hi daer sijn beelde settede. Maer si wert te hant metter blixemen te broken.

Onse Here oppenbaerde sinte Marthen vore haer doot, een jaer eer si starf. Ende al dat jaer dore hadde si den rede. Ende si hoorde VIII daghe vore haer doot, dat dinghele haerre suster ziele al singhende inden hemel voerden. Ende si vergaderde te hant de gheselschap

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cuius corpus uix secunda die inuentum ante pedes sancte marthe resuscitandum presentatur» (684).

2. [Vertaling] Het Latijnse adjectief «emorroissa» wordt hier als een eigennaam geïnterpreteerd.

3. [Vertaling] Maggioni: «cum fimbria attingerent» (685). Hierboven werd «cum ueste et fimbria» vertaald met 'met sinen cleede ende met sinen mantele'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dat men vint inde *Tripertite Historie*' met verwijsteken onder de kolom.

Van sinte Marthen

vanden bruederen ende vanden susteren ende seide: «Mine ghesellen ende mine lieve kindere, ic bidde u dat ghi met mi verblijdt, want ic sie den choren vanden inghelen mijnre suster ziele te hemele weert voeren met groter blijsscap! O mijn scone lieve suster, leve met dinen meester, minen lieven gast, inde saleghe ruste!» Ende te hant so ghevoelde sinte Martha dat haer indde naecte, ende si hiet haren vrienden dat si licht ontsteken soudent¹ ende omtrent hare waken tote dat si doot ware. Maer te middernachte vore den dach dat si sterf, doe haer wakers verswaert waren met vake, so quam een groot wint ende bluschte al dlicht. Ende doe Martha sach de scare vanden quaden gheesten, so begonste si te bedenne: «Mijn vader Hely, mijn weerde gast, mijn verleiders sijn vergadert om mi te verswelghenne, ende si houden ghescreven tquaet, dat ic ghedaen hebbe. Hely, en wer[219rb]de niet ververt van mi, maer verstant in mijn hulpe!» Ende siet, doe sach si haerre suster te hare comen, die met haerre hant ontstac de wassen keerssen ende de lampen.² Ende doe deene dandere riep met haren name, so quam Cristus daer ende seide: «Comt, mine lieve weerdinne, ende daer ic ben, selstu met mi sijn! Du ontfangs mi in dine herberghe, ende ic sal di ontfaen in minen hemel. Ende die di an roepen, salic ghehoren om dinen wille!» Ende doe de ure naecte, dat si sterven soude, so dede si hare daer buten draghen, dat si den hemel sien soude. Ende si hiet datmense op deerde op asschen leide ende datmen tcruce vore hare hilde. Ende si beedde met desen woorden: «Mine weerde gast,³ behoede dese dine arme vriendinne! Ende also du gheweerdghes met mi te werdene gheherberghet, also ontfanc mi in dine hemelsche herberghe!» Ende si hiet dat men de passie die Lucas beschrijft, vore hare lase. Ende doemen seide: «Vader, in dinen handen bevelic minen gheest,» so gaf si haren gheest.

Ende zanderdaghes, doe men omtrent haren lichame las, omtrent tiertse tijt te Petragoren, daer sinte Fronto misse dede, ende hi

---

1. [Tekstkritiek] Hs. soude.

2. [Vertaling] Maggioni: «Et ecce, sororem ad se uenientem uidit que manu facem tenens cereos et lampades inde accendit» (686).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'gast' met verwijsteken in margine.

Van sinte Marthen

vakerech wert ende slapende na de epistole, so oppenbaerde hem onse Here ende seide hem: ¹ «Fronto, [219va] mijn lieve vrient, wiltu voldoen dattu wilen gheloves mijnre werdinnen, so volg mi haesteleec!» ² Ende hi dede dat men hem hiet. Ende si quamen te hant te Therascon ende lasen omtrent haren lichame, ende si daden al de officie ende dandere andwoordden ³ ende leiden haren lichame met haren handen inden grave. ⁴ Maer te Petragoren, doe die sanc ghesonghen was, so quam de diaken die de ewangelie lesen soude, ende wecte den bisscop ende hiesch de benedixie. Cume conste menne ghewecken ende hi seide: «Mijn bruedere, waer bi hebdi mi ghewect? Want onse Here Jhesus Cristus, Hi leidde mi te Marten, sijnre weerdinnen, lichame. Ende wi hebbense begraven. Daer bi so sendt haesteleec boden derweert, die ons bringhen onse vingherlijn ende onse hantscoen. ⁵ Want doe ic mi bereidde den lichame te begravenne, so bevalic dit den costere te houdenne, ende ic lietse daer van verghetelheiden om dat ghi mi so haesteleec wecket.» Men sant daer boden ende si vondent, also de bisscop gheseit hadde. Ende si brachten tvingherlijn ende den enen hantscoe weder. Want de sacriste behilt den anderen te enen orconde van deser dinc. Ende sinte Fronto seider toe: «Doe wi uter kerken ghinghen na dat si begraven was, so quam na ons een brueder van dier stede die gheleert was, ende vraghede onsen Here, hoe Hi hiete. Ende onse Here en andwoord[219vb]de hem niet, maer Hi toonde hem een boec, dat Hi open hadde in sijn hant, daer el niet in ghescreven en was sonder dit versken: “In eweleker ghedinckenesse sal sijn mine gherechteghe ⁶ ende si en sal niet ontsien van quaden hoorne inden

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Sequenti uero die, scilicet dominica, dum circa corpus eius laudes exoluerent, circa horam tertiam apud Petragoricas beato Frontoni missam celebranti et post epistolam in cathedra dormienti dominus apparuit» (686).

2. [Vertaling] Maggioni: «surge uelociter et sequere me» (686).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede ‘d’ in ‘andwoordden’ superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Quo iussa complente subito ambo Tarasconum uenerunt et circa corpus eius psallentes totum officium ambo ceteris respondentibus peregerunt et corpus eius in sepulcro suis manibus collocauerunt» (686).

5. [Vertaling] Maggioni: «Dirigite igitur illuc uelociter nuntios qui nobis annulum nostrum aureum et cyrothecas criseas deferant» (687).

6. [Tekstkritiek] Vul aan ‘weerdinne’? Vgl. Maggioni: «In memoria eterna erit iusta hospita meo» (687). Hs. Stockholm (fol. 171ra) is met het onze gelijkloidend.

Van sinte Marthen

utersten daghe.” Ende doe hi dboec omme keerde, so vant hi dit in al die bladere ghescreven.»

Doe als te sinte Marthen grave vele miraculen ghescieden, so quam Clodoneus, de coninc van Vranckerike, dien sinte Remigius ghedoopt hadde, te haren grave, ende hi wert verloost ende ghenesen van groter weelden ende anxte, die hi hadde in sinen lindennen. Ende daeromme so maecte hi die stede rike, ende hi gaffer toe III milen alomme ende tomme in beiden siden vander Ronen de dorpe ende dlant ende de borghe, ende hi maecte die stat vri. Marcella, Marthen joncwijf, bescreef hare vite. Ende daer na voer si in Slavonien ende daer predekese Cristus ewangelie. Ende x jaer na Marthen doot so starf si daer in peise.

Van sinte Abdon ende Sennes

Van sinte Abdon ende Sennes [101]

Abdon ende Sennes worden ghepassijt onder den keiser Decio. Want doe de keiser Decius Babilonien ende andere provincien hadde ghewonnen, so vant hi eneghe kerstenne die hi met hem voerde ter stat van Corduba. Ende daer doodde hise met meneghen tormente. Ende het groevense ¹ II onderconinghe Abdon ende [220~~ra~~] Sennes. Ende hier af worden si ghewroeghet ende vore den keiser bracht, ende men santse hem na ghevanghen met ketenen te Rome, ende men brachtse vore Decium ende de senatoors. Ende men hietse sacrificeren ende weder haer goet ontfaen, oft men soudse leveren den beesten tetenne. Ende doe sijt veronweerdten ende spuveden ten afgoden weert, so tracmense ter vergaderinghen weert. Ende men liet jeghen hen ute II liebaerde ende IIII beren. Maer doe si desen santen niet en ghehaecten, maer dat sise wachten, so werp men sweerde in hen ende si vielen. Ende men bantse ande voete ende tracse ende werpse ² vore der sonnen afgod. Ende doe si daer III daghe gheleghen hadden, so namse Quirinus, een subdiaken, ende groefse in sijn huus. Si waren ghepassijt int jaer ons Heren CCLIII.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De eerste 'e' in 'groevense' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende tracse ende werpse' in margine met verwijsteken.

Van sinte Germeine

Wat den name bediedt [102]

Germein es gheseit van 'germine', dats 'groisel' ¹ ende 'ana', dats 'opweert', als oftmen seide 'dat bovenste groisel'. Want III dinghen vindtmen inden sade dat groeit, dats: naturleke hitte ende toewassende versscheit ende de zadelike redenne. ² Sinte Germein es gheseit als een groeiende zaet, want in hem was de hitte bider hitten der minnen, verscheit bider vetheit van devocien, ende de sadelike redenne bider doghet der ³ predicacien. Ende daer mede wan hi vele liede in gheloeve ende inden seden. De pape Constantijn bescreef [220rb] sine vite te sinte Cesarie, den bisscop van Antisiodoro.

Van sinte Germeine

Germein was gheboren van alte edelen lieden van Antisiodoro ende hi was wel gheleert in liberalen arten. Ten lesten voer hi te Rome om recht ⁴ te learne. Ende daer wert hi in so groter eren verheven, dattenne de senatoors te Gallien sonden ende dat hi was gheset de overprince van al Borgoendien. Ende doe hi de stede van Antisiodoro nerenstelekere berechte dan dandere, so hadde hi tierst enen boom in midden de stede staende, daer van wondere ane ghehanghen waren hoofde van menegheranden dieren, die men met honden vinc. ⁵ Maer doene sinte Amator, de bisscop van dier stat, dicwile berespte van deser idelheit ende hem vermaende dat hi den boom af dade slaen, dat den kerstenen hier af negheen quaet occusuen en gheschiede, so en woude hijs negheens sens doen.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dats groisel' in margine.

2. [Vertaling] Maggioni: «Tria enim reperiuntur in semine germinante, scilicet calor naturalis, humor nurtimentalis et ratio seminalis» (689).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'van'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'recht' oorspronkelijk 'gherecht' waarin het prefix werd uitgeradeerd.

5. [Vertaling] Maggioni: «Cum igitur Altissiodorenses ciuitatem ceteris diligentius gubernaret, arborem quandam pinum in media ciuitate habebat ad cuius ramos pro admiratione uenationis ferarum capita suspendebat» (689).

Van sinte Germeine

Op enen tijt doe Germein van daer was, so dede de bisscop den boom af slaen ende verberrenden al. Doe dat Germein hoorde, so vergat hi sijns kerstendooms ende quam derweert ghewapent met enen hoope ridders, ende pijnde hem den bisscop te doodenne. Maer de bisscop, die met Gods vertoghinghen bekinde dat Germein hem na volghen soude in dbisscopdoem, hi vloec sijne gramscap ende voer te Augustudune weert. [220va] Daer na quam hi weder te Antisiodoren ende met behendicheiden so besloot hi Germeine inde kerke ende daer consacreerde hine ende seide hem dat hi na hem bisscop werden soude.¹ Ende het gheviel also. Want al lettelt daer na so starf hi salechleec, ende al tvolc hiesch Germeine te enen bisscop. Ende hi ghinc ende gaf sijn goet den armen ende maecte van sinen wive sijne suster. Ende xxx jaer lanc so affligerde hi sinen lichame, dat hi noit broot van taruwen, noch wijn, noch waermoes, noch oec sout omden smaec en at. Maer ii werf binnen den jare, dat was te Kersavonde ende te Paschen, so dranc hi wijn. Maer nochtan so verblusschede hi den smaec vanden wine metten borre. Als hi eten soude, so dede hi hem irst vore bringhen asschen ende gheersten broot daer na, ende alle daghe vaste hi ende at altoos savonds. Inden somer ende inden winter so en hadde hi negheen cleet ane meer dan sijn hare ende enen roc ende ene covele. Ende dese cleedere droech hi so langhe, dat si van groter outheit al versleten waren, en hadde gheweest oft hise iemanne ghegheven hadde. Sijn bedde was verchiert met asschen ende met haren ende met zacken. Negheen hootpolu en was onder sijn hoofd, maer hi droech [220vb] altoos an sinen hals der heileghen reliquien.² Ende nemmermeer en dede hi cleedere noch scoen ute, ende selden ontgordde hi hem. Al dat hi dede was boven smenschen macht. Want dusdaen was sijn leven, dat de miraculen sijns lichamen waren so groot, dat si niet te gheloevenne en waren. Want sine miraculen waren so groot, en hadde sine verdiente niet vore ghegaen, men hadde ghewaent dat bedrochghenne hadde gheweest.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Postmodum Altissiodorum reuersus germanum in ecclesia caute conclusit et ibidem eum tonsurans eum sibi successurum esse predixit» (690).

2. [Vertaling] Maggioni: «nullum puluinar caput ab humeris eius leuabat, sed semper gemens et sanctorum reliquias collo gerens» (690).

Van sinte Germeine

Op enen tijt doe hi gheherberghet was in een stat ende men na davontmael een tafele ghinc legghen ende spise ghereiden, so verwonderde hem, ende hi vraghede, wien si noch ghereidden. Ende doe si hem seiden dat sijt ghereidden dien goeden wiven, die tsnachts wandelen, so michte sinte Germein dies nachts te wakenne. Ende sich, daer sach hi ene menechte van duvelen inde ghelike van mannen ende van wiven comen ter tafelen. Ende hi beval hen dat si niet en wech en ghinghen. Ende hi ghinc ende wecte al de meisniden op ende vraghede hen oft si die personen kinden. Ende doe si alle seiden dat het hare ghebure ende gheburinnen waren, so sant hi telker huse, ende beval den duvelen dat si niegherincs en ghinghen. Ende siet, men vant alle de ghebueren op hare bedden. Ende doe beswoer hise, ende si [221ra] seiden dat si duvele waren, die de menschen also bespotten.

Te dien tide was sinte Lupus de bisscop van Trekasine. Ende doe de coninc Atilia sine poort beleit hadde, so stont sinte Lupus op de poorte ende riep ende vraghede ¹ wie dat ware, diese so beleide. Ende de coninc seide hem: «Ic ben Atilia, Gods gheessele!» Hier op andwoordde dese oetmoedeghe bisscop al suchtende ende seide: «Ende ic ben een wolf, ai mi, een verderevele mijnre scape, ende ic hebbe Gods gheessele te doene!» Ende hi dede te hant de poorten ontsluten. Maer dat heer wert al van Gode verblint ende si leden dore de stat ende en saghen noch en deerden niemenne.

Ende sinte Germein nam met hem sinte Lupe ende trac in Britandien, daer de ongheloveghe begonsten te risenne. Maer doe si waren inde zee ende een groot tempeest rees, ² so wert te hant met sinte Germeins bedinghen alte groten stilheit. Si worden eerlec vanden volke ontfaen, want de duvele hadden daer voorseit dat si daer comen souden. Ende sinte Germein verdreef de duvele ute den ghenen, diese beseten hadden. Ende doe si de ongheloveghe verwonnen hadden, so keerden si weder te lande.

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'ende uraghede ende riep. ende uraghede'

2. [Tekstkritiek] Hs. 'rees' ontbreekt. Vgl. hs. Stockholm: 'maer doe sij waren in die zee ende .i. groot tempeest rees' (fol. 172rb).

Van sinte Germeine

Ende doe sinte Germein in een stat siec lach, so wert al de strate ¹ daer hi lach, onsteken. ² Ende doemen hem bad dat hi hem van [221rb] daer liete draghen, dat hi den viere ontgaen mochte, so werp hi hem selven jeghen tfier ende tfier verberret al omtrent, maer en ghenaecte sijnre herberghen niet.

Doe hi weder te Britandien weert voer om de ongheloveghe te verjaghenne, so volgde hem een van sinen jongheren vasteleec na. Ende doe hi te Cormadre quam, so starf hi daer. Doe sinte Germein al daer weder quam, so dede hi sijns jonghers graf opdoen, ende hi riepen met sinen name ende vraghede hem wat hi dade, ende vraghede hem oec oft hi noch met hem dienen wilde. De doode sat doe op ende andwoordde hem ende seide dat het wel met hem ware ende dat hi nemmeer hier wederleven en woude. ³ Ende doe hem sinte Germein dat consenteerde, so leide hi weder thooft neder ende rustede in Gode.

Doe hi in Britandien predeckte, ende de coninc van Britandien hem ende sinen ghesellen negheene herberghe leenen en wilde, so sach sconincs herde Subulcus, die comen was vanden vee ende sine provantse ghehaelt hadde ute sconincs palaise ende weder ten vee weert ghinc, ⁴ dat sinte Germein ende sine ghesellen groten hongher ende coude hadden. Ende hi ontfinse vriendeleec in sijn huus ende hi dede hem een calf, dat hi thuus hadde, ghereiden. ⁵ Na dat si gheten hadden, so [221va] dede sinte Germein alle de beenre vanden calve vergaderen opt vel, ende doe hi ghebeedt hadde, so stont tcalf op al gheheel. Zanderdaghes so ghinc sinte Germein den coninc haestelec te ghemoete, ende hi vraghede hem stouteleec waer bi dat hi hem

---

1. Graesse: totus ille vicus; Benz: das ganze Dorf.

2. [Vertaling] Maggioni: «contigit ut totus ille vicus repentino incendio conflagraret» (691).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'wilde'.

4. [Vertaling] Maggioni: «subulcus regis regressus a pasuis acceptam prebendam in palatio ad tugurium proprium referens» (692). Het Latijnse woord 'subulcus' betekent 'zwijnenhoeder'.

5. [Vertaling] Maggioni: «et unicum vitulum quem habebat hospitibus occidi mandauit» (692).

Van sinte Germeine

herberghe ontseide. Doe wert de coninc sere bescaemt ende en mochte ¹ hem niet gheandwoorden. Doe seide hem Germein: «Ganc ute ende late dijn rike enen beteren!» Ende biden ghebode ons Heren so dede Germein Subulcum met sinen wive comen ende hi maecten coninc, dies al de liede verwonderden. Ende van dier tijt hebben alle de coninghe van Britandien gheweest van Subulcus gheslechte.

Doe die van Saxoenen jeghen die van Britandien orlogheden, ende si saghen dat si lettel waren, so trocken si an sinte Germeine ende sijn gheselschap, die dore haer lant leden. Ende bi haerre predicacien so daden si hen alle doopen. Ende opden Paesdach daden si hare wapenne af ende micten te vechtenne sterckeleecc metter hitten van gheloeve. Doe dat haer viande ghehoorden, ² so quamen si stouteleecc jeghen dese bloote liede. Maer sinte Germein, die daer heimeleecc was, hi hiet hen, als hi “Alleluja” roepen soude, dat si hem alle met enen roepe andwoordden souden. Ende doe dit ghedaen was, so worden hare viande so sere vervaert [221vb] dat si hare wapenne wech worpen, want hen dochte dat berghe ende hemel op hen viel, ende si vloen.

Op enen tijt doe hi dore Augustudune voer ende hi comen was te Cassiaens grave, so vraghede hi hem hoe dat met hem ware. Ende Cassianus andwoordde hem te hant uten grave, daer sijt alle hoorden aldus: «Ic ben in ene suete ruste, ende ic verbeide ons Verloosters toecomen.» ³ Ende Germein seide: «Ruste langhen tijt in Cristo ende bidde nerensteleecc over ons, dat wi behouden moghen de blijsscap vander salegher verrisenessen.»

Doe Germein te Ravennen quam, so was hi van Placiden, der coninghinnen, ⁴ ende van Valeriano, haren sone, ⁵ eerlec ontfaen. Ende

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hiervoor ‘conste’ door onderstreping herroepen.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ghe’ in ‘ghehoorden’ superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘toe’ in ‘toecomen’ superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘coninghinnghe’ waarin de tweede ‘gh’-combinatie is geschrapt.

5. [Vertaling] Maggioni: «et filio suo Valentiniano» (693).

Van sinte Germeine

zavonts ¹ sant hem de coninghinne ² een selverne scotele vol vander bester, leckerster spisen die men hadde. Ende hi ontfinse, maer de spise gaf hi sinen gheselscape. Maer de scotele hilt hi, omden armen te ghevenne. Maer over die scotele so sant hi der coninghinnen een hulten scotele vol gheerstens broots. Ende si ontfinse herde gherne, ende si dede daer na die scotele met selvere overdecken.

Op enen tijt doe dese coninghinne ³ sinte Germeine ter weerscap ghenoodt hadde, so dede hijt gherne. Ende hi voer van sijre herberghen toten palaise op enen ezel, om dat hi van crancheiden niet gaen en mochte. ⁴ Ende doe hi at, so starf sinte Germeins [222ra] ezel. Doe dat de coninghinne hoorde, so dede si hem gheven alte sconen peert. Ende doe hijt sach, so seide hi: «Men bringhe mi minen ezel! Want die mi hier brachte, hi sal mi weder wech draghen!» Ende Germein ghinc toten dooden ezel ende seide: «Stant op, ezel, keren wi weder ter herberghen weert!» Ende te hant stont hi op ende verscudde hem selven. Ende als oft hem niet ghedeert en hadde, so droech hi Germeine weder ter herberghen. Maer eer hi ute Ravennen voer, so seide hi, dat hi niet langhe leven en soude. Na allettel tijts quam hem de rede, ende op den VII ^{sten} dach so starf hi. Ende men voerde sinen lichame te Gallien weert, also hi der coninghinnen ⁵ ghebeden hadde. Hi starf int jaer ons Heren CCCCXX. ⁶

Om dat sinte Germein sinte Eusebio, den bisscop van Vercellay, hadde beloofd dat hi sine kerke, die hi ghesticht hadde, wihen soude als hi weder soude keeren, doe sinte Eusebius verstont, dat sinte Germein doot was, so dede hi tortijtsen ontsteken om dat hi selve sine kerke wihen soude. Maer so hier meer dede ontsteken, so er meer

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Hora uero cene» (693).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘coninghinnghe’ waarin de laatste ‘gh’-combinatie is geschrapt.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ne’ in ‘coninghinne’ superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Quadam autem uice dum predicta regina eum ad conuiuium inuitasset, ille benigne annuens ab hospitio suo usque ad palatium eo quad iuiuniis et laboribus esset confectus asino deferente portatus est» (693).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. ‘coninghinghen’ met boven de laatste syllabe een verwijsteken dat correspondeert met de correctie ‘nen’ in de marge.

6. [Vertaling] Maggioni: «Obiit circa annos domini CCCXXX» (694).

Van sinte Germeine

ghebluscht wert. Doe dat Eusebius sach, so verstont hi dat men de wihinghe op enen anderen tijt doen soude, oft datse een ander bisscop doen soude. Ende doe sinte Germeins lichame te Vercellay bracht was, so droechmenne te hant inde kerke, ende stappans worden alle de tortisen van Gode ontsteken. Doe ghedachte sinte [222rb] Eusebius dat hem sinte Germein beloofte hadde. Ende hi bekinde dat hi hem doot voldae hadde, dat hi hem levende beloofde te doene. Dit en salmen niet verstaen dat dit ghesciedde in des groots Eusebius tide, die bisscop van Vercellay was, want hi starf onder Valente, den keiser. Ende van dies mans doot tote Germeins doot waren meer dan L jaer. Maer daer was een ander Eusebius, daert onder ghesciedde.

Van sinte Eusebio

Wat den name bediet [103]

Eusebius es gheseit van 'eu', dats 'goet' ende 'sebe', dats 'heilech'. Oft hi es gheseit 'wel sprekende' oft 'stacie'. Oft Eusebius luudt 'goede oeffeninghe'. Want hi hadde goetheit in sijnre heilecheit, ende goede sprake om tgheloeve te bescermenne, ende stacioen in volstaen sijnre martilien, goede oeffeninghe inde weerdecheit Gods.

Van sinte Eusebio

Eusebius, die altoos maghet bleef, doe hi noch cathecuminus ¹ was, so wert hi ghedoopt ende ghenaeft van Eusebio den paus. Ende in sinen doopsele sach men hemelsche hande diene uter vonten hieven.

Een vrouwe die ghevaen was om [222va] sine schoonheit, doe si te ² sinen bedde gaen wilde, so en mochte si daer niet comen om der inghele wille diet wachten. Ende doet dach worden was, so viel si hieromme vore sine voete ende bad hem verghefnesse.

Doe hi pape worden was, so was hi so heilech, dat men sach gheesteleec verholenheit inder messen tusschen sine hande. ³ Hier na, doe dongheloevecheit vanden Arrianen al Italien besmette om dat Constantijn de keiser een bescuddere was dier ongheloevecheit, so consacreerde Juliaen de paus Eusebium bisscop te Vercellay, want die stat hadde doe de heerscapien van II poorten in Italien. ⁴ Doe dat dongheloveghe hoorden, so daden si alle de doren ⁵ vander kerken

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Glosse: 'Cathecuminus es .i. kint alst uore de kerke belesen es eerment doopt. Ende wilē plāghen si dit langhe tontfane uore haer doopsel, maer om de urese uander doot so beleestmense ende doopt te gadere.' Zie ook de glosse bij hetzelfde woord in de legende van sint Silvester op fol. 35ra.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. 'ten'

3. [Vertaling] Maggioni: «Ordinatus presbiter tanta sanctitate emicuit ut in missarum sollempniis inter manus eius ministerium angelicum appareret» (695) – de Middelnederlandse vertaler volgt hier de alternatieve redactie *a* die *misterium* leest in plaats van *ministerium*.

4. [Vertaling] Maggioni: «Iulius papa Eusebium in Vercellensem episcopum consecrauit, que tunc obtinebat inter alias urbes Ytalie principatum» (695).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Voor 'doren' 'poorten' onderstreept bij wijze van expungering.

Van sinte Eusebio

sluten. Ende doe Eusebius in de stat comen was, so cnielde hi vore de dore vander meester Kerken onser Vrouwen ende met sijnre bedinghen so ghinghen alle de doren op. Hi verdreef Maxencium, den bisscop van Melane, ¹ ute sinen bisscopdoeme omdat hi ongheloevech was, ende over hem ordineerde hi enen gheloeveghen man, Dionyse. Ende aldus suverde Eusebius al de heileghe ² Kerke van West, ende Anastasius de Kerke van Oest van alre ongheloevecheit. Want Arrius was een pape van Alexandrien, ende hi seide dat Cristus allene mensche was. Ende seide dat [222vb] Hi was dies Hi niet en was, ende dat Hi om ons ghemaect was, om dat ons God bi Hem als bi enen instrumente sceppen soude. ³ Ende de Grote Constantijn dede hieromme de consilie van Nicene ende daer wert sine ongheloevecheit verdoemt. Maer Arrius starf daer na alte cativeghen doot, want al sijn darre ende al dat hi binnen hadde, scoot hem ten fundamente ute. Maer Constantijn, die Constantijns sone was, hi was met deser ongheloevecheit besmet. Ende dese Constantijn wert sere verstoort jeghen Eusebium ende vergaderde consilie van vele bisscopen ende deder comen Dionyse. Ende hi sant vele letteren ende epistolen te Eusebium. Ende om dat hi wiste dat de quaetheit inder menechten soude boven bliven, so en wilde hi daer niet comen. Ende daeromme ordineerde de keiser datmen de consilie houden soude te Melanen, om dat het bi Eusebium was. ⁴ Ende doe hi sach dat Eusebius daer niet en was, so hiet hi den Arrianen haer gheloeve bescriven ende hietter Dionysium, den bisscop van Melanen, ende XXIX bisscoppe haer consent op ⁵ scriven. Doe dit Eusebius hoorde, so voer hi ute sijnre stat om te Melanen weert te varenne, ende hi voorseide dat hi daer vele liden soude. Ende doe hi teenre rivieren comen was om te Melanen weert [223ra] te vaerne, een scep dat verre over die riviere stont, quam

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Auxentium Mediolanensem episcopum» (695).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'heileghe' met verwijsteken in margine.

3. [Vertaling] Maggioni: «Arius namque presbiter Alexandrinus fuit qui Christum puram creaturam esse dicebat asserens quod erat quando non erat et quod propter nos factus est ut nos per eum tanquam per instrumentum deus crearet» (696).

4. [Vertaling] Maggioni: «in Mediolanensi urbe que prope erat consilium celebrari» (696).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: «toe».

Van sinte Eusebio

te hem doe hijt beval, ende voerdenne over sonder iemans helpe met sinen gheselscape. Doe quam hem de voorseide Dionijs te ghemoete, ende hi viel hem te voeten ende bad ghenade. Ende doe de keiser Eusebium noch met dreighenne, noch met ghichten en mochte te sinen wille bringhen, so seide hi vore hen allen: «Ghi segt dat de sone mindere es dan de vader. Waer bi hebdi dan boven mi ghetrocken minen sone ende minen jonghere? Want de discipel en es niet boven den meester, noch de sone boven den vader.» Ende om dese woorde worden si so beruert, dat si hem gaven den tzartere dien si ghescreven hadden, ende daer Dionijs oec onder ghescreven hadde. Ende hi seide: «Negheens sens en salic onder minen sone scriven daer ic boven ben in machte. ¹ Maer laet ons desen zartere verberren, ende scriven wi enen anderen daer ic oec onder scriven mach oft ghi wilt.» Ende aldus weert die zartere verborren ² met Gods voorsienecheit, daer Dionijs ende XXIX bisscoppe ane hadden ghescreven. Ende echter so screven de Arriane enen anderen tzaerter ende si gavenne Eusebio ende den anderen bisscopen dat sier oec an scriven souden. Maer si en wilden op dien [223rb] tzarter niet consenteren om datse Eusebius verstout hadde. Maer si waren herde blide dat si den anderen tzarter ³ verborren saghen. Doe wert Constantijn gram ende leverde Eusebio ten wille vanden Arrianen. Ende si namen te hant uter middelt vanden anderen bisscoppen ende sloeghenne sere ende sleiptenne van boven den palaise al de trappen neder tote op deerde ende weder vander eerden tote boven. Als aldus sijn hoeft ghewondt wert ende sijn ansichte belopen was met bloede, ende hi hem noch niet en wilde consenteren, so bonden si hem sine hande op sinen rugghe ende daden hem een zeel omden hals ende sleiptenne daer mede. Maer hi dancte Gode ende seide dat hi ghereet ware ⁴ te stervene om dat heileghe gheloeve te bescermene oft te bescuddenne. Doe ghebood

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Nequaquam post filium scribam cui auctoritate presum» (697).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'daer' door onderstreping herroepen.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De eerste letter van 'tzarter' superscript en herhaald in margine.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'was'.

Van sinte Eusebio

Constantijn de keiser datmen ¹ sinden soude in allinden Liberium den paus ende alle dandere bisscoppe die verstout waren met Eusebius exemple. Maer de Arriane leidden Eusebium te Scitopolim, een poort inder Palestine lant, ende slotenne daer in een alte nauwe stat, die corter ende nauwer was dan hi lanc was, so dat hi sijn been niet strecken en mochte noch over dander side hem herkeeren. Maer hi moeste sitten, buc[223va]kende metten hoofde, ende en mochte maer sijn scouderen ende sinen elleboghen ruren. Ende doe Constantijn doot was, doe volgde hem Juliaen na. Ende om dat hi alden volke ghenoeghen wilde, so beval hi dat men al de bisscoppe die in allinden waren, soude weder doen comen ende dat men hare kerken hermaken soude ende dat elc in vreden sijn soude onder wat wette dat hi wilde. Ende dus quam Eusebius ende voer te Athanasium ende seide hem wat hi gheleden hadde. Maer doe Juliaen doot was ende Jovinaen regneerde, doe dArriane verbluscht waren, so keerde Eusebius weder te Vercellay, ende tfolc ontfinckenne met groter blijsscap. Maer doe Valent regneerde, so groeiden dArriane weder, ende si quamen in Eusebius huus ende sleiptenne ute sinen huse over deerde ende steendenne. Ende aldus voer hi salechleec te Gode weert, ende hi es begraven inde kerke die hi stichte. Men seit oec dat Eusebius Gode verbad dat in sine stat negheen Arriaen leven en mach. Also men in coroniken leest, so leefde hi LXXXVIII jaer. Hi was int jaer ons Heren CCCL ghepassijt.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter enclitisch 'ne' onderstreept bij wijze van expungering.

Vanden Sevennen Machabeeusen

Vanden Sevennen Machabeeusen [104]

De Machabeeuse martelaers waren VII ghebruedere, ende si hadden ene weerdeghe moeder, ende haer vader [223vb] hiet Eleazar, een pape. Ende ¹ om dat dese overmids de weerdecheit der wet negheen verken vleesch eten en wilden, so leden si alte onghehoorden pine, also in den *Anderen boecke vanden Machabeeusen* bescreven es. Ende men sal weten dat de Kerke van Oest viert der santen feesten van beiden den *Testamenten*. Maer de Kerke van West en houdt niet vanden santen vanden ² *Ouden testamente* om dat si ter hellen voeren, ute ghedaen den onnoselen kinderen, die om Cristum ghedoodt waren, want in elc van dien kinderen was Cristus ghedoodt, ende vanden VII Machabeeusen. Maer hiertoe sijn IIII redenen, waeromme de Kerke van desen ³ feeste houdt, al waest dat si ter hellen voeren.

Dierste es om de voorbarecheit der martelaren, want si waren ghedoodt met onghehoorden martilien boven alle de sante vanden *Ouden testamente*, ende daer bi hebben si voordeel datmen met rechte haer passie vieren moet. Dit seit *Historia scolastica*.

Dander es om therdincken vander mysterien, dats der gheestelekere verstennessen. Want tghetal van VII es tghemeene. ⁴ Daeromme werden in desen marteleers alle de vaders vanden *Ouden testamente* verstaen die weerdech sijn van vierne, al en houdter de Kerke negheen feeste af om dat si ter hellen voeren, ende oec om de menechte vanden santen die int *Nuwe testament* sijn comen. [224ra] In desen sevennen so gheeft de Kerke hen allen weerdecheit, want also voorseit es, bi VII wert alle ⁵ ghetal beteeckent. ⁶

Ten derden om de exemple van lidenne. Want men setse in een exempel vore de goede, om dat si bi deser exempel selen werden

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Ende' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'santen vanden' rechts en links in margine.

3. [Vertaling] Maggioni: «de istis Machabeis» (699).

4. [Vertaling] Maggioni: «septenarius enim numerus est numerus uniuersitatis» (699).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'alderhande'.

6. [Vertaling] Maggioni: «quia per septem, ut dictum est, uniuersitas designatur» (699-700).

Vanden Sevennen Machabeeusen

verstout ter minnen vanden gheloeve, ende om te ghedoghenne vore de wet der ewangelien also die streden vromeleec om Moyses wet.

Dat vierde es om de sake vanden tormenten. Want si ghedogheden dese tormenten om hare wet met te bescermenne, also de kerstenen werden ghepassijt om te bescuddenne de wet vander ewangelien. Meester Jan Beleth seit dese III echterste redenen inde *Summe vanden dienste*.

Sinte Peters banden

Sinte Peters banden [105]

De feeste van sinte Peters banden was gheset om IIII saken. Dat was in therdincken sinte Peters verloostenessen ende Allexanders verloostinghe ende om der heidenne costume af te legghenne ende om te bejaghenne verloostinghe vanden gheesteleken banden.

Dierste sake was int herdincken sinte Peters verloostinghe. Want also men in *Historia scolastica* leest, Herodes Agrippa ghinc te Rome ende Gaius Tiberius, skeisers neve, haddenne alte lief. Op enen dach doe Herodes met Gaio voer op enen waghén, so hief hi sine hande opweert te hemele ende seide: «Ende ochtic des outs mans doot saghe ende di here van alder werelt!» Maer [224rb] dit hoorde de waghénman ende te hant seide hijt Tiberio. Hieromme wert de keiser Tiberius gram ende hi sloot Herodem in enen kerkere. Ende op enen tijt, doe daer Herodes sat ende leende an enen boom, opden welken een vipre sat, ¹ so was daer een vanden ghevanghenen die gheleert was in gokelrien, ende hi seide hem: ² «En ontsich di niet, want du sels saen werden verloost ende also sere verheven dat di dine vriende beniden selen. Ende in deser heerscapien selstu sterven. Want also saen als du dusdaen dier boven di sien sels, so en selstu boven v daghe niet leven.»

Na enen tijt so starf Tiberius, ende Gaius wert keiser ende hi verlooste Herodem uter vanghenessen ende verhieffenne grotelec ende santtenne coninc in Judea. Doe hi daer comen was, so ontdede hi sine hant om dat hi eneghe vander Kerken quellen soude. ³ Ende vore den Paeschen ⁴ so dede hi Jacobbe, Jans brueder, onthoofden. Ende om dat hi sach dat dit den Joden wel ghenoeghede, so vinc hi Petere binnen den paeschdaghen ⁵ ende slotenne in enen kerkere, om dat

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘sat’ in margine.

2. [Vertaling] Maggioni: «Vbi dum quadam die iuxta arborem innixus esset cuius frondibus insidebat bubo, unus de concaptiuis peritus in auguriis dixit ei» (701) – ook hs. Stockholm (174vb) leest ‘uipre’.

3. [Vertaling] Maggioni: «Cumque uenisset misit manus ut affligeret quosdam de ecclesia» (702). Het Latijnse ‘manus’ kan behalve ‘hand’ ook ‘legerbende, troep’ betekenen.

4. [Vertaling] Maggioni: «anti dies azimorum» (702).

5. [Vertaling] Maggioni: «in diebus azimorum» (702)

Sinte Peters banden

hine naden Paesschen ¹ den volke leveren wilde. Maer dinghel ons Heren quam te hem tsnachts inden kerkere ende verloostenne wonderlec vanden banden ende hietten vrilec wech gaen om te predekenne. Maer sconincs sonde en mochte negheen verste ghecrighen vander wraken. Want zan[224va]derdaghes so dede hi Peters wachters te hem comen, om dat hise swaerleec tormenten soude om dat hen Peter ontgaen was. Maer hem wert belet dat hi dit niet en dede, dat Peters verloostenesse den anderen niet noosen en soude. Want hi voer haestelec te Cesarien ende ² daer wert ³ hi vanden inghel ghesleghen ende starf.

Josephus seit, ⁴ doe Herodes te Cesarien comen was, ende vore hem comen waren alde manne vanden lande, so quam hi voort ter vergaderinghen als de dach begonste, ghecleedt met enen sconen cleede, ghewracht wonderleec van goude ende van selvere. Ende doe dit cleet ontfinc de raeien vander sonnen, so dochte den ghenen diet saghen, dat de claeheit vanden blickenden goude ende selvere gaf dobbel claeheit, so dat hen dochte dat hi was vreseleec tanscouwenne van ansiene. Ende om dit so verhief hi hem selven in sijn herte boven dat menscheleker naturen toe behoort. Ende te hant so riep tvolc op hem met smeeckenden woorden ende seiden: «Tote nu hebben wi di ontsien als enen mensche. Maer van nu voort so kinnen wi dattu boven menscheleke nature bes.» Ende doe hem dese smeeckinghe wel ghenoeghede, ende hi niet en veronweerdde die godleke ere diemen hem dede, so sach [224vb] hi op de coorde boven sijn hoot sitten den bode der doot, dat was den vipre, daer hi bi sach dat hi sterven moeste. ⁵ Ende doe hine sach, so seide hi toten volke: «Ai mi, ic, u god, sterve.» Want hi wiste wel na dien dat hem de gokelere gheseit hadde, dat hi binnen v daghen sterven soude. Ende te hant wert hi ghesleghen, ende die v daghe dore so doorcnagheden de worme sijn darne, ende hi starf. Dit seit Josephus. Hieromme, in therdincken der

---

1. [Vertaling] Maggioni: «post pascha» (702).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ende’ met verwijsteken in margine.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘wert’ superscript

4. [Vertaling] Maggioni: «Etenim, sicut refert Iosephus in XIX antiquitatum libro» (702).

5. [Vertaling] Maggioni: «respiens uidit insidentem super funiculum capiti suo angelum, id est bubonem, mortis eius proxime nuntium» (702).

Sinte Peters banden

wonderleker verloostenessen sinte Peters ende van so groter wraken inden tiran die daer so saen na volgde, so viert de heileghe Kerke de feeste van sinte Peters banden. Ende daer bi leestmen depistole inde messe, daer van deser verloostinghen in steet. Ende hier bi scijnt dat dese feeste heten soude ‘Sinte Peters vanden banden.»¹

Dander sake waer omme si gheset was, es dit, dat Allexander² de paus die de seste was na sinte Petere, ende Hermes, de provoost van Rome, dien Allexander ten gheloeve brachte, dat si ghehouden waren in ghevanghenesse in meneghe stat van Quirino, den prince. Ende Quirinus seide tote Hermen, den provoost: «Mi verwondert dattu, die een vroet man sijs, laets de ere vander proofstien, ende dattu een [225ra] ander leven versiers.» Hermes seide hem: «Vore desen tijt so³ bespottic al dit ende ic waende dat nemmermeer leven en ware dan dit.» Quirinus andwoordde: «Proef mi dan dattu wets dat een ander leven es dan dit, ende du sels mi hebben te dinen gheloeve.» Hermes seide hem: «Sinte Allexander, dien du ghevaen houdt, hi sal dit di bad leren.» Doe vliec Quirinus Allexandere ende seide: «Ic seide di dattu mi dit souds prueven, ende nu sintstu mi te Allexandere, dien ic ghevanghen houde om sijn quaetheit. Maer nochtan so salic op di ende op Allexandere de bande dobbeleren ende canic u met hem oft hem met u vinden, so salic sinen woorden ende den dinen gheloeven.» Hi dede dat hi seide, ende seide dit te hant Allexandere. Ende doe Allexander beedde, so quam dinghel tote hem ende leiddenne tote Hermen inden kerkere. Ende doese Quirinus te gadere vant, so verwonderde hem sere. Ende doe Hermes Quirino seide hoe dat Allexander sinen sone verwecte vander doot, so seide Quirinus tote Allexandere: «Ic hebbe ene sere siecke dochter die Balbina heet. Ic belove dat ic dijn gheloeve ontfaen sal, op dattu mijn dochter ghenesen moghes.» Allexander seide hem: «Ganc haesteleec ende bringse te minen kerkere.» Quirinus seide hem: «Du best hier, ende hoe soudic di in dinen ker[225rb]kere moghen vinden?» Allexander seide hem: «Ganc haestelec, want die mi hier brachte, hi sal mi daer

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Petri a uinculis» (703).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De tweede ‘l’ in ‘Allexander’ superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘so’ superscript.

Sinte Peters banden

saen weder gheleidt hebben.» Dus ghinc Quirinus ende leidde sijnre dochter te Allexanders kerkere, ende hi vanttenne daer ende hi viel hem te voeten. Doe begonste sijn dochter devoteleec Allexanders bande te cussenne om dat si ghenesen soude. Ende Allexander seide hare: «Dochter, en cusse mine ketenen niet, maer suect nerensteleec sinte Peters ringhe ende cusse die devoteleec, so selstu dine ghesonde ontfaen.» Quirinus dede nerensteleec soecken inden kerkere daer sinte Peter in lach, sine ringhe, ende doe si vonden waren, so gaf hise sijnre dochter te cussenne. Ende te hant doe si sinte Peters bande ghecust hadde, so was si ghenesen. Doe bad ¹ Quirinus ghenade ende dede Allexandere uten kerkere comen, ende hi ende al sijn ghesinde ende vele andere worden van hem ghedoopt. Doe settede Allexander dese feeste te vierne opden irsten dach van oegste, ende stichte in sinte Peters ere een kerke, daer hi sine bande leide, ende hietse 'Ten Banden'. In desen daghe so es te dier kerken grote vergaderinghe vanden volke, ende tvolc cust daer de bande.

De derde sake daer dese feeste om gheset es, was dit, also Be[225va]da seit. De keiser Octaviaen ende Anthoninus ² si waren so met maechsape te gadere ghevoeghet, dat si tkeiserike onder hen beiden deilden van alder werelt, ³ so dat Octaviaen in Westlant Italam, Galliam ende Hispanien behilt, ende Anthoninus in Oestlant Asien, ende Pontum ende Affrike. Maer Anthoninus, die lodderachtech ⁴ ende oncusch was, doe hi Octaviaens suster ghenomen hadde te wive, so verstac hise ende hi nam te wive Cleopatram, de coninghinne van Egypten. Hieromme wert Octaviaen gram ende voer met ghewapender hant jeghen Anthonine in Asien ende hi verwannen altemale. Doe vloe Anthoninus ⁵ ende Cleopatra, ende van rouwen doodden si hen selven. Octaviaen destrueerde Egypten ende makese een provincie onder Rome. Van daer voer hi te Allexandrien, ende hi rovet van allen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'si' geschrapt.

2. [Vertaling] Bij Jacobus staat overal 'Antonius' i.p.v. 'Anthoninus'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'van alder werelt' met verwijsteken in margine.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De laatste letter in 'lodderachtech' superscript.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De derde 'n' in 'Anthoninus' superscript.

Sinte Peters banden

rijcheiden ende voeret te Rome. Ende daer met so meerrende hi de ghemeene dinc so sere, dat men om enen penninc cochte, datmen IIII plach te copenne. ¹ Ende om dat de stride vanden poorters de stat sere hadden ghecranct, so hermaecte hise so wel dat hi seide: «Ic vantse van quareelen ende ic laetse van marberstenen.» Ende om dat hi dus groteleec de ghemeenne saken meerrende, so was hi dierste vanden keisers die men 'Augustus' hiet. Ende na hem worden si alle 'Augusti' gheheeten die keisers na hem worden, also si van Julio den Keiser, die sijn oem was, alle [225vb] dandere 'Keisere' hieten. Ende na desen Augusto so hiet tvolc oegstmaent 'augustum', die te voren 'sextilis' plach te heettenne, om dat si de seste maent was na meerte. In een herdincken dier victorien die Octaviaen hadde opden irsten dach van oegste, so maecten de Romeine desen dach feesteleec ende hildenne also tote Theodosijs skeisers tiden, die regneerde int jaer ons Heren CCCCXXVI.

Eudosie, Theodosijs dochter, Valenciaens wijf, voer van devocien te Jherosolima, ² ende een Jode brachte hare daer te eenre groter ghichten II ketenen daer sinte Peter mede ghespannen was onder Herodesse. Doe si weder te Rome comen was ende si sach dat tvolc van Rome feeste hadde opden irsten dach van oegste in Augustus skeisers ere, so deerde hare datmen so grote ere dede enen verdoemden man, ende si peisde oec dat mense niet lichte en soude moghen bringhen van dier ghewoenten. Al peisende so micte si dat men de ghewoente houden soude, maer dat mense doen soude in sinte Peters ere ende dat alt volc dien dach heeten soude ³ 'Te sinte Peters banden'. Hier af hadde si raet met sinte Pelagium den paus. Ende met vriendeleecheden brachten si tvolc daer toe dat men vergheten soude therdincken des princen vanden heidenen, ende dat men vieren soude therdincken des princen vanden apostolen. Doe dit alden volke ghenoechde, so brachte [226ra] de coninghinne voort de ketenen die si van Jherosolima bracht hadde, ende tonese den volke. Ende de paus

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ut pro uno denario daretur quod prius quatuor uendebatur» (705).

2. [Vertaling] Maggioni: «Iherosolimam ex uoto perrexit» (705).

3. [Tekstkritiek] Hs. 'houde'.

Sinte Peters banden

brachte dandere voort, daer sinte Peter met ghespannen was onder Nerone. Ende doe men dese ketenen deen an dander leide, so vergaderden si ende worden een bi miraculen, als oft si altoos een hadden gheweest. Ende daer omme so ordineerde de paus ende de coninghinne te hant dat de liede doen souden die ere den prince vanden apostolen, sinte Petere, die si te voren ghedaen hadden enen verdoemden prince. Dus leide de paus die ketenen in Sinte Peters Kerke die men heet 'Ten Banden', ende gavenre grote gichten ende goet toe ende privilegien. Ende hi ordineerde dat men allessens die dach vieren soude. Dit seit Beda.¹

Hoe groot de cracht van deser ketenen es, wert gheoppenbaert int jaer ons Heren DCCCCXLIIII.² De duvel begreep ende besat so wreedeleec enen grave die skeisers Otten neve was, dat hi hem selven metten tanden scoorde. Doe beval de keiser datmenne voeren soude tote Janne den paus om datmen hem sinte Peters ketenne om den hals doen soude. Maer doemen den verwoedden een andere ketene opden hals leide ende hem daer af negheene boete en quam om datter negheene cracht in en was, so brachte men ten lesten voort sinte Peters ketenne ende men leidse den verwoedden op den hals. Maer³ de duvel en mochte niet ghedraghen dlast van de[226rb]ser cracht, maer vore hen allen so voer hi ute al roepende. Doe begreepse Theodoricus, de bisscop van Meten,⁴ ende hi seide dat hise negheensens en soude laten gaen, en ware dat men de hant afsloeghe. Ende doe hieromme tusschen den bisscop ende den paus ende de clercke een groot ghescil wert, ten lesten so brachte de keiser den strijt te peise, ende hi impetreerde an den paus enen rinc te dies bisscops behoef.

Miletus seit inden coroniken, ende men vindt oec in *dYstorie tripartite*, dat in desen daghe te Epire een groot draec oppenbaerde. Ende Donatus de bisscop, die sonderlinghe heilech was, hi spau hem inden mont ende dooddenne also, maer te voren hadde hi een cruce

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Hec Beda, idem dicit Sigebertus» (706).

2. [Vertaling] Maggioni: «anno domini DCCCCXLIV» (706).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ende'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Tunc Theodoricus Metensis episcopus ipsam catenam arripuit» (706).

Sinte Peters banden

ghemaect met sinen vinghere vore sijn hoofd, ende hi toonde hem dien selven rinc. Ende die draec was so groot, datten cume VII paer ossen consten ghetrecken ter stat daermenne verberren soude, om dat sijn stanc de locht niet argheren en soude. Noch seit hi daer oec, alsomen in *Tripartiten* vindt, dat in Creten de duvel oppenbaerde in Moyses ghelikenesse, ende hi vergaderde van allen siden de Joden ende leiddese op den tsop van enen grooten hoghen berghe neven de see. Ende hi belovede hen dat hi vore gaen soude ende leidense droechs voets in dlant der beloften, maer aldus so dede hier onvertalleec vele verdrincken. Ende men waent dat [226va] dit de duvel dede om te wrekenne jeghen de Joden dat de Jode sinte Peters ketenen der coninghinnen gaf, ende dat daer mede belet wert Octaviaens feeste. Maer vele Joden die ontgginghen, si worden ghedoopt. Want om dat die berch af heldende was, ende dierste vanden Joden hen selven op keerden, so viel de berch, ende som worden si ghescoort inde scerpe steene, ende oec verdroncken si inde zee.¹ Ende doe dandere Joden dat selve doen wilden ende si niet en wisten wat den irsten ghesciet was, so seiden hen de vesschers die daer leden, hoe dandere verdorven waren. Ende aldus worden si bekeert.

De vierde sake van deser feesten machmen setten, want onse Here verlooste bi miraculen sinte Petere vanden banden ende gaf hem macht te bindenne ende tontbindenne. Maer wi sijn ghebonden metten banden der sonden, ende wi hebben noot gheabsolveert te sine van onsen sonden. Ende daeromme so doen wi hem ere in dese feeste van sinen banden, om dat hi ons sal ontbinden vanden banden onser sonden, also hi verdiende dattenne onse Here verlooste van sinen banden ende hem macht gaf te bindenne ende tontbindenne. Dat om dese leste sake dese feeste gheordineert was, dat mach elc wel merken, op dat hi siet datmen inder epistolen herdinct van sinte Peters ver[226vb]loostenessen, ende dat dewangelie es vander macht die hem God gaf te bindenne ende tontbindenne, ende dat de oracie van heden bid an sinte Peter, dat hi ons ontbinde van onsen sonden. Hoe sinte Peter biden slotelen die hem God gaf, somtijt ontbindt die te

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cum enim mons ipse declivis incumberet et illi sese euoluerent, priores tam acutis rupibus lacerati quam in mare prefocati mortui sunt» (707).

Sinte Peters banden

verdoemenne waren oft die verdoemt werden soudent, dat vindtmen in ene miracule die bescreven es int *Boec van onser Vrouwen miraculen*.

Te Coelne in Sinte Peters Cloostere so was een monec sere licht in seden ende lodderleec ende oncuusch. Dese starf haesteleec, ende de duvele wroeghedenne, ende alle manieren van sonden riepen si jeghen hem. Deen seide: «Ic ben dijn ghiercheit, daer du altoos mede begheerende waers jeghen Gods ghebode.» Een ander riep: «Ic ben didel glorie, daer du di selven met voor de liede hoverdeleec verhiefs.» Ende een ander seide: «Ic ben de loghenne daer du mede loghes.» Ende dandere seiden elc tsijns. Ende eneghe goede werke die hi ghedaen hadde, ontsculdechdenne ende seiden: «Ic ben de ghehoorsaemheit, die du altoos dinen oversten daeds.» «Ic ben de sanc vander psalmodien dien du dicwile Gode soncs.» Maer sinte Peter, dies monec dat hi was, hi ghinc tote Gode om over hem te biddenne. Ende de Here andwoordde hem: «En voorseide de prophete [227ra] niet bi minen gheeste: “Here, wie sal woenen in dine woeninghe oft wie sal rusten in dinen heileghen berghe?» «Die in gaet sonder smette.”¹ Hoe sal dese dan moghen werden behouden, die niet en es ghegaen sonder smette, noch die negheen gherechtcheit en heeft ghedaen?» Ende doe sinte Peter metter moeder Gods over hem bad, so gaf dese sentencie God, dat de ziele ten lichame wederkeren soude ende daer penitencie doen. Doe vervaerde sinte Peter den duvel metten slotele die hi inde hant hilt ende verjaghedenne. Ende hi leverde de ziele in eens mans hant, die oec inden cloester monec gheweest hadde, ende hi beval hem dat hise weder ten lichame voeren soude. Ende hi bad hem dat hi alle daghe over hem lesen soude den psalm *Miserere mei, Deus*, ende dat hi sijn graf dicke met bessemen suveren soude over den loon dat hine weder te sinen lichame voerde. Ende dese monec wert weder levende, ende hi seide wat hem gheschiet was.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Numquid nonpropheta me inspirante dixit ‘Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo aut quis requiescet etc.’, ‘Qui ingreditur sine macula etc.’?» (708). De onvolledige citaten stammen uit de verzen 1 en 2 van Psalm 14.

Van sinte Stevenne paus

Van sinte Stevene paus [106]

Steven de paus, doe hi vele heidene met woorden ende exemplen bekeert hadde, ende hi veelre marteleren lichamen begraven hadde, so wert hi alte nerensteleec ghesocht van Valeriane ende Galiene int jaer ons Heren CCLX, dat si hem ende sine clercke [227**rb**] soudent dwinghen te sacrificeerne oft dat sise verderven soudent met vele tormenten. Ende si gaven ute, so wie datse vinghe, hi soude al haer goet hebben. Ende dus worden x van sinen clercken ghevaen ende worden sonder beiden onthoofd. Zanderdaghes wert Steven de paus ghevaen ende men leiddenne te Mars temple, dat hi daer dafgode anbeden soude, oft datmenne onthoofden soude. Maer doe Steven inden tempel comen was ende hi Gode ghebeden hadde dat hi den tempel destrueren wilde, so viel te hant een groot deel vanden temple, ende al de menechte vloet van anchte. Maer hi ghinc te sinte Lucien kerchove. Doe dit Valeriaen hoorde, so sant hi meer ridders hem na dan hi irst dede, ende doe si quamen, so vonden sine messe doende. Ende doe hi devoteleec Gods lichame hadde ontfien, so onthoofden sine te hant in sinen setel.

Vanden vindenne sinte Stevens

Vanden vindenne sinte Stevens, des irsts marteleren [107]

Men vindt dat sinte Stevens, des iersts marteleren, lichame vonden wert in Honorius skeisers VII^{de} jaer, int jaer ons Heren CCCCXVII. Men vindt dese feeste gheenoemt 'sijn vinden', 'sijn overvoeren' ende 'sijn ghevoeghen'. Aldus was hi vonden. Want also Genadius seit, so was een heilech pape te Jherosolima [227va] ute dien lande gheboren ende hiet Luciaen. Doe dese Luciaen op enen vrindach op sijn bedde lach ende sliep, ende wel na wakende, so oppenbaerde hem een out man, scone ende lanc, met minleken ansichte, met enen langhen baerde. Ende hi was ghecleedt met enen blickenden mantele, daer preciose steene ende gulden crucen inne gheweven waren. Ende hi was ghescoeit met cousen die boven vergult waren. Ende hi hilt in sine hant een gulden roede ende nooptenne daer met ende seide: «Make kinleec met groter nerenstecheit onse grave. Want wi sijn ontameleec begraven in een ontameleec stat. Daeromme ganc ende segt Janne, den bisscop van Jherosolima, dat hi ons legghe in een eersame stat. Want als droecheit ende vernoei de werelt slaen sal, so heeft God ghemict der werelt te helpenne met onsen bedinghen.» Ende Luciaen, die pape, seide hem: «Here, wie bestu?» Hi seide: «Ic ben Gamaliel, die Pauwels, den apostel, op voedde. Ende hi leerde de wet te minen voeten. Maer die met mi leit, dats sinte Steven, die vanden Joden buten der poort ghesteeent was ende ghestoten, om dattenne de voghele ende de beesten eten souden. Maer God en liet dies niet ghescien, wien dese martelere ghetrouweleec diende, want met groter nerenstecheit so namickenne ende groeffenne in minen grave. Maer dander [227vb] die met mi leit, es Nichodemus, mijn neve, die tsnachts te Jhesum ghinc ende die ghedoopt was van Petere ende van Janne. Ende hieromme waren de princen der papen so gram, dat sine souden doot gheslegghen hebben, en hadden sijt om onsen wille niet ghelaten. Maer nochtan namen si hem al sijn goet ende verdrevenne van sinen heerscape, ende si sloeghenne sere ende liettenne bi na over doot. Ende doe leeddickenne in mijn huus. Ende hi leefde allettel na. Ende doe hi doot was, so dedickenne graven te sinte Stevens voeten. Maer de derde die met mi es, dats Abibas, mijn sone, die in sijn XX^{ste} jaer ghedoopt was. Ende hi bleef maghet ende leerde met Pauwelse, minen jonghere,

Vanden vindenne sinte Stevens

Gods wet. Maer Ethea, mijn wijf, ende Selemias, mijn sone, en sijn niet met ons ghegraven, om dat si Cristus ghelove met ons niet en ontvinghen. Maer du seltse elre ¹ vinden begraven, ende hare grave seldi vinden idel ende hol.» Doe dit sinte Gamaliel gheseit hadde, so voer hi wech. Ende doe Lucianus ontspronghen was, so bad hi Gode, oft dit visioen waer ware, dat het ² hem anderwerf ende derdewerf oppenbaren soude. Op den anderen vrindach so oppenbaerde hi hem also hi te voren ghedaen hadde, ende vraghede hem waer bi dat hi verroekeloest hadde dat hi hem gheseit hadde. Ende hi seide: «Here mijn, ic en hebs niet verroekeloost, maer ic bad Gode oft dit [228ra] waer ware, dat het mi derdewerf oppenbaren moeste.» Ende Gamaliel seide: «Om dattu ³ in dijn herte peises, oft du ons vonts, hoe du elcs reliquien souds moghen onderkinnen, daer bi salic di gheven ghelikenesse, daer du elcs reliquien mede ondersceeden sels.» Ende hi toonde hem III guldene corve ende den vierden selveren. Ende deen van desen was vol rooder rosen, ende dander II van witten rosen. ⁴ Maer de vierde, die selveren was, hi was vol croocs. ⁵ Ende Gamaliel seide: «Dese corve sijn onse tumben, ende dese rosen sijn onse reliquien. Die corf die vol rooder rosen es, dats sinte Stevens tumbe, die allene van ons lieden ghemartielijt was. Dander II corve die vol witter rosen sijn, dats de mine ende Nichodemus tumbe, die ghedurech waren met suveren herten in Cristus gheloeve. Maer de vierde selveren corf die vol croocs was, es Abibe, mijns soons, tumbe, die suver van lichame was ende maghet, ende hi ghinc suver uter werelt.» Als hi dit gheseit hadde voer hi wech. Op den vrindach inde weke daer na so oppenbaerde hi hem weder al ghestoort, ende hi beresptenne sere van sijnre roekeloosheit ende sijnre beiden. Daeromme ghinc Luciaen haesteleec te Jherosolima weert, ende al dat

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘elre’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘het’ met verwijsteken in margine.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘twi’ door onderstreping herroepen.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘ende’ herroepen door onderstreping.

5. [Vertaling] Maggioni: «quartum etiam ostendit calathum argenteum plenum croco» (713). Het Latijnse woord ‘crocum’ betekent ‘saffraan’.

Vanden vindenne sinte Stevens

hi ghehoort hadde seide hi Janne, den bisscop. Dus voer Jan, de bisscop, met anderen bisscoppen die hi ontboden hadde, te dier [228rb] stat die Luciane ghewiset was. Ende doe si begonsten te gravenne, so ruerde de eerde ende si gheroken alte sueten roke. Ende met desen sueten roke ende metter helpen van desen santen worden daer ghenesen van menegherande siecheden LXX menschen. Ende aldus droeghensi deser heileghen reliquien met groter blijscap in de kerke van Sion die in Jherusalem was, daer sinte Steven diaken was ghemaect. Ende daer groevensise eerleec. Ende in die selve ure so viel een groot reghen. Van desen visioene ende vertoghinghen so vertelt Beda in sine coronike. Sinte Steven was dus vonden opden dach datmen sine passie viert, ende hi was op desen dach ghepassijt, alsomen seit, maer de feesten waren verwandelt om II redenen.

Dierste es want Cristus wert gheboren in eerterike, om dat de mensche soude werden gheboren inden hemel. Hieromme waest wel tameleec dat men na Cristus gheboorte sinte Stevens gheboorte vieren soude, om dat hi dierste was die na Cristo om Cristus wille martilie leet. Ende daer met wert men gheboren inden hemel, om dat men mercken soude dat deene aldus na dandere volghede. Waer bi dat men oec van hem singt: «Ghisteren was Cristus gheboren inder eerden, om dat sinte Steven heden soude werden gheboren inden hemel.»

Dander redene es, want men plach de feeste van sinte Stevens vindenne feestelekere te doene dan [228va] de feeste van sijnre passien. Ende dat was om de weerdecheit van Cristus gheboorten ende oec om vele miraculen die onse Here dede doe menne vant. Ende om dat sine passie weerdegheer es dan sijn vinden, ende dat si sculdech es feestelekere te sine, daer omme so verleide de Kerke de feeste sijnre passien te dien tide, daer mense in meerre weerdecheit hebben soude.

Also sinte Augustijn seit, so was sinte Stevens overvoeringhe aldus ghedaen. Want Allexander, de senator, voer met sinen wive te Jherusalem, ende hi maecte Stevenne, den martelere, ene alte scone kerke oft een capelle, ende hi beval dat menne neven sinte Stevenne graven soude als hi storve. Ende doe VII jaer overliden waren, so wilde Juliana, sijn wijf, weder te lande keeren, want si leet vele moeienessen vanden princen, ende si wilde haers mans lichame met hare voeren. Ende doe si dit ghebeden hadde alte sere vanden bisscop, so brachte

Vanden vindenne sinte Stevens

hare de bisscop II selveren feertelen voort ende seide: «Ic en weet niet welc van desen dijns mans feertele es.» Ende si seide: «Ic kinse wel.» Ende si begreep sinte Stevens feertele ende omhelsese. Ende doe si dus waende haers mans lichame voeren, so nam si sinte Stevens lichame. Ende doe si in tscep metten lichame ghegaen was, so hoordemen dinghele loven, ende een suete roke brac ute. Ende de duvele [228vb] riepen ende maecten groten tempeest ende seiden: «Wee ons, want Steven, dierste martelere, lijt hier ende sleet ons met wreedden viere.» Ende doe de scepliede ontsaghen te verdervenne, so anriepen si sinte Stevenne, ende te hant so oppenbaerde hi hen ende seide: «Ic beent. En ontsiet u niet.» Ende te hant wert herde stille. Doe hoorden si de duvele roepen: «Wreedde prince, ontsteket tscep, want Steven, onse viant, esser in.» Doe sant de prince vanden duvelen v duvele dat si tscep ontsteken souden, maer ons Heren inghel verdrancse inden gront. Ende doe si comen waren te Calcedonien, so riepen de duvele: «De cnecht Gods comt, die vanden Joden ghesteent was.» Dus quamen si ghesont te Constantinopole ende si groeven daer in een kerke met groter weerdecheit sinte Stevens lichame. Dit seit Augustijn.

De voeghinghe van sinte Stevens lichame met sinte Lauwereins lichame ghesciet aldus. Het gheviel dat Eudoxia, Theodosijs skeisers dochter, beseten wert vanden duvel. Ende doe dat haren vader ontboden was, die doe te Constantinopole was, so dede hi sine dochter te hem bringen, om dat si tasten soude de heileghe reliquien van sinte Stevenne. Want de duvel riep in hare: «En si dat Steven te Rome come, ic en sal niet ute gaen. Want de apostelen willent aldus.» Als dat de keiser hoorde, so ghecreech hi vanden clerken [229ra] ende vanden volke van Constantinopole dat si dien van Rome gheven souden sinte Stevens lichame. Ende si souden sinte Lauwereis lichame daer over hebben. Doe screef de keiser hier af Pelagie den paus, ende de paus consenteerde metter cardinale wille des keisers bede. Ende si brachten sinte Stevens lichame te Rome. Ende die van Constantinopole quamen mede om sinte Lauwereis lichame tontfane. Dus wert sinte Stevens lichame ontfaen te Capuanen, ende die van Capuanen ghecreghen met groter beden sinen rechten arm. Ende daer wert in sinte Stevens ere ghesticht de kerke van Capuanen. Ende doe si te

Vanden vindenne sinte Stevens

Rome comen waren ende si den lichame draghen wilden in Sinte Peters Kerke Ten Banden, so bleven staende diene droeghen ende si en mochten niet voortgaen. Ende de duvel riep inde joncvrouwe: «Ghi pijnt om niet, want hi en heeft hier negheen stat ¹ ghecoren, maer bi sinte ² Lauwereise, sinen brueder, wilt hi sijn.» Ende te hant droechmen den lichame derweert. Ende doene de joncvrouwe tastede, so wert si verloost. Ende sinte Lauwereis verlach in sinen grave in dander side om dat hi verblijdde in de toecomste sinte Stevens, sijns brueders, ende liet de helecht vanden grave idel te Stevens behoef. Ende doe de Grieke hare hande an Lauwereis daden om hem wech te doene, so vielen si ter eerden oft si doot gheweest hadden. Maer doe de paus ende de clergie ende tvolc over [229rb] hen bad, so quamen si te hen selven ³ cume te vespertide. Nochtan storven si binnen x daghen, ende die hen hier in gheconsenteert hadden, si worden in frenesien ende en mochten niet ghenesen vore dat dese II lichamen te gadere begraven waren. Doe hoordemen een stemme vanden hemele: «O saleghe Rome, die in een graf besluits sinte Lauwereis van Spaendien lichame ende sinte Stevens van Jherosolima te gloriosen panden.» Dese ghevoeghinghe gheviel int jaer ons Heren IX ^c XXV. ⁴

Sinte Augustijn scrijft ⁵ dat VI doode verresen metten anroepenne van sinte Stevens name. Deen lach so doot, datmen hem verbandt ⁶ sine knien. ⁷ Ende doemen boven hem sinte Stevenne anriep, so stont hi op. Ende noch een kint dat een wagh en overvaren hadde, ende de moeder droecht te Sinte Stevens Kerken, ende daer ontfinc sijt weder ghesont ende levende. Ende noch een nonne die men droech in Sinte Stevens Kerke, doe si in haer inde lach. Ende daer na starf si ende daer na stont si ghesont op, daer sijt alle sagh en. Ende echter een joncvrouwe te Yponen. Doe haer vader haren roc ghedreghen hadde te Sinte Stevens Kerke, daer na werp hine op siner dooder dochter

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'stat' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sinte' met verwijsteken in margine.

3. [Tekstkritiek] Hs. hierachter dittografie 'seluen'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Facta est ista coniunctio circa annos domini CCCCXXV» (716).

5. [Vertaling] Maggioni: «Refert Augustinus in libro XXII de ciuitate dei» (716).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'verbandt' in margine.

7. [Vertaling] Maggioni: «ut ei iam pollices ligarentur» (716).

Vanden vindenne sinte Stevens

lichame ende si stont te hant op. Ende echter een jonghelinc te Yponen, als men besalvet hadde sinen dooden lichame met sinte Stevens olien, so stont hi op. [229va] Item noch een doot kint, doet ghedreghen wert in Sinte Stevens Kerke, so stont op als men sinte Stevenne op hem anriep. Van desen martelere seit sinte Augustijn: «Gamaliel oppenbaerde desen martelere, ende Saulus steendenne ontcleet. Cristus maectenne rike doe hi in doeckene was ghewonden, ende croondenne met sinen preciosen bloede.» Item Augustijn: «In Stevenne so blicte de schoonheit sijns lichamen, de bloeme sijnre outheit, ende scone sprake van redennen ende wijsheit sijnre heilegher herten ende dwoort der godheit.»¹

---

1. [Vertaling] Bij Jacobus volgen hierna nog drie omvangrijke citaten uit Augustinus, die niet vertaald werden.

Van sinte Dominico

Wat den name bediedt [108]

Dominicus es gheseit also vele als ‘ons Heren wachtere’ oft ‘ghewacht van onsen Here’. Hi es gheseit ‘ons Heren wachtere’ in III manieren, dats te wetenne wachter van sHeren eren te Gode weert, ende wachtere van ons Heren weghe oft wachtere van ons Heren cudde te sinen evenkersten weert, ende wachtere van ons Heren wille ende van sinen gheboden ende dat te sijns selfs behoef. Ten anderen, so es Dominicus gheseit ‘vanden Here ghewacht’. Want onse Here behoeddenne in III staden. Want in den irsten graet was hi leec, inden anderen canonec regulier, ende inden derden was hi een man ghelijc den apostelen om sine nerensteghe predicacie. Want inden irsten wachtenne onse Here om dat hi hem dede lof beghinnen, ende inden anderen gaf Hi hem daer in [229vb] voortganc, ende inden derden gaf Hi hem volmaetheit. Ten derden mach Dominicus werden gheseit bi ethimologien van ‘dominus’. ‘Dominus’ dats ‘here’ ende es gheseit also vele ¹ als ‘dreighinghe verlatende’, oft ‘onrecht verlatende’, oft ‘men verlatende’. ² Aldus was sinte Dominicus verghevende dreighinghe, want hi vergaf al dat men hem mesdede. Hi was verlatende onrecht, want hi gaf liberaelleec, want hi en gaf sijn goet niet allene den armen, maer hi wilde dicwile hem selven vercopen om ghelt den armen te ghevenne. Hi was oec min ghevende, in dien dat hi sinen lichame vermagherde, want sinen lichame gaf hi altoos min dan hi hiesch.

Van sinte Dominico

Dominicus, die leitsman ende vader vander Predecaren Ordenne es, hi was gheboren naden vleessche ute Hispanien, ute eenre stat die men heet Callogoro uten bisscopdomme van ³ Exomens. ⁴ Ende sijn vader

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘also vele’ met verwijsteken in margine.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing ‘ghevende’ – Maggioni: «dominus namque dicitur quasi donans minas uel donans munus uel donans minus» (718).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘van’ superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «ex Hyspanie partibus uilla que dicitur Callaroga, Oxomensis dyocesis [...] duxit originem» (718-719).

Van sinte Dominico

hiet Felix ende sijn moeder Johanna. Ende eer hi gheboren wert, so sach sijn moeder in droeme, ende dochte hare dat si droech enen hont die in sinen mont droech enen berrenden walm, die alde werelt ontstac doe hi gheboren was. Eenre vrouwen dochte oec, diene uter vonten hief, dat Dominicus, tkindeken, hadde ene clare sterre an sijn voorhoofd, die alde werelt verlichte. Doe hi noch een kindeken was ende onder sine voestere, so vantmenne dicke dat hi vanden bedde was gaen ligghen op de bloote eerde. Ten lesten sant[230ra]menne te Palencien ter scolen. Om dat hi so gherne wijsheit gheleert hadde, so en dranc hi binnen x jaren negheenen ¹ wijn. Ende doe daer af niemare ghinc, ² so vercochte hi al sine boecke met sinen alamme, ende hi gaf tghelt daer af om Gode den armen. Ende doe de niemare sijnre heilecheit wies, so maectenne de bisscop van Exomens in sijn kerken canonec regulier. Ende om dat hi wert hen allen een spieghel van heilecheiden, so wert hi vanden canonecken onderprijor ³ ghemaect. Maer dach ende nacht veronledechde hi hem in bedinghen ende in studeerne, ende bad eenpaerleec Gode dat hi hem dese gracie instorten wilde, dat hi hem selven gheven mochte eneghen tijt te sijnre evenkersten salecheit. Ende hi las nerensteleec in *Der vadere collacie* ende bejaghede daer in volmaetheit van levenne. Ende doe hi metten bisscop eens te Tolosen voer, so wert hi gheware dat sijn weert ongheloovech was, ende dien bekeerde hi te Cristus gheloeve ende hi prosenteerdene ⁴ onsen Here als dierste sante van sinen oegste dien hi namaels oegsten soude.

Men leest inden *Geesten des graven vanden Stercken Berghen* dat doe Dominicus op enen dach ghepredect hadde jeghen dongheloveghe, dat hi die prueven vander scrifturen die hi ghepredect hadde, screef in een lettere ende gaf die lettere enen ongheloeveghe, dat hi hem daer jeghen soude moghen voorsien ende Dominico and[230rb]woorden daer op. Op dien nacht so vergaderden die ongheloeveghe bi enen viere, ende die een ongheloeveghe brachte

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Derde 'e' in 'negheenen' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Vbi cum fames ualida esset» (719).

3. Hs. 'onder prioor' – [Vertaling] Maggioni: «subprior» (719).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'gode' onderstreept bij wijze van expungering.

Van sinte Dominico

die ¹ lettere voort, ende sine ghesellen seiden hem dat hise int vier worpe, ende waert dat si verborre, so ware haer ongheloevecheit ghewarech, maer en mochte si niet verberren, so souden si predeken dat ghewareghe ghelooove der Kerken van Rome. Hieromme werpmen die lettere int vier, ende doe si een stucke int vier hadde gheweest, so spranc si onverborren uten viere. Doe sijs alle verwonderden, so seide deen die herdere was dan dandere: «Men werpse weder daer in ende also selen wijt bad prueven.» Men werpse weder daer in, ende si spranc weder ute onverberrent. Hi seide echter: «Men werpse derdewerf daer in, ende dan selen wi weten sonder twifel de waerheit vander saken.» Men werpse derdewerf daer in, ende si spranc weder ute onverberrent. Maer dese ongheloeveghe bleven in hare hertheit ² ende swoeren alte groteleec onderlinghe dat dit niemen segghen en soude. Nochtan was daer een riddere die te onsen gheloeve weert helde, ende hi brachte namaels dese miracule ute. Dit gheviel ten Victoriale Berghe. ³

Men seit oec dat aldusdanech dinc ghesciedde in Jupiters Tempel: op enen tijt was daer gheleit ene groote disputacie jeghen dongheloe[230va]veghe. ⁴ Want doe int lant van Albigen dongheloevecheit sere wies, ende te dien voorseiden temple ene grote disputacie daer af gheleit was jeghen dongheloeveghe, so was daer over een ghedreghen datmen onder meesters leveren soude elc in ghescrefte sine articule daer hi sijn gheloeve met wilde houden staende. So wert daer ontfaen sinte Dominicus boec boven alle dandere gheloeveghe liede ghescrefte ende men brachtenne voort. Maer om dat de meesters die dese disputacie ondersceeden souden, onderlinghe in sceldinghen waren, so gaf men ute dat men de boecke

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'i' in 'die' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'quaetheit' waarin de eerste syllabe door onderstreping herroepen en vervangen door superscript 'hert'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Factum est autem hoc apud montem Regalem» (720).

4. [Vertaling] Maggioni: «Simile quoddam dicitur accidisse apud Fanum Iouis [Fanjeaux in de Languedoc] indicta ibidem in diebus illis quadam contra hereticos disputatione sollempni» (720).

Van sinte Dominico

van ¹ beiden partien int vier werpen soude, ende wies boec niet en verborre, dies gheloeve ware best. Ende men maecte een groot vier ende werpere de boecke in, ende der onghelovegher boec wert stappans verborren, maer sinte Dominicus boec en verbar niet, maer het spranc oec onverborren uten viere. Men werpt daer anderwerf ende derdewerf in, ende altoos sprant onverborren ute. Maer doe dandere alle elc te sinen weert voer, ende de bisscop van Exomens doot was, so bleef daer Dominicus met allettel gheselscaeps ende predeckte vromeleec Gods woort jeghen dongeloeveghe. Maer de wedersaken vander waerheit bespottenne ende worpen na hem modere ende speecele, ende om [230vb] spot so bonden si hem achter ande cleedere stroo. Ende als menne dreighede te doodenne, so andwoordde hi onvervaert: «Ic en ben niet weert der glorien van martilien, want noch en hebbic dese doot niet verdient.» Ende hieromme ghinc hi vromeleec ende al singhende al daermen hem seide dat na hem ghelaghet was. Ende si verwonderden dit ende seiden hem: «En ontsiestu di niet vander doot? Wat soutstu ghedaen hebben oft wi di begrepen hadden?» Hi seide: «Ic soude u ghebeden hebben dat ghi mi niet haesteleec doot gheslegghen en hadt, maer dat ghi mi alte met van lede te lede ontleedt sout hebben. Ende dat ghise dan vore mijn oghen gheleidt soudt hebben, de stucken vanden leden. Ende dat ghi dan voort mi doghen ute ghesteken soudt hebben. Ende dat ghi techterst also minen lichame soudt hebben laten ligghen ² wintelen in sijn bloet over doot. Oft ³ dat ghine dan ghedoodt hadt tuwen wille.»

Op enen tijt doe hi enen man vonden hadde die an de ongheloeveghe van armoeden ghevallen was, so micte hi hem selven te vercoopenne, om dat hi met dien ghelde dien man helpen soude uten

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter enclitisch 'den' herroepen door onderstreping.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ligghen' in kleine, moeilijk leesbare letters superscript en in margine herhaald.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'dat' door onderstreping herroepen.

Van sinte Dominico

armoede ende oec verloosten vander ongheloevecheit. Ende dit soude hi hebben ghedaen, en hadt God anders niet voorsien.¹

Op enen tijt doe een wijf claghede jammerleec dat haer brueder onder de Sarrasine ghevanghen [231ra] was ende dat si negheenen² raet en hadde hoe dat sine verloosten soude, so gaf sinte Dominicus hem selven datmenne vercoopen soude om dien man te verloostenne. Maer God, die voorsach dat hi oorborlekere sijn soude om te verloostenne die gheesteleec ghevanghen waren, hi en liets niet ghescien.

Op enen tijt doe hi gheherberghet was int lant van Tolosen in vrouwen huse die bedroghen waren van ongheloeveghen met groter heilecheit die si veiden, so vaste hi ende sijn gheselle alde vasten dore te borre ende te broode, om dat hi den enen naghel metten anderen ute verdriven wilde.³ Ende hi waecte tsnachts, maer doene de noot dwanc, so leide hi sine moede lede op ene bloote tafele. Ende aldus brachte hi die vrouwen weder ter kinessen vander waerheit.

Hier na begonste hi te peisenne om een ordene te makenne die de werelt dore souden gaen predeken ende jeghen dongheloeveghe Cristus gheloeve verhueden ende bevreden. Ende doe hi x jaer lanc hadde ghewoent te Tolosen, na dien dat de bisscop van Exomens doot was, tote dier tijt dat men de consilie van Lateranen hilt, so voer hi ter consilien te Rome met Fulcone, den bisscop van Tolosen, ende hi hiesch ende bad van Innocencio den paus dat hi hem ende sinen navolghers confirmeren wilde een ordene die heeten ende wesen soude 'Predecaren Ordenne'. Ende does [231rb] de paus niet wel willech en was, so sach dese paus op enen nacht in droeme datmen dreighede te vellenne de kerke van Lateranen. Doe hi dit met vreesen sach, so sach hi dat Dominicus daer jeghen liep ende stonter onder

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quod et fecisset, nisi inopie eius diuina misericordia aliter prouidisset» (721).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Derde 'e' in 'negheenen' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Hospitatus in partibus Tolosanis apud quadam matronas ab hereticis per ostentationem religionis deceptas per totam quadragesimam ut sic clauum clauo obtunderet in pane solo et aqua frigida cum adiuncto sibi socio ieiunauit» (722). De vertaler kende blijkbaar de uitdrukking 'clauum clauo obtundere' (het ene kwaad met het andere uitdrijven) niet.

Van sinte Dominico

ende hiltse metten scouderen, so dat si niet en viel. Doe die paus ontspranc ende hi dit visioen verstant, so dede hi Dominicus bede ¹ ende bad hem dat hi ² te sinen brueders gaen soude, ende dat hi kiesen soude een ghepruefde regule, ende dat hi dan tote hem weder quame, ³ ende hi soudt dan confirmeren also hi begheerde. Doe keerde Dominicus weder ende seide sinen brueders des paus woort. Hi hadde omtrent XVI brueders, ende si anriepen den Heileghen Gheest ende cosen sinte Augustijns des leeraren regule, om dat si in name ende in werke predecaren werden wilden. Ende daer toe namen si oec nauwere ⁴ casen die si houden wilden metter voorseider regulen. ⁵ Maer hieren binnen sterf Innocencius de paus ende Honorius quam na hem, ende hi confirmeerde hem hare regule int jaer ons Heren MCCXVI.

Doe Dominicus te Rome in Sinte Peters Kerke om tverlinghen van sijnre ordenen onsen Here bad, so sach hi dat tote hem quamen de gloriose princen vanden apostelen, sinte Peter ende sinte Pauwels. Ende dierste van dien II, dat was sinte Peter, hi gaf hem enen stoc, ende Pauwels gaf hem een boec. Ende si seiden hem: [231va] «Ganc predeken, want du bes hier toe vercoren van Gode.» Ende stappans in die selve ure so dochte hem dat hi sine brueders alde werelt dore sach ghespraeit, ende dat si II ende II te gadere ghinghen, ende dat si den volke Gods woort predecen. Ende doe hi te Tholosen quam weder, so deilde hi sine brueders ende hi sant eneghe in Hispanien ende andere te Parijs ende oec andere te Bononien, maer hi keerde weder te Rome.

Het was een monec die, eer der Predecaren Ordenne begonste, sach in visioene dat onse Vrouwe cnielde vore haer lieve kint ende leide hare hande te gadere ende bad Hem vore dmenscheleke gheslechte.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Euigilans autem et uisionem intelligens petitionem uiri dei hylariter acceptauit» (722).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' blijktbaar achteraf aan de rand toegevoegd.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'quame' in margine met verwijsteken als vervanging voor onderstreept 'comen soude'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'nauwere' met verwijsteken in margine.

5. [Vertaling] Maggioni: «quasdam quidem artioris uite consuetudines quas sibi per formam constitutionum obseruandas statuerunt insuper assumentes» (723).

Van sinte Dominico

Maer doe Hi dicwile sijnre liever moeder dit ontseide ¹ ende si Hem altoos anlach, so seide Hi: «Moeder mijn, wat maghic hen meer doen? Ic sant hen ² patriarken ende propheten, ende si beterden hen lettel. Ic quam selve te hen. Daer na sandic hen mine apostelen ende si doodden mi ende die. Ic sant hen de marteleren ende de confessore, ende si en hoorden die oec niet. Maer het en es niet behoorelec dat ic di iet ontsegghen soude, so salic hen gheven mine Predecaren, daer si met selen moghen werden verlicht ende ghesuvert. Maer anders so salic jeghen hen comen.»

Op enen tijt doe XII abde vander grauwer ordenen ghesonden waren te Tolosen jeghen dongheloeveghe, so [231vb] sach een monec dit visioen. Want doe onse Here sijnre moeder gheandwoort hadde also vorseit es, so andwoorde si: «Sone, du en sels hen niet doen na hare quaetheit maer na dine ontfermecheit.» Doe wert de sone verwonnen metter moeder beden ende seide: «Om dine bede salic noch dese ontfermecheit doen ³ met hen, dat ic hen mine Predecaren sinden sal, diese vermanen ende leeren selen. Ende en beteren si hen niet, so en salicse nemmermeer sparen.»

Een minder brueder die langhen tijt sinte Franciscus gheselle gheweest hadde, hi vertelde vele bruederen vander Predecaren Ordenen dat doe sinte Dominicus te Rome lach om de confirmacie van sijnre ordenen te ghecrighenne vanden paus, daer hi tsnachts in bedinghen was, so sach hi inden gheeste Cristum inde locht, III speren houdende inde hant, ende dat Hise op de werelt queecte. Ende sijn moeder quam haesteleec jeghen Hem ende vraghede Hem wat Hi doen wilde. Ende Hi seide: «Siet, al de werelt es vol van III sonden, dats van hoverden, van oncuscheiden ende van vrecheiden. Ende daeromme willicse verderven met desen III speren.» Doe viel onse Vrouwe vore sine voete ende seide: «Lieve kint, late di ontfermen ende mindere met ontfermenessen dine gherechtecheit.» Cristus seide hare: «En siestu niet wat onrechte dat men mi doet?» Si seide Hem: «Lieve kint, late

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 't' in 'ontseide' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'hem' waarin het laatste beentje van de 'm' weggewerkt werd.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'doen' in margine.

Van sinte Dominico

dine gramscap ende ontbeide allettel, want ic hebbe enen [232ra] ghetrouwen cnecht ende enen stercken campioen, die allessens loopen sal ende de werelt verwinnen ende salse onder di doen. Ic sal hem oec enen anderen cnecht te helpen gheven die oec met hem striden sal.» Cristus seide hare: «Siet, ic ben ghepaist ende hebbe dijn ansichte ontfaen,¹ maer ic wille sien wie si sijn die du sinden wils te dus groten wercke.» Doe brachte onse Vrouwe vore Hem² sinte Dominicum. Ende Cristus seide hare: «Waerleec, dits een vrome sterc kimpioen, ende hi sal nerenstelec doen dat³ ghi gheseit hebt.» Ende si brachte daer oec sinte Fransoise ende desen prees Cristus oec also Hi den irsten dede. Ende sinte Dominicus mercte nerensteleec in desen visioene sinen gheselle, ende dien hi daer te voren noit ghesien en hadde, dien vant hi⁴ zanderdaghes inde kerke ende bekindenne sonder iemans wisen, bi dien dat hine inden visioene ghesien hadde. Ende hi helsdenne ende custenne ende seide: «Du bes mijn gheselle ende du sels met mi loopen, ende wi selen vromeleec vechten ende negheen wedersake en sal ons moghen deren.» Ende hi seide hem dit voorseide visioen, ende van dier tijt wert hen een herte ende een ziele in onsen Here. Ende dit bevalen si dat men eweleec houden soude in onsen Here.⁵

Doe sinte Dominicus enen novissijs ter ordenen ontfaen hadde, eneghe die des novissijs ghesellen hadden gheweest, si verkeerdenne so sere, dat hi ter werelt we[232rb]derkeren wilde, ende hi hiesch sine weerleke cleedere al dat hi mochte. Doe dit sinte Dominicus hoorde, so gaf hi hem te bedinghen. Ende doe si desen jonghelinc dabiijt vander ordenen ute ghedaen hadden ende si hem sijn himde an ghedaen hadden, so begonste hi sere te roepen ende seide: «Ai mi, ic

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ecce, placatus faciem tuam suscepi» (724).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: «Cristum.»

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter enclitisch 'tu' door onderstreping herroepen en vervangen door superscript 'ghi'.

4. [Tekstkritiek] 'hi' ontbreekt in hs.

5. [Vertaling] Maggioni: «Quod et in posteris mandauerunt perpetuo obseruari» (725). Bedoeld is de vriendschap tussen de Dominicanen en de Franciscanen.

Van sinte Dominico

verberre. Ai mi, ic werde ontsteken. Trect ute, trect ute ¹ dit vermalendide himde, dat al minen lichame verberrent.» Dus en mochte hi negheens sens gherusten vore dat men hem thimde ute trac ende menne weder cleedde metten religiosen abite ende voor datmenne weder in tclooster leidde.

Doe sinte Dominicus te Bononien was, als de brueders slapen waren, so wert een leec conviers beseten metten duvel. Doe Raivarius, sijn meester, dat ghehoorde, ² so seide hijt sinte Dominico. Ende sinte Dominicus dedene in de kerke voor den outaer draghen. Doe hi daer van x brueders met pinen ghedreghen wert, so seide sinte Dominicus: «Catijf, ic beswere di dattu ³ mi segs waeromme du Gods creature mois ende waeromme du hier inne quaems.» ⁴ Hi andwoordde: «Ic quelne om dat hijs verdient heeft, want hi dranc ghisteren inde poort sonder sijns prioers orlof, ende hi en sechende den dranc niet. Ende daer bi ghinghic doe in hem inde ghelike eenre padden, ende daer dranc hi mi metten wine.» [232va] Ende men vant dat hi aldus ghedronken hadde. Hierenbinnen luuddemen dierste teecken te mettenen. Doe dat de duvel hoorde, so riep hi ende seide: «Ic en mach hier niet langhere bliven om dat dese coveleren opstaen.» Ende dus wert hi ghedwonghen ute te vaerne met Dominicus bedinghen.

Doe Dominicus int lant van Tholosen over een riviere voer, so vielen sine boecke daer in sonder overdecsel. Ende sderdedaghes daer na so werp een vesscher daer een hinghen, ende doe hi enen groten vesch waende hebben, so trac hi die boecke ute also onbesmet als oft si in ene liberie gheleghen hadden, nerensteleec verhoedt.

Doe sinte Dominicus te enen cloostere quam ende de bruedere te rusten waren, om dat hise niet wecken en wilde, so beedde hi ende hi ghinc beslotenre dore in. Dit selve was oec gheprueft doe hi was op

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Het tweede 'ute' abusievelijk door onderstreping herroepen.

2. [Vertaling] Maggioni: «Quod cum frater Raynerius Lausanensis magister eius audisset» (725).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In de tekst zijn de letters achter 'dat' verminkt. De lezing 'dattu' is in margine met verwijsteken toegevoegd.

4. [Vertaling] Maggioni: «Adiuro te, miser, ut dicas mihi quare uexas creaturam dei et quare et quomodo huc intrasti» (725).

Van sinte Dominico

enen tijt met enen convers vander grauwer ordenen in stride jeghen dongheloeveghe. Want doe si savonds comen waren te eenre kerken ende sise besloten vonden, doe sinte Dominicus ghebeedt hadde, so vonden si hen selven in de kerke ende si leden al dien nacht over in bedinghen.

Als hi te gane plach, so plach hi ane ene fonteine sinen dorst te verslane eer [232vb] hi ter herberghen quam, ¹ datmen inde herberghe niet mercken en soude dat hi te vele droncke. ²

Een clerc was die vele leet van sijns vleesch oncuusscheiden, ende hi quam op ene feeste ten Predecaren van Bononien om messe te hoorne. Ende het gheviel dat sinte Dominicus doe messe dede. Ende doet ter offeranden comen was, so ghinc die scolier voort ende hi custe met groter devocien sijn hant. Ende doe hise ghecust hadde, so ghevoelde hi dat daer ute quam so groten sueten roke, dat hi noit dies ghelike gheroken en hadde. Ende van dier tijt so vercoelde wonderleec in hem de hitte van oncuusscheiden also sere dat hi, die te voren was idel ende oncuusch, dat hi daer na suver ende cuusch wert. Hoe groot was dan de suverheit van Dominicus vleessche, die met sinen roke so wonderleec suverde de smetten vander herten!

Een pape was die hem michte an sinte Dominicus te doene, om dat hi sach dat hi met sinen bruederen so nerensteleec predecate, op dat hi dat *Nuwe testament* ter nootdorst sijnre predicacien hadde. Doe hi dit peisde, so quam daer een jonghelinc ende brachte een *Testament* onder sijn cleet te coope. Ende de pape cochte dat met groter blijscap. Maer doe hi noch allettel twifelde, so dede hi ene bedinghe te Gode weert, ende [233ra] maecte een cruce boven op dboec. Ende doe dede hijt op ende hi werp sijn oghen op dierste capittel dat hi vant, ende hem quam vore dat sinte Petere gheseit was in *Der apostele werc*: «Stant op ende ganc neder, ende ganc met hen ende en twifelt niet, want ic hebse ghesonden.» Ende te hant stont hi op ende hilt hem an de Predecaren.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'om' door onderstreping herroepen.

2. [Vertaling] Maggioni: «ne in domo hospitis plus bibendo aliquam notam incurreret» (726).

Van sinte Dominico

Doe een groot, vermaert meester regeerde te Tholosen in theologien, op enen tijt doe hi vore den daghe sijn lessen oversach, so wert hi verswaert met vake ende liet sijn hoofd dalen over deene side vanden setele ende sliep. Ende hem dochte dat VII sterren vore hem ¹ quamen. Ende doe hi hier in groot wonder hadde, so wiessen haesteleec die sterren ² in grootheiden ende in lichte, also sere dat si alde werelt verlichten. Ende doe hi ontspronghen was, so hadde hi groot wonder wat dit bedieden mochte. Ende siet, doe hi in tscole comen was ende hi las, so quam tote hem sinte Dominicus ende VI bruedere in sinen abite herde oetmoedecheleec, ende seiden hem hare meninghe ende seiden dat si wilden vore hem tscolen comen. Ende doe herdachte hi sijn visioen ende en twifelde niet, si en waren de VII sterren die hem oppenbaerden.

Doe sinte Dominicus te Rome was, so quam daer meester Reginaldus, de deken van sinte Aniaens van Orleins. Hi hadde oec v jaer gheregeert in gheesteleec recht. ³ [233rb] Dese quam metten bisscop van Orleins te Rome om over zee te vaerne van daer, ende om dat hi in propositie hadde dat hi al laten soude ende hem te predicacien gheven, maer hoe hi dat doen mochte en hadde hi noch niet ghemerct. Maer doe hi ghehoort hadde van enen cardenael dien hi sinen wille gheset hadde, hoe der Predecaren Ordene gheset was, ende hi sinte Dominico hadde doen comen ende hi hem sinen wille gheset hadde, ⁴ so micte hi van dier tijt in die ordenne te gane. Ende niet langhe daer na wert hi herde siec, ende men duchte dat hi sterven soude. Ende doe sinte Dominicus in bedinghen was ende onser Vrouwen daer vore bad dat sine hen lieden enen corten tijt leenen wilde, ende siet dese Reginaldus sach, daer hi lach ende waecte ende hi der doot ontbeidde, so sach hi onser Vrouwen comen vore hem, ende II scone joncvrouwen quamen met hare. Ende si seide hem met vriendeleken ansichte: «Heischt mi dattu wils, ende ic saelt di doen.» Ende doe hi peisde wat hi heisschen wilde oft segghen, so beval hijt te

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hem' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'die sterren' met verwijsteken in margine.

3. [Vertaling] Maggioni: «qui etiam Parisius in iure canonico rexerat annis quinque» (727).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hadde' in margine.

Van sinte Dominico

onser Vrouwen wille. Ende doe hi dat ghedaen hadde, so stac si hare hant voort ende besalvede met dier salegher salven die si bracht hadde, sine oren ende sinen nese ende sinen mont, sijn hande ende sine lindenne ende sine voete, ende seide sonderlinghe woorde telker salvinghen. Ten lin[233va]denen seide si: «Dese lindenen werden ghedwonghen metten gordele der suverheit.» Ten voeten seide si: «Ic salve dine voete in bereidenessen der ewangelien des peis.» Ende seider toe: «Ten derden daghe salic di sinden ene apulle van volmaecter ghesontheit,» ende si toonde hem dabijt vander ordenen. «Sich,» seide si, «dit es dabijt van uwer ordenen.»

Sinte Dominicus doe hi in bedinghen was, so sach hi oec dit visioen, ende smerghens quam sinte Dominicus tote ¹ hem ende hi vanttenne al ghenesen. Ende hi hoorde van hem alde maniere van desen visioene ende hi ontfinc dat abijt dat hem onse Vrouwe ghetoghet hadde. Want daer te voren plaghen de bruedere supplise te draghenne, dat wi heetten overroccen. ² Ende op den derden dach so quam onse Vrouwe ende besalfde Reginaldus lichame so wel dat si so verblusschede de hitte vanden cortis ende de hitte van oncuuscheiden, also hi daer na seide, dat noit in hem seder negheen beruringhe van oncuuscheiden en rees. Beide dese visioene so sach oec een religioos vander Hospitaliers Ordenen ³ daer sinte Dominicus met was, ende hi verwonderets. ⁴ Dit visioen seide hi vele brueders sonderlinghe na sine doot. Dus wert Reginaldus te Bononien ghesonden ende hi was nerenstech in predicacien ende heet ende der bruedere ghetal meerrende. Hier na wert [233vb] hi te Parijs ghesonden ende cort daer na sterf hi.

Een jonghelinc die her Stevens cardenaels neve was vander Nuwer Gracht, hi viel met enen perde in een gracht ende was daer doot ute

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'to' in 'tote' superscript.

2. [Tekstkritiek] Hs. 'overrocten'. Vgl. hs. Stockholm: 'ouersloppen' (fol. 182rb).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'dat' door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «Hanc uisionem iterato exhibitam quidam religiosus de ordine hospitaliariorum presente quoque sancto Dominico propriis oculis uidit et stupuit» (729).

Van sinte Dominico

ghehaelt. ¹ Ende doe menne vore sinte Dominico brachte, so bad hi daer vore ende hi stont weder op.

In Sinte Sixtus Kerke so viel een boghe vander kerken op den groten coc die ghehuert was, so dat hi doot bleef ende versmachte onder de steene. ² Maer sinte Dominicus dede te hem bringhen uten hole des doots lichame ende met sijnre bedinghen maecte hine levende ende ghesont.

In die selve kerke te Rome doe daer woenden CCCC ende XL brueders, ende si op enen tijt ³ lettel broots vonden hadden, so dede sinte Dominicus dat broot deilen in III pertien op de tafele. ⁴ Ende doe elc een brocke broots met blijsscapen nam, so quamen II jonghelinghe van haren abite ende hen ⁵ ghelijc inden reeften, ende brachten hare cappen al vol broots. Ende doe si dat gheleit hadden op thoot vander tafelen daer sinte Dominicus sat, so voeren si te hant van vore hare oghen, dat niemen gheweten en conste wanen si quamen oft werweert si voeren. Doe stac sinte Dominicus sijn hant ten bruederen weert ende seide: «Nu etet, bruedere.»

Op enen tijt doe sinte Dominicus inden weghe was ende het sere reghende, so maecte hi een cruce ende hi verdreef so van hem ende sinen gheselle so ⁶ den reghen, dat op III cubitus [234ra] hem de reghen niet en ghenaece, al waest dat het nochtan doe alte sere reghende. ⁷

---

1. [Vertaling] Maggioni: «iuuenis quidem nepos domini Stephani cardinalis de Fossa Nova cum equo in foueam precipitio lapsus inde mortuus est eductus» (729).

2. [Vertaling] Maggioni: «In ecclesia sancti Sixti architectum quendam conductum a fratribus sub cripta quedam ruina desuper resoluta contriuit diuque sub tumulo cadentis macerie iacentem extinxit» (729).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'tijt' met verwijsteken in margine toegevoegd.

4. [Vertaling] Maggioni: «In eadem ecclesia apud Romam dum fratres circiter XL manerent et quadem uice panis ualde modicum inuenissent, beatus Dominicus id modicum quod habebatur panis per partes diuidi super mensam mandauit» (729).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorpronkelijk 'hem' waarin het laatste beentje van de 'm' is weggewerkt.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' subscript.

7. [Vertaling] Maggioni: «ille signum crucis edidit et a se et socio omnem pluuiam adeo propulsauit ut quasi facto papillione de cruce cum tota terra densa imbrum inundatione maderet, nec una gutta ad spatium trium cubitorum eos contingeret» (730).

Van sinte Dominico

Op enen tijt doe hi int lant van Tolosen met sceppe voer, so hiesch een scepman hem enen penninc over sinen veerscat. ¹ Ende doe hem sinte Dominicus beloofde deeweleecc leven over dien dienst dien hi hem ghedaen hadde, ende hi seide dat hi Cristus jonghere was, ende dat hi gout noch selver en hadde, so trackenne de scepman metter cappen ende seide: «Du sels mi dese cappe laten oft enen penninc gheven.» Doe hief sinte Dominicus sijn oghen te hemele weert ende beedde in hem selven. Ende te hant sach hi op deerde ende vant daer enen penninc die daer van Gods wegghen gheleit was. Ende hi seide: «Brueder, sich daer, nem dat dine es, ende laet mi in paise gaen.»

Sinte Dominico gheviel somtijt als hi inden wegghen was, dat hi hem gheselde met enen religiosen, die in wandelinghen van heilecheiden was tameleec, maer in sijn tonghe ende in sijn sprake en was hijs niet. Want si en verstonden deen dander niet. ² Ende om dat hem deerde dat si onderlinghe niet en mochten spreken godleke redenne, so impetreerde hi van ³ Gode dat deen zanders tale verstont III daghe dore, dat si te gadere ghinghen.

Op enen tijt doe men vore hem brachte enen die beseten was met vele duvelen, so nam hi een stole ende leidse irst op sinen hals. ⁴ Ende doe dwanc hise [234rb] om des besetens mans hals ⁵ ende beval den duvelen dat si voort meer dien man niet nosen en souden. Ende si worden stappans in smans lichame ghequelt ende si riepen sterckeleecc: «Laet ons, want du does ons hier quellen.» Ende hi seide: «Ic en saels niet doen, en si dat ghi borghe set dat ghi nemmermeer weder comen en selt.» Si seiden: «Wat borghen moghen wi di gheven?» Ende hi seide: «De heileghe marteleers welkere lichamen in dese kerke rusten.» Ende si seiden: «Wi en moghens niet doen want onse wercke en sijns niet weert.» «Ghi moetse gheven,» seide hi, «oft anders en salic u van hier

---

1. [Tekstkritiek]: Hs. 'verscat'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Contigit aliquando uiro dei iter agente associari sibi religiosum quendam conuersationis quidem sanctitate domesticum, sed loquela et lingua penitus alienum» (730).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'an'.

4. [Vertaling] Maggioni: «ille stolam accipiens prius super collum proprium posuit» (731).

5. [Vertaling] Maggioni: «deinde demoniaci collum cinxit» (731).

Van sinte Dominico

niet laten gaen sonder torment.» Doe andwoordden si dat si daer toe erenstecheit gheven souden. Ende over een stic tijts so seidense: «Siet, wi hebbent bejaghet, al sijn wijs onweerdech, dat de heileghe marteleren over ons borghen sijn.» Ende doe hi hier af een teecken hiesch, so seiden si: «Gaet ter tumben daer der marteleren lichamen in ligghen, ende ghi seltse vinden omme ghekeert.» ¹ Men besaeghs ende men vantse also sijt gheseit hadden.

Op enen tijt doe sinte Dominicus predeckte, so vielen hem te voeten eneghe vrouwen die vanden onghelove waren besmet ende si seiden: «Gods cnecht, helpt ons! Eest waer dattu heden predekes, so heeft langhe [234va] onse herte verblint de gheest der dolinghen.» Ende hi seide hen: «Weest vrome ende ontbeidt allettel dat ghi sien moghet wat heren ghi ghedient hebt.» Ende te hant saghen si van onder hen springhen een alte swerte beeste. Ende die beeste was als een groot hont ende hadde grote oghen ende berrende, ende ene langhe breede tonghe ende bebloet, ende si was lanc toten navele, ende si hadde enen scerpen steert ende opweert ghesteken. Ende werweert dat si hare bekeerde, so toghesi hare echterste vulecheit ende daer ghinc onvertalleec stanc ute. Ende als dat dier herweert ende derweert omtrent dese wive ghelopen hadde, so clam si ten lesten opden torre alden reep vander clocken op ende liet achter hem grooten stanc daert wech voer. Ende dese vrouwen dancten Gode ende worden bekeert ten gheloeve.

Doe sinte Dominicus int lant van Tholosen eneghe ongheloeveghe verwonnen hadde, ende si ghewijst waren te ² berrenne, so sach hi onder hen enen die Raymont hiet, ende hi seide den cnechten: «Hout desen ende negheenssins en ³ bertenne metten anderen niet.» Ende hi keerde hem te hem weert ende sprac hem goedertierleec toe ende seide: «Sone, ic weet wel dattu noch een goet mensche werden sels, al saelt spade sijn.» Ende doe hi was laten gaen, so bleef hi XX jaer in sine on[234vb]gheloevecheit. Ten lesten so wert hi bekeert ende wert

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Eatis ad capsam in qua sunt recondita capita martyrum et eam inuenietis inuersam» (731).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'te' superscript.

3. [Tekstkritiek] Hs. 'ende'.

Van sinte Dominico

Predecare, ende in die ordene so leefde hi heilechleec ende sterf salechleec.

Op enen tijt doe hi in Hispaendien was ende een deel brueders met hem daer waren, so sach hi in visioene enen eiseleken grooten draec, die sceen dat hi verswelghen soude de brueders die met hem waren. Doe dit sinte Dominicus verstont, so beval hi den bruederen ¹ dat si hen sterkeleec te bedinghen gheven souden. Na allettel tijts so scieden si alle van hem sonder brueder Adam ende II convierse. Ende doe hi den enen van dien vraghede oft hi oec wech gaen wilde, so seide hi: «Vader, dat en moet mi niet ghescien dat ic di thoof laten moet ende den voeten volghen.» Ende te hant gaf hi hem te bedinghen ende bekerese alle weder met sijnre bedinghen.

Doe hi te Sinte Sixtus in de poort metten bruederen was, so wert haesteleec ons Heren gheest op hem. Ende hi riep de brueders ter capittelen ende hi seide hen allen oppenbaer dat corteleec IIII brueders van hen lieden sterven souden, II inden lichame ende II inder zielen. Na allettel tijts so voeren II ghebruedere te Gode weert ende II ghincker uter ordenen.

Doe sinte Dominicus te Bononien was, so was daer een groot meester van theologien die Conraet hiet, ² ende de bruedere [235ra] begheerden sere dat hi in dordenne quame. Ende doe sinte Dominicus metten prioer des cloosters van Casamar vander grauwer ordenen inde vigilie van Onser Vrouwen Opvaert vriendelec ondersprac, alsoot de materie die si vore hadden hiesch, so seide hi van groter trouwen toten prioer: ³ «Prioer, ic sal di segghen dat ic noit niemenne en seide, ende du en seles oec niemenne segghen also langhe als ic leven sal: Want ic en bad noit in dit leven van Gode, en ghesciede mi also ict begheerde.» Ende de prioer seide hem: «Ic sal masscien voor di sterven.» Ende sinte Dominicus voorseide hem doe bi prophecien dat hi langhe na hem leven soude, ende het gheviel also. Ende doe seide de prioer: «Vader, bidde dan Gode dat hi di gheve ter ordenen meester Conraerde dien

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'den brue' in 'den bruederen' in margine.

2. [Vertaling] Maggioni: «magister quidam Conradus Teutonicus» (733).

3. [Vertaling] Maggioni: «Cum autem beatus Dominicus cum priore monasterii Casa Marie de ordine Cisterciensi in uigilia assumptionis beate Marie sermocinaretur familiari quadam confidentia exigente materia dixit ei» (733).

Van sinte Dominico

alde bruedere so sere begheren.» Ende sinte Dominicus seide hem: «Goede brueder, du heefs een swaer dinc ghebeden.» Ende doe completen ghedaen waren ende de bruedere slapen ghinghen, so bleef hi inde kerke ende vernachter in, also hi plach. Ende doe de brueders te primen comen waren, ende de cantere de hymne begonste *Iam lucis orto sidere*, so quam een nuwe sterre van enen nuwen lichte. Dat was meester Coenraet. Ende hi viel vore sinte Dominicus voeten, ende bad hem oetmoedeleec om da[235rb]bijt vander ordenen, ende hi ontfinct. Dese Coenraet was herde religioes ende een glorioes leesmeester. In sine doot, doe hi sine oghen gheloken hadde ende de bruedere waenden dat hi doot hadde gheweest, so ontdede hi weder sine oghen ende sach alomme ende seide: «Die Here si met u.» Ende doe si andwoordden: «Ende so moet Hi met dinen gheeste oec,» so seide hi noch: «Der salegher zielen moeten bi Gods ontfermecheiden in paise rusten.» Doe bleef hi te hant in paise.

Sinte Dominicus was herde ghestadech van herten, en hadde gheweest als hi beruert was ter compassien ende ter ontfermecheit. Ende want een blide herte verblidet dansichte van buten, also so scen hem van buten oppenbare goedertierenheit, die hem quam vander ghestadecheit van binnen. Nieman en was medesamere ¹ dan hi onder den bruederen, sinen ghesellen, in goeden dinghen behouden altoos eersaemheiden. ² Ende niemen en was erensteghere tsnachts in bedinghen ende in wakenne. Den dach gaf hi sinen evenkersten ende den nacht veronledechde hi ³ met Gode. Sijn oghen hadde hi ghemaect ene fonteine van tranen. Dicwile als men inde messe Gods lichame hief, so wert hi so op ghetrocken inden [235va] gheeste, als oft hi daer Cristum hadde ghesien inden vleessche. Ende om die sake so en hoorde hi negheen messe metten anderen bruederen. Hi hadde altoos in ghewoenten te vernachtenne inde kerke, ende selden scen dat hi

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'mede samere'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Tempore diurno cum fratribus suis sociisue, saluo quidem honestatis tenore, nemo communior» (734).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'hem' onderstreept bij wijze van expungering.

Van sinte Dominico

eneghe sonderlinghe ¹ stat hadde om te rustenne. ² Ende doene de noot van moetheiden dwanc dat hi slapen moeste, so leide hi sijn hoot neder op enen steen ende also rustede hi allettel. Elcs nachts nam hi met eenre ketenen III disciplinen met sijnre hant, deene over hem, dandere over de sonderen die inde werelt waren, ende de derde over de zielen die in purgatorien waren.

Op enen tijt was hi ghecoren bisscop van Conseranen, maer hi en wilts niet ontfaen ³ ende hi seide dat hi liever uten lande gaen soude dan dat hi consenteren soude te dier electien die van hem ghedaen was.

Op enen tijt doe men hem vraghede waer bi dat hi niet liever en hadde te woenenne te Tolosen ende in dat bisscopdoem dan te Carcassoen ende in dat bisscopdoom, doe andwoorde hi: «Te Tholose ende daer omtrent vindic vele liede die mi ere doen, maer te Carcassoen sijn si mi alle contrarie.»

Een man vraghede hem in wat boecke dat hi meest ghestudeert hadde, ende hi antwoorde: «Int boec van caritaten.» [235vb]

Op enen tijt doe sinte Dominicus te Bononien was ende hi inde kerke vernachte, so oppenbaerde hem de duvel inde ghelike van enen brueder. Ende om dat sinte Dominicus waende dat hi I ⁴ brueder hadde gheweest, so wijsde hi hem dat hi slapen ghinghe metten anderen bruederen. Ende de duvel andwoordde hem oec met winkenne als oft hine bespot hadde. Ende doe wilde sinte Dominicus weten wie hi ware, die niet doen en wilde dat hi hem beval, ende ontstac een kersse an de lampte. Ende doe hine in dansichte sach, so bekinde hi dat de duvel was. Ende doe hine sere versproken hadde, so beresptenne de duvel weder dat hi sine silencie brac. Ende sinte Dominicus andwoorde hem dat hi mochte den brueders toe spreken. Ende hi dwanc den duvel dat hi hem moeste segghen waer mede dat hi de bruedere inden choer meest becoorde. Hi seide: «Ic doese spade

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'sonderlin'. Hs. Stockholm 'sonderlinghe' (fol. 183vb).

2. [Vertaling] Maggioni: «Erat ei in ecclesia pernoctandi consuetudo creberrima, ut uix aut raro certum ad quiescendum lectum uideretur habere» (734).

3. [Vertaling] Maggioni: «Electus aliquando in Conseranensem episcopum omnino renuit» (734).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] '.i.' superscript.

Van sinte Dominico

comen ende vollec ute gaen.»¹ Daer na so leidde hine ten dormtere ende vraghede hem waer met dat hi daer de bruedere meest becoorde. Ende² hi andwoordde: «Ic doe vele slapen ende spade opstaen, ende aldus doe icse bliven van Gods dienste ende doe hen oec somtijt oncuussche ghepeise hebben.» Daer na so leidde hine te reeftere ende vraghede hem waer mede hise daer becoorde. Doe spranc de duvel op de tafelen ende riep dicwile: «Som meer, som min,» ende: «Meer, min ende meer!»³ [236ra] Ende doe hem sinte Dominicus vraghede wat hi daer met meende, so seide hi: «Ic becore selke brueders dat si te vele eten, om dat si so sonde doen selen met te vele etenne. Andere becoric dat si te lettel eten, om dat si cranc werden selen in Gods dienste ende inde ordenne te houdenne.» Daer na leide hine ter colloquien⁴ ende vraghede hem waer met hise daer becoorde. Ende de duvel ruerde eenpaerlec sine tonghe ende maecte alte leleken luudt. Doe hem sinte Dominicus vraghede wat hi daer met meende, so seide hi: «Dese stat es al mine, want als de bruedere ter colloquien comen, so pine icse mi te becoorne, dat si confuseleec spreken ende dat si vele onnutter woorde spreken, ende dat deen dander niet en verbeidt.» Ten lesten so leidde hine ter capittulen, maer doe si waren voor de dore vander capittulen, so en wilder de duvel negheens sins in gaen maer hi seide: «Hier en salic nemmermeer incomen, want dits mi de stat der maledixien ende de helle, ende hier verliesic al dat ic elre winne. Want alsic eneghe bruedere hebbe doen sondegghen in enegher roekeloeshheit, so comt hi in dese vermalendide stat ende ghevet hem hier oetmoedecheleec sculdech ende beroept hem selven vore hen allen. Want hier vermaentmense, hier belihense, hier wroeghetmense, hier sleetmense, hier werden si gheabsolveert. Ende ic hebbe rou[236rb]we dat ic hier aldus verliese dat ic elre ghewonnen hadde.» Ende doe hi dit gheseit hadde, so voer hi wech.

Ten lesten, doe sinte Dominicus doot naecte ende hi te Bononien was, so begonste hi sere siec te werdene. Ende in visioene so was hem

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Facio eos tarde uenire et cito exire» (735).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Ende' met verwijsteken in margine.

3. [Vertaling] Maggioni: «Tunc demon per mensas saliens: 'Plus et minus' sepius repetendo dicebat» (735).

4. [Vertaling] Maggioni: «Inde duxit eum ad locutorium» (736).

Van sinte Dominico

aldus sijn doot vertoghet, want hi sach enen sconen jonghelinc diene riep met desen woorden aldus ende seide: «Comt, mine gheminde, ter blijsscap, comt.» Ende hi vergaderde XII vanden ¹ bruederen van Bononien. Ende om dat hise niet laten en soude ongheerft ende weesen, ² so maecte hi sijn testament ende seide: «Dit eest dat ic u late te besittenne als minen kinderen voor erfachteheit: Hebt caritate, hout oetmoedecheit ende ³ besit willech armoede.» Ende hi verboot al dat hi mochte, dat niemen in sijn ordenne nemmermeer bringhen en soude possessien. Ende hi vermalendide van Gods wegghen ende van sinen wegghen den ghenen die der Predecaren Ordenne emmermeer besmetten soude met eerdschen rijcheiden. Ende om dat de bruedere alte sere bedrueft waren van sijnre doot, so vertrooste hise vriendeleec ende seide: «Kindere, en laet u niet verstooren. Al eest dat ic sterven sal, wet dat ic u orborlekere sijn sal doot dan levende.» Dus starf hi int jaer ons Heren MCCXXI. Ende sinte Dominicus doot was vertoghet brueder Grialo, ⁴ den prioer vanden Predecaren van Brixia, die daer na bisscop was van dier selver stat. [236va] Want doe hi sat ende leende an den muer vander brueder torre ende hi allettel sliep, so sach hi den hemel ontdaen, ende hi sach II clare leederen nederlaten in deerde. Ende Cristus ende sijn moeder hildense boven, ende dinghele ghinghenre op ende af. Ende in midden den leederen so was beneden een setel gheset, ende op dien zetel sat een brueder die sijn hoofd overdeect hadde. Ende Jhesus ende sijn moeder trocken de leedere opweert toter wilen dat si dien brueder inden hemel op ghetrocken hadden, ende doe wert hi weder ghesloten. Ende doe ghinc te hant dese brueder te Bononien weert ende hi vant dat te dier selver uren sinte Dominicus sterf.

Een brueder die Axo ⁵ hiet, die doe ter tijt te Tibur was, ende die te dier selver uren dat sinte Dominicus starf, was ghegaen ten outare om messe te doene, doe hi hoorde dat Dominicus siec was te Bononien,

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'vanden' met verwijsteken in margine.
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'e' in 'weesen' superscript.
  3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende' in margine.
  4. [Vertaling] Maggioni: «fratri Guale» (737).
  5. [Vertaling] Maggioni: «Frater quidam nomine Rao» (737).

Van sinte Dominico

ende hi comen was in de stille daer men pleghet over de levende te biddenne, ¹ so bad hi vore Dominico. Ende hi wert te hant op ghenomen inden gheeste ende hi sach sinte Dominicus ghecroont met eenre guldenre croonen. Ende hi sachenne alte male herde wonderleec blicken. Ende hi sach dat hi was met II eersamen mannen gheselt ende dat hi met hen ute Bononien ghinc alden ghemeenen wech. ² Dese man noteerde den dach ende de ure, ende hi vant dat Dominicus [236vb] doe ghestorven was.

Doe sijn lichame langhe onder deerde gheleghen hadde, ³ ende de grote miraculen die hi dede niet en mochte verberghen, noch sijn heilecheit, so droeghen de goede liede over een dat sine te eenre weerdegheer stat wilden verheffen. Ende doe men sijn graf op te broken hadde, datmen cume met iseren instrumenten ghedoen conste, ende doe de steen af ghedaen was ende men sinen lichame sach, so quam daer ute so sueten roke, dat het sceen dat het niet en was een graf, maer ene camere daer specien in gheleghen hadden. Ende dese roke ghinc boven alle specien, ende het sceen dat hi niet ghelijc en was negheenen natuerleken dinghen. Ende desen roke en was niet allene in sinen lichame ende in sine beene, maer oec inden grave ende inder eerden die alomme hem was, ja also datmen vander eerden droech in verren landen, ende si behilt langhe den roke daer af. Ende desen roke bleef so den bruederen an de hande diene handelden, dat hi vele daghe hen an de hande bleef, wat sise dwoeghen oft vagheden.

Een edel man van Hongherien ghinc met sinen wive ende met sinen cleenen kinde te sinte Dominicus reliquien die men te Insulen heeft, om die te visenteerne. ⁴ Ende sijn kint wert daer siec ende starf. Ende de va[237ra]der brachte sijns kints lichame vore sinte Dominicus outaer ende hi seide al weenende: «Sinte Dominicus, ic quam blideleec te di,

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et ad locum canonis ueniens in quo de uiuis mentio fieri consueuit» (737).

2. [Vertaling] Maggioni: «duobus quibusdam reuerendis uiris comitatum, hinc inde extra Bononiam uia regia procedentem» (737).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'ende de groote miraculen' door onderstreping herroepen (dittografie).

4. [Vertaling] Maggioni: «ad reliquias beati Dominici que in Sinulu habebantur uisitandas accessit» (738).

Van sinte Dominico

maer ic ga droeve wech. Ic quam met enen kinde, nu gaic wech berooft daer af. Ic bidde di, ghef mi weder mijn kint. Ghef mi weder de blijsscap mijnre herten.» Sich, omtrent middernacht so wert tkint weder levende ende wandelde inde kerke.

Een jonghelinc, eenre edelre vrouwen cnapc, op enen tijt doe hi in een riviere vesschede, so viel hi in dwater ende verdranc. Ende doe ene langhe wile leden was, so tracmen sinen lichame doot uter diepheit vander vloet. Ende sijn vrouwe anriep sinte Dominicum dat hine verwecken wilde ende beloofde dat si te sinen reliquien barvoet gaen soude.¹ Ende te hant stont de doode op van midden den lieden diet saghen, ende wert weder levende. Ende die vrouwe dede dat si belooft hadde.

In dese selve provincie van Hongherien was een man die sijn doode kint sere beweende. Ende hi anriep sinte Dominicum dat hine verwecken wilde. Ende omtrent dat de hane craeiede vander nacht, so ontdeede de doode sine oghen ende seide sinen vader: «Vader, wat bediedt dat ic dansichte so nat hebbe?» ‘Sone, het sijn dijns vaders tranen,» seide hi, «want om dat ic di doot sach ende ic allene bleef, so haddic alle blijsscap verloren.» Ende hi seide: «Vader, du heefs vele gheweent, maer [237rb] sinte Dominicus hadde compassie op dine druefheit ende hi impetreerde dat ic di soude weder werden levende.»

Het was een siecke die xviii jaer² blint gheweest hadde. Hi begheerde sinte Dominicus reliquien te visenteerne ende hi stont op³ ende pijnde hem te gane. Ende te hant ghevoelde hi so groten macht doe in hem comende, dat hi vaste begonste te gane. Ende so hi meer sdaghes ghinc derweert, so hi sterckere wert,⁴ ende so sine oghen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «promittens se et ad suas reliquias nudis pedibus accessuram et resuscitatum mancipium libertati daturam» (739).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Het woord ‘jaer’ is in kleine letters boven het cijfer geschreven en slordig uitgeveegd. Deze toevoeging is daarna met een verwijsteken in de marge overgedaan.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie ‘ende hi stont op’ door onderstreping herroepen.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie ‘so hi sterckere wert’ door onderstreping herroepen.

Van sinte Dominico

clierre worden, tote dat hi ten lesten te sinen reliquien quam ende hi daer van beiden volcomeleec ghenesen wert.

In die selve provincie was een vrouwe die begheerde een messe te doen lesenne in sinte Dominicus ere. Maer si en vant negheenen pape te tide.¹ Daeromme want si in enen weendoec III kerssen die si daer toe ghereet hadde, ende leidse op.² Ende si ghinc allettel daer si te doene hadde ende quam weder, ende si vant de kerssen berrende. Ende de liede liepen dit groot wonder sien ende bleven daer staen bedende tote dat de kerssen verborren waren sonder argheren vanden doecke.

Te Bononien was een man die Claes hiet,³ die so sere ghetorment was in sine lindenende ende in sine beene, dat hi van sinen bedde niet staen en mochte, ende sine slincke die was verdroghet so sere, datter negheen ghenesen an en was.⁴ [237va] Ende hi verghichte hem Gode ende sinte Dominico. Ende doe hi hem mat metten leembeente, hoe lanc men de kersse maken soude, ende hi lancs ghemeten was, so begonste hi oec daer met te gordenne sinen hals ende sine borst. Ende ten lesten doe hi sijn cnien omwonden hadde metten leembeente ende hi telker maten anriep den name⁵ Jhesus Cristus ende sinte Dominicus, so ghevoelde hi dat hi verlicht wert ende riep: «Ic ben verloost!» Ende hi stont op ende weende van blijscapen. Ende sonder eneghe helpe quam hi ter kerken daer sinte Dominicus lichame lach. In dier selver stat so heeft God onvertalleke⁶ vele miraculen ghedaen bi sinte Dominicum, sinen cnecht.

In Cecilien te Augustam was een meisen die vanden steene sere siec was. Ende doe mense daer af sniden soude, so bevalse haer moeder Gode ende sinte Dominico. Ende opden nacht daer na so oppenbaerde

---

1. [Vertaling] Maggioni: «sacerdotem hora debita non inuenit» (740). Vgl. hs. Stockholm, fol. 185rb: 'maer soe en *vant* ne ghenen pape te pointe'.

2. [Vertaling] Maggioni: «quapropter candelas tres ad hoc paratas manutergio mundo inuoluit et in quodam uase reposuit» (740).

3. [Vertaling] Maggioni: «scholaris quidam nomine Nicholaus» (740).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'en was' in margine.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'ons' door onderstreping herroepen.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'onvertalleke' superscript.

Van sinte Dominico

sinte Dominicus desen meisene, ende hi leide hare den steen daer si af ghepijnt was inde hant ende hi ghinc wech. Ende doe de dochter ontspronghen was, so vant si hare verloost ende ghesenen. Ende si gaf den steen haerre moeder ende seide hare haer visioen. Ende de ¹ moeder droech den steen ten Predecaren ende si hinghenne vore sinte Dominicus beelde in een herdincken deser groter miraculen.

In Cecilien te Palencien hadde een wijf een [237vb] kint dat sere ghepijnt was van clieren, die kindere inden hals pleghen te hebbenne. Ende doe si daer toe negheenen raet en vant, so belovese Gode ende sinte Dominico, waert dat hi ghenase, si soudenne om niet doen werken an der Predecaren kerke die men doe maecte. Ende op enen nacht cort daer na so oppenbaerde hare een in Predecaren abijt ende seide hare: «Wijf, kinstu dusdane dinc iet?» Ende hi noemde hare III dinghen, dat was: copergroene van Spaendien, lapaten ende tsap van poreiden. ² Ende doe si seide: «Ic kint,» so seide hi: «Ganc ende nempt dit, ende temperet metten sape van poreiden, ende legt op een blat ³ ende legghet op dijns soons hals, ende hi sal werden ghesenen.» Ende doe si wakende wert, so dede si dit. Ende tkint wert ghesenen ende het dede dat de moeder belooft hadde.

Een die was van Voetenberghe ende alte anxteleec gheswollen was, hi verghichte hem sinte Dominico. ⁴ Ende Dominicus oppenbaerde hem daer hi lach ende sliiep, ende sneet hem sonder seer doen sijn onghemac ende dede al tquaet ute, ende hi deedt weder toe met sijnre hant, ende ghenaeft al met heilegher salven daer hijt met salfde.

In de stat van Augusta doe op de feeste van sinte Dominicus overvoerne eneghe vrouwen vanden Predecaren van messen quamen, so vonden si [238ra] een wijf vore hare dore sitten spinnende. Ende si

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'den' waarin de 'n' is uitgeradeerd.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. 'pareiden' waarin de ietwat onregelmatig gevormde 'a' werd geëxpungeerd en door een superscripte 'o' vervangen – [Vertaling] Maggioni: «nominans ei quatuor genera rerum, scilicet es uiride, pilatrum, lapatium et succum porri» (741).

3. [Vertaling] Maggioni: «et pone ea super bambace» (741).

4. [Vertaling] Maggioni: «Quidam de partibus Pedemontis monstruose inflatus beato Dominico se uouit» (741).

Van sinte Dominico

berespense van minnen ende seiden waeromme dat si niet en vierde so groten heileghen dach. Maer si hadt onwert ende andwoordde: «Ghi, die der bruedere dochtere sijt, viert ghi uwes sants dach.» Ende te hant begonsten hare haer oghen te swellenne, ende daer ute begonsten worme te loopenne also dat ene haer gheburinne hare XVIII worme uten oghen dede.¹ Ende si hads te hant berouwenesse ende quam ter bruedere kerke. Ende daer biechte si hare sonden ende si beloofde dat si nemmermeer sinte Dominicus detraheren en soude noch lachteren, maer dat si devoteleec sine feeste vieren soude. Ende doe wert si weder ghesont.

Te Tripole, datmen heet Magdalene,² daer was een edel nonne die Maria hiet, die in alte groter siecheit was ende die v maent alte jammerleec ghepijnt was in hare die, also datmen alle uren waende dat si sterven soude. Ende si beedde aldus in haer selven: «Lieve Here, ic en ben niet weerdech di te anbedenne noch dattu mi ghehoren souds, maer ic bidde minen here, sinte Dominicum, om dat hi middelare es tusschen mi ende di, dat hi mi bejaghen moet van di mine ghesonde.» Doe si dus onsen Here anbeedde met tranen, so wert si op ghenomen inden gheeste ende sach sinte Dominicum met II bruederen comen te hare. Ende hi hief de cortine op van haren bedde ende hi seide hare: [238rb] «Waer bi begheerstu so sere te ghenesenne?» Ende si seide: «Here, om dat ic minen God devotelekere dienen soude dan ic ghedaen hebbe.» Doe brachte hi van onder sijn cappe salve van wonderleken goeden roke ende hi besalfde haer die. Ende te hant wert si ghesont. Ende hi seide: «Dese salve es herde precioes, soet ende swaer.» Ende doe die nonne de redene vraghede van dien woorde, so seide hi: «Dese salvinghe es een teecken van minnen, want minne es herde precioes, want men machse om negheen ghelt coopen, ende in Gods ghichten en es negheene beter. Si es suete, want niet en es suetere dan minne. Si es swaer, want men verliestse lichte, en si dat mense nauwe hoedt.» Binnen dier selver nacht so oppenbaerde³ sinte

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ita quod uicina quedam XVIII uermes eduxit ex eius oculis in instanti» (741).

2. [Vertaling] Maggioni: «apud Tripolim in monasterio quod dicitur Magdalena» (742).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'hi' door onderstreping herroepen.

Van sinte Dominico

Dominicus haerre suster die inden dormtere sliep, ende hi seide: «Ic hebbe dijnre suster ghenesen.» Ende si liep te hare ende si vantse ghenesen. Ende si ghevoelde oec dat si bestreken was met salven. Ende si vaghedese met enen cleede met grooter weerdecheit af.¹ Ende doe sijt haren confessor ende haerre suster ende haerre abdessen vertelt hadde, ende si hen vander salven vore gheleit hadde die in tcleet was, so worden si van so grooten nuwen sueten roke wederslegghen, dat men negheen specien jeghen dien roke prisen mochte. Ende si hilden van dier [238va] salven in groter weerdecheit.

Hoe lief dat onse Here de stat heeft daer sinte Dominicus lichame rust, al es dat gheoppenbaert ute vele miraculen, nochtan willen wier ene afscriuen. Meester Allexander, de bisscop van Vindonien, seit in sijn postillen op dat woort: «Ontfermecheit ende de waerheit quamen onderlinghe te ghemoete,» dat een mate scolier te Bononien was die dit visioen sach. Ende dese scolier hadde hem selven ghegheven ende ghevoeghet ter quaetheit ende der oncuuscheit vander werelt. Hem dochte dat hi in een groot velt was ende daer viel op hem een groot tempeest. Ende doe hi vlien soude vanden tempeeste, so quam hi tenen huse, ende doe hijt ghesloten vant, so clopte hi an de dore ende bad dat menne daer in liete. Maer die weerdinne die binnen was, andwoordde: «Ic ben de gherechtecheit die hier woene, ende dits mijn huus. Ende om dattu niet gherechtech en bes, so en moghestu met mi niet woenen.» Ende om dese woorde so ghinc hi sere al weenende wech. Ende hi vant een ander huus, ende hi ghinc ende clopte an de dore oec ende bad datmenne daer in liete. Maer die weerdinne die² binnen was, andwoordde: «Ic ben de waerheit die hier woene, ende dits mijn huus. Maer ic en ontfa di niet teenen gast, want de waerheit [238vb] en verloost dien niet diese niet en mint.» Ende doe ghinc hi van daer ende vant dat derde huus. Ende hi quam daer oec ende bad dat menne in liete comen om dongheweder te sculenne. Ende dier binnen was andwoordde: «Ic ben de vrede die hier woene. Maer den nideghen en es negheenen vrede, maer vrede es allene der liede van goeden wille. Maer om dat ic peise ghepeise van vreden ende niet van

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ipsam cum bambace cum reuerentia multa extersit» (742).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie 'die'.

Van sinte Dominico

verdriete, so ghevic di enen goeden raet. Bat voort so woent mijn suster die altoos den cativeghen helpt. Ganc tote hare ende doet dat si u raet.» Ende doe hi tote hare ¹ ghegaen was ende hi clopte, so andwoordde dier binnen was ende seide: «Ic ben donfermecheit die hier woene. Wiltu dan werden ² behouden van desen grooten tempeeste, so ganc int huus daer de bruedere van Bononien woenen ten Predecaren, ende daer selstu vinden den stal der ontfermecheit, de crebbe van suverheiden ende tfoetsel van leeringhen. Ende du sels vinden inde crebbe vander scifturen den ezel van simpelheiden ende van goeder ondersceedecheit, Marien die verclaert, ende Joseph die dient, ende tkindeken Jhesum dat di verloost.» Ende doe de scolier wakende wert, so quam hi ter Predecaren huus ende seide sijn visioen ende bad doordene ende dabijt. Ende men gaeft hem.

Sinte [239ra] Dominicus sach in visioene, eer doordenne ghemaect was, Cristum gram. ³ Ende Hi hadde III ghescutten inde hant ende dreighede de werelt, om dat alle de liede waren Joden oft heidene oft ongheloevech oft valsche kerstene. Ende onse Vrouwe quam voor Hem ende bad vore de werelt ende seide: «Lieve kint, spare de werelt, want ic hebbe enen cnecht die di ende mi sere mint. Ic sal dien sinden predecare vander waerheit. Ende daer toe selen vele liede werden bekeert ende selen ghecighen den wech der waerheit.» Ende hem dochte dat menne daer brachte. ⁴ Ende doe onse Here hare wederseide ende seide dat Hijs niet en soude moghen ghedoen, so brachte Hem onse Vrouwe sinte Franciscum oec ende seide: «Ende dese sal sijn gheselle sijn.» Ende onse Here liet sijnre moeder bede ghescien. Ende sinte Dominicus mercte ⁵ wel sinte Franciscus persoon ende sijn ansichte ende sijn maecsele. Ende daer na, doe hi te Rome quam om de confirmacie van sijnre ordenen, so vant hi sinte Franciscum te

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In marge met verwijsteken alternatieve lezing: 'daer'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'r' in 'werden' superscript en in margine herhaald.

3. [Vertaling] Dit verhaal komt alleen in de redactie Re van de Latijnse tekst voor. Vgl. Maggioni, 744.

4. [Vertaling] Maggioni: «Et sic uisum es ei quod ibidem presenaretur» (744).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'mercte' met verwijsteken in margine.

Van sinte Dominico

Rome. Ende doe hine sach, so bekinde hine, nochtan en hadde hijs noit ghesien. Ende sinte Dominicus seide hem: «Sich, du sels mijn gheselle sijn, want dit saghic,» ende hi vertelde hem dit visioen. Dit seide Franciscus tote enen van sinen bruederen, diet namaels predeckte inder predecaren huus te Ascoli.

Van sinte Sixto

Wat den name bediedt [109]

Sixtus es gheseit van 'syos', dat es 'god' ende 'status', dats [239rb] 'staet'. Oft Sixtus es gheseit van 'sisto'. Sixtus dats 'vast', want hi was vaste int gheloeve ende in sijnre passien ende in goeden werken.

Van sinte Sixto paus

Sixtus de paus was gheboren van Athenen. Irst was hi een philosophe ende daer na wert hi Cristus jonghere ende paus ghecoren. Ende hi wert gheproseuteert vore Decio ende Valeriano met II van sinen diaconen, Felicissime ende Agapite. Ende doene Decius negheens sens te sinen wille en mochte bringhen, so dede hine leiden tote Mars temple, dat hi sacrificeren soude, oft dat menne ¹ te Mamertijns inden kerkere leide. Maer doe hi niet sacrificeren en wilde, ende menne ten kerkere weert leidde, so ghinc sinte Laureins al roepende achter hem ende seide: ² «Vader, waer gaestu sonder dinen sone? Werweert gaestu, pape, ³ sonder dinen dieninc?» Sixtus seide hem: «Sone, ic en late di niet, maer du sels vele meerre strijt liden om Cristus wille. Binnen derden daghe selstu mi volghen, den pape diaken. ⁴ Maer hieren binnen nem den tresoor vander Kerken ende deilne dien du wils.» Doe sinte Laureis den tresoor den armen hadde ghedeilt, so gaf Valeriaen de provoost ute datmen Sixtum leiden soude te Mars temple om sacrificie te doene. Ende en wilde hijs niet doen, dat men hem thoof [239va] afsloeghe. Ende doe menne derweert leidde, so begonste sinte Laureis achter hem te roepenne ende seide: «Vader, en late mi niet, want ic hebbe nu dinen tresoor ute ghegheven.» Ende doe die ridders vanden tresoore hoorden, ⁵ so hilden si sinte Laureise, maer si onthoofden daer Sixtum ende Felicissimum ende Agapitum.

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie 'oft dat menne' door onderstreping herroepen.
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende seide' met verwijsteken in margine.
  3. [Vertaling] Maggioni: «sacerdos sancte» (745).
  4. [Vertaling] Maggioni: «Post triduum me sequeris sacerdotem leuita» (745).
  5. [Tekstkritiek] Hs. 'hoorde'.

Van sinte Sixto

Op desen dach so viertmen te selker stat de feeste van ons Heren transfiguracien, ende men conficeert ende consacreert Cristus bloet van nuwen wine, op dat menne ghecrighen mach in selke kerke, oft men perst ute eenre riper wijndruven allettel wijns inden kelct. Op desen dach so benedijt men de wijndruven ende tfolc ontfaet onsen Here. Ende dats om dese redenne, om dat ons Here sinen jongheren in Witten Donredaghe seide: «Ic en sal nemmeer drincken van desen wine, vore dat ic dien nuwe drincken sal inden rike mijns Vaders.» Maer ons Heren transfiguracie ende dat Hi seide 'nuwe', daer met beteeckende Hi dat vernuwen van glorien die Cristus na sine op verstennessen hadde. Ende daeromme inden daghe deser transfiguracien, daer de op verstennessen mede beteeckent es, so suectmen nuwen wijn. Men sal oec weten dat op desen dach ons Heren transfiguracie gheoppenbaert was, maer de transfiguracie gheschiedde inden lentijn int beghinsel. Maer om tghebod dat Cristus den jongheren [239vb] dede, so heelden sijt so langhe, ende op desen dach so oppenbaerden sise. Dits ¹ ghescreven int boec dat men heet *Mitrael*.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 's' in 'Dits' superscript.

Van sinte Donate

Wat den name bediedt [110]

Donatus es gheseit ¹ ‘van Gode gheboren’, ende dat bider herboornessen ende bider instortinghen van gracien ende glorificacien. Want de gheesteleke herbornesse es drievoudech van Gode. ² Want als de heileghen sterven, dan seit men dat si werden gheboren. ³ Want een kint beghint oec gheboren te sine, om dat het ene widere stat ⁴ ontfaen sal om in te sine, ende om vettere spise te hebbenne tetenne ende volcomenre locht om te herademme, ende om dlicht te siene. Siet de heileghen: Als si uten buke der moeder, der Heilegher Kerken, comen bider doot, so ontfaen si dese IIII dinghen na haer ⁵ manieren. Oft Donatus es gheseit alse vele ⁶ als ‘van Gode ghegheven’.

Van sinte Donate

Donatus was gheleert ende ghevoedt met Juliane den keiser, ende de voorseide Juliaen wert gheordineert in enen subdiaken. Maer ⁷ doe Juliaen keiser worden was, so doodde hi Donatus ⁸ vader ende moeder, ende Donatus vloec inde stede Aretinam. Ende hi woende met Hillarine, den monec, ende daer dede hi vele miraculen. Want de provoost vander stat hadde enen besetenen sone ende hi brachten tote sinte Donate, ende de duvel begonste te roepenne ende seide: «Inden name

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter herhaald ‘es gheseit’ herroepen door onderstreping.

2. [Vertaling] Maggioni: «Donatus quasi a deo natus, et hoc propter regenerationem et gratie infusionem et glorificationem que est triplex generatio spiritualis a deo» (747).

3. [Vertaling] Maggioni: «Nam et cum sancti moriuntur, tunc nasci dicuntur, unde obitus sanctorum non mors, sed natale uocatur» (747).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘hebben oft’ herroepen door onderstreping.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘na haer’ in margine. Aan het begin van de volgende regel ‘bi’ herroepen door onderstreping.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘alse vele’ met verwijsteken in margine.

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘Maer’ in margine.

8. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘Donatus’ in margine als vervanging voor onderstreept ‘Juliaens’.

Van sinte Donate

Jhesu Cristi, en doeck mi niet quaets ende en doet [240ra] mi niet ute minen huse gaen. O Donate, waer bi dwingstu mi ute te gane met tormenten?» Ende doe Donatus beedde, so wert tkint vloegs verloost.

Een man, die Eustachius hiet, een provoost in Tusciën, hi liet eens publicaens ghelt onder Eufrosinen, sijns wijfs, hoede.¹ Maer doe de viande de provincie woesten, so barch si tghelt ende si starf onversienleec. Maer doe haer man wedercomen was ende hi tghelt niet vinden en conste, ende menne daeromme met sinen kinderen ten pinen leveren soude, so gaf hi hem altemale te sinte Donate. Ende Donatus ghinc met desen man tote sijns wijfs grave. Ende doe hi ene bedinghe hadde² ghedaen, so seide hi: «Eufrosina, ic beswere di bi den Heileghen Gheest, dattu ons segs waer du dit ghelt gheleit hebs.» Ende si andwoordde hem uten grave ende seide: «Daer men in huus gaet, daer hebbict ghegraven.» Ende si ghinghen ende vondent daer.

Na allettel tijts so starf Satirus de bisscop, ende al tvolc coes Donate tenen bisscop.³

Also Gregorius seit in *Dialogo*: Op enen dach doe messe ghedaen was, ende tfolc onsen Here ontfaen hadde, ende de diaken metten kelcte den ghenen diere ghemonnecht waren, Gods bloet droech, so maecten de pagane so groot gherochte, dat de diaken viel ende de kelct metten bloede stortte ende brac.⁴ Ende doe hi ende al tvolc herde droeve waren, so vergaderde sinte Donaet de stucken ende dede sine bedinghe, ende te hant [240rb] wert de kelct weder gheheel. Maer de duvel hadde een stuckelken gheborghen, ende dat ghebrecht inden kelct, ende die stat es idel om de orconde van deser miraculen. Ende doe de pagane dese miracule saghen, so worden si bekeert ende LXXX werter ghedoopt.

Een fonteine was so ghevenineert, dat so wie datter afdranc, dat hi staphans sterf. Ende doe sinte Donaet derweert voer op sinen ezel, om dat hi met sijnre bedinghen dwater gansen soude, so quam daer een

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vir quidam Eustatius nomine exactor fisci in Tuscia publicam pecuniam in custodia uxoris nomine Euphrosine dereliquit» (748).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hadde' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «et omnis clerus Donatum in episcopum elegit» (748).

4. [Vertaling] Maggioni: «subito paganorum impulsu diaconus cecidit et calicem sanctum fregit» (748).

Van sinte Donate

vreseleec draec ute, ende hi want sinen steert om des ezels voete ende rechte hem op jeghen Donate. Maer Donatus sloechenne met eenre gheesselen, oft also elre bescreven es, so spau hi op hem ende dooddene daer mede. Ende hi dede sine bedinghe te Gode weert ende verjaghede al tfenijn uter fonteynen.

Op enen tijt doe hi ende sine ghesellen dorst hadden, so verbad hi Gode een fonteyne, die hi dede risen oft springhen.

Doe Theodosijs skeisers dochter beseten was metten duvel, ende mense tote sinte Donate brachte, so seide sinte Donaet: «Ganc ute, onsuver gheest, ende en woene niet langhere in Gods creature.» Ende de duvel andwoordde hem: «Ghef mi lijt, daer ic ute mach gaen oft al daer ic liden mach.»¹ Donaet seide hem: «Wanen quamestu hier in?» De duvel seide: «Uter woestinen.» Ende Donaet seide: «Ganc daer weder.» [240va] De duvel seide: «Ic sie in di dat teecken des crucen ende daer verberric af. Ende daeromme en weettic van anxte werweert gaen. Maer ghef mi stat al daer ic gaen mach, ende ic sal ute gaen.» Donatus seide hem: «Sich, du moghes liden. Ganc weder te dijnre stat weert.» Ende hi dede thuus waghende ende ghinc ute.

Doe men enen dooden ten grave weert droech, so quam I met enen tsartere ende seide dat hi hem cc scellinghe sculdech was, ende daer bi so en liet hine negheenssens graven. Ende doe dit des doots weduwe sinte Donate gheseit hadde, ende si seide dat hi al sijn scout vergouden hadde, so stont sinte Donatus op ende ghinc tote daer. Ende hi nam den dooden metter hant ende seide: «Hore na mi.» Hi andwoordde: «Ic hoore.» Ende sinte Donaet seide hem: «Stant op ende besich wattu doen sels met desen man, die di niet en laet graven.» Ende de doode sat op ende verwannenne voor hen allen dat hijt hem vergouden hadde. Ende hi nam den tzartere inde hant ende scoordenne. Ende hi seide tote sinte Donate: «Vader, bevele mi weder dat ic slape.» Ende hi seide hem: «Sone, ganc wech ter rasten.»

Op dien tijt, doet in III jaren wel na niet en hadde ghereghent, so quamen dongheloeveghe tote den keiser Theodosium ende hiessen dat hi hen Donate gheven soude, die [240vb] dat weder bi sijnre toverien ghedaen hadde. Om de bede vanden keiser so ghinc Donaet

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Da mihi transitum quo exeam aut quo uadam» (749).

Van sinte Donate

ute ende bad onsen Here, ende Hi gaf hem enen grooten reghen. Ende doe dandere bereghenden, so quam Donatus droeghe thuus.

Te dien tide dat de Gothen Italien destrueerden ende vele menschen Cristus gheloeve lieten, so begrepen Donaet ende Hillarinus den provoost Evodraciane dat hi hem vernoieert hadde. Ende doe vinc hise beide ende dwancse te sacrificeerne. Ende doe sijs niet doen en wilden, so dede hi Hillarine naect slaen tote dat hi sinen gheest gaf. Maer hi leide Donate in enen kerkere ende daer na dede hine onthoofden int jaer ons Heren CCCLXXX.

Van sinte Cyriaco, Largo ende Smaragdo

Van sinte Cyriaco, diaken [111]

Cyriacus was gheordineert diaken van Marcello den paus. Daer na wert hi ghevaen ende gheleidt tote Maximiane. Ende daer na sant menne met sinen ghesellen dat hi graven soude eerde, ende dat hise op sine scouderen draghen soude teenre stat die men daer maecte. ¹ Ende daer was sinte Saturninus, een out man, ende hi halp sinte Cyriake draghen. ² Ten lesten dedenne de provoost inden kerkere legghen ende daer na vore hem bringhen. Ende doene Apropirianus leidde, ³ so quam een licht ende een stemme vanden hemele ende seide: «Comt, ghi ghebenedide mijns Vaders, besittet trike.» Ende Apropirianus gheloefde doe ende dede hem doopen. [241ra] Ende hi quam vore den provoost, Cristum al noemende. De provoost seide hem: «Bestu kersten worden?» Ende hi andwoordde hem: «Wee mi, dat ic mijn daghe verloren hebbe.» De provoost andwoordde: «Waerleec, du sels nu dijn daghe verliesen.» Ende hi dedenne onthoofden. Doe Saturnijn ende Sisijn niet sacrificeren en wilden, so dede hise sere tormenten ende ten lesten onthoofden.

Arthemia, des keisers dochter, was vanden duvel beseten, ende de duvel riep in hare ende seide: «Ic en sal niet ute gaen vore dat Cyriacus de diaken comt.» Ende doe daer Cyriacus bracht was ende hi den duvel ghebood, so seide hi: «Wiltu dat ic ute ga, so ghef mi een ander vat daer ic in gaen mach.» Cyriacus andwoordde: «Sich, hier es mijn lichame. Oftu moegs, gancker in.» De duvel seide: «Ic en mach in dijn vat niet gaen, want het es allessens besloten ende gheteeckent. Maer verdrijfstu mi ute, so salic di te Babilonien doen comen.» Ende doe hi den duvel dwanc ute te gane, so riep Arthemia ende seide dat si dien God sach dien Cyriacus predeckte. Ende doese Cyriacus ghedoopt hadde ende hi sekerleec levede bi Dioclesiano ende Serenen, sijns ⁴

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et ad Maximianum deductus iussus est cum suis sociis ut terram foderet et ad locum, scilicet thermas, qui ibi construebatur suis eam humeris deportaret» (751).

2. [Vertaling] Maggioni: «ubi erat sanctus Saturninus senex, quem Cyriacus et Sisinnius ad portandum iuuabant» (751).

3. [Vertaling] Maggioni: «et cum eum Apronianus educeret» (751).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Laatste letter in 'sijns' superscript.

Van sinte Cyriaco, Largo ende Smaragdo

wijfs, gracies in I huus dat si hem ghegheven hadden, so quamen tote Dioclesiane letteren vanden coninc van Persen, ende bad hem dat hi hem Cyriacum sonde, want sijn dochter ware metten duvel beseten. Ende [241rb] om skeisers bedde so ghinc Cyriacus met Largo ende Smaragdo blideleec te Babilonien weert, ende voeren in een scep dat gheladen was met al dien dat hen nootdorstech was. Ende doe Cyriacus ter joncvrouwen comen was, so riep de duvel ute hare ende seide: «Cyriace, du best ghemoeit.» Cyriacus andwoordde hem: «Ic en ben niet ghemoeit, maer ic ben allessens van Gode gheholpen.» De duvel seide: «Ic hebbe di bracht daer ic di hebben wilde.» Doe seide Cyriacus toten duvel: «Jhesus Cristus moet di ghebieden dattu ute moets gaen.» Ende de duvel voer te hant ute ende seide: «O vreseleec name, die mi dwings ute te vaerne.» Ende doe Cyriacus die dochter ghenesen hadde, so doopte hise ende haren vader ende moeder met vele anderen lieden. Ende doemen hem vele ghichten brachte, so en wilde hise niet ontfaen, maer hi vastede daer na XLV daghe te watere ende te broode ende voer weder te Rome.

Ende na II maent so sterf Dioclesiaen. Ende na hem volgde Maximiaen. Ende van gramscapen om Arthemien, sijnre suster, wille, so dede hi Cyriake vaen ende hi dedene naect met ketenen ghebonden sleipen vore enen wagen. ¹ Dese Maximianus hiet Galerij. Hieromme hietmenne Dioclesiaens sone, om dat hi na hem keiser was, ende hi hadde Milenen, ² sijnre dochter, te wive. Dese beval [241va] Carpasise, ³ sinen vicarijs, dat hi Cyriake dade sacrificeren met sinen ghesellen, oft dat hise met grooten tormenten doodde. Ende hi hinc Cyriacum an enen stake ende dede hem wallende oft ghesoden pec op thoot ghieten al heet, ende daer na dede hine met allen sinen ghesellen onthoofden int jaer ons Heren CCC Maer doe Carpasius hadde impetreert Cyriacus huus, op enen tijt doe hi baedde inde stat daer Cyriacus de kerstenne plach te doopenne, ende hi daer werscap hilt

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et nudum et catenis ligatum ante currum suum trahi iussit» (752).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ualerien'. Vgl. Maggioni: «et eius filiam habuit in uxorem que Valeria nuncupata est» (752).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 's' in 'Carpasise' superscript.

Van sinte Cyriaco, Largo ende Smaragdo

met XIX ghesellen, so storven si alle haesteleec. Ende van dier tijt so slootmen dbat, ende de heidenne begonsten de kerstenne te ontsiene ende ere te doene.

Van sinte Lauwereise, martelere

Wat den name bediedt [112]

Lauwereis es gheseit als 'de lauwer houdende', dats een hoet van lauwerboemen ghemaect. Want die strijt verwonnen plach men wilen daer met te croonenne,¹ want dese boom es een toech van seghe oft van victorien, om dat hi altoes groene es ende wijt ende goet van roke ende mechtech in werc. Dus es sinte Lauwereis gheseit vanden lauwerboeme, want hi hadde victorie in sijn passie, waer bi dat Decius van scanden seide: «Ic wane dat wi nu verwonnen sijn.» Hi hadde oec groenheit inde suverheit van herten, ende daer bi seide hi: «Mine nacht en heeft negheene donkerheit.» Hi hadde oec roke om therdinc[241vb]ken van ewecheiden, ende "daer bi so stroeiede hi ende gaeft den armen, ende daer bi so gheduert sine gherechteheit² eweleec."³ Sinte Maximus scrijft: «Hoe en sal sinte Lauwereis gherechteheit niet eweleec gheduren, die hi in heileghen werken voldede ende in sine gloriose martilie consacreerde?» Hi was oec mechtech in wercke om sine doghedeleke predicacie, daer hi met bekeerde Lucille ende Ypolite ende Romane. De cracht van desen boeme brecht den cauwelsteen, hi helpt die couder sijn, ende hi en⁴ ontsiet de blixeme niet. Also gaf sinte Lauwereis herde herten een gheesteleec horen ende bescermt vander quader blixemen.⁵

Van sinte Lauwereise

Sinte Lauwereis de martelere was diaken ende gheboren van Hispanien. Ende sinte Sixtus de paus brachten te Rome. Also Johannes Beleth seit, doe sinte Sixtus in Hispanien quam, so vant hi daer II

---

1. [Vertaling] Maggioni: «quia olim de huiusmodi ramis uictores coronabantur» (754).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'rech' in 'gherechteheit' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Odorem per memorie perpetuitatem, unde 'dispersit, dedit pauperibus et ideo iustitia eius manet in seculum seculi'» (754). Jacobus maakt hier gebruik van vers 9 uit Psalm 111 (112).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'en' superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «Huius autem arboris efficacia est quia calculum frangit, surditati subuenit, fulmen non metuit; sic Laurentius frangit cor durum, spiritualement reddit auditum, protegit a fulmine sententie reproborum» (754).

Van sinte Lauwereise, martelere

jonghelinghe, Lauwereise ende Vincente, sinen neve, die sere tameleec waren in seden ende in al dat si daden vrome. Ende hi brachtse met hem te Rome weert. Ende sinte Lauwereis bleef met hem te Rome, maer Vincent, sijn neve, keerde weder te Hispanien weert, ende daer wert hi glorioseleec ghemartilijt. Maer na dat hier Johannes Beleth scrijft, so scijnt die tijt haerre martilien contrarie. Want sinte Lauwereis wert ghepassijt onder Decio, ende Vincent in sijn joncheit onder Dioclesiane ende ¹ Daciane. [242ra] Ende tusschen Decium ende tusschen Daciane ende Dioclesiane waren XCV jaer, ² ende daer waren VII keisers tusschen, ende doe en mochte Vincent niet jonc hebben gheweest.

Sinte Sixtus ordineerde sinte Lauwereise sinen archidiaken. Te dien tiden worden kersten Philips de keiser ende Philips, sijn sone, ende si verhieven sere de Heileghe Kerke. ³ Also men seit, so bekeerde desen keiser Origenes, al leestmen elre datten Pontius bekeerde. Dese keiser regneerde int dusentechste jaer na dat Rome ghesticht was, om dat dit dusentechste jaer Cristo soude werden ghegheven ende niet den afgoden. Ende in dit dusentechste jaer plaghen die van Rome groot spel ende grote voorbarecheit te bedrivenne. Dese Philips, dese keiser, hadde enen riddere die Decius hiet, die sere vrome ende vermaert was in wapenen. Ende om dat te desen tiden Gallien jeghen tRoomsche rike stac, so sant de keiser Philips Decium met enen grooten heere, om dat hi die van Gallien wederbringhen soude onder dat Roomsche rike. Decius voer wech ende dede sinen orbore wel. Ende doe hi verwonnen hadde also hi wilde, so keerde hi weder te Roome weert. Doe de keiser ⁴ hoorde dat hi quam, so wilde hi hem noch meerre ere doen, ende voer jeghen hem ute ⁵ tote Verona. Maer als de quade sien dat

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'Maximiane' herroepen door onderstreping.

2. [Vertaling] Maggioni: «Sed inter Decium et Diocletianum fluxerunt anni circiter XL» (755).

3. [Vertaling] Het eerste deel van de volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Iste Philippus primus imperator fuit qui fidem Christi recepit» (755).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'keiser' in margine.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'jeghen' door onderstreping herroepen.

Van sinte Lauwereise, martelere

men hen ere doet, so werden sijs te hoverdeghere. Daer bi wert Decius so hoverdech dat hi na skeisers rike stont, ende stont na sijns [242rb] heren doot. Ende doe de keiser op sijn bedde in sine tente lach ende sliep, so ghinc Decius al heimeleec inde tente, ende hi verworghede sinen here daer hi sliep. Ende hi trac an hem theer dat metten keiser comen was met beden ende met ghelde ende met ghichten ende met beloften, ende hi voer also te Rome weert. Doe dit hoorde Philips, skeisers sone, so ontsach hi hem herde sere, ende also Sicardus seit, so beval hi sinte Sixtusse ende sinte Lauwereise al sijns vaders ende sinen scat ¹ in selker manieren: Waert dat hi ghedoodt worde van Decio, dat si dan den tresoor den kerken ende den armen gheven souden. Niemen en sal wonderen dat die tresoor die sinte Lauwereis deilde, niet gheheeten en sijn 'skeisers tresoor', maer 'der Kerken tresoor', want wel mochte sijn dat hi met skeisers tresoore oec ute gaf eneghen tresoor die der Kerken toe behoorde, want Philips hadden ghelaten datmen den kerken ende den armen deilen soude. ² Hier na so vloeg Philips ende barch hem van Decio. De senatoors voeren Decio te ghemoete ende confirmeerdenne int keiserike. Om dat men wanen soude dat Decius sinen here niet ghedoodt en hadde met valscheiden, maer om der afgoden toren te wrekenne, so begonste hi alte felleec de kerstene te tormenttenne, ende hi beval dat mense sonder enech ontfermecheiden dooden [242va] soude. In deser persecucien so worden ghepassijt menech dusentech marteleren, ende onder ³ dandere so wert oec Philips ghedoodt. Hier na ondersochte Decius waer sijns heren tresoor was, ende men brachte sinte Sixte voor hem over enen die Cristum oefende ende die oec wiste waer dese tresoore waren. Doe dedene Decius in enen kerkere legghen, tote dat hi hem met tormenten Cristum soude doen loechenen ende den tresoor wisen. Ende sinte Lauwereis volgde hem na ende riep: «Vader, waer gadi sonder dinen sone? Werweert, pape, so tijdstu sonder dinen

---

1. [Tekstkritiek] Hs. hierachter 'ia', vermoedelijk een niet gecorrigeerde kopiistenfout.

2. [Vertaling] Het laatste deel van deze zin bleef onvertaald, Maggioni: «licet dubitationem habeat uehementem utrum Sixtus tunc temporis fuerit, sicut infra dicitur» (756).

3. [Tekstkritiek] Hs. 'ander'.

Van sinte Lauwereise, martelere

minister? ¹ Du en plaechs noit sacrificie tofferne sonder minister. Wat meshaghet di in mi? Heefstu mi onghetrouwe gheprueft? Prueve doch ofstu enen goeden minister vercoren heefs, wien heefstu bevolen Gods lichame te consacreerne.» ² Sinte Sixtus seide hem: «Sone, ic en late di niet, noch en verstote. Maer du sels meerre strijt ghedoghen om Cristus wille, want wi ontfaen als oude liede de minste pinen, maer di ontbeidt een gloriosere victorie vanden tiran, om dattu jonc ende sterc bes. Naden derden dach so selstu mi, den pape, volghen, du, diaken.» Ende sinte Sixtus gaf hem [242vb] al den tresoor ende beval hem dat hine den kerken ende den armen gawe. Dus ghinc sinte Lauwereis dach ende nacht de arme soecken ende gaf elken also hijs te doene hadde. Ende hi quam te eenre weduwen huus, die vele kerstenne in hare huus gheborghen hadde, ende si hadde langhe wee in thoot ghehadt. Ende sinte Lauwereis leide hare de hant op thooft ende haer siecheit verghinc hare. Ende sinte Lauwereis dwoech den armen hare voete ende gaf hen allen aelmoesenne. Binnen dier selver nacht quam hi in een kerstens huus, ende hi vant daer enen blinden ende hi maecte hem op doghen een cruce, ende hi wert siende. ³ Maer doe Sixtus Decius wille niet doen en wilde, noch den afgoden offeren, so dede hine onthoofden. Ende sinte Lauwereis liep hem na ende riep: «Heilech ⁴ vader, en late mi niet, want dinen scat dien du mi gaefs, hebbic al ute ghegheven.» Doe de ridders hoorden vanden tresoore, so hilden si sinte Lauwereise ende leverdenne Parthemio, den prince, ende die man leiddenne vore Decium. Ende Decius seide hem: «Waer sijn der Kerken tresoore die du gheborghen hebs, also wi ⁵ wel weten?» Ende doe hem sinte Lauwereis niet en andwoordde, so leverde hine Valeriano, den provoost, om dat hi hem soude doen den tresoor wisen ende den afgoden anbeden, oft dat hine dade met vele tormenten

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Glosse: 'Minister es een dieninc, maer in gheesteleken dienste seitmen also'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Experire certe utrum idoneum ministrum elegeris cui commisisti dominici sanguinis dispensationem» (757).

3. [Vertaling] Maggioni: «quendam cecum ibidem reperit et facto signo crucis eum illuminavit» (757).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Heilech' in margine.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'wi' superscript.

Van sinte Lauwereise, martelere

dooden. Ende Valeriaen leverdenne enen provoost, die Ypolitus hiet, dat hine [243ra] wachten soude. Ende hi sloot sinte Lauwereise met vele anderen in enen kerkere. Ende inden kerkere lach een heiden man die Lucillus hiet, die sijn oghen verloren hadde van weenenne. Ende doe hem sinte Lauwereis beloofde dat hine soude maken siende, wilde hi in Cristo gheloeven ende ghedoopt werden, so bad hi sere dat menne doopen soude. Doe nam sinte Lauwereis water ende seide: «Alle dinc wert inder biechten ghedweghen.» Ende doe sinte Lauwereis de articule vanden gheloeve gheseit hadde ende erensteleec ghevraghet ocht hi alle die articule ghelooft, ende hi seide dat hijt al ghelooft, so goot hi hem water over thoot ende dooptenne in Cristus gheloeve, ende hi wert stappans siende. Ende om dese sake quamen vele ¹ blinde te hem ende si worden van hem verlicht. Doe dit Ypolitus sach, so seide hi hem: «Wise mi den tresoor.» Ende sinte Lauwereis seide hem: «O Ypolite, wiltu gheloeven in onsen Here Jhesum Cristum, so salic di den tresoor toghen ende deweleec leven beloven.» Ypolitus seide hem: «Doestu dattu segs, so salic doen dattu mi raets.» Te dier selver uren ghelooft Ypolitus ende wert ghedoopt met sijnre meisniden. Doe hi ghedoopt was, so seide hi: «Ic sie der marteleren zielen sere verbliden.» ² Hier na ontboodt Valeriaen Ypolite, dat hi Lauwereise bringhen soude. Ende sinte Lauwereis seide tote Ypolite: «Ga wi te gadere, want men ghereidt ons beiden glorie.» [243rb] Dus quamen si beide ten dinghestoele, ende men vragede hem echter vanden tresooren. Ende sinte Lauwereis bad III daghe verste. Ende Valeriaen gaeft hem omme Ypolitus wille. ³ Binnen desen III daghen so vergaderde sinte Lauwereis arme, cropele, blinde, ende hi brachtse inden palaise vore Decium ende seide: «Sich, dit sijn deweleke tresoore die nemmermeer ghemindert en moghen werden. Maer si wassen in elken, ende men vintse in hen allen. De tresoor es inden hemel ghevoert met al deser handen.» Valeriaen seide vore den keiser Decio:

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'kerstene' door onderstreping herroepen.

2. [Vertaling] Maggioni: «Vidi animas innocentium letas gaudere» (758).

3. [Vertaling] Maggioni: «Laurentius autem triduo inducias petiit, quas Valerianus eidem sub Ypoliti pollicatione concessit» (758).

Van sinte Lauwereise, martelere

«Wat bedoolstu dus alomme? ¹ Doech nu sacrificie ende laet staen dine toverie.» Lauwereis seide hem: «Wien salmen anbeden, ochte den ghenen die ghemaect heeft, ocht den ghenen die ghemaect es?» Doe wert Decius gram ende dedenne met scorpelionen slaen ende dede vore hem bringhen alle manieren van tormenten. Ende doe hine hiet sacrificeren, dat hi desen tormenten ontgaen mochte, so andwoordde hem sinte Lauwereis: «Onsaleghe, dustane spise hebbic altoes begheert.» Decius seide hem: «Ochte di dit spise dunct, so bringhe voort die dijns ghelike sijn, dat si met di eten moghen.» Sinte Lauwereis seide hem: «Si hebben nu hare namen inden hemel ghegheven. ² Du en best niet weerdich dattuse sien souds.» Doe gheboot Decius dat menne naect sloeghe met clippels, ende men leide [243va] hem gloiende platen an sine ³ siden. Ende sinte Lauwereis seide: «Here God, Jhesus Cristus, God ute Gode, ontferme di mijns, dijns cnechts. Want doe ic ghewroeghet wert, so en looghende ic dijns niet.» Ende Decius seide hem: «Ic weet wel dattu de tormente bespots bi toverien, maer nochtan en selstu mi niet moghen bespotten. Ic swere di biden goden ende godinnen, en si dattu sacrificeers, so salic di doen verderven met vele tormenten.» Doe dede hine met wappers langhe slaen. ⁴ Ende sinte Lauwereis beedde ende seide: «Here Jhesus Cristus, ontfanc minen gheest.» Doe sprac een stemme vanden hemele daert Decius hoorde: «Noch moetstu vele liden.» Doe wert Decius al verwoedt ende hi seide: «Ghi manne van Rome, hebdi ghehoort hoe de duvele desen vermeensaemden vertroosten, die noch de gode en oeffent, noch de tormente en ontsiet, noch en vreeset hem niet vanden verbolghenen princen?» Ende hi dedenne echter met scorpelionen slaen. Ende sinte Lauwereis spotter mede ende dancte Gode ende bad voer de ghene die daer bi stonden. Op die selve ure so wert daer een riddere die Romanus hiet, gheloevech, ende hi seide tote sinte Lauwereise: «Ic sie vore di staen enen sconen jonghelinc, die dine lede droghet met enen linenen cleede. Daer omme so besweric di biden

---

1. [Vertaling] Maggioni: «quid uariaris per multa?» (758).

2. [Vertaling] Maggioni: «Iam celis nomina sua dederunt» (759).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sine' superscript boven uitgeradeerd 'vi'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Tunc iussit eum plumbatis diutissime cedi» (759).

Van sinte Lauwereise, martelere

Here dattu mi niet en laets, maer haeste di ende doopt mi.» Ende Decius seide tote Valeriane: «Ic wane dat wi verwonnen sijn bi toverien.» Doe dede hine ontbinden ende dedenne sin[243vb]den in Ypolitus ghevanghenesse. Ende Romanus brachte daer een vat met watere ende viel voor sinte Lauwereis voete, ende hi wert van hem ghedoopt. Doe dat Decius vernam, so dede hi Romanus met clippels slaen. Ende doe Romanus seide dat hi kersten was, so dedenne Decius onthoofden. Op dien selven nacht dede Decius sinte Lauwereise voor hem bringhen. Ende doe Ypolitus weende ende hi segghen wilde dat hi kersten was, so seide sinte Lauwereis tote hem: «Verberghe Cristum in dijn herte, ende alsic di roepen sal, so hoort ende comt.» Decius dede alle manieren van tormenten vore hem bringhen. Ende Decius seide tote sinte Lauwereise: «Du sels den goden sacrificeren, oft men sal al desen nacht beseghen om di te tormentenne.» Sinte Lauwereis seide hem: «Mijn nacht en heeft negheen donkerheit, maer hi verclaert al in lichte.» Ende Decius seide: «Men bringhe hier een iseren bedde dat de hoverdeghe Lauwereis ruste.» Doe ontcleeddenne de cnechte ende si strettenne op enen iseren roostere ende leidenre berrenden colen onder ende si roerdense ende keerdense met iserne crawwels.¹ Ende sinte Lauwereis seide tote Decium: «Merct, catijf, dat mi dine colen solaes gheven. Maer si gheven di den eweleken torment. Want de Here weet dat ics niet en looghende doe ic ghewroeghet wert. Ende als men mi om Cristum vragede, so belihedic Hem. Ende dat men mi braet, dies dankic Hem.» Ende met bliden ansichte so seide hi tote Decium: «Sich, ca[244ra]tijf, du heefs een side ghebraden, keer omme² dandere ende et!» Ende hi dancte Gode ende seide: «Here, ic dancke di dat ic dus verdient hebbe te comenne binnen dinen rike.» Ende aldus gaf hi sinen gheest. Doe wert Decius bescaemt ende wandelde met Valeriane inden palaise, dat Tiberius was, ende liet den lichame opt vier ligghen. Ende Ypolitus nam smerghens den lichame, ende Justijn, de pape, ende groevenne inden acker van Verane. Ende de kerstenne vasten III daghe ende waecten ende weenden sere.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ministri ergo eum exuunt, super cratem ferream extendunt et prunis suppositis eum cum furcis ferreis compresserunt» (760).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'keeromme'.

Van sinte Lauwereise, martelere

Weder dat sinte Lauwereis onder desen Decium ghemartilijt was, dies twifelt men, om dat men leest in coroniken dat Sixtus ¹ langhe na hem was. Maer Eutropius seit dit: «Decius die de kerstenne persequeerde, onder dandere die hi doodde, so doodde hi den heileghen Lauwereise, den diaken.» Maer men vindt oec in ene coronike, die waer ghenoech es, dat sinte Lauwereis onder Decium die na Philippum quam, niet ghepassijt en was, maer onder enen anderen, die langhe na hem was ende oec Decius hiet, prince ende niet keiser. Want Eutropius seit dat tusschen Decium, den keiser, ende Decium den prince, die mindere was, ende daer sinte Lauwereis onder ghepassijt was, datter vele keisers tusschen waren ende vele pause. Want also daer ghescreven es, dat na Decium den keiser int rike volgde Gallus ende Volusiaen, sijn sone, ende na die quam Valeriaen ende Galieneus, sijn sone, ende dese II maecten den minsten [244rb] Decium prince ende ² niet keiser. Want in ouden tiden so plaghen de keisers te Rome wel te makenne enen prince, maer nochtan so en hiet mense niet 'keisers' oft 'auguste'. Also leestmen in coroniken dat Dioclesiaen Maximiane prince maecte, ende daer na wert hi keiser. Te deser keisers tide, dats Valeriaens ende Galienus, so was Sixtus paus te Rome. Dese Decius, de prince van Rome, ende niet keiser, hi passide sinte Lauwereise. Ende hier bi so en es dese Decius niegherinc in sinte Lauwereis legende gheheeten keiser, maer allene heet hi prince. Want Decius de keiser en regneerde maer II jaer, ende hi martilijde sinte Fabiane den paus. Na Fabiane quam Cornelijs, die ghepassijt was onder Valeriane ende Galiene, die xv jaer regneerden. Na Cornelise quam Lucius, na Lucium Steven, na Steven Dionijs, ende na Dionise Sixtus. ³ Dit leestmen in coroniken, ende ware dit waer, so mochte oec wel waer sijn dat Jan Beleth seit. ⁴ Nochtan leestmen in ene andere

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'hi' – [vertaling] Maggioni: «cum in chronicis Sixtus longe fuisse post Decium legatur» (760).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Fabiano successit Cornelius, qui sub Volusiano et Gallo passus est. Cornelio successit Lucius, Lucio Stephanus: hic sub Valeriano et Gallieno, qui annis xv imperauerunt, passus est. Stephano successit Sixtus» (761).

4. [Vertaling] Maggioni: «Omnes autem chronice, tam Eusebii quam Bede et Ysidori in hoc concordant, quod Sixtus papa non fuit tempore Decii imperatoris, se Gallieni» (761).

Van sinte Lauwereise, martelere

coronike dat de voorseide Galienus II namen hadde, want men hiettenne Galienus ende Decius, ende onder hem waren ghepassijt Sixtus ende Lauwereis int jaer ons heren CCLXIII.¹ Cofredus seit in sinen boecke, dat men *Pantheon*² heet, dat Galienus oec hiet Decius, ende dat Sixtus ende Lauwereis onder hem ghepassijt waren. Ende ware dit aldus, so waert waer dat Jan Beleth seit.

Gregorius seit [244va] in *Dialogo* dat een nonne was in Sabina, die suver was van lichame. Nochtan was si ongheesteleec in hare tonghe. Doe dese begraven was in Sinte Lauwereis Kerke vore den outaer, so wert deen deel vanden grave verborren bi nachte vanden duvelen ende dander deel bleef onverborren, also datmens smerghens wel gheware wert.

Gregorius van Toors seit, doe een pape een Sinte Lauwereis Kerke hermaken soude, ende hi enen balke hadde die alte cort was, so bad hi sinte Lauwereise die de arme ghevoedt hadde, dat hi hem versien wilde. Ende te hant lingde de balke so sere dat hi vele te lanc was. Ende dats over quam, dat sloech de pape met stucken af ende ghenas daer mede vele siecheiden. Een die tantsweere hadde, men tastenne met dien houte, ende hi wert te hant ghenesen.

Also Gregorius seit in *Dialogo*, so was een pape die Sanctulus hiet ende hi hermaecte een kerke die in sinte Lauwereis ere ghesticht was ende die de Longhebaerde verborren hadden, ende hi huerde daer toe vele wercliede. Op enen tijt, doe hi niet en hadde dat hi hen tetenne gheven mochte, so dede hi sine bedinghe ende sach inden oven, ende hi vant daer alte witten broot. Ende al sceent dats niet ghenoech en hadde gheweest III personen tenen male tetenne, om dat sinte Lauwereis wilde dat hem sine wercliede bleven, so dede hi dat broot [244vb] so sere wassen, also datter sijn wercliede X daghe ghenoech an hadden.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Legitur tamen in quadam alia chronica, quod predictus Gallienus fuit binomius, dictus est enim Gallienus et Decius et sub illo passi sunt sixtus et Laurentius circa annum domini CCLVI» (761-762).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'patheon'. Vgl. Maggioni: «Godofridus quoque in libro suo, qui dicitur Pantheon, idem asserit» (762).

Van sinte Lauwereise, martelere

Te Melanen in Sinte Lauwereis Kerke, so haddemen alte sconen kerstalenen kelct. ¹ Ende doene de diaken op ene feeste droech, so viel hi hem uter hant ² op deerde ende brac ontwee. Ende de diaken weende ende raapte de stucken op, ende hi leidse op den outaer ende bad sinte Lauwereise dat hi maken wilde dien kelct die te broken was, ende de kelct wert weder al gheheel.

Men leest oec int *Boec van onser Vrouwen miraculen* dat te Rome een rechtere was die Steven hiet, die gherne ghichten ontfinc, ende daer mede so verkeerde hi vele rechter vonnessen. Dese man nam bi crachte III huse die sinte Lauwereis waren ende enen acker die sinte Agneten was, ³ ende hi hilt met onrechte. Het ghesciede dat dese man haesteleec starf, ende doene sinte Lauwereis sach, so quam hi met groter onweerdecheit te hem weert ende hi dauwenne III werf alte sere metten arme ende quetstene alte sere. Ende sinte Agnete en wilde op hem niet sien metten anderen magheden, maer si keerde haer ansichte van hem. Doe gaf de rechtere op hem sine sentencie ende seide: «Om dat hi ongherecht goet nam ende hi de waerheit vercochte om ghichten die hi ontfinc, so lever menne in Judas stat, die sinen meester vercochte.» Maer sinte Projectus, ⁴ dien dese Steven in sinen levenne sere ghemint [245ra] hadde, hi viel vore sinte Lauwereis ende vore ⁵ sinte Agneten voeten, ⁶ ende bad vergheffenesse van Stevens weghe. Ende doe dese ende onse Vrouwe vore hem baden, so wert hem gheoorlooft dat hi weder te sinen lichame keren soude ende xxx daghe penitencie doen. Ende onse Vrouwe beval hem dat hi lase alle daghe den psalm *Beati immaculati*. Ende doe hi weder ten lichame comen was, so was sijn arm also stijf ende also swert als ochte hijt inden

---

1. [Vertaling] De bronvermelding van Jacobus is achterwege gebleven, Magioni: «ut refert Vincentius in sua chronica» (763).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'ende' herroepen door onderstreping.

3. [Vertaling] Maggioni: «Hic tres domos ecclesie sancti Laurentii et unum hortum sancte Agnetis uiolenter abstulit» (763).

4. [Tekstkritiek] Hs. 'Prejectus', vgl. Maggioni: «Sanctus [...] Proiectus» (763).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'vore' met verwijsteken in margine.

6. [Tekstkritiek] Hs. 'uoeten' later onnodig of ten onrechte door onderstreping herroepen,

Van sinte Lauwereise, martelere

lichame gheleden hadde. Ende dit teecken hadde hi also langhe als hi leefde. Hieromme keerde hi sijn onrecht goet weder ende dede xxx daghe penitencie, ende doe voer hi te Gode.

Men leest in Heinrecs skeisers vite,¹ doe hi ende Kunegundis,² sijn wijf, te gadere in suverheiden leefden, alsoot de duvel dede, so hadde hi morbelinghe dat een van sinen ridders bi hare lach. Ende om te pruevenne hier af de waerheit, so dede hise al barvoet³ gaen op gloeiende iser xv voete verre. Ende doe si daer op gaen soude, so seide si: «Here Jhesus, also du wets dat ic van Heinrecke ende van allen mannen suver ben, also moetstu mi helpen.» Doe scaemde hem Heinrec ende sloechse ande wanghe.⁴ Ende een stemme seide tote hare: «De maghet sinte Marie heeft di verloost.»⁵ Ende si ghinc over al den hoop isers onghequetst.

Ende doe de keiser Heinrec doot was, so leet te eens heremijts huus ene groote me[245rb]nechte van duvelen. Ende de heremijt dede sine veistre op ende vraghede den echtersten wie si waren. «Wi sijn,» seide hi, «een legioen van duvelen. Ende wi varen skeisers doot weert, oft wi iet in hem vinden moghen dat onse es.» Ende de heremijt beswoerne dat hi al daer weder keren soude.⁶ Ende doe hi weder quam, so seide hi: «Wi en hebben neghenen orbore ghedaen. Want doemen inde waghe leide de wantrouwelheit die hi op sijn wijf hadde, ende vele anders quaets dat hi ghedaen hadde, so werp te sinen dogheden de ghebraden Lauwereis enen guldenen pot die alte swaer was. Ende doe wi waenden te boven sijn bleven, doe hi dat daer toe gheworpen hadde, so verwoech die side vander waghén. Ende doe werdic so gram, dat ic ene ore vanden potte trac.» Hi hiet enen kelct enen pot, dien de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Legitur in uita sancti Henrici imperatoris» (764).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'Janegundis', vgl. Maggioni: «Kunegundis uxor eius» (764).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. 'berrende'. In margine met verwijsteken de juiste lezing 'baruoet'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende sloechse ande wanghe' is uitgeradeerd maar nog voor het grootste deel leesbaar. Vgl. hs. Stockholm: 'ende slouchse an de kake' (fol. 191vb). Maggioni: «Henricus uerecundia ductus eam in maxillam percussit» (764).

5. [Vertaling] Maggioni: «Virgo Maria te uirginem liberabit» (764).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'soude' met verwijsteken in margine.

Van sinte Lauwereise, martelere

keiser in Sinte Lauwereis Kerke hadde doen maken. ¹ Ende die kelct hadde II oren om dat hi so groot was. Ende men vant dat de keiser doe ghestorven was ende dat ene ore vanden kelcte te broken was.

Gregorius seit inden *Registere*, doe de paus die vore hem was, begheerde enech dinc te verbeterne an sinte Lauwereis lichame ende hi niet en wiste waer de lichame was, so wert sijn lichame onversienleec vertoghet ende al de ghene die daer waren, beide moneke ende ander liede, storven binnen X daghen. ² [245va]

Men sal merken dat sinte Lauwereis passie boven alle martelaers passie vander kerken hogheleecst gheviert wert ende dat in IIII poenten, also Maximus ende Augustijn segghen. Irst om de bitterheit sijnre passien. Ten anderen om de cracht oft orborleecheit. Ten derden om sijn volstaen oft om sine cracht. Ten vierden om sinen wonderleken strijt ende om de maniere sijns verwinnens.

Ten iersten was sine passie alte voorbarech om de bitterheit sijnre ³ pinen. Ende van deser bitterheit seit Maximus de bisscop aldus, oft Ambrosijs, alsomen seit: ⁴ «Bruedere, sinte Lauwereis en wert niet ghepassijt met cortere ende simpelre pinen. Want diemen metten sweerde thoot af sleet, hi sterft eens. Ende diemen int vier werpt, hi wert verloost met enen anlope. ⁵ Maer dese wert ghetorment met langher ende menegher pinen, om dat hem de doot niet ghebreken en soude inden tormente, maer si ghebrac hem ten indde. Wi lesen dat de III kindere wandelden int vier, daer si in gheworpen waren, ende dat si de colen metten voeten vertorden, waer bi dat men sinte Lauwereise niet mindere micken en sal. Want die wandelden inder vlammen van haren pinen, maer dese lach in sinen torment. Die vertorden tfier

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ollam calicem uocabat quem dictus cesar ecclesie Einstetensi in honore sancti Laurentii fieri fecerat» (764-765).

2. [Vertaling] Maggioni: «subito corpus eius ignoranter aperitur omnesque qui presentes erant tam monachi quam mansionarii qui corpus eius uiderunt infra decem dies mortui sunt» (765).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'vander'.

4. [Vertaling] Maggioni: «De cuius pene acerbitate sic dicit beatus Maximus episcopus, uel secundum quosdam libros Ambrosius» (765).

5. [Vertaling] Maggioni: «qui in flammarum camino mergitur, uno impetu liberatur» (765).

Van sinte Lauwereise, martelere

metten voeten, ende dese blusschet met sinen siden. Die stonden in haren pinen ende hieven haer hande op ende loofden Gode, ende [245vb] dese lach ghestrect met al sinen lichame ende bad onsen Here.»

Men sal oec mercken dat sinte Lauwereis onder dandere marteleren na sinte Stevenne tvordeel hevet, niet om dat hi meerre pine ghedoghede dan dandere, om dat men leest dat vele marteleren so grote pine leden oft meerre, maer dits om vi dinghen die in sine passie te gadere waren. Dierste es om de stat daer hi ghepassijt was, want hi was te Rome ghepassijt, die thoot vander werelt es ende daer es dies paus stat.¹ Ten anderen om de officie van predicacien, want die officie dede hi nerensteleec. Ten derden om de priseleke deele vanden tresooren die hi alte nerensteleec den armen gaf.² Dese III redenen seit meester Willem van Antisiodoro. Ten vierden om sine ghewareghe ende gheapprobeerde martilie. Want al leest men van eneghen marteleers meerre martilien, nochtan en sijn si niet so seker, maer men twifelter an. Maer sinte Lauwereis es inder Kerken herde feesteleec ende oppenbaer, ende daer bi so prisen vele sante sine passie in haren sermonen. Ten vijfsten om de weerdecheit sijns graets, want hi was spaus archidiaken, ende na hem so en hadde negheen paus archidiaken. Ten sesten om de wreetheit van sinen tormenten, want hi leet alte felle tormente, want hi was ghebraden op enen iseren roostere. Ende daer bi seit Augustijn van hem: «De keiser ghe[246ra]bood, sine ghewonde lede ende die met slaghen ontwee ghesleghen waren, die dede hi opt vier braden om dat biden roostere, die macht hadde te verberne, de torment meerre werden soude als men deen side na dandere om keerde,³ ende dat so de pine te langhere werden soude.»⁴

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'stat' met verwijsteken in margine – [Vertaling] Maggioni: «ubi est sedes apostolica» (766).

2. [Vertaling] Maggioni: «Tertio propter laudabilem distributionem thesaurorum, quos omnes pauperibus sapienter distribuit» (766).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'keerde' superscript boven door onderstreping herroepen 'keeren soude'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Laceratos artus et multa uerberum sectione concisos subiecto precepit igne torreri ut per cratem ferream que iam de feruore continuo uim in se haberet urendi conuersorum alterna mutatione membrorum fieret cruciatus uehementior et pena productior» (766).

Van sinte Lauwereise, martelere

Ten anderen was si alte voorbarech in haer werc oft in hare orborleecheit. Want also Maximus seit ende Augustijn, so maecte sinte Lauwereise vermaert ende feesteleec de weerdecheit van sinen tormenten, ende maectenne oec priseleec in devocien, ende inder meeninghen voorbarech. Irst wert hi in danckeleecheden hoghe, daer bi seit Augustijn: ¹ «O tiran, du verwoeds jeghen den martelere, maer du daets wassen sinen prijs, doe du daeds meerren sine ² torment. En vant dijn ghepeis niet sijns helpers glorie als dinstrumente van pinen worden ter eren van sinen seghe?» ³

Echter seit Maximus oft, also eneghe segghen, Ambrosijs: «Al worden de lede tasschen verborren, nochtan en wert de stercheit des gheloefs niet verborren. Want doe de lichame achterdeel ghedoghede, so wan hi ghewin der salecheit.» ⁴ Item Augustijn: «Waerlec was dat een salech lichame dien dat torment van Cristus gheloeve niet en verwandelde, maer sine behoetheit croondene ter heilegher rusten.»

Ten anderen maecte sinte Lauwereis voorbarech de wane ende de meerre sijnre passien. [246rb] Maximus oft Ambrosijs: «Wi moghen desen heileghen martelere Lauwereise rekenen jeghen zenep saet. Om dat hi met menegherande tormente ghepassijt was, so verdiende hi in alde werelt te werdenne verheven met godleken dienste. Die te voren in sinen lichame was oetmoedech ⁵ ende onbekint ende lettel gheacht, daer na doe hi ghepassijt ende ghewont ende ghebraden was, so stortte hi in alle kerken alde werelt dore den roke sijnre edelheit.» Echter also: «Ghenoechgheleec es worden dat wi eren selen met groter weerdecheit sinte Lauwereis gheboorte, want hi heeft in desen daghe metten berrenden vlammen sijnre martilien alde werelt dore Cristus

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Primo igitur glorificatione sublimem, unde Augustinus dicit» (767).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'sinen' waarin de laatste letter is uitgeradeerd.

3. [Vertaling] Maggioni: «Numquid non adiutoris gloriam ingenium tuum reperit quando in honorem transierunt triumphi et instrumenta supplicii?» (767).

4. [Vertaling] Maggioni: «Quamuis in fauilla membra soluantur fidei tamen fortitudo non soluitur, corporis detrimentum sustinet, sed lucrum salutis acquirit» (767).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'oetmoedechleec' waarin de laatste syllabe door onderstreping herroepen werd.

Van sinte Lauwereise, martelere

Kerke verlicht.» «Want sine martilie was so groot, dat hi ¹ al de werelt verlicht heeft met sijnre martilien.» Ten derden so wert hi met sijnre passien in devocien priseleec. Augustijn seit hoe men prisien ende loven sal met devocien in III redenen ende seit aldus: «Wi selen met alre devocien ontfaen sinte Lauwereise. Ten irsten om dat hi sijn preciose bloet stortte om onsen Here. Daer na want sine martilie gaf hem grote voorbarecheit voor onsen Here ende niet cleine dinghe, want hi toghede hoedaen eens kerstens gheloeve sculdech es te sine, van wies gheselscape de marteleren verdienden te sine. ² Ten derden dat hi so heilech van wandelinghen [246va] was, dat hi inden tide van peise martelere wert.» Ten vierden so maectene sine martilie voorbarech int navolghen. Augustijn: «Al de sake daer de martelere om ghepassijt was: om dat hi dandere raden soude hem ghelijc te werdenne.» ³ So gaf hi ons exempel hem na te volghenne in III dinghen. Ten irsten om dat hi vromeleec ghedoghede ⁴ dat hem jeghen was. Augustijn: «Om Gods volc te learne, so en es niet orborlekere dan de welsprekende tonghe vanden marteleren. ⁵ Si es licht te gheradenne ende sere ⁶ werkende in exhortacien, maer nochtan sijn meerre exemple dan de woorde, ende meerre eest leeren in wercken dan metten monde.» ⁷ Ende in deser groter leeringhen hoe voorbarech dat sinte Lauwereis de martelere was ende es in weerdecheiden, dat mochten wel ghevoelen sine pijnres hoe groot ⁸ sine wonderleke

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hi’ superscript boven door onderstreping herroepen ‘sine’.

2. [Vertaling] Maggioni: «deinde quod eius prerogatiuam apud dominum nostrum non minimam contulit ostendens qualis debeat esse christiani fides, de cuius consortio existere martyres meruerunt» (768).

3. [Vertaling] Maggioni: «Hec totius cause passionis, propter quam morti est additus sanctus uir ut sui similes esse ceteros hortaretur» (768).

4. [Tekstkritiek] Hs. ‘ghedoghede’.

5. [Vertaling] Maggioni: «Ad erudiendum dei populum nullorum est utilior forma quam martyrum» (768).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘wel sprekende’ door onderstreping herroepen.

7. [Vertaling] Maggioni: «Eloquentia facilis ad exorandum fit ratio efficax ad suadendum, ualidiora tamen sunt exempla quam uerba et plus est opere docere quam uoce» (768).

8. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘r’ in ‘groot’ superscript.

Van sinte Lauwereise, martelere

stercheit was, ¹ niet allene in hem selven, maer hi maecte daer met oec dandere sterckere te ghedoghenne. ² Ten anderen inde grootheit ende der hitten sijns gheloofs. Maximus oft Ambrosijs: «Doe hi met sinen gheloeve des tirants vlamme verwan, so toonde hi ons hoe wi metter hitten van gheloeve souden verwinnen deweleec vier, ende hoe wi den doemsdach daer[246vb]mede niet ontsien en souden.» Ten derden in berrender minnen. Ambrosijs: «Lauwereis verlichte claerleec alde werelt met dien lichte, daer hi met ontsteken was. Ende metter vlammen die hi ghedoghede, so verwermdede hi alle kerstene herten.» Van desen III seit Maximus oft Ambrosijs: «Met sinte Lauwereis exemple so werden wi verweect te martilien ende verwarmt ten gheloeve ende verhit te devocien.»

Ten derden was sine passie alte groot in volstane ende in crachte. Ende hier af seit Augustijn: «Sinte Lauwereis ³ bleef in Cristo toten temptacien ende toten vraghenne vanden tiran ende toter wreeder dreighinghen ende toter doot. Ende dat was: hi leet ene langhe doot, want hi hadde wel gheten ende wel ⁴ ghedroncken, ende hi en ghevoelde niet de tormente noch en weec hen als een die vet was van dier spisen ende droncken van dien kelcte, maer hi ghinc voort int rike.» ⁵ Hi was so sterc ende so vast dat hi inden tormenten niet tonder en bleef. Maer also Maximus seit, so wert hi vastere inder vreesen Gods met tormenten, ende heettere in minnen, ende blidere in hitten. Vanden irsten seit hi aldus: «Hi wert ghestrect op berrende colen, ende men keerdenne dicwile omme, maer so hi meer pinen leet, also vele meer ontsach hi Cristum, onsen Here.» Op dander seit Maximus oft Ambrosijs aldus: «Als men [247ra] een zenepsaet brect, so werdet

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was' met verwijsteken in margine.

2. [Vertaling] Maggioni: «In quo excellentissimo genere doctrine beatus martyr Laurentius quam gloriosa polleat dignitate et persecutores ipsius sentire potuerunt, quam illa mirabilis animi fortitudo non solum non cederet, sed etiam alios exemplo sue tolerantie roboraret» (768).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Sinte Lauwereis' in margine met verwijsteken.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'wel' met verwijsteken in margine.

5. [Vertaling] Maggioni: «In qua longa morte quia bene manducauerat et bene biberat, tamquam illa esca saginatus et illo calice ebrius tormenta non sensit, non cessit et in regnum successit» (769).

Van sinte Lauwereise, martelere

sterckere. Ende doemen sinte Lauwereise tormentte, so wert hi te meer ontsteken met nuwen wondere.» «Want een pijndenne, ende andere daden hem tormente, maer so de tormente wreedere waren, so sinte Lauwereis te devotere wert te Gode weert.»¹ Opt tderde seit hi aldus: «Sijn herte was so ontsteken met Cristus gheloeve dat hi veronweerdde de tormente van sinen lichame, ende dat hi blideleec bespote den sotten tiran met sinen tormenten.» Ten vierden was sine passie alte groot om sinen wonderleken strijt ende om de maniere sijnre victorien. Want also Maximus oft Augustijn seit, so hadde sinte Lauwereis v viere van buten, die hi alle sterckeleec verwan ende blusschede. Dierste was deweleec vier. Dander was dit eerdsche vier. Dat derde vander begheerten des vleeschs. Dat vierde was vander berrender vretheit. Dat vijfste was vander berrender sotheit. Maximus seit hoe hi dierste vier blusscede, dat was dewech vier: «En mochte hi niet ghedoghen allettel brants anden lichame, wies gheloeve blusschede deweleec hitte vanden viere?» «Hi leet over een vier allettel tijts, maer daer mede ontghinc hi der vlammen vanden eweleken viere.» Hoe hi dander vier blusschede, dat es dit vier,² so seit Maximus oft Ambro[247rb]sij: «Hi hadde pine int verberren vanden lichame, maer Gods minne verblusschede dit titeleke vier.» «Al leide de quade coninc hout onder hem ende meerre vier ontstac, nochtan so en ghevoelde dit sinte Lauwereis niet om de hitte van gheloeve.» Augustijn: «De vlamme en mochte Cristus caritate niet verwinnen. Ende tvier dat buten berrende, was saechtere dan dat binnen berrende.» Hoe hi dat derde vier blusschede, dat was van vleesschelekere begheerten, so seit Maximus aldus: «Siet, sinte Lauwereis lijdt dore tfier, ende als menne daer mede berrende, so en ontsach hijt niet, maer hi blickes te claerre. Hi liet hem berren om dat hi niet berren en soude.»³ Hoe hi dat vierde vier blusschede, dat was van vretheiden, ende hoe hare vretheit te nieute ghinc die de tresoore

-
1. [Vertaling] Maggioni: «'Granum sinapis cum atteritur accenditur, Laurentius cum patitur inflammatur.' Item: 'Novo admirationis genere alius illum torquet et alii seuiantes tormenta perficiunt, deuotioem Laurentium saluatori supplicia atriciora fecerunt'» (769).
  2. [Vertaling] Maggioni: «De extinctione secundi, scilicet materialis flamme» (770).
  3. [Vertaling] Maggioni: «Ecce, beatus Laurentius transiit per ignem quo non adustus inhorruit, sed illuminatus effulsit. Arsit ne arderet et ne ureretur exustus est» (770).

Van sinte Lauwereise, martelere

begheerden, so seit sinte Augustijn aldus: «Met II branden wert ontsteken die man die tghelt begherde ende viant der waerheit was; met vrecheiden wert hi ontsteken om tgout te nemenne, ende met onghenadecheiden om dat hi Cristum wilde doen loechenen. De menscheleke wreetheit en wint niet, noch en profijt. Ende de sterfleke doot wert di te nieute.¹ Ende daer sinte Lauwereis inden hemel vaert, daer blijfstu te nieute met dinen vlammen.» Hoe hi dat vijfte vier blusschede [247va] ende te nieute dede, dat was vander verwoedder sotheit der gheenre diene tormenten, seit Maximus aldus: «Hi verwan de cnechte diene brieden, ende daer met so blusschede hi oec alle hitten vander menschen verwoetheit. Ende tote hier so pijnde hare de meeninghe vanden duvel, tote dat dese ghetrouwe man glorioos varen soude tote sinen God, ende dat de wreetheit van sinen pijnres met haren viere van scanden moede wert.»² Want hoe dat de verwoetheit der gheenre diene pijnden, vier was, dat toont hi in dien dat hi seit: «Der heidenre gramscap wert ontsteken, ende dede ghereiden enen gloeienden roostere, om dat hi met viere wreken soude de vlamme sijnre onweerdecheit.» Ende en es negheen wonder, al verwan hi dese v viere van buten, want also Maximus seit, so hadde hi binnen III solase, ende hi droech III viere in sijn herte, daer hi met alde viere van buten verlichte ende verwan met deser meester hitten van binnen. Want dierste solaes was de begheerte van hemelrike. Dander was tghepeis vander godleker wet. Dat derde was de suverheit van conscientien. Met desen III solasen so bluschte hi al de viere van buten ende maket cout. Vanden irsten solase, dats de begheerte van hemelscher glorien, so seit Maximus oft Ambrosijs aldus: «Sinte Lauwereis en mochte niet ghedoghen [247vb] binnen den torment des viers, die in sijn herte hadde tsolaes des paradijs.» «Lauwereis leit vore des tirans voete verborren inden vleessche. Ende sijn lichame leit doot, al en ghedoghede de lichame negheen achterdeel, om dat hi van

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Nihil obtines, nihil proficis, humana crudelitas, subtrahitur inuentis tuis materia mortalis» (771).

2. [Vertaling] Maggioni: «Et ad hoc usque dyabolica profecit intentio, ut et uir fidelis ad dominum suum gloriosus ascenderit et crudelitas persequentium cum suis ignibus confusa torpescat» (771).

Van sinte Lauwereise, martelere

binnen inden hemel was.»¹ Vanden anderen solase, dats tghepeis van Gods wet, seit Maximus oft Ambrosijs: «Doe hi herpeisde Gods ghebode, so wert hem al cout dat hi ghedoghede.» Vanden derden solase, dats suverheit van consciencien, seit hi aldus: «Dese stercke martelere sinte Lauwereis berrende in al sine lede, maer doe hi om trike Gods peisde, so verwan hijt al metten solase sijnre conscientien in blijsscapen.»² Also Maximus seit, so hadde hi oec III viere van binnen, daer hi mede alle viere van buten verwan in meerre hitten. Dierste was in grootheit des gheloofs, dander was de berrende minne, ende dat derde dat ghewareghe bekinnen van Gode, diene verclaerde als een vier. Vanden irsten seit Maximus oft Ambrosijs: «Also sere als in hem ontsteken was de hitte van gheloeve, also vele wert van hem te coudere de vlamme vanden tormente.» Wi lesen in dewangelie dat ons Heren vier es de hitte van gheloeve: «Ic ben comen vier te werpenne in deerde.» Sinte Lauwereis, die met desen viere ontsteken was, hine ghevoelde niet tverberren van[248ra]den vlammen. Vanden anderen viere seit hi aldus: «De martelere sinte Lauwereis berrende van buten met tirans viere. Maer Cristus vlamme van sijnre minnen verberne vele meer van binnen.» Vanden derden viere seit hi aldus: «De wreede vlamme vanden tiran en mochte desen stercken martelere sinte Lauwereise niet verwinnen, want sijn herte was vele meer ontsteken metten raeien der waerheit.» Item: «Om de hatie der ongheloevecheit ende om de minne der waerheit, so en ghevoelde sinte Lauwereis niet de hitte vander vlammen, die hi ghedoeghede, maer hi verwanse.»

Sinte Lauwereis heeft III sonderlinghe privilegien inden werke boven dandere marteleers. Dierste es inder vigilien, want hi heeft allene onder den marteleren vigilie. Maer de vigilien sijn verwandelt in vastendaghe om vele ontameleecheiden diemen daer in hanteerde. Want also Jan Beleth seit, so was wilen costume dat de liede inder heileghen feesten quamen met haren kinderen ter kerken, ende daer plaghen si al den nacht met kerssen te wakenne. Maer om dat men in dese vigilien vele oncuuscheiden bedreef, so waest gheordineert

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Licet iaceat ante pedes tyranni exusta caro, corpus exanime, nihil detrimenti tamen patitur in terris, cuius animus demoratur in celis» (772).

2. [Vertaling] Maggioni: «Ardeat profecto totis uisceribus fortissimus martyr et uritur, sed regnum celi pertractans refrigerio conscientie uictor exultat» (772).

Van sinte Lauwereise, martelere

datmen de vigilien in vastendaghe verwandelen soude. Nochtan behouden si haren ouden name, want men heetse noch vigilien ende niet vastendaghe. Dandere privilegie es in sijnre octaven, want hi ende sinte Steven hebben allene octaven onder dandere marteleren, also sinte Martijn doet onder de confes[248rb]sore. De derde privilegie es int wederkeren vanden antiphonen, ¹ want hi ende Pauwels hebben dat allene, maer Pauwels hevet om de voorbarecheit sijnre predicacien, ende dese om de voorbarecheit sijnre passien.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tertium est in regressibus antiphonarum» (773).

Van sinte Ypolite

Wat de name bediedt [113]

Ypolitus es gheseit van 'yper', dats 'boven' ende 'litos', ¹ dats een steen, als oft men seide 'op enen steen'. Oft van 'in' ² ende 'polis', ³ dats een stede. Oft Ypolitus es gheseit alse vele als 'wel effenne'. Want hi was wel ghefundeert op den steen Cristum bi ghestadecheiden ende bi vastheiden. Hi was in doverste stat bi begherten ende bi ghiercheiden. Hi was wel gheeffent bider bitterheit des tormentis.

Van sinte Ypolito

Ypolitus, doe hi sinte Lauwereise begraven hadde, so quam hi in huus ende hi gaf hen allen peis, sinen cnapen ende joncwiven, ende deedse alle Gods lichame ontfaen van Justine, den pape. Ende doe de tafele gheleit was, eer hi at, so quamen ridders ende vinghenne. ⁴ Ende doene Decius de prince sach, so seide hi hem al spottende: «En bestu niet een toverare worden, die Lauwereis lichame hebs ghenomen?» Ypolitus seide hem: «Ic en hebbe dit niet ghedaen als een toverare, maer als een kersten.» Doe wert Decius al verwoedt, ende hi dede hem sijn kersteleec abijt ute doen, ende hi dede sinen mont met steenen slaen. Ypolitus seide hem: «Du en heefs mi niet ontcleedt, ⁵ maer ghecleedt.» Decius seide hem: «Du bes sot worden, [248va] want du en scaems di niet, dattu naect sijs. Daeromme sacrificere nu, so selstu leven, dattu niet verderft en werts met Lauwereise.» Ypolitus andwoordde: «Ic moet sinte Lauwereis exempel na volghen, dien du met dinen vulen monde dorres noemen.» Doe dedenne Decius met clippels slaen ende met iseren crawels scoren. Maer Ypolitus riep

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'licos'.

2. [Tekstkritiek] Hs. 'ym'.

3. [Tekstkritiek] Hs. 'polim'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Ypolitus postquam corpus sancti Laurentii sepeliuit uenit in domum suam et dans pacem seruis et ancillis suis omnes de sacramento altaris quod Iustinus presbiter obtulerat communicauit; et apposita mensa, priusquam cibum sumeret, uenientes milites eum rapuerunt et ad cesarem duxerunt» (774).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Omkering van 'ghecleedt' en 'ontcleedt' d.m.v. 'a' en 'b'.

Van sinte Ypolite

vaste dat hi kersten ware. Ende doe hi dese tormente bespote, so dedenne Decius weder cleeden met sinen ridderleken cleederen daer hi mede plach ghecleedt te sine, ende riet hem dat hi hilde sine vorste vrienſcap ende sine gherechtcheit.¹ Ende doe hem Ypolitus seide dat hi Cristus riddere ware, so wert Decius vervult met toorne ende leverdenne Valeriane den provoost, dat hine jammerleec tormenten soude ende dooden ende sijn goet nemen. Ende doe men vant dat sijn ghesinde kersten was, so bracht mense alle vore hem. Ende doemense dwinghen wilde te sacrificeerne, so andwoorde Ypolitus voestere vore hen allen:² «Wi hebben lievere te stervenne suver met onsen here dan onversuverleec te levenne.» Valeriaen seide hare: «Dienstcnechte gheslechte en wert niet ghebetert dan bi tormente.» Doe dede hise vore Ypolitusse so langhe met wappers slaen, dat si haren gheest gaf. Ende Ypolitus seide: «Ic dancke u, Here Jhesus Cristus, want du heefs mijn voestere ghesonden voor dijnre heileghen ansichte!»

Daer na dede Valeriaen Ypoli[248vb]te met sijnre familien leiden buten der poorten Tyburtine. Ende Ypolitus verstoutese alle ende seide: «Bruedere, en ontsiet u niet, want ghi ende ic, wi³ hebben enen Here!» Ende Valeriaen deedse alle onthoofden vore Ypolite. Ende hi dede Ypolite binden an wilde peerde metten voeten ende deden sleipen over haghe ende over bosch tote dat hi sinen gheest gaf, int jaer ons Heren CCLVI. Ende Justijn, de pape, nam hare lichamen ende begroefse neven sinte Lauwereise. Maer hi en mochte niet vinden sinte Concordien lichame, want si was in ene dootlaghe gheworpen.⁴ Want het was een riddere die Porphirius hiet, ende die waende dat sinte Concordia hadde ghehadt gout ende selver ende preciose steene an haer cleedere ende werpse daer bi in een dootlaghe. Maer hi seide enen man, die heimeleec kersten was ende hiet Hireneus:⁵ «Houde dit

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ueste militari qua antea utebatur eum uestiri fecit hortans ut amicitiam et militiam pristinam retineret» (775).

2. [Vertaling] Maggioni: «Concordia nutrix Ypoliti pro omnibus respondit» (775).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'wi' in margine.

4. [Vertaling] Maggioni: «quia fuerat in cloacam proiectum» (775).

5. [Vertaling] Maggioni: «Miles autem quidam nomine Porphirius credens beatam concordiam aurum aut gemmas in uestimentis habere ad quendam cloacarium nomine Yreneum qui erat occulte christianus accessit et dixit» (775).

Van sinte Ypolite

heimeleec ende trecke sinte Concordien lichame uter dootlaghen, want ic wane, dat si gout ende selver an hare cleedere heeft ende preciose steene.» Ende hi seide hem: «Toghe mi de stat. Ende ic saelt heimeleec houden, ende ic sal di segghen wat ic vinde.» Ende doe de lichame ute ghetrocken was ende hi niet en vant, so vloet Porphirius de riddere. Ende Hirenus riep te hant enen kerstenen die Habundus hiet, ende hi droech den lichame tote Justine. Ende hi ontfinckene herde devoteleec ende groeffenne neven Ypolitus ende neven sine ghesellen. Doe dat Valeriaen hoorde, so hilt hi Hirenum ende Ha[249ra]bundum ende werpse beide levende in enen marasch ende doodese also. Ende Justijn nam hare lichamen ende groefse biden anderen.

Hierna so ghinc Decius met Valeriane op enen waghen ende voeren te Amphiteatrum om dat si de kerstene dooden souden. Doe wert Decius vanden duvel beseten ende riep: «O Ypolite, du leids mi ghebonden met fellen banden!» Ende Valeriaen riep oec: «O Lauwereis, du trecs mi ghebonden met viereghen banden!» Ende te dier selver uren gaf Valeriaen sinen gheest. Maer Decius keerde weder thus¹ wert ende wert III daghe ghetorment vanden duvel ende riep: «Lauwereis, ic beswere di, beide allettel van minen tormenten!» Ende aldus sterf hi. Doe dat Triphonia, sijn wreede wijf, sach, so liet sijt al ende ghinc met haerre dochter Cyrilla tote sinte Justine, ende si dede hare met vele anderen lieden doopen van hem. Ende zanderdaghes, doe Triphonia² in bedinghen was,³ so gaf si haren gheest. Ende Justinus groef haren lichame neven sinte Ypolitus lichame. Doe dat hoerden XLVII ridders,⁴ dat de coninghinghe ende haer dochter waren kersten worden, so quamen si tote Justine den pape, om dat si wilden ghedoept werden. Ende sinte Dionijs, die na Sixtus paus was, hi doopese alle. Claudius de keiser dede Cyrillen dooden, om dat si niet en wilde den goden offeren, ende hi dede dandere ridders

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De tweede ‘u’ in ‘thusus’ superscript.
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘h’ in ‘Triphonia’ superscript.
  3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘was’ met verwijsteken in margine.
  4. [Vertaling] Maggioni: «Audientes XLVI milites» (776).

Van sinte Ypolite

onthoofden. Ende men groefse metten anderen inden acker van Veteranen.¹

Men sal hier mercken dat na [249rb] Decium, die sinte Lauwereise ende Ypolitus doodde, quam Claudius int rike. Maer Claudius en volgde niet na Decium den keiser, want na Decium den keiser volgde Volusiaen, also de coroniken segghen. Ende na Volusiane quam Galienus, ende na Galiene Claudius. Hier bi moetmen segghen dat Galienus II namen hadde, ende datmenne hiet Galienus ende Decius, also Vincent in sinen *Coroniken* seit,² oft dat Galienus in sijnre helpen maecte enen prince die Decius hiet. Maer hine maecten niet keiser, also seit Ricardus³ in sijnre *Coroniken*.⁴

Het was een dorpman die Peeter hiet,⁵ die op enen sinte Marien Magdalenen dach enen waghē meende, ende hi jaghede de ossen al vloeckende. Ende te hant worden de ossen ende de waghē verborren vander blixemen.⁶ Ende dese Peter die desen vloec ghegheven hadde, hi wert met anxteleken tormente ghepijnt, want hi wert so sere ontsteken metten viere, dat hem al tvleesch van sinen cnien ende van sinen dien also verbar, datmen de bloote beenre sach, ende dat dbeen al wit deen vanden anderen sciet int let.⁷ Doe dede hem dese man draghen teenre Onser Vrouwen Kerken ende hi barch sijn been in een gat vander kerken.⁸ Ende hi bad onser Vrouwen al weenende dat sine verloosten wilde. Op enen nacht oppenbaerde hem onse Vrouwe ende sinte Ypolitus in visioene, ende si hiet [249va] Ypolite dat hi desen Petere ghenase. Ende te hant nam sinte Ypolitus dbeen uten gate ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «quorum corpora in agro Verano cum ceteris sepeliuntur» (776).

2. [Vertaling] Maggioni: «sicut dicit Vincentius in chronica sua et Godofridus in libro suo» (777).

3. [Tekstkritiek] Hs. 'Sicardus'.

4. [Vertaling] Het hier volgende citaat uit de 'praefatio' van Ambrosius is niet vertaald (Maggioni, 777).

5. [Vertaling] Maggioni: «Bubulcus quidam nomine Petrus» (777).

6. [Vertaling] Maggioni: «protinus boues et aratrum a fulmine assumuntur» (777).

7. [Vertaling] Maggioni: «Nam ignis eum arripuit adeo quod carnibus et neruis tibie et cruris consumptis ossa paterent et ipsa tandem tibia a sua compage penitus solueretur» (777).

8. [Vertaling] Maggioni: «Tunc ille ad quendam ecclesiam beate uirginis accedens tibiam ipsam in quodam foramine ipsius ecclesie abscondit» (777).

Van sinte Ypolite

besalvet met eenrande zape van enen boome. ¹ Ende in deser besalvinghen ² so hadde Peter so grote pine ende anxt, dat hi met sinen roepenne al de meiseniede wecte. Ende si stonden op ende onstaken licht ende vonden dat Peter hadde weder beide sine beene ghesont. Maer om dat si waenden dat bedrochghenesse hadde gheweest, so tasten si sine beene ende worden ghewaere dat hi waerleec ghesenen was. ³ Ende cume consten sine ghewecken ende vrageden hem hoe hem dit ghesciet was. Maer hi waende dat si ghespot hadden, maer doe hijt selve sach, so hadde hijs wonder. Maer om dat dnuwe been niet en vermochte te draghenne dlast vanden lichame alse wel als dandere, daeromme so bleef hi houtende een jaer. Ende om dat dese miracule soude werden gheoppenbaert, so oppenbaerde hem weder onse Vrouwe ende seide sinte Ypolite, dat hi voldade datter te ghesenenne was bleven. Doe hi ontwaecte ende hi ⁴ vant, dat hi ⁵ al ghesenen was, ⁶ so ghinc hi woenen in ene cluse. Ende de duvel plach hem eenpaerleec te oppenbaerne inde ghelike van enen naecten wive ende viel naect op hem, ende so hijt sterckelekere wederstont, so si hem lodderlekere anghinc ende op hem viel. Ende doe hi hier met sere ghequelt wert, so nam dese man een stole ende bantse hem omden ⁷ hals, ende te hant [249vb] voer de duvel daer ute. Maer daer bleef een doot stinckende lichame van enen wive, die so sere stanc, dat nieman die dat sach, twifelen en dorste, dat en was eens doots wijsf lichaem, die de duvel hadde an ghenomen om desen man met te valle te bringhenne. ⁸

---

1. [Vertaling] Maggioni: «statimque sanctus Ypolitus tibiam de foramine accipiens loco suo quasi surculum arbori in momento inseruit» (778).

2. [Vertaling] Maggioni: «In qua insertione» (778).

3. [Vertaling] Maggioni: «qui surgentes et lumen accedentes Petrum duo crura et tuas [lees: duas] tibias habere conspiciunt, sed se deludi putantes ipsum iterum et iterum contrectabant et uera membra ipsum habere conspiciebant» (778).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'hem' door onderstreping herroepen.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dat hi' superscript.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was' superscript.

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'onden' waarin aan de eerste 'n' superscript een beentje is toegevoegd. In margine nogmaals: 'omden'.

8. [Vertaling] Maggioni alleen: «ut nullus qui hoc uidit ambigeret quin corpus alicuius mulieris fuisset quod dyabolus assumpsisset» (778).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

Vander opvaert onser Vrouwen [114]

Hoe dat onse Vrouwe, de maghet sinte Marie, op ghevoert was, dats bescreven in een boecksken, datmen seit dat sinte Jan Ewangeliste maecte.¹ Doe de apostolen al de werelt dore ghesceden worden om te predekenne, so bleef onse Vrouwe woenende in een huus neven den berch Sion.² Ende also langhe als si leefde, so visenteerde si eenpaerleec haers Soons steden, daer Hi ghedoopt wert, daer Hi vastede, daer Hi ghepassijt was ende daer Hi begraven was, daer Hi verrees ende van daer Hi te hemele voer. Ende also Epiphanius seit, so leefde si XXIII jaer na dat haer Sone te hemele ghevaren was. Want hi seit dat onse Vrouwe XIII jaer out was, doe si den Gods Sone ontfinc, ende doe sine ghebaerde was si XV jaer out. Ende si bleef met Hem XXXIII jaer. Ende na Cristus doot leefde si XXIII jaer. Ende aldus was si doe si sterf LXXII jaer out. Maer men leest elre, dat bad waer scijnt, dat si XII jaer leefde na haers Soons doot ende aldus was si LX jaer out, doe si³ op ghevoert was. Want also *Ecclesiastica Historia* seit, so preecten [250ra] de apostole in Judea ende daer omtrent also langhen tijt.

Op enen dach so wert onser Vrouwen herte so ontsteken in begheerten te haren Sone weert, dat si al beroert wert van hitten, so dat si wonderleec sere wert weenende. Ende doe si met vreden niet en mochte verdragen, dat haere haer Sone ontvaren was ende de solase van Hem, so quam een inghel tote hare met groten lichte, ende hi gruetese weerdeleec als de moeder sijns Heren ende seide: «God gruete di, Maria ghebenedijt, ontfaen desgheens benedixie, die Jacob saluut⁴ ontbood. Siet, Vrouwe, ic hebbe te di bracht een palme vanden paradise, ende die selstu doen draghen vore dijn bare, want binnen derden daghe selstu sterven. Want dijn Sone ontbeidt dijns, sijnre weerder moeder.» Maria andwoorde hem: «Ochtic gracie vore dinen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Assumptio uirginis Marie qualiter facta sit ex quodam libello apocrypho qui Iohanni euangeliste ascribitur edocetur» (779).

2. [Vertaling] Maggioni: «uirgo beata in domo iuxta montem Syon posita dicitur remansisse» (779).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'starf' door onderstreping herroepen.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'die Jacob saluut' superscript.

Vander Opvaert Onser Vrouwen

oghen vonden hebbe, so biddic u, dattu ¹ mi dinen name segghen wils. Maer dit biddic nerenstelekere, dat te mi moeten werden vergadert te gadere mine kindere ende mine bruedere, de apostolen, dat icse sien mach eer ic sterve, ende dat si mi moghen begraven, ende dat ic vore hen minen gheest gheven mach. Ende dit so biddic oec, dat mine ziele, als i uten lichame varen sal, negheenen duvel sien en moet, ende dat mi negheens viants cracht jeghen comen en moet.» ² Dinghel seide hare: «Vrouwe, waer bi wilstu minen name weten, die wonderlec es ende groot? Want sich, heden [250rb] so selen alle de apostole te di vergadert werden, ende si selen di eerlec ute gheleide doen van dinen lichame, ende vore hen selstu dinen ³ geest gheven. Want de ghene die wilen den prophete van Judea in Babilonien voerde metten hare, hi sal haestelec op een wile alle de apostole te ⁴ di bringhen moghen. Ende waer bi ontsiestu di te siene den duvel, alstu sijn hoofd vertorden heefs ende hem sine macht berooft? ⁵ Maer nochtan so sal di dijn wille ghescien, ende du en selter niet sien.» Doe dit gheseit was, so voer dinghel te hemele met grooten lichte. Maer die palme die hi bracht hadde, was van alte groter claerheit. Ende si was groene inder roeden, maer hare bladere blicten als de dachsterre.

Het ghesciede, doe Jan in Ephesien predeckte, so gaf de hemel enen luudt, ende een ⁶ clare wolke voerde sinte Janne wech ende settenne vore Marien dore. Ende hi clopte vore de dore ende ghinc in, ende deen maghet gruette dander maghet weerdelec. Ende doene onse Vrouwe sach, so hadde sijs groot wonder, ende van bliscapen en conste si hare niet onthoeden weenens. Ende si seide: «Jan, sone, herdincke dijns meesters worde, daerin ⁷ Hi mi di beval te eenre

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘tu’ superscript boven onderstreept ‘ghi’.

2. [Vertaling] Maggioni: «Hoc iterum peto et obsecro, ut anima mea de corpore exiens nullum spiritum teterrimum uideat nullaque mihi Sathane potestas occurrat» (780).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘lichame’ onderstreept en geschrapt.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘te’ superscript .

5. [Vertaling] Maggioni: «Malignos autem spiritus uidere cur metuis, cum caput eius omnino contriueris et spoliaueris ipsum sue imperio potestatis» (780).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘stemme’ doorgehaald.

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘in’ in ‘daerin’ superscript.

Vander Opvaert Onser Vrouwen

moeder ende di mi te enen sone! Sich, ic ben vanden Here gheroepen om te gheldenne de menscheleke scout, ende ic bevele di nerensteleec minen lichame. Want ic hebbe ghe[250va]hoort dat de Joden over een ghedraghen hebben, ende si segghen: “Manne, bruedere, laet ons beiden tote dat dit wijf, die Jhesum droech, sterve, ende wi selen haren lichame nemen ende werpenne int vier ende verberne!” Daeromme seltu dese palme doen draghen voor mine bare als ghi minen lichame ten grave weert draghet.» Ende Jan seide: «Ende oft hier waren alle de apostole, mine brueders, dat wi di ene eerleecke uutvaert ¹ mochten ghereiden ende voldoen eerlec dinen lof!» Doe hi dit seide, doe worden alle de apostole begrepen vanden wolken daer si predeecten, ende worden bracht vore Marien dore. Ende doe si saghen dat si daer te gadere vergadert waren, so verwonderde hen ende seiden: «Om wat saken heeft ons hier onse Here vergadert te gadere?» Ende sinte Jan ghinc te hen ute ende seide hen dat onse Vrouwe sterven soude. Ende echter seide hi: «Bruedere, wacht u, alse doot es, datse niemen van u en beweene, dat tfolc, die dit saghe, niet bedrueft en werde ende segghe: ² “Siet, hoe dese de doot ontsien, die den anderen de verrisenesse predeken.”»

Dionysius, die Pauwels jonghere was, hi seit aldus ³ dat de apostole vergadert waren te onser Vrouwen doot, ende dat hi daer oec was, ende dat elc een sermoen dede te Cristus love ende te sier liever moeder. Want hi seit aldus tote Thimoteeuse: «Also du wets, so waren wi vergadert ende vele heileghen, daer Maria sterf die [250vb] Gode ontfinc. ⁴ Daer was oec ons Heren brueder Jacob ende Peter, ende ⁵ de overste hoocheit vander godleker const. Daer na so hoordemen daer den lof ende den sanc van alder hemelscher ierarchien, also jeghelijc

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘r’ in ‘wtuaert’ superscript.

2. [Tekstkritiek] Hs. ‘segghen’.

3. [Vertaling] Maggioni: «Dionysius Pauli apostoli discipulus in libro de diuinis nominibus hoc idem asserit» (781).

4. [Vertaling] Maggioni: «Nos, ut nosti et ipse, et multi sanctorum nostrorum fratrum conuenimus ad uisionem corporis uite principis et quod deum suscepit» (781).

5. [Tekstkritiek] Hs. na ‘peter’ volgt overbodig ‘ende’ – [Vertaling] Maggioni: «Aderat autem et frater dei Iacobus et Petrus, summa et prouectissima theologorum summitas» (781-782).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

na sine dispositie gheordineert was ten love.»¹ Doe onse Vrouwe sach dat alle de apostole vergadert waren, so dancte si onsen Here, ende si sat in midden hen, daer kerssen ende lampten borren. Ende omtrent de derde ure vander nacht, so quam Jhesus metten ordenen der inghele ende met patriarken ende metten marteleren ende metten confessoren.² Ende si stonden voor onser Vrouwen bedde ende daer so songhen si sueten sanc. Hoedane utvaert daer onser Vrouwen ghedaen wert vander hemelscher gheselschap, dit vindtmen inden inden³ voerseiden boecke dat sinte Jan maecte.⁴ Want Jhesus begonste irst ende seide: «Comt, mine utvercoorne, ende ic sal di setten in minen troon, want ic hebbe dine ghedaente begheert.»⁵ Onse Vrouwe andwoordde: «Bereet es mijn herte, Here, mijn herte es bereet.» Doe songhen si alle sueteleec, die met Jhesum comen waren ende seiden: «Dit es si, die niet en wiste dbedde in mesdaden, si sal hebben vrucht int anscouwen der heilegher zielen!»⁶ Ende onse Vrouwe sanc van haer selven: «Salech selen si mi segghen alle gheslechten, want die mechtech es, heeft mi groot dinc ghedaen, ende heilech es sijn name!» Doe [251ra] begonste de zanghere vanden zanghers hoghelekere vore hen allen: «Comt vanden Libanus, mine bruet, comt ende du sels werden ghecroont!»⁷ Ende si seide: «Siet, ic come! Want⁸ int hooft vanden boecke es van mi ghescreven, dat ic, God, dinen wille doen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Postea uisum est post uisionem ut uniuersi ierarche laudarent, sicut unusquisque erat sufficiens, infinite uirtutis bonitatem theartice infirmitatis.’ Hec Dionysius» (782).

2. [Vertaling] Maggioni: «Circa uero horam noctis tertiam Ihesus aduenit cum angelorum ordinibus, patriarcharum cetibus, martyrum agminibus, confessorum acie uirginumque choro» (782).

3. [Tekstkritiek] Hs. ‘inden inden’.

4. [Vertaling] Maggioni: «Quales autem exequeie ibidem celebrate sint ex predicto libello qui Iohanni ascribitur edocetur» (782).

5. [Vertaling] Maggioni: «Veni, electa mea, et ponam in te thronum meum, quia concupiui speciem tuam» (782).

6. [Vertaling] Maggioni: «Hec est que nesciuit torum in delictis, habebit fructum in refecione animarum sanctarum» (782).

7. [Vertaling] Maggioni: «Veni de Libano, sponsa, ueni de Libano, ueni, coronaberis» (782).

8. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In het hs. is het woord ‘Want’ ten onrechte onderstreept, vgl. Maggioni: «Ecce, uenio, quia in capite libri scriptum est de me» (782).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

soude. Want mijn gheest es verblijdt in minen saleghen Gode.» Ende aldus voer de ziele uten lichame ende voer in haers Soons arme. Ende niet meer en hadde si pinen inde doot dan si besmet was inden vleessche. Ende onse Here seide sinen apostolen: «Draghet mijnre moeder lichame inde valleie van Josaphat ende legse in een nuwe graf, dat ghi daer vinden selt. Ende ontbeidt mijns III daghe daer, tote dat ic tote u wedercomen sall!» Ende te hant stonden omtrent onser Vrouwen bloemen van rosen, dat waren de marteleers, ende lilien vanden valleien, dat waren de scaren vanden inghelen ende confessoren ende magheden.¹ Daer na riepen de apostole ende seiden: «Wise maghet, derweert dattu tijds, herdincke onser, o lieve Vrouwe!»² De scaren die inden hemel bleven waren, worden verwondert metten sanghe der gheentre die met onser Vrouwen quamen ende voeren hen teghemoete. Ende doe si saghen dat een vrouwe in haers sconincs arm lach, gheneighet op Hem, so seiden si van wondere: «Wie es dese, die opcomt uter woestinen ende overvloeit van weeldecheiden, ende die gheneighet³ leit op ha[251rb]ren vrient?» Ende die met haere quamen, seiden hen: «Dese es scone onder de dochtere van Jherusalem, also ghise ghesien hebt vol caritaten ende minnen.» Ende aldus ontfinc men onser Vrouwen inden hemel met blijscapen, ende men settese ter rechter hant inden troon neven haren lieven Sone. De apostole saghen dat hare ziele alse claer was, dat negheene sterfleke tonghe en mochte versegghen.

Doe de III maghede die onder de apostole waren, onser Vrouwen lichame ontcleedt hadden om te dwane, so wert haer lichame so claer, datmenne mochte tasten doemenne dwoech, maer men mochts niet sien. Ende dat licht was daer so langhe, tote dat haer lichame ghedweghen was vanden magheden. Ende de apostole namen weerdeleec haren lichame ende leidene op de bare. Ende sinte Jan seide tote sinte Petere: «Peter, du sels dese palme draghen vore de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Statimque circumdederunt eam flores rosarum rosei, scilicet cetus martyrum, et lilia conuallium, agmina scilicet angelorum, confessorum et uirginum» (783).

2. [Vertaling] Maggioni: «Virgo prudentissima, quo progredieris? Esto nostri memor, o domina» (783).

3. [Tekstkritiek] Hs. gheneigheit

Vander Opvaert Onser Vrouwen

bare, want de Here heeft di boven ons allen gheset ende heeft di gheordiniert prince ende herde van sinen scapen.» Peter seide hem: «Di betaemt bad, dattuse draghes, want du best maghet, van onsen Here vercoren, ende het es wel recht, dat deene maghet der andere maghet palme draghe. Du rustes oec op ons Heren borst ende daer ute droncstu wijsheit ende meer graciën dan dandere. Ende het scijnt wel recht, dat[251va]tu, die meest ghichten ontfaen hebs van haren Sone, dattu deser maghet meest eren doen moets. Hieromme selstu dese palme draghen vore de uytvaert der heilecheit, ¹ die ghedranct bes metten drancke des lichts uter fonteinen der ewegher clærheit. Maer ic saldē heileghen lichame draghen metter baren, maer dandere apostole, mine brueders, selen omtrent hare Gode loven.» Ende sinte Pauwels seide: «Ende ic, die de minste ben vanden apostolen, sal u helpen draghen.» ²

Dus hief Peter ende Pauwels de bare op ³ ende sinte Peter begonste te singhenne: «In exitu Israhel de Egypto, alleluia.» ⁴ Ende dandere apostole songhent voort. ⁵ Ende onse Here bedecte de bare ende de apostole met eenre wolken, also dat men se niet en sach, maer men hoorde hare stemmen. Daer quamen oec toe dinghele ende songhen metten apostolen, ende si vervulden al dlant met alte sueten lude. Met deser sueter melodien worden alle de liede vander stat ontweect, ende si liepen haesteleec ute ende vrageden wat dat ware. Doe seide daer een: «Jhesus discipule draghen Marien ute, die nu ghestorven es, ende omtrent hare singhen si de melodie, die ghi hoort.» Doe liepen si alle te wapenen ende si verstouten deen dander ende seiden: «Comt, laet ons alle de discipule doot slaen, ende laet ons dien lichame, die dien verradere droech, verberren.»

Doe de prince vanden papen dit sach, so [251vb] verwonderde hem, ende hi wert gram ende seide: «Siet, hoe grote glorie ontfeet nu dies

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tu igitur portare debes hanc palmam luminis ad exequias sanctitatis» (783-784).

2. [Vertaling] Maggioni: «Et ego qui minimus omnium uestrum sum portabo tecum» (784).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘op’ superscript.

4. [Vertaling] Bij Maggioni luidt dit vers: «Exiit Israel de Egypto, alleluia» (784).

5. [Vertaling] Maggioni: «ceteri autem apostoli cantus dulciter prosequantur» (784).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

mans tabernacule, die ons ende onse gheslechte so sere verstoort heeft!» Ende dit segghende stac hi sine hant ter baren weert ende woudse omme werpen op deerde. Ende te hant worden beide sine hande stijf ende bleven an de bare hanghende. Ende hi wert alte sere ghepijnt ende riep alte jammerleec. Maer ¹ dander volc wert al met blintheiden gheslegghen vanden inghelen die inde locht waren. Ende de prince vanden papen riep ende seide: «Sinte Peter, en veronweerde mi niet in desen vernoie! Maer ic bidde di, dattu Gode over mi bids, want du bes sculdech te ghedincken hoe ic eenwerf bi di stont, ende hoe ic di ontsuldechde, doe u dat joncwijf, de dore wachtersse, vraghede.» Peter seide hem: «Wi sijn onledech inder ² uutvaert onser Vrouwen, ende wi en moghen nu niet verstaen, di te ghenesenne. Maer nochtan, wiltu gheloeven in onsen Here Jhesum Cristum ende in deser Vrouwen diene droech, so wanic ende gheloeve, dattu te hant sels werden ghenesen.» ³ Hi andwoordde: «Ic gheloeve dat de Here Jhesus Cristus es de ghewareghe Gods Sone, ende dat dit sine heileghe moeder es.» Ende te hant ghinghen sijn hande vander baren. Maer om dat hem noch inde arme bleef eenrande stijfheit, ende de grote pine noch niet wech en was, so seide hem Peter: «Cusse de bare ende segt: “Ic gheloeve in Gode ende [252ra] in Jhesum Cristum, sinen eneghen Sone, dien dese Vrouwe droech, ende dat si na de ⁴ draegt ⁵ maegt bleef.”» ⁶ Doe hi dat ghedaen hadde, so wert hi volmaecteleecc al ghenesen. Ende sinte Peter seide hem: «Nemt dese palme van sinte Jans, ons brueders, hant, ende legtse op dblinde volc. Ende so wie dat gheloeven wilt, hi sal werden siende. Maer die niet en wilt gheloeven, hi en sal nemmermeer moghen sien.»

Dus droeghen de apostole onser Vrouwen ende leidense inden nuwen grave ende si bleven daer neven sittende, also hen onse Here

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘al’ onderstreept en geschrapt.
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘r’ in ‘inder’ superscript.
  3. [Vertaling] Maggioni: «spero quod continuo sanitatis beneficio poteris» (785).
  4. [Tekstkritiek] Hs. ‘de de’.
  5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken spellingvariant: ‘dracht’.
  6. [Vertaling] Maggioni: «Credo in dominum Ihesum Christum, quem ista in utero portavit et post partum uirgo permansit» (785).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

bevolen hadde. Ende ten derden daghe so quam daer Jhesus met eenre menechten van inghelen. Ende hi gruetese ende seide: «Vrede si met u!» Ende si andwoordden: «Glorie si di, Here, die allene grote wondere does!» Ende onse Here seide toten apostolen: «Wat dunct u, wat eren ende gratien salic nu mijnre moeder moghen doen?» Ende si seiden: «Here, dinen cnechten dunct recht sijnde, ghelijc dattu, die de doot verwonnen heefs ende regneers ewelec, dattu oec also sels verwecken dijnre moeder lichame, ende dattu dien te dijnre rechter hant sets eweleec.» Doe dat onsen Here goet dochte, so quam daer Michael, de grote inghel, ende brachte Marien ziele vore onsen Here. Doe sprac onse Here ende seide: «Stant op ende comt, mine vriendinne, ¹ mine duve, tabernacule der glorien, vat des levens, hemelsche tempel! Ende also du bi ghenoechten des vleeschs niet en hads smette van sonden, also en sal dijn lichame inder eerden niet rotten!» Ende [252r**b**] te hant voer de ziele in Marien lichame ende si quam vol glorien uten grave. Ende aldus voer demense op ter hemelscher zalen met eenre groter menechten van inghelen. Maer sinte Thomas en wilde des niet gheloeven, om dat hi daer niet en was, ende daeromme so quam te hem uter locht onser Vrouwen gordel daer si met ghegort was, om dat hi daer bi gheloeven soude dat si met ziele ende met lichame op ghevoert was.

Maer al dit dat hier af voorseit es, en ² es niet gheautorizeert, vanden welken Jeronimus aldus seit in enen sermone tote Paulen ende Eustochium: ³ «Siet, dat boec en es waerleec in allen niet te gheloevenne, maer in eneghen saken eest gheloeveleec, die vanden heileghen sijn gheapproveert. Dat sijn IX dinghen: Dats dat der maghet Marien belooft was ende ghedaen alrehande consolacie, ende de vergaderinghe vanden apostolen, ende dat si sterf sonder wee, ende dat haer graf bereet was inde valleie van Josaphat, ende de devocie van haerre utvaert, ende dat hare Cristus ende al themelsche gheselschap te ghemoete quam, ende de persecucie vanden Joden, ende de claeheit

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tunc saluator locutus est dicens: 'Surge proxima mea'» (785).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'ende'

3. [Vertaling] Maggioni: «Hoc autem totum quod predictum est illus apocryphum, de quo ait Ieronimus in pistola siue sermone ad Paulam et Eustochium, esse uidetur» (786).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

vanden miraculen die daer gheschieden, ende in dien dat si ontfaen was met zielen ende met lichame. Maer nochtan sijn daer noch vele andere dinghen gheset, die meer gheverseert sijn dan waer, als dat Thomaes daer niet en was, ende doe hi quam, dat hijs twifelde. Ende andere, die desen ghe[252va]lijc sijn, ende die sekere ende betere sijn ghelaten dan ghehouden.»

Men seit dat onser Vrouwen cleedere inden grave bleven om den troost vanden gheloeveghen, want men vindt dat dese miracule gheschiede teenre stat, daer een deel van haren cleederen was. Doe de hertoghe van Normendien lach vore een stat die Carnotense heet, so nam de bisscop van dier stat onser Vrouwen roc, die daer was, ende hinckenne an enen scacht over ene baniere, ende hi voer sekerleec ute jeghen de viande, ende tfolc volgde hem. Ende te hant worden alle de viande verwoedt ende blint, ende si stonden ende beefden met alden lichame van vreesen. ¹ Doe dat die vander stat saghen, so ghinghen si loven Gods vonnesse ende sloeghen de viande felleec doot. ² Maer dit was onser Vrouwen leet, want te hant voer die roc en wech ende de viande worden te hant siende. ³

Men leest in sinte Lijsbetten *Revelacien*, op enen tijt, doe sinte Lijsbeth op ghetrocken was inden gheeste, so sach si verre in een stat een graf dat met vele lichts om scenen was, ende haer dochte datter een wijf inlach. Ende omtrent tgraf stont ene grote menechte van inghelen. Ende na lettel tijts stont si op uten grave, ⁴ ende si wert met dier menechten vanden inghelen op ghevoert inden hemel. Ende siet, haer quam te ghemoete een man sere wonderleec ende [252vb] glorioes vanden hemele, ende hi brachte in sijn rechte hant een cruce, ende met hem quamen vele M inghele. Ende si ontfinghen dese vrouwe met

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Statimque omnis hostilis exercitus amentia et cecitate percussus est stabatque totus corpore tremulus et totus animo stupefactus» (786-787).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quod illi de ciuitate cernentes diuino iudicio superaddunt et atrociter hostes cedunt» (787).

3. [Vertaling] Maggioni: «Quod beate Marie plurimum displicuisse probatur ex eo quod protinus tunica illa disparuit et uisum continuo hostis recepit» (787).

4. [Vertaling] Maggioni: «et post pusillum de sepulcro erecta est» (787).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

dus groter eren ende voerdense inden hemel. ¹ Na allettel tijts, so vragede sinte Lijsbeth den inghel, ² daer si met plach te sprekenne, van desen visioene, ende hi andwoordde hare ende seide: «Di es verthoont in desen visioene, hoe ³ onse Vrouwe op ghevoert es inden hemel beide met zielen ende met lichame.» Ende si seide oec dat hare in dese selve revelacie verthoont was dat si op ghevoert was XL daghe na haer doot. ⁴ Want onse Vrouwe sprac haere ane ende seide: «Een jaer na ons Heren opvaert ende ⁵ also vele daghe als sijn van sijnre opvaert tote dat ic op ghevoert wert, so langhe leefdic na Hem. Want alle de apostole waren daer ic sterf, ende si begroeven eerlec minen lichame. Maer op den XL ^{sten} dach daer na so verreesic.» Ende doe hare sinte Lijsbeth vragede weder si dit oppenbaren wilde oft swighen, so seide si dat sijt ⁶ niet oppenbaren en soude den ongheloeveghen, noch datment niet helen en soude den gheloeveghen ende den devoten. ⁷

Men sal mercken dat de maghet sinte Marie op ghevoert ende verheven ⁸ wert gheheellec, eerlec ende hogheleec. ⁹

Want si was gheheellec over ¹⁰ ghevoert in de ziele ende inden lichame, also de Heile[253ra]ghe Kerke vriendeleec gheloeft. ¹¹ Ende dit en segghen niet allene eneghe heileghen, maer si willent oec prueven

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Et ecce, in eius occursum uir quidam de celis admirabilis et gloriosus aduenit portans in dextra crucis uexillum, et cum eo infinita milia angelorum; sicque eam alacriter suscipientes cum magno concentu eam in celos deduxerunt» (787).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'die met hare' door onderstreping herroepen.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'dat' door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «Dicit autem in eisdem reuelationibus sibi reuelatum esse quod post XL dies sui transitus in corpore sit assumpta» (787).

5. [Tekstkritiek] Na 'ende' overbodig 'na' met verwijsteken in margine.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sijt' superscript boven onderstreept 'ment'.

7. [Vertaling] Maggioni: «dixit: 'Nec carnalibus et incredulis reuelanda, nec deuotis et fidelibus abscondenda'» (787).

8. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende uerheuen' in margine.

9. [Vertaling] Maggioni: «Notandum ergo quod gloriosa uirgo Maria assumpta et exaltata est integraliter, honorabiliter, letanter et excellenter» (787-788).

10. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'over' superscript boven onderstreept 'op'.

11. [Vertaling] Maggioni: «Assumpta est enim integre in anima et corpore, sicut pie credit ecclesia» (788).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

met sconen redenen. Want sinte Bernaerts redenne es: Oft onse Here sijnre heileghen lichamen so hogheleec verchiert heeft, als sinte Petere ende sinte Jacobbe, die hi so glorioseleec doet eren ende die hi so groteleec verheven heeft dat hi hen ghegheven heeft een stat die tameleec es hen ere daer in te doene, so dat alde werelt derweert loopt, ocht men dan seit dat Marien lichame boven der eerden es, als si negheen stat en heeft, daer mense tameleec viert oft daer oec de goede devoteleec toegaen moghen, so soude scinen dat Cristus veronweerdde de ere van sijnre moeder lichame, als hi nochtan boven der eerden sijnre andere heileghen lichamen alsodane ere doet. Jeronimus seit oec dat Marie te hemele voer op de XVIII kalende van december.¹ Maer dat en seit hi niet vander opvaert haers lichamen. Want de Kerke heeft liever goedertierleec dat te gheloevenne, dan daer af iet onwiseleec tontbindenne.² Maer hi prueft dat men dit sculdech es te gheloevenne:³ «Maer eneghe segghen, dat deewelege verrisenesse voldaan wert inde ghene die met Cristo verresen. Ende oec gheloeven selke dat sinte Jan, onser Vrouwen behoedere, oec nu es met ziele ende met lichame in hemelrike met Cristo, ende dit [253rb] gheloeven wi, dat onser Vrouwen oec ghesciet es.»⁴ Augustijn prueft dit, ende seghet over waer aldus sijnde met III redenen.⁵ Dierste redenne es om dat Cristus ende Maria waren van enen vleessche. Want hi seit aldus: «Vulheit ende de worme sijn te lachterne van smenscheleken gheboorten ende om dat Cristus van dien lachtere niet en hadde, dats vander irster sonden, daer bi wert van deser saken Marien nature uut ghenomen, om dat Cristus menscheleke nature van

---

1. [Tekstkritiek] Lees: september, d.w.z. op 15 augustus. Vgl. Maggioni: «Ieronimus etiam dicit quod XVIII kal. Septembris Maria celos ascendit» (788). Hs. Stockholm leest 'decembre' (fol. 198rb).

2. [Vertaling] Maggioni: «quod uero dicit de corporali Marie assumptione, ecclesia potius legit pie dubitare quam aliquid temere diffinire» (788).

3. [Vertaling] Maggioni: «In sequentibus credendum esse sic probat» (788).

4. [Vertaling] Maggion: «Si non desunt qui dicant in hiis qui cum Christo surrexerunt perpetuam resurrectionem iam esse completam et nonnulli credant custodem uirginis Iohannem in glorificata carne gaudere cum Christo, nec nos de beata Maria factum abnuimus» (788).

5. [Vertaling] Maggioni: «Augustinus autem non solum hoc affirmat, sed etiam tribus rationibus hoc probat» (788-789).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

hare ontfinck.»¹ Dander es om de weerdecheit haers lichamen. Daer bi seit hi: «Hets wel recht dat Gods troon, ende ons Heren zale, ende Cristus tabernacule, si met Cristo, daer Hi es. Want meer eest recht dat de hemel desen preciosen tresoor onthoude, dan de eerde.» De derde es de volmaecte suverheit haers lichamen.² Want hi seit aldus:³ «Maria, verblide in bliscapen met dinen weerdeghe[n] lichame ende met dijnre zielen in Cristo, dinen eighenen Sone, bi dinen eighenen Sone.»⁴ Want si en es niet sculdech te rottenne, die negheene sonde en hadde ghedaen, noch smette bevaen, doe si desen groten Sone ghebaerde. Si moet ewelec bliven onbesmet, die so vol graciën ghegoten was. Si moet sijn gheheel levende, die tgeheelle ende tvolmaecte leven van allen creaturen ghebaerde. Si moet sijn metten ghenen dien si in haren [253va] lichame droech. Ende si moet sijn met Hem, dien si ghebaerde, voedde ende voesterde. Dits⁵ Maria, Gods moeder ende sijn dienst joncwijf ende sijn behoedersse.⁶ Ende om dat ic anders van hare niet en dar gheloeven, so en dar ic anders niet segghen.»⁷

Ten anderen wert si op ghevoert blideleec. Hier af seit Gervaert de bisscop, aldus:⁸ «De hemele hebben heden ontfaen onser Vrouwen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Putredo namque et uermis humane est obprobrium conditionis, a quo obprobrio cum Ihesus alienus sit, Marie natura excipitur, quam Ihesus de ea assumpsisse probatur» (789). De verwijzing naar de erfzonde is blijkbaar door de vertaler in het spel gebracht.

2. [Vertaling] Maggioni: «Tertia est uirginalis carnis perfecta integritas» (789).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Want hi seit aldus' in margine met verwijsteken.

4. [Vertaling] Maggioni: «Letare, Maria, letitia inenarrabili corpore et anima in proprio filio, cum proprio filio, per proprium filium» (789).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 's' in 'Dits' superscript.

6. [Vertaling] Maggioni: «nec sequi debet corruptionis erumpna, quam nulla secuta est tantum filium pariendo integritatis corruptio ut sit semper incorrupta quam tanta perfudit gratia, sit integra uiuens que omnium integram perfectamque genuit uitam, sit cum illo quem in suo gessit utero, sit apud illum illa que genuit, fouit et aluit illum, Maria dei genitrix, dei ministratrix et seruitrix» (789).

7. [Vertaling] Onvertaald bleef het hieropvolgende vers, ingeleid door «Ad hoc facit quod ille uersificator egregius ait: 'Transit ad ethera / uirgo puerpera / uirgula Iesse; / non sine corpore, / sed sine tempore / tendit adesse'.» (Maggioni, 789).

8. [Vertaling] Maggioni: «De hoc dicit Gerardus episcopus et martyr, in suis homeliis:» (789).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

met bliscapen, ¹ ende dinghele verblidende, ende de grote inghele jubilerende, de throne vervroiendende, de dominante al singhende, de principate met sueten lude spelende, de potestate op sanctorien spelende, cherubin ende seraphin al lovende. ² Ende si voerdense ten hoghesten throne vander godleker moghentheit.»

Ten derden wert si op ghevoert eerlec, want Cristus selve ende al tgheselschap des hemels quam hare te ghemoete. Jeronimus seit: »Wie sal moghen ghepeisen werweert heden ³ onse Vrouwe ⁴ ghevaren es, ⁵ ende met hoe groter begheerten van devocien al tgheselschap ende de scaren des hemels haer te ghemoete voer, ende met hoe groten sueten sanghe si ghevoert wert tote haren throne, ende hoe vriendeleec ende hoe minlec ende hoe blideleec si ontfaen wert van haren Sone, ⁶ ende verheven wert boven alle creaturen!» Item: «Wel es te gheloevene dat heden al tgheselschap des hemels quam haesteleec Gods moeder te ontmoete, ende dat sise omscenen met [253vb] groten lichte, ende dat sise voerden toten throene met love ende met gheesteleken sanghe, ende dat al tgheselschap vanden hemelschen Jherusalem doe verblijdt wert met onvertallekere bliscap, ende dat si vervrouden in onvertallekere caritaten ende met alre vrouden. Want dese feeste, die ons werdet vernuwet vanden jare, si es hen ⁷ allen worden eenpaerleec. ⁸ Men gheloeft oec dat Cristus selve haesteleec hare te ghemoete voer ende dat Hise met blijscapen met Hem sette inden

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'aldus' onderstreept en geschrap.

2. [Vertaling] Maggioni: «Hodie uirginem beatam celi susceperunt letando, angeli gaudento, archangeli iubilando, throni exultando, dominationes psallendo, principatus harmonizando, potestates chitharizando, cherubin et seraphin hymnizando» (789-790).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'heden' in margine, daarachter aan het begin van de volgende regel 'dat' door onderstreping herroepen.

4. [Tekstkritiek] Hs. 'urouwen'.

5. [Vertaling] Maggioni: «Quis illud cogitare sufficiat, quam gloriosa hodie regina mundi processerit» (790).

6. [Vertaling] Maggioni: «quam placido uultu, quam serena facie, quam diuinis amplexibus a filio sit suscepta» (790).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hen' superscript.

8. [Vertaling] Maggioni: «Quoniam festiuitas hec que nobis hodie reuoluitur annua illis omnibus est facta continua» (790).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

throone.» Hoe soude Hi anders hebben voldaan, dat Hi gheboot inde wet: «Ere vader ende moeder»? ¹

Ten vierden wert si op ghevoert hogheleec. Jeronimus: «Dits ² de dach, daer in dat de gloriose maghet Maria es op ghevaren toter hoocheit vanden throne. Ende si wert gheset inden conincleken throne ende glorioes verheven na Cristum.» ³

Een clerc was, die onser Vrouwen herde devoot was. Ende hi plachse alle daghe te gruetenne met desen v bliscapen jeghen dat wee, dat si leet van haers soons v wonden, also als oft hise daer an wilde vertroosten ende seide: ⁴ «Gaude, Dei genitrix, virgo immaculata. Gaude, que ab angelo gaudium suscepisti. Gaude, que genuisti eterni luminis claritatem. Gaude, mater, gaude, sancta Dei genitrix virgo! Tu sola mater es intacta. ⁵ Te laudat omnis creatura et factura. ⁶ Genitrix lucis, sis pro nobis, quesumus, perpetua interventrix.» Doe dese clerc van groter siecheit sijnre doot naecte, so begonste hi hem tontsiene. Ende [254ra] onse Vrouwe oppenbaerde hem ende seide: «Sone, waer bi ontsiestu di dus sere, die mi so dicwile bliscap hebs gheboodscaept? Wes oec blide! Ende om dattu eweleec blide sijn moghes, so comt met mi!»

Het was monec herde oncuusch, maer hi was herde devoet in onser Vrouwen dienste. Op enen nacht so ghinc hi te sijnre oncuuscheit weert, ende doe hi vore den outaer leet, so gruette hi onser Vrouwen, ende doe ghinc hi uter kerken. Ende doe hi over ene riviere liden soude, so viel hi in dwater ende verdranc. Ende doe de duvele sine siele ghenomen hadden, so quamenre dinghele toe om dat sise verloosten souden. De duvele seiden hen: «Waer bi sisi hier comen? Want in dese ziele en hebdi niet.» Ende te hant quam daer onse

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Alias: Quomodo non implesset quod in lege ipse mandauit: 'Honora patrem tuum et matrem tuam'?» (790).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 's' in 'Dits' superscript.

3. [Vertaling] Het hierop volgende omvangrijke Gerardus-citaat bleef onvertaald (Maggioni, 790-791).

4. [Vertaling] Maggioni: «Quidam clericus uirgini Marie deuotus contra dolorem quinque uulnerum christi eam cotidie per hec uerba quasi conolari studebat dicens» (791).

5. [Tekstkritiek] Maggioni: «Tu sola mater innupta» (791).

6. [Tekstkritiek] Maggioni: «te laudat omnis creatura» (791).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

Vrouwe ende berespte de duvele, waer bi si so coene waren dat si hare ziele begrepen hadden. Ende si seiden dat si vonden hadden dat hi sijn leven gheindt hadde in quaden wercken. Ende si seide hen: «Hets valsch, dat ghi segt. Want ic wel weet, doe hi gaen soude, dat hi mi te voren gruette, ende als hi weder plach te comenne, so ¹ dede hijt oec. Maer segdi dat ic u onrecht doe, so latet setten in Gods ordeel.» ² Ende doe si hieromme streden vore onsen Here, so was onsen Here lief dat de ziele weder keeren soude ten lichame, ende dat hi van sinen sonden penitencie doen soude. Hierenbinnen, doe dandere monecke saghen dat over de mettenen ghinc, so sochten si den costere, ende si ghinghen [254rb] toter rivieren ende vondenne daer in verdroncken. Ende doe si sinen lichame ute ghetrocken hadden ende wonder hadden wat hem gheschiet was, so wert hi weder levende ende hi seide wat hem gheschiet was. Ende hi bleef voort in heileghen levenne. ³

Het was een riddere, die sere mechtech ende rike was. Ende doe hi al sijn goet over ghedaen hadde met onbehoeder sotheit, so quam hi te so groten armoede, dat hem cleene dinghen ghebraken, die grote dinghen plach te ghevenne. Dese riddere hadde een wijf die herde eersaem was ende onser Vrouwen herde devoet. Daer na so naecte een grote feeste, dat dese riddere plach grote ghichten te ghevenne. Ende om dat hi niet en hadde dat hi gheven mochte, so wert hi alte sere bescaemt, ende hi ghinc in ene wildernessse tote dat die feeste leden soude sijn, om dat hi daer soude moghen beweenen sine quade avonture ende dat hi daer sijnre scamenessen ontvlien soude. ⁴ Ende

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'plach' onderstreept en geschraapt.

2. [Vertaling] Maggioni: «Quodsi dicitis uobis uim fieri, ponamus in iudicio summi regis» (792).

3. [Vertaling] Maggioni: «ille repente ad uitam rediit et rem gestam referens uitam in bonis operibus consumauit» (792).

4. [Vertaling] Maggioni: «Appropinquante autem quadam sollempnitate in qua predictus miles multa donaria consueuerat elargiri, cum iam quid tribueret non haberet nimia confusione et uerecundia ductus quousque predicta transisset sollempnitas desertum locum meroris amicum expetiit ut et fortune sue incommoda plangeret et uerecundiam euitaret» (792-793).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

siet, daer quam te hem een eiseleec ghereden man, also hem dochte. ¹ Ende hi vragede hem waer bi dat hi so droeve ware. Ende doe hem dese riddere al gheseit hadde wat hem gheschiet was, so seide hi: «Wiltu allettel minen wille doen, ic sal di meer goets ende glorien doen hebben dan du te voren hads.» Dese riddere andwoordde oft belovet den duvel, dat hi doen soude wat hi wilde, op dat hi dade dat hi be[254va]loofde. ² Ende de duvel seide hem: «Sich, du sels thuus varen, ende te deser stat selstu soecken, ende du sels daer vinden grote ghewichten van goude ende van preciosen steenen ende van selvere. Maer du sels mi dit doen, dattu mi hier te desen daghe sels bringhen dijn wijf.» Met deser beloften so keerde de riddere weder thuus weert. Ende hi vant in die stat die hem de duvel gheseit hadde, al dat goet dat hi hem beloofd hadde. Doe hijt vonden hadde, so cochte hi staphans sine palaise weder ende quijtte sijn lant ende huerde cnapen. ³ Doe de dach naecte die hem gheset was, so riep hi sijn wijf ende seide: «Vrouwe, gaet sitten op u peert, want ghi moet met mi varen.» ⁴ Ende de vrouwe wert sere in anxte ende vervaert. Maer si en dorste haren man niet wedersegghen. Ende si gaf haere met devocien tonser Vrouwen ende si volgde haren man. Ende doe si verre ghereden waren, so vonden si in haren weghe een kerke. Ende de vrouwe ghinc af vanden peerde ende ghinc inde kerke, ende haer man beidde haers daer buten. Ende doe dese vrouwe met devocien hare onser Vrouwen beval, so wert si slapende. Ende onse Vrouwe quam vanden outare inde ghelike van lichame, van cleederen ende van ghewade na dese vrouwe. Ende si ghinc ute ende sat op tpeert. Maer die vrouwe bleef slapende inde [254vb] kerke. Ende de riddere waende dat dit sijn wijf hadde gheweest, ende hi voer wech. Ende doe hi comen was ter stat die hem gheset was, so quam de duvel met alte groten gherochte ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Et ecce, subito quidam equus ualde terribilis terribiliorem habens sessorem ad eum accessit» (793).

2. [Vertaling] Maggioni: «Spondet ille principi tenebrarum se quidquid iusserit libenter facturum dummodo ipse sibi impleat que promittit» (793).

3. [Vertaling] Maggioni: «Que inueniens mox emit palatia, largitur dona, redimit fundos, comparat seruos» (793).

4. [Vertaling] Maggioni: «Equum conscendite, quia aliquo mecum longius pergere uos oportet» (793).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

haeste hem te hare weert. Ende doe hi hare bi comen was, so begonste hi te bevenne, ende van anxte en dorste hi niet naerre comen. Ende hi seide toten riddere: «Valsch man, waer bi hebdi mi dus bespot, ende waer bi hebdi mi dus groet quaet ghedaen vore so vele goets? Want ic hadde di gheseit dattu mi dijn wijf souds bringhen, ende du heefs mi bracht de moeder Gods. Ic wilde hebben dijn wijf ende du brings mi Marien. Want om dat mi dijn wijf vele onrechts doet, so haddic mi gherne over hare ghewroken. Ende du heefs dese te mi bracht, dat si mi tormenten sal ende te hant inde helle werpen.» Doe dit de riddere hoorde, so hadde hijs groot wonder, ende hi en conste niet ghespreken van anxte ende van vreesen. Ende onse Vrouwe seide hem: «Vule gheest, waer bi woudstu noosen minen devoten joncwife? Dit en sal di niet bliven onvergouden. Ende daer bi so verdoemic di met deser sentencien, dattu vals inde helle ende dattu nemmermeer deren en moghes, die in mi devocie heeft!» Dus voer de duvel van daer met groten gheroepe. Ende de riddere viel vanden peerde ende viel onser Vrouwen te voeten. Ende onse Vrouwe beresptenne, ende [255ra] si hietenne varen te sijnre vrouwen, die noch inde kerke lach ende sliep, ende dat hi al sduvels goet wech worpe. Doe de riddere weder ter kerken comen was, ende hi daer sijn wijf vant slapende, so wecte hise ende seide hare dat hem ghevalen was. Ende doe si thuis comen waren, ende si al sduvels goet wech ghedaen hadden, so bleven si levende devoteleec in onser Vrouwen dienste. Ende met onser Vrouwen helpe so worden si daer na herde rike.¹

In de stede bi Tuers gheviel op den Paeschdach, doe de kerstene onsen Here ontfinghen, so ghinc metten kerstene kinderen een Jode kint ten outare ende ontfinc ons Heren lichame met hen.² Doe dit kint thuis comen was, ende hem sijn vader vraghede wanen dat het quame, so andwoordet dat metten kerstene kinderen, daert scolen met ghinc, ter kerken was ghegaen, ende dat hi met hen Gods lichame hadde ontfien. Doe wert de vader al verwoedt ende begreep tkint ende werpt

---

1. [Vertaling] Het hier volgende exempel is niet vertaald (Maggioni, 794-796).

2. [Vertaling] Maggioni: «In ciuitate Bituricensi circa annos domini DXXVII cum christiani in die pasche communicarent, cum pueris christianorum quidam puer Iudeorum ad altare accedens corpus domini cum eisdem percepit» (796). 'Ciuitas Bituricensis' is de Franse stad Bourges.

Vander Opvaert Onser Vrouwen

in ene berrende fornaise die daer was. Ende te hant quam ten kinde onse Vrouwe inde ghelike der beelden die tkint opden outaer sach, ende hilt tkint sonder quetsure vanden viere. Ende de moeder vanden kinde hadde met haren gheroepe vergadert vele Joden ende kerstene. Ende doe si saghen dat tkint niet ghequetst en was inder fornaisen, so trocken sijn daer ute ende vrageden hem hoe dat verloost wert vanden brande. [255rb] Ende tkint andwoordde dat die weerdeghe Vrouwe die op den outaer stont, hem gheholpen hadde, ende dat si al tvier van hem verdreef. Doe verstonden de kerstene dat het onser Vrouwen beelde was, ende si namen des kints vader ende worpenne inde fornaise, ende hi wert te hant verborren.¹

Eenrande monecke stonden vore den daghe op ene riviere ende si spraken idel sotte redenne.² Ende si hoorden roeiers vreseleec sere roeiende dore die riviere.³ Ende de monecke seide tote hen: «Wie sidi?» Ende si seiden: «Wi sijn duvele, die Ebronius, sprovoosts sconincs huus van Franckerike, ziele voeren ter hellen weert, die uten cloostere Sinte Gallus apostaeet was.»⁴ Doe dit de monecke hoorden, so ontsaghen si hen alte sere ende riepen sterckeleece: «Sinte Marie, bidde over ons!» De duvele seiden hen: «Ghi hebt wel Marien anroepen, want wi wilden u scoren ende verdrincken, om dat wi u vinden buten tide met sotter idelre redenen onledech.» Doe keerden de monecke weder ten cloestere weert ende de duvele voeren ter hellen weert.

Een wijf was, die eenpaerleec sere ghepijnt was van enen duvel, die hare oppenbaerde inde ghelike van enen mensche. Ende si hadder vele remedien jeghen ghedaen, nu met wijnwatere, nu met desen, nu metten ghenen dat si daer [255va] toe dede, ende si en mochter niet af verledecht werden. Ende een heilech man riet hare dat si seide, als de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Qui continuo combustus et penitus consumptus est» (796).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quidam monachi ante diem iuxta flumen stabant et ibidem se fabulis et otiosis sermonibus resoluebant» (797).

3. [Vertaling] Maggioni: «Et ecce, audiunt remiges per flumen impetu nimio nauigantes» (797).

4. [Vertaling] Maggioni: «Demones sumus, qui animam Ebroini prepositi domus regis Francorum qui a monasterio sancti Galli apostauit in infernum deferimus» (797).

Vander Opvaert Onser Vrouwen

duvel te hare quame: «Sinte Marie, helpt mi!»¹ Doe si dit dede, so bleef de duvel staende als oft hi gheslegghen hadde gheweest met enen steene. Ende daer na seide hi: «Een quaet duvel moet in sinen buc gaen, die di dit leerde.» Ende te hant voer hi wech, ende hi en quam daer na nemmermeer te haere weder.²

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quidam autem uir sanctus sibi consulit et cum ad eam accederet, illa eleuatis manibus Sancta Maria adiuua me!' protinus exclamaret» (797).

2. [Vertaling] De omvangrijke rest van dit hoofdstuk (Maggioni, 797-810) ontbreekt in de vertaling.

Van sinte Bernaerde

Wat den name bediedt [115]

Bernaert es gheseit van 'ber', dats een putte oft i fonteine, ende 'nardus', dats een cruut van goeden roke ende heet. ¹ Want sinte Bernaert was heet in minnen, oetmoedech in wandelinghen, ende fonteine om de leeringhe die ute hem spruutte, ende een putte om de diepheit sijnre const, ende wel riekende om sine goede niemare. Sinte Bernaerts vite bescreven Willem, dabt van sinte Diederecs, die sinte Bernaerts gheselle was, ende Hernaldus, dabt van Bovele. ²

Van sinte Bernaerde

Sinte ³ Bernaert was gheboren in een borch in Borgoendien, die Fontanijs hiet, van herde edelen ende religiosen lieden. Sijn vader hiet Cecelmus ende hi was een voorbarech riddere ter werelt ende Gode sere religioes ende ghetrouwe. Ende sijn moeder hiet Aalech. ⁴ Dese vrouwe ghebaerde VII kindere, VI sonen ende een dochtere. Ende de sonen worden alle monecke ende de dochter wert nonne. [255vb] Te hant als de vrouwe een kint ghebaert hadde, so offerde sijt Gode met haren handen. Ende si en liet niemenne soghen dan si selve, als oft si met haren melke den kinderen begheerde haer doghet in te storten. Ende doe hare kindere ghewassen waren, also langhe als si onder hare waren, so sant sise bad ter hermitagen weert dan ten hove. Want si voedde se met groven, ghemeen en spisen, als oft sise te hant ter hermitagen sinden soude. Ende doe si haren derden sone begordt hadde, ⁵ so sach si in drome tvoorbooken dat van dien te toecomenne was. Ende haer dochte dat si droech enen witten hont, die opten

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et nardus, que, ut dicit glossa super Cantica, est herba humilis et calide nature et odorifera» (811).

2. [Vertaling] Maggioni: «Eius uitam Guillelmus abbas sancti Theodorici, socius beati Bernard et Hernaldus abbas Bone Vallis scripserunt» (811).

3. [Tekskritiek] Hs. 'Binte'. Representant 'b' later in 's' veranderd.

4. [Vertaling] Maggioni: «Cuius pater Tecelinus miles seculo strenuus nec minus deo religiosus, mater uero Aaleth nuncipata est» (811).

5. [Vertaling] Maggioni: «Cum igitur tertium filium, scilicet bernardum, adhuc gestaret in utero» (811-812).

Van sinte Bernaerde

rugghe al root was ende dat hi bies in haren lichame. Ende doe si dit enen goeden man seide, so andwoordde hi met enen sueten monde: ¹ «Du sels moeder sijn van alte goeden hont, die wachtere sijn sal van Gods huse. Ende hi sal sere bassen jeghen de viande des gheloofs. Want hi sal sijn een voorbarech predecare, ende hi sal vele liede ghenesen met sijnre medicinaelde tonghe.»

Doe sinte Bernaert noch een kindeken was ende hi sere siec was int hoot, so quam een wijf te hem, om dat si met haren sanghe sijn siecheit soude doen verlichten. ² Maer hi riep met groter onweerdecheit ende stietse van hem. Maer desen goeden kinde en ghebrac Gods ontfermecheit niet, maer hi stont doe te hant op ende wert ghenesen.

In goeden kerstnachte, doe sinte Bernaert, dit kint, ontbeidde in [256ra] de kerke, datmen mettenen doen soude, ende hi begheerde te wetenne te wat uren vander nacht Cristus gheboren wert, so oppenbaerde hem Cristus als een kindeken, als oft hi vore sijn oghen echter hadde sijn ³ gheboren ute sijnre moeder lichame. Ende daer bi so hilt hi daer vore alse langhe als hi leefde, dat dat de ure was van Cristus gheboorten. Ende van dier uren so wert hem ghegheven dieper sin ende hogher verstaen te dien, dat behoort ten sacramente deser gheboorten. ⁴ Ende om dese sake, so maecte hi namaels in de ere onser Vrouwen ende haers kints int beghinsel van sinen wercke een sonderlinghe scone werc, daer hi die ewangelie exponeerde, *Dinghel Gabriel wert ghesonden van Gode* et cetera.

Doe de duvel vernam dit saleghen propoost van deser suverheit des kints, so hadde hijs groten nijt ⁵ ende brachte hem vore vele strecke

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quod cum cuidam uiro dei exposuisset, ille prophetica uoce respondit» (812).

2. [Vertaling] Maggioni: «uenientem ad se mulierculam ut dolorem suis carminibus mitigaret» (812).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'worden'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Ab illa ergo hora in hiis que ad illud pertinent sacramentum et sensus ei profundior et sermo copiosior datus est» (812).

5. [Vertaling] Maggioni: «Videns antiquus hostis propositum pueri tam salubre, eius castitatis proposito inuidit» (812).

Van sinte Bernaerde

van becoringhen. Doe sinte Bernaert op enen tijt sijn oghen allettel tijts hilt op een wijf, so scaemde hijs hem ende te hant wrac hi dat wreedelec over hem selven. Ende hi spranc in een vervorsen savoor met ise ende duerde daer in so langhe, tote dat hi bi na versteeft was ende dat hi also bider gracien Gods sijnre coringhen quite wert. ¹

Omtrent dien selven tijt so quam een meisen biden rade vanden duvel ende viel al naect in sinte Bernaerts bedde. ² Ende doe hijt ghevoelde, so ruede hi hare dat deel van dien bedde [256rb] daer si lach, ³ ende hi keerde hem over dander side ende sliep. Ende dit cativeghe wijf verbeidde enen tijt ende ten lesten begonste sine te tastene ende te beroerne. Maer doe si sach dat hi hem niet en ruede, al was si alte onscamel, nochtan scamese hare ende si stont op ende vlooe van grooten wondere ende vreesen.

Op enen tijt doe sinte Bernaert gheherberghet was in eenre vrouwen huus, so mercte de vrouwe dat de jonghelinc scone was van ansichten, ende si wert sere ontsteken met ⁴ sijnre minnen. Ende si dede hem een bedde besiden legghen ende tsnachts quam si heimeleec te hem. ⁵ Ende doese sinte Bernaert ghevoelde, so riep hi: «Dieve, dieve!» Ende doe hi dit riep, so vlooe dwijf. Ende de meisenide stonden op ende ontstaken licht, ende si sochten den dief, maer si en vondens niet. Ende elc ghinc weder te bedde weert ende ruste. Maer dat cativeghe wijf en ⁶ ruste niet, want si stont echter op ende ghinc weder te hem. Maer hi riep echter: «Dieve!» Men sochte echter den dief, ende sinte Bernaert diene allene kinde, hine wroeghedene niet. Aldus verjaghede

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ac in stagnum gelidarum aquarum insiliens tamdiu ibidem permansit donec pene exanguis effectus per gratiam dei a calore carnalis concupiscentie totus refriguit» (812-813).

2. [Vertaling] Maggioni: «Circa idem tempus instinctu demonis puella quedam in lectum dormientis se nudam iniecit» (813).

3. [Vertaling] Maggioni: «quam ille sentiens cum omni pace et silentio partem ei lectuli quam occupauerat cessit» (813).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'in'.

5. [Vertaling] Maggioni: «Cum autem seorsum lectum sibi sterni fecisset, ipsa impudenter et silenter de nocte surgens ad eum accessit» (813).

6. [Tekstkritiek] Hs. 'ende'.

Van sinte Bernaerde

hi derdewerf den dief, nochtan conste si hare cume onthouden. ¹ Ende zanderdaghes, doe sinte Bernaert voer opden wech, so bespottenne sine ghesellen ende vragheden hem, hoe menechwerf hem dieve ghedroemt hadde. Hi andwoordde hen: «Waerleec so wilde mi een dief rooven, want onse weerdinne [256va] pijnde hare mi te steelne den tresoor dien ic nemmermeer en hadde moghen weder ghecrighen.» ²

Doe sinte Bernaert mercte dat niet ghewarech en was te woennenne metten serpente, so begonste hi te ³ peisene om te vliene. Ende hi michte doe inde grauwe ordenne te gane. Doe dit sine brueders vernamen, ende sijt hem pijnnden tontradenne aldat si mochten, so gaf hem God so groten gracie, datmen hem dat niet en mochte ontraden, maer bi sijnre bedinghen so wan God sine brueders ende vele andere inden religioene. ⁴ Maer Geraert, sijn brueder, die een vrome riddere was, hi hilt sijns brueders woorde al over sotheit, ende hi veronweerdde al dat hi hem seide. Doe wert sinte Bernaert, die berrende was int gheloeve, wonderleec vergramt metten toorne van caritaten ende seide: «Brueder mijn, ic weet wel dat de moeienesse allene verstannesse gheven sal dinen hoorne.» Ende hi leide sinen vingher an sine side ende seide: «De dach sal comen, ende hi sal haestelec comen, dat een spere dese side sal doorsteken. Ende den raet dien du nu verstoots, sal di dan ter herten gaen!» Na lettelt daghe so wert Geraert van sinen vianden ghevaen. Ende in die stat die hem sijn brueder ghewijst hadde ande side metten vinghere so droech hi een spere ghesteken. Ende also tracmenne ende leidenne in ghe[256vb]vanghenesse. Ende sinte Bernaert quam te hem, maer doemenne hem niet en liet spreken, so riep hi an hem: «Geraert, ic weet wel dat wi saen gaen selen inden clooster!» Op dien selven nacht so vielen hem disere vanden beenen, ende de dore ghinc allene op,

---

1. [Vertaling] Maggioni: «usque tertio improba mulier sic repulsa uix tandem metu uel desperatione uicta cessauit» (813).

2. [Vertaling] Maggioni: «quia hospita mihi nitebatur auferre thesaurum irrecuperabilem castitatis» (813).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘te’ superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «tantum ei gratiam dominus contulit ut non solum ipse a conuersione non prohiberetur, sed omnes fratres suos et multos alios ad religionem domino lucraretur» (814).

Van sinte Bernaerde

ende hi vloet blideleec wech. Ende hi seide sinen brueder dat sijn propoost verwandelt was, ende dat hi monec werden wilde. Int jaer ons Heren XI^c XII ende in tvijftienste¹ jaer na dat de grauwe ordene begonste, so ghinc sinte Bernaert, die XXII² jaer out was, met XXX sijnre ghesellen inde grauwe ordenne. Ende doe hi met sinen brueders ute sijns vaders huus ghinc, Guido, die doutste was, doe hi Vinardum sinen minsten brueder, die noch een kint was, sach spelen op de strate metten anderen, so seide hi: «Vinaert, brueder, sich, di blijft allene al ons goet.»³ Maer dit kint en andwoordde hem niet kintscheleec, maer hi seide: «Ghi selt dus⁴ den hemel hebben ende ghi laet mi allene de eerde. Dit en es niet effenne ghedeilt.» Daer na bleeft metten vader allettel tijts, maer hi volgde daer na sinen bruders.

Doe sinte Bernaert in dordene ghegaen was, so wert hi verswolghen inden gheeste ende so veronledecht met Gode, dat hi negheen lichaemleke sinne en bezechde. Want doe hi I jaer gheweest hadde inder novissise celle, so en wiste hi niet oft thus een welsel hadde. Doe hi langhe ute ende inde kerke ghe[257ra]gaen hadde, so waende hi dat maer een veisterre en hadde gheweest int hoot vander kerken, daerre III⁵ was.

Dabt van Cystiaus, hi sant bruedere om te fundeerne thus van Clerovays ende hi sette hen sinte Bernarde tenen abdt. Ende hi was langhen tijt in groter armoede ende hi maecte daer dicwile sijn warmoes van wilden looveren.⁶ Ende sinte Bernaert waecte boven de

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'tvijfstienste'.

2. [Tekstkritiek] Hs. '.xij.' – [Vertaling] Maggioni: «seruus dei Bernardus annos natus circiter XXII» (814).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'goet' superscript. [Vertaling] Maggioni: «Cum autem Bernardus cum fratribus suis domum paternam egrederetur, Guido primogenitus uidens Niuardum fratrem suum minimum puerum ludentem in platea cum pueris: 'Eya, inquit, frater Niuarde, ad te solum respicit omnis terra possessionis nostre'» (814).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dus' in margine.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'iaer' door onderstreping herroepen.

6. [Vertaling] Maggioni: «Qui multo ibidem tempore in nimia paupertate degebant et pulmenta sepius ex foliis fagi conficiebant et panem de ordeo et milio et uicia comedebant» (815).

Van sinte Bernaerde

macht menschelekere naturen, want hi plach hem te beclaghenne dat hi neghenen tijt so sere en verloos, dan als hi sliep. Ende hi micte eens bi na den slaep ende de doot, want die slapen, si scinen doot metten menschen, also de dode scinen slapende voor Gode. Ende daer bi, als iemen hoort enen sere roncken, oft als hine siet ontameleec ligghen, hi caent cume ghedoechsaemleec verdraghen, want hi waent dat hi vleesscheleec oft weerleec slaept.¹

Sinte Bernaerts appetijt wert cume met enegher begherten ghetrocken op eten. Maer om de vreesse van mesdoene so ghinc hi ten etenne weert als te enen tormente. Als hi gheten hadde, so plach hi altoos te herpeisenne hoe vele hi gheten hadde. Maer als hi gheware wert dat sine begheerte over sine mate ghegaen was, so en liet hi dit niet onghecastijt liden. Hi hadde sijnre kelen begheerte so ghetamt, dat hi in vele manieren sinen smaec verloren hadde. Want bi roeckeloosheiden was hem eens olie voreghe[257**rb**]scinct, ende hi drancse altemale ende en wists niet.² Men brachte hem oec eens bi roeckeloosheiden verheret bloet, ende dat at³ hi langhen tijt over botere ende hi en wists niet. Want hi seide, dat hi allene water ghesmaecte, om dat hem sine kinnebacken ende sijn strote cout wert als hijt dranc. Want wat⁴ hi inde heileghe scripture gheleert hadde, ende sonderlinghe dat hi ghemediteert hadde in bosschen ende inden ackeren, dat hi dit in bedinghen ontfanen hadde, seide hi. Ende hi seide tote sinen vrienden, dat hi negheen meesters ghehadt en hadde sonder deiken ende dander boome.⁵ Selken tijt seide hi oec dat hem, daer hi mediteerde oft in bedinghen was, oppenbaerde de heileghe scripture, ontbonden ende gheexponeert.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vnde etiam si quem forte durius stertentem audierit seu minus composite uiderit iacentem, patienter ferre uix potest et carnaliter seu seculariter eum dormire causatur» (815).

2. [Vertaling] Maggioni: «et penitus ignorauit nec prius id est cognitum donec quidam labia eius miraretur inuncta» (816).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘at’ met verwijsteken in margine.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘dat’.

5. [Vertaling] Maggioni: «Quicquid in scripturis didicerat maxime in siluis et in agris meditando et orando se confitebatur accepisse et nullos se aliquando magistros habuisse nisi quercus et fagos inter amicos dicere solebat» (816).

Van sinte Bernaerde

Also sinte Bernaert seit in *Cantiken*, doe hi eenwerven sprac van dien dat hem de Gheest ingaf, ende dat hi niet vaste en hilt in sijn herte, om dat hi soude moghen ghecrighen dat hijt soude moghen voortsegghen,¹ so quam te hem ene stemme ende seide: «Tote dattu dit onthouts, so en seltu negheen² ander ontfaen!»

In cleederen ghenoechde hem altoos armoede, maer onsuverheit haette hi. Ende dat was om dat van buten niet scinen en soude roekeloosheit oft begherte idelre glorien.³ Ende daeromme hadde hi dit proverbie altoos in sinen mont ende in sijn herte: «Wie doet, dat niemen en doet, [257va] dies wondert allen lieden.» Ende hier bi so droech hi menech jaer de hare, alse langhe als hijt verberghen mochte. Maer doe hi wiste dat ment wiste, so leide hijt af ende hilt de ghemeene costume. Noit en loech hi so, hi en dede meerre cracht om dat hi soude moghen lachen, dan om dlachen te wederstane. Ende pijnlekere was hem te lachenne dan hem dies te onthoudene. Hi plach te segghenne dat de ghedoechsaemheit in III ghedeilt was, dats te wetenne: in quaden woorden, ten verliese van goede, ende ten slaghe vanden lichame. Ende in enen exemple so pruefde hi dat hi dese ghedoechsaemheit dus in hem hadde.⁴

Doe sinte Bernaert enen bisscop ene lettere hadde ghescreven daer hine vriendeleec in vermaende te dogheden, so hads de bisscop alte groote onweerde, ende screef hem weder alte fellen lettere, ende seide inden beghinne aldus: «Saluut ende niet den gheest van blasphemien», als ofte hem sinte Bernaert ghescreven hadde uten gheeste van blasfemien. Daer op andwoordde sinte Bernaert: «Ic gheloeve dat ic den gheest van blasfemien niet en hebbe, noch ic en hebbe niemen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quodam tempore, sicut ipse in canticis refert, cum interloquendum ex hiis que suggerebat spiritus etsi non infideli minus tamen fidenti animo reserualet ut haberet quid diceret denuo tractaturus» (816).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ne' in 'negheen' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «nimirum animi fore indices aiebat aut negligentis aut inaniter apud se gloriantis aut foris humanam gloriam affectantis» (816).

4. [Vertaling] Maggioni: «hanc ipse hiis exemplis se habere probauit» (817).

Van sinte Bernaerde

ghevloecken noch vloecken en wille, sonderlinghe den prince van minen volke!»¹

Een canonec² regulier quam tote sinte Bernaerde, ende hi bad nerensteleec datmenne ontfaen wilde. Ende does sinte Bernaert niet doen en wilde, maer doe hi hem riet dat [257vb] hi weder te sijnre kerken ghinghe, so seide die canonec: «Waer bi dan so hebdi in dinen boecken so grooteleec ghepresen de volmaectheit, ofstu den ghenen daer toe niet en helps diese begheert te ghecrighe? Ende oft ic dine boecke alle hadde, dat icse scoren mochte!» Sinte Bernaert seide: «Laestu noit in enech van minen boecken dattu niet volmaect en moghes sijn in dinen clooster? Ic hebbe in al minen boecken gheseit ende gheraden dat men de seden beteren sal ende niet de stat te verwandelne.» Ende dese sotte canonec stont op sinte Bernaerde ende sloechenne sere an sijn wanghe, so dat hi roet wert vanden slaghe ende dat hi swal. Ende de ghene die daer bi stonden, scoten op desen vermeensaemden. Maer Bernaert verbood hen al roepende ende beswoerse dat si hem niet en daden.³ Hi plach oec den novissisen te segghenne, die in dordenne quamen: «Oft ghi comen wilt te dien dat binnen es, so laet buten den lichame die ghi uter werelt bracht hebt. Ende de gheest come allene hier binnen, want tvleesch en profijt niet!»

Sinte Bernaerts vader die thuus bleven was allene, hi ghinc ten cloostere weert, ende na allettel tijts so sterf hi daer in goeder outheit.

Sijn suster, die ghehuwet was inde werelt, om dat si in vreesen der werelt was om haer rijcheit ende weeldecheit, so voer si ten cloostere weert om hare brueders te visenteerne. Ende doe si daer comen [258ra] was met hoverdeghen gheselscape ende met groter behaghelheit, so veronweerdese sinte Bernaert als sduvels nette dat ghespreit was om

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ego spiritum blasphemie me habere non credo nec maledixisse cuiquam aut maledicere me uelle scio, presertim principi populi mei» (817). Het hierop volgende verhaal over de diefstal van zeshonderd mark voor de bouw van Bernardus' klooster ontbreekt in de vertaling (Maggioni, 817).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'monec' waaraan in de rechter marge 'ca-' werd toegevoegd en later uitgeradeerd. In de linker marge werd daarna opnieuw 'ca' toegevoegd en het eerste pootje van de 'm' uitgeradeerd.

3. [Vertaling] Maggioni: «sed preuenit eos seruus dei clamans et adiurans per nomen Christi ut nullatenus tangeretur nec sibi quicquam iniurie inferretur» (818).

Van sinte Bernaerde

de zielen te vane, ende hi en liet niemenne te hare gaen. Ende doe si sach dat negheen van haren bruederen te hare en quam, sonder dat deen, die portier was, seide tote hare, dat si een bewonden stront was, so wert si sere weenende ende seide: «Al ben ic een sonderse, om aldustane menschen sterf Cristus. Ende om dat ic weet dat ic een sonderse ben, daeromme soeckic raet ende sprake an goede liede. Ende al veronweerdjt mijn brueder mijn vleesch, doch so doet Gods cnecht comen te mijnre zielen, ende hi ghebiede mi, ende wat hi ghebedt ¹ salic doen!» Doe sinte Bernaert sach dat si dit begheerde, so ghinc hi met sinen brueders te hare. Ende om dat hise niet en mochte sceeden van haren man, so verboot hi ten irsten al de hoverde deser werelt. Ende hi beval hare te levenne also haer moeder hadde ghedaen, ende also liet hise varen. Ende doesi weder keerde, so wert si so verwandelt, dat si inde werelt leefde als oft si in ene hermitagie hadde ghewoent, ende si sciet hare van alder werelt. Ten lesten so ghecreech si van haren man met groter beden dat hi hare orlof gaf, ende si ghinc in een cloester.

Op enen tijt, doe sinte Bernaert so siec was, dat sceen dat hi sinen gheest gheven soude, so wert hi op ghenomen inden gheest, ende men bevalne te bringhene ten vonnesse Gods. Ende daer was oec de duvel [258rb] jeghen hem ende wroechdenne met valscher claghen. Ende hi seide al dat hi ghedaen hadde, ende pijnde hem sinte Bernarde sere daer te lettenne, maer sinte Bernaert, die verstoort noch vervaert en was, hi seide: ² «Ic weet wel, dat ic met mijnre verdienten niet weert en ben themelrike te ghecrighenne. Maer mijn Here Jhesus Cristus behoudet met dobbelen rechte, dats vander erfachteheit sijns Vaders ende om de verdiente sijnre passien. Inden irsten es Hi ghepaeit ende inden anderen so gheeft Hijt. Ende om dese ghichte van desen rechte, so en scamic mi niet, ic en saelt ghecrighen.» Ende met desen woorden weert de duvel confuus ende al die vergaderinghe sciet. Ende sinte Bernaert quam weder te hem selven. Hi dede sinen lichame so tonder

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'iedt' in 'ghebedt' boven onderstreept 'oot'.
2. [Vertaling] Maggioni: «Vbi uero ille omnia fuerat prosecutus et uiro dei pro sua fuit parte dicendum, nihil territus aut turbatus ait» (819).

Van sinte Bernaerde

met vastenne ende met wakenne, dat hi altoos so sonderlinghe siec was, dat hi tcovent niet volghen en mochte. ¹

Op enen tijt, doe hi alte siec was, ende de bruedere over hem baden, so wert hi gheware dat hi verlicht was. ² Ende hi vergaderde de bruedere ende seide: «Wat behouddi enen cativeghen mensche? Ghi sijt sterckere ende hebt verwonnen. Spaert, biddic u, spaert ende laet mi sterven!»

Sinte Bernaert was van vele steden in enen bisscop ghecosen, sonderlinghe te Januen ende te Melane, diene sere hiesschen. Maer hine ontseits niet noch en ontfinc, maer hi seide dat hi sijns selfs niet en was, maer dat hi gheset was te andere liede [258va] dienste. Want de bruedere waren op hare hoede ende hadden bi sinen rade vercreghen vanden paus datten hen nieman en soude moghen nemen. ³

Op enen tijt, doe hi de bruedere vanden Tsartroisen ghevisenteert hadde, ende si van hem in vele saken wel ghesticht waren, so was een dinc daer de prioer van dier stede sere in verwonderde, dat was in sinte Bernaerts sadel, dat hi so behaghel was. ⁴ Doe dit de prioer een van sinte Bernardus monecken vraghede, ende dit de monec sinte Bernarde voort vraghede oft seide, so hadde hijs oec selve alte groot wonder, ende vraghede hoedaen de zadel was. Want hi wasser op comen van Cleervaus tote Chartusen, maer hi en wiste niet, hoedaen sijn sadel was.

Hi voer oec al enen dach dore neven den vivere van Lozanen ende hi en saechs niet, oft hine ghedachte niet dat hine ghesien hadde. Want zavonts, doe sine ghesellen van dien lake oft vivere spraken, so vraghede hi hen, waer dat laec was. Doe si dat hoorden, so hadden sijs groot wonder.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tanta autem abstinencia, labore et uigiliis corpus suum attriuit ut grauissima et fere continua egritudine languens conuentum sequi uix posset» (819).

2. [Vertaling] Maggioni: «fratribus pro eo instanter orantibus aliquantulum conualuisse se sensit» (819).

3. [Vertaling] Maggioni: «et summi pontificis auctoritate muniti erant ne quis gaudium suum ab eis tollere posset» (819).

4. [Vertaling] Maggioni: «unum fuit quod predicti loci priorem aliquantulum mouit, scilicet quod sella cui equitando insidebat minus neglecta erat et parum preferens paupertatem» (819).

Van sinte Bernaerde

De oetmoedecheit sijns herten verwan in hem de hoocheit sijns namen. ¹ Ende alde werelt en mochtenne niet so hoghe verheffen, hine werp hem selven meer tonder. Alle menschen mictenne voor alte heilech, maer hi achte hem selven vore alte cleine. Ende al verhievenne de menschen boven andere menschen, nochtan en verhief hi hem selven boven nie[258vb]menne. Want also hi dicwile seide, als hi iegherincs was onder groote eerlecheit ende ouders van den volke, so dochte hem dat een ander voor hem selven daer stont, dien hi die ere liet, ende hi hilt in hem selven, dat hi daer niet en was, ende hilt dese ere als over enen droom. ² Maer daer hi onder simple brueders was daer de oetmoedecheit onder ghemint was, dat hi hem daer vant, dies was hi blide, ende dat hi weder in hem selven comen was. Altoos vantmenne voor tghetide lesende oft scrivende oft mediterende oft den brueders predekende. ³

Op enen tijt, doe hi den volke predeckte ende si alle sine woorde nerenstelec ende devoteleec ontvinghen, so quam in sijn ghepeis dustane becoringhe: «Waerleec, nu predecstu alte wel, ende si horen di alle gherne, ende si houden di alle over wijs.» Doe sinte Bernaert gheware wert deser becoringhen, so sweech hi allettel ende peisde weder hi voort gaen wilde oft niet. Ende te hant wert hi verstout met Gods rade ende andwoordde sinen tempteerre: ⁴ «Ic en begonste om di niet, ende ic en saelt om di niet laten noch indden!» Ende aldus predeckte hi sekerleec toten indde.

Een monec was, die een ribaut was ter werelt, ⁵ ende hi wilde weder ter werelt keeren om den duvel, diet hem riet. Ende doene sinte Bernaert niet en conste behouden, so vraghede hi hem waer bi dat hi

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vincebat sane in eo sublimitatem nominis humilitas cordis» (820).

2. [Vertaling] Maggioni: «Denique, sicut sepius fatebatur, inter summos quique honores et fauores populorum alterum sibi mutatus hominem uidebatur seque potius reputabat absentem, uelut quoddam sompnum suspicatus» (820).

3. [Vertaling] Maggioni: «Semper autem inueniebatur aut orans aut legens aut scribens aut meditans aut fratres uerbo edificans» (820).

4. [Vertaling] Maggioni: «Statimque diuino confortatus auxilio temptatori silenter respondit» (820).

5. [Vertaling] Maggioni: «Monachus quidam qui in seculo ribaldus fuerat atque lusor» (820).

Van sinte Bernaerde

[259ra] leven soude. Hi andwoordde: «Ic can dobbelen ende daer met salic leven.» Sinte Bernaert seide: «Oft ic di gheve een deel ghelts te halven wasdoeme, wiltu elcs jaers te mi comen ende den wasdoem jeghen mi deilen?» Doe hi dit hoorde, so wert hi sere blide ende seide dat hi dit gherne doen soude. Ende sinte Bernaert dede hem xx scellinge gheven, ende daer met ghinc hi wech. Dit dede sinte Bernaert, om dat hine weder ten cloostere wilde bringhen,¹ ende het gheviel also. Doe dese wech ghegaen was, so verloos hijt al ende quam weder voor de poorte, ende van scanden en dorste hi niet ingaen.² Doe dit sinte Bernaert hoorde, so ghinc hi blideleec ute te hem, ende hi ontdede sinen scoot als om den wasdoom te deillenne. De ribaut andwoordde oft seide hem: «Vader, ic en hebbe niet ghewonnen,³ maer oft ghi wilt, nemt mi over uwen hoofdstoel!» Ende sinte Bernart andwoordde hem vriendeleec: «Eest also, so eest beter dat ic u neme, dan dat ict beide verlore.»

Op enen tijt, doe sinte Bernaert reet, so claghede hi enen dorperre die met hem ghinc, dat therte so onghestade in bedinghen was.⁴ Doe dat die dorperre hoorde, so veronweerdde hi sinte Bernaerde ende seide dat hi een vast ghestadech herte hadde in bedinghen. Ende om datten sinte Bernaert wilde bekeeren ende van sijnre verwaentheit bedwinghen, so seide hi: «Scede di van mi allettel ende ganc ende segt enen Pater Noster met alder devocien, die du moghes. Ende mo[259rb]ghestu dien Pater Noster ghesegghen sonder ander ghepeis dijns herten, so salic di sonder twifel gheven tpeert daer ic op sitte. Maer du moets mi beloven bi dijnre trouwen, dattu mi segghen sels oft u daer in iet els peis.» Dese dorperre wert blide ende hilt tpeert als vore ghewonnen ende ghinc vromeleec in eenre siden. Ende hi

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Hoc autem faciebat uir sanctus ut eum iterum reuocare posset» (821).

2. [Vertaling] Maggioni: «Ille igitur abiens totum perdidit et ad portam confusus rediit» (821).

3. [Vertaling] Maggioni: «Cui ille: «Nihil, pater, lucratus sum, sed etiam capitali uestro nudatus sum» (821).

4. [Vertaling] Maggioni: «Quadam uice dum beatus Bernardus iumento insidens aliquo pergeret cuidam rustico materia sic se offerente de cordis instabilitate in oratione conquestus est» (821).

Van sinte Bernaerde

vergaderde hem selven int herte ende begonst den Pater Noster. Maer eer hi ter middelt quam, so quam hem int herte een groot ghepeis oft hi den zadel met hebben soude. Doe dese dorperre dit mercte, so ghinc hi haestelec tote sinte Bernarde ende seide hem wat hi ghepeist hadde in sijnre bedinghen, ende en was nemmeer also verwaent van hem selven, also hi te voren was.

Brueder Robert, sinte Bernaerts monec ende sijn neve nader werelt, met enegher liede rade so ghinc hi in sijnre joncheit te Clungi in dordenne. Ende alse sinte Bernaert dit allettel tijts hadde laten liden, so micte hine weder te roepenne met eenre letteren. Doe sinte Bernaert dese lettere dichte daer buten, ende die lettere een ander monec ute sinen monde screef, so viel een haesteleec reghen, ende doe de ghene die de lettere screef, de lettere vouden wilde, so seide Bernaert: «Hets Gods werc, en ontsich di niet ende scrijft!» Dus screef hi die lettere in midden den reghen sonder reghen, ende al waest dat al omme reghende, nochtan verdreef de cracht van [259va] caritaten den reghen van daer.

Doe in een clooster die sinte Bernaert ghemaect hadde, comen was ene grote menechte van vlieghen, ja so groot, dat si den monecken grote pine daden, so seide hi: «Ic verbanse!» Ende smerghens vonden sise alle doot.

Doe sinte Bernaert ghesonden was vanden paus te Melane, dat hise metter Kerken reconsilieren soude, ende hi te Papien weert ghekeert was, so brachte een man sijn wijf te hem, die beseten was. Ende de duvel begonste ute swijfs monde sinte Bernaerde lachter ende scande te segghenne: «Dese, die porreideken eet ende warmoesken, en sal mi hier niet verdriven ute mijnre woeninghen!» Ende sinte Bernaert santse te Sinte Syrus Kerken. Maer sinte Syrus wilde sinen gast dit voordeel gheven ende en wilde dit wijf niet ghenesen. Ende aldus brachtmense weder te sinte Bernarde.¹ Doe begonste de duvel ute hare te segghene: «Syrus en sal mi niet verdriven, noch Bernaert en sal mi niet ute verjaghen!» Hier op andwoordde sinte Bernaert: «Syrus ende Bernaert en selen di niet verdriven, maer onse Here Jhesus Cristus!»

---

1. [Vertaling] Maggioni: «*beatus autem Syrus hospiti suo deferre uoluit nec eidem aliquid curationis impendit sicque iterum ad beatum Bernardum adducta est*» (822).

Van sinte Bernaerde

Ende hi dede ene bedinghe ende de duvel seide: «Hoe gherne soudic ute deser quenen gaen, omdat ic so swaerleec in hare ghepijnt werde! ¹ Ic soude gherne ute gaen, maer ic en mach, want de groote Here en willes niet!» Sinte Bernaert seide hem: «Wie es die groote Here?» De duvel seide: «Jhesus van Nazarene.» Bernaert seide: «Saghestune noit?» [259vb] Hi andwoordde: «Jaic.» Doe seide Bernaert: «Waer saghestune?» Hi seide: «Inder glorien.» Bernaert seide: «Waerstu inder glorien?» Hi andwoordde: «Jaic.» Doe seide Bernaert: «Ende hoe quaemstu daer ute?» Hi seide: «Met Lucifere vielen wi ene grote menechte.» Dit sprac al de duvel droevelec, daer sijt alle hoorden, uter quenen mont. Sinte Bernaert seide: «Soudstu willen wederkeren indie glorie?» Ende de duvel scopte wonderleec ende seide: «Hets te spade.» ² Doe beedde Bernaert ende de duvel voer ute. Maer doe sinte Bernaert wech ghevaren was, so voerre de duvel weder in. Ende haer man liep na sinte Bernaerde ende seide hem hoet ghevaren was. Ende sinte Bernaert dede hare anden hals hanghen een briefken daer dit in ghescreven was: «Duvcl, ic bevele di inden name ons Heren Jhesus Cristus dattu nemmermeer desen wive en ghenacs!» Doe dit ghedaen was, doe en dorste hi hare nemmeer ghenaken.

Te Aquitanien was een wijf, die alte cativeleec wert ontsuvert vanden alf. ³ Dese alf reetse VI jaer ende ontsuvertse met ongheloveleker oncuusheit. Doe daer sinte Bernaert quam, so dreighede de duvel dit wijf, omdat si tote hem niet gaen en soude, want hi seide hare, dat hare sinte Bernaert niet en soude moghen helpen. Dit dede de duvel, om dat hise, als sinte Bernaert wech ware, soude alte sere quellen, die hi te voren sere ghemint hadde. ⁴ Maer dit wijf ghinc met groten betrou[260ra]wene tote sinte Bernaerde ende seide hem sere al weenende haren noot. Ende hi seide hare: «Nemt minen stoc ende

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ben'.

2. [Vertaling] Maggioni: «At ille miro modo cachinnans ait: 'Tarde est'» (823).

3. [Vertaling] Maggioni: «Apud Aquitaniam quedam mulier miserabilis erat que a quodam demone petulante et incubo uexabatur» (823).

4. [Vertaling] Maggioni: «Adueniente autem illuc uiro dei, demon mulieri ne ad eum accedat uehementer minatur, quia nihil ei prodesse posset et recedente eo ipse qui eius fuerat amator crudelissimus fieret persecutor» (823).

Van sinte Bernaerde

legtenne in dijn bedde, ende oft hi di dan iet doen mach, hi doet!» Doe si dit ghedaen hadde ende si op haer bedde lach, so quam dalf, maer hi en mochte niet doen dies hi plach, noch oec den bedde ghenaken. Maer doe dreighede hi dwijf anxteleec ende seide dat hi dit over hare wreken soude als Bernaert wech ware. Doe si dit sinte Bernaerde gheseit hadde, so vergaderde hi tfolc ende dede elken een kersse al berrende in de hant draghen, ende voor alde vergaderinghe so verbien hi den alf ende verbood hem dat hi te desen wive noch te neghenen wive met alselker oncuusheit en ghenaecte. Ende aldus wert si van deser oncuusheit verloost.

Doe sinte Bernaert ghesonden was in die selve provincie, omdat hi den hertoghe van Aquiteinen weder reconcilieren soude ter Kerken, ende de hertoghe negheensens en wilde reconcilieert werden, so ghinc sinte Bernaert messe doen. Ende de hertoghe bleef buten vore de dore staende als een vermensaemt man. Ende doe sinte Bernaert hadde gheseit: «Pax Domini sit semper vobiscum», so leide hi Gods lichame op de patene ende droecht met hem. Ende hi ghinc met enen ontsteken anside ende met berrenden oghen,¹ ende anghinc den hertoghe met vreseleken woorden ende seide: «Wi hebben di ghebeden ende du heves veronweert. Maer [260rb] sich, Marien sone, die de Here es vander Kerken die du quels, Hi es te di comen. Siet, hier es dijn doemere, in wies name alle cnien ghebroect selen werden. Hier es dijn doemere, daer dijn ziele vore sal moeten comen.² Selstune oec veronweerden alsoostu sine cnechte veronwerds? Wederstatenne oftu moghes!» Ende te hant wert de hertoghe versteeft, ende bevende met al sinen leden so viel hi vore sinte Bernaerts voete. Doe stackenne sinte Bernaert metten voete ende hiettenne opstaen om Gods sentencie te hoorne. Ende hi stont op³ ende hi voldede al dat hem sinte Bernaert beval.

Doe sinte Bernaert in Aelmaendien comen was om een grote veede te peisenne, so sant hem een eerdsbisscop enen eersamen clerc te

---

1. [Vertaling] Maggioni: «atque ignea facie et flammeis oculis foras egreditur» (824).

2. [Vertaling] Maggioni: «Adest iudex tuus, in cuius manibus illa anima tua deueniet» (824).

3. [Vertaling] Maggioni: «Ille autem tremebundus surrexit» (824).

Van sinte Bernaerde

ghemoete. ¹ Ende doe dese clerc seide tote sinte Bernaerde dattenne sijn here hem te ontmoete ghesonden hadde, so andwoordde hi: «Een ander Here heeft di ghesonden.» Des hadde de clerc wonder ende seide datten nieman ghesonden en hadde sonder sijn here, de eerdschebisscop. Ende sinte Bernaert seide wederkeert: «Sone, en es also niet, want de Here Jhesus Cristus die di ghesonden heeft, Hi es meerre!» Doe dit die clerc verstont, so seide hi: «Waentstu dat ic monec werden wille? Dat en moet mi niet ghescien! Want dit en peisdic noit, noch en quam in mijn herte.» Maer binnen dien selven weghe so liet dese clerc de werelt ende wert [260va] monec, van sinte Bernaerts hant ghecleedt. ²

Doe hi enen herde edelen ³ riddere in dordenne ontfaen hadde, ende dese riddere op enen tijt sinte Bernaerde volghede, so wart hi alte sere becoort. Maer doene een vanden bruederen so droeve sach, so vraghede hi hem de sake daer af. Ende hi andwoordde: «Ic weet wel dat ic nemmermeer blide sijn en sal.» Doe de brueder dit woort sinte Bernaert gheset hadde, so bad hi nerensteleke over hem. Ende die brueder die te voren droeve ende serech seen, hi wert van dier tijt blidere ende vroilekere dan alle dandere. ⁴ Ende doe de voorseide brueder desen riddere verweet de druefheit, die hi hem gheset hadde, ⁵ so andwoordde hi: «Seidic, dat ic nemmermeer blide sijn en soude, so segghic nu, dat ic nemmermeer droeve sijn en sal.»

Doe sinte Malachias, de bisscop van Hyrlant, in sinte Bernaerts clooster ghestorven was, ⁶ ende sinte Bernaert over hem messe dede, so oppenbaerde hem God Malachias glorie. Ende met ons Heren

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cum regnum Germanie pro quadam magna sedanda discordia seruus dei intrasset, archiepiscopus quidam uenerabilem quendam clericum obuiam ei misit» (824).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quid multa? In eodem itinere seculo ualefecit et a uiro dei habitum suscepit» (825).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'man' onderstreept en geschrapt.

4. [Vertaling] Maggioni: «Statimque ille frater qui tam temptatus et tristis erat, tanto ceteris apparuit iucundior et hylarior quanto prius ceteris tristior» (825).

5. [Vertaling] Maggioni: «Cum autem dictus frater uerbum mestitie quod locutus fuerat amicabiliter improperearet» (825).

6. [Vertaling] Maggioni: «Cum sanctus Malachias episcopus Hybernice, cuius uitam plenam uirtutibus ipse descripsit, ad Christum feliciter in monasterio suo migrasset» (825).

Van sinte Bernaerde

inspiracie so verwandelde hi de oracie naden communioene ende sanc
blideleec aldus ende seide: «Deus, qui beatum Malachiam iam
sanctorum tuorum meritis coequasti, tribue, quesimus, ut qui preciosa
morte eius festa agimus, vite quoque imitemur exempla. ¹ Per omnia
secula seculorum.» ² Ende doe hem de cantere seide dat hi erreerde, so
seide hi: «Ic en errere niet, [260vb] maer ic weet wel wat ic segghe.»
Daer na ghinc hi te Malachias lichame ende custe sine heileghe voete. ³

Doe sinte Bernaert int beghinsel vanden vastenen was ghevisenteert
van vele nuwen ridders, ⁴ so bad hi hen dat si doch in dien heileghen
tide wilden ophouden van haren idelheiden ende van haren
loddernien wachten. Ende doe sijs hem negheensens gheloven en
wilden, so hiet hi dat men hem wijn scincken soude ende hi seide:
«Drinct der zielen dranc!» Ende doe si ghedroncken hadden, ⁵ so
voeren si te hant wech, ⁶ ende si die niet gheloven en wilden hen
allettel tijts te wachtenne, si gaven doe al haer leven dore Gode.

Ten lesten, doe sinte Bernaert sijnre doot naecte, so seide hi sinen
bruederen: «Ic late u III dinghen, die ic in mijn leven ghehouden
hebbe, so ic naest mochte: Niemen en woudic verbelghen noch scande
doen, ende vielre ieman selken tijt in, dat heeldic so ic best mochte.
Altoos gheloofdic mi selven min dan enen anderen. ⁷ Alsmen mi
mesdaen hadde, so en begheerdic noit wrake over den ghenen die mi
mesdede. Siet, ic late u caritate, ghedoechsaemheit ende
oetmoedecheit!»

Nadien dat hi vele miraculen ghedaen hadde, ende C ende LX
cloosters ghesticht hadde, ende hi vele boecke ghemaect hadde, ⁸ ende

---

1. [Tekstkritiek] Maggioni: «Deus, qui beatum Malachiam sanctorum tuorum meritis
coequasti, tribue, quesimus, ut qui pretiose mortis eius festa agimus, uite quoque
imitemur exempla» (825).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Formule afgekort tot abbreviatuur voor 'Per'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Deinde accedens sacra eius uestigia osculatur» (825).

4. [Vertaling] Maggioni: «Cum instante quadragesima a multis fuisset tyronibus uisitatus»
(825). Het Latijnse woord 'tiro' betekent zowel 'jonge recrui' als 'leerling'.

5. [Tekstkritiek] 'hadden' ontbreekt in hs. Vgl. hs. Stockholm: 'ghedronken hadden' (fol.
205ra).

6. [Vertaling] Maggioni: «Quo hausto subito mutati recedunt» (825-826).

7. [Vertaling] Maggioni: «Minus semper sensui meo quam alterius credidi» (826).

8. [Vertaling] Maggioni: «multosque libros et tractatus compilasset» (826).

Van sinte Bernaerde

hi LXIII jaer out was, int [261ra] jaer ons Heren MCLIII, so sterf hi onder sijnre kinder hande. Na sine doot so vertoonde hi menichwerf sine glorie. Want hi oppenbaerde enen abdt in sinen cloostere ende hi hiet hem dat hi hem volghen soude. Ende doe hi hem volgde, so seide hem sinte Bernaert: «Siet, wi comen ten berghe Libanus. Du sals hier bliven, maer ic sal daer op gaen!» Doe hem dabdt vraghede waer bi dat hi daer op gaen wilde, so seide hi: «Ic wille leeren.» Dese abdt hads wonder ende seide: «Vader, wat wiltu leeren? Want wi en weten niemenne die uus ghelike es in conste!» Ende Bernaert seide: «Ne gheen const en es hier, noch hier en es negheen bekinnen der waerheit. Opweert es de volheit der const. Daer es de bekinnesse der waerheit.» Ende met desen woorden ontvoer hi hem. Ende dese abdt mercte desen dach ende vant dat doe sinte Bernaert sterf. Onse Here dede vele onvertalleke miraculen bi Bernaerde, sinen cnecht.

Van sinte Thimotheusse

Wat de name bediedt [116]

Thimotheus bediedt 'vreese houdende'. Oft van 'vreese' ende 'theos', dats God, want hi bediedt 'Gods vreese'. Also sinte Gregorius seit, so vint elc heilech mensche dese vreese in hem, als hi merct waer hi was, ende waer hi sijn sal, ende waer hi es, ende waer hi niet en es. Hi vindt dat hi in sonden was, ende dat hi int vonnesse sijn sal, ende dat hi in cativecheiden [261rb] es, ende dat hi in glorie niet en es.

Van sinte Thimoteeuse

Thimoteus wert onder Nero vanden provoost der stat van Rome ghepassijt. Ende doe menne pijnde, ende men sine wonden bestroide met levenden calcke, ende hi Gode hier in dancte, so stonden II inghele neven hem ende seiden: «Hef op dijn hoot te hemele ende sich!» Ende hi sach opweert ende sach den hemel open ende Jhesum houden enen crone van preciosen steenen ende Hi seide hem: «Dese crone selstu ontfaen van mijnre hant.» Doe dit sach een man die Appollinarijs hiet, so dede hi hem doopen. Ende om dat si beide bleven in ons Heren gheloove, so dede hise beide onthoofden int jaer ons Heren LIII. ¹

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quapropter preses iussit ambos in confessione domini perseuerantes decollari circa annos domini LVII» (827).

Van sinte Simphoriane

Wat den name bediedt [117]

Simphoriaen es gheseit van 'simphonia', want hi was als een vat ¹ van sueten lude ende gaf ute suetecheit van dogheden. Ende in hem waren III dinghen also als sijn in een vat van sueten luden. Want also Anerois seit, ² so sal een dinc dat wel luden sal, hert wesen om te wederstane, ende saechte om te voeghene oft om tonthoudene, ende breet om te vervulne. Aldus was Simphoriaen een vat van sueten lude: hi was hem selven hert in wreetheiden, ende den anderen saechte in saechtmoedecheiden, ende allen menschen breet in breetheiden van caritaten.

Van sinte Simphoriane

[261va] Simphoriaen was gheboren inde stede Augustudune. Ende doe hi noch een jonghelinc was, so was hi so swaer van manieren, dat het seen dat hi der ouders zeden boven ghinc. Ende doe de pagane Venus ³ feeste vierden, ende si haer beelde droeghen vore Eradiane den provoost, ⁴ so was daer Simphoriaen. Ende om dat hise niet anbeden en wilde, so sloechmenne langhe ende leidenne in enen kerkere. Ende daer na brachtmenne daer ute ende leidenne oft dwanckenne sacrificie te doene, ende beloveden hem daeromme vele goets. Maer hi seide: «Ghelijc dat onse Here can ghelden weldade, also can Hi oec ghelden quaetdoen ende sonden. Want dleven dat wi Gode sijn sculdech te gheldenne van scoude, laet ons dat ghelden van gheloften. ⁵ Want het es alte spade berouwenesse als men vore den

---

1. [Tekstkritiek] 'vat' ontbreekt in Hs. Vgl. Maggioni: «Fuit enim tamquam uas musicum emittens armoniam uirtutum» (828). Hs. Stockholm (fol. 205va) is met het onze gelijkkluidend. Hs. Brugge heeft: 'want hi was also een vat van soeten luude' (8ra).

2. [Vertaling] Maggioni: «ut dicit Auerrois» (828).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Glosse: 'Venus na den fabule was godinne der minnen'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'droeghen' door onderstreping herroepen.

5. [Vertaling] Maggioni: «Vitam quam Christo soluturi sumus ex debito, soluamus ex uoto» (828).

Van sinte Simphoriane

rechtere irst rouwe hevet. Uwe idele gheloften die sijn ghemingt met soetheiden van honeghe, gheven quaden herten venijn in. Uwe ghiererecht, al hebbende, en besit si niet, ¹ want si es met sduvels const ghebonden ende ghehouden in cativeghen ghewinne. Ende als u blijsscap beghint te claerne ghelijc ghelase, dan brecse.» Doe wert de rechtere vergramt ende gaf sentencie datmen Simphoriane dooden soude. Ende doemenne te sijnre doot weert leidde, so riep sijn moeder achter ende seide: «Sone, sone, late di ghedincken des ewechs levens! [261vb] Sich opweert ende besich den ghenen die inden hemel regneert. Men nemt di dleven niet, maer men verwandelt di in een beter.» Ende te hant onthoofdemenne. Ende de kerstenne namen sinen lichame ende groevenne eerleec. Ende te sinen grave ghevielen so vele ² miraculen, dattenne de pagane oec hadden in grooter eren.

Gregorius van Tors seit dat een kersten nam daer hi onthoofte was III steenkenne, die met sinen bloede bespronghen waren, ende hi leidese in een selveren vat dat omcleet was met guldenen berderen. ³ Ende doe hi dit in een borch gheset hadde, ende alde borch verborren wert, so haeldemen dat vat gheheel ende ghesont uten viere. Hi wert ghepassijt int jaer ons Heren CCLXX.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «cupiditas uestra omnia habendo nihil possidet» (828).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'viele' waarin 'i' geëxpungeerd.

3. [Vertaling] Maggioni: «Refert Gregorius Turonensis quod de loco ubi eius sanguis effusus est quidam christianus tres lapillos sanguine respersos sustulit et in capsula argentea tabulis ligneis circumsepta locauit» (829). Hs. Stockholm (fol. 206ra) is gelijkkluidend met het onze. Hs. Brugge (8rb) leest: 'ende hi leidese in een seluerin vat dat omme cleet was met houthine berdeeren'.

Van sinte Bartholomeeus apostel

Wat de name bediedt [118]

Bartholomeus bediet een 'sone die water hanghet' oft 'sone diemen hangt'.¹ Want hi es gheseit van 'bar', dats 'sone' ende 'tholos', dats 'hoocheit' ende 'moys', dats water. Hier es af Bartholomeus gheseit als 'sone die water hangt', dats Gods, die opweert verheft der leereren herten om dat si nederweert stortten selen de watere der leeringhen.² Bertholomeus es een name van Syrien ende niet Hebreuschs. In dierste verstaet men drierhande verhanghen dat hi in hem hadde. Want hi was verhanghen, dats op verheven van der minnen der werelt; oft verhanghen, dat was verstandel inder hemelscher minnen; oft hi was verhan[262ra]ghen, dat was nighende altemale op Gods³ gracie ende sijn helpe, om dat al sijn leven hing an Gods helpe ende niet bi sijnre verdienten.⁴ Biden anderen verstaetmen de diepheit sijnre wijsheit. Ende Dionysius seit van deser wijsheiden diepheit in sijnre *Gbeesteleker Theologien*: «De heileghe Bartholomeus seit dat vele theologien es ende lettel, ende dat ewangelium es breed ende goet ende oec ghesceden.»⁵ Ende Bartholomeus wilt toghen, na Dionijs meininghe, datmen alle dinghen prueven mach met merckene van Gode, ende met enen anderen merckene so machment properlekere wedersegghen.⁶

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Bartholomeus interpretatur filius suspendentis me uel filius suspendentis aquas» (830).

2. [Vertaling] Maggioni: «Inde Bartholomeus id est filius suspendentis aquas id est dei qui mentes doctorum sursum eleuat ut aquas doctinarum inferius fundant» (830).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie 'gods' door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «Per primum notatur triplex suspendium quod ipse habuit. Fuit enim suspensus id est eleuatus ab amore mundi, uel suspensus id est intentus amori celesti, uel suspensus id est totaliter innixus gratie et auxilio dei ut non a suis meritis, sed a dei adiutorio tota uita sua dependeat» (830).

5. [Vertaling] Maggioni: «De cuius sapientie profunditate dicit Dionysius in mystica theologie: 'Diuinus Barholomeus dicit et multam theologiam esse et minimam et euangelium latum et magnum et rursus concisum'» (830).

6. [Vertaling] Maggioni: «Et uult ostendere Bartholomeus secundum intentionem Dionysii quod una consideratione possunt omnia affirmari de deo, alia consideratione magis proprie negari» (830).

Van sinte Bartholomeeus apostel

Van sinte Bartholomeeuse

Bartholomeus de apostel, doe hi in Indien quam, dat in dinde vander werelt es, so ghinc hi in enen tempel, daer een afgod in was die Astaroth hiet, ende hi bleef daer woenende als een pelgrijm. In desen afgod was een duvel, die seide dat hi de ziecke ghenas, maer hi en ghenasse niet, maer hi dede dat hen hare ziecheit niet so sere en quelde. Ende de tempel was al vol siecker liede, maer si en mochten negheen andwoordde vanden duvel ontfaen. Ende si ghinghen teenre andere stat, daer een ander afgod was die men Berith hiet. Ende doe si hem ¹ vrageden waer bi dat hen Astaroth niet en andwoordde, so seide hi: «U god es met gloienden ketenen ghebonden ende en mach niet spreken, noch verademen, van dier tijt dat Gods apostel Bartholomeus inden tem[262rb]pel quam.» Si seiden hem: «Wie es die Bartholomeus?» De duvel seide: «Hi es des almechtechs Gods vrient. Ende hi es comen in dese provincie om dat hi alde gode van Indien te nieute doen sal.» Si seiden: «Segt ons de teeckenne van hem, dat wine moghen vinden.» De duvel seide hen: «Sijn haer es swert ende ² kersp, ende sijn vleesch wit. Sijn oghen sijn ³ groot ende sine naselocken effene ende recht, ende sijn baert es lanc ende heeft lettelt graeus. Ende hi es effenne van lingden, ende hi heeft ene witte hoike ⁴ ane die gheploit es met purpere. Hi heeft oec omme enen witten mantel ende die heeft in elken horec witte steene. ⁵ Binnen XXVI jaren so en sijn sine cleedere noch sine scoen niet versleten noch vul worden. Hondertwerven ⁶ sdaghes ende hondertwerven snachts beedt hi al cnielende. Dinghele wandelen met hem, ende si en laten nemmermeer moede werden, noch hem hongheren, maer hi gheduert

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'andwoordden' door onderstreping herroepen.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. en

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sijn' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In marge met verwijsteken alternatieve lezing: 'kerel'.

5. [Vertaling] Maggioni: «induitur pallio albo, quod per singulos angulos gemmas habet purpureas» (831).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 't' in 'Hondertwerven' superscript.

Van sinte Bartholomeeus apostel

altoos in enen wille met bliden ansichte ende vroom. ¹ Hi voorseit alle dinc ende hi can alle tonghen. Ende als ghine soecken selt, wilt hi, so sal hi hem u vertoghen. Maer en wilt hi niet, so en seldine niet moghen vinden. Ende ic bidde u, ² als ghine vonden hebt, dat ghi hem bidt dat hi hier niet en come, dat mi sine inghele niet en doen dat si minen gheselle ghedaen hebben.»

Ende doe sine II daghe dore nerensteleec ghesocht hadden ende sijs [262va] niet en vonden, so riep een die beseten was op enen dach ende seide: «Bartholomeus, Gods apostel, dine bedinghen ontsteken mi.» Ende Bartholomeus seide hem: «Swijch ende ganc ute hem!» ³ Ende te hant wert hi verloost.

Doe dit Pollimius, de coninc van dien lande, hoorde, die ene besetene dochter hadde, so sant hi toten apostel ende bad hem dat hi te hem quame ende sijn dochter ghenase. Ende doe de apostel te hem comen was ende hi sijn dochter met ketenen ghebonden sach, want si plach te scoorne de ghene die te hare quamen, so dede hise ontbinden. Ende om dat de cnapen te hare niet en dorsten gaen, so seide hi: «Ic houde den duvel die in hare was, nu ghebonden ende ghi ontsiet u!» Ende te hant wert si ontbonden ende verloost. Doe dede de coninc laden kemels met selvere ende met goude ende met preciosen steenen ende dede den apostel soeken, maer men consts niet vinden. Maer zanderdaghes vroech oppenbaerde hem de apostel den coninc allene in sijn camere ende seide hem: «Wat hebdi mi alden dach ghesocht met goude ende met selvere ende met preciosen steenen? Dese dinghen sijn nootdorsteleec die eerdsche dinghen soecken, maer ic en beghere negheen eerdsch noch vleesscheleec goet.» Doe begonste hem Bartholomeus vele te learne hoe wi verloost waren. Ende hi toghede hem onder dandere [262vb] hoe Cristus den duvel verwan bi wonderleekere behoorelecheit, bi crachte, bi gherechteheden ende bi wijsheden. Want het was wel behooreleec dat hi, die der maghet sone verwan, dat was Adam die ghemaect was vander eerden die noch doe maghet was, verwonnen worde vander

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Semper eodem uultu et animo letus et hylaris perseuerat» (831).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'u' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hem' superscript.

Van sinte Bartholomeeus apostel

maghet sone, dat was bi Cristo, die der maghet Marien sone was. Hi verwannenne oec machteleec, doe Hine machteleec verdreef van sinen heerscape, welc heerscap de duvel an hem trac om dat hi Adamme daer ute ghesteken ¹ hadde. Ende also een, die enen tiran verwonnen heeft, sine ghesellen sindt dat si allesens sinen titel verheffen selen ende den tiran verdriven, also ² sint Cristus, die verwinre es, allesens sijn boden, om dat si sduvels oeffeninghen te nieute maken selen ende Cristus oeffeninghe setten. Hi verwannenne oec gherechteleec. Want dat was recht dat hi die den mensche ghevanghen hilt omdat hine etende verwan, dat hi soude verwonnen werden van enen mensche die vastede, so dat hine niet langhere ghevaen houden en soude. Sduvels const wert oec wiseleec bespot met Cristus const. Want sduvels const was also een valke enen voghel vaet, ³ dat hi inder wildernessen also Cristum vaen soude op dat Hi, daer vastende, neghenen hongher en ghedoghede, dat Hi sonder twifel God [263ra] wesen soude. Maer waert dat Hem hongherde, dat hine becoren soude also hi Adame dede, ende metter spisen verwinnen. ⁴ Maer om dat Hem hongerde, so en mochte men niet weten dat Hi God was, noch hi en mochten niet verwinnen, want Hi en consenteerde sijnre becoringhen niet. ⁵ Ende doe hi den coninc de sacramente vanden gheloeve predece, so seide hi den coninc, wilde hi ghedoopt werden, so soude hi hem sinen god toghen ghebonden met ketenen.

Zanderdaghes doe de bisscop vanden afgoden neven sconincs palais sacrificeerde den afgod, so begonste de afgod te roepenne ende seide: «Ghi cative, houdt op ons te sacrificeerne, dat u niet qualekere en werde dan mi, die ghebonden ben van Jhesus Cristus inghelen met gloienden ketenen, dien de Joden cruusten. Want si waenden dat Hi vander doot soude moghen werden ghehouden, maer Hi vinc de doot

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierna overbodig 'en' door onderstreping herroepen.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. 'asso'. In margine de juiste lezing 'also'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'vaet' in margine met verwijsteken.

4. [Vertaling] Maggioni: «Ars dyaboli fuit ut sicut accipiter rapit auem ita in desertum raperet Christum ut si ibi ieiunans non famesceret absque dubio deus esset, si autem esuriret ipsum ut primum hominem per cubum deuinceret» (832).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'niet' superscript.

Van sinte Bartholomeeus apostel

die onse coninghinghe es. Ende Hi heeft onsen grooten coninc ¹ ghebonden met berrenden ketenen. Ende te hant namen si zeele ende bondense den afgod omden hals om dat sine averecht trecken souden, maer si en mochten. Maer de apostel beval den duvel dat hi uten afgod voere ende dat hine brake. Ende te hant voer hi ute ende brac alle de afgode vanden temple. Ende daer na dede de apostel sijn orisoen ende ghenas alle de ziecke vanden tem[263rb]ple ende wihede den tempel Gode ² ende beval den duvel dat hi wech voere inder wildernessen.

Doe oppenbaerde daer dinghel Gods ende vlooch alden tempel dore ende hi maecte metten vinghere in elc vanden IIII horecken een cruce ende seide: «Dit seit de Here: Ghelijc dat ic u allen ghesuvert hebbe van uwen siecheiden, also sal dese tempel werden ghesuvert van aller smetten. Ende den ghenen diere in plach te woenenne, dien dapostel heeft versonden inder wildernessen, dien salic u toghen. Ende als ghine ghesien hebt, dat ghine niet ontsien en selt, maer ³ alselken teecken als ic in de steene ghemaect hebbe, also daen maket vore u voorhoofd.» Doe so toende hi hen enen moor die swerter was dan enech cool, die een scerp ansichte hadde ende enen langhen baert toten cnien ende toten voeten lanc, die viereghe oghen hadde die gheisteren gaven als gloiende iser. ⁴ Ende hem scoten uten monde ende uten nase vlammen van sulphure. Ende hi hadde achter sijn hande ghebonden met gloeienden ketenen. Ende dinghel seide hem: «Om dat ghi ghehoort hebt dat u dapostel gheboden heeft, ende om dattu alle dafgode des tempels te broken hebs, so salic di ontbinden, dattu gaes in een stat daer negheen men[263va]sche en woent. Ende daer selstu sijn toten doemsdaghe.» Ende doe de duvel ontbonden was, so voer hi wech met groten ghescale ende gherochte. Ende dinghel Gods voer te hemele weert daer sijt alle saghen. Doe wert de

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'prince'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'gode' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'ghi' door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «Tunc ostendi eis Ethiopem nigriorem fuligine, facie acuta, barba prolixa, crinibus usque ad pedes protensis, oculis igneis ut ferrum ignitum scintillas emittentibus» (833).

Van sinte Bartholomeeus apostel

coninc ende sijn wijf ende sijn kindere met vele volcs ghedoopt, ende hi liet sijn rike ende wert des apostels jonghere.

Doe vergaderden alder afgode bisscoppen te Astriagem den coninc, sinen brueder. ¹ Ende si beclagheden hen jeghen hem vanden apostel dat hi hen hare afgode verdreven hadde ende den tempel te broken, ende dat hi den coninc bi toverien bedroghen hadde. Doe wert Astriages de coninc vergramt ende sant M ghewapende mans om den apostel te vane. Ende doe hi vore den coninc bracht was, so seide hem de coninc: «Bestu de ghene die minen brueder verkeert hebs?» De apostel seide hem: «Ic en hebben niet verkeert, maer ic hebben bekeert.» De coninc seide hem: «Also du minen brueder hebs doen laten sinen god ende inden dinen gheloeven, also so salic di dinen God doen laten ende den minen doen sacrificeren.» Dapostel seide: «Ic bant dien god dien u broeder oefende, ende ic togheden hem ghebonden, ende ic dwanckene dat hi den god brac. Moghestu dit minen God ghedoen, so selstu mi moghen doen dinen god anbeden. Maer doe ic dinen god breken, so gheloeve in minen [263vb] God.» Doe dit dapostel seide, so quam den coninc boodscap dat Vastach, sijn god, ghevallen was ende te broken. Doe dat de coninc hoorde, so scoorde hi de purpure die hi an hadde ende dede den apostel met clippels slaen. Ende als hi gheslegghen was, so dede hine levende villen. Ende de kerstenne namen sinen lichame ende groevenne eerlec. Maer de coninc Astriages ende der afgode bisscoppe worden metten duvel beseten ende storven alle. Maer de coninc Pollimius wert gheordineert in enen bisscop ende XX jaer dede hi devotelec eens bisscops dienst ende daer na sterf hi heilechleec in paise.

Hoe sinte Bartholomeeus ghepassijt was, daer sijn vele opinien af. Sinte Dorotheus seit dat hi ghecruust was. Want hi seit aldus: «Bartholomeeus predeckte in Indien ende hi gaf hen sinte Matheus ewangelie bescreven in hare tonghe. Hi sterf in de stat Albane, ghecruust metten hoofde nederweert.» Sinte Theodorus seit dat hi ghevilt was. ² Ende in vele andere boecke leestmen dat hi onthoeft was.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tunc omnes templorum pontifices ad Astiagem regem fratrem eius conuenerunt» (833-834).

2. [Vertaling] Die volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Ambrosius dicit quod fuit cesus et excoriatus» (834).

Van sinte Bartholomeeus apostel

Dese contrarien machmen aldus versconen: Men mach segghen dat hi irst ghecruust was, ende eer hi an tcruce starf, datmenne afdede ende deden villen omdat hi meerre pine ende smerte liden soude, ende dat hi daer na onthooft was.

Int jaer ons Heren CCCXXII quamen de Zarrasine in Cicilien ende destrueerden deilant van Lipaticane, daer sinte Bartholomeus lichame lach, ende braken sijn [264ra] graf ende stroiden sijn beenre. ¹ Want sijn lichame quam in dit eilant ute Indien aldus. Doe de pagane saghen datmen sinte Bartholomeus lichame vele eren dede om de grote miraculen die hi dede, so hadden sijs onweerdte ende slotenne in een looden vat ende worpenne inde see. Ende aldus quam hi met Gods wille te dien eilande. Ende doe de Zarrasine sijn beenre ghestroit hadden, ende si wech waren, so oppenbaerde de apostel enen monec ende seide: «Stant op ende vergadere mine beenre die ghestroit sijn.» Ende de monec seide: «Bi wat redenen moghen wi dine beenre vergaderen ofte di eneghe ere doen, als du ons hebs laten destrueren ende en hebs ons negheen helpe ghedaen?» De apostel seide: «Onse Here heeft langhe dit volc ghespaert om minen wille. Maer om dat hare sonden alte groot worden, so en mochtic hen niet langhere ghehelpen.» Maer doe de monec seide hoe hi sijn beenre soude moghen vinden onder so vele andere beendere, so seide de apostel: «Du seltse snachts gaen vergaderen ende du sels die beenre opheffen die blicken selen als een vier.» Ende de monec vantse alle also hem de apostel seide. Ende hi ghinc in een scep ende voerese te Benevantanen, dats te Apulien in Metropolen. ² Maer men seit nu dat si sijn te Rome. Nochtan segghen die van Benevantane dat si sinen lichame noch hebben.

Een wijf brachte een vat vol olien om dat sijn ghieten soude in sinte Bartholomeus lampte. Maer hoe sere [264rb] datmen tvat helde over de lampte, daerne quam niet ute. Ende nochtan doe si den vingher int vat staken, so ghereicten si natte olie. Doe riep daer een: «Ic wane dat den

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Anno autem domini CCCXXXI Saraceni Siciliam inuadentes Liparitanam insulam ubi corpus sancti Bartholomei quiescebat uastauerunt ac eius sepulcrum confringentes ossa ipsius disperserunt» (835).

2. [Vertaling] Maggioni: «et super quandam nauem conscendens Beneuentum, que est metropolis Apulie, ea transtulit» (835).

Van sinte Bartholomeeus apostel

apostel niet ontfanckeleec en es dat men dese olie in sine lampte dade.» Ende om dit so goten sise in een ander lampte ende te hant quammer olie ute.

Doe de keiser Vrederic Benevanteine destrueerde ende alde kerken die daer waren, ende doe hi ghebood dat men alde scat te eenre stat voeren soude, so mercte een man ende sach een deel manne met witten ghecleedt die scenen onderlinghe raet hebben. Ende doe hi groot wonder hadde wat het sijn mochte, ende hi dies enen van dien ghevraghet hadde, so seide hi hem: «Dits sinte Bertholomeus de apostel, metten anderen heileghen die in desen kerken rusten. Ende si sijn vergadert om dat si onderlinghe vraghen selen ende over een draghen, wat doode dat hi sterven sal diese ute haren steden verdreven heeft. Ende si hebben met ghewareghen vonnesse ute ghegheven dat hi sonder letten sal moeten comen ten vonnesse Gods ende daer van desen dinghen andwoordden.»¹ Ende na allettel tijts so sterf die voorseide keiser ene cativeghe doot.

Men leest in een boec vanden miraculen der heileghen dat een meester alle jare sinte Bartholomeus feeste hogheleec vierde. Ende daer dese meester predeckte, so oppenbaerde hem de duvel inde ghelike eenre [264va] scoonre joncvrouwen. Ende hi werp sijn oghen op hare ende noodese met hem ten etenne. Ende doe si ter tafelen gheseten waren, so pinese hare sere den meester tontstekenne met haerre minnen. Maer sinte Bartholomeus quam vore de dore inde ghelike eens pelgrijms ende bad sere datmenne in liete in sinte Bartholomeus ere. Maer de joncvrouwe ontriet, ende men sant hem broot. Maer hi en wouds niet nemen. Nochtan bad hi den meester biden bode dat hi hem segghen wilde wat hi waende dat meest proper ware inden mensche. Doe hem de meester seide: «Lachen vanden ansichte,» so seide de joncvrouwe: «Hets de sonde daer de mensche mede wert ontfaen ende gheboren ende leeft.» Daer op andwoordde sinte Bertholomeus dat dit de meester wel voortbrachte, maer de joncvrouwe vergronderet bad. Anderwerf so sant dese pelgrijm toten meester, dat hi hem segghen soude welc de stat ware, eens voets groot, daer God inde werelt meest wonders in dede. Ende doe de meester

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'andwoordden' in margine.

Van sinte Bartholomeeus apostel

seide: «De stat daer tcruce stont,» so seide de joncvrouwe: «Hets menschen hoeft, daer in es de mindere werelt.» Ende de apostel prees haerre beider redenne. Ten derden vraghede hi hoe verre het ware vanden hemele tote inde helle. Ende doe de meester seide dat hijs niet en wiste, so seide si: «Nu sie ic wel dat ic worde averecht gheworpen. Want ic weet dat wel, [264vb] die vanden enen ten anderen viel. Ende ic sal di dat moeten toghen.» Doe viel de duvel onder deerde met groten gherochte. Ende doe si den pelgrijm sochten, so en vonden sijs niet. Dusdane miracule leestmen oec van sinte Andriese.¹

De abdt sinte Theodorus die i groot leerere was, hi seit van desen apostel aldus: «Sinte Bartholomeus, de apostel, hi predeckte in Licaonia ende daer na in Judea ende ten lesten inde stat Albane, dat was in tGrote Ermonien. Daer was hi irst ghevilt ende daer na onthoofd ende daer es hi begraven. Ende doe hi van Gode wert ghesonden om te predekene, so seide Hi hem: “Mijn jonghere, ganc predeken. Ganc ute ten stride. Wes ontfankeleec van vreesen.² Ic voldede mijns vaders werc.³ irst orconde onder dine bruedere. Vulle tvat dat nootdorstech es.⁴ Volgt dinen meester na ende doeck also dijn meester dede. Legt bloet jeghen bloet ende vleesch jeghen vleesch. Doe ic ghepijnt was, so ledic peis.⁵ Du sels wapenne hebben. Dat sal goedertierenheit sijn in dine pine, saechtmoedecheit inde quade, ghedoechsaemheit inde ghene die verloren bliven.”⁶ Dese apostel en was niet wedersporech, maer hi dede sijns Heren ghebod als een ghetrouwe cnecht. Ende hi ghinc wech verblidende als dlicht deser werelt, om dat hi verlichten soude die verdonckert waren, ende also sout der eerden, om dat hi zouten soude donwise liede, ende als een ackerman, om dat hi

---

1. [Vertaling] De hierop volgende prelatie van sint Ambrosius (Maggioni, 837-838) is onvertaald gebleven.

2. [Vertaling] Maggioni: «capax esto periculorum» (838).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘werc’ superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Ego paternum opus consummaui, primus testis factus, uos quod necessarium est implete» (838).

5. [Vertaling] Maggioni: «Imitare magistrum tuum, emulare dominum tuum, sanguinem sanguinibus pone, carnibus carnem trade, queque pro te passus sustinui patere» (838).

6. [Vertaling] Maggioni: «Arma tibi sint benignitas in sudoribus, mansuetudo inter maleficos, patientia in hiis que pereunt» (838).

Van sinte Bartholomeeus apostel

ghees[265ra]telec oefeninghe soude voldoen. Sinte Peter de apostel ¹ leerde de gheslechten, maer sinte Bartholomeus ondersochte nerensteleec dlantscap. ² Peter dede grote wondere, maer Bartholomeus dede grote miraculen. Peter was ghecruust metten voeten opweert, maer na dat Bartholomeus levende ghevilt was, so was hi onthoof. Te also vele ghestichteheiden als Peter vermochte ³ dore comen, also vele mochter ⁴ Bartholomeus begripen. ⁵ Si maecten ende verhieven even sere de Kerke, ende Bartholomeus hadde dandere gheesteleke graciën ghelijc Petere. Dese was de middelste vanden XII Gods apostolen ende hi gheeft in beiden siden luudt van godleker redenen, ghelijc dat de ⁶ citoele haren luudt gheeft in beiden siden. ⁷ Alle de apostole si deilden onder hen alde werelt ende worden voorboden ende eraude des conincs van allen coninghen. Dese hadde te deele ende te cavele Armenien ende Evilath tote Gabaoth. Sich hoe hi metter ploech sijnre tonghen dore eride de velde sonder redenen ende hoe hi de woorde des gheloofs leide inde diepheit, hoe hi Gods paradijs ende sinen wijngaert plantte, ende hoe hi tallen ziecheiden gaf medicine, ende hoe hi die onverstandeleke doorne ute roodde, ende hoe hi afsloech den bosch van quaetheiden, ende hoe hi goede tune

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. 'aposteel' met onderstreping van de tweede letter 'e'.
  2. [Vertaling] Maggioni: «*Petrus quoque apostolus docet nationes, sed et Bartholomeus consequenter paria inuestigat*» (839).
  3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ver' in 'vermochte' superscript.
  4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'mochter' ontbreekt in Hs. en is toegevoegd op basis van hs. Brugge, fol. 10ra.
  5. [Vertaling] Maggioni: «*Ad quot ualet Petrus misteria capessenda ad tot sufficit Bartholomeus penetranda*» (839).
  6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. 'inde'. De correcte lezing geeft hs. Brugge, fol. 10ra.
  7. [Vertaling] Maggioni: «*Hic ex diuino duodenarii numero medius ab utraque parte sonum diuine sermocinationis dat, sicut in cithara harmoniam*» (839).

Van sinte Bartholomeeus apostel

looc. ¹ Maer si gaven den sceppere ongheliken ² loon oft wederghevinghe. Dat was over ere onnere, over benedictie vloecke, over ghichten pine, ende voor [265rb] een rusteleec leven een bittere doot. Want na dien dat dese apostel onvertalleke tormente gheleden hadde, ende hi van hen lieden ghedoodt was, ende hi van deser werelt versceeden ³ was, so en verroekeloosde hi de ghene niet diene doodden, maer hi ontfincse in sine miraculen. Maer haer beesteleec herte en hadde niet dat si begheerde, noch niet en was datse van der ⁴ quaetheit ⁵ ghetrecken mochte. Wat doen si vort? Si worden versot jeghen sinen heileghen lichame. De ziecke veronweerdten den ghenen die de werelt ghenas, den ghenen die den blinden leit metter hant, die tscep bestiert dat verderven soude ende die de doode verwect. Ende hoe daden si dit? Want si worpen sinen heileghen lichame inde zee. Maer de scrine wert verheven met gheruchte uten lande van Ermenien met IIII andere marteleers scrinen die met hem oec inde zee gheworpen waren om dat si oec teeckenne daden. Ende dore de langhe zee voeren dese IIII vore, ende dienden alse cnechte desen apostel, ende quamen in Sicilien in een eilant dat heet Liparis, also gheoppenbaert was Hostensi den bisscop die doe daer was. Dese rike treesoor quam te enen armen wive, ende dese preciose steen quam tenen onnedelen, ende dit alte claren licht quam te eenre droevere. ⁶ [265va] Dandere IIII scrinen voeren elc in een sonderlinghe lant ende lieten des apostels lichame in dit eilant. Want die apostel sant dese IIII

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Igitur uide eum lingue aratro rationabilia rura sulcantem, fidei uerbum in profundum cordis recordantem, paradisos et uineas domini plantantem, singulis passionum remedia medicinaliter inserentem, spinas non intelligibiles euellere, siluas impietatis secare, sepes dogmaticas circumponere» (839).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'on' in 'ongheliken' in margine met verwijsteken.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing voor het prefix 'ver': 'ghe'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'der' superscript.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Laatste letter van 'quaetheit' superscript boven de laatste syllabe van oorspronkelijk 'quaetheiden' die door onderstreping herroepen werd.

6. [Vertaling] Maggioni: «Venit ad pauperulam thesaurus ditissimus, uenit ad ignobilem pretiosissima margarita, uenit ad mestam splendidissimum luminare» (840).

Van sinte Bartholomeeus apostel

marteleers weder achterweert. Den enen, dats te wetenne Papinum, sant hi te Milas in Cicilien. Maer den anderen, dat was Luciane, sant hi te Mesinam. Maer dandere II bestierde hi int lant van Calabers, dat was: Gregorise sant hi te Columpnen, ende Achatium sant hi in een stat die Cale hiet, ende daer doet hi noch opden dach van heden grote miraculen. ¹

Dus wert sinte Bartholomeus in dat eilant ontfaen met groten love ende met vele kerssen, ende men stichte hem daer ene eerleke kerke. In dit eilant was een berch die Vulcaen hiet, ende hi was sere pijnleec ende deerleec den lieden van dien lande om dat hi VII stadien verre vier ute scoot. Dese berch vloec wech ter zee weert ende bleef daer hanghende, so dat het noch scijnt ende dunct den ghenen diet sien als ene ghelikenesse van enen viere dat vliet. ²

Nu, salech apostel Bartholomeus, God gruete di, die bes claeheit des godleecs ³ lichts, ende vesschere der heilegher Kerken vanden onderscedeghen vesschen, die van den verderveleken vanghen sijn. ⁴ Suede vrucht vanden levenden wijngaerde, die den duvel wondts, de welke de werelt wondt met sijnre mordadecheit. De sonne vander werelt moet verbliden, die alle dinc verlicht. Mont Gods, [265vb] fonteine die altoos ute vloeis ghesontheit, die de zee gheheilecht hebs met dinen voetstapen, die al dlant hebs root ghemaect met dinen bloede, die op ghevaren bes te hemele. Daer blicstu inde middelt van Gods scaren. Du blics daer in claeheiden van onvergancleker glorien ende verblijds daer in blijsscapen van onversadeleker vrouwen.»

Dit seit Theodorus.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «reliquos uero duos in Calabritidem terram direxit, Gregorium quidem in ciuitatem Columpnam, Archatium autem in ciuitatem que Thale uocatur, qui usque hodie suffragiis suis splendent» (840).

2. [Vertaling] Maggioni: «Mons autem Vulcanus insule contiguus cum habitatoribus esset nociuus eo quod ignem emittebat, quasi per stadia septem se invisibiliter elongauit circa mare suspensus, ita ut usque hodie appareat uidentibus quasi figuratio fugientis ignis» (840).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'niet' onderstreept bij wijze van expungering.

4. [Vertaling] Maggioni: «sancte ecclesie piscator, rationabilium piscium perite capture» (840).

Van sinte Augustine

Wat den name bediedt [119]

Augustijn es also gheheten om de hoocheit sijnre weerdecheit oft om de hitte sijnre minnen oft om de ethimologie sijns namen. Hi es so gheheeten om de hoocheit sijnre weerdecheit, want ghelijc dat de keiser Augustus boven alle coninghen ghinc, also gaet Augustijn boven alle leeraren, also Remigius seit. Ende daer bi sijn dandere leeraren gherekent jeghen de sterren (*Danielis* XII°): «Die vele liede ter gherechteheit leren, selen lichten als de sterren des hemels.» Maer Augustijn es gherekent jeghen de sonne, alsoot wel schijnt inder epistolen diemen van hem singt: «Als de scinende sonne so blicte hi in Gods tempel.» Ten anderen es hi so gheheeten om de hitte van minnen, want ghelijc dat de oegstmaent sere heet es, also was hi oec herde heet inder minnen Gods. Ende daer bi seit hi van hem selven in *dBoec der Biechten*: «Du hads mijn herte doorscoten met dijnre minnen.» Echter seit hi daer: «Selken tijt bringstu mi in groter begheerten die ic van binnen [266ra] niet gheusenteert en hebbe. Ende eest dat die suetecheit in mi volmaect wert, so en weettic niet wat het sijn sal¹ dat dit leven niet sijn en sal.»² Ten derden es hi so gheheten bider ethimologien sijns namen, want Augustijn es gheseit van ‘augeo’ ende ‘astin’, dats een stede, ende ‘ana’, dats opweert. Hier af seitmen Augustijn, als oft men seide ‘hi meerrent de stede van boven’. Ende daer bi singt men van hem: «Die machtech was de Gods stede te meerne.» Ende van deser steden seit hi inden XXII^{sten} boec daer af:³ «In Gods stede es beghinsel ende informatie ende salecheit. Ende vraghet men waer af: datse God dus⁴ stichte. Vraghetmen waeraf: de wise wert van Gode verlicht; oft waer af: de saleghe Gods ghebruuct. De levende wert ghemaniert ende de contemplatijf wert verlicht. Ende die an hem hangt, hi wert vervroeit. Als hijt siet, so mint hi. Hi groeit in Gods

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘het sijn sal’ in margine met verwijsteken als vervanging voor de in de tekst geschrapte lezing ‘es’.

2. [Vertaling] Maggioni: «Aliquando intromittis me in affectum multum inusitatum introrsus, nescio ad quam dulcedinem; que si perficiatur in me nescio quid erit quod uita ista non erit» (841).

3. [Vertaling] Maggioni: «De qua ciuitate ipse dicit in libro XI de ciuitate dei» (841).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘aldus’ waarin ‘al’ geschrap.

Van sinte Augustine

ewecheit ende hi licht in Gods waerheit ende verblijdt in Gods goetheit.»¹ Oft also gheseit es inden *Glosarijs*, so es Augustijn gheseit groot, salech ende voorbarech. Want hi was groot in sijn leven, voorbarech in sijn leeringhe, salech in glorien. Possidoneus, de bisscop van Colomans, screef sijn vite, also Cassiodorus seit.

Van sinte Augustine

Augustijn, de voorbareghe leerere, was gheboren ute Afrike van eenre stat die hiet Carthago, van [266rb] edelen lieden. Sijn vader hiet Patricius ende sijn moeder Monicha. Hi was wel gheleert inden liberalen arten, so dat menne hilt over enen alte groten philosoph. Want alle Aristotiles boecke van liberalen arten die hi ghelesen conste, die leerde hi bi hem selven ende verstont, also hi seit int *Boec der Biechten*: «Doe ic, quaet cnecht, vol quader begheerten was, so lasic ende verstont bi mi selven alle de boecke van arten die ic ghelesen mochte.» Echter seit hi: «So wat dat es in arte van sprekenne ende van ondersoeckenne, ende so wat dat es van metenne betekent, ende van musiken ende van ghetalle, dat verstondic sonder grote pine, sonder iemens leeren. Du wets, Here, mijn God, dat snelheit des verstaens ende scerpheit des leerens dine ghifte es, maer daer af en dedic di negheen sacrificie.»

Maer om dat de sciencie sonder caritate niet en sticht, maer maect hoverdech, so viel Augustijn in dongheloevecheit vanden Manicheen, die segghen dat Cristus ghedrochghenesse was ende dat negheen verrisenesse der dooder en es. Ende daer in duerde hi xv jaer doe hi noch een jonghelinc was. Hi was oec in dese loghenachtecheit ghevallen dat hi seide dat de vigheboem plach te weenenne als menre afplucte de vighe oft een blat. Doe hi XIX jaer out was² ende hi een boec las dat een philosoph maecte, [266va] inden welken hi leerde dat men dit leven versmaden soude ende de philosphiae volghen, so

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Inest ciuitati sancte et origo et informatio et beatitudo. Nam si queratur unde sit, deus eam condidit, si unde sapiens, a deo illuminatur, si unde felix, deo fruitur; subsistens modificatur, contemplans illustratur, inherens iucundatur; est, uidet, amat, in eternitate dei uiget, in ueritate dei lucet, in bonitate dei gaudet» (841-842).

2. [Tekstkritiek] 'was' ontbreekt in hs.

Van sinte Augustine

ghenoechden hem sere dusdane boecke. Maer om dat hi daer niet en vant den name ons Heren Jhesus Cristi, dien hi gheleert hadde van sijnre moeder, doe was hi herde droeve. Ende sijn moeder weende sere ende pijndenne hare te bringhenne ter eendrachticheit vander Kerken.

Op enen tijt, also men leest in *dBoec der Biechten*, so dochte hare dat si stont in een houten regule, al was si serech ende droeve.¹ Ende neven hare stont een soon jonghelinc ende vraghede de sake deser serechheit. Doe si seide: «Ic beweene tverlies mijns kints Augustijns,» so andwoordde hi: «Wes seker, want daer du bes, daer es hi.» Ende sich, si sach doe haer kint neven hare staen. Ende doe si dit Augustine gheseit hadde, so seide hi: «Moeder, du doels! Di² en es also niet gheseit, maer: “Daer ic ben, daer bestu.” Ende si seide: «Anders, sone!» En es also niet. Want mi en was niet gheseit: “Daer hi es, daer bestu,” maer: “Daer du bes, daer es hi.”»

Also men inde selve boecke leest, so bad si eenpaerleke enen bisscop dat hi wilde bidden over haer kint. Ende doe si desen bisscop hier af so moileec was, so antwoordde hi met eens propheten monde: «Ganc ende sijt seker, want het es onmogheleec dat een kint³ daermen [266vb] dus meneghen traen om weent, verderven soude.»

Ende doe Augustijn menech jaer te Carthaginen rethorike gheleert hadde, so voer hi al heimeleec te Rome, dats sijn moeder niet en wiste, ende daer vergaderde hi vele jonghere. Ende doe hem sijn moeder ghevolghet was toter stat om dat sine met hare wederbringhen soude oft dat si met hem varen⁴ soude, so bedroech hise ende vloee snachts al heimeleec. Smerghens doe si dat sach, so vervulde si Gods oren met gheroepe. Ende elcs daghes ghinc si smerghens ende zavonts ter kerken ende bad over haer kint. Te desen tide so hiesschen die van Melanen van Symacho, den provoost van Rome, dat hi hen sinden soude enen leerere in rethorike. Ende te Melanen was doe bisscop

---

1. [Vertaling] Maggioni: «uidit se stare in quadam linea lignea licet tristem» (843).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Vóór ‘Di’ ‘want’ geschrapd.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘dat een kint’: dittografie in handschrift. Eerste versie geëxpungeerd.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘gaen’.

Van sinte Augustine

Ambrosijs. Ende om dier van Melanen bede so santmen hen Augustine. Maer sijn moeder die niet gherusten en mochte, si quam met groter pinen te hem ende si vantenne noch wel manicheeus noch wel kersten. Ende Augustijn begonste sinte Ambrosise na te volghenne ende sine predicacie nerenstelec te hoorne. Ende Augustijn was herde nerenst in sijnre predicacien oft Ambrosijs iet segghen soude dat jeghen dongheloevecheit ware vanden Manicheen oft dat met hen ware.

Op enen tijt disputeerde Ambrosijs langhe ¹ jeghen die ongheloevecheit, ende hi bescaemdene met oppenbaren redenen, also dat [267ra] al die erroer verdreven wert ² ute Augustijns herte. Ende wat hem hier na ghesciede, dat seit hi int *Boec der Biechten* aldus: «Doe ic di irsts bekinde, so wedersloechstu de crancheit mijns anscouwens, ende du blickes sterckeleece in mi, ende ic verscoot van minnen ende van anxte, ende ic vant mi sijnde verre van di in een lantscap van onghelijcheiden. Ende mi dochte dat ic u stemme hoorde van hoghen: “Ic ben groter liede spise. Wasse ende du sels mi eten. Ende du en sels mi in di niet verwandelen ghelijc der spisen dijns vleeschs, maer du sels in mi verwandelt werden.”»

Ende also hi daer seit, doe hem Cristus wech sere wel ghenuechde, maer dat hem noch verdroot dore den nauwen wech te gane, so sant hem God in sijn herte dat hi varen soude tote Simpliciane, daer Gods gracie sere in was, om dat hi hem segghen soude sine maniere, ende dat hi van hem vernemen soude welc de beste maniere van levenne ware ³ om te wandelne in Gods weghe, inden welken deen aldus ende dander also ghinc. Want hem was onghenulechleec wat hi inde werelt dede mids der suetecheit Gods ⁴ ende de soonheit sijns huus, die hi minde. Ende Simpliciaen begonstene te gheradenne ende seide dat sonen ende meiskenne binnen der Kerken Gode dienen. «Ende en selstu niet vermoghen dat dese doen? Oft vermoghent dese ende dese in hem selven ende niet in Gode? Wat bestadi [267rb] in di selven ende

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] hierachter ‘op oft’ geëxpungeerd.
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘verdreven wert’ superscript.
  3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ware’ superscript.
  4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘s’ in ‘Gods’ superscript.

Van sinte Augustine

en staes niet? ¹ Worpt di selven in Hem ende Hi sal di ontfaen ende ghenesen.» In deser spraken so ghedachte hi Victoriaens ende daer af wert Simpliciaen verblijdt ende vertelde hoe die man, doe hi noch heiden was, om de wijsheit van hem hadde te Rome op de merct een beelde staende, ende dit was alte groten dinc. Ende doe Augustijn ² seide dat hi kersten was, so seide hem Simpliciaen: «Ic en gheloofs niet, ic en saghe di in de kerke.» Doe seide Augustijn ³ met bliden anscine: «Maken de muere enen mensche kersten?» Ten lesten doe hi ter kerken comen was ende hem al heimeleec als enen bescaemden man dboec bracht was daer de articulen des gheloofs in stonden, also men plach, so ghinc hi hoghe staen ende lassenne met luder stemmen, daer die van Rome so af verwonderden ende de Kerke werter af verblijdt. ⁴ Doe quam daer oec een Augustijns sonderlinghe vrient van Afrike, die Ponciaen hiet. Ende hi vertelde hem des groots sinte Anthonijs leven ende sine miraculen, die nuwelinghe ghestorven was in Egypten onder Constancio den keiser. Ende Augustijn wert anxteleec ontsteken met desen exemplen, also sere dat hi Alipium, sinen gheselle, ghestoort van ansichten ende van herten anghinc ende anxteleec riep: «Wat ghedoghen [267va] wi? Wat hooren wi? Dongheleerde staen op ende begripen den hemel, ende wi versincken inder hellen met onser leeringhen. Oft selen wi ons scamen hen na te volghenne om dat si vore ons ghegaen sijn? Doch en scamen wi ons also niet, wi en volghen hen na.» ⁵ Ende hi liep in enen lochtune ende viel onder enen vigheboom, also hi seit int *Boec der Biechten*, ende weende alte bitterleec ende seide: «Hoe langhe saelt sijn? Morghen?

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quot pueri et puella intra ecclesiam deo seruiunt, tu non poteris quod isti et iste? An uero isti et iste in se ipsis possunt et non in deo suo? Quid in te stas et non stas?» (844-845).

2. [Vertaling] De vertaler legt hier een verkeerde verbinding. Het onderwerp van de zin is Victoriaen en niet Augustijn.

3. [Vertaling] Zie vorige noot.

4. [Vertaling] Hierachter zijn twee zinnen weggelaten, vermoedelijk als gevolg van de onduidelijkheid veroorzaakt door de verwisseling van 'Victorinus' en 'Augustinus' in de vorige zinnen: «Omnes autem subito perstrepuerunt: 'Victorinus, Victorinus!'» Cito sonuerunt et cito siluerunt» (845).

5. [Vertaling] Maggioni: «An quia precesserunt pudet sequi et non pudet nec saltem sequi?» (845).

Van sinte Augustine

Ontbeide nu, ontbeide allettel nu.»¹ Ende hine hadde negheen 'nu', ende 'ontbeide allettel' seide hi langhe.² Ende hi beclaghede hem sere van sijnre traechheit, also hi namaels scrijft int selve *Boec vander Biechten*: «Ai mi, hoe hoghe es Hi inder hoocheit ende hoe diep inder diepheit! Ende Hi en gaet niegherincs wech. Ende wi keren cume weder te Hem. Wercke, Here, ende doech ende verwecke ende roep weder!³ Comt voort ende begrijp ende gheeft roke ende suetere weder!⁴ Ic ontsach⁵ mi dat ic aldus soude werden verledecht van allen onledecheiden, ende also es tontsiene te werdenne veronledecht. Ai oude soonheit, ic minde di spade. Ende ic minde di spade, die so nuwe best. Du waers binnen ende ic buten, ende daer sochtic di, ende ic viel leelec in dese scone dinghe die du ghemaect heefs. Du waers met mi ende ic en⁶ was met di niet. Du rieps ende braecs mine ruutheit, ende du verlichtes ende verclares ende verjaghes mine donckerheit. Du beroecs ende leides minen gheest ende ic hanghe an di. Ende ic hebbe di [267vb] ghesmaect ende hebbe hongher ende dorst na di. Du tastes mi ende ic ben ontsteken in dinen vrede.» Ende doe hi alte bitterleec weende, so hoorde hi een stemme die hem seide: «Nemt, lees! Nemt, lees!» Ende hi dede te hant sinte Pauwels boec op ende hi sloech sijn oghen op dierste capittel ende las: «Doet ane onsen Here Jhesum Cristum.» Ende te hant vloen van hem alle donckerheiden van twivelinghen.

Hierenbinnen begonsten hem sine tande alte sere te sweerne ende hi wert wel na verleidt, also hi seit, te gheloevenne Cornelijns des filosofhen opinioene, die seide dat doverste goet der zielen waere inder wijsheit, maer doverste goet des lichamen ware in te ghevoelne negheen pine. Want de pine van sinen tanden was so groot, dat hi sine

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Et accurens in quendam hortum sub quadam ficu se proiecit, ut in eodem libro confessionum commemorat, et amarissime flens lamentabiles voces dabat: 'Quamdiu cras et cras, sine modo, sine paululum!'"» (845-846).

2. [Vertaling] Maggioni: «Modo non habebat modum et sine paululum ibat in longum» (846).

3. [Vertaling] Maggioni: «Age, domine, et fac et excita et reuoca nos!» (846).

4. [Vertaling] Maggioni: «Accende et rape et fragra et dulcesce!» (846).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ont' superscript.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'en' superscript.

Van sinte Augustine

sprake verloos. Ende also hi seit int *Boec der Biechten*, so screef hi in wassen tafelen dat si alle vore hem bidden souden dat hem onse Here die pine minderen woude. Ende doe viel hi metten anderen op sine cnien ende te hant wert hi ghenesen.

Dus ontboot hi Ambrosise in ene lettere sine begheerte ende bad hem dat hi hem ontbieden wilde wat hem best ghelesen ware vanden heileghen boecken, daer hi meest sijn profijt in doen mochte om in kersten gheloeve te volstane. Ende Ambrosijs sant hem Isajam den prophete, om dat hi meest voorseide van Cristus ewangelien ende vander heidenne salecheit. Ende doe Augustijn sijn beghin niet en verstant, so liet hijt achter te lesenne ende waende dat het [268ra] al ander dinc was, om dat hi lettel gheoeffent was inder heilegher scrifturen.

Ende te Paesschen daer na so wert Augustijn ghedoopt, doe hi xxv jaer out was, met sinen sone Adeodato, dat een kint was met alte groten sinne, den welken Augustijn wan doe hi noch heiden was ende philosoph, ende met Alipio, sinen sonderlinghen vrient. Ende dat gheviel bider verdienten sijnre moeder ende bi Ambrosijs predicacien. Ende also men seit, so seide doe Ambrosijs: «Te Deum laudamus.» Ende Augustijn andwoordde: «Te Dominum confitemur.» Ende aldus maecten doe dese II dese hymne, deen deene partie ende dander dandere, ende si songhent toten indde. Aldus seit Honorius in sijn boec datmen heet *Den Spieghel der Kerken*. In eneghen ouden boecken vindtmen desen titel daer vore: *De sanc die ghemaect was van Ambrosise ende van Augustine*. Ende te hant so wert hi vast int gheloeve, also dat hi liet al sinen hope die hi inde werelt hadde. Ende hi liet de scole die hi regeerde.

Hoe grote suetecheit hi van dier tijt hadde in godleker minnen, dat seit hi int *Boec der Biechten*:¹ «Du doorscoets mijn herte met dijnre minnen. Ic droech dine woorde doorscoten in mine binnenste ende dijnre cnechte exempelen, die du van swerten wit makes ende van dooden levende, vergaderde ic, ende si borren inden boosem mijns ghepeis. Ende ic ontfinc een grote traechheit. Ende du gaefs mi, die op

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] hiervoor 'minnen' geëxpungeerd.

Van sinte Augustine

quam vander valleien [268rb] des gheweens ende die di sanc den sanc van trappen, scerpe ghescutten ende colen die woestten.»

Ende in dien daghe en wert hi niet ghesaedt met bittere soetecheit te merkenne de hoocheit van Gods rade op de salecheit des menscheleecs gheslechts. «Hoe sere weendic in dinen loven ende in dinen sanghen, doe ic beruert wert inden luudt der Kerken die sueteleec sanc? Die stemmen vielen sterckeleece in minen oren ende dijn waerheit wert versaecht in mijn herte. Ende mine tranen liepen ende mi was wel met hen.»

Doe wert gheordineert in de kerke van Melanen dat men dit singhen soude met groten gheroepe van herten: «O in peise. O in dat selve. O in ¹ pace. O in id ipsum. O die seits: “In dat selve salic slapen ende slaep nemen.” ² Want du bes dat selve, die niet en werts verwandelt, ende in di es ruste. Du sels vergheten alre pinen.» ³

«Ic las al dien psalm ende ic verbar, die een wreet bassere hadde gheweest ende blint ten letteren die versuet waren metten honeghe des hemels troosts, ende die verlicht waren met dinen lichte. Ende op dese scrifturen versmaltic. ⁴ “Cristus, mijn God, mijn helpere, hoe suete wert mi saen te dervenne der suetecheit van minen loghenen. Ende die ic mi vreesde te verliesenne, ic was blide dat icse laten mochte, want du verdreefse van mi. Want du, overste soetecheit, worpse ute ende quaemster in vore hem, die suetere bes dan alle weeldecheit, maer niet den vleessche noch den bloede en bestu niet claeerre dan enech licht. Maer du bes inneghere dan [268va] enech heimeleecheit ende hoghere dan enech heerleecheit, maer du en bes niet te hoghere in di selven.”» ⁵

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘in’ superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Et clamabam clamore alto cordis mei: ‘O “in pace”! O “in id ipsum”! O qui dixit: “Dormiam et sompnum capiam”!’» (848).

3. [Vertaling] Maggioni: «Tu es enim id ipsum qui non mutaris et in te requies obliuiscens laborum omnium» (848).

4. [Vertaling] Maggioni: «Legebam totum psalmum illum et ardebam qui fueram latrator amarus et cecus aduersus litteras de melle celi melleas et de lumine tuo luminosas et super scripturas huiusmodi tabescebam» (848).

5. [Vertaling] Maggioni: «Eiciebas enim eas a me; uera tu et summa suauitas, eiciebas et intrabas pro eis omni uoluptate dulcior, sed non carni et sanguini, omni luce clarior, sed omni secreto interior, omni honore sublimior, sed non sublimibus in se» (848).

Van sinte Augustine

Hier na nam hi met hem Nebrodium ende Euodium ende sijnre moeder ende voer weder in Afrike. ¹ Ende doe hi te Hostien van Tiberinen quam, so sterf sijn moeder. Na hare doot so keerde Augustijn weder te sinen erve, ende daer oeffende hi hem metten ghenen die met hem waren te Gode in bedinghen ende in vastenne, ende hi screef boecke ende leerde dongheleerde. Ende sijn niemare wies allessens, ende men hadde alte groot wonder in al sine boecke ende in al sijn werc. Ende hi en wilde te negheenre stat comen die neghenen bisscop en hadde, om dat hi niet veronledecht en soude werden in dien dienste.

Te dien tiden was te Iponen een man van groter rijcheit die Augustine ontboodt, waert dat hi te hem quame ende hi woorde ute sinen monde hoorde, dat hi de werelt laten soude. Doe dit Augustijn hoorde, so trac hi haesteleec der weert. Doe Valerius, de bisscop van Iponen, hoorde ende hi vernam die niemare, so ordineerde hine in sijn kerke in enen pape jeghen sinen wille. Ende doe eneghe sinte Augustijns wesen hoverdeleec keerden ende als oft sine ghetroot hadden, so seiden si, dat die stat van priesterscape, al waert dat hi min weerdech ware, nochtan so naecte hi der ordenen van bisscopdoeme. ² Maer Augustijn stichte doe een clooster van clercken ende begonste te levenne na de regule die de apostole ghemaect [268vb] hadden. Ende ute sinen cloostere worden x bisscoppe ghecoren. Ende om dat de voorseide bisscop Griex was ende niet wel gheleert inde Latijnsche tonghe ende in letteren, daeromme gaf hi Augustine de macht dat hi voor hem in sine kerke predeken soude na de costume der Kerken van Oest. Ende al spraken andere bisscoppe om dese sake quaet achter sijn oghen, dies en achte hi niet, op dat Augustijn voldede dies ³ hi selve niet ghedoen en conste.

Te dien tiden verwan Augustijn den pape Fortunatum, die Manicheus was, ende andere ongheloeveghe die te herdoepenne waren,

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘in Afrike’ in margine met verwijsteken.

2. [Vertaling] Maggioni: « Audiens autem Valerius Yponensis episcopus famam eius, ipsum plurimum renitentem in ecclesia sua presbiterum ordinavit, nonnullis quidem lacrimas suas superbe interpretantibus et tamquam eum consolantibus et dicentibus quia et locus presbiterii, licet ipse maiori dignus esset, appropinquaret tamen episcopatu » (849).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: ‘dat’.

Van sinte Augustine

Donatisten ende Manicheeuse, ende hi verdreefse ende verjaghese. Ende sinte Valerius begonste hem tontsiene dat men hem Augustine nemen soude ende soudenne in een ander stat tenen bisscop kiesen. Want men haddenne hem dicke ontvoert, en hadde hine niet doen sijn heimeleec, also dat menne niet vinden en mochte. Hieromme so impetreerde hi vanden bisscop van Carthagenen dat hi dbisscopdom mochte laten ende Augustine in sine stat bisscop ordineren.¹ Maer doe des Augustijn niet doen en wilde, moeste hijt nochtan doen van noode ende sijns ondancens, ende hi ontfinc de sorghe vanden bisscopdoeme. Ende daer na seide hi ende screef, dat men hem dit niet ghedaen en soude hebben alse langhe als sijn bisscop leefde om tghebod² der ghemeenre consilien, die hi irst wiste als³ [269ra] hi gheordineert was. Ende hi en liet den anderen niet doen dies hi serech was dat het hem ghedaen was. Ende daer bi pijnde hi hem dat men ordineren soude inder bisscoppe consilie, dat de ghene die den vaders statuten maecten, souden hem oppenbaren wat si ordineerden. Want men leest dat hi namaels van hem selven seide: «Ic en ghevoele in negheen dinc dat mi God so verbolghen es, sonder in dat ic niet werdech en ware te werdenne gheset ten rieme, dat ic gheset ben ten roire, dats inde hoocheit vander Kerken regimente.»

Sijn cleedere ende sijn scoen⁴ ende sijn andere ghewaden en waren niet te precioes noch niet te quaet oft leelec, maer si waren van ghemanierden abite. Want men leest dat hi van hem selven seide: «Ic lie dat ic mi scame van enen preciosen cleede ende daer omme, als ment mi gheeft, vercopict. Want om⁵ dat een cleet niet ghemeene sijn en mach, dat de weerde daer af ghemeene sijn mach.» Hi plach altoos tetenne teenre taflen daer fruet op was. Ende met warmoesse ende met frute at hi somwile vleesch om der gaste wille. Ende over tafle gaf hi

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Boven de ietwat onduidelijke tweede 'r' in 'ordineren' staat een verwijsteken en in margine nogmaals: 'r'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing voor de eerste syllabe: 'tver'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] subscript alternatieve lezing: 'doe'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'scoen': oorspronkelijk 'scoon', waarin de tweede 'o' is geëxpungeerd en vervangen door een superscripte 'e'.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'om' superscript.

Van sinte Augustine

hem meer ter lessen oft ter disputacien dan ter werscap. Ende om de achtersprake so hadde hi op de tafle ghescreven: «So wie mint met woorden ander liede leven te cnaghenne, hi wete dat hem dese tafele stincken sal.» Want op enen tijt doe bisscoppe die hem alte vrient waren, begonsten achtersprake te sprekenne, so berespte [269rb] hise sere ende seide: en stonden sijs niet af, hi soude die veerse ¹ afdoen ofte hi soude vander taflen gaen.

Op enen tijt doe hi sine vriende ten etenne hadde ghenoodt, so ghinc deen van hen die eenradeghere was dan dandere, inde cokenne. Ende doe hijt al cout vant, so keerde hi weder tote Augustine ende vraghede wat hi ghereedt hadde ten etenne. Augustijn andwoordde hem, die niet ghierech en was van dusdaenre spisen: «Ic en weets oec met u niet.»

Augustijn seide dat hi III dinghe van Ambrosise hadde gheleert. Dierste was dat hi negheen huweleec maken en soude. Dander was dat hi enen die ridder werden wilde, daer toe niet stouwen en soude. Dat derde was, al noodde menne ter werscap, dat hi daer niet en ghinghe. De sake vanden irsten es: want dat si niet wel over een en droeghen, dat sine dan niet vloecken en souden. De sake vanden anderen es: dat de ridders, daden si onrecht, dat de mesdaet op hem niet comen en soude. De sake vanden derden es: dat hi niet verliesen en soude de mate van ghemanietheiden.

Augustijn was so suver ende so neder dat hi Gode belihede de alre minste sonden die wi cleene oft niet en achten, ende daer wroeghede hi hem selven af ² oetmoedeleec voor Gode. Want int *Boec der Biechten* so wroecht hi hem selven dat hi plach metten balle te speelne, doe hi een kint was, als hi ter scolen gaen soude. [269va] Ende oec daer af dat hi niet en wilde lesen noch leeren, vader ende moeder oft meester en haddenne daer toe ghedwonghen. Ende oec daer af dat hi gherne las der poeten fabulen, als Eneas fabulen, doe hi noch een kint was, ende den ³ doden Adonidem, dat hi se beweende om de

---

1. [Vertaling] 'veerse' verwijst terug naar de tekst op de tafel waaraan gegeten wordt.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'af' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'den' superscript.

Van sinte Augustine

minne.¹ Ende daer af oec dat hi gherne plach te steelne van sijns vaders kelre oft van sijre tafelen dat hi gheven soude den spelenden kinderen. Ende dat hi in spele de kindere plach te honenne. Ende oec dat hi eens, doe hi XVI jaer out was, peren stal van enen boome die neven sinen wijngaert stont.

Int selve *Boec der Biechte* so wroeghet hi hem selven van dien cleenen ghenuechten die hi somtijt ghevoelde in etenne ende seit: «Du heefs mi so gheleert dat ic spise nemen soude als medicine. Maer alsic overlide ter rusten van satheiden ende ter noot van ghebreke, in dien overlijdt soe spiet na mi een strec van begheerten.² Want die overlijdt es de wille ende niet anders en es daert overliden mach, dan daer de noot doet overliden.³ Ende al es de salecheit allene de sake van etenne ende van drinckenne, so voeghet hare hier toe cameriere de vreseleke vroomde,⁴ ende si pijnt hare somtijt vore te gane, so dat si de sake wert dat ic wane oft wille doen om de sake van salecheiden.⁵ Dronckenscap es verre van mi. Ontferme di mijns, dat si mi niet en ghenake. De dranc⁶ hoont somtijt dinen cnecht. Du sels mi ontfermen, dat si verre van mi ga. [269vb] Here, wie eest die somtijt niet en wert begrepen buten der maten van nootdorstecheiden? So wie dat hi es, hi es waerleec groot. Hi love dinen name, want ic en beens niet, want ic ben een sondere.» Hi hilt hem mesdadech inden roke ende seide: «Icken roeke niet sere vander overdadecheit des rieken.⁷ Als icse niet en

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Item de eo quod fabulas poetarum sicut fabulam Enee cum adhuc esset puer libenter legebat et Didonem propter amorem mortuam deplorabat» (851).

2. [Vertaling] Maggioni: «Sed dum ad quietem satietatis ex indigentiae molestia transeo, in ipso transitu insidiatur mihi laqueus concupiscentie» (851).

3. [Vertaling] Maggioni: «Ipse enim transitus uoluptas est et non est alius quo transeatur quo transire cogit necessitas» (851).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 'o' superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «Et cum salus sit causa edendi et bibendi adiungit se tamquam pedissequa periculosa iucunditas et plerumque preire conatur ut eius causa fiat quod salutis causa me facere uel dico uel volo» (851-852).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'Oueraet' – [Vertaling] Maggioni «Crapula» (852).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De eerste 'e' in 'riecken' superscript.

Van sinte Augustine

hebbe,¹ ick en soeker niet. Ende alsi deren, so en verstekicse niet.² Want ic ben altoes ghereet die te dervenne, dat dunct mi selven, oft bi avonturen ic errere.³ Niemen en sal seker sijn in desen levenne, dat al becoringhe wert gheheten. Een die van quaetheiden beter mach werden, hine sal niet vanden beteren quader werden.» Hi belihet oec vanden hoorne ende seit: «De begheerten⁴ vanden oren verwerrenden mi vastere ende daden mi tondere, maer du ontbonds mi ende verloosses mi. Wanneer dat mi ghesciede dat mi de sanc meer bequam dan dat men sanc, so belie ic dat ic groteleec mesdede, ende dan haddict lievere niet te hoorne.» Hi wroeghede hem oec vanden siene aldus, van dien dat hi somtijt alte gherne sach den hont loopen, ende dat hi gherne ghinc jaghen te velde,⁵ ende van dien dat hi, doen hi thuis was, alte gherne sach hoe de spinne de vlieghe vinc met haren webbe. Ende daeromme so gaf hi hem van al desen mesdadech voor Gode, also hi in dat boec seit, om dat dusdane dinghen beletten⁶ goede ghepeise ende breken bedinghen. Hi wroeghet oec hem selven van [270ra] der begheerten sijns prijs ende van den beroerne idelre glorien ende seit: «Die ghepresen werden wilt, alstuut lachters, so en sal hi niet werden bescermt vanden menschen. Ende als du doemen sels, so en sal hijs niet ontgaen. Ende als du doemen sels, so en sal hi niet werden behouden. Een mensche wert gheprijs om eneghe ghichte die du hem ghegheven hebs, ende hi verblijdt meer dat menne prijs dan de ghichte. Dagheleecs werden wi becoort met desen becoringhen sonder enech ophouden. De menscheleke tonghe es onse fornaise, maer icken wilde niet dat men mi enech blijsscap dade van enegher ghichten metter helpen van eens anders monde. Maer ic lie dat hi niet

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘niet en hebbe’ in margine, waarin ‘en’ superscript. Met een verwijsteken gemarkeerd als vervanging voor het geëxpungeerde ‘hebse’ in de tekst.

2. [Vertaling] Maggioni: «cum absunt non requiro, cum adsunt non respuo» (852).

3. [Vertaling] Maggioni: «paratus etiam eis semper carere. Ita mihi uideor, forsitan fallor» (852).

4. [Tekstkritiek] Hs. ‘begheerte’ – [Vertaling] Maggioni: «Voluptates» (852).

5. [Vertaling] Maggioni: «et de eo quod per agrum casu transiens uenationem libenter prospexit» (852).

6. [Tekstkritiek] Hs. ‘belette’.

Van sinte Augustine

allene en meerrent maer dlachteren minderet. ¹ Ic werde oec selken tijt verserecht met minen prise als men dat in mi prijst daer ic mi selven in wanhaghe. Oft als men meerre reket de lichte cleene doghet dan si es, als mense ondersuect.»

Dese heileghe Augustijn verdreef vromeleec dongheloeveghe, so dat si seiden oppenbaer dat negheen sonde en ware datmen Augustine doot ² sloeghe. Want si seiden datmenne slaen mochte als enen wolf. Ende si seiden, wie datten doot sloeghe, dat hen God al haer sonden vergheven soude. Hi leet menech ³ verradenesse van hen, so dat si laghen leiden na hem inden wech daer hi varen soude. Maer met Gods voorsienecheit so verdoelden si vanden weghe ende en mochtenne niet vinden. Hi herdachte altoes [270rb] der armere ende van dien dat hi hadde, versach hise mildeleec. Want hi hiet selken tijt breken van ons Heren vaten ende deedt smelten om der armere ende ghevanghenre wille, ende hi deedt hen gheven. Hi en wilde noit coopen huus, noch acker, noch dorp. Hi veronweerdde vele erfachtecheiden die hem ghelaten waren oft diemen laten wilde. Want hi seide dat dat sculdegheer waren te hebbenne der dooder kindere oft haere naeste. In dien dat de Kerke besat, al was hier met gheladen, hi en hincker met minnen niet an, maer ⁴ nacht ende dach peisde hi om de *Heileghe Scripture*. Noit en leide hi oec herte om nuwe ghestichte te makenne. Ende dat scuwede hi om datter sijn herte niet an hanghen en soude, want dat wilde hi altoos hebben vri van allen moeienessen der werelt, om dat hi hem altoos soude sonder commer veronledeghe met meditacien ende inder scifturen. Maer die ghestichten maken wilden, hi en verboods hen niet, en hadde gheweest oft sijt onghemanierdeleec hadden ghedaen.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Verumptamen nollem ut uel augetet mihi gaudium cuiuslibet boni mei suffragatio oris alieni. Sed auget, fateor, non solum, sed uituperatio minuit» (853).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De tweede 'o' in 'doot' was oorspronkelijk een 'e'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'menech': oorspronkelijk 'meneghe', waarin 'ghe' geëxpungeerd werd en 'ch' in margine toegevoegd.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. maer maer.

Van sinte Augustine

Oec prees hi de ghene sere ¹ die begheerte hadden te stervenne. Ende hier op so seide hi dicwile exemple van III bisscoppen. Want doe sinte Ambrosijs in sijn doot lach ende men hem bad dat hi Gode bidden wilde dat hi langhere leven mochte, so andwoorde hi: «Ic en hebbe also ² niet gheleeft dat ic mi scame onder u lieden te levenne. Ende ic en ontsie mi niet te stervenne, want wi hebben enen goeden Here.» Ende dese andwoordde verhief Augustijn sere. [270va] Hi seide noch van enen anderen bisscop: als men desen seide dat hi noch der Kerken herde orborleec ware ende datten onse Here noch daeromme sparen soude, so seide hi: «Ocht mi noit wel en was, oft eneghe tijt wel was, waer bi en sal mi nu niet wel sijn?» ³ Van enen anderen seide hi oec: doe hi siec was, so bad hi dat hem God sine ghesontheit gheven wilde. Ende hem oppenbaerde een scoen jonghelinc met groter onweerdecheit op hem, ende hi seide: ⁴ «Als ghi bereet sijt, so en wildi niet ute comen. Wat wildi dat ic u doe?» ⁵

Noit en liet hi wijf met hem woenen om te dienenne, noch sijnre suster, noch sijns brueders dochter. Want hi seide: al en mochte negheen quade suspicie risen van siner suster noch van sijnre nichten, nochtan en mochten dusdane vrouwen niet sijn sonder andere die hen helpen moeten. Ende te hen souden oec andere comen, ende van dien souden moghen dandere crancke in ghepeise oft in becoringhen werden beruert, oft si souden daer af moghen ghediffameert werden om de quade suspicien van den menschen. Noit en wilde hi met enen wive spreken alleene, en hadde iet heimeleker saken gheweest.

Hi dede sinen maghen also wel, dat si negheen ghebrec hebben en souden, maer dat si oec nemmermeer te groten goet hebben en souden. Selden wilde hi vore iemenne bidden, bi letteren oft bi woorden, ende peisde om enen philoso[270vb]phe die niet vele sinen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sere' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'also' in margine met verwijsteken.

3. [Vertaling] Maggioni: «Si nunquam, bene; si aliquando, quare non modo?» (854).

4. [Vertaling] Maggioni: «Cui iuuenis speciosus apparens cum indignatione infremuit et ait» (854).

5. [Vertaling] Maggioni: «Pati timetis, exire non uultis, quid faciam uobis?» (854).

Van sinte Augustine

vrienden en dede om dat hi hen vermaren wilde, ¹ ende hi seide dicke dat de macht die men heischt, dat si selken tijt tonder werpt. ² Maer als hi dit dede, so screef hi so ghemanierdeleec dat hi niet te sere an en lach, maer dat menne te bat horen soude om de wijsheit sijns dichtens.

Hi hadde liever de saken te hoorne tusschen de ghene die hi niet en kinde, dan tusschen sijn vriende, want hi seide dat hi vrileec tusschen de vremde mochte bekinnen de saken. Ende als hi dit enen van sinen vrienden doen moeste, so dat hi om hem de justicie doen moeste ende sentencie gheven, dat hi daer met enen van sinen vrienden moeste verliesen, daer hi de sentencie jeghen gave.

Hi was ghebeden van vele kerken ende hi predeckte daer Gods woort. Hi plach selken tijt in sine predicacie van sinen propositie te verdoelne, ende dan seide hi dat dat onse Here dede om iemens salecheit, alsoot wel sceen in enen coman van den Manicheeusen, die eens was te sinte Augustijns sermone. Ende hi viel van sinen propositie ende predeckte jeghen die ongheloevecheit, ende die coman wert bekeert.

Te dien tiden dat de Gothen Rome ghewonnen hadden, so bespotten dongheloeveghe ende de pagane de kerstenne sere. Ende om die sake so maecte Augustijn *dBoec van Gods Steden*. Ende daer in scrijft hi dat de gherechteghe moeten ghedoeghen ende de qua[271ra]de bloeien. Ende daer scrijft hi oec in van II steden, dats van Jherusalem ende van Babilonien ende van haren coninghen. Want de coninc van Jherusalem es Cristus ende de coninc van Babilonien de duvel. Also hi daer seit, so maken dese II steden II minnen. Want sduvels stede sticht een metter minnen sijns selfs, die so in hem wast dat hi Gode versmaedt. ³ Gods stat die sticht Gods minne. Die wast so dat een hem selven versmaet.

In sinte Augustijns tiden, int jaer ons Heeren CCCCXL, so destrueerden ⁴ Wandali al Afrike, ende si en spaerden niemenne, wijf noch man noch kint. Hier na quamen si te Iponen ende si beleidense met mechtegher hant. In desen vernoie sonder al dander vernoie van sijnre outheit, so was hi in droeven bitteren levenne. Ende nacht ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Raro pro aliquo litteris aut uerbis intercedere uolebat, recolens quendam philosophum contemplatione fame amicis multa non prestitisse» (854-855).

2. [Vertaling] Maggioni: «et sepe dicebat: 'Plerumque potestas que petitur premit'» (855).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'd' in 'versmaedt' superscript.

4. [Tekstkritiek] Hs. 'destrueerde'.

Van sinte Augustine

dach waren hem sine tranen bereet om dat hi selke sach verslegghen, andere verdreven, ende de kerken berooft van papen ¹ ende de steden daer neder gheworpen metten volke. Maer onder al dit quaet so vertrooste hi hem met des wijs mans ² sentencie die seit: «En sal niet groot sijn een groot die waent dat hout ende steenne vallen ende dat de menschen sterven.» ³ Ende hi vergaderde sijn broedere ende seide hen: «Ic hebbe den Here ghebeden dat Hi ons verlooosse van deser vreesen, oft dat Hi ons verdulecheit gheve, oft dat Hi mi hale van desen levenne, dat ic niet sien en moet dus grote alinde.» Ende siet, hi behilt dat derde dat hi bad. [271rb] Want in de derde maent na dat de stat beleidt was, so quam hem de rede an ende hi bleef ligghende. Ende doe hi sach dat sijnre doot naecte, so dede hi de VII psalme scriven ende hi deedse legghen ter want weert van sinen bedde daer hi lach, ende hi lasse ende weende eenpaerleec sere. Ende om dat hi hem met Gode te bat veronledeghen soude, ende om datten niemen van sijnre meininghen beletten en soude, so en liet hi X daghe vore sijn doot niemenne tote hem comen, en hadde gheweest dat si in quamen metten medicijn oft als men hem tetenne brachte.

Tote hem quam een ziecke ende bad hem sere dat hi de hant op hem leide ende dat hine ghenase van sijnre ziecheit. Ende Augustijn andwoordde: «Sone wat segstu? Waenstu, oft ic dit doen mochte, dat ict mi selven niet doen en soude?» Maer die lach hem ane ende seide dat hem in visioene vertoghet was dat hi tote Augustine gaen soude ende hi soudenne ghenesen. Ende doe Augustijn sijn gheloove ansach, so bad hi voor hem ende hi wert ghenesen.

Hi dede vele miraculen. Hi beschrijft van hem selven in *dBoec van Gods Steden* II miraculen als oft een ander ghedaen hadde ende seit: «Ic weet een maghet van Iponen die hare bestreec met olien, daer een pape die over hare bad, sine tranen in hadde doen druppen. Ende te hant doe sijn ghedaen hadde, so vantse hare ghenesen vanden duvel diese beseten hadde.»

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘van papen’ in margine met verwijsteken.

2. [Veratling] Maggioni: «cuiusdam sapientis» (856).

3. [Vertaling] Maggioni: «Non erit magnum magnus putans quod cadunt ligna uel lapides et moriuntur mortales» (856).

Van sinte Augustine

[271va] In dat selve boec so seit hi aldus: Doemen enen ziecken sniden soude ende men sere ontsach dat hi vanden snidenne sterven soude,¹ dat doe de ziecke met vele tranen Gode anbeedde, dat doe sinte Augustijn met hem ende² over hem bad. Ende sonder enech sniden wert hi al ghesesen.

In dat selve *Boec der Biechten* seit hi aldus: «Ic weet enen bisscop die vore enen jonghelinc bad ende hi wert telivereert te hant van den duvel.» Niemen en twifele, hi en seide dit van hem selven, maer van oetmoedecheiden en wilde hi hem selven niet noemen. Doe hi sterven soude, so leerde hi dit herdincken dat men neghenen mensche, hoe heilech hi ware, en soude laten sterven sonder biechte ende Gods lichame tontfane.

Hi bleef ghesont in al sine lede tote sijnre doot ende hi sterf vore sine brueders doe hi LXXVI jaer out was³ ende doe hi bisscop had gheweest XL jaer. Hi en maecte negheen testament, want hi die Cristus arme was, hi en hadde niet waer af dat hijt maken mochte. Hi was int jaer ons Heren CCCC.⁴

Augustijn was licht der wijsheit ende carteel der waerheit ende⁵ een bevredere des peis. Hi verwan alle de leereren der heilegher Kerken ende hi was exempel beide in dogheden ende in overvloeiegher leeringhen. Ende daer bi seit sinte Remigius, daer hi vermaent Jeronimus ende andere leeraers, so seit hi aldus: «Boven al dese so ghinc Augustinus in conste ende in leeringhen. Want al eest dat Jeronimus seit dat hi las VI^M volumine van Origenes, maer nochtan so screef [271vb] Augustijn nacht ende dach so vele boecke, dat nieman en soudse moghen ghelesen.» Volusiaen, tote wien Augustijn letteren sant, hi seit aldus van hem: «Dat en es in Gods wet niet dat Augustijn niet en wiste.» Dese scrijft oec tote Augustine in een lettere ende seit aldus: «Die alte wel gheleert ware in alte vroeder spraken, hine mochte dinen II boecken niet gheandwoordden. Want wat dat men segghen

---

1. [Tekstkritiek] 'soude' ontbreekt in Hs.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende' subscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Floruit circa annos domini CCCC» (857).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende' superscript.

Van sinte Augustine

mochte inder eerden ende begripen met sinne, ende wat men sceppen mochte uter fonteynen der scrifturen, dat hebstu gheset ende ute gheven. Maer ic bidde dijnre weerdecheit dat si mi allettelken late prisen dinen sin.»

Jeronimus scrijft oec aldus van hem: «Augustijn vloech al over de tsope vanden berghen als een aer, ende hi en mercte niet dat was inden wortelen vanden berghen. Daeromme beschrijft hi in vele sconen redenen spaciën vanden hemele ende dat maecsel der eerden ende den loop vanden wateren.» In hoe groter weerdecheit dattenne Jeronimus hadde, dat sietmen ¹ inden epistolen die hi hem sant. Ende sonderlinghe so seit hi in ene: «Sinen heileghen here Augustine, Jeronimus. Altoes begheert hi dijn salecheit, alsoot betameleec es, di te eerne. Ende ic minne den Here ende den behoudere die in di es. Ende nu du dat sijn mach, so meerren wi iet te dinen hoepe ende wi vervullen dat vol es, ende wi en laten ene ure niet overgaen, wi en vermanen dijns namen.» ²

In ene andere lettere [272ra] scrijft hi oec aldus tote hem: «Dat en moet niet sijn dat ic iet soude willen minderen vanden boecken dijnre salecheit. Want mi es ghenoech dat ic dmine prueve ende negheen andere en lachtere.»

Gregorius seit in sine letteren tote Innocencie, den provoost van Afrike, van sinte Augustijns boecken aldus: ³ «Dat ghi woudt dat wi u sonden d*Exposicie van Job*, dies sijn wi blide om uwen wille. Maer wildi vet werden met weeldegher spisen, so leest ⁴ sinte Augustijns, uwes lantmans, werc ende reket onse callen niet jeghen dmerch van sinen wercke.» Hi seit oec inden *Registere* aldus: «Men leest dat Augustinus met sijnre suster niet en wilde woenen, ende hi seide: “Die

---

1. [Tekstkritiek] Hs. ‘seitmen’.

2. [Vertaling] Maggioni: «Domino sancto ac beatissimo pape Augustino Ieronimus. Omni quidem tempore beatitudinem tuam eo quo decet honore veneratus sum et habitantem in te dilexi dominum saluatorem, sed nunc si fieri potest cumulo aliquid addimus et plena complemus ut absque nominis tui mentione ne unam quidem horam preterire patiamur» (858).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘aldus’ in margine met verwijsteken.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘weeldegher spisen so leest’ met verwijsteken boven de kolom.

Van sinte Augustine

met mijnre suster sijn en sijn mine sustere niet.” Ons sal grote leeringhe sijn de behoetheit des gheleerts mans.»¹

Prosper seit van sinte Augustine in tderde *Boec vanden Scouweleken Levenne* aldus: «De bisscop sinte Augustijn was scerp in sinne, suete in spraken, ende gheleert in weerleken rechte, ende claer inden dagheleken disputacien, ende beset in allen werken, ende subtijl in allen questien tontbindenne, ende vorsien om dongheloeve te wederstane, ende gherecht inden ontbindenne van onsen gheloeve, ende behendech om te exponeerne de heileghe scrifturen.»

Bernaert scrijft oec aldus van hem: «Augustijn es de grote hamer vanden ongheloeveghen te wederstane.»² Hier na, doe de barbarine dat lant destrueerden ende si de heileghe steden ontsuverden, so namen de gheloeveghe sinte Augustijns licha[272rb]me ende si voerdenne te Sardanai.³ Na sijn doot CCLXXX jaer, int⁴ jaer ons Heren DCCXVIII, Librandus, de coninc vanden Longhebaerden,⁵ doe hi hoorde dat Sardanai ghedestruert was vanden Sarrasinen, so sant hi daer grote boden dat si bringhen souden te Papien sine reliquien. Ende si cochten met vele ghelts sinte Augustijns lichame ende voerdenne van daer tote Januen. Doe dat de devote coninc hoorde, so voer hi hem te ghemoete tote dier vorseider stat ende ontfinckenne weerdeleec. Ende smerghens doe si den lichame wilden wechvoeren, so en mochtmenne niet verporren vander stat vore dat de coninc beloofde, waert dat hi hem van daer liete voeren, dat hi daer in sinen name een kerke soude stichten. Ende doe hi dat belooft hadde, so voerdemenne van daer sonder eneghe pine. Ende de coninc dede dat hi belooft hadde ende stichte daer een kerke in sijnre eren.

---

1. [Vertaling] Het hier volgende citaat uit de prelatie van Ambrosius is niet vertaald (vgl. Maggioni, 859).

2. [Vertaling] De hier volgende citaten van Cassiodorus en Severus bleven onvertaald (vgl. Maggioni, 859-860).

3. [Vertaling] Maggioni: «et ipsum in Sardiniam transtulerunt» (860).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Voor 'int' is 'ons' geschrap en geëxpungeerd.

5. [Vertaling] Hs. 'de devote hertoghe van Borgoendien'. In margine met verwijsteken de juiste lezing: 'de coninc uanden longhebaerden' – [Vertaling] Maggioni: «Luprandus deuotus Longobardorum rex» (860).

Van sinte Augustine

Zanderdaghes so gheschiede alselke miracule in ene kerke uten bisscopdomme van Tridone, die Caisele heet, ¹ ende hi stichte daer oec een kerke in sijnre eren. Ende oec gaf hi daer toe al dat dorp met al dien dat daer toe behoorde, den ghenen diere in dienen souden. Ende omdat dese coninc sach dat sinte Augustine lief was dat men in sijnre eren kerken stichte, ende om dat hi oec ontsach dat hi in eneghe andere stat rusten soude willen dan daer hi begheerde, so dede hi in elke stat daer de [272va] lichame snachts ruste een kerke maken in sijnre eren. Ende aldus brachtmenne met groter pinen ² te Papien ende leidenne eerlec in sinte Peters kerke die men heet de Gulden Hemel.

Het was een moldere die sonderlinghe devocie hadde te sinte Augustine. Ende op enen tijt doe hi sere ziec was in sijn been van enen evele, so anriep hi sinte Augustine dat hi hem helpen wilde. Ende sinte Augustijn oppenbaerde hem in visioene ende taste sijn been metter hant ende ghenaeest altemale. Ende doe hi ontspronghen was, so vant hi hem al ghenesen ende hi dancte Gode ende sinte Augustine.

Een kint was dat ghepijnt wert ³ vanden steenne, ende doement sniden soude bider meesters rade, so ontsach de moeder daer af dat het sterven soude, ende si anriep devoteleec sinte Augustine dat hi haren kinde helpen wilde. Ende te hant doe si de bedinghe gheindt hadde, so piste tkint den steen ute ende wert al ghesont.

In enen clooster die men heet Sinte Augustijns Aelmoesenne so wert een monec op gheheven inden gheeste. Ende hi sach dat een clær wolke vanden hemele viel. Ende op de wolke sat sinte Augustijn ghecleedt met bisscopeleken ghewade. Ende sijn II oghen verlichten al de kerke als II lichte.

Op enen tijt doe sinte Bernaert te mettenen was, ende hi daer allettel wert slapende, ende men de lesse las van sinte Augustijns tractate, ⁴ so sach hi neven hem staen enen alte sconen jonghelinc, ende ute sinen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «in quadam uilla episcopatus Terdonensis que dicitur Caselle» (860).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'blijsscap'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'wert' boven de regel toegevoegd als alternatieve lezing voor geëxpungeerd 'was'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'tractate' in de marge met verwijsteken.

Van sinte Augustine

[272vb] monde quam so groten vloet van watere dat het sceen dat het alde kerke vervulde. Ende hi en twifelde niet dat en was Augustijn die metter fonteinen sijnre leeringhen alde kerke vervulde.

Een man die sinte Augustine sere minde, hi gaf den monec vele ghelts, die sinte Augustijns lichame te wachtenne hadde, om dat hi hem enen vingher gheven soude van sinte Augustine. Maer doe die monec tghelt ontfaen hadde, so gaf hi hem enen vingher van enen anderen dooden, ghewonden in een scindael, ende seide dat het sinte Augustijns vingher was. Ende die man ontfincken weerdeleec ende custen dicwile met groter devocien ende leidenne op sijn oghen dicke, ende eenpaerleec droech hine op sijn borst. Doe God sijn begheerte ansach, so werp hi dien vingher wech ende gaf hem wonderleec bi miraculen een van sinte Augustijns vingheren. Ende doe hi dien vonden hadde ende daer vele miraculen bi gheschieden, so quam die niemare tote Papien. Maer doe die voorseide monec seide dat het een vingher was van enen anderen doden, so daden si sijn graf op ende si vonden dat hem een vingher ghebrac. Ende doe si dese bedrieghenesse saghen, daden si den monec van sijnre officien ende begrepenne sere.

In Borgoendien in een clooster datmen heet Fontinetum, so was een monec die Hughe hiet, die herde devoot was op sinte Augustine. Ende hi had[273ra]de groete ghenoechte in sine scripture, ende hi plach hem altoes te biddenne dat hine niet en liete sterven dan op sinen dach. Op den xv^{sten} dach vore sinte Augustijns dach so quam hem de rede so sere, dat menne in sinte Augustijns vigilie op derde leide als oft hi doodt hadde gheweest. Ende sich, daer quamen vele heren¹ ende scone manne ghecleedt met witten met processien in de kerke van dien cloostere. Ende hen volgde een weerdech here die ghecleedt was met bisscopleken ghewaden. Ende een monec die in de kerke was ende dit sach, hads wonder² wie si waren ende werweert dat si ghinghen. Ende hi vraghes enen van hen lieden. Ende hi seide hem dat dit sinte Augustijn ware met sinen canonecken, die quam te sinen devoten vrient die sterf, om dat hi sine ziele voeren soude in hemelrike. Hier na quam de voorseide weerdeghe processie inde

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'heren' met verwijsteken in margine.

2. [Tekstkritiek] Na 'wonder' overbodig 'ende'.

Van sinte Augustine

firmarie. Ende doe si daer allettel ghebeidt hadde, so voer de heileghe ziele uten lichame. Ende de soete Augustijn makese seker ende vri van allen duvelen ende voerese op inden hemel.

Men leest oec doe Augustijn noch leefde ende hi las, so sach hi den duvel vore hem liden.¹ Ende te hant beswoer hine dat hi hem segghen soude wat ghescreven ware in dboec dat hi droech. Ende hi seide dat daer der menschen sonden in ghescreven stonden die hi allessens vergaderde. Ende te hant beval hi hem, oft daer in eneghe sonde ghescreven ware die hi ghedaen [273rb] hadde, dat hijt hem toghen soude te lesenne. Ende doe hi hem de stat ghetoeent hadde, so en vant daer Augustijn el niet ghescreven dan dat hi op enen tijt van verghetelheiden hadde ghelaten completen te segghene. Ende hi beval den duvel dat hi sijns beiden soude. Ende hi ghinc in de kerke ende seide devoteleec completen ende hi voldede sine bedinghe van completen. Ende doe hi weder comen was, so seide hi tote den duvel dat hi hem weder die stat toenen soude om te lesenne. Ende doe hi dboec dapperleec om keerde, ende hi de stat sochte ende hise idel vant, so wert de duvel gram ende seide: «Du heefs mi scandleec bedroghen. Mi es leet dat ic di mijn boec toonde. Want metter cracht van dijnre bedinghen so hebdi dijn sonde af ghedaen.» Ende doe hi dit gheseit hadde so voer hi² wech bescaemt.

Een wijf was die van eenrande quadihen ongherecht gedoghede. Ende si ghinc doe tote sinte Augustine om dat si hier af raet aen hem nemen soude. Ende doe sine studerende vant ende sine weerdeleec ghegruet hadde, ende hi hare niet en andwoordde, noch op hare en sach, so peisde si dat hi van groter heilecheit niet sien en wilde in eens wijfs ansichte. Ende si ghinc bad naerre ende seide hem nerenstelekere dat si sijns raets te doene hadde. Maer hi en keerde hem te hare weert niet, noch en sach op hare. Ende [273va] daeromme ghinc si wech sere bedrueft. Ende zanderdaghes doe sinte Augustijn messe dede ende dat wijf daer was, na dien dat onse Here gheheven was, so wert si op ghenomen in den gheeste. Ende si sach dat stont vore de Triniteit sinte

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Legitur quoque quod dum adhuc Augustinus in carne uiueret et quedam relegeret, ante se transire conspicit demonem librum humeris baiulantem» (863).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' superscript.

Van sinte Augustine

Augustijn met nederhanghenden hoofde, peisende vander Heilegher Triniteit ende dat hi hogheleec daer in disputeerde. Ende een stemme seide tote hare: «Doe du te sinte Augustine ghincs, doe disputeerde hi dus innechlec ¹ vander glorien der Triniteit. Ende daeromme en wiste hi niet dattu daer waers. Maer ganc weder ² stouteleec te hem, want du selstenne vinden goedertieren, ende hi sal di goeden raet gheven.» Doe si dit dede, so horese Augustijn goedertierleec ende gaf haere goeden raet. ³

Men leest oec dat een heilech man eens wert op ghenomen inden gheeste. Ende hi sach de heileghen inder glorien. Ende doe hi sinte Augustine niet en sach, so vraghede hi enen vanden santen waer Augustijn ware. Hi andwoordde: «Augustijn sittet boven inden hoghesten ende daer disputeert hi vander glorien der hogher Triniteit.»

Men hilt op enen tijt te Amathione eneghe liede van Papien in enen kerkere ⁴ ende men verbood dat men hen noch tetenne noch te drinkenne en gawe, om dat men also vele ghelts van hen hebben soude, so dat eneghe crancke van honghere storven ende selke droncken hare orine. Ende daer was een jonghelinc onder, die grote devocie had[273vb]de tote sinte Augustine, ende hi anriepenne in sijnre helpen. Ende omtrent middernacht so oppenbaerde sinte Augustijn desen jonghelinc. Ende hi nam sine hant ende leiddenne tote eenre rivieren die Gravele hiet. Ende daer ververschte hi sine tonghe, also dat hi die sine orine drincken wilde, nemmeer en begheerde te drinckenne. ⁵

Een proefst van eenre kerken die grote devocie in sinte Augustine hadde, doe hi III jaer grote siecheit ghedraghen hadde, also dat hi te

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'innechelec', waarin de voorlaatste 'e' is geëxpungeerd.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Vóór 'weder' is 'haesteleec' geëxpungeerd.

3. [Vertaling] Het hierna volgende exempel van het kind dat het water van de zee in een kuiltje op het strand probeert te scheppen, is onvertaald gebleven (vgl. Maggioni, 864).

4. [Vertaling] Maggioni: «Cum quidam Papienses a marchione Malaspine in carcere detinerentur» (864).

5. [Vertaling] Maggioni: «et quasi manum eius dextram apprehendens usque ad flumen Graualoni ipsum deduxit. Ibi cum folio uitis in aqua madefacto sic eius linguam refrigeravit ut qui iam urinam bibere cuperet de potu nectaris non curaret» (864-865).

Van sinte Augustine

bedde lach, ende doe sinte Augustijns dach quam, ende op sinen avont te vesperen luudde, so gaf hi hem met alre innecheit tote sinte Augustine. Ende sinte Augustijn oppenbaerde hem in witten cleederen, ende hi noemdenne met sinen name ende seide: «Sich, ic ben hier. Du hebs mi so dicke gheroepen. Stant op haesteleec ende doet mijn vesperen.» Ende hi stont op ghesont, daer allen den lieden af verwonderde, ende ghinc inde kerke ende dede ¹ devoteleec den dienst vanden vesperen.

Enen herde rees ene aposteme tusschen sine scouderen, die sere fel ende herde seer was, so dat hier al sijn cracht met verloos. Ende doe riep hi sinte Augustine ane, ende sinte Augustijn oppenbaerde hem in visioen ende leide sine hant op de aposteme ende ghenasse altemale. Hier na verloes dese selve man sijn oghen ende hi anriep eenpaerleec sinte Augustine, ende hi oppenbaerde hem op enen dach omtrent middach ende vaghede sijn oghen met sijnre hant ende ghenasse.

Int jaer ons Heren DXII so ghinghen XL manne van Almanien te Ro[274ra]me weert, ² die wel cranc waren, om de apostole te visenteerne. ³ Eneghe van desen cropen op scamele ende andere ⁴ ghinghen op stocke ende andere waren blind ende volgden hen. Ende doe si quamen over ter steden die men heet Carbonarien, ende doe si quamen bider stat die men heet Cana, die III milen van Papien es, so quam sinte Augustijn in bisscopeleken ghewaden ute Sinte Cosmen ende Damiaens Kerke. Ende ghinc hen te ontmoete ende gruetese ende vraghede werweert dat si ghinghen. Ende doe sijt hem gheseit hadden, so seide hi: «Gaet te Papien ende vraghet daer om Sinte Peters Clooster, diemen heet Gulden Hemel, ende daer seldi de ontfermecheit ghecrighen die ghi begheert. Ende doe si hem vragheden hoe dat hi hiete, so seide hi: «Ic ben Augustijn die wilen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘voldede’, waarvan de eerste drie letters zijn geëxpungeerd.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘weert’ superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Circa annum domini DCCCCXII uiri quidam grauter infirmi numero plus quam XL de Germania et Gallia Romam ibant ad limina apostolorum uisitanda» (865).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘selke’.

Van sinte Augustine

bisscop was te Iponen.» Ende te hant ontvoer hi hen van haren oghen. Ende si ghinghen te Papien weert, ende doe si te dien cloostere quamen, ende men hen seide dat daer sinte Augustijns lichame lach, so hieven si alle hare stemmen op ende begonsten te roepenne: «Here sinte Augustijn, helpt ons!» Ende alle de monecke worden ghewect met haren ¹ gheroepe ende liepenre toe. Ende ziet, ute haren zenuwen begonste so groot bloet te loopenne ende so sere, dat van vore den clooster tote sinte Augustijns tombe alde eerde belooppen was van haren bloede. Ende doe si tote sinte Augustijns tombe comen waren, so worden si alle volmaecteleece ghenesen als oft si noit onghemac en had[274rb]den ghehad. Doe begonste sinte Augustijns niemare te wassenne ende een grote menechte van ziecken te sinen grave te comenne, ende si worden alle ghesont. Ende si lieten daer de lictekene haerre ghesondden. Ende deser lictekene wert so vele van crucken ende van selken dinghen, dat Sinte Augustijns Capelle ende sijn portael daer af al vol waren, so dat menre noch gaen noch keeren en mochte. Ende daeromme dadense de monecke van daer draghen.

Men sal weten dat III dinghen sijn die wel na alle menschen begheren: dats weelde, rijcheit ende ere. Nochtan so was sinte Augustijn so volmaect dat hi rijcheit versmaedde, ere veronweerdde ende de weelde ontsach. Want dat hi de rijcheit versmaedde, dat seide hi in d*Boec der Enegher Spraken*, daer hem de redenne vraghet: «Begheerstu eneghe rijcheit?» Ende Augustijn andwoordt: «Neen ic niet noch irst. ² Want al benic xxx jaer out, so sijnt leden wel na XIII jaer dat icker niet en rochte, en so en begheric el niet dan mine nootdorst. Want een boec riet mi lichteleece rijcheit niet te begheerne.» Dat hi oec ere veronweerdde, dat seide hi oec ³ in dat selve boec, daer hem de redenne vraghet ende seide: «Begheerstu ere?» Ende Augustijn andwoordde: «Ic lie dat icse nu in desen daghen hebbe ghelaten te begheerne.» Weelde ende begheerlecheit veronwerdde hi oec, beide in oncuscheiden ende in smake. Op dierste vraghet hem de redenne ende seide in dat [274va] selve boec aldus: «Wat ghenoeghet di dwijf?

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'desen'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Hoc quidem nec nunc primum» (866).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'oec' in margine met verwijsteken.

Van sinte Augustine

Ghenoeghet di iet een soon wijf die scamel es ende wel ghemaniert ende rike? Ende sonderlinghe als du wets dattu negheen quaet van hare ghedoeghen en souds?» Ende Augustijn andwoordt: «Hoe scoone dattuse mochts pingeren, oft hoe rike si ware van allen goede, niet en dunct mi beter dan tvlien en sonder oncuusheit leven.» De redenne seide hem: «Ic en vraghe niet wattu begheers oft vonnest, maer oftu daer toe iet werts gheporrent?» Ende Augustijn andwoordde: «Niet albedalle en begheric van desen, maer ic ghedinct ende herpeist met groter swaerheit ende met anxte ende met onweerdde.» Op dander vraghet hem de redenne ende seit: «Wat segstu van spisen?» Ende Augustijn andwoordde: «En vraghe mi niet van spisen ende van drancke, noch van badenne, noch van anderen weeldecheiden des lichamen. Ic en beghere nemmeer van desen dan mine ghesonde heische.»¹

---

1. [Vertaling] In de editie-Maggioni volgt hierna nog een omvangrijk tekstdeel (866-872).

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten [120]

Sinte Jans onthoofden was om III poente gheordineert te vierne. Dierste es om sijn onthoofden, dander om dat sine beenre verborren waren ende weder vergadert, dat derde om dat sijn hoofd vonden was, dat vierde om dat sijn vingher overbracht was oft om dat sine kerke ghewihet was. Ende hier bi so heet men dese feeste menechsens, [274vb] dats: onthoofden, vergaderinghe, vinden ende wihinghe.

Irst so vierdt men dese feeste om dat hi onthooft was, ende dat ghesciede aldus. Want men leest in *Historia Scolastica* dat Herodes Antipas, die des Groots Herodes sone was, doe hi te Rome weert voer ende hi leet al te Philipse sinen brueder,¹ dat hi met Herodiadem, Philips wive, die Herodes Agrippen suster was, heimelec belofte maecte dat, als hi weder comen soude, sijn wijf versteken soude ende dat hi hare te wive nemen soude. Maer dit vernam Herodes wijf, die sconincs Arethe dochter was van Damascho, ende daeromme en beidde si niet tote dat haer man weder quam, maer si voer haestelec te haren lande weert. Doe Herodes wedercomen was, so nam hi Philipse sijn wijf, sinen brueder, ende daer met worden sine viande Arethe de coninc ende Herodes Agrippa ende Philips, sijn brueder. Ende sinte Jan beresptenne ende seide dat hi na de wet die hi ontfaen hadde, niet en mochte hebben sijns brueders wijf alse langhe als hi leefde. Doe Herodes sach dattenne sinte Jan hieromme herdeleec berespte, ende om dat hi een groot volc vergadert hadde met sijnre predicacien ende met sinen doopsele,² daeromme leide hine in enen kerkere, om dat hi sine begheerte wilde voldoen,³ ende oec om dat hi sach tverlies vanden volke dat Janne volghede. Ende hi hadden gherne ghedoodt, maer hi ontsach tvolc. Ende om dat Herodes ende [275ra] Herodias begheerden enech ocsuun te vindenne dat si Janne mochten doden, so scinet dat si onderlinghe al heimeleec over een droeghen dat Herodes maken soude een werescap om sijnre gheboorten wille voor de vorste

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Romam proficiscens et per fratrem suum Philippum transitum faciens» (873).

2. [Vertaling] Maggioni: «et quia ob predicationem et baptismum secundum Iosephum magnum populum congregaret» (874).

3. [Vertaling] Maggioni: «uxori placere cupiens» (874).

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

van Galilea ende voor sine princen, ende dat hi Herodias dochter, die springhen ende weieren ¹ soude, beloven soude te ghevenne wat dat si heisschen soude met sinen eede. Ende als si sinte Jans hoot hiessche, dat hijt om sijnre eedt wille soude moeten doen, maer dat hi hem dan veisen soude dat hi droeve ware om den eedt. Dat si dese scalcheit visierden dat seit *Historia Scolastica* in desen woorden aldus: «Hets wel te gheloevenne dat Herodes met sinen wive over een droech al heimeleec dat si dus Janne ter doot bringhen souden.»

Jeronimus seit oec: «Herodes swoer masscien daeromme om dat hi occusoen vinden soude Janne te doodenne. Want hadde dat meisen gheheischt sijns vader ende moeder doot, Herodes en hads niet ghedaen.» Doe de werscap gheseten was, so quam daer dmeisen ende spranc vore hen allen ende het ghenoechde hen allen. Ende de coninc swoer hare dat hi hare gheven soude wat si heisschen soude. Ende doe si raet an haerre moeder ghenomen hadde, so hiesch si sinte Jans hoot. Ende de scalcke Herodes veisde dat hi serech was om den eedt ende om dat hi soude moeten doen dat hi ghesworen hadde. Maer hi maecte hem serech van an[275rb]sichte, al was hi blide int herte, ende hi ontsuldechde de mesdaet metten eede om dat hi quaet doen wilde onder occusoen van gherechteheit. Aldus so sant hi enen hangman, ende hi sloech sinte Janne thoot af, ende men gaeft den meisenne. Ende dmeisen gaeft haerre moeder, eenre overspelinnen.

Augustijn seit dit exempel om docsuuen van desen eede in een sermoen dat hi maecte van sinte Jans onthoofdenne: «Het was een onnosel goet man die mi seide dat ic scrive. Doe hem een loochende dat hi hem gheleent hadde oft dat hi hem suldech was, so wert hi ghestoort ende hiesschen te sinen eede. Dus swoer de ghene ende dese verloost. ² Daeromme seide hi dat hi opten nacht daer na ten vonnesse ghevoert was ende dat men hem vraghede: “Waer bi daetstu dien mensche sweren dien du saghes dat hem versweren soude?” Doe andwoordde hi: “Hi loochende mi mijns dincs.” Ende de rechtere seide hem: “En hadt niet beter gheweest dattu dijn dinc verloren hads dan

---

1. [Tekstkritiek] Hs. ‘ueigheren’, hs. Stockholm ‘weigheren’ (fol. 217va). Zie *MNW*, s.v. WEYEREN. Maggioni: «et puelle saltanti filie Herodiadis quicquid petierit se sibi daturum iuramento firmaret» (874).

2. [Vertaling] Maggioni: «Ille igitur iuravit et iste perdidit» (875).

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

dattu hem sijn ziele daeds metten eede verliesen?” Hier omme dede menne neder worpen ende deden so swaerleec slaen, datmen de weffelen sach op sinen rugghe vanden slaghen doe hi ontwaecte. Maer men vergaeft hem doe hi ghecastihet was.»

Sinte Jan en was op desen dach niet onthoof, maer hi was omtrent Paesschen onthoof int jaer voor dat onse Here ghepassijt was. Daer omme moet [275va] de mindere den meerren wiken om ons Heren sacramente. Hier seit Guldenmont: «Sinte Jan Baptiste, die scole es van allen dogheden, meester des levens, vorme van heilecheiden, regule van gherechtecheiden, spieghel ¹ der suverheit, oghe der clauerheit, exempel van reinecheiden, wech van penitencien, ghenadecheit der sonden, discipline des gheloofs. Jan es meerre dan mensche, ghelijc den inghelen, summe der wet, wisere der ewangelien, der apostole stemme, swighen der propheten, dlicht der werelt, voorloopere des doomers ende van alder Drivoldecheit. Ende dese die dus groot was, hi wert ghegheven eenre springherssen, ende si presenteerdenne eenre overspelinnen.»

Herodes en bleef niet onghecastihet, maer hi wert versondden ² in allinden. Want also men leest in *Historia Scolastica*, dander Herodes Agrippa, om dat hi alte vrome was maer arm, ende om dat hi wanhopede van groter armoeden, so ghinc hi in enen torre om dat hi hem selven daer dooden soude met honghere. Doe dat Herodias, sijn suster, hoorde, so bad si haren man, Herodesse den prince, dat hi Herodem Agrippen, haren brueder, ute dien torre trecken wilde. Doe hi dat hadde ghedaen ende si op enen tijt te gadere saten in werscape, so wert Herodes de prince verwermt van wine ende begonste Herodem Agrippen te verwitenne dat hi hem ghedaen hadde. Dit ghinc Herodem Agrippen so naer, dat hi weder te Rome weert voer. [275vb] Ende Gaius de keiser ontfinckenne met grooter vrienescap ende hi gaf hem II heerscape, dat was van Lisanien ende Abilinen, ende hi croondenne ende santtenne coninc in Judea. Doe dat sach Herodias, dat haer brueder hadde eens conincs name, so lach si haren man ane met groter

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘h’ in ‘spieghel’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine als alternatieve lezing: ‘uerdoemt’.

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

beden dat hi te Rome varen soude ende bejaghen eens conincs name. Maer om dat hi groter rijcheit overvloeiende was, so en wilde hijs niet doen ende hadde liever ledecheit dan een pinende ere. ¹ Maer ten lesten wert hi van sijns wijfs beden verwonnen ende voer met hare te Rome weert. Doe dat Agrippe vernam, so sant hi letteren anden keiser dat Herodes hadde ghemaect vrienſcap ende beloften metten coninc van Parken om dat hi jeghen trike van Rome steken wilde. ² Ende om dit te pruevenne, so ontboodt hi hem dat hi in sijn stede hadde wapenne tote LXX^M mans. Doe Gaius dese letteren ghelesen hadde, so begonste hi van verren Herodesse an te sprekenne ende vraghede om sinen staet. ³ Ende ten lesten vraghede hi hem oec ocht hi so vele wapenen hadde binnen sinen steden als hi vernomen hadde. Ende Herodes en loochenes niet. Doe gheloofde Gaius dat het waer was dat hem Agrippa ghescreven hadde, ende hi bienenne. Maer sinen wive, om dat si Agrippen suster was dien hi sere minde, so gaf hi orlof dat si wederkeren mochte in sijn ⁴ lant. Maer si wilde varen met haren man in allinden ende seide dat si den ghenen daer [276ra] si met gheweest hadde in sijnre eren, dat sine niet laten en soude in siner onneren. Dus voerde mense te Lyoens ⁵ ende daer storven si caitiveleec.

Ten anderen was dese feeste gheset om dat sine beenre verborren waren ende weder vanden kerstenen vergadert. Ende hier so leet sinte Jan sine andere martilie doemen sine beenre verbar. Ende daeromme so viert de Kerke dese feeste als sine andere martilie. Want men leest in *Historia Scolastica*, doe sinte Jans discipule sinen lichame begraven hadden inde stede Sebasten tusschen Heliseum ende Abdiam, ende vele miraculen te sinen grave ghescieden, so ghebood Juliaen de Apostaet, ende de heidenne spreidden sine beenre. Ende doe sine

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ille uero cum multis diuitiis abundaret acquiescere nolebat magis diligens otium quam honorem laboriosum» (876).

2. [Vertaling] Maggioni: «quod Herodes cum rege Parthorum amicitias firmauerit et Romano imperio uoluerit rebellare» (876).

3. [Vertaling] Maggioni: «Lecta autem epistola Gaius quasi aliunde incipiens Herodem de statu suo interrogauit» (876).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'hare'. Maggioni: «in terram suam» (876).

5. [Vertaling] Maggioni: «Lugdunum igitur deportati fuerunt» (876).

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

miraculen niet en cesseerden, so vergaderden sise weder ende verborrense ende maectenre pulver af, ende dat pulver stroeidense op de velde. Aldus so seit *Scolastica*. Maer Beda seit in den *Coroniken* dat si sine beenre vergaderden ende stroeidense verre van een, ende aldus scijnt het dat hi anders martilie ghedoghede. Vele ¹ liede, al en weten sijs niet, si representeren dit in sijnre gheboorten, die hout, stroe ende beenre gaderen ende verberrent al. Maer doe de heidenne sinte Jans beenre vergaderden, also *Historia Scolastica* seit, ² so quamen daer eneghe religiose van Jherusalem, ende si ghinghen metten ghenen diese vergaderden, ende si ghecreghenre vele, ende die voerdensi den bisscop Philippe van Jherosolima. Ende hi santse na Athanasie, den bisscop van Allexandrien. [276rb] Ende Theophilus ³ leidse namaels in Serapijns temple ⁴ als hine wel ghesuvert hadde van allen smetten, ende hi wiheder een kerke af in sinte Jans ere. Maer nu sijn si te Januam, also Allexander ende de vierde Innocencius met haren privilegien orconden.

Ghelijc dat Herodes, die sinte Janne onthoofden dede, der pinen sijnre mesdaet gheniette, also wert oec Juliaen de Apostaet, die sijn beenre verberren dede, van Gode gheslegghen. Hoe hi verslegghen wert, dit vindt men in sinte Juliaens legende. ⁵ Maer hoe dese Juliaen gheboren ende keiser wert, ende van sijnre felheit ende sijnre dootd leestmen in *Tripertite Historie*. Want Constantijn, des Groots Constantijns sone, hadde II sonen, Gallum ende Juliane. ⁶ Doe de Grote Constantijn doot was, so maecte Constantijn sijn sone Gallum prince. Maer nochtan doodde hine daer na. Ende om dat hem Juliaen ⁷

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De eerste letter van 'Vele' was oorspronkelijk een 'W' waarin het eerste beentje geëxpungeerd werd.

2. [Vertaling] Maggioni: «ut habetur in hystoria scholastica et Beda in chronica testatur» (877).

3. [Vertaling] Maggioni: «Theophilus eiusdem urbis episcopus» (877).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'temple' met verwijsteken in margine.

5. [Vertaling] Maggioni: «De cuius percussione habetur in hystoria sancti Iuliani que est post conuersionem sancti Pauli» (878).

6. [Vertaling] Maggioni: «Constantius namque frater magni Constantini ex eodem patre duos habuit filios, scilicet Gallum et Iulianum» (878).

7. [Tekstkritiek] Hs. 'iuliaen[s]'

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

ontsach, so wert hi monec, ende hi begonste den waersaghers te rade te gane oft hi noch ten keiserike soude moghen comen. Hier na maecte Constantijn Juliane prince ende hi santtenne te Gallien weert, daer hi vele victorien hadde.

Het gheviel dat een crone van lauwerboeme hinc tusschen II columnen an een zeel, ende doe Juliaen daer onder leet, so brac tzeel, ende de crone viel op sijn hoot ende croondenne alte tameleec. Ende si riepen alle dat dit een teecken ware dat hi keiser werden soude. Ende doene de ridders keiser hieten ende daer negheen crone en was daermenne met cronen mochte, so nam een [276va] een ¹ broke die hi omden hals hadde, ende settese Juliane op sijn hoofd, ende aldus maecten sine keiser. Doe werp hi al af dabijt van kerstenheiden, ende hi dede op der afgode temple ende dede hem sacrificie. Ende hi hiet hem selven bisscop vanden paganen ende hi destrueerde alomme dat teecken des crucen. Op enen tijt so viel op sine cleedere ende op der gheenre die met hem waren reghen, ende die dropele laghen ghescepen als crucen.

Doe Constantijn doot was, so begheerde Juliaen alden volke te ghenoeghenne ende gaf ute dat elc keeren mochte te wat costumen dat hi wilde. Ende hi verdreef ute sinen hove de ghelubde manne ende de baertmakers ende de coke. Hi verdreef de ghelubde manne om dat sijn wijf doot was, ende na hare en nam hi negheen andere. De coke verdreef hi om dat hi simpele spise at. Hi verdreef de baertmakers, want hi seide dat vele volcs ghenoech an enen hadde. Hi maecte vele liede rike, inden welken hi alle de princen voor hem dede scoren. ² Want dat hi de coke ende de baertmakers verdreef, daer in dede hi des filosofhen werc ende niet eens keisers. Maer dat hi lachterde ende prees, dat en behoorde noch keiser noch philosophe toe.

Op enen tijt doe Juliaen den afgoden sacrificie dede, so wert hem ghetoot binnen inde beeste dier ghedoodt was, een crone die omset was met crucen. Doe de ministre dit saghen, so voorseiden ³ si dat

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'een' in margine.

2. [Vertaling] Maggioni: «Multos libros dictavit in quibus omnes ante se principes laceravit» (879).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'voor' in 'voorseiden' in margine met verwijsteken.

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

eendrachticheit des cruce toe comen soude ende dat het sijn soude een onverwin[276vb]leke victorie. Maer Juliaen verspracse ende seide: ¹ «Dit teecken es dat ons leert datment uten kerstenleken gheloeve verdriven soude, so dat het hem over den rinc niet en breide.» ²

Doe Juliaen te Constantinopole der Avonturen sacrificie doen soude, so quam te hem Marinus, de bisscop van Calcedonien, ³ die van outheiden blind worden was, ende hi hiet Juliane apostae ende sonder God. Ende Juliaen seide hem: «Dijn Galileus en mochte di niet ghenesen.» De bisscop seide: «Hier af danckic minen God dat hi mi hieromme mijns lichts berooft heeft, dat ic di niet en sie.» Ende Juliaen en andwoordde hem nemmeer ende ghinc wech.

Te Anthiochien so vergaderde hi de heileghe vate ende de dwelen ende werpse op deerde ende satter op ende deder lachter op. Ende te hant wert hi daer also ghesleghen, dat ute hem worme crielden ende sijn vleesch doorcnagheden. Ende alse langhe als hi leefde en mochte hi van deser pinen niet quite werden.

Ende doe Juliaen de provoost om skeisers ghebod de heileghe vate ghenomen hadde, so piste hi daer op ende seide: «Siet in wat vaten dat men dient Marien sone.» Ende te hant wert sinen mont verkeert, ende sijn mont wert een gat daer sijn mes dore ghinc.

Doe Juliaen de Apostae inder Avonturen tempel quam, ende de ministre den tempel bespraelden met watere, om dat si suveren souden de ghene dier in quamen, so quam Valenciane daer af enen [277ra] dropel op sinen mantel. Ende hi wert gram ende sloech den minister metter vust, ende seide dat hi meer besmet was dan ghesuvert. Doe dat de keiser sach, so dede hine ophouden ende santtenne ter wildernessen weert, want hi was kersten. Ende hieromme wert hi namaels van Gode ten keiserike verheven. ⁴

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ende seide’ met verwijsteken in margine.

2. [Vertaling] Maggioni: «Quos Iulianus confortans ait hoc esse signum christiani dogmatis coercendi nec ultra circulum dilatandi» (879).

3. [Vertaling] Maggioni: «Maris episcopus Chalcedonie» (879).

4. [Vertaling] Maggioni: «Erat enim christianus qui pro mercede meruit postmodum ad imperium sublimari» (880).

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

Om de hatie die Juliaen jeghen de kerstenne hadde, so hiet hi der Joden tempel weder ¹ hermaken. Ende daer toe gaf hi den Joden mildeleec goet. Ende doe si enen groten hoop van mortere vergadert hadden, so quam haesteleec een anxteleec wint ende waeiet al wech. Ende daer na wert een grote eerdbevinghe, ende daer na quam uten fundamente een vier ende verbar vele liede. Ende zanderdaghes sachmen inden tempel een cruce ende daer af ² worden beneden an de cleedere swerte crucen al vol gheteeckent. Doe Juliaen te Persen voer, ende hi te Thesifonten comen was, ende hi daer den coninc beleidt hadde, so prosenteerde hem de coninc een deel van sinen rike, hadde hi willen wech ³ varen. Maer hi en wouds niet doen, want hi waende na Platoons sentencie dat de ziele besittende was uten verwandelinghen vanden lichamen, oft dat si na de doot voeren in enen anderen lichame. ⁴ Maer daer na quam met onversienecheiden een ghescutte ende voer hem in de side, ende van dier wonden sterf hi. Maer wiet scoot, dies ⁵ en weet men niet. Maer selke segghen dat dit een scoot dien men [277rb] niet en sach. Andere segghen dat dit scoot een herde vanden Ismaheliten. ⁶ Andere seiden ⁷ dat het een riddere dede, die van honghere ende van moetheiden ghepijnt was. Maer weder dat het een mensche oft een inghel dede, hets openbaer dat het met Gods wille ghedaen wert. Maer Calixtus, die sijn vrient was, seide dat hi van enen duvel ghescoten was. Dit seit *Tripertite Historie*.

Ten derden viert men dese feeste om dat sinte Jans hoot vonden was. Want also men seit, so was sijn hoot op desen dach vonden. Also men leest in *Ecclesiastica Historia*, so was sinte Jan onthoofd in een casteel

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'weder' met verwijsteken in margine.
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'daer af' met verwijsteken in margine.
  3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'c' in 'wech' superscript.
  4. [Vertaling] Maggioni: «Ille autem nullatenus acquieuit. Putabat enim secundum Pitagore Platonisque sententiam ex mutatione corporum Alexandri animam possidere aut esse potius in alio corpore alius Alexander» (880).
  5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dies' met verwijsteken in margine.
  6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'he' in 'Ismaheliten' superscript.
  7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'segghen'.

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

hiet ¹ Macheronta in Arabiam. Ende Herodias ² dede sinte Jans hoot voeren in Jherusalem ende deedt graven neven Herodes woeninghe, want si ontsach dat de prophete verrisen mochte, hadde men thoot metten lichame begraven. Alsomen leest in *Historia Scolastica*, in Martiaens skeisers tiden, int jaer ons Heren CCCLIII, ³ so vertoonde sinte Jan sijn hoot II moneken die te Jherosolima quamen. Ende si ghinghen ten palaise weert dat Herodes gheweest hadde, ende si vonden sijn hoot ghewonden in haren zacke ende oec inde cleedere die hi plach te draghenne inder woestinen. Ende doe si met desen hoofde te haren lande weert voeren, so was een potmakere die van Emissenen was, ende hi vloet dermoede, ende hi gheselde hem met hen. Ende doe dese den sac droech daer thei[277va]lech hoot in was, so wert hi snachts vermaent van sinte Janne ende hi vloet van hen ende quam in de stede te ⁴ Emissenen metten heileghen hoofde. Ende hi woende daer in ene duwiere, ende al sijn leven so hilt hi dit heileghe hoot in groter weerdecheit. Ende al dat hi dede ghinc hem sere vorweert. Ende doe hi sterven soude, wijsde hi dit hoot sijnre suster op trouwe, ende aldus so lieten sijt van gheslechte deen den andren. Ende na vele tijts so vertoonde sinte Jan Marcello, den monec die in die selve duwiere woende, sijn hoot in deser manieren. Hem dochte daer hi lach ende sliep dat daer een groote scare inquam al singhende, ende ⁵ si seiden: «Siet, sinte Jan Baptiste comt.» Daer na sach hi sinte Janne comen, ende in elke side leiddenne een. Ende die quamen ende die ghinghen worden van hem ghebenedijt. Ende doe Marcellijs tote hem comen was, so hief hine op ende nammene biden kinnen ende custenne. ⁶ Doe vraghede hem Marcellijs ende seide: «Here mijn, van

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘i’ in ‘hiet’ superscript.

2. [Tekstkritiek] Hs. ‘Herodes’. In margine met verwijsteken de correcte lezing ‘Herodias’ (Maggioni, 881).

3. [Vertaling] Maggioni: «Tempore uero Martiani principis, ut habetur in hystoriis scholasticis, qui cepit anno domini CCCCLII» (881).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘te’ superscript.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De eerste letter van ‘ende’ is onduidelijk, het woord wordt in margine met verwijsteken herhaald.

6. [Vertaling] Maggioni: «eleuans eum et per mentum apprehendens dedit ei osculum pacis» (882).

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

waer bestu te ons comen?» Ende hi seide: «Ic ben comen vander steden Sebasten.» Ende doe hi ontspronghen was, ende hem sere verwonderde van desen visioene, op enen nacht daer na doe hi lach ende sliep, so quam een te hem ende wecten. Ende doe hi ghewect was, so sach hi een clare sterre staen in de dore van sijnre cellen. Ende doe hi opstont ende hise tasten wilde, so voer si te hant in dander side. Ende hi begonstere na te gane tote dat de sterre bleef staende in de stat daer sinte [277vb] Jans hoot was. Ende daer ghinc hi graven ende vant daer een canne ende dat heileghe hoot. ¹ Ende een dies niet en gheloofde, hi stac sine hant ter kannen weert, ende sijn hant wert te hant droeghe ende bleef an de canne hanghende. Ende doe de ghesellen over hem baden, so trac hi sine hant af, maer si bleef ommachtech. Ende sinte Jan oppenbaerde hem ende seide: «Als mijn hoot in de kerke wert ghedreghen, dan seldi de canne tasten ende sels dan al ghenesen werden.» Ende hi dede dit ende hi wert ghenesen. Ende doe dit Marcellus Juliazane, den bisscop van dier stat, gheseit hadde, ² so verhieven si thoot ende droeghent in de stat. Ende van dien tide so begonstemen in die stat sinte Jans onthoofden te vierne.

Also *Scolastica Historia* seit, so wert namaels sinte Jans hoot over bracht te Constantinopole in dien selven daghe daert in vonden was. ³ Want also men leest in *Tripertite Historia*, doe de keiser Valent beval dat men sinen heileghen lichame op enen waghen legghen soude ende te Constantinopole voeren, ende als hi daer jeghen comen was te Calcedonien, ⁴ so en mochten den waghen niet verporren, hoe sere dat men de ossen sloech. ⁵ Ende daeromme moesten si den lichame

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ubi fodiens reperit urnam et in ea sanctum thesaurum» (882).

2. [Vertaling] Maggioni: «Hec autem cum Marcellus Iuliano eiusdem urbis episcopo indicasset» (882).

3. [Vertaling] Maggioni: «Ex quo tempore cepit in eadem urbe decollatio Iohannis celebrari ipsa die, ut arbitramur, sicut dicitur in hystoria scholastica, quo caput est inuentum siue eleuatum. Quod postmodum Constaninopolim est translatum» (882-883).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'te Calcedonien' rechts en links in margine.

5. [Vertaling] Maggioni: «Nam sicut dicitur in hystoria tripartita, cum Valens imperator iussisset sacrum caput in uehiculo poni et Constantinopolim transferri, cum circa Chalcedoniam uenisset, uehiculum nullatenus trahi poterat quantumcumque boues stimulis urgerentur» (883).

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

daer neder¹ legghen. Maer daer na so begheerde Theodosius de keiser dit heileghe hoot van daer te voerne. Ende doe hijs bad der maghet die thoot wachte, dat sijt hem orloven wilde, so [278ra] dede sijt, want si waende dat hem thoot niet en soude hebben laten porren, alsoot en dede in Valents daghen. Doe nam de keiser devoteleec thoot in sijn purpure ende voeret over te Constantinopole, ende daer stichte hi in sinte Jans ere al te sconen kerke. Ende daer na, in Pippinus skeisers daghen, so wert dit hoot overghevoert in Vranckerike te Putiers, ende daer gheskien vele miraculen, ende daer sijn vele doode verwect van sinte Janne.

Ende ghelijc dat Herodes, die sinte Janne onthoofde, ende Juliaen, die sine beenre verbrande, ghepijnt worden daeromme, also wert oec Herodias daeromme ghepijnt, die den meisene riet dat si sinte Jans hoot heisschen soude, ende so was dmeisen oec diet hiesch. Maer eneghe segghen dat Herodias niet en was ghebannen in allenden, noch dat si daer niet en starf. Maer doe si sinte Jans hoot inde hande hilt, ende si verblidende hem sere verweet dat hise nemmeer berespen en soude, so blies thoot, also God wilde, hare in dansichte, ende te hant sterf si. Dit seitmen ghemeenlec, maer de heileghen segghen inden coroniken dat voorseit es, dat si met Herodesse ghesonden² wert in allinden, ende dat si daer cativeleec sterf. Ende des es bad te gheloevenne. Maer doe hare dochter op dijs ghinc, so smalt dijs ende si verdranc te hant. Maer men leest in ene coronike dat si al levende in deerde sanc. Ende dat machmen verstaen als van dien van Egypten die inde zee³ verdroncken, dat van hem ghescreven [278rb] es: «Ende deerde verslindese.»

Ten vierden was dese feeste gheset om dovervoeringhe sijns vinghers ende om dat sine kerke ghewihet was. Also men seit, so en mochte sijn vingher niet verberren daer hi onsen Here met ghewiset hadde. Ende daer vonden de voorseide monecke dien⁴ vingher. Ende also *Historia*

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'nader'. In margine met verwijsteken: 'neder'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'versonden' waarin de eerste syllabe is onderstreept en vervangen door superscript 'ghe'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'zee' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dien' superscript boven onderstreept 'sinen'.

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

Scolastica seit, so brachte ¹ sinte Tecele dien vingher in tgheberchte ende leidenne in Sinte Martijns Kerke. ² Dit seit oec Jan Beleth, dat sinte Tecele dien vingher die niet verberren en mochte, brachte over zee in Normendien, ende daer stichtesi in sinte Jans ere een kerke. ³ Ende also eneghe segghen, so wert die kerke op desen dach ghewihet. Ende daeromme was vanden paus gheordineert datmen desen dach alde werelt dore vieren soude.

Also Sigilbrecht seit, so was in Vranckerike inde poort Manerencie een vrouwe die sinte Janne Baptiste in groter devocien hadde. ⁴ Ende si bad Gode nerensteleec dat hi hare iet gheven wilde van sinte Jans reliquien. Ende doe si sach dat sijt met bedinghen niet ghecrighen en mochte, so wert si so groot betrouwen hebbende in onsen Here, dat si swoer dat si nemmermeer eten en soude, sine ontfinche dat si hiessche. Ende doe si allettel daghe ghevast hadde, so sach si op den outaer enen dume die alte claer was, ende si ontfinch blideleec Gods ghichte. Ende doe daer toe quamen gheloopen III bisscoppe: als dat elc van dien dume een deel hebben wilde, so dropperre III [278va] druppen bloets ute op de dwale, ende elc was blide dat hi ene hadde. ⁵

Theodolina, de coninghinne van Lombardien, si stichte te Mederencien, dat bi Melanen was, ⁶ ene ⁷ scone kerke in sinte Jans ere, ende si goeddese also Paulus seit in *Der Lombaerde Historie*. Daer na doe Constantijn de keiser wilde die van Italien bescudden met dien van Lombardien, so vragede hi van enen heileghen man die den gheest

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'brachtene' waarin 'ne' geëxpungeerd en doorgehaald.

2. [Vertaling] Maggioni: «Quem postmodum, ut habetur in hystoria scholastica, sancta Thecla inter Alpes attulit et in ecclesia Maurianensi collocauit» (884).

3. [Vertaling] Maggioni: «Hoc etiam testatur magister Iohannes Beleth dicens quod predicta sancta Thecla ipsum digitum qui comburi non potuit de ultra marinis partibus in Mauriennam attulit et ibi in honorem sancti Iohannis ecclesiam fabricauit» (884).

4. [Vertaling] Maggioni: «Apud Maurienam urbem Gallie, ut ait Sigebertus, matrona quedam Iohanni baptiste ualde deuota» (884).

5. [Vertaling] Maggioni: «tres sanguinis guttas stillare uidentes in linteo supposito stupuerunt et singuli singulas se meruisse letati sunt» (884).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'es'.

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'alte' door onderstreping herroepen.

Vanden Onthoofdenne sinte Jans Baptisten

van prophecien hadde, hoe die strijt vergaen soude. ¹ Ende hi gaf hem snachts te bedinghen ende smerghens stont hi op ende andwoordde: «Die coninghinne stichte sinte Jans kerke. Ende om dat hi eenpaerleec voer de Lombaerde bidt, so ² en machmense niet verwinnen. Nochtan sal de tijt comen dat die stat sal werden versmaet, ende dan salmense verwinnen.» Ende dit wert in sGroots Karels tide voldoen.

Also Gregorius seit in *Dialogo*, so was een heilech man die Santulus hiet. Ende doe hi ontfanen hadde te wachtenne van dien van Lombaerdien enen diaken die ghevaen was, ³ in deser manieren: waert dat hine hem liete ontgaen, dat hij sijn hoot over hem verliesen soude. ⁴ Ende dese Santulus dwanc desen diaken te ⁵ vliene ende hem selven te verloostenne. Ende hieromme so leidde men Santulum om thonthoofdenne. Ende daer toe nammen enen alte stercken zertzant die dat doen soude, om dat hi hem tenen slaghe [278vb] thoot afslaen soude. Doe Santulus sinen hals ute stac ende de zertzant sijn hant op gheheven hadde, so seide Santulus: «Sinte Jan, helpt mi ende ontfanc die hant.» Ende te hant wert des zertzants arm ⁶ so stijf, dat hi metten sweerde op weert gherecht bleef staende. Ende doe de serzant ghesworen hadde nemmermeer kerstenen thonthoofdenne, so bad Santulus over hem, ende sijn arm wert te hant ghenesen.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Theodolina regina Longobardorum Modoetie iuxta Mediolanum nobilem ecclesiam in honorem sancti Iohannis baptiste construxit et ditauit. Procedente tempore, ut testatur Paulus in hystoria Longobardorum, Constantinus, quie et Constans imperator, uolens Ytaliā a Longobardis eripere, a quodam sancto uiro qui spiritum prophetie habuit de exitu belli quesituit» (885).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'daeromme'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was' superscript boven onderstreept 'es'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Vir quidam magne uirtutis, ut ait Gregorius in dialogo, nomine Sanctulus cum quendam diaconem a Longobardis captum in sua custodia tali conditione recepisset, ut si fugeret ipse pro eo capitalem sententiam subiret» (885).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'te' superscript.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'arm' superscript boven onderstreept 'hant'.

Van sinte Felice ende Audacte

Van sinte Felice ende Audacte [121]

Felix de pape ende sijn brueder die oec Felix hiet, si worden beide gheproseenteert Dioclesiane ende Maximiane.¹ Ende doe men den outsten gheleidt hadde te Serapions temple om dat hi sacrificeren soude, so blies hi in des afgods ansichte ende te hant viel hi. Daer na leiddemenne te Mercurijs temple² ende hi blies oec op hare, ende si viel te hant. Ende derdewerf leiddemenne te Dianen beelde ende hi dede oec also. Ende doe hincmenne an enen stake ende sloeche.³ Ende daer na leiddemenne vierdewerf tenen vermeensaemden boome, dat hi daer offeren soude. Ende hi beedde op sine cnien ende blies opden boom, ende de boom viel alomme ende brac den afgod ende den outaer ende den tempel. Doe dit de provoost ghehoort hadde, so beval hi dat menne daer onthoofden soude.⁴ Doe quam daer een voort ende seide dat hi oec kersten was. Ende doe custen si deen dander, ende si worden daer te gadere onthoofdt. [279ra] Ende om dat de kerstenne des name niet en wisten, so hieten sine Audact, om dat hi met sinte Felice gheselt wert ter cronen van martilien.⁵ Ende doese de kerstenne begraven hadden inde gracht die hen de boom ghemaect hadde metten valle, doe waren daer pagane diese ontgraven wilden, ende si worden beseten metten duvel. Si waren ghepassijt int jaer ons Heren CCLXXXVII.⁶

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Felix presbiter et frater suus similiter nomine Felix et presbiter Diocletiano et Maximiano oblato sunt» (886).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'temple'. In margine met verwijsteken de correcte lezing: 'beelde'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Tortus igitur in eculeo» (886).

4. [Vertaling] Maggioni: «Quod cum prefectus audisset eum ibidem decollari precepit et corpus eius lupis et canibus derelinqui» (886).

5. [Vertaling] Maggioni: «Christiani uero eius nomen ignorantes eum Adauctum uocauerunt eo quod sancto Felici auctus sit ad coronam martyrii» (886).

6. [Vertaling] Bij Maggioni volgt hier de legende van de heilige Egidius (887-890). In de Nederlandse vertaling staat deze (Sint Gillis) tussen de legende van de heilige Mamertus en het feest van Maria Geboorte.

Van sinte Saviniane ende Savinen

Van sinte Saviniane ende Savinen [122]

Saviniaen ende Savina waren eens edels mans kindere die Savijn hiet, maer hi was pagaen. Ende dese wan an sijn irste wijf Saviniane ende van sinen anderen wive Savinam, sijnre dochter, ende hi hietse beide na sinen name. Doe Saviniaen dat veers las *Asperges me domine etcetera*, so vraghede hi wat dat dat ware, maer hi en mochts niet verstaen. Ende daer bi doe hi te bedde ghinc, so lach hi in haren ende in asschen ende seide dat hi liever ¹ hadde te stervenne, dan niet te verstane den sin van dien veerse. Ende een inghel oppenbaerde hem ende seide: «En moiet di selven ter doot niet, want du heefs gracie vonden voor Gode. Ende als du ghedoopt sels sijn, so selstu claerre sijn dan de sneeu. Ende dan selstu verstaen dattu nu vraghes.» Doe dinghel wel wech was, so wert hi blide.

Ende om dat hi van dier tijt dafgode versmaedde, so verspracken sijn vader sere. Ende doe sijn vader dicwile seide: «Om dattu de gode niet [279rb] en anbeeds, so eest beter dattu allene sterfs, dan dat wi alle met di inde doot ghewonden worden,» daeromme so vloet hi heimeleec ende quam ter poort van Trecassine. Ende doe hi op de Zeine comen was om dat hi daer soude werden ghedoopt, so anbeedde hi daer onsen Here ende wert daer ghedoopt. Doe seide hem onse Here: «Nu hebstu vonden dattu langhe met pinen ghesocht hebs.» Ende hi stac daer sinen stoc in deerde, ende daert vele liede toe saghen so bloeide hi ende groeiede. Ende hieromme so gheloofden XI ^C ende VIII menschen.

Doe Aureliaen de keiser dit hoorde, so sant hi vele ridders om hem te vane, ende si vondenne bedende, ende si ontsaghen hen an hem te gane. Ende de keiser santer noch meer dan hi te voren dede, ende doe si quamen, so worden si oec met hem bedende. Ende doe hi opstont, seiden si hem: «De keiser begheert di te siene.» Ende doe hi te hem comen was ende hi niet sacrificeren en wilde, so dede hi hem hande ende voete binden ende dedenne met clippels van isere slaen. Ende Saviniaen seide hem: «Doech wassen de tormente op dattu moghes.»

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'steruen soude' onderstreept en geschrapt.

Van sinte Saviniane ende Savinen

Doe dede hine in midden de stat op ene banc binden ende dede hout ende vier ende smout onder werpen ende dedenne also berren. Ende de coninc sachenne in midden tfier staen bedende, ende van wondere viel hi op sijn ansichte. Ende doe hi op ghestaen was, so seide hi hem: [279va] «Quade beeste, en ghenoeghen di niet de zielen die du verleids hebs, du en pijnts di oec ons te bedriegenne bi ¹ toverien?» Ende Saviniaen seide hem: «Bi mi selen noch vele liede in onsen Here gheloeven, ende so selstu oec.» Ende doe de keiser om dese woorde onsen Here gheblasfemeert hadde, so dede hine sanderdaghes an enen stake binden ende dede na hem scieten. Maer de ghescutten bleven an beiden siden in de locht hanghende ende hi bleef onghequetst. Ende zanderdaghes quam de keiser te hem ende seide: «Ende waer es nu dijn God? Hi come ende verlooste di van desen ghescutten.» Ende te hant so keerde een van dien ghescutten omme ende voer den coninc inde oghe ende maectenne blint. Ende hier bi wert de coninc gram ende dedenne weder inden kerkere legghen ende hiettenne zanderdaghes onthoofden.

Ende Saviniaen bad dat hi comen mochte ter stat daer hi ghedoopt was. Ende doe worden sine bande te broken ende de dore ontdaen. Ende hi ghinc midden dore de wachters ende quam te dier stat. Doe dat de keiser hoorde, so dede hi hem daer na volghen ende dede hem daer sijn hoeft afslaen. Ende doe Saviniaen sach de ridders die hem volgden, ghinc hi op dwater als op dlant, tote dat hi quam ter stat daer hi ghedoopt was. ² Ende doe de ridders over ghevaren waren, ende sine hen ontsaghen te slane, so seide hi hen: «Slaet mi boudeleec ende draghet van minen bloede uwen keiser, dat [279vb] hi daer met werde siende ende dat hi de waerheit bekinnen mach.» Ende doe hem thoof af gheslegghen was, so nam hijt tusschen sine hande ende droegt XLIX screden verre. Ende doe de keiser sijn oghen met sinen bloede bestreken hadde, so wert hi te hant ghenesen ende seide: «Waerlec, de kerstenne God es goet ende groot.» Doe dit een man hoorde, die wel XL jaer blint gheweest hadde, so dede hi hem te dier stat draghen.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'met'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Videns autem Sauinianus milites insequentes super aquam uelut super petram ambulauit quousque ad locum baptismi sui peruenit» (892).

Van sinte Saviniane ende Savinen

Ende doe hi daer ghebeedt hadde, so wert hi weder siende. ¹ Hi wert ghepassijt int jaer ons Heren CCLXXIX op den irsten dach van sporkille, ² maer men scrijftenne hier om Savinen sijnre suster wille, wies feeste hier valt.

Doe Savina, sijn suster, dagheleec haren brueder beweende, ende si den afgoden over hem bad, ten lesten oppenbaerde hare dinghel Gods ende seide: «Savina, en weent niet, maer laet al dattu heefs, ende du sels dinen brueder vinden daer hi in groter eren es.» Doe si ontwaect was, so seide si eenre haerre ghespelinnen: «Mine vriendinne, ghevoelestu iet?» Ende si seide: «Ja ic, vrouwe, want ic sach enen man met di spreken. Maer wat hi seide en weet ic niet.» Ende si seide: «Selstu mi wroeghen?» Ende si seide: «Neenic, vrouwe. Wat dattu doen wils, doedt, sonder dattu di niet en doods.» Ende aldus ghinghen si beide smerghens wech.

Ende doese haer vader langhe hadde doen soecken, ende hise niet en vant, so hief hi sijn hande te hemele weert ende seide: «Ochtu een mech[280ra]tech God bes inden hemel, so brect mine afgode, want si en mochten mine kindere niet ghehouden.» Doe gaf onse Here enen donreslach ende brac alle sijn afgode. Ende vele liede die dit saghen gheloofden.

Maer sinte Savina quam te Rome ende wert ghedoopt van Eusebio den paus, ende si ghenas II blinde ende II cropele ende si bleef daer enen tijt. Ende dinghel oppenbaerde hare in slape ende seide: «Savina, wat eest dattu does, dattu dijn rijcheiden ghelaten hebs ende du nu hier werscaeps in weelden? Stant op ende ganc inde stat van Creten ³ ende du sels daer dinen brueder vinden.» Daeromme seide si haren joncwive: «Wi en moghen hier niet langhere woenen.» Ende si seide: «Vrouwe, werweert wildi gaen? Siet, alle de liede minnen di sere, ende du wils te dijnre doot weert tiden?» Si andwoordde: «God sal ons voorsien.»

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quod audiens quedam que annis XL lumen amiserat ad locum portari se fecit et facta oratione protinus lumen recepit» (892).

2. [Vertaling] Maggioni: «Passus est autem circa annos domini CCLXXV, IV kal. Februarii» (892-893).

3. [Vertaling] Maggioni: «Surge et uade in Trecas ciuitatem» (893).

Van sinte Saviniane ende Savinen

Ende si nam een ghersten broot ende quam inde stede van Ravennen daer met. Ende si quam te eens rijcs mans huus, ende men beweende sijn dochter als oft si doot hadde gheweest. Ende si bad enen joncwive oft mense daer herberghen ¹ mochte. Ende djoncwijf seide: «Vrouwe, hoe selstu hier moghen gheherberghen als onse dochter leit ende sterft, daer wi alle groten rouwe om hebben?» Doe seide si: «Om minen wille en sal si niet sterven.» Ende si ghinc ende begreep der joncvrouwen hant ende hiefse op ghesont. Ende doesise houden wilden, so en woude sier niet bliven.

Ende doe si op ene mi[280rb]le na Creten comen was, ² so seide si haren joncwive dat si allettel rusten wilde. Ende siet, daer quam een edel man uter stat, die Literius hiet, ende seide hem: «Wanen sidi?» Savina seide hem: «Ic ben van deser stat.» Ende hi seide: «Waer bi liechstu? Want dine tale gheeft dattu vremde bes.» Ende si seide: «Here, over waer benic vremde, ende ic soecke Saviniane, minen brueder, dien ic langhe verloren hebbe.» Ende die man seide: «Onlanghe eest leden dat hi om Cristus ³ wille onthooft wert.» ⁴ Ende doe viel si neder in bedinghen ende seide: «Here, die mi altoos ghehouden hebs in suverheiden, en laet mi nemmeer moede werden in herden weghe, ende en laet minen lichame niet sceeden van deser stat. Ic bevele di mijn joncwijf, die om minen wille so vele gheleden hevet. Ende minen brueder, dien ic hier niet en mochte sien levende, doettene mi sien in dijn rike.» Ende doe si hare bedinghe voldae hadde, so voer si te Gode weert. Doe dit sach ende hoorde haer joncwijf, so begonste si te weennenne sere, ende si en wiste hoe sise begraven soude, want si en hadde waer mede. Ende de voorseide man sant enen bode alde stat dore dat de liede comen souden om dat vremde wijf te gravenne. Ende si quamen ende groevense eerleec.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'soude' onderstreept en geschrapt.

2. [Vertaling] Maggioni: «Cum ergo iuxta Trecas ad miliare uenisset» (894).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk afkorting voor 'Cristum' waarin de 'm' door onderstreping herroepen werd en door een superscripte 'c' vervangen.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'wert' superscript boven onderstreept en geschrapt 'was'.

Van sinte Saviniane ende Savinen

Op desen dach eest oec sinte Sabinen dach die Valentijns, sriders, wijf was. Ende om dat si niet sacrificeren en wilde, so was si onthoofd onder den keiser Adriane.

Van sinte Lupe

[280va] Van sinte Lupe [123]

Lupus was te Orliens gheboren uten conincleken gheslechte. Ende omdat hi vol dogheden was, so wert hi ghecoren eerdsbisscop van Zenonen. Ende als hi al sijn goet wel na den armen ghedeilt hadde, ende hi op enen dach vele liede ten etenne ghebeden hadde, ende hi daer toe niet half wijns ghenoech en hadde, so andwoordde hi sinen cnape ¹ aldus: «Ic gheloeve dat God, die de voghele voedt, onse caritate voldoen sal.» Ende te hant quam daer een bode die seide dat daer vore ware c mudde wijns. Ende doe hem alle die vanden hove quaet achter spraken dat hi een maghet Gods, die sijns voorsaten dochter was, onghemanierdeleec minde, so begreep hi de maghet vore deghene diene beclapten ende cussese ende seide: «Vremde woorde en noosen enen mensche niet dies consciencie suver es.» Want om dat hi wiste dat si Gode minde, so minde hise met suverre herten.

Doe Lotharius, de coninc van Vranckerike, in Burgoendien voer, ende hi sinen marscalc sant jeghen die van Senone om dat hi de stat belegghen soude, so ghinc Lupus in Sinte Stevens Kerke ende begonste de clocke te ludenne. Ende doese de viande hoorden, so quam hen so groot anxt an, dat hen dochte dat si souden moeten sterven, en vloen si niet. Ten lesten doe hi [280vb] Burgoendien ghewonnen hadde, ende de coninc enen anderen marscalc te Senonen sant, ende hem sinte Lupus niet te ghemoete comen en was met ghichten, so wert hi so gram dat hi den coninc jeghen sinte Lupe so informeerde, dat hine in allinden bien. ² Ende hi was herde voorbarech in miraculen ende in leeringhen. Hierenbinnen sloeghen die van Senonen enen bisscop doodt die sinte Lupe sine stat ondergaen wilde, ende si vercreghen anden coninc dat sinte Lupus wedercomen mochte. Ende doe de coninc sach dat hi so af ghenomen was vander allinden, so wert hi so godlec verwandelt, dat hi vore hem viel ende bad vergheffenesse, ende gaf hem vele ghichten ende setten weder in sine stat. Ende doe hi te Parijs weert voer, so quam hem een scare van ghevanghenen te

---

1. [Tekstkritiek] Hs. cnapen – Vgl. Maggioni: «sic respondit ministro» (895).

2. [Vertaling] Maggioni: «Tandem obtento regno Burgundie cum rex alium senescalcum Senonum misisset et beatus Lupus ei cum muneribus non occurrisset, indignatus nimis adeo eum apud regem infamauit ut rex beatum Lupum in exilium destinaret» (895).

Van sinte Lupe

ghemoete, dien de doren ontdaen worden ende de bande af ghespronghen van selven.

Op enen sondach doe hi misse dede, so viel vanden hemele ene preciosen steen in sinen kelct, ende dien leide de coninc met sinen reliquien.

Doe de coninc Lotharius hoorde dat sinte Stevens clocke enen alte sueten luudt hadde, so sant hi, om dat mense te Parijs bringhen soude, om dat hise dicwile horen wilde. Ende om dat dit sinte Lupe niet lief en was, te hant doe si uter stat van Zenonen was ghevoert, so verloos si dien sueten luudt al. Doe dat de coninc hoorde, [281ra] so dede hise daer weder voeren, ende si luudde weder also si plach, ende men horese wel na ¹ VII milen verre. Ende dat sinte Lupus dus met rouwen verloren hadde, dat ghecreech hi weder met eren. ²

Op enen nacht doe hi in bedinghen gheweest hadde, mits den duvel diet dede, so dorste hem sere. Ende hi dede hem water bringhen. Ende doe hi verstont dat het sduvels becoringhe was, so leide hi sijn cleet opt vat ³ ende sloter den duvel in. Ende hi riep al den nacht daer in ende maecte gherochte. Ende doet dach worden was, hi die bi nachte was comen becoren, hi ghinc met scanden bi daghe wech.

Op enen tijt doe hi de kerken vander stat omgaen hadde, also hi plach, ende hi thuis quam, so hoorde hi sine clercke scelden om dat si ⁴ met wiven te doene wilden hebben. Ende hi ghinc inde kerke ende bad over hen, ende te hant verloren si alde begheerte van dier sonden, ende si quamen vore hem ende baden ghenade. Ende techterst sterf hi in vele goeder werken int jaer ons Heren VI ^C X.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'na' in margine met verwijsteken.

2. [Vertaling] Maggioni: «Itaque sanctus Lupus obuiam perrexit et quod dolens perdiderat cum honore recepit» (896).

3. [Vertaling] Maggioni: «Dolos autem intelligens inimici puluinar suum super uas posuit» (896).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'si' superscript.

Van sinte Mamertine

Van sinte Mamertine [124]

Mamertijn was een pagaen, ende doe hi op enen tijt dafgode anbeedde, so verloos hi ene oghe, ende sijn ene hant wert stijf verdroghet. Ende doe hi waende dat hi de gode verbolghen hadde ende hi ten temple weert ghinc om dafgode tanbedenne, so quam hem een religioes man te ontmoete die Savinus hiet. Ende hi vraghede hem wanen [281rb] dat hem die siecheit comen ware. Ende hi seide: «Ic hebbe mine gode verbolghen ende daeromme gaicse anbeden, om dat si mi goedertierleec weder gheven selen dat si mi bi gramscapen ghenomen hebben.» Ende hi seide hem: «Brueder, du doels, dattu de duvele over gode houdt. Maer ganc te sinte Germeine, den bisscop van Antisiodore. Ende wiltu sinen raet doen, so seltu te hant ghenesen.» Ende hi ghinc te hant derweert ende quam te sinte Amatoors grave ende te vele santen grave. Ende om den reghen so ghinc hi dien nacht in een side tote eenre clusen die op sinte Cordiaens graf ghemaect was. ¹ Ende doe hi in slape worden was, so oppenbaerde hem een visioen dat wonderleec was, want hem dochte dat een man ter dore vander clusen inquam ende riep sinte Cordiane dat hi ter feesten quame die sinte Pelgrijm ende sinte Amator metten anderen bisscoppen daden. Ende hi andwoordde uten grave: «Ic en macher niet comen want ic moet wachten enen gast dat hi niet en werde ghedoot vanden serpenten die hier woenen.» Ende de ghene ghinc wech ende seide dat hi ghehoort hadde. ² Ende hi keerde weder ende seide: «Sinte Cordiaen, stant op ende bringt met di Vivane den subdiaken ende Juvane den acolijt, dat si haren dienst doen moghen, ³ want Allexander sal dinen [281va] gast wachten.» Ende Mamertine dochte dat sinte Cordiaen hem bider hant nam ende leiddenne met hem. Ende doe hi totten anderen quam, so seide sinte Amator: «Wie es dit die met u comt?» Ende hi seide: «Het es mijn gast.» Ende hi seide: «Stectenue ute, want hi es besmet ende hi en mach met ons niet sijn.» Ende doemenne

---

1. [Vertaling] Maggioni: «secessitque propter pluuiam nocte illa ad quandam cellulam super tumbam sancti Concordiani collocatam» (897).

2. [Vertaling] Maggioni: «Abiens ille que audierat nuntiauit» (897).

3. [Vertaling] Maggioni: «Sancte Concordiane, surge et ueni et adduc tecum Viuiantum subdiaconem et Iuuiantum acolitum ut officium suum faciant» (897).

Van sinte Mamertine

utesteken soude, so ¹ viel hi vore hem neder ende bejaghede sinte Amatoors gracie. Ende hi hiet hem gaen tote sinte Germeine. Ende doe hi ontwaect was, so ghinc hi tote Germeine ende viel vore hem ende bad ghenade. Ende doe hi hem vertelt hadde wat hem ghesciet was, so ghinghen si beide tote sinte Cordiaens tumben ende si daden den steen af ende vonden daer vele serpente die langhere dan x voete waren. Ende doe si alle wech vloen, so beval hen sinte Germein dat si ghinghen daer si nemmermeer menschen en deerden. Ende aldus wert Mamertijn ghedoopt ende ghenesen. Ende hi wert moenc in sinte Germeins clooster ende hi wert daer abdt na sinte Allodie.

Binnen des mans tiden was in sijn clooster sinte Marijn. ² Ende omdat Mamertijn sine ghehoorsaemheit prueven wilde, so beval hi hem de onnutste officie vanden cloostere ende maecten herde vanden ossen. Ende om dat hi gherne in enen bosch de coien ende de ossen wachte, so wert hi so heilech, dat de voghele te hem quamen. Ende hi voedde met sijnre propre hant. Ende hi verlooste enen ever dien de honde brach[281vb]ten ghejaghet te sijnre clusen, ende hi deedse wech gaen. ³

Op enen tijt doene roovers gherooft hadden, ende si sine cleedere met hen droeghen, ende si hem allene enen mantel ghelaten hadden, so riep hi hen achter na ende seide: «Ghi heren, comt weder, want ic hebbe vonden ghebonden in minen mantel enen penninc. Ende hi sal u masscien orboorlec sijn.» Ende si keerden weder te hant ende droeghen den mantel metten penninghe wech, ende si lietenne al naect. Maer doese haestelec te haren duwieren waenden gaen ende si alden nacht ghedoelt hadden, so vonden si hen weder voor sine cluse inde dagheraet. Ende hi gruetese ende ontfinse goedertierleec in sijn cluse ende dwoech hen hare voete. Ende na sine macht so gaf hi hen dies hi hadde. Ende si hadden des wonder ende hadden rouwe van dien dat si ghedaen hadden, ende si bekeerden alle.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'beia' door onderstreping herroepen.

2. [Vertaling] Maggioni: «Huius tempore in eius monasterio sanctus Marianus extitit» (898).

3. [Vertaling] Maggioni: «Nam et aprum qui ad cellam eius confugerat a canibus eripuit et abire fecit» (898).

Van sinte Mamertine

Op enen tijt doe de jonghe monnecke die met Mamertine woenden, strecke gheleit hadden na enen sporware die na alle voghele spiet, ¹ ende hi tsnachts den strec omden hals bevinc, Mamertijn die dit voorwiste, hi stont op van sinen bedde, ende doe hine vant, so seide hi: «Wat doestu, o cativeghe? Vlie vollec dattu niet ghevaen en werts.» Ende hi ontbanttenne.

Doe Mamertijn doot was, ende men sinen lichame te Antisiodore voerde, doe si in een stat waren, so en mochten si negheens sins sinen lichame van daer verporren voor dat enen ghevanghene die in enen kerkere [282ra] lach, sijn bande afspronghen ende vrileec tote daer quam ende ghinc metten anderen toter voorseider stat. ² Ende daer was hi eerlec begraven in Sinte Germeins kerke.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quadam uice cum quidam iuniores monachi secum manentes urse cuidam que ouibus insidiabatur laqueos tetendissent» (898-899).

2. [Vertaling] Maggioni: «cum fuisset in quadam uilla nullo modo inde illud mouere potuerunt quoadusque quidam incarceratus subito fractis uinculis liber exiliens uenit ad corpus et cum aliis usque ad urbem portauit» (899).

Van sinte Gielise

Wat den name bediedt [125] ¹

Egidius, dats Gielijs, es gheseit van 'e', dats 'sonder' ende 'ge', dats 'eerde', oft hi bediedt alse vele als 'claer' oft 'godleec', want hi was sonder eerde om dat hi alle eertsche dinghen versmaedde, ende claer om de verlichtheit van sciencien, ende godleec bider minnen. ²

Van sinte Gielise

Sinte Gielijs was gheboren van Athenen vanden conincleken gheslechte, ende van sijnre joncheit was hi gheleert in heileghen letteren. Op enen dach doe hi ter kerken weert ghinc, so gaf hi sinen roc enen ziecken armen mensche die op de strate lach ende aelmoesenne bad. Ende doe de ziecke sinen roc an ghedaen hadde, so wert hi al ghesont. Hier na doe sijn vader ende moeder doot waren, so maecte hi Cristum erfghenood van sinen goede.

Op enen tijt doe hi vander kerken quam, so quam hem een man te ghemoete die ghesteken was van enen serpente. Maer doe sinte Gielijs een bedinghe ghedaen hadde, so werp de ziecke te hant tfenijn ute.

Een die beseten was, die inde kerke metten anderen scopte ende de goede liede stoorde met sinen gheroepe, ³ dien ghenas sinte Gielijs ende verjaghede den duvel.

Maer om dat sinte Gielijs ontsach de vreesse van weerleken prise, so ghinc hi al heimeleec [282rb] ten oevere vander zee. Ende hi sach scepliede in vresen inde zee ende hi dede een orisoen ende velde hen alden tempeest. Ende de scepliede quamen ane. Ende doe si hoorden dat hi te Rome weert wilde tiden, so beloofden si hem dat sine gherne

---

1. [Vertaling] In de editie van Maggioni staat de Egidius-legende tussen die van Felix en Adauctus en Savianus en Savina (887-890).

2. [Vertaling] Maggioni: «Egidius dicitur ab e, quod est sine, et geos, terra, et dyan, clarum siue diuinum. Ipse namque fuit sine terra per terrenorum despectionem, clarus per scientie illustrationem, diuinus per amorem qui assimilat amantem amato» (887).

3. [Vertaling] Maggioni: «Quendam etiam demoniacum in ecclesia cum ceteris consistentem et fideles clamoribus suis turbantem» (887).

Van sinte Gielise

om niet met hen ¹ voeren souden ende dancten hem van dien dat hi hen gheholpen hadde. Ende doe hi aldus te Arelaten comen was, ende hi daer met sinte Cesarie den bisscop II jaer ghewoent hadde, ende hi daer een wijf ghenesen hadde die III jaer den rede ghehadt hadde, so begheerde hi in ene hermitage te woenenne, ende ² ghinc al heimeleec wech. Ende hi bleef langhe woenende met enen heremijt die sonderlinghe heilech was. ³ Ende daer verdreef hi met sijnre verdienten dondrechteheit vanden lande. Ende om dat hi allessens vermaert wert van miraculen, ontsach hi de vreesse van menscheleken prise, ende hi liet dien heremijt ende trac inde binnenste hermitage. ⁴ Ende hi vant daer ene duwiere ende ene fonteine daer bi, ende oec een hinde die hem God bereet hadde. Ende die hadde hi te eenre voesteren, ende si gaf hem in sekeren tiden sine provende van melke. Maer doe daer sconincs kindere jagheden, ende si de voorseide hinde saghen, so lieten si alle dandere diere ⁵ ende volgden hare. Ende doe hare eneghe vanden honden te groten pant daden, so vloet si vore sinte Gielij's voete. Ende doe hi verwonderde waer bi dat [282va] si doe meer loeiede dan si plach, so ghinc hi ute. Ende doe hi de jaghers hoorde, so bad hi den Here dat Hi behoeden wilde de voester moeder die Hi hem ghegheven hadde. Ende doe en dorste haere negheen hont ghenaken op I worpmael van enen steene, maer si keerden weder met groten gherochte toten jaghers. Ende omdat hen de nacht anquam, keerden si weder ter herberghen weert. Ende zanderdaghes quamen si daer weder om niet, ende keerden weder thuis. Doe dit de coninc hoorde, so hadde hi enech verwonderen, ende hi ⁶ quam metten bisscop ende met enen groten hoop jaghers derweert. Maer doe de honde niet en dorsten na gaen also si te voren oec en daden, maer dat si met

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'hem', waarin het eerste pootje van de 'm' is geëxpungeerd.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'hi' geschrapt.

3. [Vertaling] Maggioni: «et cum Veredemio heremita sanctitate conspicuo diu mansit» (888).

4. [Vertaling] Maggioni: «Sed dum uterque miraculis coruscaret, humane laudis timens periculum relicto eo interiorem heremum penetrauit» (888).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'diere' met verwijsteken in margine.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' superscript.

Van sinte Gielise

gherochte wederkeerden, so omleidense de stat die alomme dicke was van doornen, so dat menre niet dore liden en mochte. Ende een van hen scoot onbehandeleec een ghescutte om de hinde daer ute te jaghene. Ende hi scoet sinte Gielise over de hinde een grote wonde.¹ Ende de ridders maecten enen wech met haren isers ende quamen toter duwieren. Ende doe si desen ouden man saghen ghecleedt met monecs abite, ende si saghen dat hi eersaem was in outheiden ende dat de hinde vore sine voete lach, ende sijt den coninc gheseit hadden, so ghinc de bisscop ende de coninc allene tote hem ende hieten dandere buten bliven. Ende [282vb] si vrageden hem wie hi ware, oft wanen hi quame, ende waer bi dat hi daer laghe in die dicke woestheit van dier hermitagen, ende wie dat hem so swaerleec ghewondt hadde. Ende doe hem sinte Gielis op elc gheandwoordt hadde, ende si hem oetmoedeleec vergheffenesse ghebeden hadden, so beloofden si hem meesters te sindene sine wonde² te ghenesenne ende boden hem vele goets. Maer hine wilder negheene medicine toe doen ende oec veronweerdde hi hare ghiften ende en wilder niet op sien. Maer hi wiste dat de doghet voldaan wert in siecheiden.³ Daer bi bad hi onsen Here dat hi nemmermeer die daghe die hi leven soude, en moeste ghenesen. Ende om dat hem de coninc dicwile visenteerde, ende hi den coninc dat woort Gods seide, so presenteerde hem de coninc groot goet, maer hine wouds niet ontfaen. Maer hi riet hem dat hi daer met een clooster stichte daer monecke in woenen mochten van goeden levenne. Doe dat de coninc ghedaen hadde, so bad de coninc sinte Gielise al weenende dat hi dlast vanden cloostere ontfaen wilde. Ende hi deedt, al⁴ dede hijt noode.

Ende doe de coninc Karle de Grote niemare van sinte Gielise hoorde, so dede hine te hem comen ende hi ontfinckenne weerdelec. Ende onder andere redenne so bad hem de coninc dat hi sere vore hem bade, want hi hadde [283ra] alte grote ene sonde ghedaen, die hi noit

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vnus autem incaute sagittam dirigens ut inde ceruam expelleret uiro dei pro cerua oranti graue uulnus infixit» (888).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'wonden' waarvan de laatste letter uitgeradeerd werd.

3. [Vertaling] Maggioni: «quin potius sciens uirtutem in infirmitate perfici» (889).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'de' onderstreept en geschrapt.

Van sinte Gielise

niemene in biechten segghen en wilde, noch daer buten, noch sinte Gielise oec. Opden sondach daer na, doe sinte Gielij's messe dede ende hi vore den coninc bad, so oppenbaerde hem een inghel ende leide een lettere op den outaer, ende daer was sconincs sonde in ghescreven, ende dat si den coninc vergheven ware om sinte Gielij's bede, ja, op dat hise biechten wilde ende rouwe daer af hadde ende hem daer af voortane te hoedenne. Ende daer was oec in ghescreven dat so wie sinte Gielise anroepen soude, in so wat sonden dat hi ware, wilde hier hem voort ave ¹ wachten, ende hem leet ware dat hise ghedaen hadde, ende hise biechte, datse hem vergheven werden soude om sinte Gielij's wille. Doe sinte Gielij's de lettere voor den coninc bracht hadde, ende de coninc daer sine sonde sach, so bad hi oetmoedelec ghenade. Ende sinte Gielij's absolveerdenne ende keerde weder met groter eren. Ende inde stat van Ventensen verwecte hi vander doot sprincen sone die ghestorven was. ²

Na enen tijt voorseide hi dat sijn clooster vanden vianden ghedestruert werden soude, ende hi ghinc te Rome ende impetreerde vanden paus privilegien te sinen cloostere ende II doren van cypresse, daer der apostole beelden in ghesneden waren. Ende die leide hi inde Tibre ende bevalse Gode dat hise gheleiden moeste. Ende doe hi te sinen cloostere weert ghinc, [283rb] so maecte hi te Tridonen enen man gaende die al vercrompen was. ³ Ende doe hi te sinen cloostere quam, so vant hi de doren in de havenne ende hi dancte Gode dat hise so behouden hadde dore alle vreesse vander zee. Ende hi hincse ande kerke om haer soonheit ende sherdinckens der beloften spaus van Rommen.

Ten lesten so vertoghede onse Here sinte Gielise wanneer hi sterven soude. Ende hi seit sinen bruederen ende hi bad hen dat si vore hem bidden souden. Ende also sterf hi heilechleec. Ende vele liede seiden

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'ane' – Hs. Stockholm: 'wilde hire hem voort of wachten' (fol. 225ra).

2. [Vertaling] Maggioni: «Egidius autem cum honore rediens apud Nemausensem urbem filium principis qui tunc obierat suscitavit» (889-890).

3. [Vertaling] Maggioni: «et ad monasterium rediens cuidam contracto apud Ciberonem gressum restituit» (890).

Van sinte Gielise

dat si daer hoorden chore van inghelen die sine ziele inden hemel
voerden. Hi was int jaer ons Heren DCC.¹

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Claruit circa annos domini DCC» (890).

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

Vander Gheboorten onser Vrouwen [126]

Marien, onser Vrouwen, gheboorte quam uten conincleken gheslechte van David. ¹ Want Matheus ende Lucas, si en scriven Marien gheslechte niet, maer Josephs. Nochtan was Joseph altemale van ² Cristus gheslechte, ³ want der scrifturen ghewoente was dat men screef der manne gheslechte ende niet der wive. Maer waerleec so quam Maria ute Davids gheslechte ende dat merctmen in dat, want also de Scriture orcondt, so quam Jhesus ute Davids gheslechte. Ende om dat Cristus allene vander maghet geboren was, so eest wel oppenbaer dat de maghet Maria geboren was van David, ende dat uter ke[283va]jtenen van Nathan. Want David hadde met sinen anderen kinderen II sonen, Nathan ende Salomone. Also Jan van Damasco seit, so wan uter siden van Nathan Levi Melchi ende Panther, ende Panther wan Barphanthear, Barphanthear wan Joachim, Joachim wan Marien. Maer ute Salomons siden so hadde Mathan een wijf, daer hi Jacob an wan. Doe Mathan doot was, Melchi die van Nathans gheslechte was, die Levi sone was ende Panthers brueder, hi nam te wive Mathans wijf was ⁴ ende Jacobs moeder, ende hi wan an hare Hely. Ende Jacob was van Salomons gheslechte, maer Hely was van Nathans gheslechte. ⁵ Ende Hely, die van Nathan was, hi starf sonder kindere. Ende Jacob, sijn brueder, die van Salomons gheslechte was, hi nam sijn wijf ende verwecte sijns brueders zaet ende wanre Joseph ane. Dus was Joseph, sijn sone, comende van Salomone. Maer na de wet so was hi Hely sone die van Nathan quam. Want tkint datter geboren was, was des gheens diet wan naden vleessche. Maer het was sgheens dier doot was na de wet.

Dus vintmen in *Ecclesiastica Historia* ende Beda scrivet in sine *Coronike*: om datmen alde gheslechten behilt vanden Joden ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Natiuitas gloriose uirginis Marie ex tribu Iuda et regia stirpe Daudid duxit originem» (900).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘van’ superscript boven geschrappt ‘ute’.

3. [Vertaling] Maggioni: «Ioseph [...] qui tamen a conceptione Christi penitus alienus fuit» (900).

4. [Vertaling] Maggioni: «nupsit uxori Mathan» (900).

5. [Vertaling] Maggioni: «Facti sunt autem fratres uterini Iacob et Hely, Iacob quidem ex tribu Salomonis, Hely autem ex tribu Nathan» (901).

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

vanden vremen inden heimeleken boecken vanden temple, so deedse Herodes alle verberren, ende peisde [283vb] dat hi edel scinen soude, op datmen waende dat sijn gheslechte ute Israhel comen ware, alsment anders niet en soude moghen prueven. Nochtan waren eneghe die men hiet heren, ende die hietmen also om dat si Cristum so na bestonden, ende dit waren Nazarei, die Cristus gheboorte leerden, een deel van dien dat si ghehoort hadden van haren outvaders, ende een deel also sijt hadden ute eneghen boecken die si met hen thuus hadden. ¹

Joachim nam een wijf die Anna hiet, ende si hadde een suster die hiet Hismeria. Dese Hismeria droech Elisabethten ende Eliud, ende Elizabeth ghebaerde Jan Baptisten. Van Eliud wert gheboren Eminen. Ende van Eminen wert sinte Servaes gheboren, ende sijn lichame es te Maestricht in dbisscopdoom van Ludeke. Men seit dat Anna III manne hadde: Joachim, Cleopham ende Salome. Want van Joachim, haren irsten man, hadde si een dochter, dat was Marien, ons Heren moeder, ende die gaf si Joseph te huweleke. Doe Joachim doot was, so nam Anna Cleopham, die Josephs brueder was. Ende hi wan an hare een ander dochter, die hiet si oec Maria, ende die gaf si Alpheo te wive. Dese Maria hadde van Alpheo IIII sonen, dat was den Minderen Jacob ende Joseph, den gherechteghen, die oec hiet Barsabas, ende Simon ende Judam. Doe Cleophas, Annen man, doot was, so nam si den derden, die Salome hiet. Ende van hem hadse oec een dochter, ende die hietse oec [284ra] Maria. Ende si gafse Zebedeo te wive. Dese Maria hadde II sonen van Zebedeo, haren man. Dat was sinte Jacob den Meerren ende sinte Janne ewangelisten. Ende hier af sijn verse: ²

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Fuerant tamen quidam dicti dominici, sic dicti ob propinquitatem Christi, qui et Nazarei fuerunt, qui ordinem generationis Christi partim ut a proavis didicerant, partim ut a quibusdam libris habuerant quos domi habebant, quantum poterant perdocebant» (901).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De Latijnse verzen zijn met rubriek opgehoogd.

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

*Anna solet dici tres concepisse Marias,
Quas genuere viri Joachim, Cleophas, Salomeque;
Has duxere viri Joseph, Alpheus et ¹ Zebedeus.
Prima parit Cristum, Jacobum secunda Minorem
Et Joseph justum peperit cum Simone Judam,
Tercia Maiorem Jacobum volucremque Johannem.*

Maer het scijnt wonder hoe onse Vrouwe mochte sijn Elizabethen nichte also vorseit es. Want wi dat weten wel dat Elizabeth was Zacharias wijf, die uten gheslechte van Levi was, ende na de wet so was elc sculdech sijn wijf te nemenne ute sinen gheslechte ende van sijnre familien. Ende Lucas scrijft dat Elizabeth was van Aarons dochteren. Maer also Jeronimus seit, so was Anna van Bethleem, dat uten gheslechte van Juda was. Maer men sal weten dat Aaron ende Jojade, de meeste pape, dat si beide hadden wive uten gheslechte van Juda. Ende hier bi prueftmen dat tpapelec gheslechte ende der coninghe gheslechte altoos onderlinghe ghemaghe waren. Also Beda seit, so mochte dit aldus sijn, want men te dien tijden inder Joden wet de wive liet huweleec doen vanden enen gheslechte in dander. Ende hier bi eest oppenbaer dat Maria, die van Judas gheslechte was ende quam, hadde oec maechscap metten papeleken gheslechte. Ende aldus was Maria [284rb] ute beiden den gheslechten. Want onse Here wilde dat om de gheesteleke verstenesse dat dese II gheslechten onderlinghe worden ondermingt, om dat Hi van hem beiden wilde werden gheboren, die Hem selven offeren soude om onsen wille als een pape ende I coninc, ende om dat Hi sine vriende, die hier in dit ridderscap des levens vechten soudent, regeren soude ende nade victorie cronent. Ende dits beteeckent in Cristus name, want Cristus bediedt 'ghesalft'. Want in doude wet plachmen allene te zalvenne de coninghe ende de papen ende de propheten. Ende hier bi heeten wi van Cristo 'kerstenne', ende wi sijn gheheten 'vercoren gheslechte' ende 'conincleec paepscap'. Maer dat ghescreven es dat de wive na de wet huwen soudent allene binnen haren gheslechte, dat was om dat niet

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'et'-abbreviatuur superscript.

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

ghesceeden werden en soude de deilinghe vanden lande. ¹ Maer dat gheslechte van Levi en hadde negheen lot onder dandere gheslechten, ende daeromme mochten de wive van dien gheslechte huwen waer si wilden.

Also Jeronimus scrijft in ene prologhe, so las hi in een boecsken, doe hi een jonghelinc was, de historie van onser Vrouwen gheboorten. Ende na vele tijts ² so wert hem ghebeden dat hise screve also hise ghelesen hadde.

Joachim was ute Galilea vander stat Nazareth, ende hi nam te wive Annen, die van Bethleem was. Si waren beide ghe[284va]rechttech ende si hilden alle de ghebode ons Heren sonder enech begriip. Ende si deilden hare goet in III, want deen deel gaven si inden tempel den ghenen die daer in dienden, dander deel gaven si den armen ende den pelgrimen, ende dat derde deel hilden si te haerre nootdorst. Ende dus leefden si XX jaer ende en consten negheen kint ghecrighen. Maer doe beloofden si Gode, waert dat Hi hen een kint verleende, dat sijt te sinen dienste gheven soudent. Ende om dat si om dese sake alle jare inden III sonderlinghen feesten te Jherusalem ghinghen, so ghevielt dat Joachim inde feeste vander wihinghen met sinen maghen te Jherusalem ghinc. Ende doe hi metten anderen ten outare ghinc ende wilde sine offerande offeren, ende hem de pape sach, so stac hine onweerdeleec achterweert ende versprackenne toe, ³ dat hi ten outare Gods dorste comen!? Ende seide dat het niet tameleec en ware dat een, die onder de vermalendijtheit der wet ware, Gode offeren soude dofferande der wet, ende dat donvruchtbare onder de vruchtbaere ghestaen soude, ende die den tempel Gods niet ghemeerrent en hadde. Doe Joachim sach dat hem dese scamenessse ghedaen was, so en wilde hi van scanden niet weder thuus keren, om dat hi van sinen maghen hier af negheen verwijt horen en soude. Dus ghinc hi in een side te sinen herden weert. ⁴ Ende doe hi daer [284vb] een stucke

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Sed et quod dicebatur, quod mulieres tamen sue tribus hominibus iungerentur, dictum fuisse constat ne distributio sortium confunderetur» (903).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 's' in 'tijts' superscript toegevoegd.

3. [Vertaling] Maggioni: «cur ad altare dei accedere presumeret increpauit» (903).

4. [Vertaling] Maggioni: «Secedens ergo ad pastores suos» (904).

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

gheweest hadde, so oppenbaerde hem daer hi allene was, op enen dach een inghel met groter clærheit. Ende om dat hi vervaert was, so seide hem dinghel: «En ontsich di niet, Joachim. Ic ben een inghel Gods die tote di ben ghesonden, dat ic di segghen soude dat dine bedinghen sijn ghehoort ende dat dine aelmoesenen voor Gods anscouwenne comen sijn. Ende ic hebbe ghesien ende ghehoort den lachter ende de scande van ondrachtecheiden dien di verweten was.¹ Want God es wrekere der sonden ende niet der naturen, ende hieromme, als Hi iemans lichame slut, dat doet Hi ondertiden om dat Hine met meerren wondere ontsluten wilt, ende oec om dat men weten sal dat dat datter gheboren wert, der oncuscheit niet toe en behoort, maer dat het van Gods gaven es. Dierste moeder van uwen gheslechte, Sara, en ghedoghede si niet den lachter van ondrachtecheiden tote XC jaren? Nochtan ghebaerde si Isaac, dien de benedixie van allen volke belooft was. En was Rachel niet langhe ondrachtech? Nochtan wan si Joseph, die here van Egypten was. Wie es oft was sterkere dan Sampsoen, oft heilegher dan Samuel? Nochtan hadden si beide ondrachteghe moedere. Hier bi so ghelooft bi redenen ende bi exemplen, dat wonderleke pleghen te sine de drachte die langhe over ghedraghen werden, ende oec die ondrachtech sijn, dan [285ra] dandere die niet overghedraghen² en werden, noch oec ondrachtech en sijn. Hier bi sal di Anna, dijn wijf, ghebaren een dochter, ende du seltse heeten Maria. Dese sal van haerre kintscheit den Here gheheilecht werden,³ ende in haerre moeder buc sal si werden vervult vanden Heileghen Gheest. Ende si en sal buten niet sijn onder tfolc, maer si sal sijn binnen inden tempel, also dat van hare niemen negheen quaet en sal moghen peisen. Ende also si gheboren werden sal van ener ondrachteghe moeder, also wonderleec sal van hare werden de Gods Sone gheboren, ende sijn name sal sijn Jhesus, ende van Hem sal allen menschen salecheit comen. Ende dit sal di een teken sijn: Als du comen sels te Jherosolima ter Guldenre Porten, so sal di Anna, dijn wijf, te ghemoete comen, die nu droeve es dattu so

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et audiui sterilitatis obprobrium non recte tibi obiectum» (904).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 'ghe' in 'overghedraghen' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Hec ut uouistis erit ab infantia domino consecrata» (904).

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

langhe merres. Ende dan, alsi di sien sal, salsi verbliden.» Doe hem dit dinghel gheseit hadde so voer hi van hem. Ende die selve inghel voer tote Annen, die in groter bedrueftheit was om dat si niet en wiste waer haer man ghegaen was, ende oppenbaerde hare ende seide hare tselve dat hi haren man gheseit hadde, ende hi hiet hare dat si te enen tekenne ghinghe te Jherusalem ter Guldenre Porten, want daer soude si haren man ontmoeten. Ende dus ontmoetten si deen dander, also hen dinghel gheseit hadde, [285rb] ende si worden verblijdt deen vanden anderen. Ende si waren seker vanden kinde dat hem beloofd was, ende si anbeedden onsen Here ende ghinghen thuus weert blideleec ende verbeidden der beloften Gods. ¹

Ende Anna ontfinc ende ghebaerde een dochter ende hietse Maria. Ende doe si III jaer out was ende si ghespaent was vanden melke, daden sise inden tempel Gods met ghichten. Ende beneden anden tempel waren XV trappen daermen op ghinc, ² want om dat de ³ tempel op enen berch stont, so en mochtmen niet gaen toten outare des holocausts die buten stont, sonder op trappen te gane. Ende Maria ghinc dese trappen op van beneden allene sonder iemans helpe, als ofte si haer outheit al ghehadt hadde. ⁴ Doe si hare offerande voldaan hadden, so lieten si dese maghet metten anderen magheden inden tempel ende ghinghen thuusweert. Ende onse Vrouwe hadde daghelec voortganc in alre heilecheit, ende si wert dagheleec ghevisenteert vanden inghelen ende was ghebrukende daghelecs godlecs visioens.

Jeronimus seit tote Cromacium ende Heliodorum dat onse Vrouwe haer selven dese regule gheset hadde dat si van ⁵ tsmerghens tote tierstide in bedinghen was. Ende van tierstijt toter noenen so wracht si, ende vander noenen [285va] voort so en hilt si niet op van bedinghen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Igitur iuxta angeli preceptum ambo sibi inuicem obuiantes de mutua uisione letati et de prole promissa securi adorato domino domum redierunt diuinum promissum hylariter expectantes» (905).

2. [Vertaling] Maggioni: «Erant autem circa templum iuxta XV graduum psalmos XV ascensionis gradus» (905).

3. [Tekstkritiek] Hierna overtollig 'te'

4. [Vertaling] Maggioni: «In horum itaque nouissimo uirgo constituta cunctos sine alicuius adiutorio ita conscendit ac si iam perfecte etatis fuisset» (905).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'van' met verwijsteken in margine.

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

vore dat hare dinghel oppenbaerde ende hare spise brachte. In haren XIII^{den} jare so gaf de bisscop oppenbaren orlof dat de maghede die men inden tempel leerde ende die haren tijt voldaeen hadden, dat si thusweert varen souden ende huweleec doen. Ende doe dandere maghede sijn ghebod daden, so andwoordde Maria dat si dat niet en mochte doen, om datse vader ende moeder ghegheven hadden te Gods dienste, ende om dat si oec onsen Here suverheit beloofte hadde. Doe wert de bisscop in anxenem om dat hi wiste dat men belofte niet breken en mochte, also ghescreven es: «Beloofte ende ghelt,» ende oec om dat hi sinen volke enen nuwen sede opbringhen soude, waert dat si daer bleve. Op enen feesteleken dach so hadde hi hier af raet metten ouders. Ende si seiden alle datmen in deser twiveleker saken Gode te rade gaen soude. Ende doe si om dese sake in bedinghen waren ende de bisscop Gode te rade was ghegaen inden tempel, so sprac te hant een stemme vander oratorien daer sijt alle hoorden, ende seide dat elc man ¹ van Davids gheslechte die niet ghehuwet en ware, bringhen soude een roede ten outare, ende wies roede groeien soude ende daer de Heilighe Gheest op comen soude in de ghelike eenre duven, also Isajas voorseide, dat dit de man ware dien [285vb] men dese maghet gheven soude. Ende Joseph was dander van Davids huse. ² Ende desen Joseph dochte ontameleec dat een out man so teedere een maghet te wive nemen soude, ende doe dandere hare roeden droeghen, so en droech hi de sine niet. Ende doe daer noch niet en oppenbaerde van dien dat God voorseit hadde, so ghinc de bisscop onsen Here weder te rade. Ende onse Here andwoordde hem dat hi sijn roede niet bracht en hadde, diemen de maghet gheven soude. Ende doe de voorseide Joseph sijn roede brachte, so groeiese te hant een bloeme, ende daer op quam de Heilighe Gheest inde ghedaente eenre duven ende satter boven. Ende doe saghen si alle oppenbaer dat hi de man was dien men die maghet gheven soude. Doe Maria dus te brude ghegheven was Joseph, so ghinc hi in sine stat te Bethleem om sijn huus te bereckenne

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'man' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Erat inter ceteros Ioseph de domo David» (906).

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

ende om te voorsiene wat ter brulocht nootdorstech wesen ¹ soude. Maer de maghet Maria voer met VII magheden die hare ghespelinnen waren, die hare de bisscop ghegheven hadde om dit wonder dat vertoghet was, te Nazareth in haers vaders huus. In dien daghen so oppenbaerde hare dinghel Gabriel daer si beedde, ende boodscaepde hare dat de Gods Sone van hare gheboren werden soude.

De dach van onser Vrouwen gheboorten was langhe verholen, maer also Jan Beleth seit, so gheviel dat een heilech [286ra] man die eenpaerleec in contemplacien was, hoorde alle jare opden achtensten dach van spelmaent, als hi in ² sijn orisoen was, ene alte grote blijscap ende feeste onder dinghele. Ende doe hi oetmoedeleec bad dat men hem reveleren wilde waer bi dat hi dit hoorde alle jare op dien dach meer dan op enen anderen, so wert hem van Gode gheandwoordt dat onse Vrouwe op dien dach gheboren was. Ende hem wert gheheten dat hi der heilegher Kerken kinderen seide dat si hier in eendrachtech worden inder feesten vanden inghelen. Ende doe dese goede man dit gheseit hadde den paus ende den cardinalen, so gaven si hem te bedinghen ende ondersochten doude scrifturen ende vonden dat onse Vrouwe op desen dach gheboren was. ³ Ende doe ordeneerden si dat men desen dach vieren soude inde ere der gheboorten der weerder moeder Gods Marien alde werelt dore.

Men plach wilen niet te houdenne octave van onser Vrouwen gheboorten, maer de paus Innocencius de Vierde, die van Januen was, hi ordeneerde datmen doctave celebreren soude. Ende dit was de sake daer af. Doe de IX^{de} Gregorius doot was, so besloten de Romeine de cardinale in een huus om dat si te eer concorderen souden. Maer om datter vele was, ende si niet gheconcorderen en consten, ⁴ ende si vele pinen vanden Romeinen daeromme leden, so beloofden si onser Vrouwen, waert dat si gheaccor[286rb]deren consten ende si vrileec

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'sijn'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'in' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Cum autem hoc summo pontifici et aliis intimasset et illi orationibus et ieiuniis, scripturis et antiquetatum testimoniis ueritatem pomperissent» (907).

4. [Vertaling] Maggioni: «Sed cum per plures dies concordare non possent» (907).

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

wech mochten gaen, so souden si voortane ordineren te celebreeerne de octave haerre gheboorten die langhe verroekeloost hadde gheweest. Ende aldus concordeerden si in Celestine, ende si voldaden hare beloften metten paus Innocencie, want Celestijn leefde so onlanghe dat sijt bi hem niet voldoen en consten.

Men sal mercken dat de Kerke III gheboorten viert, dats Cristus ende onser Vrouwen ende sinte Jans Baptisten gheboorte. Ende dese III beteeckenen III gheesteleke gheboorten. Wi werden gheboren met Janne inden watere, met Marien in penitencien, ende met Cristus in glorien. Om dat sinte Jans gheboorte in desen es sculdech vore te gane, ende Cristus gheboorte oec, die ¹ beteeckent deweleke glorie, daer omme so ² hebben die II feesten vigilien. ³ Maer omdat men alle penitencie rekenen mach over vigilie, so en waest negheen noot dat onser Vrouwen feeste ⁴ vigilie hebben soude. Maer si hebben alle III octaven, want wi sijn alle begheerende dachtenste resurrexie. ⁵

Het was I riddere die sere devoot was onser Vrouwen ende die sere gherne ten tornoje voer. Op enen tijt doe hi ten tornoje weert voer, ⁶ so leet hi vore een clooster dat in onser Vrouwen ere ghesticht was, ende hi voer daer in om misse te hoorne. Ende doe men daer deen messe na dandere dede, ende hi negheene laten en wilde te hoorne om onser Vrouwen wille, [286va] ten lesten doet al voldoen was, voer hi uten cloostere ende voer haesteleec ten tornoje weert. Ende siet die vanden tornoje quamen, si quamen hem te ghemoete ende seiden hem dat hi alte vrome gheweest hadde. Ende doe si alle dat seiden die daer waren, ende daer selke quamen die seiden dat si sine ghevanghenne waren, so verstont hi dat hem dese hovesche coninghinne

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'i' in 'die' superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Cum igitur natiuitatem baptismi in adultis oporteat precedere contritionem et glorie similiter, ideo ille due merito uigilias habent» (908).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve (correcte?) lezing: 'gheboorte'.

5. [Vertaling] Maggioni: «Octauas uero omnes habent, quia omnes ad octauam resurrectionis anhelant.»

6. [Vertaling] Maggioni: «Miles quidam ualde strenuus et beate Maria multum deuotus ad torneamentum uadens» (908).

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

hovesschelec gheeert hadde. Ende hi seide hen wat hi ghedaen hadde ende hoe hi ghevaren hadde. Ende als hijt hen ¹ gheseit hadde, begaf hi hem in dat clooster ende diende onser Vrouwen al sijn leven. ²

Een bisscop was die onser Vrouwen in groter weerdecheit ende devocien hadde, ende van devocien ghinc hi te middernachte te Onser Vrouwen Kerken weert. Ende siet, onse Vrouwe quam hem te ghemoete met ener groter menechten van magheden, ende si ontfinckenne met groter eren ende leiddenne tote der kerken derweert dat hi ghinc. Ende II vanden magheden songhen vore ende seiden: «Ghesellinnen, singhen wi onsen Here, singhen wi Hem ere. Cristus suete minne doorluut enen sueten mont.» Ende dese verse songhen al dandere gheselcap na. Ende de II voorseide ³ canterssen songhen vore dese II veerse die hier volghen: «Dierste hoverde viel van groten lichte in groter dieper donkerheit. Also viel oec dierste [286vb] mensche ter nederheit doe hi hem verhief.» ⁴ Aldus leidden si desen heileghen man met processien ter kerken. Ende de II songhen altoos vore ende dandere andwoordden.

Een wijf was die haren man verloren hadde, ende si hadde enen sone dien si sere minde. Op enen tijt wert haer sone ghevaen van sinen vianden ende wert gheleit in enen kerkere. Doe si dat hoorde, so weenese alte sere ende bad sere nerensteleec onser Vrouwen, dier si sere devoot was, dat si haren sone verloosten wilde. Techterst doe si sach dat hare dit niet en halp, so ghinc si allene inde kerke daer onser Vrouwen beelde stont, ende si ghinc vore de beelde staen ende sprac hare aldus toe: «O heileghe Maghet, ic hebbe di dicwile ghebeden om de verloostenesse mijns kints, ende noch en heefstu mi niet ghehoort. Ic anroepe dijn helpe over mijn kint ende ic en ghevoele negheenen troost. Daeromme, ghelijc dat mi mijn kint ghenomen es, also salic di dijn kint nemen ende saelt legghen in sekere stat tenen pande over mijn kint.» Ende doe si dit seide, so tart si naerre ende nam onser

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hen’ met verwijsteken in margine.

2. [Vertaling] Maggioni: «et ad monasterium rediens filio uirginis de cetero militauit» (908).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘voorseide’ met verwijsteken in margine.

4. [Vertaling] Maggioni: «Primus ad ima ruit magna de luce superbus. Sic homo cum tumuit, primus ad ima ruit» (909).

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

Vrouwen haer kint dat si op den scoot hadde ende ghinc thuisweert. Ende si want dit kindeken in een suver cleet ende leit ¹ in een fortsier, ende was blide dat si so goeden pant hadde over haren sone. ² Ende ziet, zandersnachts oppenbaerde hare onse Vrouwe den jonghe[287ra]linc, ende dede den kerker op, ende hiet hem dat hi ute ghinghe, ende seide hem: «Sone, du sels dijnre moeder segghen dat si mi mijn kint weder gheve ³ om dat ic hare haer kint ghegheven hebbe.» Ende hi ghinc ute ende quam tote sijn moeder ende hi vertelde hare hoe datten onse Vrouwe verloost hadde. Ende si wert herde blide, ende si nam de beelde vanden kinde ende ghinc inde kerke ende gaf onser Vrouwen haer kint weder ende seide: «Vrouwe, ic dancke u dat ghi mi minen sone weder hebt ghegheven. Ende nu ghevic u uwen sone weder, want ic lie dat ic mijn kint ontfaen hebbe.»

Een dief was die dicwile stal, maer hi hadde onser Vrouwen in groter devocien ende hi gruetese dicwile. Op enen tijt so stal hi ende wert ghevaen ende ghevonnest datmenne hanghen soude. Ende doemenne ter galghen weert leidde ende hi verhanghen was, so quam onse Vrouwe te hem, dochte hem, ende onthiltene III daghe met haren handen, also dat hi negheenre pinen en ghevoelde. Ende de ghene diene verhanghen hadden, si leden al daer ende vondenne levende ende blide van ansichten. Maer si waenden dat hi metten stroppe niet wel en was ghecnocht, ende si wildenne dooden met enen sweerde. Maer onse Vrouwe hilt hare hant jeghen den slach vanden sweerde ende si en consten hem niet ghedoen. Ende doe hen die [287rb] man die verhanghen was seide dat hem onse Vrouwe also halp, so daden sine van wondere af ende lietenne gaen om onser Vrouwen wille. Ende hi ghinc in een clooster ende begaf hem daer ende bleef in onser Vrouwen dienste al sijn leven.

Een cleric was die onser Vrouwen sere minde ende haer ghetiden devoteleec hilt. Ende doe sijn vader ende moeder doot waren, om dat

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'sloot'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Accipiensque ymaginem pueri ipsam in linteo mundissimo inuoluit et in arca recondens ipsam cum clavi diligentius obfirmavit, bonum obsidem pro filio suo habere se gaudens et ipsum diligenter custodiens» (909).

3. [Tekstkritiek] Hs. 'gheuen'.

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

daer negheen ander oer en was, so bleef hem allene tgoet. Doe wert hi ghedwonghen van sinen vrienden dat hi een wijf nemen soude ende sijn erve betrecken. Op enen dach doe hi voer sine brulocht houden, so vant hi inden wech een kerke. Ende doe herdachte hi onser Vrouwen dienst, ende ghinc inde kerke ende begonste haer ghetiden te lesenne. Ende siet, onse Vrouwe oppenbaerde hem ende seide hem fellec: «O sot ende onghetrouwe, waer bi laetstu mi, die dijn vriendinne ben ende dijn brout, ende sets vore mi een ander wijf?» Hier met wert dese clerc in rouwe, ende hi keerde te sijnre gheselschap ende veisde hem al.¹ Ende als de brulocht ghedaen was, so liet hijt al ende vloet te middernachte uten huse ende ghinc in een clooster ende diende daer onser Vrouwen al sijn leven devoteleec.

Het was een eersaem man, een prochiaen, ende hi en conste negheen messe sonder van onser Vrouwen, ende [287va] die seide hi dicke in haerre eren. Ende hier af wert hi ghewroeghet vore den bisscop. Ende de bisscop ontboettenne haesteleec. Ende doe hi vore den bisscop lihede dat hi negheen andere messe en conste, so beresptenne de bisscop swaerlec als enen verleidere, ende suspendeerdenne van sijnre officien ende verbood hem meer messe te segghenne. Ende op den nacht daer na so oppenbaerde onse Vrouwe den bisscop, ende si verspracken sere ende vraghede hem waer bi dat hi haren capellaen so qualec toe ghesproken hadde, ende dat hine van sijnre officien ghedaen hadde. Ende si seide hem noch, waert dat hine niet weder en sette te sijnre officien, dat hi binnen xxx daghen sterven soude. De bisscop wert vervaert ende dede den pape wedercomen ende bad hem vergheffenesse ende beval hem dat hi negheen andere messe en dade dan van onser Vrouwen.

Het was een clerc die idel ende oncuusch van levenne was, maer nochtan² minde hi onser Vrouwen sere ende hi plach haer ghetiden devoteleec te lesenne al staende. Op enen nacht wert hi ghevoert ten

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ad hoc ille compunctus ad socios rediit et totum dissimulans» (910-911).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'so' door onderstreping herroepen.

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

ordeelle. ¹ Ende onse Here seide toten ghenen diere omtrent stonden: «Ondersceedt wat ordeelle dese ontfaen sal van dat hi ghedaen heeft, dien ic so langhe verdragen hebbe, want ic en vant noch negheen teecken der beteringhen in hem.» Ende onse Here gaf doe de sentencie also hen allen goet dochte. ² Ende [287vb] siet, onse Vrouwe stont op ende seide tote haren sone: «Lieve sone, ic bidde dijnre goedertierenheit, dattu soetes de sentencie over desen van sijnre verdoemenessen. Laet desen noch leven om minen wille, die met sinen wercken de doot verdient heeft.» Onse Here seide hare: «Ic gheven di om dine bede, op dat ic doch nu sijnre beteringhen gheware mach werden.» Onse Vrouwe keerde hare ten clerck weert ende seide: «Ganc ende en doet nemmermeer sonde, dat di niet quaders en ghescie.» Doe dese clerck ontspronghen was, so bekeerde hi sijn leven ende ghinc in een clooster ende daer sterf hi in heileghen levenne.

Int jaer ons Heren DCXXVII so ³ was in Cisilien een man die Theophilus ⁴ hiet. ⁵ Ende also Filbertus, de bisscop van Carnoten, seit, so dede dese Theophilus ⁶ sbisscops dienst so wel, dat al tfolc, doe haer bisscop doot was, hem coren tenen bisscop. Maer dese goede man liet hem ghenoeghen dat hi sbisscops dienst dede ende hadde liever dat men enen anderen bisscop maecte. ⁷ Ten lesten so deden de bisscop af. ⁸ Ende hi wert sere onverduldech, also dat hi te rade ghinc enen Jode die toverare was, hoe hi weder an sinen dienst comen mochte. Ende dese Jode maende den duvel ende hi quam voort. Ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quadam igitur nocte in uisione uidit se ante tribunal dei astare» (911).

2. [Vertaling] Maggioni: «Tunc dominus omnibus approbantibus super eum dampnationis tulit sententiam» (911).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'Theophi[nus]'.

5. [Vertaling] Maggioni: «Apud Siciliam anno domini DXXXVII fuit quidam uir nomine Theophilus cuiusdam episcopi uicedominus» (912).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'Theophi[nus]'.

7. [Vertaling] Maggioni: «At ille uicedominatu contentus alium in episcopum maluit ordinari» (912).

8. [Vertaling] Maggioni: «Tandem ab ipso officio inuite ab episcopo depositus» (912).

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

Theophilus ¹ loghende bi sduvels rade Gods ende sijnre moeder ende sijns kerstens gheloefs. Ende doe hi dit dus verloochent hadde ende den duvel hem op ghegheven, dies screef hi een lettere [288ra] met sinen bloede, ende gafse den duvel bezeghelt met sinen vingherline. ² Ende zanderdaghes so hadde de duvel toe bracht dat de bisscop Theophilum ³ weder in vrienſcapen ontfinc ende setten weder in sinen staet. Techterst so quam hi weder te hem selven ende hadde groten rouwe van dat hi ghedaen hadde. Ende hi viel met al sijnre herten an de moeder Gods ende bad hare dat si hem helpen wilde. Op enen tijt oppenbaerde hem onse Vrouwe in visioene, ende begreepenne van sijnre quaetheit, ende hiet hem dat hi sduvels verloochenen soude. Ende si dede hem weder belihen den Gods Sone ende al tgheloeve van kerstendoeme. Ende aldus brachte sine weder te haers soens ende te haerre vrienſcap. Ende teenen lictekenne dat het hem vergheven was, so gaf si hem die lettere weder die hi den duvel ghegheven hadde, ende leidse hem op sine borst om dat hi weten soude dat hi al verloost ware. ⁴ Doe Theophilus ⁵ dese lettere weder hadde, so was hi herde blide, ende hi seide vore den bisscop ende vore al tfolc wat hem ghesciet was. Ende doe sijs alle groot wonder hadden ende si onser Vrouwen dancten daer af, so sterf hi binnen III daghen.

Het was een man ende een wijf ende si hadden ene eneghe dochter ende si gavense enen jonghelinc te wive. ⁶ Ende om haerre dochter wille so hilden si oec haren man met hen in hare huus. Ende de moeder was desen jonghelinc om haerre dochter wille also

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'Theophi[nus]'.

2. [Vertaling] Maggioni: «et scriptum annulo sigillauit et sigillatum demoni tradidit et sic eius seruitio se addixit» (912).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'Theophinum'.

4. [Vertaling] Maggioni: «et ad indicium indulte uenie iterum sibi apparens cyrographum quod dyabolo dederat sibi reddidit et super pectus posuit ut iam non se dyaboli seruum timeret, sed per uirginem se liberum factum gauderet» (912-913).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'Theophinus'.

6. [Vertaling] Maggioni: «Quidam uir et uxor sua prope Lugdunum c[i]rca annos domini MC filiam unicam habentes eam cuidam iuueni nuptui tradiderunt» (913).

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

vriendeleec, ende hadden also lief als haer [288rb] kint. ¹ Doe dat eenrande quadihen saghen, so seiden si dat si dat niet en dede om haerre dochter wille, maer om dat si gherne met hem te doene hadde ghehadt. Doe dese valscheit dit wijf hoorde, ende sise sere ter herten trac ende hier af anxt hadde in der liede mont te vallenne ende haer ere te verliesenne, so huerdese II manne, ² woudense haerre dochter man heimeleec dooden, si soude elken xx scellinghe gheven. Op enen dach sloot sise in haren keldere, ³ ende si riet haren man elre weert te gane, ende si sant haerre dochter oec elre. Doe hiet si haren sone dat hi inden kelre ghinghe ⁴ ende wijn brachte. Ende daer wert hi van dien II mannen vermoort. Ende de swegher leidenne te hant op haerre ⁵ dochter bedde ende dectenne also ocht hi gheslapen hadde. Ende doe haer man ⁶ ende haer dochter comen waren, ende si ter tafelen saten, so hiet de moeder haerre dochter haren man wecken, dat hi quame eten. Ende doe sine doot vant, so worden si alle weenende deen metten anderen. ⁷ Ten lesten hadde dwijf van deser mesdaet groten rouwe ende si biechtet al haren pape. Na enen tijt wert de pape ende dwijf sceldende ende hi verweet hare dat si harer dochter man hadde doen dooden. Ende doe dit hoorden des jonghelincs vriende, so wert dat wijf ten rechtere gheleidt, ende hi wijsde datmense berren soude. Ende doe dit wijf sach dat si sterven soude, so keerde si hare al op onser Vrouwen, [288va] ende si ghinc in haer kerke ende beedde op hare met vele tranen. Daer na dwancmense ute te gane ende men werpse in een groot vier. Ende alle die daer bi stonden, saghen dat si daer in bleef

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Mater autem puella iuuenem amore filie sue tam diligenter colebat ut non maior esset amor puella ad puerum quam socrus ad generum» (913).

2. [Vertaling] Maggioni: «duos rusticos alloquitur» (913).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'de' in 'keldere' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ghinghe' met verwijsteken in margine.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 'r' in 'haerre' superscript.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter letter ('E?') uitgeradeerd.

7. [Vertaling] Maggioni: «Quem cum defunctum reperisset et hec concita nuntiasset, tota familia in lamentum uertitur et illa mulier homicida quasi dolens cum ceteris lamentatur» (913).

Vander Gheboorten Onser Vrouwen

onghequetst ende onghescent. ¹ De rechtere die daer met was, hadt groot wonder, ende hiet dat men hare nemmeer en dade. Ende hi merckese nerensteleec ende vant dat si negheene quetsure vanden viere en hadde sonder allene de ² wonden vanden speren daer si mede ghesteken was. Ende doese hare vriende thus besloten hadden, ende sise daden ghenesen met salven ende met badenne, om dat onse Here wilde dat si nemmeer vermaert en soude werden met quaden niemaren, so haelde Hise binnen III daghen in onser Vrouwen lof ghedurende. ³

---

1. [Vertaling] De volgende zinnen bleven onvertaald: «At parentes pueri ignem paruum esse putantes ad sarmenta concurrunt et in ignem priciunt. Videntes autem quod nec sic in aliquo lederetur, lanceis et hatis eam impellere ceperunt» (914).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'de' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «nolens deus eam ulterius humana suspicione fedari post triduum in laudem uirginis perseuerantem ex hac uita uocauit» (914). De rest van het hoofdstuk (Maggioni, 914-917) bleef onvertaald.

Van sinte Adriane Martelere

Van sinte Adriane martelere [127]

Sinte Adriaen was ghemartilijt onder Maximiane den keiser. Want doe de voorseide Maximiaen inde poort Nicomedien den afgoden offerde, so dede hi de kerstenne soecken. Ende om de vrese vanden pinen, ende andere om de belofte van ghelde die men hen beloofde, so trac deen ghebuer den anderen, ende deen vrient den anderen ten tormente. Ende onder dandere werter daer xxx ghevaen, ende men brachtse vore den coninc. ¹ De coninc seide hen: «En hebdi [288vb] niet ghehoort hoe grote pine jeghen de kerstene gheset es?» Si andwoorden hem: «Wi hebbent ghehoort ende wi bespotten tghebod dijnre sotheit.» Doe wert de coninc gram ende deedse slaen met droeghen peserecken, ende hi dede haren mont met stenen slaen, ende hi deedse ghespannen legghen in enen kerkere. ²

Doe Adriaen, die de voorbarechste was vanden ridderscape, sach hare vromecheit, so seide hi hen: «Ic beswere u bi uwen God dat ghi mi segt wat loone dat ghi hebben selt van desen tormenten.» Hier op andwoordden die heileghen: «Negheen oghe en maghet ghesien, noch ore ghehoren, noch herte en caent ghedincken, noch mont ghespreken, dat God bereet heeft diene volmaecteleecc minnen.» Doe spranc Adriaen op ende seide: «Beschrijft mi oec met desen, want ic ben oec kersten.» Doe dit de keiser hoorde, om dat Adriaen niet sacrificeren en wilde, soe dede hine legghen in enen kerkere.

Doe dat Nathalia, sijn wijf, hoorde dat haer man ghekerkert was, scoorde si haer cleedere ende weende sere. Maer doe si hoorde dat hi ghevaen was om Cristus gheloeve, wert si verblijdt ende liep toten kerkere ende custe haers mans ende der andere ghevanghenne bande, want si was kersten, maer om der persecucien wille so en dorstese hare niet oppenbaren. Ende si seide te haren man: «Here mijn, Adriaen, du bes salech, want du heefs rijcheit vonden die di ³ dine vorders niet en

---

1. [Vertaling] Maggioni: «inter quos xxxiii a perquirentibus comprehensi ante regem adducti sunt» (918).

2. [Vertaling] Maggioni: «Tunc rex iratus neruis crudis eos cedi iussit et lapidibus ora eorum contundi mandavit ac annotata uniuscuique confessione ferro uinctos in carcere recludi percepit» (918).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'di' subscript.

Van sinte Adriane Martelere

hebben [289ra] ghelaten. Wat selen deghene derven moeten, die vele goets hebben, als de tijt niet en sal sijn van loone, ende daer men negheen ghichten ontfaen en sal, als niemen den anderen van pinen en sal moghen verloosten, noch de vader den sone, noch de moeder de dochter, noch de cnecht sinen here, noch deen vrient den anderen, noch tgoet sinen here.»¹ Ende doe si hem vermaent hadde dat hi van hem dade alle eerdsche glorie, ende dat hi op sine vriende ende maghe niet achten en soude, maer dat hi altoos therte ten hemel weert hilde, so seide Adriaen tote hare: «Mine suster, als ic ga te mijnre passien, salic di ontbieden, dattu mijn inde sels moghen sien.» Ende aldus beval si haren man den anderen heileghen dat sine ghestercken souden, ende si ghinc thuisweert.

Doe Adriaen hoorde datmenne passien soude, so gaf hi den wechters ghelt, ende de heileghen liet hi te borghe die met hem waren, ende hi ghinc te sinen huse, dat hi Nathalien roepen soude also hi hare beloofd hadde dat si sijn soude te sijnre passien. Ende dit hoorde een wijf ende liep vore te Nathalien ende seide hare dit: «Adriaen es ghetriveleert. Siet, hi comt.» Doe si dat hoorde, so en ghelooft si niet ende seide: «Ende wie mochtenne vanden banden verloosten ende vanden heileghe versceeden?» Ende doe si dit seide, so quam een kint vanden huse ende seide:² «Siet, mijn here es ghelaten.» Ende om dat si waende dat hi hem ontsach vander pinen, [289rb] so begonste si bitterleec te weenen. Ende doe sine sach comen, stont si haestelec op ende sloot de dore van den huse jeghen hem ende seide: «Die van Gode ghefallen es, hi moet verre van mi sijn. Te sinen monde en willic niet spreken, die ons Heren verloovent heeft!»³ Ende si keerde hare te hem weert ende seide: «O catijf sonder God, wie dwanc di tontgane dattu niet volstaen en mochts? Wie heeft u versceeden vanden

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Beatus es, domine mi Adriane, quia inuenisti diuitas quas non dimiserunt parentes tui, quibus egebunt hii qui multa possident quando non erit fenerandi tempus nec mutuo accipiendi, dum nullus de pena alium liberabit nec pater filium nec mater filiam nec seruus dominum nec amicus amicum nec diuitie possessorem» (919).

2. [Vertaling] Maggioni: «Dum hoc loqueretur, puer domesticus uenit dicens» (919).

3. [Vertaling] Maggioni: «Non mihi contingat loqui ori illius per quod dominum suum abnegauit!» (919).

Van sinte Adriane Martelere

heileghen? Oft wie heeft di verleidt, dattu ghegaen bes vander heileghen vergaderinghen? Segt mi, waer bi bestu ghevloen eer du strijt sages ende iemene die di anvacht, dattu daer af ghewondt hads gheweest, ende eer di enech ghescutte deerde? Ende ic hadde wonder datmen iemene sonder God oft vanden quaden lieden Gode offeren soude. ¹ Ai mi, cativeghe ende onsaleghe, wat salic doen, die in huweleke ben met desen die vander quadere gheslechte es? Mi en es een ure niet ghesciet dat ic een ure lanc gheheten worde eens marteleren wijf, maer ic mach segghen dat ic eens vernoiers wijf ben. Ai mi, mine blijsscap was cort, ende sich, eweleec sal mine scande sijn.»

Doe dit Adriaen hoorde, so verblijdde hi sere ende verwonderde vanden wive die so jonc was ende alte scone ende edel, ende die maer XIII maent in huweleke gheweest en hadde, hoe si dit ghespreken mochte. Ende hier bi so wert hi te meer gheporrent te [289va] martilien ende hoorde haer woorde alte gherne. Maer doe hi sach dat si hare alte sere bedruefde, so seide hi hare: «Nathalia, mijn vrouwe, doech mi op de dore, want ic en vlie vander martilien niet alsoostu waens, maer ic come di roepen also ic di beloofde.» Maer si en gheloeves niet ende si seide: «Sich hoe du mi bedrieghen wils also du bedroghen bes. Siet hoe dander Judas verwonnen wert. ² Catijf, vlie van mi, want ic sal mi selven dooden om dattu versaeds werden sels.» Ende doe sijn lanc maecte eer sine in laten wilde, so seide hi haere: «Doch haesteleec op de dore, want ic sal gaen ende du en sels mi nemmeer sien, ende hier na seldi weenen om dattu mi vore mine doodt niet en sages. Want ic hebbe te gheborghe ghelaten de heileghe marteleren. Ende comt men mi soecken, ende en vindt men mi niet, so selen de heileghen hare tormente ende de mine liden moeten.»

Doe dit Nathalia hoorde, so ontdede si de dore ende si ghinghen te gadere ten kerkere weert. ³ Ende daer so droghede Nathalia der heileghen wonden VII daghe dore. Ende daer na deedse de keiser vore

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Et ego mirabar si ex gente sine deo et de genere impiorum aliquis offerretur deo» (920).

2. [Vertaling] Maggioni: «Vide quomodo me seducit transgressor, quomodo mentitur alter Iudas!» (920).

3. [Vertaling] Maggioni: «Hec audiens Natalia aperuit et sibi inuicem prostrati ad carcerem simul abierunt» (920).

Van sinte Adriane Martelere

hem bringhen. Ende doe hen de bande af ghedaen waren, om dat si niet ghegaen en consten, so droechmense also beesten. Ende daer na brachtmen Adriane ende proesenteerdenne den keiser.¹ Ende Nathalia ghinc met hem ende seide: «Here mijn, besich dattu di niet en vervaers als du de pinen sien sels. Du sels nu alletteleken [289vb] liden, maer du sels te hant metten inghelen verbliden.» Ende als Adriaen niet en wilde sacrificeren, so werthi alte sere gheslegghen. Ende Nathalia liep met blijscapen totten heileghen die inden kerkere waren, ende seide: «Siet, mijn here heeft sine pine begonnen.»

Ende de coninc seide Adriane dat hi sine gode niet en blasfemeerde. Ende Adriaen seide: «Ende ochtic dus werde ghepijnt om dat ic blasfemere de ghene die niet en sijn, hoe sere selstu dan ghetorment werden, die minen God blasfemeert die es?»² De coninc seide hem: «Dese woorde hebdi gheleert an dese verraders.» Adriaen: «Hoe moghestu segghen dat si verraders sijn, die leeraers sijn des ewechs levens?» Ende Nathalia liep ende seide den heileghen wat haer man den coninc gheandwoordt hadde. Doe dedenne de coninc van IIII stercken mannen slaen. Ende Nathalia seide alle sine pinen ende sijn andwoordden den heileghen die inden kerkere waren. Adriaen wert so sere gheslagghen dat hem dinader ute viel ende doe spien menne echter met isere ende leidene inden kerkere metten anderen. Adriaen was een weeldech soon jonghelinc van XXVIII jaren. Ende³ doe Nathalia sach dat haer man beneden lach so jammerleec ghewondt, so leide si haer hant op sijn hoot ende seide: «Here mijn, du bes salech, die weerdech bes worden te werdenne een vanden heileghen. Du bes salech, mijn licht, lidet met Hem die vore di ghepassijt was. Vare nu wech, mijn lieve vrient, dattu sine glorie sien moghes.» [290ra]

Doe de keiser hoorde dat vele vrouwen den heileghen inden kerkere dienden, so verbood hi dat mense nemmeer daer inne en liete gaen. Doe dat Nathalia hoorde, so scoorde si hare cleedere ende nam mans

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Adrianus uero retro uinctis manibus sequebatur. Deinde Adrianus portans sibi eculeum cesari presentatur» (920-921).

2. [Vertaling] Maggioni: «Si ego ita torqueor quia eos qui non sunt dii blasphemo, qualiter ipse torqueberis qui deum uerum blasphemus?» (921).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Ende' in margine met verwijsteken.

Van sinte Adriane Martelere

cleedere an ende diende ¹ den heileghen inden kerkere also. ² Ende met haren exemple brachte si oec andere vrouwen daer toe. Ende si bad haren man dat hi onsen Here dese bede bidden wilde als hi in sijn rike quame, dat Hise suver houden wilde van deser werelt, ende dat Hise saen roepen wilde te Hem. Doe de coninc hoorde wat de wive ghedaen hadden, so dede hi een haenvelt bringhen, dat hi daer op soude ³ der marteleren beene doen breken, ende dat si so verderven soudent. Ende om dat Nathalia ontsach dat haer man hem vervaren soude oft mochte vander andere pinen, bad si den cnechten dat si an hem beghinnen soudent. Ende doe hem de voete af ghesleghen waren, ende sijn beene te broken, so bad hem Nathalia dat hi hem sijn hande liet afslaen dat hi ghelijc mochte sijn den anderen marteleren die ghepassijt waren. ⁴ Ende doe dat ghedaen was, so gaf Adriaen sinen gheest. Ende dandere marteleren sloechmen af hare beene haers dancs ende voeren te Gode weert.

Maer de coninc ghebood dat men hare lichamen berren soude. Maer Nathalia barch in haren scoot haers mans hant. Ende doemen der marteleren lichamen int vier warp, so wilde Nathalia haer selven met [290rb] hen int vier worpen. Maer doe quam haesteleec een groot reghen ende bluschte tfier ende behilt der heilegher lichamen onghequetst. Ende de kerstenne hadden raet ende daden hare lichamen voeren te Constantinopole tote dat de Kerke vrede hebben soude. Ende dan soudent sise met eren weder halen. Si waren ghepassijt int jaer ons Heren CCLXXX. Ende Nathalia bleef thuus woenende ende behilt sinte Adriaens hant. Ende te solase so leide sise altoos te haren hoofde. ⁵

Hier na doe een prince mercte dat Nathalia so scone, so rike, so edel was, sant hi bi skeisers consente te hare edele vrouwen dat sine wilden

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘de’ in ‘diende’ superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Quod audiens Natalia se ipsam tonsuravit et habitum uirilem assumens sanctis in carcere ministrabat» (921).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘soude’ superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «rogavit eum Natalia ut manum sibi abscidi permetteret quatenus aliis sanctis qui plura passi fuerant compar esset» (922).

5. [Vertaling] Maggioni: «Natalia uero domi remanens manum sancti Adriani sibi retinuit quam in solatium uite sue semper ad caput lectuli sui tenebat» (922).

Van sinte Adriane Martelere

nemen te manne. ¹ Ende Nathalia andwoordde hen: «Wie soude mi moghen doen dat ic selken man soude hebben ghehad? ² Maer ic bidde dat men mi III daghe verste gheven wille, datic mi bereiden mach.» Maer dit seide si om dat si ontvlien wilde. Ende doe si onsen Here bad dat Hise suver wilde behouden, so wert si haesteleec slapende. Ende sich, hare oppenbaerde een vanden marteleren. Ende hi ³ gruetese sueteleec ende beval hare te gane ter stat daer der marteleren lichamen waren. Doe si ontwaecte, so nam si allene sinte Adriaens hant ende si ghinc met vele kerstenen in een scep. Doe dat de prince vernam, so volgde hi hare met vele ridders te scep. Ende het rees een sterc wint die hem contrarie was, ende dwancse we[290va]der te keerne. Ende vele van sinen ridders verdorven. Ende te middernachte so oppenbaerde hem de duvel dien die met Nathalien waren, in eens stiermans ghelike in een scep ende seide hen: ⁴ «Wanen comdi oft werweert vaerdi?» Ende si seiden: «Wi comen van Nichomedie ende varen te Constantinopole weert.» Ende hi seide hen: «Ghi sijt verdoelt. Vaert ter slincker hant weert, dat ghi te rechtere varen moghet.» Maer dit seide hi om dat hise inde zee wilde doen verderven. Ende doe si haer zeil hersetten soudon, so quam haesteleec in een scep sinte Adriaen ende hiet hen dat si voeren also si begonnen hadden, ende seide dat het de duvel was die hen an ghesproken hadde. Ende sinte Adriaen voer vore hen om dat hi hen den wech wisen wilde. Ende doe Nathalia sach dat sinte Adriaen vore voer, so wert si alte sere verblijdt. Ende aldus quamen si vore den daghe te Constantinopole. Ende doe Nathalia int huus quam daer der marteleren lichamen in laghen, ⁵ ende si Adriaens hant an sinen lichame gheleit hadden, ende si na haer ghebedt allettel slapende wert,

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Post hoc autem tribunus uidens Nataliam tam pulchram tamque diuitem et nobilem de uoluntate imperatoris honestat matronas ad eam misit ut in suum coniugium consentiret» (922).

2. [Vertaling] Maggioni: «quis mihi prestare poterat ut coniungerer tali uiro?» (922).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Media autem nocte dyabolus in specie naucleri cum nauï phantastica hiis qui erant cum Natalia apparuit et quasi uoce naucleri ait eis» (923).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'waren'.

Van sinte Adriane Martelere

so oppenbaerde hare sinte Adriaen ende hi ¹ gruetese ende hiet hare dat si quame inden eweleken vrede. Ende doe si in wake worden was, so beval sise alle te Gode ende gaf haren gheest. Ende de kerstenne namen haren lichame ende groeven[290vb]ne neven der marteleren lichamen.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' superscript.

Van sinte Gorgonise ende Dorotheo

Van sinte Gorgonise ende Dorotheo [128]

Gorgonijs ende Dorotheus die te Nichomedien de voorbarechste waren van Dioclesiaens palaise, si gaven haer ridderscap op om dat si te vrielekere souden Cristum, haren coninc, moghen volghen ende seiden oppenbaer dat si kersten waren. Doe dat de keiser hoorde, was hi alte drove ende nam swaerlec dat hi alsodane ¹ manne verliesen soude, die inden palaise ghevoedt waren, ende die hi verheven hadde in seden ende in edelheiden. Ende doe mense niet en mochte verwinnen met smeeckenne noch met dreighenne, so recte mense op ene tafle ende sloechse met gheesselen ende met haken. Ende doe hen dinader ute ghinc, so goot men in hare wonden edec ende sout. Ende doe si dit vromeleec leden, so brietmense op enen roostere, ende daer op laghense als op een bedde van rosen. Ende het sceen dat si negheene quetsure en ghevoelden. Daer na deedse de keiser verhanghen ende dede hare lichamen den honden worpen ende den voghelen ende den wolvern. Maer nochtan behoeddense de kerstene ende namense. ² Si waren ghepassijt int jaer ons Heren CCLXXX. Na vele tijts so wert sinte Gorgonijs lichame te Rome bracht. Int jaer ons Heren DCCLXXIIII so voerde de bisscop van Metens, die Pipijns sconincs neve was, Gorgonium te Vranckerike ende leidenne in een clooster. ³

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken als alternatieve lezing voor de tweede syllabe: 'dus'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Deinde iussu cesaris laqueo suspenduntur et corpora lupis et canibus exponuntur, sed tamen intacta a fidelibus colliguntur» (924).

3. [Vertaling] Maggioni: «Anno autem domini DCCLXIV episcopus Metensis nepos Pipini regis ipsum ad Gallias transtulit et in Gorziensi monasterio collocavit» (924).

Van sinte Protho ende Jacincto

[291ra] Van sinte Protho ende Jacincto [129]

Prothus ende Jacinctus waren ghesellen inder costudien van philosophien ende Eugenien, Philips dochter, welc Philips alte edel was van gheslechte vanden Romeinen. ¹ Ende dese Philips hadde ontfaen vanden senatoors de proofstie van Allexandrien, ende hi hadde met hem derweert ghevoert Claudiam, sijn wijf, ende sine sonen Anicum ende Sergium, ende Eugenien, sijnre dochter. ² Eugenia was volmaecteleec gheleert in allen liberalen arten, ende Prothus ende Jacinctus hadden met hare ghestudeert ende waren volmaect in allen sciencien.

Ende doe Eugenie xv jaer out was, so hieschse ³ te wive Aquilinus, Aquilinus des baljuus sone. Ende si seide hem: «Men sal negheenen man kiezen om sine maghe, maer om sine seden.» Ende sinte Pauwels leere quam hare te handen, ende met herten ende met sinne wert si kersten. Ende den kerstenen was gheorlooft te woenenne neven Allexandrien, ende daer bi so voer si als omme solaes toter poort, ende si hoorde de kerstenne singhen: «Alle der heidenne gode sijn duvele, maer de Here maecte de hemele.» ⁴ Doe seide si tote Prothum ende Jacinctum, die met hare ghestudeert hadden: «Wi hebben met scrupuloser studien ⁵ overleden der philosophe studie, ende Aristotiles ende Platoons argumente, ende Socrates vermaninghen. Ende corteleec gheseit: [291rb] so wat de meesters ende de philosophe herpeist hebben, die sijn besloten in deser sentencien. ⁶ Die macht die begrepen hebben, heeft mi vrouwe, ende de wijsheit heeft mi suster

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Prothus et Iacinctus fuerunt domicelli et in studio philosophie socii Eugenie filie Philippi nobilissimi Romanorum» (925).

2. [Vertaling] Maggioni: «et illuc Claudiam uxorem suam et filios Auitum et Sergium, filiam quoque Eugeniam secum duxit» (925).

3. [Tekstkritiek] Hs. 'hiessche'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Permissum erat tunc christianis iuxta Alexandriam habitare, unde illa quasi solatiando pergens ad uillam transiens audiuit christianos cantantes: 'Omnes dii gentium demonia, dominus autem celos fecit'» (925).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'leeringhe'.

6. [Vertaling] Maggioni: «et breuiter quicquid cantat poeta, quicquid orator et quicquid philosophus excogitat hac sententia excluduntur» (925).

Van sinte Protho ende Jacincto

ghemaect. ¹ Bruedere, daeromme laet ons Cristum volghen, ende ghenoeghet u, laet ons mans abijt an nemen.» Ende dus quamen si tenen cloostere, daer Helenus abdt af was. Ende dese man en liet negheen wijf te hem comen. ²

Op enen dach doe dese man met enen ongheloeveghen disputeerde, ende hi negheene argumente wederprueven en conste dat dongheloeveghen seide, so dede hi een groot vier ontsteken, om dat men also prueven soude dat de ghene dbeste gheloeve hadde, die daer in niet verberren en mochte. Ende alst ghemaect was, so ghinc hier tierst in ende ghincker weder ute onghequetst. Ende doe daer dongheloeveghe niet ingaen en wilde, so dwonghen sine alle daer toe. ³ Ende doe si daer toe ghegaen was, ende si seide dat si een man was, so seide hi: «Met rechte heetstu een man, want al bestu een wijf, du does manleec.» Want hare condicie was hem vertoghet van Gode. Ende aldus ontfinc si van Helene monecs abijt met Protho ende Jacincto, ende si dede hare heeten brueder Eugenius.

Daer na, doe Eugenien vader ende moeder saghen haren wagen weder idel comen thuisweert, so hadden [291va] si groten rouwe ende daden allessens haerre dochter soeken, maer si en mochtense niet vinden. Si vraghede den filosofhen wat hare dochter ghesciet ware, ende si seiden dat si vanden goden op ghevoert ware onder den sterren. Ende hieromme dede de vader sijnre dochter beelde maken, ende hi deedse van alden lieden anbeden. Maer si bleef met haren ghesellen in Gods vreesen, ende doe dabt doot was, so ⁴ wert si proofst.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Dominam me uobis [var. verbis] usurpata potestas, sororem uero sapientia fecit» (925). Dezelfde lezing ook in Hs. Stockholm, fol. 232rb. Het lijkt erop alsof de legger van de Middelnederlandse vertaler noch 'vobis' noch 'verbis' bevatte.

2. [Vertaling] Maggioni: «'simus ergo fratres et Christum sequamur'. Placet consilium et assumpto habitu uiri ad monasterium cui Helenus uir dei preerat uenit, qui nullam ad se feminam uenire sinebat» (925-926).

3. [Vertaling] Maggioni: «Hereticus autem cum intrare nollet ab omnibus est expulsus» (926).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was so' superscript.

Van sinte Protho ende Jacincto

Doe was in Allexandrien ene edele rike vrouwe, die Melancia hiet. Ende sinte Eugenie salvese ¹ met olien, ende in Jhesus Cristus name verlooste sise vander quarteinen. Ende daer bi santse hare vele ghichten, ende si en wilder niet ontfaen. Ende dese voorseide vrouwe die waende dat Eugenius een man gheweest hadde, ende si ghinc dicke te hem. Ende doe si sach sine ² scone joncheit sijns lichamen ende sine vromecheit in dogheden, so wert si sere ontsteken in sijnre minnen, ende hoe si met hem soude moghen hebben te doene, begonste si te peisene. ³ Ende si veisde hare siec, ende sant tote Eugenium dat hi te haere comen wilde om hare te visenteerne. Ende doe Eugenius te hare comen was, so begonste si hem te segghenne hoe si ontsteken was met sijnre minnen, ende dat si verborre om met hem te sine, ende si bad ⁴ hem dat hi bi hare ligghen wilde. Ende si begreep Eugenium omden hals ende helsdenne ende custenne. Ende Eugenius hadde dit onweert ende seide: «Met rechte heetstu Melancie, want du heets swert, ⁵ want du bes [291vb] vol swerter ongheloevecheit. Ende du bes ene dochter der demsternessen ende sduvels vriendinne, beleederse der vulheit ende voetsel der oncuscheit ende suster des eweleecs anxts ⁶ ende dochter der doot.» Doe dit wijf ⁷ sach dat si dus was bedroghen, ende om dat si ontsach dat Eugenius dit soude openbaren, so wilde sijt irst ontdekken ende begonste te roepenne datse Eugenius wilde vercrachten. Ende hieromme ghinc si tote Philipse den provoost, ende claghet hem ende seide: «Een kersten jonghelinc quam te mi ⁸ ende

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. 'besaluese' met doorgehaald en onderstreept 'be'.
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sine' superscript boven onderstreept 'de'.
  3. [Vertaling] Maggioni: «et qualiter cum eo commisceri possit anxia cogitare cepit» (926).
  4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'verbad' waarin de eerste syllabe door onderstreping is herroepen.
  5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'sweert', waarin de eerste 'e' geëxpungeerd werd.
  6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 's' in 'anxts' superscript.
  7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'dwijf' waarin de 'd' is geëxpungeerd.
  8. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'ende wilde mi' (dittografie) geschrapt.

Van sinte Protho ende Jacincto

wilde mi vercrachten ontameleec. ¹ Ende en hadde mi een joncwijf niet gheholpen, die inde camere was, hi hadde mi vercracht.» Doe dit de provoost hoorde, so wert hi vergramt ende sant vele cnapen, ende dede Eugenium ende dandere Gods cnechte vore hem ghevaen bringhen. Ende hi settede dach dat mense alle leveren soude den beesten te verslindenne. Ende hi deedse vore hem bringhen ende seide tote Eugenium: «Alte quaet mensche, segt ons, heeft u dit uwe Cristus gheleert dat ghi u te oncuuscheiden gheven soudt ² ende dat ghi de vrouwen met uwer oncuusheit vercrachten soudt?» Ende Eugenia hilt haer hoot nederweert hanghende om dat mense niet kinnen en soude, ende andwoordde hem: «Onse Here leerde suverheit, ende Hi heeft deewelec leven beloofd dien die suverheit houden. Dat dese Melancie valsch es, dat moghen wi prueven. Maer hets beter dat wi liden dan dat wi dese verwonnen, ende dat si dan [292ra] moeste werden ghepijnt, ende dat wi dan verloren de vrucht onser ghedoechsaemheit. Maer nochtan so doet hare dat joncwijf bringhen, die si seit dat orconde es van deser mesdaet, dat wijt loghenne prueven moghen met haren monde.» Ende doe si voort quam, so seide si alsoese hare vrouwe gheleert hadde: dat Eugenius haerre vrouwen vercrachten wilde. Ende als alder vrouwen meisenide die met deser valscheit besmet waren, seiden dat het also ware, doe seide Eugenia: ³ «De tijt van swighenne es leden ende de tijt van sprekenne es comen, want ic en wille niet dat dit ondadech wijf meer dusdane quaetheit Gods cnechten ansegghe. Ende om dat de waerheit de loghenne verwinnen sal, ende de wijsheit de quaetheit, so salic de waerheit toonen, niet om roem maer om Gods glorie.» Ende doe si dit gheseit hadde, so scoorde si haren roc van boven toten gordele, ende doe sachmen dat si een wijf was. Ende si seide den provoost: «Du best mijn vader ende Claudia was mijn moeder. Ende dese II die met di sitten, Anicus ende Sergius, sijn mijn brueders, ende ic ben Eugenia, dijn dochter. Ende dese II sijn Prothus ende Jacinctus.»

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Iuuenis quidam perfidus christianus ad me medendi causa ingressus in me irruens impudenter me uoluit uiolare» (927).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'd' in 'soudt' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Cumque omnes de familia similiter deprauiati sic esse testarentur, ait Eugenia» (927).

Van sinte Protho ende Jacincto

Doe dit de vader hoorde, ende hi sijn dochter bekinde, so begonste hise met haerre moeder te omhelsenne ende weende sere. Ende men cleedde Eugenien met guldenen cleederen ende verhiefse sere. Ende vanden hemele quam een vier ende verbar Melancien ende haer gheselschap. Ende aldus bekeerde Eu[292rb]genie haren vader ende moeder ende haer brueders ende al haer meisenide te Cristus gheloeve. Ende hieromme wert haer vader vander proofstien ghedaen, ende hi wert vanden kerstenen bisscop ghemaect, ende daer na wert hi, daer hi in bedinghen was, vanden ongheloeveghen ghedoodt.

Maer Claudia keerde weder met Eugenien ende met haren sonen te Rome, ende daer bekeerden si vele liede te Cristum. Ende doe dat de keiser hoorde, dede hi haere ¹ enen steen anden hals hanghen ende inde zee worpen. Maer si ghinc op dwater als op dlant. ² Doe dede hise werpen in enen berrenden oven, maer de oven wert te hant ghebluscht. ³ Daer na leidemense in enen donkeren kerkere, ende daer quam te hare alte claren licht. Ende doe si x daghe sonder eten gheweest hadde, so oppenbaerde hare onse Here ende gaf hare een alte witten broot ende seide: «Nemt spise van mijnre hant, want ic ben dijn behoudere, dien du met al dijnre herten heefs ghemint. Op dien dach dat ic inde werelt quam, salic di inden hemel ontfaen.» Op den kerstdach so sant men te hare enen zerzant, ende hi sloech haere thoof af. Ende daer na oppenbaerde si haerre moeder, ende op den sondach daer na, doe Claudia in bedinghen was, so gaf si haren gheest. ⁴

Doe men Prothum ende Jacinthum ten temple weert trac, so beedden si ende braken die beelde. Ende doe si niet sacrificeren en wilden, [292va] so sloech men hem thoof af, ende also worden si

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken expliciterende lezing: 'Eugenien'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Eugenia autem iussu imperatoris ligata grandi saxo in Tyberim precipitatur, sed rupto saxo super undas incolumis gradiebatur» (928).

3. [Vertaling] Maggioni: «Tunc in fornacem ardentem proicitur, sed extincta fornace refrigerio utebatur» (928).

4. [Vertaling] Maggioni: «Que postmodum matri apparuit et quod die dominica se sequeretur predixit. Veniente igitur die dominica Claudia in oratione posita emisit spiritum» (928).

Van sinte Protho ende Jacincto

martelaren. Si waren ¹ ghepassijt onder Valeriane ende Galiene int jaer
ons Heren CCCLXIII. ²

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie 'waren' door
onderstreping herroepen.

2. [Vertaling] Maggioni: «Passi sunt autem sub Valeriano et Gallo circa annos domini
CCLVI» (929).

Vanden Verheffenne des Heilechs Crucen

Wat den name bediedt [130]

Des Crucen Verheffen es ¹ also gheheten om dat op desen dach tgheloeve ende tcruce sere verheven waren. Men sal weten dat vore Cristus passie dat hout des crucen was een onnutte hout, want men plach de crucen te makenne van onnutten houte. Het was oec sonder vrucht, want wat men ² op den berch van Calvarien plantte en bracht negheen vrucht. Het was oec onnedel, want het was der mordeneren torment. Het was oec doncker, want het was doncker ende sonder eneghe soonheit. Het was oec hout der doot, want men verdedere de liede ane. Het was oec hout van stancke, want men plantet in midden den cronien.

Maer na Cristus passie wert sere verheven, want sine onnutheit verkeerde in precioesheit. Ende daer bi seide sinte Andries: «God gruete di, preciose cruce.» Donvruchtbaerheit verwandelde in drachteheit. In *Cantike*: «Ic sal op clemmen in de palme ende begripen hare vrucht.» Donnedelheit verwandelde in hoocheit. Augustijn: «Dat cruce was der mordenaren torment, maer hets nu overghegaen voor der keisers ansichten.» ³ De donckerheit verwandelde in clærheiden. [292vb] Guldemont: «In doemsdaghe sal tcruce ende de teeckenne van Cristus wonden clærre sijn dan de sonne.» De doot verwandelde in ewech leven ende de stanc in soetecheiden van roke. In *Cantiken*: «Doe de coninc in sine maeltijt was, so gaf mine specie haren roke.» ⁴

Vanden Verheffenne des Heilechs Crucen ⁵

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'es' superscript.

2. [Tekstkritiek] Hs. *Want ment* – Maggioni: «quia quantumcumque in monte Caluarie plantaretur fructum minime faciebat» (930). Hs. Stockholm heeft dezelfde lezing als onze tekst (fol. 233vb).

3. [Vertaling] Maggioni: «Cruce que erat supplicium latronum transiit ad frontes imperatorum» (930).

4. [Vertaling] Maggioni: «Cum esset rex in accubitu suo nardus, id est crux, etc.» (930).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In het handschrift staat een kruisje i.p.v. 'crucen'.

Vanden Verheffenne des Heilechs Crucen

Des Crucen Verheffen viert men hogheleec inder Kerken want tgheloeve wertter sere bi verheven. Want int jaer ons Heren DCXV so liet onse Here sijn volc gheesselen biden paganen. Ende Cosdroe, de coninc van Persen, dede hem alle de rike der werelt onder sijn heerscapie. Maer doe hi te Jherusalem quam, so keerde hi weder met scanden van ons Heren grave, maer nochtan voerde hi met hem een deel vanden cruce dat sinte Helena te Jherusalem ghelaten hadde. Ende om dat hi wilde datten alle menschen eren soudent als enen god, dede hi maken enen torre van goude ende van ¹ selvere. Ende dien dede hi omsniden ende besetten met preciosen steenen ende sette daer in de figure vander sonnen ende der manen ende vanden sterren. Ende met subtilen ende heimeleken conduten so dede hi als God daer water van boven reghennen. Ende beneden ² hadde hi heimeleec doen maken dat peerde trocken waghene ende ghinghen alomme, also sceen dat si den torre daden roeren, ende het sceen dat sijt daden donderen. Dese coninc gaf sinen sone sijn rike, ende hi ghinc selve sitten in desen tempel, ende [293ra] hi settede neven hem ons Heren cruce, ende hi dede ghebieden dat hem alle de liede god heeten soudent. Ende also men leest inde *Officie vanden Mitre* so dede dese Cosdroe, doe hi op den troon sat, als oft hi de Vader hadde gheweest, te sijnre rechter hant setten dat cruce over den Sone. ende an sine slincke side enen hane over den Heileghen Gheest, ende hi hiet datmen hem vader hiete.

Eraclius de keiser ³ vergaderde een groot heer, ende hi quam ter vloet Danubien om te vechtenne jeghen Cosdroes sone. Ten lesten dochte den princen van beiden siden goet dat beide de coninghe soudent striden op de brugghe vander rivieren, ende die den anderen verwonne, hi soude behouden de heerscapie sonder scade van eneghen heere. Si ordineerden oec: So wie dat hem onderwonde sine prince te helpenne, dat men hem hande ende voete afslaen soude ende

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘van’ met verwijsteken in margine.

2. [Tekstkritiek] Hs. ‘bouen’. Dezelfde lezing in hs. Stockholm, fol. 233vb – [Vertaling] Maggioni: «et in subterraneo specu equi quadrigas trahentes in circuitu ibant ut quasi turrim mouerent et tonitruum simularent» (931).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘hi’ door onderstreping herroepen.

Vanden Verheffenne des Heilechs Crucen

worpenne inde riviere. Ende Eraclius gaf hem al Gode op ende beval hem selven met alder devocien die hi mochte den Heileghen Cruce. Ende soe si beide streden, so gaf onse Here Eracleo de victorie, ende al dander heer wert hem onderdaen, also dat al Cosdrees volc kersten wert ende wert ghedoopt. Maer Cosdre en wiste niet hoe de strijt vergaen was, want om dat hem de menschen plaghen tanbeedenne, so en seit hem niemen. ¹

Dus quam Eraclius te hem, ende doe hine sittende vant op den guldenen troon, so seide hi hem: «Om dattu dit [293rb] Heileghe Cruce gheert hebs na dinen sede, wildi ghedoopt werden ende Cristus gheloeve ontfaen, so seldi ² noch dijn lijf ende dijn rike behouden, sonder dat ic een deel ghisele van u nemen sal. Maer en wiltu dit niet doen, so salic di met minen sweerde dijn hoofd afslaen.» Ende does Cosdroe niet doen en wilde, soe trac Eraclius tswert ute ende sloech hem thoof af. Ende om dat hi een coninc was, so dede hine graven. Ende sinen sone dien hi met hem vant, dede hi doopen, ³ ende hieffenne uter vonten, ende hi liet hem sijns vaders rike. Ende hi destrueerde dien torre, ende tselver gaf hi sinen heere te roove. Maer tgout ende de preciose steene behilt hi selve, om de kerken met ⁴ te hermakenne die de tiran ghedestruert hadde.

Ende hi nam dat Heileghe Cruce ende voeret weder te Jherusalem. Ende doe hi nederquam vanden Berghe van Oliveten ende dore die porte varen soude daer onse Here in quam in Palmsondaghe te sijnre passien weert, ende doe hi daer in varen wilde op sijn conincleec peert met sinen keiserliken ghewaden, so quamen haesteleec de steene vander porten neder ende ghinghen ligghen deen op dander als een muer in tgat vander poorten. Ende doe alden lieden des wonder hadde, so oppenbaerde hem dinghel Gods op de poorte staende, ende hi hadde een cruce inde hant ende seide: «Doe de coninc vanden

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cosdroe autem ignorabat exitum belli quia cum ab omnibus odiretur sibi a nemine intimatur» (931-932).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'selstu'.

3. [Vertaling] Maggioni: «filium vero suum X annorum quem cum eo reperit baptizari fecit» (932).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'met' met verwijsteken in margine.

Vanden Verheffenne des Heilechs Crucen

hemele door dese poorte quam [293va] te sijnre passien weert, so en quam Hi niet met conincleken ghesmide, maer op enen ezel, om dat Hi exempel laten wilde van oetmoedecheiden sinen vrienden.» Ende doe hi dit gheseit hadde voer hi wech. Ende doe wert de keiser weenende, ende ontscoeyde hem selven, ende ¹ ontcleedde hem tote sinen himde, ende nam ons Heren cruce ende droecht oetmoedeleec toter poorten, ende te hant so ghinghen de steene weder ligghen te haerre stat metter cracht Gods, ende de poorte wert gheopent alle dien dier ingaen wilden. ²

Dien groten sueten roke die op dien dach ende op die ure begonste, doe men tHeileghe Cruce ute Cosdroe torre nam, die was sonderlinghe groot, also dat hise alle vermakede met wonderleker groter suetecheit alden wech dore van Peersen tote Jherusalem daer men tcruce voerde. Ende dese devote coninc lovede dit cruce aldus ende seide: «O cruce, die claerre bes dan alle de sterren, feestelec alle der werelt ende sere minlec allen volke, heilegher dat alle dinc, die allene werdech ³ waers te draghenne den prijs der werelt. O suete hout, o suete naghele, o suete scerpheit, o suete spere, die de suete laste draghes, behoude dese vergaderinghe die heden vergadert es tuwen love ende die met dinen teeckenne gheteckenent sijn.» Ende aldus so settemen dat Heileghe Cruce weder te sijnre stat, ende doude miraculen worden vernu[293vb]wet. Ende daer wert een doode verwect ende IIII lamme ghenesen ende X lazersche ghesuuvert ende XV blinde siende. Ende de duvele worden daer ute verdreven ende vele menschen worden daer ghenesen van vele siecheiden. Ende aldus so hermaecte de keiser de kerken ende goeddese groteleec ende keerde weder te Rome.

Men leest inden coroniken dat dit anders gheschiede aldus. Want doe Cosdroe alle rike ghewonnen hadde, ende hi Jherusalem ende Zachariam den patriarke ende tHeileghe Cruce ghewonnen hadde, so wilde Eraclius doe peis met hem maken, maer Cosdroe swoer dat hi met dien van Rome negheenen peis maken en soude, en ware dat si

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ende’ superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «moxque duritia lapidum celeste persensit imperium statimque porta se subrigens liberum intransibus patefecit ingressum» (932).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘r’ in ‘werdech’ superscript-

Vanden Verheffenne des Heilechs Crucen

Cristus loochenden ende de sonne anbeedden. Doe wert Eraclius ghewapent met gheloeve ende voerde een heer jeghen hem, ¹ ende hi doerwoestte met meneghen stride die van Persen, ende hi dwanc Cosdroe te vliene tote Thesifonten. Ende ten lesten so quam Cosdroe dbuuc evel an, ende hi wilde Mendasan, sinen sone, cronen coninc. ² Doe dit Syrois, sijn irst gheboorne sone, hoorde, so maecte hi met Eraclio belofte, ende hi jaghede sinen vader met sinen edelen lieden ende vinckenne, ende hi hiltente te borre ende te broode een stucke, ende ten lesten dede hine doot scieten. ³ Ende hier na so sant hi alle de ghevanghenne ende den patriarke ende tHeilech Cruce tote Eraclio. Ende hi voerde dit Heileghe Cruce te Jherusalem [294ra] ende daer na te Constantinopole. Dit leestmen in vele ⁴ coroniken.

Sibilla seit vanden houte des crucen aldus onder de pagane, also *Historia Tripartita* seit: «O salech hout, daer God an gherect was.» ⁵

Te Constantinopole ghinc een Jode in Sinte Sophien Kerke, ende hi sach daer een crucifix staen. Ende doe hi sach dat hi daer allene was, so ghinc hi den cruce naerre ende begreep een sweert ende staect an de keele. Ende te hant quam daer bloet ute ende spranc hem in sijn ansichte ende op sijn cleedere. ⁶ Ende hi wert vervaert ende nam die beelde ende werpse in enen putte ende vloet wech. Ende hem quam een kersten te ghemoete ende seide hem: «Jode, wanen comstu? Du heefs enen man ghedoodt.» Ende hi andwoordde: «Dats loghene.» Ende de kerstenne seide hem: «Waerleec du heves manslacht ghedaen, ende daer af sidi bespronghen met bloede.» De Jode seide: «Waerleec so es der kerstenne god groot, ende sijn gheloeve es al te vaste. Want ic en hebbe negheenen mensche ghesleghen, maer ic hebbe Cristus

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tunc Eraclius zelo armatus contra eum exercitum mouit» (933).

2. [Vertaling] Maggioni: «Tandem Cosdroe dissenteriam incurrens Merdasan filium suum in regem coronare uoluit» (933).

3. [Vertaling] Maggioni: «patremque [...] in uinculis iecit, quem pane tribulationis et aqua angustie sustentans tandem sagittari et occidi fecit» (933).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'uele' superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «'O ter beatum lignum in quo deus extensus est!'. Hoc forte dictum est propter uitam nature, gratie et glorie que ex cruce prouenit» (933).

6. [Vertaling] Maggioni: «Statimque inde sanguis exiuit et Iudei faciem et caput aspersit» (934).

Vanden Verheffenne des Heilechs Crucen

beelde ghewont, ende te hant liep bloet ute sijnre keelen.» Ende die Jode leidde dien man toten putte daer hi tcruce in gheworpen hadde, ende si trocken daer dat heileghe beelde ute. Ende also men seit, so sietmen noch heden daghes de wonde in Cristus keele. Ende de Jode wert doe gheloovech.

In Syrien in een stat die Berich hiet, was een kersten die een huus [294rb] bi jaerscaren ghehuert hadde,¹ ende hi hadde ande want neven sijn bedde gheset een beelde van Cristus cruce, ende daer vore plach hi te bedenne. Ende over een jaer huerde hi een ander huus ende vergat daer sijn beelde. Ende een Jode quam ende huerde dit huus, ende op enen dach so noodde hi enen² van sinen maghen. Ende doe si over maeltijt saten, so sach de ghene dier ghenoodt was alomme, ende sach waer dat beelde hinc ghenaghelt ande want. Ende hi wert gram op dien diene ghenoodt hadde, ende vraghede hem hoe hi so coene was dat hi hilt Jhesus beelde van Nazareth. Ende om dat dese Jode de beelde noch niet ghesien en hadde, so swoer hi also diere als hi mochte, dat hi van dier beelden niet en wiste. Doe veisde hem dese dat hi ghepeist was, ende nam orlof, ende ghinc ten prince van sinen lieden, ende wroeghede desen Jode van dien dat hi ghesien hadde. Doe vergaderden de Joden ende quamen te sinen huse, ende doe si de beelde saghen, daden si hem vele lachters ende verdrevenne uter stede ende liettenne daer half doot.³ Ende si ghinghen ende vertorden die beelde met haren voeten, ende vernuweden daer ane alle de lachtere die onsen Here ghedaen waren in sijnre passien. Ende doe si een spere in sijn side hadden ghesteken, so quammer te hant water ende bloet ute, so datter een vat dat menre onder sette, al vol liep. Dit bloet [294va] namen de Joden van wondere ende droeghent in haerre synagogen, ende al de ziecke die men daer met bestreec worden ghenesen. Ende de Joden vertelden al dat si ghedaen hadden den bisscop van dien lande, ende si ontvinghen alle Cristus gheloeve ende worden ghedoopt. Ende die bisscop hilt dat bloet in kerstalen ende in

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hadde’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste ‘n’ in ‘enen’ superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Iudei igitur congregati ad domum eius conueniunt et uisa ymagine illum contumeliis diris afficiunt et extra synagogam semiuiuum proiciunt» (935).

Vanden Verheffenne des Heilechs Crucen

ghelassen vate. Ende hi dede comen dien kerstenne die te voren int huus woende, ende vraghede hem wie die scone beelde ghemaect hadde. Ende hi seide: «Nichodemus makese. Ende doe hi sterf, so liet hise Gamalielle, ende Gamaliel Zacheo, ende Zacheus Jacobo, ende Jacob lietse Simoene. Ende aldus so was si in Jherusalem tote dat ghedestruert wert. Ende daer na wert si vanden kerstenen bracht in Agrippen rike. Ende daer na wert si in mijn lantscap bracht, ende si bleef mi van vadere ende van moedere.» Dit ghesciedde int jaer ons Heren DCC ende v. ¹ Ende doe consacreerden alle de Joden haer synagogen in kerken. Ende van dier tijt begonste de costume dat men de kerke wihen soude, want daer te voren plachmen allene de outare te wihenne. Om dese miracule ordinerde de Kerke dat men op de vijfste kalende van spelmaent herdincken doen soude van ons Heren passien, oft also men elre leest, op de v^{ste} idus van novembre. ² Want doe was te Rome een kerke [294vb] ghewihet in ons Heren ere, ende daer es noch een apulle vol van dien bloede, ende daer doetmen grote feeste.

De cracht vanden cruce es dicwile groot gheprueft ende oec onder ongheloeveghe. Want Gregorius seit in *Dialogo*: ³ Doe Andreas, de bisscop van Fundane, een nonne met hem woenen liet, so begonste de duvel sijn herte te becorenne van hare, also dat hi op sijn bedde peisde quaet daer mede te doene. ⁴ Op enen dach so quam een Jode te Rome, ende doe hi sach dat hem de nacht anghinc ende hi niet en wiste waer herberghen, so ghinc hi in enen tempel die Apollonijs was om daer te blivenne. Ende om dat hi hem ontsach in die vermeensaemde stat, al en gheloofde hi niet int cruce, nochtan so sechende hi hem metten cruce. Te middernachte doe hi waecte, so sach hi ene grote scare van

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Factus est hoc anno domini DCCL» (935).

2. [Vertaling] Maggioni: «Propter istud miraculum ordinavit ecclesia v kal. Decembris memoriam fieri dominice passionis, uel, ut alibi legitur, v id. Nouembris» (935). Mnl. 'spelmaent' is september. De vijfde kalende van december is 27 november en de vijfde ide van november is 11 november. De vijfde kalende van speltmaand is 28 augustus.

3. [Vertaling] Maggioni: «Nam, ut Gregorius in III dialogorum libro commemorat» (936).

4. [Vertaling] Maggioni: «Andreas Fundane ciuitatis episcopus dum quandam sanctimoniam femina secum habitare permetteret, antiquus hostis cepit speciem illius oculis mentis eius imprimere ut in lecto nefanda cogitaret» (936).

Vanden Verheffenne des Heilechs Crucen

duvelen die vore enen mechteghen here quamen om hem te dienenne. ¹ Ende hi die boven dandere was, hi ghinc in midden sitten, ende hi begonste tondersoeckenne dwerc van sinen dieninghen, wat ende hoe vele quaets elc ghedaen hadde. Ende hoe hi dit ondersochte beschrijft Gregorius corteleec, maer des ghelike leestmen ene ghelikenesse in *Der Vader Boec* aldus: ² Want doe een inder afgode temple ghegaen was, so sach hi Sathanam sitten, ende al sijn gheselschap stont omtrent hem. Ende doe quam een van dien ende anbeddenne. Sathan seide hem: «Wanen comstu?» [295ra] Hi andwoordde: «Ic was inde provincie ende daer hebbic vele ghevechts ghemaect ende vele onrasten ende vele bloets doen ute storten. Ende ic ben comen di dat te segghenne.» Ende Sathan seide: «In hoe langhen hebdi dit ghedaen?» Hi andwoordde: «In LXXX daghen.» ³ Ende Sathan seide: «Heefstu dus langhe hier over gheweest?» Ende hi seide dien die bi hem stonden: «Gaet ende slatenne sere.» Ende een ander quam ende anbeddenne ende seide: «Here, ic hebbe gheweest inde zee, ende ic maecte daer groten tempeest ende dede vele scepe ende menschen verdrincken.» Sathan seide: «In hoe langhen hebdi dit ghedaen?» Hi andwoordde: «In XX daghen.» Ende hi dede desen oec slaen ende seide: «En hebdi maer dit ghedaen in so langhen tide?» De derde quam ende anbeddenne ende seide: «Ic was in een stat ende maecte onraste in een brulocht ende dede daer vele bloets ute storten, ende ic dede den brudegoom dooden, ende ic ben comen di dat te boodscapenne.» Sathan seide hem: «In hoe langhen hebdi dit ghedaen?» Hi andwoordde: «In X daghen.» Sathan seide hem: «En hebdi nemmeer ghedaen in dus vele daghen?» Ende hi dedenne oec slaen. Ende een ander quam ende seide: «Ic hebbe XL jaer gheweest in de hermitage ende hebbe enen monec becoort, ende ten lesten constickenne cume te valle ghebringhen in oncuuscheiden sijns vleeschs.» Doe dit Sathan hoor[295rb]de, so stont hi op van sinen setele

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'te diennene' met verwijsteken in margine.

2. [Vertaling] Maggioni: «Modum autem huiusmodi discussionis Gregorius causa breuitatis pertransit, sed ex simili in quodam exemplo quod legitur in uitis patrum innotescere potest» (936).

3. [Vertaling] Maggioni: «Et Sathan ait: 'Quanto tempore hoc fecisti'. Et ille: 'In xxx diebus'» (936).

Vanden Verheffenne des Heilechs Crucen

ende custenne. Ende hi nam de crone van sinen hoofde, ende settese hem op thooft, ende deden bi hem sitten ende seide: «Du heefs vromeleec ende een groot dinc ghedaen. Ende du heefs meer ghepijnt dan alle dandere.» Dit es wel na de maniere die Gregorius achter laet.¹ Ende doe elc gheseit hadde sijn werc, so spranc daer een onder hen op, die seide dat hi in groter becoringhen van oncuuscheiden den bisscop Andries bracht hadde teenre nonnen weert, ende seide dat hi van zanderdaghes te vespertijt sijn herte daer in ghehouden hadde also sere dat hise van minnen ande rechte wanghe sloech. Doe riet hem sijn meester dat hi voldade dat hi begonnen hadde, dat hi enen sonderlinghen loon ontfaen mochte onder dandere van dier daet. Ende hi beval dat men besaghe wie hi ware die inden tempel dorste ligghen. Ende doe hem dese Jode alte sere ontsach, ende de quade gheeste die te hem ghesonden waren saghen dat hi metten cruce ghesehent was, so riepen si van anxte: «Waerleec het es een idel vat, maer het es gheteeckent.» Ende met desen gheroepe so voer al die scare der duvele wech. Ende de Jode ghinc haesteleec toten bisscop ende seide hem al dat hi ghesien ende ghehoort hadde. Doe dit de bisscop hoorde, so versuchte hi sere ende dede [295va] alle de wive uten hove ende doopte den Jode.

Gregorius seit oec in *Dialogo* dat een nonne in enen boogart quam, ende si sach daer ene latuwe, ende si begherese ende atse sonder sechenen. Ende de duvel voer te hant in hare ende si viel. Ende doe sinte Equicius te hare quam, begonste de duvel te roepenne ende seide: «Wat hebbic mesdaen? Ic sat op ene latuwe, ende dese quam ende at mi.» Ende met des voorseits mans ghebede so voer de duvel ute hare.

Men leest oec in *Ecclesiastica Historia*² dat de heidenne al Allexandrien dore screven an hare wande Serapis wapenne. Maer Theodosius, de keiser, dede dat afdoen ende dede scriven dat teecken des crucen. Doe dat saghen de heidenne ende der afgode papen, so worden si ghedoopt, want vanden ouders was hen gheseit dat hare

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Hic igitur uel similis potest esse modus illius discussionis quam Gregorius pretermittit» (937).

2. [Vertaling] Maggioni: «Legitur in hystoria ecclesiastica libro XI» (938).

Vanden Verheffenne des Heilechs Crucen

oeffeninghe soude bliven staende tote dat een teecken comen soude daer dleven in ware. Maer nochtan hadden si een lettere die ghemaect was als een cruce, ende die hieten si heilech. Ende si seiden dat dese beteeckende dleven dat toe comen soude.

Van sinte Janne Guldenmont

Van sinte Janne Guldemont [131]

Sinte Jan Guldemont was van Anthiochien, Secundus ende Anchuten sone, die edel liede waren. Ende sijn leven ende sijn gheslechte ende sine wandelinghe ende sine persecucie sijn bescreven in *Historia Tripartita*. Ende doe hi al sine erenstecheit ghe[295vb]leit hadde ¹ ane philosophie, so liet hi ten lesten dat, ende oefende hem in heileghen scrifturen. Ende doe hi pape worden was om sine suverheit so was hi wreedere inder gherechtecheit ² ende gaf hem meer ter scerpheit van correxien dan ter saechtmoedecheit. Ende om de gherechtecheit sijns levens was hi onbehendech in dat te ghesciene was. ³ Ende deghene diene niet en kinden, hilden sine redenne over hoverdech. Hi was voorbarech in leeringhen, ende in te exponeerne wel beset, ende alte goet om de seden te bedwinghenne.

In dien tide doe Archadius ende Honorius, de keisers, regneerden, so wert hi bisscop gheordineert van Damaso den paus. ⁴ Ende om dat dese Jan der clercke leven wilde corrigeren, so worden sine alle hatende ende vloen alle van hem als van enen verwoedden, ende spraken hem allessens quaet achter. Ende om dat hi nemmermeer niemenne ten etenne en ⁵ noodde, so en wilde hi oec met niemenne eten. Ende si seiden dat hi dit daeromme dede dat hi dorperleec at. ⁶ Ende andere seiden dat hijt dede om sine grote voorbareghe spise. Maer voor waer hi deedt van abstinencien, want hi hadde dicke de maghe ende thoot quaet, ende daeromme scuwede hi ⁷ vele spisen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hadde' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Qui presbiter ordinatus propter castitatis zelum seuerior habebatur» (939).

3. [Vertaling] Maggioni: «et propter uite rectitudinem incautus ad futura prospicere nesciebat» (939).

4. [Vertaling] Maggioni: «Regnantibus igitur Archadio et Honorio augustis et Damaso in Romana sede presidente factus es Constantinopolitanus episcopus» (939).

5. [Tekstkritiek] Hs. 'ende'.

6. [Vertaling] Maggioni: «Et quia nunquam aliquem ad prandium inuitabat nec ab aliquo inuitari uolebat, dicebant eum ideo hoc facere, quia turpiter manducaret» (939).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' superscript.

Van sinte Janne Guldenmont

over maeltijt. ¹ Maer tghemein volc ² hadden herde lief om de sermone die hi dede, ende si veronwerdden wat sine beniders van hem seiden. Jan plach eneghe overdadeghe te versprekenne ende daer[296ra]omme haetten sine te meer.

Hi dede oec een ander dinc, daer de liede sere met worden beruert. Eutropius de provoost, die balju ghemaect was vanden keiser, hi wilde wrake doen van eneghen mesdadeghen die inde kerke waren ghevloen. Daeromme ghecreech hi vanden keiser dat hi ene wet sette, dat niemen inde kerke vlien en soude, ende die daer in ghevloen waren, dat mense daer ute nemen soude. Na allettel tijts so ghevielt dat Eutropius jeghen den keiser ghedaen hadde ende dat hi inde kerke vloet. Doe dit de bisscop hoorde, ghinc hi te hem daer hi hem gheborghen hadde onder den outaer, ende maecte jeghen hem ene berespande omelie, daer hine alte sere in begreep, ende daer met verbalch hi vele liede dat hi den onsaleghen man negheene ontfermenesse doen en wilde, maer dat hine sterckeleec oec berespte. Ende de keiser nam Eutropium uter kerken ende dede hem thooft afslaen. Ende om menegherande sake so berespte hi tvolc ende daeromme haetten sine.

Op enen tijt wilde Theophilus, de bisscop van Allexandrien, Janne afdoen, ende hi pijndere hem in te stekenne enen pape die Isidorus hiet. Ende daeromme sochte hi sake om hem af te doene, maer tghemein volc bescudde Janne nerensteleke, omdat si met siner wonderleker leeren so wel worden ghevoedt. Ende Jan dwanc de papen te levenne also de Kerke gheordineert hadde, ende seide dat si niet en waren sculdech te hebbenne deere van[296rb]den priesterscape, die der papen leven niet volghen en wilden. Niet alleene en regeerde hi de kerke van Constantinopole, maer van dier macht die hi vanden keiser hadde so ordineerde hi vele provincien daeromtrent met voorsieneghen wetten. Ende doe hi bekinde dat noch vele liede den

---

1. [Vertaling] Maggioni: «reuera autem propter abstinentiam et stomachum et caput sepe dolebat et ideo prandiorum epulas euitabat» (939).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'volc' met verwijsteken in margine.

Van sinte Janne Guldenmont

duvel sacrificie daden, so sant hi ute clercke ende papen, ende dede hen alder afgode temple breken.¹

Te dien tiden was een, Gennas,² die gheboren was van Celcien ende in rade barbaren ende tiran van allen ghepeisen, ende hi was sonderlinghe hoverdech.³ Maer nochtan was hi ghemaect meester vanden ridders ende hi was Arriaen. Dese bad den keiser dat hi hem ende den sinen ene kerke binnen der stat gheven wilde. Doe hem de keiser dit belooft hadde, so bad hi Janne dat hi hem een kerke gheven wilde,⁴ om dat hi daer met sine wreetheit soude bedwinghen. Maer Jan die sterc was van crachte ende al ontsteken van torne, seide: «O keiser, en belove hem dat niet, ende en wilt dat heileghe den honden niet gheven, noch en ontsich desen barbarijn niet. Maer doet ons beiden roepen al heimeleec, ende dat wi onderlinghe segghen selen, hore. Want ic sal sine tonghe so breidelen, dat hi dit niet en sal dorren heisschen.» Doe dit de⁵ keiser hoorde, so wert hi verblijdt ende zanderdaghes riep hise beide. Ende doe Gennas⁶ [296va] te sinen behoef een kerke hiesch, so seide hem Jan: «Allessens es di Gods huus open, ende nieman en verbiedt di Hem te an bedenne.» Genna⁷ andwoordde: «Ic ben van eenre andere secten, ende ic heissche enen tempel te minen behoef ende te mijnre ghesellen. Want ic hebbe vele pinen an ghenomen om de ghemeene dinc van Rome. Ende daeromme en es men mi niet sculdech tontsegghenne.» Jan seide hem: «Du heves

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cumque cognouisset in Phenice adhuc demonibus sacrificia ministrari, clericos illuc et monachos destinavit omnesque templa ydolorum destrui fecit» (940).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ganas'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Eodem tempore Ganas quidam erat genere celticus, consilio barbarus, studio tyrannico uehementer elatus» (940).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'gaue'.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'de' superscript.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ganas'.

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ganas'.

Van sinte Janne Guldenmont

vele loons ontfaen die gaet boven de stride die du noch ontfaen ¹ hebs. Du best ghemaect meester vanden ridders ende hierenboven bestu gheert metter eren van proefstien. Ende du moets mercken wie du wile waers, ende wie du nu scijns, ende welc dijn irste armoede was, ende welc nu dijn goet es, ende wat cleederen du te voren droegs, ende met wat cleederen du nu verchiert werts. ² Ende om cleene pine hebdi grote ere ontfaen. Ende nu en wes niet ondancheleec jeghen den ghenen die di gheert heeft.» Met desen redenen dede hi Ganiem ³ swighen. ⁴

Ende doe Jan de stede van Constantinopole so eerlec regeerde, ende de voorseide Gennas tkeiserike omvoer, om dat hijt sdaghes niet doen en mochte, so sant hi barbarine dat si snachts tpalais ontsteken soudent. ⁵ Ende doe wert oppenbaer verthoont hoe Jan de stat behoedde, want den barbaren oppenbaerde een grote [296vb] menechte van inghelen, ghewapent, die groot van lichame waren, ende si verjaghedense alle. Ende doe si dit haren here gheseit hadden, so hadde hijs groot wonder om dat hi wiste dat theer vanden ridders in dander stede was. Ende doe hise zandersnachts weder sant, so worden si weder vanden inghelen verjaghet. Ten lesten ghinc hi selve ende sach dit wonder ende vloet. Ende om dat hi waende dat hi die ridders sdaghes heimeleec hilde ende snachts dade waken, so voer hi ute ende viel int lant ende woestet al. ⁶ Ende al de liede ontsaghen de felheit der

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ghedaen'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Et oportet te considerare quid dudum fueris et qualis modo conspiciaris, que prisca paupertas et que modo superbia, quibus uestimentis ante utebaris et quibus modo ornaris» (941).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'Gennam'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Hiis sermonibus eius os obstruxit eumque compulit ut taceret» (941).

5. [Vertaling] Maggioni: «Dum igitur Constantinopolitanam urbem strenue gubernaret, Ganius predictus imperium ambiens cum in die nihil agere posset nocte barbaros misit qui palatium concremarent» (941).

6. [Vertaling] Maggioni: «et fugit existimans milites in die latere et nocte ciuitatem custodire. Egressus inde ad Traciam iuit et magno congregato exercitu universa uastabat» (941).

Van sinte Janne Guldenmont

barbarine. Ende want de keiser sinte Janne bevolen hadde de macht van deser uutsindinghen, ende om dat hi der vrienſcap vergheten hadde jeghen Gennam, so trac hi vromelec uter stat. ¹ Doe Gennas sach sinte Jans betrouwen dat hi om de gherechteheit hadde, so voer hi hem te ontmoette ende custe sine oghen ende sine rechte hant, ende dede sinen kinderen cussen sine voete. ² Want Jan hadde dese doghet dat hi die die herde ontsachlec ³ waren, vernederde ende deedse hem ontsien.

Te dien selven tiden rees een questie oft God enen lichame hadde, ende hier af resen stride ende onrasten. Want deen seide deen, ende dander dander, ende sonderlinghe worden hier in bedroghen simpelre monnecke herten, die seiden dat God de ghelike eens lichamen hadde an ghenomen. Ende Theophilus, de bisscop van Allexandrien, pre[297ra]decte inder kerken jeghen die die seiden dat God van menscheleker vormen was, ende hi seide dat God sonder lichame was. Doe dit hoorden de monecke van Egypten, so lieten si haer woeninghe ende trocken te Allexandrien ende ruerden een groot gheruchte jeghen Theophilum, also dat si hen pijnden hem doot te slane. Ende doe hi dit vernam, so ontsach hi hem ende seide hen: «Ic ansie u als Gods ansichte.» ⁴ Ende si seiden: «Ochtu segs dattu ons sies als Gods ansichte, so vermeensame de boecke die onsen opinien contrarie sijn. ⁵ Ende en doestu des niet, so selstu van ons ontfaen dat de keisers gheset hebben jeghen de rebelle.» ⁶ Hi seide: «En doet in mi negheene wreetheit, want ic doe dat ghi wilt.» Ende aldus keerde hi de monecke van hem. Hier in en waren de goede heileghe monecke niet verleidt, maer eneghe simpele die om de minne vanden gheloeve hen setteden

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Imperator ergo Iohanni sanctissimo onus legationis imposuit. Ille autem inimicitiarum immemor alacriter est profectus» (941).

2. [Vertaling] Maggioni: «Ganias ergo agnoscens eius fiduciam proprietate assumptam longo itinere eidem occurrit suisque oculis dexteram eius circumposuit et filios suos sacra eius genua osculari precepit» (941-942).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 't' in 'ontsachlec' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Sic uos, inquit, uideo sicut dei uultum» (942).

5. [Vertaling] Maggioni: «anathematiza libros Origenis qui nostre opinioni aduersantur» (942).

6. [Vertaling] Maggioni: «Quod si non feceris, que imperatoribus et deo rebellium sunt a nobis sine dubio sustinebis» (942).

Van sinte Janne Guldenmont

jeghen hare bruedere, die dese ongheloevecheit hilden staende, si worden van hen ghedoodt. ¹

Doe men dit in Egypten dede, so was Jans leeringhe sere vermaert te Constantinopolo, ende alle liede hadden hem in groten wondere. Maer om dat de Arriane sere groeiden ende si kerken buten den steden hadden, ende zaterdaghes ende tsondaghes vergaderden si inden porten ende inden portalen ende songhen alden nacht hymnen ende anthiphonen, ende in de daghe[297rb]raet ghinghen si midden ² dore de poort metten anthiphonen tote buten de port in hare kerke. Ende dit daden si om den lachter vanden goeden kerstenen. ³ Ende dicwile songhen si: «Waer sijn si die segghen dat III een sijn?» ⁴ Ende om dat Jan ontsach dat si de simpele met desen sanghe an hem trecken souden, so ordineerde hi oec dat de gheloeveghe tsnachts souden sijn in dusdanen lof, omdat hi daer met wilde verdonckeren der ongheloeveghere werc ende dat de gheloeveghe te sterckere bliven souden. Ende hi maecte selveren crucen die men met tortijtsen droech. Doe worden de Arriane van hatien so ontsteken, dat si na sine doot stonden. ⁵ Op enen nacht so wert Brisoen, der keiserinnen ghelubde camerlinc, gheworpen met enen steene, den welken Jan gheordineert hadde om de hymne te singhenne. ⁶ Ende hier in wert de keiser so ghestoort dat hi den Arrianen verbood dat si oppenbaer negheen hymnen en songhen.

Te dien tide so quam te Constantinopole Severiaen, de bisscop van Gabalen, den welken vele liede in weerdecheiden hadden ende vele

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Exercitati uero et perfecti monachi in hoc seducti non sunt, sed simplices ardore fidei contra fratres contrarium sapientes insurrexerunt et multos occidi fecerunt» (942).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'midden' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Hec autem ad uituperationem orthodoxorum facere non cessabant» (942).

4. [Vertaling] Maggioni: «Vbi sunt qui dicunt tria uirtute unum?» (942).

5. [Vertaling] Maggioni: «Tunc ariani zelo accensi inuidie usque ad necem insurgunt» (942).

6. [Vertaling] Maggioni: «Vna igitur nocte petra percussus est Brison eunuchus auguste qui ad hymnos exercendos a Iohanne fuerat deputatus, sed etiam quidam de populo utriusque partis etincti sunt» (942).

Van sinte Janne Guldenmont

baroene. Ende de keiser ende de keiserinne haddenne herde lief.¹ Ende sinte Jan ontfinckenne herde weerdeleec. Ende doe Jan in Asien ghevaren was, so beval hi² hem sijn bisscopdoom, maer [297va] onder tvolc prees hi hem selven.³ Ende Sarapion, Jans clerc, ontboodt dit Janne. Ende daer Severiaen leet, so⁴ en stont Serapion niet op, ende dies hadde hi onweerdde ende riep: «En es Serapion de clerc niet ghedoodt, so en es Cristus niet gheboren in menscheleker naturen.» Doe Jan dit hoorde, so quam hi weder ende verdreef Severiaene uter stat als enen blasfemeerre. Ende dit was der keiserinnen sere leet, ende deden weder comen ende bad Janne dat hi met hem peis maecte. Ende hi en wilde dies niet doen voor dat de keiserinne Theodosium, haren sone, settede over sine cnien ende hem bad dat hi peis maken wilde met Severiaene.

Te dien tide so verdreef Theophilus, de bisscop van Allexandrien, uter⁵ poort Dioscorum, enen heileghen man, ende Isidorum die te voren sijn alder weerdste was. Ende si quamen te Constantinopole om dat si Janne ende den prince⁶ vertellen soudent wat hen ghedaen was. Ende si en⁷ wilden met hem niet⁸ deilachtech wesen, eer si de sake bekinnen soudent.⁹ Nochtan was te Theophile comen een valsche

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Eo tempore Seuerianus Gabalensis episcopus honorabilis apud multos proceres et ab ipso imperatore et augusta multum dilectus Constantinopolim uenit» (942-943).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'hem' (dittografie) geschrapt.

3. [Vertaling] Maggioni: «Cumque Iohannes in Asiam perrexisset suam eidem ecclesiam commendauit. Ille autem non fideliter ambulabat, sed semetipsum populo commendabat» (943).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' met verwijstken in margine.

5. [Tekstkritiek] Hs. 'inde' – [Vertaling] Maggioni: «Eodem quoque tempore Theophilus Alexandrinus episcopus Dioscorum uirum sanctissimum et Ysidorum prisu sibi amicissimum iniuste eiecit» (943). Hs. Stockholm is hier nog minder betrouwbaar: 'Te dien tiden verhief theophilus de bisscop van allexandrien in de poort dyoscorum enen heileghen man' (de rest van de zin ontbreekt; fol. 238ra).

6. [Tekstkritiek] Hs. 'princen' – Maggioni: «Qui Constantinopolim uenerunt ut principi et Iohanni eius facta narrarent» (943).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'en' superscript.

8. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'niet' superscript met verwijsteken.

9. [Vertaling] Maggioni: «Iohannes autem eos quidem honorabat, sed ante cause cognitionem cum eis participare nolebat» (943).

Van sinte Janne Guldenmont

niemare ¹ dat Jan met hen ghemeenscap hadde ende dat hi hen raet gaf. Hieromme wert Theophilus sere ghestoort, dat hijt niet allene wreken en wilde, maer hi wapende hem sterckeleece om Janne af te doene, ende heelde sine meeninghe ende sant telken bisscop ende seide dat hi verdoemen wilde Ori[297vb]genes boecke. Ende aldus verleide hi Epiphane, den bisscop van Cypers, die alte heileghen man was, ende hi maecten sine vrient ende bad hem dat hi Origenes boecke verdoemen wilde. Maer Epiphanius, om sine heilecheit en mercte hi sine bedrieghenesse niet ende vergaderde hieromme sine bisscoppe van Cypers ende verboodt Origenes lesse. Ende hi bad Janne in letteren dat hi hem wachten wilde van Origenes lessen, ende dat hi confirmeeren wilde datter gheordineert was. ² Maer Jan hadde dit onweert, ende hi ³ pijnde in de kerkeleke leeringhe, ende daer in nam hi toe. Ende hi en rochte niet van dien datmen jeghen hem sochte. Hier na so oppenbaerde Theophilus de hatie die hi langhe gheheelt hadde, ende seide dat hi Janne ontsetten wilde. Ende vele baroene ende clercke die Jans viande waren vanden palaise, si sochten enen tameleken tijt ende pijnden hen dat men te Constantinopole jeghen hem een consilie vergaderen soude. ⁴ Hier na quam Epiphanius te Constantinopole ende brachte met hem de verdoemenesse van Origenes boecken, ende om Jans wille so liet hi doe achter dies hem Theophilus ghebeden hadde. ⁵ Maer om de weerdecheit van Epiphanie so screven vele bisscoppe ende andere liede haer consent onder Origenes boecke verdoemen, ende vele wassere die dies niet doen en wilden. Ende van desen so was een Theothimus, de proefst van Syrien,

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘een valsche niemare’ met verwijsteken in margine.

2. [Vertaling] Maggioni: «rogans Iohannem per litteras ut se ab horum lectione librorum suspenderet et que ordinata fuerant confirmaret» (943).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hi’ met verwijsteken in margine.

4. [Vertaling] Maggioni: «Mox inimici Iohannis multique clerici et proceres palatii tempus opportunum inuenientes nitebantur ut contra Iohannem apud Constantinopolim concilium fieret» (943-944).

5. [Vertaling] Maggioni: «Post hoc autem Epiphanius Constantinopolim uenit, dampnationem librorum Origenis secum ferens et inuitationem Iohannis causa Theophili declinauit» (944).

Van sinte Janne Guldenmont

die een vermaert gherechtech man was. ¹ [298ra] Ende hi andwoordde aldus: «Ic en draghe, Epiphane, negheen onrecht die hier voer tijts wel sweech, noch ic en sal mi niet pinen te doene een blasfemerende sake, dat ic de boecke verdoemen soude ende versmaden die onse irste vaders niet versmaden en wilden. ² Want ic en sie neghene quade leeringhe in sinen boecken, ende die dese boecke lachteren, si en kinnen hem selven niet. Want Athanasius, de bescermere des gheloofs jeghen de Arriane, hi heet inder consilien Origenem enen orconde van sinen gheloeve, ende hi leide Origines boecke metten sinen ende seide: “Dese es wonderleec ende pijnde alte sere ende gheeft ons vanden Gods Sone orconde ende seit dat Hi eweleec metten Vader es ende was.” ³ Ende Jan en hads negheen onweerde dat Epiphanius sonder regle in sijn kerke ordinerighe maecte, maer nochtan bad hi hem dat hi met hem bliven wilde onder de bisscoppe. Ende hi andwoordde dat hi met hem niet bliven en soude, en ware dat hi Dioscorum verdreve ende dat hi sijn consent screve onder de verdoemenesse van Origenes boecken. Ende om dat dit Jan niet doen en wilde, so quamen Jans viande ende beruerden Epiphane jeghen Janne, ende daer bi so condempneerde Epiphanius Origenes boecke ende Dioscorum oec. Ende hi begonste quaet te sprekenne van Janne om dat hise bescudden wilde. Ende Jan ontboot hem: «Du heefs vele ghedaen jeghen de statute, o Epiphani. Irst dattu ordene makes in mijn kerke sonder minen orlof. ⁴ Ende daer na [298rb] dattu in mine propre kerke van dijnre propere macht wihets. Ende echter dattu di daer af

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quorum fuit Theotimus Sythie presul, uir rectitudine uite famosissimus» (944).

2. [Vertaling] Maggioni: «Ego, inquit, Epiphani, neque ei qui dudum bene requieuit iniurias non fero neque rem blasphemam temptare presumo, dampnans ea que priores nostri repuere noluerunt» (944).

3. [Vertaling] Maggioni: «Athanasius autem defensor Niceni consilii contra Arianos testem sue fidei hunc uirum appellat illius libros suis coniugens et dicens: ‘Mirabilis, inquit, et laboriosissimus Origenes hoc de filio dei nobis testimonium perhibet asserens coeternum eum patri’» (944).

4. [Vertaling] Maggioni: «Primum quia ordinationem fecisti in ecclesia sub meo iure instituta» (944).

Van sinte Janne Guldenmont

ontschuldechs ende nu weder om dattu in di selven betrou. ¹ Ende hieromme hebbic mi ghedwonghen om dat onder tvolc negheen gherochte risen en soude ende dattu niet ghevreset en worts.» ² Doe Epiphanius dit hoorde, so voer hi wech, ende doe hi weder in Cypers quam, so ontboodt hi Janne: «Ic hope dattu niet bisscop sterven en sels.» Ende hi ontboodt hem weder: «Du en sels niet wedercomen in dijn lant.» ³ Ende dat gheviel also, want Epiphanius sterf inden wech ende na allettel tijts wert Jan ghedoomt in allinden ende daer sterf hi. Te des Epiphanius grave, die so heilech was, so worden de duvele verdreven. Want hi was een man sere liberael jeghen de arme. Doe hi op enen dach al sijn goet ghedeilt hadde, ⁴ so quam een haesteleec ende brachte hem enen groten sac vol ghelts ende ghinc wech. Ende men wiste niet wanen hi quam oft werweert dat hi ghinc.

Eneghe arme waren die Epiphanium hoenen wilden om dat hi hen iet te meer gheven soude. Ende deen ghinc op deerde ligghen als oft hi doet hadde gheweest, ende dander stont boven hem ende beweendenne ende claghede sere dat hi niet en hadde daer hine met graven mochte. Ende Epiphanius quam daer toe gaende, ende bad dat hi in rusten slapen moeste, ende gaf hem daer [298va] mede hine graven soude, ⁵ ende trooste den man ende ghinc wech. Ende dese man stiet sinen gheselle ende seide: «Stant op ende laet ons heden weerscapen met dijnre pinen.» Ende doe hine dicke stac, ende hi gheware wert dat hi doot was, so liep hi te Epiphane ende seide hem wat hem ghesciet was, ende bad hem dat hine verwecken wilde. Ende Epiphanius troosten vriendeleec, maer nochtan en wilde hijs niet verwecken om dat men niet lichte Gods cnechte bespotten en soude.

Ende doe Epiphanius wech ghevaren was, so seidemen Janne dat Eudoxia de keiserinne Epiphane jeghen hem gheporrent hadde, ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «deinde quia in ea auctoritate propria sacra celebrasti, rursus quia inuitatus excusasti, et nunc denuo quia in te ipsum confidis» (944).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quapropter obserua ne in populo seditio oriatur et huius rei periculum ipse suscipias» (944).

3. [Vertaling] Maggioni: «Spero quia ad tuam patram non redibis» (944).

4. [Vertaling] Maggioni: «Qui cum quadam uice totam ecclesie pecuniam erogasset et nihil sibi remanisset» (945).

5. [Vertaling] Maggioni: «et sepulture necessaria ministravit» (945).

Van sinte Janne Guldenmont

hi wert ontsteken met toorne also hi plach, ende dede een sermoen toten volke ende daer in lachterde hi alle vrouwen.¹ Ende al tvolc wiste wel dat hi dit sermoen dede jeghen de keiserinne. Doe dit de keiserinne verstont, so beclaghese hare jeghen den keiser ende seide dat de lachter die hare ghedaen was altemale op den keiser viel. Hieromme wert de keiser jeghen Janne ghestoort ende hiet dat men enen zeent hilde. Hieromme vergaderde Theophilus haestelec de bisscoppe. Ende alle Jans viande quamen vromeleec toe ende hiettenne hoverdech ende quaet. Alle de bisscoppe die te Constantinopole vergadert waren, si en spraken van Origenes boecken niet, maer si hie[298vb]ven hen oppenbaerleec jeghen Janne. Ende si sonden om Janne ende daechdenne. Ende hem dochte beter dat hise scuwen soude als sijn oppenbare viande, ende hi riep dat men enen ghemeenen zeent doen soude. Ende si daghedenne aldus IIII werf. Ende doe hise vloet ende riep om enen ghemeenen seent te houdenne, so verwijsden sine, ende niegherincs el omme dan dat hi niet comen en wilde doe hi ghedaghet was. Doe dit tfolc hoorde, so wert alte sere verstoort, ende en lietenne uter kerken niet nemen. Maer si riepen dat men dit legghen soude op de ghemeene consilie. Maer skeisers ghebod dwancse datse hem moesten laten, die ghebood dat men Janne haesteleec verdriven soude ende in allinden voeren. Ende om dat Jan ontsach dat in tvolc ghevecht werden mochte, so leverde hi hem selven sonder tvolcs weten datmenne in allenden voeren soude. Maer doe dit tfolc vernam, so werter een groot gheruchte af, also groot dat vele van Jans vianden ter ontfermecheit worden² ghebrocht³ ende seiden dat hi onrecht ghedoghede dien si te voren begheerden af te doene. Maer Severiaen daer de irste redenne af was, daer hi predeckte in de kerke, seide hi quaet van Janne ende seide: Al waest dat hi negheene mesdaet en hadde, nochtan was sine hoverde goede sake om hem af te doene. Ende doe [299ra] om dese sake jeghen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Qui solito zelo accensus sermonem ad populum fecit qui cunctarum mulierum uituperationem omnimodam continebat» (945).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘worden’ superscript.

3. [Tekstkritiek] Hs. ‘gebroect’ – Maggioni: «Quod cum populus cognouisset, importabilis seditio est exorta ita ut etiam multi inimicorum eius ad misericordiam mouerentur» (946). Hs. Stockholm, fol. 239va leest ook ‘ghebrocht’.

Van sinte Janne Guldenmont

den keiser ende de bisscoppe een groot gherochte worden was vanden volke, so bad de keiserinne den keiser dat hi Janne weder dade halen uter allinden. Ene grote eerdbevinghe was oec in de stat, ende al de liede seiden dat dit was om dat Jan ongherechteleec verdreven was. Ende men sant legate om Janne ende bad hem dat hi haesteleec weder quame, ende dat hi vore de stat bade die verderven soude, ende dat hi peisen soude tghescal dat onder tvolc ware. Men sant andere legate na de irste, ende de derde, diene dvinghen souden weder te keerne haesteleke.¹ Ende si brachtenne sijns ondancckens weder te sijnre kerken. Ende al tfolc quam hem te ghemoete met tortisen ende met lampten. Maer hine wilde niet sitten in sbisscops zetel ende seide dat hijs niet sculdech en ware te doene, en ware biden zeenden, ende dat si diene ghedoemt hadden, hare sentencien wederriepen. Ende tvolc begherdenne alte sere te siene sitten in sbisscops zetel ende sine leeringhe te hoorne. Ende tvolc quaems te boven, ende hi wert ghedwonghen dat hi hen predeken moeste ende in sinen zetel sitten. Ende Theophilus vloet van daer, ende doe hi te Jerapolim comen was, so sterf de bisscop van dier stat ende Malameron, de heileghe monec, wert daer ghecoren.² Maer doet Malameron ontseide, so riet hem Theophilus dat hi consent gave te sijnre electien.³ Ende hi be[299rb]lovet aldus ende seide: «Merghen sal voldaeen werden dat onsen Here ghenoeghet.» Ende zanderdaghes quamen si te sijnre cellen ende baden hem oetmoedeleec dat hijt ontfinghe. Ende hi seide: «Laet ons irst onsen Here bidden.» Ende doe hi beedde gaf hi te hant sinen gheest.

Jan was eenpaerleec leerende. Te dien tide was neven Sinte Sophien Kerke ghemaect een selveren beelde met enen mantele omhanghen in Eudoxien der keiserinnen ere, ende daer plaghen de baroene ende de ridders haer oppenbaer spel te doene.⁴ Ende dit was Janne herde leet,

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Alii quoque post illos et rursus alii destinati sunt qui eum cito redire compellerent» (946).

2. [Vertaling] Maggioni: «mortuus est eiusdem ciuitatis episcopus et Nilamon sanctissimus monachus est electus» (946).

3. [Vertaling] Maggioni: «At ille cum crebro refugeret ei Theophilus suadebat ut sue electioni consensum preberet» (946-947).

4. [Vertaling] Maggioni: «ubi milites et proceres lusos publicos excercebant» (947).

Van sinte Janne Guldenmont

om dat hi sach dat dit was jeghen trecht der Heilegher Kerken. Ende echter so wapende hi sine tonghe, also hi plach, ende als hi den princen ghebeden soude hebben dat si hen van selken spelen wachten soudent, so en dede hijs niet, maer hi lachteret hen met felre spraken.¹ Ende de keiserinne nam dit oec te haren lachtere ende pijnde haer weder dat men jeghen Janne enen zeent noch houden soude. Doe dies Jan gheware wert, so predeckte hi jeghen hare alte lachterleken een omelie die aldus beghint: *Rursus Herodias insanit, rursus turbatur* etcetera.² Ende hier met wert de keiserinne noch grammere.

Ende een die Janne dooden wilde, hi wert vanden volke ghevaen, ende men leiddenne³ ten vonnesse, maer de provoost ver[299va]loostenne, so dat menne niet en doodde. Ende eens papen cnape liep op Janne ende pijndene⁴ hem te doodenne. Ende doene een hilt, so sloech hi dien diene hilt ende enen anderen die bi hem stont. Doe wert daer een gheroep ende daer quamen vele liede toe ghelopen, ende doe doodde hire vele. Ende van dien tijde so hoedde tvolc Janne ende besetten sijn huus dach ende nacht.

Ende bider keiserinnen rade so vergaderden weder de bisscoppe te Constantinopole, ende Jans verraders begonstene sterckeleece te wroeghenne. Ende om dat de kerstdach quam, so ghebood de keiser Janne: en dade hi sine mesdaet niet van heme, so en soude hi met hem negheen ghemeensaemheit hebben. Ende de bisscoppe en vonden el niet jeghen hem, sonder dat hi was gaen sitten in sbisscops zetel sonder herroepen vander consilien na dien dat hi weder ghekeert was uter allenden, ende⁵ aldus so verwijsden sine echter. Daer na doe Paschen naecte, so ontbood hem de keiser dat hi met hem inde kerke niet sijn en mochte om dat hem II consilien verwijst hadden.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «hoc non fecit, sed impetu sui usus eloquii iubentes fieri talia lacerabat» (947).

2. [Vertaling] Bij Maggioni luidt dit incipit: «Rursus Herodias uesanit, rursus turbatur, denuo saltat, denuo caput Iohannis in messorio concupiscit accipere» (947).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'leuerdenne'.

4. [Tekstkritiek] Hs. 'pijnden' – Hs. Stockholm: 'pijndene' (fol. 240ra).

5. [Tekstkritiek] Hs. 'ende ende'

Van sinte Janne Guldenmont

Hieromme bleef Jan ledech ende en ghinc in de kerke niet. ¹ Ende de ghene die met Janne ² waren, die hiet men Johannite.

Hier na dede de keiser Janne uter stat verdriven ende dedenne in allenden voeren in een cleen stedeken daer dinde vanden Roomschen [299vb] rike ute ghinc. ³ Ende dit was bider felre barbarine lande. Maer onse Here en liet sinen ghetrouwen cnecht in dat lant niet langhe woenen. Ende doe dit Innocentius de paus hoorde, so verdroech hijt swaerleec. Ende om dat hi wilde ene ghemeene consilie houden, so screef hi der clergien van Constantinopole dat si niemenne na Janne ordineren en souden. Ende als Jan aldus ghemoeit wert vanden langhen weghe, ende hi sere ghetorment was van hootswere, ende hi ghedoghen moeste de onverdrachgheleke hitte der sonnen, so voer hi te Gode weert te Commanne opden XIII^{den} dach van spelmaent. ⁴

Ende doe hi doot was, so viel te Constantinopole ende daer omtrent alte groot haghel. Ende tghemeene volc seide dat het God dade van gramscapen om dat Jan ongherechteleec verwiset was. Ende dit was ghelooftleec gheprueft metter keiserinnen doot, want si sterf op den vierden dach naden haghel. Ende doe dese leerare Jan doot was, so en wilden de bisscoppe van Oest negheens sens ghemeenscap hebben metten bisscoppen van West, ⁵ voor dat sinen heileghen name ghescreven was metten bisscoppen die vore hem waren. ⁶ Maer Theodosijs, Archadius sone, welc Theodosijs goet kersten was, ⁷ die sijns witheren name hadde in dogheden, hi dede des leeraren reliquien

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vacabat igitur Iohannes et nequaquam in ecclesiam descendebat» (948).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘met Janne’ met verwijsteken in margine als vervanging voor door onderstreping herroepen ‘in de kerke’.

3. [Vertaling] Maggioni: «Post hoc autem iperator Iohannem de ciuitate expelli fecit ac duci in exilium in quandam ciuitatem paruam ubi fines sunt Ponti imperiique Romani» (948).

4. [Vertaling] Maggioni: «sancta illa anima in Comanis quarta decima die mensis Septembris a carne sluta est» (948).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘van west’ met verwijsteken in margine.

6. [Vertaling] Maggioni: «Mortuo quoque omnium doctore terrarum occidentales episcopi cum orientalibus nullatenus communicare uoluerunt donec illius sacratissimi uiri nomen inter precedesores episcopos poneretur» (948).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘was’ in margine.

Van sinte Janne Guldenmont

overbringhen inde conincleke stede in loimaent. Ende tgoede volc ghinc hem te ghemoete met tortisen ende met [300ra] lampten. Ende Theodosijs anbeedde oetmoedeleec sine reliquien ende bad hem over Archadie ende Eudoxia, diene ghewonnen hadden, dat hijt hen vergheven wilde, dat si onweteleec jeghen hem mesdaen hadden.¹ Dese Theodosijs was alte goedertieren, want hi en doemde niemenne ter doot, wat hi jeghen hem mesdede. Want hi seide: «Ende ochtic de doode weder levende mochte maken!»² Sijn hof sceen een clooster. Hi hilt sine ghetiden ende las gherne heileghe boecke. Hi hadde een wijf die Eudochia hiet, die Eraclio in veersen vele poetrien maecte.³ Ende si hadden een dochter die Eudoxia hiet, die hi te wive gaf Valenciane, dien hi keiser hadde ghemaect. Dits al ghetrocken ute *Tripartiten Historien*. Int jaer ons Heren CCCLXXX sterf hi.⁴

---

1. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald: «Dudum enim parentes eius mortui fuerant» (Maggioni, 948).

2. [Vertaling] Maggioni: «Vtinam esset mihi possibile ad uitam etiam mortuos reuocare!» (948).

3. [Vertaling] Maggioni: «Huic erat uxor nomine Eudocia que heroico metro poemata multa confecit» (948).

4. [Vertaling] Maggioni: «Mortuus est circa annos domini CCCC» (948).

Van sinte Cornelise paus

Wat den name bediedt [132]

Cornelijs bediedt 'verstaende', want hi verstont, ende verstaende so hilt hi de besnidinghe van overvloeiende ende in gheoorloofden dinghen ende in nootdorsteghe. ¹ Oft Cornelijs es gheseyt van 'cornu', dats 'horen' ende 'leos', dats volc, als oft men seide 'des volcs stercheit'. ²

Cypriaen es gheseyt van 'cyprus', ³ dats 'minghelinghe' ende 'ana' dats 'opweert'. Oft hi es gheseyt van 'cypus', dats 'druefheit' oft 'erfachteheit', want hi hadde de bovenste minghelinghe van gracen ende van dogheden ende druefheit van sonden ende erfachteheit van hemelscher blijsscap.

[300rb] Van sinte Cornelise paus ende Cypriane bisscop

Cornelijs was paus na Fabiane, ende hi was van Decio met sinen clercken ghesonden in allinden. Ende daer ontfinc hi letteren van trooste van Cypriane, den bisscop van Carthagine. Daer na haeldemenne uter allinden ende brachtenne vore Decio. Ende doe hi vaste bleef int gheloeve, so deden Decius met loodenen wappers slaen ende hiet dat menne leidde te Martijs temple, dat hi daer sacrificie dade, oft dat men hem sijn hoeft afsloeghe. Ende doe menne der weert leidde, so bad een riddere dat menne te sinen huse leidde, dat hi bidden mochte over sijn wijf Salustien die v jaer lanc ghelegghen hadde. Ende si wert met siner beden ghenesen. Ende die riddere ende sijn wijf ghelooften in onsen Here. ⁴ Ende Decius ghebood datmense alle leidde te Martis temple. Ende om dat si op hem spouwen, so worden si

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cornelis interpretatur intelligens circumcisionem. Ipse enim intellexit et intelligendo seruauit circumcisionem a superfluis, licitis et etiam necessariis» (949).

2. [Vertaling] Maggioni: «Vel Cornelius a cornu et leos, quod est populus, quasi cornu, id est fortitudo, populi» (949).

3. [Tekstkritiek] Hs. 'cypus' – Maggioni: «Cyprianus dicitur a cyprus, quod est mixtura» (949).

4. [Vertaling] Maggioni: «Que cum ad eius orationem sanata esset, XXI milites cum ipsa et uiro suo domino crediderunt» (949-950).

Van sinte Cornelise paus

met sinte Cornelise onthooft. Si waren ghepassijt int jaer ons Heren ccli. ¹

Ende Cypriaen, de bisscop van Carthaginen, wert in die selve stat gheproseenteert den provoost. ² Ende doe hi des gheloofs niet afgaen en wilde, so wert hi in allinden ghesonden. Ende de balju Galerius, die na Partheno quam, hi ontboodtenne uter allinden ende dedenne onthoofden. ³ Ende doe hi de sentencie ghegheven hadde, so seide Cypriaen: «Deo gracias.» Ende doe hi metten hangman ter stat comen was daer menne ont[300va]hoofden soude, beval hi sinen vrienden dat men den hangman gawe XXV guldenne over sinen loon. Ende hi nam een hootcleet ende verdeckte sijn oghen met sinen handen, ende also wert hi onthoot int jaer ons Heren CCLXI. ⁴

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Passus est autem circa annos domini CCLIII» (950).

2. [Vertaling] Maggioni: «Cyprianus autem Carthaginensis episcopus in eadem ciuitate Paterno proconsuli presentatur» (950).

3. [Vertaling] Maggioni: «indeque reuocatus ab Angelerio proconsule qui Paterno successerat sententiam capitalem accepit» (950).

4. [Vertaling] Maggioni: «Accipiensque linteum manu sua oculos textit et sic coronam suscepit circa annos domini CCLVI» (950).

Van sinte Eufemien maghet ende martelerse

Wat den name bediedt [133]

Eufemia es gheseit van 'eu', dats goet ende 'femia', dats wijf, als oft men seide 'goet wijf', dats orborleec wijf ende eersaem ende ghenoechgheleec. Want in desen III manieren heet mense goet: want si was orborleec den anderen in wandelinghen ende eersaem in seden ende Gode ghenoechghelec bi hemelscher contemplacien. Oft Eufemia es gheseit van 'eufonia', dats een suete luudt. Want in III manieren maect men den sueten luudt: dats inder stemmen als inden sanghe, met nopenne als in ene santorie, met gheblase als in ene orghele. Aldus maecte Eufemia Gode sueten luudt metter stemmen van predicacien, met nopenne van goeden werken, metten ¹ blasenne van devocien.

Van sinte Eufemien martelere

Eufemia was eens senators dochter. In Diocleciaens daghen, doe si de kerstenne sach met menegheranden tormenten pinen, so ghinc si ten rechtere ² ende belihede oppenbaer Cristusse. Ende si maecte de manne vromere in haerre vromecheit. Ende doe de rechtere de kerstenne deen na dander dood[300vb]de, so dede hi dandere daer neven staen, datsi van vreesen offeren souden als si saghen dat men dandere so feellec doodde. Ende doe si vore Eufemien oghen de heileghen so jammerleec truncten, ³ so wert si te vromere om hare vromecheit. Ende si riep dat si onrecht ghedoghede vanden rechtere. Doe wert de rechtere verblijt ende waende dat si den goden sacrificeren wilde. Ende doe hi hare vraghede wat onrechte dat hi hare dade, so andwoordde si: «Om dat ic edel van gheslechte ben, waer bi setstu voor mi onbekinde vremde liede, ende doetse tierst te Cristum weert varen ende ter beloofder glorien comen?» De rechtere seide hare: «Ic waende dattu weder hads gheweest bekeert te dijnre herten. ⁴

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ten' in 'metten' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «ad Priscum iudicem properavit» (951).

3. [Vertaling] Maggioni: «Cum ergo coram Eufemia sanctos crudeliter detruncaret» (951).

4. [Vertaling] Maggioni: «Putabam te ad mentem redisse» (952).

Van sinte Eufemien maghet ende martelerse

Ic waende dattu herdacht hads dijnre edelheit, al waert spade.» Doe sloet hise metten anderen inden kerkere sonder bande, al waren dandere ghebonden.¹ Ende zanderdaghes doe mense ute brachte, beclaghese hare dat mense spaerde jeghen skeisers ghebod om dat mense met isere niet en spien.² Doe deedse de rechtere langhe an hare wanghe slaen ende weder inden kerkere legghen. Ende de rechtere volghede hare om dat hise vercrachten wilde, maer si weerde hare manleec ende metter Gods cracht wert sijn hant verstijft. Ende doe waende hi betovert sijn ende sant te hare den provoost van sinen huse om dat hi hare vele beloven soude op dat si hem [301ra] consenteren wilde. Maer hi vant den kerkere ghesloten, ende hi en mochts metten slotele niet ontsluten, noch met bilen ontwee gheslaen, vore dat hi beseten was metten duvel ende hi al roepende ende hem selven scorende cume ontvlien conste. Daer na brachtmense ute ende settese op berrende colen die in isere camme laghen.³ Ende de meester hadde een wiel ghemaect daer de camme in ende omtrent waren, ende hi gaf den ghenen diet trecken souden een teecken, als hi gheluudt maken soude, dat si dan alle trecken souden ende dat dan tfier ute comen soude, ende dat also haer lichame soude werden ghescoort ende verborren.⁴ Maer also God woude,⁵ so viel diser daer men dwiel met keeren soude ute sijnre hant ende maecte enen luudt, ende doe trocken si alle ende dwiel trac den meester al ontstucken. Ende God behilter op staende sinte Eufemien onghequetst.⁶ Doe

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ghespan[nen]'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Reclusa igitur in carcere et sequenti die cum uinctis sine uinculis adducta iterum grauissime est conquesta cur contra leges imperatorum sibi soli a uinculis parceretur» (952).

3. [Vertaling] Maggioni: «Deinde educta posita est super rotam cuius uectes carbonibus pleni erant» (952).

4. [Vertaling] Maggioni: «Et artifex intra rotam tale signum trahentibus dedit ut quando sonum faceret simul traherent et sic exeunte igne uectes corpus uirginis dissiparent» (952).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'wilde'.

6. [Vertaling] Maggioni: «sed notu dei ferramentum quo rota temperabatur de manu eius decidens sonum fecit et continuo illis trahentibus rota artificem comminuit et Eufemiam stantem super eam illesam seruauit» (952).

Van sinte Eufemien maghet ende martelerse

weende des meesters vader ende moeder ende leiden vier onder dwiel ende wilden Eufemien metten wile verberren. Maer men sach dwiel verberren ende dat Eufemie ontbonden wert vanden inghel ende wert gheset in een hoghe stat onghesmet. Ende Ampuliaen seide toten rechtere: ¹ «Der kerstenre cracht en wert niet verwonnen sonder met isere. Ende daeromme radic dat ghise doet onthoofden.» Ende doe rechtemen leederen, ende daer ghinc een op, ende doe hi te hare weert sijn hant stac, so wert [301rb] hi al lam ende men constenne cume al levende af ghecrighen. Doe ghincker een ander op die Sostenes hiet, ende hi wert te hant verwandelt ende bad hare ghenade. Ende hi trac een swert ute ende seide toten rechtere dat hi hem selven liever dooden soude dan hi hare ghenaken soude, die dinghele bescudden.

Ende doe si daer af bracht was, so seide de rechtere tote sinen cancellier dat hi tote hare alle de jonghelinghe vergaderen soude, ende dat si so langhe met hare spelen souden tote dat si van moetheiden storve. ² Maer doe de cancellier te hare quam ende hise bedende vant met vele magheden, so wert hi te hant met haren rade bekeert ende wert kersten. ³ Maer de rechtere dede die maghet hanghen biden hare. Maer doe hise niet verwinnen en mochte, so dede hise in enen kerkere sluten sonder eten ende drincken, ende dat mense op den sevenden dach verpletten soude tusschen IIII grote steene als een olive. Maer dinghel brachte hare alle daghe tetenne. Ende opden sevenden dach, doe si tusschen IIII alte herde steene gheleit was, met haerre beden worden die steene alte cleene asschen. Ende hier bi scaemde hem de rechtere dat hi dus verwonnen wert van eenre joncvrouwen. Ende hi deedse werpen in ene gracht daer III so grote beesten in waren, dat si elken mensche mochten ver[301va]slinden. Ende dese beesten quamen alte hant smeekende te deser maghet weert ende si leiden hare sterte te gadere ende maecten hare enen zetel daer si op sitten soude. Ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Appellianus iudici ait» (952).

2. [Vertaling] Maggioni: «Denique inde educta iudex cancellario suo iussit ut ad eam omnes petulantes iuuenes conuocaret qui tamdiu eam illuderent donec fatigata deficeret» (952).

3. [Vertaling] Maggioni: «Sed ille ad eam ingrediens et multas uirgines splendissimas circa eam orantem uidens monitits eius protinus christianus effectus est» (952-953).

Van sinte Eufemien maghet ende martelerse

hier bi wert de rechtere bi na doot van wondere ende van anxte. Ende doe ghinc een hangman daer in om dat hi sijns heren lachter keeren soude, ende stac hare een sweert int herte, ende also wert si Cristus martelere. Ende de rechtere dede hem ane over sinen loon een cammecaten cleet ende gaf hem enen guldenen rinc omme. Maer doe hi ute gaen soude, begreepenne een leeu ende attenne. Ende sine meisenide sochtenne langhe ende techterst vonden si allettel van sinen beenren ende dat cammecaten cleet ende den guldenen rinc. Maer Priscus, de rechtere, at hem selven ende sterf. ¹ Ende Eufemia was met groter eren begraven in Calcedonien. Ende met haerre verdienten gheloofden vele heidenne ende Joden te Cristum. Si wert ghepassijt int jaer ons Heren CCCLXXX. ²

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Priscus quoque iudex se ipsum comedens mortuus est inuentus» (953).

2. [Vertaling] Maggioni: «Passa est autem circa annos domini CCLXXXVII» (953). De hierop volgende 'praefatio' van Ambrosius bleef onvertaald.

Van sinte Lambrechte

Van sinte Lambrechte [134]

Lambrecht was edel van gheslechte, maer hi was edelre van heilecheiden. Van sijnre joncheit was hi gheleert wel in clergien, ende om sine doghet mindenne alle de liede also sere, dat hi na Theodarde, sinen meester, den bisscop van Tricht, daer bisscop wert. Ende de coninc Helderic mindenne sere boven alle dandere bisscoppe.¹ Maer sijn[301vb]re beniders quaetheit wies ende si verdrevenne ute sijnre eren sonder sake, ende si setten Ferramundum in sinen² zetel. Ende Lambrecht ghinc in een clooster ende wandelde daer in VII jaer alte heilechleec. Op enen nacht, doe hi van siner bedinghen was op ghestaen, so maecte hi, dat hijs niet en wiste, enen luudt opt pavement. Doe dat dabdt hoorde, seide hi: «Die dat gheruchte maecte, hi ga te hant ten cruce!» Ende Lambrecht ghinc al barvoet toten cruce in een hare, ende daer bleef hi so langhe staende inden snee ende in dijs, tote dat hen de brueders na mettenen warmden. Ende doe vernam dabdt dat hi daer niet en was. Ende doe hi van enen brueder hoorde dat hijt was, die ten cruce ghegaen was, so dedenne dabt in bringhen. Ende hi ende de monecke baden hem vergheffenesse. Ende hi vergaeft hen goedertierleec ende predeckte hen³ sere vander goeder ghehoorsaemheit.

Na VII jaer wert Ferramundus verdreven ende Pipinus ghebood dat Lambrecht weder keerde te sijnre kerken. Ende doe hi noch, also hi te voren plach, met woorden ende met exemplen den volke predeckte, stonden op jeghen hem II quade menschen ende begonstene sere te berespenne. Ende sbisscops vriende dooddense, also si verdient hadden.

Te dien tide, so berespte Lambrecht Pipine om ene amie die hi hilt. Doe dit hoorden der gheenre maghe diere ghedoodt waren ende de

-
1. [Vertaling] Maggioni: «Quem Childericus rex plurimum diligebat et pre omnibus episcopis carum semper habebat» (954).
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'stat' geëxpungeerd.
  3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'vele' door onderstreping herroepen.

Van sinte Lambrechte

brueder [302ra] dier amien, so ¹ vergaderde hi een heer van sconincs ghesinde ende omleide sbisscops palais ende wilde op sinte Lambrechte wreken der gheenre doot, dier verslegghen waren. Doe dit een kint Lambrechte gheseit hadde, daer hi in bedinghen was, so hadde hi betrouwen in Gode. Ende om dat hise verjagghen wilde, begreep hi een sweert. Maer hi quam te hem selven ende werp tswert ute sijnre hant, ende hem dochte beter dat hi volstonde ende verwonse met maninghen dan dat hi sine heileghe hande besmetten soude metter quader bloede. Ende Lambrecht vermaende hen ² dat si hare sonden biechten souden ende dat si goedertierleec de doot ontvinghen. Ende dese quade menschen hadden dit in onweerden ende doodden daer sinte Lambrechte daer hi in bedinghen was, int jaer ons Heren DCCXC. ³ Ende doe si wech waren, so namen eneghe van sinen cnapen die ontgaen waren, sinen lichame ende voordenne al heimelec met scepe te sijnre kerken. Ende hi wert begraven met groter serecheit. ⁴

---

1. [Tekstkritiek] Hs. Brugge leest correct: 'Ten dien tide soe berespte lambrecht papine om eene amie die hi hilt dodo dieder ghenre maech was dier ghedoedt waren *ende* broederen dier amien. soe *vergader*<+de> hi een heeree *van sconinx* maysenieden *ende* om leide sbisscops paylais *ende* wilde op sente lambrechte wreken der ghenre doot dier *verslegghen* waren (fol. 27va) – Maggioni: «Eo tempore Lambertus Pipinum de quadam meretrice quam tenebat plurimum increpauit. Dodo autem quidam consanguineus eorum qui occisi fuerant et frater ipsius meretricis domesticus aule regio congregato exercitu domum episcopi circumquaque obsedit» (956).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'de sine'. Dit laatste is in overeenstemming met Maggioni: «Tunc uir dei suos admonuit ut peccata sua confiterentur et mortem patienter sustinerent» (956).

3. [Vertaling] Maggioni: «Statim impii irruentes sanctum Lambertum in oratione prostratum peremerunt circa annos domini DCXC» (956).

4. [Vertaling] Maggioni: «et cum multa ciuitatis mestitia sepulture dederunt» (956).

Van sinte Matheeuse

Wat den name bediedt [135]

Matheus hadde II namen, dat was Matheus ende Levi. Matheus bediedt 'ghichte der haestecheit' oft 'een groot raet ghevere'. Oft Matheus es gheseit van 'magnus', dats 'groot' ende 'theos', 'God', want hi was Gode groot. Oft van 'manus', dats 'hant' ende 'theos', 'God', want hi was Gods hant. Want hi was ghichte der haestecheit ¹ om dat hi haeste[302rb]leec bekeerde, ende raet ghevere om sine saleghe predicacie, ende Gode groot om de volmaectheit sijns levens, ende Gods hant om dewangelie die hi screef.

Levi beteekent 'ontfanghen' oft 'toe gheleit' oft 'toe ganc' oft 'toe ghedaen'. Want hi was ontfaen vanden tolle dien hi ontfinck, ende toe gheleidt inder apostole ghetal, ende toe ganc inder ewangelisten gheselschap, ende toe ghedaen inden ghetale der marteleren.

Van sinte Matheeuse apostel ende ewangeliste

Matheus de apostel, doe hi predeckte in Ethiopien in een stat die men heet Magdaber, so vant hi daer II tovereren, Zoroos ende Arphaxat. Ende dese betoverden de liede met haerre const, dat si alde liede ² die si wilden, ziec maecten. ³ Ende si waren so hoverdech, dat si hen daden anbeden over gode. Ende doe Matheus de apostel inde stat comen was, ende hi gheherberghet was van Candacen, der coninghinghen ghelubden camerlinc die Philips ghedoopt hadde, so ontdeckte hi hem deser tovereren toverie. Ende so wat dat si den menschen om quaet daden, dat verwandelde hi hen al in dogheden. Ende doe de ghelubde camerlinc sinte Matheeuse vraghede hoe hi mochte met so vele tonghen ghespreken ende verstonde, so seide Matheus hoe si metten Heileghen Gheest die in hen comen was, de

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ste' in 'haestecheit' super- én subscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'lieden' waarin de laatste letter uitgeradeerd werd.

3. [Vertaling] Maggioni: «Matheus apostolus in Ethiopia predicans in ciuitate que dicitur Nadaber duos magos nomine Zaroos et Arphaxat reperit, qui ita homines suis artibus dementabant ut quoscumque uellent membrorum officio et sanitate priuare uiderentur» (957).

Van sinte Matheeuse

verstannesse van allen tonghen [302va] ontfaen hadden. Ende ghelijc dat de liede die van hoverden enen torre toten hemele maken wilden, haer werc laten moesten om dat daer haer sprake verwandelt wert, dat de apostele also stichten soudent enen torre, niet van steenen maer van dogheden, bider const van allen tonghen. Ende al op dien torre, die gheloeven willen, selen si inden hemel clemmen.

Doe quamen daer eneghe die seiden dat de tovereren comen waren met draken, die vier ende solfer ute scoten ende de liede doodden.¹ Ende d'apostel sechende hem met enen cruce ende ghinc vromeleec te hen ute. Ende te hant doene de draken saghen, so bleven si slapende voor sijn voete. Ende hi seide toten tovereren: «Waer es uwe const? Wecse, ocht ghi moghet! En haddics onsen Here niet ghebeden,² si soudent u ghedaen hebben dat ghi mi peiset te doene.» Ende doe t'volc vergadert was, so beval hi den draken in Jhesus Cristus name, dat si wech ghinghen sonder iemanne te deerne. Ende Matheus dede den volke een groot sermoen vander glorien des Eerdschs Paradijs, ende seide dat het boven den berghen was ende biden hemele,³ ende dat daer niet in en waren doornen noch destelen, ende dat de lilien ende de rosen daer in niet en verdeluden, ende dat daer niemen out in en worde,⁴ maer datter de mensche altoos jonc in ble[302vb]ve, ende datmen daer in hoorde der inghele sanc,⁵ ende als men de voghele riepe, dat si ter hant quamen. Ende hi seide, dat Adam verdreven was ute desen Eerdschen Paradise, maer dat hi weder wert gheroepen met al sinen gheslechte ten hemelschen paradise bi Cristus gheboorten.⁶

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tunc uenit qui dixeret magos illos cum duobus aduenisse draconibus qui ignem sulphureum ex ore et naribus euomentes cunctos homines occidebant» (958).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing voor het prefix: 'uer'.

3. [Vertaling] Maggioni: «asserens omnibus montibus eminere et proximum celo esse» (958).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. 'woorde' met de eerste 'o' geëxpungeerd.

5. [Vertaling] Maggioni: «angelorum organa ibidem sonare» (958).

6. [Vertaling] Maggioni: «De hoc autem paradiso terrestri dixit hominem eiectum esse, sed per Christi natiuitatem in paradysum celestem reuocatum fuisse» (958).

Van sinte Matheeuse

Ende doe hi dit den volke predeckte, so wert een gheruchte, ende men seide dat sconincs sone doot was. Ende doene de voorseide tovereren niet verwecken en mochten, so seiden si den coninc dat hi op ghevoert was int gheselschap vanden goden, ende dat hi daeromme hem soude moeten doen maken enen tempel ende een beelde. Ende de voorseide ghelubde man dede dese toveraren wachten ende ontbood den apostel. Ende hi dede een orisoen ende verwecte den jonghelinc te hant. Daeromme, doe dit de coninc Egippus sach, sant hi al sijn lant dore ende seide: «Comt ende besiet gode, verborghen in menschen ghelike!» Hier bi quamen si met guldenen cronen ende met menegheranden sacrificien om hem sacrificie te doene. Ende doe dit Matheus sach, so seide hi: ¹ «Ghi manne, wat wildi doen? Ic en ben God niet, maer knecht ons Heren Jhesu Cristi!» Ende metten goude ende metten selvere dat si te sinen behoef bracht hadden, dede hi i grote kerke maken. Ende die volmaecten si in xxx daghen. Ende in die kerke sat Matheus xxxiii [303ra] jaer, ende hi bekeerde al Egypten ten gheloeve. Ende de coninc Egippus wert ghedoopt met sinen wive ende met alden volke. Ende de apostel consacreerde Gode Ephigenien, sconincs dochter, ende settese boven cc maghede te regeerne.

Hier na volghede naden coninc Ynacus, ² ende hi begheerde de voorseide maghet te hebbenne, ende hi beloofde half sijn rike den apostel, op dat hise daer toe bringhen wilde datse hem name te huweleke. Dapostel seide hem dat hi op den sondach daer na quame ter kerken, also sijn voorsate plach, ende hi soude horen met Ephigenien hoe goet huweleec ware. ³ Ende de coninc haeste hem der weert ende waende dat dapostel Ephigenien raden soude ten huweleke. Ende doe al tfolc ende de maghede vergadert waren, so sprac hi langhe vanden goeden huweleke. Ende de coninc preest hem sere, want hi waende dat hijt daeromme predeckte, om dat ⁴hi

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quos Matheus compescuit dicens» (959).

2. [Vertaling] Maggioni: «Post hoc autem Hyrtacus regi successit» (959).

3. [Vertaling] Maggioni: «Cui apostolus ait ut iuxta morem predecessoris sui die dominica ad ecclesiam conueniret et, presente Ephigenia cum ceteris uirginibus, quam bona sint iusta coniugia audiret» (959).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'om' met verwijsteken in margine; het corresponderende invoegteken staat abusievelijk achter 'dat'.

Van sinte Matheeuse

Ephigenien wille ten huweleke bringhen soude. Daer na so nam hi een andere redenne vore ende seide: ¹ «Al eest thuweleec goet, op dat ment wel hout, ende nu so wetti alle wel, waert dat ieman van sconincs cnapen hem sijn bruut ondergaen ende nemen wilde, dat hi daer met de doot verdienen soude, niet om dat hi een wijf ghenomen hadde, maer om dat hi sinen here sijn wijf ondergaen hadde ende sijn huweleec scoorde. ² Ende om dattu, coninc, wets dat Ephigenie des eweleecs Conincs [303rb] bruut es vercoren, ende metten wiele ghewihet, hoe vermoghestu dan te nemenne oft te begheerne eens meerres conincs bruut dan du bes, ende die te wive te nemenne?» Doe dit de coninc hoorde, so wert hi van toorne al verwoedt ende ghinc wech. Ende d'apostel verstoutese alle vromeleec te ghedoochsaemheden ende te volstane. ³ Ende hi benedide Ephigenien ende dandere maghede, die van anxte voor hem laghen. Ende na dien dat messe ghedaen was, so sant de coninc enen hangman, die van achter sinte Matheeuse doot sloech met enen swerde, daer hi stont vore den outaer ende de hande te hemele weert ghesteken hadde in bedinghen. Doe dit tvolc hoorde, so liept al sconincs palaise weert om dat te ontstekenne. Ende cume consten de papen ende diacone den volke verbieden ende den apostel tameleec uutvaert ghedoen. ⁴

Ende doe de coninc daer toe Ephigenien niet bringhen en mochte bi wiven die hi an hare sant, noch anders, dat si sinen wille doen wilde, ⁵ so ontstac hi al haer huus met viere om dat hise verberren wilde metten anderen magheden. Maer de apostel oppenbaerde hare ende blusschede al tvier. Ende tvier voer over in sconincs palais. Ende de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Deinde imperato silentio sermonem repetit dicens» (959).

2. [Vertaling] Maggioni: «Cum bonum sit matrimonium si saluo federe teneatur, bene scitis astantes quod si regis sponsam aliquis seruorum usurpare presumeret non solum regis offensam, sed mortem insuper mereretur, non quia uxorem duxisse probatur, sed quia sponsam domini sui accipiens eius matrimonium uiolasse conuincitur» (959).

3. [Vertaling] Maggioni: «apostolus autem intrepidus et constans ad patientiam omnes et constantiam confortauit» (960).

4. [Vertaling] Maggioni: «Quod populus audiens ad palatium regis incensurus omnia properabat, sed a presbiteris et diaconis uix detenti apostoli martyrium cum gaudio celebrarunt» (960).

5. [Vertaling] Maggioni: «Rex uero cum nec per matronas ad eam directas nec per magos Ephigeniam posset aliquantenus immutare» (960).

Van sinte Matheeuse

coninc mochte cume ontvlien met enen kinde, so verberret tfier alte male. ¹ Ende te hant wert sijn kint metten duvel beseten. [303va] Ende doe hi sine sonden biechte, ende hi te sinte Matheeus grave quam, so wert hi daer verledecht. ² Maer de coninc wert al lazers, maer ³ als hi niet ghenesen en mochte, so doodde hi hem selven met enen sweerde. Ende tfolc maecte Ephigenien brueder coninc, dien de apostel ghedoopt hadde. Ende hi regneerde LXX jaer, ende hi gaf sinen sone trike op ende verhief groteleec kersten gheloeve, ende hi vervulde al Ethiopien met kerken. Van dien daghe, dat sinte Matheus sconincs sone verwecht hadde vander doot, so vloen Zoroës ende Arphaxat in Persen, maer Simon ende Judas verwonnensse daer.

Men sal weten datmen in sinte Matheus IIII dinghen mercken mach. Dierste es de snelheit sijnre ghehoorsaemheit. Want te hant doene Cristus riep, liet hi te hant sinen tol ende en ontsach sinen here niet ende liet rekeninghe te doene vanden tolle. ⁴ Om dese snelheit van ghehoorsaemheden ⁵ so namen eneghe ocsuun van haren errore, also Jeronimus seit op dit poent: ⁶ «In deser stat so berespt Porphirius ende de keiser Juliaen donwijsheit sgheens die dit screef ende loech, oft der gheenre sotheit die vloegs onse Here volgheden, om dat si Hem volgheden, also si elken mensche ghevolghet souden hebben diese gheroepen hadde. ⁷ Ende om dat Cristus so vele miraculen ende wondere vore ghedaen hadde ⁸ die de apostele wel wisten, so es

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Apostolus autem eisdem apparens omnem ignem ab eius domo excussit, qui erumpens regis palatium inuasit et solo rege uix cum unico filio euadente cuncta consumpsit» (960).

2. [Vertaling] Maggioni: «Statimque filius eius arreptus a demonio, patris crimina confitens ad sepulcrum apostoli properauit» (960).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ende'.

4. [Vertaling] Maggioni: «nec dominos suos timens rationes uectigalium imperfectas reliquit et Christo perfecte adhesit» (961).

5. [Tekstkritiek] Hs. ghehoorsaemseiden.

6. [Vertaling] Maggioni: «sicut recitat Ieronimus in originali super predictum locum dicens» (961).

7. [Vertaling] Maggioni: «uel stultitiam eorum qui statim secuti sunt saluatorem, quasi irrationabiliter quemlibet uocantem hominem sunt secuti» (961).

8. [Tekstkritiek] Hs. 'hadden'.

Van sinte Matheeuse

waerlec te gheloevenne dat de claeheit ende de moghent[303vb]heit daer af van Cristo, die heimelec ende godlec in Hem was, de welke Hem oec uten ansichte sceen, si was mechtech an Hem te treckenne de ghene diet saghen.»¹

Dandere was sine meltheit ende sine liberaelheit, want hi maecte Cristum te hant een werscap om sine heileghe bereiden.² Dit was ene grote weerscap, irst om sijnre begheerten wille, want hi ontfinde Cristum met groten wille ende met groter begheerten.³ Ten anderen was si groot om hare gheesteleke beteeckenesse, want dit was een voorbooken van groter gheesteleecheit. Ende dese gheesteleecheit oft mysterie so exponeert de *Glose* aldus ende seit:⁴ «Die Cristum binnen in sijnre herberghen ontfeet, hi wert ghevoedt met groter overvloeiegher weeldecheit.» Ten derden was si groot om de leeringhe, want Hi toonde daer grote leeringhe, dat was: «Ic wille ontfermenesse ende niet sacrificie» ende «De ghene die ghesont sijn, en hebben negheens meesters te doene.» Ten vierden om der gheenre wille die daer ghenoodt waren, want daer waren grote liede ghenoodt ten etenne, dat was Cristus ende sine discipule.

Dat derde dat men⁵ merken mach in *Mattheeuse*, es de oetmoedecheit. Die sceen wel in tween dinghen: Want irst so noemde hi hier hem selven publicaen. Want also de *Glose* seit: «Want van scaemten screef hi irst sinen ghemeenen name ende niet

---

1. [Vertaling] Maggioni: «cum tante uirtutes tantaque signa precesserunt que apostolos antequam crederent uidisse non dubium est. Certe fulgor ipse et maiestas diuinitatis occulta que etiam in humana facie relucebat ex primo ad se uidentes trahere poterat aspectu.» De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Si enim in magnete lapide hec esse uirtus dicitur ut annulos et festucas sibi copulet, quanto magis dominus omnium creaturarum ad se trahere poterat quos uolebat. Hec Ieronimus» (961).

2. [Vertaling] Maggioni: «Secundum est eius largitas siue liberalitas quia statim fecit ei conuiuium magnum in domo sua» (961).

3. [Vertaling] Maggioni: «Quod quidem conuiuium non tantum fuit magnum ratione laute preparationis, sed etiam fuit magnum primo ratione uoti, quia cum magno affectu et desiderio ipsum recepit» (961).

4. [Vertaling] Maggioni: «Quod misterium exponit *Glossa* super Lucam dicens» (961).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie 'men' door onderstreping herroepen.

Van sinte Matheeuse

ewangeliste.»¹ Want [304ra] also ghescreven es, so wroeghet de gherechtghe irst hem selven. Matheus heet oec hem selven publicaen om dat hi toghen wilde dat niemen die bekeren wille, wanhopen en sal van sijnre salecheit, also also haesteleec van enen publicaen een apostel ende een ewangeliste ghemaect wert. Dander es, dat hi oetmoedechleec verdroech donrecht dat men hem dede. Want doe de Pharizeeuse murmureerden dat Cristus ghegaen was teenen sondere, so hadde hen Matheus moghen andwoordden ende segghen: «Ghi sijt bad cativeghe sonderen, die u selven over gherechtch houdt ende vliet vanden meester. Want men mach nu met rechte niet segghen, dat ic sondere ben. Want ic ben nu ghevloen toten meester der salecheit ende ic en verberghe mine wonden voor hem niet.»

Dat vierde dat men in sinte Matheeuse mercken mach, dats dat men sine ewangelie sere inde Kerke useert. Want men useert meer sijn ewangelie inder Kerken dan enech der andere, ghelijc datmen Davids soutere ende sinte Pauwels epistelen meer costumeert dan dandere scrifturen. Ende dats om dese redene: want also sinte Jacob seit, so sijn III manieren van sonden, dats hoverdecheit, oncuscheit ende ghiercheit. Saulus sondechde in hoverden, die also gheheeten was naden hoverdegghen coninc Saul, want boven mate so persequeerde hi de Kerke. David sondechde in oncuscheiden, die overspel dede, ende om dies overspeels wille so [304rb] brachte hi sinen ghetrouwen riddere Uriam ter doot. Matheus sondechde in ghiercheiden, die onder ghiercheit wille vremde winninghe begheerde ende sochte. Want hi was een tolnere ende sat op ene havenne vander zee ende ontfinc den tol vanden goede datter leet ende anquam.² Ende al waren dese III sonderen, nochtan so was hare penitencie also bequame, dat hem onse Here hare sonden niet allene en vergaf, maer Hi gaf hen oec grote ghichten.³ Want Hi maecte van enen fellen tiran enen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ceteri euangeliste, ut dicit *Glossa*, uerecundie causa et euangeliste honore nomen uulgatum non ponunt» (962).

2. [Vertaling] Maggioni: «Fuit enim thelonearius; est autem theloneum, ut dicit Ysidorus, locus in portu maris ubi merces nauium et nautarum emolumenta redduntur: thelos autem grece, ut dicit Beda, latine dicitur uectigal» (962).

3. [Vertaling] Maggioni: «ut non solum dominus eorum culpīs ignosceret, sed in eis etiam dona sua multiplicius cumlaret» (962-963).

Van sinte Matheeuse

ghetrouwen predecare, ende van enen overspeelre ende ¹ enen manslachteghen maecte Hi enen prophete, ² ende van enen vrecken ende ghiereghen maecte Hi enen apostel ende enen ewangeliste. Ende daeromme so costumeert men meest deser III leeringhen, om dat niemen wanhopen en sal die bekeren wille, als hi de ghene die dus mesdadech waren, so groot siet sijnde in gracien. ³

Men sal merken, also Ambrosius seit in sinte Matheus bekeeren, ⁴ dat eneghe saken sonderlinghe den meester toe behoren, ende eneghe den ziecken die ghenesen wert, ende eneghe der manieren daer hi met ghenas. Inden meester waren III dinghe: dat was wijsheit, daer hi met bekinde wanen dat de siecheit quam; de goetheit, daer hi de medicine mede daer toe dede; ende de macht, daer hi mede so saen ghenas. Van desen [304va] III seit Ambrosius aldus in sinte Matheus persoen: ⁵ «Dit es hi die ⁶ mijnre herten seer wech doen mach ende de bleecheit mijnre zielen, die alle heimeleecheit weet.» Dits op dierste. «Ic hebbe vonden enen meester, die inden hemel woent. Ende hi stroit inder eerden sine medicinen.» Dits op dander. «Dese mach allene mine wonden ghenesen, die selve negheene en heeft.» Dits op tderde. Inden ziecken dier ghenesen wert, ⁷ dats sinte Matheus, daer in merctmen III dinghe, also Ambrosius seit. Want hi ontdeckte volmaecteleeec sijn evel

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'uan' door onderstreping herroepen.
  2. [Vertaling] Maggioni: «adulterum et homicidam fecit prophetam et psalmistam» (963).
  3. [Tekstkritiek] Hs. 'als hi siet dat de ghene die dus mesdadech waren, so groot siet sijnde in gracien'. Dezelfde herhaling in hs. Stockholm: 'Ende daer omme so costumeert men meest deiser .iiij. leeringhe om dat niemen wanhopen sal die bekeeren wille. als hi siet dat de ghone die dus mesdadich waren so groot siet sijnde in gracien' (fol. 244va) en hs. Brugge: 'als hi siet de ghene die dus mesdadech waren. soe groet siet wesen in Gracien' (fol. 32vb).
  4. [Vertaling] Maggioni: «Notandum insuper quod secundum beatum Ambrosium super Lucam circa conuersionem beati Mathei» (963).
  5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'persoen' met verwijsteken in margine.
  6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'de' door onderstreping herroepen.
  7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'was'.

Van sinte Matheeuse

den meester, ende hi was danckeleec, ende hi was ¹ altoes suver inde ghesontheit die hi ontfaen hadde. ² Ende hier bi seit hi: «Matheus volghede na blideleec ende lichteleec, ende hi verblijdde ende seide: “Ic en draghe nu niet den publicaen, ic en draghe nu niet Levi, want ic dede Levi ute, doe ic Cristum andede.” Dits op dierste. “Ic hate mijn gheslechte, ic vlie mijn leven, allene volghic di, Cristus Jhesus, die mine wonden gheenees.” Dits op dander. “Wie sal mi versceden van Gods caritaten, die in mi es? Tribulacie oft vernoï oft hongher oft naectheit oft sweert?” ³ Dats op tderde.»

Also Ambrosius seit, so was de maniere van desen ghesesenne drierhande. Want Cristus bantten irst met banden. Ten ande[304vb]ren so maecte Hi hem een teecken, dat was een gat. ⁴ Ten derden so suverde Hi daer ute alle de onreinecheit. Ende hier bi seit Ambrosius in Matheus persoon: «Ic ben ghebonden metten naghelen van gheloeve ende met isere van caritaten. Here Jhesus, doech af de vulheit van minen sonden. Als du mi heefs ghebonden metten banden van caritaten, snijt in mi af al dat quaet es.» Dits op dierste. «Ic sal alle dine ghebode houden als een gat dat in mi gheteeckent es. Ende al berret tgat, nochtan so berret ute al de vulheit vanden vleessche, dat het niet weder en keere te sinen beghinne. ⁵ Ende al bitet de medicine, nochtan trect si ute de quaetheit vander wonden.» Dits op dander. «Comt haesteleec, als du ghesneden hebs de heimeleke aderen, ontdoch de pinen vanden wonden haestelec, ⁶ dat quade humoor niet en dere ende

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘hilt hem’

2. [Vertaling] Maggioni: «Ipse namque morbum perfecte exuit, curanti gratis extitit et in sanitate recepta semper se mundum seruauit» (963)

3. [Vertaling] Maggioni: «Quis enim me separat a caritate dei que in me est, tribulatio an angustia an fames?» (963).

4. [Vertaling] Maggioni: «secundo cauterium impressit» (964).

5. [Vertaling] Maggioni: «Omne mandatum tuum sicut cauterium impressum tenebo et si urit cauterium mandati tandem putrefacta carnis exurit ne ad uiuum serpat contagio» (964).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘haestelec’ met verwijsteken in margine.

Van sinte Matheeuse

suvert al datter stinct!»¹ Dits op tderde. Sinte Matheus ewangelie, die hi selve met siner hant screef, was vonden met sinte Barnabas reliquien.² Want sinte Barnabas plach dese ewangelie met hem te draghenne, ende hi leidt op alle ziecke, ende om sinte Matheus verdiente ende sinte Barnabas gheloeve so worden si alle daer met ghenesen.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Veni cito domine, incidens occultas et latentes uarias passiones, aperi cito uulnus ne noxius serpat humor, emunda omne quod fetidum est, peregrino lauacro» (964).

2. [Vertaling] Maggioni: «Eius autem euangelium anno domini D quod manibus suis scripserat cum ossibus beati Barnabe repertum est» (964).

Van sinte Mauricio

Wat den name bediedt [136]

Mauricius es gheseit van 'mari', dats 'de zee' ende 'cis', dats 'keeren' oft 'hert', oft ¹ van 'us', dats [305ra] 'gheradere' oft 'haestende'. Oft hi es gheseit van 'mauro', dats 'swert'. ² Want hi hadde bitterheit over oeffeninghe deser cativecheit ende over breetheit des lantscaeps. Hi was oec kerende in dafwerpen dat hem overvloeide, ³ hert ende vast int ghedoghen van tormenten. Hi was gheradech in dien, dat hi sine ridders verstoutte. Hi was haestende bi hitten ende menechfuldech in goeden werken. Hi was swert in hem selven te versmadenne. Thicomus, de bisscop van Leons, screef sine passie. ⁴

Van sinte Mauricio

Men seit dat Mauricius leitsman was inde heileghe scare van Thebea. Dese heileghe martelaren heeten van Thebea, want hare stat heet also, ende si steet in Orienten in dinde van Arabien. Ende die stat es sere vol rijcheiden, drachtech van vruchten ende ghenoechleec van boomen. Men seit dat de liede van dien lande groot sijn, ende dat si vrome in wapenen sijn ende sterc in stride ende scerp van sinne ende vol wijsheiden. Dese stat hadde vi poorten ⁵ ende si was ghesticht op de riviere Nilus die uten Paradise comt, ende men heetse oec Gyon. Ende hier af es gheseit: «Siet, doude stat van Thebea leit averecht gheworpen met haren porten.» ⁶ Desen lieden predeckte sinte Jacob, ons Heren brueder, ende leerde hen volmaecteleeec tgheloeve.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et» (965).

2. [Vertaling] Maggioni: «Vel dicitur a mauron, quod secundum Ysidorum grece dicitur nigrum» (965).

3. [Vertaling] Maggioni: «Ipse namque habuit amaritudinem pro incolatu miserie et dilatione patrie, fuit uomens per superfluum abiectioem» (965).

4. [Vertaling] Maggioni: «Horum passionem scripsit et compilauit beatus Eucherius Lugdunensis archiepiscopus» (965).

5. [Vertaling] Maggioni: «Ipsa autem ciuitas centum portas habuit» (965).

6. [Vertaling] Maggioni: «Ecce, uetus Thebe centum iacet obruta portis» (966).

Van sinte Mauricio

Dioclesiaen ende Maximiaen ¹ wouden Cristus gheloeve altemale te nieute maken ende sonden in [305rb] allen provincien daer kerstenne in woonden, dusdane letteren: «Soudemen ² iet voldoen moeten oft moghen weten, ende dat alde werelt te gadere ware vergadert over een side ende Rome allene over dander side, so soude alde werelt verwonnen vlien, ende Rome soude allene inde hoocheit der const bliven. Ghi cleene volcken, waeromme dan wederstadi tgebod van Rome, ende waer bi sidi so hoverdech jeghen hare ghebode? Nu ontfaet der onsterflekere gode gheloeve oft men sal jeghen u ute gheven ene sentencie die men niet verwandelen en sal!» ³ Ende doe de kerstenne dese lettere ontvinghen, so sondensi de boden idel weder. Doe worden Dioclesiaen ende Maximiaen so ghestoort, dat si al haer provincie doresonden ende bevalen dat si alle met haren wapennen te Rome quaemen, om dat si alle de rebelle onder trike van Rome bringhen souden met vechtenne. Ende skeisers letteren quamen te Thebea. Ende na Gods ghebod so gaf dit volc Gode dat Gods was, ende den keiser dat skeisers was. ⁴ Ende si ghinghen ende vergaderden een legioen, dat waren VI^M VI^C LXVI mans, ende sondense den keiser, dat si hem helpen souden in gherechtighen stride, maer dat si jeghen de kerstenne niet en daden, maer dat sise bescudden, daer si mochten. Boven dit heileghe legioen was een heilech man leitsman [305va] ghemaect die Mauricius hiet, ende de standaertdraghers waren Candidus, Innocencius, Exuperius, Victor ende Constantius. Ende Dioclesiaen sant Maximiane, dien hi tenen gheselle van sinen rike ghenomen hadde, jeghen die van Vranckerike met enen groten heere, ende hi gaf hem dat legioen met van Thebea. Maer dese worden vermaent vanden paus Marcellino, dat si hen liever lieten dooden dan dat si Cristus gheloeve afghinghen oft braken. Ende doe al tvolc over

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Diocletianus autem et Maximianus, qui ceperunt anno domini CCLXXXVII» (966).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'Soudememen'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'en sal' met verwijsteken in margine.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was' superscript.

Van sinte Mauricio

tgheberchte comen was ende si tote Ottoderum ¹ comen waren, so beval de keiser dat al de ghene die met hem waren, den afgoden offeren souden, ende dat si sterckeleec sweren souden jeghen die, die staken jeghen trike van Rome, ende jeghen de kerstenne sonderlinge. Doe dit dese heileghe ridders hoorden, so voeren si VIII milen verre van den heere ² ende bleven ligghende op ene gherume stat op de Rone, welke stat Auganum ³ heet. ⁴ Doe Maximiaen dit hoorde, so sant hi ridders tote hen ende dede hen bevelen dat si quamen ende den afgoden sacrificie daden metten anderen. Ende si andwoordden dat si dat niet doen en mochten, want si Cristus gheloeve hadden. Doe wert de keiser sere vergramt ende seide: «Tquade onrecht leidt men nu vore in despote van mi, ende versmaedt met mi de oeffeninghe van Rome. ⁵ Die hoverdeghe riddere die mi niet allene [305vb] en versmadet, maer oec mine gode, hi moet ghevoelen dat ic hier af wrake doen moet!» Doe sant de keiser sine ridders, om dat sise dwinghen souden te sacrificeerne, oft dat si den tienden man van hen lieden onthoofden souden. Hieromme staken dese heileghe ridders blideleec haer hande ⁶ voort, ⁷ ende deen ⁸ haeste hem vore den anderen te stervenne.

Doe stont sinte Mauricius op ende seide dit onder dandere: «Ic ben verblijdt om u! Want ghi sijt alle bereet te stervenne om Cristus gheloeve. Onse ridders lietic dooden, ⁹ want ic sach dat ghi bereet

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. luidde oorspronkelijk: 'ende si .viij. daghe comen waren', wat door onderstreping en toevoeging verbeterd werd in: 'ende si ottoderum comen waren'; 'tote' toegevoegd op basis van Maggioni: «et Octodorum aduenisset» (967).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 'e' in 'heere' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 'u' in 'Auganum' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «et in quodam loco ameno cui Aganum nomen est iuxta Rodanum consederunt» (967).

5. [Vertaling] Maggioni: «Iungitur despectui meo celestis iniuria et mecum religio Romana contempnitur» (967).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'halse'. Dit laatste is in overeenstemming met Maggioni: «Sancti igitur cum gaudio capita extendentes unus ante alterum festinabat et ad mortem peruenire certabat» (967).

7. [Tekstkritiek] Hs. 'uoort uort'.

8. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'e' in 'deen' superscript.

9. [Vertaling] Maggioni: «Commilitones nostros necari sustinui» (967).

Van sinte Mauricio

waert ter passien om Cristus wille, ende men moet ons Heren ghebod houden die tote sinte Peetere seide: “Stect dijn sweert in sijn scede.” Wi sijn omset met onser ridders lichamen,¹ ende met haren bloede sijn onse cleedere root worden. Ende nu laet ons selven volghen der martilien. Ende dunket u goet, wi selen dit den keiser andwoorden: “Wi sijn ridders van dinen keiserike, ende wi hebben onse wapenne an ghedaen om de ghemeene dinc te bescermenne. In ons lieden en es negheene verradenesse noch vreesse, maer negheenssens en selen wi Cristus gheloeve achter laten.”»

Doe dit de keiser hoorde, so ghebood hi weder den tiensten te onthoofdenne. Doe dit ghedaen was, so begreep Exuperius de standaertdraghere den standaert ende hi stont onder sine ridders ende seide: «Mauricius, onse gheerde [306ra] leitsman, heeft onder ons lieden ghesproken van onser glorien.» Ende Exuperius de standaertdraghere, hi nam sine wapenne niet op om dat hi in desen wederstaen wilde, want hi seide: «Onse hande selen dese vleesscheleke wapenen wech worpen ende wi selen ons wapenen met dogheden.² Ende oft ghi wilt, laet ons dit den keiser ontbieden: “Wi sijn riddere dijns keiserikes, maer vrieleec so belihen wi Cristum. Wi sijn di sculdech ridderscap ende Hem onnoselheit. Van di ontfaen wi tsoudie van onser pinen ende van Hem onse leven. Ende wi sijn bereet, om sinen wille alle tormente te ghedoghenne, ende wi en selen nemmermeer sijn gheloeve laten!”» Doe ghebood de keiser sinen heere dat si al dit legioen omleiden, so datter een niet ontgaen en mochte. Dus worden Cristus ridders omleit van sduvels ridders, ende si dooddense, ende de perde vertordense, ende aldus worden si Cristus preciose marteleren.³ Si waren ghepassijt int jaer ons Heren CCLXXX.⁴ Ende metter helpen Gods ontghincker vele, ende si ghinghen in

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Qui ergo iam commilitonum corporibus uallati sumus» (967).

2. [Vertaling] Maggioni: «Gloriosus dux noster Mauritius de nostrorum commilitonum gloria est locutus nec Exuperius signifer uester ideo hec arma arripuit, ut talibus resistamus. Proiciant dextre nostre hec arma carnalia et armentur uirtutibus» (967-968).

3. [Vertaling] Maggioni: «Vallantur igitur milites Christi a militibus dyaboli et nefandis manibus trucidantur, pedibus conculcantur equorum et Christo pretiosi martyres consecrantur» (968).

4. [Vertaling] Maggioni: «Passi sunt autem circa annos domini CCLXXXVII» (968).

Van sinte Mauricio

anderen landen ende predeecten Cristus name. Ende in anderen steden waren die glorioseleec ghedoodt. ¹ Ende van desen waren Solutor ende Auentor ende Octavus ende Secundus ende vele andere. ² Doe de manslachteghe den roof deelden, ende si te gadere weerscaepten, so noodden si enen ouden man die daer leet, dat hi met hen ate. ³ Maer hi vra[306rb]ghede hen hoe si onder so vele dusentech liede die verslegghen waren, mochten met bliscapen weerscapen. Ende doe hi hoorde, dat si verslegghen waren om Cristus gheloeve, so versuchte hi sere ende seide dat hi salech ware, die met hen ghedoodt ware. Ende doe si vernamen dat hi kersten was, so sloeghen sine te hant doot. Hier na op enen dach so leiden af hare purpure Maximiaen te Melanen ende Diocleciaen te Nicomedien, om dat si een sonderlinghe leven leiden soudon. Ende Constantinus ende Maximus ende Gallus, die si princen ghemaect hadden, si worden keisers. ⁴ Maer doe Maximianus echter wilde fellec regneren, so verdreeffenne Constantinus, sijn behuwede sone, ende hi verhinc hem selven.

Sinte Innocentius lichame, die van deser scaren was, die inde Roone was verdroncken, wert daer na begraven vanden heren van Geneven in Augustijns van Grieken ende Prothasijs, die bisscoppe waren in die stat, in hare kerke. ⁵ Ende doe ⁶ men dese kerke stichte, so was daer een heiden wercman die tsondaechs wrachte als dandere vierden. Ende dit heer van desen heileghen quamen op hem, ende si begrepenne

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Dei autem nutu quam plures euaserunt ut ad regiones alias uenientes Christi nomen predicarent et gloriosissime in locis aliis triumpharent» (968).

2. [Vertaling] Maggioni: «Ex quibus fuisse dicuntur Solutor, Aduentor et Octavius apud Taurinum, Alexander apud Bergamum, Secundus apud Vintimilium necnon et beatus Constantius et Victor et Vrsus et quam plures alii» (968).

3. [Vertaling] Maggioni: «quendam senem nomine Victorem inde casu transeuntem ad secum conuiuandum inuitarunt» (968).

4. [Vertaling] Maggioni: «Post hec autem Maximianus apud Mediolanum, Diocletianus uero apud Nychomediam una die purpuram deposuerunt ut priuatam uitam agerent et adolescentiores, scilicet Constantius et Maximinus Galerius quos cesares fecerant, imperarent» (968-969).

5. [Vertaling] Maggioni: «Tandem corpus sancti Innocentii de eadem legione in unda Rodani immersum a Domitiano Genauensi et Grato Augustano et Prothasio eiusdem loci episcopis cum aliis in ecclesia est sepultum» (969).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter: 'daer' door onderstreping herroepen.

Van sinte Mauricio

ende sloeghenne ende beresptenne dat hi sijn vermeensaemt werc dade ende dat hi tsondaechs wrachte, als alle dandere vierden ende Gode dienden. Ende doe hi berespt was, liep hi ter kerken ende wert ghedoopt.¹

Een vrouwe [306va] was, die haer kint gaf te leerne den abt vanden cloostere daer dese marteleren begraven sijn. Ende dat kint sterf haesteleec, ende de moeder beweenet alte droefleec. Ende Mauricius oppenbaerde hare ende vragede waer bi dat si haer kint so sere beweende. Ende si andwoordde hem dat si nemmermeer ophouden en soude van weenne alse langhe als si leefde. Ende Mauricius seide hare: «En beweene niet als enen dooden, want wet dat hi met ons es. Ende wiltu dat prueven, so selstu merghen ende al dijn leven te mettenen sine stemme horen singhen onder de moenke.» Ende si stont altoos te mettenen op ende hoorde altoos haers soons stemme singhende metten moenken.

Doe de coninc Guturan de werelt liet, ende hi sinen tresoor den armen ende der Kerken deilde,² so beval hi enen pape dat hi hem bringhen soude van deser marteleren reliquien. Ende doe dese pape metten reliquien quam met scepe dore de Laec van Lauennen,³ ende een groot tempeest op hem quam, so dat si alle waenden verdrincken, so hilt hi dese reliquien jeghen den tempeest ende te hant wert een groot ghestil op dwater.

Int jaer ons Heren DCCCCLXIII, doe eneghe moencke met des conincs Kaerles helpen ghecreghen hadden vanden paus Clause den lichame van sinte Urbane den paus ende van Tyburse den mar[306vb]telere, ende si weder ghekeert waren, ende si deser marteleren kerke visenteerden, so ghecreghen si vanden abdt ende vanden moencken, dat si sinte Mauricius lichame mochten voeren te

-
1. [Vertaling] Maggioni: «Correctus ad ecclesiam cucurrit et se christanum fieri postulavit» (969). De hier volgende praefatio van Ambrosius bleef onvertaald.
  2. [Vertaling] Maggioni: Rex Guturamnicus cum thesauros suos relictis seculi pompis pauperibus et ecclesiis erogaret» (970).
  3. [Vertaling] Maggioni: «in lacu Lausannensi» (970).

Van sinte Mauricio

Antisiodoro inde kerke, die sinte Germein inde ere deser marteleren hadde doen stichten.¹

Peter van Damiane seit dat in Burguenden was een hoverdech cleric ende overdadech, die ene van sinte Mauricius kerken ghecreghen² hadde jeghen een machtechs ridders wille. Ende op enen dach, doemen messe sanc ende men in dinde der ewangelien seide: «Elc die hem verheft sal vernedert werden, ende die hem vernedert sal verheven werden,» so bespote dese catijf om dat ende seide: «Dats valsch, want haddic mi veroetmoedecht vore mine viande, so en soudic so vele goets nu niet hebben vander Kerken.» Ende te hant quam een vierech sweert vanden hemele ende voer hem inden mont, daer hi de blasfemie met ghesproken hadde ende hi bleef daer doot.³

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ab abbate et monachis impetrarunt ut corpus sancti Mauriti et caput sancti Innocentii apud Autissiodorum in ecclesia quam sanctus Germanus eisdem martyribus dudum dedicauerat tra[n]sportarent» (970).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ghecre' in 'ghecreghen' in margine.

3. [Vertaling] Maggioni: «Et ecce, fulmen instar gladii in os eius per quod blasphemie uerba euomuit introiuit et subito eum extinxit» (970).

Van sinte Justinen

Wat den name bediedt [137]

Justina es gheseit van 'justicia', dats 'gherechteheit', want si gaf elken dat sine was bi gherechteheiden, dat was: Gode ghehoorsaemheit, haren oversten weerdecheit, haren prelaet onderdanecheit, haren gheliken vrienſcap, die onder hare waren leerringhe, haren vianden ghedoochsaemheit, cativen ende bedruefdn nerensteghe compassie, ende haer selven heilecheit ende caritate. ¹

[307ra] Van sinte Justine

Justina was eens papen vanden afgoden dochter van Anthiochien, ende si sat dagheleke vore ene veistre ende hoorde Prelie den diaken lesen de ewangelie, ende ten lesten wert si van hem bekeert. Doe dit haer moeder haren vader gheseit hadde, daer si op dbedde laghen ende ² sliepen, so oppenbaerde hen Cristus met sinen inghelen ende seide: «Comt te mi ende ic sal u gheven themelrike!» Ende doe si ontwaect waren, so daden si hen te hant met haerre dochter doopen.

Ende doe Cypriaen Justinen groten anxt dede, so wert ³ hi ten lesten van hare bekeert. Want Cypriaen hadde van kinde toverere gheweest, want doe hi VII jaer out was, so haddenne sijn vader ende sijn moeder den duvel gheoffert. Hi hilt hem al aen gokelrie, ende de wive sceen hi betoverende ende dede menech wonder. ⁴ Ende hi wert so sere ontsteken in Justinen minne, ende hi dede bi toverien al dat hi mochte om hare te sinen wille te bringhenne, oft datse een ander man hebben soude die Agladius hiet, de welke diese oec sere minde. Hieromme riep hi te hem enen duvel, dat hi hem helpen soude dat hi Justinen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'caritate' onder de regel toegevoegd. [Vertaling] Maggioni: «deo obedientiam, superiori prelato reuerentiam, pari concordiam, inferiori disciplinam, inimicis patientiam, miseris et afflictis compassionem operosam, sibi sanctimoniam» (971).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende' met verwijsteken in margine.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'weert' waarin de tweede 'e' geschrapt werd.

4. [Vertaling] Maggioni: «Hic igitur magice arti inseruiebat et matronas in iumenta conuertere uidebatur et multa alia prestigia exercebat» (971).

Van sinte Justinen

ghecreghe. Ende de duvel quam te hem ende seide: «Wat beroepstu mi?» Cypriaen seide: «Ic minne ene maghet ute Vranckerike. ¹ Selstu iet moghen ghedoen dat icse ghecreghe te minen wille?» De duvel seide hem: «Ic, die mechtech was den mensche [307rb] uten Paradise te verdrivenne, ende die Cain sinen brueder dede dooden, ende die den Joden Cristum dede dooden, ende die de menschen ghestoort hebbe, en salic niet moghen doen dattu dinen wille hebs van enen meisenne? Nem dese salve ende stricse buten an haer huus, ende ic sal daer comen ende ontsteken haer herte met dijnre minnen, ende ic salse dwinghen te doene dinen wille.» Op den dach daer na so quam de duvel te Justinen ende pijnde hem haer herte te ontstekenne met vulre minnen. Doe si des gheware wert, so beval si hare devoteleec Gode ende sechende hare metten cruce. ² Ende met dien teeckenne des cruce wert de duvel vervaert ende vloet, ende hi quam vore Cypriane staen. Cypriaen seide hem: «Waer bi en heefstu mi niet de maghet bracht?» De duvel seide hem: «Ic sach een teecken an hare ende al mijn cracht ghinc daer met te nieute.» Ende Cypriaen liet dien gaen ende riep enen sterckeren. De duvel seide hem: «Ic hebbe dijn ghebod ghehoort ende ghesien dat dander niet en mochte. Maer ic saelt beteren ende dinen wille volbringhen. Want ic sal ute gaen ende sal haer herte doorwonden, ende du sels met hare doen dinen wille.» Dese duvel ghinc te Justinen ende wilde hare dit raden ende haer herte ter oncuusheit beroeren. Ende doe [307va] sijs gheware wert, ³ so bevalse hare Gode ende sechende hare ende blies op den duvel ende verjaghede also al haer becoringhen. Ende de duvel vloet met scanden ⁴ ende stont vore Cypriane. Ende Cypriaen seide hem: «Waer es de maghet daer ic di toe sant?» De duvel seide: «Ic lie dat ic verwonnen ben, ende ic moet ontsien die ⁵ godleke macht. Want ic sach een vreeslec teecken an hare ende daer met verloosic al mijn macht.» Doe bespotten Cypriaen ende lieten gaen ende riep den prince

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Amo uirginem de Galileis» (971).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quod illa sentiens deuote se domino commendauit et totum corpus suum signo crucis muniuit» (972).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'wert' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Demon autem confusus aufugit» (972).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'i' in 'die' superscript.

Van sinte Justinen

der duvelle. Ende doe hi tote hem comen was, so seide hi hem: «Ende hoe cleene es uwe macht, dat ghi verwonnen wert van enen meisene!» De duvel seide hem: «Sich, ic sal te hare gaen ende sal hare grote ziecheit an sinden. Ende ic sal haer herte heetteleec ontsteken, ende ic sal haren lichame al¹ doen ontsteken met alte groter hitten ende salse doen vallen in frenesien ende bringhen hare vele te voren, ende te middernachte salicse te di bringhen.» Doe verwandelde hem de duvel inde ghelike eenre maghet ende quam tote Justinen ende seide: «Sich, ic come te di ende wille met di in suverheiden leven. Maer nochtan so biddic di dattu mi segghen wils² wat de loon sijn sal van deser verdienten.» Justine seide hem: «De loon es groot, maer de pine cleene.» De duvel seide hare: «Wat eest, dat God beval: [307vb] “Wast ende wert ghemenechfuldecht ende vervult de eerde?” Daeromme ontsie ic, lieve ghesellinne, eest dat wi in suverheiden bliven, dat wi ons Heren woort te nieute maken. Ende wi selen in groot vonnesse vallen als versmadende ende als die, die onghehoorsaem sijn. Ende daer wi loon af hopen te hebbenne, dat wi daer af groten torment selen moeten ghedoghen.» Met dusdanen redenen so ontstac de duvel Justinen herte so sere ter begheerten van oncuscheiden, dat si begonste op te stane ende wech te gane. Doe quam dese maghet te haer selven ende verstont dat het de duvel was die met hare sprac. Ende te hant so sechenese hare ende blies op hem ende dedenne smelten als was, ende si wert te hant verloost van alre becoringhen. Daer na versciep hem de duvel in enen sconen jonghelinc, ende hi quam in Justinen camere ende viel op haer bedde daer si lach, ende ghincse ontameleec tasten, helsen ende cussen. Doe dit Justine sach ende si bekinde dat het de duvel was, so makese vorvoets een cruce ende de duvel smalt als snee.³ Doe makese de duvel siec biden wille Gods, ende hi doodde vele vees ende scape. Ende hi voorseide dat

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘al’ op rasuur van een vijftal letters.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing voor ‘segghen wils’: ‘segs’.

3. [Vertaling] Maggioni: «mox signum crucis edidit et instar cere dyabolum liquefecit» (973).

Van sinte Justinen

grote sterfte in al Antiochien comen soude, ¹ en ware dat Justina te huweleke trocke. Ende hieromme vergaderde al de stat die siec was vore haers vaders huus, ende si riepen dat men Justinen te huweleke [308ra] gave, datmen also al de stat van dier vreesen verlooste. Ende doe Justina aldus dit niet doen en wilde, ende sise alle daeromme dreigheden te doodenne, int seste oft int sevende jaer vander sterften ² bad si vore hen ende verdreef al de sterfte. Doe de duvel sach dat hi niet ghedoen en mochte, so verwandelde hi hem in Justinen ghelike, om dat hi Justinen niemare besmetten soude, ende om dat hi Cypriaen bespotten soude, in dien dat hi wanen soude dat hi Justinen te hem bracht hadde. Dus ghinc de duvel in te Cypriaen in Justinen ghelike ende begonstene te cussenne, als oft si met sijnre vulre minnen bedwonghen hadde gheweest. Ende doene Cypriaen sach, so waende hi dat het Justine hadde gheweest, ende hi wert vervult met blijsscapen ende seide: «Wel moetstu ³ comen sijn, Justine, scone boven allen wiven!» Te hant doe de duvel Justinen name hoorde noemen, so en mochte hi de cracht van dien name niet verdragen, maer hi voer wech als een roec.

Ende doe Cypriaen sach dat hi bespot was, so bleef hi droevende ende hi wert te meer ontsteken in Justinen minne. Ende hi waecte langhe vore Justinen dore, ende met sijnre toverien so verwandelde hi hem selven selken tijt in een wijf, ende selken tijt in enen voghel. Maer wanneer dat hi te Justinen dore quam, so en sceen hi wijf noch voghel, maer Cypriaen selve. Agladius, [308rb] hi hadde hem oec verwandelt met duvelien in ene mussche. Ende doe hi te Justinen veistren quam ghevloghen, so en sceen hi negheen mussche, maer Agladius. Ende hi was in groten anxte, want hi en mochte niet vlien noch springhen. Ende om dat Justina ontsach dat hi doot vallen soude, so dede sine met eenre leederen ⁴ neder halen, ende si vermaende hem dat hi van sijnre sotheit ophilde, datmenne niet en pijnde na de wet als enen toverere.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tunc dyabolus permittente deo febribus eam fatigans et plures cum gregibus et armentis occidens maximam mortalitatem in tota Antiochia futuram per demones predicebat» (973-974).

2. [Vertaling] Maggioni: «septimo anno mortalitatis» (974).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 't' in 'moetstu' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'e' in 'leederen' superscript.

Van sinte Justinen

Dit daden si al met duvelien. Ende doe de duvel van allen verwonnen was, so quam hi weder te Cypriane ende stont vore hem bescaemt. Ende Cypriaen seide hem: «Bestu verwonnen? O catijf, wat machte hebdi, dat ghi een meisen niet en cont verwinnen, noch macht over hare ghecrighen, maer dat si verwint u, ende uwe macht tonder werpt? Ic bidde di, segt mi: waer in es dese grote stercheit die si heeft?» De duvel seide hem: «Wiltu mi sweren dattu van mi niet sceden en sels, so salic di segghen de cracht van haerre victorien.» Cypriaen seide: «Waer bi salict di sweeren?» De duvel seide hem: «Sweert bi minen groten crachten, dattu nemmermeer van mi sceden en sels!» Cypriaen seide hem: «Ic swere di bi dijnre groter cracht, dat ic di nemmermeer afgaen en sal!» Doe seide hem de duvel, als oft hi seker ghenoech had[308va]de gheweest: «Dit meisen maecte een cruce ende te hant smaltic als was, ende ic verloos al mijn macht, ende ic vloe als dwas vanden viere.» Ende Cypriaen seide: «So es dan de ghecruuste meerre dan du?» Ende de duvel seide: «Ja Hi, Hi es meerre dan wi alle, ende Hi sal ons ende alle die wi hier bedrieghen, leveren den eweleken tormente.»¹ Doe seide hem Cypriaen: «Hieromme so willic dan des ghecruusten vrient werden, dat ic in deser pinen niet en come.» Doe seide hem de duvel: «Du heefs mi ghesworen bider cracht van mi, daer niemen bi sweren en mach, dattu mi nemmermeer laten en sels.»² Ende Cypriaen seide hem: «Ic versmade di ende al dine dompende macht, ende ic verlooche dijnre dijnre ghesellen, ende ic sechene mi metten heileghen cruce!» Ende te hant voer de duvel wech.

Doe ghinc Cypriaen ten bisscop weert. Ende doene de bisscop comen sach, so waende hi dat hi ghecomen hadde om de goede in dolinghen te bringhenne ende seide hem: «Cypriaen, late di ghenoeghen met dien die buten sijn, want du en sels niet vermoghen jeghen Gods Kerke, want Cristus cracht es onverwonnen!» Cypriaen andwoordde: «Ic ben seker dat Cristus cracht onverwonnen es.»³ Ende

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'viere'. Vgl. Maggioni: «Vtique maior omnibus est et nos et omnes quos hic decipimus tradet igni inextinguibili cruciandos» (975).

2. [Vertaling] Maggioni: «Jurasti mihi per uirtutes mei exercitus, per quas nemo periurare ualet, quod a me numquam discedes» (975).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'es' superscript.

Van sinte Justinen

hi vertelde den bisscop doe wat hem ghesciet was, ende hi dede hem doopen.

Ende daer na hadde Cypriaen so groten voortganc, beide in conste ende in do[308vb]gheden,¹ dat hi bisscop wert gheordineert doe de bisscop sterf. Ende hi settede sinte Justinen in een clooster ende makese daer abdesse boven vele magheden die daer waren. Ende Cypriaen sant dicwile letteren den marteleren ende verstoutese in haren stride.

Ende de grave van dien lande, doe hi hoorde niemare van Cypriane, so dede hine met Justinen vore hem bringhen, ende vraghede hen oft si sacrificeren wilden. Ende doe si vaste in Cristus gheloeve bleven, so dede hise setten in enen ketel met ghesmoltenen wasse ende pecs ende ruets. Nochtan hadden si daer in groot solaes ende si en ghedogheden daer in negheene pine. Ende de pape der afgode seide toten provoost: «Doech mi vore den ketel staen ende ic sal al hare macht verwinnen.» Ende doe hi comen was neven den ketel, so seide hi: «De god Hercules es groot ende Jupiter de vader vanden goden!» Ende te hant voer uten ketele een vier ende verberne al. Doe trac men Cypriane ende Justinen uten ketele ende men gaf sentencie dat mense beide onthoofde. Hare lichamen waren vi daghe vore de honde gheworpen, maer si worden daer na te Rome ghevoert. Nu sijn si te Placencien. Si waren ghepassijt opden vijfsten dach vore october int jaer ons Heren CCLXXX onder Dioclesiane.²

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'levenne'. Vgl. Maggioni: «Qui postmodum tam in scientia quam in uita ualde proficiens» (975-976).

2. [Vertaling] Maggioni: «Passi sunt autem VII kal. Octobres circa annos domini CCLXXXVII sub Diocletiano» (976). De zevende kalende van oktober is in de moderne tijdrekening 25 september. Het feest van sinte Justina wordt gevierd op 26 september, d.w.z. op de vijfde dag voor het begin van oktober.

Van sinte Cosma ende Damiane

Wat den name bediedt [138]

Cosmas es gheseit van 'cosmos', dats 'vorme' oft [309ra] 'orneringhe'. 'Cosmos' in Griex bediedt 'suver' in Latine. ¹ Want in exemple was hi elken vorme, ² hi was gheorneert met goeden werken ende suver van allen sonden.

Damiaen es gheseit van 'dama', dats een cleene, saechtmoedeghe beeste. Oft Damiaen es gheseit van 'dogma', dats leeringhe, ende 'ana', dats 'opweert'; oft van 'danum', dats 'sacrificie'. Oft Damiaen dats 'Gods hant'. Want hi hadde saechtmoedecheit in wandelinghen. Doverste leeringhe leerde hi in sijnre predicacien. Hi was sacrificie in castihinghe sijns vleeschs. Hi was sHeren hant in sijn sonderlinghe ghenesen.

Van sinte Cosma ende Damiane

Cosmas ende Damiaen waren II ghebruedere uter stat Egea, van heileghen vadere ende moedere gheboren. Ende haer moeder hiet Theodora. ³ Dese II waren gheleert in medicinen, ende si hadden so groten cracht vanden Heileghen Gheest dat si alle siecheiden beide van menschen ende van beesten ghenasen, ende si dadent al om Gode.

Een vrouwe was die Peladia hiet, ende si hadde al haer goet an medicine gheleit. Ende si quam te desen II ende si wert volmaecteleecc ghenesen. Ende doe brachte si sinte Damiane al heimeleec een ghichte. Ende doe hijt niet nemen en wilde, so swoer si so vreesleec dat hijt van noode nemen moeste om dat si so vreesleec swoer. Noit en brachtenne de ghiercheit der ghichten daer toe, maer hi wilde des wijfs devocien ghenoech [309rb] sijn, ende om dat het niet scinen en soude dat hi den name ons Heren versmaedde, daer hi so met besworen was. Doe dit sinte Cosmas vernam, beval hi dat men sinen lichame neven hem niet legghen en soude. Maer tsnachts daer na so

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vel secundum Ysidorum cosmos grece latine dicitur mundus» (977).

2. [Vertaling] Maggioni: «Fuit enim forma aliis in exemplis» (977).

3. [Vertaling] Maggioni: «Cosmas et Damianus gemini fratres in ciuitate Egea ex religiosa matre nomine Theodora nati sunt» (977).

Van sinte Cosma ende Damiane

oppenbaerde onse Here Cosmasse ende ontsculdechde sinen brueder vander ghichten die hi ghenomen hadde.

Doe Lysias doverbalju hare niemare hoorde, so dede hise vore hem bringhen, ende hi vraghede hen om hare namen ende wanen si waren. Dese heileghen seiden: «Wi heeten Cosmas ende Damiaen, ende wi hebben noch III bruedere: Anicurius ende ¹ Leunchius ende Euprepus, ende onse lantscap es Arabien ende wi sijn kersten.» ² Daeromme beval de balju dat si hare brueders brachten ende dat si te gadere den afgoden dienen souden. Maer doe si niet en wouden offeren, dede hise sere pinen an de hande ende an de voete. Ende om dat si sine tormente bespotten, so dede hise met eenre ketenen binden ende inde zee werpen. Maer dinghel Gods verloostese uter zee, ende men leidese weder vore den rechtere. Doe de rechtere dit sach, so seide hi: «Ghi sijt worden tovereers biden goden. Daer bi, ³ leert mi uwe toverien ende ic sal u volghen in ons Heren name.» ⁴ Ende doe hi dit seide quamen daer II duvele ende sloeghenne sere in sijn ansichte, ende hi riep ende seide: «Ic bidde u, goede manne, dat ghi over mi bidt uwen [309va] Here.» Ende doe si beedden, ⁵ ghinghen de duvele wech. Ende de rechtere seide: «Siedi hoe de gode jeghen mi vergramt waren om dat icse peisde te latenne? Daeromme en salic u niet langere ghedoghen dat ghi mine gode blasfemereren selt.» Doe dede hise werpen in een groot vier, maer en deerde hen niet. Maer de vlamme sloech verre van daer ende verbar vele van dien dier omtrent stonden. Doe dede hise op enen stake binden, ende dinghel Gods behiltse, so dat si niet ghequetst en worden, hoe moede dat de cnechte worden hen te tormentenne. Ende men leidese weder onghequetst vore den

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «et alios tres fratres habemus, quorum nomina sunt Antimus, Leontius et Euprepus. Patria autem nostra Arabia est, porro fortunam christiani nesciunt» (978).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'daeromme'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Per deos magnos maleficiis uincitis, quia et tormenta contempnit et mare sopitis! Docete ergo me hec uestra maleficia et in nomine dei Adriani sequar uos» (978).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierna in de dittografie 'ghinghen ghinghen' het eerste 'ghinghen' door onderstreping herroepen..

Van sinte Cosma ende Damiane

rechtere. ¹ Ende hi dede hare III brueders sluten in enen kerkere, ende dede Cosmam ende Damiane cruce ende van sinen volke steenen. Maer de steene keerden weder op de ghene diese worpen. ² Doe wert de rechtere al verwoedt ende dede haere III brueders uten kerkere bringhen ende deedse neven den cruce staen. Ende hi dede Cosmam ende Damiane neven tcruce legghen ende deedse van III ridders doorscieten. ³ Maer de ghescutten keerden achter weert ende wonden vele liede. ⁴ Ende doe de rechtere sach dat hi in allen verwonnen wert, so wert hi droeve toter doot ende dede de v ghebruedere te gadere onthoofden. Doe ghedachten de kerstenne sinte Cosmas woorde, dat hi seide dat men se niet te gadere graven en soude, ende si peiden hoe dese marteleren wilden begraven sijn. Ende doe quam [309vb] daer te hant een kemel ende riep met menscheleker stemmen dat men dese marteleren in een stat graven soude. Si waren ghepassijt onder Diocleciane int jaer ons Heren CCLXXXVIII. ⁵

Het was een dorperie die inden oegst op tvelt lach ende sliep met openen monde, ⁶ ende hem liep een serpent inden buc. Ende doe hi ontspronghen was ende hi niet en ghevoelde, so ghinc hi thuus weert. Ende doet avont worden was, so ghevoelde hi binnen alte grote pine ende hi riep alte ontfermeleec, ende hi anriep sinte Cosme ende sinte Damiane. Maer doe hem sijn wee wies, ghinc hi in deser marteleren kerke ende daer wert hi te hant slapende. Ende tserpent liep hem ute alsoot hem in ghegaen was.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Iubentur ergo in eculeum suspendi, sed angelo ipsos custodiente fatigatis admodum in cedendo ministris ante presidem deponuntur illesi» (979).

2. [Vertaling] Maggioni: «sed in suos lapides redibant auctores et quam plurimos uulnerabant» (979).

3. [Vertaling] Maggioni: «Tunc preses furore repletus eductis tribus fratribus et stantibus iuxta crucem iussit Cosmam et Damianum super crucem a quatuor militibus sagittari» (979).

4. [Vertaling] Maggioni: «sagitte uero conuerse plurimos uulnerabant, sed sanctos martyres non ledebant» (979).

5. [Veratling] Maggioni: «CCLXXXVII» (979).

6. [Vertaling] Maggioni: «Rusticus quidam cum post laborem messis in campo aperto ore dormiret» (979).

Van sinte Cosma ende Damiane

Een man die Sogius hiet ende elre weert trecken wilde, ¹ hi beval desen marteleren sijn wijf, ende hi gaf hare een teecken dien si gheloeven soude als hi hare daer mede iet ontbode. De duvel die dat teecken wiste dat hare haer man ghegheven hadde, hi versciiep hem in enen mensche, ende brachte desen wive dit teecken ende seide: «Dijn man heeft mi tote di ghesonden van dier stat om dat ic di tote hem daer bringhen soude.» Maer dwijf was noch in vreesen ende seide: ² «Dit teecken kinnic, maer mijn man beval mi sinte Cosmen ende sinte Damiane. Wiltu mi sweren op haren outaer dattu mi seker leiden sels, so salic met di gaen.» Ende de duvel swoer hare alte hant also si seide, ende hieromme so volghese hem. Ende doe si comen [310ra] waren in een heimeleec stat, so woudse de duvel vanden peerde worpen ende dooden. Doe si dit sach, so riep si: «Sinte Cosmas ende sinte Damiaens God, help mi! Want u lieden gheloofdic ende volgde desen man.» Ende te hant quamen daer dese marteleren met eenre menechten die ghecleedt waren met witten, ende verloostense. Ende de duvel voer wech te hant. Ende si seiden den wive: «Wi sijn Cosmas ende Damiaen op welker eet du gheloeves. Daeromme quamen wi di te helpen.»

De paus Felix stichte een kerke te Rome in sinte Cosmas ende sinte Damiaens ere. In dese kerke woende een man die den marteleren diende devoteleec, maer de cancker hadde al sijn been doorgheten. Op enen tijt doe hi sliep, so oppenbaerden ³ hem Cosmas ende Damiaen, ende si brachten met hen isere ende salven. ⁴ Ende deen seide ten anderen: «Waer selen wi vleesch nemen, daer wi dese stat met vullen, als wi tquede vleesch ute ghedaen hebben?» Doe seide dander: «In Sinte Peters Kerchhof Ten Banden. Daer es heden een Moor begraven. ⁵ Daeromme laet ons van dien halen, dat wi hier in legghen moghen.» Doe ghinc deen toten kerchove ende brachte dbeen ⁶ vanden Moor.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vir quidam longius profecturus» (979).

2. [Vertaling] Maggioni: «At illa adhuc ire formidans ait» (980).

3. [Tekstkritiek] Hs. 'oppenbaerde'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Et ecce, dormiente illo sanctus Cosmas et Damianus deuoto suo apparuerunt unguenta ac ferramenta secum portantes» (980).

5. [Vertaling] Maggioni: «In cimiterio sancti Petri ad uincula hodie Ethiops recens sepultus est» (980).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'd' in 'dbeen' superscript.

Van sinte Cosma ende Damiane

Ende si sloeghen des siecs been af, ende si setten met haren handen des Moors been daer ane, ende si bezalveden nerensteleec die stat. Ende tziecke been ¹ droeghense anden Moor. Doe dese man ontwaecte ende hem sijn been niet seer en dede, so dede hi sijn hant daer ane ende hi en vanter negheen seer. Doe [310rb] ontstac hi een keersse, ende doe hi negheen quaet an sijn been en sach, spranc hi op van blijsscapen van sinen bedde, ² ende hi seide allen dien die daer waren wat hi in slape ghesien hadde ende hoe hi ghenesen was. Ende si sonden te hant te dies Moors grave, ende si vonden dat den Moor sijn been afghesleghen was ende dat in die stat des siecs been gheset was.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'e' in 'been' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Apponensque candelam cum in crure nihil mali uideret cogitabat an non ipse qui erat, sed alius alter esset. Rediens autem ad se pre gaudio de lectulo prosiliit» (980-981).

Van sinte Forseo

Van sinte Forseo [139]

Forseus sbisscops leven bescreef Beda. Hi was vol alre heilecheit ende dogheden. ¹ Ende in sine doot so sach hi II inghele tote hem comen, ende si voerden sine ziele. Ende hi sach den derden inghel ghewapent gaen met enen blickenden scilde ende met enen berrenden sweerde. ² Oec hoorde hi de duvele roepen: «Ga wi vore ende laet ons vore hem strijt maken.» Ende doe si vore ghinghen, keerden si hen omme ende scoten te hem weert viereghe ghescutten. Ende dinghel die vore ghinc, ontfinse op sinen scilt ende blusschese te hant. Doe seiden de duvele jeghen dinghele: «Hi heeft dicwile idele redenne ghesproken, daeromme en sal hi niet sonder beternesse moghen comen ten eweghen levenne.» Dinghele seiden: «En si dat ghi sonderlinghe sonden jeghen hem bringt, om dese en sal hi di niet ghelevert werden.» ³ Doe seide de duvel: «Es God gherecht, so en sal dese man niet behouden bliven, want het es ghescreven: “En si dat ghi bekeert wert ende wert als cleen [310va] kindere, ghi en selt in hemelrike niet comen.”» Ende dinghel ontsuldechdenne ende seide: «Hi hadde ghenade in sijn herte, maer de ghewoente der menscheleecheit deedt.» ⁴ De duvel seide hem: «Also hi quaet ontfaen heeft bi ghewoenten, also moet hi de wrake ontfaen van sinen rechtere.» Ende dinghel seide: «Laetten ons vonnessen vore Gode.» Ende doe dinghel jeghen de duvele vacht, so vloen si. ⁵ Doe seide de duvel: «Een cnecht die sijns heren wille weet ende niet en doet, hi sal gheslegghen werden met vele wonden.» Dinghel seide: «Wat en heeft dese niet ghedaen dat sijns heren wille was?» De duvel seide: «Hi ontfinc quader menschen ghichten.» Dinghel seide: «Hi waende dat si in penitencien gheweest

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Forseus episcopus, cuius hystoriam Beda scripsisse creditur, dum omni uirtute et bonitate polleret ad extremum ueniens spiritum emisit» (982).

2. [Vertaling] Maggioni: «tertium uero armatum scuto candido et gladio fulgureo se precedentem conspexit» (982).

3. [Vertaling] Maggioni: «Nisi principalia uitia contra eum protuleritis, propter minima non peribit» (982).

4. [Vertaling] Maggioni: «Indulgentiam in corde habuit, sed consuetudo hominum continuit» (982).

5. [Vertaling] Maggioni: «Preliante angelo aduersarii contriti sunt» (982).

Van sinte Forseo

hadden.» De duvel seide: «Hi soude te voren hebben gheprueft de ghestadecheit haerre penitencien, ende dan haerre vrucht ontfaen.» Dinghel andwoordde: «Latet ons vore Gode vonnessen,» maer de duvel sweech.¹ Ende hi stont weder op om te stridenne ende seide: «Tote nu hilden wi Gode over ghewarech, die belooft heeft dat men ewelec becopen soude de sonde die men op erterike niet ghebetert en heeft. Want dese man ontfinc een cleet van enen persemier, ende hi en was daer af niet ghecastihet. Waer es Gods gherechteheit?» Dinghel seide: «Swighet, want ghi en wet Gods heimeleke vonnessen niet. Want alsoe langhe als men pe[310vb]nitencie hoopt, so es metten mensche Gods ontfermecheit.» De duvel andwoordde: «Hier en es negheen stat van penitencien.» Dinghel seide hem: «Ghi en weet niet de diepheit van Gods vonnessen. Want dies en es niet.»² Doe sloech de duvel desen Forseo so sere, dat hi daer na, doe hi weder leefde, dlicteken daer af van dien slaghe hadde. Ende de duvele begrepen enen van dien die si in pinen hadden, ende werpenne op Forseo, ende hi verbar sine scouderen ende sine wanghe. Ende hi kinde dien man, want hi was dat, daer hi tcleedt af ontfaen hadde. Ende dinghel seide: «Om dattu ontstaecs, so bernet di. En hadstu dese ghichte van desen dooden ongherechteghen man niet ontfaen, so en hadde dese pine an di niet gheberrent, noch God en hadde di dit slaen niet laten ghedoghen. Want om dattu tcleedt van hem naems, so ghedoghestu dit.»³ Een ander duvel seide: «Noch es de nauwe poorte daer wine selen moghen verwinnen: “Du sels dinen evenkersten minnen ghelijc di selven.”» Dinghel andwoordde: «Dese man dede sinen evenkersten goet.» De duvel seide: «Dat en es niet ghenoech. Hi en deedt niet alsoe hijt hem selven doen soude.» Dinghel seide: «De vrucht van minnen es weldoen, want God sal elken ghelden na sine werke.» De duvel seide: «Ende om dat hi dwoort van minnenne niet voldae en heeft, so sal hi verdoemt sijn.» Ende [311ra] doe er de duvele om vochten, so verwonnense dinghele. De duvel seide echter: «En es God niet

---

1. [Vertaling] Maggioni: «sed demon succubuit» (983).

2. [Vertaling] Maggioni: «Profunditatem iudiciorum dei ignoratis: erit etenim» (983).

3. [Vertaling] In de Latijnse tekst hoort deze zin niet meer tot de uitspraak van de engel. Maggioni: «Et hanc percussione[m] permittente deo pro receptione illius uestis recepta» (983).

Van sinte Forseo

ongherechtech, so es Hem leet dat men sijn woort brect. Want dese en sal niet quite sijn van pinen, want hi beloofde de werelt te latenne, ende hi heeft de werelt ghemint jeghen dat woort “En mint de werelt niet, noch niet dat in de werelt es.”» Ende dinghel andwoordde: «Hi en minde niet te deilne dat der werelt was, maer dat der armere was.»¹ De duvel andwoordde: «In wat manieren datment mint, het es jeghen tghebod Gods.» Doe de duvele hier af verwonnen waren, so keerde hem de duvel weder an scalke wroeghinghen ende seide: «Hets ghescreven: “En seitstu den quaeden sijn quaetheit niet, so salic sijn bloet van dijnre hant heisschen.” Want dese en boodscaep te niet wel den sonderen penitencie.» Dinghel andwoordde: «Als de ghene die dwoort horen, dat versmaden, so en laet men des lereren tonghe niet spreken, als hi siet dat men sine predicacie versmaet.»² Want dats een wijs man, die, als tijt es, swighen can.» In alder duvele voortbringhen so was hier een sterc strijt, tote dat dinghele met Gods vonnesse de duvelle verwonnen, ende dat dese goede Forseus omscenen wert met groter claerheit. Also Beda seit, so seide een vanden inghelen tote Forseo: «Besich de werelt.» Ende hi sach een donckere valleie, [311rb] ende hi sach daer in IIII viere inde locht, die een deel deen vanden anderen waren. Ende dinghel seide: «Dit sijn de viere viere die de werelt ontsteken. Deen es tfier der loghenen, ende dit verlooehenen alle menschen inden doopsele, ende den duvel ende alle sijns gheselscaeps. Nochtan en houden sijns niet.»³ Dander vier es ghierecheit, om dat de menschen tgoet der werelt vore deeweghe goet setten. Dat derde vier es sceldinghe, want si en wachten niet deen den anderen te moiene met cleenen dinghen. Dat⁴ vierde vier es der onghenadecheit, om dat de meeste ende de voorbarechste⁵ hen niet

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Non sibi ea que sunt seculi sed hominibus indigentibus dispensanda dilexit» (984).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quando auditores despiciunt uerbum, lingua etiam doctoris loqui prepeditur dum uidet quod predicatio audita despicitur» (984).

3. [Vertaling] Maggioni: «Vnus est ignis mendacii, cum hoc quod abrenuntiare dyabolo et omnibus pompis eius in baptismo homines promiserunt minime implent» (984).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘de’ door onderstreping herroepen.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘s’ in ‘voorbarechste’ superscript.

Van sinte Forseo

en scamen den minsten te veronrechtenne. ¹ Ende daer na naecten dese IIII viere deen den anderen, ende het wert I vier, ende het quam te desen man weert, ende hi ontsach hem. Ende hi seide toten inghel: «Here, het naect mi.» Ende dinghel seide: «Dattu niet ontsteken en hebs, ² dat en sal ³ di niet verberren. Want dit vier wert gheprueft na der menschen verdiente. ⁴ Want also de lichame verberret bi quaden wille, also sal hi oec berren bi gherechter pinen.» Hier na wert Forseus te sinen lichame weder bracht, ende sine vriende beweendenne, want si hildenne over doot. Maer hier na so leefde hi noch enen tijt, ende in goeden werken so indde hi sijn leven.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quartus impietatis, cum infirmiores spoliare et eis fraudem facere pro nihilo ducunt» (984-985).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'heefs'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'in' geëxpungeerd.

4. [Vertaling] Maggioni: «Ignis enim iste secundum merita operum singulos examinat» (985).

Van sinte Machiele archangel

[311va] Wat den name bediet [140]

Machiel bediedt: 'Wie als God?'.¹ Ende also Gregorius seit, so wanneer dat iet ghedaen wert van groter cracht, so seidt men dat men daeromme Machiele ute sindt, om dat men verstaen sal inden name ende inde daet, dat niemen doen en mach dat God vermach te doene. Ende hieromme sijn Machiele ghegheven vele dinghen die wonderleec sijn.² Want also Daniel seit, so sal hi opstaen in Hantkersts daghen ende sal staen over de gherechtghe als een bescermere ende behoedere. Hi vacht jeghen den draec ende sijn inghele, ende hi werpse uten hemele ende dede grote victorie. Hi street oec jeghen den duvel om Moyses lichame, om dat de duvel sinen lichame wisen wilde, om datten de Joden anbeedt souden hebben over enen god.³ Hi ontfeet de heileghe zielen ende voertse inden paradise. Hi was wilen de prince der synagogen, maer nu es hi van Gode gheset prince vander Heilegher Kerken. Hi sloech Egypten met plaghen, ende hi deilde de Roode Zee, ende leiddere tfolc dore tote inde woestine, ende hi leidese tote in dLant der Beloften. Onder dandere inghele so es hi Cristus teecken draghere. Hi sal Hantkerste opden Berch van Oliveten doden.⁴ Met sinte Machiels stemmen selen de doode op verstaen, ende in doemsdaghe sal hi bringhen tcruce ende de naghele ende tsperre ende de doorne crone.

Van sinte Machie[311vb]le archangel

Sinte Machiels feeste heetmen: oppenbaringhe, wihinge, victorie ende herdincken.⁵ Des inghels oppenbaringhe es menegherande.

-
1. [Vertaling] Maggioni: «Michael interpretatur 'quis ut deus?」 (986).
  2. [Vertaling] Maggioni: «Et quotiens, sicut ait Gregorius, mire uirtutis aliquid agitur Michael mitti perhibetur ut ex ipso actu et nomine detur intelligi quod nullus potest facere quod facere preualet deus et idcirco eidem Michaeli multa que sunt mire uirtutis attribuuntur» (986).
  3. [Vertaling] Maggioni: «Ipse cum dyabolo de Moysi corpore altercatus est ex eo quod dyabolus eius corpus prodere uellet ut ipsum pro deo Iudeorum populus adoraret» (986).
  4. [Vertaling] Maggioni: «Ipse ad domini imperium antichristum existentem in monte oliueti potenter occidet» (986).
  5. [Vertaling]: Maggioni: «apparitio, uictoria, dedicatio et memoria» (987).

Van sinte Machiele archangel

Dierste was doe hi ¹ oppenbaerde inden berghe Gargano. In Apulien es een berch die Garganus heet neven ene stat die men heet Syponte. Int jaer ons Heren CCCXC so was in die stat Syponte een man die Garganus hiet, ende also selke segghen, so was hi also gheheten na den berch. ² Ende dese man hadde vele scapen ende coeien. Ende doe dese beesten weidden neven de side ³ van den berghe, so ghinc een verre vanden anderen vee ende clam op den tsop vanden berghe. Ende doe dander vee thuus quam ende hi niet, so vergaderde dese man sine cnapen, ende hi sochte desen verre alomme. Ende ten lesten vant hine opden tsop vanden berghe neven een gat van enen hole staende. Dese man hadde wonder waer bi dese verre daer allene stont, ende hi scoot int gat een ghescutte. Maer te hant keerde dat ghescutte weder opden man diet scoot, als ocht een groot wint hadde doen keeren. ⁴ Ende de porters hadden des groot wonder ende ghinghen toten bisscop ende vragheden hem wat dit wonder sijn mochte. Ende hi hiet hen dat si III daghe vasten souden ende vermaende hen dat van Gode dit soude sijn te sueckenne. ⁵ Als dit voldae was, oppenbaerde sinte Machiel den bisscop ende seide: «Wet dien mensche met minen wille ghescoten met sinen ghe[312ra]scutte. ⁶ Want ic ben Michael, de grote inghel, die dese stat inder eerden oeffenne ende wachte. Ende ⁷ ic woude prueven met desen wondere dat ic wachtere ende behuedere ben van deser stat.» Ende te hant ghinc de bisscop metten volke tote daer met processien, ende si en dorstenre niet ingaen ende bleven vore tgat in bedinghen.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hi’ superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «erat quidam uir nomine Garganus, a quo mons ille nomen acceperat, uel secundum quosdam libros ipse a monte nomen acceperat» (987).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk ‘seide’, waarin de eerste ‘e’ geëxpungeerd werd.

4. [Vertaling] Maggioni: «Permotus itaque cur soliuagus incederet mox in ipsum sagittam toxicatam direxit, sed statim uelut a uento retorta ipsum qui iecerat percussit» (987).

5. [Vertaling]: «et a deo querendum esse admonuit» (987).

6. [Vertaling] Maggioni: «Sciatis hominem illum uoluntate mea suo telo esse percussum» (987).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ende’ superscript.

Van sinte Machiele archangel

Dander oppenbaringhe es die gheschiede int jaer ons Heren DCCCX.¹ Want inde stat diemen heet Tumben neven de zee, VI milen vander stat Abersens,² daer oppenbaerde sinte Machiel den bisscop vander stat, ende hi beval hem dat hi in de voorseide stat een kerke maecte, ende dat hi daer sinte Machiels herdincken vieren soude ghelijc dat men doet inden berghe Gargano. Ende om dat de bisscop twifelde in wat steden hi de kerke stichten mochte, so seide hem Machiel dat hise daer stichte,³ daer hi den verre vonde ghebonden⁴ vanden dieven.⁵ Ende de bisscop twifelde noch hoe wide de stat sijn soude. Doe seide hem sinte Machiel dat hise also wide maecte als hi vonde dat de verre met sinen voeten omtorden hadde. Daer waren II roken die men met negheenre cracht verporren en mochte. Doe oppenbaerde sinte Machiel enen man ende seide hem dat hi te dier stat weert⁶ ghinghe ende dat hi de roken wech dade. Ende doe hi daer ane ghinc, so verporrende hise so lichteleec dat het sceen dat si negheen last en hadden. Ende doe in die stat een kerke ghesticht was, so brachte men te dier kerken een deel vander dwalen [312rb] die sinte Machiel gheleit hadde opten outaer inden berch Gargano, ende een stuc vanden marbele daer hi op ghestaen hadde. Ende doe si daer grote breke waters hadden, so hiet hen sinte Machiel dat si een gat maecten in⁷ enen steen. Ende daer liep so groot water ute dat mens daer tote noch

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Secunda apparitio est que circa annos domini DCCX accidisse describitur» (987).

2. [Vertaling] Maggioni: «in loco qui Tumba dicitur iuxta mare ab VI milibus ab urbe Abriacensi» (987).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'maecte'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'gheborghen'.

5. [Vertaling] Maggioni: «Cum autem episcopus de loco in quo ecclesiam construeret dubitaret ab ipso edocetur ut ibi construi eam faceret ubi taurum a latronibus absconditum inueniret» (988).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'e' in 'weert' superscript.

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'in' superscript.

Van sinte Machiele archangel

ghenoech heeft. Dese oppenbaringhe viert men daer hoghelec ¹ opten XVI^{ten} dach vore ² novembre ³ opden voorseiden dach ende in die stat. ⁴

Men seit dat in die selve stat gheschiede een miracule die wel te verwonderne es. Want omme dien berghe loopt alomme ende tomme de zee. Maer die zee wert II werf ontdaen in sinte Machiels daghe ende maect den volke enen wech. ⁵ Ende doe een groot volc te dier kerken weert tiede, so gheviel dat onder hen was een wijf die groot met kinde ghinc ende die saen gheligghen soude. Ende siet, dwater keerde weder met groten gheruchte te gadere ende al tvolc wert vervaert ende vlooten lande weert, maer dwijf die tkint droech en mochte niet ghevlien, maer si wert begrepen vander vloet der zee. Maer dinghel sinte Machiel behilt dwijf onghequetst. Ende si ghebaerde in midden de zee een kint, ende si ontfinct in haren arme ende soghet. Ende de zee maecte haer wech ende si ghinc ute ⁶ blideleec met haren kinde.

De derde oppenbaringhe es die te Rome gheschiede in spaus Gregorijs tide. Want doe dese paus om de pestilencie vander boetsen de grote letanie [312va] ordineerde, ende hi devoteleec om des volcs salecheit bad, so sach hi op den borch die men wilen hiet 'Adriaens Herdincken' staen ons Heren inghel die een bebloet sweert inde sceede stac. ⁷ Ende daer bi verstont de paus dat onse Here sine bedinghe ghehoort hadde. Ende doe stichte hi daer een kerke inde eere van allen inghelen. Ende hier bi heet die borch noch 'Des Heilechs Inghels Borch'. Maer dits een andere oppenbaringhe, die

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'hoghoelec' waarin de tweede 'o' geschrapd werd.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'vore' superscript boven onderstreept 'van'.

3. [Tekstkritiek] Sic. Lees: novembre.

4. [Vertaling] Hs. 'nouembre'. Maggioni: «Hec autem apparitio in predicto loco XVII kal. Nouembris sollempniter celebratur» (988). De 16de kalende van november is 17 oktober. Het feest wordt op 16 oktober gevierd.

5. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Nam propter fluxum et refluxum maris qui ibi fit bis qualibet die dicitur aperiri» (988).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ute' superscript.

7. [Vertaling] Maggioni: «angelum domini qui gladium cruentatum tergebat et in uaginam mittebat» (989).

Van sinte Machiele archangel

ghesciede inden berghe Gargano, doe hi dien van Sypontane victorie gaf. Die viertmen op den VI^{ten} dach van junio. ¹

De vierde oppenbaringhe es die inden chore der inghele es. Want dierste choor ochte ierarchie heet Ephiphania, dats ² de overste oppenbaringhe. Ende de middelste heet Yperphania, dats de middelste oppenbaringhe. Ende dechterste heet Epophania, ³ dats de onderste oppenbaringhe. Ende ierarchia es gheseit van 'ierar', dats 'heilech' ende 'archos', dats 'prince', als ocht men seide 'heilech principaet'. Elke ierarchie hout drie ordenen. Want de bovenste hout seraphin, cherubin ende de throne. De middelste houdt, also Dionysius seit, de dominante ende de potestate ende de virtute. De nederste houdt de principate ende de grote inghele ende de inghele. Ende de ghelike hier af machmen sien inde heerscapie ⁴ der werelt. ⁵ [312vb] Want vanden cnapen die onder enen coninc sijn, so sijn eneghe veronledecht omtrent den coninc, also de camerlinghe ende raetghevers. ⁶ Dese sijn ghelijc der ordenen der ierster ierarchien. Andere sijn die officien hebben om trike te regeerne in tghemeenne, die in deene ocht in dandere provincie gheset sijn, ⁷ als princen vanden ridderscape ende de rechters vanden hove. Dese sijn ghelijc der ordenen vander andere ierarchien. Eneghe andere set men om te regeerne enech deel vanden

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Hec autem apparitio cum illa que in monte Gargano apparuit cum Sipontanis uictoriam dedit VIII idus Maii celebratur» (989). De achtste idus van mei is 6 april. Het feest wordt echter op 8 mei gevierd.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 's' in 'dats' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing voor de eerste syllabe: 'ypo'. Dit laatste is in overeenstemming met de Latijnse tekst waar de drie hiërarchieën 'epiphania', 'yperphania' en 'ypophania' genoemd worden (Maggioni 989).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'heerscapie' subscript onder onderstreept 'ghelike'.

5. [Vertaling] Maggioni: «Et horum ordinatio et dispositio potest uideri per simile in terrenis principatibus» (989).

6. [Vertaling] Maggioni: «quidam operantur immediate circa personam regis, sicut cubicularii, consiliarii et assessores» (989).

7. [Vertaling] Maggioni: «Quidam uero habent officia ad regimen regni in communi non deputati huic uel illi prouincie» (990).

Van sinte Machiele archangel

rike, als de provooste ende de baljuus. Ende dese sijn vanden minsten dienste. ¹ Dese sijn ghelijc der ordenen der nederster ierarchien.

De III ierste ordenen vander overster ierarchien versteetmen in dien dat si altoos bi Gode sijn ende te Hem weert ghekeert sijn. Ende hiertoe sijn III dinghen nootdorstech. Dats grote minne, ende dit hoort toe der ordenen seraphin, dat bediedt 'berrende'. Ten anderen behoort volmaect bekinnen, ende dit behoort toe cherubin, dat bediedt 'volheit der const'. Ten derden eweleec ghebruken ocht begripen, ende dit behoort toe den thronen. Thronen ² bediedt 'setel', ³ want God sit in hen ende rust als Hise in Hem doet rusten.

De III ordenen vander middelster ierarchien verstaet men in dien dat si boven sijn ende regeren al de menechte vanden volke int ghemeene. Dit regiment es in III dinghen. Dierste es in ghebiedenne, ende dit behoort toe der ordenen vanden [313ra] dominanten. Ende hem behoort toe dat si boven de onderste sijn, ende dat sise sinden in alden godleken dienste, ende dat si hen al ghebieden dat men hem bewiset in *Zacharien* v^{to}, daer deen inghel den anderen seide: ⁴ «Loep ende sprec te desen kinde.» Dandere ordenne versteetmen in wercken. Ende dit behoort toe der ordenen vanden virtuten, want hen es niet onmogheleec te veldoene dat men hen beveelt. Want hen es ghegheven macht boven al dat swaer es, dat ons Heren dienste toe behoort. Ende daeromme es hen ghegheven miracule te doene. De derde ordenne versteetmen om bedwinghen, om datsi bedwinghen de duvelle die ons letten ende becoren. Ende dit behoort toe der ordenen vanden potestaten. Want si hebben macht te bedwinghenne sduvels

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quidam uero preponuntur ad regimen alicuius partis regni, ut prepositi et baliui et huiusmodi minores officiales» (990).

2. [Tekstkritiek] Hs. Thronen

3. [Tekstkritiek] Hs. 'besetel'. Dezelfde lezing in hs. Stockholm (fol. 252va). Maggioni: «sedes» (990).

4. [Vertaling] Maggioni: «Primo in presidendo siue in imperando, et hoc pertinet ad ordinem dominationum, ad quem spectat aliis inferioribus preesse et eos in omnibus ministeriis diuinis dirigere ac eis omnia imperare; quod innuit Zach. v, ubi unus angelus alteri dixit» (990).

Van sinte Machiele archangel

macht.¹ Ende dits beteeckent in *Tobia*, daer dinghel Raphael sant den duvel ende bantenne in de bovenste wildernessen.

Ende de III ordennen vander nederster ierarchien versteet men in dien dat si hebben een gheset regiment.² Want eneghe sijn, die gheset sijn boven trecht van eenre provincien.³ Dese sijn vander ordenen principaet, also de prince van Pertsen was, die boven theer van Pertsen was, daer Daniel af scrijft.⁴ Andere sijn gheset te regeerne een menechte, als van eenre stat, ende dese heet men archangele, dat oec sijn groot inghele. Andere sijn gheset oec te regeerne enen mensche, ende dese [313r] heeten inghele, om dat si cleene oft de minste dinghen boodscapen. Maer de grote inghele boodscapen de meeste saken, want tgoet van eenre menechten es meere dan eens menschen.

Gregorius ende Bernaert sijns eens met Dionysiusse int bescriven vander irster ierarchien ende van haren ordenen. Want die versteet men in hare ghebrucken, dat es in heetter minnen, dat behoort toe seraphin; in diepen bekinnenne, dat behoort toe cherubin; ende in eweleken ghebrucken ende ghedurenne, ende dat behoort toe den thronen. Maer dese II, Gregorius ende Bernaert, si scillen jegen Dionyse inde middelste ende in donderste ierarchie, in desen II ordenen: principate ende virtute. Want si hadden een ander mercken, in dien dat men de middelste ierarchie versteet bi heerscapen, ende de nederste bi dienste. Want heerscapie es inden inghelen drierhande. Want deen inghele sijn boven dandere inghele, ende dese heetmen dominante.⁵ Ende inghele sijn boven goede liede, ende dese heetmen principate. Ende inghele sijn boven de duvele, ende dese heetmen potestate. De ordinanche ende de grade der weerdecheit es in desen claer ghenoech.⁶ Ende in desen so es de dienst drierhande: Deen es in

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'cracht'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Tres uero ordines ultime ierarchie accipiuntur, secundum quod habent regimen determinatum et limitatum.» (990-991).

3. [Vertaling] Maggioni: «Quidam enim eorum presunt uni prouincie» (991).

4. [Vertaling] Maggioni: «de quo habetur Daniel x» (991).

5. [Vertaling] Maggioni: «Presunt enim angeli angelicis spiritibus et hii dicuntur dominationes» (991).

6. [Vertaling] Maggioni: «Et ordo et gradus dignitatis in hiis patet» (991).

Van sinte Machiele archangel

werckene, dander in leerne, ende tderde in ghebiedenne dmeeste oft dminste. Dierste behoort toe den virtuten, dander den gro[313va]ten inghelen, terde den inghelen.

De vijfste oppenbaringhe van den inghel leestmen in *Historia Tripartite*. Want bi Constantinopole es een berch, ¹ daer men wilen plach te oeffenne de godinne Vesta, maer daer es ghesticht een kerke in sinte Michiels ere, ende de stat heet oec Michaelis. ² Doe een man die Aquilinus hiet, sere berrende vanden rede, so gaven hem de meesters enen dranc diene dede braken also sere, dat so wat dat hi at ende dranc, braecte ute. ³ Ende doen hi bider doot was, dede hi hem leiden te deser stat, want hi er hoopte te ghenesenne ochte te stervenne. Ende sinte Machiel oppenbaerde hem ende seide dat hi maken soude ene confectie van honeghe ende wine ende van pepere, ende dat hi daer in netten soude al dat hi ate, ende hi soude also al ghenesen. Ende doe hi dit ghedaen hadde, so wert hi al ghenesen. Nochtan was hem dit contrarie na rechte medicine, dat men heeten dranc gheven soude die coloroos ware.

Ten anderen heet dese feeste 'Sinte Machiels Victorie'. Men vint menegherande victorie van sinte Michiele ende vanden inghelen, want dierste victorie gaf hi den volke van Sypontane aldus. Na enen tijt dat de stat opden berch Gargano vonden was, so quamen die van Napels die doe noch heiden waren, met enen groten heere ende streden jeghen de kerstenne van Sypontane ende van Bene[313vb]ventane. Nochtan woenden si L milen van Sypontane. Ende dese lieden baden III daghe verste bi haers bisscops rade, om dat si die III daghe vasten soudende ende dat si sinte Machiele, haren patroen, anroepen soudende in haerre hulpen. Op den derden nacht oppenbaerde sinte Machiel den bisscop ende seide dat haer bedinghen ghehoort waren, ende seide dat

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'stat'. Vgl. Maggioni: «Nam iuxta Constantinopolim est quidam locus ubi olim dea Vesta colebatur» (991).

2. [Vertaling] Maggioni: «qui etiam locus Michaelium nuncupatur» (991).

3. [Vertaling] Maggioni: «Cum igitur quendam nomine Aquilinum ardentissima febris rubeis coloribus mota comprehendisset, estuanti poculum medici dederunt, quod euomuit adeo ut postmodum quidquid comederet uel biberet euomebat» (991-992). Misschien moet hier gelezen worden: "dat hi so wat dat hi at ende dranc, braecte ute".

Van sinte Machiele archangel

si verwinnen soudē. Ende hi hiet dat si op den vierden dach jeghen de viande trocken.¹ Ende doe si ute trocken, so begonste de berch Garganus sere te bevenne, ende daer quamen grote blixemen ute ende al de berch wert bedect met groter donckerheit,² so dat DC mans vanden vianden worden ghedoot metter blixemen ende vanden lieden van Sypontane. Maer dandere die saghen sinte Machiels macht, lieten haer afgoderie ende worden kersten.

Dandere victorie die sinte Machiel hadde was, doe hi Luciferre met sinen gheselscape vanden hemele werp. Ende daer af es gheexponeert dat in *Apocalipsi* gheseit es: «Een strijt wert ghemaect in den hemel. Machiel ende sijn inghele vochten metten drake.» Want doe Lucifer Gode ghelijc sijn wilde, so quam sinte Machiele, die vaendraghere es vanden hemele, ende hi stac Luciferre ende al sijn gheselschap ute, ende werpenne inder hellen toten doemsdaghe. Want men lietse niet in den hemel noch beneden in de locht,³ want dat es een breede claer stat.⁴ Noch men lietse oec met ons lieden inde eerde niet, om [314ra] datsi ons niet becoren en soudē te sere. Maer si worden gheworpen inde locht tusschen hemel ende de eerde, om dat si, als si opweert sien ende si de glorie Gods scouwen die si verloren hebben, dat sijs te meerre pine hebben selen. Ende als⁵ neder weert sien ende sien dat de menschen derweert opvaren daer si ute gheworpen sijn, dat si dies met hatien te meer ghepijnt selen werden. Want biden wille Gods so comen si dicke te ons om ons te becorenne. Want eneghen heileghen lieden heeft verthoont gheweest dat si omtrent ons vlieghen als mosien. Want si sijn onvertallec ende hebben alde locht vervult als mosien. Want Haymo seit ende andere leerers oec: «Dese locht es also vol

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et quarta diei hora iubet hostibus occurrendum» (992).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quibus occurrentibus mons Garganus immenso tremore concutitur, fulgura crebra uolant et caligo tenebrosa totum montis cacumen obduxit» (992).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'de locht' in margine met verwijsteken ter vervanging van onderstreept 'deerde'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Non enim permissum est eis habitare in celo siue in superiori parte aeris, quia locus clarus et amenus est» (993).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie 'si' door onderstreping herroepen.

Van sinte Machiele archangel

duvelle ende quader gheeste ghelijc dat de raie der ¹ sonnen es vol cleens ghestubs.» Ende al esser so vele, nochtan minderen wi haer ghetal, also Origenes seit, als wise verwinnen. Want so wat duvel van enen goeden mensche verwonnen wert, hi en mach dan nemmermeer ghenaken dien man daer hi af verwonnen es. ²

De derde victorie es die dinghele alle daghe hebben vanden duvelen, als om onsen wille jeghen hen vechten ende si ons verloosten van haerre ³ becoringhen. Want in III manieren verloosten si ons van haren becoringhen. Irst so bedwingen si de macht der duvele. *Apocalipsis* XX, daer dinghel den duvel bant ende werpenne neder inde diepheit. Item *Thobie* [314rb] VIII ^o, daer dinghel den duvel bant in doverste wilderness. Want dit binden bediedt een bedwingen. Ten anderen om dat si onse begheerte vercoelen, dat es beteeckent *Genesis* XXXII ^o, ⁴ daer ghescreven es dat dinghel Jacobs zenue ⁵ taste ende si verdeluede te hants. Ten derden in dien dat si ons vorebringhen ons Heren passie, dats beteeckent in *Apocalipsi* VII ^o: «En wilt niet deeren der eerden, noch der zee, noch den boomen, vore dat wi gheteeckent hebben Gods cnechte an haer voorhoot.» Item *Ezechielis* IX ^o: «Teeckenne thau ⁶ inder manne voorhoot die suchten.» Want thau es ene lettere ghemaect als een cruce, ende die hier met gheteeckent sijn, si en ontsien niet den inghel die sleet. Want daer es ghescreven: «Op wien du sies thau, dien en doodt niet.»

De vierde victorie es die sinte Machiel hebben sal van Antkerste als hine dooden sal. Also Daniel seit capitulo XII ^o, so sal de grote prince opstaen, sinte Machiel, ende hi sal vore de goede staen jeghen Antkerste als een helpere ende een bescermere. Also de *Glose* seit op

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘r’ in ‘der’ superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «ita ut qui ab aliquo sancto uiro uictus fuerit deinceps ille de illo uitio de quo uictus est ipsum non ualeat temptare» (993).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘re’ in ‘haerre’ superscript.

4. [Tekstkritiek] Hs. .xxx^oij.

5. [Tekstkritiek] Hs. ‘genue’. Dezelfde lezing in hs. Stockholm, fol. 253vb . Emendatie in overeenstemming met hs. Brugge, fol. 33ra.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine staat naast de drie plaatsen waar de letter ‘thau’ genoemd wordt een grote hoofdletter ‘T’.

Van sinte Machiele archangel

Apocalipsi XIII °: «Ic sach een van sinen hoornen ghedoodt,» ¹ so sal hem Antkerst doot vensen, ende hi sal hem III daghe berghen, ende daer na sal hi hem oppenbaren ende sal segghen dat hi verresen es. Ende hi sal hem den duvelen doen op voeren inde locht met sijnre toverien, ende alle de liede selene van wondere anbeden. Daer [314va] na sal hi op den Berch van Oliveten gaen, also de *Glose* seit op dat «Ende ons Here Jhesus salne dooden»: Hi sal op den Berch van Oliveten staen in sijn pauwelioen ende op sinen throen in die selve stat van daer onse Here te hemele voer, ende daer sal sinte Machiel comen ende doodenne. ² Ende van desen stride versteet men, also Gregorijs seit, dat *Apocalipsi* seit: «Een strijt wert ghemaect inden hemel.» Want dit woort versteetmen van drierhande stride die sinte Machiel heeft ghedaen. Dats van dien stride dien hi hadde met Luciferre doe hine uten hemele werp, ende van den stride die hi metten duvelen heeft die ons quellen, ende van desen.

Ten derden, so heetmen dese feeste wihinghe, om dat sinte Machiel reveleerde dat hi op desen dach wihede de stede op den berghe Gargano. Doe die van Sypontane die van Napels verwonnen hadden also voorseit es, ende si so grote victorie ghehadt hadden, so begonsten si te twivelenne ocht si noch iet souden dorren in die voorseide stat gaen, ende ochte si de stede souden doen wihen. ³ Doe seide de bisscop dat hi er af raet vraghen soude den paus Pelagium. Ende hi andwoordde daer op ende seide: «Soude enech mensche de kerke wihen, so soude men dat doen sonderlinghe op dien dach dat dese victorie was. Maer eest dat sinte Machiele anders goet dunct, dies salmen an hem raet hebben.» Doe de [314vb] paus ende de bisscop hieromme den volke bevalen III daghe te vastenne, so oppenbaerde sinte Machiel den bisscop op desen dach ende seide: «U en behoort

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vidi unum de capitibus eius occisum etc.» (994).

2. [Vertaling] Maggioni: «Tandem in montem oliueti ascendens, ut dicit Glossa super illud II Thes. II 'Quem dominus Ihesus interficiet etc.', dum stabit in papilione et in solio suo in illo loco contra quem dominus ascendit, Michael adueniens ipsum interficiet» (994).

3. [Vertaling] Maggioni: «adhuc dubitare ceperunt utrum predictum locum ingredi uel dedicare deberent» (994).

Van sinte Machiele archangel

niet te wihenne die ¹ kerke die ic ghewihet hebbe.» ² Ende hi beval den bisscop dat hi des anderdaghes metten volke ghinghe in die stede, ende dat si die stat oeffenden in bedinghen, ende si souden gheware werden dat hi hare speciale patroon ware. Ende hi gaf den bisscop een teecken van deser wihinghen, dat hi van oest ingaen soude, ende hi soude daer vinden menschen voetstape staende in enen marbel. Zanderdaghes so quam de bisscop ende al tfolc te dier stat ende ghinghen ter duwieren ende si vonden daer III outare, de II ter zuitsiden ende den derden inde oest side, ende die was alomme ende tomme bedect met enen rooden cleede. Ende de bisscop dede daer messe, ende doe hi alle de liede ghemonnecht hadde, so keerden si alle weder elc ten sinen met groter blijschap. Ende de bisscop settede daer papen ende clercke die altoes den dienst Gods doen souden. Uter selver duwieren so loopt claer water herde suete, ende na dat tvolc ghemonnecht heeft, so pleghet daer af te drinckenne. Ende daer mede werden oec menegherande siecheiden ghenesen. Doe de paus dit hoorde, so ordineerde hi datmen desen dach vieren soude in sinte Machiels ende alle der inghele ere alle de werelt dore.

Ten vierden, so heetmen [315ra] dese feeste 'Sinte Machiels Herdincken'. Ende om dat wi in desen daghe doen herdincken van allen inghelen, so eren wise alle ghemeennelike. Want wi sijn hen sculdech ere ende lof te doene om vele redennen. Want si sijn onse behoeders, ons dieners, ons brueders ende onse ghesellen. Ende si draghen onse zielen op inden hemel, ende si presenteren onse bedinghen vore Gode. Si sijn des ewelecs conincs ridders ende troosters der gheenre die in doghenne sijn. Irst sijn wise sculdech te erenne om dat si onse wachters sijn. Want elken mensche sijn II inghele ghegheven, een quaet om dat hine tempteren sal, ende een goet om dat hine behoeden sal. Men gheeft den goeden inghel den mensche in sijnre gheboorten, ende in sijnre moeder lichame, ende te hant als hi gheboren wert, ende hi blijft al sijn leven met hem. Want in desen III staden, so heeft de mensche noodt dattenne dinghel behuedt.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'i' in 'die' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Non est opus uobis quam ego edificaui dedicare ecclesiam; ipse enim qui condidi dedicaui» (995).

Van sinte Machiele archangel

Want alsoe de mensche inden lichame cleene es, so mochte hi inden lichame sterven ende verdoemt werden. Ende als hi gheboren es, so mochte hi, eer hi out ghenoech ware, belet werden vanden doopsele. Ende als hi sine oudde heeft, wert hi ghetrocken tot menegher sonden. Want de duvel verleidde den mensche die volmaect ¹ es sijnre redenen, met scalcheiden, ² ende met smeekinghen verwint hi sinen wille ten consente. Sine cracht worpt hi onder met machte ende met overcrachte. Daeromme [315rb] waest noot datmen hem gaf enen goeden inghel ter huede, om dat hi den mensche leeren sal ende opheffen, ende dat hine berade jeghen bedrieghenesse, ende dat hine verwecke ten goede jeghen des duvels smeekinghen, ende dat hine bescermen soude van verduwenne jeghen die cracht. Men mach in III manieren die de mensche heeft, wisen de cracht vander ingheleker hoeden. ³ Dierste es dat de ziele voortganc heeft in allen goede van gracen. Ende dit doet dinghel in de ziele in III manieren. Dierste es dat dinghel wech doet al dat becommeren mach van goede. ⁴ Dit was beteeckent in *Exodi* ⁵ XII °, daer dinghel sloech dierste gheboorne in Egypten. Ten anderen in dien dat hi de traechheit verwect. Dat es beteeckent in *Zacharia* III °, daer gheseit es dat dinghel Gods mi verwecte als enen mensche die verwect wert van enen slape. Ten derden dat hi bringhet in den wech van penitencien, ⁶ dats beteeckent in *Thobia* quinto inden inghel diene leidde ende weder brachte. Dander cracht es dat hine wacht dat hi niet en valle in sonden van mesdaden. Ende dit doet dinghel in III manieren oec. Dierste es in dien dat hi belet de sonde die toecomen soude, dat si niet en gheschie. Dits beteeckent in *Numero* XXII ° in Balaam, die voer om Israel te

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'uermaect'

2. [Vertaling] Maggioni: «Dyabolus enim in homine adulto rationem seducit per astutias» (996).

3. [Vertaling] Maggioni: «Effectus autem angelice custodie in homine quadruplex assignari potest» (996).

4. [Tekstkritiek] Hs. 'gode'. Maggioni: «Primo omne impedimentum ad bonum remouendo» (996).

5. [Tekstkritiek] Hs. 'ezechiel'. Dezelfde lezing in hs. Brugge, fol. 33va. Maggioni: «hoc significatum est Ex. XII» (996).

6. [Vertaling] Maggioni: «Tertio in uia penitentie ducendo et reducendo» (996).

Van sinte Machiele archangel

vermaledienne ende belet wert vanden inghele. Ten [315va] anderen in dien dat hi de voorledenne ¹ sonden berespt om datse een laten sal. Dits beteeckent in *Der Rechters Boec* II, daer dinghel ² de kindere van Israel berespte van haren quaetheiden. Doe hieven si hare stemmen op ende weenden. Ten derden om datter dinghele bedwanc toe doen om dat si den mensche van der sonden verdriven selen. Ende dats beteeckent in Loth dien si met crachte leidden ute Sodoma, dats uter ghewoenten van sonden. De derde cracht ochte werc dat dinghele den menschen doen, dat es als de mensche ghevallen es, dattenne dinghel weder op doet staen. Ende dit doet dinghel in III manieren. Irst dat hine beruert ³ te betrouwenesse. ⁴ Dits beteeckent in *Thobia* XI ^o, ⁵ daer Thobias sinen vader bides inghels ghebode sine oghen salvede metter ⁶ gallen. Ende daer bi es verstaen berouwenesse ⁷ van herten. Dandere es dat hi de leppen suvert te biechten. Ende dats ghefigureert bi Isaja VI, ⁸ daer dinghel sine lippen suverde. Dat derde es in tverbliden ten ghenoechdoene. *Lucas* XV ^o «Meerre blijscap es inden hemel op enen sondere die penitencie doet dan op XCIX die negheenre penitencien en behoeven.»

Dit vierde profijt dat dinghel den mensche doet es dat hi den duvel bedwingt, dat hi also dicke ende also sere den mensche niet deren en mach als hi gherne dade. Ende dit doet dinghel in III manieren. Dats in dien dat [315vb] hi sduvels macht bedwingt, ende dat hi de begheerte

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript boven de eerste syllabe van 'voorledenne' alternatieve lezing: 'over'.
  2. [Tekstkritiek] Hs. 'Daer dinghel daer dinghel'. Dittografie door onderstreping herroepen.
  3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'te beruert' door onderstreping herroepen.
  4. [Tekstkritiek] Hs. 'betrouwenesse' met de 't' superscript toegevoegd. Maggioni: «Primo mouendo ad contritionem» (997).
  5. [Tekstkritiek] Hs. *Thobia* XV ^o. Maggioni: «hoc significatum est *Tob.* XI» (997).
  6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ter' in 'metter' superscript.
  7. [Tekstkritiek] Hs. 'betrouwenesse' met de 't' superscript toegevoegd. Maggioni: «per quod intelligitur contritio» (997).
  8. [Tekstkritiek] Hs. 'ysaac' zonder hoofdstuknummer. Maggioni: «quod significatum est *Ys.* VI» (997).

Van sinte Machiele archangel

vercranct, ende in dien dat hi dleden ons Heren in ons herte print.
Ende hier af es vore gheseit.

Ten anderen selen wi de inghele eren, want si sijn onse dieneers.
Sinte Pauwels: «Si sijn alle gheeste des diensts.» Want si werden alle om onsen wille ghesonden. Want doverste comen toten middelsten, ende de middelste toten nedersten, ende de nederste werden tote ons ghesonden. Ende dese sindinghe behoort der goetheit Gods toe. Want hier in so es vertoghet de goetheit Gods, hoe sere hi onse salecheit mint, ¹ als hi de gheeste die hem naest sijn nedersint om onse salecheit ende verhoedenne. Ten anderen merct men de berrende minne vanden inghelen. Want hets alte grote berrende minne begheren andere liede salecheit. Daer bi seit Isajas: «Siet, Here, ic ben hier. Sinde mi.» Ende dinghele moghen ons helpen om dat si sien dat wi haerre helpen te doene hebben, ende om dat si sien dat ons de duvele aenvechten. Ende dit eischet van ons de wet vander inghele minne.

Ten derden werden de inghele ghesonden om datter de menschelecheit te doene heeft. ² Want dinghele werden ghesonden om de begheerte te ontstekenne ter minnen Gods. Ende in desen figuren leestmen dat si ghesonden waren op enen viereghen wagen. Ten anderen om te verlichtenne de verstantnisse ter bekinnes[316ra]sen der waerheit. Dits beteekent in *Apocalipsi* inden inghel die enen openen boec voerde in de ³ hant. Ten derden om te verstoutenne ende te verstarckenne al dat in ons lieden onvolmaect es tote in dinde. Ende dits beteekent in *Der Coninghe Boec*, daer dinghel Helien broot brachte onder dasschen ghebacken ende een vat waters, ende hi at ende dranc ende wandelde inde stercheit dier spisen toten berghe Gods Oreb.

Ten derden salmen dinghele eren want si sijn onse bruedere ende onse ghesellen. Want alle goede menschen werden op ghevoert ten ordenen vanden inghelen. Eneghe varen ten oversten, ende andere ten nedersten, ende selke ten middelsten, also si verdient hebben. Maer

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'beghert'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Tertio humane indigentie» (998).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'sijn'.

Van sinte Machiele archangel

onse Vrouwe es boven al, also Gregorius seit in sine omelie. Want hi seit: «Enege sijn die cleene dinghen ontfaen, maer dit en laten si niet achter haren brueders te segghenne. Dese loopen inder inghele ghetal. Ende eneghe sijn die grote hemelsche dinghen ontfaen ende hebben, ende si boodscapen dit oec haren brueders. Dese loopen onder de grote inghele. Enege sijn die wonderleke teeckenne machteleke doen, ende dese sijn onder de virtute. Ende eneghe sijn die verjaghen de duvele metter cracht haerre bedinghen ende metter cracht der macht die si ontfaen hebben. Ende dese sijn metten potestaten. Ende eneghe sijn die metten dogheden die si ontfaen hebben, gaen bo[316rb]ven der heileghen verdienten ende hebben heerscap boven hare brueders. Ende dese hebben hare verdiente metten principaten. Ende eneghe sijn die in hem selven also boven ¹ alle quaetheiden macht hebben, dat si van suverheiden onder de menschen gode heeten moghen. Ende daer bi seide God tot Moysesse: “Sich, ic hebbe di gheset pharaoens god.” ² Ende dese sijn metten dominanten. Ende andere sijn daer God in sittet als in enen setel, ende bi hen der andere werc ondersuect. Ende om dat de Kerke bi dusdanen lieden wert gheregeert, so werden alle de uutvercorenne ghevonnest van haren crancken wercken. Ende dese sijn metten thronen. Ende eneghe sijn die boven dandere so vol minnen sijn ³ Gods ende haers evenkerstens, dat si el niegherincs op en roeken. Ende dese nemen haren loon onder de cherubinne. Want cherubin bediedt ‘volheit der const’. Ende also sinte Pauwels seit, so es caritate tfervullen der wet. Ende eneghe sijn so ontsteken met hemelscher contemplacien, so dat si allene an haren scepere hanghen, so dat si niet in deser werelt en begheren, maer si werden allene ghevoedt metter minnen der ewecheit, ende si werpen alle werlecheit van hen ende gaen metter herten boven alle tijtleke dinghe. Si minnen ende si berren ende si rusten in hare hitte. Minnende berren si, sprekende ontsteken si, ende wien si met worden anspre[316va]ken,

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hem selven also boven’ in margine met verwijsteken.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘pharaoens god’ met verwijsteken in margine.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk ‘sijns’ waarin de laatste letter uitgeradeerd werd.

Van sinte Machiele archangel

dien doen si te hant ontsteken in Gods minne. Waer hebben dese haer gheselschap, sonder onder de seraphinne?»

Ten vierden, so salmen dinghele eren om dat si onse zielen inden hemel voeren. Ende dit doen si in III manieren. Irst in dien dat si onsen wech bereiden. *Malachie* III°: «Siet ic sinde minen inghel, ende hi sal bereiden dinen wech vore dijn ansichte.» Ten anderen om dat si ons voeren inden hemel alden wech dien si bereet hebben. *Exodi* XXIII°:¹ «Siet, ic sinde minen inghel die di behueden sal inden wech. Ende ic sal di leiden int lant dat ic dinen vaders beloofd hebbe.» Ten derden om dat si ons in² den hemel setten. *Luce* XV°: «Het gheschiede dat de arme starf, ende hi wert vanden inghelen ghedraghen in Abrahams scoot.»

Ten vijftsten salmen dinghele eren, want si draghen vore Gode onse bedinghen. Want si procenteren Gode irst onse bedinghen ende onse goede wercke. *Thobie* XII°: «Alstu bedes met tranen ende du de doode groefs, so voerde ic Gode dine bedinghe ende dijn werc.» Ten anderen om dat si daer vore ons bidden. *Job* XXXIII°: «Al waer vore hem een inghel sprekende een vanden gheliken om dat hi den menschen boodscapen sal gherechteheit, so sal hi sijns ontfermen.»³ Item in *Zacharia* primo: «Ende ons Heren inghel andwoordde ende seide: “Here vanden scaren in⁴ hoe langhen en sal di niet ontfermen [316vb] Jherusalems ende den steden van Juda dien du vergramt best? Dit es nu tzevenstechte jaer.”» Ten derden so⁵ bringhen si ons Gods sentencie. *Danielis* IX°: «Daer es gheseit dat Gabriel tote hem vloech ende seide: “Vanden bedinghen⁶ so es redenne ute ghegaen”, dat was

---

1. [Tekstkritiek] Hs. ‘*Exodi* XXIII°’. Maggioni: «*Ex.* XXIV» (999).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘in’ superscript.

3. [Vertaling] Maggioni (naar *Job* 33, 23): ‘Si fuerit pro eo angelus loquens unum de similibus ut annuntiet hominis equitatem, miserebitur eius etc.» (999).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘in’ met verwijsteken in margine.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘so’ superscript.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. ‘beghinghen’ met de eerste ‘gh’ door onderstreping herroepen en verbeterd met een superscripte letter ‘d’. [Tekstkritiek] Lees met hs. Stockholm (fol. 256ra): ‘Van den beghinsele dijnre beidinghen’.

Van sinte Machiele archangel

de sentencie van Gode, “want ic ben comen om dat ic di boodscapen soude, want du bes een man van begheerten.”»¹

Ten sesten salmen dinghele eren om dat si sijn de edele ridders des eweleecs conincs, also in *Job* gheseit es xxv^o: «Es enech ghetal van sinen ridders?» Want also wi sien dat eens conincs ridders eneghe altoos van hen in sconincs sale woenen ende sine ghesellen sijn ende loven ende eren sinen prijs ende sijn solaes, ende andere sijn die hueden de steden ende de borghe vanden rike, ende andere sijn die vechten jeghen sconincs viande, also eest oec van Cristus ridderen. Eneghe sijn altoos in sconincs zale, dats inden hemel, metten coninc gheselt. Ende si singhen altoos te sijnre eren ende te sinen love sanghe van blijsscapen ende van glorien ende segghen: «Sanctus, sanctus, sanctus. Heilech, heilech, heilech. Benedictie ende clauerheit ende wijsheit ende danc ende lof ende ere ende moghentheit si onsen Gode.» Andere wachten de steden ende duutlant ende dorpe ende borghe. Dat sijn die inghele die ons te hueders sijn ghegheven. Ende dese wachten den staet [317ra] vanden magheden ende vanden suveren ende vanden ghehuweden ende de borghe vanden cloosters. *Isaias*: «Op dine mure, Jherusalem, so hebbic wachters gheset.» Andere vervechten sine viande, dat sijn de duvele. *Apocalipsi*: «Een strijt wert inden hemel ghemaect.» Ende na eneghe expositie es dat te verstane in deser Kerken: Machiel ende sine inghele vochten metten drake.²

Ten sevenden ende ten lesten, so salmen dinghele eren om dat si vertroosters sijn van dien die in vernoie sijn. *Zacharie* I^o: «Dinghel sprac in mi goede troosteleke woorde.» Item *Thobie* V^o: «Wes sterc van herten, want hets bi dattu van Gode sels werden ghenesen.»³ Ende dit doen si in III manieren. Irst verstoutende ende ghesterckende.

---

1. [Vertaling] Maggioni (naar *Daniel* 9, 23): «'Ab exordio precum tuarum egressus est sermo' (Glossa: 'Sententia a deo'); et sequitur: 'Ego autem ueni ut indicarem tibi quia uir desideriorum es'» (1000). De volgende zin bleef onvertaald: «De hiis tribus dicit Bernardus super *Cant.*: 'Discurrit angelus medius inter dilectum et dilectam uota offerens, referens dona, excitat istam placat illum'» (ib.).

2. [Vertaling] Maggioni: «id est secundum unam expositionem in ecclesia militanti Michael et angeli eius preliabantur cum dracone» (1000).

3. [Vertaling] *Vulgaat*: Tobias 5, 13: «Cui ait iuuenis: forti animo esto, in proximo est ut a Deo cureris.»

Van sinte Machiele archangel

Danielis x^o: ¹ Doe Daniel ghevallen was, so tasten dinghel ende seide: «En ontsich di niet. Vrede si met di. Werde sterc ende wes vrome.» Ten anderen om dat si behueden van onverduldecheiden. *David*: «Hi heeft sinen inghelen gheboden van di», «Si selen di in hare hande draghen.» Ten derden om dat si de tribulacie vercoelen ende bevreden. Ende dits beteeckent *Danielis* III°, ² daer ons Heren inghel nederquam metten III kinderen inder fornaisen ende maecte de middeweert vander forneisen als enen wint van dauwe waiende.

---

1. [Tekstkritiek] Hs. '.xv.^o.'

2. [Tekstkritiek] Hs. '.iiij.^o.'

Van sinte Jeronimo

Wat den name bediedt [141]

Jeronimus es gheseit van 'ierar', dats 'heilech' ende 'nemus', dats 'bosch', [317rb] want hi was een heilech bosch. Oft van 'norma', dats 'regule' oft 'wet', ende daer bi wert in sine legende gheseit dat Jeronimus bediedt 'heileghe wet'. Want hi was heilech, dats vast oft suver oft ghevarwet met bloede, oft hi was gheacht ten heileghen dienste, also men de vate vanden temple hiet heilech, die ten heileghen dienste gheacht waren. Want hi was heilech, dat was vast in goeden wercken, om dat hi daer in ghedurech was. Ende hi was in therte bi reinecheiden suver. Hi was oec met bloede ghevarwet om deenpaerleec dincken der passien ons Heren. Hi was ten heileghen ambachte gheacht omdat hi de *Heileghe Scripture* exponeerde. Hi es oec gheheten 'bosch' van dien bossche daer hi selken tijt plach te woenenne. Ende hi heet 'wet' om de regule die hi sinen moencken maecte ende leerde, ochte omme dat hi de heileghe wet ontbant ende interpreteerde.

Jeronimus bediedt oec 'een sien van scoenheiden' oft 'donderscedende de lessen'. De scoenheit es menechfuldech. Dierste es gheesteleec, ende die es in de ziele. Dander es manierleec, ende die es in eersaemheiden van seden. De derde es verstandel, ende dats der inghele scoenheit. Ende de vierde es boven verstantesse, ende die es godleec. De vijfste es hemelsch, ende dats der heileghen scoenheit inder glorien. ¹ Dese v scoonhei[317va]den hadde Jeronimus in hem. ² Want hi hadde de gheesteleke scoenheit in menegherande doghet, de ghemanierdeleke in eersaemheiden van seden, verstandel in sine suverheit, de scoenheit boven verstantesse ³ in berrender caritaten, hemelsche scoenheit in deweleke glorie oft clauerheit. Hi ondersciet oec de lessen oft ⁴ de woorde, beide de sine ende der andere, want hi sprac sine woorde wel vorsieneleec, ende der andere woorde confirmeerde

---

1. [Vertaling] Maggioni: «quinta celestis, que est sanctorum in patria» (1002).

2. [Vertaling] Maggioni: «Hanc quintuplicem pulchritudinem Ieronimus in se uidit et habuit» (1002).

3. [Tekstkritiek] Hs. 'uerstantensse'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'oft' superscript boven onderstreept 'ende'.

Van sinte Jeronimo

hi,¹ ende de valsche destrueerde hi, ende daer twivel in was exponeerde hi.

Van sinte Jeronimo

Jeronimus was Eusebius sone, die een edel man was, gheboren ute eenre poort hiet Stridonen, die leit bi Dalmatien ende Pannonien. Doe Jeronimus een kint was, so ghinc hi te Rome ende daer wert hi volmaecteleeec gheleert in Griexe ende in Hebreusche ende in Latine. In gramarien so was Donaet sijn meester, in philosophien Victorinus.² Maer dach ende nacht oefende hi hem selven inde *Heileghe Scripture*, ende daer sciep hi ghierrechleke ute dat hi namaels overvloeieleec ute stortte.

Op enen tijt also hi scrijft tote Eustochium, doe hi sdaghes las Tullium ende snachts Platone om dat hem inder propheten boecke de rude redenne niet en ghenoeghede, so wert hi omtrent halfvasten so siec vanden rede, dat al sijn lichame cout wert, sonder dat hi allettel warm was omtrent sijn herte. Ende doemen ghereidde dat te sijnre uutvaert [317vb] besich werden soude, so wert hi haesteleeec vore den rechtere ghetrocken. Ende doemen hem vraghede wat manne hi ware, so andwoordde³ hi dat hi kersten was.⁴ Ende de rechtere seide hem: «Du liegs, want du en bes negheen kersten, maer du bes een poete.⁵ Want waer dijn tresoor es, daer es dijn herte.» Ende Jeronimus sweech. Ende de rechtere dedenne te hant sere slaen. Doe riep Jeronimus ende seide: «Ontferme u mijns, here, ontferme u mijns.» Ende de ghene dier omtrent stonden, si baden dat hi desen jonghelinc ghenade dade.⁶

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «In arte grammatica Donatum habuit preceptorem, in rethorica autem Victorinum oratorem» (1003).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'seide'.

4. [Vertaling] Maggioni: «et interrogatus cuius conditionis esset christianum se esse liber profitetur» (1003).

5. [Vertaling] Maggioni: «Ad quem iudex: 'Mentiris, inquit, ciceronianus es, non christianus'» (1003).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dade' in margine.

Van sinte Jeronimo

Ende hi swoer ende seide: «Here, hebbic emmermeer weerleke boecke, oft lesicse, so salic di loghenen.» Ende met desen eedde so lietmenne, ende te hant wert hi weder levende. Ende doe vant hi hem al nat van tranen ende sine scouderen al beweffelt van slaghen die hi vore den rechtere ontfaen hadde. Daer na so las hi met groter erenstecheit de heileghe boecke als hi noit te voren hadde ghelesen der heidenre boecke.

Ende doe hi xxxix ¹ jaer out was, so wert hi in de kerke van Rome gheordineert cardinael ende pape. Ende doe Liberius de paus doot was, so riepen alde liede dat Jeronimus weerdech ware paus te sine. Maer om dat hi plach enegher clercke ende monecke loddernie te berespenne, so hadden sijs alte groten onweerde ende pijn denne hen te bedrieghenne ende te verradenne. Ende also Jan Beleth seit, so bespotten sine met eens wijfs ² [318ra] cleede vulleec. Want doe hi allene opstont te mettennen te gane, also hi plach, so vant hi eens wijfs cleet neven sijn bedde, datter sine viande hadden gheleit. ³ Ende Jeronimus waende dat het sijn hadde gheweest ende deedt ane, ende also ghinc hi inde kerke. Dit hadden sine viande ghedaen om dat men wanen soude dat hi snachts een wijf ghehadt hadde. Doe Jeronimus dit sach, so liet hi hare sotheit ghewerden ende voer tote Gregorise, den bisscop van Constantinopole. Ende doe hi van hem gheleert hadde de *Heileghe Scripture*, so trac hi inde heremitagie.

Ende wat hi daer om Cristo ghedoghede, dat scrijft hi tote Eustochium ende seit: «Als langhe alsic inde hermitagie was, in die woeste enecheit die eiseleec es den monnecken in te woenenne omme de hitten vander sonnen die so berrent, so dochte mi dat ic was in de weelden van Rome. Ic vereisde mi vander leelecheit vanden heileghen leden, want t vleesch was van hitten worden swert als een moer. ⁴

---

1. [Tekstkritiek] Hs. '.xxix.' Maggioni: «Dum autem esset annorum xxxix in Romana ecclesia cardinalis presbiter ordinatus est» (1004).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'f' in 'wijfs' superscript en herhaald in margine.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'hadden' (dittografie) door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «horrebant sacco membra deformia, squalida cutis situm Ethiopice carnis adduxerat» (1004).

Van sinte Jeronimo

Dagheleec hadde ic daer tranen ende versuchten, ende als mi de vaec van noode verwan, so leidic mine lede op de bloote eerde. Maer ic swighe vanden ate ende vanden drancke om dat de ziecke cout water drincken, ende soe wie dat daer iet ghesodens name, dat het luxurie ware. Ende nochtan daer ic was met scorpelionen ende met beesten, so dochte mi dat ic inder meissenne [318rb] reie was. Ende in minen couden dooden lichame so bloiede ende rees altoos onsuver begheerte. ¹ Ende hieromme so weendic altoos ende ic dede mijn vleesch tonder dat jeghen mi vacht. ² Eenpaerleec so brachtic den dach over metter nacht ende icken liet mi selven op mine linden en niet te slane, vore dat mi God verlooste van mijnre becoringhen. Ende hieromme so liepic allene fel ende gram al de woestine dore, ende also God mijn orconde es, dat ic na vele tranen mi dochte wesen onder dinghele.» ³

Dus dede hi IIII jaer dore sine penitencie ende doe voer hi ter stat van Bethleem weert. Ende daer gaf hi hem selven te sijns Heren crebben als een vroede beeste. ⁴ Ende sine bible hilt hi te hem weert met allen erenste, ende lasse, ende andere boecke oec, ende sdaghes vaste hi toten avonde. ⁵ Ende daer so vergaderde hi vele jongheren. Ende hi woende daer in heileghen levenne ende translateerde daer de heileghe scrifture LV ⁶ jaer lanc ende VI maent ende hi bleef maghet tote in sine doot.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et in frigido corpore et carne premortua sola libidinum incendia pullulabant» (1005).

2. [Vertaling] Maggioni: «Itaque continue flebam et repugnantem carnem hebdomadarum inedia subigeabam» (1005).

3. [Vertaling] Maggioni: «Ipsam quoque cellulam meam quasi cogitationum consciam pertimescebam et mihi iratus et rigidus solus deserta penetrebam et ut mihi testis est dominus post multas lacrimas nonnunquam uidebatur mihi interesse agminibus angelorum» (1005).

4. [Vertaling] Maggioni: «ad Betlehem oppidum remeavit ubi prudens animal ad presepe domini sese obtulit permansurum» (1005).

5. [Vertaling] Maggioni: «Bibliothecam autem suam quam summo studio sibi condiderat clausam aliosque libros iterum relegens diem ieiuniis ducebat ad uesperum» (1005).

6. [Tekstkritiek] Hs. '.lx.' Maggioni: «et translatione scripturarum quinquaginta quinque annis et sex mensibus desudavit» (1005).

Van sinte Jeronimo

Al es dat in dese legende ghescreven dat hi altoes maghet was, nochtan so scrijft hi aldus hem selven tote Palmacie: ¹«Ic draghe op inden hemel suverheit. Niet dat ic maghet ben, maer mi verwondert meer dat ics niet en ² ben.» ³ Ende doe hi van siecheiden ende van ⁴ moetheiden te bedde lach, so hadde hi een zeel doen binden an enen balke, daer hi hem selven met plach op te rechtenne om dat hi [318va] den dienst vanden cloostere doen soude so hi best mochte.

Op enen avont doe Jeronimus sat met sinen brueders om te hoorne de avont lesse, so quam een leeu al houtende inden clooster. Ende doene de brueders saghen, so vloen si, maer Jeronimus ghinc hem te ghemoete als enen gast. Ende doe de leeu Jeronimo sinen voet toonde dat hi ghequetst was, so riep hi de brueders ende hiet datmen hem sinen voet dwoeghe ende nerenstelec sochte de quetsure. Ende als dit ghedaen was, so vonden si dat des leeus voet onder ghewont was swaerleec van doornen. Ende si waren nerenst om hem te ghenesenne. Ende also hi ghenesen was, so liet hi al sine wiltheit ende wandelde daer als ene tamme beeste. Doe Jeronimus sach dat onse Here den leeu ghesonden hadde, niet allene om sijn ghenesen, maer oec om haerre liede profijt, so beval hi biden rade vanden bruederen desen leeu dat hi den ezel ter weiden leiden soude ende wachten, die thout uten bossche plach te halenne. Ende het gheschiede also, want doe den leeu bevolen was den ezel te wachtenne, so leide hine ter weiden als een goet herde, ende brachtenne weder ende behuedenne wel. Maer als hi eten wilde, ende dez el sinen dienst doen moeste, so brachte hine te tide ende te termte thuus.

Op enen tijt doe dese leeu den ezel wachte, wert hi van vake slapende. Ende [318vb] siet, daer leden coopliede met kemels. Ende doe si den ezel allene saghen, so namen sine te enen voorganghere. ⁵ Doe de leeu ontspranc ende hi sinen gheselle niet en vant, so liep hi

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ipse tamen de se ita scribit ad Pamatium» (1005).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'en' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Virginitatem in celo prefero, non quia habeo, sed quia magis miror quod non habeo» (1005).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'siecheiden ende van' in margine.

5. [Vertaling] Maggioni: «mercatores cum camelis inde transeuntes asinum solum uiderunt et eum quantocius rapuerunt» (1006).

Van sinte Jeronimo

herweert ende derweert al brijsschende. Ende doe hijs niet en vant, quam hi droefeleec ter porten vanden cloostere ende en dorste niet ingaen van scaemten, also hi plach. Ende doe de brueders saghen dat hi spadere quam dan hi plach ende sonder den ezel, so waenden si dat hi den ezel van honghere gheten hadde. Ende si en wilden hem sine provende niet gheven, maer si seiden: «Ganc ende et dander deel vanden ezele dat di bleven es, ende vervult daer met dinen hongher.» Maer om dat de brueders twifelden oft hi dit ghedaen hadde, so ghinghen si ute ter weiden om te besiene ochte si iet vinden mochten van den ezele. Ende doe si niet en vonden, doe seiden sijt Jeronimo. Doe beval Jeronimus den leeu des ezels officie. Ende si hieuwen hout ende leident op den leeu ende hi droecht goedertierleec.

Op enen dach doe de leeu sijn werc voldaan hadde, so ghinc hi ute ter weiden ende liep herweert ende derweert ende begheerde te wetenne wat sinen gheselle ghesciet was. Ende doe sach hi van verren waer de coopliede quamen met kemels gheladen ende dez el quam vore. Want het es costume van dien lande, als kemels verre gaen, om dat [319ra] si te bad gaen selen, so gaet een ezel vore ende dien volghen si.¹ Doe de leeu sinen gheselle verkinde, so liep hi op hem al brijsschende ende verjaghede alle de coopliede. Ende de leeu brijsschede eiseleec ende sloech de eerde met sinen sterte ende dreef den ezel metten kemels also si gheladen waren ten cloostere weert. Doe dit de brueders saghen, so seiden sijt Jeronimo. Ende hi seide: «Lieve bruedere, bereit uwen gasten spise, ende dwaet hem hare voete, ende verbeidt hier ons Heren wille.» Doe liep de leeu achter cloostere blideleec also hi plach, ende viel vore elcs brueders voete ende bad ghenade al spelende metten sterte, vander mesdaet die hi niet ghedaen en hadde. Ende² Jeronimus die voorwiste watter na comen soude, hi seide den brueders: «Gaet, brueders, ende bereidt uwen gasten dat hem besech werden sal.» Doe hi noch sprac, quam een bode te hem ende seide dat vore de poorte gaste waren die den abt gherne spraken.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Mos enim illi regioni est ut quando cum camelis longius gradiuntur cameli ut directius uadant precedentem et collo funiculum gestantem asinum subsequantur» (1007).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'die' door onderstreping herroepen.

Van sinte Jeronimo

Ende doe Jeronimus tote hen comen was, so vielen si vore sine voete ende baden ghenade van haerre mesdaet. Ende hi hiefse goedertierleec ¹ op, ende hi hiet hen dat si hare goet namen ende negheen ander goet en ghenacten. Ende doe baden si hem dat hi van benedictien ontfaen wilde half de olie die de kemels brachten. ² Ende de goede man wout cume doen, nochtan beval hi datment ontfaen soude. Ende si beloofden dat [319rb] si alle jare die selve mate bringhen souden ende van haren erfghenooten doen gheven ewelec.

Wilen doe elc in de kerke las ende sanc dat hi wilde, so bad Theodosijs de keiser Damasum, den paus van Rome, dat hi eneghen gheleerden man bevelen soude de officie vander Kerken te ordinerenne. Ende om dat de paus wiste dat Jeronimus volmaecteleecc gheleert was in Griexe, in Hebreeusche ende in Latine ende in allen sciencien, daeromme beval hi hem ³ dese officie te ordinerenne. Ende Jeronimus deilde den zoutere biden ferien, ende hi gaf elker ferien ene propere nocturne. Ende hi ordineerde dat men int inde van elken salme «Gloria patri» segghen soude. ⁴ Daer na ordineerde hi hoemen de epistolen ende dewangelien houden soude al tjaer dore, ende al dander datten dienste vander kerken toe behoort, ende daerna so ordineerde hi tameleec den sanc. ⁵ Ende dit sant hi van Bethleem toten paus. Ende hi preest herde sere ende ordineret eweleec also te houdenne. ⁶

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'i' in 'goedertierleec' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Rogabant igitur illi beatum Ieronimum ut medietatem olei pro benedictione accipiat» (1007).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'dat' door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] De bronverwijzing «ut ait Sigebertus» is weggelaten (Maggioni, 1008).

5. [Vertaling] Maggioni: «Deinde epistolas et euangelia per anni circulum decantandas ceteraque ad officium pertinentia post cantum rationabiliter ordinavit» (1008).

6. [Vertaling] Maggioni: «et ab eo et cardinalibus suis fuit ualde approbatum et perpetuo autenticatum» (1008).

Van sinte Jeronimo

Hier na so dede hi te sinen behoef maken een graf bi ons Heren grave.¹ Ende doe hi XCVIII jaer out was ende VI maent, so was hi daer begraven. In hoe groter weerdecheit datten Augustijn hadde, dat scijnt wel inden letteren die hi tote hem sant. Ende in ene so scrijft hi aldus an hem: «Sinem gheminden lieven here ende alte suver van [319va] oeffeninghen ende van ontfane ende tomhelsenne in caritaten Jeronimo. Augustijn saluut.»² Elre so scrijft hi oec van hem aldus: «De pape sinte Jeronimus die volmaecte leec gheleert was in Griexe, in Hebreusche ende in Latine, hi leefde tote in sine outheit in tHeilighe Lant ende inde heilighe lettere, ende die edelheit³ sijnre redenen verlichte van oest tote west de Kerke als een raie vander sonnen.»

Prosper seit aldus van hem in *Coroniken*: «De pape Jeronimus van Bethleem scijnt alde werelt dore. Ende hi diende daer met sinen voorbareghen zinne in erenstecheiden alder Kerken.» Ende hi seit oec aldus van hem selven:⁴ «Van mijnre joncheit hebbic mi ghepijnt te scuwenne hoghedraghenden moet ende stiven hals die Gods gramscap verweect.» Echter: «Ic ontsie al dat seker scijnt.» Item: «Inden clooster so sijn wi nerenst te herberghenne, ende wi ontfanen met bliden ansichte al de ghene die tote ons comen ende wi dwaen hen hare voete.»⁵ Isidorus seit aldus van Jeronimo:⁶ «Jeronimus was gheleert in III tonghen. Ende sine interpretacie gaet boven alle dandere. Want hi es taiere in woorden ende claeerre in sinen sentencien, ende hi es de ghewarechste alsoet enen kerstenen toebehoort.»

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'graven' Het Latijn is voor andere interpretaties vatbaar, Maggioni: «Post hoc in ore spelunce ubi dominus iacuit monumentum sibi construxit» (1008). Hs. Stockholm geeft dienovereenkomstig een afwijkende lezing: 'Hier na so deide hi te sinen bouf maken .i. graf bi ons heren crebbe' (fol. 258rb).

2. [Vertaling] Maggioni: «Domino dilectissimo et cultu sincerissimo caritatis obseruando atque amplectendo Ieronimo Augstinus etc.» (1008).

3. [Tekstkritiek] 'die edelheit' aangevuld op basis van hs. Brugge, fol. 35vb en hs. Stockholm, fol. 258va.

4. [Vertaling] Maggioni: «Ipse quoque de se sic dicit ad Albigensem» (1008).

5. [Vertaling] Maggioni: «In monasterio hospitalitati ex corde intendimus et omnes ad nos uenientes preter hereticos leta fronte suscipimus ac uenientium pedes abluimus» (1008-1009).

6. [Vertaling] Maggioni: «Ysidorus uero in libro ethimologiarum ait» (1009).

Van sinte Jeronimo

In sinte Martijns discipels *Dialogo* die te sinen tide was, so es dus van Jeronimo ghescreven: ¹ «Jeroni[319vb]mus was gheleert in Griexe, in Hebreusche ende in Latine, sonder dandere verdienten van gheloeve die hi hadde ende sonder sine andere doghet. Ende niement en mach jeghen hem werden gherekent in conste. ² Hi hadde eenpaerleec ghevecht jeghen de quade. Ende de ongheloveghe ³ haettenne sere want hi street altoos jeghen hem. De clercke haettenne oec som, want hi lachterde hare leven ende hare sonden. Maer alle de goede mindenne ende haddenne lief, want die wanen dat hi ongheloevech was, si sijn sot. Want hi was altoos al in de scripture ende inden boecken. Dach noch nacht en ruste hi, oft hi las, oft hi screef.» Ende alsoot wel scijnt uut desen woorden ende also hi dicke selve seit, so leet hi vele persecucien ende diene pijnden ⁴ te lachterne. ⁵ Maer hoe gherne hi dit ghedoghede, dat scijnt wel in dien dat hi seit in ene lettere tote Asellam: «Ic dancke Gode, want ic ben weerdech dat mi de werelt haet. Ende si segghen dat ic een tovere ben, maer ic weet ten rike te comenne met quader niemaren ende met goeder niemaren. ⁶ Ende ofte mi alle quade menschen persequeerden om de weerdeheit mijns Heren ende om sinen name ende sine gherechteheit, ende oft al dese werelt verrese in minen lachtere ende ic daer met mochte werden ghepresen van Cristo ende ic daer met mochte hopen den loen sijnre beloften! Want het es een be[320ra]quame ende een begheerde bedinghe daer men van Cristo den loon af hoopt inden hemel, ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «In dialogo quoque Seueri discipuli sancti Martini qui eius tempore fuit, sic de Ieronimo scriptum habetur» (1009).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'in conste' in margine.

3. [Tekstkritiek] Hs. 'ongheloevenne', verbeterd op basis van hs. Stockholm, fol. 258va: 'dongheloueghe'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'phnden' waarin de 'h' door 'ij' werd vervangen.

5. [Vertaling] Maggioni: «Et sicut ex hiis uerbis patet et sicut etiam ipse sepe testatur, multos persecutores et multos detractores perpressus est» (1009).

6. [Vertaling] Maggioni: «sed scio ad regnum peruenire per infamiam et bonam famam» (1009).

Van sinte Jeronimo

die vloet en es niet swaer die verwandelt wert met godleken love.»¹ Hi starf int jaer ons Heren CCCXCVIII.²

-
1. [Vertaling] Maggioni: «Grata itaque et desideranda temptatio est cuius premium a Christo speratur in celo nec maledictio grauis est que diuina laude mutatur» (1009).
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Vierde 'c' in '.cccxcviij.' superscript toegevoegd. [Vertaling] Maggioni: «Obiit circa annos domini CCCC» (1009). Het jaartal 398 wordt genoemd in de Latijnse redactie g.

Van sinte Remise

Wat den name bediedt [142]

Remigius es gheseit van 'remige', dats een roeiere. ¹ Oft hi es gheseit van 'remis', dat sijn dinstrumente daermen een scap mede voert. Ende hi es gheseit van 'gyon', dats 'worstelinghe'. Want hi bestierde de Kerke van vreesen des vervarens, ² ende hi leidese ten poorten vanden paradise, ende hi worstelde over hare jeghen sduvels verraden.

Van sinte Remise

Remigius bekeerde den coninc van Vranckerike ende sijn volc ten gheloeve. Want de coninc hadde een wijf die Rotunda hiet ende alte goet kersten was. ³ Ende si pijnde hare haren man te bekeerne ten gheloeve, maer si en mochte. Ende doe si enen sone ghebaert hadde, so wilde sine doopen, maer de coninc en wilts niet ghedoghen. Maer si en mochte niet gherasten, ende ten lesten so ghecreech si aen den coninc dat hi tkint doopen liet. Ende doe tkint ghedoopt was, so starft te hant. Ende de coninc seide sinen wive: «Nu eest oppenbaer dat Cristus een onnutte God es, om dat hi dien niet ⁴ en mochte houden levende daer sijn gheloeve so sere mochte met hebben gheweest verheven.» Si seide hem: «Hier in werdic gheware dat mi God sere mint, om dat hi ontfaen heeft dierste vrucht mijns [320r**b**] lichamen. Want dinen sone es ghegheven een rike dat onvertalleec beter es dan dijn rike.» Si ontfinc noch ende ghebaerde enen anderen sone, ende dien dede si oec doopen met groter pinen also si den iersten dede. Ende doe wert hi so siec haesteleke dat men waende dat hi sterven soude. Ende de coninc seide tote sinen wive: «Waerleec so es dijn God cranc, die niemen te live houden en mach die in sinen namen ghedoopt es. Want bringstu M kindere ter werelt ende doestuse alle

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Remigius dicitur a remige, qui est nauis ductor uel rector» (1010).

2. [Vertaling] Maggioni: «Ipse enim ecclesiam gubernauit a periculo naufragii» (1010).

3. [Vertaling] Maggioni: «Habebat enim rex uxorem nomine Cotildim christianissimam que uirum suum ad fidem nitebatur conuertere» (1010).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'niet' superscript.

Van sinte Remise

doopen, si selen alle sterven.» Maer doe wert ¹ tkint ghesesen, ² also dat het na sinen vader regneerde. Ende dit ghetrouwe wijf pijnde hare haren man te ghesesenne, ³ maer hi wederstont al dat hi mochte. Maer hoe hi bekeerde, dats ghescreven in sine andere feeste die na dertiendach valt.

Ende doe Clodoneus de coninc de kerke van Riemen goeden wilde na dat hi kersten worden was, so seide hi tote Remigiuse dat hi hem gave also vele goets daer toe als hi omgaen soude binnen dier tijt dat hi ⁴ sinen noen slaep sliepe. Ende het gheschiede also. Maer een die ene molen hadde binnen sinte Remigius termine, hi stac Remigium wech met groter onweerdeheit van sijnre molen doe hi omghinc. Ende sinte Remigius seide hem: «Vrient, en neemt niet herdeleec dat wi desen molen mede hebben.» Ende also saen als deghene Remigium verstoten hadde, [320va] so keerde trat vander molen weder keertomme. ⁵ Ende dese riep achter sinte Remigium ende seide: «Gods cnecht, comt ende laet ons de molen te gadere houden.» Remigius andwoordde: «Si en sal mine noch dine sijn.» Ende te hant ontdede de eerde ende de molen sancker in.

Remigius voorsach enen dieren tijt die toe comen soude. Ende doe hi daer jeghen vergadert hadde in een stat enen groten hoop corens, so waren eneghe dorpers die sine voorsieneheit bespotten, ende staken tvier int coren. ⁶ Doe dat Remigius hoorde, so ghinc hi derweert, ende om de coude die hi hadde van outheden ende vander nacht, so begonste hi hem te warmenne neven tfier ende seide met ghestadegher herten: «Tfier es altoos goet, maer de ghene die dit ghedaen hebben ende hare navolghers, de manne, selen achter int ghemachte ghescoort

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'wert' met verwijsteken in margine.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'was' geëxpungeerd en geschraapt.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'bekerenne'.

4. [Tekstkritiek] 'hi' aangevuld op basis van hs. Brugge, fol. 36rb.

5. [Vertaling] Maggioni: «At ille ut eum reiecit statim rota molendini in contrarium uerti cepit» (1011).

6. [Vertaling] Maggioni: «inebriati rustici senis prudentiam deridentes ignem supposuerunt» (1011).

Van sinte Remise

sijn, ende hare wive selen heesch sijn.»¹ Ende dat gheviel also in die poort tote datse Karle verdreef.

Men sal weten dat Remigius feeste die men viert in loimaent, dat dat de dach es dat hi sterf. Maer dese feeste es van sijnre translacien. Want doemen na sine doot sijnen lichame droech metter baren te Sinte Thimotheus ende Apollinaris Kerken, so begonste hi so sere te wegghenne neven Sinte Kerstoffels Kerke, dat menne niet en mochte verporren noch verroeren. Ten lesten baden si Gode van noode dat Hi [320vb] hen vertoghen wilde² ofte hi in Sinte Kerstoffels Kerke wilde begraven sijn daer so vele heileghen laghen. Ende thant droeghen si den lichame alte lichteleec wech ende si groevenne daer eerleec. Ende om dat daer vele miraculen gheschieden, so widen si de kerke, ende si maecten ene voute achter den outaer. Ende si ontgroeven sinen lichame om dat sine daer legghen wilden, maer si en mochtenne negheensens verporren. Ende doe si alle dien nacht in bedinghen waren, ende si alle te middernachte in slape worden waren, op den iersten dach van octobre so vonden si sinte Remigius graf open ende sinen lichame inde voorseide vaute vanden inghelen ghedraghen.³

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Verumptamen qui hoc fecerunt et posteri eorum uiri in genitalibus rupti, femine gutturose erunt» (1011).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'wilde' superscript.

3. [Vertaling] De rest van het hoofdstuk bleef onvertaald, Maggioni: «quod tamen post longus tempus in pulchriorem criptam eodem die cum capsula argentea translatum est. Floruit circa annum domini CCCCXC» (1012).

Van sinte Leodegarise

Van sinte Leodegario [143]

Leodegarius, doe hi in alre heilecheit volmaect was, so wert hi bisscop ghemaect te Edune. Ende om dat hi alte sere vernoit was metten rike te regerenne, doe Lottharijs de coninc doot was, biden wille Gods ende metter princen rade so maecte hi coninc enen jonghelinc Hildericum,¹ Lottharijs brueder.² Maer Ebronius pijnde hem coninc te makenne enen Diederic, die Hildericus brueder was. Niet om tprofijt vanden rike, maer om dat hi was verdreven vander macht, so haettenne alle de liede ende de princen.³ Ende Ebronius hiesch sconincs orlof van vreesen, ende ghinc in enen clooster,⁴ als hem de coninc orlof gaf ende hi ghevanghen hilt Diederike, om dat hi negheen dinc pinen en [321ra] soude te doene jeghen trike. Overmits sbisscops heilecheit ende sine voorsienecheit so hadden si wonderleken groten peis.⁵ Maer na eneghen tijt so wert de coninc verarghert met quader liede rade, ende hi wert desen goeden man so sere hatende, dat hi in allen manieren sochte hoe hine ter doot bringhen mochte. Maer de bisscop verdroecht goedertierleec, ende hi minde sine viande als sine vriende. Ende hi dede dat hi metten coninc den heileghen Paeschdach vieren soude in sine stede daer hi bisscop was. Ende siet, op dien dach wert hem gheseit dat de coninc micte te voldoene op dien nacht al dat hi ghemict hadde van sijnre doot. Maer de bisscop en ontsach hem niet, maer op dien dach at hi metten coninc op een tafle, ende vloee sinen persequeerre aldus dat hi Gode diende inden clooster van Luguiens

---

1. [Tekstkritiek] Hs. '*christerinum*'. Dezelfde lezing in de hss. Brugge (36va) en Stockholm (259va).

2. [Vertaling] Maggioni: «Qui dum Clotario rege decedente cura regni grauius premeretur, uoluntate dei et principum consilio Childericum fratrem Clotarii adolescentem ualde idoneum prefecit in regem» (1013).

3. [Vertaling] Maggioni: «Sed Ebronius Theodoricum ipsius Childerici germanum proficere nitentur, non propter regni commodum, sed quia de potestate eiectus et omnibus odiosus iram regis et principum uerebatur» (1013).

4. [Vertaling] Maggioni: «Timens ergo Ebronius licentiam a rege petiit et monasterium introiuit» (1013).

5. [Vertaling] Maggioni: «Quo concedente et fratrem suum Theodoricum ne contra regnum aliquid moliretur in custodia detinente sanctitate et prouidentia episcopi pace mirabili omnes gaudebant» (1013).

Van sinte Leodegarise

ende dat hi daer met eenpaerleker caritaten diende Ebronio, die daer verborghen was in dabijdt vanden cloostere. ¹

Na corten tijt sterf de coninc ende Diederic wert coninc. Ende om de tranen ende de bede vanden volke ende om tghebod vanden abdt so keerde Leodegarius weder te sijnre kerken. Ende Ebronius wert te hant apostae ende hi wert sconincs drossate. Ende al was hi te voren quaet, nochtan was hi daer na noch quadere ende pijnde hem al dat hi mochte Leodegarius te doodenne. Ende doe hi ridders ghesonden hadde dien vaen [321rb] souden, ende dit Leodegarius vernam, so wilde hi vlien hare gramscap. Ende doe hi in sijn bisscopelec abijdt uter stat waende varen, ² so vinghenne die ridders ende staken hem te hant sine oghen ute.

Ende na II jaer so wert Leodegarius met sinen brueder Garino, ³ dien Ebronius ghebannen hadde, in sconincs palais bracht. Ende doe si ten spotte dat Ebronise wijsleec ende paisleec andwoordden, so hiet die quade Ebronius Garijn steenen, ende den bisscop dede hi alden dach barvoet lopen op alte scerpe steene neven ene riviere. ⁴ Ende doe hi hoorde dat de bisscop Gode loofde in deser pinen, so dede hi hem sine tonghe ute sniden, ende daer na leverde hine enen te hoedenne, om dat hine houden wilde ten anderen nuwen pinen. Maer de bisscop en verloos sine sprake niet, maer hi predeckte ende leerde so hi best mochte. Ende hi voorseide welken tijt ende hoe dat Ebronius sterven soude. ⁵ Ende een groot licht als een crone quam op sijn hoot. Ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «At ille nihil trepidans, sed illa die cum rege in mensa communicans, persecutorem sic fugit quod in Luxuniensi monasterio domino seruiens etiam Ebronio, qui in monastico habitu latitabat, sedula caritate seruiuit» (1013).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In het handschrift staat hier de uitzonderlijke spelling 'waren' voor 'varen'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorpronkelijk 'Garins', waarin de laatste letter tot een 'o' is omgevormd.

4. [Vertaling] Maggioni: «Post biennium uero sanctus Leodegarius cum fratre suo Garino, quem Ebronius exiliauerat, in palatium regis adductus cum ad irrisiones Ebronii sapienter et pacifice responderet, nequam ille iussit Garinum lapidibus obrui sanctumque episcopum tota die nudis pedibus per quendam fluium super acutissimos lapides decurrentem deduci» (1014).

5. [Vertaling] Maggioni: «predixitque quando et qualiter ipse et Ebronius ex hac uita migrarent» (1014).

Van sinte Leodegarise

doe dit vele liede ghesien hadden, vragheden si den bisscop wat dit ware. Maer hi viel vore Gode in bedinghen ende dancte Gode, ende hi vermaende alle de ghene die bi hem stonden datsi hare leven beteren souden. Doe dit Ebronius hoorde ende sach, so sant hi IIII zertzante ende hiet dat sine onthoofden souden. Ende doe sine leidden, so seide hi: «Bruedere, en es negheen noot [321va] dat ghi u voordere pijnt, maer voldoet hier sgheens wille die u ghesonden heeft.» Hier met worden de III van dien zertzanten beruert ende vielen vore sine voete ende baden ghenade. Ende doene de vierde onthoofdt hadde, so wert hi te hant metten duvel beseten, ende hi wert int vier gheworpen, ende also bleef hi jammerleec doot. Over II jaer daer na, doe Ebronius hoorde dat vele miraculen ghescieden te des goets mans lichame, so hadde hijs alte groten nijt ende sant derweert enen riddere om te vernemenne oft het also waer was. Dese hoverdeghe verwaende riddere, doe hi daer quam, so stac hi des heilechs mans tumben metten voete ende riep: «Die moet sterven die ghelooft dat een doode miracle doen mach!» Ende te hant wert hi beseten metten duvel ende hi bleef daer doot, ende met sijnre doot ¹ so gaf hi te kinnenne des goets mans cracht. Doe Ebronius dit hoorde, so hadde hijs noch mereren nijt ende hi pijnde hem te nieute te makenne des sants niemare. Maer also dese sant voorseit hadde, so wert dese die valsche was, metten sweerde valscheleec ghedoodt. ²

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'cracht', verbetering op basis van hs. Stockholm, fol. 260rb (en hs. Brugge, fol. 36vb).

2. [Vertaling] In de vertaling ontbreekt de laatste zin van de legende, Maggioni: «Passus est autem circa annum domini DCLXXX tempore Constantini quarti» (1015).

Van sinte Fransoise

Wat den name bediedt [144]

Fransois hi hiet ierst Jan, maer daer na verwandelde hi sinen name ende wert gheheeten Fransois. Ende dat sijn name verwandelt was,¹ dat was om vele saken. Dierste was om wonderleke redenne, want wonderleec ontfinc [321vb] hi van Gode de Walsche tonghe. Ende daer bi es gheseit in sijnre legenden dat hi altoos vervult wert metter hitten des Heilechs Gheests, ende daeromme sprac hi berrende woorde buten ende sprac also Walsch.² Ten anderen om dat sine officie vermaert werden mach,³ ende daer bi es in sine legende gheseit dat hem Gods vorsienecheit sinen⁴ name gaf, om dat om sinen sonderlinghen ende onghecostumeerden name alder werelt teer⁵ oppenbaer werden soude die niemare van sinen dienste. Ten derden om de cracht sijns ghewens, om dat men bi sinen name verstaen soude dat hi bi hem selven ende bi sinen brueders vele liede die vanden duvel ende vanden sonden ghevaen waren, dat hise daer af vri maken soude ende fransoise.⁶ Ten vierden om de grootheit sijnre herten, want de Fransoise sijn also gheheten van haerre wreetheit, want si sijn natuerleec wreet ende groot van herten. Ten vijfsten om de cracht ende de doghet die hi hadde in predekenne, want sijn redenne sloech de sonden af als een bijl hout.⁷ Ten sesten om de vrese die de duvele van hem hadden, so dat si van hem vloen. Ten sevenden om de sekerheit die hi hadde in sermonen vander cracht van dogheden die hi

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'wert'.

2. [Vertaling] Maggioni: «unde dicitur in legenda sua quia semper cum ardore sancti spiritus repletur ardentia uerba foris eructans gallice loquebatur» (1016).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'soude'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'desen'.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'e' in 'teer' superscript.

6. [Vertaling] Maggioni: «Tertio ratione effectus consequendi, ut scilicet per hoc daretur intelligi quod ipse per se et per filios suos multos seruos peccati et dyaboli debebat francos et liberos facere» (1016).

7. [Vertaling] Maggioni: «quia eius sermo instar securis uitia incidebat» (1016).

Van sinte Fransoise

dede, ende in sine eersame wandelinghe.¹ Want men seit dat men eenrande teeckenne, ghemaect als bile, die men te Rome vore de princen² plach te draghenne oft te voerne, datmen dese³ 'fransoise' hiet. [322ra] Ende dese teeckenne sijn⁴ in vreesen ende in eren.⁵

Van sinte Fransoise

Fransois was ons Heren ghetrouwe cnecht, ende hi was gheboren in de stede van Assussijs, ende hi was cooman tote sinen XX^{sten} jare. Hi hadde sinen tijt ideleec overleden, maer onse Here castidenne met siecheiden ende verwandeldenne in enen anderen man, also dat hi doe prophetie sprac. Want op enen tijt doe hi⁶ met vele anderen ghevaen lach in een stat, ende hi in enen quaden kerkere gheleit was,⁷ ende doe alle dandere droeve waren, so was hi blide. Ende doene sine ghesellen daer af begreepen, so antwoordde hi: «Wet dat ic verblide om dat ic noch alde werelt dore anbeedt sal werden over enen sant.»

Op enen tijt so ghinc hi van devocien te Rome, ende hi dede sine cleedere ute ende dede eens arms mans cleedere ane, ende hi ghinc sitten onder de arme vore Sinte Peters Kerke ende bad nerensteleec met hen. Ende hi soude dat dicwile ghedaen hebben, en hadde hijt niet ghelaten om de ghene diene kinden.

De duvel pijnde hem dat hi Fransoise van goeden wille bringhen soude, ende hi sant hem in sijn herte een wijf van sijnre stat die sere ghebult was, ende hi dreighedenne alsodaen te makenne, en ware dat

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Septimo ratione securitatis ex uirtute et operum perfectione» (1016). De vertaler zal een exemplaar uit de Latijnse redactie g onder ogen gehad hebben, die in plaats van 'perfectione' leest: 'et honestatis in conservatione', welk laatste woord verlesen lijkt als 'conversatione' (idem, voetnoot).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'princen' in margine met verwijsteken. Het verwijsteken in de tekst staat abusievelijk tussen 'vore' en 'de'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'die'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'waren'.

5. [Vertaling] Maggioni: «[signa] que erant in terrorem et in securitatem» (1017).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'doe hi' met verwijsteken in margine.

7. [Vertaling] Maggioni: «Nam cum quadam uice ipse cum plurimis a Perusinis captus diro fuisset carceri mancipatus» (1017).

Van sinte Fransoise

hi afstonde van dien dat hi begonnen hadde. Maer onse Here verstoutenne ende seide hem: «Fransois, nemt bittere om tsuete ende versmade di selven op dattu mi wils bekinnen.»

Op [322rb] enen tijt quam hem een lazers mensche te ontmoete. Ende al vereisen hen natuerleec alle menschen van dusdanen lieden, nochtan herdachte Fransois dat hem God gheseit hadde, ende liep desen mensche toe ende custenne, ende te hant ontfoer hem die mensche. Ende hieromme liep hi daer de lazersche woenden ende custe devoteleec hare hande en gaf hen ghelt.

Op enen tijt ghinc hi in Sinte Damiaens Kerke om te bedenne, ende hi hoorde dat Cristus crucifix bi miraculen hem ansprac ende seide: «Fransois, ganc ende hermaec mijn huus dat alte broken wert alsoostu sies.» Ende van dier tijt wert sijn sen ghesmolten ende Cristus passie wert wonderleec gheprint in sijn herte. Hieromme wert Fransois nerenstech om de kerke te hermakenne. Ende hi vercochte al dat hi hadde ende gaf tghelt al enen pape. Ende doet de pape niet nemen wilde om de vreesse van sinen vader ende sijnre moeder, so werpt Fransois vore sine voete ende veronweerdet als tghemul. Daeromme dedenne sijn vader vaen, ende hi gaf hem tghelt weder ende sijn cleet oec, ende hi liep also naect tonsen Here weert ende dede ene hare ane. Hierenboven riep Fransois enen goeden simplen man, ende hi ontfinckenne over sinen vader¹ ende bad hem, om dat hem sijn vader so vliec, dat hine daer vore benedien wilde.²

Sinte Fransois brueder, doe hi inden [322va] vorst ende inden snee Fransoise sach met quaden cleederen ghecleedt ende beden al bevende, so seide hi tote enen: «Segt Fransoise dat hi mi een penneweert van sinen sweete vercoope.»³ Doe dit Fransois hoorde, so seide hi vromeleec: «Waerleec, ic saels minen Here vercoopen.»

Op enen dach doe hi hoorde dat onse Here sinen jongheren seide doe Hise sant te predekenne, pijnde hi hem dat⁴ met al sijnre macht te houdenne ende te voldoene. Ende hi dede sine scoen ute, ende hi en

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sinen vader' met verwijsteken in margine.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'l' in 'wilde' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Dic Francisco ut de sudore suo unam tibi nummatam uendat» (1018).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dat' superscript.

Van sinte Fransoise

dede maer enen quaden roc ane, ende hi gorde hem met eenre coorden.

Op enen tijt doe de ¹ snee lach, so ghinc hi door enen bosch, ende de mordeneers vinghenne. Ende doe si hem vrageden wie hi was, seide hi dat hi Gods erraut ware. Ende si begrepenne ende worpenne inden snee ende seiden: «Dorpere, ligt daer, Gods araut.» ²

Vele edele ende onnedele, clercke ende leecke lieten de werelt ende volgheden hem na. Ende Fransois leerde hen dat si tghebodt der ewangelien houden soudent ende voldoen ³ in volmaecten armoede, ende dat si in simpelre heilecheit leven soudent. Hi screef ene regule uter ewangelien te hem selven ende te sijnre bruedere behoef, ⁴ ende Innocentius de paus confirmeerde se. Ende van dier tijt begonste hi heettelekere te predekenne ende te omgane borghe ende stede.

Een brueder was die van buten alte heilech scen, maer hi was alte singu[322vb]leer, ende hi hilt so nauwe sine silencie dat hi niet spreken en wilde, maer hi maecte teeckenne, ende also plach hi te biechtenne. Ende doene alle de liede presen dat hi heilech was, so quam Fransois tote hen ende seide: «Swighet, bruedere, ende en priset mi niet in hem sduvels bedrochghennessen. Men segghe hem dat hi een werf oft II werf de weke biechte, ende en doet hi dies niet, so eest temptacie ende duveleke bedrochghennessen.» Ende doe hem de brueders dit vermaenden te doene, so leide hi sinen vingher op sinen mont ende hi scudde sijn ⁵ hoot ende wijsde dat hi negheensens biechten en soude. Ende eer iet lanc keerde hi weder ter werelt ende bleef doot in quaden werken. ⁶

Op enen tijt doe Fransois moede worden was van gane, ende hi op enen ezel reet, ende Leonaert, sijn gheselle, die oec moede was,

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'de' in margine met verwijsteken.

2. [Vertaling] Maggioni: «Iace, rustice preco dei!» (1018).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De tweede 'o' in 'voldoen' boven een geëxpungeerde 'a'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Scripsit preterea euangelicam regulam sibi et suis fratribus habitis et habendis» (1018).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'hant' door onderstreping herroepen.

6. [Vertaling] Maggioni: «Non post multos dies ad uomitum rediit et in facinorosis actibus uitam finiuit» (1019).

Van sinte Fransoise

begonste te peisene in hem selven: «Des mans vader ende moeder ende de mine ende speelden niet van gheliken.»¹ Ende thant ghinc Fransois af vanden ezele ende seide tote sinen brueder: «En betaemt mi niet dat ic riden soude ende ghi te voete gaen, want du waers edelre dan ic.» Doe verwonderde hem die brueder ende viel vore sine voete ende bad vergeffenesse.

Een werf daer hi leet, so quam hem vollec een wijf te ontmoete, ende van moetheiden so herademese sere. Ende Fransois vragede hare wat si begheerde ende si seide: «Vader, bid over mi, want ic en mach niet voldoen een salech propoost dat ic [323ra] beghere om mijns mans wille, want hi es mi sere jeghen in Cristus dienste.» Ende Fransois seide hare: «Dochter, ghanc wech, want du sels haesteleec van Hem vertroost werden. Ende segt hem van Gods weggen dat het nu es een tijt van salecheiden, ende hier na saelt sijn een tijt van gherechteheiden.» Ende doe si dit haren man seide, so wert hi te hant verwandelt ende beloofde suverheit.

Fransois verbad oec ene fonteine enen dorperre die woende in ene woestine. Hi seide dese heimeleechheit enen sinen brueder die hem sonderlinghe vriend was:² «Heden es enech cnecht Gods in eerterike om wies wille God den hongher niet en sal laten comen onder tfolc.» Ende men seit dat hi dit selve was,³ want na sine doot oppenbaerde hi dien brueder ende seide: «Sich, nu comt de hongher dien onse Here niet en liet comen alse langhe alsic leefde.»

Op enen Paeschdach doe de brueders de tafelen met witten dwelen hadden bereedt eerlekere dan men plach,⁴ ende Fransois dat sach, so ghinc hi weder ute ende settede eens arms mans hoet op sijn hoot ende nam enen stoc in sijn hant ende ghinc daer buten ende bleef vore de dore ende bad dat men enen armen vremen mensche een aelmoesenne gave. Ende doemenne riep, so ghinc hi na ende hi at

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Non de pari ludebant parentes huius et mei» (1019).

2. [Vertaling] Maggioni: «Cuidam fratri sibi admodum familiari secretum hoc sancto instigante spiritu retulit dicens» (1019).

3. [Vertaling] Maggioni: «Sic procul dubio fuisse narratur, sed illo sublato tota in contrarium conditio permutatur» (1020).

4. [Vertaling] Maggioni: «In festo pasche cum fratres in heremo Grecii mensam accuratius solito albis et uitreis preparassent» (1020).

Van sinte Fransoise

allene op deerde ende settede sinen stoel in dasschen. ¹ Doe dit sine brueders mercten, so hadden sijs alte groot wonder. Ende hi seide hen: «Ic sach de tafelen ver[323r**b**]chiert ende bereet, ende ic en sach negheenen armen mensche wesen die ter doren bidden.»

Armoede minde hi so sere in hem selven ende in dandere, dat hi darmoede sijn vrouwe hiet. Want hadde hi iemenne ghesien die armere gheweest hadde dan hi, dat ende dochte hem dat hi van dien verwonnen werde soude. Want op enen tijt so ontmoete hi enen armen ende hi seide te sinen gheselle: «Des menschen armoede doet ons grote scande ende si berespt sere onse armoede. Want ic hebbe vercoren te mijnre rijcheit mijnre vrouwen darmoede. Ende siet: si scijnt meer in desen mensche.»

Doe een arm mensche vore hem leet ende hi beruert wert met innegher compassien, so seide hem sijn gheselle: «Al eest dat dese arm scijnt, masscien en ² es niemen int lant die rikere es dan hi van wille.» ³ Ende Fransois seide hem: «Doch ute haesteleec dinen roc ende gheffen hem, ende valt vore sine voete ende sech dattu hem mesdaen hebs.» Ende hi dede also.

Op enen tijt so ontmoete hi III wive die alle ghelijc waren van cleederen ende van ansichte, ende si gruettenne aldus: «Wel moet comen sijn mijn vrouwe darmoede!» Ende doe voeren si wech ende hi en sachse nemmeer.

Doe hi comen was ter stat van Arcien, ende daer een groot strijt onder de poorters rees, so sach Fransois dat de duvele sere in dat lant [323va] verblijdden. ⁴ Ende hi riep Silvestre, sinen gheselle, ende seide hem: «Ganc ter poorten vander stat ende beveelt den duvelen van Gods weggen ⁵ dat si uter stat varen.» Ende hi liep haesteleec ende riep vore de poorte: «Ic bevele u, duvelen, van Gods weggen ende van

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et in terra solus recumbens discum ponit in cinere» (1020).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'en' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Etsi hic pauper sit, sed forsitan in tota prouincia non est eoditior uoluntate» (1020).

4. [Vertaling] Maggioni: «uidit uir dei de burgo super terram illam demones exultantes» (1021).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'van Gods weggen' met verwijsteken in margine.

Van sinte Fransoise

Fransois weggen dat ghi alle uter stat vliet.» Ende aldus worden alle de poorters na allettel ghepaist.

Dese voorseide Silvester, doe hi noch weerleec pape was, sach hi in sinen droem een gulden cruce ute Fransois monde gaen dat tote inden hemel ghinc. Ende de siden vanden cruce ghereicten beide dinden vander werelt. Dese pape wert bekeert ende liet de werelt ende volgde Fransoise na.

Op enen tijt doe Fransois in bedinghen was, so riefen de duvel III werf met sinen name. Ende doe hi hem andwoordde, so seide de duvel: «En es negheen sondere so groot in dese werelt, wert hi bekeert, God en vergheeft hem sine sonden. Maer so wie hem selven doot met herdere penitencien, hi en sal nemmermeer ontfermenesse ghecrighen.»¹ Maer Fransois bekinde vloegs bi Gods vertoghinghen sduvels bedrieghenesse, hoe hine gherne ter traechheit bracht hadde. Doe de duvel sach dat hine also niet verwinnen en mochte, so sant hi in² hem ene grote becoringhe van sinen vleessche. Doe dies Fransois gheware wert, dede hi sine cleedere ute ende sloech hem selven met ener herder corden ende seide: «Ai, ezel brueder, di be[323vb]taemt aldus te blivenne ende dusdane slaghe tontfane.» Ende doe noch sine temptacie van hem niet en ghinc, so ghinc hi daer buten ligghen wintelen in enen groten hoop snees al naect. Ende hi nam snee ende maecte VII vlocken als balle, ende die leide hi vore hem, ende begonste hem selven an te sprekenne ende seide: «Sich, dit meeste es dijn wijf. Ende dese andere IIII: de II sijn dine II sonen, ende dandere II dine II³ dochtere. Ende dandere II sijn dijn cnecht ende dijn joncwijf. Daeromme haeste di, ende cleede di selven ende hen, want si sterven van couden. Maer om dat meneghe sorghe van hen lieden pijnndt, so dient enen heren erensteleec.» Ende dus voer de duvel met scanden wech, ende Fransois loofde Gode ende ghinc weder in sine celle.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] in margine met verwijsteken alternatieve lezing voor het prefix: 'ver'

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'in' superscript en herhaald in margine.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dine .ii.' in margine.

Van sinte Fransoise

Op enen tijt doe Fransois ghebeden was van Leo den cardinael, so dat hi enen tijt met hem woende,¹ so quamen de duvele op enen nacht ende sloeghenne sere. Ende doe riep hi sinen gheselle ende seide hem: «De duvele sijn ons Heren wrekers, ende die sint Hi om de mesdaet te castihenne. Maer ic en herdincke negheene mesdaet in mi, die ic niet ghebetert en hebbe met Gods ontfermecheit. Maer masscien liet onse Here sine wrekers op mi comen om datic in groter heren² hove ben. Ende masscien en sijn hier af mine arme bruedere niet wel ghepaeit, want si wanen masscien dat ic hier van weelden overvloei.» Hieromme stont hi wel vroech op ende ghinc wech.

Op enen tijt doe Fransois in bedinghen [324ra] was, so hoorde hi op de vorst vanden huus enen hoop duvele loepen met gheruchte. Ende hi ghinc te hant daerbuten ende seinde hem ende seide: «Ghi duvele, ic segghe u van Gods weggen dat ghi voldoet in minen lichame so wat dat u gheorlooft es, want ic saelt al gherne liden. Want om dat ic negheenen meerren viant en hebbe dan hem, so seldi mi wreken van minen viant, om dat ghi over mi wrake nemen selt van minen lichame.» Ende dus voeren de duvele met scanden wech.³

Op enen tijt was sinte Fransois gheselle op ghenomen inden gheeste, ende hi sach enen sconen setel onder dandere setels vanden hemele die met groter glorien verchiert was. Ende doe hi wonder hadde wien men desen sconen setel hilt, so wert hem gheseit: «Dese setel was eens vanden princen dier vielen, maer⁴ nu houdt menne den oetmoedeghen Fransoise.» Ende doe hi sine bedinghe inde, so vraghede hi Fransoise ende seide: «Vader, wat dunct di van di selven?» Ende hi seide: «Mi dunct dat ic alte groten sondere ben.» Ende thant seide de gheest in des brueders herte: «Besich wat visioene dattu saghes. Want dien zetel dien de hoverdeghe verloos met sijnre

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cum apud dominum Leonem cardinalem sancte crucis ab eo rogatus aliquamdiu moraretur» (1022).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'eren'. Vgl. hs. Stockholm: 'om dat *in* groter heren hove bem' (fol. 262rb, zonder persoonlijk voornaamwoord) en Maggioni: «quia maneo in curiis magnatorum» (1022).

3. [Vertaling] Maggioni: «Confusi igitur demones euanescunt» (1022).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'ende'.

Van sinte Fransoise

hoverdecheit, daer in wert verheven de oetmoedeghe met sijnre oetmoedecheit.»

Fransois sach boven hem in visoene Gode onsen Here ghecruust, ¹ ende Hi printe in Fransoise de teeckenne sijnre passien so volmaecteleeec, dat het sceen dat Fransois oec ghecruust was. Want [324rb] hi wert gheteeckent aen hande ende aen voete ende in sijn side metten teeckenen vanden cruce. Maer nerensteleeec barch hi dese teeckenne van alre menschen oghen. Maer nochtan so saghense eneghe die wile dat hi leefde. Maer na sine doot saghense vele liede. Ende dat dese teeckenne ghewarech waren, dats verতোent met vele miraculen, ende wi selenre II scriven van dien die ghescieden na sine doot.

In Apulien was een man die Rogerius hiet, ende doe hi vore sinte Fransois beelde stont, so begonste hi te peisenne oft waer was dat Fransois dese v teeckenne van ons Heren passien hadde ghewaerleec, oft dat ghedrochghenesse was, oft dat sine brueders visierden. Doe hi dit dus in sijn herte peisde, so hoorde hi te hant enen slach als van enen selscote, ende hi ghevoelde dat hi swaerleec ghewont was in sine slincke hant. Maer doe hi in sinen hantscoe negheen teecken van quetsuren en vant, trac hi sinen hantscoe ute, ende hi sach aen sijn hant een grote wonde van enen ghescutte. Ende daer quam so grote hitte ute dat hi van hitten ende van anxte verderven waende. Ende doe hi rouwe hadde van sijnre twivelinghen, ende hi beliede dat Fransois de teeckenne hadde, over II daghe daer na, doe hi Fransoise anbeedt hadde, wert hi verloost.

In trike van Castele, doe een man die Fransoise sere devoot was, te completen weert ghinc, so scootmen op hem om hem te slane om eens anders mans doot, ende [324va] hi wert daer swaerleec over doot ghewont. ² Daerna quam een ende stac hem een sweert inde kele, ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «In uisione dei seruus supra se seraphin crucifixum aspexit» (1023).

2. [Vertaling] Maggioni: «In regno quoque Castelle, cum quidam uir sancto Francisco deuotus ad completorium pergeret, ab insidiis ob mortem alterius ibi paratis ex errore impetitur et letaliter uulneratus semiuiuus relinquitur» (1024).

Van sinte Fransoise

om dat hijt niet ute ghetrecken en conste, so ghinc hi wech. ¹ Ende tfolc lieper alomme ane al roepende, ende si beweenden desen man alse over doot. Ende te middernachte doe de bruedere te mettenen luudden, so begonste sijn wijf te roepenne: «Here mijn, stant op ende gaet te mettenen weert, want de clocke roept di.» Ende te hant hief hi sine hant op, ende het sceen dat hi iemenne wijsde dat hi tswert ute trocke. Ende siet, daer sijt alle saghen, wert dat sweert ute ghetrocken ende verre wech gheworpen, als oft een starc man gheworpen hadde. Ende te hant wert hi volcomeleec ghenesen, ende hi rechte hem op ende seide: «Sinte Fransois quam te mi ende leide sine teeckenne an mine wonden ende besalvese metter suetecheit der teeckenne. Ende also ghenas hi mi wonderleec.» ²

Dese II lichte, Fransois ende Dominicus, waren te Rome vore Ostiense, ³ die namaels paus wert. ⁴ Ende de bisscop seide hen: «Waeromme en maken wi niet van dinen bruederen bisscope ende prelate die dandere leeren in woorden ende in exemplen?» Hier af wert groot ghescil om tandwoordenne onder dese II heileghe lichte. Ende ten lesten wert Fransois verwonnen vander oetmoedicheit dat hi hem selven achter sette, ende Dominicus wert verwonnen [324vb] dat hi bi ghehoorsaemheden ierst andwoordde. Doe seide Dominicus: «Here, mijn brueders sijn in enen goeden staet verheven, op dat sijt verstaen. Ende na mine macht en salic niet ghedoghen dat si ander dinc hebben selen in hope van weerdecheiden.» ⁵ Hier na andwoordde Fransois ende seide: «Here, mijn bruedere sijn daeromme gheheten

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Deinde gladium in gutture crudelis lictor infixit et extrahere non ualens recessit» (1024).

2. [Vertaling] De rest van het verhaal bleef onvertaald, Maggioni: «Qui cum uellet discedere sibi innuebam ut gladium abstraheret quia loqui aliter non ualerem. Quem statim apprehendens ualide proiecit statimque stigmatibus sanctis uulneratum guttur demulcens perfecte sanauit» (1024).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Ostiense' met verwijsteken in margine.

4. [Vertaling] Maggioni: «In urbe Rome clare illa luminaria orbis scilicet beatus Dominicus et beatus Franciscus coram domino Hostiense qui postea fuit summus pontifex aderant» (1024).

5. [Vertaling] Maggioni: «Domine, gradu bono si cognoscunt sublimati sunt fratres mei nec pro meo posse permittam ut aliud assequatur specimen dignitatis» (1024).

Van sinte Fransoise

Minderbrueders om dat si niet en selen begheren meere te weerdenne.»

Franciscus die simpel was als een duve, hi noodde alle creaturen ten love Gods. Ende hi predeckte den voghelen, ende si en vloghen niet wech vore dat hijt hen hiet.¹ Ende alsoe hi predeckte, ende de voghele songhen, alsoe hijt hen verbood, so sweghen si.²

Neven sijn celle te Portuncle sat op enen vigheboom altoos een voghel ende sanc.³ Ende Fransois stac sine hant ute ende riepen ende seide: «Suster mijn, come te mi!» Ende de voghel quam vloechs op sijn hant. Ende hi seide: «Suster, singt ende looft onsen Here.» Ende de voghel begonste te singhenne ende en vloeg niet wech vore dat hijt hem hiet.⁴ Op de steene ghinc hi met groter weerdeckheit om sinte Peters herdincken, die steen gheheten es.⁵ Hi plach⁶ uten weghe te rapenne de wormkenne, om datse niemen verterden en soude. Ende hi dede inden winter den bien gheven goet honech om dat si van armoeden niet sterven en souden.⁷ Hi hiet alle beesten brueders. Als hi de sonne ende de mane ansach,⁸ wert hi sere vervult met blijscapen, [325ra] ende hi bad hen dat si haren sceppere minnen souden. Hi verbood dat men hem negheene grote crune en maecte ende seide: «Ic wille dat mine brueders opt hoot hebben een simpel teecken.»

Een weerleec man was die Fransoise predekende vant te Sinte Severijns. Ende hi sach toe alsoe hem God vertoghede dat Fransois

---

1. [Vertaling] Maggioni: «*predicat auibus, auditur ab eis, tanguntur ab ipso nec nisi licentiate recedunt*» (1025).

2. [Vertaling] Maggioni: «*yrundines dum eo predicante garrissent ipso imperante protinus conticescunt*» (1025).

3. [Vertaling] Maggioni: «*Apud Portiunculam iuxta eius cellam cicada in ficu residens frequenter canebat*» (1025).

4. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «*Parcit lucernis, lampadibus et candelis nolens sua manu deturpare fulgorem*» (1025).

5. [Vertaling] Maggioni: «*Super petras reuerenter ambulat eius intuitu qui dicitur petra*» (1025).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'h' in 'plach' superscript.

7. [Vertaling] Maggioni: «*et apibus ne media pereant glacie hyemali mel et optima uina iubet apponi*» (1025).

8. [Vertaling] Maggioni: «*cum solem, lunem et stellas intuebatur*» (1025).

Van sinte Fransoise

gheteeckent was met II sweerden, ¹ sere blickende als een cruce. Ende deen sweert ghinc van sinen hoode toten voeten, ende dander ghinc wederkeert vander eenre hant toter andere. Ende also dese man dit ghesien hadde, so wert hi in conpunctien, ende ghinc in doordenne ende leefder in heilechleec. ²

Doe Fransoise overmits sijn eenpaerleec weenen sijn oghen cranc worden, ende hem sine brueders rieden ³ dat hi hem van gheweene wachten soude, so andwoordde hi: «Men sal niet verdriven de visitacie des eweleecs lichts om de minne van desen lichte dat wi ghemeene hebben metten vlieghe.» Ende doene sine bruedere dwonghen dat hi de crancheit sijns lichts dade ghenesen, ende de meester een gloiende iser in sijn hant hadde, so seide Fransois: «Mijn brueder vier, wes mi nu goedertieren. Ende ic bidde onsen Here die di sciep, dat Hi mi dine hitte saechten moete.» Ende doe hi dit seide, maecte hi een cruce jeghen diser. Ende doemen hem dat iser instac van onder doghe tote boven de wintbrauwen, so en ghevoelde hijs niet, [325rb] also hi seide. ⁴

Doe sinte Fransois te Sinte Urbaens sere siec lach, ⁵ ende hi ghevoelde dat hem sine nature brac, so hiesch hi wijn te drinckenne. Ende om dat daer negheen wijn en was, so hiesch hi borne, ende maecte een cruce daer boven, ende te hant wert alte goet wijn. ⁶ Ende doe hijs ghedroncken hadde, so wert hi al ghenesen.

Sinte Fransois hadde liever dat men hem lachter seide dan prijs. Ende om dat hi niet en wilde datmenne om sine doghet verhieve, so bad hi ende hiet enen van sinen bruederen dat hi te hem segghen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'die' door onderstreping herroepen.

2. [Vertaling] Maggioni: «Quem cum numquam uidisset tali indicio recognoscens compunctus ordinem introiuit et uitam feliciter consummauit» (1025).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 'e' in 'rieden' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «profundatoque illo in tenera carne ab aure usque ad supercilium nullum, ut retulit, dolorem sensit» (1026).

5. [Vertaling] Maggioni: «Apud heremum Sancti Vr bani seruo dei egritudine ualidissima laborante» (1026).

6. [Vertaling] Maggioni: «Mox in optimum uinum conuersa, quod deserti loci paupertas non potuit, uiri sancti puritas impetrauit» (1026).

Van sinte Fransoise

soude onweerdighe woorde om hem te verduwenne. ¹ Ende doe die brueder al dit dede, al dede hijt noode, ende hine dorperre hiet ende enen onverstandelen cnecht ende ondiere, so wert hi verblijdt ende seide: «God moet di benedien, want du segs waer ende dit betaemt mi te hoorene.»

Fransois en wilde niet meer boven sijn dan onder, noch niet meer bevelen dan ghehoorsaem sijn. Ende hieromme gaf hi alle officie op, ende hiesch enen gardiaen, dien hi alte male onderdaen was. Hi plach oec den brueder daer hi met ghinc, ghehoorsaemheit te gheloevenne ende te houdenne. Als enech brueder jeghen ghehoorsaemheit iet ghedaen hadde ende hi dies berouwenesse hadde, so dede Fransois sinen caproen int vier worpen, om dandere daer met te vervarenne. Ende als die caproen enen tijt in tfier ghe[325va]leghen hadde, so dede hine ute trecken ende den brueder wedergheven. Ende also men den caproen uten viere trac, so en was hi niet verborren.

Op enen tijt doe Fransois ghinc dore de breke van Venecien ² ende hi daer vant een groot cudde voghele singhende, so seide hi te sinen gheselle: «Onse sustere, dese voghele, loven haren sceppere. Comt, ga wi onder hen onse ghetide singhen!» Ende doe si onder de voghele quamen, so en vloghen si niet wech. Maer om dat de voghele so sere songhen, so ³ en consten si deen dander niet verstaen. Ende Fransois seide: «Sustere voghele, swighet tote dat wi onsen Here onse ghetide gheseit hadden.» ⁴ Ende si sweghen te hant tote dat hi ghedaen hadde. Ende doe hi hen weder orlof gaf te singhenne, te hant songhen si weder.

Doe Fransois op enen tijt devoteleec wert ghenoodt van enen riddere, so seide hi hem: «Brueder, her weert, doet dat ic di rade ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et ideo cum populi merita in eo sanctitatis extollerent, precipiebat alicui fratri ut uerba ipsum uilificantia suis auribus inculcando proferret» (1026).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quodam tempore per paludes Venetiarum ambulans» (1027).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sere songhen so' met verwijsteken in margine.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'hebben'.

Van sinte Fransoise

biechtet dine sonden, want du sels saen elre te doene hebben.»¹ Ende dese riddere dede te hant sinen raet ende ordineerde sijn huis, ende hi dede saleghe penitencie. Ende doe si ter taflen gheseten waren, so sterf die riddere thant.

Op enen tijt doe Fransois vant ene grote menechte van voghelen, so gruette hise also oft sijn verstaen hadden, ende seide hen: «Ghi voghele, bruedere, ghi sijn sculdech vele te lovenne uwen sceppere die u ghecleedt heeft met plumen, ende vloghele ghegheven [325vb] met te vlieghe, ende u heeft verleent de suverheit vander locht, ende u voedt sonder uwe besorghen.» Ende de voghele begonsten doe jeghen hem haren hals ute te reckenne ende hare vloghele tontplukenne ende haren bec tontdoene ende nerensteleec op hem te siene. Ende hi leet in midden dore hen ende ghenactese met sinen rocke. Nochtan en vloghen si niet wech vore dat hi hen orlof gaf wech te vlieghe.

Doe hi ten castele van Almaer predeckte,² ende menne niet verstaen en mochte om tgheruchte vanden swaluwen die daer woenden, so seide hi hen: «Sustere, ghi swaluwen, hets tijt dat ic nu spreke, want ghi hebt ghenoech gheseyt. Swighet tote dat dwoort³ ons Heren gheindet wert.» Ende te hant sweghen si.

Doe Fransois dore Apulien leedt, vant hi inden wech ene grote borse vol ghelts. Ende doese sijn gheselle sach, wilde hise op nemen om den armen te ghevenne. Maer Fransois en liets niet ghescien ende seide: «Du en moghes niet nemen dat dine niet en es.» Maer doese sijn gheselle emmer nemen wilde, so beedde sinte Fransois allettel ende hiet hem de borse nemen, maer daer was een slanghe in worden over tghelt. Doe dit de brueder sach, ontsach hi hem. Maer om dat hi ghehoorsaem sijn wilde, so nam hi de borse metter hant, ende thant quam daer een groot serpent ute. Ende Fransois seide: «Gods cnechten en es tghelt⁴ el niet dan de duvele ende ene slanghe vol venijns.»

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Frater hospes, meis monitis acquiesce et peccata tua confitere, quia cito alibi manducabis» (1027).

2. [Vertaling] Maggioni: «Cum apud castrum Aliuianum predicaret» (1027).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'd' in 'dwoort' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 't' in 'tghelt' superscript.

Van sinte Fransoise

Een brueder die sere [326ra] becoort was, hi peisde, hadde hi iet ¹ dat Fransois ghescreven hadde met sijnre hant, dat de becinghe van hem vlien soude. Maer doe hi dit albedalle Fransoise niet segghen en dorste, so riepen Fransois op enen dach ende seide: «Lieve kint, bringt mi perkement ende inct, want ic wille Gods lof scriven.» Ende doe hise ghescreven hadde, so seide hi: «Nemt desen brief ende houtenne nerensteleke tote dijnre doot.» Ende thant vloet alle sine becinghe van hem.

Dese selve brueder peisde, doe Fransois siec was: «Sich, onse vader naect sijnre doot, ende van hem soude mi een groot troost sijn, haddic na mijns vaders doot sinen roc.» Ende na allettel so riep Fransois desen brueder ende seide: «Na mine doot so ghevic di minen roc, dat hi dine si.»

Doe sinte Fransois te Alexandrien in Lumbardien gheherberghet was met enen eersamen man, so bad hem die goede man dat hi om tghebod vander ² ewangeliën eten soude van al dien dat men hem vore setten soude. Ende doe Fransois willecoorde sijnre devociën, so ghinc die man ende ghereidde enen capoen. ³ Ende doe si aten, quam een ongheloevech ende bad aelmoesenne om Gode. Ende doe Fransois ons Heren name hoorde, so sant hi hem sijn ghebenedide stuc van sinen capoene. ⁴ Dese ongheloeveghe ⁵ hilt dat hi hem gaf, ende zanderdaghes, doe Fransois predecte, so toende hijt ende seide: «Siet wat vleessche dese brueder at dien ghi eert over heilech, want dit gaf hi mi ghisternavont.» Maer doe dat stuc vanden capoene sceen vesch sijnde, doe beresptenne de liede [326rb] over enen sot. ⁶ Ende doe dese ongheloeveghe dit wiste, so scaemde hijs hem ende bad hem

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'hiet' waarin de 'h' is geëxpungeerd.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'van' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Cui cum eius deuotioni assentiret, ille accurrens caponem septennem preparat manducandum» (1028).

4. [Vertaling] Maggioni: «Mox uir dei nomen audiens benedictum membrum sibi transmittit caponis» (1028).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'e' in 'ongheloeveghe' superscript.

6. [Vertaling] Maggioni: «Sed cum membrum caponis piscis ab omnibus uideretur uelut insanus ab omni populo increpatur» (1028).

Van sinte Fransoise

vergheffenesse. Ende doe wert weder vleesch als de sondere hem bekinde.

Op enen tijt doe Fransois ter taflen sat, ende si collacie hadden van onser Vrouwen ende van haers Kints armoede, stont thant Fransois op vander taflen sere suchtende ende weenende, ende ghinc sitten eten op de bloote eerde.

Hi wilde datmen grote weerdecheit dade der papen hande dien ghegheven es dat si Gods lichame consacreren. Ende daer bi plach hi dicke te segghenne: «Waert dat sinte Lauwereis quame vanden hemele, ende ic hem ende enen armen pape ontmoete, ic soude eer spapen hande cussen ende soude ¹ segghen: “Sinte Lauwereis, ontbeidet, want des papen hande hebben gehandelt den Gods Sone, ende hebben gehadt ende ghecreghen macht boven alle menschelecheit.”» ²

Sinte Fransois dede vele miraculen in sinen levenne. Want broot dat hi ghebenedijt hadde, ghenas vele ziecke. Hi verwandelde water in wijn, ende een ziecke die daer af dranc, ghenas te hant. Ende hi dede vele andere miraculen. Doet sijnre doot naecte, so was hi langhe siec, ende hi dede hem legghen op de bloote eerde. ³ Ende daer dede hi alle de bruedere tote hem vergaderen, ende hi leide sine hant op elken ende benediedse. Ende hi gaf elken ene brocke broots, also onse Here dede in Witten Donredaghe. Also hi plach, so noodde ⁴ hi alle creaturen ten love sijns Sceppers, [326va] want de doot, die alle liede ontsien ende haten, die vermaende hi ten love Gods, ende ghinc hare blideleec te ghemoete, ende nooddese te sijnre herberghen ende seide: «Mijn suster de doot moet willecome sijn.» Ende ten lesten gaf hi sinen gheest, ende sine ziele sach een brueder opvaren inde ghelike

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘*ende* soude’ met verwijsteken in margine, waardoor dittografie ‘*ende*’.

2. [Vertaling] Maggioni: «Si sancto cuiquam de celo uenienti et pauperculo alicui sacerdoti me contingeret obuiare, ad sacerdotis manus deosculandas citius me conferrem et sancto dicerem: ‘Expecta, sancte Laurenti, quia manus huius uerbum uite contrectant et ultra humanum aliquid possident!’» (1029).

3. [Vertaling] Maggioni: «Cum uero ad dies iam appropinquaret extremos, longa infirmitate confectus super nudam humum nudum poni se fecit» (1029).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste ‘o’ in ‘noodde’ superscript.

Van sinte Fransoise

eenre sterren, ghelijc der manen in grootheiden ende der sonnen in clærheiden.

Een minister vanden bruederen, die Augustus hiet, int lant Laboroes,¹ die doe lach in sinen echtersten ende die langhe sine sprake verloren hadde, hi riep doe haesteleec ende seide: «Ontbeidet mijns, vader, ontbeidet mijns, want ic come nu te hant metti!» Ende doe hem de bruedere vragheden waer bi hi dat riep, so seide hi: «Ende en siedt niet dat onse vader Fransois te hemele weert vaert?» Ende doe sterf hi te hant ende volghede sinen vader.

Doe een vrouwe die Fransoise in devotien ghehadt hadde, doot was, ende de papen ende de clercke omtrent hare bare stonden om hare ter eerden te doene, so rechte hare dwijf op ende riep enen pape van dien die omtrent hare stonden ende seide: «Vader, ic wille biechten, want ic was doot ende in enen swaren kerkere gheworpen om dat ic niet ghebiecht en hadde een sonde die ic u segghen sal. Maer om dat sinte Fransois over mi bad, so was mi ghegheven ende gheoorlooft dat ic weder in minen lichame keeren soude om die sonde te biechtenne. Ende alsic[326vb]se ghebiecht hebbe, so salic vore u allen weder sterven.» Ende doe si ghebiecht hadde, ende si gheabsolveert was, sterf si weder.

Doe II bruedere baden enen man enen waghen te leenenne, so andwoordde hi van onweerden:² «Ic soude liever, eer icken u leende, II van u lieden met Fransoise sien villen.» Maer hi wert hem bepeisende ende versprac hem selven, ende hem berau dese blasphemie, ende hi ontsach Gods gramscap. Ende te hant wert sijn sone ziec ende starf. Ende doe hi sach dat sijn sone doot was,³ so wintelde hi op deerde al weenende ende riep an sinte Fransoise ende seide: «Ic beent, diere sondechde! Du souts mi gheslegghen hebben. Daer omme gheef mi nu weder, dat ic di devoteleec bidde, dattu mi ghenomen hebs, om dat ic di blasphemeerde.» Ende te hant stont sijn sone op ende seide: «Doe ic doot was, so leidde mi sinte Fransois dore enen langhen⁴ nauwen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Minister fratrum in terra laboris nomine Augustinus» (1030).

2. [Vertaling] Maggioni: «Cum fratres de Nicera plastrum quoddam a quodam uiro mutuo peterent, ille indignatus respondit» (1030).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was' met verwijsteken in margine.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'langhen' in margine.

Van sinte Fransoise

donckeren wech. Ende ten lesten sette hi mi in een scoone groene velt. Ende daer na seide hi mi: “Keer weder te dinen vader, want ic en wille di niet langhere houden.”»

Een arm man was sculdech enen riken man, ende hi bad hem dat hi hem sinen tijt verlinghen wilde om sinte Fransois wille. Maer de rike andwoordde hem hoverdelec ¹ ende seide: «Ic sal di in selke stat sluten daer di Fransois noch niemen el en sal moghen helpen.» Ende te hant leide hine met isere ghebonden in enen kerkere. Ende te hant daer na quam sinte Fransois ende ontbantenne ² vanden isere, ende verloostenne vanden kerkere, ende [327ra] leiddenne te sinen huus.

Een riddere was die sinte Fransois leven ende sine miraculen lachterde. Ende op enen tijt doe hi dobbelde, so seide hi den ghenen diere omtrent stonden van sotheiden ende ongheloevecheiden: «Oft Fransois een sant es, so moetter XVIII oghen comen op de teerlinghe.» Ende te hant quamen op elken teerlinc VI oghen, ende also werp hi IX werf deen na dander XVIII oghen. Maer te eenre sotheit dede hi dandere ende seide: «Eest oec dat waer es dat dese Fransois sant es, so moet heden mijn lichame vallen ende verslegghen werden metten sweerde. Maer en es hi negheen sant, so moetic ontgaen sonder noose.» Doe tspel ghedaen was, “om dat sine bedinghe werden soude in sonden,” ³ so dede hi enen sinen neve onrecht. Ende sijn neve begreep een sweert ende stac sinen oem in sinen buc ende dooddenne te hant.

Een man was die sijn been wel na verloren hadde, ende was also dat hi hem niet ruren en mochte. Ende hi anriep sinte Fransois aldat hi mochte ende seide: «Sinte Fransois, helpe mi ende herdincke mijnre devocien ende des dienst die ic di ghedaen hebbe. Want ic hebbe di ghevoert op minen ezel, ende ic hebbe dine heileghe hande ende voete ghecust. Ende siet, ic sterve van groter pinen.» Ende thant oppenbaerde hem sinte Fransois met eenre plaesteren die boven ene crucke hadde, ende daer mede taste hi de stat die hem seer was. Ende sine aposteme brac ute ende hi wert te hant al ghe[327rb]nesen, maer

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hoverdelec’ met verwijsteken in margine.
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste ‘t’ in ‘ontbantenne’ superscript.
  3. [Vertaling] Psalm 108, 7, Maggioni: «ut eius oratio fieret in peccatum» (1031).

Van sinte Fransoise

dlicteken der crucken bleef altoos op die stat. ¹ Ende metten teeckenne deser crucken plach sinte Fransois sine letteren te teeckenne.

In Apulien was ene eneghe dochter van groten lieden ghestorven. ² Ende de moeder, die sinte Fransoise sere devoot was, si was bina van rouwen verdorven. Ende sinte Fransois oppenbaerde hare ende seide: «En weene niet, want dlicht dijre oghen dat doot es ende dattu beweens, sal di weder werden ghegheven met mijnre bedinghen.» De moeder hadde hier in betrouwen ende en liet harer dooder dochter niet ute draghen, maer si anriep sinte Fransois name ende hilt haerre dochter hant. Ende si stont al ghesont op.

Een kint was doot ghevallen ute eenre veisteren van enen palaise in de poort van Ravennen. ³ Ende doemen sinte Fransoise anriep, wert weder levende. ⁴

Een brueder Jacob voer op enen tijt metten bruederen over ene riviere. ⁵ Ende doe si te lande comen waren, ende si alle tote hem ute waren, ende hi oec waende ute gaen, so keerde tscep omme ende hi viel in dwater ende verdranc. Ende doe de bruedere sinte Fransoise anriepen dat hi verloost moeste werden, ende hi oec in sijn herte sinte Fransoise anriep, siet, so quam dese voorseide brueder gaende al op den gront, als ofte hi op dlant gheweest hadde, ende hi vinc tscep dat verdroncken was, ende bracht te lande. Ende sine cleedere en waren [327va] niet nat, noch een dropel waters en quam an sine cleedere niet.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Moxque ille sibi apparens cum paruo baculo qui thau in se figuram habebat locum doloris tetigit et fracto apostemate sanitatem protinus recepit, sed semper signum thau super locum remansit» (1031).

2. [Vertaling] Maggioni: «Cum in castro Pomarico in montanis Apulie puella quedam patri et matri unica fuisset defuncta» (1031-1032).

3. [Vertaling] Maggioni: «In urbe Roma, cum puer paruulus de fenestra palatii cecidisset et penitus expirasset» (1032).

4. [Vertaling] Het hier volgende wonderverhaal bleef onvertaald (Maggioni, 1032).

5. [Vertaling] Maggioni: «Frater Iacobus Reatinus cum in nauicula parua fluium quendam cum fratribus pertransisset» (1032).

Van sinte Pelagien

Van sinte Pelagien [145] ¹

Pelagia was de voorbarechste joncvrouwe van Anthiochien, ende si was rijc ende vol van goede ende alte scone van lichame, van ghewaden hoghe draghende ende idel ende menegherande, ende si was onreine van herten ende van lichame. ² Op enen tijt, doe si dore de stede leet met groten ghesinde ende met groter hoveerden, so dat an hare niet en was sonder gout ende selver ende preciose steene, ja so werweert dat si ghinc, dat si de lucht vervulde met menegheranden roke van specien. Ende vore hare ende achter hare quamen vele joncvrouwen ende kindere die oec voorbarechleec ghecleedt waren. Ende doe Neronus, ³ de bisscop van Heliopoleos, dat nu Damiata heet, sach de joncfrouwe, so began hi sere te weenenne om dat si meerre erenstecheit hadde om der werelt te ghenoeghenne dan hi Gode. Ende hi viel opt paviment, ende sloech sijn ansichte, ende hi maecte deerde nat vanden tranen ende seide: ⁴ «Hoghe God, verghef mi mine sonden, want inde ure van enen daghe so heeft hare dit licht wijf verchiert om eerdsche ghenuechte met alre erenstecheit vore dansichte dijnre vreeseleker moghentheit. ⁵ Ende ic hebbe ghemict di te ghenoeghenne, ende met mijnre roekeloosheit en canics niet voldoen.» Ende hi seide toten ghenen die bi hem stonden: «Voorwaer segghic u dat God dit wijf jeghen ons brin[327vb]ghen sal te doemsdaghe. Want si blancket hare so nerensteleec om haren amisen te ghenoeghenne, ende wi verroeckelosen ons ghenoechleec te makenne den hemelschen brudegoom.» Doe hi dit gheseit hadde, so wert hi slapende, ende hem

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Deze legende ontbreekt in de inhoudstafel.

2. [Vertaling] Maggioni: «Pelagia, prima feminarum Antiochie ciuitatis, rebus et diuitiis plena, corpore pulcherrima, habitu ambitiosa et uana, animo et corpore impudica» (1033).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'Nonnus'. Deze lezing is in overeenstemming met de Latijnse brontekst.

4. [Vertaling] Maggioni: «Procidensque super pauimentum faciem suam cum terra percutiebat et ipsam terram lacrimis rigans dicebat» (1033).

5. [Vertaling] Maggioni: «Altissime deus, ignosce mihi peccatori quia unius diei meretricis ornatus totius uite mee industriam superauit. Ne me, domine, confundat unius meretricis ornatus ante conspectum tremende maiestatis tue. Illa pro terrenis se studio summo decorauit» (1033).

Van sinte Pelagien

dochte dat een swerte stinckende duve omtrent hem vloech daer hi messe dede. Ende doe hi bevolen hadde dat de cathecumine wechgaen soudent, so voer de duve wech, ende si quam weder nader messe. Ende doese de bisscop ghedoopt¹ hadde in dwater, so quam si daer ute claer, suver ende blickende. Ende si vloech so hoghe dat mense niet ghesien en conste.

Doe hi ontwaect was, op enen tijt daer na so ghinc hi ter kerken ende predeckte. Ende Pelagie was daer ende begonste sere berouwenesse te hebbenne, dat si hem letteren sant met enen bode ende seide: «Den heileghen bisscop, Gods jonghere. Pelagia, sduvels joncwijf.² Bestu waerleec sgheens jonghere die onder sonderen wille vanden hemele comen es also ic ghehoort hebbe, so ontfanc mi, sondersse, die berouwenesse hebbe.» Ende hi ontbood hare weder: «Ic bidde di dattu mijn oetmoedecheit niet en becoors. Maer wiltu waerleec werden behouden, so en selstu mi niet allene moghen sien, maer du sels mi onder dandere sien.» Ende doe si tote hem comen was vore vele andere liede, so begreep si sbisscops voete, ende si weende bitterleec ende seide: «Ic ben Pelagia, de zee der quaetheit, die vol vloede van sonden ben. Ic ben de [328ra] diepheit des verlies. Ic ben een dootlaghe ende strecke vanden zielen. Ic hebber vele bedroghen, maer nu so vervaric mi van allen.» Doe vraghede hare de bisscop ende seide: «Hoe heetstu?»³ Si seide: «Van mijnre gheboorten heettic Pelagie, maer om de verchiertheit mijnre cleedere so heetmen mi Margarite.» Doe ontfincse de bisscop goedertierleec ende settede hare saleghe penitencie. Ende hi leredse nerensteleec in Gods vreesen, ende hi doopese. Ende de duvel riep daer ende seide: «Wat grooter overdaet ic nu ghedoghe van desen ouden keerle! O overdaet! O outheit quaet! Dits de vermalendide dach daer du mi in contrarie bes ende hebs mi ghenomen mine hope.»⁴

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 't' in 'ghedoopt' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Sancto episcopo discipulo Christi Pelagia discipula dyaboli» (1034).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 't' in 'heetstu' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Maledictus dies in quo contrarius natus es mihi quia spem meam maximam abscidisti» (1034).

Van sinte Pelagien

Op enen nacht doe Pelagia sliep, so quam de duvel tote hare, ende hi weckese ende seide hare: «Vrouwe Margarita, wat quade dede ic di noit? En verchierde ic di niet met allen rijcheiden ende glorien? Sech mi, biddic di, waer in dat ic di beserecht hebbe, ende ic sal di thant ghenoech doen. Maer ic bidde di dattu mi niet ave en gaes, dat ic vore de kerstenne niet te lachtere en werde.» Maer si seide hare ende blies op den duvel, ende doe voer hi wech. Ende op den derden dach so vergaderde si al dat si hadde ende gaef den armen. Na enen tijt so vloeg Pelagia tsnachts van daer dat het niemen en wiste ende quam ten Berghe van Oliveten. Ende daer nam si eens heremijts abijt ane ende woende daer in ene cluse ende diende daer Gode met ¹ groter absti[328rb]nencien. Ende si wert alte sere vermaert. Ende si dede hare heetten bruder Pelagius. ²

Hier na so tijdde des voorseits bisscops archediaken te Jherosolima weert om de heileghe steden te visenteerne. ³ Ende de bisscop seide hem, als hi de heileghe steden ghevisenteert hadde, dat hi vraghen soude om enen monec die Pelagius hiet, ende dat hine visenteerde, want hi ware een ghetrouwe ⁴ Gods cnecht. Ende doe de diaken dit ghedaen hadde, so kindenne Pelagia, maer hi en kinde hare niet om dat si so vermaghert ⁵ was van abstinencien. Pelagia seide hem: «Hebdi enen bisscop?» Hi seide: «Jaic, here.» Si seide hem: «Hi bidde over mi, want hi es waerleec Cristi apostel.» De diaken ghinc van daer ende quam sderdedaghes weder. Maer doe hi vore de dore clopte ende niemen die en ontdede, so stac hi de veistere op ende sach waer hi doot lach. Ende hi liep ende seide dit den bisscop. Ende doe quam de bisscop ende de clergie ende monnecke om dat si desen heileghen man sine uutvaert doen souden. Ende doe si sinen lichame uter clusen ghedreghen hadden, so vonden si dat het een wijf was. Ende si

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'in'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Maxime autem fame ab omnibus habebatur et frater Pelagius dicebatur» (1035).

3. [Vertaling] Maggioni: «Post hoc quidam diaconus supradicti episcopi Iherosolimam causa uisitandi loca sancta aduenit» (1035).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ghewarech'.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'r' in 'vermaghert' superscript.

Van sinte Pelagien

haddens groot wonder ende danctens Gode sere. Ende si groeven
desen heileghen lichame eerlec. Si sterf op den achtensten dach van
octobre int jaer ons Heren tweehondert XC.¹

---

1. [Vertaling] Maggioni: «CCLXC» (1035).

Van sinte Margariten

Van sinte Margariten [146]

[328va] Margarita was een edele ende alte scoone maghet, ¹ ende vader ende moeder wachtense so nerensteleec ende dadense leeren met so goeden seden, ende si was so suver dat si van niemenne en wilde negheens sens werden ansien. Een edel jonghelinc sochtse te huweleke, ende bi consente van vadere ende moedere in beiden siden so ghereidde men dat nootdorstech sijn soude ter brulocht. Ende doe de dach vander brulocht comen was, ² ende doe joncvrouwen ende jonghelinghe ende al hare gheslechte met blijscapen de feeste vander brulocht hilden vore hare zale, so mercte dese maghet, also God wilde, de scade van haren maghedomme, ³ ende si viel op deerde al weenende ende woech so groteleec ende so swaerlec in hare herte de glorie haerre suverheit ende de moinesse der feesten deser brulocht, dat si al de blijsscap van desen levenne rekende over mes, ende versmadese also sere. Ende daer bi wachte si hare dien nacht van haren man, ende te middernachte sneet si haer haer af ende beval hare Gode ende ontvloec heimeleec in eens mans abijt.

Ende si quam verre van daer tenen cloostere, ende si hiet haer selven brueder Pelagie, ende si bad dbroot den abt. Ende hi ontfincse ende leerdese nerensteleec. ⁴

Ende si hadde hare so heilechleec ende so religioseleec dat, doe doot was de provisoer vanden non[328vb]nen, dat hi wert boven den nonnen clooster gheset biden rade vanden ouders ende biden bevelenne vanden abdt. Ende doe hem Pelagius niet allene den nootdorst ⁵ des

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Margarita dicta Pelagius, uirgo pulcherrima diues et nobilis» (1036).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'quam'.

3. [Vertaling] Maggioni: «uirgo deo inspirante considerans dampnum uirginitatis tam dampnosis plausibus comparari» (1036).

4. [Vertaling] Maggioni: «Longe autem ad quoddam monasterium ueniens et fratrem Pelagium se appellans ab abbate receptus est et diligenter instructus» (1036).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dorst' in 'nootdorst' met verwijsteken in margine.

Van sinte Margariten

lichamen en versach, maer oec der zielen eenperleec ende te tide, ¹ des hadde de duvel nijt ende pijnde hem hoe hi met quader mesdaet Pelagius salecheit mochte beletten. Ende hi ghinc ende brachte ene maghet die vore de poorte woende te overspele. Ende doe hare de buc wies, ende sijs niet langhere ghehelen en conste, so hadden alle de maghede grote vreesse ende scaemden hen, ² ende de monnecke oec van beiden den cloosters, so dat si sonder ondersueken ende sonder ondervinden dit Pelagie opleiden om dat hi gherechtere ende voorsienre was des cloosters. Ende si stakenne ute met scanden, ende slotenne in ene duwiere van eenre roken, ende men gaf hem enen alte fellen moenc die hem ghersten broot gheven soude ende allettel borrens. Als dit ghedaen was, so ghinghen de moencke wech ende lieten daer Pelagium allene. Ende hi nam dit ghedoechsaemleec ende en werter niet omme verstoort, maer hi dancte altoos Gode ende verstoute hem selven metter heileghen exemplen.

Ten lesten doe hi sach dat sine doot naecte, so ontboot hi aldus den abdt ende den convente in ene lettere: «Ic, Margarite, die edel ben van gheslechte gheboren nader werelt, om [329ra] dat ic overliden soude de becoringhen vander zee deser werelt, so hietic mi selven Pelagium. ³ Ic ben een man, niet in dien dat ic mi selven also ⁴ van buten geveist hebbe, maer ic hebbe ghehouden de doghet over de mesdaet, ende sonder scout van dier saken hebbic penitencie ghedaen. Nu biddic alden ghenen die de mans niet en wisten dat si wijf was, dat si de heileghe suster begraven. ⁵ Ende hier bi wet dat ic suver was levende van dien dat men mi opleide. Ende de wive bekinnen dat si maghet es, de welke hare viande hebben ghevonnest ende ghedoemt van

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Dum ergo eis non solum corporum necessaria, sed etiam animarum pabula continue et inculpabiliter ministraret» (1037).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'ende de monnecke' (dittografie) geëxpungeerd.

3. [Vertaling] In tegenstelling tot de Nederlandse tekst verklaart deze zin de betekenis van de naam Pelagius: «Nobili orta genere Margarita in seculo dicta fui que ut pelagus temptationum transirem Pelagius mihi nomen imposui» (Maggioni, 1037).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'also' superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «Iam queso ut quam uiri feminam nescierunt sancte sorores sepeliant» (1037)

Van sinte Margariten

overspele.»¹ Doe si dit hoorden, liepen de moncke ende de nonnen ter duwieren weert. Ende de nonnen vonden dat Pelagius een onbesmette maghet was, ende si hadden alle groten rouwe ende daden penitencie om dat sise veronrecht hadden. Ende si groevense inder nonnen clooster eereleec.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et sit expiatio uiuentis ostensio morientis ut femine uirginem recognoscant quam calumpniatores adulterum iudicabant» (1037).

Van sinte Thais

Van sinte Thais lichtwif [147] ¹

Thais was een lichtwif also men leest in *Der Vadere Vite*, ende si was so scone dat vele manne om haren wille haer goet vercochten ende quamen te groten armoede. Ende hare amise plaghen oec so sere om haren wille te vechtenne, dat hare dorpel van haren huus altoos bebloet was metter jonghelinghe bloede die daer gheslegghen worden. Doe dat Pafnutius dabdt ghehoort hadde, so dede hi weerlec abijt ane ende hi voer te hare in een stede van Egypten. Ende hi gaf haere enen scellinc als over den loon [329rb] met hare te doene te hebbenne. Ende si ontfinct tghelt ende seide: «Laet ons te gadere gaen inde camere.» Ende alsi daer in comen waren, ende hem Thais noodde dat hi met hare quame ligghen op hare bedde dat ghedect was met preciosen cleederen, so seide Pafnutius tote hare: «Oft hier inneweert noch een bedde es, so laet ons daer gaen.» ² Ende doe sine te vele steden gheleedt hadde, so seide hi altoos dat hi duchte datmenne sien mochte. Ende si seide: «Hier es een bedde daer nieman in en comt, maer ontsiestu Gode, so en es negheen stat die sijnre godheit verborghen es.» Doe dat dese man hoorde, so seide hi hare: «Wetstu dat God es?» Ende doe si gheandwoort hadde dat si wiste dat een God was, ende dat ware een ander rike toe te comenne, ende dat tormenten waren die de sonderen ghedoghen souden, so seide hi hare: «Ende ofte du dan so vele zielen verloren hebs als men wel weet, ende du niet allene van dijnre zielen maer oec van al haren zielen sels moeten rekeninghe gheven ende daer vore werden verdoemt, waeromme en peistu niet hieromme?» ³ Doe si dit hoorde, so viel si te sinen voeten ende hiesch al weenende penitencie ende seide: «Vader, ic weet dat penitencie es, ende ic hope vergheffenesse te ghecrighenne, wiltu vore mi bidden. Allene biddic di dattu mi III uren verste gheefs, [329va] ende wat dattu mi beveels salic doen, ende gaen waer du ghebieds.»

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Deze legende ontbreekt in de inhoudstafel.

2. [Vertaling] Maggioni: «Si est interius cubiculum, in ipsum eamus» (1038).

3. [Vertaling] Maggioni: «Si ergo nosti, cur tantas animas perdidisti? Et non solum pro tua, sed pro illorum redditura rationem dampnaberis» (1038).

Van sinte Thais

Ende doe hare dese abdt een stat gheseit ¹ hadde waer si comen soude, so vergaderde si al dat goet dat si met haren lichame ghewonnen hadde, ende si verbarret al in midden de stede daer al tfolc toe sach, ende si riep: «Comt alle die met mi ghesondecht hebt, ende siet hoe ic verberre dat ghi mi ghegheven hebt.» Dit goet was wel cccc pont gouts weert. Ende doe si al dit verberrent hadde, so ghinc si ter stat weert die hare dabdt gheseit hadde. Ende doe hise daer vant, so leedde hise inder maghede clooster, ende daer besloot hise in een cleen celle ende bezeghelde de dore met loode. Ende hi liet hare open een cleen veistere daer men hare dore tetenne gheven soude. Ende hi hiet dat men hare alle daghe gave allettel broots ende borrens. Ende doe dabt wech gaen soude, so seide Thais tote hem: «Vader, waer salic mine orine maken?» Ende hi seide: «In dijn celle also du weerdech bes.» Ende doe ² si hem noch vraghede hoe si Gode bidden soude, so seide hi: «Du en bes niet weerdech Gode te noemene, noch dat de name sijnre drievuldecheit dore dine lippen liden soude, noch dine hande ³ te hemele te heffenne, want dine leppen sijn vol quaetheiden, ende dine hande sijn met smetten ontsuvert. Maer du sels allene ten oesten weert ligghen ende sien ende segghen: “Die mi ghescepen heefs, ontferme di mijns.”»

Doe si dus III jaer besloten hadde ghe[329vb]weest, so hadde dabt op haere ontfermenesse, ende hi ghinc tote sinte Anthonise om dat hi hem vraghen soude ofte hare God hare sonden vergheven hadde. Ende sinte Anthonijs vergaderde alle sine jongheren ende seide hen dat si dies nachts alle in bedinghen sijn souden elc bi hem selven, so dat God eneghen van hen allen moeste vertoghen de sake daer Pafnutius om comen ware. Ende doe si alle in bedinghen waren, so sach Pauwels, Anthonijs meeste jonghere, inden hemel een bedde met alte preciosen cleederen ghedect, ⁴ ende dit bedde wachten III scone magheden. Dese III maghede waren: de vreesse vander eweleker pinen diese vanden

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘i’ in ‘gheseit’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘doe’ superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘a’ in ‘hande’ superscript en het hele woord in de marge herhaald.

4. [Vertaling] Maggioni: «Cum ergo incessanter orassent, abbas Paulus maior discipulus Antonii uidit subito in celo lectum pretiosis uestibus ornatum» (1039).

Van sinte Thais

sonden trac; ende de scaemte vander sonden die si ghedaen hadde, ende daermede verdiende si verlanesse; ende de minne der gherechteheit diese opweert trac. Ende doe Pauwels seide dat dit bedde Anthonijs ware, so andwoordde hem ene stemme van boven: ¹ «Dit bedde en es Anthonijs niet, maer hets Thais, des lichts wijfs.»

Ende smorghens doe dit Pauwels hadde gheseit, ende doe men Gods wille wiste, so ghinc dabt Pafnutius wech ten cloostere weert. Ende hi ont dede de dore van Thais cellen. ² Maer si bad hem dat hise noch besloten liete. Ende hi seide hare: «Comt ute, want God heeft di dine sonden vergheven.» Ende si andwoordde: «Ic neems Gode te orconden. Van dier tijt dat ic hier in quam, so maectic van al minen sonden als een bundelken ende ic leidse vore mijn [330ra] oghen. Ende also de adem ute minen naselocken niet en ghinc, also en ghinghen mine sonden oec niet van minen oghen. Maer ic weende altoos alsicker om peisde.» Ende dabt Pafnutius seide hare: «God en heeft di dine sonden niet vergheven om dijnre penitencien wille, maer om dattu dese vreesse altoos hebs ghehadt in dijn herte.» Ende doe hise uter cellen gheleedt hadde, so levese xv daghe daer na ende si starf in paise.

Dabt Effrem woude in deser maniere oec een lichtwijf bekeeren. Want doe dit lichtwijf Effrem ontameleec handelde om te doene oncusheit, so seide hare Effrem: «Volghe mi.» Ende doe si hem volghede, ende si comen waren te eenre stat daer vele volcs was, so seide Effrem: «Lich hier neder dat ic bi di ligghen mach.» Ende si seide: «Hoe soudic dat moghen ghedoen daer al dit volc staet?» Ende hi seide hare: «Ofte du di scaems vore de liede, en scaemstu di niet vore Gode die alle heimeleecheit ontdect?» Ende si ghinc van scanden wech.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cumque Paulus illis diceret gratiam illam tantum esse Antonii, uox diuina respondit» (1040).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quod cum mane abbas Paulus retulisset, cognita dei uoluntate abbas Pannutius cum gaudio discessit et mox profectus ad monasterium ostium celle dissipauit» (1040).

Van sinte Dionise

Wat den name bediedt [148]

Dionijs bediedt 'sere vliende', oft Dionijs es gheseit van 'dia', dats 'twee', ende 'nisus', dats 'opheffen', want hi was inder zielen ende inden lichame op gheheven. Oft hi es gheseit van 'Diana', dats 'Venus', dats de godinne der soonheit, ende 'syos', dats 'god', want hi was Gode scone. Oft hi es gheseit van 'dionysia', dats een swert steen die goet es jeghen droncken[330rb]scape. ¹ Hi was sere vliende, want hi vloot sere de werelt, want hi lietse volmaecteleece. Hi was oec op gheheven bi godlekere contemplacien. ² Hi was scone van dogheden ende machtech jeghen de vervultheit van sonden. Dese hadde vele namen eer hi bekeert wert. Want hi hiet Ariopagita van eenre straten ³ daer hi in woende. ⁴ Hi hiet oec Theophilus, ⁵ dats 'Gode ghesmakende'. ⁶ Hi hiet oec Macharijs, dats 'salech'. Hi hiet oec Jonicus van sinen lantscape. ⁷ 'Jonica' es ene vanden Griexen tonghen, ⁸ ofte het sijn een maniere van columnen, oft 'jonicus' es een voet, die II corte ofte II langhe syllaben heeft. Hier bi versteetmen dat hi wijs was in dien dat hi verholen dinghe ondersochte, ⁹ ende salech was om

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vel, ut quidam aiunt, dicitur a dionysia que, ut dicit Ysidorus, est quedam gemma nigra ualens contra ebrietatem» (1041).

2. [Vertaling] De volgende zin ontbreekt in de vertaling, Maggioni: «Distinguit autem ipse in libro de diuinis nominibus triplicem gradum contemplationis: primus est per sensibilibus manuductionem, secundus per intellectualium operationem, tertius per immediatam mentionem» (1041).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'r' in 'straten' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Vocatus est enim Ariopagita a uico in quo habitabat» (1041). Ook verder in de legende wordt 'vicus' steeds als 'straat' vertaald.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'Theosophus'.

6. [Vertaling] Maggioni: «item dictus est Theosephus, id est domini sapiens» (1041). De volgende mededeling ontbreekt in de vertaling, Maggioni: «item a Grecorum sapientibus usque hodie dicitur pterigion tu uranu, quod Latine dicitur ala celi, quia in celum ala spiritualis intelligentie mirabiliter uolauit» (1041-1042).

7. [Vertaling] Maggioni: «item a patria dictus est Ionicus» (1042).

8. [Vertaling] Maggioni: «Ionica autem, ut ait Papias, una est ex linguis Grecorum» (1042).

9. [Vertaling] De volgende interpretatie van de naam 'Dionys' ontbreekt, Maggioni: «ala celi per celestium contemplationem» (1042).

Van sinte Dionise

tghedoghen vander eweleecheit. ¹ Int ander verstaet men dat hi wijs was ende wonderleec bi sijnre spraken, ² onthoudere der heilegher kerken bi sijnre ³ leeringhen. ⁴ Ende hi was hem selven bi oetmoedecheiden cort, ende den anderen lanc bi caritaten. ⁵ Methodius Constantinopolitanus ⁶ screef sijn leven ende sine passie in Griexe, ende Anastasius maecte se te Latine, also Ignarus, de eerdsche bisscop van Riemen, seit. ⁷

Van sinte Dionise

Dionijs wert bekeert bi sinte Pauwelse te Cristus gheloeve. Hi hiet Ariopagita van eenre straten daer hi in woende, want Ariopagus was de strate daer [330va] Mars tempel inne stont. Want die van Athenen hieten elke strate na den god die men daer in oeffende. Ende de strate daer men Maers in oeffende, die hiet Arriopagus, ende aldus hieten si elke strate na haren god. ⁸ Maer Ariopagus was de meeste strate, want daer was der edelre liede hof ende de scolen vanden liberalen arten. In deser straten woende Dionijs, de meeste philosophe. Ende om dat hi so hoghe was der godleecheit ende so vol scen, so hietmenne

---

1. [Vertaling] Maggioni: «beatus per eternorum possessionem» (1042).

2. [Tekstkritiek] Hs. ‘wonderleec *ende* bi sijnre spraken.’

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘spr’ door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «Per alia ostenditur quod ipse fuit mirabilis rethor per eloquentiam, ecclesie sustentator per doctrinam» (1042).

5. [Vertaling] De hieropvolgende interpretatie van het woord ‘ionicus’ door Augustinus bleef onvertaald, Maggioni: «Augustinus autem in libro VIII de ciuitate dei dicit quod Ionicum est genus philosophorum; distinguit enim ibi duo genera philosophorum, scilicet Ytalicum, quod est ex parte Ytalie, et Ionicum, quod est ex parte Grecie. Quia ergo Dionysius summus erat philosophus ideo antonomasice dicebatur Ionicus» (1042).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘Constantinopolitanus’ in margine.

7. [Vertaling] Maggioni: «Eius passionem et uitam Grece dictauit Methodius Constantinopolitanus, Latine uero Anastasius apostolice sedis bibliothecarius, ut dicit Hincmarus Remorum episcopus» (1042).

8. [Vertaling] Maggioni: «Athenienses enim singulos uicos denominabant a diis quos colebant, ut uicum in quo colebatur Mars uocabant ariopagum, quia Ario dicitur Mars, uicum in quo colebant Pan uocabant Panopagum, et ita a singulis diis singulos uicos denominabant» (1042).

Van sinte Dionise

Theosephus, dats 'gode ghesmakende'.¹ Met hem so was oec Appollofanus, sijn medephilosophe. Daer waren oec Epicuri, dit waren filosofhen die seiden dat smenschen salecheit allene was inder weelden des lichamen, ende Stoichi,² die seiden dat de salecheit ware inder zielen doghet.

Op den dach dat onse Here ghepassijt was, doe deemsternessen worden over al de werelt, so en consten die filosofhe die te Athenen waren, niet vinden bi naturen waerbi dat dit gheskien mochte. Want dat de zonne verghinc was jeghen nature, om dat de mane wel na was vander sonnen ende jeghen hare CL grade.³ Want de sonne pleghet allene te vergane daer de zonne ende de mane vergaderen, dats int vernuwen der manen, ende de mane was doe XV daghe out ende begonste te brekenne ende was verre vander zonnen.⁴ [330vb] Ende oec en pleghet der sonnen vergaen alder werelt haer licht niet te benemenne, ende oec en mach de zonne III uren lanc niet vergaen. Maer dat de sonne alder werelt hare licht hier nam, dat seit sinte Lucas, om dat Hi, die Here was van alder werelt ende van al dat es, doe in pinen was. Ende om dat deser zonnen vergaen oec was in Egypten te Heliopolim, ende om dat oec te Rome ende in Grieken ende in dMinder Azien was. Dat dit zonne vergaen te Rome was, seit Orosius aldus: «Doe onse Here anden cruce gheslegghen was, so wert grote eerdbevinghe alde werelt dore. Ende de steene scoorden inden berghen, ende een groot deel viel van grooten steden ter neder metter eerdbevinghen. Ende op dien selven dach ter sester uren verghinc de sonne, ende de dach wert verwandelt in nacht, also dat men de sterren anden hemel sach.» Dese donckerheit was oec in Egypten, ende dit seit Dionijs in ene lettere tote Poliphane:⁵ «Al de werelt dore was de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «In hoc igitur uico morabatur Dionysius maximus philosophus, qui ob plenitudinem diuinorum numinum et sapientie Theosephus, id est domini sapiens, dicebatur» (1042-1043).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'St' in 'Stoichi' boven geëxpungeerde 'C'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Non enim fuit naturalis eclipsis solis: tum quia luna fere erat e regione ad solem» (1043).

4. [Vertaling] Maggioni: «eclipsis uero fieri solet tantum in synodo solis et lune, luna autem tunc erat XV et ita in perfecta distantia a sole» (1043).

5. [Vertaling] Maggioni: «et huius meminit Dionysius in epistola ad Apollophanum dicens» (1043).

Van sinte Dionise

donckerheit ghestroit tote dat de sonne weder quam te haerre middeweert van den hemele oft van haren loope daer wi filosofhen ons regulen af¹ hebben ghenomen.² Ende doe wi vonden dat de zonne niet ghedoghen en mochte haers onwillen, so wert mijn herte vertraghet in onghestadecheiden om dat ic noch niet en wiste de verstannesse van dus groter dinc.³ O Appolliphani, die spieghel van lee[331ra]ringhen sijt, wat selstu van deser heimeleecheit moghen bescriven? Ende daer op ghef mi godleke redenne ende niet menscheleke versennen.⁴ O goede Dionijs, dit sijn de verwandelinghen van godleken wercken.»⁵ Echter scrijft hier af Dionijs tote Policarpe ende spreect van hem ende van Appollophane,⁶ ende seit aldus: «Wi waren beide te Ethiopolim, ende daer saghen wi ende alle de ghene die bi ons vergadert waren dat de mane jeghen de zonne sat, ende wi saghen echter dat si jeghen nature vander noenen toter vespertijt rechte weder onder jeghen de zonne afgheset was. Deser zonnen vergaen saghen wi in orienten begonnen, ende si quam toten inden vander zonnen ganghe. Daer na keerde si weder in dat selve

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'af' in margine.

2. [Vertaling] Maggioni: «Obfusi namque orbis uniformiter tenebrarum caligine tabescente ut purgatum rediit solis dyametrum, regulam Philippi Aridei assumpsimus» (1043).

3. [Vertaling] Maggioni: «cum reperimus, quod et erat notissimum, solem pati molestias non debere, aio ad te» (1043).

4. [Vertaling] Deze zin hoort in de Latijnse tekst niet meer tot de brief van Dionys aan Apollophanus, Maggioni: «Ad que tu mihi ore diuino et non humani sensus sermone» (1044).

5. [Vertaling] De rest van het Dionys-citaat ontbreekt in de vertaling, Maggioni: «Denique notatum ferie diem et annum annuntiationis quam Paulus noster auribus suspensis intonuit, signis acclamantibus recordari expertus dedi ueritati manus et falsitatis sum nexibus absolutus» (1044).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'o' in 'Apollophane' boven geëxpungeerde 'i'.

Van sinte Dionise

ghebreken. Maer ¹ wederkeert strectese hare jeghen ² de rechte line.» ³
Want Dionijs was doe ghevaren met Appollophane in Egipten te
Ethiopolim om astronomie te leerne, ende daer na quam hi van daer.
Dat deser zonnen vergaen in Asien was, seit Eusebius in sinen
Coroniken, ende seit dat hi las inder ethniken ghescrefte dat doe was
in Bithinien, dat int Minder Azien es, dat doe daer was grote
eerdbevinghe ende grote donckerheit vander zonnen, ja meerre dan
noit was, ende dat ter sester uren de dach wert verwandelt in de
doncker nacht, so dat men de sterren anden he[331rb]mel sach. Ende
de eerdbevinghe werp vele huse ter neder in Sena, ⁴ een poort van
Bithinien. Also men leest in *Scolastica Historia*, so worden de
philosophen met desen daer toe bracht dat ⁵ si segghen moesten: «De
God der naturen ghedoecht.» Maer men leest elre dat sier toe seiden:
«Oft de ordinancie der naturen sal vergaen, ofte de elemente ⁶ sijn
ghebonden, ⁷ ofte de God der naturen ghedoghet ende de elemente
hebbenre compassie op.» ⁸ Men leest elre dat Dionijs seide: «Dese
nacht dies wi verwonderen, beteekent dat ghewareghe licht, dat al der
werelt toe comen sal.»

Doe maecten die van Athenen desen Gode enen outaer, ende si
screvenre desen titel boven: 'Den onbekinden Gode'. Want op elken
outaer was de titel bescreven wat gode hi toe hoorde. Ende alse si Hem
wilden offeren holocauste ende victimen, so seiden de filosofhen:
«Hi en heeft ons goets niet te doene. Maer ghi selt vore Hem cnilen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Maer' in margine.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'na'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Eclipsim autem illam uidimus in oriente inchoatam et usque ad solarem terminum uenientem, postea regredientem et rursus non ex eodem et defectum et repugnationem, sed e contrario secundum dyametrum factam» (1044).

4. [Tekstkritiek] Hs. 'ende sena'. Vgl. Maggioni: «in Nicea» (1044) en hs. Brugge, fol. 42rb: 'in seica'.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dat' in margine met verwijsteken.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'der naturen' onderstreept en geschraapt.

7. [Vertaling] Maggioni: «Aut ordo nature peruertitur aut elementa mentiuntur» (1045).

8. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'op' superscript.

Van sinte Dionise

ende ghi selt Hem bidden, want Hi en begheert gheen offerande van beesten, maer devocie van herten.»

Doe sinte Pauwels te Athenen comen was, doe disputeerden jeghen hem de Epicuri ende de Stoici. Ende eneghe van hen seiden: «Wat wilt dese waerdesaeiere segghen?»¹ Andere seiden: «Het [331va] scijnt dat hi een boodscapere van nuwen duvelen es.» Ende si leiddene ter philosophen straten om dat si daer sine nuwe leeringhe ontfanghen soudent.² Ende si seiden: «Du heefs enerande nuwe redenne in onsen ooren bracht, ende daeromme willen wi weten wat dit es.» Want die van Athenen en begheerden el niet dan te hoorne ende te segghenne altoos iet nieuwes. Ende doe sinte Pauwels alder gode outare hadde ghesien, ende hi onder dandere outare des onbekints Gods outaer ghesien hadde, so seide hi toten philosophen: «Dien ghi niet en kint ende oeffent, desen boodscapic u: den ghewareghen God die hemel ende eerde maecte.» Daer na seide hi tote Dionise, dien hi sach dat hem bat verstont dan dandere:³ «O Dionijs, wie es die onbekinde God?» Dionijs seide hem: «Dat es de ghewareghe God die onder den goden niet verdoent en es, maer hi es ons onbekint, maer hi sal comen inde werelt die hier na comen sal,⁴ ende hi sal eweleec regneren.» Pauwels seide: «Weder es hi mensche oft gheest?» Dionijs seide: «Hi es God ende mensche, want sine wandelinghe es allene inden hemel.» Pauwels seide hem: «Hi es dit, dien ic predecke, die nedercomen es vanden hemele, ende vleesch ontfangen heeft, ende ghedoot was, ende ten derden daghe verrees.»

Doe Dionijs noch met [331vb] Pauwelse disputeerde, so leet dore de strate een blind man, ende thant seide Dionijs tote Pauwelse: «Siestu desen blinden? In dijns Gods name, doe dat hi siende werde. Ende wert hi dan siende, so⁵ salic gheloeven. Maer om dat ghi masschien hier toe niet en sels segghen woorde van toverien daer ment mede

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quid uult seminator uerborum hic dicere?» (1045).

2. [Vertaling] Maggioni: «Adducentes ergo eum ad uicum philosophorum ut noua doctrina ibidem examen reciperet» (1045).

3. [Vertaling] Maggioni: «Deinde dixit Dionysio, quem ceteris magis doctum in diuinis uidebat» (1045).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sal' superscript.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' met verwijsteken in margine.

Van sinte Dionise

doen mochte, so salic di scriven de maniere van dien woorden. Dese woorde selstu hem segghen: “In Jhesus name, die gheboren was van eenre maghet, die ghecruust was ende doot, die verresen es ende te hemele ghevaren, werde siende.”» Maer om dat Pauwels wilde dat men negheen quaet ghepeis hebben en soude, so seide hi tote Dionise dat hi selve dese woorde seide. Ende doe Dionijs den blinden bevolen hadde metten voorseiden woorden, dat hi seide ¹ dat hi siende worde, so wert hi thant siende. Ende Dionijs dede hem ende sijn wijf ende alle sine meisenide doopen. ² Ende Pauwels leerdenne so wel III jaer lanc dat hi te Athenen bisscop wert, ende daer predeckte hi so nerensteleec, dat hi alde stat ende een groot deel van dien lande te Cristum bekeerde.

Men seit dat Pauwels desen Dionise oppenbaerde dat hi ghehoort hadde inden hemel, alsoot scijnt dat Dionijs in vele steden beschrijft. ³ Ende hier bi disputeerde Dionijs vander ierarchien der inghele ende van harer ordenen ende harer officien also clærlec, dat [332ra] men wanen mochte dat hi oec in den derden hemel hadde ghevoort gheweest, ende dat hijt selve al ghesien hadde. Hi hadde den gheest van prophecien, alsoot wel scijnt in ene lettere die hi tote sinte Janne Ewangelisten sant in Pathmos, daer hi in allinden ghesonden was. Want hi propheteerde daer in dat hi van daer wedercomen soude ende seide: «Verblide, ghewaereghe gheminde ende waerlec te minnenne, sere ghemint. Du sels werden ghelaten uter wachten die in Pathmos es, ende du sels weder in Azien keeren, ende du sels di maken ⁴ Cristus navolghers. Ende du sels leveren den ghenen die na di comen selen.»

Dionijs was daer onse Vrouwe sterf, also hi selve scrijft. ⁵ Ende doe hi hoorde dat Peter ende Pauwels te Rome inden kerkere gheleit waren

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter de dittografie ‘dat hi seide’ onderstreept en geschraapt.

2. [Vertaling] Maggioni: «Statimque Dionysius cum Damari uxore sua et tota familia baptizatus est et fidelis effectus» (1046).

3. [Vertaling] Maggioni: «Huic Paulus ea que in tertium celum raptus uidit reuelasse dicitur, sicut et ipse Dionysius in plerisque locis insinuare uidetur» (1046).

4. [Tekstkritiek] Hs. ‘ende sels du maken’ Vgl. hs. Stockholm: ‘ende du suls di maken *cristus* na uolghers.’ (fol. 267vb).

5. [Vertaling] Maggioni: «Dormitioni beate Marie interfuit, sicut ipse in libro de diuinis nominibus insinuare uidetur» (1047).

Van sinte Dionise

van Nero, so ordineerde hi onder hem enen bisscop ende ghinc te Rome om hen te visenteerne. Maer doe si ghedoodt waren, ende Clement paus worden was, so santenne Clement in Vranckerike, ende hi gaf hem te gheselscape Rusticum ende Eleutherium. Ende doe hi dus ghesonden was, so quam hi te Parijs, ende bekeerde daar vele liede ten gheloeve, ende stichte daer vele kerken, ende settede daer in clercke van menegherande ¹ ordinanchen.

Hi hadde so grote gracie van Gode, doe der afgode bisscope dicwile onder tfolc groot gheruchte maecten, ende tfolc dicwile ute liep met sinen wapenen om hem [332rb] te doodenne, staphans als sine saghen, dat al hare gramscap verghinc. Ende si vielen vore sine voete ofte worden so vervaert dat si vloen.

Maer doe dit de duvel sach, so hadde hijs nijt dat sine oeffeninghe dagheleecs minderde, ende dat de Heileghe Kerke altoos wies van gheloeveghen ² lieden. Daeromme so beruerde hi Domiciane den keiser ter wreetheit, dat hi een ghebod gaf dat so wie eneghen kerstenen vonde, dat hine dwonghe te sacrificeerne, oft dat hine pinede met vele tormenten. Hieromme wert de provoost Frecanius ³ van Rome te Parijs ghesonden, ende hi vant Dionise den volke predekende. Ende thant dede hine vaen ende slaen ende bespuwen ende bespotten ende met starcken iseren spannen, ende dedenne vore hem bringhen met Rustico ende Eleutherio. Ende doe si vromelec vore hem stonden ende si ghedurech waren int gheloeve, siet, so quam daer een edel wijf ende seide dat hare man van desen toveraers vullec bedroghen was. ⁴ Ende men sant om haren man, ende doe hi in Cristus gheloeve ghedurech was, ⁵ wert hi ghedoodt. Ende XII ridders sloeghen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'alre'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 've' in 'gheloeveghen' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'Fesceninus'.

4. [Vertaling] Maggioni: «ecce, quedam matrona nobilis uenit et uirum suum Lubium turpiter ab hiis magis deceptum asseruit» (1048).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was' superscript.

Van sinte Dionise

dese heileghe liede, ende daer na leidemense met enen groten hoop isers in enen swaren kerkere. ¹

Ende zanderdaghes so leidemen Dionise naect op enen roostere, ende daer leidemen vier onder, ende daer sanc hi onsen Here ende seide: «Dijn sprake es sere [332va] vierech ende dijn cnecht heeft dat ghemint.» Daer na ² namen sine ende worpene vore wreede beesten die alte sere verhonghert waren. Ende doe si wreedeleec te hem weert quamen, maecte hi een cruce jeghen hen, ende doe worden si alte goedertieren. Daer na ³ werpmenne in enen gloeienden oven, maer tfier ghinc ute ende en deerde hem niet. Doe nichghelde menne an een cruce, ende daer wert hi sere ghetorment. Ende men dedenne weder af ende leidenne met sinen ghesellen ende met vele anderen kerstenen in enen swaren kerkere. Ende doe hi daer messe dede ende hi den volke onsen Here gaf, so oppenbaerde hem onse Here Jhesus Cristus met groter claerheit. Ende Hi nam broot ende gaeft Hem ende seide: «Mijn lieve vrient, nemt dit, want met mi es dijn loon alte groot.» Hier na bracht men Dionise vore den rechtere ende men pijdenne weder met nuwen tormenten. Ende men sloech hen III thoot af met bilen neven den afgod Mercurise om dat si vast bleven in Gods gheloeve. ⁴ Ende thant stont sinte Dionijs lichame op, ende hi nam sijn hoot tusschen sine hande, ⁵ ende met eens inghels ⁶ gheleide ende met groten lichte dat vore ghinc, so droech hijt also II milen van Parijs, dats

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Sancti uero a duodecim militibus flagellantur, deinde magno pondere catenarum constricti carceri mancipantur» (1048).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'na' met verwijsteken in margine.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'gaf' door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «Post hoc iudici presentati iterum nouis suppliciis macerantur et iuxta ydolum Mercurii cum securibus trium capita in confessione trinitatis preciduntur» (1048).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'arme'.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'inghels' met verwijsteken in margine.

Van sinte Dionise

van daer si onthoot waren ende dat heet Der Marteleren Berch, tote daer sijn lichaem nu rust.¹

Ende daer [332vb] hoordemen doe so grote melodie vanden inghelen, so dat het vele liede hoorden ende gheloofden, onder den welken was Larsia, des provoosts wijf,² die riep dat si kersten was. Ende si wert te hant onthoot vanden quaden ende wert ghedoopt in haers selfs bloet. Maer hare sone, die Nisbius³ hiet, hi diende te Rome onder III keisers, ende daer na quam hi weder te Parijs ende wert ghedoept ende ghinc in een religioen. Ende om dat de ongheloeveghe ontsaghen dat de kerstenne⁴ Rusticus ende Eleutherius lichamen graven souden, so daden⁵ sise verdrincken⁶ in de Seine. Maer een edele vrouwe noodde de ghene ten etenne diese voerden. Ende doe si aten, so dede si de lichamen al heimeleec stelen ende deedse in haren acker graven. Ende doe de persecutie vanden kerstennen op hilt, so dede sise ontgraven ende groefse bi sinte Dionise. Si waren ghepassijt int jaer ons Heren XCVI onder Domiciane, den keiser. Ende Dionijs was XC jaer out doe hi starf.

Int jaer ons Heren DCCCXII, in Lodewijcs tide, skeisers Machiels legate droeghen onder dandere ghichten Loduwike van Vranckerike, des Groots Karels sone, Dionijs boecke die vander ierarchien spraken,⁷ die uten Griexen te Latine ghetrocken waren.⁸ Ende die boecke

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'berch tot daer sijn lichaem nu rust' met verwijsteken onder de kolom. [Vertaling] Maggioni: «caput suum [...] per duo miliaria deportavit, a loco scilicet qui dicitur mons martyrum usque ad locum ubi nunc sua electione et dei providentia requiescit» (1048).

2. [Vertaling] Maggioni: «etiam Lartia uxor prefati Lubii» (1049).

3. [Vertaling] Maggioni: «Filius autem eius nomine Nubius» (1049).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dat de kerstenne' met verwijsteken in margine.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'hieten'.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'd' in 'verdrincken' in margine.

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'spraken' met verwijsteken in margine.

8. [Vertaling] Maggioni: «Circa annos domini DCCCXV tempore Ludouici legati Michelis imperatoris Constantinopolitani inter cetera munera detulerunt Ludouico filio Karoli magni libros Dionysii de ierarchia de Greco in Latinum translatos» (1049).

Van sinte Dionise

worden met groter blijscap ontfaen ende op dien nacht worden in sijn kerke XIX siecke ghenesen.

[333ra] Doe sinte Regulus de bisscop te Orliens messe dede, ¹ ende hi der apostole namen ghenoeemt hadde inder stillen vander messen, so noemde hi daer toe dese marteleers Dionise, Rustico ende Eleutherio. Ende doese de bisscop ghenoeemt hadde, so hadde hijs groot wonder, want hi waende dat si noch leefden. Ende thant sach hi opten outare III duven die an hare borst deser III martelaren namen ghescreven hadden met versschen rooden bloede. Ende doe verstont hi dat dese III sante doot waren.

Int jaer ons Heren DCXLIII so was een coninc in Vranckerike die Daugobrecht hiet, die langhe vore Puppine regneerde. Dese hadde Dionise in groter devocien van sijnre joncheit. Want als hi ontsach dat ² Dotharijs sijn ³ vader gram was, ⁴ so ghinc hi in Sinte Dionijs Kerke. Ende doe dese heileghe coninc doot was, so wert enen heileghen man verthoont dat sine ziele ten vonnesse ghevoert was, ende vele heileghen leiden op hem dat hi haere kerken ⁵ gherooft hadde. Ende doe de duvele sine ziele ter pinen weert trecken wilden, so quammer sinte Dionijs toe. Ende met sijnre beden wert hi verloost vander pinen, ende massien quam sine ziele weder ten lichame ende dede penitencie.

De coninc Clodoneus, hi ontdeckte ⁶ onweerdeleec sinte Dionijs lichame ende brac hem een been van sinen arme ende droecht [333rb] wech, ende thant wert hi verwoedt. ⁷

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cum apud Arelatem sanctus Regulus episcopus missarum sollempnia celebraret» (1049).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dat' met verwijsteken in margine.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sijn' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Nam et quando Clotharii patris sui iram metuebat» (1050)

5. [Tekstkritiek] Hs. 'ken'.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 't' in 'ontdeckte' superscript.

7. [Vertaling] De rest van het hoofdstuk bleef onvertaald: Maggioni: «Et nota quod Hincmarus Remensis episcopus dicit in epistola quam misit ad Karolum quod iste Dionysius missus in Galliam fuit Dionysius ariopagita, ut supra dictum est. Idem testatur Iohannes Scotus in epistola ad Karolum nec ratio ex computo temporis contradicit, sicut aliqui obicere uoluerunt» (1050).

Van sinte Calixte

Van sinte Calixte [149]

Calixtus de paus was ghepassijt onder Alexander den keiser int jaer ons Heren CCXXII, om wies wercke ¹ dat hoochste deel van Rome van Gode verborren was ende Jupiteers slincke gulden hant wert versmolten. Doe quamen alle de bisscoppe der afgode tote Alexandere den keiser, dat men de gode, die gram waren, met sacrificien moeste versoenen. Ende doe si smorghens op den donresdach offerden, ende de hemel scoone ende claer was, so worden verborren metter blixemen IIII papen vanden afgoden ende Jupiteers outaer oec, so dat tfolc ² van Rome buten mure vloe. Doe dit Palmacius de provoost hoorde, dat Calixtus met sinen clercken hem heimeleec over de Tibre hilt, so bad hi dat men al de kerstenne uter stat verdriven soude om dat de stat daer met ghesuvert werden soude. Ende doe Palmatius dese macht onfaen hadde, voer hi te Calixte weert met sinen ridders, maer si worden alle blind. Ende Palmacius ontboot dit thant Alexandere. ³ Doe gheboot Allexander dat op den goensdach al tvolc vergaderen soude ende Mercurio offeren, om dat si van hem van desen dinghen andwoorde ontfaen soudent. Ende doe [333va] men dit dede, so wert roepende een maghet vanden temple, die Juliane hiet ende beseten was vanden duvel, ende seide: «Calixtus God es de ghewareghe God, ende één God, ende Hi es gram op onse gode.» ⁴ Doe dat Palmacius hoorde, so voer hi over de Tibre ter stat van Ravennen tote Calixte, ende dede hem doepen ende sijn wijf ende sine familie. Doe dit de keiser hoorde, so dede hine halen ende leverdenne Simplicio den senator, om dat hine goedertierleec vermanen soude om dat hi sere oorboorleec was inde ghemeene saken. Ende Palmatius was ghedurech in bedinghen ende in vastenne. Ende een quam te hem, ende hi ⁵ beloofde hem: conste hi sijn wijf, die lam was, ghenesen, hi soude gheloeven. Ende doe Palmatius over hare bad, so wert si ghenesen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cuius temporibus» (1051).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 't' in 'tfolc' in margine.

3. [Vertaling] Maggioni: «territus Alexandro hoc protinus nuntiauit» (1051).

4. [Vertaling] Maggioni: «Deus Calixti est uerus et unus deus, qui nostris est pollutionibus indignatus» (1051).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' met verwijsteken in margine.

Van sinte Calixte

ende liep tote Palmacium ende seide: «Doepe mi in Cristus name, die mijn hant nam ende trac mi op.» Doe quam Calixtus ende doepese met Simplicio, haren man ende met vele anderen liede.¹ Doe dat de keiser hoorde, so dede hise alle onthoofden die ghedoopt waren. Ende hi dede Calixte houden v daghe sonder eten ende drincken. Maer doe hi sach dat hi dies te vromere was, so dede hine alle daghe slaen, ende daer na dede hi hem enen steen anbinden ende dedenne dore ene veistere in enen putte worpen. Maer Asterius de pape nam sinen lichame uten putte ende groef[333vb]fenne in Kalipodius Kerchhof.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tunc Calixtus ueniens ipsam cum uiro suo et Simplicio et multis aliis baptizauit» (1052).

Van sinte Leonaerde

Wat den name bediedt [150]

Leonaert bediedt 'des volcs roke', van 'leos', dats 'volc', ende 'nardus', dats een cruut dat wel rieket, want metten roke van goeder niemaren trac hi tfolc an hem. Ochte Leonaert bediedt 'lesende scarpheit'. Oft Leonaert es gheseit van 'leo', dats 'leeu', want de leeu heeft IIII dinghen in hem. Irst heeft hi stancheit, ende die stancheit heeft hi ¹ int hoot ende inde borst. Aldus hadde Leonaert stercheit in sijn herte om dat hi quade ghepeise daer ute verdreef, ende in thoot om dat hi sonder moede werden in contemplacien was. Ten anderen heeft de leeu wetentheit in II dinghen, dats: hi slaept met openen oghen, ende als hi vliet, so dect hi sine voetstape met sinen sterte. Aldus waecte Leonaert om dat hi altoos pinende ende arbeidende was, ende slapende waecte hi in contemplacien van godleken dinghen, ende daer met so decte hi in hem de voetstape van wereleker begheerten. Ten derden heeft de leeu cracht in sine stemme, want sine stemme verweect op den derden dach sine jonghe, die doot gheboren werden, ende doet alle beesten staende bliven. Aldus verweecte Leonaert vele die in sonden doot waren, ende vele liede die beestelec leefden, maecte hi vast in goeden wille. Ten vierden so heeft de leeu vreesse, ende sonderlinghe ontsiet hi II dinghen, dats [334ra] gherochte van raderen ende een ontsteken vier. Dus ontsach Leonaert, ende ontsiende vloet hi tgheruchte van weerleker begheerten, ende daeromme vloet hi inder woestinen, ende tfier van werleker ghiercheit, ende daeromme en wilde hi niet nemen den scat dien men hem boot.

Van sinte Leonaerde

Leonaert was int jaer ons Heren v^c. ² Deerdsche bisscop van Riemen, Remigius, hieffenne uter vonten ende leerdenne in allen goeden seden. Ende sijn vader ende sijn moeder waren vanden irsten in sconincs palaise van Vranckerike. De coninc hadde Leonaerde so lief,

---

1. [Tekstkritiek] 'hi' toegevoegd op basis van hs. Stockholm (fol. 269ra). [Vertaling] Maggioni: «Primo fortitudinem, quam fortitudinem, ut dicit Ysidorus, habet in pectore et in capite» (1053).

2. [Vertaling] Maggioni: «Leonardus fuisse dicitur circa annum domini D.» (1054).

Van sinte Leonaerde

dat hi alle de ghevanghenne telivereerde. ¹ Ende doe sine niemare van sijnre heilecheit wies, so dedenne de coninc langhe met hem woenen, tote dat hi hem een bisscopdom gheven soude. Maer Leonaert en wouts niet, maer hi begheerde inder woestinen te woenenne, ende hi liet al ende quam met Lifardo, sinen brueder, al predekende te Aurelite. ² Ende doe si daer enen tijt in enen clooster ghewoent hadden, so bleef Lifardus woenende in een cluse op ene riviere. ³ Ende Leonaert custenne, ende scieden also van een, ende hi ghinc predeken in Aquiteinen. Ende Leonaert, waer dat hi predeckte, daer dede hi so vele miraculen, ende hi bleef woenende in enen bosch bi eenre stat Lemonite, ende daer was sconincs zale ghemaect om dat hi daer plach te jaghenne. ⁴

Ende het gheviel op enen dach, doe [334rb] daer de coninc jaghen soude, dat de coninghinne daer quam van ghenuechten, ende si wert in arbeide van kinde. Ende doe de coninc ende sijn ghesinde weenden om de vreesse der coninghinnen, ende doe Leonaert hoorde haren rouwe inden bosch, so ghinc hi derweert. Ende doene de coninc riep, so ghinc hi te hem. Ende doe hem de coninc vraghede wie hi ware, ende hi hem andwoordde dat hi sinte Remigius jonghere gheweest hadde, so ontfinc de coninc goede hope. Ende om dat hi van enen goeden meester gheleert was, so leidde hine toter coninghinnen ende bad hem dat hi bidden wilde dat de coninghinne, sijn wijf, ghenesen moeste ende tkint ghebaren, dat hi also daer af II blijsscapen hebben moeste. Ende Leonaert voldede dit thant met sijnre bedinghen. Ende doe hem de coninc vele gouts ende selvers gheven wilde, so en woude hijs niet ontfaen, maer hi hiet hem dat hi dit den armen gawe ende seide: «Ic en hebbe des niet te doene, maer ic beghere allene te woenenne in enen bosch ende Cristum te dienenne ende alder werelt

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Hic tantam gratiam a rege obtinuit quod omnes incarcerati quos ipse uisitabat protinus soluebantur» (1054).

2. [Vertaling] Maggioni: «relictis omnibus Aurelianum predicando cum fratre suo Lifardo deuenit» (1054).

3. [Vertaling] Maggioni: «dum Lifardus super ripam Ligeris solitarius manere uellet» (1054).

4. [Vertaling] Maggioni: «in quadam silua ciuitati Lemouice uicina habitauit ubi erat aula regia causa uenationis constructa» (1054).

Van sinte Leonaerde

rijcheit te versmadenne.» Doe woude hem de coninc al dien bosch gheven, ende hi seide: «Ic en ontfaes al niet, maer ic bidde dat ghijs mi also vele gheeft als ics op enen nacht om varen mach met minen ezele.» Ende de coninc dede dat alte gherne. Ende Leonaert stichte daer enen clooster ende leefde daer [334va] langhe met II moencken in groter abstinencien. Ende doe dwater van dien cloostere een mile verre was, so dede hi daer enen putte graven, ende met sijnre beden quam hi vol waters. ¹ Ende hi hiet die ² stat Nobile ³ om dat hise ghecreghen hadde van enen edelen coninc. Ende daer dede hi vele miraculen, dat so wat ghevanghenne sinen name anriep, hem spronghen de bande af, ende sonder iemans verbieden ghinghen si daer si wilden, ende si brachten hem hare bande. Van desen ghevanghenen bleven vele met hem woenende ende dienden Gode.

Seven joncvrouwen die van sinen edelen gheslechte waren, vercochten al dat si hadden ende quamen te hem. ⁴ Ende hi deilde hen den bosch, ende si bleven met hem daer woenende ende Cristum dienende ende trockenre vele te haerre gheselschap.

Leonaert hi starf op de VIII^{ste} idus van november vol heilecheiden ende dogheden. ⁵ Ende doe hi daer vele miraculen ghedaen hadde, so wert den clercken van dier kerken gheseit dat die stat te cleene was omden anval vanden volke, ende dat si hem elre een kerke maken souden, ende dat si daer eerleec sinte Leonaerts lichame voeren souden. Ende si waren metten volke III daghe in bedinghen ende in vastenne, ende si saghen dat [334vb] al dlant overdeect was met snee, maer de stat daer sinte Leonaert rusten wilde, die saghen si idel. Ende doe hi daer dus overghevoert was, so dede daer onse Here om sinen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cum autem aqua uno ab eis miliario distaret, puteum ibidem siccum penitus fodi iussit, quem aqua orationibus suis impleuit» (1055).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'die' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Locum autem illum Nobiliacum appellavit» (1055).

4. [Vertaling] Maggioni: «Septem quoque familie de eius nobili stirpe uenditis omnibus ad eum uenerunt» (1055). De fout kan het gevolg zijn van een verwisseling van 'familie' en 'famule'.

5. [Vertaling] Maggioni: «Denique sanctus uir Leonardus multis clarus uirtutibus ad deum feliciter migravit» (1055).

Van sinte Leonaerde

wille sonderlinghe vele miraculen in ghevanghenen, alst wel es in scine in menegherande iseren die daer boven sijn graf hanghen.

De grave van Lemogen hadde ene alte grote ketene doen maken om de quade daer met te vervarenne, ende die hadde hi doen slaen in enen kip in sinen torre. ¹ Ende so wie die ketenne om sinen hals hadde ende jeghen alden stanc vanden kerkere daer mede gheleit was, hi en sterf niet een doot maer M doode. ² Het gheviel dat met deser ketenen ghebonden wert sonder scout een van Leonaerts cnapen, ende doe hi bi na doot was, so bad hi in hem selven so hi best mochte sinte Leonaerde, dat hi die dandere verloost hadde, dat hi hem, die sijn cnape was, oec verloosten wilde. Ende thant oppenbaerde hem Leonaert in een wit cleet ende seide: «Stant op, ende ic sal di dese ketene hulpen draghen te mijnre kerken. ³ Volghe mi want ic sal vore di gaen.» Ende hi stont op ende nam de ketenne ende volghede Leonaerde die vore ghinc tote sijnre kerken. Ende doe si vore de dore comen waren, so ontfoer hem sinte Leonaert. Ende hi ghinc inde kerke ende seide wat hem ghesiet was. Ende die grote ketenne hinc [335ra] hi boven sijn graf.

Een man was die in sinte Leonaerts stat te Nobile woende, ende hi was herde devoot op sinte Leonaerde, ende hi wert van enen tiran ghevaen. Ende die tiran peisde ende seide: «Dese Leonaert telivereert alle ghevanghenne, ende alle cracht van isere smelt van hem als was vanden viere. Spannic desen in isere, so sal Leonaert te hem comen ende verloostenne. Maer mochtic desen ghehouden, men soudenne M scellinghe quiten. Ic weet wat ic doen sal: Ic sal in minen torre doen graven enen diepen putte, ende ic sal desen man daer inlegghen met isere. Ende daer na salic doen maken een holten scrine, ende daer salic ghewapende ridders in doen ligghen, ⁴ want al brect Leonaert iser,

---

1. [Vertaling] Maggioni: «quam in cippo sue turris affigi mandauerat» (1055).

2. [Vertaling] Maggioni: «Qua catena quicumque collo cingebatur cuilibet aeris intemperiei expositus non una, sed quasi mille mortibus angebatur» (1055-1056).

3. [Vertaling] Maggioni: «Surge et hanc catenam tecum ad ecclesiam meam deferas» (1056).

4. [Vertaling] Maggioni: «in turre mea profundam foueam faciam et hominem hunc compedibus aggrauatum ibidem submergam, deinde super os fouee ligneam arcam construam in qua armatos milites accubare faciam» (1056).

Van sinte Leonaerde

nochtan en ghinc hi noch onder deerde niet.» Ende doe hi al dit ghemaect hadde, ende dese man sinte Leonaerde anriep, altoos so quam sinte Leonaert tsnachts ende keerde de scrine omme daer de ridders in laghen, ende hi deckeser onder als doode inden grave. Ende daer na ghinc hi met lichte inden putte ende hilt sijns vrients hant ende seide: «Slaepstu ofte waecstu? Sich, hier es Leonaert dien du begheers.» Ende die man hads wonder ende seide: «Here, hulpt mi.» Ende hi brac sine ketenen ende nammenne op sine scouderen ende droechehenne op den torre ende settenne ute.¹ Ende daer na ghinc hi met hem al sprekende [335rb] als deen vrient metten anderen, ende leiddenne tote daer hi woende in sijn huus.

Een pelgrijm, doe hi van sinte Leonaerts quam, ende hi in Almaendien ghevaen was ende gheleit in enen kerkere,² so bad hi hen sere dat sine lieten³ gaen om sinte Leonaerts wille, want hi hen niet mesdaen en hadde. Ende si antwoordden hem, en ware dat hi hem selven groteleec quijtte, dat hi niet en soude ute comen.⁴ Ende hi seide hen: «Wet dat ic sinte Leonaerts pelgrijm ben ende dat ic mi hem bevolen hebbe.»⁵ Tsnachts daer na so oppenbaerde sinte Leonaert den here van dien castele, ende hi hiet hem dat hi sinen pelgrijm liete gaen. Maer smorghens veronweerdde dit de here als enen droem ende en wouds niet laten. Ende zandersnachts oppenbaerde hi hem oec ende seide hem dat selve, ende hi en wouds echter niet doen. Ende op den derden nacht so nam sinte Leonaert den pelgrijm ende leiddenne uter poort. Ende thant so viel de torre metter helcht vander borch ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Confestim confractis catenis apprehensum propriis ulnis extra turrim portauit» (1057).

2. [Vertaling] Maggioni: «Peregrinus quidam cum a uisitatione sancti Leonardi redisset et in Aluernia captus in cauea inclusus esset» (1057).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'wilden laten'

4. [Vertaling] Maggioni: «Qui responderunt quod nisi se copiose redimeret non exiret» (1057).

5. [Vertaling] Maggioni: «Sit inter uos et sanctum Leonardum, cui me sciatis recommendatum» (1057).

Van sinte Leonaerde

versmoorde vele liede. Ende de prince bleef allene te live om sine scande, maer hi hadde sijn been te broken.¹

Een riddere was ghevaen in Britaengien ende hi anriep sinte Leonaerde. Ende hi oppenbaerde thant in midden thuus, daer sijt alle saghen ende dies verwonderden. Ende hi dede den kerkere op ende ghincker in ende brac di[335va]sere ende gaf den riddere disere inden hande. Ende hi leiddenne midden dore de liede ende vervaerdese alle met wondere.

Noch was een ander Leonaert, die oec dusdaen was in dogheden. Ende sijn lichame rust te Corbi. Doe hi in enen clooster prelaet was ghemaect, so werp hi hem selven tonder in so grooter oetmoedecheit, dat hi minder sceen dan si alle. Maer doe vele volcs te hem quam, so rieden eneghe quadien den coninc Dothario² ende seiden, en ware dat hi hem wachte van Leonaerde, die vele liede vergaderde onder den scijn van religione, daer soude trike van Vranckerike groot achterdeel afhebben. Ende de coninc gheloeves hen wel ende hiet datmenne verdreve. Ende doe de ridders tote hem quamen, so hadden si so groten rouwe om sine woorde die hi seide, dat si sine jongheren werden wilden. Ende de coninc hads oec rouwe ende bad vergheffenesse. Ende goet ende ere nam hi dien die Leonaerde verraden hadden,³ ende cume wilde hise om Leonaerts bede iet van haren goede laten ghebruken. Ende dese ghecreech oec van Gode dat so wat ghevanghenne dat hem anriepe, dat hi thant telivereert werden soude.

Op enen tijt doe hi in bedinghen was, so quam een groot serpent crupende van sinen voeten tote in sinen scoot. Maer daer omme en stont hi niet op ute sijnre bedinghen. Ende [335vb] doe hi sine bedinghe voldaan hadde, seide hi toten serpente: «Ic weet wel, van dien tide dat de mensche ghescepen was, so heefstu hem onraste ghedaen. Ende es di eneghe macht in mi ghegheven, so doet in mi dat ic verdient hebbe.» Doe hi dit gheseit hadde, so viel tserpent ute sinen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «statimque turris cum media parte castris corruens oppressis pluribus solum principem ad sui confusionem fractis cruribus reseruauit» (1057).

2. [Vertaling] Maggioni: «quidam inuidi regi Clothario suaserunt» (1057).

3. [Vertaling] Maggioni: «et detractores rebus et honoribus priuauit sanctumque Leonardum ualde dilexit» (1058).

Van sinte Leonaerde

caproene doot vore sine voete. Hier na maecte hi pais tusschen II
bisscoppe ende hi seide dat hi zanderdaghes daer na sterven soude. ¹

---

1. [Vertaling] De rest van de zin bleef onvertaald: Maggioni: «Post hoc autem cum duos episcopos discordantes sedasset in crastinum se finiendum predixit circa annos domini DLXX» (1058).

Van sinte Luuc ewangeliste

Wat de name bediedt [151]

Lucas bediedt 'opstaende' oft 'verheven'.¹ Oft Lucas es gheseit van 'luce', dats 'licht'. Hi was opstaende vander minnen der werelt, hem verheffende in Gods minne. Hi was oec dlicht der werelt om dat hi alde werelt verlichte.² Dlicht deser werelt es de sonne, ende dit licht heeft in sijn stede hoocheit. *Ecclesiasticus* XXVI °:³ «De sonne opgaende inde werelt inden hooghesten.»⁴ Het heeft oec ghenoechte int anscouwen. *Ecclesiasticus* XI °:⁵ «Suete es dlicht ende den oghen ghenoechgheleec te siene.» De sonne es oec snel: II *Esdre* IIII: «Deerde es groot, ende hoghe es de hemel, ende snel es der sonnen loop.» De sonne heeft int werc orborleecheit, want also de philosophe seit: «De mensche wint den mensche ende de sonne.»⁶ Dus hadde sinte Luuc hoocheit in hemelscher contemplacien, ghenoechleecheit in goeder wandelinghen, snelheit in heetter predicacien, ende or[336ra]borleecheit om sine leeringhe die hi screef.

Van sinte Luuc ewangeliste

Lucas was ute Syrien ende hi was te Anthiochien medicijn. Ende eneghe segghen dat hi was een vanden LXXII jongheren. Maer om dat Jeronimus seit dat hi was der apostele jonghere ende niet ons Heren, ende also een glose seit dat hi onsen Here mede viel doe Hi predeckte,⁷ maer na sine verrisenesse wert hi bekeert, daer bi es bat te

-
1. [Vertaling] Maggioni: «Lucas interpretatur ipse consurgens uel eleuans» (1059).
  2. [Vertaling] De vertaling van de verwijzing naar *Matteus* 5 ontbreekt, Maggioni: «Vos estis lux mundi» (1059).
  3. [Tekstkritiek] Hs. 'xxvii °'.
  4. [Vertaling] Maggioni: «Sol oriens in mundo in altissimis dei» (1059).
  5. [Tekstkritiek] Hs. 'xl °'.
  6. [Vertaling] Maggioni: «quia secundum philosophum homo generat hominem et sol» (1059).
  7. [Vertaling] Maggioni: «et *Glossa* super xxv *Ex.* notat quod domino predicanti non adhesit» (1059).

Van sinte Luuc ewangeliste

gheloevenne dat hi niet en was vanden LXXII jongheren, ¹ maer eneghe waendens.

Ende hi was so volmaect ende van so goeden levenne te Gode weert ende te sinen evenkersten ende te hem selven ende in sinen dienste, ende om dese IIII bescedinghen so es bescreven dat hi IIII ansichten hadde, dats: eens menschen, eens ² leeus, eens ossen ende eens aers. Want elc vanden IIII dieren hadde IIII ansichten, also Ezechiel scrijft. ³ Ende hoe dit sijn mochte, laet ons mercken. Merct eneghe beeste die thoot viercant heeft. ⁴ Ende laet ons merken in elke side van vieren een ansichte, dats een vore ende een achter, ende in beiden siden in elc een. Smenschen ansichte stont vore, ter rechter siden eens leeus, ter slincker eens calfs, ende achter eens ⁵ aers. Men seit dat de aer daer boven dandere was, dat was omdat de aer enen langhen hals heeft dien hi opweert stac. Ende elc van desen [336rb] IIII beesten hadden IIII vloghele, want om dat elc dier viercant was, so hadden si in elken horec enen vloghel. ⁶

Bi desen IIII beesten sijn de IIII ewangelisten beteeckent. Ende elc hadde IIII ansichten, want si screven van Gods menschelecheit, van sijnre passien, ende van sijnre verrisenessen ende sijnre godheit. Maer nochtan so hadde elc ewangeliste sijn properteit. Also Gregorius seit, ⁷ so es Matheus beteeckent biden mensche, want hi beschrijft sonderlinge Cristus menschelecheit. Ende Lucas beteeckent tcalf, want hi beschrijft van Cristus paepscape. Marcus es bediedt biden leeu, want hi beschrijft van Cristus opverstannessen. Want also men seit, so bliven der leeuwe jonghe doot

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'jongheren' superscript.

2. [Tekstkritiek] Hs. 'een'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Quodlibet enim de animalibus habebat quatuor facies et quatuor pennas, ut dicitur *Ezec. I*» (1060).

4. [Vertaling] Maggioni: «ymaginemus aliquod animal quod habeat caput quadratum ut lignum quadratum» (1060).

5. [Tekstkritiek] Hs. 'een'.

6. [Vertaling] Maggioni: «Quodlibet etiam horum quatuor pennas habebat quia cum quodlibet animal quasi quadratum ymaginemus et in quadrato sint quatuor anguli, in quolibet angulo erat una penna» (1060).

7. [Vertaling] Maggioni: «Secundum Ieronimum Matheus in homine figuratur» (1060).

Van sinte Luuc ewangeliste

ligghende tote opden derden dach. Maer op den derden dach werden si verweect metten ghebrijssche vanden leeu. ¹

Jan es beteeckent biden aer ² want hi screef hoghere dan dandere van Cristus godleecheit. ³ Ende Cristus daer si af scriven, was oec in Hem selven dese IIII, want Hi was mensche gheboren vander maghet Marien, ende Hi was een calf inder offeranden sijnre passien ende een leeu in sijnre opverstannessen ende een aer in sijnre opvaert.

Bi desen IIII ansichten daer Lucas in beteeckent es, also dandere ewangelisten sijn, so versteetmen hoe hi in dien IIII manieren was ghe[336va]ordineert.

Want bi smenschen ansichte versteet men hoe wel hi gheordineert was te sinen evenkersten weert, dien hi leerde met redenen, ende met saechtmoedecheiden aen hem trac, ende met liberaelheiden voedde. ⁴

Bi des aers ansichte versteet men dat hi wel was gheordineert te Gode weert, want hi anscouwede Gode in contemplacien metter oghen sijnre verstannessen, ende hi wert ghescerpt inden bec metter cracht van goeden ghepeisen. Want de aer es van scerpen siene, so dat hi sonder pincoghen inde sonne siet. Ende daer hi boven de zee hoghe vliegghet, siet hi de vessche inde zee. Als hem sijn bec te crom wert, om dat hi hem niet letten en sal, so stect hine ende plomttenne op enen steen, ende also wert hi goet met te etenne. ⁵ Also hi verberrent es vander hitten der zonnen, so vliegghet hi haesteleec in een riviere ende daer met verjonghet hi. De hitte der sonnen verdrijft de donckerheit sijnre oghen.

Biden ansichte vanden leeu so versteetmen dat hi wel was gheordineert te hem selven weert, want hi was edel in wandelinghen van goeden seden, ende wetende in dien dat hi scuwede de

---

1. [Vertaling] De verklaring van het beeld met betrekking tot Marcus is in de vertaling weggelaten, Maggioni: «iterum quia incepit a rugitu predicationis» (1060).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'haer' waarin de 'h' is uitgeradeerd.

3. [Vertaling] Maggioni: «Iohannes in aquila ceteris altius uolans scribens de Christi diuinitate» (1060).

4. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Homo enim est animal rationale, mansuetum et liberale» (1061).

5. [Vertaling] Maggioni: «rostrum etiam nimis aduncatum ita ut impediatur in cibo capiendo petre allidit et sic usui cibandi habilem efficit» (1061).

Van sinte Luuc ewangeliste

verradenese der ¹ viande, ende hi was mededoechsaem om de compassie die hi hadde op de bedruefde. Want de leeu es een edel dier, [336vb] want hi es coninc vanden dieren. Hi es oec wetende, want hi dect ende doet af sine voetstappe met sinen sterte als hi vliet, dat menne niet en vinde. Hi es oec ghedoghende, want hi heeft den vierdach rede.

Bi den ansichte vanden osse versteetmen dat hi wel gheordineert was te sijnre officien, dat was de ewangelien te bescrivenne. ² Want hi bescrijse crachteleec vorweert gaende, ³ want hi begonste van Cristus gheboorten ende van sijnre kintscheit, ende hi ghinc also aleiskenne voort tote dat Hi ghepassijt wert. Hi begonste wijsleec na dandere II ewangelisten, want dat si achterlieten, hi voldeet, ende dat si wel gheseit hadden, dat liet hi achter. Hi gheduerde op den tempel ende op de sacrificien, ende dat schijnt in sijn beghin ende in sijn middelt ende in sijn inde. Want dosse es een swaer beeste, ende hi heeft de claeuwe ghedeilt, ende daer bi versteetmen onderscededecheide. ⁴

Hoe dat sinte Luuc in dese IIII wel gheordineert was, selen wi bat vinden op dat wi sine vite oversien.

Hi was ierst gheordineert te Gode weert. In III manieren wert de mensche gheordineert te Gode weert, also sinte Bernaert seit, dats met begherten, met ghepeise ende met meininghen. De begheerte sal sijn heilech, tghepeis suver, ende de meininghe gherecht.

Hi hadde heileghe begheerte want [337ra] hi was vol des Heilechs Gheests. ⁵

Ten anderen hadde hi suver ghepeis, want hi was suver van lichame ende van herten, ende daer in merct men de suverheit sijns ghepeis.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'sijnre'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Per faciem uituli siue bouis ostenditur quod recte fuit ordinatus quantum ad suum officium, quod fuit scribere euangelium» (1061).

3. [Vertaling] Maggioni: «Ibi enim morose processit» (1061).

4. [Vertaling] Maggioni: «per quod intelligitur discretio et immolaticium» (1062).

5. [Vertaling] Het volgende Hiëronymus-citaat is niet vertaald, Maggioni: «Ieronimus in prologo super Lucam: 'Obiit, inquit, in Bithynia plenus spiritu sancto'» (1062).

Van sinte Luuc ewangeliste

Ten derden hadde hi gherechte meininghe, want in al dat hi dede sochte hi Gods ere. Van desen II seit Jeronimus inde prologhe op *Der Apostole Werc*: ¹ «Hi gheduerde in suverheiden sonder mesdaet.» Hieromme was hi van suveren ghepeise. Ende: «Hi hadde liever Gode te dienenne», dats: hi sochte Gods ere; ende in dit was sine meininghe gherecht.

Ten anderen was hi wel gheordineert tote sinen evenkersten. Want wi sijn gheordineert tonsen evenkersten, als wi hem doen dat wi hem sculdech sijn te doene. Richaert van sinte Victoers seit dat III dinghen sijn die wi onsen evenkersten sculdech sijn, dats: onse vermoghen, onse weten ende onsen wille. Ende tferde machmenre toedoen, dats: ons doen dat wi wilden dat si ons daden. ² Wi sijn hen sculdech onse vermoghen in hulpen, onse bekinnen in rade, ende onsen wille in begheerten, ende onse doen in dienste.

Hier in was sinte Luuc wel gheordineert, want hi gaf irst sinen evenkersten sijn vermoghen in hulpen, want in allen vernoeie was hi bi sinte Pauwelse, ende hi en ghinc niet van hem, ende hi was hem hulpe in predicacien, also Pauwels scrijft II ^a *Tbimotohei* IIII ^o: [337**rb**] «Lucas es allene met mi.» In dien dat hi seit «met mi», verstaet men dat hi sijn hulpe was ende bescermere, ende hoe dat hi hem bi stont. Ende in dien dat hi seit «allene», versteetmen dat hi hem vromeleec bi stont. ³ Ten anderen gaf hi sinen evenkersten sijn weten in rade. Want doe gaf hi hem sijn weten, doe hi bescreef te sijns evenkerstens orbore der apostole leeringhe ende dewangelie, also hi hier af orcondt scrivende Theophilo, dien hi *Der Apostole Werc* screef. ⁴ Hoe hi sinen evenkersten sijn bekinnen gaf, dats oppenbaer in een woort dat

---

1. [Vertaling] Maggioni: «De hiis duobus ultimis dicitur in prologo super actus apostolorum» (1062).

2. [Vertaling] Maggioni: «et ut quartum addatur nostrum agere» (1062).

3. [Vertaling] Het volgende Paulus-citaat is niet vertaald, Maggioni: «Iterum II *Cor.* VIII dicit de Luca: 'Non solum autem, sed ordinatus est ab ecclesiis socius peregrinationis nostre etc.'» (1063).

4. [Vertaling] Maggioni: «De hoc ipse sibi testimonium perhibet in prologo suo dicens: 'Visum est et mihi assecuto a principio diligenter ex ordine tibi scribere, optime Theophile, ut agnoscas eorum uerborum de quibus eruditus es ueritatem'» (1063).

Van sinte Luuc ewangeliste

Jeronimus seit in ene prologhe: Want sine woorde sijn eenre ziecker zielen medicijne.

Ten derden gaf hi hem sinen wille in begherten, ende dats daer bi om dat hi hare eweghe salecheit begheerde. ¹ Sinte Pauwels *Ad Colocenses* III °: «U gruet Lucas, de medicijn.» Dats: hi begheert uwe eweghe salecheit.

Ten IIII gaf hi hem sijn werc in dienste. Dat merctmen in dien dat hi onsen Here, dien hi waende wesen een pelgrijm, ontfinc te herberghen, ende hi dede Hem allen dienst van caritaten. Want hi was Cleophas gheselle, also selke segghen, doe si ghinghen in Emaus. Ende Gregorius seit oec aldus, alseit men elre dat het een ander was. ²

Ten derden was hi wel gheordineert te hem selven, [337va] want Bernaert seit dat III dinghen sijn die enen wel ordineren te hem selven ende diene heilech maken, dats: soberheit, gherecht werc, saechtmoedech sin. Ende elc van desen III es in III ghedeilt van sinte Bernaerde: «Dat eten ende drincken sal sober sijn, op dat wi ghesellec, suverleec ende oetmoedechleec leven. Dwerc sal gherecht sijn, opdat het recht es ende onderschedech ende profiteleec: eest gherecht in goeden navolghenne, onderschedech bi ghematecheiden, ende vruchteleec bi exemplen ende leeringhen. De sin sal saechtmoedech sijn, op dat wi ghevoelen dat God almechtech es ende alre wijst ende thoogheste, so dat wi gheloeven dat onser cracht gheholpen wert van sijnre cracht, ende dat onse wijsheit bider sijnre wert ghebetert, ende dat wi gheloeven dat onse quaetheit wert vergheven bi sijnre doghet.» ³ In al desen was Lucas wel gheordineert.

Irst was sine lijftocht suver ende dat in III manieren. Want hi leefde suverleec, want Jeronimus seit ⁴ dat Lucas noit wijf noch kint en hadde.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tertio eius uelle in desiderii, quod patet ex hoc quod eis salutem eternam desideravit» (1063).

2. [Vertaling] Maggioni: «Fuit enim socius Cleophe dum ibant in Emaus, sicut aliqui dixerunt, ut habetur in hystoriis scholasticis et ut refert Gregorius in moralibus, licet Ambrosius dicat alium fuisse cuius etiam nomen ponit» (1063).

3. [Vertaling] Maggioni: «sensus pius erit si fides nostra sentit deum summe potentem, summe sapientem, summe bonum, ut per eius potentiam nostram credamus iuuari infirmitatem, per eus sapientiam nostram credamus corrigi ignorantiam, per eius bonitatem nostram credamus dilui iniquitatem» (1064).

4. [Vertaling] Maggioni: «ut testatur Ieronimus de eo in prologo super Lucam» (1064).

Van sinte Luuc ewangeliste

Ten anderen leefde hi gheselleec, ende dat merctmen in dien dat hi van hem selven seit ende van Cleopha, also voorseit es, in *Luca*: «Twee van den jongheren ghinghen in dien daghe.» Want ghesellecheit merct daer in 'twee', ende in dat 'discipulen' wel ghemaniërtheit. Ten derden was hi [337vb] oec oetmoedech te sinen evenkersten weert. Ende die oetmoedecheit merct men in dat, omdat hi sijns ghesellen name Cleophas screef, ende den sinen sweech. Want eneghe segghen dat hi sijns namen sweech van oetmoedecheiden.

Ten anderen hadde hi gherecht werc, ¹ ende dat werc was gherecht in meininghen. ² Ende het was onderscedech bi ghemaniërecheiden, ende daer bi was hi ghelijc enen osse die sine clauwe deilt, ende daer es onderscedenheit met beteeckent. Het was vruchtbaer bi leeringhen, want hi was den evenkersten also profiteleec datten alle menschen also lief hadden, ende daer bi heetten Pauwels 'alre weerts' ³ ende seit: «U gruet Lucas, dalre weertste medicijn.»

Ten derden hadde hi saechtmoedeghen sin want hi gheloevede, ende in sijnre ewangelien seit hi dat God boven al machtech es, ende boven al wijs, ⁴ ende boven al goet. Van den II irsten seit hi inde ewangelie: ⁵ «Si verwonderden in sine leeringhe, want sine redene was in machte.» Vanden derden seit hi oec in de ewangelie: ⁶ «Niemen en es goet dan Gode allene.»

Ten vierden was hi wel gheordineert te hem selven, dat was te sijnre officien dat hi dewangelien bescreef. Hier in eest oppenbaer hoe hi gheordineert was te sinen ewangelien, want sijn ewangelie es onderset met vele waerheiden ende vervult met vele orborlecheiden, ende het

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'werct' waarin de laatste letter is geëxpungeerd.

2. [Vertaling] De volgende zin is onvertaald gebleven, Maggioni: «hoc notatur in oratione cum dicitur: 'Crucis mortificationem iugiter in suo corpore pro tui nominis amore portauit'» (1064).

3. [Vertaling] Maggioni: «unde Colos. IV uocatur ab apostolo carissimus» (1064).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende boven al wijs' met verwijsteken in margine.

5. [Vertaling] Maggioni: «De duobus primis dicit in IV cap.» (1065).

6. [Vertaling] Maggioni: «De tertio patet XVIII cap.» (1065).

Van sinte Luuc ewangeliste

es verchiert met [338ra] vele minleecheiden ende es gheconfirmeert met machte van vele leerers.

Ierst es sijn ewangelie onder set met vele waerheiden. De waerheit es drierande, dats van levenne, van leeringhen, van gherechtecheiden. De waerheit des levens es dat de hande ende de tonghe ghelijc sijn. De waerheit der gherechtecheit es dat de sentencie ende de sake al alleens vallen. De waerheit der leeringhen es dat de dinc ende de verstannesse oec daer af alleens vallen. Met desen III waerheiden es sijn ewangelie onderset, want in sijnre ewangelien es dese drierhande waerheit gheleert. Want Lucas toont dat Cristus dese III waerheiden in Hem hadde, ende dat Hise den volke leerde. Want hi toont dat Cristus dese III waerheiden hadde biden orconden van sinen weder saken, also hi scrijft in dewangelie, capitulo XX°:¹ «Meester, wi weten dattu ghewarech best ende leers.» Siet hier de waerheit vander leeringhen. «Ende du en nems negheenen persoon ute.» Siet hier de waerheit der gherechtecheit. «Ende du leers Gods wech inder waerheit.» Siet hier de waerheit slevens, want goet leven es Gods wech. Ten anderen so toent hi dat Cristus dese III waerheiden inde ewangelie leerde. Want ierst leert Hi daer in de waerheit des levens, ende die es in dien dat men Gods ghebode houdt, *Luce* X^o: «Du sels minnen dinen Here, dinen God. [338rb] Doch dat, so selstu leven.» Item *Luce* XVIII°: «Wat doende salic deweleke leven besitten?» Ende daer volgt: «Du en sels niemen dooden etcetera.» Ten anderen leert Hi de waerheit der leeringhen, ende daer bi seide Hi tote eneghen die dese leeringhe veronweerdten ende verkeerden, XI capitulo: «Wee u, die vertient munte ende alrehande coelen, ende gaet over Gods ghebod.» Ten derden leerde Hi de waerheit der gherechtecheit, *Luce* XX°: «Ghef dan den keiser dat skeisers es, ende² Gode dat Gods es.» Item XIX°: «Bringt mijn viande herweert die niet en wilden dat ic boven hen regneerde, ende doodse

---

1. [Tekstkritiek] Hs. '.xxiiiij.^o'. Vgl. Maggioni: «Ostendit autem Christum hanc ueritatem habuisse per testimonium aduersariorum, sicut patet *Luc.* xx» (1065).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'dat' door onderstreping herroepen.

Van sinte Luuc ewangeliste

vore mi.» Item *Luce* XIII°,¹ daer hi scrijft vanden doemsdaghe daer Hi den quaden segghen sal: «Gaet van mi, alle die quaet hebt ghedaen.» Ten anderen es sijn ewangelie vervult van grooter orborlecheit, want hi diese screef was medicijn, om te bewisenne dat hi ons daer in alte orborlec medicine² beschrijft. Want medicine es drierhande, dats: hermakende, behoudende ende verbeterende. Ende Lucas toont in sijnre ewangelien dat de hemelsche medicijn ons dese III medicinen leerde. Want die medicine die hermaect, es dat die devel gheneest, ende dits penitencie die alle gheesteleke evele gheneest. Hi seit dat de hemelsche medicijn ons dese medicine gaf doe Hi seide:³ «Ganst de vertordenne van herten, ende predect⁴ den ghevanghe[338va]nen verlatennesse.» «Ic en⁵ ben niet comen den gherechtghen te roepenne, maer den sondere.» Die medicine die verbeterende es, es dit die de ghesonde meerrent, ende dits donthouden van rade, want de raet maect den mensche beter ende orborlekere. Hi toont dat ons Cristus dese medicine gaf daer Hi seit XVIII°: «Al dattu heefs, vercoept, ende gheefs den armen.»⁶ De medicine die behoudt, es die voorwacht van valle,⁷ ende dit es tscuwen⁸ van sonden te doene ende van quaden gheselscape. Ende Lucas toent ons dat Cristus dese medicine leerde, doe Hi seide, *Luce* XII°: «Wacht u vanden heve der Pharizeen.» Ende daer leert hi dat men tquaet gheselschap scuwen soude. Ofte men

---

1. [Tekstkritiek] Hs. .xiiii.^o. Vgl. Maggioni: «Item XIII, ubi agitur de iudicio ubi reprobis dicturus est» (1066).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'in' door onderstreping herroepen.

3. [Vertaling] Maggioni: «Hanc medicinam dicit medicum celestem nobis exhibuisse cum ait IV cap.» (1066).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'r' in 'predect' superscript.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'en' superscript.

6. [Vertaling] Het volgende citaat is in de vertaling weggelaten, Maggioni: «Item VI cap.: 'Ab eo aufert tibi uestimentum etc.'» (1066-1067).

7. [Vertaling] Maggioni: «Medicina preseruatiua est que preseruat a casu» (1067).

8. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'tscouwen' waarin de 'o' is geëxpungeerd.

Van sinte Luuc ewangeliste

mach segghen ¹ dat sijn ewangelie vervult es ² van vele orborleecheiden, want daer es in de doghet van alre wijsheit. Hier af seit Ambrosijs: «Lucas verscrivet in sine ewangelie alle doghet der wijsheit, want hi leerde natuerleke dinghen doe hi hilt dat ons Heren gheboorte metten Heileghen Gheest gheschiet. Ende also leerde David oec natuerlec wijsheit doe hi seide: “Sinde ute dinen gheest, ende si selen werden ghescepen.” Hi leerde oec sedeleke dinghen doe hi screef dat in Cristus passie de donckerheit over al dlant quam, ³ ende dat deerde beefde, ende [338vb] de sonne verghinc, om dat hi in dese salecheide de seden leerde. ⁴ Hi leerde redeleec dinghe doe Hi seide: “Die inden minsten ghetrouwe es, hi es inden meerden ghetrouwe.” Sonder dese IIII wijsheiden en mach de ziel niet sijn, noch tgheloeve, noch de gheesteleke verstantesse der drivuldecheit.» ⁵ Ten derden wert Lucas ewangelie verchiert met vele minlecheiden, want de maniere van sinen ghescrefte es herde bequame ende scone. Te dien dat iemen wilt houden ende hebben minleecheit ende soonheit, daer toe sijn III dinghen behoorelec, also Augustijn seit, dats dat hi ghenoege, ende datmenne versta, ende dat hi vermane. Om dat hi ghenoeghen sal, so sal hi claerleec spreken ende ghemanierdeleec. Dat menne versta, sal hi lude spreken ende verstandeleec. Dat hi vermane, so sal hi spreken met heeter begheerten. Dese III manieren hadde Lucas in predekenne ende in scrivenne. Vanden II seit Paulus *Ad Corinthios* II^a VIII° capitulo: «Wi hebben met hem ghesonden enen brueder», «dat was Barnabam oft Luke, wies prijs es inde ewangelien boven ⁶ al de Kerke.» ⁷ In dien dat

---

1. [Tekstkritiek] Hs. ‘Ten derden mach men segghen’. Vgl. Maggioni: «Vel potest dici» (1067).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘es’ superscript boven onderstreept ‘was’.

3. [Vertaling] Maggioni: «Item cum docuit tenebras in passioni Christi factas» (1067).

4. [Vertaling] Maggioni: «Docuit moralia, cum in ipsis beatitudinibus mores docuit» (1067).

5. [Vertaling] Maggioni: «‘Sine hac triplici sapientia ipsa fides, ipsum misterium trinitatis esse non potest, hoc est naturali, rationali et morali’. Hec Ambrosius» (1067)

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘over’.

7. [Vertaling] De bronvermelding voor deze zin ontbreekt, Maggioni: «*Glossa*: ‘Barnabam uel Lucam’» (1067).

Van sinte Luuc ewangeliste

hi seit 'prijs', so versteetmen dat hi sprac ghemanierdeleec. In dien dat hi seit 'over alle de Kerke', so versteetmen dat hi verstandeleec sprac. Dat hi met heeter begheerten sprac, dats oppenbaer, om dat hi een berren[339ra]de herte hadde. In *Sinte Luucs Ewangelie*: «En was onse herte niet berrende in ons?»

Ten vierden es sijn ewangelie gheconfirmeert van vele machte, want het was gheconfirmeert met vele machte. Want het was vanden Vader vore mict. *Jeremias* xxxi °: «Siet, de daghe comen, seit de Here, ende ic sal beloven metten huse Israels ende van Juda een nuwe belofte, niet na die belofte die ic met haren vaders dede, maer dit sal sijn de belofte die ic u beloven sal metten huse van Israel. Na dien daghe, seit ons de Here, salic mijn wet gheven in haren herten.» Nader letteren so sprect hi vander leeringhen der ewangelien. Ten anderen was si gheconfirmeert vanden Sone, want daer es in bescreven XXI °: «De hemel ende deerde selen overliden, maer mine woorde en selen niet vergaen.» Ten derden was sijn ewangelie in ghegheven vanden Heileghen Gheest, also Jeronimus seit: ¹ «Metten Heileghen Gheest so screef hi sijn ewangelie int lant van Achaia.» Ten vierden waest ghefigureert vanden inghelen. Het was beteeckent vanden inghel, daer in *Apocalipsi* af steet XIII °: «Ic sach enen inghel vlieghen midden dore den hemel, die deweleec ewangelie hadde.» Want dese ewangelie heet eweleec, want het was ute eweghen ghemaect, dat was van Cristo die eweleec es. ² Ten vijfsten waest voorseit vanden propheten, [339rb] want Ezechiel voorseide dit doe hi seide dat een vanden dieren hadde eens ossen ansichte. Ende daer bi es Lucas ewangelium beteeckent, also voorseit es. Ende oec daer Ezechiel sach een boec ³ dat binnen ende buten ghescreven was, ende daer waren in ghescreven wee, liet ende gheween. ⁴ Bi dese boecke versteetmen Lucas ewangelie, want dats binnen ghescreven met verholenre diepheit ende buten met

---

1. [Vertaling] Maggioni: «unde dicit Ieronimus in prologo super Lucam» (1068).

2. [Vertaling] Maggioni: «istud autem euangelium dicitur eternum quia ab eterno efficienter, id est a Christo qui est eternus, de eternis materialiter, ad eterna finaliter, in eternum perpetualiter» (1068).

3. [Vertaling] Maggioni: «Item quando dixit *Ezec.* II se uidisse librum» (1068).

4. [Vertaling] Maggioni: «in quo erant scripta lamentationes, carmen et ue» (1068).

Van sinte Luuc ewangeliste

clierre historien. ¹ Ende daer es gheween in van Cristus passien, ende liet van sijnre verrisenessen, ende wee van der ewegher verdoemenessen. ² Ten VI^{sten} was sijn ewangelie vertrocken van onser Vrouwen, want onse Vrouwe behilt al in hare herte ende leidt nerensteleec op, also Lucas seit, om dat sijt namaels den scrivers segghen soude. Also daer de *Glose* seit dat si al dat si wiste ende hoorde, dat onse Here seide ofte dede, dat onthilt ³ si, om dat sijs soude moghen namaels ⁴ wel berechten den ghenen dies hare vraghen souden, als de tijt quame dat men scriven ende predeken soude Cristus gheboorte. Hier bi scrijft Bernaert een redene, waer bi dat dinghel onser Vrouwen boodscaepde dat Elizabeth sinte Janne droech ende seit: «Daer bi boodscaepde hi de dracht van Elizabetthen onser Vrouwen, om dat also hi nu leerde ons Behouders ende nu sijns voorganghers toecom[s[339va]te, dat Maria onthouden soude dien tijt ende de ordinanchie, ende dat sijt daer na te bad soude moghen hersegghen den predecaren ende den scrivers, om dat si die van al desen verholenheiden vanden beghinne volmaecteleeec vanden inghel was gheleert.» Want men ⁵ gheloeft dat de ewangelisten hare van ⁶ vele saken ⁷ vragheden, ende si seit hen volmaecteleeec. Ende sonderlinghe so ghinc te hare om dese sake sinte Luuc als ter arken vanden testamente, ende si maectenne seker van vele dinghen, ende sonderlinghe van dien dat si allene wiste, als hoe hare dinghel boodscap brachte, ende hoe Cristus gheboren wert, ende hier af scrijft Lucas allene. Ten sevenden was dit ewangelium gheboodscaept vanden

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Per hunc enim librum intelligitur euangelium Luce quod est scriptum intus per profundi misterii occultationem et foris per hystorie apertionem» (1068-1069).

2. [Vertaling] Maggioni: «et ue eterne dampnationis, sicut patet XI cap., ubi multa ue ponuntur» (1069).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ont’ in ‘onthilt’ superscript en met verwijsteken in margine herhaald.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘moghen’ door onderstreping herroepen.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘waent’ door onderstreping herroepen.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘van’ superscript.

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘saken’ superscript.

Van sinte Luuc ewangeliste

apostolen. Want om dat Lucas niet en was met Cristo in allen sinen werken ende miraculen, daeromme screef hi sijn ewangelium also hijt ghehoort hadde vanden apostolen diet saghen, also hi selve seit in sine prologhe: «Also si ons gheseit hebben diet vanden beghinne saghen.» Om dat men in II manieren orconde pleghet te ghevenne, dats van siene ende van hoorne, daer omme wilde onse Here hebben II orconden van dien dat si saghen, dat was Matheeuse ende Janne, ende II van hoorene, dat was Lucas ende Marcus. Ende om dat de orcontscap van dat men ghesien heeft vastere ende sekerre es [339vb] dan van hoorne, daeromme also sinte Augustijn seit, so staen de II ewangelien die van ghehoorder orcontscap sijn tusschen beide de ghene die de werke saghen, dat was sinte Jan ende sinte Matheus, om dat si dies te sterkere ende te sekerre sijn. Ten VIII^{sten} so es Lucas ewangelium wonderleec ghepresen van sinte Pauwelse, om dat hi met *Sinte Lucas Ewangelie* sine woorde pruefde ende confirmeerde, also Jeronimus seit: ¹ «Want eneghe wanen dat Pauwels, so wanneer dat hi scrijft in sinen epistelen “na mine ewangelium,” dat hi dat meint van Lucas boecke, want hi prees oec wonderleec Lucas ewangelie, doe hi van hem screef *Ad Corinthios* II^a VIII° capitulo: “Wies prijs es inder ewangelien over alde Kerken.”»

Men leest inde *Historie van Anthiochen*: Doe de kerstenne die te Antiochien waren, hen selven te vele quaden wercken ghegheven hadden, dat si belegghen worden vanden Turcken, dat si doe jammerleec ghepijnt ² worden van honghere ende van dorste. Maer doe si hen volmaectelec tonsen Here bekeert hadden met penitencien, so oppenbaerde daer in Onser Vrouwen Kerke van Tripuli enen man die waecte, een soon man in claren witten cleederen. Ende doe hi hem vraghede wie hi ware, so seide hi dat hi Lucas was, die van Anthiochien quam, daer onse Here vergadert hadde de apostolen ende de martelaren, dat si vechten soudent over sine pelgrijms. Dus verjagheden de kerstenne [340ra] al theer vanden Turken.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vnde dicit Ieronimus in libro de uiris illustribus» (1070).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘t’ in ‘ghepijnt’ superscript.

Van sinte Crisante ende Darien

Van sinte Crisante ende Darien [152]

Crisantus was Palini, eens edels mans, sone. Ende doe hi in Cristo gheleert was, ende sijn vader hem niet wederbringhen en mochte ter afgoderien, so dedenne sijn vader sluten in ene camere ende dede joncvrouwen met hem sijn om dat sine te oncuscheiden bringhen soudent. Ende doe bad hi onsen Here dat hi niet verwonnen en moeste werden van sijnre vlesscheleker begheerten.¹ Doe worden die joncvrouwen slapende ende en mochten eten noch drincken. Maer doemense ute liet, so daden sijt wel.

Doe bad men Darien, eenre wisere maghet die ghewihet was der godinnen Vesta, dat si te Crisante ghinghe ende dat sine wederbrachte te sijns vaders wille. Ende doe si te hem comen was, so berespte hise vander hoverdecheit haerre cleedere. Ende si andwoordde dat si niet van hoverden also ghecleedt en was, maer om dat sine ten goden ende te sinen vader weder bringhen soude. Ende doese Crisantijs echter berespte waer bi dat si dit hilt over gode, die hare meesters seiden dat si quaet ende overdadech waren, ende onreine manne ende ontameleec wive. Daria andwoordde dat de philosophe ghevoelden de elemente² bider menschen name.³ Crisantus seide hare: «Woude een weerdecheit doen der eerden als eenre godinnen, ende ackerde een ander als een dorperre, het scijnt dat si meerre weerdecheit soude doen den dorperre, ghelijc[340rb]leec vander zee ende van anderen.» Doe bekeerde Crisantus Darien, ende si veiden hen inder voeghen des Heilechs Gheests dat si in huweleke vergadert waren, ende also bekeerden si vele liede.⁴ Want si bekeerden te Cristus gheloeve

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'uan' in margine, '[sijnre vles]scheleker begheerten' gedeeltelijk op rasuur.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'te' in 'elemente' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «respondit Daria philosophos per nomina hominum elementa sensisse» (1071).

4. [Vertaling] Maggioni: Tunc Crisantus et Daria ab eo conuersa sancti spiritus copula uniti et carnale matrimonium simulantes ad Christum plurimos conuertebant» (1071).

Van sinte Crisante ende Darien

Claudium den prince, die te voren hangman was, ¹ ende sijn wijf ende vele andere liede ende ridders.

Doe dede Numeriaen, de prince, Crisante legghen in enen stinckenden kerkere, maer de stanc wert verwandelt in alte sueten roke. Ende men leverde Darien in dbordeel. Doe quam een leeu uter wildernessen gheloopen ende wachte de dore vander bordeele. ² Doe sant men daer enen die bider maghet ligghen soude, maer de leeu vinckenne ende wincte op Darien, als oft hi weten wilde wat si met hem ghedaen wilde hebben. Ende si hiet dat hijs niet en quetste, maer dat hine tote hare liete comen. Ende hi liep alde stat dore ende riep dat Daria ene godinne worden was. ³ Doe sant men jaghers dat si den leeu vaen souden, maer de leeu vincse alle ende leidese vore Darien voete, ende si bekeerdese. Doe dede de provoost een groot vier werpen inden inganc vander cameran om dat de leeu ende Daria verborren souden. Doe dat de leeu sach, so ontsach hi hem ende viel vore der maghet voete ende ontfinc orlof dat hi wech gaen mochte sonder iemene te quetsenne. ⁴ Ende doe de provoost Crisante ende [340va] Darien menegherande pine dede, ende mense niet ghequetsen en mochte, werpmense techterst in ene diepe gracht, ende men werp steene ende eerde op hen. Ende aldus worden si marteleren. ⁵

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Nam et Claudium tribunum qui prius eius tortor fuerat [...] ad fidem conuerterunt» (1071-1072).

2. [Vertaling] Maggioni: «sed leo ab amphitheatro fugiens ostiarius lupanaris efficitur» (1072).

3. [Vertaling] Maggioni: «Qui mox conuersus per urbem cucurrit et Dariam deam esse clamare cepit» (1072).

4. [Vertaling] Maggioni: «Quod leo considerans timuit et rugiens a uirgine licentiam accepit ut nullum ledens quo uellet abiret» (1072).

5. [Vertaling] De rest van het hoofdstuk bleef onvertaald, Maggioni: «tempore Cari Narbonensi episcopi qui cepit anno domini CCXXXV. Horum sollempnitas hic crebrius recolitur» (1072).

Vanden XI^M magheden

Vanden XI^M magheden [153]

De XI^M maghede worden aldus ghepassijt. In Britaendien was een kersten coninc, die Notus oft Maurus hiet, die een dochter hadde die Ursula hiet. Dese was wonderleec eersaem van seden ende wijs ende scoene, also sere dat si allessens vermaert wert. Ende de coninc van Inghelant die doe herde machtech was ende menech rike onder hem ghewonnen hadde, doe hi deser maghet niemare hoorde, so waende hi dat hi alte salech ware op dat sijn sone dese joncvrouwe hebben mochte. Ende sijn sone hadder oec toe grote begheerde. Hieromme sonden si grote boden tote deser maghet vader, ende si boden grote beloften ende ghichten ende oec dreighen, op dat si idel weder keerden te haren here.¹

Ende dese coninc was in groten anxte om dat hem dochte ontameleec sijnde dat hi sijnre kerstenre dochter soude gheven enen heidenen die afgode oeffende, ende oec om dat hi wiste dats sijn dochter niet doen en soude, ende oec om dat hi ontsach de felheit des conincs van Inghelant. Maer met Gods voorsienechei[340vb]den so riet si haren vader dat hi den coninc consenteerde bi manieren, dat de coninc ende sijn sone hare leveren souden X maghede te solaesse, ende dat hi hare ende den anderen elken gheven soude M maghede, ende dat men scepe ghereiden soude, ende hare gheven III jaer spacie om haren maghedom te heileghenne, ende dat hem de jonghelinc hier en binnen soude doen doopen ende Cristus gheloeve leeren. Desen wisen raet vant si, om dat si sijn herte van hare keeren soude, om dat dit podersaem soude sijn te doene, ofte om dat si in deser manieren dandere maghede ten gheloeve bringhen soude.

Ende de jonghelinc ontfinc dese vorwaerden gherne ende lach den vader hieromme ane, ende hi dede hem te hant doopen, ende dede al ghereiden dat Ursula gheheischt hadde. Ende deser joncvrouwen vader ordineerde dat sijn dochter, die hi herde lief hadde, met hare hebben soude manne die hare ende haren gheselscape orborleec sijn souden. Dus vergaderden van allen siden de maghede, ende de manne quamen om dit wonder te siene. Ende oec quamen vele bisscoppe te desen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'h' in 'here' superscript.

Vanden XI^M magheden

magheden, om dat si met hen varen souden. Ende daer was onder Pantulus, de bisscop van Basilien, ¹ ende hi leidese tote Rome. Ende van daer keerde hi weder met hen ende wert met hen ghepassijt. De coninghinne van Cecilien, die van ha[341ra]ren fellen man hadde ghemaect als vanden wolve een lam, doe Ursulen vader die deser coninghinnen neve was, hare ontboden hadde al heimeleec met letteren Ursulen wille, so nam si met hare IIII dochtere die si hadde, Basillen, Julianen, Victorien ende Aureen, ende haren jonghen sone Adriane, die om de minne van sinen susteren liet sijn rike, ende voer metter moeder ende metten susteren in Inghelant. ² Ende met deser coninghinnen rade vergaderde men de maghede ute meneghen lande, ende si voer altoos met hen alse leids vrouwe. Ende techterst was si met hen ghepassijt.

Doe dese maghede dus vergadert waren, ende de scepe ende datter toe behoorde, ende de vitalie ghereet waren, so seide dese coninghinne haren gheselscape hare heimeleecheit, ende si swoeren alle op een nuwe ridderscap. Want als nu begonsten si te stridenne in spele, nu liepen si hier, nu daer. Somtijt veisden si hen dat si streden, somtijt dat si vloen. Ende si daden alle maniere van spele, ende si en lieten niet te doene dat hen hare herte gaf. Ende somtijt keerden si weder te middaghe, ende somtijt savonts. Princen ende ³ baroene vergaderden om dit wonder te siene, ende si worden alle vervult met blijsscapen ende van wondere.

Ten lesten als Ursula alle die maghede bekeert hadde, so quam si binnen enen daghe met enen [341rb] goeden winde in de havenne van Teilla in Gallien, ende van daer quamen si te Colenne. Ende daer oppenbaerde dinghel Ursulen ende seide hare dat si daer alle wedercomen souden, ende dat si daer ghepassijt werden souden. Ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Pantulus Basiliensis episcopus» (1074), d.i. de bisschop van Basel.

2. [Vertaling] Maggioni: «Sancta quoque Gerasina regina Sicilie que uirum suum regem crudelissimum quasi de lupo fecerat agnum, soror Macirisii episcopi et Darie matris sancte Vrsule, cum eidem pater sancte Vrsule secretum per litteras intimasset, continuo inspirante deo cum quatuor filiabus suis, Babilla, Iuliana, Victoria et Aurea et paruulo suo Adriano qui amore sororum suarum ultro se peregrinationi ingressit, relicto regno in manu unius filii sui usque in Britanniam nauigauit» (1074).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende' superscript.

Vanden XI^M magheden

dinghel beval hare dat si van daer te Rome weert voere. Ende also quamen si te Basilien toe, ende daer lieten si hare scepe ende ghinghen tot Rome te voet. Ende de paus Cyriacus wert sere verblijdt in hare comste om dat hi gheboren was ute Britandien ende om dat hi vele nichten onder hen hadde, ende ontfincse met groter eren met al sijnre clergien. Ende op dien nacht wert den paus verthoont dat hi met dien magheden ghepassijt soude werden. Maer hi heelde dat ende doopte vele vanden magheden die noch niet ghedoopt en waren.

Ende doe hi sach dat het tijt was, ende hi een jaer ende XI weken de Kerke gheregeert hadde, de neghende paus na sinte Petere,¹ so seide hi vore hen allen sijn propoost, ende vore hen allen gaf hi op sijn digniteit ende sine officie. Ende doe sijt alle weder stonden, ende sonderlinghe de cardinale, die waenden dat hi versotte om dat hi laten wilde de glorie van sijnre digniteit ende na sotte wive gaen, ende doe hijs niet laten en wilde, so ordineerde hi ende si in sinen staet paus enen heileghe man [341va] die Mechos hiet.² Ende om dat dese Cyriacus liet sijn pauscap jeghen der clergien wille, daeromme daden sine uten ghetale vanden pausen. Ende van dien tide voort so verloren dese maghede alde gracie die si in thof van Rome hadden.

Doe Affricanus ende Maximus, dese II quade princen van Rome, saghen dese grote menechte van desen magheden ende dat vele manne ende wive te hem vergaderden, so ontsaghen si dat de kerstenne te sere wassen soudent hier mede. Ende hieromme vernamen si nerensteleec al welc si wech varen soudent.³ Ende si sonden enen bode tote Julium, haren neve, die prince was vanden Hunen, dat hi een heer jeghen dese maghede utebrachte, ende dat hise dooden soude als te Colenne quamen om dat si kersten waren.

Sinte Cyriacus voer aldus met deser heilegher scaren ute Rome. Ende hem volghede Vincencius, een pape cardinael, ende een Jacob, die ute sinen lantscape van Britaendien te Anthiochien tide, ende daer was hi VII jaer eerdsbisscop, ende te dier tijt was hi comen om den paus te

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Verum cum opportunum tempus uideret et anno uno et undecim hebdomadibus post Petrum ecclesiam decimus nonus rexisset» (1075).

2. [Vertaling] Maggioni: «quendam uirum sanctum qui Anteros dictus est loco sui in pontificem ordinavit» (1075).

3. [Vertaling] Maggioni: «Quapropter iter earum diligentius explorantes» (1075).

Vanden XI^M magheden

visenteerne. Ende doe hi weder wech ghevaren was, so hoorde hi vander comst deser maghede. Ende doe keerde hi haesteleec weder, ende hi voer ende hi starf met hen lieden. Ende Mauricius, de bisscop van Levicane, die Basillen oem was ende Julianen,¹ ende Follarijs, de bisscop van Lucent, ende Sulpicius, de bis[341vb]scop van Ravennen, die doe te Rome comen waren, voeren met desen voorseiden magheden. Etheus, sinte Ursulen brudegoom,² die noch in Britandien was, hi wert in visioene bi ons Heren inghel vermaent dat hi sijnre moeder riede dat hi³ kersten worde, want sijn vader sterf op dat jaer dat hi kersten worden was, ende Etheus, sijn sone, wert na hem coninc. Ende doe dese voorseide maghede met desen bisscoppen van Rome wederkeerden, so wert Etheus vermaent van onsen Here dat hi sijnre bruuft te ghemoete voere, dat hi met hare te Colenne martelere werden mochte. Ende hi dede dat hem God beval, ende dede sijnre moeder doopen, ende hi voer met hare ende met Florentinen, sijnre jonghere suster die onlanghe kersten worden was, ende met Clemente den bisscop desen magheden te ghemoete, ende hi wert met hen ghemartilijt. Marcus, de bisscop van Grieken, ende Constancia, sijn nichte, die Dorotheus sconincs van Constantinopole dochter was, die ondertrouwe was ghedaen enen jonghelinc, eens sconincs sone, maer eer de brulocht toe quam starf hi, ende daeromme belovedse suverheit. Dese worden vermaent in visioene, ende si quamen te Rome, ende si gheselden hem met desen magheden te haerre martilien.

Alle dese maghede quamen met desen voorseiden bisscoppen te Colenne ende si vonden de stat omleit vanden [342ra] Hunen. Ende doe de Hune dese maghede saghen, so ronnen si op hen met gheruchte. Ende also wolve op scape loopen, also doodden si alle de menechte. Ende doe alle dandere doot waren ghesleghen, ende de prince tote sinte Ursulen quam ende hi hare wonderleke schoonheit sach, so wonderets hem. Ende hi troostese vanden magheden diere

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Mauritius quoque Leucane urbis episcopus, auunculus Babille et Iuliane» (1076).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'Etheus *sinte* ursulen brudegoom soude sijn die noch in britandien was'. Het 'soude sijn' is weggelaten op basis van hs. Brugge, fol. 47va. Hs. Stockholm, fol. 275vb volgt hs. Brussel.

3. [Tekstkritiek] Hs. 'hi', Maggioni: «ut matrem suam hortaretur fieri christianam» (1076).

Vanden XI^M magheden

verslegghen waren, ende hi beloofde hare dat hise te wive nemen soude. Maer doe si dies onweerde hadde, so dorescoot hise, ende also wert si ghemartilijt.¹

Ende ene vanden magheden die Cordula hiet, van anxte barch si hare in tseep dien nacht, maer smerghens so offerde si hare al willens ter doot, ende ontfinde de doot der martilien. Ende om dat men hare feeste niet en hilt om dat si metten anderen niet en was ghepassijt, so oppenbaerde si na vele tijts eenre clusenerssen, ende hiet hare dat men zanderdaghes nader maghededach hare feeste vieren soude. Si waren ghepassijt int jaer ons Heren CCXXXVIII.

Men sal weten dat eneghe segghen dat dese maghede te desen tide niet en waren ghepassijt, want Cecilien en was doe negheen rike, noch Constantinopole, om dat men seit dat de coninghinnen van desen landen met desen magheden waren. Maer men waent bat dat si ghepassijt waren langhe na Constantine den keiser, doe de Hunen ende de Gothen dlant destrueerden. Ende dat was doe Marciaen de keiser regneerde, also men in [342rb] ene coronike leest. Dat was int jaer ons Heren CCCCLX.²

Een abdt was die impetreerde vander abdessen van Colenne een vander magheden lichame. Ende hi belovede dat hine legghen soude in ene selverne casse in sijn kerke. Maer doe hi dien lichame een jaer lanc hadde ghehouden, ligghende in een holten casse onder den outaer, op enen nacht doe dabt ende sijn convent mettenen songhen, so stont dese lichame op van onder den outaer, ende hi nighede oetmoedeleec den outare, ende hi ghinc wech dore midden den choer, daert de moencke toe saghen ende verwonderden. Ende dabt liep ter cassen ende hi vantse idel. Ende hi voer weder te Colenne ende hi seide der abdessen dit, ende si ghinghen te dier stat daer si dien lichame ghenomen hadden, ende si vondenne daer. Ende doe dabt vergheffenesse bad, ende hi weder bad om dien lichame oft om enen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Sed cum hoc illa penitus respuisset, ille contemptum se uidens directa sagitta eam transfixit et sic illa martyrium consummauit» (1076).

2. [Vertaling] Maggioni: «tempore scilicet Martiani imperatoris, ut in quadam chronica legitur, qui regnauit anno domini CCCCLII» (1077).

Vanden XI^M magheden

anderen, ende hi beloofde ene selverne casse te makenne, so en mochte hi negheenen hebben.¹

Een religioes hadde dese maghede in groter weerdeheit. Ende op enen tijt doe hi herde siec was, so oppenbaerde hem ene alte scone maghet ende vraghede hem oft hise kinde. Ende doe hi des verwonderde, ende hi seide dat hise niet en kinde, so seide si: «Ic ben een vanden magheden daer ghi so grote devocie toe hebs. Ende dattu dies moghes werden gheloont: Segstu om onse minne XI^M *Pater Nostere*, [342va] so selstu ons hebben te solase ende te bescermenessen in dine doot.» Ende doe si wech ghevaren was, so voldede hi dit. Ende doe riep hi den abdt ende dede hem olien. Ende doemenne olide, so riep hi haesteleec dat si vloen ende dat si ruunden den heileghen magheden. Ende doe hem dabt vraghede² wat hi hadde, ende hi hem gheseit hadde der maghet belofte, so ghinghen si alle wech. Ende si quamen weder na allettel tijts ende si vonden dat hi te Gode weert was ghevaren.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘so en mochte hi negheenen hebben’ met verwijsteken in margine.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘de’ in ‘vraghede’ superscript.

Van sinte Simone ende Juden apostelen

Wat den name bediedt [154]

Simon bediedt 'ghehoorsaem' oft 'serecheit settende'. Hi hadde II toenamen, want hi hiet Simon Zelotes ende Simon Chananeus van Chana, ¹ dats een strate, was in Galilea, ² daer onse Here water in wijn verwandelde. Ende Zelotes es tselve dat Chananeus es, want Chana bediedt 'toren', dats 'zelus'. Want Simon hadde ghehoorsaemheit vanden gheboden bi compassien ende toren der zielen bi ghestadegher hitten. ³

Judas bediedt 'beliende' oft 'glorioes'. Oft Judas bediedt 'vroude ghevende'. Want hi hadde belien van gheloeve, ende glorie vanden rike, ende vroude van innecheiden. Dese hadde vele toenamen. Want hi hiet Judas Jacobi, dat was: hi was ⁴ des Menstes Jacobs brueder. Ten anderen was hi gheheten Thadeus, dat bediedt 'den prince begripende'. Ocht Thadeus es gheseit van [342vb] 'thara' ende 'deus', dats 'god'. 'Thara' heet eens sconincs cleedt. Hi was eens sconincs cleedt bi verchiertheiden van dogheden, ende daer met begreep hi Cristum den coninc. ⁵ Ten derden heet hi in *Ecclesiastica Historia* Lebeus, dat luudt 'herte' oft 'corculus', dats 'oeffenere der herten'. ⁶ Oft Lebeus bediedt 'lebes', dats 'een beker'. Hi heet 'herte' bi grootmoedecheiden, 'corculus' bi suverheiden, 'beker' bi volheiden van graciën, want hi was een vat vol graciën ende dogheden.

Abdias, de bisscop van Babilonien, screef hare passie in Hebreusche, ende Affricaen screefse in Latine.

Van sinte Simone ende Juden

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Chana' in margine.
  2. [Vertaling] Maggioni: «Symon Cananeus a Cana uico Galilee» (1079).
  3. [Vertaling] Maggioni: «Habuit igitur obedientiam preceptorum per executionem, tristitiam afflictorum per compassionem, zelum animarum per constantem feruorem» (1079).
  4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi was' met verwijsteken in margine.
  5. [Vertaling] In de vertaling ontbreekt de volgende zin, Maggioni: «uel Thaddeus quasi tam deus, id est magnus deus, scilicet per adoptionem» (1079).
  6. [Vertaling] Maggioni: «Tertio dictus est in hystoria ecclesiastica Lebeus quod sonat quasi cor uel corculus, id est cordis cultor» (1079).

Van sinte Simone ende Juden apostelen

Simon Chananeus ende Judas die Thadeus hiet, waren II ghebruedere, ende des Minsts Jacobs bruedere, ende Marien Cleophe sonen, die Alpheo te manne hadde. Ende Judas was ghesonden van sinte Thomase tote Abagarum, den coninc van Edissen, na Cristus opvaert. Want men leest in *Historia Ecclesiastica* dat Abagarum, de voorseide coninc, onsen Heren Jhesum Cristum letteren sant in deser manieren:

«Abagarus, Eucharion sone, Jhesu, den saleghen Behoudere die comen es int lant van Jerosolima, saluut. Ic hebbe ghehoort vanden ghesontheiden die du gheefs, dattu alle ziecheiden gheenes sonder medicine ofte crude, ende dattu metten woorden de blinde does sien ende de cropele gaen ende de lazarsche suvers ende de doode maecs levende. [343ra] Ende om dat ic al dit ghehoort hebbe, so peisic in minen moet, dat een van tween moet sijn, dats: dattu God bes ende sijs vanden hemele comen om dit te doene, oft du bes de Gods Sone die dit does. Ende hieromme so scrivic ende bidde di dattu wils gheweerdeghen tote mi te pinenne ende mi mijn ziecheit afnemen, daer ic langhe met hebbe gheweest ghepijnt. Want ic hebbe oec vernomen dat de Joden jeghen di murmureren ende si willen di verraden. Daeromme come te mi, want ic hebbe een cleen eersaem stedeken die ons beiden ghenoech wesen sal.»

Onse Here Jhesus andwoordde hem in dese woorde: «Du bes salech dattu in mi gheloeves eer du mi saghes. Want van mi es ghescreven: “Die mi niet en sien, si ¹ selen gheloeven, ende die mi sien en selen niet gheloeven.” Van dien dattu aen mi screefs dat ic tote di quame, ic moet al voldoen daer ic omme ghesonden ben. ² Maer alsic op ghenomen ben, so salic een van minen jongheren senden tote di, die di ghenesen sal.»

Doe Abagarus sach dat hi Cristum in sinen lichame niet sien en mochte, also Jan Damascenus seit, ³ so sant hi tote Cristum enen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘si’ superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «De eo autem quod scripsisti ad me ut ueniam ad te, oportet me omnia hic complere propter que missus sum et postea recipi me ab eo a quo missus sum» (1080-1081).

3. [Vertaling] Maggioni: «secundum quod in quadam antiqua hystoria inuenitur, sicut Iohannes Damascenus in libro IV testatur» (1081).

Van sinte Simone ende Juden apostelen

pingeerre dat hi een beelde na Hem pingeren soude, dat hine doch in der beelden sien mochte dien hi in sijn ansichte niet sien en mochte. Maer doe de pingeerre tote Cristum comen was, so en mochte hi niet claerleec in sijn ansichte sien om de [343rb] grote claerheit die daer ute sceen, ende also en mochte hi sine figure niet ghepingeren. Doe dat ons Here sach, so nam Hi des pingerers cleet ende leidt op sijn ansichte ende prenter also sijn ansichte in ende sant Abagaro den coninc, diet begheerde. Ende hoedaen ons Heren beelde was, dats ghescreven inde voorseide historie.¹ Want Hi was wel gheoghet ende Hi hadde scoone wintbrauwen ende een lanc ansichte ende nederhanghende, dat was een teecken van rijpheiden.

Men seit dat die lettere die ons Here Jhesus Cristus screef, es van so groter cracht dat inde stat Edisse negheen ongheloevech noch pagaen leven en mach, noch negheen tirant en mach henderen. Want also enech volc jeghen dese stat ghewapent quam, so stoet een ghedoopt kint op de porte ende las de epistole. Ende op dien selven dach so vloen de viande van vreesen, ofte si maecten peis met hen. Ende aldus ghesciet wilen, maer namaels wert si ghewonnen vanden Zarrasinen ende vermeensaemt, want hare beneficie was hen ghenomen om hare sonden.

Na dat onse Here te hemele ghevaren was, also men leest in *Ecclesiastica Historia*, so sant Thomas de apostel tote Abagarum Judam, die Thadeus hiet, also hem God belooft hadde. Ende doe Judas te hem comen [343va] was ende hi seide dat hi Jhesus Cristus jonghere was, dien Hi hem belooft hadde te sindenne, so sach Abagarus in Judas ansichte een wonderleke claerheit, ende doet Abagarus sach, van wondere ende van vreesen anbeedde hi onsen Here ende seide: «Du bes waerleec Jhesus, des Gods Soons, jonghere, die mi seide: “Ic sal di senden eneghen van minen jongheren die di ghenesen sal.”» Judas andwoordde: «Gheloeftu in den Gods Sone, so selstu al hebben dat dijn herte begheert.» Abagarus seide: «Ic gheloefs waerleec, ende ic soude gherne de Joden verslaen diene cruusten, haddics macht ende en belettent die van Rome niet.» Also men leest, so was Abagarus

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cuiusmodi autem ymaginis dominus fuerit, in eadem antiqua hystoria legitur, sicut idem Iohannes Damascenus testatur» (1081).

Van sinte Simone ende Juden apostelen

lazers. Ende Judas nam ons Heren Jhesus Cristus lettere ende wreeffer sijn ansichte mede ende hi wert thant ghenesen.

Judas predeckte ierst in Mesopotamien ende in Ponten, ende Simon in Egypten, ende daer na quamen si beide in Pertsen ende si vonden daer II tovereren Zoroem ende Arphaxat, die sinte Matheus verdreven hadde ute Ethiopien. Baradach, de coninc van Babilonien,¹ soude doe te stride varen jeghen die van Indien, ende hi en conste negheen andwoorde ontfaen van sinen afgoden. Ende doe voeren si toten afgod vander naester stat ende daer was hen gheandwoort dat hare god niet andwoordden en mochte om der apostole wille die [343vb] daer comen waren.

Doe deedse de prince soecken, ende doe si vonden waren, vraghedien hen wie si waren ende wanen ende waeromme si comen waren. Si andwoordden: «Wi sijn Joden, ende wi sijn ons Heren Jhesus Cristus cnechte, ende wi sijn hier comen om uwe salecheit.»² De prince andwoordde hen: «Alsic salech wedercomen ben, salic u hooren.» De apostole seiden: «Het betaemt bat dattu nu dien bekinnes met wies hulpen du verwinnen moegs, ofte dine viande te dinen wille bringhen sonder strijt.» De prince seide: «Ic sie dat ghi machtegher sijt dan onse gode. Ic bidde u dat ghi ons voorsegt dinde vanden stride.» De apostole seiden: «Om dattu weten sels dat dine gode loghenachtech sijn, so bevelen wi hen dat si andwoordden dies ghi hen vraghen selt. Ende alsic segghen selen dies si niet en weten, so selen wi u prueven dat si al lieghen.» Doe andwoordden dafgode dat het een groot strijt sijn soude ende dat in beiden siden vele volcs verslegghen soude werden. Doe loeghen de apostole ende de prince seide: «Ic hebbe anxt ende ghi lacht.» Dapostole seiden: «En ontsich di niet, want de pais es met ons hier comen. Ende morghen te noenen selen comen legate van dien van Indien ende selen hen onder di gheven sonder striden.» Doe begonsten de bisscope vanden afgoden te lachenne ende seiden den prince: «Dese willen di sonder hoede doen sijn omdat dine viande onversienleec op [344ra] di comen selen.» Dapostole seiden: «Wi en

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Baradach, dux regis Babylonie» (1082).

2. [Vertaling] Maggioni: «Si genus queris, Hebrei sumus; si conditionem, seruos Ihesu Christi nos esse fatemur; si causam, salutis uestre causa huc uenimus» (1082).

Van sinte Simone ende Juden apostelen

hebben di niet gheseyt: “Ontbeidt een maent,” maer: “Ontbeide enen dach,” ende du sels morghen met paise verwinnen.» Doe deedse de prince beide houden om dat hi de ghene eren soude die waer seiden, ende dat hi de loghennachteghe castihen soude.

Doe zanderdaghes gheschiede dat de apostole gheseyt hadden, ende doe de prince de bisscoppe berren wilde, so verbodent de apostole om dat si niet ghesonden en waren om de levende te doodenne, maer om de doode levende te makenne. Doe hadde de prince groot wonder om dat sise niet en lieten dooden, ende om dat si negheen ghichten ontfanen en wilden, ende hi leiddese toten coninc ende seide: «Coninc, dit sijn gode die verborghen sijn in menschen ghelikenessen.»

Ende doe de prince den voorseiden tovereren al gheseyt hadde ¹ watter ghedaen was, so seiden de tovereers dat dit quadien waren, die valscheleec trike verraden wilden. ² Ende de leitsman seide hen: «Oft ghi dort, so strijt jeghen hen.» De tovereers seiden hem: «Wiltu sien dat si jeghen ³ ons niet en selen moghen spreken, so doet vore ons comen alte wel sprekende liede. Ende dorren si vore ons ghespreken, so selstu prueven dat wi ongheleert sijn ende sot.» Ende doe men vele advocate vore hen bracht hadde, so worden si so stom dat si niet ghewisen en consten dat si segghen wilden. Ende de tovereers seiden toten coninc: «Om dattu weten sels dat wi gode sijn, [344rb] so selen wise laten spreken, maer si en selen niet moghen gaen. Ende wi selense weder doen gaen, maer wi selen doen dat si niet sien en selen met openen oghen.»

Doe si dit al ghedaen hadden, so leidde de leitsman de advocate die sere bescaemt waren ten apostelen. Ende doe de advocate saghen dat si qualec ghecleedt waren, so versmaedden sise. Simon seide hen: «Dicwile ghevalt dat men in vergulde scrinen roekeloos dinc slut, ende datmen in holtene scrinen vele preciosere dinghen heeft. Want wie eneghe dinc begheeret te ghecrighenne, hi en merct niet de behaghelheit daerment dinc in draghet, maer de dinc dier binnen in es

---

1. [Tekstkritiek] Hs. hadden

2. [Vertaling] Maggioni: «Cumque sibi omnia presentibus predictis magis narrasset, zelo inuidie magi commoti dixerunt illos malignos esse et contra regnum subtiliter cogitare» (1083).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: ‘voor’.

Van sinte Simone ende Juden apostelen

die hi begheert. Wildi gheloven de afgode te laten ende den onsienleken God tanbedenne, so selen wi maken vore u voorhoot een cruce, ende ghi selt de tovereers verwinnen.»

Ende doe si dit beloofden, ende hen de apostole een cruce vore tfoorhoot ghemaect hadden, so ghinghen si weder in toten coninc vore de tovereers. Ende doese de tovereers niet verwinnen en mochten, maer dat si bespot worden van hen, so worden de tovereers gram ende daden comen ene menechte van serpenten. Ende thant dede de coninc de apostole comen ende si raepdenre hare mantels vol ende worpense op de tovereers ¹ ende seiden: «In ons Heren Jhesus Cristus name en sterft niet, maer de serpente moeten u quellen, so dat ghi van anxte roepen moet.» Ende [344va] doe de serpente hare vleesch aten ende si als wolve riepen, so bad de coninc ende dandere liede den apostolen dat sise lieten dooden vanden serpenten. Dapostole seiden: «Wi sijn ghesonden om de doode levende te makenne, niet om de levende te doodenne.» Ende dapostole daden een ghebed ende bevalen den serpenten dat si ute soghen al tfenijn dat si in hen ghescoten hadden ende dat si daer na wech ghinghen. Ende de tovereers hadden meerre pine doe de serpente tfenijn weder ute soghen, dan si te voren daden doe si hare vleesch aten. Ende dapostole seiden hen: «Drie daghe seldi pine hebben, ende daer na seldi ghesont sijn, om dat ghi hier mede uwe quaetheit laten selt.» Ende doe si III daghe sonder eten ende ² drincken ende sonder slapen gheweest hadden in groter pinen, so quamen de apostole te hen ende seiden: «Ons Here en wilt negheenen bedwonghenen dienst. Daeromme: staet op ende gaet wech ende doet dat ghi wilt.» Ende si bleven in hare quaetheit ende vloen vanden apostolen, ende si beroerden al Babilonien jeghen hen.

Hier na wert eens princen dochter kint draghende, ende si gaeft te hant enen heileghen diaken ende seide dat hise vercracht hadde ende dat sijt so wert draghende. Ende doe hare vader ende moeder den diaken dooden wilden, so quamen de apostole ende vragheden welken tijt tkint gheboren was. [344vb] Men seide hen: «Heden ter ierster uren

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende' worpense op de touereers' met verwijsteken onder de kolom.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'sonder' door onderstreping herroepen.

Van sinte Simone ende Juden apostelen

vanden daghe.» De apostole seiden: «Bringt hier tkint ende den diaken oec, dien ghi wroecht.» Doe si dit ghedaen hadden, so seiden de apostolen tote den kinde: «In ons Heren Jhesus Cristus name so segt, kindeken, ochte dese diaken di wan.» Tkint seide: «Dese diaken es suver ende heilech, ende hi en besmette noit sijn lijf.» Ende doe de liede baden den apostelen dat si vraghen wilden wie dit ghedaen hadde, so seiden de apostole: «Ons behoort de ontsculdeghe te ontbindenne ende de mesdadedeghe niet te wroeghenne.»

Doe ter tijt gheviel dat II wreede beesten die men heet 'tigriden', elke ute haren hole liepen daer si in ghesloten waren. Ende si doodden alle die hen jeghen quamen. Ende die apostole ghinghen hen jeghen¹ ende maectense also ghemackelec als een lam. Ende doe de apostole van daer gaen wilden, so verbad men hen dat si daer bleven een jaer ende III maent, ende daer binnen dooptensi meer dan IX^M volcs alsonder de kindere.²

De voorseide tovereers quamen teenre stat die Suamair hiet, ende daer waren LXX bisscoppe van afgoden, ende si beroerdense jeghen de apostole dat sise souden doen sacrificeren alsi daer waren comen,³ oft dat sise doodden. Doe de apostelen al die⁴ provincie dore gaen hadden ende si in die stede quamen om te predekenne, so begrepense de voorseide bisscoppe metten volke [345ra] ende leiddense toter sonnen temple. Ende de duvele begonsten uten afgoden te roepen: «Wat ons ende u, apostole des levende Gods?⁵ Sich, wi verberren seder dat ghi hier comen sijt.» Doe oppenbaerde hen een inghel ende seide: «Kiest een van tween: deser liede verderfenesse oft uwe martilie.» Ende dapostele seiden: «Wi begheren dat dese bekeert werden ende wi ghemartielijt.» Ende dapostolen maecten een ghescil ende seiden: «Om dat ghi weten selt dat dese beelden vol duvele sijn, sich, so bevelen wi

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'te hen'.

2. [Vertaling] Maggioni: «per annum et tres menses ibidem remanserunt, in quo spatio plus quam LX milia hominum exceptis paruulis cum rege et principibus baptizati sunt» (1085).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'comen' in margine.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'i' in 'die' superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «Quid nobis et uobis, apostoli dei uiui?» (1085).

Van sinte Simone ende Juden apostelen

hen dat si ute gaen ende dat elc sine beelde breke.» Ende thants quamen uten beelden II swerte naecte moore ende braken de beelden ende voeren wech al roepende. Ende doe dit de bisscoppe saghen, so liepen si op de apostole ende sloeghense doot. Ende op die ure waest sere scone weder. Nochtan begonst so sere te blixenne ende te donderenne dat die tempel in III scoorde. Ende de II tovereers worden vander blixemen verwandelt in colen. Ende de coninc voerde der apostolen lichamen in sine stat, ende hi maecte ene sonderlinghe grote kerke in hare ere.

Men vindt ghescreven dat dese Simon ghecruust was, ende dit segghen Isidorus, Eusebius ende Beda ende Jan Beleth. ¹ Want also si segghen, doe hi in Egypten ghepredect hadde, so keerde hi weder in Jerusolima. Ende na dien dat de Minre Jacob doot was, so wert hi daer bisscop ghecoren. Ende men seit dat hi XIX doode ver[345rb]wecte vore sine doot. ² Ende doe hi de kerke van Jerusolima menech jaer gheregeert hadde, ende hi C jaer ende XX hadde, in Traejaens skeisers daghen so wert hi ghevaen vanden rechtere van Jerosolima. ³ Ende hi dedenne sere slaen, ende ten lesten dede hine crucen, daer si alle af verwonderden die metten rechtere waren dat een out man van C ende XX jaren mochte verdraghen den torment des crucen. Nochtan segghen eneghe, also waer es, dat het dese Simon niet en was die ghecruust was. Maer het was een ander Simon, Cleophas sone, Josephs brueder. Ende dit seit Eusebius oec in sine coronike. Want Isidorus ende Eusebius, dat si vore gheseit hadden, dat corrigeerden si na in haren coroniken. ⁴ Ende dit orcondt oec Usuardus in sine *Martirologie*.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «quod etiam Ysidorus in libro de obitu apostolorum et Eusebius in hystoria ecclesiastica et Beda super actus et magister Iohannes Beleth in summa sua testatur» (1086).

2. [Vertaling] Maggioni: «et ante mortem suam XXX mortuos suscitasse narratur. Vnde cantatur de eo: 'Ter denos mortuos fluctibus mersos humane uite reddidit'» (1086).

3. [Vertaling] Maggioni: «cum Atticus consularis Iherosolimis haberetur» (1086).

4. [Vertaling] Maggioni: «Item dicunt Ysidorus et Beda in suis chronicis. Nam Ysidorus et Eusebius quod prius dixerant postmodum in chronicis correxerunt, quod patet per Bedam qui se hoc sensisse redarguit in retractationibus suis» (1087).

Van sinte Quintine

Van sinte Quintine [155]

Quintijn was edel van gheslechte, uter stat van Rome gheboren. Ende hi quam te Ambianen ende dede daer vele miraculen. Ende biden bevelenne van Maximiane so vinckenne de provoost vander stat ende dedenne slaen tote dat hi bi na doot was, ende doe leide hine in enen kerkere.¹ Maer dinghel Gods te livereerdenne, ende hi ghinc in midden de poort ende predeckte daer den volke. Ende daer vincmenne weder, ende men rectenne an enen stake tote dat hem sine aderen scoorden. Ende men sloechenne jammerleec [345va] met roouwen peserecken,² ende men goot op hem wallende olie, pec ende smout. Ende hi bespote den rechtere. Ende doe wert de rechtere vergramt ende dede hem inden mont werpen calc, asijn ende mostaert. Maer doe hi noch vast ende ghestadech bleef in tgheloeve, so voerdemenne te Veromundum, ende men dede hem slaen II naghele in thoot toten beenen.³ Ende X spien dede men hem slaen tusschen naghele ende vleesch. Ende daer na dedenne de rechtere onthoofden ende dede sijn lichame worpen in een riviere. Ende daer lach hi LX⁴ jaer in. Ende daer na vanttenne ene vrouwe aldus. Want doe si altoos in bedinghen was, so vermaende hare dinghel dat si voere te Veremunde weert, ende dat si op die stat soeken soude sinte Quintijns lichame, ende dat sine eerlec groeve. Ende doe si te dier stat comen was met groten gheselscape, ende si daer hare bedinghe dede, so begonste thant sinte Quintijns lichame te vlotenne onbesmet ende al gheheel met sueten roken. Ende si groffenne ende daer bi bejaghese weder haer licht. Ende doe si daer een kerke ghesticht hadde, so voer si thuisweert.⁵

---

1. [Vertaling] Maggioni: «iussu Maximiani a prefecto urbis capitur et usque ad defectum cedentium uerberatus carceri mancipatur» (1088).

2. [Vertaling] Maggioni: «neruis quoque crudis» (1088).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Laatste 'en' in 'beenen' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Cuius corpus in flumen proiectum cum per annos LV latuisset a quadam matrona nobili Romana taliter repertum est» (1088).

5. [Vertaling] De rest van dit hoofdstuk (Maggioni, 1089) en de hieropvolgende legende [CLVII – DE SANCTO EVSTACHIO] (Maggioni, 1090-1098) bleven onvertaald.

Van allen heileghen

Van allen heileghen [156]

Alre heileghen dach was gheordineert om IIII saken. Ierst om enen tempel die ghewihet was. Ten anderen om te verhalenne dat men achter ghelaten hadde. Ten derden om de roeckeloosheiden te verhalenne. Ten vier[345vb]den om dat wi te lichtelekere onse bedinghe ghecrighen souden.

Irst was dese feeste gheset om de wihinghe ¹ van enen tempele. Die van Rome, doe si al de werelt onder hen hadden, so maecten si alte grooten tempel, ende daer setten si inde middeweert haren afgod. Ende si setten alomme entomme hem alle dandere afgode vanden provincien die onder hen waren, so dat si met haren ansichten stonden ghekeert te haren god weert. Ende so wanneer dat eneghe provincie stac jeghen Rome, so hadden si met duvelien ghemaect dat die afgod van dier provincien sinen rugghe keerde ten afgod weert van Rome, ende daer met toende hi dat hi jeghen Rome stac. Ende dan sonden die van Rome te dier provincien weert een groot heer ende woestense. ² Want dien van Rome en ghenoechde niet dat si in hare stat hadden den afgod van allen provincien, si en maecten oec elken god van elker provincien enen tempel in hare stat te haren love, om dat sise heren ghemaect hadden van allen provincien. Maer om dat alle dafgode niet en mochten hare tempels hebben, so maecten si met haerre sotheit enen meerren ende wonderlekeren in de eere van allen goden, ende si hiettenne Pantheon, dat bediedt 'allen goden'. ³ Want de bisscoppe vanden afgoden veiden hen, om dat si tfolc te meer bedrieghen souden, dat hen Cybilla, die alle gode moeder was, gheboden hadde, oft si wilden hebben victorie [346ra] van allen heidenen, dat si haren sonen stichten souden enen grooten tempel. Ende hieromme leiden si tfundament vanden tempele ront, om dat men toonen soude in deser

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'wihinghen' waarin de laatste letter werd uitgeradeerd.

2. [Vertaling] Maggioni: «Conciti igitur Romani ad illam prouinciam copiosum exercitum destinabant et ipsam suo dominio subiugabant» (1099).

3. [Vertaling] Maggioni: «et pantheon, quod sonat toti dii, uocauerunt, a pan, quod est totum, et theos, deus» (1099-1100).

Van allen heileghen

sceppennessen deeweleecheit vanden goden. Ende om dat men de voute van steenen niet en hadde moghen welven om dat de tempel so wijt was, doet ghestichte boven der eerden quam, so droegment vol eerden, ende in derde saeidemen ghelt, ende daer op so welfdemen de vaute, so hoghe leidemen de eerde. Ende doe de tempel aldus volmaect was, so gaf men orlof so wie dat derde ute droeghe, dat al tghelt sine ware dat hi daer in vonde. Ende tfolc ¹ haeste hem sere ende hadde de eerde saen ute ghedraghen. Daer na sloeghen die van Rome coperen ghelt ende verguldent ende leident boven. ² Men seit dat in desen tempel alle provincien wonderleec ghepingeert waren, ³ ja also, so wie dat te Rome quam, dat hi weten mochte werweert dat sine provincie was. Maer namaels so viel dit af, ⁴ ende daer bi bleef boven in desen tempel een open ⁵ gat.

In Focen skeisers tide, doe die van Rome Cristus gheloeve weder ontfaen hadden, ⁶ ende Bonifacius, die de vierde paus was na Gregorio, int jaer ons Heren DCV hi impetreerde desen tempel vanden keiser, ende hi deder ute scrabben ende vaghen alle de vulheit vanden afgoden, ende hi consacreerde dien tempel opten vijfsten dach van meie inde eere onser Vrouwen [346rb] ende alre marteleren. ⁷ Ende hi hiet dese kerke Sinte Marien Ten Marteleren, ende men heetse nu vanden volke Te ⁸ Rotonde ⁹ Onser Vrouwen, want men plach inde

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘liep’ door onderstreping herroepen.

2. [Vertaling] Maggioni: «Denique Romani pineam eneam et deauratam fabricant et in summitate collocant» (1100).

3. [Vertaling] Maggioni: «Aiunt quoque quod in hac omnes prouincie mirabiliter sculpte erant» (1100).

4. [Vertaling] Maggioni: «Hec autem procedente tempore inde cecidit» (1100).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘open’ superscript.

6. [Vertaling] Maggioni: «cum iam dudum Roma fidem domini recepisset» (1100).

7. [Vertaling] Maggioni: «ipsum IV idus Maii in honorem beate Marie et omnium martyrum consecrauit» (1100).

8. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘te’.

9. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De oorspronkelijke lezing ‘de ronde’ door het in de marges toevoegen van ‘te’ en ‘ro’ en verandering van de ‘r’ in een ‘t’ verbeterd in ‘te rotonde’. Maggioni: «sancta Maria rotunda» (1100).

Van allen heileghen

Kerke der santen feesten niet te vierenne. ¹ Ende om dat te deser feesten groot volc vergaderde, ende om dat si hen niet gheven en mochten te deser feesten om tghebrec van lijftochte, daeromme ordineerde een paus die Gregorius hiet, dat men dese feeste vieren soude op den irsten dach van november om dat tfolc dan bat es voorsien van lijftochte, van coorne ende van wine, ende hi ordineerde dat men alde werelt dore desen dach vieren soude inde eere van allen heileghen. Ende aldus wert die tempel ghewihet alle heileghen, die te voren ghewihet was allen afgoden. Ende daer men vele afgode plach te oeffenne, daer looft men nu alle heileghen devoteleec.

Ten anderen was dese feeste gheordineert om te verhalenne dat men verlet hadde. Want wi hebben vele santen ghelaten, daer wi negheen feeste af en daden noch herdincken, want wi en moghen alre sante daghe niet ghedoen om datter so vele es, ende oec om onse crancheit. Want wi sijn siec ende cranc, ende wi en moghens niet ghedoen om den corten tijt, want wi en souden niet tijts ghenoech hebben. Want Jeronimus seit in ene epistole die hi vore sinen kalendier scrijft, dat neghenen dach binnen [346va] den jare en es – sonder jaersdach – daer en sijn v^M marteleers in ghedoodt. Ende daeromme so heeft de heileghe Kerke wel gheordineert, om dat wi alle der zante daghe elken sonderlinghe niet doen en moghen vierten, dat wise doch alle te gadere eren moghen.

Waer bi gheordineert es dat wi der heileghere daghe vieren, daer toe seit meester Willem van Antisiodoro VI redenen. Dierste es om de ere die wi Gode daer in doen, om dat wi sine heileghen eren. Want die de heileghen eert, hi eert ² sonderlinghe daer in den ghenen diese heilech maecte. Dander es om de hulpe van onser crancheit, want bi ons selven en moghen wi negheen salecheit ghecrighen, ende daeromme hebben wi noodt dat de heileghen over ons bidden. Ende om dat ons

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Nondum enim confessorum sollempnia ab ecclesia agebantur» (1100).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'gode' door onderstreping herroepen.

Van allen heileghen

van hen mach werden gheholpen, so doen wi hen ere. ¹ Ten derden om dmeerren onser sekerheit, om dat ons onse hope ende onse sekerheit sal werden ghemeerrent vander glorien der heileghen, die men ons predect op hare feesten. Want ochte sterfleec menschen, die ons ghelijc waren, also mochten werden verheven bi haren verdienten, so es wel te gheloevenne dat wijt oec selen moghen, want Gods hant en es niet ghecrant. ² Tfierde es om dexempel hen na te volghenne, want als men hare feesten viert, so werden wi ghetrocken hen na te volghenne. ³ Want versmaden wi [346vb] bi haren exemple dese eerdsche dinghe, so minnen wi hemelsche. Tfijfste es om de scout die wi deen dander sculdech sijn, want de heileghen hebben feeste van ons inden hemel: «Want de heileghe zielen hebben blijscap op enen sondere die penitencie doet.» ⁴ Ende om dat wi hen ghelden selen, so eest recht dat wi oec van hen feeste doen inder eerden, om dat si van ons feeste doen inden hemel. De seste es om dbejaghen onser eren, want als wi de heileghen eren, so doen wi onse sake ende bejaghen onse ere, want hare feeste es onse weerdecheit. Want als wi onse bruedere eren, so eren wi ons selven. Want caritate maect alle dinc ghemeene, want ons ghemeene es eerdsche, hemelsche ende eweleec dinghen. ⁵

Sonder dese redenen so seit Jan van Damasco noch andere redennen, dats hoe wi haren gheest ende haren lichame oft hare reliquien eren selen. Ende eneghe nemtse ⁶ teerne om hare

---

1. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Legitur enim III Reg. I quod Bersabee, que interpretatur puteus satietatis, id est ecclesia triumphans, filio suo, id est ecclesie militanti, regnum suis precibus obtinuit» (1102).

2. [Vertaling] Maggioni: «cum manus domini abbreviata non sit» (1102).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘Want als men hare feesten uiert so werden wi ghetrocken hen na te uolghenne’ met verwijsteken onder kolom.

4. [Vertaling] Maggioni: «quia gaudium est angelis dei et animabus sanctis super uno peccatore penitentiam agente» (1102).

5. [Vertaling] Maggioni: «caritas namque facit omnia esse communia. Omnia quidem nostra sunt celestia, terrestria et eterna» (1102).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘nemtmen’.

Van allen heileghen

weerdecheit, ende eneghe om de precioosheit haers lichamen. ¹ Hare weerdecheit, also hi seit, es vierderhande: Want si sijn Gods vriende, Gods kindere, Gods erfghenoote ende ons leitsmanne. Ende hi seit de prueven vanden irsten. *Jobannis* XVII: ² «Thant en salic u niet segghen cnechte maer vriende.» Vanden anderen ³ *Jobannis* primo: «Hi gaf hen macht Gods kindere te werdenne.» Vanden derden *Paulus ad Romanos* VIII ^o: «Si wi [347ra] kindere, so si wi erfghenoote.» Van den vierden seit hi aldus: «Hoe sere souddi pinen dat ghi enen leitsman vinden mocht, die di leidde toten onsterfelen coninc ende vore Hem over di sprake. De leitsmanne sijn de heileghen van onsen gheslechte die Gode over ons bidden. Dese eren wi als wi om Gods wille in haerre eren tempele maken daer wi hare herdincken in doen.» Dandere saken nemt men in de precioesheit haers lichamen. Ende daer seit Jan Damascenus IIII redenen toe, ende Augustijn doeter de vijfste toe, daer men mede oppenbaert de precioosheit vander heileghen lichamen. ⁴ Want der heilegher lichamen waren Gods vate, Cristus tempele, ende bussen met gheesteleker salven, godleke fonteinen ende sprake des Heilechs Gheests. ⁵ Want irst waren si Gods vate, want Hugo seit: ⁶ «Gods vate sijn de suvere cameran der heileghen.» ⁷ Ten anderen waren si Cristus tempel. Daer bi volgter na dat verstannesse in haren herten woende. ⁸ Daer bi seit Paulus: «En wetti niet dat uwe lichamen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Preter autem has rationes ponit alias rationes Iohannes Damascenus libro IV, cap. VII, quare scilicet sancti et pariter eorum corpora siue eorum reliquie debeant honorari, quarum quedam sumuntur quantum ad eorum dignitatem, quedam quantum ad corporum ipsorum pretiositatem» (1102).

2. [Vertaling] Maggioni: «*Job*. XIII» (1103). Het bedoelde citaat staat in *Job*. 15, 5.

3. [Tekstkritiek] Hs. 'andere'.

4. [Vertaling] Maggioni: «et Augustinus addit quintum per que manifestatur pretiositas corporum sanctorum siue reliquiarum» (1103).

5. [Vertaling] Maggioni: «Ipsa enim sanctorum corpora fuerunt promptuarium dei, templum Christi, alabastrum spiritualis unguenti, fontes diuini et organum spiritus sancti» (1103).

6. [Vertaling] Maggioni: «Primo enim fuerunt promptuarium dei, unde dicit» (1103). De autoriteit die geciteerd wordt is dus Johannes Damascenus.

7. [Vertaling] Maggioni: «Hii enim promptuaria dei pura cenacula facti sunt» (1103).

8. [Tekstkritiek] Hs. 'woende'. Maggioni: «unde sequitur quoniam per intellectum in corporibus eorum habitauit deus» (1103).

Van allen heileghen

tempele des Heilechs Gheests sijn, die in u wandelt?» Want God es gheest. Hoe datmen den tempel eren sal ende Gods tabernaculen, hier af seit Guldemont: ¹ «De mensche heeft ghenoechte in de wande te stichtenne, maer God heeft ghenoechte inder heileghen bekeeren.» ² David: «Here, ic minde de soon[347rb]heit dijns huus.» Niet die soonheit die menegherande marmer steenne maken, maer die menegherande maect der heilegher doghede. ³ Deen ghenoeghet den vleessche, maer dander maect den gheest levende. Deen werpt hem neder teenen tide ende bedrieghet de oghen, dander sticht eweleec verstennesse. Ten derden waren si bussen van gheesteleken salven. Daer bi seit hi: «Salve van goeden roke gheven der heileghen reliquien. Ende des en twivel niemen. Want ochte inder woestinen ute eenre roken ⁴ ende enen steene water vloeide, ende ute eens ezels kinnebacke Sampsonen doen hi dorst hadde, also vloeit oec uter heileghen lichamen salve van goeden roke.» ⁵ Ten vierden sijn si fonteinen van godleker minnen. Daer bi es ghescreven: «Dese bleven levende inder waerheit, ende si staen met vrien love vore Gode. Cristus, de Here, heeft ons ghegheven de fonteyne der ghesontheit sijnre heileghen reliquien die ons menegherande beneficien geven.» Ten vijfsten sijn si spraken des Heilechs Gheests. ⁶ Dit seit Augustijn: «Der heilegher lichamen en sal men niet versmaden maer eren. Want doe si leefden, so beseghese de Heileghe Gheest tallen goede in spraken.» ⁷ Ende daer bi seit Paulus: «Sueti ghelikenesse sgheens die

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Qualiter igitur non honorandum animata templa dei et animata dei tabernacula etc.? De hoc etiam Chrysostomus» (1103).

2. [Vertaling] Maggioni: «Homo in edificatione parietum delectatur, deus autem in conuersione sanctorum» (1103).

3. [Vertaling] Maggioni: «Quem decorem? Non quem diuersitas marmorum splendentium facit, sed quem prestat uarietas uiuentium gratiarum» (1104).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'roken' met verwijsteken in margine.

5. [Vertaling] Maggioni: «Si enim ex rupe et firma petra aqua in heremo emanauit et ex maxilla asini Sanson sitiendi, ex martyrum reliquiis unguentum bene olens emanare incredibile nequaquam est scientibus demum dei uirtutem et sanctorum qui ab ipso honorem» (1104).

6. [Vertaling] Maggioni: «Quinto organum spiritus sancti» (1104).

7. [Vertaling] Maggioni: «quibus dum adhuc uiuerent spiritus sanctus quasi quibusdam organis ad omne opus bonum usus est» (1104).

Van allen heileghen

in mi spreect, dats Cristus?»¹ Ende van sinte Stevenne es ghescreven [347va] dat si niet wederstaen en mochten der wijsheit ende den gheeste die sprac.²

Ten derden wert dese feeste gheset om te verhalenne de roeckeloosheiden. Want al doe wi allettel zante feeste, nochtan die selve die wi doen, die doen wi roeckeloosleec. Ende wi latenre vele achter bi roeckeloosheiden. Ende so wat dat wi in dier zante feeste roeckeloosleec doen, dat moghen wi voldoen in deser feesten, ende moghen ons suveren van onsen roeckeloosheiden. Ende dese redennen es ghescreven inden sermone dat men op desen dach inde Kerke leest. Daer steet aldus: «Hets gheordineert dat men in desen daghe sal hebben herdincken van allen heileghen om dat, so wat dat³ de menscheleke broescheit bi verghetelheiden ochte bi roeckeloosheiden ocht bi olleden van weerleken dinghen⁴ inder heileghen feesten niet wel volmaecte leec en heeft voldaan, in deser feesten sal werden voldaan.»

Men sal weten dat vierderande heileghen sijn vanden *Nuwen Testamente*, dien wi feeste vieren binnen den jare, ende die wi op desen dach te gadere vieren, omdat wi hen voldoen selen die wi roeckeloosleec gheviert hebben. Dat sijn apostole, martelaren, confessore ende maghede. Ende also Rabanus seit, so sijn dese IIII beteeckent biden IIII hoecken der werelt. Biden oesten sijn beteeckent de apostele, biden zuden de marteleers, biden noor[347vb]den de confessore, biden westen de maghede.

Dierste sijn de apostolen, ende hare weerdecheit ende hare voorbarecheit es oppenbaer om dat si sijn boven alle zanten in IIII saken. Dierste es in hoocheiden van werdecheiden. Want si sijn de wise

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vnde apostolus: 'An experimentum queritis eius qui in me loquitur Christus?'" (1104).

2. [Vertaling] Het volgende Ambrosius-citaat is onvertaald gebleven, Maggioni: «Item Ambrosius in Hexameron: 'Hoc est pretiosissimum, quod homo diuine uocis sit organum et corporalibus labiis exprimit celeste oraculum'" (1104).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dat' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «seu per occupationem rei secularis» (1105).

Van allen heileghen

princen vander Kerken, ¹ ende si selen sitten biden eweleken rechtere, ² ende si sijn suete herden van ons Heren cudden. Bernaert: «Het was tameleec dat men dusdane leeraers ende herden settede den menscheleken gheslechte, die saechte sijn souden ende machtech ende vroet. Saechte om dat si ons goedertierleke ontfaen souden. Machtech om dat si ons machteleec bescermen souden. Vroet om dat si ons ten levenne leiden souden dore den wech die ter stat weert leidt.» Ten anderen sijn si boven dandere inde hoocheit van machte. Ende hier af seit Augustijn: «God gaf sine macht den apostolen boven nature dat sise ghenesen souden, boven de duvele dat sise verdriven souden, boven de elemente dat sise verwandelen souden, boven de zielen dat sise vanden sonden ontbinden souden, boven de doot dat sise versmaden souden, boven dinghele dat si ons Heren lichame consacreren souden.» Ten derden ³ sijn si boven dandere omme de voorbarecheit haerre heilecheit, so dat om hare grote heilecheit ende de volheit van gracien die in hen was, Cristus leven ende sine wandelinghe in hen lichte als in enen [348ra] spiegel, ende men bekindenne in hen lieden also men de sonne bekint an hare claerheit, ende de rose an haren roke, ende tfier an sine hitte. Hier af seit Guldemont op *Matheum*: «Cristus sant sine apostolen als de sonne haer raeien, ende also de rose haren sueten roke ute sindt ende tfier gheisteren, dat also de sonne in haren raeien scijnt, ende de rose in haren roke ghevoelt, ende also men tfier inden gheisteren siet, also bekindemen in haren dogheden Cristus cracht.» Ten vierden sijn si boven dandere in de cracht haerre orborleecheit. Hier af seit Augustijn ende spreect vanden apostolen aldus: «Vanden onweerdsten ende vanden ongheleertsten ende vanden minsten so worden si edel ende verlicht ende ghemenechfoudecht. Ende hier mede worden Cristo tonder ghedaen suete spraken, clare sinne, groote scaren ende wonderleec wijsheit der leeraers ende der goeder sprekers.»

-
1. [Vertaling] Maggioni: «ipsi enim sunt sapientes principes ecclesie militantis» (1105).
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'doemer'.
  3. [Tekstkritiek] Hs. 'anderen'. Maggioni: «Tertio in prerogatiua sanctitatis» (1106).

Van allen heileghen

Dander partie vanden heileghen sijn marteleren, ende hare weerdecheit ende voorbarecheit es oppenbaer, om dat si menechfuldeleec ghepassijt waren ende orborleec ende vromeleec. Menechfuldeleec waren si ghepassijt sonder hare bloet te stortenne, sonderlinghe in III manieren. ¹ Want also Bernaert seit, so sijn III manieren van martilien ² sonder bloetstortinghe, dats: ghesparecheit in overvloeiecheiden, dat David hadde; ende meltheit in armoeden, die Thobie hadde; ³ ende suverheit inde joghet, die Joseph hadde in ⁴ Egypten. Gregorius seit dat III martilien sonder bloetstortinghe [348rb] sijn: «Wi moghen sonder iser marteleren werden opdat wi in therte waerleec houden ghedoechsaemheit, ende in dien dat wi compassie hebben op de ghene die in doghenne sijn.» Want hi seit: «Die rouwe heeft in andere liede crancheit, hi draghet ons Heren cruce in sijn herte.» ⁵ Daer men oec de viande mint, daer bi seit hi: «Te verdraghenne lachter ende den ghenen te minnenne diene haet, dits martilie in heimeleken ghepeisen.» Ten anderen es si orborleec. Ende dese orboorleecheit was den marteleren in verlatennessen van allen sonden, ende gaf hen groten loon ⁶ van verdienten, ende deweleke glorie. Want hets hen ghesciet om den loon van haren bloede. Ende hieromme heetmen hare bloet ‘precioes’, dats ‘vol loons’. ⁷ Augustijn: ⁸ «Wats preciosere dan de doot, daer men de sonden mede verlaet ende den loon mede meerrent?» «Cristus bloet es precioes, sonder sonde. Nochtan heeft Hi oec precioes ghemaect sijnre marteleren bloet, daer

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Multipliciter quoniam preter martyrium sanguinis passi sunt triplex aliud martyrium sine sanguine» (1106).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘van martilien’ in margine met verwijsteken.

3. [Vertaling] Maggioni: «largitas in paupertate quam exhibuit Tobias et uidua» (1106).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘in’ superscript en in margine herhaald.

5. [Vertaling] Maggioni: «Secundum autem Gregorium triplex est martyrium sine sanguine, scilicet patientia aduersorum, unde dicit: ‘Sine ferro martyres esse possumus, si patientiam in animo ueraciter custodimus’; compassio afflictorum, unde dicit: ‘Qui dolorem exhibet in aliena necessitate, crucem portat in mente’» (1106-1107).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘uan’ (dittografie) door onderstreping herroepen.

7. [Vertaling] Maggioni: «ideo earum sanguis dicitur pretiosus, id est pretio plenus» (1107).

8. [Vertaling] Maggioni: «De primo et secundo Augustinus de ciuitate dei» (1107).

Van allen heileghen

Hi sijn bloet omme gaf te loone. Want en maecte Hi sijnre marteleren bloet niet precioos, so en soude men niet moghen segghen: “Precioes es in ons Heren anscouwenne sijnre heileghen doot.”¹ Bernaert:² «Drie dinghen sijn die der heilegher doot precioos maken. Dats: raste vander pinen, blijscap van nieuheiten, ende sekerheit van eweleecheiden.» Ende ons lieden es [348va] hier in tweerhande³ orbore. Want de marteleren sijn ons ghegheven te exemple om te stridene. Guldemont: «Du best een weeldech kersten riddere, op dattu waens dattu verwinnen moghes sonder vechten, ende sonder strijt zeghe hebben. Beseghe dijn cracht ende stride met dijnre macht. Strijt vromeleec in desen stride. Merct de belofte ende verstant de condicie. Ansich dijn ridderscap dattu belooft heefs, ende de condicie daer du toe ghegaen bes, ende dat ridderscap daer du dinen name toe ghegheven hebs.⁴ Want om dese belofte so hebben si alle ghenoechten, om dese condicie hebben si alle verwonnen, met deser gherechteheit hadden si seghe.»⁵ Ten anderen sijn ons de heileghen ghegheven in patrone om ons te helpenne. Want si helpen ons met haren verdienten.⁶ Augustijn:⁷ «O, hoe groot es Gods goedertierenheit, want Hi wilt dat onse helpen sijn der marteleren verdienten. Want Hi verberrent die, om dat Hi ons leeren sal.⁸ Hi vertertse om ons te winnenne, ende Hi wilt dat hare pinen sijn ons profijt.» Vanden anderen seit Jeronimus:⁹ «Ofte de apostelen ende de

---

1. [Vertaling] De bron van dit tweede Augustinus-citaat wordt in de vertaling niet genoemd: «Idem super Iohannem» (Maggioni 1107). Het volgende Cyprianus-citaat bleef onvertaald: «Item Cyprianus: ‘Martyrium est delictorum finis, periculi terminus, dux salutis, patientie magister, domus uite’» (ibidem).

2. [Vertaling] Maggioni: «De tertio Bernardus» (1107).

3. [Tekstkritiek] Hs. ‘drierhande’. Maggioni: «Ex parte nostri duplex est utilitas» (1107). Hss. Brugge (fol. 50vb) en Stockholm (fol. 281vb) lezen resp. ‘drieerAnde’ en ‘drierande’.

4. [Vertaling] Maggioni: «considera pactum, conditionem attende, militiam nosce; pactum quod spondisti, conditionem quam accessisti, militiam cui nomen dedisti» (1107).

5. [Vertaling] Maggioni: «Hoc enim pacto cuncti pugnarunt, hac conditione uniuersi uicerunt, hac militia triumpharunt» (1107-1108).

6. [Vertaling] Maggioni: «adiuant enim nos et meritis suis et orationibus suis» (1108).

7. [Vertaling] Maggioni: «De primo Augustinus» (1108).

8. [Vertaling] Maggioni: «illos examinat ut nos erudiat» (1108).

9. [Vertaling] Maggioni: «De secundo Ieronimus contra Vigilantium» (1108).

Van allen heileghen

martelaren doe si leefden, mochten bidden over dandere, doe si vore hen selven souden sorghe hebben ghehadt, hoe vele meer machts hebben si nu, alsi verwonnen hebben ende ghecroont sijn? Want Moyses was een mensche, ende hi be[348vb]jaghede van Gode ghenade over DC^M mans.¹ Ende nu, alsi met Cristo sijn, selen si dat nu² min vermoghen? Sinte Pauwels seit dat hem inden scepe ghegheven waren CC ende LXXVI zielen. Ende nu, nadien dat hi met Cristo es, sal hi dan³ nu swighen?»⁴

De derde sante sijn confessore. Ende hare weerdecheit ende voorbarecheit es oppenbaer om dat si Gode in III manieren belieden, dats met herten, met wercken, metten monde. Want dbelien der herten en es niet ghenoech sonder dbelien metten monde, also Guldemont seit⁵ met IIII redenen. Op dierste seit hi: «De wortele van belinghen es tgheloeve vander herten. Want dbelien es de vrucht des gheloefs. Daeromme ghelijc dat also langhe als de wortele in deerde es, noot es dat si telgre ende bladere ute sciete, maer en sciet sise niet, so versteetmen sonder twivel dat de wortele in deerde verdroghet es, also eest also langhe als tgheloeve vander heerten gheheel es, so ghevet si altoos belien inden mont. Ende es dat belien verdroghet inden mont, so verstant dat tgheloeve vander herten te voren verdroghet es.» Op dander seit hi: «Vordert di metter herten te gheloevenne ende vore de menschen niet te belienne, so profitet oec datmen Cristo belihet met

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vnus homo Moyses sexcentis milibus armatorum impetrauit ueniam a deo et Stephanus ueniam deprecatur» (1108).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘nu’ in margine met verwijsteken.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘dan’ superscript.

4. [Vertaling] Het derde aspect van het martelaarschap: ‘vromeleecheit’ (naast ‘menechfuldecheit’ en ‘orborlecheit’) komt in de vertaling niet aan bod (vgl. Maggioni 1108). Misschien is het fragment dat in het Latijn begint met de woorden «Tertio constanter» als gevolg van een ‘saut du même au même’ verdwenen. Het volgende hoofdstukje begint immers met «Tertia differentia est confessorum». Het fragment ontbreekt eveneens in de hss. Brugge (fol. 51ra) en Stockholm (fol. 282ra).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘prueft’. Vgl. Maggioni: «sicut probat Chrysostomus super Matheum quatuor rationibus» (1108).

Van allen heileghen

ypocrisien, al en ghelooft hi oec niet metter herten. ¹ Maer oft die [349ra] negheen profijt en doet sonder gheloeve belien, also en doet hi oec negheen profijt gheloevende sonder belien.» ² Op tderde seit hi aldus: «Al eest Cristo ghenoech dattune kins, al waert dattune niet en belihes vore de menschen, so si di oec ghenoech dat di Cristus bekint, al en belihet Hi di niet vore Gode. Ende en ghenoeghet di niet dattune kins, so en ghenoeghet Hem oec niet dijn gheloeve.» Opt vierde seit hi aldus: «Eest dat di ghenoecht tgheloeve vander herten, so soude di God dijn herte allene ghescepen hebben. Nu heeft di God oec den mont ghescepen, dattu metter herten gheloeven sels ende metten monde belihen.» Ten derden beliheden si Gode met wercke. Hoe si in wercke Gode beliheden seit Jeronimus aldus: ³ «Si segghen dat si Gode kinnen» ende segghen: ⁴ «Cristus es wijsheit, de gherechteheit, de heilecheit, de waerheit, de starcheit.» Men loghent bi onwijsheiden de wijsheit, bi ongherechteheiden de gherechteheit, bi loghennen de waerheit, bider sonden de heilecheit, bi bloetheiden de stercheit. Ende also dicwile als wi ligghen in sonden ende in quaetheiden, also dicke verloghenen wi Gods. Ende also dicwile als wi wel doen, so belihen wine.»

De vierde heileghen sijn de maghede. Ende hare weerdecheit es oppenbaer, irst omdat si brude sijn des ewechs sconincs. Ambrosius: «Wie mach eneghe [349rb] meerre soonheit versieren dan sgheens es, die vanden coninc ghemint es, ende die gheprueft wert vanden rechttere, ende van Gode gheheilecht es, altoos bruut ende altoos onghehuwet?» Ten anderen: want men rekense metten inghelen. Ambrosius: «De suverheit gaet boven menscheleke nature, want daer mede werden de menschen ghelijc den inghelen. Maer der maghede

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Si tibi prodest corde credere et coram hominibus non confiteri, ergo et infideli in hypocrisi confiteri Christum prodest, etiamsi corde non credat» (1109).

2. [Vertaling] Maggioni: «si autem ille nihil proficit sine fide confitens, nec tu proficis credendo sine confessione» (1109).

3. [Vertaling] Maggioni: «Qualiter autem quis deum opere confiteatur aut neget, ostendit Ieronimus in originali super illud» (1109).

4. [Tekstkritiek] De zegsman is Hiëronimus. Vgl. Maggioni: «ostendit Ieronimus in originali super illud: 'Confitentur se nosse deum' dicens: 'Christus sapientia est, iustitia, ueritas, sanctitas, fortitudo.'» (1109). De eerste aanhaling is een citaat uit Paulus' brief aan Titus (1, 16), dat door Hiëronimus in de tweede aanhaling becommentarieerd wordt.

Van allen heileghen

victorie es meerre dan der inghele. Want dinghele leven sonder vleesch, maer de maghede verwinnen inden vleesche.» Ten derden: want si sijn voorbareghere dan alle dandere zante. ¹ Cypriaen seit: «De maghedom es de bloeme vander Kerken sade, schoonheit ende verchiertheit van gheestelekere graciën, niemare des loofs ende der eren, ² volmaect werc ende onbesmet, ende Gods beelde.» ³ Ten vierden: want men rekentse vore de ghehuwede liede. Want dese voorbaerheit die de suverheit heeft vore de ghehuwede, es oppenbaer bi vele redennen. Want huweleec maect den lichame vet, maer de suverheit maect de herte vet. ⁴ Augustijn: «Edelekere so verkiest hi in dit leven den inghelen na te volghenne dan die inden lichame kiest te meerne de menschen. ⁵ Want suverheit es beter ende saleghere dan drachteheit met den buuc swaer te makenne, [349va] maer therte te meerne. ⁶ Want huweleec ghebaert kindere des rouwen ende suverheit kindere der blijsscap.» Augustijn: «De suverheit en es niet ondrachtech, maer si es drachteghe moeder van kinderen der blijsscap van di, Here. Die vervullet dlant met kinderen ende dese den hemel.» Jeronimus: «De huweleke vervullent dlant, ende maghedom tparadijs. Maer dierste es vol sorfachteheiden,» ⁷ Gilbrecht: «De maghedom es een ghestille van sorghen, vrede des vleeschs ende verloosinghe van sonden, principaet van dogheden.» Dierste es goet, dander beter. Jeronimus: «Also vele es tusschen huweleec ende maghedom alse tusschen gheen ⁸ sonde doen ende wel doen. Deen reket men jeghen doorne ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tertio quia illustriores sunt fidelibus uniuersis» (1110).

2. [Vertaling] Maggioni: «leta indoles laudis et honoris» (1110).

3. [Vertaling] Maggioni: «dei ymago, rursus ad sanctimoniam dei illustrior portio gregis Christi» (1110).

4. [Vertaling] Maggioni: «illa enim impregnat uentrem, ista mentem» (1110).

5. [Vertaling] Maggioni: «Generosius eligit in carne uitam iam imitari angelorum quam ex carne numerum augere mortalium» (1110).

6. [Vertaling] Maggioni: «est autem uberior felicioque fecunditas non uentre grauescere, sed mente grandescere» (1110).

7. [Vertaling] Maggioni: «Illa est multe sollicitudinis, ista quietis» (1110).

8. [Tekstkritiek] Hs. 'gheen' ontbreekt, eveneens in de hss. Brugge (fol. 51rb) en Stockholm (fol. 282va). Toegevoegd op basis van Maggioni: «Ieronimus ad Pamatium: 'Tantum est inter nuptias et uirginitatem, quantum inter non peccare et bene facere; immo, ut leuius dicam, quantum inter bonum et melius'» (1110-1111).

Van allen heileghen

dander jeghen rosen.» Item Jeronimus: ¹ «Ic prise huweleec maer om dat si mi maghede winnen. So lesic rosen uten doornen, ende uter eerden gout, ende uter scelpen margariten.» Ten vijfsten om dat si vele voordeels hebben, want de maghede selen hebben de crone aureola, ² ende si selen allene enen nuwen sanc singhen, ende si selen ghecleedt sijn metten selven cleede daer Cristus met ghecleedt sal sijn, ende si selen altoos den lamme volghen.

Ten vierden was dese feeste gheset om dat wi te lichtelekere bejaghen soudē [349vb] dat wi bidden, om dat wi op desen dach alle heileghen eren, dat si also alle ghemeenleec over ons bidden selen, ende dat wi also te lichtere Gods ontfermecheit bejaghen selen. Want onmogheleec ware dat vele lieder bede niet ghehoort en soude werden, also es wel te wanenne dat herde onmogheleec ware dat alle heileghen die vore ons baden, niet en soudē werden ghehoort. ³ Want de heileghen bidden over ons met verdienten ende met begheerten. Met verdienten om dat ons hare weldade in staden staen. Met begheerten om dat si begheren dat ons begheerten ons ghescien. Maer dies en doen si niet, si en weten dat Gods wille si.

Dat op desen dach alle heileghen over ons bidden ghemeenleec, dat was ⁴ vertoent ⁵ in een visioen dat ghesciede int jaer na dat dese feeste gheset was. Doe op desen dach de costere van Sinte Peters Kerke te Rome van devocien alle doutare ghevisenteert hadde ende alle heileghen anbeedt, ende hi weder was te sinte Peters outare comen, so wert hi daer slapende. ⁶ Ende hi sach den Coninc der Coninghe sitten

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ieronimus ad Eustochium» (1111).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Glosse: 'Aureola sal sijn de sonderlinghe crone haers maghedoems'.

3. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Hec ratio in oratione tangitur cum dicitur: 'Desideratam nobis tue propitiationis abundantiam multiplicatis intercessoribus largiaris'» (1111).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was' superscript.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Laatste 't' in 'vertoent' superscript.

6. [Vertaling] Maggioni: «et demum ad altare sancti Petri redisset, ibi paululum conquiescens extra se rapitur» (1111).

Van allen heileghen

op enen hoghen setel ende alle dinghele omtrent Hem staen. Doe quam de maghet Maria, ghecroont met eenre blickender cronen, ende haer volghede ene onvertalleke menechte van magheden.¹ Ende de Coninc stont jeghen hare op, ende Hi dede hare setten enen zetel ende Hi² settese neven Hem. Hier na quam een die ghecleedt was met kemels hare, ende hem volghede een [350ra] grote menechte van ouden lieden ende eersamen. Ende een ander quam daer na, ghecleedt met bisscopleken abite, ende hem volghede oec een gheselschap oec also ghecleedt. Daer na quam een onvertalleec gheselschap van hemelschen ridderscape. Ende daer na quam een scare van³ menegheranden volke. Dese quamen alle vore sConincs zetel ende si anbeddenne cnielende. Ende de ghene die met sbisscops abite ghecleedt was, hi begonste mettenen ende dandere songhen na. Ende dinghel die desen costere leidde, hi seide hem dit visioen. Ende hi seide hem dat die maghet die vore ghinc, Gods moeder was. Ende die met skemels hare ghecleedt was, dat was Jan Baptiste metten patriarken ende propheten. Ende die sbisscops abijt ane hadde, dat was sinte Peter metten anderen apostolen. Ende de ridders dat waren de marteleers. Ende dandere scaren waren confessore, die daeromme alle vore den Coninc quamen om dat si Hem dancken souden vander eeren die men hen op desen dach dede inde werelt, ende dat si Hem over alle de werelt bidden souden. Daer na voerde Hine in ene andere stat, ende daer sach hi wijf ende man, selke ligghen op gulden bedden, andere sitten verblidende over tafele met godleker weelden. Andere sach hi naect ende allendech helpe biddende. Ende Hi seide dat dit de purgatorie ware. Ende Hi seide hem dat die weeldege waren sielen⁴ dien van haren vrienden groteleec wert ghehulpen, ende die in armoe[350rb]den waren, dat men dier zielen inder werelt niet en rochte. Ende Hi hiet hem alle dit den paus segghen, ende dat hi na alre heileghen dach setten soude alre

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tunc uirgo uirginum in dyademate prefulgenti aduenit, quam innumerabilis multitudo uirginum et continentium sequebatur» (1111).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hi' superscript boven onderstreept 'dede hare'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'hemelschen ridderscape' door onderstreping herroepen.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'i' in 'sielen' superscript.

Van allen heileghen

zielen dach, om dat men op dien dach ghemeene weldade doen soude over de zielen die negheene speciale weldade ghecrighen en mochten, dat si dan metten anderen delen souden.

Vanden herdinckenne alre zielen

Vanden herdinckenne alre zielen [157]

Alre zielen herdincken so viertmen op desen dach om dat de zielen die neghene sonderlinghe beneficien en hebben, selen werden gheholpen met ghemeenre beneficien. ¹ Want Peter Damiaens seghet, doe ² sinte Odolio hoorde datmen in Sicilien ³ eenpaerleec hoorde de duvele roepen ende claghen dat de zielen ute haren banden worden verloost bi aelmoesenen ende bi bedinghen, so ordineerde hi in sine cloosters dat men na alre heileghen dach vieren soude alre zielen herdincken, ende dat wert van alder Kerken gheprijsst. ⁴

Hier machmen van twee dinghen besien: ierst van dien die te purgeerne sijn, ten anderen van haerre helpen. Op dierste salmen III dinghe merken. Irst wie si sijn die ghepurgert werden. Ten anderen bi wien si ghepurgert werden. Ten derden waer si ghepurgert werden.

Want III manieren sijn vanden ghenen die ghepurgert werden. Dierste sijn de ghene die sterven eer si vol[350va]daen hebben dat hen gheset es. Maer nochtan mochten si wel so groten rouwe hebben, dat si daer met al hare sonden afdoen souden ende vloegs te hemelrike varen, al en hadden si niet al voldaan dat hen gheset ware. Want berouwenesse es een groot ghenoech doen vore de sonde, ende doetse te nieute. Jeronimus seit: «Vore Gode en vermach niet meer de tijt van penitencien dan de rouwe, noch dat derven van etenne en vermach niet alse vele als dat dooden vanden sonden.» Maer die niet voldaan en hebben haere penitencie eer si sterven, si werden ghepurgert metten vreesleken viere der purgatorien, en si dat ieman van haren vrienden vore hen voldoe, opdat si oec niet groten rouwe en hebben. ⁵ Maer datmen dese penitencie enen anderen mach bevelen,

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ut generalibus beneficiis adiuventur qui specialia habere non preualent, sicut in predicta reuelatione monstratum est» (1113).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'doe' superscript boven geëxpungeerd 'dat'.

3. [Vertaling] Maggioni: «apud Vulcanum Sicilie» (1113).

4. [Vertaling] Maggioni: «quod fuit post ab omni ecclesia approbatum» (1113).

5. [Vertaling] Maggioni: «Sed qui non adeo conteruntur et ante expletionem penitentie moriuntur igne purgatorii grauissime puniuntur nisi forte eorum satisfactio ab aliquibus caris suis perficienda assumatur» (1114).

Vanden herdinckenne alre zielen

daer toe behooren IIII saken. Dierste es dat mense enen anderen bevelen sal, dat dit moet ghedaen sijn ¹ bi spapen wille die de biechte hoort. ² Dander es dat mense verwandelen moet om sgheens noot dies te doene heeft. Want hi soude moeten sijn in selken staet dat hijs selve niet en soude moghen doen, maer dat hi noot heeft datmen hem helpe. Dat derde es van sgheens weghe die de penitencie ontfaen sal, dats dat hi si ³ in caritaten, die dat ghenoechdoen ende die peniten[350vb]cie doet sijn verdienleec ende volmaect. ⁴ Dat vierde es vander pinen ghewareghe deilinghe, dats dat men een menre pine moet also verwandelen in een meerre. Want een mensche voldoet bat Gode dat hi selve sijn penitencie doet dan een andere vore hem. ⁵ Want de pine es drierhande. Dats eighenne willeghe, ende sonderlinghe doet dese ghenoech. ⁶ Dandere es eighenne ende niet willeghe, ende die es inder purgatorien. De derde es willech ende niet eighen, alsoot es inder verwandelinghen vore gheseit. Ende dese voldoet min dan dierste, om dat si niet eighen en es, ende meer dan dandere om dat si willech es. Maer nochtan al vallet dat de ghene, daer men penitencie over ⁷ ontfeet te voldoene, sterft, nochtan moet hi daer af inder purgatorien ghepijnt werden. Maer metter pinen die hi ghedoeghet ende die andere over hem doen, so wert hi teer telivereert. Want onse Here reket sine pine ende der andere pinen te gadere. Want soude hi in de purgatorie hebben gheweest II maent, so mach wel also ghescien dat hi binnen eenre maent verledecht wert. Nochtan en mach hi nemmermeer daer ute comen vore dat de scout vergouden es. Als de scout vergouden es, dat men daer na doet, dat es sgheens

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sijn' met verwijsteken in margine.

2. [Vertaling] Maggioni: «Primum est ex parte commutantis, scilicet eius auctoritas, quia de sacerdotis auctoritate fieri debet» (1114).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'si' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Tertium est ex parte illius in quem fit commutatio, scilicet caritas, quia necesse est ipsum esse in caritate que faciat ipsam satisfactionem esse meritoriam et satisfactoriam» (1114).

5. [vertaling] Maggioni: «quia plus satisfacit deo pena propria quam aliena» (1114).

6. [Vertaling] Maggioni: «Est etiam triplicem pena, scilicet propria et uoluntaria, et hec maxime satisfacit» (1114).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ouer' superscript boven onderstreept 'vore'.

Vanden herdinckenne alre zielen

diet doet, ende het verkeert in sinen scoot. ¹ Ende [351ra] en heeft hijs niet ² te doene, so wert het verkeert inder Kerken scoot oft het hulpt den anderen die inder purgatorien sijn.

Dandere die ter purgatorien sijn, dat sijn die die voldoen hebben de penitencie die hen gheset was, maer nochtan bi spapen roekeloesheit, so en was massien hare penitencie niet groot ghenoech, want dese moeten voldoen inder purgatorien dat si te lettel in dit leven daden, ja, en si dat de grote rouwe voldoe. Want God die de mate vanden sonden weet ende vander pinen, Hi doetter toe pine also behoerleec es, om dat negheene sonde onghecastihet en sal bliven. Waer bi dat de penitencie die men set, meerre oft mindere oft ghelijc es. Es si meerre, so sal hem dat comen te meerre glorien dat hi meer doet. Es si ghelijc, so eest ghenoech om de sonde mede af te doene. Es si mindere, so seit men dat dat God voldoet met sijnre gherechteheit dats min es. ³ Maer van dien die in haren inde om penitencie roepen, hoort wat Augustijn seit: «Die ghedoepst es, hi sterft sekerleec. Een mensche die wel leeft, hi sterft sekerleec. Die sine penitencie doet ende ghereconcilieert wert als hi ghesont es, hi sterft sekerleec. Maer die in dinde penitencie ontfeet ende dan ghereconsilieert wert, eest dat hi sekerleec sterft, ic en beens niet seker. ⁴ Daeromme houde dat sekere ende late dat onsekere.» Augustijn seit dit om dat selke liede meer pleghen rouwe te [351rb] hebbenne van noode dan van wille, ende meer van vreesen der pinen dan van minnen der glorien.

De derde die inder purgatorien gaen, sijn die die met hen derweert draghen hout, hooi, stoppele. Dat sijn si die in haren rijcheiden jeghen Gode hen houden met vleescheleker begheerten. Want hare vleesscheleke begheerte daer si in ligghen, sijn hare huse, hare wive ende hare goet, niet nochtan dat si iet vore Gode setten. Met dien III sijn beteeckent die die inder purgatorien selen berren meer oft min

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quo soluto illud quod soluitur deinceps est ipsius qui facit et in sinum eius conuertitur» (1114-1115).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'niet' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «si minor tunc illud quod restat suppletur ex uirtute diuine iustitie» (1115).

4. [Vertaling] Maggioni: «agens penitentiam ad ultimum et reconciliatus si securus hinc exit ego non sum securus» (1115).

Vanden herdinckenne alre zielen

na dat si hare minne in dit eertsche goet leiden. ¹ Ende also Augustijn seit, al en es dit vier niet ewech, nochtan eest alte swaer, ² want het gaet boven alle pinen die noit iemen ghedoghede in desen levenne. Noit en vantmen selke pine in desen levenne, ³ al hebben de marteleers alte grote pine gheleden.

Op dander, dats bi wien de zielen ghepurgeert werden, so salmen weten datse de duvele pinen ende purgeren, ende niet de goede inghele. Want de goede inghele en quellen de goede niet, maer de goede quellen de quade, ende de quade de goede, ende de quade quellen de quade. Nochtan machmen wel gheloeven dat de goede inghele haren brueders ende hare ghesellen dicke visenteren ende troosten ende vermanen dat sijt ghedoechsaemlec verdraghen. Si hebben oec anderen troost om dat si seker sijn ter [351va] eweleker glorien te comenne. Want si hebben sekerheit der glorien mindere nochtan dan de ghene die daer in sijn, maer meerre dan die inden weghe sijn. Want der gheenre sekerheit die inder glorien sijn, es sonder ontbeiden ende sonder vreesse. Want si en ontbeidense niet, om dat sise hebben ende dat sise niet en ontsien te verliesenne. Maer der gheenre sekerheit die inden weghe sijn, die es in vreesen. ⁴ Ende die inder purgatorien sijn, die es inde middeweert, want si es met ontbeidenne, want si ontbeiden der glorien, ende sonder vreesse. Want om dat si vrien wille hebben gheconfirmeert, ⁵ so weten si dat si nemmermeer sonde en selen moghen doen. Si hebben noch anderen troost, want si hopen dat men hen helpt. Masscien oec soe en purgeren de duvele dese zielen niet, maer si werden ghepijnt bi Gods gherechtecheiden. ⁶

---

1. [Vertaling] Maggioni: «illis tribus significantur qui secundum suos amandi modos uel diutius ut lignum uel minus ut fenum uel minimum ut stipula cremabuntur» (1115).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'groot'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Noyt en uantmen selke pine in desen leuene' in margine met verwijsteken.

4. [Vertaling] Maggioni: «Certitudo autem illorum qui sunt in uia e contrario est» (1116).

5. [Vertaling] Maggioni: «cum habeant liberum arbitrium confirmatum» (1116).

6. [Vertaling] Maggioni: «Forte tamen uerius est quod illa punitio non fit per malos angelos, sed diuina iustitia iubente et flatu eius succedente» (1116).

Vanden herdinckenne alre zielen

Op tderde, waer dat dese zielen ghepurgert werden, so salmen weten dat si werden ghepurgert in ene stat die bi der hellen es, die purgatorie heet, also vele wiser liede segghen, al segghen selke dat inde locht es. ¹ Maer nochtan so werden vele zielen in menegheranden steden ghepurgert biden wille Gods, ende dat bi vele saken. Dats om dat si lichteleece werden ghepijnt, oft dat si saen selen werden verloost, oft om ons te learne, oft om de mesdaet die si in die stat daden, [351vb] oft om iemens bede.

Irst so ghesciet dit om hare lichte pine, also Gregorius seit, dat eneghe zielen ghepurgert werden in scaduwen.

Ten anderen om dat si teer verloost werden selen, om dat si den anderen haren noot moghen oppenbaren ende van hen hulpe bidden ende also teer ² verloost werden. Want men leest van eenrande vesschers die inden herfst vesscheden, ende vinghen een stuc ijs over enen vesch. ³ Ende si waren daer af blidere dan van enen vessche om dat hare bisscop ghepijnt was inde voete van hitten. Ende si leiden hem dijs onder de voete ende hi haddere groot solaes af. Maer op enen tijt so hoorde hi een stemme uten ise. Ende doese de bisscop besworen hadde wie si ware, so seide si: «Ic ben een ziele die in dit vervorsen ijs werde ghepijnt om mine sonden. Ende ic soude werden verloost op dattu xxx daghe alle daghe een messe over mi seits.» ⁴ Doe de bisscop half de messen gheseit hadde, ende hi hem te eenre andere messen ghereet hadde, so dede de duvel dat al tfolc vander poort wert vechtende. Ende de bisscop wert gheroepen om tgheruchte te paisenne. Ende hi dede de mesghewaden ute ende liet dien dach messe te segghenne. Ende hi begonste weder, ende doe hi de tweedeel gheseit hadde, so quam een groot heer ende beleide die stat. Ende van noode moeste hi noch messe laten. Ende daer na begonste hise weder, ende doe hise alle gheseit [352ra] hadde toter echterstere, ende hi die begonnen hadde, so ontstac alle de stat ende sijn huus. Ende doe men

---

1. [Vertaling] Maggioni: «licet aliis uideatur quod sit in aere uel in torrida zona» (1116).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'e' in 'teer' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «sicut legitur quod quidam piscatores beati Theobaldi in autumpno frustrum magnum glaciei pro pisce prendiderunt» (1117).

4. [Vertaling] Maggioni: «et liberari possem si xxx missas sine interuallo xxx diebus continuis diceres» (1117).

Vanden herdinckenne alre zielen

hem seide dat hi de messe liete, so andwoordde hi: «Al soude al de stat verberren, ic en salre de messe niet om laten.» Ende doe hi die messe ghedaen hadde, so wert dijs ghesmolten, ende tfier vander poort voer wech als een ghedrochenesse ende en dede negheen scade.

Ten derden om onse leeringhe, om dat wi weten selen dat de sonderen grote pine liden, alsoot te Parijs gheschiede, also de Cantere van Parijs scrijft.¹ Want meester Silo bad sere enen sinen scolier die siec was, dat hi te hem wilde comen na sine doot ende hem sinen staet segghen.

Ende na sine doot oppenbaerde hi hem met eenre² cappen ghemaect van percamente die vol ghescreven was van poetrien, ende si was binnen al ghedect met vlammen viers. Ende sijn meester vraghede hem wie hi ware, ende hi andwoordde: «Ic ben de scolier die di gheloofde te di te comenne.» Ende hi vraghede hem om sinen staet, ende hi seide: «Dese cappe verweghet mi meer ende verduwet dan ochtic enen torre op mi hadde. Ende si es mi ghegheven te draghenne om de glorie die ic hadde inde poetrien. Ende dat vier daer de cappe mede ghedect es, sijn de argumente ende de fallacien die ic droech.³ Ende dese vlamme torment mi ende verberrent.» Ende doe de meester seide dat dit een lichte pine ware, so seide hem dese doode dat [352rb] hi sijn hant voortstake.⁴ Ende doe hi sine hant voortstac, liet hi daer op vallen enen dropel sweets ende dore gatede des meesters hant eer dan een ghescutte soude hebben ghedaen, ende hi werter sere af ghepijnt. Ende de doode seide: «So daen benic al.» Dese meester,⁵ omme des mans pine, so micte hi de werelt te latenne ende in een religioen te gane.⁶

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'dat' door onderstreping herroepen.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'e' in 'eenre' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Porro flamma ignis qua cooperta est pelles sunt delicate et uarie quas ferebam» (1118).

4. [Vertaling] Maggioni: «dixit eidem defunctus ut manum extenderet et sic facilitatem sue pene sentire posset» (1118).

5. [Tekstkritiek] Hs. 'meesteer'.

6. [Vertaling] De rest van het verhaal bleef onvertaald: «unde mane scholaribus congregatis hos uersus composuit: 'Liquo choax ranis, cra coruis uanaque uanis / Ad logicam pergo que mortis non timet ergo.' Et sic seculum deserens ad religionem confugit» (1118).

Vanden herdinckenne alre zielen

Ten vierden om de mesdaet die si ghedaen hebben in een stede. ¹ Want Augustijn seit dat de zielen ondertiden hare purgatorie doen inden steden daer si in sondechden. Ende daer af beschrijft Gregorijs een exempel in *Dialogo*. ² Een pape was die gherne plach te badenne, ende hi vant enen man dien hi niet en kinde altoos ghereet te sinen dienste. Ende hi diende hem altoos nerensteleec. Ende doe hi hem op enen dach gaf een ghewihet broot over benedixie ende vore sine pine, so bedruefde hi hem ende ³ andwoordde: «Vader, waer bi gheefstu mi dit? Dats heilech broot, maer ic en mach niet eten, want ic was selken tijt here van deser stat, ende nu benic hier gheset in purgatorien na mine doot. Maer ic bidde di dat ghi dit broot Gode offers over mine sonden, ende dan seltu weten dattu ghehoort bes, als du hier coms om di te dwane, ende du mi hier niet en vens.» Ende dese pape seide alle daghe een weke dore over hem messe, ende doe hi daer weder quam, so en [352va] vant hijs niet. ⁴

Ten vijften om enechs sants bede, also men leest dat Patricius een purgatorie impetreerde in Hierlant. ⁵ Ende daer af es bescreven na sinte Benedictus dach.

Op dander, dats vanden hulpen die de zielen hebben moghen, daer salmen III dinghen op mercken. Irst vander hulpen die men doet. Ten anderen vanden ghenen daer mense over doet. Ten derden vanden ghenen diese doen.

Op de hulpen die men doet sijn IIII ⁶ manieren die sonderlinghe den dooden hulpen, dats: der goeder liede ende der vriende bede, ende haer aelmoessenen ende messen ende vasten.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quarto propter culpe in loco perpetrationem» (1118).

2. [Vertaling] Maggioni: «sicut patet per illud exemplum quod recitat Gregorius in quarto dialogorum» (1118).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'seide' door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «et reuersus eum iam minime inuenit» (1119).

5. [Vertaling] Maggioni: «sicut legitur quod sanctus Patricius in quodam loco in terra quibusdam purgatorium impetrauit» (1119).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Cijfer (abusievelijk '.iij.') superscript.

Vanden herdinckenne alre zielen

Dat de bedinghe vanden vrienden hulpt den zielen, dats oppenbaer biden exemple dat Gregorius beschrijft van Paschasio,¹ die een man van wonderleker heilecheit ende waerheit was. Ende doe si II te dier tijt te pausen ghecoren waren, maer doe de Kerke daer na op den enen gheconcordeert was, so settede Pascasius den anderen altoos voort bi errore.² Ende daer in bleef hi tote sijnre doot. Ende doe hi doot was ende hi op de bare gheleit was, so tastenne een beseten man ende hi wert thant verloost.³ Daer na over langhen tijt, doe Germein, de bisscop van Capuanen, ten bade ghinc om sine ghesonde, so vant hi daer staende den voorseiden Pascasium om hem te dienenne. Ende doe hine sach, vervaerde hi hem sere ende hi vraghede hem wat hi daer [352vb] dede. Ende hi seide dat hi daer ghewiset was te dier pinen om dat hi sinen wille hilt jeghen dandere in de electie die voorseit es. Ende hi bad hem dat hi onsen Here vore hem bade, ende hi seide⁴ dat hi hier bi weten soude dat sijn bede ghehoort ware, als hi daer weder quame ende hine daer niet en vonde. Ende doe hi over hem ghebeden hadde ende hi na allettel daghe daer weder quam, so en vant hine daer niet. Hoe ontfanckeleec den dooden sijn de bedinghen vanden levenden, dats oppenbaer in een exempel dat de Cantere van Parijs scrijft. Een man was die van devocien als hi over tkerchhof ghinc, seide over de doode *De profundis*. Ende op enen tijt, doene sine viande jagheden over tkerchhof, so stonden de doode op, ende elc hadde in sine hant sijn⁵ instrument van sinen ambachte, ende bescuddenne vromeleec ende verjagheden sine viande. Peter van Clungi seit dat een pape was die alle daghe messe dede over de doode, ende hi wert hier af vore den bisscop ghewroeghet, ende de bisscop suspendeerdenne van sijnre officien. Ende op ene groote feeste, doe de bisscop over

---

1. [Vertaling] Maggioni: «patet per exemplum de Pascasio de quo Gregorius in IV libro dialogorum narrat» (1119).

2. [Vertaling] Maggioni: «ipse tamen Pascasius quasi ex errore alium semper pretulit» (1119).

3. [Vertaling] Maggioni: «Qui cum esset defunctus et dalmaticam feretro suppositam demoniacus tetigisset, statim sanatus est» (1119-1120).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'dat hi seide' door onderstreping herroepen.

5. [Tekstkritiek] Hs. 'sine'. Hss. Brugge (fol. 52vb) en Stockholm (fol. 285va) resp. 'sin' en 'sijn'.

Vanden herdinckenne alre zielen

tkerchhof te mettenen weert ghinc, so stonden de doode op ende seiden: «Dese bisscop en gheeft ons negheen messe, ende hi heeft ons toe ghenomen onsen pape. ¹ Maer en betert hi dit niet, so sal hi sterven.» Daer na absolveerde [353ra] de bisscop den pape ende hiet hem doen also hi plach. Ende sint dede hi selve gherne messe over de doode.

Dandere maniere vander hulpen es, dat hen aelmoesenne helpt. Ende hier af es ghescreven inden *Boec vanden Machabeeusen* dat de sterke man Judas, nadien dat hi een collatie ghedaen hadde, dat hi te Jerosolimam sant XIJ^M dragmen selvers, dat ment daer offeren soude over de doode, ² om dat hi gherechtchleec ende religioosleec ³ peisde omme de verrisenesse. Hoe sere den dooden aelmoesenne helpt, seit Gregorius een exempel in *Dialogo*. ⁴ Een riddere wert ghevoert uten lichame, ende hi quam saen weder ende seide wat hem ghedaen was. Want hi seide dat hi ghevoert was teenre brugghen, daer een swerte, stinckende ende donckere vloet onder liep. Ende doe hi over die brugghen quam, so quam hi in wide merssche die vol waren van wel riekenden bloemen. Ende hem dochte dat daer waren vergaderinghen van menschen met witten cleederen ghecleedt, ende si worden ghesaedt van dier groter suetecheit van dien bloemen. Ende die prueve was op die brugghen, dat so wie datter niet overgheliden en mochte, dat hi viel inde stinckende, donckere vloet. Maer die daer overghinghen, si quamen te deser sueter stat. ⁵ Ende doe daer dese riddere quam, so sach hi enen Peetere die sere verladen [353rb] was met enen groten laste van isere. ⁶ Ende doe hi vraghede waer omme die man dit

---

1. [Vertaling] Maggioni: «insuper sacerdotem nostrum nobis abstulit» (1120).

2. [Vertaling] Maggioni: «XII milia dragmas argenti misit Iherosolimam offerri eas ibi pro peccatis mortuorum» (1121).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'leefde' door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «colligitur per illud exemplum quod narrat Gregorius in IV libro dialogorum» (1121).

5. [Vertaling] Maggioni: «Hec uero erat in predicto ponte probatio, ut quisquis iniustorum uellet transire in tenebrosam fetentemque fluuium laboretur, iusti uero securo gressu ad loca amena peruenirent» (1121).

6. [Vertaling] Maggioni: «Ibique quendam Petrum nomine deorsum positum magno ferri pondere ligatum se uidisse asseruit» (1121).

Vanden herdinckenne alre zielen

ghedoghede, so wert hem gheseit dat het was, als men hem iet beval te doene van wraken, dat hi ¹ dat meer dede ute nidecheiden dan om gherechteheit. Ende hi seide dat hi daer enen pelgrijm sach, die dese brugghe also vollec overghinc als hi heilechlec gheleeft hadde. ² Een ander was die Steven hiet, ende doe hi daer overgaen soude, so viel hi ende bleef half op de brugghe ende half daer af. Doe quamen uter vloet eneghe swerte moore ende trockenne metten beennen neder weert, ende andere witte liede trockenne metten armen opweert. Ende doe si dus streden, so quam dese riddere diet sach, weder te sinen lichame. Maer so wie daer te boven bleef, en mochte hi niet weten. Ende daer in machmen verstaen dat die aelmoesene die Steven dede, hem daer halp in dien stride. Want in dien dat menne metten beenen neder weert trac ende metten armen opweert, daer in versteetmen dat hi niet wel en wederstont sijns vleeschs wille, maer dat hi aelmoesenen gherne gaf.

Dat de messen den dooden sere hulpen, dat weetmen bi vele exemplen. ³ Gregorius seit in *Dialogo* dat een monec was ⁴ die Justus hiet. ⁵ Ende doe hi sterven soude, so seide hi dat hi hadde al heimeleec III guldenne. Ende doe hi inden [353va] rouwe die hi daer af hadde, starf, so beval Gregorius den brueders dat si sinen lichame metten III guldenen groeven int mes, ende dat si segghen soudent: «Dijn ghelt si met di in verliese.» ⁶ Ten lesten beval Gregorius enen vanden brueders dat hi xxx daghe messe over hem dade. ⁷ Ende doe hi dit voldae hadde, so oppenbaerde dese doode opten xxx^{sten} dach enen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie 'dat hi' door onderstreping herroepen.

2. [Vertaling] Maggioni: «Ibi etiam quendam peregrinum se uidisse fatebatur, qui ad predictum pontem ueniens tanta eum auctoritate transiuit, quanta hic sinceritate uixit» (1121).

3. [Vertaling] Maggioni: «Quod autem tertium genus suffragiorum, scilicet sacre hostie immolatio, plurimum defunctis prosit, ex multis exemplis apparet» (1122).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was' met verwijsteken in margine.

5. [Vertaling] Maggioni: «quidam monachus suus nomine Iustus» (1122).

6. [Vertaling] Maggioni: «Pecunia tua tecum sit in perditionem!» (1122).

7. [Vertaling] Maggioni: «Tandem cuidam ex fratribus Gregorius precepit ut usque ad dies xxx omni die pro eo hostiam immolaret» (1122).

Vanden herdinckenne alre zielen

vanden brueders ende seide: ¹ «Tote nu heeft mi qualec gheweest, maer nu es mi wel, want heden benic ghemonecht.» Want hets menech werf verthoont dat de messe niet allene en hulpt den dooden, maer ooc den ² levenden. Want Gregorius seit dat een man was die selver groef in ene roke. Ende de roke viel op hem ende doodde alle sine ghesellen. ³ Ende hi bleef in een side vander roken sittende, maer hi en mochter niet ute comen. ⁴ Ende om dat sijn wijf waende dat hi doot gheweest hadde, so deedse alle daghe over hem messe doen, ende si offerde over hem broot ende wijn ende een keersse. ⁵ Ende de duvel hadde des nijt, ende quam den wive te ghemoete III daghe tenden een, ⁶ ende seide hare dat de messe ghedaen ware ende dat si om niet ghinghe. ⁷ Ende also liet si III daghe de messen achter. Ende hier na so groef in dier roken een man, ende hi hoorde in dier roken eens mans stemme roepende ende segghende: «Slaet al saechte want op mijn hoot leit een groot steen.» Ende doe hem [353vb] dese man vervaerde ende hi vele liede vergadert hadde om dit gheroep te hoorne, so groef hi echter ende hi hoorde noch dat selve gheroep. Doe ghinghen si alle naerre ende seiden: «Wie bestu?» Hi andwoordde ende seide: «Maket effenne, ⁸ want een groot steen bi na op mi valt.» Ende si groeven vander siden ende quamen te hem ende vondenne ghesont ende trockenne ute. Ende si vrageden hem hoe hi daer so langhe mochte levende ghebliven. Ende hi seide dat hem alle daghe sonder III quam een broot ende enen pot wijns ende een keersse. Doe dat sijn wijf hoorde, so verblijdde si sere ende bekinde dat hi levende bleven was

---

1. [Vertaling] Maggioni: «is qui defunctus fuerat in die tricesima cuidam fratri apparuit. Quem frater requisivit dicens: 'Quomodo es?'. Cui ille respondit» (1122).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'den' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Quidam namque cum in quadam rupe argentum foderent, subito rupes cecidit et funditus cunctos extinxit» (1122).

4. [Vertaling] Maggioni: «Vnus autem eorum subtus in quodam sinu ipsius rupis mortem euasit, inde tamen exire non ualuit» (1122).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'e' in 'keersse' superscript.

6. [Vertaling] Maggioni: «Cui dyabolus inuidens per tres dies continuos eidem in forma humana apparuit et quo tenderet requisivit» (1122).

7. [Vertaling] Maggioni: «Cui cum illa sui itineris causam exponeret, ille aiebat: 'Noli frustra uexari, quia iam missa celebrata est'» (1122).

8. [Vertaling] Maggioni: «Plane faciatis» (1123).

Vanden herdinckenne alre zielen

met haerre offeranden, ende dat hare de duvel bedroech die III daghe dat si negheen messe en dede lesen. Dit gheviel te Ferrarien in dbisscopdom van Granoble.¹ Gregorius seit dat enen scepman sijn scep brac inde zee, ende een pape dede over hem messe, ende daeromme quam hi daer na ghesont uter zee. Ende doe men hem vraghede hoe hi ontgaen was, so seide hi dat een tote hem quam doe hi in midden de zee was, ende hi gaf hem I broot doe hi bi na verdorven was. Ende doe hi dat broot gheten hadde, so wert hi ghesterct, ende men nammenne in een scep dat bi hem leedt. Ende men vant dat hi dat broot op dien poent ontfinc doe de pape over hem messe dede.

Dat de vierde maniere den zielen hulpt, dats dat men over hen vast, seit Gregorius aldus: [354ra] «Der dooder zielen werden in IIII manieren verloost. Dats metter papen offeranden ende metter heileghen bedinghen ende met haerre vriende aelmoesenen ochte met haerre maghe vastenne.» Oec so helpt hen de penitencie die si over hen doen. Hier af seit een groot leerere dat doe een wijf, doe hare man doot was, wanhope hadde van armoede, so oppenbaerde hare de duvel ende seide dat hise rike maken soude, woude si sinen wille doen. Ende doe sijt hem gheloofde, so hiet hi hare irst dat si religiose persone herberghen soude ende doense met hare oncuusheit doen. Ten anderen dat si sdaghes arm liede herberghen soude ende stekense² snachts uten huuse. Ten derden dat si met haren clappenne inde kerke den dienst Gods beletten soude. Ten vierden dat si dit nemmermeer biechten en soude. Ten lesten, doe hare de doot anquam, ende doese hare sone vermaende dat si biechten soude, so seide si hem wat si belooft hadde, ende seide dat si niet biechten en mochte, noch dat hare de biechte niet hulpen en soude. Maer doe hi hare aenlach met tranen, ende hi hare belooft dat hi de penitencie vore hare doen soude, so wert si rouwe hebbende ende sant haren sone om den pape. Maer eer de pape quam, so vielen de duvele op hare, ende si starf van anxte ende van vreesen. Ende hare sone biechte de sonde vore hare

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Istud, ut testatur Petrus Cluniacensis, accidit in uilla nomine Ferraria Gratiopolitane dyocesis» (1123).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'se' in 'stekense' in margine.

Vanden herdinckenne alre zielen

ende dede de penitencie, ende als hi de penitencie ghedaen hadde, so dancte hem sijn moeder van haerre verloosinghen. ¹

Den zielen helpen oec [354rb] daflate ende tpardoen vander Kerken. ²

Ende daer bi, doe een legaet vanden paus bad enen vromen riddere dat hi wilde in dlant van Albanen striden inden dienst vander Kerken om tpardoen ende daflaet datter toe stont, so voer hi daer ende duerde daer L weken met XL mannen. ³ Ende daer na oppenbaerde hem sijn vader claerre dan de sonne ende dancte hem hier af.

Op dat andere, ⁴ dats op de ghene daer men weldade over doet, sal men IIII dinghen merken. Irst wie si sijn, dien weldade helpen moghen. Ten anderen hoe si hen hulpen. ⁵ Ten derden oft si hen allen even ghelijc hulpen. Ten vierden hoe si gheweten moghen de weldade die men over hen doet.

Also Augustijn seit: Alle die hier sterven, si sijn herde goet oft herde quaet oft in maten tusschen beide. De hulpen die men doet vore de herde goede, dat sijn dancke. Die men doet over de herde quade sijn eneghe vertroostinghen vanden minderen quaetheiden. ⁶ Ende over die mateleec goet sijn, so sijnt suveringhen. ⁷ Die heetmen herde goet die na de doot niet en liden purgatorie noch helle. Ende van desen sijn III manieren, dat sijn ghedoepte kindere, marteleers ende volmaecte liede. Dat sijn de ghene die volmaecteleec gheleeft hebben, ende hebben ghesticht gout, selver ende preciose steene, dats inde minne Gods ende haers evenkerstens werkende, [354va] die niet en peisden

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Filius autem suus pro ea peccatum suum confitens et penitentiam septennem faciens ipsa completa uidit matrem ei de sua libertatione gratias referentem» (1124).

2. [Vertaling] Maggioni: «Valent etiam eis indulgentie ecclesie» (1124).

3. [Vertaling] Maggioni: «Vnde cum quidam apostolice sedis legatus quendam strenuum militem rogaret ut in terra Albiensi in seruitium ecclesie militaret, facta indulgentia patri suo defuncto per unam ibidem quadragenam moratus est» (1124).

4. [Tekstkritiek] Hs. 'Op dat derde' – Maggioni: «Circa secundum, scilicet illos pro quibus fiunt, quatuor uidenda sunt» (1124).

5. [Vertaling] Maggioni: «secundo quare eis debent prodesse» (1124).

6. [Vertaling] Maggioni: «Suffragia igitur facta [...] pro ualde malis sunt uiuorum qualescumque consolationes» (1125).

7. [Vertaling] Maggioni: «pro mediocriter bonis sunt expiationes, pro mediocriter malis propitiationes» (1125).

Vanden herdinckenne alre zielen

om dat der werelt toe behoort, maer Gode allene. Ende al doen dese somtijt dagheleex sonde, nochtan werden ¹ de sonden so in hen verteert metter hitten van caritaten als een dropel waters in een groot vier wert verteert. Ende daer bi en voeren si niet vore hen dat te berrenne es. ² Die dan vore iemene van desen in manieren bade, ochte eneghe weldaden vore hem dade, hi dade hem onrecht, ³ also Augustijn seit: «Die vore enen martelere bidt, hi doet hem onrecht.» Maer die vore enen herde goeden bade, daer hi af twifelde oft hi in hemelrike ware, dan souden die bedinghen lof sijn ende dancke, ende si souden comen ten ghenen diese dade, also David seit: «Mijn bedinghe sal wederkeren in minen scoot.» Desen III wert de hemel vloegs ⁴ open ghedaen alsi sterven, ende si en hebben negheen vaghevier. ⁵ Dits beteekent in dien III dien de hemel ontdaen was. Want doe Cristus ghedoopt was, wert Hem de hemel ontdaen. *Luce* III: ⁶ «Doe Jhesus ghedoopt was ende Hi beedde, so wert de hemel ontdaen.» Ende daer bi es beteekent dat de hemel ontdaen wert alden ghenen ⁷ die ghedoopt werden, weder si jonc oft out sijn. Waert dat si dan storven, si voeren vorvoets in hemelrike. Want dat doopsel metter cracht van [354vb] Cristus passien suvert van allen sonden. ⁸ Ten anderen wert de hemel ontdaen sinte Stevenne. In *Der apostele werc* VIII ^o: «Sich, ic sie den hemel ontdaen.» Daer bi es beteekent dat de hemel allen marteleren ontdaen wert, so dat si thant daer in varen alsi sterven. Ende al hadden si iet aen hen dat te berne ware, hare passie

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘werden’ superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «et ideo secum cremabilia nunquam ferunt» (1125).

3. [Vertaling] Maggioni: «Qui igitur pro aliquo istorum trium generum oraret uel aliqua suffragia faceret eis iniuriam faceret» (1125).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘ontdaen’ door onderstreping herroepen.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘uaghe’ in ‘vaghevier’ met verwijsteken in margine.

6. [Vertaling] Maggioni: «*Luc.* IV» (1125). Het citaat staat in *Luc.* 3, 21.

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘die ghenen’ door onderstreping herroepen.

8. [Vertaling] Maggioni: «Baptismus enim uirtute passionis Christi mundat ab omni peccato et originali et mortali et ueniali» (1125).

Vanden herdinckenne alre zielen

suveret al. ¹ Ten derden was de hemel ontdaen sinte Janne Ewangelisten. *Apocalipsi* IIII: ² «Ic sach een dore ontdaen inden hemel.» Daer bi es beteeckent dat den volmaecten menschen, die al hare penitencie voldaan hebben ende negheen dagheleex sonden en hebben – ende al daden sise, dat sise met caritaten afdoen – desen wert de hemel vloegs ontdaen als i ssterven. Die sijn herde quaet die inde helle varen, ende wiste men die die verdoemt waren, men ware over hen niet sculdech te biddenne, also Augustijn seit: «Wistic dat mijn vader in de helle ware, ic en soude niet meer vore hem bidden dan vore den duvel.» Maer dade men enech goet werc over iemenne die verdoomt ware, ja, op dat mens niet en wiste, het mochte dien diet dade te staden comen. Maer het en soude dien niet ³ hulpen daerment over dade, noch van verloossinghen der pinen, noch van mindernessen der pinen, noch van versten der pinen. Want inde helle en mach men negheen verste noch verdrach hebben. ⁴ Die te [355ra] maten goet sijn, dat sijn si die met hen voeren dat berren moet, als hout, hoi, stoppele, ofte die niet voldaan en hebben de penitencie die hen gheset was, om dat si te saen storven; die so goet niet en sijn, si en hebben hulpen noot, noch oec so quaet en sijn, hen en mach hulpe stade doen. De weldade die men vore dese doode doet, dat sijn hare suveringhen. Want dit sijn de ghene dien de weldade moghen hulpen. Ende om dese te hulpenne so pleghet de Kerke III manieren van daghen te houdenne, dat es tsevende, ende tertechste ende djaerghetide. ⁵ Ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et si aliqua cremabilia habebant, omnia falce martyrii reseantur» (1126).

2. [Tekstkritiek] Hs. '.iii.'. Zo ook in de hss. Brugge (fol. 53vb) en Stockholm (fol. 287va).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie 'niet' door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «Si autem pro aliquibus dampnatis de quorum dampnatione dubitatur aliqua suffragia fierent, nihil tamen eis prodessent nec quantum ad liberationem, ut scilicet ad ipsos liberentur, nec quantum ad mitigationem, ut scilicet pena in eis mitigetur uel diminuat, nec quantum ad suspensionem, ut scilicet ad tempus uel ad horam eorum dampnatio suspendatur, nec quantum ad fortificationem, ut scilicet ad tolerandum leuius roborentur, quantum enim ad aliquod horum in inferno nulla est redemptio» (1126).

5. [Vertaling] Maggioni: «In huiusmodi autem suffragiis faciendis ecclesia consuevit triplicem numerum dierum maxime obseruare, scilicet septenarium, tricenarium et aniuersarium» (1126-1127).

Vanden herdinckenne alre zielen

de redenne hier af es ghescreven inden *Boec vander Officien*. Men houdt den sevenden dach dat de zielen ter eweleker rusten comen moeten; oft om dat hen al hare sonden moeten werden vergheven die si ghedaen hebben in haren levne, dat in VII daghen overleden es; oft dat hen de sonden selen werden vergheven die si inden lichame daden, die ghemaect es vanden III elementen ende die inde ziele heeft III crachte. Men houdt dat dertechste, dat III werf X heeft, om dat hen sal vergheven werden wat si mesdaen hebben jeghen de Drievuldecheit ende jeghen de X ghebode. Men doet dat jaerghetide om dat si comen selen van desen jaren der ellendecheit ten jaren der eweleker rusten. Want wi vieren dat jaerghetide der heileghen also te haerre eren ende tonser or[355rb]borleecheit, also vieren wi der doodere jaerghetide te harer orborleecheit ende te onser devocien.

Op dander, hoe hen weldade selen moghen hulpen, so sal men weten dat si hen moghen helpen ¹ in III manieren. ² Irst om dat si enech sijn. Want si sijn een lichame metten ghenen die inder Kerken noch striden, ende daeromme sal hare goet ghemeene sijn. Ten anderen om de weerdecheit die si verdienden doe si leefden, dat hen dit soude hulpen. ³ So eest oec echter recht dat men den ghenen hulpe die den anderen ghehulpen hebben. Ten derden om de noot, want si sijn in dien staet dat si hen selven niet hulpen en moghen.

Op terde, dat de weldade hen allen even wel in staden staen, so salmen weten: Eest datmen weldade doet speciaelleec, so profitense meer den ghenen daer mense over doet dan den anderen. Maer doetmense int ghemeene, so profitense meest den ghenen die meest weldaden ghedaen hebben, op dat si sijn in gheliker ofte meerre noot.

Op tferde, hoe si gheweten de weldade die men over hen doet, dats in III manieren. ⁴ Irst bi Gods vertoghinghen ⁵ als hen dat God verthoont.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'helpen' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «De secundo, quare scilicet eis debent suffragia prodesse, sciendum quod triplici ratione eis prodesse debent» (1127).

3. [Vertaling] Maggioni: «Secundo ratione dignitatis, quoniam dum adhuc uiuerent meruerunt ut hec sibi prodesse» (1127).

4. [Vertaling] Maggioni: «sciendum quod hoc secundum Augustinum scire possunt tribus modis» (1128).

5. [Tekstkritiek] Hs. 'uertoghinnen'.

Vanden herdinckenne alre zielen

Ten anderen bi dien dat het hen de goede inghele boodscapen, want dinghele die ons hier behueden ende onse wercke sien die wi hier doen, [355va] si gaen te ¹ hen neder ende boodscapent hen thant. Ten derden biden zielen die sterven ende te hen comen. Want de zielen die ute deser werelt ² varen, si moghen hen dit ende ander dinc boodscapen. Ten vierden moghen sijt oec weten in gheware werdenne, want alsi gheware werden dat hen hare pine wert verlicht, so weten si dat men hen hulpt.

Op tderde, vanden ghenen die de weldade doen, so salmen weten: Selen de weldade moghen hulpen, so selense moeten doen de ghene die in caritaten sijn.

Want doen se quade liede, so moghense lettel hulpen oft niet. Ende hier bi leest men dat op enen tijt een riddere lach op sijn bedde met sijnre vrouwen, ende de mane sceen herde claer, ³ ende hi wert sprekende quaet van enen dooden riddere die sijn gheselle was. Ende thant quam de doode riddere inde camere ende hi seide hem: «Lieve vrient en peise van niemenne quaet. Ende hebbic di iet quaets ghedaen, verghevet mi.» Ende doe hem die riddere vraghede hoet met hem stonde, so seide hi: «Ic lide meneghe pine om dat ic te dier stat enen wonde ende hem nam sine cappe. ⁴ Want die cappe es op mi gheleit ende weghet swaerre dan enech berch.» Ende hi bad hem dat hi over hem dade bidden. Ende doe hem die riddere vraghede ofte hi van desen pape ofte vanden ghenen wilde messe hebben gheseit, so en andwoordere de doode niet op, maer hi scudde thoot. Daer na seide [355vb] de levende riddere oft hi wilde dat al selc heremijt vore ⁵ hem bade, so seide hi: «Vergave God dat hi vore mi bade.» Ende de levende riddere beloofde hem dat hijt hem soude doen doen. Doe seide de

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘e’ in ‘te’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. ‘uter’ met geëxpungeerde ‘r’; ‘deser’ zonder verwijsteken in margine toegevoegd.

3. [Vertaling] Maggioni: «Vnde legitur quod dum quidam miles in lecto cum uxore sua esset et luna ualde lucens per rimas intraret, mirabatur quomodo homo rationalis creatori suo non pareret cum eidem creature irrationales parerent» (1128).

4. [Vertaling] Maggioni: «Variis penis affligor, precipue quia tale cimiterium uiolauit et ibi quendam uulnerans eum capa sua expoliauit» (1128).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: ‘ouer’.

Vanden herdinckenne alre zielen

doode: «Ende ic segghe di dattu binnen II jaren sterven sels.» Aldus voer hi wech ende de riddere beterde sijn leven ende starf in onsen Here.

Dat wi segghen dat de weldade die de quade doen, niet hulpen en moghen, dats te verstane: en ware dat het messen waren. Want de messe en mach niet werden besmet van enen quaden ministere. Ende en ware dat de ghene diere doot ware, oft iemen van sinen wegghen, ghegheven hadde quadien goet om Gode te ghevenne ofte restoor te doene, want dat sijn si sculdech sonder beiden te ghevenne, dat den dooden niet en gheschie also men van enen leest aldus. Het was in des Groots Karels heere een riddere die jeghen de moere vechten soude,¹ ende hi bad enen sinen neve, waert dat hi inden stride bleve, dat hi sijn peert vercochte ende den armen tghelt ghave. Doe hi doot was, so ghenoechde desen tpeert so wel, dat hijt selve hilt. Ende na allettel tijts so oppenbaerde hem dese doode blickende als de sonne ende seide: «Goede neve, du hebs mi VIII maent doen sijn in pinen in de purgatorie² om tpeert dat ic di hiet vercoopen ende tghelt om Gode gheven. Ende dit en sal di niet bliven onvergouden, want [356ra] de duvele selen heden dijn ziele inde helle voeren. Ende ic ben ghepurgert ende vare op te hemelrike.» Ende thant hoorde men inde locht gheruchte als ghebrijsch van leeuwen ende van beren ende van wolven, ende si voerdenne wech.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Miles enim quidam, ut ait Turpinus, in bello Karoli magni cum Mauris pugnaturus» (1129).

2. [Vertaling] Maggioni: «bene per octo dies me fecisti pati penas in purgatorio» (1129).

Vanden viere ghecroonden

Vanden viere ghecroonden [158]

De IIII ghecroonde waren dese: Severus, Severianus, Carpoforus ende Victorinus. Dese dede Dioclesiaen toter doot toe slaen met loodenen wappers. Ende doe men deser namen niet gheweten en conste, die men nochtan vant na vele jare, also onse Here wilde, so ¹ waest gheordineert dat men hare herdincken vieren soude onder v andere marteleren namen, dat waren: Claudius, Castorinus, Simphoriaen, Nicostratus ende Simplicius, die II jaer na dese marteleers ghepassijt waren. Want dese marteleers hadden alle const van pingerenne. Ende om dat si Dioclesiane niet en wilden maken der sonnen afgod, noch sacrificeren en wilden, so beval hise te worpenne in looden vate levende. Ende daer met dede hise in de zee worpen int jaer ons Heren CCLXXXVII. Onder dese v namen was gheordineert dat men dierste viere vieren soude, ende dat mense heeten soude 'de IIII ghecroonde' eermen hare namen vant. ² Maer na dat hare namen vonden waren, ³ so bleef de costume staende dat mense voortane heeten soude 'de viere ghecroonde'.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Sub nominibus igitur istorum quinque statuit Melchiades papa predictos quatuor honorari et quatuor coronatos uocari, ante scilicet quam eorum nomina reperirentur» (1130).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'worden'.

Van sinte Theodoro

Van sinte Theodoro [159]

Theodorus was [356rb] onder Dioclesiane ende Maximiane ghepassijt in de stede van Maritanen. Ende doe hem de rechtere seide dat hi sacrificie dade ende sijn irste ridderscap an name, so andwoordde hi: «Ic diene minen Gode ende Jhesus Kerste, sinen Sone.» De rechtere seide hem: «Heeft dan dijn God enen sone?» Theodorus seide: «Ja Hi.» De rechtere seide: «Souden wine moghen kinnen?» Theodorus seide: «Ghi seltenne moghen kinnen ende tote Hem comen.» Dus gaf die rechtere Theodoro verste dat hi soude sacrificeren. Ende Theodorus ghinc bi nachte in Marten tempele, der afgoden moedere, ende ontstackenne met viere.¹ Ende een diet sach, wroechdenne. Ende doe dedemenne in enen kerkere om dat hi daer van honghere in sterven soude. Ende onse Here oppenbaerde hem ende seide: «Theodore, mijn cnecht, betrouwe dat ic met di ben.» Doe quam te hem inden gheslotennen kerkere een grote scare van witten mannen, ende si begonsten met hem te lesenne. Doe dat de wachters saghen, so vloen si van vreesen. Ende doe Theodorus daer ute gheleidt was, ende men noodde sacrificie te doene, so seide hi: «Al berrenstu mijn vleesch metten viere, ende du mi verderfs met allen tormenten, als langhe als de gheest in mi es, so en salic minen God niet begheven.»² Doe hingmenne an een hout, ende men scoorde so sere fellec sine siden met iseren crawwels, so dat men sine rebben bloot [356va] sach. Ende de rechtere seide hem: «Theodore, wiltu met ons sijn ochte met dinen Cristo?» Theodorus seide hem: «Met minen Cristo hebbic gheweest, ende Hi en laet mi niet, ende ic salre met sijn.» Doe gheboodtenne die rechtere te berrenne. Ende in tfier gaf hi sinen gheest. Maer nochtan so bleef sijn lichame onghequest vanden viere int jaer ons Heren CCLXXXVII. Maer alle dier omtrent stonden, worden vervult met alte sueten roke. Ende men hoorde daer een stemme: «Comt, mijn gheminde, int rike ende de blijscap dijns Heren.» Ende vele liede saghen den hemel ontdaen.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Datis igitur induciis sancto Theodoro ut sacrificaret, templum matris deorum noctu sanctus introiuit et igne supposito totum illud succendit» (1131).

2. [Vertaling] Maggioni: «donec fuerit spiritus in naribus meis non denegabo deum meum» (1131).

Van sinte Mertenne

Wat den name bediedt [160]

Merten bediedt 'Marten houdende', ¹ dats den strijt jeghen de sonde. Oft Merten bediedt 'een der marteleren'. Want hi was martelere inden wille ende in sijn vleesch tonder te doene. Oft Merten bediedt 'veronweerdende' ofte 'verporrende' oft 'heerscapende', want hi veronweerdde den duvel met sijnre heilecheit, ende hi verporrende Gode ter ontfermecheit, ende hi hadde heerscap ² boven sijn vleesch om dat hijt tonder dede met castijnghen. Want de redenne oft de verstennesse es sculdech heerscap te hebbenne boven t vleesch, also Dionysius seit in ene lettere tote Demophilum, also ³ de here ghebod heeft boven den cnecht, oft de vader boven tkint, oft doude man boven den kintschen ⁴ jonghe[356vb]linc. Sijn vite bescreef Severus Simplicius, sinte Mertens jonghere. ⁵

Van sinte Mertenne

Merten was gheboren van Sabarien, der poort in Pannonien, maer hi was op ghevoedt in Papien in Italien, ende hi volgde ridderscap met sinen vader, die een prince was van ridders onder de keisers Constantine ende Juliane. Maer dat en dede hi sijns dancs niet, want van kinde so hadde hem God inghegheven wijsheit, also dat, doe hi XII jaer out was, sijns vaders ende sijnre moeder ondancs so ghinc hi ter kerken ende bad dat menne cathecuminum maken soude. Ende hi soude van doe inde hermitage ghegaen hebben, en hadt de siecheit sijns vleeschs niet belet. Maer doe de keisers ute ghegheven hadden dat der ouder ridders sonen ridderscap volghen souden over hare vaders, doe wert Merten ghedwonghen, doe hi XV jaer out was, ridderscap te volghenne. Ende allene met enen cnape liet hi hem

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Martem tenens» (1133).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'h' in 'heerscap' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ghelijc'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'kintschen' subscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «Eius uitam Seuerus cognomento Sulpicius discipulus sancti Martini, quem Gennadius inter illustres uiros connumerat, scripsit» (1133).

Van sinte Mertenne

ghenoeghen.¹ Nochtan diende hi dicwile sinen cnape ende trac hem sine hosen ute ende vaghese.

Op enen winter so voer hi te Ambianen dore de stat, ende hem quam een arm naect man te ghemoete. Ende doe dese arm man van niemene aelmoesenne en ontfinc, so verstont Merten dat hem dese ghehouden was,² ende hi trac sijn sweert ute ende deilde sinen mantel die hi boven droech. Ende deen deel [357ra] gaf hi den armen ende dander deel hinc hi weder omme. Ende op den nacht daer na so sach hi dat Cristus ghecleedt was met dien stucke dat hi den armen ghegheven hadde, ende hi hoorde Hem segghen toten inghelen die bi Hem stonden: «Merten die noch cathecuminus es, heeft mi ghecleet met desen cleede.»³ Hier bi en verweende hem sinte Merten niet, maer hi bekinde Gods goetheit. Ende doe hi XVIII jaer out was, so dede hi hem doopen, ende om de bede sijns princen die hem beloofde, als hi sine officie voldoen⁴ hadde, dat hi de werelt laten soude, so volghede Merten noch II jaer ridderscap.

Hierenbinnen quamen de barbaren in Gallien, ende Juliaen de keiser, die jeghen hen vechten wilde, hi gaf sinen ridders vele ghelts. Maer sinte Merten en wilde niet langhere ridderscap volghen ende en wilde negheene soudie ontfaen, maer hi seide toten keiser: «Ic ben Cristus riddere. Mi en es niet gheoorlooft te vechtenne.» Doe hads Juliaen onweerde ende seide dat hi om Cristus wille sijn ridderscap niet op en gaf, maer om de vreesse vanden stride. Ende sinte Merten andwoordde hem onvervaerdeleec: «Waendi dat ic dit doe van vreesen ende niet om Gode? Daeromme salic morghen al bloot staen jeghen de scare, ende in ons Heren name salic mi bescermen metten teeckenne des crucen ende niet metten scilde, noch metten helme. Ende ic sal sekerleec dore [357rb] de viande gaen.» Ende hieromme dedemenne houden⁵ om dat menne bloot worpen soude, also hi seide, vore de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «uno tantum seruo contentus» (1133).

2. [Vertaling] Maggioni: «Martinus hunc sibi seruatum intelligens» (1134).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'heeft mi ghecleet met desen cleede' met verwijsteken in margine.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'vol' in 'voldoen' boven door onderstreping herroepen 'ghe'.

5. [Vertaling] Maggioni: «Vnde custodiri iubetur» (1139).

Van sinte Mertenne

barbarine. Ende zanderdaghes sonden de viande boden ende gaven hen selven op ende al theer. Ende des en es negheen twivel, dese victorie en gheschiede aldus sonder bloetstortinghe om sinte Mertens wille.

Ende van dier tijt liet hi sijn ridderscap ende hi voer tote Hilarium, den bisscop van Putiers, ende hi ordineerdenne acolijt.¹ Ende doe vermaende hem onse Here in sinen slaepe dat hi sinen vader ende sijnre moeder soude varen sien, die noch heiden waren. Ende doe hi wechvoer, so seide hi dat hi vele wederstoets ghedoghen soude, want in tgheberchte vinghenne mordeneers. Ende doe deen een bijl op sijn hoot queecte, so ontfinc den slach metter hant een ander. Ende men bant hem sine hande op sinen rugghe, ende men gaffenne te wachtere enen van dien mordeneren. Maer doe hem de mordenerere vraghede oft hi den slach iet ontsach, so andwoordde hi dat hi noit so seker en was, om dat hi wiste dat Gods ontfermecheiden quamen sonderlinghe in vernoie. Ende hi begonste dien mordenerere te predekenne ende bekeerdenne te Cristus gheloeve. Ende hi leidde sinte Mertenne weder inden wech ende [357va] leefde daer na heilechleec.²

Ende doe hi Melanen leden was, so quam hem de duvel te ghemoete in eens menschen ghelikenesse, ende hi vraghede hem werweert hi ghinghe. Ende hi andwoordde hem: waer datten onse Here riepe. Doe seide de duvel: «Werweert dattu gaes, sal di de duvel jeghen sijn.» Ende doe hem sinte Merten andwoordde: «De Here es mijn hulperere, ic en sal niet ontsien wat mi de mensche doen sal,» so voer de duvel wech. Ende sinte Merten bekeerde sijnre moeder, maer sijn vader bleef ongheloevech.

Ende doe de ongheloeveghe al de werelt dore groiden, ende hijt wel na allene weder stont, so sloechmenne oppenbaerlec ende verdreeffenne uter stat. Ende hi ghinc weder te Melanen, ende daer maecte hi enen clooster.³ Maer de Arriane verdrevenne daer ute, ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Exinde relicta militia ad sanctum Hylarium Pictauensem episcopum perrexit et ab eo exorcista ordinatus» (1139).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'l' in 'heilechleec' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Sed cum heresis ariana per totum orbem pullularet et ille pene solus obsisteret, publice cesus et de ciuitate eiectus Mediolanum rediit et ibi sibi monasterium statuit» (1140).

Van sinte Mertenne

hi ghinc allene met enen pape te Gallien weert, ¹ ende daer at hi onder andere spise een ghevenineert cruut. ² Ende doe hem dochte dat hi op de doot was, so verdreef hi met sijnre bedinghen dat venijn ende dien anxt ende die vreese. Ende doe hi hoorde dat Hilarius weder van ellenden quam, so ghinc hi hem te ghemoete, ende hi maecte enen clooster neven Putiers. Ende hi hadde daer enen cathecuminum, ende doe hi allettel uten cloestere ghegaen was, ³ ende hi wederkeerde, vant hine ghestorven sonder doopsel. Ende hi deden bringhen in sine celle ende hi ghinc ligghen op si[357vb]nen lichame. Ende met sijnre bedinghen brachte hine weder te live. Dese mensche plach te segghenne, doe de sentencie op hem ghegheven was dat hi varen soude in donckeren steden, maer dat doe seiden II inghele den rechtere dat hijt ware daer sinte Merten om bad. Ende doe gaf hi ute dattenne dinghele weder voeren souden te sinen lichame ende dat menne Mertenne wedergheven soude. Noch verwecte hi enen anderen die verdroncken was. ⁴

Ende doe die van Toers negheenen bisscop en hadden, so hiesschen si sinte Mertenne, al wederstont hijt sere. Ende someghe vanden bisscoppen die comen waren om den bisscop te makenne, si wederstonden sinte Mertenne sere om dat hi leelec was van ansichten ende despotelec van abite. Ende daer was een voorbarech bisscop onder, die Defensor hiet, dats 'bescermere'. Maer om dat daer doe negheen lesere en was, so nam een den soutere ende hi las den irsten salm dien hi vant, daer dit veers in stont: «God, uter kindere ende der sughendere monde volmakestu den lof, om dattu sels destrueren den viant ende den wrekere.» Ende aldus wert die wrekere van allen verstooten. ⁵ Doe sinte Merten bisscop worden was, om dat hi

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Sed inde ab arianis eiectus ad insulam Gallinariam cum uno solo socio presbitero perrexit» (1140).

2. [Vertaling] Maggioni: «ubi hellebori gramen uenenatum inter alias herbas in cibum sumpsit» (1140).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Alium insuper qui laqueo uitam finierat uite restituit» (1141).

5. [Vertaling] Maggioni: «primum quem inuenit psalmum legit ubi uersus hic erat: 'Ex ore infantium et lactentium deus perfecisti laudem ut destruas inimicum et defensorem'. Et sic ille Defensor est ab omnibus confutatus» (1141).

Van sinte Mertenne

tgheruchte vanden volke niet en mochte verdraghen, ¹ so stichte hi II milen van der poort enen clooster, ende daer leefde hi met LXXX jongheren in groter abstinencien, want [358ra] daer en bekinde niemen wijn dan de ziecke. Saecht abijt veronwerdden si. Vele steden coren hare bisscoppe ute desen cloostere.

Doe men daer enen ² oeffende over enen martelere, ende sinte Merten niet vinden en conste van sijnre viten, so stont hi op enen tijt op sijn graf ende bad onsen Here dat Hi hem vertoghen wilde, wie hi ware ende van wat verdienten. Ende doe hi hem omme keerde ter slincker siden, so sach hi daer staen een swerte scaduwe. Ende sinte Merten beswoerse datsi hem segghen soude wie si ware. Ende si seide dat si een mordenare gheweest hadde, ende dat hi om sine mesdaet verslegghen was. Ende sinte Merten dede thans sinen outaer breken.

Men leest oec in *Dialogon Severijns ende Gallus*, die sinte Mertens jonghere waren, daer vele dinghen in bescreven sijn die Severus achter liet in *Sinte Mertens vite*, dat sinte Merten voer op enen tijt tote Valenciane den keiser om ene orborleke sake. Maer om dat de keiser wiste dat Merten heisschen soude, dies hi niet en soude willen doen, so dede hi sluten de dore vanden palaise. Ende doe sinte Merten eenwerf ende anderwerf wert verstooten, so dede hi ene hare ane ende bestrooide hem met asschen ende vastede ene weke. Ende doe hiet hem dinghel ten palaise weert gaen, ende sonder iemens verbieden so quam hi toten keiser. Ende doene de keiser comen sach, so en wilde hi van torenne jeghen hem niet opstaen vore dat biden wille Gods sijn zetel ontstac ende hi ach[358rb]ter begonste te berne. ³ Doe stont hi op jeghen sinte Mertenne, om dat hi Gods wrake ontsach, ende omhelsdenne ende consenteerde hem aldat hi wilde eer hi iet hiesch. Ende hi dede hem vele ghichten bringhen, maer sinte Merten en woudere niet nemen.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ghedoghen'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'enen' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Quem cum uenientem uideret, iratus quia fuisset admissus ei assurgere noluit donec sellam regiam ignis operiret et ipsum imperatorem a parte posteriori ignis succenderet» (1142).

Van sinte Mertenne

Men leest in dat selve *Dialogon* hoe hi den derden dooden verweecte. Doe een jonghelinc ghestorven was, ende sijn moeder sinte Mertenne bad dat hine verwecken wilde, so ghinc hi daer de doode was. Ende onder ene grote menechte van heidenen so cnielde hi ende bad Gode daer over. Ende tkint stont op daer sijt alle saghen. Ende doe bekeerden alle die heidenne.

Sinte Mertenne waren oec onderdanech onghevoelleke dinghe ende groeiende ende onredeleke. Onghevoelleke dinghen als vier ende water, want op enen tijt, doe enen tempel ontsteken was,¹ ende de wijnt tfier hief ten huse weert datter naest stont, so clam sinte Merten op dat dac ende hi ghinc den viere te ghemoete,² ende thant keerde tfier weder jeghen den wint, so dat het sceen dat deen jeghen dander vacht. Also men oec daer leest dat³ op enen tijt, doe⁴ een scep verderven soude, de scepman die noch niet kersten en was, riep: «Sinte Mertens God, helpe ons!» Ende thans wert een groot ghestille.

Groeiende dinghe waren hem oec onderdaen, want doe hi teenre stat enen ouden tempel om gheworpen hadde, ende hi enen pijnboem afslaen wil[358va]de die den duvel ghewihet was, ende doet de dorpers ende de heidenne wederstonden, so seide een van hen lieden: «Heefstu betrouwen in dinen God, so selen wi desen boem afhouden ende latenne op di vallen. Ende es dijn God met di, so en sal di niet messcien.» Ende doe hem dit lief was, ende die boom doorhouwen was, ende si sinte Mertenne ghebonden hadden daer hi vallen soude, so maecte hi een cruce ten boome weert, ende de boom viel ter ander siden daer de dorpers stonden, ende hadse bi na doot ghevallen. Ende doe si dese miracule saghen, so bekeerden si.

Onredeleke beesten waren hem oec onderdaen also men leest in dat voorseide *Dialogon*. Doe hi sach honde enen hase jaghen, so ghebood hi den honden dat si den hase nemmeer en jagheden,⁵ ende si bleven

---

1. [Vertaling] Maggioni: «nam cum in quodam fano ignem misisset» (1142).

2. [Vertaling] Maggioni: «Tunc Martinus super tectum domus ascendens obuium se aduenientibus flammis inseruit» (1142).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘dat’ superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: ‘als’.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘uolgheden’.

Van sinte Mertenne

thans staende als oft si ghebonden hadden gheweest in hare voetstape. ¹ Doe een serpent over enen viver swam, so seide sinte Merten toten serpente: «In ons Heren Jhesus Cristus name bevelic di weder te keerenne.» Ende thant keeret weder. Ende sinte Merten versuchte ende seide: «De serpente hooren mi, maer de menschen en hooren mi niet.» Doe een hont oec bies op sinte Mertens jonghere, so keerde hem de jonghere ten hont weert ende seide: «In sinte Mertens name beve[358vb]lic di te swighenne.» Ende hi sweech thant als oft hi stom gheweest hadde. ²

Sinte Merten was oec herde oetmoedech. Hem ghemoette eens te Parijs een lazars man die al te eiseleec was van besiectheiden. Ende hi custenne ende benedidenne, ende hi wert thant ghesuvert.

Daer hi in sijn heimeleecheit was, daer en bezechde hi noit zetel. ³ Ende in de kerke en sachenne noit niemen sitten. Hi sat in een onwaenleec stoelken als hi sat, die men tripier hiet. ⁴

Hi was van groter weerdecheit, want men seit dat hi ghelijc was den apostolen. Ende dat was om de gracie vanden Heileghen Gheest die boven hem quam in enen hoop viers, also hi inde apostole quam. Ende daer bi plaghenne de apostole dicke te visenteerne als haren gheselle. Want men leest in dat voorseide *Dialogon* dat ⁵ op enen tijt, doe Merten allene in sijn celle was, ende Severus ende Gallus vore de dore stonden, so hoorden si daer vele stemmen spreken, ende si worden wonderleecke vervaert. Ende daer na, doe si sinte Mertenne hier af vragheden, so seide hi: «Ic saelt u segghen, maer ic bidde u dat ghijt niemenne en segt. Maria, Agnese, Tekle quamen te mi.» Ende hi seide dat sine niet allene op dien tijt en visenteerden, maer dicwile. Ende hi seide dat hi Petere ende Pauwelse dicwile sach.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Mox illi constiterunt et quasi uincti in suis uestigiis fixi mansuerunt» (1143).

2. [Vertaling] Maggioni: «Canis continuo obmutuit ac si linguam habuisset abscissam» (1143).

3. [Vertaling] Maggioni: «In secretario quoque residens nunquam cathedra usus est» (1143).

4. [Vertaling] Maggioni: «sedebat autem in sellula rusticana quam tripodes uocant» (1143).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dat' met verwijsteken in margine.

Van sinte Mertenne

Hi was oec sere gherecht, want doene de keiser Maximus [359ra] noodde, ende men sinte Mertenne vore drincken gaf, ¹ ende doe si alle waenden dat hine den keiser na hem gheven soude, so gaf hine sinen pape, want hem dochte dat niemen weerdeghere en was na hem te drinckenne. Ende hem dochte onrecht dat hi den keiser oft skeisers vriende vore den pape setten soude.

Hi was oec herde ghedoochsaem. Hi hadde in allen dinghen so grote patientie, al was hi bisscop, dat hi hem liet den clercken mesdoen sonder wrake, noch daeromme en ² verstac hise niet. ³ Noit en sachenne nieman gram, noch droeve, noch lachen. Niet en was inden mont dan Cristus. Niet en was hem in therte dan saechtmoedecheit ende peis ende ontfermecheit.

Men leest in dat voorseide *Dialogon* dat op enen tijt, doe sinte Merten ghecleedt was met enen swerten ruwen cleede ende daer boven enen mantel, op enen ezel reedt, so quamen perde jeghen hem ende worden vervaert. Ende de ridders dier op saten, worden gram ende worpenne ter neder ende sloeghenne sere. ⁴ Ende hi vloef van hem al swighende. Ende doe worden si noch grammere om dat hen dochte dat hi der slaghe niet en ⁵ ghevoelde, ende hier niet en sceen roekende. Maer haer peerde bleven thant so vaste staende, hoe sere dat mense sloech, dat si niet en mochten verroeren, tote dat si te sinte Mertenne weder quamen ende hare sonden beliheden, ende hi hen gaf orlof wech te [359rb] varenne. ⁶ Ende doe ghinghen de peerde wech.

Hi was oec sere erenstech in bedinghen, want also men leest in sine legende, so en leedt nemmermeer ure noch wile over, hi en beedde oft

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et Martino poculum primo fuisset oblatum» (1144).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'ende'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Tantum enim in omnibus patientiam seruabat quod cum esset summus sacerdos impune sepe a clericis ledebatur nec a sua eos propter hoc caritate repellebat» (1144).

4. [Vertaling] Maggioni: «Legitur quoque in predicto dialogo quod cum Martinus quadam uice in ueste hispida, nigro et pendulo pallio circumtectus super asellum procederet, equis de contra uenientibus expauefactis, militantes in terram saltu precipiti se dederunt et Martinum arripientes grauiter uerberauerunt» (1144).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'rochte' door onderstreping herroepen.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'gane'.

Van sinte Mertenne

las. Tusschen lesen ende laboer en hilt hi nemmermeer op van bedinghen.¹

Hi was oec sere hert.² Want Severus seit,³ doe sinte Merten comen was in sijn bisscopdoem, ende hem sine clercke sijn bedde ghemaect hadden op vele stroes, ende hi daer op lach, so ontsach hi hem dat het morwere was dan het plach te sine, want hi plach te ligghenne op de bloote eerde, sonder dat hi onder hem leide een hare. Ende hieromme wert hi beruert ende stont op ende werp dat stroe al wech ende ghinc op de bloote eerde ligghen. Ende omtrent middernacht ontstac dat stroe ende Merten stont op, ende doe hi ute gaen wilde, so en conste hi niet ute comen. Ende tfier begreepenne ende verbar sine cleedere. Ende hi gaf hem te bedinghen ende sechende hem, ende hi bleef onghequetst in midden tfier. Ende hi ghevoelde de vlamme roekende, die hi qualec ghevoelt hadde berrende.⁴ De moencke worden ghewect en quamenre toe ghelooopen, ende si trocken sinte Mertenne ute onghescaet, dien si waenden dat verborren hadde gheweest.

Hi hadde oec grote compassie op de ghe[359va]ne die mesdaden, want alle die biechten wilden, die ontfinc hi met compassien. Ende doe de duvel Mertenne berespede, waer bi dat hi te penitencien ontfinc de ghene die eens ghevallen waren, so andwoordde hi hem: «Woudstu di wachten den mensche te noosenne, ende di dine quaetheit wouds laten leet sijn, ic soude bider trouwen die ic in Gode hebbe, di beloven ontfermecheit.»

Hi was oec sere goedertieren op de arme. Men leest in dat voorseide *Dialogon* dat, doe sinte Merten op ene grote feeste ter kerken weert ghinc,⁵ een arm mensche hem te ghemoete quam al naect, ende sinte Merten beval sinen archediaken dat hi den armen cleeden soude. Ende doe hi daer mede beidde, so ghinc sinte Merten in sine camere, ende

---

1. [Vertaling] De volgende zin ontbreekt in de vertaling, Maggioni: «Nam ut fabris ferrariis moris est, qui inter operandum pro quodam laboris leuamine incudem feriunt, ita Martinus dum aliud ageret semper orabat» (1145).

2. [Vertaling] Maggioni: «Multe austeritatis in se ipso» (1145).

3. [Vertaling] Maggioni: «Refert enim Seuerus in epistola ad Eusebium» (1145).

4. [Vertaling] Maggioni: «et flammis sensit rorantes quas male expertus erat urentes» (1145).

5. [Tekstkritiek] Hierachter in hs. 'ende'.

Van sinte Mertenne

dede sinen roc ute ende gaffenne den armen ende hiettenne wech gaen. Ende doe hem sijn diaken seide dat hi te messen weert ghinghe, so andwoordde hi van hem selven dat hi niet gaen en mochte vore dat de arme mensche een cleet hadde.¹ Ende om dat deertsche diaken niet en sach dat hi onder naect was, om dat hi boven ghecleedt was metter cappen, so seide hi dat darne mensche wech was. Ende sinte Merten seide hem: «Bringt mi tcleedt, ende so en sal de arme mensche niet te cleedenne bliven.» Doe ghinc deertsche diaken ter merct weert, ende hi cochte om v selverne penninge een cleen cort rockelken [359vb] die men vedere hiet,² ende werpenne van toorne voor sinte Mertens voete. Ende sinte Merten deden ane ende de mouwen en quamen maer toten elleboghe, ende hi en sloech hem maer tote inde hamen. Ende aldus ghinc hi om messe te doene. Ende doe hi messe dede, so quam een hoop viers neder op sijn hoot ende vele liede saghent. Ende hieromme seitmen dat hi den apostolen ghelijc es. Meester Jan Beleth seit meer te deser miraculen: Doe hi inde messe sine hande op hief also men pleghet, ende de linen mouwen nederweert vielen, om dat sine arme cleene waren³ ende de voorseide mouwen vanden rocke maer en ghinghen toten elleboghe, so bleven sijn arme bloot. Doe quamen daer bi miraculen gulden ringhe met preciosen steenen vore ande mouwen ghemaect. Ende daer met verchierden dinghele sijn arme.

Op enen tijt so sach hi een ghescoren scaep.⁴ Ende hi seide: «Dit scaep heeft tghebod vander ewangelien voldaan. Het hadde II rocke ende het heeft den enen ghegheven die negheenen en hadde. Ende aldus souden wi doen.»⁵

Hi was van groter macht over de duvele, want hi verdreefse dicwile ute den menschen. Men leest in dat voorseide *Dialogo* dat een coe was

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cum ergo archidiaconus moneret ut ad sollempnia peragenda procederet, ille de se loquens respondit se ire non posse donec pauper uestem accipiat» (1146).

2. [Vertaling] Maggioni: «Compulsus ille ad forum uadit et quinque argenteis tunicam uilem et curtam, que dicitur penula, quasi pene nulla, rapiens» (1146).

3. [Vertaling] Maggioni: «cum nec brachia eius essent grossa nec multum carnos» (1146).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'e' in 'scaep' superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «ita et uos, inquiet, facere deberetis» (1146).

Van sinte Mertenne

metten duvel beseten. Ende si doorbodelde vele liede ende si quam loopende al verwoet jeghen sinte Mertenne ende sine discipule. Ende hi hief sijn hant op ende hietse staen. Ende si bleef al stille staende. Ende sinte Merten sach den duvel op haren rugghe sitten, ende hi [360ra] beresptenne ende seide: «Ganc vander coe ende late te quellenne ene onnosele beeste.» Ende doe de duvel af ghevaren was, so viel de coe thant vore sine voete, ende hi hietse wedergaen ghemackeleec te haren cudde weert.

Hi was oec herde subtiyl om de duvele te bekinnenne, want de duvele waren hem so sienleec, in wat manieren dat het was, dat hise wel bekinde. Want de duvel verwandelde hem somtijts in Jupiters ghelike, oft Maers, oft Venus, ende also quam hi vore sijn ansichte.¹ Ende hi berespese alle met haren namen.² Op enen dach so oppenbaerde hem de duvel in een sconincs ghelike, ghecleedt met purpure ende ghecleedt³ met eenre croonen ende met guldenen cousen ghescoeit, met enen bliden ansichte. Ende doe si beide langhe hadden ghesweghen, so seide de duvel: «Sich ende bekinne, Merten, wien du diens. Ic ben Cristus die nedercomen sal ter eerden, ende ic wille mi di eer vertoeghen.» Ende doe sinte Merten van wondere noch sweech, so seide de duvel echter: «Merten, waer bi twifelstu noch als du mi sies? Want ic ben Cristus.» Doe wert sinte Merten gheleert vanden Heileghen Gheest ende seide: «Dus en heeft de Here Jhesus Cristus niet voorseit dat hi aldus comen sal, ghecroont ende met purpure blickende. Want ic en gheloeve niet dat Cristus comen sal sonder in dier manieren dat hi ghecruust was ende metten teekenen van sinen wonden.» Ende met desen woorden [360rb] voer de duvel wech ende lieter groten stanc in de celle.

Sinte Merten wiste langhen tijt te voren welken tijt dat hi sterven soude, ende hi seidt sinen brueders. Hierenbinnen doe hi voer in

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Nam interdum demon in Iouis personam, perumque Mercurii, aliquando Veneris uel Minerue transfiguratum se eius uultibus offerebat» (1147).

2. [Vertaling] Maggioni: «quos ille omnes suis nominibus increpabat, Mercurium maxime patiebatur infestum, Iouem brutum atque hebetem esse dicebat» (1147).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing voor de tweede syllabe: 'croont'.

Van sinte Mertenne

dbisscopdoem van Caneloens om peis te makenne, ¹ daer hi voer, sach hi in ene riviere hoe de dukeleers de vesschelkenne vinghen, ende hi seide: «Dits de maniere vanden duvelen. Si spien na de ghene die hen niet en hoeden ende vaense, dat sijs niet en weten. Ende alsise ghevaen hebben, verslindensise. Ende si en werden niet versaedt vanden ghenen diese verslinden.» Ende hi beval den dukeleers dat si uter rivieren voeren ende ter woestinen weert trocken, ende si dadent thant. ²

Ende hi duerde in die provincie allettel tijts, ende hi begonste cranc te werdenne inden lichame, ende hi seide sinen jonghers dat hi sterven soude. Doe weenden si alle ende seiden: «Vader, waeromme laetstu ons, ocht wien laetstu ons, die bedruet sij? Want gripende wolve selen comen onder dine scape.» Doe wert hi beruert met haren gheweene, ende weende oec ende bad: «Here, benic dinen volke noch nootdorstech, ic en loechenne de pine niet, dijn wille moet gheskien.» ³ Want hi twivelde wat hi wilde, want hi en wilde dese niet laten, noch langhere van Cristo werden ghesceeden. Ende doe hi een stuc tijts den rede hadde ghehadt, [360va] ende hem sine discipule baden dat hi onder sijn bedde dat van hare ende van asschen was, liete legghen allettel stroes, so andwoordde hi hen: «Kindere, en betaemt negheenen kerstenen te stervenne dan in hare ende in asschen. Want liet ic u ander exempel, so dadic sonde.»

Hi hadde altoos de oghen ende de hande te hemele weert, ende altoos bleef hi in bedinghen metten gheeste. Ende om dat hi nederweert altoos lach metten rugghe, so baden sine papen dat hi sine lichame verlichten soude ende hem keeren soude over de side. «Bruedere,» seide hi, «laet mi ghewerden dat ic den hemel sien mach meer dan deerde, dat de gheest te Gode weert varen mach.» ⁴ Ende doe

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Interea Condatensem dyocesim causa sedande discordie uisitauit» (1148).

2. [Vertaling] Maggioni: «Imperat igitur ut relicto gurgite desertas peterent regiones; statimque grege facto montes siluasque petierunt» (1148).

3. [Vertaling] Maggioni: «Domine, si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso laborem, fiat uoluntas tua» (1149).

4. [Vertaling] Maggioni: «Sinite, inquit, me fratres, sinite celum potius respicere quam terram ut spiritus ad dominum dirigatur» (1150).

Van sinte Mertenne

hi dit seide, so sach hi den duvel bi hem staen ende hi seide hem: «Vule beeste, wat bestadi hier? Du en sels niet in mi vinden, want Abrahams Scoot sal mi ontfaen.» Ende in desen woorden gaf hi sinen gheest, onder de keisers Archadio ende Honorio int jaer ons Heeren CCCCLXVIII.¹ Ende sijn ansichte wert blickende als de zonne. Ende vele liede hoorden daer dinghele singhen.

Ende te sijnre doot quamen die van Pictavennen ende die van Toers. Ende daer wert een groot ghestrijt, want die van Pictavennen seiden: «Hi was² onse moenc. Wi heisschenne, want hi ons bevolen es.» Ende die van Toers seiden: «Hi es onse prelaet ende hi es ons³ van Gode ghegheven.» Maer te [360vb] middernachte worden die van Pictavennen alle slapende, ende die van Toers staken sinte Mertenne dore ene veistere ute, ende si voerdenne met scepe dore de Ligere te Toers met groter blijsscap.

Ende sinte Severijn, de bisscop van Colone, doe hi op dien sondach de heileghe steden omghinc also hi plach na mettenen, op de ure dat sinte Merten sterf so hoorde hi dinghele singhen inden hemel. Ende hi riep sinen archidiaken ende vraghede hem oft hi iet hoorde. Ende doe hi andwoordde: «Neen ic,» so hiet hem de bisscop dat hi nerenstelec horken soude. Ende doe begonste hi sinen hals opweert te stekenne ende sijn oren op te houdenne, ende stont op sine teen ende hilt hem met enen stocke. Ende doe de bisscop over hem bad, so seide hi dat hi inden hemel eneghe stemmen hoorde. Ende de bisscop seide hem: «Mijn here sinte Merten eest, die versceden es van deser werelt, ende voerenne dinghele inden hemel. Maer de duvele waren daer diene houden wilden. Maer om dat si niet in hem en vonden dat hare was, so voeren si wech met scanden.» Ende dese eertschediaken noteerde desen dach ende de ure, ende hi vant dat sinte Merten doe versciet.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Et in hac uoce sub Archadio et Honorio qui ceperunt circa annum domini CCCXCVIII, uite eius LXXXI, spiritum deo reddidit» (1150).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'es'. Maggioni: «Noster est monachus» (1150).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ons' met verwijsteken in margine.

Van sinte Mertenne

Severus, ¹ die sine vite bescreef, doe hi na mettenen allettel in slape worden was, also hi beschrijft, so oppenbaerde hem sinte Merten ghecleedt met witten cleederen, ende met [361ra] enen viereghen ansichte ende met blickenden oghen ende met roden hare. Ende hi hadde in sijn rechte hant den boec daer Severus sijn vite in ghescreven hadde. ² Ende na dien dat hine ghebenedijt hadde, ende hine opvaren sach in den hemel, ende hi met hem begheerde te varenne, so wert hi ontwakende. Hier na quamen binnen dier selver nacht boden die seiden dat sinte Merten versceeden ware.

Op dien selven dach doe sinte Ambrosius, de bisscop van Melanen, messe dede, so wert hi ontslapende tusschen de prophetie ende depistole, ende om datten niemen en dorste wecken ende de subdiaken niet en dorste de epistole lesen, hi en hadt bevolen, ende II uren oft III leden waren, so wecten sine ende seiden: «De ure es overleden ende tfolc ontbeidt herde moede. Onse here, bevele dat de subdiaken de epistole lese.» Ende hi andwoorde: «En sijt niet ghestoort, want sinte Merten, onse brueder, es versceeden ende ic hebbe sine uutvaert ghedaen. Maer om dat ghi mi wecket, so en mochtic dechterste collecte niet volsegghen. ³ Ende si mercten den dach ende de ure, ende vonden dat sinte Merten doe ghestorven was.

Also Jan Beleth seit, so plaghen de coninghe van Vranckerike inden stride te voerenne sine cappe, ende de ghene die sine cappe wachtten hieten 'capellane'.

Na sinte Mertens doot in LXIII^{ste} jaer, doe sinte Perpetuus sine [361rb] kerke groteleec verheven hadde, ⁴ ende hi sinte Mertens lichame daer in voeren wilde eenwerf, anderwerf ende derdewerf, ende si in

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'ende Gallus' door onderstreping herroepen. De oorspronkelijke meervoudsvorm 'bescreuen' werd na het herroepen van 'ende gallus' in margine met verwijsteken verbeterd door het enkelvoud 'bescreef'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Seuerus etiam monachus qui uitam eius scripsit, cum post matutinas leuiter obdormisset, sicut ipse in quadam epistola testatur, sanctus Martinus albis indutus, uultu igneo, stillantibus oculis, crine purpureo, tenens librum in manu dextera quem de uita eius idem Seuerus scripserat, eidem apparuit» (1151).

3. [Vertaling] Maggioni: «sed ultimam orationem uobis excitantibus explere non ualui» (1152).

4. [Vertaling] Maggioni: «cum beatus Perpetuus eius ecclesiam magnifice ampliasset» (1152).

Van sinte Mertenne

bedinghen waren ende in vastenne, so en mochten si negheenssens sijn graf beroeren, noch sine casse verporren. Ende doe sijt laten wilden, so oppenbaerde hen een alte sconen out man ende seide: «Hoe langhe seldi beiden? En siedi niet dat sinte Merten bereet es u te helpennne op dat ghier uwe hande an doet?» Ende doe dede hi met hen lieden sine hande daer ane, ende si hieven de casse ¹ op alte lichteleece, ende settene inde stat daermenne nu versoect. Ende daer na en wiste men niet waer die oude man voer. Dese overvoeringhe viertmen in hoimaent. ²

Men seit oec dat doe II ghesellen waren, ende deen was blint ende dander cropel. ³ Ende de blinde droech den cropel, ⁴ ende de cropel ⁵ wijsde den blinden den wech, ende aldus baden si beide te gadere ende bejagheden vele ghelts. Maer doe si hoorden dat te sinte Mertens lichame vele liede ghenasen, ende doe men sinen lichame uter kerken brachte met processien ⁶ om over te voerne, so begonsten dese hen tontsiene dat men sinen lichame bringhen soude vore thuus daer si in woenden ende dat si also souden werden ghenesen. Want si en wilden niet werden ghenesen omdat si duchten hare bejach te verlie[361va]senne. Ende hier omme ghinghen si ute dien huus teenen anderen huse weert, al daer si waenden dat men den lichame niet bringhen en soude. Ende doe si den lichame aldus vloen, so quamen si hem onversienleec te ghemoete. Ende om dat God den ondanckeleken

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'graf'.

2. [Vertaling] De volgende zin ontbreekt in de vertaling, Maggioni: «Refert Odo abbas Cluniacensis quod tunc omnes campane in omnibus ecclesiis nullo tangente pulsabantur et omnes lampades diuinitus accendebantur» (1152).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'uercrompen'.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'uercrompen'.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'uercrompen'.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'met processien' in margine met verwijsteken.

Van sinte Mertenne

vele goets doet, so worden si beide jeghen haren wille ghenesen, al waren si dies herde drueve.¹

---

1. [Vertaling] De hier volgende praefatio van Ambrosius bleef onvertaald (Maggioni, 1153).

Van sinte Brixise

Van sinte Brixise bisscop [161]

Brixijs was sinte Mertens eerdsche diaken, ende hi benijddenne sere, ende hi pijnde hem vele lachters te doene. Want doe een arm mensche sinte Mertenne sochte, so seide hem Brixijs: «Suecstu dien sot? Sich van verren,¹ want hi es dat, die altoos te hemele weert siet als een verwoedde.» Ende doe die arm mensche ontfaen hadde van sinte Mertenne dat hi bad, so riep sinte Merten Brixium tote hem ende seide: «Brixijs, dunckic di een sot?» Ende doe hi loochende van scanden dat hi dies niet en seide, so seide sinte Merten: «En waren mijn oren an dinen mont niet als du dit van verren seits?² Vorwaer segghic di dat ic van onsen Here vercreghen hebbe dattu na mi besscop werden sels. Maer wet dattu vele wederstoets in dbisscopdom hebben sels.» Doe dit Brixijs hoorde, so bespote hijt ende seide: «En seide ic niet waer, dat dit een zot was?» Na sinte Mertens doot wert Brixijs bisscop ghecoren, ende daer na so gaf hi hem te bedinghen. Ende al [361vb] was hi noch hoverdech, nochtan was hi suver van lichame.

Op dat dertechste jaer na dat hi bisscop worden was, so was een religioes wijf die sine cleedere plach te dwane. Ende si ontfinc ende ghebaerde een kint. Doe quam tfolc met steenen vore Brixijs dore ende seiden: «Wi hebben langhe verdreghen dine luxurie om sinte Mertens wille, maer wi en moghen nu nemmeer dine onsuver hande cussen.» Ende doe Brixijs manleec dit loechende, ende hi seide dat men tkint te hem brachte, ende doet tote hem bracht was ende xxx daghe oudt was, so seide Brixijs tote hem: «Ic beswere di biden Gods Sone dattu vore hen allen segs oft ic di wan.» Ende tkint³ seide: «Du en bes mijn vader niet.» Ende doe tfolc weten wilde wie sijn vader ware, so seide Brixijs: «Dat en behoort mi niet toe. Ic hebbe ghedaen dat mi toe behoort.» Maer tfolc waende dat hi dit al dede⁴ bi toverien ende seide: «Du en sels nemmeer herde gheheeten werden valscheleec.» Doe

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Si illum delirum queris, prospice eminus» (1154).

2. [Vertaling] Maggioni: «Nonne aures mee ad os tuum erant, quando hoc eminus loquebaris?» (1154).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 't' in 'tkint' later toegevoegd.

4. [Tekstkritiek] Hs. 'de'. Vgl. hss. Brugge: 'dede' (fol. 57ra) en Stockholm: 'deide' (fol. 293va).

Van sinte Brixise

droech Brixis om hem te suverne berrende colen inden scoot tote sinte Mertens tumbe vore hen allen, ende werp de berrende colen neder, ende sijn cleet was onverbert. Ende hi seide: «Also dit cleet es bleven onverborren vanden viere, also suver es mijn lichame van allen wiven.» Maer doe tfolc noch niet en gheloofde, so daden si Brixise lachter ende scande, ende verdrevene ute sinen bisscopdoeme, om dat sinte Mertens woort dat hi seide vol[362ra]daen soude werden.

Doe voer Brixijs al weenende ten paus weert ende bleef daer VII jaer. Ende so wat dat hi jeghen sinte Mertenne mesdaen hadde, dat dede hi af met penitencien. Ende tfolc maecte Justiniane ¹ bisscop ende santtenne te Rome jeghen ² Brixium, dat hi dbisscopdoem behouden soude jeghen hem. Ende doen hi derweert voer, so sterf hi inde stede van Vercellay. Ende al tfolc coes Armentium in sine stat. ³ Maer in tsevende jaer so quam Brixijs weder met des paus macht, ende hi nam een mile vander stede sijn herberghe, ⁴ ende Armentius sterf binnen dier selver nacht. Ende Brixijs wiste dit bi revelacien van Gode ende seide tote den sinen dat si op stonden ende met hem voeren omden bisscop van Toers te gravenne. Ende doe Brixijs te eenre poorten vander stat in quam, so droechmen den dooden ute ter andere poorten. Ende doe hi begraven was, so ontfinc Brixijs weder sinen zetel ende satter op VII jaer daer na ende leefde heilechlec. Ende doe hi LXVIII jaer bisscop gheweest hadde, so starf hi. ⁵

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ni’ in ‘iustiniane’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘hem’ door onderstreping herroepen.

3. [Vertaling] Maggioni: «et Armenum loco eius populus omnis prefecit» (1155).

4. [Vertaling] Maggioni: «sexto ab urbe miliario hospitium accepit» (1155).

5. [Vertaling] Maggioni: «Quo sepulto sanctus Bricius sedem suam accepit et VII postmodum annis presidens et uitam laudabilem ducens XLVII anno episcopatus sui in pace quieuit» (1155).

Van sinte Elizabeth

Wat den name bediedt [162]

Elizabeth bediedt ‘mijn God bekinde’, oft ‘mijns Gods sevende’, oft ‘mijns Gods sekerheit.’¹ Irst es Elizabeth gheseit ‘mijn God bekinde’, dats:² Hi gaf hare in dbekinnen sijnre kinnessen.³ Ten anderen es Elizabeth gheseit ‘mijns Gods sevende’, want si dede de VII werken van ontfermecheiden, oft om dat si nu inde sevende outheit metten heileghen es inder rasten ende co[362rb]men sal ten lesten in dachtenste, dats inder verrisenessen. Oft om de VII state daer si in was.⁴ Want si was inder maghede staet, ten anderen inden staet van huweleke, ten derden inder weduwen, ten vierden inden staet van dienste, ten vijften inden staet van contemplacien, ten sesten inden staet van religioene, ten sevenden es si nu inden staet der ewegher glorien. Ende dese VII state sijn ghescreven in hare legende. Ende daeromme machmen van hare segghen dat in *Daniele* bescreven es:⁵ «Seven tide selen op hare verwandelt werden.» Ten derden es si gheseit ‘mijns Gods sekerheit’, want God heeftse nu versekert ende vervult metter claeheit der waerheit ende metter glorien der Drievoldecheit.⁶ Daer bi seit Augustijn inden *Boec van Gods steden*:⁷ «Si groit in Gods ewecheit, ende licht in Gods waerheit, ende verblijdt in Gods goetheit.»

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Elizabeth interpretatur deus meus cognouit uel dei mei septima uel dei mei saturitas» (1156).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘s’ in ‘dats’ superscript toegevoegd.

3. [Vertaling] Maggioni: «Dicitur ergo primo Elizabeth id est deus meus cognouit, quia deus eam cognouit, id est suo beneplacito approbavit; uel cognouit, id est toti mundo cognoscibilem fecit; uel cognouit, id est notitiam sue cognitionis sibi infudit» (1156).

4. [Vertaling] Maggioni: «Secundo dicitur Elizabeth id est dei mei septima; ipsa enim habuit septimam dei, uel quia VII operibus misericordie se exercuit uel qui nunc est in septima etate quiescentium, peruentura tandem ad octauam resurgentium, uel propter VII status in quibus fuit» (1156).

5. [Vertaling] Maggioni: «ut possit dici de ea quod dicitur in Daniele de Nabuchodonosor» (1156).

6. [Vertaling] Maggioni: «Tertio dicitur dei mei saturitas; deus enim eam modo satiauit et repleuit splendore ueritatis, dulcedine suauitatis et uigore eternitatis» (1156).

7. [Vertaling] Maggioni: «Vnde Augustinus in libro de ciuitate dei agens de ciuitate celesti dicit» (1156).

Van sinte Elizabeth

Van Sinte Elizabeth

Elizabeth was een edel vrouwe van gheslechte ende sconincs dochter van Hongherien, maer si was edelre in gheloeve ende in religioene. Dit edel gheslechte makesi edelre met exemplen ende verlichtet met miraculen ende verchieret met graciën van heilecheiden. Dese joncfrouwe verhief onse Here boven nature, om dat si conincleec ghevoedt was in weelden ende si alle kintscheit versmaedde, oft si deedt in Gods dienste. Ende hier bi eest oppen[362va]baer hoe hare kintscheit groeiende was in simpelheiden, ende met hoe sueter devociën dat si begonste. ¹ Want van haerre kintscheit so ² gaf si hare te goeden erenstecheiden ende versmaedde idele spele ende vloë alle voorspoedecheit der werelt. Ende si was altoos in Gods weerdecheit. ³

Doe si noch jonc was, so bleef si so eenpaerleec in der ⁴ kerken in bedinghen dat hare ghespelinnen ende hare camerieren cume mochten ghevolgen. ⁵ Ende als hare haer joncwiven ende hare ghespellinnen te ghemoete quamen, so volghese hen allettel ter capellen weert als om spelen, om dat si also hadde occusoen inde kerke te gane. ⁶ Ende doe si daer in quam, so cnielde si ofte lach plat opt pavement. Ende al en conste si niet lesen, nochtan ontdede si dicke enen soutere om dat men wanen soude dat si lase om dat hare niemen letten en soude als hise onledech saghe. Ende si lach lants ⁷

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quam auctor nature supra naturam quodammodo extulit. Dum puella regalibus nutrita deliciis omnia puerilia aut omnino contempneret aut eadem in dei obsequium manciparet ut liquido clareat tenera eius infantia, quanta simplicitate uiguit, quam dulci deuotione incepit!» (1157).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Extunc siquidem cepit bonis assuescere studiis, ludos spernere uanitatis, successus prosperos frangere mundi, proficere semper in reuerentiam dei» (1157).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'r' in 'der' superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «Cum enim adhuc esset quinquennis, in ecclesia orandi gratia tam sedula permanebat ut eam eius sodales uel ancille auellere uix ualerent» (1157).

6. [Vertaling] Maggioni: «Quam cum ancille uel coetaneae obseruarent, aliquam de illis causa ludi uersus capellam insequi uidebatur ut ex hoc intrandi ecclesiam opportunitatem captaret» (1157).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'c' in 'lants' superscript.

Van sinte Elizabeth

metten joncvrouwen op deerde als in manieren van spele, ende also mat si hare, om dat si in deser manieren Gode soude weerdecheit doen. In allen spele so settese al hare hope in Gode. ¹ Ende dat si wan met spelenne, ende dat si andersens ghecrighen mochte, daer af gaf si den armen joncfrouwen dat tiende deel. Ende bad hen dat si dicke vore hare segghen souden *Pater Noster* ende *Ave Maria*. ²

Ende doe si wies in outheiden, so wies si oec in devocien, ende si [362vb] vercoes onser Vrouwen teenre patronerssen ende teenre middelersen, ende sinte Janne Ewangelisten vercoes si teenen wachtere haerre suverheit. Ende si dede scriven elcs apostels name in enen brief sonderlinghe, ende dede elkere joncfrouwen die bi hare waren, enen trecken bi raken. Ende si dede hare bedinghe ende trac III werf den brief daer sinte Peters name in stont, also si begheert hadde. ³ Ende daer viel si op met so groter devocien, also dat si niemenne en ontseide die iet bad in sinen name. Ende om dat hare de voorspoet deser werelt niet hoonen en soude te sere, so bracs si hare selven af vanden III ghenoechleecheiden dagheleex, ⁴ want doet hare wel ghinc in eneghen spele, so liet sijt ende seide: «Ic en wille niet voortgaen, maer om Gods wille latic dit.»

Doese hare joncfrouwen riepen ten danse ende si eenwerf omme ghegaen was, so seide si: «Hets ghenoech dat wi eenwerf omme ghegaen hebben. Nu laet ons laten om Gods wille.» Ende aldus brachte si de joncfrouwen van haerre idelheit. Altoos ontsach si de behaghelheit van cleederen, maer si minder eersaemheit in. Si hadde oec haer selven gheset een seker ghetal van bedinghen, ende als i eneghen tijt so onledech was dat sijs niet voldoen en mochte, ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «In ludo etiam annulorum et aliis ludis spem totam in deum ponebat» (1157).

2. [Vertaling] Maggioni: «Et ex hiis que puella paruula lucrabatur uel alias peculialiter possidebat puellis pauperculis decimas exhibebat inducens eas ut sepe orationem dominicam dicerent et crebro uirginem salutarent» (1157).

3. [Vertaling] Maggioni: «Cum enim singule cedula singulorum apostolorum nominibus inscripte altari supponerentur et quelibet aliarum puellarum casu sibi cedulam contingentem acciperet, ista oratione fusa tribus uicibus cedulam ubi nomen sancti Iohannis erat inscriptum ut desiderabat accepit» (1157).

4. [Vertaling] Maggioni: «Ne uero mundi successus sibi nimium blandiretur, cotidie in rebus prosperis sibi aliquid detrahebat» (1158).

Van sinte Elizabeth

hare hare camerieren dwon[363ra]ghen te bedde te gane, so wakese met haren hemelschen brudegoom ende las haer bedinghe. ¹

Dese joncfrouwe vierde de feesteleke daghe met so groter devocien, also dat si hare negheenssens en liet hare mouwen besten vore messe. ² Si en wilde oec niet draghen hantscoen des sondaechs vore middach ³ om dat si der feesten ere doen wilde ende voldoen hare devocie. Ende daeromme plach si hare selven te bindenne in dusdanen dinghen met beloften, om datse niemen en soude bringhen van haren propositie. Si hoorde den dienst vander kerken met so groter weerdecheit dat, als men dewangelie las oft als men sacrificeerde, ⁴ dat si hare mouwen ontbeste als ghebest waren, ende si dede hare ecsele af, ⁵ ende dat si op hare hoot hadde, dat leide si neder.

Ende al waest dat si haren maghedom wijsleec bedecte ende onnoseleec overliep, nochtan wert si ghedwonghen van haren vader te huwenne, om dat si de xxx^{ste} vrucht winnen soude, die tgheloeve der Drievuldecheit houden metten x gheboden. ⁶ Hieromme consenteerde si te huwenne, al dede sijt noode, niet dat sijt dede om tghenuecte, maer om dat si haers vaders ghebod niet en wilde versmaden ende om dat si de kinders die si ghebaren soude ten dienste Gods gheven soude. Want al was si ghebonden [363rb] met huweleke, nochtan en hadde si daer in negheen ghenuechte, ende dat es hier in oppenbaer, want si beloofde in meester Coenraerts hant, waert dat si langhere leefde dan hare man, dat si voortane suverheit houden soude. Want si

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Certum quoque sibi numerum orationum indixerat, quem si quando aliqua occupatione preuenta non potuisset perficere et ab ancillis lectum ingredi cogeretur, cum celesti sponso uigilans uigilanter soluebat» (1158).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'vore na messe'. [Vertaling] Maggioni: «ut etiam manicas sibi consui nulla ratione uateretur antequam missarum sollempnia completerentur» (1158). Vgl. hs. Brugge: 'vore dat messe ghedaen was' (fol. 57vb).

3. [Tekstkritiek] Hs. 'uore na middach'. Hs. Brugge: 'vore middach' (fol. 57vb).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'consacreerde'.

5. [Vertaling] Maggioni: «monilia deponeret» (1158).

6. [Vertaling] Maggioni: «At ubi gradum uirginalem prudenter rexit et innocenter percurrit, coniugalem gradum intrare compellitur, utpote que ad hoc paterno imperio urgebatur, fructum perceptura tricesimum, que fidem trinitatis seruauit cum decalogo precetorum» (1158).

Van sinte Elizabeth

was des lantsgraven wijf van Doringhen, ¹ also haren conincleken gheslechte toe behoorde, ende alsoot onse Here wilde, om dat si daer vele liede bringhen soude ter minnen Gods, ende dat sise leeren soude. Ende al waest dat si haren staet verwandelde, nochtan en verwandelde si niet de begheerte haerre herten.

Hoe groten oetmoedecheit ende devocien si te Gode weert hadde, ende hoe hert ende hoe fel si te hare selven weert, ende hoe milde ende ontfermech si den armen was, dat selen wi hier na segghen. Want si was heet in bedinghen dat si eer ter kerken quam dan hare joncwive om dat si met eneghen heimeleken bedinghen Gods graciën bejaghen soude. Si stont dicke tsnachts op om te bedenne, ende hare man bad hare dat si haer selven spaerde ende haren lichame eneghe raste dade. Si droech over een met eenre joncvrouwen die hare sonderlinghe vrient was, ende bad hare dat si opstonde alsi te langhe sliepe, ende dat sise wecte, an den voet nopende. [363va] Ende op enen tijt waende si haerre vrouwen voet nopen, ende met rampe so ² nopese haers mans voet, ende hi ontspranc te hans. Ende doe men hem dese dinc seide, hoe dat was, so verdroech hijt goedertierleec ende decket wijsleec, om dat si Gode gheven soude ghenuechleec sacrificie van haren bedinghen. Si bad Hem dicwile met vele tranen, ende die tranen stortese blideleec ende sonder enech ontameleec ontkeren haers ansichten, ja also, al waest dat si altoos met innecheiden weende, dat si nochtan verblijdde ende dat si een blide minleec ansichte toende.

Si was oec so oetmoedech dat si om de minne Gods niet en veronweerdde lideleec ende verworpen werc, maer si deedt met herder groter devocien. Want si leide in haren scoot enen besiecten, die lelec van ansichten was ende eiseleec van stancke op sijn hoot, ende si scoer hem sijn eiseleec haer ende dwoech hem sijn hoot, ende hare joncwive loeghenre omme. Als men crucen droech, so ghinc si altoos barvoet in processien ende was ghecleedt met linen cleederen. Ende daer men predeckte, so sat si onder darne als een arm

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'hessen'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' superscript.

Van sinte Elizabeth

oetmoedech wijf. Als si te messen ghinc van kinde, ¹ so en verchierde si hare niet met ghesteenten als andere wive pleghen, noch en cleedde hare niet met guldenen cleederen. Maer na [363vb] onser Vrouwen exempel so droech si hare kint in haren arm toten outare met enen lamme, ende offeret met eenre keerssen oetmoedeleec, om dat si hier met wilde gheven te kinnenne dat men de hoverde der werelt versmaden soude, ende om dat si doen wilde also onse Vrouwe dede. Daer na, alsi thuus quam, so gaf si die cleedere daer si met te messen ghinc enen armen wive om Gode.

Noch dede si dese oetmoedecheit, al waest dat si vrileec boven was in weerdecheiden ende hoghe, dat si ghehoorsaemheit gheloofde enen meester ² Coenraerde, die mate was ende broot biddere, al was hi van enen sonderlinghen heileghen religioene, maer hi was een groot clerc. Ja dit beloofde si dus, behouden haers huweleecs, ende bi ³ den wille van haren man. Ende so wat dat hi hare beval, dat dede si met groter weerdecheit ende blijsscap, om dat si daer met verdienen soude den loon van ghehoorsaemheden, ende dat si Jhesus Cristus exempel na volghen soude die sinen vader ghehoorsaem was toter doot. Op enen tijt so hiet hise comen te eenre predicacien, ende hare quam ene vrouwe over, so dat si niet en mochte comen. ⁴ Ende dit mesquam hem sere, dat hi hare dese onghehoorsaemheit niet verlaten en wilde, vore dat hise dede ontcleedden tote haren hemde met selken van haren joncwiven die hier in oec mesdadech waren, ende dat hise sere hadde doen slaen.

Si dede oec haer [364ra] selven so grote penitencie dat si haren lichame vermagherde met vastenne, met wakenne ende met disciplinen. Want si bleef dicwile van haers mans bedde ende waecte alden nacht, om dat si soude moghen beden inder heimeleecheit haren hemelschen Vader. Ende also de noodt dwanc te slapenne, so sliep si op de tapite die daer ghespreit laghen. Ende als hare man niet thuus

---

1. [Vertaling] Maggioni: «In purificatione post partum» (1159).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'gheloof' door onderstreping herroepen.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'bi' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Quadam igitur uice ad quandam predicationem ab ipso uocata, superueniente marchionissa Mesenensi impedita non uenit» (1160).

Van sinte Elizabeth

en was, so vernachte si metten hemelschen brugoom in bedinghen. Ende si dede hare dicwile slaen van haren joncwiven in hare camere, om dat si hare om Gods wille wilde doen gheesselen, also Hi om haren wille ghegheesselt was, ende om dat si hare vleesch bedwinghen wilde van alre oncuusheit.

Si was so wel ghemaniert in ate ende in drancke dat si somtijt te haers mans tafelen, daer menegherande gherechten quamen, allene broot at. Want meester Coenraert verbood hare te ghenakene haers mans spise, dat hare jeghen hare consciencie ghinghe. Ende dit hilt si so nerensteleec, dat als dandere meneghe spise aten, dat si met haren joncwiven vanden groofsten spisen at. Nochtan dicwile daer si ter taflen sat, so nam si de spise in hare hande ende sneetse, om dat men wanen soude dat sise ate, om dat ment niet merken en soude, ende om dat si daer met verblijdde alle dier aten. ¹

Op enen tijt doe si sere moede was van gane, ende men haren man [364rb] ende hare menegherhande spise brachte, die bejaghet ende ghecreghen waren met groter pinen, so en at si daer af niet, maer si dede broot weiken in water ende at dat met haren joncwiven paciencileec. ² Hieromme besettede hare haer man renten, ende daer af leefdese met haren joncwiven die met hare eendrachttech waren. Dicwile versmaedde si de spise vanden hove, ende si sant om enegher goeder liede spise. ³ Ende al dit verdroech hare man goedertierleec, ende hi hadt oec gherne also ghedaen, en hadde hi niet ontsien de verstornghe sijnre meisenide.

Al was dese vrouwe in groter ende in hogher glorien, nochtan begheerde si met al haerre macht den staet van armoede, om dat si Cristum na volghen wilde, ende om dat de werelt niet propers in hare hebben en soude. Ende also allene was met haren joncwiven, so

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Sepe tamen ad mensam sedens cibos manu contrectabat et diuidebat ut ex hoc comedere uideretur ne superstitionis notam incurreret, sed urbanitate tali cunctos conuiuas letificaret» (1160-1161).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quadam uice, cum longi itineris fuisset labore depressa et marito et sibi diuersi fuissent cibi oblati qui non credebantur de iustis laboribus acquisiti, omnino abstinuit et nigrum panem et durum in aqua calida madefactum cum suis ancillis patienter comedit» (1161).

3. [Vertaling] Maggioni: «Sepe autem cibos curie respuit et aliquorum bonorum uirorum cibaria requisiiuit» (1161).

Van sinte Elizabeth

cleedde si hare met quaden cleederen ende leide een arm hootcleedt op hare hoot ende seide: «Dus salic gaen alsic ten state van armoeden comen mach.» Ende al was si haer selven swaer in abstinencien te doene, nochtan was si so melde ten armen weert, dat si hen negheene breke en liet hebben. Maer si diende hen allen so mildeleec dat sise hieten daer omme 'der armer moeder', want met allen nerenste so dede si de VII werke van ontfermecheiden om dat si deeweleec leven daer met bejaghen [364va] soude ende dat si des Vaders benedixie besitten soude ter rechter siden metten ghebenediden.

Si cleedde de naecte ende si gaf den armen cleedere. De pelgrime ende de vremde die storven, dede si graven. Ende si hief vele kindere uter vonten ende naeide hen selve hare cleederkenne, ende si diende hen vriendeleec. ¹ Het gheviel dat si eens enen armen wive een herde goet cleet gaf, ende doen dat wijf dese grote ghichte sach, so wert si so blide dat si ter eerden viel oft si doot gheweest hadde. Doe dat Elizabeth sach, so wert si bedrueft dat si hare dit ghegheven hadde, om dat si ontsach dat si daer af sterven soude. Maer si bad over hare, ende si stont al ghesont op. Si ende hare joncwive sponnen dicwile wolle, ende si dede daer af cleedere maken, om dat sier af den loon ontfaen soude van goeder pinen, ende om dat si exempel gheven soude van oetmoedecheiden ende vander pinen haerre hande.

Si voedde de hongherigghen, ² ende den armen gaf si hare noodt also wel, dat doe de lantsgrave, hare man, ghevaren was ten keiser Vredericke, dat si alden pacht ende tcoren ute haerre scuren vergaderde. ³ Ende si dede alle daghe al darne vergaderen ende gaf hen daer af hare noot, want het was doe groot dier tijt ende groot hongher. ⁴ Dicwile als haer [364vb] ghelt ghebrac, so vercochte si hare

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Quos quidem pueros sepe de sacro fonte leuabat et propriis manibus eorum uestimenta suebat ut compaternitate contracta eis liberius subueniret» (1161).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'honghere'. Verbeterd overeenkomstig hs. Brugse 'honghereghghe' (fol. 58va) en hs. Stockholm 'hongherigghen' (fol. 296ra).

3. [Vertaling] Maggioni: «pauperibus enim alimenta prebebat adeo ut lantgrauio uiro suo profecto ad curiam Friderici imperatoris que tunc erat Cremone ipsa omnem annonam de suis grangiis collegit» (1162).

4. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Et quantumcumque alicui parum daret diuina tamen uirtute tota die illa sibi sufficebat» (1162).

Van sinte Elizabeth

juweele om dat si ¹ den armen hulpen soude. Ende si ontrac haer selven ende haren joncwiven vele ende gaeft den armen. Want si drinckede de ² dorsteghen. Op enen tijt doe si den armen bier ghedeilt hadde, elken dat hijs ghenoech hadde, so vant men dat dat vat niet ghemendert en was, maer het was also vol als te voren.

Si herberghede de arme ende de pelgrime. Ende si maecte een alte groten huus onder hare borch, ende daer hilt si in een grote menechte van ziecken. Ende si ghinc alle daghe te hen ende en liet niet om negheene ³ pine van op ende van af te comenne. Ende si gaf hen hare noot ende troostese ter ghedoechsaemheit. Ende al mochte si alle quade roke qualec verdraghen, nochtan en veronweerdde si niet om de minne Gods den roke vanden ziecken, in den zomer noch anders, maer si halp hen. ⁴ Si vaghese metten hootcleedde van haren hoode ende leidse met haren handen, ⁵ al en mochten hare joncfrouwen dit niet ghedoghen. ⁶ In dat selve huus dede si op houden ende voeden armer liede kindere, ende daer was si so goedertieren jeghen dat sise alle moeder hieten. Ende doe si in thuus quam, so volgdense alle hare als kindere haerre moeder, ende si bleven met hoopen vore hare staende. Ende si dede daer houden voghelkenne [365ra] ende glasijn vioelkenne om dat de kinderkenne daer met spelen soudent. ⁷ Ende het gheviel doe si opweert reet in de borch, dat si die glasijn vioelkenne voerde in haren mantel, ende si ontvielen hare van eenre hogher roken nederweert op de steene, nochtan en worden si niet ghebroken.

Si visenteerde de ziecke. Ende si hadde so grote compassie op de captive, dat si nerensteleec sochte waer si woenden, ende visenteerdese

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie 'dat si' door onderstreping herroepen.

2. [Tekstkritiek] Hs. 'den'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Derde 'e' in 'negheene' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «infirmorum tamen corruptiones propter dei amorem etiam estiuo tempore non abhorruit, sed remedia adhibuit» (1162).

5. [Vertaling] Maggioni: «uelo proprii capitis tersit et manibus propriis contrectauit» (1162).

6. [Tekstkritiek] Hs. 'ghedoen'. Idem in hs. Stockholm (fol. 296rb). Echter hs. Brugge (fol. 58va) 'ghedoghen'. Vgl. Maggioni: «licet ancille talia grauiter tolerarent» (1162).

7. [Vertaling] Maggioni: «Ipsa uero olliculas et annulos uitreos et quedam alia uitrea emi fecerat ut pueri ludos pueriles in talibus exercerent» (1163).

Van sinte Elizabeth

nerenstelec ende ghinc vriendeleec in hare cameren, beide bi nachte ende bi daghe. Ende dat en liet si noch ¹ om lancheit vanden weghe, noch om moetheit. Ende si gaf hen hare noot ende troostese. Ende hieromme soudse vijfvout loon ontfaen, dats van haerre weerdegheer visitacien ende vander pinen vanden weghe ende van haerre compassien ende van haerre vertroostinghen ende van haerre ghichten.

Si ghinc dicwile daermen de arme groef. Ende met devoter herten ghinc si ter armere liede like, ende de cleedere die si met haren handen ghemaect hadde, dede si over haren lichamen, also sere dat si eens haer hootcleedt ontwee sneet ² ende wantter eens arms menschen lichame in. Si handelde de doodde met haren handen ende si bleef te haerre uutvaert devoteleec. Hier in was oec haers mans devocie te prisene, want al was hi sere veronledecht met vele dinghen, nochtan was hi in Gods dienste sere devoot. Ende [365rb] om dat hi te dusdanen dinghen niet en mochte verstaen, so gaf hijs sinen wive de macht dat sijt al doen mochte dat ten dienste Gods toe behoorde, dat hen beiden comen mochte ter zalecheit ³ van haren zielen. Om dat sinte Lijsbeth begheerde dat hare man sine wapenne te Gods eren beseghen soude, so riet si hem salechleke ende brachtenne daer toe dat hi ten Heileghen Lande weert varen soude. Ende doe daer de lantgrave, dese weerdeghe prince die vol was van gheloeve ende ⁴ devotien, was, so gaf hi daer Gode sinen gheest teenre glorioser vrucht van sinen wercken. Ende aldus wert Elizabeth weduwe met groter devocien, ende also bejaghesi den loon vanden weduwen die LX vout es, als ene die de X ghebode hilt metten VII werken van ontfermecheiden. ⁵

Ende doe men vernam dat hare man doot was, so wert si verdreven oneerlec van eneghen van haers mans maghen, als ene die sijn goet

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘noch’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘scoorde’.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘i’ in ‘zalecheit’ superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘uan’ door onderstreping herroepen.

5. [Vertaling] Maggioni: «sed fructum sexagesimum perciperet utpote que decalogum preceptorum cum sex misericordie operibus obseruaret» (1164).

Van sinte Elizabeth

ghestroit ende ghequist hadde ontameleec, om dat bi desen exemple hare pacientie soude werden oppenbaer, ende om dat si armoede soude hebben die si langhe begheert hadde.¹ Ende doet nacht worden was, so ghinc si ligghen in eens taverniers huus, daer verkenne plaghen te ligghenne, ende dancte Gode sere. Ende te mettentide so ghinc si ten [365va] minderbruederen weert ende bad hen, dat si Gode dancten van haerre tribulacien, ende dat si songhen *Te Deum laudamus*. Ende zanderdaghes hiet mense gaen in eens haers viants huus met haren kinderen ende men wijsde hare daer een nauwe stat om in te woenenne. Ende doe hare weert ende hare weerdinne hare vele swaerheden daden, so beval si de meiseniden te Gode ende seide: «Ic soude gherne dandere te Gode bevelen, vondicse.»² Doe keerde si van noode weder te haren lande, ende si sant hare kinderkenne op te voedenne in vele steden.³ Ende doe⁴ si daer dore enen nauwen wech daer vele moderen lach, over steene ghinc die daer laghen, ende over die selve steene een out wijf quam dier si vele goets ghedaen hadde, ende si hare niet rumen en wilde, so viel sinte Lijsbeth diepe inde modere. Ende doe stont si op ende vaghede met blijsscapen haer cleet.

Hier na hadde ene abdesse die hare moeie was, alte groten compassie op hare armoede, ende si voere se ten besscop van Bautsberghen, haren oem.⁵ Ende hi ontfinse eerlec ende peisde dat hise weder huwen soude. Doe dat de ghene die met hare suverheit beloofd hadden, hoorden ende si hen selven daeromme moeiden met gheweene, so seiden sijt met ghesuchte sinte Lijsbetthen, ende si

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Verum cum mors uiri sui per totam fuisset Turingiam diuulgata ipsa tamquam dissipatrix et prodiga a quibusdam uassallis uiri sui turpiter et totaliter est eiecta ut ex hoc eius patientia claresceret et paupertatis diu conceptum desiderium obtineret» (1164).

2. [Vertaling] Maggioni: «Que dum ab hospite et hospita plurimum grauaretur, parietibus ualefecit dicens: 'Libenter hominibus ualefacerem si beneficos inuenirem'» (1164).

3. [Vertaling] Maggioni: «Compulsa igitur ad locum priorem rediit et paruulos suos ad loca diuersa alendos transmisit» (1164).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Ende' met verwijsteken in margine. Achteraf werd binnen de hoofdletter van 'Doe' een kleine 'd' toegevoegd.

5. [Vertaling] Maggioni: «Post hoc autem abbatissa eius matertera ipsius nimium paupertati compatiens ad episcopum Bauenbergensem ipsius auunculum eam duxit» (1164).

Van sinte Elizabeth

vertroostese ende seide: «Ic betrouwe in onsen Here om wies wille ic su[365vb]verheit belooft hebbe, dat Hi mijn propoost behueden sal, ende Hi sal allen menscheleken raet sceden. Ende wilt mi mijn oem enen anderen te huweleke gheven, ic en sal hem ¹ nemmermeer consenteren ende ic saelt hem ontsegghen. Ende en mochtic negheens sens ontgaen, so soudic minen nese liever afsniden, om dat mi also elc man veronweerden soude.» Ende doe si jeghen haren wille bracht was om haers oems ghebod ter borch, so dede hise daer woenen, om dat hise iemene te huweleke gheven soude.

Ende doesi hare suverheit daer al weenende onsen Here beval, siet so brachte men haers mans ghebeente, alsoot onse Here wilde, van Over Zee. Ende daeromme deedse de bisscop weder halen, om dat si haers mans ghebeente te ghemoete varen soude devoteleec. Dus ontfinc si metten bisscop ende met eenre eersamer processien haers mans ghebeente, ² ende si keerde hare tonsen Here weert ende seide: «Here, ic dancke di dattu mi verloost ³ hebs metten ghebeente mijns liefs mans. ⁴ Here, du wets, al waest dat hi mi minde ende ic hem, om de minne van di so derfdics gherne, ende ic santenne te helpenne in tHeileghe Lant. ⁵ Ende al waert mi ghenoechleec noch met hem te levenne, ⁶ ja met selker voorwaerden dat ic met hem arm bidden mochte, ⁷ nochtan roepic u te orconden, dat icken jeghen dinen wille

---

1. [Tekstkritiek] Hierachter dittografie 'hem'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Ipsa ergo ossa ab episcopo cum honorabili processione et ab ipsa cum multa deuotione et lacrimarum effusione suscepta sunt» (1165).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing voor de tweede syllabe: 'troost'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Gratias tibi ago, domine, quia in susceptione ossium uiri mei dilecti tui me miseram consolari dignatus es» (1165).

5. [Vertaling] Maggioni: «Tu scis, domine, quia, licet ipsum te amantem multum amauerim, tamen ob tui amorem eius presentia libenter carui et in sancte terre tue subsidium detinaui» (1165).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'v' in 'levenne' onduidelijk en in margine als 'v.' herhaald.

7. [Vertaling] Maggioni: «tali conditione ut cum ipso paupere per totum mundum pauperula mendicarem» (1165).

Van sinte Elizabeth

niet en soude willen brin[366ra]ghen te desen levenne, noch verloosten om enen penninc, ¹ want hem ende mi so bevelic ² dijnre graciën.»

Ende om dat sinte Lijsbeth niet verliesen en soude de hondertvoudeghe vrucht die men gheeft den ghenen die volmaecte leec houden tgebod der ewangelien, dats ³ den ghenen die vander slincker siden van cativecheiden overliden ter rechter siden van glorien, so dede si religioos abijt ane – dat waren grise cleedere die oetmoedech ende niet behaghel en waren – ende hilt voortane hare daghe suverheit na haers mans doot ende volmaecte ghehoorsaemheit, ende begreep willech armoede. ⁴ Hare abijt was so onweerdech dat si droech enen grisen mantel die ghelinct was met lakenne van andere varuwen. Si hadde oec mouwen ghelapt met lakenne van andere varuwen.

Doe dit haer vader, de coninc van Hongherien, hoorde, dat sijn dochter te dus groten armoede comen was, so sant hi ene gravinne tote hare, om dat sise bringhen soude te haers vaders lande. ⁵ Ende doe sise inde arme cleedere sitten sach, ende sise oetmoede leec sach sitten spinnen, van scaemten ende van wondere so riep si ende seide: «Noit en sach men conincs dochter in dusdanen abite, noch men sachse noit wolle spinnen.» Ende doe si hare sterke leec an lach dat si te lande weert keeren soude, so en woude sijs niet doen, want si hadde liever metten armen in armoeden te blivenne dan in rijcheiden metten riken, om [366rb] dat al hare herte in Gode gaen soude ende dat hare devocie negheen letten hebben en soude.

Ende si bad onsen Here dat Hi hare gheven wilde versmaden van allen eertschen dinghen, ende dat Hi ute haerre herten nemen wilde de minne van haren kinderen, ende dat Hi hare volstaen wilde gheven in allen dogheden, ende alle scande ende lachter vriendeleec te

---

1. [Vertaling] Maggioni: «tamen te teste contra tuam uoluntatem uno crine ipsum non redimerem nec ad uitam mortalem iterum reuocarem» (1165).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie 'dijnre' door onderstreping herroepen.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 's' in 'dats' superscript.

4. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald: «Mendicando quoque ostiatim ire uoluit, sed magister Conradus non permisit» (1165).

5. [Vertaling] Maggioni: «comitem quendam ad eam misit ut ipsam ad paterna limina reducere procuraret» (1165).

Van sinte Elizabeth

verdraghenne. Ende doe si hare bedinghe ghedaen hadde, so seide hare onse Here: «Dijn bedinghe es ghehoort.» Ende si seide haren joncwiven: «Onse Here heeft mine bedinghe ghehoort, want ic rekenne alle eerdsche goet als mes. Ende ic en roeke niet meer van minen kinderen dan van minen anderen evenkersten. Ende ic en micke niet, al doet men mi scande ende lachter. Ende mi dunct dat ic el niet en minne dan Gode.»

Ende meester Coenraert beval hare dicwile dat haere ¹ swaer ende jeghen was. Ende hi dede van hare gaen die si sceen liefst hebbende, ja dat hi van hare sciet II joncwive, die hare alte ghetrouwe waren ende die met hare op ghevoedt waren. ² Dit dede dese goede man om dat hi haren wille breken wilde, ende dat si al hare begheerte te Gode weert keren, ende om dat negheen van haren joncfrouwen hare en soude doen ghedincken haerre irster glorien. In al desen vant hise bereet ende ghehoorsaem, ende si was ghestadech metter herten daer in. Ende daer bi vercreech si de scone vic[366va]torie van gehoorsaemheden. Want si seide: «Oftic om Gode ontsie dus enen sterfeleken mensche, hoe sere benic sculdech tontsiene den hemelschen doemere? Ende daeromme willic meester Coenraerde, die arm ende brootbiddere es, ghehoorsaem sijn, ende niet enen riken bisscop, om dat ic van mi doen wille alle occusoen van tijtleken trooste.»

Op enen tijt doe si in enen nonnen clooster quam om de bede van hen lieden, eer si oorlof ³ hadde van haren meester, so dede hise so sere slaen dat men over III weken daer na de lictekenne vanden slaghen sach. Want si seide tote haren joncwiven om haer selven ende hen te troostenne: «Also tghers bedruet wert als de vloet daer over loept, ende alsoot wast als de vloet mendert, also selen wi ons oec onderhouden alsoe ons enech vernoei overcomt. Ende alsoe tfernoei wech gaet, selen wi ons op verheffen te Gode met gheesteleker blijscap.»

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'dicwile dat haere' in margine met verwijsteken.

2. [Vertaling] Maggioni: «adeo ut duas ancillas fideles et predilectas que a iuventute sua secum fuerant enutrite ab ea remouerit, multis effusis lacrimis hinc et inde» (1166).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 'o' in 'oorlof' superscript.

Van sinte Elizabeth

Si was oec so oetmoedech dat si niet ghedoghen en wilde datse hare joncwive hieten joncfrouwe oft vrouwe, maer dat si simpeleec spraken te hare, beval si hen, also de meerre toten mensten spreken. ¹ Si wiesch de scotelen ende dandere alam vander cokenen, ende om dat hare dit hare joncwive niet verbieden en souden, so sant sise elre weert ende seide: «Haddic enech ander leven vonden dat onweerdeghere hadde gheweest dan dit, ic sout [366vb] ghecoren hebben.»

Ende om dat si met Marien dbeste deel besitten soude, so was si eenpaerleec in contemplacien. Ende daer in hadde si sonderlinghe gracie van tranen ende hemelsche visioene te siene, ende de andere liede te verwermenne inder minne Gods. Ende als alre blijts sceen, so weende si suete tranen van devocien, so dat het sceen dat de tranen ute haren oghen liepen als ute eenre rivieren, so dat si al weenende blide sceen. Ende si en verwandelde niet uten gheweene in leelecheiden noch in eneghe runse. ² Want si seide vanden ghenen die hare ansichte in gheweene verleleken: «Si scinen als den Here vervarende. Si moeten gheven den Here dat si hebben met blijsscapien.» ³

Si sach oec dicwile in haren contemplacien ende in haren bedinghen hemelsche visioene. Op een vasten doe si inde kerke was, so bleef si hare oghen houdende op den outaer als oft si Gode daer selve ghesien hadde, ende hiltse daer op langhe, ende si wert daer vermaect met hemelschen trooste. Ende doe si van daer wedercomen was ende si van amechtecheiden haer hoot liet vallen in eens joncwijs scoot ende si hare oghen op weert hadde te hemele siende dore ene veinstre, so wert haer ansichte so cleer ende so blide, dat si sere wert lachende daer na. Ende doe si langhe in dit suete visioen verblijdt hadde, so wert si weenende. Ende doe si weder hare oghen opweert hief, wert si

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tanta se humilitate deprimebat ut nullatenus pateretur quod ancille eam dominam appellarent, sed singulari tantum ad eam numero loquerentur, eo modo scilicet quo inferioribus loqui solemus» (1167).

2. [Vertaling] Maggioni: «nunquam in deformitatem uel rugas uultum ex fletu conuertens» (1167).

3. [Tekstkritiek] Vgl. hs. Stockholm: 'Ende soe en micte noyt op lelicheit die haer van weene comen mochte maer soe seide. die segghen dat dat ansichte lelic wert van gheweene sij lachteren gode. want sij gheuen met blijscapien gode dat sij hebben' (fol. 297vb, met kleine afwijkingen ook in hs. Brugge, fol. 59va).

Van sinte Elizabeth

weder blide. Ende doe si hare oghen [367ra] looc, wert si weder weenende. Ende dus bleef si tote completetiden in desen godleken visioene. Ende doe si langhe ghesweghen hadde ende niet en sprac, ten lesten wert si sprekende ende seide aldus: «Here, du wils met mi sijn ende ic met di, ende ic en wille van di nemmermeer versceden werden.» Daer na, doe haere ¹ hare joncwive baden dat si ter eren Gods ende om hare leeringhe wilde segghen wat si ghesien hadde, ende om de eenradecheit van hen, so seide si: «Ic sach den hemel ontdaen ende Jhesum goedertierleec Hem te mi weert neighende. Ende Hi toonde mi sijn vriendelec ansichte. Ende om dat icken sach, so werdic met onvertallekere vrouden bevaen. Maer als Hi mi ontghinc, so werdic sere bedrueft. Ende Hem ontfermde mijns ende verblijdde mi weder ende toonde mi sijn ansichte weder ende seide: “Wiltu met mi sijn, so salic met di sijn.” Ende ic andwoordde Hem dat ghi mi horet segghen.» Ende doe men hare bad dat si dat visioen segghen wilde dat si vore den outaer sach, so andwoorde si: «Dat ic daer sach, en behoort niet te segghenne, want ic was daer nochtan in groter blijsscap ende ic sach daer Gods wonder.» ²

Hare bedinghe was dicwile so heet, dat dandere daer met ontsteken worden. Si riep tote hare enen jonghelinc die sere wereleec leefde, ³ ende si seide hem: «Ic sie dattu alte onghemanierdeleec leefs als du dinen Sceppere dienen souds. [367rb] Wiltu dat ic onsen Here over di bidde?» Ende hi seide: «Jaic, ende dies biddic u sere.» Ende doe si hare te bedinghen gaf ende si herdachte dat hare de jonghelinc ghebeden hadde dat si over hem bade ende si sine bedinghe dede, ⁴ so riep die jonghelinc met groter stemmen: «Vrouwe, houdt op van uwer ⁵ bedinghen, houdt op!» Ende doe si noch nerenstelekere bad, so riep

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘haere’ in margine.

2. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Sepe quoque dum in oratione consisteret, eius facies mire splendebat et ex eius oculis instar solis radii prodibant» (1168).

3. [Vertaling] Maggioni: «Iuuenem namque quendam seculariter indutum ad se uocans» (1168).

4. [Vertaling] Maggioni: «Cum igitur se orationi dedisset et iuuenem similiter pro se orationi incumbere monuisset» (1168).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘uwer’ met verwijsteken in margine.

Van sinte Elizabeth

die jonghelinc oec nerenstelekere ende seide: «Vrouwe, houdt op, want ic werde al amechtech ende verberre al.» Want hi was so ontsteken dat al sijn lichame doemde van sweete, ende hi werp sijn hande hier ende daer oft hi al verwoedt hadde gheweest, so dat eneghe tote hem liepen ende hildenne. Ende si vonden sine cleedere al nat van sweete, ende si en mochten sine hitte an hare hande niet ghedoeghen. Ende hi riep: «Ic verberre al.» Ende doe sinte Lijsbeth op hilt van bedenne, so verghinc desen jonghelinc sine hitte. Ende doe quam hi te hem selven ende wert minderbrueder. Dese hitte vertoende de grote hitte die si in bedinghe hadde, die so groot ¹ was dat si enen couden dede verberren. Want die jonghelinc die ghewoene was ter vleesscheleechheit, ende noch niet abel en was ter gheesteleechheit, hi en mochte dit niet verdraghen. ²

Si en liet oec niet achter Marien ledecheit in contemplacien, vore dat si ten hoogsten was van volmaecten levenne. Ende si [367va] hilt oec Marthen officien also voorseit es inden VII werken van ontfermecheiden. ³ Ende na dien dat si religioos abijt an ghenomen hadde, so dede si altoos de wercke van ontfermecheiden. Want si hadde van duwarie D marc. Daer af gaf si deen deel der armen, ende met enen deele so stichtesi tgrote hospitaal te Marpath. ⁴ Ende hieromme seiden vele liede dat si was overdadech ende quistende, ende hiittense sot. Ende om dat si conste al onrecht goedertierleec verdraghen, daeromme verweten si hare dat si saen haers mans vergheten hadde, die dus verblijdde. Na dien dat si dit gasthuus ghesticht hadde, so diende si oetmoedeleec den armen daer in als een oetmoedech joncwijf. Want si diende den armen so nerensteleec dat sise baedde ende leidese op hare bedden, so dat si met blijsscapen

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'was' (dittografie) door onderstreping herroepen.

2. [Vertaling] Maggioni: «Sed ille carnalibus assuetus et spiritualibus nondum ydoneus talia capere non ualebat» (1169).

3. [Vertaling] Maggioni: «Ad summum uero cumulum perfectionis propter Marie contemplationis otium non deseruit Marthe officium laboriosum, sicut supra in sex operibus misericordie est ostensum» (1169).

4. [Vertaling] Maggioni: «Nam cum pro dote sua duo milia marcharum recipisset, partem in pauperes distribuit et de reliquo in Marpurch magnum hospitale construxit» (1169).

Van sinte Elizabeth

haren joncwiven seide: «Hoe wel es ons ghesciet, dat wi onsen Here dus baden moghen ende legghen.» Ende was so cleene inder armere dienst, dat si een kint met eenre oghen ende dat scorft was, op enen nacht droech VI werf ter cleen cameren in hare arme, ende si dwoech gherne sine vule cleedere. Si dwoech oec dicwile een wijf die eiseleec lazars was, ende leidse op hare bedde ende vaghede hare sweeren ende verbantse ende salvese met salven. Ende si corte hare de naghele an hare voete ende ontscoeidese. Ende si brachte de siecke daer toe dat si hen biech[367vb]ten ende monnegheden. Ende een jonc wijf die des niet en doen en wilde, dede si slaen tote dat sijt dede.¹ Ende als den armen niet en diende, so span si wolle die hare ghesonden was ute enen cloostere. Ende dat si daer met verdienen mochte, gaf si den armen.

Ende doe si langhen tijt de D marc die si van duwarien hadde, den armen ghedeilt hadde, ende als de arme gheleidt hadde elken te sijnre stat, also si hen dienen soude, so settese hieromme ene wet, so wie dat sine stat verwandelde ter andere arme achterdeel, dat sise weder ontfaen souden ende dat men hen hare haer corten soude.² Ende het was ene joncfrouwe die Radegunde hiet, die alte sconen haer hadde, ende si leet al daer niet om dat si aelmoesenne ontfaen wilde, maer om dat si visenteren soude een haerre zieckere sustere. Ende doe mense vore sinte Lijsbetthen bracht hadde als ene die de wet te broken hadde, so dede si hare haer haer corten, al weerde si hare sere al weenende. Ende doe eneghe die daer omtrent stonden, seiden dat si onsculdech was, so seide sinte Lijsbeth: «Si en sal doch voortane niet moghen met also vele haers ten danse gaen, noch daer met idelheit doen.» Ende sinte Lijsbeth vraghede desen meiskenne oft si noch enech salech propoost van levenne hadde ontfaen. Ende si andwoordde dat si over lanc religioos abijt soude hebben ontfaen, en hadde si hare haer niet so

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ipsos autem infirmos ad confessionem et communicationem inducens uetulam quandam penitus renuentem uerbere castigatam induxit» (1169).

2. [Vertaling] Maggioni: «Cum autem post multam paupertatem quingentas marchas pro sua dote receptas pauperibus diuideret et omnibus ordinate locatis ipsa succincta transiens ministraret, posita est lex ut si quis in aliorum pauperum preiudicium locum mutaret ut iterum acciperet, capillorum suorum detruncationem aliquam sustineret» (1170).

Van sinte Elizabeth

sere ghemint. Ende sinte Lijsbeth sei[368ra]de: «Mi es liever dattu dijn haer verloren hebs, dan dat mijn sone keiser worden ware.» Ende thant dede dit meiken dabijt van religioene ane ende leefde heilechleec met sinte Lijsbetthen in dat hospitael.

Doe een arm wijf een dochter ghebaerd hadde, so hiefse sinte Lijsbeth uter vonten ende deedse heeten na hare. Ende si gaf der moeder hare nootdorst, ende si sneet de mouwen van haers joncwijs pelsen om tkint daer in te windenne, ende si gaf hare haers selfs cousen. Ende na III weken so vloef dwijf ende hare man, ende lieten daer tkint. Ende doe dat sinte Lijsbetthen gheseit was, gaf si hare te bedinghen. Ende de man noch dwijf en mochten niet voordere gaen, ende si quamen van noode weder te hare ende baden vergheffenesse. Ende si begreepse van haerre ondanckeleecheit, alsoot recht was, ende si leverde hen hare kint te voeddenne, ende si gaf hen hare nootdorst.

Doe de tijt naecte dat onse Here sine lieve vriendinne halen wilde, so dat si die dat eertsche goet versmaet hadde om dat si besitten soude dat hemelsche,¹ ende si siec lach vanden rede, ende si hare ansichte ter want weert ghekeert hadde, so hoorden de ghene die omtrent hare stonden dat si alte sueten melodie sanc. Ende doe si hare vrageden wat dat ware, so antwoordde si dat tusschen hare ende de want sat een voghelken dat soe sueteleec sanc, «ende dat dede mi oec singhen.» Ende in haerre siecheit was si altoos [368rb] blide ende si en liet niet achter te bedenne. Ende op den echtersten dach vore hare doot, so seide si hen: «Wat seldi doen oft de duvel tote u comt?» Ende na allettel tijts so riep si lude ende gaf den duvel oorlof ende seide III werven: «Vlie!»² Ende daer na seide si: «Sich, de middernacht naect, daer Cristus in gheboren wilde werden ende inde crebbe sijn gheleit.» Ende doe de ure naecte dat si sterven soude, so seide si: «Nu naect de tijt dat dalmechteghe God sijnre vriendinnen ziele ter hemelscher brulocht

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Appropinquante uero tempore quo dominus dilectam suam de mundi ergastulo uocare disposuit ut que contempserat regnum mortalium, regnum perciperet angelorum, Christus ibi apparuit dicens: 'Veni, dilecta mea, in preparata tibi intra tabernacula!'" (1170-1171).

2. [Vertaling] Maggioni: «Post paululum uero alta uoce quasi dyabolum licentians 'Fuge!' tribus uicibus exclamauit» (1171).

Van sinte Elizabeth

roepen sal.»¹ Ende daer na allettel, int jaer ons Heren MCCXXVI, so sterf si.²

Doe hare lichame gheleghen hadde onbegraven een stuc, so en stanc hi niet,³ maer daer quam een suete roke ute diese alle vermaecte diere omtrent waren, als oft hi van sueter specien hadde gheweest. Doe sachmen vele cleene voghelkenne vergadert boven op de kerke, ende noit en hadde daer niemen alselke ghesien, ende si songhen so sueteleec, ende si gaven so scone maniere van sanghe dats alle liede wonder hadden, om dat het sceen dat si sinte Lijsbetthen uytvaert daden. Daer was oec een groot gheroep vanden armen ende grote devocie vanden volke, so dat selke haer haer uten hoode trocken, ende andere scoorden hare cleedere met stucken af, ende dit hilden si over groot heilechdoem. Ende doe hare lichame gheleit was inden grave, so vloeyder olie ute.

[368va] In sinte Lijsbetthen doot wert oppenbaer hoe heilech si was, ende dat inden sanghe vanden voghelkenne, ende dat si den duvel verdreef. Want dat voghelken dat tusschen hare ende de want sat ende so sueteleec sanc dat het hare te singhenne dwanc, dat wanen wi dat hare inghel was, die hare ghegheven was teenen behuedere, die hare deewelege blijsscap bodscapte. Want ghelijc dat somtijt den quaden wert gheoppenbaert vore hare doot hare eweghe verdoemenesse te haerre scanden, also wert oec somtijt den goeden gheoppenbaert hare eweghe behoudenesse te haren trooste. Ende die sanc dien si sanc, dat was die grote blijsscap die si ontfinc in deser oppenbaringhen, die so groot was dat sijt al in hare herte niet bedecken en conste, maer si moest oppenbaren met sueter stemmen singhende.

De duvel pleghet oec te comenne ten heileghen alsi sterven om te besiene oft hi hiet an hen heeft. Maer om dat hi negheen recht en hadde in sinte Lijsbetthen, so vloey hi met scandeleken orlove. Hier bi

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Iam tempus instat in quo omnipotens deus eos qui amici eius sunt ad celestes nuptias euocabat» (1171).

2. [Vertaling] Maggioni: «Post paululum uero anno domini MCCXXXI ad extremam horam ueniens dormiuit in pace» (1171).

3. [Vertaling] Maggioni: «Licet autem eius uenerabile corpus quatuor diebus inhumatum iacuerit, nullus tamen fetor ex eo prodibat» (1171).

Van sinte Elizabeth

machmen verstaen hoe heilech dat si was, daer de duvel van vreesen af vloe ende hare dinghel deeweke blijsscap boedscaepde.

Hets oppenbaer hoe suver dat si was, vanden sueten roke die ute haren lichame quam. Want om dat si haren lichame hilt in haren leven in alre suverheit, daer omme rooc hi wel alsi doot was. [368vb]

Ten derden es oppenbaer van hoe groter weerdecheit si was, ende dat bider voghelkenne sanghe. ¹ Want die voghelkenne diemen sach spelen ende singhen boven op de kerke, wi wanen dat het inghele waren, van Gode ghesonden, om dat si hare ziele inden hemel voeren soudent, ende dat si haren lichame eren soudent met hemelscher vrouden. Also als totten quaden, alsi sterven, comt ene menechte van duvelen, om dat sise met anxtte tormenten selen ende hare zielen ter hellen weert voeren, aldus comen ten goeden een menechte van goeden inghelen, om dat sise verstouten selen ende hare zielen inden hemel voeren.

Ten vierden es oppenbaer hoe ontfermhertech ende hoe goedertieren ² si was, ende dat om dat olie ute haren lichame vloeyde, want si was al haer leven dore in de werken van ontfermhertecheiden. O, hoe groot was hare gheest in ontfermecheiden, wies lichame vloeyende wert van olien daer si diepe in deerde lach!

Ten vijftsten eest oppenbaer hoe mechtech si vore Gode was ende van hoe groter verdienten, ende dat bi vele miraculen die si dede. Want sedert dat si sterf, so heeft God meneghe miracule ghedaen om haren wille, vanden welken eneghe hier na bescreven sijn ³ ende andere ghelaten om te cortenne.

Int lant van Zassen, in enen clooster [369ra] in dbesscopdoem van Hiscien, so was een monec vander grauwer ordenne die Heinrec hiet. Ende hi was so siec ende hadde so groten noodt, ⁴ dat hise alle

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Manifestum est tertio quante fuerit excellentie et dignitatis, et hoc quo ad auium et angelorum iubilationem» (1172).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'dat' door onderstreping herroepen.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sijn' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «In partibus siquidem Saxonie monasterio quodam Hyldensis dyocesis monachus quidam ordinis Cisterciensis Henricus nomine tanta fuerat infirmitate depressus et grauibus doloribus circumdatus» (1173).

Van sinte Elizabeth

verstoorde die omtrent hem waren met groten gheroepe. Ende op enen nacht so oppenbaerde hem een eersame vrouwe met witten cleederen ghecleedt, ende si seide hem, wilde hi ghenesen, dat hi hem verghichte te sinte Lijsbetthen. Ende zandersnachts oppenbaerde si hem oec ende seide ¹ hem tselve. Ende om dat dabt ende de prior daer niet en waren, so verghichte hi hem hare bides onderspriors rade. Ende op den derden nacht so oppenbaerde si hem ende maecte een cruce over hem, ende hi wert thant ghenesen. Ende doe dabt ende de prior comen waren, ende si dit ghehoort hadden, verwonderden si hen sere, maer hen begonste te twivelne oft hi sculdech was te doene dat hi belooft hadde, om dat negheen monec beloven en mach sonder sinen oversten. Ende de prior seider toe dat de moncke vanden duvel dicke dus worden bedroghen onder de ghedane van weldoene, ² ende dat men daeromme dese monc raden soude dat hi sijn onghestadech herte vast maken soude met biechten. Ende opden nacht daer na oppenbaerde hem de selve vrouwe van vore ende seide: «Du sels altoos siec sijn tote dattu dine belofte voldaeen hebs.» Ende thant quam hem de selve [369r] ziecheit weder ende de tormente also hi te voren hadde. Doe dit dabt hoorde, so gaf hi hem thant oorlof ende hiet ³ hem was gheven om een beelde te makenne. Ende hi wert thant ghenesen ende voldede dat hi belooft had. Ende daer na en leet hi nemmeer van dier siecheit.

Een meisen was die Benigna hiet, ⁴ ende si hiesch drincken van haren joncwive. Ende si gaf hare drincken ende seide: «Nemt! Den duvel moetstu drincken!» Ende den meisenne dochte dat dore hare strote leet een berrende brant, ende si riep dat si daerof grote pine ghedoghede inden hals. Ende thant begonste hare buuc te swellenne als een tonne. Ende hare dochte dat in haren buuc een dinc liep. Ende si was alte onghebadech ende seide sotte redenne, ende men waende dat si beseten was vanden duvel. In dusdanen state bleef si II jaer, ende

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'riet'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Adiecit quoque prior monachos sepe ad huiusmodi illicita sub specie boni demonum apparitione deludi» (1173).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hiet' met verwijsteken in margine.

4. [Vertaling] Maggioni: «Puella quedam Benigna nomine Maguntinensis dyocesis» (1174).

Van sinte Elizabeth

doe leidde mense te sinte Lijsbetthen grave, ende daer dede men belofte over hare. Ende alsi gheleit was op haere tumben, wert si daer in onmacht. Ende doe men hare ghegheven hadde allettel broots tetenne ende allettel wijnwaters te drincken, so stont si tehand op al ghesont, daer sijt alle saghen ende dies verwonderden.

Het was een man in dbisscopdoem van Utrecht die Diederic hiet. Ende hi hadde sijn een hant al cropel. Ende hi versochte sinte Lijsbetthen graf tweewerven, ende hi en wert niet [369va] ghesesen. Ende derdewerf versochte hijt met sinen wive met groter devocien. Ende doe hi derweert ghinc, so quam hem te ghemoete een eersaem out man. Ende hi gruettenne ende vraghede hem wanen hi quame. Ende hi seide: «Van Marputh, daer sinte Lijsbetthen lichame rust, ende daer God vele miraculen dore hare doet.» Ende doe hem dese man sine ziecheit seide, so hief de oude man sine hant op ende seindenne ende seide: «Ganc sekerleec, want du sels ghesesen op dattu dine ziecke hant stece ten hoode van haren grave onder den steen, ende so duse daer diepere in steken sels, so du eer ghesesen sels sijn. Ende dan selstu sinte Clase ghedincken, want hi ghelijc es sinte Lijsbetthen in miraculen te doene.»¹ Ende hi seide noch dat si onwijs waren die thant wech ghinghen alsi hare offerande ghedaen hadden, om dat den heileghen ghenoechleec ware dat men bi hen duerde als men hulpe aen hen begheert. Ende thant so ontvoer hen dese oude man ende si en saghens nemmeer. Ende si verwonderden des sere ende ghinghen derweert, op dat si ghewareghen hope hadden te ghesesenne. Ende die man stac sijn hant onder den steen, also hem die oude man gheraden hadde, ende hi tracse weder ute al ghesont.

Het was een man die Herman hiet, in dbisscopdoem van Colenne, die ghevaen lach in enen kerkere. Ende hi gaf hem al te Gode weert [369vb] ende hi aenriep in sijnre hulpen sinte Lijsbetthen ende meester Coenraerde. Ende op den nacht daer na so oppenbaerden si hem beide met groten lichte.² Ten lesten so gaf men de sentencie over hem, ende men hinckenne ende liettenne ene mile weghe langhe hanghen aen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tunc autem sanctum Nicholaum in memoriam habeas qui sancte Elizabeth tamquam comes et socius in suis miraculis cooperatur eidem» (1174-1175).

2. [Vertaling] Maggioni: «Sequenti autem nocte ambo insimul cum multo lumine sibi apparuerunt eum multipliciter consolantes» (1175).

Van sinte Elizabeth

de galghe. ¹ Ende de rechtere gaf oorlof sinen vader ende moeder dat si hem af mochten doen ende graven. Ende doe sijn graf ghemaect was, ende doene sijn vader ende sijn ² oem af ghedaen hadden, so begonsten si sinte Lijsbetthen over hem te biddenne. Ende siet, hen allen toe siende ende verwonderende, so verrees hi dier ghedoodt was.

Het was een scolier die Onicaert hiet. ³ Ende doe hi sere nerenst was om te visschenne, so viel hi in ene riviere. Ende doe hi daer langhe in gheleghen hadde ende sijn lichame ute ghetrocken was, so vantmenne so coudt ende sonder sin, dat men negheen teecken van levenne in hem en vant. Doe aenriep men daer sinte Lijsbetthen ende de doode stont ghesont op. ⁴

Het was een jonghelinc die III jaer out was ende een half, Hughelijn gheheeten. Doe dese doot was, ende sijn lichame stijf ende cout hadde gheweest IIII milen weghe lanc, so anriep sijn moeder met alre devocien sinte Lijsbetthen, ende tkint wert levende. ⁵

Een kint van IIII jaren was ghevallen in enen putte, ende daer quam een om water te sceppenne ende vanter tkint [370ra] in verdroncken. Ende hi tract met pinen al doot ute. Ende in dit kint waren al de teekenne van enen dooden. ⁶ Ende men beloofde sinte Lijsbetthen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et ad spatium unius miliarii Teutonici in patibulo detinetur» (1175).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘moeder’ door onderstreping herroepen.

3. [Vertaling] Maggioni: «Scholaris quidam de dyocesi Maguntinensi Burcardus nomine» (1175).

4. [Vertaling] Maggioni: «Tunc beate Elizabeth implorantur merita et cunctis uidentibus sibi restituitur salus et uita» (1175).

5. [Vertaling] Maggioni: «Iuuenis quidam tres annos et dimidium habens de dyocesi Maguntinensi Necelinus nomine dum spiritum emisisset et corpus eius per spatium quatuor miliariorum Teuconicorum [sic] rigidum et exanime iacuisset, mater ad inuocandum beatam Elizabeth tota deuotione se contulit et puerum uiuum et sanum recepit» (1175).

6. [Vertaling] Maggioni: «Cuius quidem mortis erant indicia temporis diuturnitas, corporis rigiditas, oris et oculorum horribilis apertio, cutis denigratio, uentris inflatio et omnimoda sensus et motus priuatio» (1176).

Van sinte Elizabeth

beloften, om dat sijt verwecken soude. Ende thant wert ¹ weder levende. ²

Een man die Vrederic hiet, die wel swemmen conste, ³ doe hi in dwater baedde, ende doe hi enen armen man bespote dien sinte Lijsbeth sijn licht weder ghegheven hadde, ende hi hem onweerdeleec water in daensichte werp, so wert die arm mensche gram ende seide: «Die heileghe vrouwe die mi ghenesen heeft, si moet mi over u wreken, so dattu nemmermeer hier ute en moets comen levende.» Ende doe hi des vloex niet en rochte ende hi in dwater begonste te swemmenne, so verloos hi al sijn cracht ende en mochte hem selven niet ghehulpen, maer hi versanc als een steen. Na langhen tijt so sochtemenne ende men trackenne doot uten watere. Ende doemenne sere beweende, so begonsten eneghe van sinen vrienden sinte Lijsbetthen over hem te biddenne, ende doe wert hi weder levende ende stont op ghesont.

Een man die Jan hiet, ⁴ wert sonder scout ghevaen met enen dief ende ghewiset dat menne met hem hanghen soude. Ende hi bad al den lieden dat si sinte Lijsbetthen over hem baden dat si hem hulpen moeste na dat hi verdient hadde. Ende doe hi verhanghen was, hoorde hi een stemme van boven die seide: «Hebbe betrouwen in sinte Lijsbetthen [370rb] ende du sels verlost werden.» Ende thant brac sijn zeel ende hi viel van hoghen. Nochtan en quetste hi hem niet. Maer dander bleef hanghende. Nochtan scoorde een nuwe himde dat hi ane hadde, ⁵ ende hi wert verblijdt ende seide: «Sinte Lijsbeth, du heefs mi verlost ende hebs mi doen vallen op een saechte ⁶ bedde.» Ende doe

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'wert' superscript.

2. [Vertaling] Het volgende exempel is onvertaald gebleven: «Quedam etiam puella in flumine subuersa dum fuisset extracta eius meritis est uite protinus restituta» (1176).

3. [Vertaling] Maggioni: «Vir quidam nomine Fridericus de dyocesi Maguntinensi in arte natandi ualde peritus» (1176).

4. [Vertaling] Maggioni: «Quidam nomine Iohannes de dyocesi Maguntinensi» (1176).

5. [Vertaling] Maggioni: «nullam tamen lesionem incurrit licet noua qua indutus erat camisia rumperetur» (1176).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 'e' in 'saechte' superscript.

Van sinte Elizabeth

selke seiden dat menne weder ¹ hinghe, so seide de rechtere: «Dien God verloost heeft, dien en salic niet weder laten hanghen.»

Het was een convers ² in enen clooster, die religioes was, ³ die sijn vleesch so tonder dede, dat hi xx jaer een halsberguer ⁴ droech naest sinen live. Ende hi plach op hout ende op steene te ligghenne. Ende doe dese man was in een molen, so begreep met ongevallye de molensteen sijn hant ende verpersese so, dat hier vel ende vleesch ende zenuwen in beiden siden af wreef toten beene, so dat het scen dat het al ontwee ghescooten was in enen mortier. Ende hi was daer in so sere ghepijnt dat hi bad dat men hem sine hant afsloeghe. Ende doe hi eenpaerleke sinte Lijsbetthen hulpe anriep, die in haren levenne hem herde vrient hadde gheweest, op enen nacht so oppenbaerde si hem ende seide: «Wiltu ghenesen?» Ende doe hi hare andwoordde: «Jaic», so nam si sine hant, ende ghenas de zenuwen, ende vergaderde de beenre, ende leider t vleesch weder op [370va] in beiden siden, ende maecten al ghesont. Ende smorghens vant hi hem al ghenesen, ende hi toonde al sinen convente dat sijn hant ghenesen was. ⁵

Het was een kint dat blent gheboren was, ende het wert siende met sinte Lijsbetthen hulpen. ⁶

Het was een meiske dat Beatrijs hiet, die langhen tijt grote siecheit hadde ghehadt, ende ten lesten dat hare de bult vore ende achter rees, so dat si nederweert ghinc al buckende met al haren lichame, so dat si

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'noch'.

2. [Tekstkratiek] Hs. 'coniers'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Conuersus quidam fuit in quodam monasterio Maguntinensis dyocesis Volemarus nomine admodum religiosus» (1177).

4. [Vertaling] Vgl. Maggioni: «loricam» (1177) en hs. Stockholm, fol. 300vb: 'halsberguel', evenzo hs. Brugge, fol. 60ra.

5. [Vertaling] Maggioni: «et toti conuentui ipsam manum cunctis stupentibus sanatam ostendit» (1177).

6. [Vertaling] Van dit exempel is alleen de eerste zin bij wijze van samenvatting vertaald: «Quidam puer quinquennis Dietricus nomine Maguntinensis dyocesis cum cecus natus esset meritis beate Elizabeth lumen recepit» (Maggioni 1177).

Van sinte Elizabeth

hare negheens sens gherechten en conste. ¹ Ende hare moeder droechse in ene mande te sinte Lijsbetthen grave, ende bleef daer x daghe ende si ² en ghenas niet. Ende hare moeder wert gram ende begonste te murmererenne jeghen sinte Lijsbetthen ende seide: «Du gheefs allen menschen boete, maer du en ghehoors mi niet. Ende hieromme salic weder keren ende letten di al dat ic mach, dat di niemen en versuecke.» Ende doe si al gram wech ghinc ende si onderhalve mile verre was ende hare dochter van pinen weende, ten lesten wert dit meysken slapende, ende si sach ene scoone vrouwe met enen blickenden ansichte, ende si salde haren lichame ende opden rugghe ende op de borst, ende si seide hare: «Stant op ende ganc.» Ende dit meysken stont op ende vant hare al ghenesen vander ³ cromheit ende vanden bulten. Ende si herseide dit visioen ende maec[370vb]ter blijsscap ende vroude mede. Ende si keerden weder te sinte Lijsbetthen grave ende dancten Gode ende hare, ende lieten daer de mande, daer men dit meysken in droech.

Het was een wijf die Geertruud hiet, ⁴ die menech jaer lam hadde gheweest inde beene, ende si was crom in alden lichame. Ende dinghel hiet hare in droeme dat si ghinghe te sinter Claes ⁵ ende si aen hem om hulpe riepe. Dit wijf dede hare draghen in sijnre kerken, ende si wert daer ghenesen in deen been. Ende daer na droechmense te sinte Lijsbetthen grave, ende men leidse op haer graf, ende daer wert si van haerre groter pinen volmaectelec ghenesen. ⁶

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Puella quedam eiusdem dyocesis Beatrix nomine cum diu magnis et diuersis fuisset infirmitatibus molestata tandem gibbo in dorso et struma in pectore excrescentibus sic est toto corpore incuruata ut nulla se ratione erigeret, sed manibus super genua positis corpus suum taliter sustentaret» (1177-1178).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'si' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'alre'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Mulier quedam Gertrudis nomine eiusdem dyocesis» (1178).

5. [Vertaling] Maggioni: «in sompnis admonetur ut ad sanctum Nicholaum proficiscens» (1178).

6. [Vertaling] Maggioni: «Tandem ad sepulcrum sancte Elizabeth perducta et super eius tumulum posita, grauissimis doloribus stimulata et uelut amens effecta sana et incolumis exsurrexit» (1178).

Van sinte Elizabeth

Een wijf was die Tygride hiet, ende si hadde een jaer al blint gheweest,¹ so dat mense leiden moeste daer si sijn soude. Ende si aenriep² sinte Lijsbetthen met alre herten ende si wert weder siende.

Het was een man die Heinrec hiet,³ die beide sijn oghen verloren hadde, ende hi wert weder siende op sinte Lijsbetthen graf. Ende daer na wert dese selve man so ghepijnt vanden vloeiene des bloets, dat men waende dat hi daer af ghestorven soude hebben. Ende hi nam vander eerden van sinte Lijsbetthen grave, ende hi wreefse ende temperedse met borre, ende hi dranc dat ende wert al ghenesen.

Het was een meiken die Machtelt hiet,⁴ die sien ende hooren verloren hadde, ende si en sprac niet, noch en [371ra] ghinc. Ende hare vader ende moeder verghichtense te sinte Lijsbetthen, ende si wert volmaecteleece ghenesen, ende si danctens Gode ende hare.

Een wijf was die Heliderigis hiet,⁵ die een jaer al blent was. Ende si bad sinte Lijsbetthen met alre herten om ghesonde ende dede hare leiden te haren grave. Ende daer wert si metter eenre oghen siende. Ende doe si weder thuus quam, so leet si alte groten pine in dandere. Ende doe si weder sinte Lijsbetthen anriep, so oppenbaerde si hare ende seide: «Ganc toten outare ende doet tcorporael op dijn oghen waeien, ende also selstu ghenesen.» Ende si deet ende wert ghenesen.

Een man was die Diederec hiet,⁶ die langhe in sijn beene⁷ ende in sijn cnien swaerlec ghepijnt was, so dat hi niet gaen en mochte. Ende daer hi sijn soude moestmenne draghen. Ende hi beloofde sinte Lijsbetthen graf met offeranden te visenteerne. Ende hi woende omtrent X milen van daer, nochtan mochte hi cume daer ghecomen binnen VIII daghen. Ende doe hi daer IIII weken gheduert hadde ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Mulier quedam Gertrudis nomine eiusdem dyocesis cum per annum integrum penitus ceca mansisset» (1178).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 'e' in 'aenriep' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Vir quidam Henricus nomine Maguntinensis dyocesis» (1178).

4. [Vertaling] Maggioni: «Puella quedam Metildis nomine Treuirensis dyocesis» (1179).

5. [Vertaling] Maggioni: «Mulier quedam nomine Heylinungis Treuirensis dyocesis» (1179).

6. [Vertaling] Maggioni: «Vir quidam Theodoricus nomine Maguntinensis dyocesis» (1179).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'e' in 'beene' superscript.

Van sinte Elizabeth

hi negheen bate en hadde, so ghinc hi weder thuisweert. Ende doe hi teenre stat neven enen anderen siecken lach ende sliep, so sach hi in droeme dat een tote hem quam ende begootenne al met watere. Ende doe hi ontspranc, so seide hi tote sinen gheselle in gramscapen: [371rb] «Waeromme hebstu mi al met watere begoten?» Hi seide: «Ic en begoot di niet, maer ic wane dattu ghenesen sels met desen beghietenne.» Ende hi stont op ende vant hem al ghenesen. Ende hi leide sijn crucken op sinen hals ende keerde weder te sinte Lijsbetthen grave ende dancte hare ende ghinc blideleec thuisweert.

Van sinte Cecilien

Wat den name bediedt [163]

Cecilie bediedt 'lilie des hemels' ofte 'den blenden wech'. Oft Cecilia es gheseyt van 'celo', dats 'hemel', ende 'lia'. Ofte Cecilie bediedt 'dervende blentheit'. Oft si es gheseyt van 'celo' ende 'leos', dats 'volc'. ¹ Want si was ene hemelsche lilie om haren maghedoem, ende si hadde soonheit der suverheit ende groien van consciencien ende roke van goeder niemaren. Si was wech den blenden om dat si Cristum leerde ende hemel bi eenradegher contemplacien ende lia om hare nerenstech werc. Oft si heet hemel, want Isidorus seit dat de hemel es keerende ende ront ende berrende. ² Aldus was Cecilia keerende in nerensteghen werken ende ront bi gedurecheiden ende berrende in caritaten. Si was oec dervende van blentheiden inder clauerheit der wijsheit. Si was oec des volcs hemel, want tvolc mercte an hare als in enen gheesteleken hemel hoe si leven soudent, ende saghen aen desen hemel [371va] sonne ende mane ende sterren, dat was de clauerheit van wijsheiden ende de grootheit van gheloeve ende de menechfuldecheit van dogheden.

Van sinte Cecilien

Cecilie was ene voorbareghe maghet, gheboren van edelen ³ gheslechte van Roeme, ende si was ghevoedt in Cristus gheloeve ute haerre wieghen. Ende si hilt altoos verborghen in hare herte Cristus ewangelie, ende nacht ende dach was si onledech met Gode ende bad Hem dat Hi hare hare suverheit moeste behouden. Ende doe si ghesekert was enen jonghelinc die Valeriaen hiet, ende men gheordineert hadde den dach dat men de brulocht houden soude, so dede si ane over hare bloote lijf ene hare, ende daer boven was si ghecleedt met guldenen cleederen. Ende doe men daer op orghelen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cecilia quasi celi lilia uel cecis uia uel a celo et lya, uel Cecilia quasi cecitate carens, uel dicitur a celo et leos, quod est populus» (1180).

2. [Vertaling] Maggioni: «Vel dicitur celum quia, sicut dicit Ysidorus, celum philosophi uolubile, rotundum et ardens esse dixerunt» (1180).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'desen' door toevoeging van een superscripte 'e' aan het begin en omvorming van 's' tot 'l'.

Van sinte Cecilien

speelde, so sanc si allene in hare herte ende seide: «Here, mijn herte ende mijn lichame moet bliven onbesmet, so dat ic niet bescaemt en moet werden.» Ende si vastede III daghe in bedinghen, ende si beval Gode dat si ontsach.¹ Ende doe de nacht quam dat si met haren brudegoom soude gaen slapen, so sprac si hem dus ane: «O lieve, werde jonghelinc, ic weet heimeleechheit die ic di segghen sal, wiltu mi sweren dattu dat houden sels.» Valeriaen swoer dat hijt om negheen sake seg[371vb]ghen en soude.² Doe seide si hem: «Ic hebbe den inghel Gods tenen behoedere beminnere³ die⁴ mi alte nauwe wacht. Ende wert hi gheware dattu mi ghenakes met onsuvere minnen, so sal hi di slaen ende du sels verliesen dine minneleke joghet. Maer weet hi dattu mi mints met suverre minnen, so sal hi di oec minnen ghelijc mi, ende sal di toghen sine glorie.» Doe wert Valeriaen van Gode gheruert ende seide: «Wiltu dat ic di gheloeve, so toeghe mi dinen inghel, ende pruevic waerleec dat het een inghel es, so salic doen dattu mi raets. Maer minstu enen anderen man, so salic di ende hem verslaen.» Cecilie seide hem: «Wiltu gheloeven inden ghewareghen God ende u doen doopen, so selstune⁵ moghen sien. Hieromme ganc III milen vander stat in die strate die men heet Appia, ende segt den armen die ghi daer vinden selt: “Cecilie heeft mi tote u ghesonden, dat ghi mi toent den heileghen ouden man Urbane, want ic hebbe tote hem een heimeleec ghebod dat ic hem segghen moet.” Als dune sies, so segt hem al⁶ mine woorde. Ende als hi di ghedoopt heeft, ende du wedercomes, so selstu den inghel sien.» Doe ghinc Valeriaen derweert, ende hi vant Urbane den paus verborghen binnen der martelaren grave. Ende doe hi hem al

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Et biduanis ac triduanis ieuniis orans commendabat domino quod timebat» (1181).

2. [Vertaling] Maggioni: «Iurat Valerianus se illud nulla necessitate detegere, nulla prodere ratione» (1181).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken als alternatieve lezing voor de tweede lettergreep ‘minn[...]’. Vgl. Maggioni: «Angelum dei habeo amatorem qui nimio zelo custodit corpus meum» (1181).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken onduidelijk ‘minen me’. Vgl. hs. Stockholm: ‘ic hebbe den inghel gods te enen [-minnere] minnere die minen lachame al te nauwe wacht.’ (fol. 301vb).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ne’ in ‘selstune’ superscript.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘al’ met verwijsteken in margine.

Van sinte Cecilien

Cecilien worde seide, ¹ so stac hi sine hande te hemele weert ende seide: ² «Here Jhesus, [372ra] die saeiere sijt van sueten rade, ontfaet de vrucht vanden sade dattu ghesaeit hebs in Cecilien. Here Jhesus Cristus, goet herde, Cecilie, dijn joncwijf, heeft ghelaten de stridinghen, ³ want haren brudegoem dien si ontfinc alsoe wreet als een leeu, heeft si te di ghesonden als een saechtmoedech lam.» Ende doe oppenbaerde daer een out man ghecleedt met witten cleederen ende hilt een boec met ⁴ guldenen letteren ghescreven. Ende doene Valeriaen sach, so viel hi in onmacht van vreesen. Ende de oude man hieffen op ende seide: «Les!» Ende hi las: «Een God, een gheloeve, een doopsel. Een God ende Vader van allen, die boven al ende met allen ende in ons allen es.» Ende doe hi dit ghelesen hadde, so seide doude man: «Gheloofstu dit oft twifelstu noch?» Valeriaen riep ende seide: «Negheen dinc en es onder den hemel dat bat te gheloevenne es.» Ende thant voer doude man wech. Ende Valeriaen dede hem van Urbane doopen.

Ende doe hi wedercomen was, so vant hi Cecilien sprekende in hare camere metten inghel. Ende dinghel hadde in sijn hant II hoede van rosen ende van lielen. Ende den enen gaf hi Cecilien ende den anderen Valeriane ende seide: «Houdt dese hoede met suverre herten ende met suveren lichame, want ic hebse u bracht ute Gods paradise. Ende si en selen nemmermeer verdeluwen, noch haren roke verliesen, ende niemen en salse moghen sien dan die suver sijn. Ende du, Valeriaen, [372rb] om dattu enen goeden raet ghelooft hebs, so heissche dattu wils, ende het sal di ghescien.» Valeriaen seide: «Ic en ⁵ hebbe niet lievere in dese werelt dan minen eneghen brueder. ⁶ Ende daeromme biddic dat hi met mi de waerheit bekinne.» Dinghel seide:

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'seide' met verwijsteken onder de kolom.
  2. [Vertaling] Maggioni: «ille manus ad celum expandens cum lacrimis ait» (1181-1182).
  3. [Vertaling] Maggioni: «Domine Ihesu Christe, pastor bone, Cecilia famula tua quasi apis tibi argumentosa deseruit» (1182).
  4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'witten' door onderstreping herroepen.
  5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'en' superscript.
  6. [Vertaling] Maggioni: «Nihil mihi in hac uita extitit dulcius quam unicus fratris mei affectus» (1182).

Van sinte Cecilien

«Onsen Here es dine bede lief, ende ghi selt beide te hem comen met martilien.» Hier na quam daer in Tiburcius, Valeriaens brueder. Ende doe hi de rosen gherooc, so seide hi: «Ic verwondere wanen hier te desen tide comt roke van rosen ende van lielen. Want al haddic rosen ende lielen inde hant, si en souden mi niet gheven so sueten roke. Ende ic segghe u dat ic van desen roke al verwandelt ben in mi selven.» Valeriaen seide: «Wi hebben hoede die du niet sien en moghes, die sere rieken van bloemen ende claer sijn. Ende also duse gheroken hebs, also selstuse oec sien, op dattu gheloeven wilts.»¹ Tiburtius seide: «Valeriaen, weder horic dit in slape ofte segstuut in waerheiden?» Valeriaen seide: «Tote noch hebben wi in slape gheweest, maer wi sijn nu inder waerheit.» Tiburtius seide: «Waer bi wetstu² dat?» Valeriaen seide: «Gods inghel heeft mi gheleert, dien du sels moghen sien, doestu di doopen ende verlooghenstu alder afgode.»³ Ende doe toende hem Cecilie dat alle dafgode sonder ghevoelen waren ende stom, so dat Tiburtius andwoordde ende seide: «Die des niet en ghelooft, dats [372va] een beeste.» Doe custe Cecilie sine borst ende seide: «Heden lie ic dattu mijn brueder bes, want also mi de minne Gods heeft vergadert met dinen brueder, also heeft Hi di minen brueder ghemaect op dattu dafgode versmaets.»⁴ Daeromme ganc met dinen brueder, dattu moghes ghesuvert werden ende dinghele sien moghes.» Tiburtius seide tote sinen brueder: «Brueder mijn, ic bidde dattu mi segs te wien dattu mi leiden sels.» Valeriaen seide: «Tote Urbane den bisscop.» Tiburtius seide: «Es hi dat die so dicke verwijst es ende noch verborghen es in heimeleken steden? Want vondemenne, men soudenne berren. Ende men soude ons met hem berren.» Ende hi andwoorde:⁵ «Als wi soeken de Godheit die verborghen es inden

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Et sicut me interpellante odorem sensisti, sic et si credideris uidere ualebis» (1182-1183).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 't' in 'wetstu' superscript.

3. [Vertaling] De hier volgende praefatio van Ambrosius werd niet vertaald (Maggioni, 1183).

4. [Vertaling] Maggioni: «Hodie te fateor meum esse cognatum. Sicut enim amor dei fratrem tuum mihi coniugem fecit, ita te mihi cognatum contemptus faciet ydolorum» (1183).

5. [Vertaling] In de Latijnse tekst ontbreekt deze zin, waardoor de volgende uiting nog in de mond van Tiburtius wordt gelegd (Maggioni, 1183).

Van sinte Cecilien

hemel, so selen wi der gramscap ghenieten inder eerden.» Ende Cecilie seide: «En ware maer dit leven allene, so mochten wi ons ontsien dit te verliesenne. Maer hets een beter leven dan dit, dat men nemmermeer verliesen en mach, dat ons de Gods Sone geleert heeft. Want al dat ghemaect es, dat heeft de Sone ghescepen, die uten Vader es gheboren. Ende al dat ghescepen es, dat maect de Geest levende die uten Vader comt. Want de Gods Sone quam inde werelt ende leerde ons met woorden ende met miraculen dat een ander leven es.»

Tiburcius seide: [372vb] «Du segs ¹ dat een God es, ende nu segstu datter III es.» ² Cecilie andwoordde ende seide: «Ghelijc dat in eens menschen wijsheit sijn III dinghen, dats de sin, herdincken ende verstennesse, also sijn oec III persone in enen godleken wesenne.»

Doe begonste si Tiburtio te predekenne hoe de Gods Sone mensche wert ende ghepassijt was, ende si toende hem vele orboorleecheiden van sijnre passien. Want de Gods Sone was daeromme ghevaen, om dat de mensche soude werden ontbonden vanden sonden. De ghebenedide wert ghevloecken, op dat de vermalendide benedixie ontfaen souden. Hi liet Hem bespotten, om dat de mensche soude werden ghevrihet vander duvele spotte. Hi ontfinc de doorne crone, om dat Hi van ons doen soude onse verdoemenesse. Hi ontfinc bitter galle, om dat Hi den mensche houden soude ten sueten smake. Hi was ontcleedt, om dat Hi onse vadere naectheit decken soude. Hi wert anden houte ghehanghen, om dat Hi de sonde die vanden houte quam, te nieute doen soude. Doe seide Tiburcius tote sinen brueder: «Ontferme di mijns ende leide mi toten Gods man dat ic mach werden ghesuvert.» Ende doe hi ghedoopt was, so sach hi dicwile Gods inghele, ende al dat hi bad ghesciede hem.

Dus gaven Valeriaen ende Tiburcius aelmoesenen ende begroe[373ra]ven ³ der heilegher lichamen die Almachius de provoost doodde. Ende Almachius riepse te hem ende vraghede hen, hoe si so coene waren dat si groeven die men doodde om hare quaetheit.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'g' in 'segs' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Certe unum deum esse asseris et quomodo nunc tres esse testaris?» (1183).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'be' in 'begroeuen' subscript.

Van sinte Cecilien

Tiburcius seide hem: «Ende ofte wi hare cnechte waren, die du segs dat verdoemt sijn, ¹ want si versmaedden dat hier scijnt sijnde ende niet en es, ende si hebben vonden dat niet en scijnt sijnde ende es.» De provoost seide hem: «Wats dat?» Tiburtius seide: «Dat scijnt sijnde ende niet en es, dats al dat in dese werelt es, dat de mensche verleidet niet wesende. ² Ende dat niet en scijnt sijnde ende es, dats der gherechtegher leven ende der quader pine.» De provoost seide: «Ic en wane niet dattu dit met herten segs.» ³ Doe dede hi Valeriane bi hem staen ende seide: «Dijn brueder en es niet ghesont van hoofde. Du sels doch moghen gheven wise andwoordde. Want ghi doelt sere, die de blijsscap versmaedt ende begheert al dat onnutte der blijsscap es.» Doe seide Valeriaen dat hi ghesien hadde, doet ghevorsen was, eneghe ledech staende ende spelende ende de werckende ackermanne bespottende. Ende doe de tijt quam van der glorioser vrucht, so verblijdden dese ackerliede, ende dandere begonsten te weenenne. «Aldus saelt met ons sijn. Nu ghedoeghen wi scande ende pine, maer hier na selen wi ontfaen glorie ende eweleken loon. Maer ghi die [373rb] dese verganckeke blijsscap hebt, ghi selt hier na venden deweleke pine.» De provoost seide: «So selen wi dan, die onverwinleke princen sijn, hebben den eweleken torment, ende ghi, onweerdeghe persoone, selt hebben deweleke leven ende blijsscap?» Valeriaen seide: «Ghi sijt menschelkenne ende niet princen. Ghi waert tuwen tide gheboren ende ghi selt saen sterven ende Gode rekeninghe doen van al uwen werken.» ⁴ De provoost seide: «Wat bedueren wi op dese woorde? ⁵ Offert den afgoden ende gaet wech sonder noose!» Si seiden: «Wi gheven aldus Gode alle daghe sacrificie.» De provoost seide hen: «Hoe es sijn name?» Valeriaen seide hem: «Du en moghes sinen name niet vinden, al vloghestu met vederen.» De provoost seide: «En

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vtinam illorum serui essemus quos tu dampnatos appellas!» (1184).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quod uidetur esse et non est, est omne quod in hoc mundo est quod hominem ad non esse perducit» (1184).

3. [Vertaling] Maggioni: «Non puto quod mente tua loquaris» (1184).

4. [Vertaling] Maggioni: «Homuntiones estis, non principes, tempore uestro nati, citius morituri et deo rationem plus omnibus reddituri» (1185).

5. [Vertaling] Maggioni: «Quid uerborum circuitu immoramur?» (1185).

Van sinte Cecilien

es Jupiter niet een Gods name?»¹ Valeriaen seide: «Hets eens manslaches ende eens putiers name.» Almachius seide: «So doelt al de werelt, ende du ende dijn brueder allene bekins de waerheit.» Valeriaen andwoordde: «Wi en sijnt niet allene, maer ene grote menechte heeft oec dese heilecheit.»

Doe leverde hise Maximo te wachtenne. Ende hi seide hen: «O scone bloemen der jongher joghet,² o bruederleec begheerte, waer bi haesti ter doot weert als te eenre weerscap?» Valeriaen seide, wilde hi hem gheloeven, dat hi hem gheloeven soude dat hi hare glorie sien soude [373va] na hare doot.³ Ende Maximus seide: «Met viereghen blixemen moetic vervaren, eest dat ic niet dien God allene en belie dien ghi anbeedt, op dat ghevalt dattu segs.» Ende Maximus ende alle sine meisenide ende alle die daer omtrent waren, worden gheloevech met Valeriaens woorden ende worden ghedoopt van sinte Urbane, die daer al heimeleec quam. Ende doe de dagheraet verghinc, so riep Cecilie ende seide: «O ghi, Gods ridders, werpt af de wercke van donckerheden ende doet ane de wapenne des lichts.» Doe leiddemen dese II, Valeriane ende Tiburcie, IIII milen vander poort daer Jupiters beelde stont. Ende doe si niet sacrificeren en wilden, so onthoofde mense beide. Doe swoer Maximus dat hi in de ure haerre doot sach scone inghele, ende hare zielen die ute haren lichamen voeren als maghede ute cameren,⁴ die voerden si in haren scoot inden hemel. Ende doe Almachius hoorde dat Maximus kersten worden was, so dede hine met wappers so langhe slaen dat hi sterf. Ende Cecilie groef sinen lichame neven Tiburcie ende Valeriane.

Doe sochte Almachius haerre beidere goet, ende hi dede Cecilien vore hem bringhen, Valeriaens wijf, ende hi hiet hare dat si den afgoden offerde, oft si souder omme sterven. Ende doese de serzante hier toe dwinghen wilden, ende si sere weenden om dat hare selven so sconen edele joncfrouwe al willens ter doot [373vb] gaf, so seide si tote hen: «Lieve jonghelinghe, en es niet om de joncheit te verliesenne,

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ergo Iupiter nomen dei non est?» (1185).

2. [Vertaling] Maggioni: «O iuventutis flos purpureus» (1185).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'na hare doot' in margine.

4. [Vertaling] Maggioni: «quasi uirgines de thalamo exeuntes» (1185).

Van sinte Cecilien

maer om te verwandelenne. Dats dat wi modere gheven ende gout ontfaen. Ende wi gheven ene quade woeninghe, ende wi ontfaen een preciose. Ende wi gheven enen corten horec, ende wi ontfaen ene wide marct. Wilde u iemen om penninghe scellinghe gheven, ghi sout u daer toe sere haesten. Ende God ontfeet simpel, ende gheeft ¹ weder hondert vout. Gheloefdi dat ic segghe?» Si seiden: «Wi gheloeven dat Cristus de gheware God es, die dusdanen joncwijf heeft.» Ende si dede roepen Urbane den bisscop, ende hi doopte meer dan cccc.

Doe riep Almachius Cecilien tote hem ende seide: «Van wat lieden bestu?» ² Ende si seide: «Ic ben enech ende edel.» ³ Almachius seide: «Ic vraghe di van wat religioene.» Cecilie seide: «Dijn vraghe heeft een sot beghin, want du wils II andwoorden besluten in eenre vraghen.» Almachius seide: «Wanen bestu dus overdadech in andwoordenne?» Si seide: «Van goeder consciencien ende van gheloeve dat niet gheveist en es.» Almachius seide: «Wetstu niet van wat machte ic ben?» Si seide: «Dijn macht es ghelijc enen buke die vol wents es, ⁴ ende stectenne een naelde, so es hi vloechs ⁵ slanc, ende al datter stijf in was dat vergaet.» Almachius seide: «Du heefs begonnen onweerdeleec ende du gheduers in onweerdecheiden.» Cecilie andwoordde: [374ra] «Negheen onweerdecheit en mach men heeten dan diemen met valscheiden seit. ⁶ Want wi die Gods name weten, wi en moghens al niet ⁷ looghnen. Want hets beter salechleec sterven dan onsalechleec leven.» Almachius seide hare: «Waer bi sprecstu dus hoverdeleec?» Si seide: «En es negheene hoverdecheit, maer ghestadecheit.» Almachius seide: «Onsaleghe, en wetstu niet dat mi macht ghegheven es te doodenne

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'gheeft' met verwijsteken in margine als vervanging voor door onderstreping herroepen 'ontfeet'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Cuius conditionis es?» (1186).

3. [Vertaling] Maggioni: «Ingenua sum et nobilis» (1186).

4. [Vertaling] Maggioni: «Potestas uestra est quasi uter uento repletus» (1186).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'thant'.

6. [Vertaling] Maggioni: «Iniuria non dicitur nisi quod uerbis fallentibus irrogatur. Vnde aut iniuriam doce si falso locuta sum, aut te ipsum corripe calumpniam inferentem» (1186).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'wet' door onderstreping herroepen.

Van sinte Cecilien

ende levende te makenne?» Si seide: «Metter waerheit so proevic dattu gheloghen hebs, want du moghes den levenden dooden, maer du en moghes den dooden dleven niet gheven.»¹ Almachius seide: «Lech af dine verwoetheit ende sacrificere den afgoden.» Cecilie seide: «Ic en weet waer du dijn oghen verloren hebs, want die du gode heets, wi sien alle dat het steene sijn. Daer bi, stect voort dijn hant ende leere tastende dattu niet sien en moghes met dinen oghen.»

Doe wert Almachius gram ende deedse leiden te sinen huus,² ende daer dede hise enen nacht ende enen dach sieden in een wallende bat, maer si bleef daer in alse in een coele stat ende en liet negheen sweet noch en ghevoelde.³ Ende doe dit Almachius hoorde, so dede hise int bat onthoofden. Ende de hangman sloech hare III slaghe inden hals, nochtan en conste hi hare haer hoot niet af gheslaen. Ende om dat gheordineert was dat men IIII slaghe niet slaen en soude om enen [374rb] tonthoofdenne, so liet hise half doot. Ende si leefde III daghe ende gaf al dat si hadde den armen. Ende alle die si ten gheloeve bekeert hadde, beval si Urbane den bisscop ende seide: «Ic hiesch dat ic di dese bevelen soude, ende dattu dit mijn huus wihen souds in een kerke.»⁴ Ende sinte Urbaen groef haren lichame onder den bisscopen ende wihede haer huus in een kerke, also si bad.

Si wert ghepassijt int jaer ons Heren CCXXIII in Alexanders skeisers tiden.⁵ Maer men leest elre dat si ghepassijt was in Marcs Aurelijs tide, die regneerde int jaer ons Heren CCXX.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vitam enim uiuentibus tollere potes, mortuis autem dare non potes. Es igitur minister mortis, non uite» (1187).

2. [Vertaling] Maggioni: «Tunc iratus Almachius iussit eam ad domum suam reduci» (1187).

3. [Vertaling] Maggioni: «Que quasi in loco frigido mansit nec modicum saltem sudoris persensit» (1187).

4. [Vertaling] Maggioni: «Triduanas mihi inducias postulauit et hos tue beatitudini commendarem et hanc domum meam in ecclesiam consecrarem» (1187).

5. [Vertaling] Maggioni: «Passa est autem circa annos domini CCXXV tempore Alexandri imperatoris» (1187).

Van sinte Clemente

Wat den name bediedt [164]

Clemens es gheseit van ‘cleos’, dats ‘glorie’ ende ‘mens’ dats ‘ghedachte’, want hi hadde een gloriose ghedachte die suver was ¹ van allen smetten, ende verchiert met allen dogheden, ende verscoont met alre salecheit. Want also Augustijn seit, so es de salecheit deeweghe leven, want ² in deeweghe salecheit en sal ons wesen niet hebben de doot, ende onse bekinnen en sal niet hebben verbelghen. ³ Oft Clemens es gheseit van ‘clementia’, dats ‘goedertierenheit’, want hi was sere goedertieren ende saechtmoedech. Oft also inden *Glosier* gheseit es, so bediedt Clemens ‘suete’, ‘gherecht’, ‘ripe’ ende ‘goedertieren’. Hi was gherecht in dwerc, ripe in wandelinghen, suete in redenen, goedertieren in meeninghen. Hi bescreef selve sijn leven tote dier stat daer hi [374va] paus wert na sinte Petere. Maer dander nemt men ute sinen ghemeenen geesten. ⁴

Van sinte Clemente

Clement de paus was gheboren van edelen gheslechte van Rome. ⁵ Sijn vader hiet Faustinianus ende sijn moeder Matidiana, ende hi hadde II bruedere: De een hiet Faustinus ende dander Faustus. Ende om dat Matidiane, sijn moeder, alte sconen wijf was, so wertse haers mans brueder alte sere minnende. Ende om dat hi hare alle daghe alte groten anxt dede, ende si hem niet consenteren en wilde, ende si hare ontsach dat haren man te segghenne om dat si negheen onvrienscap tusschen de ghebruedere maken en wilde, so peisde si dat si enen tijt

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘was’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘t’ in ‘want’ superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Que felicitas consistit in hoc, sicut dicit Augustinus in libro de ciuitate, quia ibi esse nostrum non habebit mortem, nosse nostrum non habebit errorem, amare nostrum non habebit offensionem» (1188). Het Brugse (fol. 62ra) en hs. Stockholm (fol. 304ra) lezen respectievelijk ‘vertoghen’ en ‘vertoghen’.

4. [Vertaling] Maggioni: «Eius uitam ipse in suo itineraio inseruit maxime usque ad illum locum in quo qualiter beato Petro in pontificatu successisse ostenditur; cetera ex eius gestis que communiter habentur sumuntur» (1188).

5. [Vertaling] Maggioni: «Clemens episcopus ex nobili Romanorum prosapia ortus est» (1188).

Van Sinte Clemente

uten lande varen soude, tote ¹ dat hem die ontameleec minne verghinghe, die altoos in hem wies als hise sach. Ende om dat si dit van haren man soude vercrighen, so versierde si enen droem, ende dien seide si aldus haren man: ² «Siet, een man oppenbaerde mi in visioene, ende seide mi dat ic thant met minen kinderen ³ Faustine ende Fausten uter ⁴ poort voere, ⁵ ende dat ic so langhe daer buten bleve tote dat hi mi hiete weder comen.» Ende hi seide mi, en dadic dit visioen niet, ic soude met al minen kinderen bederven.

Doe dit ⁶ hare man hoorde, so ontsach hi hem sere, ende hi sant sijn wijf met haren II sonen ende met vele ghesints te Athenen weert, dat si daer woenen sou[374vb]de ende hare sonen doen leeren. Maer de vader behilt sinen mensten sone Clemente met hem te sinen solase doe hi XV jaer out was. ⁷

Ende doe de moeder met haren kinderen voer met scepe, so brac tscep tsnachts, ende de moeder dreef sonder hare kindere ende wert gheworpen op enen steen. Ende doe si dachte dat hare kindere verdroncken waren, van groten rouwe woude si hare weder worpen inde zee, om dat si peisde dat si daer haerre kindere lichamen vinden soude. Maer doe si bekinde dat sise doot noch levende en soude moghen vinden, so riep si alte ontfermeleec ende beet hare hande, ende niemen en mochtse vertroosten. Ende doe vele wive omtrent hare stonden, die haere seiden hare quade avonturen, ende doe si daer met niet ghetroot en wert, so was daer een wijf onder dandere die seide dat hare man, die een jonghelinc was, verdranc in de zee, ⁸ ende dat si daeromme nemmeer huwen en wilde om sinen wille. Ende doe

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'tote' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «sompnum callide confinxit quod in hunc modum uiro retulit dicens» (1189).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'kinderen' met verwijsteken in margine.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'r' in 'uter' superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «ut confestim cum duobus geminis, scilicet Faustino et Fausto, ex urbe discederem» (1189).

6. [Tekstkritiek] 'dit' toegevoegd op basis van hs. Stockholm (fol. 304rb).

7. [Vertaling] Maggioni: «Minorem autem filium, scilicet Clementem, cum esset annorum quinque sibi pater in solatium retinuit» (1189).

8. [Vertaling] Maggioni: «affuit quedam mulier inter ceteras que uirum suum adolescentem et nautam in mari perisse asseruit» (1189).

Van Sinte Clemente

ontfincsi allettel troosts ende bleef met dien wive woenende ende wan met haren handen daer si bi leefde. Ende ¹ cort daer na so worden hare hande so doot van dat sise jammerleec plach te bitenne, dat sier nemmeer met wercken en mochte. Ende dat wijf daer si met woende, was lam worden, ende si en mochte van haren bedde niet staen. Ende aldus moeste Matidiane bidden, ende [375ra] van dat si bejaghen mochte, leefde si ende hare weerdinne.

Ende doe een jaer leden was na dat Matidiane van haren man voer, so sant hare man boden te Athenen dat sise soecken souden, ende dat si hem boodscap bringhen souden wat si ende sijn kindere daden. Maer die hi sant en quamen niet weder. Ende doe hi noch andere ghesonden hadde, ende die wedercomen waren, ende si hem seiden dat sier niet albedalle af vernomen en hadden, so liet hi Clemente, sinen sone, onder behoeders, ende hi ghinc in een scep om soeken te vaerne sijn wijf ende sijn kindere. Maer hi en quam niet weder. Dus bleef Clement berooft xx jaer ende en verhoorde niet, noch van sinen vader, noch van sijnre moeder, noch van sinen brueders.

Ende Clement gaf hem ter scoln, ende hi wert alte groten filosoof, ende hi begonste ² sere te wetenne ende te ondervindenne oft de ziele onsterfleec was. Ende daeromme ghinc hi eenpaerleec inder filosofhen scole. ³ Ende also hi vant datse onsterfleec was, so verblijdde hi sere, maer als hi vant datse sterfleec was, so ghinc hi droefleec wech.

Ende doe Barnabas te Rome quam, ende hi Cristus gheloeve predeckte, so bespottenne de filosofhe als enen sot ende enen verwoedden. Ende Clemens was dierste vanden filosofhen diene bespote, also eneghe segghen, ende veronweerde sine predicacie. Ende hi settede van spotte dese prueve [375rb] Barnabam vore ende seide: «De mosie es een cleen beestken. Wat bediedt dat si vi voete heeft ende heeft daer toe ii vloghele, ende een olifant en heeft maer

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'Maer'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'begherde'. Vgl. Maggioni: «Desiderabat autem uehementer et studiosae querebat qualiter sibi anime immortalitas persuaderi posset» (1190).

3. [Vertaling] Maggioni: «Ob hoc philosophorum scholas frequenter adibat» (1190).

Van Sinte Clemente

III voete ende negheen vloghele ende nochtan eest een grote beeste?» Barnabas: «Ic mochte lichteleece andwoordden dijnre sotter vraghen, haddijt ghevraghet om de waerheit te leerne. Maer nu waert sotheit dat wi u iet seiden vanden creaturen, om dat ghi niet en wet den sceppere der creaturen, want het es recht dat ghi bekint den sceppere in sinen creaturen.» Dit woort bleef herde vaste in Clemens herte, so dat hi Cristus gheloeve ontfinc ende leret van Barnaba. Ende daer na voer hi te sinte Petere in Judea, ende hi leerde hem Cristus gheloeve ende leerde hem claerleece der zielen onsterfleecheit.

Te dien tide hadde Simon de Gokelere II jonghers, dat was Aquilam ende Niceram.¹ Ende doe si sine bedrieghenesse bekinden, so lieten sine ende ghinghen te sinte Petere ende worden sine jonghers. Ende doe sinte Peter vraghede Clemente van wat gheslechten hi ware, so seide hi hem wat sinen vader ende sijnre moeder ende sinen brueders ghesciet was, ende hi seide dat hi waende dat sijn moeder ende sijn brueders verdroncken waren inde zee, ende dat sijn vader² van rouwen doot was oft verdroncken. Doe dit Peter hoorde, so en conste hi hem niet [375va] onthouden³ weenens.

Op enen tijt so quam sinte Peter met sinen jonghers Aquilam ende Niceram in dat eilant daer Matidiane, Clemens moeder, woende. Ende daer waren eenrande ghelassen⁴ columnen die wonderleece groot waren, dies sinte Peter ende sijn gheselschap groot wonder hadden. Ende doe hi sach dat Matidiane broot bad, so vraghede hi hare waer bi dat si met haren handen hare broot niet en wonne. Ende si andwoordde: «Here, ic hebbe allene ene ghedane van handen, maer si sijn so cranc worden, dat ic al mijn ghevoelen daer in verloren hebbe. Ende vergave God dat ic mi selven in de zee verdroncken hadde.» Ende Peter seide: «Wat eest dattu segs? En wetstu niet dat de ghene die hen selven dooden, hare zielen verliesen?» Si seide: «Vergave God dat het

---

1. [Tekstkritiek] Sic. Vgl. Maggioni: «Eo tempore Symon magus duos discipulos habebat, scilicet Aquilam et Nicetam» (1191).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'uaders' waarvan de laatste letter is uitgeradeerd.

3. [Tekstkritiek] Hs. : 'onthoeden'. Vgl. Maggioni: «Quod audiens Petrus lacrimas continere non potuit» (1191).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ghelassen' met verwijsteken in margine.

Van Sinte Clemente

waer ware dat de zielen na de doot leefden. Want ic soude gherne mi selven dooden, op dat ic een ure mijn kindere mochte sien.» Ende doe hare sinte Peter de sake van deser serecheit ghevraghet hadde, ende sijt hem al gheseit hadde, so seide sinte Peter: ¹ «Ic hebbe enen jonghelinc met mi, die Clement heet. Ende hi seit dat dit sijnre moeder ende sine bruederen gheviel.» Doe si dat hoorde, so viel si in onmacht. Ende doe si te hare selven comen was, so seide si al weenende: «Ic ben dies jonghelincs moeder.» Ende si viel vore sinte Peters voete ende bad hem dat hi hare haer kint haesteleec wilde laten sien. Pe[375vb]ter seide: «Alse du den jonghelinc sien sels, so veise di allettel tote dat wi ghevaren sijn metten scepe vanden lande.» Ende doe sijt hem ghelooft hadde, so hiltse Peter bider hant ende leiddese ten scepe weert daer Clement in was. Ende doe Clement sach dat sinte Peter een wijf brachte gheleidt metter hant, so loech hi. Ende thant doe dwijf neven Clemente quam, so en conste si hare niet onthouden, maer si helsdenne thant ende begonstene te cussenne. Ende hi stacse van hem met onweerden alse een sot wijf, ende hi wert sere ghestoort. ² Sente Peter seide: «O, sone Clement, wat doestu? En verstect dijnre moeder niet.» Doe dit Clement hoorde, so wert hi weenende ende viel op sijnre moeder die in onmacht lach, ende hi bekinnese. Doe dede sinte Peter haerre weerdinnen halen die lam lach, ende hi ghenasse. Doe vragede de moeder Clemente om sinen vader. Ende hi seide: «Hi voer di soecken ende en quam niet weder.» Doe si dit hoorde, so versuchte si. Want si hadde so grote blijsscap om hare kint dat leefde, so dat si daer met haren anderen rouwe vertrooste.

Hierenbinnen en waren daer niet Aquila ende Nicera, maer doe si quamen ende dwijf saghen, so vrageden si wie si ware. Ende Clement seide: «Hets mijn moeder, die mi God weder heeft ghegheven bi minen here sinte Petere.» Ende daer na so seide hen Peter wat hen ghesciet was. Doe [376ra] dit Nicera ende Aquila hoorden, so stonden si op, ende van wondere so worden si ontvarwet ende seiden: «Here God, es dit waer, oft eest een droem dat wi hooren?» Ende Peter seide: «Op dat

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'dat' door onderstreping herroepen.

2. [Vertaling] Maggioni: «Quam ille tamquam insanientem mulierem cum indignatione repellebat et aduersus Petrum indignatione non modica mouebatur» (1192).

Van Sinte Clemente

wi niet sot en sijn, so es dit waer.» Ende si wreven hare ansichten ende seiden: «Wi sijn Faustinus ende Faustus die ons moeder waent dat verdroncken sijn in de zee.» Ende si liepen te haerre moeder ende custense. Ende si seide: «Wats dit?» Sinte Peter seide hare: «Dit sijn dine sonen Faustus ende Faustinus, die du waens dat verdroncken sijn.»

Doe dit de moeder hoorde, so viel si van blijscapen in onmacht. Ende doe si te hare selven quam, so seide si: «Lieve kindere, ic bidde u, segt mi: hoe ontghincki?» Si andwoordden: «Doe tscep omme ghekeert was, ende wi op een tafele voeren, so vonden ons scepliede ende namen ons in hare scep. Ende si verwandelden onse namen ende vercochten ons eenre riker weduwen, die Justina hiet. Ende si hilt ons over hare kindere ende dede ons leren in allen arten. Ten lesten studeerden wi in philosophie, ende wi hilden ons aen enen toverere die Simon hiet ende met ons op ghevoedt was. Ende doe wi sine fallacien saghen, so lieten wine altemale ende worden sinte Peters discipule.»¹

Ende zanderdaghes nam sinte Peter met hem dese III ghebruedere Clemente, Aquilam ende Niceram, ende ghinc teenre heimeleker stat om te bedenne. Ende hem sprac ane een eersaem out [376rb] man, maer hi was mate ende seide:² «Bruedere, ic hebbe ontfermenesse op u, want ic sie dat ghi doelt onder ene maniere van weldaden.³ Want negheen God en es, noch voorsienecheit, maer al dat inde werelt ghesciet, ghevalt bider avonturen. Ende dit hebbic selve wel gheprueft.⁴ Daer omme en wilt niet dolen, want weder dattu beedt oft niet, dat u gheboorte gheeft, dat sal u ghescien.»⁵

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cumque eius fallaciam cognouissemus ipsum omnino deseruimus et Petri discipuli per Zacheum effecti sumus» (1193).

2. [Vertaling] Maggioni: «Quos uenerandus quidam senex sed tamen pauper alloqui cepit dicens» (1193).

3. [Vertaling] Maggioni: «Misereor uestri, fratres, quia sub specie pietatis uos grauiter errare considero» (1193).

4. [Vertaling] Maggioni: «Neque enim deus est neque cultus hic aliquid est nec prouidentia in mundo, sed fortuitus casus et genesis omnia agunt, sicut et ego ex me ipso manifeste comperi in disciplina mathesis pre ceteris eruditus» (1193).

5. [Vertaling] Maggioni: «Nolite ergo errare: siue enim oretis siue non, quod uestra genesis continet uobis erit» (1193).

Van Sinte Clemente

Ende doe Clement op hem sach, so wert hi in sijn herte beruert, want hem dochte dat hine tanderen tiden ghesien hadde. Ende doe bi sinte Peters rade ende orlove Clement ende Aquila ende Nicera langhe jeghen hem ghedisputeert hadden, ende sine eenpaerleec vader hieten om dat hi so out was, ¹ so seide Aquila: «Wat noode eest dat wine vader heeten, om dat ons gheboden es dat wi niemenne op eerterike vader heeten en souden.» Ende hier na sach hi op den ouden man ende seide: «Vader, en nemet niet qualec dat ic minen brueder berespte dat hi di vader hiet, want wi hebben dit ghebod dat wi niemenne also heeten en moghen.» Ende doe dit Aquila gheseit hadde, so loeghen si alle die daer omtrent stonden. ² Ende doe hi vraghede waeromme dat si loeghen, so seide Clement: «Want du does, daer du enen anderen af beresps, ende heet den ouden man selve vader.» Ende hi loochenes ende seide: «Waerleec, ic en [376va] weet niet ³ oft icken vader hiet.»

Ende doe si langhe ghenoech ghedisputeert hadden vander voorsienecheit, so seide doude man: «Ic soude gheloeven dat voorsienecheit ware, maer mine conscientie verbiedet mi dat ic des niet gheloeven en mach, want ic weet wel dat mi ende minen wive ghesciet es dat ons onse gheboorte wijsde ende gaf. Daer bi so hoert mijns wijfs gheboornesse ende ghi selt weten hoet verghinc. Want si hadde in haerre gheboorten Marten met Venus boven tpoent vanden hemele, ende si hadde de zonne ten onderganghe in Mars huus ⁴ ende in dinde van Saturno. ⁵ Dit teecken maect overspeelders ende de vrie dienstliede ende vele andere dinghen die wederspoet inbringhen. ⁶

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cumque de mandato Petri Clemens, Aquila et Niceta cum eo diutius disputassent et providentiam apertis rationibus ostendissent eumque ob reuerentiam crebro patrem uocarent» (1193).

2. [Vertaling] Maggioni: «Cumque Aquila hoc dixisset, risit omnium astantium cetus una cum sene et Petro» (1194).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'niet' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'huus' in margine.

5. [Vertaling] Maggioni: «Habuit namque Martem cum Venere super centrum, Lunam uero in occasu in domo Martis et finibus Saturni» (1194).

6. [Vertaling] Maggioni: «quod schema adulteras facit et seruos proprios amare in peregre et in aquis defungi» (1194).

Van Sinte Clemente

Ende het gheviel aldus, want si viel in eens cnechts menne,¹ ende om dat si ontsach de vreesse ende den lachter, so vloec si ende verdranc inde zee.² Want also mijn brueder seide, so minde si hem.³ Maer doe hi hare niet consenteren en wilde, so wert si enen cnecht minnende. Ende dit en es hare niet te wittenne, want dit dwanc hare te doene hare gheboorte. Ende si seide dat si enen droem ghesien hadde, ende versierde dat si met haren kinderen tAthenen⁴ varen soude, ende daer verdrancsi inde zee.»

Ende doe sijn sonen te hem loopen wilden ende hem oppenbaren, so verbood hen sinte Peter ende seide: «En doets niet vore dat [376vb] ic wille.» Ende sinte Peter seide te hem: «Oftic di heden dijn wijf suver toghe met dinen kinderen, selstu gheloeven dat gheboornesse niet en es?» Hi seide: «Also di onmogheleec es te doene dattu segs, also onmogheleec es dat iet ghescien soude sonder dat de gheboornesse wiset.» Ende sinte Peter seide hem: «Sich, dit es Clement, dijn sone. Ende dese II sijn dine tweelinghe, Faustus ende Faustinus.» Doe viel de man in onmacht, ende sijn sonen vielen op hem ende custenne ende ontsaghen dat hi sterven mochte. Ende doe hi te hem selven comen was, so hoorde hi al datter ghesciet was. Ende doe quam daer haesteleec sijn wijf ende riep al weenende: «Waer es mijn man ende mijn here?» Ende doe si dit riep, so liep doude man te hare ende cussese ende helsese al weenende.

Ende doe si te gadere woenden, so quam daer een die seide dat Appion ende Ambion, die Faustiniaens alte grote vriende waren, dat si gheherberghet waren met Simone den Toverere. Ende Faustiniaen was alte blide dat si daer comen waren ende ghincse daer visenteren. Ende siet, daer quam een bode ende seide dat te Anthiochien skeisers bode

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'minne'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Incidit namque in amorem serui et periculum atque obprobrium metuens cum ipso aufugit et in mari periit» (1194).

3. [Vertaling] Maggioni: «Nam, sicut frater meus retulit, ipsum primo adamauit» (1194).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Vóór 'athenen' is abusievelijk een 't' uitgeradeerd.

Van Sinte Clemente

comen was die alle de tovereers soecken soude ende dooden. ¹ Doe ghinc Simon de Toverere om de hatie dat hem Faustus ende Faustinus ghelaten hadden ² ende versciop haers vaders Faustiniaens ansichte in sine ghe[377ra]like. Ende dit dede hi om datten skeisers serzante vaen souden ende dodenne over hem. Ende Simon ghinc ute dien lande. Ende doe Faustinianus comen was tote sinte Petere ende te sinen sonen, so ontsaghen hen sine sonen om dat si Simons ansichte saghen, maer si bekinden haers vaders stemme. Maer sinte Peter bekinde sijn natuerleec ansichte. Ende doe sijn sonen ende sijn wijf van hem vloen, so seide hi hen: ³ «Waer bi vliedi ende veronweerd di uwen vader?» Ende si andwoordden dat si daer omme vloen, om dat si an hem saghen Simons des Toveraers ansichte. Want Simon hadde eenrande salve ghemaect, ende daer met hadde hi hem sijn ansichte ghesalvet, ende hadde hem daer met sijns selfs ansichte ghemaect. ⁴ Ende hieromme weende hi ende seide: «Wats mi ghesciet, catijf, dat die bekint ben op enen dach van minen sonen ende van minen wive, dat ic dus verwandelt ben dat ic met hen niet verbliden en mach?» Ende sijn wijf trac hare haer ende sine sonen weenden sere.

Simon de Toverere, doe hi noch te Anthiochien was, so seide hi daer sinte Peter sere ghediffameert af was, ende seide dat hi was een toverere ende een verleidere ende een manslachteghe, ende hadde tfolc so sere jeghen hem beruert dat sine gherne vonden hadden, dat sine hadden moghen scoren. Daeromme seide sinte Peter tote Faustiniane, die Simon de Toverere sceen: «Ganc te Anthiochi[377rb]en ende ontsculdeghe mi vore den volke. Ende al dat Simon van mi gheseit heeft, dat hersegge. Ende hier na salic comen te Anthiochien, ende ic sal dit ansichte van di verjaghen, ende vore alden volke salic di dijn ansichte wedergheven.»

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Et ecce, nuntius uenit qui diceret ministrum cesaris Antiochiam aduenisse ut magos omnes quereret et morte puniret» (1195).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ghelaten hadden' rechts en links in margine.

3. [Vertaling] Maggioni: «Cumque filli eius et uxor eum refugerent et execrarentur, dicebat eis» (1195).

4. [Vertaling] «et uultum suum arte magica in eum impresserat» (1195).

Van Sinte Clemente

Dit en es niet te gheloevenne dat hem sinte Peter hiet lieghen, om dat God niet te doene en heeft van onsen loghenen. Ende hieromme so es die Clemens boec, daer dit in ghescreven es, ongheloevech ende versteken.¹ Maer nochtan machmen segghen, op dat men de woorde wel merct, dat hem sinte Peter niet en seide dat hi segghen soude dat hi Simon ware, maer dat hi den volke toenen soude de ghelike sijns ansichten, ende dat hi sinte Petere prisen soude van Simons wegghen, ende dat hi wederroepen soude tquaet dat Simon gheroepen² hadde. Ende al seide hi dat hi Simon was, dat en meende hi niet nader waerheit, maer na sijn scinen, want hi sceen Simon.³

Dus ghinc Faustinianus, Clements vader, te Anthiochien weert ende hi vergaderde⁴ tfolc ende seide: «Ic, Simon, segghe u ende ic lie dat ic al ghemest hebbe van Petere, want hi en es negheen verradere,⁵ noch toverere, maer hi es ghesonden ter salecheit vander werelt. Waer bi, ghevielt dat ic voortmeer⁶ iet van hem seide, so verdrijft mi als enen verradere ende enen toverere. Want ic doe [377va] nu penitencie om dat ic bekinne dat ic quaet gheseit hebbe. Daeromme vermanic u dat ghi hem gheloeft, dat ghi ende uwe stede niet en vervaert.»

Ende doe Faustinianus al gheseit hadde dat hem sinte Peter bevolen hadde, ende hi tfolc te sinte Peters vrienescap beruert hadde, so quam sinte Peter te hem ende dede ene bedinghe ende verdreef van hem Simons ansichte. Ende tfolc van Anthiochien ontfinc sinte Petere goedertiereleec ende met groter eren ende settenne hoghe op enen zetel. Doe dit Simon hoorde, so ghinc hi derweert ende vergaderde tfolc ende seide: «Mi verwondert dat ic u wel gheseit hebbe ende

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ideo itinerarium Clementis in quo hec scripta sunt liber apocryphus est nec ut quibusdam placet suscipiendus in talibus» (1196).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'gheseit'.

3. [Vertaling] De volgende zinnen bleven onvertaald, Maggioni: «Vnde quod dixit infra Faustinianus, 'Ego Symon etc.', sic debet accipi, id est 'quantum ad apparentiam uideor esse Symon'. Fuit ergo Symon supple putatius» (1196).

4. [Tekstkritiek] Hs. 'uergaderderde'.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'uerleidere'. Vgl. Maggioni: «Nequaquam enim est seductor uel magus, sed ad salutem mundi missus» (1196).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'meer' in 'uoortmeer' superscript.

Van Sinte Clemente

gheleert dat ghi u wachten soudt vanden verleidere Petere, ende dat ghine daer na ghehoort hebt ende hierenboven verheven in enen hoghen zetel.» Doe worden si alle jeghen hem gram ende seiden: «Du seits ons ghisteren dattu rouwe hads dattu van hem so vele quaets gheseit hads, maer nu sien wi wel dattu ons bedrieghen wils.»¹ Ende si liepen hem op ende verdrevenne met scanden. Al dit scrijft Clement in sinen boec.²

Hier na doe sinte Peter te Rome quam, ende hi sach dat sine passie nakende was, so ordineerde hi na hem Clemente enen paus.³ Ende doe Peter, de prince vanden apostolen, doot was, Clement, die een voorsienech man was, wilde verwaren dat namaels ghescien mochte, dats dat bi desen exemple elc soude willen ordineren [377vb] dien hi wilde, ende ons Heren sanctuarie besitten in erfachtecheiden. Ende hi ordineerde dat men voort ane de pause kiesen soude vander clergien.⁴ Enege segghen dat Linus ende Cletus niet en waren pause, maer sinte Peters hulpers, ende daeromme so rekontmense metten pausen.⁵ Ende omme de voorseide sake so gaf Clement dat pauscap op, maer hi wert weder ghecoren.⁶ Ende hi was so heilech datten alle liede minden, heidenne, Joden ende kerstenne. Hi hadde bescreven de mate van allen religioenen, ende de ghene die hi ghedoopt hadde en liet hi niet van breken bidden.⁷

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Monstro nobis similis es, nudius tertius te penituisse dicebas et nunc te et nos precipitare conaris» (1197).

2. [Vertaling] Maggioni: «Hec omnia Clemens in libro suo de se ipso narrat et hanc hystoriam ibidem inseruit» (1197).

3. [Vertaling] Maggioni: «Clementem post se episcopum ordinavit» (1197).

4. [Vertaling] Voor deze zin is geen equivalent te vinden in de Latijnse brontekst. Op dezelfde plaats wordt meegedeeld dat Clemens afstand deed van het pausschap ten voordele van Linus en Cletus: «Lino cessit et postmodum Cleto» (Maggioni 1197).

5. [Vertaling] Maggioni: «Nonnulli uero asserunt quod Linus et Cletus non fuerunt summi pontifices, sed tantum Petri apostoli coadiutores, propter quod in cathalogo pontificum meruerunt annumerari» (1197).

6. [Vertaling] Maggioni: «Post hos autem Clemens eligitur et presidere compellitur» (1197).

7. [Vertaling] Maggioni: «Singularum inopes regionum nominatim scriptos habebat et quos baptismi sanctificatione mundauerat non sinebat publice fieri mendicitati subiectos» (1197).

Van Sinte Clemente

Ende doe hi Domiciaens skeisers nichte nonne gheconsacreert hadde, ¹ ende Theodoram, Sisinnijs wijf, skeisers vrients, ten gheloeve bracht hadde, ende hise liet bliven in hare propoost van suverheiden, so ghinc Sisinnijs van toorne al heimeleec na sijn wijf in de kerke, om dat hi weten wilde waeromme dat si so de kerke volghede. Ende doe Clement ene bedinghe ghedaen hadde ende tfolc gheandwoort hadde «Amen», so wert Sisinnijs stom ende doef, ² ende hi wijsde sinen cnapen dat sine haesteleec ute draghen souden. Ende sine cnapen leiddenne alle de kerke alomme, maer si en mochten de dore niet vinden. Ende doe Theodora sach dat si dus doolden, so ghinc si irst van hen, want si waende datse hare man kinnen mochte. Ende daer na vraghede si hen wat hem ware. Si seiden: «Onse here wilde sien [378ra] ende horen dat hem niet en es gheorlooft, ende daeromme es hi blent worden daer hi sat.» ³ Ende doe gaf si hare te bedinghen ende bad Gode dat hare man daer ute gaen mochte. Ende na de bedinghe seide si den cnapen: «Gaet nu ende leit uwen here thuisweert.» Ende doe si wech waren, so seide Theodora sinte Clemente watter ghesbiet was. Ende doe ghinc Clement te hem om Theodoren bede, ende hi vantenne dat hi niet en sach met openen oghen ende dat hi al doef was. Ende doe Clement over hem bad, ende hi weder sach ende hoorde, ende doe hi Clemente sach staen neven sijn wijf, so wert hi al verwoedt ende waende dat hi bespot was met toverien. Ende hi ⁴ beval sinen cnapen dat si Clemente hilden ende seide: «Om dat hi met minen wive te doene wilde hebben, so maecte hi mi blint met toverien.» Ende hi beval sinen cnapen Clemente te bindenne ende te sleipenne. Ende si bonden columnen ende steene die daer laghen, ende waenden Clemente ende sine clercke ghebonden hebben, ende dat dochte Sisinnise oec, ende dat sleipten si. Doe seide Clement tote Sisinne: «Om dattu steene gode heets, so eest recht dattu steene

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cum itaque Domitillam uirginem neptem Domitiani imperatoris sacro uelamine consecrasset» (1197).

2. [Vertaling] Maggioni: «Sisinius cecus et surdus penitus effectus est» (1198).

3. [Vertaling] Maggioni: «Dominus noster dum uult uidere et audire que non licet cecus et surdus factus est» (1198).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'be' door onderstreping herroepen.

Van Sinte Clemente

sleips.» Maer hi waende dat Clement ghebonden hadde gheweest ende seide: «Ic sal di doen dooden.» Ende Clement ghinc wech ende bad Theodoren dat si niet op en hilde van bedinghen vore dat onse Here haren man visenteerde. Doe Theodora beedde, so oppenbaerde hare dapostel sinte Peter [378rb] ende seide: «Om dinen wille sal dijn man behouden werden, omdat vervult werden sal dat Pauwels, mijn brueder, seide: “Een ongheloevech man sal werden behouden bi enen gheloeveghen wive.”» Ende doe hi dit gheseit hadde, voer hi wech. Ende thant ontbood Sisinnijs sijn wijf ende bad hare dat si over hem bade, ende dat si Clemente tote hem dade comen. Ende doe hi comen was, so leerde hine in tgheloeve ende dooptenne met CCC ende XIII van sinen meiseniden. Bi desen Sisinne worden vele edelre liede gheloevende. ¹ Doe gaf de grave van Sacreien vele lieden ghelt ende ruerde een groot gheruchte jeghen Clemente. ²

Mamertinus, ³ de provoost vander poort, om dat hi niet verdraghen en mochte tgheruchte vanden volke, so dede hi Clemente vore hem bringhen. Ende doe hine berespte ende hine te hem weert wilde bringhen, so seide Clement: «Ic begheere dattu te redenen ende te verstennessen moghes comen. Want al waert dat vele honde op ons biessen ende ons beten, si en selen ons nemmermeer moghen nemen dat wi verstandel menschen sijn ende si onverstandel honde. Want tgheruchte dat van onwetenden lieden gheruert es, toghet dat si niet ghewarechs noch sekens en hebben.» Doe screef Mamertinus van hem tote Trajane den keiser. Ende hi ontbood hem weder dat hine dade sacrificeren, oft dat hine dade voe[378va]ren in allenden over de ⁴ zee die jeghen de stede van Trifonen lach. ⁵ Doe seide de provoost al weenende tote Clemente: «Dijn God, dien du suverleec mints, Hi sal di

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Per hunc autem Sisinium multi nobiles et amici Nerue imperatoris domino crediderunt» (1199).

2. [Vertaling] Maggioni: «Tunc comes sacrorum pecuniam multis dedit et contra sanctum Clementem seditionem maximam excitavit» (1199).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘in’ in ‘Mamertinus’ superscript en in margine met verwijsteken ‘-tinus’ herhaald.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘de’ superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «Tunc Mamertinus de eo Traiano imperatori scribens responsum accepit quod aut sacrificaret aut trans Pontum mare in heremo quod adiacet ciuitati Tersone ipsum in exilium mitteret» (1199).

Van Sinte Clemente

helpen.» Ende de provoost gaf hem een scep ende al dat hem nootdorstech was, ende hem volgheden vele clercke ende leecke inder ellenden. Ende doe hi in deilant quam, so vant hi daer meer dan II^M kerstene, die daer gheleidt waren om marmersteene te houwenne.¹ Ende doe si sinte Clemente sghen, worden si weenende. Ende hi troostese ende seide: «Ons Here en heeft mi hier niet ghesonden om mine verdiente tote u, maer om dat ic met u deelachtech werden soude.» Ende doe si hem seiden dat si VI milen verre haren borre halen moesten op hare scouderen, so seide hi hen: «Bidden² wi onsen Here Jhesum Cristum, dat Hi ons in dese stat ene fonteine ont DOE. Ende Hi, die den steen sloech inder wildernessen van Sinai, ende daer doe overvloeiech water ute quam, dat Hi ons van onder wille gheven water, dat wier af verbliden moghen.» Ende doe si na hare bedinghe herweert ende derweert sghen, so sach Clement een lam staen trepelende metten voeten ende werp eerde ute. Ende hier met toghet hem de stat.³ Ende hi verstont dat het onse Here Jhesus Cristus was, want Clement saecht allene. Ende hi ghinc ter stat ende seide: «Inden name des Vaders ende des Soens ende des Heilechs Gheests, so slaet [378vb] in dese stat.» Maer doe niemen dier stat en ghenaece daer dlam ghestaen hadde, so nam hi een cleen spadeken ende sloech een cleen slaechsken onder des lams voete, ende thant spranc daer ene alte sconen ende groten fonteine ute ende wies in een riviere. Ende doe verblijdden si alle, ende Clement seide: «Tgheruchte der vloet verblijdt Gods stede.» Om dese niemare so quamen hem vele liede toe, ende hi doopte op desen dach meer dan D. Ende si braken der afgode temple, ende binnen enen jare so stichten si binnen der provincien LXXV kerken.

Na III jaer daer na, Trajaen de keiser, die regneerde int jaer ons Heren CVI, doe hi dit hoorde, so sant hi derweert enen hertoghe.⁴ Ende doe hi sach dat si alle bereet waren te stervenne, so weec hi der

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'houwennen'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'i' in 'Bidden' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Cumque oratione facta hinc inde circumspiceret uidit agnum stantem qui pede dextro erecto quasi locum episcopo ostendebat» (1200).

4. [Vertaling] Maggioni: «Post tres autem annos Traianus imperator, qui cepit anno domini C, hoc audiens quendam ducem illuc misit» (1200).

Van Sinte Clemente

menechten ende nam Clemente allene ende bant hem enen ancker anden hals ende werpenne inde zee ende seide: «Nu en selen sine niet moghen oeffenen over enen god.» Ende alle de menechte stont op den oever vander zee, ende Cornelijs ende Phelius, sine discipule, ende alle dandere begonsten te bedenne dat hen onse Here sijns marteleren lichame vertoenen wilde.¹ Ende thant ghinc de zee III milen verre wech, ende si ghinghen droghe dore, ende vonden als een tempel ghemaect van marmersteene.² Ende daer vonden si in een arcke sinte Clements lichame ende den ancker neven hem. Ende sinen jongheren wert verthoont dat sine [379ra] van daer niet voeren en³ souden, want alle jare op den dach dat hi ghepassijt was VI daghe lanc, so gaet de zee III milen verre wech ende gheeft droghen wech tote sinen lichame.⁴

Op enen dach van sijne feesten so ghinc een wijf met haren cleenen kinde derweert. Ende doe de daghe vander feesten voldoen waren, doe tkint sliep, so hoordemen dat dwater haesteleec te gadere quam loopende. Ende dwijf wert vervaert ende vergat haers kints ende vloemmetten anderen volke. Ende daer na herdachte si haers kints ende riep alte jammerleec van rouwen. Ende si liep al roepende op doever herweert ende derweert oft si haers kints lichame iet vinden mochte. Maer doe sijs niet en vant ende si alle hope verloren hadde, keerde si thuisweert ende leefde al dat jaer in gheween ende in rouwen. Na dat jaer, doe de zee ontdede, so liep si vore alle dandere ende quam daer haesteleec om te besiene oft si iet van haren kinde vinden mochte. Ende doe si hare in bedinghen ghegheven hadde vore sinte Clements graf ende si op stont, so sach si hare kint ligghen slapen daer sijt gheleit hadde. Maer si waende dat het doot hadde gheweest. Ende si ghinc naerre omden lichame te nemenne, maer doe si sach dat het sliep, so wecte⁵ sijt ende naemt in hare hande daer sijt alle saghen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Cornelius et Phebus discipuli eius omnes orare preceperunt ut dominus corpus sui martyris eis monstraret» (1200).

2. [Vertaling] Maggioni: «inuenerunt in modum templi marmorei habitaculum a deo paratum» (1200).

3. [Tekstkritiek] Hs. 'ende'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Omni autem anno tempore passionis per septem dies ad tria miliaria mare recedit et siccum iter aduenientibus tribuit» (1200).

5. [Tekstkritiek] Hs. 'wecke'.

Van Sinte Clemente

ende vraghede hem waer dat dat jaer gheweest hadde. [379rb] Maer tkint seide dat het niet en wiste ofte een jaer leden was, maer het seide dat hem dochte dat het maer enen nacht gheslapen en hadde. ¹

Hostiensis de bisscop seit dat in skeisers Machiels tide was een pape die Philosophe hiet, ² die van kinde gheheeten was also om sinen groten sen. Ende doe hi te Trifone comen was, ³ ende hi ghevraghet hadde dien lieden van daer van sinte Clements historien, so seiden si dat si daer af niet en wisten om dat si ute vremden lande waren comen ende gheboren. Maer selke seiden dat de miracule vander zee wech gane altemale vergaen was om der gheenre sonden wille dier woenden, ende oec omdat de barbarine den tempel destrueerden inden tijt ⁴ dat de zee wech was, ende dat si sinte Clements scrine met sinen reliquien ende metten anckere inde zee gheworpen hadden. ⁵ Des hadde Philosophe groot wonder ende ghinc teenen stedekenne ⁶ dat Georgiam hiet, ende hi ghinc metten bisscop ende metter clergien ende metten volke om sinte Clements lichame te soeckenne in een eilant daer men waende dat hi was. Ende daer groeven si met bedinghen ende met love. Ende bider vertoninghen ons Heren so vonden si den lichame ende den ancker daer hi met inde zee gheworpen was, ende si voerdenne te Trifone. ⁷ Daer na quam dese Philosophe met Clements lichame te Rome, ende hi wert daer [379va] eerleec gheleit inde kerke die men nu Te Sinte Clements heet. ⁸

---

1. [Vertaling] De hier volgende praefatio van Ambrosius bleef onvertaald (Maggioni 1201).

2. [Vertaling] Maggioni: «Refert Leo Ostiensis episcopus quod tempore quo Michael imperator noue Rome regebat imperium, sacerdos quidam nomine Philosophus» (1201).

3. [Vertaling] Maggioni: «cum Tersonam peruenisset» (1201-1202).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'tijt' superscript en met verwijsteken in margine herhaald.

5. [Vertaling] Maggioni: «Siquidem miraculum marini recessus ob culpam inhabitantium iamdiu cessauerat et ob incursum barbarorum tempore marini recessus uenientium templum destructum fuerat et arca cum corpore marinis fluctibus obruta erat exigentibus culpis inhabitantium» (1202).

6. [Tekstkritiek] Hs. 'stedenkenne'.

7. [Vertaling] Maggioni: «et deportauerunt Tersonam» (1202).

8. [Vertaling] De laatste zin van het hoofdstuk bleef onvertaald, Maggioni: «In quadam autem chronica legitur quod mari ab illo loco exiccato a beato Cyrillo Morauorum episcopo Romam translatum est» (1202).

Van sinte Grisogono

Van sinte Grisogono [165]

Grisogonus was inden kerker om tghebod van Diocleciane den keiser gheleit, ende sinte Anastasia voeddene.¹ Ende doe Anastasia gheleid was van haren man in nauwer hoeden, so santse Grisogone, diese gheleert hadde, dusdane lettere: «Den heileghen confessore Grisogono – Anastasie. Ic hebbe enen vermeensaemden man, wies bedde ic op Gods ontfermecheit scuwe met eenre loghenachtegher siecheit. Ende nacht ende dach omhelsic de voetstape ons Heren Jhesu Cristi: om dat hi mijn goet, daer hi een here met es, met onweerdecheiden ende metten vulen afgoden verdoet.² Ende hi heeft mi in so nauwer hoeden gheleit als ene toverersse ende ene vermeensaemde, om dat hi hoopt dat ic dit leven verliesen sal, want anders en es mi niet dan dat ic minen gheest gheve ende sterve. Ende al eest dat ic in dese doot verblide, nochtan es mijn herte in swaren doghenne dat mijn goet, dat ic Gode belooft hadde, dus vulleec verteert wert. Blijft met Gode, heilech man, ende herdincke mijns.» Grisogonus andwoordde hare: «Besich dattu niet en werts verstoort in dien dat men di doet, die dus wel leefs. Want du en werts niet³ bedroghen, maer gheprueft. Want di sal haestelec weder comen de ghenoechleken tijt, ende in des [379vb] nachts donckerheit so selstu Gods bloeiende licht anscouwen. Ende na tcoude ijs sal di volghen de scone suete tijt. Blijft te Gode ende bidt over mi.»

Ende doe dese heileghe Anastasie dus vernaut was in hoeden dat men hare cume gaf een vieren deel van enen broode, ende doe si waende dat si sterven soude, so sant si Grisogone dusdane lettere: «Cristus confessore Grisogone – Anastasie. Dinde mijns levens comt. Herdincke mijns dat Hi mine ziele ontfaen moet alsi uutvaert, om wies wille ic dit ghedoege, also di dit out wijf segghen sal.» Ende hi screef hare weder: «Altoos so comen donckerheden vore dlicht. Aldus oec so keert de salecheit weder na de crancheit ende dleven nade doot. Met

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ubi sancte Anastasie alimoniis fouebatur» (1203).

2. [Vertaling] Maggioni: «Cum iste patrimonium meum ex quo illustratur cum indignatione ac turpibus ydolatriis exhauriat» (1203).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'niet' superscript.

Van sinte Grisogono

enen inde werden si besloten, de voorspoot ende dachterdeel deser werelt, om dat de sereghe niet en selen werden verwonnen met wanhopen, ochte de blide met hoverden. Een zee es daer de scepelkenne van onsen lichamen ¹ in zeilen, ende metten beleide onser lichamen werden onse sielen bestiert. Want enegher zielen scele sijn so vaste ghebonden met ketenen, al eest dat ² si vanden groten vloedden ghestooten ³ werden, si varent al over. ⁴ Andere sijn soe broesch ghemaect met holtene naghelen datsi in stillen wedere bi na verdrincken. Du, die Cristus joncwijf bests, om vanc met al dijnre herten den zeghe vanden cruce ende bereide di selven te Gods [380ra] wercke.»

Dioclesiaen, doe hi int lant van Aquileien was ende hi dooden dede alle de kerstenne, so dede hi Grisogone vore hem bringhen ende seide hem: «Ontfanc de macht van dijnre proofstien ter eren van dinen gheslechte ende sacrificere den goden.» Grisogonus andwoordde: «Ic anbede enen God inden hemel, ende ic versmade dine weerdeheit als modere.» Ende men gaf sentencie over hem ende men leiddenne ute te eenre stat, ende daer onthooddemenne int jaer ons Heren CCLXXXVIII. ⁵ Ende sinte Zelus de pape groef sijn hoot met sinen lichame.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Het verwijsteken boven 'lichamen' correspondeert niet met enig pendant.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'mense' door onderstreping herroepen.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing voor het prefix 'ghe-': 'be'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Quorundam igitur naues fortissimis carinarum nexibus solidate crebros equoris concitatos fluctus illese pretereunt» (1204).

5. [Vertaling] Maggioni: «et ibidem protinus decollatur circa annos domini CCLXXXVII» (1204).

Van sinte Kathelinen maghet

Wat den name bediedt [166]

Katherina es gheseit van 'katha', dats 'al', ende 'mina', dats 'ghestichte', ¹ want in hare was ghevallen alle ghestichte des duvels. Want in hare viel tghestichte ² van hoverden bider oetmoedecheit, ende tghestichte ³ van vleesscheleker begheerten ⁴ bider suverheit die si hilt, van weerleker begheerten want si versmaedde alle wereleke dinghe. ⁵ Oft Katherina bediedt alse vele als een ketenken, want si maecte van goeden wercken een ketenne daer si mede tote den hemel clam. ⁶ Ende dese ketenne oft leedere heeft viere trappen, dats: onnoselheit van werken, suverheit van herten, veronweerden der idelheit, ⁷ sprake der waerheit. Daer af scrijft David ende seit: «Wie sal opclemmen in ons Heren berghe?» Ende hi andwoort na: «Donnosele van handen ende de suvere van herten die niet idelleec sijn ziele ontfaen en heeft, noch [380r**b**] in boosheiden sinen evenkersten ghesworen. » Hoe dese IIII trappen ⁸ in Kathelinen waren, toent hare legende.

Van sinte Kathelinen

Katheline was Costis sconincs dochter ende si was gheleert in allen sciencien. Ende doe Maxencius de keiser alle, beide rike ende arme, te Allexandrien dede vergaderen, dat si den afgoden offeren souden, ende dat hi de kerstenne die niet offeren en wilden soude castihen, ende Katheline, doe si XVIII jaer out was, so was si bleven in enen palaise alleene, dat vol goets ende rijcheiden ende meiseniden was.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Katherina dicitur a catha, quod est uniuersum, et ruina quasi uniuersalis ruina» (1205).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'ghestichte'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 't' in 'tghestichte' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'begheerden', waarin de 'd' werd geëxpungeerd en vervangen door superscripte 't'.

5. [Vertaling] Maggioni: «Nam in ea ruit edificium superbie per humilitatem quam habuit, carnalis concupiscentie per uirginitatem quam seruauit, cupiditatis mundane quia omnia mundana despexit» (1205).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'clam' met verwijsteken in margine.

7. [Tekstkritiek] Hs. 'dydelheit'. Emendatie naar hs. Stockholm (fol. 309ra).

8. [Tekstkritiek] Hs. 'trape*n*'.

Van sinte Kathelinen maghet

Ende doe si hoorde tgheloei van menegherande beesten ende de blijsscap vanden gheen en die songhen, so sant si derweert boden ende dede vraghen wat dat dat ware. Ende doe sijt vernomen hadde, so nam si met hare gheselschap van haren palaise, ende seinde hare ende voer derweert. Ende si sach daer vele kerstenne leiden te sacrificien weert om den anxt vander doot, ende si wert alte sere ghetorment van herten. Ende si ghinc vromeleec toten keiser ende seide aldus: «Het ware tameleec dat ic di gruette om dine weerdecheit ende omden redeleken wech, waert dattu bekinnes den Sceppere des hemels ende du dijn herte vanden afgoden trocs.»¹ Ende si stont vore de dore vanden tempele ende disputeerde sere jeghen den keiser bi menegherande conclusien vanden poeten ende ghees[380va]teleecke.² Ende daer na quam si weder ter ghemeenre redennen ende seide: «Dit hebbic di gheseit als enen wisen man. Waer bi hebdi dan nu³ vergadert al de menechte om te oeffenne de sotheit vanden afgoden? Du verwonders desen tempel, die met handen ghemaect es. Du verwonders dese preciose ornamente, die sijn selen als ghemul vore den wint. Laet di bad verwonderen vanden hemele ende vander eerden, der zee ende al datter in es. Late di verwonderen der ornamente des hemels, der sonnen, der manen ende der sterren. Late di verwonderen haers diensts, hoe si van beghinne der werelt toten inde dach ende nacht omloopen west weert ende comen weder oest weert, ende nemmermeer en werden si moede. Dit mercke ende besich welc haerre mechteghere es. Ende als dune bi sijnre gracen bekinnen sels, ende du negheenen Hem ghelijc vinden en moghes, so anbedenne ende lovenne. Want Hi es God der gode ende Here der heren.»

Ende doe si vele ghedisputeert hadden van des Soons menschelecheit, so wert de keiser bescaemt ende en mochter niet op gheandwoordden. Ten lesten seide hi te hare: «Wijf, laet ons doen dese

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Salutationem tibi proferre et ordinis dignitas et rationis uia monebat, si creatorem celorum agnosceres et a diis animum reuocares» (1206).

2. [Vertaling] Maggioni: «Stansque ante ianuam templi per uarias conclusiones sillogismorum allegorice et metanomice, diserte et mystice multa cum cesare disputauit» (1206).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'nu' in margine.

Van sinte Kathelinen maghet

sacrificien ende dan selen wi di andwoordden.» Ende hi hietse leiden te sinen palaise ende deedse nerensteleec hoeden, ende hi verwonderde [380vb] alte sere hare wijsheit ende haerre soonheit. Want si was alte scone, ja so scone dat het onghelooveleec ware te segghenne.

Ende doe de keiser ten palaise quam, so seide hi: «Katheline, wi hebben ghehoort dine redenne ende wi verwonderen dijnre wijsheit. Maer om dat wi onledech waren inder goden sacrificien, so en mochten wi dit niet al verstaen. Daeromme vraghen wi nu om dine gheslechte.» Katherina andwoordde: «Hets ghescreven: “Du en sels di selven noch lachteren noch prisen, want dit doen de sotte die idele glorie begheren,” nochtan segghic di mijn gheslechte, niet van hoverden, maer van oetmoedecheiden. Ic ben Katheline, sconinx Costijs dochter, ende al benic op ghevoedt in purpure ende gheboren, ende in allen liberalen arten gheleert, nochtan veronwerdic al dit ende ben ghevloen te onsen Here Jhesum Cristum. Want de gode die du oefens, si en moghen hen selven noch anderen helpen. O hoe onsalech sijn si die dese gode verkiesen! Want al anrooptmen se in noode, si en helpen niet, noch in vernoie, noch in anxte.»¹ De coninc seide hare:² «Eest³ also du segs, so doolt al de werelt ende du segs allene waer, nochtan es alle woort versekert in haerre II ofte III orconden; waerstu een inghel oft een hemelsche cracht, [381ra] nochtan en ware di niemen sculdech te gheloevenne, ende nu vele min, want du bes een broosch wijf.»⁴ Si seide: «Keiser, en late di niet verwennen van gramscapen, want dit seit een poete: “Regeerstu di wel, so selstu

---

1. [Vertaling] Maggioni: «O igitur infelices talium numinum cultores, quibus aduocata in necessitate non adsunt, in tribulatione non succurrunt, in periculis non defendunt!» (1207).

2. [Vertaling] Maggioni: «Cui rex» (1207).

3. [Tekstkritiek] Hs. 'Eest'.

4. [Vertaling] Maggioni: «Cum tamen omne uerbum in ore duorum uel trium testium confirmetur, si angelus esses, si celica uirtus, adhuc tibi credere nemo deberet, quanto minus cum femina fragilis esse probaris» (1207).

Van sinte Kathelinen maghet

coninc wesen ende de lichame cnecht.»¹ Ende de coninc seide:² «Mi dunct dattu dit voortbringhes met quader scalcheit, om dattu ons voorttrecken wils bider philosophe exemplen.» Ende doe de keiser sach dat hi hare niet en mochte gheandwoorden, ontbood hi heimeleec in letteren alle de gramarine ende de filosofhen, ende deedse comen te Alexandrien ten palaise,³ ende beloofde hen groot goet op dat si ene joncvrouwe met hare disputacien mochten verwinnen.

Dus quamen daer ute allen provincien I meesters die boven allen lieden gheleert waren in alre wereleker wijsheit. Ende doe si vragheden waer bi dat si daer waren comen van so verren lande, so seide de keiser: «Wi hebben ene joncvrouwe, dier ghelike niet en es van senne in wijsheiden, die alle wise liede verwint ende seit dat onse gode duvele sijn. Ende eest dat ghise verwint, so seldi wederkeeren tuwen lande met groter eeren.» Des hadde deen onweerdde ende seide al heimeleec: «O wat groter rade heeft de keiser, die vergadert heeft om eenre joncvrouwen wijsheit de wise van der werelt, ende van so verren [381r**b**] ontboden heeft die nochtan een van onsen scoliers lichteleec soude moghen verwinnen.» De coninc seide: «Ic haddese moghen doen sacrificeren met bedwanghe, maer mi dochte beter dat si verwonnen worde met uwen exemplen.»⁴ Ende si seiden hem: «Men bringhe de joncvrouwe vore ons, dat si segghen mach dat si noit wise liede en sach, alsi verwonnen sijn sal van haere overdadecheit.»⁵

Ende doe Kateline vernomen hadde den strijt die hare an quam, so beval si al hare onsen Here. Ende sich, dinghel ons Heren quam te hare ende hiet hare dat si vromeleec volstonde, ende seide hare dat si vanden meesters niet en soude werden verwonnen, maer dat sise

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ne, obsecro cesar, a furore te uinci permittas, in sapientis animo non stet turbatio dira. Sic namque poeta ait: 'Tu si animo rexeris, rex es; si corpore, seruus'» (1207).

2. [Vertaling] Maggioni: «Et rex» (1207).

3. [Vertaling] Maggioni: «mandauit occulte per litteras ut omnes grammatici et rethores ad pretorium Alexandriae festinanter uenirent» (1207).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'argumenten'. Vgl. Maggioni: «Poteram quidem hanc ui ad sacrificandum impellere, sed melius iudicauit ut uestris argumentis penitus confutetur» (1207).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'da' in 'ouerdadecheit' superscript.

Van sinte Kathelinen maghet

bekeeren soude, ende dat si souden werden ghepassijt. ¹ Ende doe Katheline dus bracht was vore de meesters, so seide si tote den keiser: «Hoe vermoghedi te settenne jeghen een meiske L meesters, ende hebt hen ghelooft wel te gheldenne over hare victorie, ende du dwinghes mi te stridenne sonder loon. Maer nochtan sal sijn mijn loon Jhesus Cristus, onse Here, die hope ende crone es der gheenre die vore Hem striden.» Ende doe de meesters seiden dat onmogheleec ware dat God mensche werden soude ende oec ghepassijt, so toghede hen Katheline dat dit de heidenne oec voorseit hadden: «Want Plato seit dat God al omtrent ront es ende ghene[381va]dert. ² Sibilla seit oec: “Salech es de God die in thout hangt van boven.”» Ende doe de maghet dus wijsleec disputeerde, ende sise verwan met claren redennen, so worden si verwondert, ende en vonden niet wat si hare andwoordden mochten, ende si worden stom.

Doe wert de keiser jeghen hen alte sere ghestoort ende berespese, waeromme dat si hen so vullec lieten verwinnen van eenre joncfrouwen. Doe seide een meester van hen lieden aldus: «Keiser, du sels weten dat noit niemen vore ons ghestaen en mochte, wi en verwonnenne. Maer in dese joncvrouwe sprekt Gods gheest, die ons in so groten wondere bracht heeft dat wi jeghen Cristum niet en weten te segghenne, want wi en dorrenre niet jeghen segghen. Daer bi, keiser, segstu ons nu niet meer soonre redenen vanden goden die wi tote nu gheoeffent hebben, siet, so werden wi alle tote Cristum bekeert.» Doe dit de tiran hoorde, so wert hi al verwoedt ende hietse verberren. ³ Ende sinte Katheline verstoutese toter martilien ende leerde hen nerensteleec tgheloeve. Ende doe si rouwe hadden dat si sonder doopsel sterven soudent, so andwoordde de maghet: «En ontsiet u niet, want duutstortinghe van uwen bloede sal u gheacht werden vore doopsel ende croone.» Ende doe si gheseghent waren ende in tfier gheworpen, so gaven si onsen Here so haren gheest, dat hare cleedere noch hare haer niet en verber[381vb]rende.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «sed insuper illa ipsos conuersos ad palmam martyrii destinabit» (1208).

2. [Vertaling] Maggioni: «Nam Plato astruit deum circumrotundum et decurtatum» (1208).

3. [Vertaling] Maggioni: «Audiens hec tyrannus nimio furore succensus omnes in medio ciuitatis cremari iussit» (1208).

Van sinte Kathelinen maghet

Ende doese de kerstenne begraven hadden, so sprac de tiran der maghet ane ende seide: «O lieve maghet, berade dine jonghe joghet, ende du sels dander vrouwe werden gheheten in minen palaise na de coninghinne. Ende ic sal dine beelde doen maken ende settense in midden de stat, ende men sal di aenbeden als ene godinne.» Sinte Katheline seide hem: «Late dit te segghenne, dat mesdaet ware te peisenne. Ic hebbe mi ghegheven Cristo te eenre bruut. Hi es mine glorie, mine minne ende mijn suetecheit, want ghesmeec noch torment en sal mi moghen sceeden van sijnre minnen.» Doe wert hi al verwoedt, ende deedse ontcleeden ende deedse met gheesselen slaen. Ende also dede hise in enen donckeren kerkere legghen XII daghe sonder eten.

Ende de keiser voer van daer om eneghe saken in een ander lant. Ende de coninghinne, na dat de keiser wech ghevaren was, so ghinc si metten prince van den ridders Porphyrio te middernachte ter maghet kerkere.¹ Ende doe de coninghinne daer in quam, so sach si den kerkere vol van utermaten claren lichte.² Ende si sach dat dinghele sinte Kathelinen wonden drogheden ende salfden. Ende sinte Katheline begonste hen deweleke blijsscape te predekenne ende bekeerdese ten gheloeve. Ende si seide hen dat si ghepassijt souden werden. Ende aldus bleven si tote bider dagheraet sprekende.³ Doe Porphyrius al dit ghehoort hadde, so viel hi vore [382ra] sinte Kathelinen voete ende hi ontfinc Cristus gheloeve met CC ridders.

Om dat de tirant bevolen hadde datmen hare in XII daghen niet tetenne gheven en soude, so sant hare Cristus met eenre witter duven dagheleecs hemelsche spise. Ende hier na oppenbaerde hare onse Here Cristus met eenre menechten van inghelen ende magheden ende seide: «Dochter, bekinne dinen sceppere, om wies minne du enen pijnleken strijt angaen hebs. Wes vrome want ic ben met di.» Doe de keiser wedercomen was, so dede hise vore hem bringhen. Ende doe

---

1. [Vertaling] Maggioni: «regina eius nimio amore succensa cum principe militum, nomine Porphyrio, media nocte ad carcerem uirginis properauit» (1209).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'grote claer[heit]'.

3. [Vertaling] Maggioni: «et ad fidem conuertens martyrii coronam eidem predixit sicque usque ad mediam noctem sermonem protraxerunt» (1209).

Van sinte Kathelinen maghet

hise soonre sach, die hi waende dat verdorven soude hebben gheweest met so langhen vastenne, so waende hi datse ieman inden kerkere ghevoedt hadde ghehad, ende hi wert gram ende dede de wachters pinen. Ende sinte Katheline seide: «Ic en hebbe negheen spise gheten die ic van mensche ontfaen hebbe, maer Cristus heeft mi ghevoedt bi sinen inghel.» De keiser seide: «Onthoude wel in dijn herte dat ic vermane, ende en andwoordde niet ongheloeveleke redenne, want wi en willen di niet hebben als een joncwijf, maer du sels sijn ene machteghe coninghinne in mijn rike.»¹ De maghet seide hem: «Ic bidde dattu oec verstaes ende ordeels ghewarech vonnesse, weder dat ic bat sculdech ben te kiesenne den eweleken, mechteghen ende gloriosen ende soonen coninc, ofte enen crancken, sterfleken, onedel ende leelec.» Doe hads de keiser onweerde ende seide: «Kies van II een: ofte sacrificere den goden, ofte du sels menegherande pine liden.» Si seide: «Peise wat tormente dattu wils ende en [382rb] beide niet, want ic beghere Cristus te offerne mijn vleesch ende mijn bloet, also Hi Hem over mi offerde. Want Hi es mijn God, mijn minnere ende mijn herde ende mijn brudegoom.»

Doe riet hem een provoost dat hi binnen III daghen dade maken IIII radere die alomme ende tomme souden sijn met iseren priemen ende met sceersen, ende dat hise daer met soude doen ontwee sniden ende scoren om dat dandere kerstenne met desen exemple hen ontsien souden. Ende si waren dus ghemaect dat de twee in eenre manieren keerden ende dandere in eenre andere manieren. Want deen kerde opweert ende dander neder weert, om dat si den lichame also al ontwee scoren souden. Doe bad sinte Katheline onsen Here dat Hi dit werc breken wilde om sijnre eren wille ende omder gheenre bekeeren diere omtrent stonden. Ende ons Heren inghel sloech dat werc ontwee met so groten gheruchte, datter IIII^M heidenne met² ghedoodt worden.

Ende de coninghinne die dit van boven sach ende tote noch ghesweghen hadde, si ghinc thant ende berespte den keiser van deser

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Non te quasi famulam possidere cupimus, sed regina potens et electa decore in regno meo triumphabis» (1210).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'so' door onderstreping herroepen.

Van sinte Kathelinen maghet

wreetheit. Ende de keiser wert al verwoedt doe de coninghinne niet sacrificeren en wilde, ende doe dede hi hare haer borste af trecken ende daer na onthouden. Ende doe mense ter passien weert leidde, bad si sinte Kathelinen dat si onsen Here over hare bade. Si andwoordde: «En ontsich di niet, coninghinne van Gode vercoren, want di sal heden ghegheven werden over dit titeleke rike dat eweleke. Ende vore enen ster[382va]feleken coninc ¹ selstu enen onsterfeleken ontfæen.» Doe wert si verstout ende riet den hangmannen dat si niet en beidden te veldoene dat hen bevolen was. Ende de cnechte leiddense uter stat ende si trocken hare de borste af met iseren tanghen ende daer na onthouden sise. Ende Porphyrius groef haren lichame.

Ende zanderdaghes, doemen ondersochte waer der coninghinnen lichame was, ende men daeromme vele liede dooden wilde, so quam Porphyrius inde middeweert ende riep: «Ic beent die Cristus joncwijf groef. Ende ic ben kersten.» Doe wert Maxentius ute sinen sinne wel na, ende gaf een groot versuchten ende riep: «O catijf, wat salic doen? Porphyrius, die mijnre zielen eneghe vrient was ende solaes van al mijnre pinen, hi es bedroghen.» Ende doe hi dit sinen ridders seide, so andwoordden si hem: «Ende wi sijn oec kerstene ende sijn bereet te stervenne.» Doe wert de keiser al verwoedt, ende deedse alle met Porphyrius onthouden, ende dede hare lichamen vore de honde werpen.

Daer na riep hi Kathelinen ende seide: «Al heefstu met toverien de coninghinne doen dooden, wiltu noch wederkeren, so selstu dierste sijn in minen palaise. Want heden selstu moeten den goden offeren ofte dijn hoot verliesen.» Si seide hem: «Doch dat di dijn herte gheeft, want du sels mi bereet sien alle dinc te ghedoghenne.» Ende doe hiet hise onthouden. Ende doe si ter stat bracht was, so hief si hare oghen [382vb] op te hemele ende seide: «O hope ende salecheit der gheloveghere! O soonheit ende glorie vanden magheden! Jhesus, goede coninc, ic bidde di dat so wie herdincken doen sal mijnre passien, ofte als hi sterft, oft in wat noode hi mi anroept, dat hi dijnre

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'brudegoem'. Vgl. Maggioni: «Ne timeas, a deo dilecta regina, quia tibi hodie pro transitorio regno commutabitur eternum et pro mortali sponso tibi immortalem acquires» (1210-1211).

Van sinte Kathelinen maghet

goedertierenheit gheware werden moet ende hem moet gheskien dat hi bidt.» Ende hare andwoordde een stemme ende seide: «Comt, mine gheminde, mine brout. Sich, di es ontdaen de dore vanden hemele, ende so wie dine passie vieren selen ende herdincken, ic ghelove hen dat si haren wille vervorderen selen inden hemel.» Ende doe si onthoot was, so liep ute haren lichame melc over bloet. Ende dinghele namen haren lichame ende voerdenne van daer op den berch van Sinai, dat wel xx dachvaert van daer was. Ende daer groeven sise eerleec. Ende ute haren beenren vloeit altoes olie die alle ziecke lede gheneest. Si was ghepassijt onder Maxencie ende Maximiane int jaer ons Heren cccx. Hoe Maxencius om dese mesdaet ende om andere die hi dede ghecastihet was, dats bescreven in *dIstorie vanden cruce vindenne*.

Men seit dat een moenc uten bisschopdomme van Reume voer ten berghe van Sinai, ende dat hi daer bleef vi jaer in sinte Kathelinen dienste devoteleec.¹ Ende hi bad met groten erenste iet van sinte Kathelinen reliquien. Ende haesteleec quam hem inde hant eens een let van enen vinghere. Ende hi ontfinc blideleec Gods ghichte.²

Men seit oec dat een was die sere devoot was an sinte Katheline, ende hi anriepse eenpaerleec in sijnre hulpen. [383ra] Ende over enen tijt verloes hi therdincken³ van hare ende hare devocie, ende en anriepse niet. Ende op enen tijt doe hi in bedinghen was, so sach hi vore hem liden ene grote menechte van magheden, ende daer was ene onder die claerre was dan dandere. Ende doe si bi hem quam, so decte si hare ansichte, ende also leet si vore hem. Ende doe hi alte sere verwonderde hare claerheit, ende hi vraghede wie dat si ware, so andwoordde hem ene: «Dits Kateline, die du wilen plaechs te kinnene. Maer nu scijnt dattuse niet en kins, ende also leetsi vore di met verdecken ansichte om dattuse niet en kints.»

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Dicitur quod quidam monachus Rothomagensis ad montem Sinai perrexit ibique per septem annos in seruitio beate Katherine deuotus permansit» (1212).

2. [Vertaling] Maggioni: «Qui donum dei letus accepit et ad suum monasterium deportauit» (1212).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 't' in 'therdincken' superscript.

Van sinte Kathelinen maghet

Men sal mercken dat sinte Katheline te verwonderne es in v poenten. Irst in wijsheiden, ten anderen in wel sprekenne, ten derden van volstane, ten vierden van suverheiden, ten vijfsten inder privilegien haerre weerdecheit.¹

Irst es si te verwonderne van wijsheiden, want si hadde in hare alle philosophie. Want de philosophie ende de wijsheit es ghedeilt in theorica, practica ende logike.² Theorica es ghedeilt in III: in verstandelheit, in natuerlecheit ende in mathematicam. Want sinte Katheline hadde verstandeleec wijsheit in te bekinnenne de godleecheit, ende dese beseghese inder disputacien jeghen de meesters, dien si pruefde dat een ghewarech God es ende dat alle dandere gode valsche waren. Ten anderen hadde si natuerleec wijsheit in dien dat si bekinde alle dinghen die beneden sijn, ende dese orboorde si jeghen den keiser. Ten derden hadde si mathematicam in dien dat si alle eerdsche dinghen versmaedde. Also Boecius seit: «Bi sciencien merctmen de vorme ofte de materie.»³ Dese hadde sinte [383rb] Kathelinen doe si hare herte trac van alre lichaemleker minnen.⁴ Want dat si dese hadde, toent si den keiser doe hi vraghede wie si ware, ende si andwoordde: «Ic ben Katheline, sconinx Costijs dochter.» Ende dese orboorde si sonderlinghe metter coninghinnen, doe sise stout maecte de werelt te versmadenne ende haer selven, ende sise met begheerten ontstac ten hemelschen rike. Practica es oec ghedeilt in III, dats in ethicam, iconomicam,⁵ publicam oft politicam. Dierste leert de seden te bedwinghenne⁶ ende doghede te winnenne,

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Irst in wijsheiden ten anderen in wel sprekenne ten derden van uolstane ten uierden uan suuerheiden ten uijfsten inder priuilegien haerre weerdecheit' met verwijsteken onder de kolom.

2. [Vertaling] Maggioni: «Philosophia enim siue sapientia diuiditur in theoricam, praticam et logicam» (1212).

3. [Vertaling] Maggioni: «Hec enim scientia secundum Boethium speculatur formas sine materia» (1213).

4. [Vertaling] Maggioni: «Hanc beata Katherina habuit quando animum suum ab omni materiali amore abstraxit» (1213).

5. [Tekstkritiek] Hs. 'ytonomicam'. Vgl. hs. Brugge: 'ychonomicam' (fol. 66va). Maggioni: «economicam» (1213).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'regeerne'. Vgl. Maggioni: «Prima docet mores informare» (1213)

Van sinte Kathelinen maghet

ende dit behoort allen menschen toe. Dander leert meiseniden te regeerne, ende dit behoort huusheren ¹ toe. Dat derde leert hoe men stede ende volc ende ghemeene dinc wel regeren sal, ende dit behoort toe den princen ende den rechters. Dese III conste hadde sinte Katheline. Want dierste hadde si, doe si hare in allen goeden seden voeghede; dandere doe si hare familie die hare groot ghelaten was, wel regeerde; de derde doe si den ² keiser wel leerde. Logike wert oec in III ghedeilt, dats in bewisinghen, in pruevinghen ende in fallacien. ³ Dierste behoort den filosofhen toe, ende dandere den meesters ende den disputeers, de derde den honers. ⁴ Dese III scientien hadde si oec, om dat van hare ghescreven es dat si vele disputeerde metten keiser met menegherande conclusien van menegherande scientien. ⁵ [383va] Ten anderen was si te verwonderne in spraken, want si hadde alte sconen sprake in predekenne ende alte ondersceeden in te andwoorddenne, alsoot wel scijnt daer si den keiser seide: ⁶ «Du verwonders des tempels die met handen ghemaect es.» Si hadde oec suete redenne om aen hare te halenne, alsoot wel scijnt inde coninghinne ende Porphyrio, die si met haerre sueter redenen te Cristus gheloeve trac. Si hadde de sprake sere crachtech om te verwinnenne, dat sceen wel inde meesters die si so crachtelec ⁷ verwan.

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'huusherden'. Vgl. hs. Brugge: 'huus heeren'. Maggioni: «secunda docet familiam bene componere et pertinet ad patres familias» (1213).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'mensch' door onderstreping herroepen.

3. [Vertaling] Maggioni: «Logica diuiditur in tres, scilicet in demonstratiuam, probabilem et sophisticam» (1213).

4. [Vertaling] Maggioni: «Prima pertinet ad philosophos, secunda ad rethores et dialecticos, tertia ad sophistas» (1213).

5. [Vertaling] Maggioni: «Hanc etiam triplicem scientiam habuisse uidetur cum de ea scribitur: 'Per uarias conclusiones sillogismorum allegorice et metanomice, diserte et mystice multa cum cesare disputauit'» (1213).

6. [Vertaling] Maggioni: «Secundo fuit admirabilis in eloquentia; habuit enim eloquentiam facundissimam in predicando, sicut patet in suis predicationibus; disertissimam in rationem reddendo, sicut patet cum dicebat imperatori» (1214).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'mechteleke'. Vgl. Maggioni: «efficacissimam in conuincendo, sicut patet in rethoribus quos tam potenter conuicit» (1214).

Van sinte Kathelinen maghet

Ten derden was si te verwonderne in volstane inder pinen die men hare dede, want si versmadese,¹ ende daer bi andwoorddese den keiser aldus: «Peise so² wat tormente dattu moegs, ende en beide niet, want ic begheere Cristo te offerne mijn vleesch ende mijn bloet. Doe al dattu wils, want du sels mi ghereet sien te lidenne.» Ten anderen inden beloften die men hare beloofde was si ghestade, want si versmadet, ende daer bi seide si tote den keiser doe hi hare beloofde dat si dandere sijn soude in sinen palaise na de coninghinne: «Late dat te segghenne, dat sonde ware te peisenne.» Ten derden was si³ ghestade⁴ inden tormenten die men hare dede, alsoot wel sceen doe si inden kerkere gheleit was ende op de radere.

Ten vierden was si te verwonderne in suverheiden. Want si hilt hare suverheit in de werelt daer de suverheit in vreesen pleghet te sine, [383vb] want v dinghen sijn, daer de suverheit in vreesen met es, dats: ontbindende overvloeiicheit, ende tideleecheit daer toe bringhende, ende lodderleec joncheit, ende vriheit, ende scoenheit dier toe trect.⁵ Hier onder hilt sinte Kateline suverheit, want si hadde alte grote overvloeiicheit van goede, want si was allene bleven na so riken vader ende moeder. Si hadde oec tideleecheit, want si was vrouwe van hare selven ende wandelde dagheleec onder hare cnapen. Ende si hadde oec de outhet hare joghet ende vriheit van hare selven, want si was allene bleven in haren palaise.⁶ Si hadde oec scoonheit, want si was boven gheloeve scoone ende wonderleec te siene.

Ten vijfsten was si te verwonderne inder privilegien haerre weerdecheit. Want eneghe heileghen sijn die sonderlinghe privilegien hadden doe si storven, alse visitacie van onsen Here also sinte Jan

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Tertio in constantia; fuit enim constantissima in minis illatis, quia ipsas contempsit» (1214).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'si' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 't' in 'ghestade' subscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «Quinque enim sunt in quibus castitas periclitatur, scilicet affluentia resoluens, opportunitas inducens, iuuentus lasciuiens, libertas effrenans, pulchritudo alliciens» (1214).

6. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «De hiis quatuor dicitur supra: 'Katherina, cum esset annorum XVIII, in palatio diuitiis et pueris pleno sola remansit'» (1214).

Van sinte Kathelinen maghet

Ewangeliste hadde, ende dat olie ute hen vloeide also ute sinte Claes dede, ende ute vloeien van melcke over bloet dat was in sinte Pauwelse, ende dbereiden vanden grave dat was in sinte Clemente, ende dat hare bedinghe ghehoort wert dat was in sinte Magrieten. Ende al dit hadde sinte Katheline, alsoot wel scijnt in hare legende.

Enege twivelen weder sinte Katheline ghepassijt was van Maxentio oft van Maximiane, want si III hilden doe tkeiserike. Dat was Constantijn, die na sinen vader keiser wert, ende Maxentius, die Maximiaens sone was, ende hi was keiser gheheeten te Rome vanden ridders vanden din[384ra]ghuse, ¹ ende Maxentius was in Oostlant keiser ghemaect. Maer na de coroniken so was Maxentius te Rome, maer Maximianus was in Oostlant ende woeste daer de kerstenne. Hier bi scijnt, also eneghe willen segghen, dat de scriveins ghescreven hebben Maxencium over Maximiane.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Maxentius Maximiani filius a pretorianis militibus Rome augustus appellatus» (1215).

Van sinte Saturnine

Van sinte Saturnine [167]

Saturnijn was vander apostole discipule bisscop ghemaect inde stat van Tholosen. ¹ Ende doe hi daer in quam, so en gaven dafgode negheen andwoorde. Ende een vanden heidenen seide, en ware dat si Saturnine dootsloeghen, si en souden negheen anwoordde ontfaen vanden goden. Ende doe begrepen si Saturnine als hi niet sacrificeren en wilde, ende bondenne aen eens stiers voete. Ende si staken den stier met gaerden ende dadenne nedervallen van boven de Capitele al de trappen neder. ² Ende aldus brac hem thersenbecken ende de hersenen vielen ute, ende voer aldus martelere te Gode. Ende II wive namen sinen lichame ende groevenne diepe om de vreesse vanden heidenen. Ende van daer wert hi vanden bisscoppen teenre eersamer stat ghevoert. ³

Noch was een ander Saturnijn dien de provoost langhe inden kerkere hilt, ende dedenne daer na an enen balcke hanghen ende deden slaen met clippels ende dede sine siden berren. Ende daer na dede hine afdoen ende onthoofden int jaer ons Heren CCLXXXVII onder Maximiane. ⁴

Noch was een ander Saturnijn in Afrike, die Satyri brueder was, die met hem ende Revocate ende met Felicitaten, sijnre sus[384rb]ster, ende met Perpetuen, die van edelen gheslechte was, te gadere ghepassijt

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Saturninus ab apostolorum discipulis episcopus ordinatus in urbem Tolosanam directus est» (1216).

2. [Vertaling] Maggioni: «eumque cum stimulis agitantes a summa arce per gradus capitollii precipitauerunt» (1216).

3. [Vertaling] Maggioni: «quod postea successores eius ad locum reuerentiorum transtulerunt» (1216).

4. [Vertaling] Maggioni: «Fuit alius Saturninus quem Rome prefectus diu in carcere maceratum in eculeum leuari, neruis, fustibus et scorpionibus cedi fecit, denique lateribus adustis depositum de eculeo decollari precepit circa annos domini CCLXXXVII sub Maximiano» (1216).

Van sinte Saturnine

waren, ¹ ende deser passien houdtmen in enen anderen tide. Doe hen doverbalju seide dat si den afgoden offeren souden, ende sijs niet doen en wilden, so leidemense in enen kerkere. Doe dat Perpetuen vader hoorde, so liep hi al weenende toten kerkere ende seide: «Dochter, wat heefstu ghedaen? Du heefs dijn gheslechte veronedelt, want noit niemen van dinen gheslechte in kerkere gheleit en was.» Maer doe hi hoorde dat si kersten was, so liep hi op hare oghen met sinen vingheren om dat hise ute steken soude, ende hi liep ute al roepende.

Ende sinte Perpetua sach dit visioen ende seit smerghens haren ghesellen: «Ic sach ene gulden leedere gaen toten hemele, die so nauwe was datter nemmeer dan een op gaen en mochte. Ende ter rechter siden ende ter slincker waren daer messe in ghesteken ende sweerde die wel scaerp waren, also dat de ghene dier op ghinc nederweert noch ter siden weert ² niet sien en mochte, maer hi moeste altoes opweert sien te hemele weert. Ende daer ³ onder lach een vreseleec drake, ende van anxte ontsach hem elc daer op te gane.» Ende si sach dat Saturnijn daer op ghinc tote boven. ⁴ «Ende hi sach op ons ende seide: “En ontsich desen draec niet, maer comt sterckeleecc, op dat ghi met mi moghet sijn.”» Doe si dit hoorden, so dancten si Gode ende verstonden dat si ghemartilijt souden werden.

[384va] Ende doe si vore den rechtere bracht waren, ende si niet en wilden sacrificeren, so dede hi Saturnine ende dandere manne vanden wiven sceeden. Ende hi seide tote Felicitaten: «Heefstu enen man?» Si andwoordde: «Jaic, maer ic versmadenne.» Hi seide: «Joncvrouwe, ontferme di dijns selfs, dattu leven moghes, sonderlinghe om dattu kint draghes.» Si seide: «Doch met mi dattu wils, want du en moghes mi nemmermeer bringhen te dinen wille.» Ende Perpetuen vader ende

---

1. [Tekstkritiek] Hs. ‘*ende dese waren te gadere ghepassijt*’. Emendatie naar het hs. Stockholm: ‘Noch was een ander saturnijn in affrike die satyri broeder was die met hem *ende* reucate *ende* met felicitaten siner suster *ende* met perpetuen die van eydelen gheslachte was te gadre ghepassijt waren’ (fol. 312vb). Het Brugse hs. (fol. 66vb) is met het Brusselse gelijkkluidend.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘*uan hem*’.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘*Ende daer*’ boven uitgradeerd ‘niet sien’.

4. [Vertaling] Maggioni: «Vidi etiam Satyrum per eam ascendentem usque sursum» (1217).

Van sinte Saturnine

moeder quamen daer gheloopen met haren man, ende brachten een cleen kint daer dat noch soech. Ende doese de vader staen sach vore den rechtere, so viel hi op sijn ansichte ende seide: «Mijn lieve dochter, ontferme di mijns ende dijnre droever moeder ende des catijfs dijns mans, want hi en sal na di niet moghen leven.» Maer Perpetua bleef vromeleec staende. ¹ Doe warp ² haer vader haer kint op haren hals, ende hi ende haer moeder ende hare man hilden hare hande ende weenden ende custense ende seiden: «Dochter, ontferme onser ende leve met ons.» Ende Perpetua werp tkint van hare ende hurtese wech ende seide: «Gaet van mi, Gods viande, want ic en ³ kinne u niet.» Ende doe de provoost sach hare ghestadecheit, dede hise langhe slaen ende leidse in enen kerkere. Ende de heileghen waren sere drueve om Felicitaten wille, want si hadde doe VIII maent kint ghedraghen. Ende si [384vb] baden over hare, want de arbeit quam hare ane, ende si ghebaerde enen levenden sone. Ende eneghe vanden wachters seiden hare: «Wat selstu doen alstu vore den provoost comen sels, oft u nu so sere ghepijnt bes?» Felicitas seide: «Hier ghedoeghic over mi selven, maer daer sal God over mi ghedoghen.» Ende men tracse ute den kerkere, ende men bant hen hare hande achter, ende men ontdeckte hen hare beene ende leidese so dore de straten. ⁴ Ende men liet beesten jegen hen ute. Ende de libaerde aten Satyram ende Perpetuen. Ende Revocaet ende Felicitas worden vanden leeuwen ghedoot, maer lupaerde atense. ⁵ Ende Saturnijn wert onthoot int jaer ons Heren CC onder de keisers Valeriane ende Galiene. ⁶

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Perpetua uero immobilis stabat» (1217).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'hare' door onderstreping herroepen.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'en' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «ligatis post tergum manibus et nudatis natibus per plateas ducuntur» (1218).

5. [Vertaling] Maggioni: «et dimissis bestiis Satyrus et Perpetua a leonibus deuorantur, Reuocatus et Felicitas a leopardis comeduntur» (1218).

6. [Vertaling] Maggioni: «beatus uero Saturninus gladio capite truncatur circa annos domini CCLVI sub Valeriano et Gallieno imperatoribus» (1218).

Van sinte Jacobe die ghetoenamt es 'Ghedeilt'

Van sinte Jacobe die ghetoenamt es 'Ghedeilt' [168]

Jacob, de martelere die ghetoenamt es 'Ghedeilt', was edel van gheslechte, maer hi was edelre van gheloeve. Hi was gheboren ute Peertsen uter steden Elape van alte goeden kerstenen volcke, ende hi hadde een kersten wijf. Ende de coninc van Peertsen hadden herde lief.¹ Ende het gheviel dat hi van groter minnen verleidt wert vanden princen om dagode te oeffenne. Doe dit sijn moeder ende sijn wijf hoorden, so screven si aen hem ende seiden: «Om de ghehoorsaemheit van enen sterfeleken mensche so hebdi ghelaten den ghenen die dleven es. Ende om dattu ghenoeghen wils enen die saen ene² vul stinckende croendie werden sal, so hebdi ghelaten den ewele[385ra]ken sueten roke. Du hebs de waerheit in loghenen verwandelt. Ende om dattu ghedaen hebs eens sterfleecs menschen wille, so hebdi ghelaten den doemere der levendere ende der doodere. Daeromme selstu weten dat wi voort ane van di vremde werden selen, ende wien selen nemmermeer metti woenen.» Ende doe Jacob dese lettere ghelesen hadde, so weende hi bitterleec ende seide: «Oft mijn moeder die mi droech, ende mijn wijf van mi vremde worden sijn, hoe vele meer es dan van mi vremde worden mijn God?»

Ende doe hi hem selven sere quelde om sijn dolen, so quam een bode toten prince ende seide dat Jacob kersten ware. Doe dat de prince hoorde, so riep hi Jacobe ende seide: «Sech mi: bestu dan een Nazareus?» Jacob seide: «Jaic.» De prince seide: «So bestu dan een toverere.» Jacob seide: «Dies en es niet dat ic toverere ben.»³ Ende doe hine dreighede, so seide hi: «Dine dreighinghen ende verstoren mi niet, want also de wint over enen steen vaert, also haestelec vaert over mi dine gramscap.» De prince seide: «En doech niet onwijsleec, dattu negheen sware doot en sterfs.» Jacob seide: «Men mach bat segghen dat het een slaep es dan een doot, omdat men na ellettel verrijst.» De prince seide: «En late di niet de Nazarene verleiden die segghen dat de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Eratque notissimus regi Persarum et inter optimates primus» (1219).

2. [Tekstkritiek] 'ene' aangevuld op basis van hs. Stockholm, fol. 313rb.

3. [Vertaling] Maggioni: «Absit a me magum esse» (1219).

Van sinte Jacobe die ghetoenaemt es 'Ghedeilt'

doot een droom es, want de grote keisers ontsiense.»¹ Jacob seide: «Wi en ontsien de doot niet, want wi hopen vander doot te [385rb] comenne int leven.»

Doe gaf de prince de sentencie bi sijnre vriende rade dat menne van lede te lede deilen soude om dandere daer met te vervarenne. Ende doe eneghe daeromme weenden van compassien, so seide hi: «En weent op mi niet, maer weent op u selven. Want ic vare ten levenne weert, maer ghi selt eweleke tormente ghedoghen.» Doe sloeghen si hem den dume van sijnre rechter hant ende Jacob riep ende seide: «O Nazareus, ontfanc, Verloosere, den telch dijnre ontfermecheit, want men snijt vanden wijngaerde de scoten des wijngaerts, dat hi te bat wassen sal ende te meer ghecroont werden.» Ende de hangman seide hem: «Wildi wederkeren met consente, noch salic di sparen ende di ghesenen.» Jacob seide hem: «En hebdi niet ghesien anden stoc vanden wijngaerde als men hem sine scoten af snijt, dat hi al omme dan, als de daghe verwarmen ende de tijt, weder scoten sciet? Oft men dan den wijngaert snijt, om dat hi te bat scieten sal, hoe vele meer dan sal de ghewareghe kerstene die in Cristo, den ghewareghen wijngaert, gheplant es?» Doe quam de hangman ende sloech den anderen vingher af, ende Jacob seide: «Ontfanc de II telgre die dine rechte hant plantte.» Ende hi sloech den derden af, ende Jacob seide: «Om dat ic van III becoringhen verloost werde,² so salic benedien den Vader ende den Sone ende den Heileghen Gheest. [385va] Ende, Here, ic sal di dancken metten III kinderen die verloost worden vanden viere uter fornaisen. Ende ic sal in³ der martelaren choer singhen dinen heileghen name, Criste.» Hi sloech hem den vierden af, ende Jacob seide: «Bescermere der kindere van Israel, die inden vierden gheslechte gheboodscaept waers, ontfanc te dancke van dinen cnecht den vierden vingher.»⁴ Doe de vijfste af ghesleghen was, so seide hi:

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Non te seducant Nazareni dicentes mortem esse sompnum, quia magni imperatores timent eam» (1220).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine alternatieve lezing: 'ben'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'in' in margine met verwijsteken.

4. [Vertaling] Maggioni: «Protector filiorum Israel, qui in quarta benedictione pronuntiatus es, suscipe a seruo tuo confessionem quarti digiti tamquam in Iuda benedicti» (1220).

Van sinte Jacobe die ghetoenaemt es 'Ghedeilt'

«Mijn blijsscap es vervult.» Doe seiden hem de hangmanne: «Spare doch nu di selven ¹ dattu niet te male en verderfs. Ende en wes niet droeve, al heefstu een hant verloren, want du heefs vele goets ende rijcheiden ende eren.» ² Jacob seide: «Als de herden haer scape sceren, ende si de rechte side vanden vliese afsceren, laten si de slincke side? Ende oft een stomme beeste wilt al haer vlies verliesen, ³ hoe vele meer sal dan de mensche hem selven veronweerden om Gode.» ⁴

Doe ghinghen de hangmanne te sijnre slincker hant ende men sloech hem den cleenen vingher af. Ende Jacob seide: «Here, die groot bes ende om onsen willen cleene werden wilts, hieromme ghevic di minen lichame ende mijn ziele, die du scieps ende met dinen bloede verloostes.» Men sloech hem den sevenden vingher af ende hi seide: «Here, VII werven segghic di lof.» ⁵ Ende men sloech den achsten af ende hi seide: «Op den achsten dach was Jhesus besneden, ende also besnijt men de Joden na de wet. Ende, Here, dijns cnechts herte moet overliden van desen onbesne[385vb]denen ende die besmette oversloeve hebben, dat ic comen mach ende dijn ansichte scouwen, Here.» Men sloech den IX ^{sten} vingher af ende hi seide: «Te noenen gaf Cristus inden cruce sinen gheest, ende daer bi so danckic di inder pinen van minen neghensten vinghere.» Men sloech den tiensten af ende hi seide: «X sijn der ghebode.» ⁶

Doe seiden selke die daer omtrent stonden: «O die wilen onse lieve vrient waers, doch dat wi di raden, dattu moghes leven. Want al sijn dine hande af gheslegghen, nochtan sijn hier alte goede meesters die di selen moghen ghenesen.» Ende Jacob seide hen: ⁷ «Dat en moet mi niet

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'dijnre zielen'.

2. [Vertaling] Maggioni: «nec contristeris si unam manum amiseris, quoniam multi sunt unam tantum manum habentes et multis diuitiis et honoribus abundantes» (1221).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'uer' in 'uerliesen' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «quanto magis ego homo rationalis non dedignabor pro deo occidi» (1221).

5. [Vertaling] Maggioni: «Septies in die laudem dixi domino» (1221).

6. [Vertaling] Maggioni: «Decimus numerus est in preceptis et ioth prima littera nominis Ihesu Christi» (1221).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hen' superscript.

Van sinte Jacobe die ghetoenamt es 'Ghedeilt'

ghescien dat ic mi veisen soude. Want niemen die sijn hant an de ploech sleet ende achterweert siet en es werdech hemelrijcs.» Doe worden de hangmanne gram ende sloeghen hem de grote tee af aen den rechten voet, ende Jacob seide: «Cristus voet was doorboort ende daer quam bloet ute.» Ende men sloech hem den anderen tee af ende hi seide: «Dits mi een groot dach vore alle mine daghe, want ic sal heden ten stercken Gode weert gaen.» Si sloeghen den derden af ende worpenne vore hem, ende Jacob bespottese ende seide: «Derde tee, ganc te dinen ghesellen. Ende also een taruwen coren vele vruchts bringhet, also selstu oec ten lesten met dinen ghesellen rusten.» Men sloech den vierden af, ende hi seide: «Mijn ziele, waeromme bestu droeve, ende waeromme bedruefstu mi? Hope in Gode, want ic sal Hem noch belihen, de salecheit mijns [386ra] ansichten ende mijn God.» Men sloech den vijfsten af ende hi seide: «Nu salic tonsen Here beghinnen te segghenne: "Want hi heeft mi enen weerdeghe gheselle ghemaect met sinen cnechten."»

Doe ghinghen si aen den slincken voet ende sloeghen den cleenen tee af ende Jacob seide: «Cleen tee, werde vrome, want cleene ende grote sijn ghelijc in loene. Want een haer vanden hoode en sal niet vervaren, ende hoe ¹ vele min selstu dan moghen werden versceden van dinen ghesellen?» Men sloech den anderen af ende hi seide: «Brect doude huus, want men ghereidt een nuwe huus.» Men sloech den derden af ende hi seide: «Daenvelt wert herdere van slaghen.» Men sloech den vierden af ende hi seide: «God der waerheit, maect mi vrome, want in di betrouwet mine ziele. Ende ic sal hopen in de scaduwe van dinen vloghelen tote dat de quaetheit overleden es.» Men sloech den vijfsten af ende hi seide: «Here, ic offere mi di XX werf.»

Doe sloeghen si sinen rechten voet af ende Jacob seide: «Nu salic ene ghichte offeren den hemelschen Coninc, om wies wille ic dit ghedoghe.» Ende si sloeghen den slincken voet af ende hi seide: «Du bes die wonder does, ghehoore mi, Here, ende behoude mi.» Si sloeghen sine rechte hant af ende hi seide: «Here, dine ontfermecheiden moeten mi helpen.» Ende ter slincker hant seide hi:

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'ghi'. Vgl. Maggioni: «capillus capitis non peribit, quanto minus a sociis tuis separaberis» (1222).

Van sinte Jacobe die ghetoenaemt es 'Ghedeilt'

«Du bes God, die wonderleke dinghen does.» Si sloeghen den rechten arm af ende hi seide: «Mijn ziele love den Here. Ic sal loven den Here in minen levenne. Ic sal singhen [386rb] minen God also langhe alsic wesen sal.» Si sloeghen den slincken arm af ende hi seide: «De rouwen der doot hebben mi omgaen, ende ic sal in ons Heren name werden ghewroken in ¹ hen.» Ende si quamen ende sloeghen hem sijn slincke been af toter die, ende hi seide ende riep anxteleec: ² «Here Jhesus Cristus, help me, want de suchtinghe der doot hebben mi omgaen!» Ende hi seide toten hangmannen: «Onse Here sal mi nuwe vleesch aen doen, dat uwen slaghen niet en sal moghen mincken.» ³ De hangmanne waren moede om dat si van smorghens toter noenen over hem hadden gheweest. Ende doe sloeghen si af sijn recht been ende trockent ute toter die. Doe riep hi ende seide: «Here der heren, ghehoore mi die half doot ben, die Here bes ⁴ der levendere ende der doodere. Here, ic en hebbe noch vinghere noch hande dat icse tote di steken mochte. Ende mijn beene ende mijn voete sijn af gheslegghen. Ende ic en mach vore di niet cnielen, ende ic ben als een huus dat vallen moet om dat sine balken ghecort sijn. ⁵ Here Jhesus Cristus, ghehoore mi ende leide mine ziele ute desen kerkere.» Ende doe hi dit gheseit hadde, so quam een hangman ende sloech hem dat hoot af. Ende de kerstenne quamen heimeleec ende namen sinen lichame ende groevenne eerleec. Hi was ghepassijt op den vierden dach vore sinte Andries dach. ⁶

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ouer'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Tunc beatus Iacobus ineffabili dolore grauatus exclamans ait» (1223)

3. [Vertaling] Maggioni: «Carmen nouam me dominus induet, quam uestra uulnera maculare nequibunt» (1223).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'bes' superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «et sum uelut casura domus ablati quibus sustentatur columpnis» (1223).

6. [Vertaling] Maggioni: «Passus est autem v kal. Decembris» (1223). In de editie van Maggioni volgen hier de hoofdstukken over de abten Pastor, Johannes, Moses, Arsenius en Agathon. Pas daarna komt het hoofdstuk over Barlaam en Josaphat.

Van sinte Barlaam ende Josaphat

Van sinte Barlaam ende Josaphat [169] ¹

Barlaems historie bescreef Jan van Damasco, want Barlaam bekeerde bi Gods gratien [386va] Josaphat den coninc ten gheloeve. ²

Ende als al Indien vol kerstenne ende moencke was, so verrees daer een mechtech coninc die Avonnier hiet, die de kerstenne ende sonderlinghe de moencke persequeerde.

Het ghesciede dat een van sconinx vrienden die dierste in sinen palaise was, bider gracien Gods sijn palais liet ende wert moenc. Doe dit die coninc hoorde, so wert hi alte gram ende dedenne alde woestine dore soecken. Ende doemenne met pinen vonden hadde, so dede hine te hem bringhen. Ende doe hine met enen quaden rocke ghecleedt sach, ende hi sach dat hi van honghere vermaghert was, die met so behaghelen cleederen plach ghecleedt te sine ende so grote rijcheiden plach te hebbenne, so seide hi hem: «O sot ende verloren van herten, waer bi heefstu dine ere in lachtere verkeert? Sich, du heefs di ghemaect der kindere spel.» Hi seide hem: «Wiltu van mi redenne horen waer bi dat ict ghedaen hebbe, so versteke dine viande verre van di.» Doe die coninc vraghede wie dese viande waren, so seide hi: «Gramscap ende begheerten. Want dese II beletten dat men de waerheit niet hooren en mach. Maer om te hoorne dan dat men segghen sal, so selen toecomen wijsheit ende gherechteheit.» De coninc seide hem: «Het sal ghescien alsoostu segs.» Ende hi seide: «Donwise versmaden die dinghen die sijn als oft si niet en waren, ende die niet en sijn, begripen si als oft [386vb] si waren. Want die niet en heeft ghesmaect de suetheit van dien dinghen die sijn, hi en sal niet moghen leeren de waerheit van dien dinghen die niet en sijn.» Ende doe hi vele seide vander menscheit ons Heren ende vanden gheloeve, so seide de coninc: «En haddic di niet ghelooft dat ic de gramscap wech doen soude, so soudic di nu doen berren. Daeromme, stant op ende vlie ute minen oghen, dat ic di nemmeer en sie ende dat ic di niet

---

1. [Vertaling] De plaatsing van deze legende in het Brusselse hs. wijkt af van de traditionele volgorde, waarin deze legende volgt na die van de abt Agathon.

2. [Vertaling] Maggioni: «Barlaam, cuius hystoriam Iohannes Damascenus diligenti studio compilauit, operante in eo diuina gratia sanctum Iosaphat regem ad fidem conuertit» (1238).

Van sinte Barlaam ende Josaphat

en verderve.» Ende dese goede man ghinc drueveleec ¹ wech om dat hi niet ghemartilijt en was.

Hierenbinnen doe de coninc negheen kindere en hadde, so wert hem een soon sone gheboren ende hi hieten Josaphat. Ende de coninc vergaderde een grote menechte om dat si den afgoden offeren souden, om dat hem een sone gheboren was. So vergaderde hi oec LX astronomine, ² ende hi vraghede hen nerensteleec wat sinen soone ghescien soude. Ende doe si alle seiden dat hi groot in moghentheiden sijn soude ende in rijcheiden, so seide een die de wijste was van hen allen: «O coninc, dit kint dat di gheboren es, en sal in dinen rike niet sijn, maer in een ander rike dat onvertallec beter wesen sal. Want hi sal een ghewarech oeffenere wesen van dien religioene dat men kersten heet.» ³ Maer dit en seide hi van hem selven niet, maer biden Heileghen Gheest. Doe dit die coninc hoorde, so ontsach hijt sere, ende dede in een stede besiden een alte sconen palais maken. Ende hi dede daer [387ra] dit kint woenen ende dede daer met hem alte scone jonghelinghe. Ende hi beval hen dat si sinen sone niet noemen en souden noch segghen eneghe siecheit, noch armoede, noch iet dat hem serecheit in bringhen mochte, ⁴ maer dat si hem alle vroieleecheit vore bringhen souden, dat sijn herte hem veronledeghen soude met blijsscapen, ende dan niet peisen en soude wat hier na comen soude. Ende waert dat enech van sinen cnapen ziec worde, so beval de coninc dat men desen vloegs wech dade, ende dat men daer enen anderen ghesonden ⁵ in sijn stat dade, die hem van Cristo niet segghen en soude. ⁶

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'serechleec'.

2. [Vertaling] Maggioni: «LV astrologos co[n]uocauit» (1239).

3. [Vertaling] Maggioni: «Nam illius quam persequeris christiane religionis, ut estimo, futurus est cultor» (1239).

4. [Vertaling] Maggioni: «precipiens illis ut nec mortem nec senectutem nec infirmitatem uel paupertatem nec aliquid quod possit afferre tristitiam sibi ei nominarent» (1239).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ghe' in 'ghesonden' met verwijsteken in margine.

6. [Vertaling] Maggioni: «Si quem uero ministrantium infirmari contingeret, hunc protinus rex precipiebat eici et alium loco eius incolumem subrogari, precepitque ne sibi de Christo aliquam facerent mentionem» (1239).

Van sinte Barlaam ende Josaphat

Te dien selven tide was metten coninc een goet kersten man, maer dat was heimeleec, die dierste was van sconincs princen. Op enen tijt sciet dese vanden coninc om te jaghenne,¹ ende hi vant enen armen man dien een beeste ghequetst hadde aenden voet. Ende hi lach op deerde ende hi bad desen prince dat hine ontfaen wilde, want hi soude hem iegherinc in moghen profijt doen. De riddere seide hem: «Ic ontfanghe di gherne, maer ic en weet niet waer in dat ic di profiteleec vinden sal.» Ende hi seide: «Ic ben een mensche, medicijn van woorden, want wert iemen ghequetst in woorden, so canicker een goede medicine toedoen.»² Maer die riddere en achte over niet dat hi seide, nochtan ontfinc hine om Gode ende ghenassenne.

Maer eneghe nideghe manne die benijdden [387rb] dat dese riddere in so groter graciën was vore den coninc, ende si wroechdenne vore den coninc dat hi niet allene kersten en was, maer dat hi hem oec trike wilde ondergaen.³ «Ende wiltu weten, coninc, ofte dit aldus es, so roepenne al heimeleec ende sech hem dattu dit leven haesteleec annemen wils dattu noch met onwetentheiden ghepersequeert hebs.⁴ Ende dan seltu horen wat hi di andwoorden sal.» Doe de coninc al ghedaen hadde dat si hem rieden, dese riddere die hem hier vore niet en wachte, so wert hi weenende ende prees den coninc sinen wille, ende hi seide hem de idelheit deser werelt, ende hi seide⁵ hem dat hi dit haesteleec voldade. Doe dit de coninc hoorde ende hi over waer hilt dat hem de ghene gheseit hadden, so wert hi sere gram, nochtan en andwoordde hi niet. Ende doe dese riddere gheware wert dat de coninc swaerleke sine woorde ghenomen hadde, so ghinc hi vervaert wech. Ende hi herdachte dat hi enen medicijn van woorden hadde,

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Hic dum aliquando cum rege ad uenandum iuisset» (1239).

2. [Vertaling] Maggioni: «Ego sum homo medicus uerborum. Si enim aliquis in uerbis ledatur, congruam scio adhibere medelam» (1240).

3. [Vertaling] Maggioni: «ipsum apud regem accusauerunt quod non solum ad christianorum fidem declinasset, sed insuper regnum sibi conabatur subripere turbam sollicitans et sibi concilians» (1240).

4. [Vertaling] Maggioni: «ipsum secreto aduoca et uitam hanc cito finiendam commemora et idcirco gloriam regni te uelle derelinquere et monachorum habitum assumere asseras quos tamen ignoranter hactenus fueras persecutus» (1240).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'riet'.

Van sinte Barlaam ende Josaphat

ende hi vertellet hem al. Ende hi seide hem: «Du sels weten dat de coninc waent dattu dit hieromme seids, om dattu hem sijn rike ondergaen souds. Daeromme stant op ende scere dijn haer, ende doech ute dine cleedere ende doech een hare an, ende ganc wel vroech ten coninc. Ende als de coninc di vraghen sal wattu hier mede meens, so selstu andwoordden: “Siet, coninc, ic ben bereet di te volghenne. Want al es de [387va] wech swaer daer du dore gaen wils, want om dinen wille sal hi nu licht sijn. Want also du mi gheselle hebs ghehadt in voorspoede, also selstu mi oec hebben in wederstoete. Daeromme benic nu bereet. Wat bebedistu?”» Ende als dese riddere dit dus ghedaen hadde, so verwonderde de coninc, ende hi ¹ versprac sine wedersaken ende verhief desen riddere in meerre eren.

Des conincs sone wert op ghevoedt inden voorseiden palaise ende quam te sijnre outhheit, ende hi was in alre wijsheit gheleert, maer hi hadde wonder waeromme dattenne sijn vader dus hadde besloten. Ende hi vraghes heimeleec ² enen vanden cnapen die hem sonderlinghe was, wat dit bedieden mochte, ende seide dat hi in groter druefheit ware om dat hi daer buten niet en mochte gaen, so dat hem noch aet noch dranc en smaecte. Doe dat de vader hoorde, so was hi droeve, ende hi dede goede peerde ghereiden, ende hi dede vore hem reie leiden al blasende, dat hem niet vuls tevoren comen en soude. Dat verbood hi nerensteleec. ³ Ende doe dese jonghelinc dus ute voer, so quamen hem te ghemoete op enen tijt een lazersche ende een blinde. Ende doe hise sach, so verwonderde hi ⁴ ende vraghede wie dat si waren ende wat si hadden. Ende de cnapen seiden: «Dit sijn passien die den menschen pleghen te ghesciene.» Ende hi seide: «Pleghet dit alden lieden te ghesciene?» Ende doe si seiden: «Neent,» so andwoordde hi: «Weetmen dan die dit ghedoghen moeten?» Ende si seiden: «Neent, want negheen men[387vb]sche en mocht weten.» Ende

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hi’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘heimeleec’ superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Quod pater audiens et dolens, equos idoneos parari fecit et choros plaudentes ante eum mittens, ne quid sibi fedum occurreret diligenter prohibuit» (1241).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘hi’ superscript.

Van sinte Barlaam ende Josaphat

dese jonghelinc begonste in anxte te wesenne om dese dinc.¹ Ende op enen anderen tijt so vant hi enen herde ouden man die een vercrompelt ansichte hadde ende enen crommen rugghe, ende hi sprac al stamerende. Ende hi hads wonder ende vraghede dit wonder. Ende doe men hem seide dat hi te desen state comen was om de menechte van jaren die hi hadde, so seide hi: «Ende wat inde es hier af?» Si seiden hem: «De doot.» Ende hi seide: «Es de doot alder liede oft enegher liede sonderlinghe?» Ende doemen hem seide dat alle liede sterven moesten, so vraghede hi hoe menech jaer men levede. Ende si seiden: «In LXXX oft C jaren wert men out, daer na comt de doot.» Ende dit herpeide² dese jonghelinc eenpaerleec in sijn herte ende was in groter bedrueftheit, maer hi gheliet hem blide vore sinen vader ende hi begheerde sere hier in gheleert te werdenne.

Ende³ het was in dlant van Sannaar een monec woenachtech die volmaect was in levenne, ende hiet Barlaam. Dese bekinde inden gheeste sconincs soons wille, ende hi nam ane eens comans abijt ende quam te dier stede. Ende hi ghinc an sconincs soons camerlinc⁴ ende sprac hem ane ende seide: «Ic ben I coopman ende hebbe enen preciosen steen te coope die blinde maect siende ende de dove maect horende ende doet de stomme spreken ende stort de onwisen wijsheit in. Daeromme so leide mi nu tote sconincs sone, ende ic sal hem desen steen gheven.» De camerlinc andwoordde hem: «Du scijns [388ra] een mensche van riper wijsheit, maer dijn worde en sijn niet eendrachtech metter wijsheit. Maer nochtan, om dat ic steene kinne, so toghe mi den steen. Ende es hi alsodaen als du segs, ende hi so daen wert gheprueft, so sal di grote ere van sconincs sone werden ghedaen.» Ende Barlaam seide hem: «Mijn steen heeft noch dese cracht, dat de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Valde igitur anxius esse cepit pro inconsuetudine rei» (1241).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'hi' door onderstreping herroepen.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Het volgende gedeelte, tot het midden van kolom 390rb, is in margine met een soort bloem gemarkeerd. Hier staat het teken rechttop, aan het eind staat het op zijn kop.

4. [Vertaling] Maggioni: «Accedensque pedagogo filii regis» (1242).

Van sinte Barlaam ende Josaphat

ghene die niet en heeft een claer ende ¹ ghesondt begripen van oghen, ende die niet en houdt volle suverheit, waert dat hine ansaghe, hi soude de cracht verliesen die hi heeft. Maer ic die wel consten van medicinen weet, ic sie dattu negheen ghesonde oghen en heefs. Maer ic hebbe ghehoort dat sconincs sone es suver ende dat hi alte scone ghesonde oghen heeft.» Ende hi seide: «Eest also, so en toghes mi niet, want ic en hebbe negheen ganse oghen ende ic ben onsuver ² van sonden.» Ende hi seide dit tsconincs sone ende hi leiddenne haesteleec tote hem. Ende doe hi vore hem comen was, ende doene de coninc verdeleke ontfaen hadde, so seide Barlaam: «Coninc, du heefs wel ghedaen dit, dattu van buten niet ansaegs de nederheit van mi. Want een groot coninc was, ³ die ute voer op enen verguldenen ⁴ waghén. Ende hem quam een arm man ⁵ te ghemoete met quaden cleederen ende die sere magher was. Ende de coninc ghinc thant van sinen waghénne ende viel vore des arms mans voete ende aenbeeddenne. Ende hi stont op ende custenne. Maer sine baroene haddens onweerdde, maer si en dorsten ⁶ den coninc dat niet segghen, ⁷ ende seident sinen brueder, hoe de coninc ghedaen hadde [388rb] dat sijnre grootheit niet en betaemde. Ende sijn brueder berespede den coninc hier af. De coninc hadde een costume dat als men iemenne dooden soude, dat hi vore sine dore sant enen araut met eenre trompen die daer toe ghemaect was. Ende doet avont worden was, so dede de coninc dese trompe blasen vore sijns brueders dore. Doe sijn brueder dat hoorde, so wanhoopte hi van sijnre salecheit ende waecte alden nacht ende maecte sijn testament. Ende doet dach worden was, so

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'ofte'.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'onsuuerheiden' waarin 'heiden' door onderstreping is herroepen.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'was' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'uer' in 'uerguldenen' superscript.

5. [Tekstkritiek] Ontbreekt in hs., aangevuld op basis van hss. Brugge (fol. 70rb) en Stockholm (316ra).

6. [Tekstkritiek] Hs. 'dorstens', verbeterd op basis van hs. Brugge (fol. 70rb).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken alternatieve lezing: 'lachteren'.

Van sinte Barlaam ende Josaphat

dede hi swerte cleedere an ende quam met sinen wive ende met sinen kinderen al weenende tote vore tpalais. Ende de coninc dedenne incomen ende seide: “O sot, oft dijns brueders araut, dien du niet mesdaen en heefs, so sere ontsies, waeromme en salic dan niet ontsien de araute mijns Gods, dien ic so vele mesdaen hebbe, die mi claerleke met trompen doen te wetenne de doot ende boodscapen mi de vreseleke toecomste vanden doemsdaghe?” Daer na dede hi maken IIII scrinen, ende de II dede hi buten allessens vergouden ende deedse vullen met dooder lieder beenre die stoncken, ende dander II dede hi met pecke besmeren ende deedse vullen met preciosen steenen. Ende hi riep de heren die over hem sinen bruder gheclaghet hadden, ende hi settede dese IIII scrinen vore hen. Ende hi vraghede hen welc de preciooste waren. Ende si seiden dat de II vergulden waren vele goets weert, ende dat dander II lettel weert waren. Ende doe dede de coninc de vergulden op doen, ende thant quam [388va] daer groot stanc ute. Ende de coninc seide hen: “Dese sijn ghelijc die preciose cleedere aen hebben, maer binnen sijn si vol vulecheiden.” Daer na dede hi ¹ dandere op breken, ende daer quam een suete roke ute, ende de coninc seide: “Dese sijn ghelijc den armen. ² Want al eest dat si quade cleedere ane hebben, nochtan sijn si binnen vol goets roocs van goeden wercken. Maer ghi merct allene dat van buten es, ende ghi en merct niet dat binnen es.” Also die coninc dede, heefstu oec ghedaen, ³ mi goedertierleec ontfaende.»

Ende Barlaam begonste hem te segghene hoe de werelt ghescepen was, ende hoe de mensche irst sonde dede, ende hoe de Gods Sone mensche wert. Ende van sijnre passien, ende van sijnre verrisenessen, ende vanden doemsdaghe, ende vander goeder ende der quader loone seide hi hem vele ende lachterde sere die dafgode anbedden. Ende hi seide hem dusdaen exempel van haerre sotheit ende seide: «Een scuttere vinc een nachtegale, ende doe hise dooden wilde, so wert de nachtegale sprekende ende seide: “O mensche, wat saelt di baten oft

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie ‘dede hi’ door onderstreping herroepen.

2. [Vertaling] Maggioni: «Iste illis pauperrimis quos honoravi similes sunt» (1243).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘oec ghedaen’ superscript.

Van sinte Barlaam ende Josaphat

mi doods, want du en sels dinen buc met mi niet moghen vervullen. Maer wiltu mi laten, ic soude di III dinghen leeren, ende wie dat die nerensteleec houdt, hi salre grote orboorleecheit af ontfaen.” Ende de scuttere verwonderde doe si sprac, ende hi beloofde hare dat hise laten soude [388vb] gaen, woude si hem dit leeren. Ende de nachtegale seide: “Nemmermeer en pine om dinc die du niet ghecrighen en moghes. Ende en wes nemmermeer serech om een dinc die du verloren heefs ende niet weder ghecrighen en moghes. Ende en gheloeve nemmermeer dat ongheloevech es. Wachte dese III ende di sal wel sijn.” Ende de scuttere lietse vlieghe also hi hare beloofde. Ende de nachtegale vloech in de locht ende seide hem: “Wee di, mensche, wat quadere rade heefstu ghehadt, ende hoe groten tresoor heefstu heden verloren, want ic hebbe binnen enen steen die meerre es dan een struus ei.”¹ Ende doe hi dit hoorde, so wert hi sere droeve dat hise hadde laten gaen, ende hi pinese hem te vane ende seide: “Com in mijn huus, ic sal di alle goedertierenheit doen, ende ic sal di eerleec laten gaen.” De nachtegale seide hem: “Nu bekinnic dattu een sot sijs, want van dien dat ic di gheseit hebbe, so heefstu cleen profijt ghehadt. Want du bes droeve om dattu mi verloren heefs, nochtan en moghestu mi niet weder ghecrighen. Ende du heefs di ghepijnt mi te vane, alstu niet en moghes varen in minen wech.”² Ende oec gheloovestu dat ic binnen hadde so groten steen, nochtan en benic altemale so groot niet.”³ Dus sijn de ghene sot die inden afgoden gheloeven, want si anbedden dat si ghemaect hebben, ende die si [389ra] wachten, die heeten si hare wachters.» Ende hi begonste vele te disputeerne jeghen de valsche ghenoechte ende idelheit deser werelt, ende hier toe seide hi vele exemple.

«Die vleescheleke ghenoechten begheeren ende hare zielen laten van honghere sterven, si sijn ghelijc enen mensche die vloe van enen eenhoren, dat hine niet dooden en soude. Ende hi viel in enen groten putte. Ende doe hi viel, so begreep hi met sinen handen enen boom

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Est enim in meis uisceribus margarita que struthionis ouum sua uincit magnitudine» (1244).

2. [Vertaling] Maggioni: «et me temptasti capere, cum nequeas meo itinere pergere» (1244).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘niet’ superscript.

Van sinte Barlaam ende Josaphat

ende settede sine voete op enen gheletten struuc die onvaste was.¹ Ende hi sach II muse, deene wit ende dandere swert, die altoes de wortele cnoeghen vanden boeme dien hi begrepen hadde, ende si haddenne bi na doorcnaghen. Ende hi sach onder inden putte enen vreseleken draec, die vier ute blies ende gaepde om hem te verswelghenne. Ende hi sach op den struuc daer hi sijn voete gheset hadde IIII aspiden, dat sijn serpente, hare hoofde ute steken.² Ende hi hief sijn oghen op ende sach allettel honechs an de telgre vanden boome, ende hi vergat sijnre vreesen die hi in allen liden hadde, ende hi gaf hem selven altemale ter suetheit van dien honeghe. De eenhoren bediedt de doot die³ den mensche altoos jaghet ende begheertenne te begripenne. Ende de putte dats de werelt, die vol es van allen quade. Ende de boom es elcs leven, dat bi nachte ende bi daghe wert verteert ende doorcnaghen als bi eenre swerter ende witter muus. [389rb] Ende de IIII serpente die anden struuc laghen, bedieden den lichame die ghemaect es vanden IIII⁴ elementen. Ende met dien serpenten so wert de lichame ghecranct met onsuvere begheerten.⁵ De draec, dats de helle, die al verswelghen wille. Ende de soetheit vanden honeghe es de bedriegheleke ghenoechte der werelt, daer de mensche met verleedt wert, dat hi sine vreesen niet en ansie.»

Ende hi seider noch toe: «Die de werelt minnen, si sijn ghelijc enen mensche die III vriende hadde, van den welken hi den enen minde meer dan hem selven, ende den anderen ghelijc hem selven, ende den derden min dan hem selven oft niet. Ende doe hi in groter vreesen was ende hi ghedaghet was vore den coninc, so liep hi toten irsten vrient ende sochte hulpe. Ende hi seide hem hoe hine altoos ghemint hadde.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Dum autem caderet, manibus arbustulam quandam apprehendit et in base quadam lubrica et instabili pedes fixit» (1245).

2. [Vertaling] Maggioni: «super basem uero, ubi pedes tenebat, uidit quatuor aspidum capita inde prodeuntia» (1245).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'i' in 'die' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] '.iiii.' superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «Basis quatuor aspidum corpus ex quatuor elementis compositum, quibus inordinatis corporis compago dissoluitur» (1245).

Van sinte Barlaam ende Josaphat

Ende die andwoordde hem: “O mensche, ic en weet niet wie du sijs.¹ Ic hebbe andere vriende, daer ic heden mede verbliden moete, die ic voortane te vriende hebben sal. Nochtan so ghevic di II haren cleederkenne, dattu di daer mede moghes decken.” Hi wert bescaemt ende ghinc te sinen anderen vrient ende bad oec sijn hulpe. Ende die andwoordde: “Ic en hebbe negheen moete met di te stridenne,² want ic hebbe vele sorghen. Maer nochtan so salic allettel met di gaen toter doren vanden palaise. Ende dan salic³ thus weert comen ende doen [389va] minen orbore.” Dus wert hi droeve ende in wanhopen, ende ghinc tote sinen derden vrient. Ende hi seide hem met bloeden ansichte: “Ic en hebbe negheenen mont di an te sprekenne, want ic en hebbe di niet ghemint also ic sculdech was te doene. Maer nu, alsic in vernoie ben, ende ic negheen vriende en hebbe, so biddic di dattu mi helps, ende dattu mi ghenadech sijs.” Ende die seide hem met bliden ansichte: “Waerleec, ic lie dattu mijn lieve vrient sijs, ende ic sal herdincken alle dijnre cleenre weldade ende gaen vore di. Ende ic sal den coninc over di bidden, ende hi en sal di niet leveren in dijnre viande hande.” Want dierste vrient was de rijcheit van goede, daer de mensche omme in vele vresen es. Maer als de doot comt, so en heeft een mensche nemmeer hier af dan⁴ arme doecke daermenne in graeft. Dander vrient es dwijf ende de kindere ende de maghe,⁵ die alle mede gaen toten grave, ende thant keeren si weder ende veronledeghen hen met haren sorghen. De derde vrient es tgheloeve, hope ende caritate ende aelmoesenne ende andere goede wercke, die vore ons gaen moghen al die wile dat wi in den lichame sijn,⁶ ende moghen ons hulpen vore Gode ende moghen ons van onsen vianden ende vanden duvelen verloosten.»

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. ‘sies’ met in margine met verwijsteken alternatieve lezing: ‘sijs’.

2. [Vertaling] Maggioni: «Non uacat mihi tecum subire agonem» (1245-1246).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘i’ in ‘salic’ superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine met verwijsteken nogmaals: ‘dan’.

5. [Vertaling] Maggioni: «Secundus amicus est uxor, filii et parentes» (1246).

6. [Vertaling] Maggioni: «Tertius amicus est fides, spes et caritas et elemosina et cetera bona opera que nos, cum de corpore eximus, possunt precedere» (1246).

Van sinte Barlaam ende Josaphat

Ende noch seide hi daer toe: «Het was een ghewoente in een grote stede dat si alle jare cosen teenen prince enen vremden man diemen niet en kinde. Ende als hi ghecoren was, so mochte hi doen al dat ¹ hi wilde. Ende hi regeerde al dlant also hem goet dochte. Maer [389vb] als dese in alre weelden was ende hi waende dat het hem altoos also bliven soude, so stonden de poorters jeghen hem op ende sleiptenne al naect al de stede dore. Ende si versondenne in allinden in een verre eilant, daer hi noch tetenne, noch te drinckenne en vant, noch cleedere. Ende hi wert daer ghepijnt van honghere ende van couden. Techterst quam daer een ander int heerscap, ende doe hi ghehoort hadde wat sinen vorders ghesciet was, so sant hi te dien eilande weert onvertalleken treesoor, ende als hi daer na dat jaer in allinden ghesonden was, ende dandere daer in groter armoeden waren, so hadde hi daer grote weelde. Dese stede ² es dese werelt. De poorters dat sijn de duvele die ons bedrieghen metter valscher ghenoechten deser werelt. Ende als wijs niet en moeten, so comt ons de doot op, ende wi werden ghevoert inde stat der donckerheit. Ende die rijcheit diemen vore sint, dat es dat men den armen gheeft.»

Doe Barlaam dus tkint volmaecteleecc hadde gheleert, ende hem tkint volghen wilde ende den vader laten, so seide Barlaam tote hem: «Doestu dit, so selstu ghelijc sijn enen jonghelinc die een edel wijf ondertrouwen wilde, maer nochtan veronweerdde hijt ende vloet. Ende doe hi in ene stat quam, so sach hi eens arms ouds mans dochter pinende, ende si loofde Gode metten monde. Ende hi seide hare: “O wijf, wat eest dattu doet? Want als du dus arm bes, nochtan so dancstu Gode, al hadstu groot goet van Hem ontfaen.” Si seide hem: “Ghelijc dat dicwile een cleene medicine van groter ziecheit gheneest, also wert [390ra] de danc in cleene ghichten een meerren van ghichten. Nochtan dat buten es, en es onse niet, maer dat in ons es ende onse es, dat hebbic over groot van Gode ontfaen. Want Hi heeft mi ghemaect na sijn beelde, ende heeft mi verstennessen ghegheven ende heeft mi gheroepen te sijnre glorien, ende Hi heeft mi ontdaen de dore van

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie ‘dat’ door onderstreping herroepen.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘de’ in ‘stede’ superscript.

Van sinte Barlaam ende Josaphat

sinen rike. Om dus vele groter ghichten eest wel tameleec dat menne love.” Doe dese jonghelinc hare wijsheit sach, so hiesch hise te wive van haren vader. De vader seide: “Du ¹ en moghes mijnre dochter niet nemen, want du bes edelre heren sone, maer ic ben een arm man.” Maer doe hem dese jonghelinc sere an lach, so seide hem de man: “Ic en machse di niet gheven om dattuse te dijns vaders huus voeren souds, want si es mijn eneghe dochter.” Die jonghelinc seide: “Ic sal met u bliven, ende ic sal mi voeghen ² met u lieden in allen dinghen.” Ende hi dede sijn precioos cleet ute ende dede des ouds mans abijt ane, ende hi bleef met hem ende namse te wive. Ende na dien dattenne de oude man langhe gheprueft hadde, so leidde hine inde camere, ende hi toghede hem een onvertalleke bordenne van rijcheiden, so dat hi dies ghelike noit ghesien en hadde. Ende hi gaeft hem al.»

Ende Josaphat seide: «Dese tale behoort mi tameleec toe ende ic wane dattu dit van mi gheseit hebs. Maer vader, segt mi hoe out dattu sijs ende waer dattu woens, want ic en wille nemmermeer van di sceeden.» Barlaam seide: «Ic ben XLV jaer out, ende ic woene inder wildernessen des lants van Sarnaar.» Ende [390r**b**] hi seide: «Vader, mi dunct dattu meer dan LXX jaer hebs.» Barlaam seide: «Wiltu weten hoe out ic ben van dien dat ic gheboren was, so heefstu wel ghewaent. Maer ic en hebbe niet gherekent, noch en rekenne hoe menech jaer ic leden hebbe van dier tijt dat ic gheboren was, want doe so wasic binnen doot. ³ Ende de jare die ic doot was en rekennic nemmermeer metten jaren des levens.»

Ende doe hem Josaphat volghen wilde inder wildernessen, so seide hem Barlaam: «Doestu dit, so salic dijns gheselscaps derven ende sal sijn werkere minen brueders van persecutien. ⁴ Maer als du sien sels dat het poont es, so selstu te mi comen.» ⁵ Dus doopte Barlaam

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter ‘bes’ door onderstreping herroepen.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ghen’ in ‘uoeghen’ in margine.

3. [Vertaling] Maggioni: «sed nullo modo a me in mensura uite computantur quotquot in uanitate mundi expensi sunt; tunc enim in interiori homine mortuus eram» (1248).

4. [Vertaling] Maggioni: «Si hoc feceris et tuo consortio carebo et persecutionis fratribus meis auctor existam» (1248).

5. [Vertaling] Maggioni: «sed cum oportunum tempus uideris, ad me uenies» (1248).

Van sinte Barlaam ende Josaphat

sconincs sone, ende hi leerdenne wel in tgheloeve ende custenne.
Ende hi keerde weder te sijnre stat.

Na ¹ dien dat de coninc hoorde dat sijn sone kersten was, so wert hi alte droeve. Ende een sijn vrient, die Arachis hiet, troostenne ende seide: «Coninc, ic kinne enen ouden man, enen heremijt, die van onser wet es, die Barlaam alghelijc es. Ende dese sal hem veisen Barlaam. Hi sal irst bescermen der kerstenre gheloeve, ende daer na sal hi sine wet verwandelen ende wederroepen al dat hi gheleert hadde. Ende aldus sal sconincs sone weder tote ons keeren.» Ende hi, de coninc, nam met hem dien prince ende een groot heer, ende voer om Barlaam te soeckenne. ² Ende hi vinc dien heremijt ende seide dat hi Barlaam ghevaen hadde. Doe sijn sone hoorde dat hi sinen meester ghevaen hadde, so weende hi bitterleec. Maer daer na so ver[390va]toghede hem God dat het Barlaam niet en was. Ende de vader quam toten sone ende seide: «Sone mijn, du heefs mi in groter druefheit bracht ende du heefs mijn outheit ongheeert ende ³ heefs mi ghenomen dlicht van minen oghen. Sone, waer bi hebstu dit ghedaen ende hebs ghelaten onser gode dienst?» Josaphat seide: «Vader, ic vlie donckerheit ende ben ten lichte ghelopen. Ic hebbe erroer ghelaten ende de waerheit bekint. Ende en pine niet om niet, want men sal mi niet moghen wederroepen van Cristo. Want alsoot onmogheleec es metter hant den hemel ghereicken oft de grote see verdroghen, also weettic dit wel wesen.» Doe seide de coninc: «Ende wie es mi werckere van desen quade, sonder die grote voorbarecheit die ic di ghedaen hebbe, die noit vader sinen kinde en dede? ⁴ Hieromme heeft di jeghen mi doen setten ende

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Einde van het met een bloemachtig teken gemarkeerde tekstgedeelte.

2. [Vertaling] Maggioni: «Assumpto igitur predicto principe magno exercitu ad querendum Barlaam iuit» (1248).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierrachter 'du' door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «Et quis horum mihi est auctor malorum, nisi ego, qui tam magna tibi feci, que nunquam aliquis patrum fecit filio suo?» (1248-1249).

Van sinte Barlaam ende Josaphat

versotten ¹ de quaetheit dijns willen jeghen mijn hoofd. ² Wel te rechte so seiden de astronomine in dijn gheboorte dattu werden souds hoverdech ende onghehoorsaem vader ende moeder. Ende en wiltu nu minen wille niet doen, so en selstu mijn sone niet sijn, ende du sels dijns vaders viant werden, ³ ende ic sal di doen dat ic noit viant en dede.» Josaphat seide hem: «Coninc, waer bi wertstu serech om dat ic prince worden ben van dogheden? ⁴ Wat vadere was noit droeve in sijns kints gheluc? Want nu en salic di nemmeer vader hee[390vb]ten, want bestu mi jeghen, so salic van di vlien als van enen serpente.»

Ende de coninc ghinc van hem met gramscapen ende seide Aracho, sinen vrient, sijns soons hertheit. Ende hi riet hem dat hi met hem niet herdeleke en sprake, maer dat hine bad an hem trecken soude met zueten saechten woorden. Zanderdaghes so quam de coninc tote sinen sone ende custenne ende seide: «Lieve sone, ere dijns vaders outheit. ⁵ Oft en wetstu niet dat ic dijn vader ben, oft hoe groot goet es den vader minnen ende verbliden? ⁶ Ende also quaet eest diese veronweerd, want hoe vele dat dit ghedaen hebben, si sijn qualec ghevaren.» Josaphat seide: «Hets tijt ghehoorsaem te sine, ende tijt te minnenne, ⁷ ende tijt van peise, ende tijt van stride. Want wi en sijn niemenne sculdech ⁸ ghehoorsaem te sine in quade, noch vadere, noch moedere.» Doe de vader sijn eenradecheit sach, so seide hi: «Om dat ic dijn eenradecheit sie, ende du mi niet ⁹ en wils onderdaen sijn, so com

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende versotten' in margine met verwijsteken.

2. [Vertaling] Maggioni: «Quapropter prauitas tue uoluntatis et contentio effrenata aduersus caput meum te insanire fecit» (1249).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'ende ic sal' (dittografie) door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «Cur, rex, tristaris quia bonorum particeps sum effectus?» (1249).

5. [Vertaling] Maggioni: «Fili dulcissime, honora canitiem patris tui, uerere, fili, patrem tuum» (1249).

6. [Vertaling] Maggioni: «an nescis quale bonum est patri obedire et eum letificare» (1249).

7. [Vertaling] Maggioni: «Tempus amandi et tempus odiendi» (1249).

8. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sculdech' met verwijsteken in margine.

9. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'niet' superscript.

Van sinte Barlaam ende Josaphat

doch ende late ons te gadere gaen,¹ ende laet ons wiken der waerheit.² Want Barlaam, die di verleidt heeft, hebbic ghevaen. Nu laet ons de onse ende de uwe vergaderen met Barlaam, ende ic sal enen messelgier ute sinden dat alle de kerstenne comen moghen sonder vreesse.³ Ende als men disputeren sal, verwinnet u Barlaam, so selen wi u gheloeven. Maer verwinnen donse, so selstu ons gheloeven.» Dit was sconincs sone lief. Ende si liede ghinghen ende seiden toten ghevanghenen dat [391ra] hi hem Barlaam veisen soude, ende ierst hem pinen der kerstenre gheloeve te bescuddenne, ende dat hi hem daer na soude laten verwinnen. Ende aldus vergaderden si alle.

Ende Josaphat keerde hem te Nachor weert ende seide: «O Barlaam, wetstu hoe du mi gheleert hebs? Eest dattu tgheloeve⁴ moghes bescermen dattu mi gheleert hebs, so salic al mijn leven bliven in dine leerringhe. Maer wertstu verwonnen, so salic over di wreken minen lachter. Ende ic sal dine tonghe ende dijn herte ute trecken metter hant ende ghevense den honden, dat andere niet en selen dorren der coninghe kindere te dolinghen bringhen.» Doe Nachor dit hoorde, so wert hi sere serech ende vervaert, doe hi sach dat hi vallen soude inde gracht die hi ghemaect hadde, ende dat hi ghevaen was met sinen strecke. Ende hi mercte dat beter was dat hi hem an sconincs sone hilde om dat hi der doot ontgaen soude. Want de coninc hadde hem oppenbaer gheseit dat hi sijn gheloeve sonder vreesse bescermen soude. Ende een vanden poeten stont op ende seide:⁵ «Bestu Barlaam, die sconincs sone verleedt heves?» Ende hi seide: «Ic ben Barlaam, die sconincs sone niet in dolinghen bracht en hebbe, maer ic hebbenne daer af verloost.» De poete seide: «Om dat grote voorbareghe liede onse gode anbeedt hebben, hoe dorrestu jeghen hen di steken?» Hi andwoordde ende seide: «De Caldeeusche ende Grieke ende die van Egypten, si [391rb] doolden ende hieten eenrande creaturen hare gode. Want de Caldeeusche waenden dat de elemente gode waren om dat si

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'gaen' in margine met verwijsteken.

2. [Vertaling] Maggioni: «et ambo pariter ueritati credamus» (1249).

3. [Vertaling] Maggioni: «et preconem mittam ut omnes Galilei sine timore ueniant» (1249).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 't' in 'tgheloeve' in margine.

5. [Vertaling] Maggioni: «Vnus ergo rethorum surgens dixit» (1250).

Van sinte Barlaam ende Josaphat

ghescepen sijn ¹ ten nutscapen vanden menschen, om dat si sijn onder hare heerscap ende om dat si daer af met vele pinen werden bevlect. ² Ende de Grieken wanen dat mesdadeghe menschen gode sijn, als Saturnus. Ende men seit dat dese haer kindere aten, ende dat si hen haer manleecheit af sneden ende werpent inde zee, ende daer af wert Venus gheboren. Ende van Jupiter, haren sone, die ghebonden gheworpen wert in de helle, want men scrijft dat Jupiter de coninc van alden anderen ³ goden es. Ende men seit dat hi dicwile hem versciep in een beeste. ⁴ Si segghen oec dat Venus, de godinne, was overspelinne, want si hadde somtijt te enen putier Marten ende somtijt Adonidem. Die van Egypten oeffenen beesten, dats scape, calvere, verkenne ende dusdane dinghen. Maer de kerstenne oeffenen des alre hoghest Sone, die vanden hemele comen es ende mensche worden es.»

Ende Nachor begonste nerenstelec der kerstenne gheloeve te bescermenne ende vast te makenne met redenen. Ende die meesters wordenre so stom mede, dat si hem niet gheandwoorden en mochten. Ende Josaphat wert alte blide om dat onse Here metten viant der waerheit de waerheit bescermde. Maer de coninc was al te gram, ende hi hiet den raet sceeden als oft [391va] hi zanderdaghes noch hier op spreken wilde. Doe seide Josaphat sinen vader: «Laet minen meester te nacht met mi bliven, dat wi te gadere spreken moghen van dien dat wi morghen segghen selen. Ende neme du de dine met di, ende sprec du met hen. Oft nem minen meester met di, ende late de dine met mi, oft anders en doestu negheen gherechteheit maer cracht.» ⁵ Hieromme so gaf hi hem noch Nachor ende hoopte dat hine noch bedrieghen soude. Ende als sconincs sone met Nachor thuis comen was, so seide hem Josaphat: «En wane niet, ic en weet wel wie du sijs, want ic weet wel

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sijn' superscript.

2. [Vertaling] Maggioni: «Nam Chaldei elementa deos arbitrati sunt, cum creata sint ad utilitatem hominum ut eorum dominationi subiaceant et multis passionibus corrumpantur» (1250).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'goderen' door onderstreping herroepen.

4. [Vertaling] Maggioni: «Jupiter quoque rex aliorum deorum esse describitur quem tamen in animalia sepe transformatum dicunt ut adulteria committeret» (1250).

5. [Vertaling] Maggioni: «Alioquin non iustitiam sed uiolentiam exercebis» (1251).

Van sinte Barlaam ende Josaphat

dattu Barlaam niet en sijs, maer du bes Nachor, dastronomijn.» Ende Josaphat begonste hem te predekenne den wech der salecheit, ende hi bekeerdenne ende santenne smorghens ter woestinen weert. Ende daer wert hi ghedoopt ende bleef heremijt.

Ende het was een toverare die Theodas hiet, ende hi hoorde dit ende quam ten coninc. Ende hi beloofde hem dat hi sinen sone soude bringhen te sijnre vaderleke wet. Ende de coninc seide hem: «Moghestu dit ghedoen, so salic di ¹ een gulden beelde maken, ende ic ² sal hare sacrificie offeren ghelijc den goden.» Ende hi seide: «En hebbe negheen sorghe om dijn kint.» Ende hi dede scone verchierde wive in comen, om dat si altoos met Josaphat sijn souden, ende hem dienen ende met hem wandelen souden. ³ ‘Want ic sal enen van minen gheesten te hem sinden ende hi salne toncuuscheiden verwecken, want negheen [391vb] dinc en ⁴ verleidt so lichte den jonghelinc als dansichte vanden wive.

Want een coninc was die cume enen sone ghewinnen mochte, ende soe sijn sone gheboren was, so seiden grote meesters, waert dat hi binnen x jaren zonne oft mane saghe, dat hi blint werden soude. Ende de coninc dede maken ende houwen ene duwiere in enen steen, ende daer dede hi sinen sone x jaer in houden. Ende doe die leden waren, so dede de coninc alrehande dinc vore hem bringhen dat hijt al soude moghen kinnen ende weten. Ende doe vore dit kint bracht was gout, selver ende preciose steene ende scone cleedere ende paerde ende ⁵ alrehande dinc, ende hi vraghede hoe men elc dinc hiet, so seident hem de cnapen. Ende doe hi anxteleec vraghede hoe de wive hieten, so seide hem sconincs camerlinc al boorderende dat het duvele waren die den mensche verleiden. Ende doe de coninc sinen sone vraghede wat hi van allen meest begheerde ende meest minde, so seide hi: «Niet, vader, en begheric also sere als de duvele die de menschen verleiden.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘di’ superscript.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ic’ met verwijsteken in margine.

3. [Vertaling] Maggioni: «Et ille: ‘A filio tuo cunctos remoue et mulieres decoras et ornatas introduci precipe ut semper cum eo sint et ministrent ei et conuersentur et morentur cum eo’» (1251).

4. [Tekstkritiek] Hs. ‘ende’.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘ende’ superscript.

Van sinte Barlaam ende Josaphat

In negheen en es mijn herte so sere ontsteken als in hen. Ende daer bi, wet dat dijn sone niet en sal moghen verwonnen werden dan in deser manieren.»

Doe dede de coninc alle de cnapen van sinen sone ende dede scone joncvrouwen bi hem ende si verporrendene altoos te oncuuscheiden. Ende hi ¹ en hadde niemen anders der weert dat hi sien mochte, oft daer hi mede spreken mochte, oft daer hi mede bekint was. ² Ende de quade gheest die de [392ra] toverare ghesendt hadde, hi ontstac den jonghelinc sere, ende oec so porrenden de meisenne den jonghelinc van buten te oncuuscheiden ende te hitten. Ende doe hi gheware wert dat hi dus sere ghepijnt was, so wert hi ghestoort, ende hi beval hem Gode. Ende hi ontfinc godleken troost ende al sijn coringhe ghinc van hem.

Daer na sant hi tote hem ene alte scone joncvrouwe, eens conincs eneghe dochter wies vader doot was. Ende doe hare Josaphat predeckte, so andwoordde si: «Wiltu mi behouden vander afgode oeffeninghen, so nem mi te wive, want de kerstenne en veronweerden huweleec niet, maer si present. Want hare patriarken ende propheten ende Peter, hare apostel, hadden wive.» Ende Josaphat andwoordde hare: «Wijf, du segs mi dit om niet, want men orlooft den kerstenen wive te nemenne, maer niet den ghenen die Cristum belooft hebben suverheit te houdenne.» Ende si seide: «Nu, het si also du wils, maer wiltu mine ziele verloosten, ³ so doech mi ene cleene bede. Ligghe bi mi in desen nacht allene, ende ic sal di beloven dat ic morghen wel vroech kersten werden sal. Want eest also ment seit, dat den inghelen blijsscap es inden hemel van enen sondere die penitencie doet, en es men dan niet sculdech groten loon den ghenen die enen behouden maect? Doech allene eenwerf dat ic wille, ende also selstu mi behouden.» Ende hier mede begonste si sere te bestootenne den torre sijnre zielen. Doe dat de duvel sach, so seide hi tote sinen ghesellen: «Siet hoene dese

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'iosaphat'.

2. [Vertaling] Maggioni: «nec habebat alium ad quem respiceret aut cum quo loqueretur uel cum quo uesceretur» (1252).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'uerloosten' superscript boven onderstreept 'behouden'.

Van sinte Barlaam ende Josaphat

joncvrouwe bestooten heeft, dien wi niet en mochten¹ be[392rb]rueren. Daeromme, comt ende laet ons sterckeleecc op loopen al die wile dat wi den tijt hebben.»

Ende doe dese jonghelinc sach dat hi sterckeleecc ghevaen was, want sine begheerte beruerdenne ende de joncvrouwe verporrendenne oec bi sduvels rade, so wert hi weenende ende gaf hem te bedinghen. Ende in dier bedinghen wert hi slapende, ende hem dochte dat hi ghevoert was² in enen mersch die vol soonre bloemen was. Ende de bladere vanden boomen gaven sueten luudt. Ende daer ute quam alte suete roke, ende daer was vrucht alte scone van ansiene ende zuete van smake. Ende daer stonden zetele, ghemaect van selvere ende van goude ende van preciosen steenen ende overleidt met preciosen cleederen. Ende daer liep alte clær water. Ende daer na leidden sine inde stede, daer de mure af waren van sconen goude, die wonderleecc sere lichten. Ende een hemelsch gheselschap songhen daer sueten sanc dat noit mensche dies ghelike en hoorde. Ende men seide hem: «Dits der heileghen stede.» Ende doene de manne wilden wederbringhen, so bad hi dat sine daer lieten bliven. Si seiden: «Du sels hier moeten comen met groter pinen, oft u nochtan di hier in bringhen moghes.» Daer na leidden sine te alte donckeren steden die alre vulheit vol waren. Ende si seiden hem: «Dits der quadere stat.» Ende doe hi ontwaecte, so dochte hem deser joncvrouwen ende der anderre joncvrouwen soonheit vulre dan mes.

Maer doe de quade gheeste [392va] wedercomen³ waren tote Theodam, ende hise versprac, so seiden si: «Eer hi hem seinde, so vielen wi op hem ende verstoordenne sterckeleecc, maer doe hi hem gheseint hadde, so persequeerde hi ons met gramscapen.» Doe ghinc Theodas metten coninc tote Josaphat ende hoopte dat hi hem soude moghen gheraden. Maer de toverere wert ghevaen vanden ghenen dien hi vaen wilde, ende hi dede hem doopen, ende leefde een heilech leven. De coninc wanhoopte doe ende liet sinen sone bi sijnre vriende

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘mochten’ subscript onder onderstreept ‘moghen’.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing voor ‘was’: ‘wert’.

3. [Tekstkritiek] Hs. ‘wedercomen comen’.

Van sinte Barlaam ende Josaphat

rade half sijn rike. Ende al waest dat Josaphat begheerde in de wilderness te gane, nochtan om dat hi tgheloeve meerren wilde, so ontfinc hi trike teenen tide. Ende hi maecte in sinen steden kerken ende crucen, ende bekeerese al tote Cristum. Ende ten lesten so wert de coninc gheloevende met sijns soons predicatien ende wert kersten ende wert ghedoopt. Ende hi liet al sijn rike sinen sone ende hi gaf hem selven te groter penitencien ende hier na so sterf hi heilechleec. Ende Josaphat maecte Barachiam coninc ende wilde dicwile vlien, maer tfolc vinckenne. Ende ten lesten conste hi hem cume ontvlien.¹ Ende doe Josaphat dore de wilderness ghinc, so gaf hi enen armen mensche sijn conincleke cleedere ende hi bleef in een arm cleet. Maer de duvel becoordenne sere. Selken tijt viel hi op hem met enen ghetrockenen sweerde ende dreigdenne te slane, hi en liete sijn leven staen. Selken tijt oppenbaerde hi hem [392v**b**] inde ghelike menegherande beesten, looiende ende briesschende, maer Josaphat seide: «Ons Here es mijn helpere, ic en sal niet ontsien wat mi de mensche doen sal.»

Dus bleef Josaphat II jaer dolende inder woestinen, ende hi en conste Barlaam niet vinden. Ende ten lesten so vant hi sine duwiere, ende hi stont vore de dore ende seide: «Benedie, vader, benedie.» Doe Barlaam sine stemme hoorde, so ghinc hi daer buten, ende si custen deen dander alte heetteleec, ende omhelsden hen ende des en mochten si niet versaedt werden. Ende Josaphat seide Barlaam al dat ghesciet was, ende Barlaam dancte Gode sere. Ende Josaphat bleef daer menech jaer in groter penitencien ende dogheden. Ten lesten so wert Barlaams tijt voldaan ende hi starf int jaer ons Heren CCCCLXXX.² Ende Josaphat liet sijn rike doe hi XXV jaer out was, ende hi was XXXV jaer heremijt, ende daer na sterf hi vol van goeden wercken. Ende hi was met Barlaams lichame begraven. Ende doe dat de coninc Barachias hoorde, so voer hi derweert met enen grooten heere, ende hi nam weerdeleec hare lichamen ende voerese in sine stede. Ende te haren grave ghescien vele miraculen.³

---

1. [Vertaling] Maggioni: «sed semper a populo captus uix tandem ualuit» (1254).

2. [Vertaling] Maggioni: «tandem completis diebus Barlaam in pace quieuit circa annos domini CCCLXXX» (1254).

3. [Vertaling] De bij Maggioni hierop volgende legende van de paus Pelagius (1256-1282) bleef onvertaald.

Van sinte Pastore abt

Van sinte Pastore abt [170]

Pastor dabt, hi woende menech jaer inder woestinen in groter abstinencien ende religioene. Op enen tijt, doe sijn moeder hem ende sijn brueders begheerde te siene ende sijs niet te voren comen en moch[393ra]te, so wachte si enen dach dat si ter kerken weert ghinghen, ende si ghinc jeghen hen. Ende si vloen ende ghinghen in hare cellen ende sloten hare de dore vore dansichte. Ende si bleef vore de dore staende ende riep alte sere weenende. Ende Pastor quam ter dore ende seide hare: «O out wijf, waer bi roepstu aldus?» Ende doe sine hoorde, so riep si noch meer ende weende ende seide: «Mijn sonen, ic wille u sien. Wat eest oft ic u sie, en ben ic uwer liede moeder niet, die u soghede ende ben nu al vol outheiden?» Hare sone seide hare weder: ¹ «Wiltu ons hier sien ² oft in dander leven?» Si andwoordde: «Oft ic u hier niet en sie, kindere, salic u daer sien?» Hi seide: «Moghestuut vriendeleec verdraghen dattu ons hier niet en sies, so selstu ons daer sien sonder twivel.» Ende si ghinc blideleec van daer ende seide: «Salic u daer sien, so en willic u hier niet sien.»

Doe de rechtere vander provincien begheerde den abt Pastor te siene ende hi niet en mochte, so leide hi sijnre suster sone in enen kerkere over enen mesdadeghen ende seide: «Comt dabt Pastor ende bidt hi daer over, so salicken laten gaen.» Ende des kints moeder liep vore sine dore ende weende. Ende doe hi hare niet en andwoordde, so seide si: ³ «Ende al heefstu een iseren herte, ende du niet en werts beruert met compassien, late di doch broken dontfermecheit dijns bloets ⁴ ende dat dit mijn eengheboorne sone es.» Ende hi ontboodt hare: «Pastor en wan noit kint.» Ende doe si [393rb] met rouwen wech ghinc, so seide haere de rechtere: «Sech hem dat hi mi bevele met woorden ende ic salne laten gaen.» ⁵ Maer hi ontboodt hem weder

-
1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Weder' met verwijsteken in margine.
  2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'sien' superscript.
  3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'si' uit oorspronkelijk 'hi' omgevormd.
  4. [Vertaling] Maggioni: «saltem miseratio sanguinis tui flectat te» (1224-1225).
  5. [Vertaling] Maggioni: «Saltem uerbo iubeat et ego eum dimitto» (1225).

Van sinte Pastore abt

ende seide: «Ondersoecke de sake na recht, ende heeft hi der doot verdient, so doodtenne, ende en eest niet also, so doech dattu wils.»

Ende Pastor leerde ende seide: «Dat een hem selven wacht ende merct ende onderscedechheit heeft: dat sijn wercke der zielen. Armoede, vernoei ende onderscedechheit sijn wercke van saleghen levenne.¹ Want hets ghescreven: “Sijn de III vore mi: Noe, Job ende Daniel.”² Bi Noe verstaetmen de ghene die niet en hebben, ende bi Job de ghene die in vernoeie sijn, bi Daniel donderscedeghe. Een monec die II dinghen haet, hi mach vri sijn van deser werelt.» Ende doe hem een brueder vraghede welc si waren, so seide hi: «Vleesscheleke ruste ende idel glorie. Wiltu ruste vinden in dese werelt ende daer na, so sech in allen saken: “Wie bennic?” ende “En vonnesse niemenne.”»

Als een brueder vander gheselschap mesdaen hadde, so verstackenne dabt bi eens heremijts rade. Ende doe hi van gheweene in wanhopen ghevallen was, so dedenne dabt Pastor weder te hem bringhen, ende hi troostenne vriendeleec ende hi sant toten heremijt ende seide:³ «Ic hebbe van di ghehoort ende ic beghere di te siene. Daeromme gheweerdghe di te moienne tote mi.» Ende doe hi comen was, so seide Pastor: «Twee menschen [393va] waren die hare doode hadden. Ende deen liet sinen dooden ende ghinc zanders doode beweenen.» Doe dit deremijt hoorde, so verstont hijt ende hadde berouwenesse in sine redenne.

Een brueder seide tote Pastore dat hi ghestoort was, ende dat hi sine stat laten wilde om dat hi eneghe woorde ghehoort hadde van enen brueder die hem niet ghesticht en hadde. Ende Pastor seide dat hi dese woorde niet gheloeven⁴ en soude om dat si niet waer en waren. Maer hi seide dat si waer waren, want hem hadse een ghetrouwe brueder gheseit. Ende Pastor seide: «Hi en es niet ghetrouwe die di seide, want hadde hi ghetrouwe gheweest, hi en soude di dit niet gheseit hebben.» Ende die seide: «Ic saecht met minen oghen.» Ende doe hi hem

---

1. [Vertaling] Maggioni: «paupertas, tribulatio et discretio sunt operationes solitarie uite» (1225).

2. [Vertaling] Maggioni: «Si fuerint hii tres uiri Noe, Iob et Daniel etc.» (1225).

3. [Vertaling] Maggioni: «abbas Pastor eum ad se adduci fecit, quem benigne consolans misit ad illum solitarium dicens» (1225).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede ‘e’ in ‘gheloeuen’ superscript.

Van sinte Pastore abt

vraghede vanden ghemulle ende vanden balke wat het ware, ¹ so andwoordde hi: «Tghemul es ghemul, ende de balke es I balke.» ² Ende Pastor ³ seide: «Lech in dijn herte dat dine sonden sijn als een balke, maer dat sijn sonden sijn als een cleen ghemul.»

Het was een brueder die ene grote sonde ghedaen hadde ende wilder penitencie over doen III jaer. Ende hi vraghede Pastore oft het vele ware. Ende hi seide: «Hets vele.» Ende doe men hem vraghede oft het een jaer ghenoech ware, so seide hi: «Hets vele.» Ende dier bi stonden, seiden dat hi XL daghe penitencie dade. Ende Pastor seide: «Hets vele,» ende hi seider toe: «Ic wane, heeft hi berouwenesse van al sijnre herten [393vb] ende en doet hi dese sonde nemmeer, dat onse Here ⁴ ontfaet penitencie van III daghen.»

Doe men hem vraghede van dien woorde «Die gram wert op sinen brueder sonder sake,» so seide hi: «Van alre saken daer di dijn brueder swaerheit mede doen wille, so en werde op hem niet gram, vore dat hi dine rechte oghe utestect. Ende doestuut anders, so wertstu op hem sonder sake gram. Maer wille di ieman van Gode versceeden, hieromme werde gram op hem.»

Ende Pastor seide echter: «Wie hem beclaghet, hi en es negheen monnec. Die de quaetheit in sijn herte houdt, hi en es negheen monnec. Die quaet met quade ghelt, hi en es negheen monnec. Die hoverdech ende clappende es, hi en es negheen monnec. Die monnec es, hi es altoos oetmoedech, saechtmoedech, vol caritaten, ende altoos heeft hi Gods vreesse vore hem, dat hi negheen sonde en doe.»

Hi seide echter: «Want esser III in een, vanden welken deen wel rust, maer dander es siec ende danct Gode, maer dat de derde si sine dieninc overmits caritate, dese III sijn ghelijc als oft si een werc daden.»

Doe hem een brueder claghede dat hi vele ghepeisen hadde daer hi mede in vreesen was, so hiet hine inde locht naect gaen ende seide: ⁵

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Ille autem interrogatus de festuca et de trabe quid essent» (1226).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'es .i. balke' in margine met verwijsteken.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'dabt' door onderstreping herroepen.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Here' superscript.

5. [Vertaling] Maggioni: «eum sub aere nudo eiecit dicens» (1227).

Van sinte Pastore abt

«Ontdoch dinen scoot ende begrijp den wint.»¹ Ende hi seide: «Ic en mach.» Ende Pastor seide: «Du en moghes de ghepeise niet verbieden dat si in di niet en comen, maer dit behoort di toe: dattuse wederstaes.»

Hi wert ghevraghet van enen brueder wat hi doen [394ra] soude vander erfachteheit die hem ghelaten was. Ende hi seide dat hi over III daghe te hem wederquame. Ende doe hi weder comen was, so seide hi hem: «Segghic di dattuut der Kerken gheefs, so selen si daer mede weerscapen.»² Segghic: gheeft vader ende moeder, so en heefstuus negheen loon. Maer gheeft den armen ende du sels seker sijn. Doch so wat dattu wils, ic en roecs niet.» Dits in *Der vadere vite*.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Expande sinum et apprehende uentum» (1227).

2. [Vertaling] Maggioni: «Si dixerō 'Da eam clericis', facient inde conuiuia» (1227).

Van sinte Janne abt

Van sinte Janne abt [171]

Jan dabt, doe hi XL jaer inder wildernessen ghewoent hadde, so vraghede hem een hoe vele profijts hi daer mede ghedaen hadde.¹ Ende hi seide: «Van dier tijt dat ic clusenare wert, so en atic noit metter sonnen.» Ende Jan seide: «Noch mi en sach noit niemen gram.» Men leest, doe de bisscop Epiphanius Hylarione vleesch gaf, so seide hi:² «Vergheeft mi, van dier tijt dat ic dit abijt ontfinc, so en hebbic negheen leckerheit gheten.»³ De bisscop seide: «Van dier tijt dat ic dit abijt ontfinc, so en lietic nieman slapen die iet jeghen mi hadde, noch ic en sliep niet als ic iet jeghen iemenne hadde.» Ende hi andwoordde: «Vergheeft mi, want du beter bes dan ic.»

Om dat Jan wilde comen ende niet wercken ter ghelikenesse der inghele, ende om dat hi hem sonder achterbliven soude veronledeghen met Gode, so ontcleedde hi hem ende bleef een weke inder woestinen.⁴ Ende doe hi in vreesen was van honghere, ende doene de vlieghen ende de mosien doerstaken, so keerde hi weder ende clopte vore sijns brueders dore. Ende hi andwoordde: «Wie bestu?» Ende hi [394rb] seide: «Ic ben Jan.» Ende die brueder seide: «Du en bes niet, want Jan es een inghel worden ende hi en es nemmeer onder den menschen.» Ende Jan seide: «Waerleec ic beent.» Ende hi en ontdede de dore niet, maer hi lieten daer sitten tote smorghens. Ende doe dede hi de dore op ende seide: «Bestu een mensche, so heefstu noot weder te werkenne, dattu moghes eten ende leven. Maer bestu een inghel, wat soudstu inde celle doen?» Ende Jan seide: «Brueder, verghevet mi, want ic hebbe ghesondecht.»

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Iohannes abbas, cum Episius per annos quadraginta in heremo habitasset, interrogavit eum quantum ex hoc profecisset» (1228).

2. [Vertaling] Maggioni: «Simile fere legitur ibidem quod cum Epiphanius episcopus abbati Hylarioni carnes daret, ille ait» (1228).

3. [Vertaling] Maggioni: «Ignosce mihi quia ex quo accepi habitum hunc non manducaui quicquam occisum» (1228).

4. [Vertaling] Maggioni: «Volens Iohannes ad similitudinem angelorum nihil operari, sed deo sine intermissione uacare, se ipsum expoliavit et unam hebdomadam in heremo fecit» (1228).

Van sinte Janne abt

Ende doe hi sterven soude, so baden hem de bruedere datti hen laten wilde te erfachtecheiden enech salech woort dat cort ware. Ende hi versuchte ende seide: «Noit en dedic minen eighenen wille, noch ic en leerde noit niemenne dat ic niet vore ghedaen en hadde.» Dits in *Der vadere vite*.

Van sinte Moyse abt

Van sinte Moyse abt [172]

Moyses dabt seide enen brueder die van hem redene hiesch: «Sit in dine celle, ende si sal di al leeren.»

Doe een out ziec vader woude in Egypten gaen om dat hi de bruedere niet te sere beswaren en soude, so seide dabt Moyses: «En gancker niet, want du sels in oncuuscheiden vallen.» Ende hi wert beserecht ende seide: «Mijn lichame es doot ende du segs mi dit.» Ende doe hi daer ghegaen was, ende hem een maghet daer diende van devocien, so wert hi ghenesen ende vercrachtse. Ende doe si een kint ghebaert hadde, so nam dese oude man tkint in sine arme in enen groten feesteleken daghe ende hi ghinc vo[394va]re alle de brueders inde kerke. ¹ Ende doe si alle weenden, so seide hi: «Siedi dit kint? Dits een kint der onghehoorsaemheit. Bruedere, daeromme wacht u, want dit hebbic ghedaen in mine outheit. Ende bidt vore mi.» Ende hi ghinc te sijnre cellen ende keerde te sinen iersten state.

Een ander out vader seide oec tote enen anderen: «Ic ben doot.» Ende die seide: «En hebbe negheen betrouwen in di vore dattu sterfs. Want al seit de ziele dattu doot bes, nochtan en es de viant niet doot.» ²

Doe een ³ brueder ghesondecht hadde, so sonden si toten abt Moysesse. Ende hi nam een mande vol sants ende quam te hen. Ende doe hem de brueders vragheden wat hi daer mede meende, so seide hi: «Mijn sonden sijn achter mi loopende, ende ic en siese niet, ende ic ben heden comen om ander liede sonden te doemenne.» Ende doe si dit hoorden, so worden si dien brueder goedertieren. Men leest dit oec vanden abt Priore. ⁴ Want doe bruedere saten ende spraken van enen mesdadeghen brueder, so sweech hi, ende hi nam enen zac vol sants ende dies droech hi vele achter ende vore allettel. Ende doe si hem vragheden wat hier mede meende, so seide hi: «De vele sande sijn mijn sonden die ic achter mi draghe, ende die en merkic niet, noch en

---

1. [Vertaling] Maggioni: «senex puerum in ulnis accipiens in die magno festiuitatis que erat in Syti ecclesiam coram multitudine fratrum intrauit» (1230).

2. [Vertaling] Maggioni: «Nam si dicis quia mortuus es, Sathanas tamen mortuus non est» (1230).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'een' in margine.

4. [Vertaling] Maggioni: «Simile legitur de abbate Pior» (1231).

Van sinte Moyse abt

hebber negheenen rouwe af. Ende de lettel sande sijn mijns brueders sonden die ic vore hebbe, ende die merckic, alsic nochtan mijn sonden altoos vore mi draghen soude ende daer[394vb]omme peisen ende Gode daer vore bidden.»¹

Doe dabt Moyses cleric worden was, ende hem de bisscop den overroc ane ghedaen hadde, so seide hi: «Abt, du bes wit worden.»² Ende hi seide: «Here, weder van buten oft van binnen?» Ende om dattenne de bisscop prueven wilde, so seide hi sinen clercken, als dabt ten outare comen soude, dat sine onweerdelec verstoten soudent, ende dat si hem dan volghen soudent ende hooren wat hi seide. Ende si stietenne ute ende seiden: «Moer, ganc daer buten.»³ Ende hi ghinc ute ende seide: «Struuc ende ketelare, si hebben di wel ghedaen, want als du negheen mensche en bes, waer bi woudstu onder dandere menschen gaen?»⁴ Dits in *Der vader vite*.

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'bidden' superscript boven onderstreept 'peisen'.

2. [Vertaling] Maggioni: «Abba, factus es candidatus» (1231).

3. [Vertaling] Maggioni: «Exi foras, Ethyops!» (1231).

4. [Vertaling] Maggioni: «Bene tibi fecerunt cinerate et caccabate quia cum homo non sis, quare te in medio hominum dare presumpsisti?» (1231).

Van sinte Arsenise abt

Van sinte Arsenise abt [173]

Arsenius, doe hi noch inden palaise was, ende hi bad dat hi te sijnre salecheit moeste werden gheleedt, ende doe hoorde hi een stemme: «Arseni, vlie de menschen, so selstu werden behouden.» Ende doe hi monec worden was, ende hi noch dat bad, so hoorde hi: «Arseni, vlie, swijch ende ruste.»

Men leest van desere rusten: Doe III ghebruedere monecke worden waren, ¹ so vercoos deen dat hi viande te paise bringhen soude, ende dander de ziecke te visenteerne ende de derde inde wildernesses te rustenne. Ende dierste pijnde om der liede strijt te paisenne, maer hi en ghenoechde den lieden niet ende hem verdroets. Ende quam totten [395ra] anderen ende vantenne amechtech, so dat hi tghebod niet voldoen ² en mochte. ³ Ende si wordens eens ende quamen ten derden die inder wildernessen rustede. Ende doe si hem hare vernoei vertelt hadden, so goot hi borre in enen nap ende seide: «Siet in dit water.» Ende het was blont ende verstormt. Ende hi seide echter: «Merct nu hoe claer ende hoe effenne het nu worden es.» Ende doe si daer in saghen, ende si hare ansichten saghen, so seide hi: «Deghene die onder de liede sijn, si en sien aldus hare sonden niet om tgheruchte. Maer als rusten, so selen si hare sonden moghen sien.»

Op enen tijt so vant een brueder enen anderen brueder inder woestinen, die naect was ende cruut at. ⁴ Ende hi liep na hem die vloet, ende seide: «Ontbeide mijns, want om Gods wille volghic di.» Ende hi andwoordde: «Ende ic vlie van u om Gode.» Ende doe hi hem een cleet gheworpen hadde, so ontbeide hi ende seide: «Doe du der werelt

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Legitur enim ibidem de hac quiete appetenda quod cum tres fratres monachi facti fuissent» (1232).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede 'o' in 'uoldoen' superscript boven geëxpungeerde 'a'.

3. [Vertaling] Maggioni: «uenit ad secundum, quem inuenit animo deficientem et mandatum perficere non ualentem» (1232).

4. [Vertaling] Maggioni: «Quidam etiam cum inuenisset quendam in heremo uelut bestiam herbas manducantem et nudum» (1232).

Van sinte Arsenise abt

materie van di worps, ¹ so ontbeidde ic di.» Ende hi seide: «Sech mi hoe ic behouden werden sal.» Ende hi andwoordde hem ² ende seide: «Vlie de liede ende swijch.»

Een edele oude vrouwe quam toten abt Arsenium van devocien dat sine sien soude. Ende de bisscop Theophilus bad hem dat hi hem liete sien, maer hi en wouds niet doen. Ten lesten so ghinc si te sijnre cellen ende vanten buten vore sine celle. Ende si viel vore sine voete. Ende hi hiefse met groter onweerdecheit op ende seide: «Wiltu mijn ansichte sien, so sich.» [395rb] Maer van scamenessen so en sach si sijn ansichte niet. Ende Arsenius seide: «Waer bi heefstu so vele ghegaen ende ghewandelt als du een wijf bes? ³ Sich, du sels weder te Rome keeren ende du sels den anderen wiven vertellen dattu den abt Arsenise ghesien hebs, ende si selen oec comen om mi te siene.» Si seide: «Comic metter hulpen Gods te Rome, ic en sal hier niemenne laten comen, maer ic bidde dattu over mi bids ende mijns altoos ghedincs.» Hi seide: «Ic bidde Gode dat hi ute mijnre herten doe dijn herdincken.» Ende doe si dit hoorde, so quam si sere ghestoort inde poort ende van serecheiden so wert si siec. Doe dat de bisscop hoorde, so ghinc hise troosten. Maer si seide: «Siet, ic sal van serecheiden sterven.» De bisscop seide hare: «En wetstu niet dattu een wijf bes? Ende de viant anvecht de heileghen biden wiven. Ende daeromme seide hi di also, want hi bidt altoos over dine ziele.» Ende aldus wert si vertroost ende voer met blijsscapen te haren lande weert.

Men leest van enen anderen vader, doe hem sijn discipel seide: «Vader, du bes out worden. Ga wi te gadere bider werelt.» Ende hi andwoordde: «Ga wi daer negheen wijf en es.» Ende de discipel seide hem: «Ende wat steden es daer negheen wijf en es, en ware de wilderness?» Ende hi seide: «Laet ons dan bliven inder wildernessen.» ⁴

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Oorspronkelijk 'gheworps' waarin het prefix door onderstreping herroepen werd.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hem' met verwijsteken in margine.

3. [Vertaling] Maggioni: «Quomodo, cum mulier sis, tantam nauigationem facere presumpsisti?» (1233).

4. [Vertaling] Maggioni: «Ergo in solitudine me tolle» (1233).

Van sinte Arsenise abt

Een ander brueder was die sine [395va] oude moeder draghen soude over een riviere, ende want sine hande in sinen mantel. Ende si seide: «Waer bi houdstu so dine hande bewonden?» Ende hi seide: «Wijfs lichame es een vier, ende doe ic di ghenaecte, so quam in mi herdincken van anderen wiven.»

Arsenijs daer hi sat al sijn leven dore te sinen wercke, so hadde hi een doec in sinen scoot om der tranen wille die hem altoos uten oghen liepen. Ende hi waecte alden nacht, ende smorghens, als hi van moetheiden slapen moeste, so seide hi toten slape: «Com, quaet cnecht.» Ende also nam hi allettel slaeps al sittende. Ende thant stont hi op ende seide: «Hets enen monec ghenoech dat hi een ure slape, op dat hi een vechtere es.»

Doe Arsenijs vader, die een edel senatoer was, sterven soude, ende hi in testamente grote erfachteheit Arsenium gaf, so bracht men hem dat testament.¹ Ende hi naemt ende woudt scoren, maer Magisteraen diet hem brachte, viel vore sine voete ende bad dat hi dies niet en dede, want men soude hem sijn hoot afslaen. Ende Arsenius seide hem: «Ic ben eer doot dan hi. Ende om dat ic eer doot ben, hoe so mach hi mi ghemaken erfghenoodt?»² Ende hi sant testament weder ende en wouds niet ontfaen.

Op enen tijt quam een stemme tote hem ende seide: «Comt, ende ic sal di toghen der menschen wercke.» Ende hi leeddenne ute in eenre stat, ende hi toghede hem enen moor die hout hieu ende maecte ene grote bordenne die hi niet ghedraghen en mochte. Daer na hieu hi noch [395vb] hout ende leidt op de bordenne. Ende dit dede hi langhe. Ende hi toghede hem echter enen man die water sciep ute enen vivere ende goot in enen putte, ende hi sloecht dwater ende braect, ende wilde den vivere ende den putte daer mede vullen.³ Ende hi toghede hem echter enen tempel ende II manne die hout droeghen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «magistrianus predictum testamentum ad eum detulit» (1234). Het Latijnse woord 'magistrianus' is door de vertaler als een eigennaam opgevat.

2. [Vertaling] Maggioni: «Prius mortuus sum quam ille. Ipse igitur cum modo mortuus sit, quomodo me fecit heredem?» (1234).

3. [Vertaling] Maggioni: «Ostenditque ei rursum hominem haurientem aquam de lacu et effundentem aquam in cisternam pertusam que aquam refundebat in lacum et ipsam cisternam implere uolentem» (1234).

Van sinte Arsenise abt

verkeerdeleec op peerde, ende si wilden wederkeert inden tempel varen, nochtan en mochten si, om dat si thout wederkeert voerden.¹ Ende hi beteeckende hem dit ende seide: «Dit sijn si die draghen als djoc der gherechteheiden met hoverden,² ende si en werden niet oetmoedech, ende daeromme bliven si buten den rike Gods. Die hout houwet, dats een mensche die in vele sonden es, ende al doet hi penitencie, hi en wacht hem niet van sonden, maer hi leit quaet op quaet. Die dwater scept, dats de mensche die goede wercke doet, maer omdat daer mede quade wercke geminghelt sijn, so verliest hi sine wercke.»

Ende tsaterdaghes³ te vespertide, doe de sondach quam, so liet hi de zonne achter hem, ende hi stac sine hande te hemele weert tote zondaechs smorghens, dat hem de sonne weder in dansichte sceen doe si rees, ende dat sach hi.⁴ Dits in *Der vadere vite*.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Et ostendit ei iterum templum et duos uiros in equis portantes lignum transuersum.» (1234).

2. [Vertaling] Maggioni: «Hii sunt qui portant quasi iugum iustitie cum superbia» (1235).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'tsater' in 'tsaterdaghes' boven door onderstreping herroepen 'zander'.

4. [Vertaling] Maggioni: «donec mane die dominico sol ascendens faciem eius illustrabat et sic residebat» (1235).

Van sinte Agathone abt

Van sinte Agathone abt [174]

Agathon dabt, hi droech III jaer in sinen mont enen steen tote dat hi leerde swighen.

Een ander brueder quam inde vergaderinghe ende hi seide in hem selven: ¹ «Du bes een ezel. Wes als hi, want [396ra] al slaetmenne, hi en spreect niet. Al doet men hem ² onrecht, hi en andwoordt niet. Doch oec also.»

Een ander brueder was vander tafelen ghestooten ende hi en andwoordde niet. Daer na vragedemen desen brueder dit ende hi seide: «Ic leide in mijn herte dat ic den hont ghelijc ben, die daer loopt alsmenne slaet.» ³

Doe men Agathon vragede welc doghet meest pinen hadde, so andwoordde hi: «Ic wane negheene meerre pine en es dan Gode te biddenne, want de viande pinen altoos de bedinghe te storenne. Want in anderen pinen heeft de mensche eneghe ruste, maer de bedere heeft een werc van groten stride.»

Doe ⁴ een brueder vragede Agathon hoe hi wandelen soude metten brueders, so seide hi: «Als oft inden iersten daghe ware, so en nem in di selven negheen betrouwen. ⁵ Want negheen meerre passie en es dan betrouwen, want si es moeder van allen passien.»

Echter seide hi: «De gramme, verweect hi de doode, so en ghenoeghet hi niemenne, noch Gode, om sine gramscap.» Een gramme brueder seide in hem selven: «Woendic alleene, so en soudic so lichte niet ⁶ ter gramscap gheporrent werden.» Op enen tijt doe hi een glas vulde met watere, so keeret omme. Ende hi vullet anderwerf ende het keerde omme. Ende derdewerf vulde hijt ende het viel omme. Ende hi wert gram ende braect. Ende doe hi te hem selven comen was, so bekinde hi

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Alius quoque frater, cum intrasset congregationem, dixit intra se» (1236).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'hem' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Posui in corde meo quod equalis sim cani qui, cum sectatur, foras egreditur» (1236).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Doe' met verwijsteken in margine.

5. [Vertaling] Maggioni: «Sicut in prima die et non assumas fiduciam» (1236).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'niet' superscript.

Van sinte Agathone abt

datten de viant der gramscap also bespot hadde, ende hi seide: «Sich, ic ben alleene ende nochtan verwint [396rb] mi de gramscap.

Daeromme salic weder keeren ter gheselschap, want allesens es pine ende allesens es Gods helpe noot.»¹

Twée ghebruedere waren die menech jaer te gadere ghewoent hadden, ende noit en worden si gram. Op enen tijt seide deen tote den anderen: «Laet ons striden, also de menschen vander werelt doen.» Ende hi andwoordde: «Ic en weet niet hoe men doet strijt.» Ende de brueder seide: «Ic sal tusschen ons beiden legghen enen sac ende ic sal segghen: “Hi es mine,”² ende du sels segghen: “Hi en es, maer hi es mine,” ende hier mede selen wi ghestrijt beghinnen.» Dus setten si enen test tusschen hem beiden.³ Ende een seide: «Hi es mine.» Ende dander seide: «Hi en es, maer hi es mine.» Ende hi andwoordde: «Dat es hi. Dochtenne wech ende ganc.» Ende aldus en mochten si niet onderlinghe ghestriden.

Agathon dabt was wijs om te verstane ende snel⁴ om te werkenne, sparachtech in spisen ende in cleederen. Ende hi seide: «Noit en sliepic dat ic iewet jeghen iemene in mijn herte hadde, noch ic en liet enen anderen niet slapen die iewet jeghen mi hadde.»

Doe Agathon sterven soude, so bleef hi III daghe stille ligghende, ende hi hilt sijn oghen open. Ende doene de bruedere noopten, so seide hi: «Ic ben te vonnesse vore Gods ansichte.» Ende si seiden hem: «Onsietstu di?» Ende hi seide: «Om Gods ghebode te houdenne hebbic ghepijnt al dat ic mochte. Maer ic ben een men[396va]sche ende ic en weet niet oft Gode mine wercke ghenoeghen.» Ende si seiden: «En betroustu niet van dinen wercken dat si met Gode sijn?» Hi seide: «Neenic. Ic en verwaenre mi niet op, vore dat ic vore Hem comen sal. Want Gods vonnessen ende der menschen vonnessen en sijn eens niet.» Ende doe si hem vraghen wilden, so seide hi: «Toghet mi caritate

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Reuertar ergo in congregationem quia ubique labor et ubique patientia et adiutorio dei opus est» (1237).

2. [Vertaling] Maggioni: «Pono in medio laterculum et dico: ‘Meum est’» (1237).

3. [Vertaling] Maggioni: «Posita est ergo testa in medio» (1237).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] ‘snel’ in margine als vervanging voor door onderstreping herroepen ‘traghe’. Vgl. Maggioni: «Erat autem abbas Agathon sapiens ad intelligendum, impiger ad laborandum, parcus in cibo atque uestimento» (1237).

Van sinte Agathone abt

ende en spreect met mi niet, want ic ben onledech.» Ende doe hi dit gheseyt hadde, so gaf hi sinen gheest met blijscapen, want si saghen dat hi sinen gheest vergaderde, also een sine vriende gruet. Dits in *Der vadere vite*.

Vander wihinghen vander kerken

Vander wiinghen der kerken [175]

Men viert feestelec ende hogheleec de wihinghe vander kerken onder dandere feesten. Ende ¹ om dat de kerke oft tempel tweerhande es, dats een lichaemleec ende een gheesteleec, daeromme selen wi hier corteleec segghen van II wihinghen vanden temple. Op de wihinghe vanden ghemaecten temple salmen III dinghen mercken. ² Irst waeromme dat menne wihet, ten anderen hoe menne wihet, ten derden wie si sijn diene besmetten. Ende om dat inden tempel II dinghen sijn die men consacriert, dats doutaer ende den tempel, daer bi salmen ierst besien waer bi dat men den ³ outaer consacreert. ⁴

Men consacreert den outaer om III dinghen.

Irst om datmen Gods sacrament daer op offert. [396vb] *Genesis VIII* ^o: «Noe stichte den Here enen outaer ende hi nam van alden voghelen die suver waren, ende offeredse op den outaer.» ⁵ Maer dit sacrament es Gods lichame ende sijn bloet, dat wi offeren ⁶ in een herdincken sijnre passien, also Hi ons beval doe Hi seide: «Doet dit in mijn herdincken.» Want wi hebben III herdinckenne van ons Heren passien. Dierste es in pingeringhen, dats inden crucifixe die men daer na maect ende scrijft om te siene. ⁷ Want men maect inden kerken Cristus crucifix ende andere beelden, dat menre herdincken sal, ende om de devocie te verweckenne, ende om leeringhe, want dit sijn der leecker liede boeke. Dander herdincken es inden woorden, dat es dat men Cristus passie predect, ende es int hooren. Dat derde es inden sacramenten, want in Cristus sacramente es sijn passie claerleec verthoont. Want in desen sacramente es waerleec Cristus bloet ende sijn

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'Ende' in margine met verwijsteken.

2. [Vertaling] Maggioni: «Circa dedicationem autem templi materialis tria uidenda sunt» (1283).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'den' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «ideo primo uidendum est quare consecratur altare, secundo quare templum» (1283).

5. [Vertaling] Maggioni: «Edificauit Noe altare domino et tollens de cunctis uolucris et pecoribus mundis obtulit super altare» (1283).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter dittografie 'dat wi offeren' door onderstreping herroepen.

7. [Vertaling] Maggioni: «Vnum in scripto, scilicet passio Christi ymaginibus figurata, et hoc habet fieri quantum ad uisum» (1283).

Vander wihinghen vander kerken

lichame, ende men gheeftenne ons, ende dit herdincken ghesciet inden smaec. Ocht dan de passie Cristi die wi ghescreven sien ende die men ons predect, onse begherten ontstect, so sal si ons vele sterckelekere ontsteken inden sacramente, om dat si daer in so clærleec beteeckent es.

Ten anderen so consacreert men den outaer om ons Heren name daer op te anbedenne. *Genesis XII*^o: «Abraham stichte onsen Here enen outaer, die Hem oppenbaerde, ende daer op anriep hi ons Heren na[397ra]me.» Also sinte Pauwels beschrijft *Tote Thimotheum*, so doetmen dit anroepen inden bedinghen die men doet om tquade wech te doene ende in dogheden te bejaghene, oft in heisschen die men doet om dat de goede meerren selen, oft in dancke ende in love die men doet om de doghede te behoudenne die men heeft. Danroepen dat men op den outaer doet, dats properleec de messe, om dat de Hemelsche wert ghesonden, dats Cristus, die daer vanden Vader wert ghesonden dat Hi die hostie consacreert. Ende bi Hem selven wert si bi ons lieden den Vader weder ghesonden om dat si vore ons bidden sal.¹ Daer bi seit Hugo: «De heileghe hostie mach heeten ‘misse’, want si ons ghesonden wert vanden Vader bi dien dat sijn Sone mensche wert. Ten anderen wert si van ons ghesonden den Vader inden sacramente.»² Ten irsten wert si ons ghesonden vanden Vader bi heilecheiden, daer Hi mede beghint met ons te sine. Ende ten anderen wert si van ons ghesonden ten Vader bider offeranden, ende daer bi bidt si over ons.³ Ende men sal mercken datmen met III tonghen singt inder messen, dats Griex, Hebreusch ende Latijn, om dat men daer mede beteeckent den titel die op Cristus cruce gheset was ende die ghescreven was in Griexe, in Hebreusche ende in Latine. Ende hier bi

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Inuocatio autem que fit super altare proprie dicitur missa ex eo quod celestis missus, scilicet Christus, a patre mittitur, qui ipsam hostiam consecrat et per eundem a nobis patri mittitur ut pro nobis intercedat» (1284).

2. [Vertaling] Maggioni: «Ipsa hostia sacra missa uocari potest quia transmissa est primo a patre nobis per incarnationem, secundo a nobis patri per passionem» (1284).

3. [Vertaling] Maggioni: «Similiter in sacramento primo a patre nobis per sanctificationem qua nobiscum esse incipit, postea a nobis patri per oblationem qua pro nobis intercedit» (1284).

Vander wihinghen vander kerken

versteet men dat alle tonghen Gode sijn sculdech¹ te lovenne, die in desen III tonghen² beteekent sijn. DLatijn dats dewangelien, depistelen, de oratien, [397rb] de sanc. Dat Griex es 'Kyrieleison. Cristeleison', ende dat singt men IX werf om dat wi comen moeten ter gheselschap der IX chore der inghele. De Hebreusche es 'Alleluia', 'Amen', 'Sabaoth' ende 'Osanna'.

Ten derden consacreert men den outaer om te singhenne.

Ecclesiasticus XLVII: «Hi gaf hem macht jeghen sine viande. Ende Hi dede staen de canters omtrent den outaer. In haren luudt maecte Hi suete melodien.» Ende hi seit melodien, dat beteekent vele melodien, want Hugo van Sinte Victoors seit dat III lude sijn die III³ melodien maken. Want men maect luudt met duwenne, met blasenne ende met sanghe.⁴ Ter santorien behoort duwen, ter organen blasen, ende ten lude den sanc.⁵ Dese vergaderinghen van desen luden beteekenen deendrachticheit van seden. Dat duwen vander santorien machmen rekenen jeghen dwerc vanden handen, ende dat blasen vanden organen jeghen de devocie vander herten, ende ten sanghe tgheraden van redenen. Ende hi seit daer na: «Wat hulpet de suetheit der stemmen sonder de suetheit van herten? Du brecs dine stemme, brec oec dinen wille. Du houds wel luden vander stemmen, houde eendrachticheit van seden, dattu bi exemple eens wesen moghes met dinen evenkersten ende biden wille met Gode ende bi ghehoorsaemheden met dinen meester.» Dese III manieren van musiken [397va] machmen rekenen te III onderscededeiden vander officien der Kerken, also bescreven es inden *Boecke vanden Mitrale*. Want dofficie vander Kerken es ghedeilt in psalmodien, in sanghe ende in lesen. Dierste maniere van musiken es dat men doet metten duwenne vanden vinghere inde santorie ende in des gheliken. Ende daer toe behoort de psalmodie. David: «Looftenne inder santorien

---

1. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'gode' door onderstreping herroepen.

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'tonghen' in margine met verwijsteken.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] '.iij.' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Fit enim sonus pulsus, flatu et cantu» (1284).

5. [Vertaling] Maggioni: «Ad citharam pertinet pulsus, ad organum flatus, ad uocem cantus» (1284).

Vander wihinghen vander kerken

ende inder chitolen.» Dander maniere es in sanghe als inder stemmen, ende daer toe behoren de lessen. David: «Singhet hem in ghelude.»¹ De derde maniere es die men blaest als inder trompen, ende daer toe behoort sanc. David: «Looftenne inden lude der trompen.»

Men consacreert de kerke oft den tempel om v saken.

Irst om datmen daer ute verdriven sal den duvel ende al sijn macht. Hier bi seit Gregorius in *Dialogo*: «Doe men wihede een kerke die den goeden kerstenen weder ghegheven was vanden Arrianen, ende men daer in bracht hadde de reliquien van sinte Sebastiane ende van sinte Agathen, so ghevoelde tfolc dat daer vergadert was, dat hem een verken hier ende daer tusschen de² voete liep, ende het liep ter doren vander kerken ende niement en mocht sien. Maer des verwonderden si alle.» Ende onse Here vertoghede dit hieromme om dat si weten soudent dat de quade gheest doe ute dier stat vloet. Ende op den nacht [397vb] daer na so hoordemen op dat dac van dier kerken groot gheruchte, als ofter ieman over gheloopen hadde. Ende op den anderen nacht so was daer noch meerre gheruchte. Maer op den derden nacht so was daer tgheruchte so groot als oftmen al de kerke averecht gheworpen hadde. Ende doe voer hi wech ende de viant en maecte daer nemmeer gheruchte, maer hi gaf te kinnenne biden gheruchte dat hi maecte, dat hi bedwonghen sceeden moeste uter stat³ die hi langhe beseten hadde.

Ten anderen consacreert mense om dat daer in vri selen sijn de ghene dier in vlien.⁴ Also de rechte segghen:⁵ «De mesdadeghe van bloede sal de Kerke bescermen, dat si hare lijf niet verliesen en selen, noch hare lede.» Ende hieromme so vloet Joab inde tabernacule ende begreep den horec vanden outare.

Ten derden consacreert mense om dat daer God de bedinghe ghehooren sal, dat beteekent es in *Der Coninc Boec*. Doe de tempel

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Psallite ei in uociferatione» (1285).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Superscript alternatieve lezing: 'hare'.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'uter stat' in margine met verwijsteken.

4. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Vnde alique ecclesie post dedicationem a principibus priuilegiantur ut qui ad eam confugerint saluentur» (1285-1286).

5. [Vertaling] Maggioni: «Vnde dicit canon» (1286).

Vander wihinghen vander kerken

ghewihet was, ende Salomon sijn orisoen dede ende seide: «So wie di bidt in dese stat, du sels ghehoren inden hemel inde stat dijnre woeninghen. Ende alstuut ghehoort heefs, so selstu goedertieren werden.» Wi beden inden kerken oestweert ende dat om III redenen.¹ Irst om dat wi toonen selen dat wi ons lantscap versoecken.² Ten anderen om dat wi anscouwen selen Cristum ghecruust. Ten derden om dat wi toghen dat wine versoecken, die Doomere comen sal, ende dat wi sijns ontbeiden. [398ra] «Want God heeft dat Paradijs oostweert ghemaect, daer Hi den mensche ute verdreef, doe hi sonde ghedaen hadde, ende Hi dedenne woenen westweert vore den paradise. Hieromme beden wi oostweert Gode, onse lantscap soeckende ende begherende. Onse Here oec doe Hi ghecruust was, so sach Hi westweert, ende daeromme beden wi te Hem weert siende. Ende doe Hi te hemele voer, so voer Hi oostweert op, ende so anbeddenne de apostele. Ende Hi sal also comen also sine saghen op varen inden hemel. Ende daeromme selen wi oostweert beden, te Hem weert siende.» Dit screef Jan van Damasco.

Ten vierden so consacreert men de kerke om dat men daer Gods lof ghelden sal. Ende dat doet men inden VII ghetiden vanden daghe, dats te mettenen, te prime, te tiertsen, te middaghe, te noenen, te vesperen, te completen. Ende al ware men sculdech Gode te lovenne in elker uren vanden daghe, nochtan om dat onse crancheit dat niet en soude vermoghen, so es gheordineert dat wi sonderlinghe Gode loven selen in desen uren, om dat dese uren sonderlinghe ghichten hebben vore dandere in selken saken. Want te middernachte, als men mettenen doet, so wert Cristus gheboren, ghevaen ende bespot vanden Joden. In deser uren roofde Hi de helle. Want in den *Mitrael* es bescreven dat Hi te middernachte de helle roofde, dat was vore den daghe. Ende inde morghenstonde verrees Hi³ ende te priemtide oppenbaerde Hi Hem. [398rb] Men seit oec dat Hi te middernachte comen sal ten oordele,⁴

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Adoramus autem in ipsis ecclesiis ad orientem, quod fit triplici ratione secundum Damascenum l. IV, cap. v» (1286).

2. [Vertaling] Maggioni: «Primo ut patriam nostram nos requirere ostendamus» (1286).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'dat' door onderstreping herroepen.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 'o' in 'oordele' superscript.

Vander wihinghen vander kerken

want Jeronimus seit: «Ic wane dat ons de apostolen hebben ghelaten dat men niet laten en sal ¹ den dach vander vigilien van Paschen vore der middernacht, de liede ontbeidende Cristus toecomste. Ende als die tijt comen sal, om de sekerheit die men ontfaen sal, so selense alle feeste doen.» ² In deser uren so singhen wi Gode lof om dat wi Hem dancken selen van sijnre gheboerten, ende van dat Hi ghevaen was, ende dat Hi de vadere verlooste, ende om dat wi met sorfachtecheiden sine toecomste ontbeiden. Men doet oec ten mettenen de lauden, want Hi verdranc in de dagheraet die van Egypten inde zee, ende Hi sciep de werelt. ³ Hier omme gheven wi Gode lof in deser uren, dat wi niet en selen verdrincken inde zee deser werelt met dien van Egypten, ende om dat wi Gode loven selen van onser ghesceppenessen ende van sijnre verrisenessen. In der irster uren so was Cristus onder de Joden ende vore Pilatum bracht. ⁴ Doe Hi verresen was, so oppenbaerde Hi te deser uren irst den wiven. Ende dit es oec dierste ure vanden daghe. Ende hieromme so ghelden wi Gode lof te priemtide inde Kerke, om dat wi Cristum navolghen selen, ende dat wi Hem dancken selen van sijnre verrisenessen, van sijnre oppenbaringhen, ende om dat wi Gode als den beghinne van allen dinghen inden beghinne vanden [398va] daghe den irsten lof gheven selen. ⁵ Te tercietide was Cristus ghecruust metter Joden tonghen. Ende Hi was vore Pilatus doen gheesselen aen de columme daer Hi an ghebonden was. Ende also *Historia scolastica*

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'dat [-men] niet laten en selen'; 'men' ten onrechte door onderstreping herroepen, vgl. hs. Brugge fol. 77va: 'dat men niet laten en sal', zo ook in hs. Stockholm 325ra.

2. [Vertaling] Maggioni: «Vnde Ieronimus: 'Reor, inquit, traditionem apostolicam permansisse ut die uigiliarum pasche ante noctis medium dimittere non liceat populos expectantes aduentum Christi; et postquam aduenerit illud tempus, securitate presumpta festum cunctos agere diem'» (1287).

3. [Vertaling] Maggioni: «Adduntur etiam matutinales laudes, quia in mane Egyptios in mare submersit, mundum creauit et resurrexit» (1287).

4. [Vertaling] Maggioni: «In hora prima Christus ad templum conueniebat et populus ibidem ad eum manicabat, id est ad eum mane festinabat, ut dicitur *Luc.* XXI, Pylato presentatus fuit» (1287).

5. [Vertaling] Maggioni: «et ut deo tamquam omnium principio ipsius diei primitias soluamus» (1287).

Vander wihinghen vander kerken

seit,¹ so siet men noch dbloet an de columme² daer Hi an ghebonden was. Ende in deser uren was oec de Heileghe Gheest ghesonden. Ter sester uren was Hi ghenaghelt anden cruce, ende het wert doncker al de werelt dore om dat de zonne bedruefde haers sceppers doot, ende wert overdect met swerten cleederen, om dat si niet lichten en soude den ghenen die onsen Here cruusten. In deser uren so at Hi oec in Ascencidaghe met sinen jongheren. Te noentide so gaf Cristus sinen gheest, ende een riddere ontdede sine side, ende de apostolen plaghen dan te bedenne, ende Cristus voer op inden hemel. Ende om dese sonderlinghe sake so loven³ wi Gode in deser uren. Te vespertide so consacreerde Cristus sinen lichame ende sijn bloet ende dwoech sijnre jongheren voete. Ende Hi wert vanden cruce ghedaen ende inden grave gheleit, ende Hi oppenbaerde Hem sinen jongheren inde wise eens pelgrijms. Ende hieromme so looft de Kerke Cristum in deser uren. Te compleet tide so sweette Cristus bloedech sweet, ende sijn graf was bevolen te wachtenne, ende doe Hi verresen was, so boodscaepde Hi te deser uren sinen jongheren pais. Ende hieromme so loven wi Gode in deser uren. Hoe wi de [398vb] love sijn sculdech te gheldenne seit Bernaert: «Bruedere, als wi offeren selen offerande des loofs, so laet ons voeghen den sin metten woorden, de begheerte metten sinne, blijsscap metter begheerten, swaerheit der blijsscap, oetmoedecheit der swaerheit, vriheit der oetmoedecheit.»

Ten vijfsten so consacreert men de kerke om dat men daer dienen sal den sacramenten vander Kerken. Ende daer bi so wert de kerke als Gods tabernacule daer de sacramente in sijn. Ende men dientse ende gheefse den ghenen dier in comen, als dat doopsel. Ende eneghe gheeftmen den ghenen dier ute gaen, als dechterste olie. Ende eneghe gheeftmen eneghen dier in sijn, ende den ghenen die dit dienen oft doen, gheeft men ordenne. Eneghe van dien diese ontfaen, sijn stridende, ende eneghe van desen werden verwonnen, ende desen gheeftmen penitencie. Ende eneghe bliven vechtende, ende desen

---

1. [Vertaling] Maggioni: «ut dicitur in hystoriis» (1287).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'de columme' met verwijsteken in margine.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De 'o' in 'louen' boven geëxpungeerde 'e'.

Vander wihinghen vander kerken

gheeft men stoutheit om dat si te sterckere bliven selen. ¹ Ende desen gheeft men biden verstoutenne spise, om dat si vrome bliven selen, ende ghesiet bi Gods lichame dien si ontfaen, ² ende alle commer wertter met van hen ghedaen om dat mense niet verdriven en sal. Ende dat doet ³ men in huweleke. ⁴

Ten anderen sal men besien hoe mense consacreert.

Maer ierst selen wijt sien vanden outare ende ten anderen vander kerken. In deser consacracion vanden outare so sijn vele dinghen eens. ⁵ Want irst maect de bisscop IIII cruce van wijnwatere [399ra] ten IIII horecken vanden outaere. Ende ten anderen so gaet hi VII werf omden outaer. Ten derden ⁶ besprait menne met wijnwatere VII werven metten quispele. ⁷ Ten vierden so berrent hi daer op wieroec. Ten vijftsten so besalft hine met kersme. Ten sesten so overdeect hine met suveren cleederen. Hier bi wert beteeckent wat si sijn sculdech te hebbenne die ten outare gaen.

Want si sijn sculdech ierst te hebbenne viervoudeghe caritate, dats dat si Gode minnen ende hen selven ende hare vriende ende hare viande. ⁸ Ende dit beteeckenen de IIII cruce die de bisscop maect met wijnwatere ten IIII horecken vanden outare. Ende van desen IIII horecken van caritaten so leest men in *Genesi* XXVIII ^o: ⁹ «Du sels werden ghespreit ten oosten, ten westen, ten noorden ende ten zuden.» Oft men maect IIII cruce inden IIII horecken daeromme, dat daer bi beteeckent wert dat Cristus de IIII horecke deser werelt verlooste metten cruce. Oft om te beteeckenne dat wi in IIII manieren

---

1. [Vertaling] Maggioni: «quidam insistunt, et hiis confertur audacia animi ut roborentur, et hoc per confirmationem» (1288).

2. [Vertaling] Maggioni: «datur cibus ut sustententur, et hoc per eucharistie sumptionem» (1288).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'doet' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «fit remotio impedimenti ne deiciantur, et hoc per matrimonii coniunctionem» (1288).

5. [Vertaling] Maggioni: «Ad consecrationem autem altaris plura concurrunt» (1288).

6. [Tekstkritiek] Hs. 'derdenn'.

7. [Vertaling] Maggioni: «tertio aqua benedicta cum ysopo septies aspergitur» (1288).

8. [Vertaling] Maggioni: «Debent enim primo habere caritatem quadruplicem per crucem acquisitam, ut scilicet diligant deum, se ipsos in deum, amicos et inimicos» (1288).

9. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hs. 'xxv^oij'.

Vander wihinghen vander kerken

Cristus cruce sijn sculdech te draghenne, dats in therte bi ghepeise, inden mont bi biechten, inden lichame bi castihenne ende in dansichte om dat wiher ons altoos met sechenen selen.

Ten anderen sijn si sculdech te hebbenne sorghe ende nerenstecheit, ende dits beteekent metten omgane. Ende daer bi singt men dan: «Invenerunt me vigiles,» want si sijn sculdech sorfachteleec te wakenne op haere [399rb] scape. Want Gilbrecht set ¹ eens prelaets rookeloosheit onder de spotte, ende seit: «Een spotteleec dinc ende oec sere vreseleec so es een blinde wachtere ende een manc loopere ende een rookeloos prelaet ende een onwetende leerere ende een stomme araut.» Oft biden VII omgane vanden outare so sijn beteekent VII ghepeinse ende merckinghen die wi sijn sculdech te hebbenne op de VII voudeghe doghet van Cristus oetmoedecheiden, ende dat wi daer altoos omtrent wandelen souden. Dierste doghet es Hi die rijke was, dat Hi arm werden woude. Dander dat Hi in de crebbe gheleit was. Dat derde dat Hi onderdaen was vader ende moeder. Tfierde dat Hi onder sijns cnechts hant sijn hoot neighede inden doopsele. ² Tfiijste dat Hi sine jongheren predicaren maecte ende hen sine macht gaf. ³ Ten sesten dat Hi goedertierleec sweech vore enen ongherechten ⁴ rechtere. De sevende dat Hi goedertierleec bad vore de gheene diene cruusten. Oft biden VII omganghen sijn beteekent Cristus VII weghe. Dierste was vanden hemele in Marien lichame. Dander uten lichame inde crebbe. De derde uter crebben inde werelt. De vierde vander werelt inden cruce. De vijfste vanden cruce inden grave. De seste vanden grave int voorboech. De sevende vanden voorboeghe inden hemel.

Ten derden es hi sculdech te hebbenne therdincken van Cristus passien. [399va] Ende dats beteekent biden bespaersenne vanden wijnwatere. Want de VII bespaersenne vanden watere sijn de VII uutstortinghen van Cristus bloede. Dierste was doe Hi besneden was. Dander doe Hi beedde vore sine passie. De derde doe Hi ghegheselt

---

1. [Tekstkritiek] Hs. 'seit', vgl. Maggioni: «Vnde negligentiam prelati ponit Gilibertus inter ridiculosa» (1289).

2. [Vertaling] Maggioni: «quarta quod sub manu serui caput inclinavit» (1289).

3. [Vertaling] Maggioni: «quinta quod discipulum furem et proditorem sustinuit» (1289).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'on' in 'ongherechten' superscript.

Vander wihinghen vander kerken

was. De vierde doe Hi ghecroont wert met dorennen. De vijfste doe Hem de hande doorboort waren. De seste doe Hem de voete doornaghelt waren. De sevende doe Hem de side ontdaen was. Want dese uutstortinghen waren ghedaen met ysopen van oetmoedecheiden ende onvertellekere caritaten. Want ysope es een cleen heet cruut. Oft daeromme bespraeit menne VII werf om te beteeckenne dat inden doopsele werden ghegheven de VII gaven des Heilechs Gheests. Ten vierden sal hi hebben heete bedinghe ende devote, ende dits beteeckent biden wieroecke die men verberrent opden outaer. ¹ Aldus so gaet de bedinghe op in Gods herdincken. Si maect de ziele stijf vander mesdaet die leden es, om dat si bejaghet ghenade. Ende si bedwinct de sonde die comen soude, om dat si bejaghet ghewareghe hoede. Ende si maect vrome vander mesdaet diemen heeft, om dat si bejaghet versekertheit. ² Oft men mach segghen dat de inneghe oratie beteeckent es biden wieroecke, om dat si te Gode op gaet.

Ecclesiasticus XXXV: «Sgheens bedinghe die hem veroetmoedecht gheeft Gode sueten roke.» ³ *Apocalyps* V °: «Elke hadden chitolen vol goeder roken.» ⁴ Dat sijn bedinghen die [399vb] comen ute eenre heeter herten. ⁵ *Apocalyps* VIII °: «Hem worden ghegheven vele wieroecken,» ende daer seit hi: «Dinghel nam dwieroec vat ende vulde dat vanden viere des outaers.»

Ten vijftsten es hi sculdech te hebbenne claeheit van conscientien ⁶ ende roke van goeder niemaren. Ende dits beteeckent bider kersme, dat men maect van olien ende van balsamen. Want si sijn sculdech te

---

1. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Thus enim habet uirtutem ascendendi ex fumi leuitate, consolidandi ex sua qualitate, constringendi ex conglutinitate, confortandi ex aromaticitate» (1289).

2. [Vertaling] Maggioni: «animam consolidat quantum ad culpam preteritam impetrando medelam; constringit quantum ad futuram impetrando cautelam; confortat quantum ad presentem impetrando tutelam» (1289-1290).

3. [Vertaling] Maggioni: «Oratio humiliantis se nubes penetrat; odorem deo reddere» (1290).

4. [Vertaling] Maggioni: «Habentes singuli citharas et phialas plenas odoramentorum etc.» (1290).

5. [Vertaling] Deze zin zet de vergelijking tussen innig gebed en wierook voort. Vgl. Maggioni: «ex corde inflammato procedere» (1290).

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Hierachter 'ende uan goeder' door onderstreping herroepen.

Vander wihinghen vander kerken

hebbenne suvere conscientie, so dat si segghen moghen met sinte Pauwelse: «Onse glorie es dorcontscap onser conscientien.» Ende hier af scrijft hi oec *Ad Thimotheum* VIII°: «Want hi moet hebben goet orcontscap vanden ghenen die van buten sijn.»¹ Guldemont: «De clercke en sijn niet sculdech te hebbenne smetten, noch in woorden, noch in wercken, noch in ghepeise, noch in waninghen, want si sijn soonheit ende doghet der Kerken. Ende sijn si quaet, so maken si al de Kerke vul.»

Ten sesten sijn si sculdech te hebbenne suverheit van goeden wercken, ende dits beteekent biden witten cleederen die men over den outaer leit. Want de costume van cleederen was vonden om met te deckenne, te verwarmenne ende te verchierenne. Maer goede wercken decken der zielen naectheit. *Apocalyps* III°: «Dattu moghes werden ghecleedt met witten cleederen, dat niet en oppenbare de leelecheit dijre naectheit.» Si verchieren de ziele ter eersaemheit. Sinte Pauwels *ad Romanos* XIII: «Laet [400ra] ons aendoen² de wapenne des lichts.» Si verwarmen om dat si verhitten in caritaten. *Job* XXXVII°: «En sijn dine cleedere niet warm.» Want lettelt soudt profiten den ghenen die ten outare ghinghe, hadde hi de eersaemheit ende onbeset leven.³

Bernaert: «Hets een vul dinc dierste zetel ende een neder leven, een hoghe graet ende een neder staet, ende een swaer ansichte ende een lichte maniere, vele redenen sonder vrucht, een groeiende macht ende een onghestadeghe herte.»⁴

Ten anderen salmen besien hoe men de kerke wihet. Ende hier toe comen vele dinghen, want de bisscop gaet III werf om de kerke, ende telker werf comt hi vore dendeldore ende stecter vore met sijnre crootsen ende seit: «Doet op uwe porten, ghi princen.» Ende hi beghiet buten ende binnen de kerke met ghewiheden watere. Ende hi maect op tpaviment vander kerken een cruce van asschen ende van zavele

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Iterum bonam famam, unde I *Tim.* III: 'Oportet autem illum et testimonium habere bonum ab hiis qui foris sunt'» (1290).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Eerste 'e' in 'aendoen' superscript.

3. [Vertaling] Maggioni: «Modicum enim ualeret accedenti ad altare, si haberet dignitatem summam et uitam infimam» (1290).

4. [Vertaling] Maggioni: «Monstruosa res est sedes prima et uita ima, gradus supremus et status infimus, uultus grauis actus leuis, sermo multus fructus nullus, ingens auctoritas et animi instabilitas» (1290).

Vander wihinghen vander kerken

uten oesten horecke tote inden westen horec, ende daer in scrijft hi den *ABC* in Griexe. ¹ Ende hi maect aen den muer vander kerken cruce ende die besalft hi met kersme ende setter vore ² berrende keersen.

Dat de bisscop irst om de kerke gaet III werf beteeckent de III omganghe die Cristus dede om dat Hi sine Kerke heileghen soude. Dierste was dat Hi vanden hemele in eerterike quam. Dander dat Hi vander werelt ter hellen voer. De derde dat Hi vander hellen wederquam ende verrees ende voer op inden hemel. Oft hi gater III [400rb] werf omme om te vertoghenne dat de kerke wert ghewihet inde ere der Drievuldecheit. Oft de III omganghe beteeckenen de III state der gheenre die ³ behouden selen werden vander Kerken, dat sijn maghede, ende die in suverheiden leven, ende die in huweleke sijn. Ende dese sijn beteeckent inder ordinanchien vander Kerken, ⁴ also Ricaert van Sinte Victoors seit. Want de sanctuarie beteeckent de ordene vanden magheden, de choer de ordene vanden ghenen die in suverheiden leven, ende de kerke de ordene vanden ghenen die in huweleke sijn. De sanctuarie es nauwer dan de choer, ende de choer nauwer dan de kerke, want het sijn min maghede dan der gheenre die in suverheiden leven, ende deser es min dan der ghehuwedere liede. Want de sanctuarie es heilegher dan de choer, ende de choer dan de kerke, want weerdeghere sijn de maghede dan die hen in suverheiden houden, ende dese weerdeghere dan de ghehuwede.

Ten anderen dat de bisscop III werf vore de dore stect, dat bediedt dat III voudeghe recht dat Cristus inder kerken heeft, daeromme mense Hem es sculdech op te doene. Want si es sine om de ⁵ sceppenesse, ende om de verloosenesse, ende om hare glorie die Hi belooft heeft. Van desen III rechten seit Anselmus: «Waerleec, Here, om dattu mi ghemaect heefs, so benic di mi selven al sculdech in minnen. Ende om dattu mi verloost heefs, so benic mi selven al [400va] sculdech te dijnre

---

1. [Vertaling] Maggioni: «et ibi litteris Grecis et Latinis scribitur alphabetum» (1291).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'uore' superscript.

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'die' superscript.

4. [Vertaling] Maggioni: «Qui etiam designantur in dispositione materialis ecclesie» (1291).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'de' superscript.

Vander wihinghen vander kerken

minnen. Ende om dattu mi so grote dinghen beloofs, so benic di mi al sculdech. Want ic ben so vele dijnre minnen sculdech, meer dan mi selven, also vele als du meerre bes dan ic, daer du di selven omme ghegheven hebs ende dien du di selven toe beloofs.» De III roepe 'Doet op u poorten, ghi princen' bediedt sijn III machte die Hi heeft ¹ inden hemel, inder eerden ende inder hellen.

Ten derden so bespaerst hi de kerke binnen ende buten met wijnwatere, ende dit doet men om III saken. Irst omden duvel te verjaghenne, want dwijnwater ² heeft sonderlinghe macht om de duvel te verdrivenne. ³ Dit wijnwater maectmen van IIII dinghen, dats van watere, wine, zoute, ende van asschen. Ende dese IIII dinghen verdriven sonderlinghe den duvel, dats: gheween van tranen, ende dats bediedt biden watere; ende gheesteleec verbliden, dats bediedt biden wine; ende ripe onderscedenheit, dats bediedt biden zoute; ende grote oetmoedecheit, dats bediedt biden asschen. Ten anderen bespaerst mense om de kerke te suverne. Want al dat der eerden toe behoorde, was besmet ende onsuver omme de sonde, ende daeromme so bespaerst men de stat met wijnwatere dat si sal werden ghesuvert van alre oncuusheit. ⁴ Ende hieromme waest dat in doude wet alle dinc biden watere worden ghesuvert. Ten derden bespaerst mense om te ver[400vb]drivenne alle maledictie. Want vanden beghinne was de eerde van Gode ⁵ met haerre vrucht vermalendijt om dat bi haerre vrucht Adam bedroghen was. Maer dwater en was niet vermalendijt. Ende hieromme eest dat onse Here visch at ende niet vleesch, sonder vanden paeschlamme, om tghebod vander wet te voldoene, ende om dat hi exempel gheven wilde dat men somtijt derven soude dat gheorlooft ware, ende dat ment selkentijt eten soude. Ende om dat alle maledictie

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Trina autem proclamatio 'Attollite portas etc.' significat trinam eius potentiam» (1292).

2. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'd' in 'dwijnwater' superscript.

3. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «Vnde in exorcismo aque dicitur: 'Vt fias aqua exorcizata ad effugandam omnem potestatem inimici et ipsum inimicum eradicare etc.'» (1292).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] In margine alternatieve lezing: 'onsuuerheit'. Vgl. Maggioni: «et ideo locus ipse aqua benedicta aspergitur ut ab omni feditate et immunditia purgetur et expietur» (1292).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'uan gode' met verwijsteken in margine.

Vander wihinghen vander kerken

uter kerken sal werden verdreven, ende de benedictie wedercomen sal, daeromme bespaerst mense met watere.

Ten vierden so scrijft men op tpaviment den Griexen ende den Latijnschen *ABC*. Dat bediedt de vergaderinghe van beide den volcken, oft beide de leeringhen van beiden den testamenten, ofte de articule van onsen gheloeve. ¹ Want beide die *ABC* in Griex ende in Latijn ghescreven inden cruce beteeckent de vergaderinghe vanden heidenen ende vanden Joden, die ghemaect wert bi Cristus cruce. Ende hier bi so maectmen dat cruce vanden oesten horecke toten westen om te beteeckenne dat de ghene die te voren was ter rechter siden, dat hi worden es ter slincker siden. Ende die in thoot was, hi es worden inden steert. ² Ten anderen so bediedet de leeringhe van beiden den testamenten dat voldaan was bi Cristus cruce. ³ Want doe Hi sterf, so seide Hi: «Hets voldaan.» Ende men maket tcruce wederkeert inde siden, want deen [401ra] testament es in dander ghesloten, want het was een wiel in een wiel. Ten derden so ⁴ bediedet de articule vanden gheloeve, want der kerken pavement es tfundament ons gheloefs. Want de figuren die men daer scrijft sijn de articulen vanden gheloeve, daer de rude ende de ongheleerde van beiden den volcke bi werden gheleert inder kerken, die hen selven selen achten ghemul ende asschen. ⁵ Ten vierden so scrijftmen crucen inde kerke, ⁶ ende dit doet men om ⁷ drie redenen. Irst om de duvele te vervarenne, dat de duvele die daer ute verdreven werden hen selen ontsien als de crucen sien, ende om dat si daer nemmermeer en selen dorren in comen, want si ontsien herde sere dat cruce. Guldemont seit: «So waer dat de duvele ons Heren teeckenne sien, so vlien si ende ontsien den stoc daer si mede ghesleghen sijn.» Ten anderen scrijftmense omden toen vanden

---

1. [Vertaling] Maggioni: «quod quidem representat coniunctionem utriusque populi uel paginam utriusque testamenti uel articulos nostri fidei» (1293).

2. [Vertaling] Maggioni: «et qui erat in capite factus est in cauda et e contrario» (1293).

3. [Vertaling] Maggioni: «Secundo representat paginam utriusque testamenti, quod per crucem Christi adimpletum est» (1293).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'so' superscript toegevoegd.

5. [Vertaling] Maggioni: «qui se puluerem et cinerem reputare debent iuxta illud quod dixit Abraham, *Gen.* XVIII: 'Loquar ad dominum meum cum sim puluis et cinis'» (1293).

6. [Vertaling] Maggioni: «Quinto cruces in ecclesia depinguntur» (1293).

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'om' superscript.

Vander wihinghen vander kerken

seghe. ¹ Want de crucen sijn Cristus banieren. Ende om dat men weten sal dat die stat Cristum toe behoort, daeromme scrijft men daer crucen. Want biden keisers pleghet men te houdenne, als hi eneghe stat wint, so stect hi daer sijn teecken ute. In deser figuren so es in *Genesi* bescreven XXVIII ^o dat Jacob dien steen dien hi onder sijn hoot gheleit hadde, verhief in titele, dat was in enen craierenden titele ende herdincken ende in zeghe. ² Ten derden so scrijft men daer crucen om te beteeckenne de apostole. Want die XII ker[401rb]sen ³ die vore de XII crucen gheset werden betekenen de XII apostole die alde werelt verlichten met Cristus gheloeve. Dese crucen bestriket de bisscop met kersme ende setter berrende keersen vore. Want de apostole verlichten alde werelt met gheloeve van Cristus passien om te bekinne, ende si verhittense ter minnen, ende salfdense ter claerheit van conscientien, ende dat bider olien, ende ten goeden roke, ende dat bider balsamen.

Vanden derden, dats bi wien de kerke ontreint wert, so salmen weten dat wi lesen dat ons Heren huus bi hen III ontreint wert, dat was bi Jeroboam, bi Nabusardan ende bi Anthiochum den coninc.

Also men in *Der Coninc Boec* leest, ⁴ so maecte Jeroboam II gulden calvere ende sette deen in Dan ende dander in Bethel, dat men Gods huus heet. Ende dit dede hi van ghiercheiden, om dat trike niet keren en soude te Roboam. Ende hier bi es betekent dat der clercke ghiercheit sere de Kerke ontreint, ende si regneert nu sere inde clergie. *Jeremias* VIII ^o: «Vanden minsten toten meesten so sijn si allen nerenstech toter ghiercheit.» Bernaert: «Wien selstu mi gheven van alden prelaten die niet meer erenst en heeft hoe hi tghelt ghecrighen mach uter gheenre borsen die onder hem sijn, dan om hare sonden te verdrivenne?» De calvere sijn de neven die si in Bethel, dats in Gods huus, setten. Ende aldus wert de Kerke bi Jeroboam ontreint, eest

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Secundo propter triumphum ostensionem» (1293).

2. [Vertaling] Maggioni: «quod Iacob lapidem quem supposuerat capiti suo erexit in titulum, uidelicet in titulum preconialem, memorialem et triumphalem» (1293).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] De eerste letter van 'kersen' was oorspronkelijk een 'a'.

4. [Vertaling] Maggioni: «sicut legitur III Reg. XII» (1294).

Vander wihinghen vander kerken

[401va] dat mense sticht met persemeers ende met roovers goede. Want men leest dat een persemier met sijnre persemen ende met sinen roove dede een kerke stichten. Ende hi dede enen bisscop comen om die te wienne. Ende doe de bisscop met sinen clercken de officie vander wihinghen dede, so sach hi achter den outaer den duvel staen in enen zetel in bisscops ghewaden. Ende hi seide ten bisscop: «Waeromme wiestu mine kerke? Laet staen, want dit recht van deser kerken hoort mi toe, want si es ghesticht met persemen ende roove.» Ende doe de bisscop met sinen clercken daer ute vloee van vreesen, so brac de duvel de kerke met groten gheruchte.

Also men in *Der Coninc Boec* leest, ¹ so verbar Nabusardan Gods tempel. Nabusardan bediedt 'prince der coke', ende hi beteeckent de gheene die hen gheven ter gulseheit ende ter oncuusheit, die van haren buke haren god maken, also sinte Pauwels seit: «Welkere god hare buuc es.» Waeromme dat men den buuc god heet, seit Hugo van Sint Victoors aldus: ² «Men pleghet den goden tempel te makenne ende outare te verheffenne, ende men pleghet hen cnechte te oordinerenne om te dienenne, ende men offert hen beesten ende verberrent wieroeec. Maer enegher ³ buke tempel es de cokenne, ende doutaer de tafele. De dieninghe sijn de coke, ende de beesten die men offert sijn tghesoden ⁴ ende tghebraden ⁵ vleesch. Ende de roec vanden wieroke es de smaec [401vb] vanden roke.» ⁶

De coninc Anthiochus, die alte hoverdech was ende ghierrech, hi ontreinde Gods huus ende vermeensamet, also men leest inden *Boec vanden Machabeeusen*. ⁷ Ende hier bi es de hoverde beteeckent, die sere groot es inden clercken die niet en begheren profijt te doene, maer boven dandere te sine. Dese ontreinen sere de Kerke. Ende van deser hoverden ende verwaentheiden seit Bernaert: «Si gaen eerlec met

---

1. [Vertaling] Maggioni: «sicut legitur IV *Reg.* XXV» (1294).

2. [Vertaling] Maggioni: «Qualiter autem uenter deus dicatur, ostendit Hugo de sancto Victore in suo claustrali dicens» (1295).

3. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'r' in 'enegher' superscript.

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 't' in 'tghesoden' superscript.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 't' in 'tghebraden' superscript.

6. [Vertaling] Maggioni: «Deo siquidem uentri templum est coquina, altare mensa, ministri coci, immolare pecudes cocte carnes, fumus incensorum odor saporum» (1295).

7. [Vertaling] Maggioni: «sicut legitur I *Mac.* I» (1295).

Vander wihinghen vander kerken

ons Heren goede ende si en gheven dien Here negheen ere, ¹ in dien dattu in desen dagheleec sien moghes lichterwijf behaghelheit, eraude abijt, conincleec ghesmide. Sich tgout an de breidele ende ande sadele ende ande sporen. ² Want de sporen blicken meer dan de outaer.» Ende also ons Heren huus bi hen drien vermeensaemt wert, also wert het oec bi III anderen ghesuvert ende ghewihet. Want Moyses dede dierste wiinghe, dandere Salomon ende de derde Judas Machabeus. Ende hier bi es beteeckent dat wi inder kerken wiinghe selen hebben oetmoedecheit, die in Moyses was, wijsheit ende onderscedechheit, die in Salomone was, ende ghewarech belien des gheloofs, dat in Judas Machabeo was.

Ten vierden selen wi mercken hoe men den gheesteleken tempel wihet. ³

Ende dese tempel sijn wi die vergaderen int gheloeve. Ende dese tempel sijn ghesticht van levenden steenen – *Sinte Peter*: «Wert ghesticht als levende steenne» – ende van effenen. ⁴ Hi wert oec ghesticht van viercantten [402ra] steenen. Want de IIII horecke van enen gheesteleken steene sijn gheloeve, hope, caritate, ende werc, ende dese sijn ghelijc. Want also Gregorius seit: «Also du gheloefs, ⁵ also hoopstu. Ende also du gheloefs ⁶ ende hoops, also minstu. Ende also du gheloefs, ⁷ hoops ende mints, also wercstu.»

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Honorati incedunt de bonis domini, cui domino honorem non deferunt» (1295).

2. [Vertaling] Maggioni: «inde is quem cotidie uides meretricius nitor, histrionicus habitus, regius apparatus, inde aurum in frenis et sellis et calcaribus» (1295).

3. [Vertaling] Maggioni: «Secundo uidendum est de consecratione siue dedicatione templi spiritualis» (1295).

4. [Vertaling] Maggioni: «quod templum sumus nos, scilicet congregatio omnium fidelium, quod construitur ex lapidibus uiuis, I *Pet.* II: ‘tamquam lapidis uiui superedificamini etc.’; ex lapidibus politis, unde cantatur: ‘Tusionibus pressuris expoliti lapides etc.’» (1295).

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede ‘e’ in ‘gheloefs’ superscript boven geëxpungeerde ‘o’.

6. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede ‘e’ in ‘gheloefs’ superscript boven geëxpungeerde ‘o’.

7. [Paleografisch-codicologisch commentaar] Tweede ‘e’ in ‘gheloefs’ superscript boven geëxpungeerde ‘o’.

Vander wihinghen vander kerken

In desen tempel es doutaer onse herte. Ende op desen outaer selen wi Gode III dinghen offeren. Dierste es tfier van eweleeker minnen. *Levitici* XI°:¹ «Tfier sal eweleec sijn ende nemmermeer ghebreken.» Dats inden outaer der herten. Dander offerande es de wieroec der welriekender bedinghen. *Paralipomenon* VI°: «Aaron ende sine sonen selen offeren wieroec op den outaer des holocausts ende des wieroecs.» De derde offerande es sacrificie der gherechteheit. Ende dese sacrificie es in offeranden van penitencien, in holocauste van minnen, in calveren des vleeschs dat men tonder doet. David: «Du sels ontfaen sacrificie der gherechteheit, offerande ende holocauste. Dan selen si op dinen outaer calvere legghen.»

De gheesteleec tempel dat wi sijn,² wert ghewihet inde maniere vanden anderen.

Want irst so comt de overste bisscop Cristus ende gaet III werven omme vore de dore onser herten die besloten es, als Hi ons doet herdincken de sonden ons monts, onser ghedachten ende onser wercke.³

Ten anderen so stoot Hi III werf vore de dore onser herten die besloten es, om dat mense Hem op doen sal. Want Hi stoot de herte metten cloppe van weldaden, van [402rb] rade ende van gheesselinghen. Ende van desen III stooten es ghescreven in *Proverbien* I^o op de quade: «Ic stac mijn hant voort,» ende op de weldade die Hi hen ghegheven heeft. So seit hi voort: «Ghi veronweerdet al minen raet,» ende dits om den goeden raet dien Hi hen in⁴ gaf. Ende: «Ghi veronweerdet mine berespinghen,» ende dits om de gheeselinghen die Hi toe sent. Oft Hi stoot III werf om dat Hi ruret de redeleke verstennessen de sonden te bekinnenne, ende⁵ de

---

1. [Vertaling] Maggioni: «*Leui*. VI» (1296).

2. [Vertaling] Maggioni: «*Templum autem spirituale quod sumus nos*» (1296).

3. [Vertaling] De volgende zin bleef onvertaald, Maggioni: «*De hoc triplici circuitu dicitur Ys. XXIII: 'Sume citharam', quo ad primum, 'circui cuiuitatem', scilicet cordis, quo ad secundum, 'meretrix obliuioni tradita', propter tertium*» (1296).

4. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'in' superscript.

5. [Paleografisch-codicologisch commentaar] 'ende' superscript.

Vander wihinghen vander kerken

begheerleke verstenesse mits den rouwe, ende de gramscap de sonde te wrekenne ende te veronweerdenne. ¹

Ten derden salmen den gheesteleken tempel binnen ende buten netten III werf met watere. Dese III nettinghen sijn drierhande tranen van binnen ende somtijt van buten. Want also Gregorius seit: «Eens heilechs mans herte wert bedrueft als hi peist waer hi was, ende waer hi sijn sal, ende waer hi es ende waer hi niet en es. Dats waer hi was: in sonden. Ende waer hi sijn sal: in tfonnesse. Ende waer hi es: in cativecheiden. Ende waer hi niet en es: in glorien.» Wanneer dan als hi binnen oft buten tranen stort, als dat hi peist dat hi in sonden was, ende dat hi daer af sal moeten redenne gheven ten vonnesse, dan bespaerst hi irst den tempel met watere. Wanneer dat hi weenende wert om de cativecheit daer hi in es, dan bespaerst hine anderwerf. Ende als hi weent om de glorie daer hi niet in en es, dan bespaerst hine derdewerf. In dit watere ² salmen [402va] minghen wijn, sout ende asschen. Want met desen tranen selen wi hebben wijn van gheesteleker vrouden, ende sout van riper onderscedenheit, ende asschen van groter oetmoedecheit. Oft biden wine versteetmen Cristus oetmoedecheit, die Hi hadde doe Hi mensche wert. ³ Ende biden soute de heilecheit sijns levens dat allen menschen es een contsel van haren dogheden. ⁴ Biden asschen versteetmen sine passie. Met desen III selen wi onse herte bespaersen, dats met sijnre menscheleecheit, daer wi mede te oetmoedecheiden werden verporrent; ende ten exemple sijns levens, ende daer met werden wi ghekeert te heilecheiden; ende ten herdinckenne sijnre passien, ende daer met werden wi beruert te caritaten.

Ten vierden so scrijftmen inden tempel onser herten enen gheesteleken *ABC* oft gheesteleke scripture. Ende dat ghescrefte dat men daer scrijft, sijn dichte van dat men doen sal, ende orcondscape

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Vel ter percutit dum rationalem mouet ad peccati cognitionem, concupiscibilem ad dolorem, irascibilem ad peccati uindictam et detestationem» (1296).

2. [Tekstkritiek] Hs. 'wate'.

3. [Vertaling] Maggioni: «Vel per uinum lymphatum intelligitur humilitas Christi quam habuit in carnis susceptione; uinum enim lymphatum est uerbum humanatum» (1297).

4. [Vertaling] Maggioni: «Per salem intelligitur sanctitas sue uite que est omnibus condimentum religionis» (1297).

Vander wihinghen vander kerken

van Gods beneficien, ende wroeghinghen van eighenen sonden. ¹ Van desen III seit sinte Pauwels *Ad Romanos* II ^o: «Als de heidenne die negheen wet en hebben, natuerleec doen dat der wet toe behoort, ende selke wet niet en hebben, so sijn si hen selven wet die dat werc vander wet toghen in haren herten ghescreven» – siet dierste orcontscap. «Die hen hare conscientie gheeft» – siet dandere. «Hare ghepeise [402vb] wroeghende onder hen» – siet dat derde. Ten vijftsten salmen crucen daer in scriven, dats: men sal herde penitencie annemen. Ende die salmen besalven ende verlichten met viere, want men saelt niet ² allene goedertierleec verdraghen, maer oec gherne, ende dats bediedt biden salvenne; ende oec heettelec, dats bediedt biden viere. «Die van Cristus minnen wert ghevoet, hi draghet Cristus cruce paiseleec. ³ Die voortganc heeft in hopen, hi draghet gherne. Maer die mint in caritaten, hi omhelset heetteleec.» «Hieromme ansien vele menschen onse crucen, maer si en ansien niet onse salvinghen.» Ende die aldus desen tempel in hem sal hebben ghewihet, hi sal seker weerdech sijn datter Cristus in woenen sal bi gracen, ende daer na sal gheweerdeghen in hem te woenenne bi glorien. ⁴ Dat moet Hi ons verleenen, die leeft ende regneert, God, bi alden werelden der werelde. Amen.

---

1. [Vertaling] Maggioni: «Hec autem scriptura que ibi scribitur triplex est, scilicet dictamina faciendorum, testimonia diuinorum beneficiorum, priorum accusatio delictorum» (1297).

2. [Tekstkritiek] 'niet' ontbreekt in hs. Brussel, toegevoegd overeenkomstig hs. Stockholm fol. 329va.

3. [Vertaling] Maggioni: «Vnde Bernardus: 'Qui minatur timore crucem Christi portat patienter'» (1297-1298).

4. [Vertaling] Maggioni: «'Qui igitur hec in se habebit, uere templum ad honorem dei dedicatum erit'. Dignus plane in quo Christus habitet per gratiam ut tandem in eo habitare dignetur per gloriam» (1298).

Colophon

Voorpublicatie van de Middelnederlandse vertaling van

Legenda aurea (1263-1298)

Jacopo da Varazze († 1298)

gredigeerd door Petrus Naghel van Aalst
en voltooid op 9 januari van het jaar 1358,
zoals bewaard gebleven in het oudste complete handschrift
KB Brussel 15140 (Brabant, omstreeks 1400),
bezorgd door prof. dr. Amand Berteloot (Münster), prof. dr. Geert
Claassens (Leuven) en dr. Willem Kuiper (Amsterdam).

Maria Lichtmis AD 2011

